

**ŞERHAN MURTAZA’NIN “KIZIL CEBE”
ADLI ROMANININ (1. CİLT) KAZAK
TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARIMI VE DİL İNCELEMESİ**

Akbobek AMANGELDİYEVA

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN
2019
Her hakkı saklıdır.**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Akbobek AMANGELDİYEVA

ŞERHAN MURTAZA'NIN “KIZIL CEBE” ADLI ROMANININ
(1. CİLT) KAZAK TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARIMI VE DİL İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Şerhan Murtaza'nın Kızıl Cebe Adlı Romanının (1.cilt) Türkiye Türkçesinden Kazak Türkçesine Aktarımı ve Dil İncelemesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐ Tezimim ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

31.01.2019

Akbobek Amangeldiyeve

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN danışmanlığında, Akbobek Amangeldiyeva tarafından hazırlanan bu çalışma 23/01/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN

İmza

:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKSU

İmza

:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

İmza

:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 23/01/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

TAE-F85 /01.01.2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
KISALTMALAR	XIII
ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ.....	XIV
ÖN SÖZ.....	XV

GİRİŞ

I. KAZAK TÜRKLERİ VE TARİHİ	1
A. Kazak Kelimesi Hakkında	1
B. Kazak Türklerinin Tarihi	3
C. Günümüzde Kazakistan	5
II. KAZAK TÜRKÇESİ.....	6
III. ŞERHAN MURTAZA'NIN HAYATI VE ESERLERİ	8
A. Hayatı ve Eserleri	8
B. Kızıl Cebe Romanı Üzerine	10
IV. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER	12

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ (ŞEKİL BİLGİSİ)

1.1. KELİME TÜRETME (YAPIM EKLERİ)	13
1.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri	13
/+l1q/, /+lik/, /+d1q/, /+dik/, /+t1q/, /+tik/	13
/+l1/, /+li/, /+d1/, /+di/, /+t1/, /+ti/	15
/+ş1/, /+şi/	17
/+las/, /+les/, /+das/, /+des/, /+tas/, /+tes/	17
/+ş1l/, /+şil/	18
/+şil+dik/, /+şil+d1q/	19
/+s1z/, /+siz/	19
/+ş1+l1q/, /+şi+lik/	19
/+şaq/, /+şek/	20
/+şa/, /+şe/	20

/+ker/, /+ger/	20
/+şıq/, /+şik/	21
/+ıl/, /+il/	22
/+iy/, /+ıy/	22
/+paz/	23
/+xana/	23
/+dar/, /+tar/	24
/+mal/	24
/+qoy/, /+ğoy/, /+göy/	24
/+tay/	24
/+lay/, /+ley/, /+day/, /+dey/, /+tay/, /+tey/	25
/+qay/, /+key/, /+ğay/, /+gey/	25
/+añ/, /+eñ/, /+ñ/	26
/+şañ/, /+şəñ/	26
/+aq/, /+ek/, /+q/, /+k/	27
/+lap/, /+lep/, /+dap/, /+dep/, /+tap/, /+tep/	27
/+ğana/, /+kene/	28
/bey+/	29
/+keş/	29
/+eke/, /+ke/	29
/+ır/, /+ir/	30
/+kent/	30
/+laq/, /+lek/, /+daq/, /+dek/, /+taq/, /+tek/	30
/+qor/	31
/+sın/	31
/+stan/	31
/+uwar/	32
/+qan/, /+aqan/	32
1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	32
/-maq/, /-mek/, /-paq/, /-pek/, /-baq/, /-bek/	32
/-ıs/, /-is/, /-s/	33
/-uw/, /-üw/, /-w/	34

/-qı/, /-ki/, /-ği/, /-gi/	34
/-ma/, /-me/, /-ba/, /-be/, /- pa/, /-pe/	35
/-ım/, /-im/, /-m/	36
/-aq/, /- ek/, /-(w)ıq/, /-(w)ık/, /-q/, /-k/	37
/-ın/, /- in/, /-n/	38
/-ğış/, /-giş/, /-qış/, /-kiş/	38
/-ış/, /- iş/	39
/-mıs/, /-mis/, /-mış/, /-miş/	39
/-(ı)ñqı/, /-(i)ñki/	39
/-şaq/, /-şek/	40
/-ğaq/, /-ğek/, /-qaq/, /-kek/	40
/-aşaq/, /-eşek/	41
/-malı/, /-meli/, /-balı/, /-beli/, /-palı/, /-peli/	41
/-man/, /-men/	41
/-qın/, /-kin/, /-ğın/, /-gin/	42
/-ğır/, /-gir/, /-qır/, /-kir/	43
/- impaz/, /-impaz/	43
/-ndı/, /-ndi/	43
/-sın/, /-sin/	44
/-ağan/, /-egen/	44
/-ası/, /-esi/	44
/-ar/, /-er/, /-ır/, /-ir/, /-r/	44
/-a/, /-e/	44
/-l/	45
/-ıt/, /-it/, /-t/	45
/-mal/, /-mel/	45
/-qa/, /-ke/, /-ğa/, /-ge/	45
/-şı/, /-şi/	46
/-(u)wıl/, /-(u)-wil/	46
/-(u)wlı/	46
/-laq+/, /-lek+/, /-daq+/, /-dek+/, /-taq+/, /-tek+/, /-ğaq+/, /-gek+/	47
1.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler	47

/+la-/ , /+le-/ , /+da-/ , /+de-/ , /+ta-/ , /+te-/	47
/+a-/ , /+e-/	49
/+(a)y-/ , /+(e)y-/ , /+y/	49
/+lan-/ , /+len-/ , /+dan-/ , /+den-/ , /+tan-/ , /+ten-/	50
/+las-/ , /+les-/ , /+das-/ , /+des-/ , /+tas-/ , /+tes-/	52
/+ar-/ , /+er-/ , /+r-/	53
/+ğar-/ , /+ger-/ , /+qar-/ , /+ker-/	54
/+ğır-/ , /+gır-/ , /+qır-/ , /+kır-/	54
/+ı-/ , /+i-/	55
/+(ı)q-/ , /+(i)k-/	55
/+sı-/ , /+si-/	56
/+sın-/ , /+sin-/	56
/+sıra-/ , /+sire-/	57
/+ıra-/ , /+ire-/	58
/+al-/ , /+el-/ , /+l-/	58
/+sa-/ , /+se-/	59
/+ğa-/ , /+ge-/ , /+qa-/ , /+ke-/	59
/+ırqa-/ , /+irke-/	59
/+dıy-/ , /+diy-/	60
/+an-/ , /+en-/	60
/+lat-/ , /+let-/ , /+dat-/ , /+det-/ , /+tat-/ , /+tet-/	60
1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler	61
/-(ı)s-/ , /-(i)s-/ , /-s-/	61
/-t-/	62
/-dır-/ , /-dir-/ , /-tır-/ , /-tir-/	62
/-ğız-/ , /-giz-/ , /-qız-/ , /-kız-/	63
/-ar-/ , /-er-/ , /-ır-/ , /-ir-/	65
/-(I)l-/	65
/-(I)n-/	65
/-ğıla-/ , /-gile-/ , /-qıla-/ , /-kile-/	66
/-la-/ , /-le-/	66
/-(ı)msıra-/ , /-(i)msire-/	67

/-ala-/	67
/-set-/	68
/-mala-/ , /-mele-/ , /-bala-/ , /-bele/ , /-pala-/ , /-pele-/	68
/-(i)ñqıra-/ , /-(i)ñkire-/	69
/-a-/ , /-e-/	69
1.2. KELİME ÇEKİMİ VE ÇEŞİTLERİ	70
1.2.1. İsimler	70
1.2.1.1. İsim Çekimleri	70
1.2.1.1.1. Çokluk Ekleri	70
1.2.1.1.2. İyelik Ekleri	72
1.2.1.1.3. Hâl Ekleri	78
1.2.1.1.3.1. Açıklama Hâli	78
1.2.1.1.3.2. Aitlik Hâli	79
1.2.1.1.3.3. Ayrılma Hâli	82
1.2.1.1.3.4. Benzerlik Hâli	83
1.2.1.1.3.5. Beraberlik Hâli	85
1.2.1.1.3.6. Bulunma Hâli	88
1.2.1.1.3.7. Çıkma Hâli	93
1.2.1.1.3.8. Görelik Hâli	95
1.2.1.1.3.9. Hedef Hâli	96
1.2.1.1.3.10. Hitap Hâli	98
1.2.1.1.3.11. Karşılıklık Hâli	98
1.2.1.1.3.12. Karşıtlık Hâli	100
1.2.1.1.3.13. Katma Hâli	101
1.2.1.1.3.14. Kıyaslama Hâli	103
1.2.1.1.3.15. Nitelenen (Tamlanan) Hâli	104
1.2.1.1.3.16. Niteleyen Hâli (Tamlayan)	105
1.2.1.1.3.17. Miktar Hâli	107
1.2.1.1.3.18. Nesne (Yükleme) Hâli	109
1.2.1.1.3.19. Niteleme Hâli	111
1.2.1.1.3.20. Özne Hâli	113
1.2.1.1.3.21. Sebep Hâli	114

1.2.1.1.3.22. Sınırlandırma Hâli.....	116
1.2.1.1.4.23. Vasıta Hâli.....	119
1.2.1.1.3.24. Yerine Geçme Hâli.....	120
1.2.1.1.3.25. Yönelme Hâli	120
1.2.1.1.3.26. Yükleme İsmi Hâli.....	123
1.2.2. Sıfatlar	124
1.2.2.1. Niteleme Sıfatları.....	124
1.2.2.1.1. Karşılaştırma ve Derecelendirme.....	124
1.2.2.1.2. Küçültme.....	129
1.2.2.1.3. Pekiştirme	130
1.2.2.2. Belirtme Sıfatları.....	131
1.2.2.2.1. Sayı Sıfatları.....	131
1.2.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları	131
1.2.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları	131
1.2.2.2.1.3. Topluluk Sayı Sıfatları	132
1.2.2.2.1.4. Üleştirme Sayı Sıfatları.....	132
1.2.2.2.1.5. Tahmin Sayı Sıfatları	132
1.2.2.2.1.6. Kesirli Sayı Sıfatları.....	133
1.2.2.2.2. İşaret Sıfatları.....	134
1.2.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları	135
1.2.2.2.4. Soru Sıfatları	136
1.2.3. Zamirler	137
1.2.3.1. Şahıs Zamirleri.....	137
1.2.3.2. Dönüşlülük Zamirleri.....	139
1.2.3.3. İşaret Zamirleri	140
1.2.3.4. Soru Zamirleri.....	141
1.2.3.5. Belirsizlik Zamirleri.....	142
1.2.4. Zarf	143
1.2.4.1. Zaman Zarfları	144
1.2.4.2. Yer yön Zarfları	148
1.2.4.3. Nitelik-incelik, Hâl Zarfları	149
1.2.4.4. Azlık-çokluk Zarfları	151

1.2.4.5. Soru Zarfları.....	152
1.2.5. Fiil	153
1.2.5.1. Şahıs Ekleri.....	153
1.2.5.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri (I. Tip Şahıs Ekleri)	153
1.2.5.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri (II. Tip Şahıs Ekleri).....	158
1.2.5.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri (III. Tip Şahıs Ekleri).....	161
1.2.5.2. Fiillerde Olumsuzluk	165
1.2.5.3. Fiillerde Soru	167
1.2.5.4. Fiil Kipleri.....	167
1.2.5.4.1. Bildirme Kipleri	167
1.2.7.1.4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	168
1.2.7.1.4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	171
1.2.7.1.4.1.3. Şimdiki Zaman	172
1.2.7.1.4.1.4. Gelecek Zaman	174
1.2.7.1.4.1.5. Geniş Zaman	177
1.2.7.4.2. Tasarlama Kipleri.....	178
1.2.7.1.4.2.1. Şart Kipi	178
1.2.7.1.4.2.2. İstek Kipi.....	180
1.2.7.1.4.2.3. Emir Kipi.....	181
1.2.7.1.4.2.4. Gereklilik Kipi	182
1.2.5.5. Fiillerin Birleşik Çekimi	183
1.2.5.5.1. Hikâye	183
1.2.7.5.1.1. Geçmiş Zamanın Hikâyesi	184
1.2.7.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	185
1.2.7.5.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi	185
1.2.7.5.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi	186
1.2.7.5.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi	187
1.2.7.5.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi.....	188
1.2.7.5.1.7. Gereklilik Kipinin Hikâyesi	188
1.2.5.5.2. Rivayet	188
1.2.5.5.2.1. Geçmiş Zamanın Rivayeti.....	189
1.2.5.5.2.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti	190

1.2.5.5.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti.....	191
1.2.5.5.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti.....	192
1.2.5.5.2.5. İstek Kipinin Rivayeti	192
1.2.5.5.2.6. Şart Kipinin Rivayeti	192
1.2.5.5.2.7. Gereklilik Kipinin Rivayeti.....	193
1.2.5.5.3. Şart	193
1.2.7.5.3.1. Geçmiş Zamanın Şartı.....	194
1.2.7.5.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı	194
1.2.7.5.3.3. Gelecek Zamanın Şartı.....	194
1.2.7.5.3.4. Geniş Zamanın Şartı.....	195
1.2.7.5.3.4. Gereklilik Kipinin Şartı.....	195
1.2.5.6. Ek-Fiil	196
1.2.5.6.1. Şimdiki Zaman.....	196
1.2.5.6.2. Görülen Geçmiş Zaman	196
1.2.5.6.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	197
1.2.5.6.4. Şart	198
1.2.5.7. Fiilimsiler.....	198
1.2.5.7.1. İsim-Fiiller	198
1.2.5.7.1.1. İsim yan cümlesi /master bloku yapan isim-fiil ekleri.....	198
1.2.5.7.1.2. Yüklem ismi yapan isim-fiil ekleri	199
1.2.5.7.2. Sıfat-Fiiller	199
1.2.5.7.2.1. Sıfat yan cümlesi yapan sıfat-fiil ekleri	199
1.2.5.7.2.2. Yüklem ismi yapan sıfat-fiil ekleri	204
1.2.5.7.3. Zarf-Fiiller.....	206
1.2.5.7.3.1. Hâl Zarf-fiil Ekleri	206
/-a/, /-e/, /-y/.....	206
/-mastan/, /-mesten/, /-pastan/, /-pesten/	207
/-may/, /-mey/, /-bay/, /-bey/, /-pay/, /-pey/.....	207
/-p/	208
1.2.5.7.3.2. Sebep Zarf-fiil Ekleri	209
/-p/	209
1.2.5.7.3.3. Sınırlandırma Zarf-fiil Ekleri	209

/-ğanşa/, /-genşa/, /-qanşa/, /-kenşe/	209
/-galı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/	210
1.2.5.7.3.4. Vasıta Zarf-fiil Ekleri	210
/-p/	210
1.2.6.7.3.5. Zaman Zarf-fiil Ekleri	210
/-ğanda/, /-gende/, /-qanda/, /-kende/	210
/-p/	211
/-arda/, /-erde/, /-rda/	211
/-ısımen/, /-isimen/	212
1.2.6. Ünlemler	213
1.2.6.1. Duygu Ünlemleri	213
1.2.6.2. Gösterme Ünlemleri	215
1.2.6.3. Hatırlatma Ünlemleri	215
1.2.6.4. Onay/ret Ünlemleri	215
1.2.6.5. Soru/şüphe Ünlemleri	216
1.2.6.6. Teşvik Ünlemleri	217
1.2.6.7. Seslenme Ünlemleri	218
1.2.7. Cümle Bağlaçları	218
1.2.7.1. Açıklama Bağlaçları	219
1.2.7.2. Benzerlik Bağlaçları	219
1.2.7.3. Çıkarım Bağlaçları	219
1.2.7.4. Doğrulama Bağlaçları	219
1.2.7.5. Farketme Bağlaçları	220
1.2.7.6. İhtimal/Tahmin Bağlaçları	220
1.2.7.7. Karşıtlık Bağlaçları	220
1.2.7.8. Özetleme Bağlaçları	221
1.2.7.9. Sebep/Hedef Bağlaçları	221
1.2.7.10. Seçme/Alternatif Bağlaçları	222
1.2.7.11. Sıralama Bağlaçları	222
1.2.7.12. Şart Bağlaçları	224
1.2.7.13. Şaşma/Beklenmezlik Bağlaçları	224
1.2.7.14. Üsteleme Bağlaçları	225

1.2.7.15. Yetinme Bağlaçları	225
1.2.7.16. Zaman Bağlaçları	225
1.2.7.17. Aitlik Bağlaçları	226
1.2.7.18. Başkalık Bağlaçları	226
1.2.8. Cümle Sonu Ek ve Edatları	227
1.2.8.1. Kuvvetlendirme Ek/Edat	227

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. TRANSKRİPSYON	228
2.2. AKTARMA	476
SONUÇ	725
KAYNAKÇA	732
ÖZ GEÇMİŞ	738

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞERHAN MURTAZA’NIN “KIZIL CEBE” ADLI ROMANININ
(1. CİLT) KAZAK TÜRKÇESİNDEN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI VE
DİL İNCELEMESİ**

Akbobek AMANGELDIYEVA

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN

2019, sayfa: 738 + XVI

**Jüri: Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN
Dr. Öğr. Üyesi Rabia AKSU**

Bu tezin amacı, ünlü Kazak yazarı Şerhan Murtaza’nın “Kızıl Cebe” adlı romanı (1.cilt) üzerine dil incelemesi yaparak Kazak Türkçesinin şekil bilgisi özelliklerini tespit etmektir. Çalışma “Giriş”, “Dil İncelemesi”, “Metin” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş kısmında Kazak Türkleri, Kazakistan, Kazak Türkçesi ve Şerhan Murtaza’nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Dil incelemesi kısmında metnin şekil bilgisi özellikleri incelenmiştir. Kazak Türkçesindeki kelime yapımı, kelime çekimi işlevsel olarak örneklerle ele alınmış, Kazak Türkçesinin Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Metin kısmında, Şerhan Murtaza’nın “Kızıl Cebe” adlı romanının (1.cilt) Latin harfleriyle transkripsiyonu verilmiş ve Türkiye Türkçesine aktarılarak dikkatlere sunulmuştur. Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan kelimelerin açıklaması dipnotla gösterilmiştir.

Çalışmanın sonunda, faydalanılan eserlerin verildiği kaynakça yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Dil İncelemesi, Şerhan Murtaza, Kızıl Cebe.

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

Akbobek AMANGELDIYEVA

Advisor: Assist. Prof. Dr. Hüsna KOTAN

2019, Page: 738 + XVI

**Jury: Prof. Dr. Kâzım KÖKTEKİN
Assist. Prof. Dr. Hüsna KOTAN
Assist. Prof. Dr. Rabia AKSU**

The purpose of the study is to determine morphological properties of the Kazakh language by making language analysis to the novel of famous Kazakh writer Serhan Murtaza named “Kızıl Cebe” (1. volume). This study is classified into three main heading as “Introduction”, “Language Analysis” and “Text”.

Introduction provides general information on Kazakhs, Kazakh Language and Serhan Murtaza. In the language analysis part, morphological properties of the texts were stated. Word building, declension, conjugation types of Kazakh language have been explained with examples from the text, the differences and similarities of the Kazakh language with the Turkish language were determined. In the text part, the novel of Serhan Murtaza named “Kızıl Cebe” (1. volume) was given with Latin alphabet, translated from Kazakh language into Turkish language and offered to Turkish readers. Non-Turkish words in the text were shown by footnotes.

References of the works are included in the last section of the study.

Keywords: Kazakh Language, Morphology, Serhan Murtaza, Kızıl Jebe.

KISALTMALAR

ev.	: eviren
red.	: Redaktr
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT.	: Türkiye Türkçesi
vb.	: Ve Benzeri
Yay.	: Yayınları, Yayınevi

ÇEVİRİ YAZI SİSTEMİ

Kiril Alfabetesi	Latin Alfabetesi	Kiril Alfabetesi	Latin Alfabetesi
Аа	Aa	Пп	Pp
Әә	Ää	Рр	Rr
Бб	Bb	Сс	Ss
Вв	Vv	Тт	Tt
Гг	Gg	Уу	Ww, Uw,uw,Üw,üw (Rusça kelimelerde u)
Ғғ	Ğğ	Үү	Uu
Дд	Dd	Үү	Üü
Ее	Ee (Rusça kelime başlarında ve ünlülerden sonra Ye, ye)	Фф	Ff
Ёё	Yo, yo	Хх	Xx
Жж	Jj	Һһ	Hh
Зз	Zz	Цц	Ts ts
Ии	Iy, iy, İy, iy (Rusça kelimelerde İ i)	Чч	Çç
Йй	Yy	Шш	Şş
Кк	Kk	Щщ	Şş şş
Ққ	Qq	Ъъ	'
Лл	Ll	Ыы	Iı
Мм	Mm	Іі	İi
Нн	Nn	Ьь	'
Ңң	ñ	Ээ	Ee
Оо	Oo	Юю	Yuw, yuw, Yüw, yüw
Өө	Öö	Яя	Ya, ya

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN'ın danışmanlığında hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir.

Kazakistan'ın resmi dili olan Kazak Türkçesi üzerine yapılan çalışmalar son zamanlarda hızla artmaktadır. Biz de tezimizin konusunu, yapılan bu çalışmalara bir katkı sağlamak amacıyla belirlemeye çalıştık. Bu sebeple Kazak edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Şerhan Murtaza'nın “Kızıl Cebe” adlı romanını hareket noktası olarak aldık. Türk topluluğu için çok önemli olan bu eser, Türkiye Türkçesine aktarılmamış, üzerine herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Ayrıca bugüne kadar Kazak Türkçesinin şekil bilgisi hakkında yapılan çalışmalarda genelde biçim esas alınmıştır. Biz ise, bu çalışmamızda metni Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktardık ve metnin şekil bilgisi özelliklerini işlevsel olarak ele almaya çalıştık.

Kazak Türkçesinin şekil bilgisi özelliklerini incelerken metot olarak Muharrem Daşdemir'in hazırlamış olduğu “Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi” ve Kenan Koç ile Oğuz Doğan'ın hazırladığı Kazak Türkçesi Grameri adlı eserler başta olmak üzere bu alanda yapılmış olan birçok çalışmayı esas aldık.

Bu çalışma “Giriş”, “Dil İncelemesi”, “Metin” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın “Giriş” kısmında Kazak Türkleri, Kazakistan, Kazak Türkçesi ve Şerhan Murtaza'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verdik.

“Dil incelemesi” kısmında ise metnin şekil bilgisi özelliklerini inceledik. Kazak Türkçesindeki kelime yapımını, kelime çekimini işlevsel olarak örneklerle gösterdik. Bu incelemelerden varılan sonuçlara dayanarak Kazak Türkçesini Türkiye Türkçesi ile mukayese ettik.

“Metin” kısmında, Kiril harfleriyle yazılan Şerhan Murtaza'nın “Kızıl Cebe” adlı romanının (1.cilt) Latin harfleriyle transkripsiyonunu verdik ve sonra Türkiye Türkçesine aktardık. Kazakça Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında bulunan farklılıklar nedeniyle bazı durumlarda anlam aktarması yaptık. Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan kelimelerin açıklamasını dipnotla gösterdik.

Çalışmamızın Dil İncelemesi kısmında elde ettiğimiz önemli dil özelliklerini “Sonuç” kısmında; çalışmamız boyunca yararlandığımız eserleri ise “Kaynakça”da gösterdik.

Çalışmam sırasında sabrını ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hüsna KOTAN’a, eserini hareket noktası olarak kabul ettiğim Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR’e, istediğim her zaman kütüphanesini bana açan, zamanını ayıran hocam Esra YAVUZ’a, desteğini gördüğüm arkadaşım Möldir İLGİŞEVA’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum-2019

Akbobek

AMANGELDİYEVA

GİRİŞ

I. KAZAK TÜRKLERİ ve TARİHİ

A. Kazak Kelimesi Hakkında

Kazaklar, Orta Asya’da Hazar Denizi’nden Çin sınırına kadar uzayan coğrafyada yaşayan Müslüman Türk boylarından biridir. Kazak adının ortaya çıkışı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Fakat bu konu ile ilgili herkes tarafından kabul edilen ortak bir görüş henüz yoktur. Bu konu üzerine araştırma yapan bazı isimler şöyledir: A. N. Samoyloviç, A. Vambery, İ. İ. Kraft, H. Marr, V.I. Veselowski, V. V. Radloff, Ramsted, Bartold, B. Grozniy, V.I. Yudin, N. Mınjan, S. Mukanov, A. Marğulan, M. Akınjanov, B. Komekov vb. Onların görüşlerini şu şekilde ifade edebiliriz.

Kazak tarihçisi Nığmet Mınjan’a göre, “Kazak” adı bir boy ismi olarak on beşinci asırda ortaya çıkmıştır. On beşinci asrın altmışlı yıllarında Canibek ve Kerey önderliğindeki göçebe kavimler Abilhayır Han idaresine karşı çıkarak Kıpçak bozkırlarından Yetisu ve Çu Irmağı boyuna göç etmiş ve bu ilk kavimler “Kazak” diye adlandırılmıştır. Anlamı “kendi ulusunu terk eden, kaçak” demektir. Topluluğa ilk önce Özbek-Kazaklar, sonra da Kazaklar olarak isim verilmektedir. Bu ad sonradan Kazakların adı haline gelmiştir.¹ Kazak Hanlığı da bu tarihten itibaren kurulmuştur.

Kazak kelimesinin Kıpçakların yaşadığı bölgede ortaya çıktığı bir gerçektir. Ancak “Kazak” isim olarak kullanılmadan önce de etnik bir köken olarak vardı. Her zaman etnik ismin ortaya çıkışı ile topluluğun meydana gelişi aynı döneme denk gelmeyebilir. *Topluluk ismi olarak Kazak adına ilk defa XI. asırda, 1534 tarihli Rusça bir metinde rastlanmıştır olup, bu asırdan sonra Türkçe kayıtlarda dahi seyrek de olsa Kazak sözcüğünün geçtiği bilinmektedir.*² Aşağıdaki bilgilere göre, “Kazak” kelimesi 9-10. asırdan önce de vardı.

Tanınmış tarihçi ve etnograf A. Vambery “Türk Halklarının Etnolojisi ve Etnografisi” adlı kitabında birçok yazılı delil göstererek Kazak adının 9-10. asırda bilindiğini ve bu adla anılan bir kavmin var olduğunu yazdıktan sonra, Kazakların

¹ Nığmet Mınjan, *Kazaktın Kısaça Tarihi (Kazakların Kısaça Tarihi)*, Jalın Yay., Almatı 1994, s. 19.

² Kenan Koç, Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Grameri* (2.baskı), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 2.

antropolojik özelliklerini araştırarak Kazak halkının 10. asırdan önceleri de gelişmiş antropolojik özelliklerine sahip olduğunu iddia etmektedir.³ Demek ki, “Kazak” adının XV. asırda ortaya çıkmasını ileri süren ilim adamları yanılmış olabilir.

Çin’de yaşayan Kazak kökenli tarihçi N. Mınjan “Kazak” kelimesinin Tan İmparatorluğu tarihinde 7-8. asırlarda “kasa, hasa” olarak geçtiğini ifade etmektedir.⁴ Mustafa Kalkan ise, bu görüşün net olmadığını ve hangi boydan bahsettiğini anlaşılmadığını belirtmiştir.

V. V. Radloff, Orhun ve Yenisey Yazıtlarındaki (7-8 yy.) metni “Kazğakım oğlım” olarak okumuştur. V.I. Yudin’e göre, kelimedeki “ğ” harfinin kaldırılması neticesinde Kazak kelimesi ortaya çıkmıştır.⁵

Kazak tarihçisi M. Akınjanov “Kazakların Soyuna Hakkında” adlı kitabında Firdevs’in “Şahname” destanında (940-1020) Kazaklarla ilgili bilgiler bulunduğunu yazmaktadır.⁶

Eski Jungo salnamelerinde “Üysin”, “Usın” veya “Asuw” şeklindeki ulus adları “Kazak” kelimesi ile eş anlamlıdır.⁷

1245’te Memlukların eseri Arapça-Kıpçakça sözlükte Kazak kelimesi geçmiş ve “tek, yalnız, evsiz barksız”, “özgür” anlamında kullanılmıştır.⁸

“Kazak” kelimesi yanlış olarak Rus Kazakları için de kullanılmıştır. Neticesinde Kazak Türkleri, Rus Kazakları (Kozaklar) ile karıştırılmış ve tarihi hata ortaya çıkmıştır.⁹

Kazak halkının ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmediği gibi Kazak adının anlamı da çok tartışılan konulardan biridir. Kazak kelimesinin anlamı ile ilgili görüşler şunlardır:

³ Dana Moldabayeva, *Kazakların Zuhuru ve Kazak Hanlığının Kuruluşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, s. 18.

⁴ Mınjan, s.19.

⁵ Kalkan, s. 52.

⁶ Musatay Akınjanov, *Kazaktın Tegi Turalı* (Kazakların soyu hakkında), Kazak Devlet Yay., Almatı 1957, s. 46.

⁷ Mınjan, s. 19.

⁸ Bolat Komekov, “Kazak Terimi Hakkında”, *Kazakistan Tarihi: Makaleler* (ss. 45-53), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 45.

⁹ Hasan Oraltay, *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan: Kazak Türkleri* (2.baskı), Türk Kültür Yay., İstanbul 1961, s. 17.

Kazak adı “kaz” kuşu ile bağlantılıdır. Kazakların milli şairi Abay Kunan-bayulı “Kazakların Menşei Hakkında” adlı makalesinde Arapların Orta Asya’ya 8. asırda gittiklerinde göçebe Kazakları "Khibayı", "Khuzagi" diye adlandırdığından bahsetmiştir.

V. I. Veselowski’nin “Doğu Tarihi Takrirlerinde” Kazak kelimesi hakkında kaza benzeyen insan, yani kuş gibi serbest açıklaması verilmiştir. *Kraft’a göre de kelime, “kaz+ak”, “beyaz ana kaz” anlamındadır.*¹⁰ Samoyloviç kendi çalışmasında Türk Lehçelerinde -ak ekiyle benzer manasında isim teşkili malum olmadığından bu görüşü savunmamaktadır. Bazı bilim adamları ise kazak kelimesinin iki ayrı kelimedenden oluştuğunu ve beyaz+ak anlamında olduğunu ileri sürmektedir. Bu iki görüşün de tutarsız olduğu bilim adamları tarafından kanıtlanmıştır.

M. Akınjanov’a göre Kazak adı “kas” – has, “sak” – kabile adı, yani has sak anlamını verir.¹¹

Tarihçi H. Marr ve Çek B. Groznıy’ın gösterdiği gibi “Kazak” adı Kaspi “Hazar” kelimesinin kas hecesinden türemiştir. Radloff, Bartold, Samoyloviç gibi Rus âlimleri ve A. Marğulan, tarihçi M. Akınjanov, yazar S. Mukanov bu fikri savunmaktadır.

Kazak kelimesi “kendi ulusundan ayrılmış, başıboş dolaşan, hür insan” manasındadır.¹² Bu kelime hakkındaki en yaygın ve mantıklı görüş de budur. Yani, Kazaklar «hür, serbest, cesur insanlar» demektir. Kelime Çağatay sözlüklerinde ve Kumuk lehçesinde de bu anlamı taşımaktadır.¹³

Türkçe Sözlükte “Kazak” kelimesinin anlamı “evde sözünü geçiren erkek” olarak verilmiştir. Kelimenin Kazaklar arasında en çok kullanılan anlamı ise “yürekli, cesur” anlamıdır.

B. Kazak Türklerinin Tarihi

Kazak Türklerinin tarih sahnesine çıkışı XV. yüzyılda Özbek Hanı Ebu’l Hayr’a başkaldırmaları ile başlamaktadır. Moğol kabilelerinden Oyratlar ile Kalmukların sürekli

¹⁰ Aleksandr Samoyloviç, “Kazak Kelimesi Hakkında (Çev. Saadet Çağatay)”, *TDAY-Belleten*, (5), 1957, s. 95-104.

¹¹ Akınjanov, s. 47.

¹² Yerkinay Maukhara, *Siyasi ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı* (Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s. 18.

¹³ Ahmet Buran ve Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.s. 90.

saldırıları sonucu Altın Orda Hanlığı çok zor durumda kalır. 1456 yılında Ebu'l Hayr'ın Moğol saldırılarını önleyememesi sonucunda bazı Türk toplulukları hanlıktan ayrılarak kuzeye doğru ilerlemiştir. Törelerinden ayrılmayan ve bağımsızlıklarından ödün vermeyen bu Türk topluluğu Kazaklardır.¹⁴

İlk Birleşik Kazak Hanlığı XVI. asırda Kasım Han (1503-1523) tarafından kurulmuş ve Kazak nüfusu hızla artmıştır. XVII. asrın sonlarına doğru bugünkü Kazakistan'ın sınırlarına kadar yayılmıştır.¹⁵ XVII. yüzyılın yarısında Kazaklar Cengiz Han torunlarının kumandası altında Kalmuklarla savaşarak yurtlarına sahip çıkmış ve tarihe bir bütün olarak geçmişlerdir. Ne yazık ki, XVIII. yüzyılda, güçleri azalmış ve Kazak Halkı Ulu Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olmak üzere üç parçaya ayrılmıştır. Her Cüz kendi bağımsızlığı için sürekli savaşmıştır.¹⁶

Her cüzün kendi bağımsızlığını korumaya çalışması Kazakları zayıf düşürmüştür. Moğol asıllı Kalmuklar, 1723'te bütün güney Kazakistan'ı zorla ele geçirmişlerdir. Bu durum onların Çinliler tarafından yenilmelerine kadar sürmüştür.¹⁷ Kalmukların Kazaklara saldırıları sonucu varlıklarını devam ettirebilmek için Kazak halkı Ruslardan yardım istemeye mecbur kalmıştır. Ruslar ise bu durumu kendi çıkarları için kullanmış, Kazak topraklarını yavaş yavaş ele geçirmeye başlamışlardır. St. Petersburg'daki yönetim Kazaklara vatandaşlık vermemiş hatta Kazakları yabancı olarak saymışlardır. *Rus Çarı I.Nikola, 22 Haziran 1854'te bir ferman yayınlayarak Kazak topraklarının Rus hâkimiyeti altına girdiğini ve Kazakların Rus kanunlarına tabi olduklarını ilan etti.*¹⁸ Kazaklar, 1882 yılında ise tamamen Rus boyunduruğuna girerler.¹⁹

Kazaklar bağımsızlıkları için sürekli Ruslara karşı isyan etmiştir ama bunun sonucu onlar için ağır olmuştur. Ekim 1917'de yapılan "Bolşevik İhtilali" neticesinde Alaş Partisi altındaki Kazaklar, bağımsızlığını ilan etmiş ve böylece Alaş Orda Hükümeti kurulmuştur.²⁰ Bu yeni hükümet beyaz ve kızıl orduya karşı savaşmak zorunda kaldığı

¹⁴ Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, Nesil Yay., İstanbul 1993, s. 17.

¹⁵ Sabri Hizmetli, "Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü", *İstem Dergisi*, 17, 2011, ss. 23-43.

¹⁶ Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri* (2.baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1988, s. 32.

¹⁷ Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topluluğu Tarihi* (3.baskı), Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 77.

¹⁸ Gömeç, s. 80.

¹⁹ Buran, Alkaya, s. 91.

²⁰ Koç, Doğan, s. 4.

için zayıf düşmüş ve 1919 yılında Alaş-orda hükümeti dağılmış ve 26 Ağustos 1920’de Kazakistan Sovyetler Birliğine katılmıştır.²¹

Çarlık Rusya yıkılıp yerine SSCB kurulunca Ruslar, topraklara sahip olma çabalarının yansıra, Kazak Türklerini zorla Hristiyanlaştırmaya ve Ruslaştırmaya çalışmışlar, farklı yollarla sömürgecilik yapmaya devam etmişlerdir. 1937-1938 yıllarında gerçekleştirilen soykırım sonucunda aydınlar başta olmak üzere milyonlarca insan aileleriyle birlikte öldürülmüştür. 1956’da Kazak Komünist Partisi Sekreterliği için Kazak Türkü olan Dinmuhammed Kunayev başa geçti. Ama Moskova’nın kontrolünü arttırmak için 16 Aralık 1986’da Kunayev görevden uzaklaştırıldı ve yerine Rus olan Genadi Kolbin’i getirildi. Bu durum büyük tepkilere sebep olmuştur. “Kazakları yönetecek Kazak olmalıdır, Kazakistan’a Rus Başkan istemiyoruz” diyerek sokağa çıkıp özgürlük talep etmişlerdir.²² Aralık Olaylarının asırlar sonra tekrar bağımsızlığa kavuşmakta önemi büyüktür.

Sovyetler Birliği 1990 yılında dağılınca diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kazakistan da 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını açıklamıştır.²³ Bağımsızlığı tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Böylece Kazak Türkleri layık oldukları topraklarına tekrar kavuşmuşlardır.

C. Günümüzde Kazakistan

Kazakistan Cumhuriyeti günümüzdeki bağımsız yedi Türk devletinden biridir. 2.853.000 km² yüzölçümü ile (Batı Avrupa’nın yüzölçümü kadar) dünyanın dokuzuncu büyük ülkesidir. Bu yüzölçümü bakımından Türk Cumhuriyetleri arasında en büyük topraklara sahiptir ve Türkiye’nin yaklaşık 3,5 katıdır. Kazakistan, doğuda Çin, güneyde Kırgızistan ve Özbekistan, Türkmenistan, kuzeyde ise Rusya ile komşudur.²⁴ Hazar Denizi ile Aral Gölü’ne kıyısı vardır.

Bağımsızlığını kazanmadan önce 1989 yılında ülke nüfusu 16.464.464 kişidir fakat 1999 yılında Alman ve Slavların göç etmesiyle nüfus sayısı 14.900.000’e kadar düşmüştür. 1921 yıllarındaki açlık ve Sovyetlerin bu bölgede nükleer denemeleri

²¹ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili* (4. baskı), Kapı Yay., İstanbul 2005, s. 610.

²² Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Fonetigi*, İleri Yay., İstanbul 2015 s. 12.

²³ Buran, Alkaya, s. 92.

²⁴ Koç, Doğan, s. 6.

Kazakistan nüfusu azaltmıştır.²⁵ 2017 tarihi itibarıyla 18 milyon kişiye ulaşmıştır. Ülkede Kazaklar, Ruslar, Özbekler ve Tatarlar başlamak üzere 140'dan fazla etnik gruplar yaşamaktadır.

Kazakistan bugünde on dokuz eyalete ayrılmaktadır. Eski başkenti Almatı şimdi önemli şehirlerden biridir. 1998'de başkent Astana'ya taşınmıştır.²⁶

Kazakistan yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengindir. *Rezerv bakımından dünyada tungstende birinci, krom ve manganezde ikinci, borda üçüncü, molibden ve fosfatta dördüncü sıradadır.*²⁷ Ülke, gelirin önemli kısmını doğalgaz ve petrol satışından temin edilmektedir. Para birimi tengedir.

*28 Ocak 1993'te kabul edilen anayasanın 7. maddesinin birinci fıkrasında devletin resmi dilinin Kazakça olduğu belirtilmekle birlikte ikinci fıkrasında devletin yönetim birimlerinde Kazakça ile Rusçanın eşit olarak kullanılacağı vurgulanmıştır.*²⁸

Anayasaya uygun olarak, Kazakistan, cumhurbaşkanlığı sistemi olan bir cumhuriyettir.

1 Aralık 1991'de yapılan seçim ile Nursultan Nazarbayev, oyların %98 ini alarak beş yıl süreyle Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı seçildi.²⁹ 2015 tarihinde yapılan seçimde Nazarbayev tekrar 5 yıllığına başkan oldu.

II. KAZAK TÜRKÇESİ

Köken bakımından Altay dil ailesinde yer alan Türkçe dünyadaki en zengin dillerden biri olup yaklaşık 200 milyon insan tarafından konuşulur.³⁰ Türkçe uzak ve yakın lehçeler olmak üzere iki ana gruptan oluşur. Yakın lehçeler Kıpçak grubu, Karlık grubu, Oğuz grubu ve Sibiry grubu olarak dört gruba ayrılır.³¹ Kazak Türkçesi Kıpçak grubu dilleri içerisinde bulunan Türk lehçesidir. Bu gruba Radloff ile Benzing Batı

²⁵ Ali Yiğit, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Yay., Elazığ 1996, s. 65.

²⁶ Buran, Alkaya, s. 197.

²⁷ Buran, Alkaya, s. 197.

²⁸ Cevdet Küçük, *Kazakistan Cumhuriyeti, İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, XXV, s. 130.

²⁹ Saray, s. 184.

³⁰ Ahmet Bican Ercilasun, "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri", *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12, Bahar, 2013, s. 17-22.

³¹ Buran, Alkaya, s. 9.

Türkçesi olarak adlandırır.³² F. E. Korş'a göre Kazak Türkçesi Kuzey grubuna dâhildir. Altayist G. J. Ramsted ise Radloff gibi Kazak Türkçesini Batı grubu içerisinde değerlendirir. A. N. Samoyloviç Kazak Türkçesinin yer aldığı gruba hem Kıpçak grubu hem Kuzey-Batı grubu hem de taw grubu adını verir. Talat Tekin Kazak Türkçesini Kıpçak grubu veya tawlı grubuna dâhil eder. Kenan Koç ve Oğuz Doğan, Kazak Türkçesi Grameri adlı kitabında, Kazakçanın Kıpçak Grubu altında olduğundan bahseder.³³ Farklı isimlerle adlandırılmasına rağmen Kazak Türkçesi her zaman doğru grupta değerlendirilmiştir.

Kazak Türkçesinin ilk eserleri Arap alfabesiyle yayınlanmıştır. Arap alfabesini esas alarak ilk Kazak alfabesini oluşturan Ahmet Baytursinovtur. Arap alfabe sistemi Kazak Türkçesi için uygun olmadığından 24 Ocak 1929'da Latin alfabesi kabul edilmiştir. Kazak Türkçesi yaklaşık 1929-1940 yılları arasında 10 yıl boyunca Latin alfabesiyle yazılır ve 1940'ta yerini S. A. Amancolov tarafından sunulan Kiril alfabesine bırakır. 10 Kasım 1940'ta, *Kazakistan Soviyet Sosyalist Cumhuriyeti Yukarı Sovyet'inin 5.oturumunda "Kazak yazısının Latinleştirilmiş alfabeden Rus yazısı temelli yeni alfabeğe geçirilmesi kanunu" onaylanır.*³⁴ Kiril alfabesi 42 harften oluşmuştur ve Rus alfabesinde olan bütün harfler olduğu gibi alınmıştır. Yaklaşık 75 yıl boyunca aralıksız kullanılan Kiril alfabesi büyük bir şiddetle Rusçanın tesiri altına girmesini sağlamıştır. Bağımsızlık kazandıktan sonra alfabe değişikliği meselesi gündeme gelmiştir. Neticede 27 Ekim 2017'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş hakkındaki kararı imzalamıştır. Şimdi ise Latin alfabesine geçişin 2025 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Yeni alfabe 32 harften oluşmaktadır: A a, Á á, B b, D d, E e, F f, G g, Ġ ġ, H h, İ i, I ı, J j, K k, L l, M m, N n, Ñ ñ, O o, Ó ó, P p, Q q, R r, S s, T t, U u, Ú ú, V v, Y y, Ý ý, Z z, Sh sh, Ch ch. Bu yeni geçiş, Türk dünyasının ortak çalışmaları için en önemli adımlardan biridir.

Kazak Türkçesinin söz varlığının temeli Türkçe kökenli kelimelerdir. Fakat Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle beraber, Farsça ve Arapça'nın dil üzerinde etkisi de olmuştur. Bu nedenle Kazak Türkçesinde pek çok sayıda Arapça ve Farsça alıntı kelimeler mevcuttur. Bazı Moğolca kelimeler de yer almaktadır. Fakat bu etki Sovyet

³² Bozkurt, s. 613.

³³ Koç, Doğan, s. 8.

³⁴ Hatice Şirin User, *Başlangıcından Günüümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yay., Ankara 2006, s. 294.

döneminde azalma göstermiştir. Özellikle Ekim devriminden Kazak söz varlığına çok sayıda Rusça kelime girmiştir. Bu kelimeler nispeten yeni olduklarından Kazak ses sistemine aykırı özellikler gösterebilmektedir.³⁵

S. Amanjolov, Kazak Türkçesinin Tarihi ve Diyalektoloji Meseleleri adlı çalışmasında, Kazak Türkçesinin güney diyalekti, batı diyalekti ve kuzeydoğu diyalekti gibi üç farklı gruba ayrıldığını ileri sürer.³⁶ Ona göre, Kazak Türkçesinin edebi dilinin temeli kuzeydoğu diyalektidir. J. Doskarayev ile Savranbayev, GüneyDoğu ve Kuzey-Batı olarak 2 gruba ayırır, Sarıbayev ise Batı, Güney, Doğu ve Merkezi-Kuzey ağızları olarak 4 gruba ayırır.³⁷ Bazı araştırmacılar, Kazak Türkçesinde ciddi bir anlamda ağız farklılıkları olmadığını düşünür.

Kazakistan'da Kazak Türkçesi devlet dili olarak, Rusça ise resmi dil olarak kabul edilmektedir.

III. ŞERHAN MURTAZA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

A. Hayatı ve Eserleri

İncelediğimiz romanın yazarı olan Şerhan Murtaza Kazaklar için önemli şahsiyetlerden biridir.

Şerhan Murtaza 28 Eylül 1932 tarihinde Jambıl eyaleti Jualı ilçesi, Talaptı köyünde dünyaya geldi. 1955 yılında Moskova Devlet Üniversitesini bitirdi. 1955-1956 yıllarında KDEY'de redaktör olarak çalıştı. 1956-70 yılları arasında “Leninşil Cas” (şimdiki adıyla “Cas Alaş”), 1960-63 yılları arasında da “Sotsiyalistik Qazaqstan” (şimdiki “Egemen Qazaqstan”) gazetelerinde muhabirlik ve redaktörlük yaptı. 1970-1972 yılları arasında “Jalın” almanağının, 1972-75 arası “Culdız” dergisinin baş redaktörlük görevini ifa etti. 1975-1980 yılları arasında Kazakistan Yazarlar Birliği' ikinci sekreterliği vazifelerini yürüttü. 1980-89 yılları içinde “Qazaq Adebıyeti” gazetesinin baş redaktörü, 1989-92

³⁵ Leven Doğan (Ed.), *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı* (2. baskı), Kriter Yay., İstanbul 2010, s. 173.

³⁶ Sarsen Amanjolov, *Voprosı Diyalektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka* (Kazak Türkçesinin Tarihi ve Diyalektoloji Meseleleri), Kazak Devlet Eğitim Yayınevi, Almatı 1959, s. 182.

³⁷ Emine Atmaca, Kazak Türkçesi Ağızlarının Tasnifi Çalışmalarına Bir Bakış, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 2016, s. 589-625.

yılları arasında “Egemen Qazaqstan” gazetesinin başredaktörü oldu. 1992-94 yıllarında Devlet Radyo-Televizyon Kurumu’nun genel müdürü olarak çalıştı.³⁸

Şerhan Murtaza’nın ilk kitabı “Qurılısşı Dakü” (İnşaatçı Dekü) (denemelerden oluşur) 1958 yılında yayımlanmıştır. O, yaşadığımız dönem, İkinci Dünya Savaşı yıllarında cephe gerisindeki insanların çileli emeğini anlatan “Tabılğan Teniz” (1963), “Bultsız Küngi Nayzağay” (1965), “Belgisiz Soldattıñ Balası” (1967), “Mıltıqsız Maydan” (1969), “41. inşi Cılğı Keliñsek” (1972), “Ahmetcannıñ Antı” (1973), “İnternat Nanı” (Okul Ekmeği) hikâye kitaplarının yazarıdır.³⁹

Yazarın yazdığı romanlar “Qara Marcan” (1978), “Qızıl Cebe” (1980), “Culdızdı Köpir”dir. Ayrıca “Stalinge Hat” (1988), “Besevdiñ hatı” (1989) isimli piyesleri de yazmıştır.⁴⁰

Şerhan Murtaza, henüz öğrenci iken yabancı eserleri tercüme ederek edebiyata ilk adımlarını atmıştır.⁴¹ G. H. Andersen’in hikâyelerini, Macaristan Halk Masallarını, Cengiz Aytmatov’un “Botagöz”, “Qoş bol, Gülsara”, “Borandı Beket”, “L. Lagin’in “Hottabıç Kart” (İhtiyar Hottabıç), M. Kârim’in “Bizdiñ Üydiñ Quwanış”, E. Erskin’in “Marıkçan Balaları” adlı eserleri Kazakçaya tercüme etmiştir.⁴²

Dramacanın “Stalinge hat”, “Besewdiñ hatı”, “Cetim burış” vb. piyesleri Kazakistan’ın en büyük tiyatrolarında sahnelenmiştir. Bu piyeslerinde Stalin döneminde kıtlık gibi ağır şartlara karşı mücadele eden insanların (T. Rıskulov vb.) kahramanlıklarını anlatmıştır.⁴³

1978 yılında KSCB Devlet Ödülü’ne, 1999 yılında Devlet Şeref Madalyasına layık görülmüştür.

Kazakistan ile Türkiye’nin diplomatik ilişkilerin 25. yıl dönümü kapsamında Kazakistan’ın Türkiye’deki Büyükelçiliği desteği ile yazarın “Ay ile Ayşe” kitabı

³⁸ Kenan Koç, Almagül İşina, Bolat Korganbekov, *Kazak Edebiyatı I-II*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007, II/719.

³⁹ Koç, İşina, Korganbekov, s. 720.

⁴⁰ Layık Altınmakas, *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 445.

⁴¹ Altınmakas, s. 445.

⁴² A. Aykoja, “Şerhan Murtaza”, *Kazakistan Ultık Entsikklopediya 9*, Qazaq Entsiklopediyasının Bas Redaktsiyası, Almatı 2003, s. 502.

⁴³ Koç, İşina, Korganbekov, s. 720.

Türkçeye çevrilip 2017 yılında yayımlandı. Ayrıca geçen sene Ankara’da yazara «Türk Dünyası Edebiyatına katkısı için» ödülü verilmiştir.

Yazar, 9 Ekim 2018 yılında Almatı şehrinde vefat etmiştir.

B. Kızıl Cebe Romanı Üzerine

Çalışmamızın esasını teşkil eden Kızıl Cebe adlı romanı 1905-1940 yılları arasındaki tarihi olayların sırasını epik tarzda anlatan önemli bir eserdir. «Kızıl Cebe» romanı Sovyetlerin Kazakistan’da yer edinmesinde büyük bir rol oynayan ve 1937 yılında Stalin tarafından kurşuna dizilerek öldürülen T. Rıskulov’un hayatını ve hazin sonunu anlatır. Romanda Turar Rıskulov’un halkın menfaati için yaptığı çalışmaları çok iyi şekilde anlatılmıştır.

Turar Rıskulov, 26 Aralık 1894 tarihinde Almatı eyaleti, Verniy ili Doğu Talgar ilçesinde doğmuştur. Babası Rıskul Cilkeydarov sıradan bir emekçidir. Zenginler için çalışan, çok iyi bir avcıdır. Tüm hayatını yoksullukla geçirmesine rağmen güçlü, dürüst ve mert biridir. Turar’ın annesi Kalipa ise o, henüz 10 yaşındayken ölmüştür.

Çarlık Rusya’nın sömürgeleri o zamanlarda bütün Kazak ailelerini etkilemiş, sadece un katılmış su ile geçinmek zorunda kalmışlardır. Ağır vergiler, aşağılanmalar yıllarca devam etmiştir.⁴⁴

Turar’ın babası yerli halkı sömüren Kaza Yöneticisi Saymasay Üčkempirov’u öldürdüğü için 10 yıl kürek cezasına mahkûm edilmiş ve hapisanede oğlu ile birlikte kalabilmek için izin almıştır. Bu, oğlunu dışardaki hasımlardan korumanın tek yoludur. Bu sebeple Turar Rıskulov henüz 11 yaşındayken hapisane hayatına başlamıştır ve orada hapisane müdürüne hizmet etmiştir.⁴⁵

Turar Rıskulov, 1906’dan 1909’a kadar bir Rus-Kazak yatılı okulunda kalmıştır. 1910 ve 1914 aralığında Bişkek’te bir ziraat okuluna devam etmiş ve buradan mezun olmuştur. 1916 yılında ise Taşkent’e giderek buradaki ayaklanmaya katıldığı için hapsedilmiştir. 21 Ekim 1917’de Evliya Ata Şehri Sovyeti başkanlığına seçilmiştir. 1919 yılında Türkistan Komünist Partisi Müslüman Bürosu’nun Başkanı olmuştur. 1923-24 yıllarında ise Türkistan Muhtar SSC Halk Komiserleri Şurasının Başkanı olarak görev

⁴⁴ Halit Kakinç, “Kızıl Cebe” Rıskulov, Destek Yay., İstanbul 2013, s. 34.

⁴⁵ Kakinç, s. 36.

yapmıştır. Bundan sonra onu Moskova’da göz önünde bulundurmak amacı ile Komünist Beynelmilel Komitesinde Doğu Teşkilatları Başkan Yardımcısı olarak görevlendirmişlerdir. 1930’larda Rusya Bakanlar Kurulu Başbakan Yardımcılığı görevini yapmıştır.⁴⁶ 1938 yılında ise Stalin tarafından öldürülmüştür.

Turar Rıskulov’u, Türkiye’de çok az kişi tanımaktadır. Bunun sebebi, 1937 yılında devrimci denilerek tutuklanması ve sonra öldürülmesidir. Stalin emriyle adı Sovyetler Birliği tarihinden silinmiştir.

---

⁴⁶ Hayit Baymirza, *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri* (2. Baskı), Sabah Gazetesi Kültür Yay., İstanbul 1978, s. 173-174.

IV. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER

A. İnceleme Yöntemi

Bu tez çalışmasında, Şerhan Murtaza'nın "Kızıl Cebe" adlı romanı (1. cilt) Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmış bu aktarımda her bir cümle için numaralandırma yapılmıştır. Transkripsiyon ve aktarımdaki cümle numaraları birebir örtüşmektedir. Kaynak olarak ise Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Atasözler ve Deyimler Sözlüğü kullanılmıştır.

Dil İncelemesi kısmında örnek cümleler Kazak Türkçesi ile verilmiş bu cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli hemen yanında tırnak içinde gösterilmiştir. Metinden alıntılanan cümlelerin numarası da parantez içerisinde verilmiştir.

Örnek: Tünde qızıl-şımqay basqurlar tartılğan jumırtqaday aq otawdıñ işinde qus mamıqtıñ üstinde uyıqtap jatıp Saymasay tūs kördi. "Saymasay geceleyin, kıpkırmızı susmalar gerilmiş yumurta gibi beyaz evin içinde kuş tüyü yastık üstünde uyurken rüya gördü." (2448)

B. Örnek Alınan Çalışmalar

Bu çalışmada, Prof. Dr. Muharrem Daşdemir tarafından hazırlanmış olan "Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi" adlı eseri, Hilal Şen'in "Ahmet Baytursinov "Edebiyet Tanıtıkı" (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)", Mehmet Kaya'nın "İlyas Esenberlin'in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)", Esra Yavuz'un "Kazak Türkçesinde Yan Cümle (Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)", Hüsna Kotan'ın "Kars ve Iğdır Azeriler Ağzı (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)", adlı yüksek lisans tezleri başta olmak üzere bu konu üzerine hazırlanmış tezlerden faydalanılmıştır.

C. Esas Alınan Metin

İncelediğimiz roman beş ciltten oluşmaktadır. İlk olarak, romanın birinci ve ikinci cildi 1980 yılında Almatı'da basılmıştır. Üçüncü cildi ise "Juldızdı Köpir" adıyla 1984 yılında, dördüncüsü ise 1991 yılında "Kıl Köpir" adıyla yayımlanmıştır. "Tamuk" ismi verilen son cildi ise 1994'te okuyucula buluşmuştur. Çalışmamızda esas aldığımız metin Şerhan Murtaza'nın "Kızıl Cebe" adlı romanının ilk cildir. Metnin dili Kazak Türkçesidir. Metin Kiril esashı Kazak alfabesi ile yazıya geçirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ (ŞEKİL BİLGİSİ)

1.1. KELİME TÜRETME (YAPIM EKLERİ)

Yapım eki, isim ya da fiile eklenerek onlara çeşitli anlamlar veren ektir. Kazak Türkçesinde yapım eki için **jurnaқ** terimi kullanılır. Kazak Türkçesinde yapım ekleri Türkiye Türkçesindeki ile benzerlik gösterip, küçük ses değişiklikleriyle ayırt edilir.⁴⁷ Her iki lehçede de dört çeşit yapım eki vardır.

1.1.1. İsimden İsim Yapan Yapım Ekleri

Adlara ve ad soylu kök ve gövdelere gelerek, anlamca eskisinden farklı yeni bir anlam oluşturacak biçimde söz türeten eklerdir.⁴⁸ Kazak Türkçesinde ve incelediğimiz metinde tespit edilen isimden isim yapan ekler şu şekildedir:

/+lıq/, /+lik/, /+dıq/, /+dik/, /+tıq/, /+tik/

Türkiye Türkçesinde **/+lık/, /+lik/, /+luk/, /+lük** şeklinde kullanılan ek incelediğimiz metinde **/+lıq/, /+lik/, /+dıq/, /+dik/, /+tıq/, /+tik/** şekillerinde kullanılmıştır. Soyut adlar, meslek, uğraşı, eşya ve alet, yer adları, zaman gibi kavramları ifade eden isimler türeten bu ek Türkiye Türkçesinde de hemen hemen aynı görevde kullanılır.⁴⁹ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çok işlek bir ektir.⁵⁰ Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra **/+lıq/, /+lik/**; l, m, n, ŋ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra **/+dıq/, /+dik/**; sedasızlardan sonra **/+tıq/, /+tik/** şeklinde kullanılmaktadır.⁵¹

ur (ı)**+lıq** “hırsızlık”

Urlıq qılğan adamday, qaltasındağı nandı siypaladı. “**Hırsızlık** yapan insan gibi cebindeki ekmeğe dokundu.” (7719)

jaqsı**+lıq** “iyilik”

⁴⁷ Buran, s. 123.

⁴⁸ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 256.

⁴⁹ Bağdan Momnova, *Qazaq Tiliniñ Morfologiyası*, Arıs Yay., Almatı 2012, s. 104.

⁵⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK Yay., (5.baskı), Ankara 2017, s. 13.

⁵¹ Nergis Biray, Ekrem Ayan, Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, *Çağdaş Kazak Türkçesi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 61.

Al, Rısquldın bütkil ömiri **jaqsılıqtı** aldan kütüwmen ötüwli. “Rıskul’un ise bütün ömrü **iyiliği** gelecekte beklemekle geçiyor.” (1673)

kedey+**lik** “fakirlik”

«Biraq Rısqul oñbağan ürerge iyti, sığarğa biyti joq, taqır **kedeyligine** qaramay, jalğannıñ tåkapparı ğoy. “Ama lanet olası Rıskul çok **fakirliğine** rağmen, dünya gururlusu ya.” (2492)

biy+**lik** “hüküm”

Qoldarında **biylik** bar, dāwlet bar, dāreje bar. “Ellerinde **hüküm** var, mal var, rütbe var.” (7359)

orın+**dıq** “sandalye”

Esikti tarsıldatıp, nadzirateldi şaqırıp, kişkentay **orındıq** aldırđı. “Kapıyı tıklatarak nöbetçiye çağırıp küçükcük **sandalye** istedi.” (6391)

jaman+**dıq** “kötülük”

Eger özi **jamandıq** oylasa ğana atındar. “Sadece kendisi bir **kötülük** yaparsa vurun.” (5763)

bel+**dik** “kemer”

Tutqında jatqan adamğa **beldik**, belbew ustaw ustavqa jatpaydı. “Tutuklu adama **kemer**, kayış kullanmak kanunda izin verilmez.” (7929)

jeñil+**dik** “kolaylık”

Taw-Şilmembet awılın közine kök şıbın öymelegen ögizdeyin jawır jarasına istik ağaş şaşıy bermey, birşama **jeñildik** de jasamaq boldı. “Tau– Şilmembet köyüne gözüne sinek konan öküz gibi yarasına daha da ağaş batırmaya devam etmektense, **kolaylık** sağlamak istedi.” (2491)

qas+**tıq** “düşmanlık”

Qasqır da öz uyalasına **qastıq** qılmaydı eken. “Kurt bile aynı yuvadan çıkan kardeşine **düşmanlık** etmezmiş.” (5117)

tınış+**tıq** “sessizlik”

Tüندی quday **tınıştıqqa**, kündiz körgeñ azabıñnan bir mezigil arılıp, tätti quşaqqa, tätti uyqıǵa kiruwge jaratqan. “Tanrı geceyi, insanlar gündüz gördüǵü azaptan bir an olsun kurtulup, tatlı kucaǵa tatlı uykuya, **sessizliǵe** dalsın diye yaratmış.” (1013)

jem+**tik** “leş”

Men Rısquldıñ **jemtik** jemeytinin bilemin. “Ben Rıskul’un **leş** yemeyeceǵını biliyorum.” (1314)

iyt+**tik** “iytlik”

Senen pop jasamaǵı, ärine, **iyttik**, Turar bawırım. “Seni papaz yapmak istediǵi, tabii ki de iytlik, Turar kardeşim.” (7817)

Bu ek Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki kullanımından farklı olarak insanların nereye ait olduǵunu bildirmek için kullanılmaktadır.

Peterbor+**lıq** “Petersburglu”

Peterborlıq Aleksandr Bronniykov türmede jatıp-aq qazaq dalasınıñ taw-tasın kezip ketedi... “**Petersburglu** İskender hapishanede yatıp da topraklarında dolaşır...” (192)

/+lı/, /+li/, /+dı/, /+di/, /+tı/, /+ti/

Türkiye Türkçesinde /+lı/, /+li/, /+lu/, /+lü/ şeklinde kullanılan ek incelediğimiz metinde /+ lı/, /+li/, /+dı/, /+di/, /+tı/, /+ti/ şekillerinde kullanılmıştır. Sahiplik, var olma, ikili kullanıldığı zaman beraberlik anlamı veren isimler türeten bu ek Türkiye Türkçesinde de aynı görevde kullanılır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çok işlek bir ektir.⁵² Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+lı/, /+li/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+dı/, /+di/; sedasızlardan sonra /+tı/, /+ti/ şeklinde gelmektedir.⁵³

qahar+**lı** “kahırlı”

Eger şıbın ornında adam bolsa mına bir almas kılıştay jarq ete qalǵan **qaharlı** közden zäresi zär tübine keter edi. “Eğer sinek yerinde bir insan olsaydı elmas kılıç gibi ısıldayan **kahırlı** gözlerinin korkusundan altına ederdi.” (208)

⁵² Korkmaz, s. 135.

⁵³ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 61.

qadir+li “saygılı”

Verniy oyazın bilay qoyğanda, бүkil Jetisuw oblısında eñ **qadirli**, gubernator fon Tawbeniñ özi qurmetteytin bolıstardıñ biri osı – Saymasay. “Almatı oyazı bir kenara bırak, bütün Jetisu bölgesinde en **saygılı**, vali fon Taube’nin bile saygı gösteren yöneticilerin biri bu Saymasaydır.” (2556)

ürey+li “dehşetli”

Omar **üreyli**. “Omar **dehşetli**.” (2344)

saqal+dı “sakallı”

Dawılbay jiyren qaba **saqaldı**, domalaq жүзdi, şegir köz, sarı kisi. “Dauılbay kızıl kaba **sakallı**, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, sarışın birisiydi.” (4841)

aqıl+dı “akıllı”

Sen **aqıldı** jigit ekensiñ. “Sen **akıllı** çocukmuşsun.” (6475)

köñil+di “keyifli”

Ol jaqsı oyın körgeñ adamday **köñildi**. “Eğlence seyrediyormuş gibi **keyifli**.” (5902)

ataq+tı “ünlü”

Ösimdiktiñ reñi özgerip, biyik jaylaw jannatındağı taw gülderi **ataqtı** ğalımdı jayrañday qarsı aldı. “Bitkilerin rengi değışıp, yüksek yayla cennetindeki dağ çiçekleri **ünlü** âlimi neşelenerek karşıladı.” (405)

qımbat+tı “kıymetli”

Hoş, **qımbattı** Saymasay Üşkempirov! “Hoşçakal, **kıymetli** Saymasay Üşkempirov!” (3487)

küş+ti “güçlü”

Qanşa **küşti** bolsa da, qayta sawsaqtarın awırtıp qaldı. “Ne kadar **güçlü** olsa da aksine parmaklarını acıttı.” (4856)

qurmet+ti “itibarlı”

Sonda bizdiñ Prixodko mırzaniñ balaları eñ **qurmetti** şäkirtter bolğanı ğoy. “O zaman bizim Prihodko beyin çocukları en **itibarlı** öğrencilermiş demek ki.” (4571)

/+şı/, /+şi/

Türkiye Türkçesindeki /+cı/, /+ci/, /+cu/, /+cü/, /+çı/, /+çi/, /+çu/, /+çü/ şeklinde kullanılan ek incelediğimiz metinde /+şı/, /+şi/ şeklinde karşımıza çıkmıştır. Meslek adları ve düşkünlük sıfatları türetir.⁵⁴ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çok işlek bir ektir.

jılqı+şı “at bakıcısı”

Eñ aldımın eski şekpeniniñ eki eteği eki şalgayğa ketip, dalaq-dalaq şawıp kele jatqan **jılqışı** Kenje eken. “Önde eski cekpeninin iki ucu iki tarafa uçup koşan **at bakıcısı** Kenje imiş.” (5748)

qoy+şı “çoban”

Eralı **qoyşı**, Rısqul üyretkendeney, jılağan da jok, Rısquldı bolısqa jamandağan da joq. “Eralı **çoban**, Rıskul’un dediği gibi ne ağladı ne de onu yöneticiye kötiledi.” (644)

qızmet+şı “hizmetçi”

Olardıñ adal **qızmetşiler** ekenin osıdan-aq körüwge boladı. “Onların sadık **hizmetçiler** olduğunu bu durum zaten anlatıyor.” (3841)

/+las/, /+les/, /+das/, /+des/, /+tas/, /+tes/

Türkiye Türkçesinde /+daş/, /+taş/ şeklinde kullanılan ek incelediğimiz metinde /+las/, /+les/, /+das/, /+des/, /+tas/, /+tes/ şekillerinde kullanılmıştır. Başlıca görevleri ortaklık, beraberlik, benzerlik ifade etmektir.⁵⁵ Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+las/, /+les/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+das/, /+des/; sedasızlardan sonra /+tas/, /+tes/ şeklindedir.⁵⁶

uya+las “kardeş, aynı uyvadın olan”

Öz **uyalasın** özi qapqan sorlı. “Kendi **kardeşini** havlayan zavallı.” (5872)

ata+las “kardeş, ataları bir olan”

⁵⁴ Karaağaç, s. 261.

⁵⁵ Korkmaz, s. 128.

⁵⁶ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 61.

Atalastıñ atı ozğanşa, awıldastıñ tayı ozsın degen qayda? “**Kardeşinin** atı geçeceğine, köydaşının tayı geçsin denen var ya?” (966)

jol+**das** “yoldaş”

Al, Rısqul, – dep endi Bronnikov basın jağasına tığıp alıp qırın otırğan **joldasına** burıldı. “Sen ise, Rıskul, diye artık Bronniykov başını yakasına saklayıp yan oturan **yoldaşına** döndü.” (6327)

qarın+**das** “kız kardeş”

Osı üydegi jalğız alaşa ağaş tösektiñ üstinde jatqan awruw bala **qarındası** Tüymetaydıñ türin körip külip jibere jazdadı. “Bu evdeki tek yerden ağaç yatakta yatan hasta çocuk, **kız kardeşi** Tüymetay’ın yüz ifadesini görüp gülecekti.” (213)

tüs+**tes** “aynı renkte olan”

Perişte beyneli nazık qız papasının buğı moynınan quşaqtap, onıñ saqal basqan topıraq **tüstes** betine möliye qaradı. “Melek görünümlü narın kız babasının kalın boynuna sarılıp, onun gür sakallı esmer yüzüne medet uman gözlerle baktı.” (7737)

/+şıl/, /+şil/

Ek, Türkiye Türkçesinde kullanılan /+cıl/, /+cil/, /+cul/, /+cül/, /+cıl/, /+çil/, /+çul/, /+çül/ ekiyle benzer görevde bulunmaktadır. Zeynep Korkmaz’a göre, Türkiye Türkçesinde bu ek bir şeye yakınlık, sevecenlik veya düşkünlük gösteren sıfatlar türetir.⁵⁷

doda+**şıl** “eğitimli”

Saymasaydıñ Küreñ qasqası **dodaşıl** mal edi. “Saymasay’ın Küren Kaska atı **debelenmeye hazırlanmış, eğitimli** hayvan idi.” (904)

sekem+**şıl** “güvensiz”

Uyqısı sergek, **sekemşil** şal oyaw jatqan belgi bermedi. “Uykusu hafif, **güvensiz** yaşlının şimdi uyanık olduğuna dair bir işaret yoktur.” (1003)

⁵⁷ Korkmaz, s. 44.

/+şil+dik/, /+şıl+dıq/

Kazak Türkçesinde /+şIL/ ve /+DIk/ eklerinin birleşmesiyle oluşan bir ektir ve soyut isimler yapar.⁵⁸

kün+şil+dik “kıskançlık”

Baq qonğan jerge **künşildik** üyir boladı. “Talih kuşunun konduğu yere **kıskançlık** yakın olur.” (984)

/+sız/, /+siz/

Olumsuz anlamda sıfatlar yapan bu ekin⁵⁹ Türkiye Türkçesinde /+suz/, /+süz/ şekli bulunmaktadır.

aqıl+sız “akılsız”

Mına uwpraviytelder **aqılsız** adamdar emes. “Bu yöneticiler **akılsız** değiller.” (3840)

ün+siz “sessiz”

Ayqayı **ünsiz** mülgame dalağa sinip joq boldı. “Sesi **sessiz** dünyaya sinip kayboldu.” (4320)

äl+siz “halsiz”

Awruw adam bir sätte **älsiz** qolımen inisin moynınan qulaqtap, iri basın iyip kelip öziniñ betine taqadı. “Hasta adam bir anda **halsiz** eliyle kardeşini boynundan kucaklayıp, kocaman başını eğip kendisinin yüzüne yaklaştırdı.” (4756)

/+şır+lıq/, /+şi+lik/

Soyut isimler yapan /+Şı/ ve /+lık/ eklerinin birleşmesiyle oluşan ektir.⁶⁰

qayır+şır+lıq “dilencilik”

Qudaydın öz üyinde munday **qayırşılık** bolar dep kim oylağan? “Tanrı evinde bile bu kadar **dilencilik** olacağı kimin aklına gelir ki.” (132)

qıyın+şır+lıq “zorluk”

⁵⁸ Mominova, s. 105.

⁵⁹ Korkmaz, s. 140.

⁶⁰ Mominova, s. 105.

Qiyınşılıq körse demde küyrep, küyzelip qaladı. “**Zorluk** görünce hemen üzülür.” (6014)

beybit+**şi+lik** “barış”

Biraq Edem bağında da **beybitşilik** bolğan emes. “Ama Adem bahçesinde de **barış** hiç olmamıştı.” (3917)

pende+**şi+lik** “günahkarlık”

Pendeşilik qoy, jas kelinşek Turardan Rısquldu qızğanıp ta qaluwşı edi. “**Günahkarlıktır** belki, genç kadın Rıskul’u Turar’dan kıskanırdı bazen.” (282)

/+şaq/, /+şek/

Eklendiği kelimeye küçültme, sevgi anlamı verip kalıcı nesne isimleri yapan, işlek olmayan yapım ekidir.⁶¹

kelin+**şek** “genç kadın”

Bar ıqlası balasına awıp, jas **kelinşekke** keyde kerenaw qarap ketuwşı edi. “Bütün dikkatini çocuğuna verip, **genç kadını** bazen umursamazdı.” (285)

/+şa/, /+şe/

En yaygın işlevlerinden biri millet adlarından dil ve lehçe isimlerini yapmasıdır. Yanısıra, küçültme, derecelendirme bildirir.⁶² Yapım eki olarak sıfat ve isimlerin zarf şeklini türetmektedir. Türkiye Türkçesinde /+ca/, /+ce/, /+ça/, /+çe/ şeklindedir.

oris+**şa** “Rusça”

Orışşanı qaydan üyrenip jürsiñ? “**Rusça’yı** nerden öğrendin?” (5355)

/+ker/, /+ger/

Meslek ve uğraş adları yapan işlek eklerden biridir.⁶³ Farsça asıllıdır.

qızmet+**ker** “hizmetçi”

⁶¹ Koç, Doğan, s.191.

⁶² Biray, Ayan, Ercilasun, s. 63.

⁶³ Momınova, s. 105.

Qızmetkerlerdiñ bări adal bolsa, memleket üşin, ulı derjava üşin eş xawip joq. **“Hizmeçilerin** hepsi sadık olursa, devlet için, büyük imparatorluk için tehlike yok.” (5602)

qılmıs+**ker** “suçlu”

Talay **qılmıskerdi** ayıptap, jaza salmağının ärtürin berip edi. “Ne hayli **suçluları** yargılayıp, ceza ağırlığının her türünü vermişti.” (6679)

sawda+**ger** “tüccar”

Sawdager tatar biraz bäldenip turdı da, «aqısın bereyin» degen soñ köndi. **“Tüccar** biraz kırıtarak durdu ve «karşılığını vereceğim» dedikten sonra ikna oldu.” (1554)

däri+**ger** “doktor”

Bäri älgı äyel **därigerdi** äjwalap, tiyise bastadı. “Herkes şu **doktor** kadını alay edip, sataşmaya başladılar.” (6895)

/+şıq/, /+şik/

Az sayıda küçültme ve sevgi ifade eden kelime türeten bir ektir.⁶⁴ Türkiye Türkçesinde /+cık/, /+cik/, /+cuk/, /+cük/ şeklinde kullanılan ek incelediğimiz metinde /+şıq/, /+şik/ şekillerinde kullanılmıştır.

üy+**şik** “evcik”

Üyşikte qamawlı qalğan jalğız küşiktiñ qınsılağanınday bir jalınıştı, ayanıştı dıbıs oqta-tekte şığıp ketedi. **“Evcikte** tek başına bağı kalmış köpek yavrusu gibi yalvaran, acıklı bir ses arada sırada çıkıveriyor.” (1006)

töbe+**şik** “tepecik”

Aqırı soñında müsäpir bir **töbeşik** qala berdi, janında jan balası ayaldamadı. **“Sonunda bir tepecik** kalıverdi, yanında kimse duraklamadı.” (3541)

qıyır+**şıq** “çakıl”

Ne bir tas, ne bir **qıyırşıq** domalatqan joq. “Ne bir taş ne bir **çakıl** kımıldattı.” (597)

qıl+**şıq** “kılçık”

⁶⁴ Mawlen Balakayev, Nikolay Baskakov, Smet Kenesbayev (Red.), *Sovremenniy Kazaxskiy Yazık (Fonetika i Morfologiya)*, İzdatel'stvo Akademii Nawk Kazaxskoy SSR, Alma-ata 1962, s. 141.

Prixodko mırzaniñ ämiri boyınşa, qorada köldeneñ birde-bir **qılşıq** jatpawı kerek. “Prihodko Bey’in emrine göre ağılın içinde bir çöp bile olmaması, beyaz eldivenle sıvazladığında atların üstünden **kılçık** bile bulunmaması lazımmış.” (4611-4612)

/+ıl/, /+il/

Ses taklidi kelimelerden isim türeten bir ektir.⁶⁵

tars+ıl “ses”

Kisenniñ saldırı kamera terezeleriniñ **tarsılına** qosılıp, qoştasuw äri qosılısuw gimnin şarıqtatıp äketkende. “Zincirin sesi koğuşun pencerelerinin **sesine** katılıp, veda marşını yükseltti.” (7910)

ır+ıl “hırlı”

Äsirese bir kamerağa kazakpen qatar orıstı otırğızuw Prixodko mırzaniñ oynşa, arıstan men jolbarıstıñ **ırıldasuwınan** da zorıraq janjalğa aparıp soqsa kerek edi... “Özellikle, bir Kazak ile bir Rus’u aynı koğuşa yerleştirmek, Prihodko Bey’in düşüncesine göre, aslan ve kaplanın **hırıldeşmasından** daha zor bir çatışmaya yol açabilir.” (3)

dir+ıl “titreme”

Qolınıñ **dirili** basıldı. “Elinin **titremesi** dindi.” (2850)

gürs+ıl “ses”

Bir top adam birdey ayaq basqanda, şınjır sıldırı da ırğaqqa bağınıp, qaharlı **gürsilge** ulasadı. “Bir çok insan aynı anda birlikte adım attığında zincir sesi kahırlı **sesle** karışır.” (4619)

/+iy/, /+ıy/

Genelde Farsça ve Arapça kökenli kelimeler türeten bir ektir. Eklendiği kelimenin niteliğini gösterir.⁶⁶

ğılım+ıy “ilmi”

⁶⁵ Mominova, s. 105.

⁶⁶ Elmira Kaljanova, Kazakçada İsimler: Yapı, Çekim, Anlam ve Fonksiyonları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 92.

Bükil **ğılımy** kitaptarğa ol jerdiñ atı Rısqul alqabı bolıp enedi. “Bütün **ilmi** kitaplarda o yerin ismi Rıskul boşluğu olarak geçecek.” (512)

sayas+iy “siyasi”

Bizge ortalıqtan **sayasiy** tutqındardı aydaydı. “Bize merkezden **siyasi** tutukluları gönderiyor.” (3905)

äsker+iy “askeri”

Sondıqtan onı **äskeri** sotqa beruwdi talap etemiz. “Bu yüzden onu **askeri** mahkemeye vermenizi rica ederiz.” (3818)

/+paz/

Bir şeye düşkünlüğü ifade eden Farsçadan geçmiş bir ektir.⁶⁷ Kazak Türkçesi asıllı kelimelere de eklenmiştir.

as+paz+şı “aşçı”

Aspazşı jaqsı kisi edi. “**Aşçı** iyi birisidir.” (5398)

añgarım+paz “dikkatli”

Käri täwiptiñ **añğarımpaz** közi balanın şeke tamırınıñ bülkilinen-aq bar jağdaydı payımdağan. “Yaşlı tabib **dikkatli** bakışı ile çocuğun nabzından her şeyi tahmin etmişti.” (223)

/+xana/

Farsça asıllıdır. Mekan ve yer isimleri bildiren bir ektir. İşlek olmayan bir ek olarak bulunmasına rağmen son yıllarda bu ekle yüzden fazla kelimeler türetilmiştir.⁶⁸

däret+xana “tuvalet”

Rısqul ildäbaylap soğıla salğan **däretxananıñ** dwal jaq qabırğasın qıyratıp qaşıp ketwdi de bir oyladı. “Rıskul, özensiz bir şekilde yapılan **tuvaletin** duvar tarafını bozarak kaçmayı da bir an düşündü.” (1646)

qasap+xana “mezabahane”

⁶⁷ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 67.

⁶⁸ Momınova, s. 106.

Mınaday düriya düniyeni körüp, bolıs pen pristav **qasapxanadan** şıqqanday qaymıǵısıp qaldı. “Bu kadar düriya dünyayı görüp, yönetici ile polis memuru **mezabahaneden** çıkmış gibi üzöldüler.” (7352)

/+dar/, /+tar/

Farsça asıllıdır. Bir işe, harekete bağlı olmayı belirten sıfatlar türetir.

din+**dar**

Prixodko mırza şın **dindar** kişi edi. “Prihodko Bey gerçekten **dindar** bir kişiydi.” (50)

/+mal/

İsimden sıfat yapan ektir. İşlek ek olmadığı için türettiği kelimeler sayısı sınırlıdır.

bawır+**mal**

«Mına Janıstıñ jaman şalı neǵıp **bawırmal** bola qaldı», - dep bostan-bosqa dal bolar edi. “Şu Janıs’ın yaşlısı neden bu kadar **sıcak kanlı** oldu, - diye boşuna şaşkına dönerlerdi.” (298)

/+qoy/, /+ǵoy/, /+göy/

Farsçadan geçmiş bir ektir. Bir işe düşkünlüğü ifade eden sıfatlar yapar.⁶⁹

aqıl+**ǵoy** “bilgin”

Axat – Taw-Şilmembettiñ aqsaqalı, **aqılǵöyi**. “Ahat, Tau-Şilmembet’in ihtiyar **bilgini**.” (740)

/+tay/

Çok nadir kullanılır. Küçültme ve saygı anlamı verir.⁷⁰

aǵa+**tay** “aǵabeyciǵım”

Oybay, meni öltir, **aǵatay!** “Aman Allahım, beni öldür, **aǵabeyciǵım!**” (2934)

kişken+**tay** “küçücük”

⁶⁹ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 67.

⁷⁰ Buran, Alkaya, s. 124.

Esikti tarsıldatıp, nadzirateldi şaqırıp, **kişkentay** orındıq aldırdı. “Kapıyı tıklatarak nöbetçiye çağırıp **küçücük** sandalye istedi.” (6391)

/+lay/, /+ley/, /+day/, /+dey/, /+tay/, /+tey/

Genelde zaman ve yer ifade eden zarf kelimeler türetir.⁷¹ Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+lay/, /+ley/; l, m, n, ŋ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+day/, /+dey/; sedasızlardan sonra /+tay/, /+tey/ şeklindedir.

osı+lay “böylece”

Burın balasın arqalap, aymalap jürgendey-aq, Rısqul tap bugün **osılay** oyladı. “Sanki önceden çocuğunu şımartıyormuş gibi, Rıskul tam bugün **böylece** düşündü.” (3970)

so+lay “öylece”

Jaratılıstıñ özi **solay** jazıp qoyğan. “Yaradılış **öylece** yazmış.” (5543)

jaz+day “yaz boyunca”

Bolistıñ qırwar malı qıstay jep şığatın sol pişendi ala **jazday** jaldanıp, Tau-Şilmembettiñ erkek kindigi jiynağan. “Yöneticinin sayısız miktardaki ev hayvanlarının kış boyunca yiyeceği otu Tau-Şilmembet’in bütün erkekleri **yaz boyunca** hizmet edip toplamıştı.” (2136)

jas+tay “küçüklükte”

Jastayınan şetiney bergen. “**Küçüklükte** ölmüşler.” (262)

/+qay/, /+key/, /+ğay/, /+gey/

Taraf, yön anlamını ifade eden bir ektir.⁷²

kün+gey “güney”

Qara qoydın otarı Kekilik saydın **küngey** qabağındaqı şırmawıq aralas şüyginde şılqıp jatır eken. “Koyun sürüsü Kekilik Derenin **güney** tarafındaki çit sarmaşığı karışık otlakta yayılıyormuş.” (612)

⁷¹ Kaljanova, s. 94.

⁷² Ferhat Tamir, *Kazak Türkçesi*, (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 441.

bet+**key** “yamaç”

Şındardı bult bürkep, qarawıtıp qarağaylı **betkey** ğana körinedi. “Zirveleri bulut örtüyor, sadece karartı halinde çam ağaçlı **yamaç** görünüyordu.” (2540)

/+aň/, /+eň/, /+ñ/

Bu ek Kazak Türkçesinde çok nadir kullanılan isim yapım eklerinden biridir. İşin sonunda ortaya çıkan hareket adları yapar.⁷³

toz+**aň** “toz”

Bekten bolıs ta, pristav ta mına bir **tozaň** tutqan asıl tastay ayawlı äyelge ne aytarın bilmey aňtarılıp qalğan. “Bekten yönetici da, polis memuru da **toz tutmuş** değerli taş gibi olan kadirli kadına ne diyeceğini bilemeyip şaşakalmışlardı.” (7236)

bos+**aň** “biraz yumuşak”

İstik temir **bosaňqırap** kaldı. “Demir **biraz yumuşadı**.” (1661)

kez+**eň** “zaman”

Taw men tasta jalğız jürgende neler qıyın-qıstaw **kezeñder** bolğan: ayumen de alıstı, uyalas qasqırlardıñ qamawında da kaldı. “Dağda taşta yalnız yürüdüğünde bir hayli zor **zamanlar** geçirmişti, ayıyla bile dövüştü, aynı yuv adan olan kurtların tutuğunda kaldı.” (571)

/+şaň/, /+şeň/

Ek, Kazak Türkçesinde kullanılan /+şıl, /+şi/l eki ile benzer görev taşıır ve belli bir işe yakınlığı, düşkünlüğü gösterir. Giysi adlarına eklenip insan giysisiyle ilgili onun dış görünüşünü belirten kelimeler türetir.⁷⁴

aşuw+**şaň** “asabi”

Qırğızbaydıñ qatını Saliyxa saldırlap qalğan, äri **aşuwşaň**, äri aqköñil añqıldaq kisi edi. “Kırğızbay’ın kadını Salika çok konuşan, hem **asabi** hem samimi, açık yürekli adam idi.” (7225)

taqiya+**şaň** “bir tek takke ile”

⁷³ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 148.

⁷⁴ Kaljanova, s. 101.

Oyazdın istegenin istep, uwpraviytelder de de qundız b6r6kterin şeşip, **taqiyařaň** turdı. “Beyin yaptığını yapıp, y6neticiler de kunduz b6rklerini 7ıkarıp, **bir tek takke ile** durdular.” (3479)

k6ylek+řeň “6st tarafına bir tek g6mlekle”

Qorđannın saqaw qatını basındağı şapanın julıp tastap, omırawı jırtılđan **k6ylekřeň** k6yinde altıbaqan jaqqa atıla qarđıp, aqlı esten adasqan adamşa eki k6zi şatınap, mıltıqtı soldattarđa şapşıdı. “Korgan’ın peltek kadını başındaki kaftanı s6k6verdi ve **6st tarafına bir tek yırtık g6mlekle** salıncak tarafa doğru atılıp, aqlı fikri şaşan insan gibi 6fkeden iki g6z6 d6n6p, silahlı askerlere atıldı.” (3108)

kir+řeň “7abuk kirlenen”

Ay s6wlesi saydan şığıp, jazıqqa ilingen Rısquldın **kirřeň** aq qalpağın da şalıp qalđan. “Dereden 7ıkıp ovaya ilerleyen Rıskul’un **7abuk kirlenen** beyaz kalpağını ay ışığı fark etmişti.” (877)

/+aq/, /+ek/, /+q/, /+k/

İsimden isim t6reten eklerden biridir. İşlek bir ek olmadığı i7in t6rettiği kelimeler sayısı azdır. Metinde sadece /+ek/ şekli bulunmuştur.

jib+ek “ipek”

«Jalaň **jibek** baylađan aruwlar kimnen qalmađan», dep jırawlar aytqan naqıldan mahrum bolıp, erteňgi k6nin boljap bas qatırmađan. «Hafif **ipek** 6rt6nen kızlar kimlerden kalmamıř» diyerek ozanların s6ylediđi 6đ6tlerden mahrum kalıp, geleceđini d6ř6n6p kafa yormadı. (2641)

/+lap/, /+lep/, /+dap/, /+dep/, /+tap/, /+tep/

+lA,+ DA ile –p zarf-fill ekinin birleşiminden oluşan bir ektir.⁷⁵ Vasıta ve zaman anlamını veren zarf kelimeler t6retir. Ek, 6nl6lerden ve r,w,y 6ns6zlerinden sonra /+lap/, /+lep/; l, m, n, ņ, z, j sedalı 6ns6zlerinden sonra /+dap/, /+dep/; sedasızlardan sonra /+tap/, /+tep/ şeklindedir.⁷⁶ Metinde /+tap/, /+tep/ şekli ile 6rnek bulunmamaktadır.

abay+lap “dikkatlice”

⁷⁵ Ko7, Doğan, s. 191.

⁷⁶ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 66.

İnisi ağasının şılqılдаğan көне беşpetin **abaylap** şeşip, suw-suw köylegin türe berip edi. “Kardeşi ağabeyinin eski cepkenini **dikkatlice** çıkarıp, ıslak gömleğini kıvırdı.” (4412)

orısşa+**lap** “Rusça”

Ekewi esikke qarap-qarap qoyıp, orısşalap köp söylesti. “İkisi ara sıra kapıya bakıp **Rusça** çok konuştu.” (6736)

erte+**lep** “erkenden”

Pişpekten keşe kelip jatqan etap bugün **ertelep** jolğa şıqpaq. “Pişpek’ten dün gelenler bugün **erkenden** yola çıkacaklar.” (7888)

ekew+**lep** “iki taraftan”

Berdıqul tezirek kelip, **ekewlep** buwmasa, mına taşqın boy berer emes. “Berdikul hızla gelip **iki taraftan** tıklamazsa, taşkın su pes etmiyor.” (4275)

az+**dap**

– Kitap oqıp, jazuw jaza alasıñ ba? (5358)

– **Azdap.** (5359)

– Okuma yazmayı biliyor musun? (5358)

– **Biraz.** (5359)

birtin+**dep** “yavaşça”

Birtindep terip, uwıstap-uwıstap asağanmen büldirgen awqat bolmadı. “**Yavaşça** toplayıp çok yemesine rağmen çilek yemeğin yerini tutmadı.” (2065)

/+ğana/, /+kene/

İşlek ek değildir. Küçültme anlamı taşıyan bir ektir.⁷⁷

az+ğana “azıcık”

Qaharınan qalıñ el qaltırağan Quljabay datqa Qaraqoyındı **azğana** Alsay awılınan ala almağan sebebi batır babalardın arqası edi. “Kalabalık halk kahrından titreyen

⁷⁷ Koç, Doğan, s. 191.

Kuljabay'ın **azıcık** Alsay köyünden Karakoyun'ı alamamasının sebebi dedelerinin cesareti idi.” (4251)

kiş+**kene** “küçücük”

Kişkene sābiy jılağanın qoya qoydı. “**Küçücük** çocuk ağlamasını kesti.” (7296)

/bey+/

Farsça asıllıdır. Kelime kökünün başında gelir ve olumsuzluk ifade eder.⁷⁸

Bey+şara “çaresiz”

Bul **beyşaranı** nege kerip tastağan? “Bu **çaresizi** niye germişler? (94)

bey+künä “günahsız”

İzbayşanın tizesinde momaqan jatqan kişkentay qız bala kenet basın köterip alıp, ögey şeşesinin közine **beykünä** jäwdir, jädiger közderin qadap: “İzbayşa'nın dizinde sessiz yatan küçücük kız çocuğu aniden başını kaldırıp, üvey annesinin gözlerine **günahsız**, masum gözlerini dikerek.” (7291)

/+keş/

Farsça asıllıdır. Çok az sayıda meslek ve uğraş isimleri türetir.

piyan+**keş** “ayyaş”

Pristav turmaq, Merkedegi Törtküldiñ bazarında **piyankeş** uriyadnik bopsalasa, biz sözge kelmey bie sölkebay berip qutılattın Qırğızbay, mına töreniñ ızğarına köp tötep bere almay, jüregi muzdap otırp xatqa qol qoydı. “Polis memurunu bir kenara bırak, Merke'deki Törtkül'in pazarında **ayyaş** polis çavuşu şantaj yaparsa, bir şey diyemeden bir şeyler verip kurtulan Kırgızbay bu asilin öfkesine uzak dayanamayıp, titreyek mektuba imzasını attı.” (7330)

/+eke/, /+ke/

Kişi adlarının eklenerek, saygı ve sevgi ifadesi katıp nezaket amacıyla kullanılır.

Er+**eke**

⁷⁸ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 66.

Ereke, änebir qunan qoydı ustap mağan öngerte salşı,- dedi añşı. “**Ereke**, şu koyunu bana aliver, dedi avcı.” (625)

Äl+**eke**

Älekeñ qartayınqırağan kez eken. “**Alimbek’in** yaşlandığı zamanmış.” (4784)

/+ır/, /+ir/

Ses taklidi kelimelerden isim ve sıfat türeten yapım ekidir.

dab+ır düb+ır “gürültü”

Dabır-dübirge qoyşı qarawıldar da, qorjıq sarı Tawbay da kelip qaldı. “**Gürültüye** nöbetçi çobanlar da, şişman sarışın Tawbay da geldi.” (1154)

tıq+ır “tıkırtı”

Bul tüsinispewşilik nege aparı soğarı belgisiz edi, koridordan **tıqır** estildi. “Bu anlaşmazlığın sonunun ne olacağı belli değildi, koridordan **tıkırtı** çıktı.” (5260)

/+kent/

Farsça bir ektir. Yer belirten isimler türetir.

Şım+**kent**

Al, däl qazır **Şımkentten** asker şaqırıp, äbiger bolatınday oyran oqiyğa joq. “Ama şimdi **Şımkent’ten** asker aldırıp, endişe edecek kadar kötü durum yok ortada.” (5926)

Taş+**kent**

Arağa apta salıp, **Taşkentten**, general-guewbernatordan jawap keldi. “Bir hafta sonra, **Taşkent’den** Genel Validen cevap geldi.” (3879)

/+laq/, /+lek/, /+daq/, /+dek/, /+taq/, /+tek/

Kazak Türkçesinde işlek bir ek olmadığı için türettiği kelimeler sayısı azdır. Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+laq/, /+lek/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+daq/, /+dek/; sedasızlardan sonra /+taq/, /+tek/ şeklindedir. Metinde sadece bir örnek tespit edilmiştir.

tübır+**tek** “ağaç kökü”

Ağası şıday almay, şırqırıp qiynalğanda ğana bir **tübirtək** tomarğa türtinektep kelip otırıp, tınıs aldı. “Ağabeyi dayanamayıp, cıyakladığında bulduğu kesilen **ağaç köküne** oturup dinlendi.” (4754)

/+qor/

Düşkünlük ifade eder. Farsçadan geçmiş bir ektir.⁷⁹

qam+qor “hami”

Oyaz asker bölüwge dayın, aq patşanıñ adal qızmetşisi Dauelbay Tayteliyeviç siyaqtı ardaqtı adamdardı oyaz ärdayım **qamqorlıqqa aladı**. “Sancak beyi asker vermeye hazır, çarın sadık hizmetçisi Dauılbay Tayteliyeviç gibi değerli adamı sancak beyi her zaman **korur**.” (5958)

/+sın/

İşlek bir ek değildir. Çok az sayıda kelime türetmiştir.

suw+sın “içecek”

Jolawşı jawıngerler Älekeñniñ sözine toqtap, attarınan tüsip, **suwsın** işip, jawğa Älimbek batırmen birge attanğan eken. “Yolcu askerler Alimbek’in bu sözlerinden sonra atlarından inip, **içecek** içip, savaşa Alimbek kahramanla birlikte gitmişler.” (4800)

/+stan/

Farsça asıllıdır. Yer, mekan bildirmek için kullanılır.

Qırğız+stan

Qırğızstannan kele jatqan katorjnikter otırğan arbalar Vernıy türmesiniñ aldına kelip, dayın turdı. “**Kırğızistan’dan** gelen sürgünler oturan arabalar Vernıy hapishanesinin önüne gelip, hazır durdu.” (7894)

Türki+stan

Endi onı özgetüw tek **Türkistan** general-gubernatorınıñ qudiretinde ğana. “Artık onu değiştirmek sadece **Türkistan** Eyaletinin elindedir.” (6773)

⁷⁹ Tamir, s. 441.

/+uwar/

İsimden isim türeten eklerden biridir. İşlek bir ek olmadığı için türettiği kelimeler sayısı azdır.

jan+uwar “hayvan”

Janwar eljiregendey qos qulağı salbırap ketti. “**Hayvan** duygulanmış gibi iki kulağını sarkıttı.” (1035)

/+qan/, /+aqan/

bota+**qan** “deve yavrusu”

Üni **botaqanniñ** moynındağı kümis qoñırawday sığırdaydı. “Gülüşü **deve yavrusunun** boynundaki gümüş çın gibi şingirdiyor.” (7695)

1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiilden isim yapan ekler, ya fiil kök ve gövdelerine veya isim kök ve gövdelerinden oluşan fiil gövdelerine getirilen eklerdir.⁸⁰

İncelediğimiz metinde tespit edilen fiilden isim yapan ekleri şu şekildedir:

/-maq/, /-mek/, /-paq/, /-pek/, /-baq/, /-bek/

Oğuz grubu lehçelerinde master eki olan bu ek Kıpçak grubu lehçelerinde bu görevi taşımaz.⁸¹ Çeşitli araç, alet adları; bazı geçişli fiillerden soyut kavramlı isimler, milli oyun adları, fiil adları yapar. Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /-maq/, /-mek/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /-baq/, /-bek/; sedasızlardan sonra /-paq/, /-pek/ şeklindedir.

sal-**maq** “ağırlık”

Burıngı **salmaq** az bolğanday, ıyıqqa tağı bir zil qara tas quladı. “Önceki **ağırlık** az gelmiş gibi, omuza bir ağır taş daha düştü.” (1427)

qar-**maq** “olta”

⁸⁰ Korkmaz, s. 142.

⁸¹ Buran, Alkaya, s. 125.

Onıñ esesine kökteñbil xanbalıq köp eken, meyman **qarmaq** salıp, äne-mine degeñse bir şelek balıq ilip aldı. “Aksine, balık çokmuş, misafirimiz **oltasını** atıp, çabucak bir kova balık tuttu.” (435)

bat-**paq** “çamur”

Keşegi qardan keyin jer laysañ edi, eteklerine **batpaq** jabıstı. “Dünkü kardan sonra yer çamurdu, eteklerine **çamur** yapıştı.” (3500)

qıs-**paq** “zorluk”

Sizge ilesip, qıstıñ **qıspağında** ombılap qalğan jaralı kiyiktey, qıyınşılıq körsek te arman joq. “Sizinle birlikte kışın **soğuğunda** kürtün karda yürüyen geyik gibi zorluk çeksek de başka isteğim yok.” (7537)

kes-**pek** “ağaç fiçı”

Kapuwsta tuzdağan **kespektiñ** artına üñildi. “Lahana tuzlanan **ağaç fiçının** arkasına da göz attı.” (3417)

jum-**baq** “sır”

Bu dünyede **jumbaq** şeşkişter qana oljalı. “Bu dünyada **sırrı** çözenler kazanır.” (4867)

/-ıs/, /-is/, /-s/

Birisiyle birlikte yapılan işin sonunda ortaya çıkan işi bildirir.⁸² Türkiye Türkçesinde

/-İş/, /-Uş/ şeklinde kullanılm ek incelediğimiz metinde /-ıs/, /-is/, /-s/ şekillerinde kullanılmıştır.

tuw-**ıs** “akraba”

Äw basta Axat, Rısquldar sol burınğı bosqın **tuwıstarın** panalap kelip edi. “İlk başta Ahat, Rıskul ve aileleri önceden gelen göçmen **akrabalarına** sığınmak istemişti.” (756)

al-**ıs** “uzak”

⁸² Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 142.

Tipti is nasırğa şawıp, düniye bölünip bara jatsa, Şımkent **alıs** emes qoy, xabarlassın bolıs. “Mesele büyüyecekse Şımkent **uzak** değil ki, haber versin yönetici.” (5957)

jür-is “yürüyüş”

Alış saparğa ıqşamdalgan, aybındı **jüris**. “Uzak yol için uygun hazırlanan, heybetli **yürüyüş**.” (6181)

ör-is “otlak”

Mal **öristen** qayttı. “Hayvan **otlaktan** döndü.” (6097)

şayqa-s “savaş”

Bul qıyan-keski **şayqastıñ** bir körinisi edi. “Bu, sürekli devam eden kanlı **savaşın** bir parçası idi.” (6758)

/-uw/, /-üw/, /-w/

Kazak Türkçesinde master eki olan bu ek hareket isimleri için kullanılır ve somut isimler, terim kelimeler türetir.⁸³

tire-w “destek”

Ortasında jalğız **tirewi** bar jartılay jerkepeniñ qabırğalarına sorayğan usqınsız köleñkeler siymay töbege şığıp ketti. “Ortasında tek **desteği** olan yarı barınağın duvarlarına uzun sevimsiz gölgeler sığmayıp çatıya kadar çıkıverdi.” (2259)

jayla-w “yayla”

Erkine salsa, Rısqul tas basıp, tay asıp, keñ älemniñ ayasında, Aqauw-Jabağılınıñ sayasında, nuw orman men jasıl **jaylawdıñ** törinde jürüwdi armanday añsaydı. “Serbest bırakırsa, Rıskul taş basıp, dağ aşıp, koca dünyada Aksu-Jabagılı’nın sayesinde, kalın orman ile yeşil **yaylanın** arasında yürümeyi çok ister.” (4178)

/-qı/, /-ki/, /-ğı/, /-gi/

Alet, araş, hayvan isimleri, farklı hareket, alışkanlık adları türetir.⁸⁴

soq-qı “darbe”

⁸³ Koç, Doğan, s. 194.

⁸⁴ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 142.

Söytip, Berdiqu **soqqığa** jıǵıladı. “Böylece Berdikul öldüresiye **dövüldü.**” (4749)
uy(u)-qı “uyku”

Biraq **uyqı** da arsız. “Ama **uyku** da arsızdır.” (5465)

kül-ki “tebessüm”

Şegir közde ızǵar, ezuwde-**külki**, bet-jüzinen nur şaşırap tursa da, bükil pişin sirespelew bolatın. “Çekik gözlerde öfke, yüzünde **tebessüm**, yüzü nurlu olsa da yüzü sert idi.” (4844)

jamil-ǵı “yorgan”

Balanıñ **jamilǵısı** joq. “Çocuğun **yorganı** yok.” (3978)

/-ma/, /-me/, /-ba/, /-be/, /-pa/, /-pe/

İş, eşya, yemek, yer, hastalık adları ve sıfat isimler yapar.⁸⁵ Türkiye Türkçesindeki /-ma/, /-me/ ekiyle benzer görevde kullanılmaktadır. Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /-ma/, /-me/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /-ba/, /-be/; sedasızlardan sonra /-pa/, /-pe/ şeklindedir.⁸⁶

tapsır-**ma** “görev”

Bolis pen pristavtıñ oyazdan alǵan **tapsırması** bul äyelden qalayda teris jawap aluw. “Yönetici ile polis memurunun sancak beyden alan **görevi** bu kadından ne olursa olsun olumsuz cevap almak.” (7237)

tüy-me “dügme”

Axat eñkeyip, **tüymeni** alıp, täbirektep közine sürtti. “Ahat eğilerek **dügme**yi aldı, täbirektep козине суртти.” (6613)

böl-me “oda”

İşki **bölmege** enip, ädette balalar jatatın peştin üstine moynı sozdı. “İçerideki **odaya** girip, genelde çocukların yattığı ocağın üstüne boynunu uzattı.” (3419)

süz-be “yoğurt”

⁸⁵ Tamir, s. 442.

⁸⁶ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 71.

Kebejenin işinen aşğan **süzbe** iysinen başka eşteñe sezilmedi. “Yiyecek konulan bu sandığın içinde ekşi **yoğurt** kokusunun dışında hiçbir şey hissedilmedi.” (2272)

sor-**pa** “çorba”

Tek mayın alğan **sorpasın** işkiz. “Sadece etin yağını alan **çorbayı** içir.” (341)

kes-**pe** “erişte çorbası”

Qatşagül bergen **kespe** köjeni bari bir qara şaradan aynala otırap işip bolğan soñ, Axat betin siypap bata qıldı. “Katşagül’ün verdiği **erişte çorbasını** herkes aynı büyük siyah ağaç tabaktan içtikten sonra, Ahat elini yüzüne götürüp dua etti.” (5019)

/-**ım**/, /-**im**/, /-**m**/

Fiilin manasına bağlı olarak yapılan nesneyi, hareketin yapıldığı zamanı gösterir. Yer isimleri de yapar.⁸⁷

uğ-**ım** “anlayış”

Biraq bul **uğım** Saymasayğa jat. “Ama bu **anlayış** Saymasay’a yabancısıdır.” (2625)

tıy-**ım** “yasaklama”

Al, eger olar awızdıqtalıp, **tıyım salınbasa**, aldındağı ülgisi Rısquldın areketin qaytalap, qawım bölinedi. “Onlara bir çare bulup **yasaklamazsak**, Rıskul’dan örnek alan millet bozulur.” (3763)

bil-**ım** “ilim”

Al sol gimnaziya munday **bilim** bermeydi. “İşte o okul böyle bir **ilim** vermez.” (6322)

töz-**ım** “sabır”

E, jasağan öziñ **tözim** bere gör. “E, Allahım sen bana **sabır** ver.” (6713)

je-**m** “yem”

Az kün **jem** berip joñışqanın körpesine arqandap baylağannan keyin aqalteke atırılıp şığa keldi. “Birkaç gün **yem** verip yoncalı yere bağlı kaldıktan sonra at iyileşiverdi.” (4187)

---

⁸⁷ Tamir, s. 442.

şıda-m “sabır”

Şıdam jeter emes. “Artık **sabırım** tükeniyor.” (26)

/-aq/, /- ek/, /-(w)ıq/, /-(w)ik/, /-q/, /-k/

İşin sonunda ortaya çıkan hareket adı, alet isimleri, herhangi bir işi yapmaya düşkün isim, hayvan adları yapar ve çok nadir kullanılır.⁸⁸

or-aq “orak”

Quday qalasa endi erteñ-bürsiküni **oraq** salamız dep otırğan. “Allah nasip ederse, artık yarın ya da öbür gün **biçeceğiz** diye düşünmüşüler.” (6101)

qon-aq “misafir”

Rısqul şaqırılmağan **qonaqtan** boyun awlaq ustadı. “Rıskul davetsiz **misafirden** uzak durmaya çalıştı.” (5151)

qaltıra-wıq “titrek”

Eki qolı **qaltırawıq** edi. “İki eli **titrek** birisidir.” (6021)

jab-ıq “kapalı”

Tülkibas darbazası **jabıq**. “Tülkibas kapısı **kapalı**.” (872)

buy(1)r-ıq “buyruk”

Oyazdan kelgen **buyrıq** ordanı jay tükendey etti. “Sancak beyinden gelen **buyruk** sarayı yıldırımla vurulmuşa döndürdü.” (7047)

tüsin-ik “karmakarışık”

Tüsiniksiz dünyeye. “**Karmakarışık** dünya.” (4865)

tes-ik “delik”

Közdey **tesiktiñ** qaqpğı sırt etip qayta jabıldı. “Küçücük **deliğın** kapağın tekrar kapandı.” (5223)

qayra-q “kayrak”

Qayraq tas nege kerek? “Taş **kayrağı** ne yapacaksın?” (3423)

⁸⁸ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s.143.

töse-**k** “yatak”

Biraq sır bermey, sabır saqtaq, Turardı jerden köterip aparıp, alasa ağaş **tösekke** jatqızdı. “Ama bunu belli etmeden, sabredip Turar’ı alarak yerden ağaş **yatağa** götürdü.” (248)

/-**ın**/, /- **in**/, /-**n**/

Fiilin gösterdiği hareketin sonucunu gösterir.⁸⁹

kel-**in** “gelin”

Kelinderi onı sırtınan Qaltırawıq qaynağa der edi. “**Gelinleri** ona arkasından Titrek Kaynağabey derdi.” (6022)

eğ-**in** “ekin”

Tülkibasta jürgende **eğin** salar edik. “Tülkibastayken **ekin** ekerdik.” (6974)

jaw-**ın** “yağmur”

Dawıl da jıqqan, **jawın** da siñgen josası ketip, kädimgidey qarayğan. “Fırtına da yıkmış, **yağmur** da sinmiş boyası akıp, bayağı eskirmiş.” (5011)

şığ-**ın** “masraf”

Al, deldal, köp bolsa, bir bazardıñ tabısı **şığın** bolar.” Hadi, tellal, en fazla bir pazarın karı **masraf** olur.” (7171)

qorğa-**n** “siper”

Söytse **qorğannıñ** işinde tağı da üyler, tağı da mılıq asınğan qarawıldar bar eken. “Meğer **siperin** içinde evler, tüfekli nöbetçiler de varmış.” (1471)

/-ğış/, /-giş/, /-qış/, /-kiş/

Fiilin gösterdiği işi yapanı ve yapılan işten etkileneni gösteren isimler türetir.⁹⁰ Terim kelimeler de yapar. Alet isimleri de yapar.⁹¹

añğar-ğış “gözlem gücü yüksek”

⁸⁹ Mominova, s. 107.

⁹⁰ Korkmaz, s. 80.

⁹¹ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 141.

Jalbıraq qas közin jawıp tursa da är närseni Axat qart **añğarğış**. “Dağınık kaşı gözlerini kapatsa da her şeyi bilen ihtiyar Ahat’ın **gözlem gücü yüksek**.” (1451)

/-ış/, /- iş/

Dönüslü fiilere eklenerek, fazlalık, aşırılık ifade eden veya fiilin sonunda ortaya çıkan durumu anlatan isimler yapar.⁹²

quwan-ış “mutluluk”

Biraq bul qudiret ayamay töge salğan ağıl-tegil **quwanıştıñ** artı ulı janjalğa ulasa jazdadı. “Ama Allah’ın verdiği bu sonsuz **mutluluk** neredeyse büyük bir kavgayla bitecekti.” (959)

sağın-ış “özlem”

Tüymetay ekewmizdiñ sälemimizdi, **sağınışımdı** jetkizer me sizge jäwdir közü kögildir qus? “Tüymetay ikimizin selamımızı, **özlemimizi** söyler mi size güzel gözlü mavi kuş?” (7495)

ökin-ış+i “pişmanlık”

Ötken istiñ **ökinişi** özeğın tilgiledi. “Yaptığına bin **pişman** oldu.” (2622)

/-mıs/, /-mis/, /-mış/, /-miş/

Ek, Kuzey grubu lehçelerde kalıplaşma neticesinde somut ve soyut anlamlı isim ve sıfat kelimeler oluşturmuştur.⁹³

qıl-mıs “suç”

Qılmsıqa qılqınğan pendeniñ küñäsin ot qana tazarta alar. “**Suçlu** insanın günahını sadece ot temizleyebilir.” (1242)

/-(ı)ñqı/, /-(i)ñki/

Kazak Türkçesinde çok az sayıda fiilden sıfat türeten ektir.⁹⁴

köter-**ıñki** “daha yüksekçe”

⁹² Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara 1998, s. 85.

⁹³ Hülya Arslan-Erol, “Kazak Türkçesinde Fiil Çekim ve İşletme Eklerinde Ek Kalıplaşmaları”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2008, s. 357.

⁹⁴ Seyilbek İysayev, *Qazirgi Qazaq Tili*, Öner Baspası, Almatı 2007, s. 207.

Osı kezde äzireyliniñ asay-müseyindey saqırlap esik aşıldı da, nadziratel ädettigiden göri **köteriñki** dawıspen: “Bu anda Azrail’ın asay-müseyi gibi fıkırdayarak kapı açıldı da, nöbetçi her zamankinden **daha yüksekçe** sesle:” (6537)

tüner-**iñki** “somurtan”

Minezi awır, siyrek ezüw tartatın, alıp tulğalı, jartastay **tüneriñki** vise-gubernatordıñ nege köñildenip ketkenine túsine almağan bağıniştılar ne külerin, ne külmesin bilmey dağdarıñqırıp qalğan. “Karakteri ağır, nadir gülen, iri yapılı, **somurtan** vali yardımcısının niye neşelendiğini anlamayan hizmetçileri gülsün yoksa gülmesin mi bilemeden şaşakalmıştılar.” (6972)

şığ-**iñqı** “kıvrık”

Biraq murnı kertiktew, al iyegi tım **şığñqı**. “Ama burnu biraz kertik, çenesi yukarı doğru **kıvrık**.” (3941)

/-**şaq**/, /-**şek**/

İşi yapanın niteliğini ifade eden bir yapım ekidir.⁹⁵

maqtan-**şaq** “övüngen”

Maqtanşaq özi. “Övüngen birisi o.” (1407)

umıt-**şaq** “unutkan”

Tuqımbaydıñ **umıtşaq** esine endi bări tüsti. “**Unutkanlığı olan** Tukımbay’ın aklına şimdi geldi.” (3804)

/-**ğaq**/, /-**ğek**/, /-**qaq**/, /-**kek**/

İsimlere göre daha çok sıfatlar türeten ektir.⁹⁶

tay-**ğaq** “kaygan”

Bäriniñ jawabınıñ işinde atı joq sawsaqtıñ sözi jansız jäne **tayğaq**. “Hepsinin verdiği cevap arasında yüzük parmağının dediği cansız ve **kaygandır**.” (2104)

tış-**qaq** “ishal”

⁹⁵ Tamir, s. 444.

⁹⁶ Marxabat Tomanov, *Qazaq Tiliniñ Tarixiy Grammatiykası*, Mektep Baspası, Almatı 1988, s. 174.

Quday osınday adamdı jarılqasa jarasar edi, biraq esiginiñ aldında **tışqaq** lağı joq. “Allah bir adama böyle yardım ederse yaşırdı, ama evinin önünde **ishal** oğlağı bile yok.” (6048)

bez-**gek** “sıtma”

Balwan tulğası qara jerden tuğır tappay, iyesine de ırıq bermey, **bezgek** tiygen kisidey selkildenkirep ketti. “İri vücudu kendi yerini bulamayıp, sahibine ait değılmişçesine **sıtmadan** hastalanan adam gibi titreyiverdi.” (4331)

/-aşaq/, /-eşek/

Kazak Türkçesindeki bu ek Türkiye Türkçesindeki /-AcAk/ sıfat-fiil ekinin karşılığıdır. Geçişli ve geçişsiz fiillerden soyut anlamlı sıfatlar türetir.⁹⁷ Çok nadir kullanılır.

bol-aşaq “gelecek”

Bolaşaq äkireñdeytin äkimniñ pişinin älden tanıtıp: “**Gelecek** kibirlenecek vali rolünü şimdiden gösterip.” (4546)

/-malı/, /-meli/, /-balı/, /-beli/, /-palı/, /-peli/

/-ma/, /-me/ ve /-lı/, /-li/ eklerinin birleşiminden ortaya çıkan bir ektir. Nesnenin şeklini, biçimini gösteren sözcükler türetir.⁹⁸ Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /-malı/, /-meli/; l, m, n, ŋ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /-balı/, /-beli/; sedasızlardan sonra /-palı/, /-peli/ şeklindedir.⁹⁹

aynal-malı “dönemeçli”

Oynap körşi, – dedi Nataşa Turarğa **aynalmalı** döngelek orındıqtı usına berip. “Oynamayı denesene, diye aniden Nataşa Turar’a **dönemeçli** koltuğu sundu.” (7634)

/-man/, /-men/

/-Ar/, /-er/, /-r/ eklerinden sonra gelip hareketi yapanı belirtir.

şab-ar-man “haber verici”

⁹⁷ Ahmedi Isqarov, *Qazirgi Qazaq Tili- Morfologiya*, Mektep Baspası, Almatı 1974, s. 165.

⁹⁸ Koç, Doğan, s. 197.

⁹⁹ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 71.

– Baylap tastañdar iytin balasın!- dedi asığıp jetken bolıs **şabarmandarına**.
 “Bağlayın it oğlu iti! – dedi aceleyle yanlarına yetişen yönetici **haber vericilerine**.”
 (1190)

/-qın/, /-kin/, /-ğın/, /-gin/

Hareketin sonucunu, devamlı olduğunu bildirir.¹⁰⁰

tut-**qın** “tutkun”

Bizge ortalıqtan sayasıy **tutqındardı** aydaydı. “Bize merkezden siyasi **tutkunları** gönderiyor.” (3905)

sat-**qın** “hain”

Aqırı sol **satqın** şığıp, sezik berip qoydı. “Sonunda o **hain** çıkıp, ele verdi.” (2092)

köş-**kin** “çığ”

Taw basman qumalaqtay tas qulasa birte-birte bir **köşkin** qosa qulaytını siyaqtı, jalğız qoñızdın ünine tün dñniyesi jamıray dıbis berip, «Ne boldı? Ne boldı?» - desip jatqanday eken. “Dağ başından ufak taş düştüğünde ardından bir **çığ** birlikte düşecekmiş gibi tek bir böceğin sesine tüm gece her taraftan ses çıkarıp «Ne oldu? Ne oldu?» diyorlarmış gibiydi.” (4764)

qır-**ğın** “katliam”

Şın ajalın jetpes qırıq jıl qırğın bolsa da ölmeysiñ. “Gerçek ecelin gelmediyse, kırık sene katliam olsa da ölmezsın.” (5764)

quw-**ğın** “takipçi”

Quwğın kelip qalar. “Takipçiler de birazdan gelebilir.” (2235)

tiz-**gin** “dizgin”

Şolaq Şabdardın **tizginin** tartıp, qoranın tasasına jaqındattı. “Şolak Şabdar’ın **dizginini** çekip, ahırın arkasına yaklaştırdı.” (3211)

¹⁰⁰ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 74.

/-ğır/, /-gır/, /-qır/, /-kir/

Belli bir harekete olan yatkınlığı bildiren sıfat yapan bir ektir.¹⁰¹

al-ğır “zeki”

Sen öte **algırsın** gıoy. “Sen çok **zekisin.**” (7638)

tap-qır+lıq “zekâ”

Sıpayı oqımıştı mına dosınıñ **tapqırlığına** süysinip: “Beyefendi bu âlim Rus, arkadaşının **zekâsına** imrenerek:” (2126)

/- impaz/, /-impaz/

Fiilin gösterdiği hareketi yapmaya yatkın veya meyilli olmayı ifade eden sıfatlar türetir.¹⁰²

jeñ-impaz “yenilmez”

Teke batır talay sayıştan urtın qanğa toltırıp, arwağı asıp, **jeñimpaz** atanıp jürgen kânigi sayısker. “Teke kahraman türlü yarışmalarda avurdunu kanla dolduran, ünlü, **yenilmez** sayılan tecrübeli yarışmacı.” (4232)

/-ndı/, /-ndi/

Belli bir işin neticesini bildiren kelime türetir.¹⁰³

juw-ındı “yemek artığı”

Sırtta Qatşagül qazannıñ tübin qırıp, **juwındısın** iytke quyıp jür. “Dışarıda Katşagül kazanın dibini temizleyip, **yemek artığını** köpeğe döküyordu.” (5119)

üy-ındı “yığın”

Omar sol toqal tamnan qalğan, siydiyğan quwray basqan **üyindiniñ** üstüne şığıp, bir kezde balalıq şağı, balañ kezi ötken üydiñ endi moladay tompayıp jatqanın körip, ökirip turıp jıladı. “Omar eski damdan kalan, incecik devedikenı kaplayan **yığının** üstüne çıkıp, bir zamanlarda çocukluğu, gençliği geçen evin artık mezar gibi kabardığını görünce hüngür hüngür ağladı.” (7086)

¹⁰¹ Koç, Doğan, s. 198.

¹⁰² Biray, Ayan, Ercilasun, s. 75.

¹⁰³ Koç, Doğan, s. 196.

/-sın/, /-sin/

Belli bir hareketin sonunda meydana çıkmış isimler türeten ektir.

ıqta-**sın** “korunak yer”

Äytpese, uşıp ketip, ıqtasın tabuwğa boladı. “Yoksa uçuverip korunak yer bulabilirdi.” (2732)

/-ağan/, /-egen/

Fiilden sıfat türeten bir ektir.¹⁰⁴

kör-**egen** “gözü açık”

«Menen göri nadan bolıstar **köregen** bolmasa netti. “Bu cahil yöneticiler benden daha **gözü açık** mı çıktı.” (3830)

/-ası/, /-esi/

Kazak Türkçesinde bu ek soyut kavramlı kelimeler türetir. İşlek bir ek değildir. Gelecek zamanı ifade eder.

kel-**esi** “sonraki”

Kelesi küni tañerteñ дәretке бара жатıp, кеşеги қıltıyғандı sol ayaғınıñ tumsıғıмен тағı bir түrtip өтті. “**Bir sonraki** gün sabah tuvalete giderken, дүнкү görünen şeyi ayaғı ile дүрterek geçti.” (1658)

/-ar/, /-er/, /-ır/, /-ir/, /-r/

Fiillere eklenerek isim türetir.¹⁰⁵

qayna-**r** “kaynak”

Kökireginde bir ıstıq **qaynar** bülk-bülk etti. “Göğsünde bir **sıcaklık** fokurdadı.” (2149)

/-a/, /-e/

Somut isimler türeten bu ek, Eski Türkçeden beri çok az kullanılmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ İysayev, s. 207.

¹⁰⁵ Koç, Doğan, s. 199..

¹⁰⁶ Tomanov, s. 175

aynal-a “etraf”

Aynala töñirek küñgirt tarttı. “**Etraf** alaca karanlık oldu.” (2599)

/-l/

Vasıf adı ve soyut adlar türetir.¹⁰⁷

tüge-l “tamamen”

Al, mına tuwısqandarı **tügel** tutqındalsın. “Bu akrabaları ise **tamamen** tutuklansın.” (2960)

/-it/, /-it/, /-t/

Pek işlek olmayan bir yapım ekidir. Kazak Türkçesinde çok az sayıda fiillerden isim türetir.

qur-t “kurut”

İşinde bir qalta talqan, bir wıs **qurt**, qağazğa oralğan qoraz kämpit bar eken. “İçinde irmik, bir avuç **kurut**, kâğıda sarılan şeker varmış.” (6812)

böge-t “engel”

Böget bolğan künde de şığıp keter amalım joq. “Engel koysa bile çıkamam, çarem yok.” (6424)

/-mal/, /-mel/

İşlek bir ek değildir. Çok az fiile eklenip isim türetir.

ora-mal “havlu”

Aq **oramalğa** tüyip, qoynına tığıp jiberdi. “Beyaz **havluya** düğümleyip, kucağına sokuverdi.” (6614)

/-qa/, /-ke/, /-ğa/, /-ge/

Kazak Türkçesinde sadece birkaç kelimedede görülen fiilden isim yapan ekidir.¹⁰⁸

tut-qa “dayanak”

¹⁰⁷ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 77.

¹⁰⁸ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 146.

Tutqının **tutqası** – ümit. “Tutuklunun **dayanağı** – umududur.” (1671)

/-şı/, /-şi/

Çok kullanılan yapım eklerinden biridir.

tam-**şı** “damla”

Altıbaqanın beləğasında qalğan qardın **tamşısı** ayaqlarınan asuwlı turğan tutqındardın qantalap isingen betterine tırs-tırs tama bastadı. “Salıncak ağacında kalan kar **damlası**, ayaklarından asılı tutukluların kanlanan, şişmiş yüzlerine çıt çıt diye damlaya başladı.” (3081)

oquw-**şı** “öğrenci”

Prixodko mirzanın ulı Gubernator köşesindegi gimnaziya, al qızı Narın köşesindegi äyelder gimnaziyasında **oquwşı** edi. “Prihodko Beyin oğlu Gubernator sokağındaki lisede, kızı Narın sokağındaki kızlar lisesinde **öğrenci** idi.” (4474)

kör-**şi** “komşu”

Körşi üyden kök töbet ulıdı. “**Komşu** evden köpek uludu.” (5124)

/-(u)wıl/, /(u)-wıl/

Yapanı veya yapılanı bildirir.¹⁰⁹

qara-**wıl** “nöbetçi”

Qarawıl qalbaqtap qaldı. “**Nöbetçi** şaşakaldı.” (3440)

şab-**uwıl** “saldırı”

Qansorğıstar qarañğı boldı – **şabuwlğa** şıqqandı. “Kan emen böcekler gece olunca **saldırıya** başlamışlar.” (5252)

/-(u)wılı/

sana-**uwılı** “sayılı”

Rısqul kamerası – **sanawılı** tas abaqtının biri edi. “Rıskul’un koğuşu **sayılı** taş koğuşların biri idi.” (4073)

¹⁰⁹ Tamir, s. 445.

/-laq+/, /-lek+/, /-daq+/, /-dek+/, /-taq+/, /-tek+/, /-ğaq+/, /-gek+/

İşin sonunda ortaya çıkan isimler türetir. Kazak Türkçesinde çok nadir kullanılır.

baspal-**daq** “merdiven”

Sot üyine kirer jerde tas **baspaldaq** bar edi. “Mahkeme binasına girerken taş **merdiven** vardı.” (6595)

il-**gek** “ilik”

Aş tez!- dep borjiq sarı esikti tutqasınan tartıp-tartıp qalıp edi, ildebay ilgek julınıp ketti de, borjiqtıñ özi bayqawsızda şalqalap qulap qala jazdadı. “Aç çabuk! diye şişman sarışın adam kapının kolunu çekiverdiğinde iliği kopuverdi ve şişman adamın kendisi de aniden az kalsın düşecekti.” (2255)

quwır-**daq** “et”

Atasına nâlet, men quw janımdı **quwırdaq** qılıp, qaşıp-pısıp küneltermin-aw. “Atasına lanet, ben canımı da yaksam bir şekilde geçinirim.” (2723)

1.1.3. İsimden Fiil Yapan Ekler

İsimden fiil yapan ekler, cins veya özel isimlerden geçişli veya geçişsiz fiil gövdeleri yapan eklerdir.¹¹⁰

/+la-/ , /+le-/ , /+da-/ , /+de-/ , /+ta-/ , /+te-/

Eski Türkçeden beri bütün lehçelerde kullanılan çok işlek eklerden biridir. İşlevçe Türkiye Türkçesindeki /+la-/ , /+le-/ ekine benzemektedir. Başlıca görevi yapma ifade eden fiiller türetmektir.¹¹¹ Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+la-/ , /+le-/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+da-/ , /+de-/; sedasızlardan sonra /+ta-/ , /+te-/ şeklindedir.¹¹²

taza+**la-** “temizle-”

Turar attardı jayğastırıp bolıp, endi qoranıñ işin **tazalawğa** kirisedi. “Turar at işini halledikten sonra, ağılın içini **temizlemeye** başlar.” (4606)

¹¹⁰ Daşdemir, Muharrem, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2014. s. 38.

¹¹¹ Korkmaz, s. 176.

¹¹² Biray, Ayar, Ercilasun, s. 68.

oy+**la-** “düşün-”

Burın balasın arqalap, aymalap жүргendey-aq, Rısqul tap bugün osılay **oyladı**. “Sanki önceden çocuğunu şımartıyormuş gibi, Rıskul tam bugün böyle **düşündü**.” (3970)

tizer+**le-** “diz çök-”

Burışqa barıp, **tizerlep** otıra qalıp, pıshaqtı irgege qadap qalğanda ıza qapqan dımqıl qışqa qıynalmaq-aq kirip ketti. “Köşeye gidip, **diz çöküp** oturarak bıçağı kenara sokuverdiğinde demir, nemli tuğlaya rağmen kolayca batıverdi.” (1844)

sabın+**da-** “sabunla-”

Rısqul, Turardıñ şaşın **sabındap** jibitpey-aq, qurğaqtañ qırar edi. “Rıskul Turar’ın saçını **sabunlayıp** yumuşatmadan kuru halde alırdı.” (5422)

iz+**de-** “ara-”

Türme negenniñ ne ekenin bilmeytin säbiy abaqtı osı eken dep qalıñ jurttıñ arasından öziniñ kökesin **izdeydi**. “Hapishanenin ne olduğunu anlamayan küçük çocuk «hapishane demek bu imiş» diye kalabalık arasında babasını **arıyor**.” (1444)

şöl+**de-** “susa-”

Jer jarıqtıq **şöldep-aq qalğan eken**, suw siñgen topıraq sıbır-sıbır etkendey boladı. “Yer **susamış** galiba, su sinen toprak fısıldaşmış gibiydi.” (4282)

bas+**ta-** “başla-”

Tañnıñ arayı ajarlanıp, jaña künniñ şırayı kire **bastağan** eken. “Tan kızılığı güzelleşip, güneş yeni doğmaya **başlamıştı**.” (1789)

quşaq+**ta-** “kucakla-”

Aqırı Rısqul ekenine közi jetkendey, betine betin taqap, eriniñ moynınan **quşaqtap**, kürsinip qoyıp, köp jattı. “Sonunda Rıskul olduğuna inanmış gibi yüzünü yüzüne dayayıp, kocasının boynundan **kucaklayıp** ah çekip uzak yattı.” (7623)

eles+**te-** “gözüne görün-”

İkondağı quday-ananıñ qolındağı näreste onıñ közine Turar bolıp **elestey** berdi. “İkondaki Tanrı annenin elindeki bebek onun **gözüne** Turar gibi **göründü**.” (7783)

tis+**te-** “ısır-”

Qayteyin, öz şıntağındı öziñ **tistey** almaysıñ. “Ne yapayım, terzi kendi söküğünü dikemez.” (646)

/+a-/ , /+e-/

Yapma ifade eden eklerdir biridir.¹¹³

at+a- “an-”

Ulı Arkadi edi-dağı, qızın Nataşa dep **ataytın**. “Oğlu Arkadi idi, kızı ise Nataşa.” (4476)

qiyın+a- “zorla-”

Al, äkesi **qiynalıp** otır. “Babası ise **zorlanıyordu**.” (5441)

tün+e- “gecele-”

Üyde bir kün de **tünegen joqpın**. “Evde bir gün bile **gecelemedim**.” (172)

dem+e- “destekle-”

Sot üyiniñ aldına kelip toqtağanda, sekirip-sekirip jerge tüsken qos aydawıl Rısquldı **demep** jibermekşi edi, tutqın olardıñ qolın jasqap, özi qarğıdı. “Mahkeme binasının önüne gelip durduğunda, atlayarak yere inen iki nöbetçi Rıskul’u **desteklemek** istediler, tutuklu onların elleri çekip, kendisi atladı.” (6562)

/+(a)y-/ , /+(e)y-/ , /+y/

İsimlerden bir oluş bildiren fiiller yapan ektir. Eski Türkçeden beri görülmektedir.¹¹⁴

az+ay- “azal-”

Rısqul endi bayqadı, älgı äl bermey qoyğan asaw suw qaytadan **azayıp** qalıp, ayağı mülde üzilip bara jatır eken. “Rıskul şimdi fark etti, durmadan şiddetli akan su yavaşça **azalıyormuş**.” (4307)

qara+y- “karar-”

¹¹³ Tamir, s. 446.

¹¹⁴ Öner, s. 60.

Tüyenin terisin tilip tüygen kögi tastay qatıp o da **qarayğan**. “Devenin derisinden işlenmiş kayışı da sertleşip **kararmış**.” (5012)

köp+ey- “çoğal-”

Bolmaşı sıbır **köbeyse** boz boran turğanday eken. “Azıcık fısıltı **çoğalsa** sanki fırtına başlamış gibi olur.” (2792)

qart+ay- “yaşlan-”

Qartayğanda qas ta ağaradı eken, jalbırağan buwrıl qas jumuwlı közin kölegeylep tur. “**Yaşlandığında** kaş da ağarırımış, darmadağınık kırılmış kaşları kapalı gözlerini gölgeliyordu.” (195)

/+lan-/ , /+len-/ , /+dan-/ , /+den-/ , /+tan-/ , /+ten-/

/+la-/ , /+le-/ , /+da-/ , /+de-/ , /+ta-/ , /+te-/ ve /+n-/ eklerinin birleşiminden oluşan kaynaşık yapım eklerinden biridir.¹¹⁵ Türkiye Türkçesindeki /+lan-/ , /+len-/ ekiyle aynı görevi taşır. Ek, ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+lan-/ , /+len-/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+dan-/ , /+den-/; sedasızlardan sonra /+tan-/ , /+ten-/ şeklindedir.¹¹⁶

ıza+lan- “sinirlen-”

Biraq qıldırıqtay moyınnıñ munşa sirespe ekenin bayqap äri tañ qaldı, äri **ızalandı**. “Ama incecik boyununun bu kadar sert olduğuna hem şaşırdı hem **sinirlendi**.” (4675)

aşuw+lan- “öfkelen-”

Osı älgı Arkaşanı **aşuwlandırıp** almadım ba. “Şu Arkadi’yi **öfkelendirdim** mi acaba.” (4572)

ürey+len- “kork-”

Ükim qalay şıqqan künde de, äkesinen ayırılısar kün tayap kele jatqanın bala **üreylene** sezedi. “Mahkeme hangi karar verse de, babasından ayrılacak günün yaklaştığını çocuk **korkarak** hissediyor.” (6493)

üy+len- “evlen-”

¹¹⁵ İbrayım Mamanov, *Qazirgi Qazaq Tili*, Mektep Baspası, Pavlodar 2010, s. 28.

¹¹⁶ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 68.

Ne gerek, patşa balasına tilsiz suluwğa **üylenüwge** batasın bermey, basqa bir padişahıñ qızına quda tüsedı. “Ne yazık ki, hükümdar oğlunun dilsiz güzel ile **evlenmesine** izin vermeyip, başka bir hükümdarın kızını isterler.” (1771)

jan+**dan-** “canlan-”

Sonda kârilikten şarşağan, üzdiksiz soğuwdan mezi bola bastağan jalqaw jüregi qaytadan **jandanıp**, ölimsiregen özenge tawdan tasqın qulağanday, tuwlap, dürsildep qoya berdi. “O zaman yaşlılıktan yorulan, sürekli atmaktan yorulmaya başlayan kalbi tekrardan **canlanıp**, ölecek olan nehire dağdan su akmış gibi, hızlı atıverdi.” (7479)

qam+**dan-** “hazır-”

Awıl **qamdanıp**, qarsı alatınday, Dawılbay awıldı şapqan joq. “Köy **hazırlanıp**, karşılayacaktı ama Dauılbay köye saldırı yapmadı.” (6135)

degbirsiz+**den-** “sabırsızlan-”

Osını oylawı muñ eken, Turar burıñğıdan beter **degbirsizdenip**, tura qaşqısı keldi. “Tam bunu düşündüğü sırada, Turar daha da **sabırsızlanıp**, hemen kaçmak istedi.” (112)

köñil+**den-** “neşelen-”

Minezi awır, siyrek ezüw tartatın, alıp tulğalı, jartastay tüneriñki vise-gubernatordıñ nege **köñildenip** ketkenine tüsine almağan bağıniştılar ne külerin, ne külmesin bilmey dağdarıñqırıp qalğan. “Karakteri ağır, nadir gülän, iri yapılı, somurtan vali yardımcısının niye **neşelendiğini** anlamayan hizmetçileri gülsün yoksa gülmesin mi bilemeden şaşakalmıştılar.” (6972)

qonıs+**tan-** “yerleş-”

Saztöbege Qoqan handığı kezinde kelip **qonıstanğan** diyqandardıñ baw-baqşası mäwelep tur eken. “Saztöbe’ye Hokand Hanlığı zamanında **yerleşen** çiğçilerin bahçelerinin meyvesi bol imiş.” (5990)

raxat+**tan-** “rahatla-”

Rıskul ayızı qanıp, ändi raxattana tıñdadı. “Rıskul şarkıyı rahatça dinledi.” (5093)

küdik+**ten-** “şüphelen-”

«Ölip qalğan ba?» dep **küdiktengeşe** bolğan joq, tutqın ornınan barışsa bir-aq atılıp esikke jetti de nadzirateldiñ közine suq sawsağın usına umtıldı. ««Ölmüş mü?» diye şüphelenir şüphelenmez tutuklu yerinden pars gibi atılarak kapıya gitti ve nöbetçinin gözüne işaret parmağını dikerek atladı.» (4022)

sezik+**ten-** “şüphelen-”

Jılannıñ tilindey bolıp jalañ-jalañ etken şıktı körıp oyaz odan beter **seziktendi**. “Yılanın diline benzeyen süngüyü gören sancak beyi daha çok **şüphelenmeye** başladı.” (5717)

/+las-/ , /+les-/ , /+das-/ , /+des-/ , /+tas-/ , /+tes-/

/+la-/ , /+le-/ , /+da-/ , /+de-/ , /+ta-/ , /+te-/ ve /+s-/ eklerinden oluşturan kaynaşık yapım ekidir. Karşılıklı olma, beraber, yapma anlamındadır.¹¹⁷

şu+**las-** “uğuldaş-”

Taqımına tulpar tiymey tıytığı qurıp tur ğoy, – dep **şulastı**. “Ayağına soylu at değmeyince çok yorulmuş, diye **uğuldaştı**.” (921)

xabar+**las-** “haberleş-”

Xabarlaspay, qaşa jönelmeyik. “**Haberleşmeden** gitmeyelim.” (2379)

kübir+**les-** “fısıldaş-”

Sobordı aynaldıra otırgızılğan qarakök emen ağaştarğa deyin mına qulşılıqtıñ qudiretti zarına uyıp, olar da täñirge tabıngısı kelgendey muñaya mülqip, xor dawısın işterinen qaytalap japıraqtarı **kübirlesip turadı**. “Kiliseyi çevreleyen meşe ağaçları bile ibadetin hüzünlü sesine kapılarak, Tanrı’ya ibadet etmek istiyormuş gibi isteksizce uyuklayıp, sesi içlerinden tekrarlıyor, yaprakları **fısıldaşıyordu**.” (78)

qate+**les-** “yanıl-”

Biraq **qatelesedi**, ärine. “Ama **yanılıyor** tabii ki.” (301)

aqıl+**das-** “danış-”

Sodan arğısın tağı **aqıldasarmız**. “Ondan sonrasını **danışırız**.” (3271)

¹¹⁷ Mamanov, s. 28.

ırıl+**das**- “hırıl**daş**-”

Arwaqtar tirilerdiñ iytşe **ırıldasqan** tirşiligine qıñılıp, say-süyekteri sıqrırar. “Ruhlar dirilerin köpek gibi **hırıldaşdıqlarına** üzülüp kemikleri sızlamaştır.” (4445)

kez+**des**- “bulu**ş**-”

Sonda Turar, ärine, endi on bes jıldan keyin Leninmen jüzbe-jüz **kezdesip**, onıñ aldında otırıp, ünin esitip, diydarın köretinin, ärine, sezgen de joq, bilgen de joq. “O an Turar, tabii ki, on beş yıl sonra Leninle yüz yüze **buluşup**, onun tam karşısında oturarak sesini duyup yüzünü göreceğini hissetmiyor, bilmiyordu.” (6383)

sälem+**des**- “selamla**ş**-”

Közin däw judırığımen uwqalay jetken Maqaş Rısqulğa **sälemdesken joq**. “Gözünü dev gibi yumruğu ile ovalayarak gelen Makaş, Rıskul ile selamlaşmadı.” (1124)

quşaq+**tas**- “kucakla**ş**-”

Öziniñ tuwğan bawırın körgendey, ünsiz **quşaqtasıp**, mayqın bastı. “Öz kardeşini görmüşçesine sessizce **kucaklaşıp**, özlemini giderdi.” (2154)

qoş+**tas**- “veda**laş**-”

Sözdi köp sozbay, **qoştasayın**. “Sözü uzatmadan, **vedalaşayım**.” (7465)

/+ar-/, /+er-/, /+r-/

Sıfatlara, isimlere, bazı zamirlere, ses taklidi kelimelere eklenerek fiil türetir.¹¹⁸

qız+**ar**- “kız**ar**-”

Tarınıñ tumsıǵı **qızarıp** bası iyilip, pişip qalğan. “Darının başı **kızarıp** eğilip, pişmiş.” (6100)

ağ+**ar**- “ağ**ar**-”

Jasına qaramay şaşı erte **ağarıp ketken**. “Genç olmasına rağmen saçı erken **ağarmış**.” (6020)

qısqa+**r**- “kısa**l**-”

¹¹⁸ Koç, Doğan, s. 227.

Ömir degen uzun arqan, keň tusaw, köbinese **qısqarıp** ta tarılıp ta qaladı. “Hayat dediğin uzun urgan, geniş köstektir; çoğunlukla **kısalır** ve daralır.” (1019)

qayğı+r- “üzül-”

Omaş soqanıñ tisine jarağan ağaş ta meni balta kesti-aw dep **qayğırmaz**. “Kara sabanın dişine yarayan ağaş da beni balta kesti diye **üzülmez**.” (2985)

/+ğar-/ , /+ger-/ , /+qar-/ , /+ker-/

Yapma anlamı veren fiiller türetir.¹¹⁹

añ+ğar- “fark et-”

Soğan qarap, Rısqul qabırğanıñ juqarğanın **añğardı**. “Bundan hareketle Rıskul duvarın inceldiğini **fark etti**.” (1918)

suw+ğar- “suvar-”

Tarı **suwğarıp jürgen jerinde**. “Darı **suvarırken**.” (5816)

ön+ger- “at ürerinde bir şeyi önüne oturt-”

Jolda qara qoydın otarınan birewin **öngere** qaytarmin. “Yoldan onun koyunlarından birini alırım.” (538)

bas+qar- “yönet-”

El **basqara almaytın**, xalıqtı wısında ustap otıra almaytın bolımsız bolıs eken dep bara jatqan joq pa? “**Yönetemeyen**, millete sözü geçmeyen beceriksiz biri diye düşünerek mi gitti?” (5971)

es+ker- “dikkate al-”

Osı ötinişimizdi **eskerseñiz**. “Bu dileğimi **dikkate alırsınız**.” (3766)

/+ğır-/ , /+gir-/ , /+qır-/ , /+kir-/

Ses taklidi isimlere gelerek fiiller yapar.¹²⁰

az+ğır- “doğru yoldan saptır-”

¹¹⁹ Tamir, s. 446.

¹²⁰ Biray, Ayan, Ercilasun s. 70.

Qanşa jandı **azğırıp**, soñnan ertip, qanşa qatın balanıñ köz jasına qaldı. “Ne kadar insanı **doğru yoldan saptırıp**, peşinden yürütüp, ne kadar çoluk çocuğu mutsuz etti.” (7097)

sıñ+ğır- “şingır-”

Üni botaqannıñ moynındağı kumis qoñırawday **sıñğırdaydı**. “Gülüşü deve yavrusunun boynundaki gümüş çın gibi **şingırdıyor**.” (7695)

ıs+qır- “ıslık çal-”

Jıldam! – dep **ısqırıp**, tepsinip, qolın erbeñdetedi. “Çabuk! diye **ıslık çalıp**, öfkeden deliye dönüp, elini kaldırır.” (4486)

ba+qır- “bağır-”

Birer-ret tunşığa **baqırğanı** bayqalğanday boldı. “Sadece bir kere boğula boğula **bağırıldığını** duydu.” (3707)

tü+kır- “tükür-”

Sonıñ bir tüyirin seniñ kewdeñe **tükirsem** deymin. “İşte onu senin gövdene **tükürmeye** geldim.” (2900)

/+ı-/ /+i-/

Çok az sayıda kullanılır. Olma anlamı veren fiiller türetir.¹²¹

bay+ı- “zenginleş-”

«Batır **bayımas**» degen ras eken. “«Kahraman **zenginleşmez**» dedikleri doğru imiş.” (7526)

reniş+i-t- “incit-”

Jeñeşendi **renjitpe**. “Anneni **incitme**.” (2232)

/+(ı)q-/ /+(i) k-/

Olma anlamı veren fiiller türeten yaom eklerinden biridir.¹²²

jol+ıq- “karşı çık-”

¹²¹ Mamanov, s.25.

¹²² Tamir, s. 446.

Biraq 1903 jılı meniñ bağıma qaray, mağan jol körsetuwşi bolıp Şıǵıs-Talǵar bölgesinin qazaǵı Rısqul Jılqıaydarov **jolıqtı**. “Ama 1903 yılı, şansılıyım ki, yol gösterici olarak Doǵu- Talgar Bölgesinin Kazaǵı Rıskul Jılqıaydarov’u **karşıma çıkardı**.” (475)

aş+ıq- “acık-”

Aşıqqan iyt ayaǵımdı kelip jalaysıñ äli! “**Acıkmış** köpek, gelip ayaǵımı yalarsın bir gün!” (5982)

keş+ık- “gecik-”

Äytewir **keşikti**. “Nasıl olsa, **gecikti**.” (7425)

dem+ık- “nefes nefese kal-”

Omar **demigip** barıp äreñ toqtadı. “**Nefes nefese kalan** Omar zorla sözünü bitirdi”. (1336)

/+sı-/ , /+si-/

Türettiği fiilere “iş yapıyormuş gibi görünmek”, “benzerlik” anlamlar verir.¹²³

tolıq+sı- “gürbezleş-”

Endi alaw tusınan balqıǵan altınday bop **tolıqsıp**, tolqın äsem ay köteriledi. “Sonradan şule yanından eriyen altın gibi **gürbezleşip**, güzel ay yükseldi.” (4264)

talıq+sı- “halsizleş-”

Aqsarı bas! – dep birin biri quşaqtap, **talıqsıp jatqan** Moldabek, Şınıbek, Qorǵandı köterip üylerine kirgizip, awızdarına suw tamızdı. “Kurban olduğum! – diye bir birini kucaklayıp, **halsizleşen** Moldabek, Şınıbek, Korgan’ı evlerine götürüp, aǵızlarına su damlattı.” (3464)

jip+si- “eri-”

Keşe jawǵan qar **jipsip eriy bastadı**. “Dün yağan kar **eriyordu**.” (3080)

/+sın-/ , /+sin-/

Fiillere “saymak, kabul etmek” anlamını verir.¹²⁴

¹²³ Koç, Doǵan, s. 229.

¹²⁴ Tamir, s. 448.

obal+**si-n-** “kıyama-”

Ağayındı üşeydin kenjesi Moldabek kedey awıldın qoy-eşkisin küni boyı bağıp, diñkelep kelgen soñ tüngi suwğa alıp şıǵuwğa ağaları **obalsındı**. “Üç kardeşin küçüǵü Moldabek fakir köyün koyun, keçisini gün boyunca besleyip, yorulunca gece su almaya ağabeyleri onu göndermeye **kıyamamıştı**.” (4158)

köp+**si-n-** “çok bul-”

Biraq bul kündi de **köpsinip tur ǵoy**. “Ama bu günü de **çok buldular**.” (7404)

kür+**si-n-** “ah çek-”

Älsizderdiñ äninen qara jer de anda-sanda kökiregi qars etip, **kürsinip** salǵanday qulaq türüp tındaǵan adamğa. “Kulak verip dinleyen adam, çaresizlerin sesinden kara topraǵın da **ah çektiǵini** duyar.” (4443)

/+**sıra-**/, /+**sire-**/

Pek işlek olmayan isimden fiil yapma eklerinden biridir. Hareketi yapanın durumunun deǵışmesini ifade eder.¹²⁵

qan+**sıra-** “kan kaybet-”

Sol **qañsırap** ölgen taǵı arqardıñ hali öz basına kelgende tañ keşti bugün Rısqul. “İşte o **kan kaybından** ölen daǵ koyununun yaşadıkları gibi bir sabah geçirdi Rıskul bugün.” (1867)

uyqı+**sıra-** “sayıkla-”

Uyqısırap aytqanıñ bolar. “**Sayıklıyorsun** galiba.” (1106)

äl+**sire-** “azal-”

Ay tuwısımen älgı bir qoyu qarañǵılıqta taw qoynınan şıqqan aşçı dawıstar **älsirey** bastadı. “Ay doğunca zifiri karanlıkta daǵ içinden çıkan acılı sesler **azalmaya** başladı.” (4267)

ölim+**sire-** “bit-”

---

¹²⁵ Mamanov, s. 25.

Qulaqtağı suw **ölimsirep**, bir-aq qasıq qalıp, üzilip bara jatqan soñ ağası Şänke-bastawdıñ basına barıp qaytpaq bolğan. “Küçük arklardaki su **bitmek üzere olup**, çok az kaldığı için ağabeyi, Şanke membaya gitmişti.” (4153)

/+ira-/ , /+ire-/

Ses taklidi isimlerden fiil türetir.¹²⁶ Çok nadir kullanılır.

jarq+ira- “parla-”

Kün **jarqırap tur eken**, közi qarıqtı. “Güneş **parlıyormuş**, gözleri kamaştı.” (6549)

qalt+ira- “titre-”

Qaharınan qalın el **qaltırağan** Kuljabay datqa Qaraqoyındı azğana Alsay awılınan ala almağan sebebi batır babalardın arqası edi. “Kalabalık halk kahrından **titreyen** Kuljabay’ın azıcık Alsay köyünden Karakoyın’ı alamamasının sebebi dedelerinin cesareti idi.” (4251)

/+al-/ , /+el-/ /+l-/

Sıfatlardan olma anlamlı fiiller türetir.¹²⁷ Kazak Türkçesinde çok seyrek kullanılır.

joq+al- “kaybol-”

Qızıl Jebe **joğaldı** dep Tuqımbay awılı dürligip jatqanda mujiqtıñ atınıñ dabırasimen Saymasay awılı Qızıl Jebeniñ seziginen saqtanbaq. “Kızıl Cebe **kayboldu** diye Tukımbay’ın köyü telaşa düşerken, çiftçinin atının kavgası sayesinde Saymasay’ın köyü Kızıl Cebe şüphesinden kurtulmuş olacak.” (1264)

jön+el- “götür-”

Pristav baylawlı tutqındı Almatığa aydap **jöneledi**. “Polis komiseri tutukluyu Almatı’ya **götürecek**.” (1263)

tiri+l- “diril-”

¹²⁶ Tamir, s. 447.

¹²⁷ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 70.

Köz jasınan ölgender qayıtp tiriler bolsa, Älimbek batırdı, keşegi Soqır batırdı **tiriltip** almas pa edik. “Gözyaşından ölenler tekrar dirilseydi, Alimbek kahramanı, dünkü Sokır kahramanı **diriltirdik** ki.” (5504)

/+sa-/ , /+se-/

Türettiği fiile “isteme” anlamı verir.¹²⁸

añ+sa- “özle-”

Saxalin saparında jürip, Rısqul tuwğan elin, Aqsuw-Jabağılınıñ arşasın, Alatawdıñ aq şındarın, jädigeri Turarın, tulımşağı seltiygen Tüymetayın özeği üzilip sağınganda, İzbayşanı da **añsaytın boladı**. “Dağlarının beyaz zirvelerini, yadigari Turar’ı, kısa saç örgüsü kabaran Tüymetay’ı hasretle özlediğinde İzbayşa’yı da **özleyecek**.” (7625)

qaw+sa- “güç kuvvetten düş-”

Endi qawdırıp, **qawsağan** hâlge jetken. “Şimdi ise **güç kuvvetten düşüp** yaşlanmışlar.” (2976)

/+ğa-/ , /+ge-/ , /+qa-/ , /+ke-/

Seyrek olarak kullanılan yapım ekidir.

iyis+ke- “kokla-”

Dmitriyev atınan domalap tüsip, taw gülderin teniz keşkendey maltıp jürip, kökemaraldı bir siypap, kiyik-otın bir **iyiskep**, bir kezde: “Dmiytriyevev atından ters dönerek inip, dağ çiçeklerini denizden geçmiş gibi yüzerek, çöl reyhanını okşayıp, mercanköşkü **koklayıp**, bir anda:” (406)

/+ırqa-/ , /+irke-/

Olma ifade eden bir ektir.¹²⁹ Eski Türkçeden beri hemen bütün lehçelerde pek az sayıda fiil tüketmiştir.¹³⁰ Türkiye Türkçesinde +(I)rgA- şeklindedir.

müs+irke- “acı-”

¹²⁸ Tamir, s. 448.

¹²⁹ Tamir, s. 447.

¹³⁰ Korkmaz, s. 179

Müsirkegen boladı da, aldına süyek tastap, aldawsıratıp, moynıña qarǵı baw taǵıp, tabanına salıp aladı. “**Acırmış** gibi yapıp önüne ekmek bırakır, kandırır ve sonradan boynuna tasma bağlayıp, ayağının altına alır.” (1060)

/+diy-/ , /+diy-/

dür-**diy**- “isteme-”

Şapqınşı kelgen soñ, Omar da ininen şıqqan borsıqtay **dürdiyiñkirep** kelip qosıldı topqa. “Muhbir gittikten sonra Omar da ininden çıkan porsuk gibi **istemeyerek** gruba katıldı.” (2358)

/+an-/ , /+en-/

İşlek bir ek değildir.

bos-**an**- “kurtul-”

Tiri bolsam, **bosanuwǵa** tırısarmın. “Diri olursam **kurtulmaya** çalışacağım.” (6591)

/+lat-/ , /+let-/ , /+dat-/ , /+det-/ , /+tat/ , /+tet-/

Kazak Türkçesinde kullanım alanı dar olan bir ektir.

saldır+**lat**- “şangırt-”

Qarawıl burqıldap, balaǵattap jürüp, **saldırlatıp** esikti aştı. “Nöbetçi söylenerek, küfür edip **şangırtarak** kapıyı açtı.” (1719)

pıtır+**lat**- “çatır çatır vur-”

Erteñ bizdi de **pıtırlatıp** atıp tastamasına biz kepildik bere almaymız. “Öbür gün bizim de **çatır çatır vurulmayacağımıza** kim garanti verebilir?” (3759)

tünde+**let**- “gece gel-”

Saymasaydı qulatqan soñ, Rısqul **tündeletip** oturıp, Talǵarǵa kelip kirgen. “Saymasay’ı öldürdükten sonra, Rıskul gece gece Talgar’a geldi.” (3138)

tarsıl+**dat**- “takır-”

Budan bir jarım jıl burın Rısqul özi kelip **tarsıldatqan** qaqpı artta qaldı. “Bir buçuk sene önce Rıskul kendisi gelip **takırdattıǵı** kapı arkasında kaldı.” (7912)

än+**det-** “şarkı söyle-“

Mıqannın arğı betinde bir salt attı qırğız tawdı betke alıp, **ändetip** ketip baradı: “Mıkan’ın diğər tarafında yalnız atlı Kırğız dağa doğru **şarkı söyleyerek** ilerliyordu.” (7347)

1.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiil kök ve gövdelerinden yine fiiller türeten eklerdir.¹³¹ İncelediğimiz metinde tespit edilen fiilden fiil yapan ekler şu şekildedir:

/-(ı)s-/ , /-(i)s-/ , /-s-/

Karşılıklı veya birlikte yapma ifade eden fiiller türetir.¹³²

ur-**is-** “azarla-”

Munda köp söylemeytin, **urissañ** renjüw bilmeytin, qajuw bilmeytin nağız nar Qorğan göy. “Bunların arasında çok konuşmayan, **azarlarsan** üzölmeyi bilmeyen, yorulmayı bilmeyen gerçek yiğit Korgan idi.” (6035)

soğ-**is-** “tokuştur-”

Ziyalı qawım gubernatordın bilimdiligine tañ qalğan bolıp, tañday qağısıp, sıñğır-sıñğır xrustal’ bokaldar **soğısıp**, joğarı märtebeli fon Täwbeniñ densawlığına dep, türegep turıp şampan işken. “Davetliler, Vali`nin zekiliğine şaşırımış gibi yaparak hayret içinde, kristal kadehleri **tokuşturup**, çok hürmetli Taube`nin şerefine diyerek ayakta şarap içtiler.” (17)

kör-**is-** “kavuş-”

Quday tiri **körisüwge** jazsın. “Allah tekrar **kavuşmayı** nasip etsin.” (6590)

ürpiy-**is-** “kork-”

Ülkender **ürpiyisip** bir-birine qaradı. “Büyükler **korka korka** birbirlerine baktılar.” (1411)

töbele-**s-** “dövüş-”

Töbelesse, oñay berile qoymasın. “**Dövüşürse** kolayca pes etmez.” (5192)

¹³¹ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay., (8.baskı), Ankara 2013, s. 362.

¹³² Biray, Ayan, Ercilasun, s. 77.

söyle-s- “konuş-”

Saymasaydı oñaşa şıgarıp alıp, üy sırtında jeke **söylesti**. “Saymasay’ı çağırdı ve evin arkasında özel **konuştu**.” (2464)

/-t-/

Oldurma ve yaptırma ifade eder, ettirgen fiiller yapar. Kıpçak Türkçesi Lehçelerinin çoğunda görülmektedir.¹³³ Ünlüyle ve sürekli ünsüzler (l, m, n, ŋ, r, v, y, z, w) ile biten fiillere eklenir.¹³⁴

oyna-t- “oynat-”

Tösekte qarındasın **oynatıp** otırğan Turar jerge jalañ ayaq sekirip tüsken. “Yatakta kardeşini **oynatan** Turar yere yalın ayak atlayıverdi.” (2915)

joğal-t- “kaybet-”

İstep äkelgen pısaqtı qatını **joğaltıp** jiberedi. “Yaptığı bıçağı kadını **kaybeder**.” (6062)

/-dır-/ , /-dir-/ , /-tır-/ , /-tir-/

Ettirgenlik ekidir. Sedasız veya sürekli ünsüzler (l, m, n, ŋ, r, v, y, z, w) ile biten fiillere eklenir.¹³⁵

jaz-dır- “yazdır-”

Anadağı Peterbor orısına tağı da xat **jazdır**. “Önceki Peterburg Rus’una tekrar mektup **yazdır**.” (6799)

tınıştan-dır- “sakinleştir-”

Änew küngi kökparda qızınğan tulpardı Rısqul tañdayın taqıldatıp **tınıştandırğanı** bar. Önceki kökparda öfkeli atı Rıskul damağını tıkırdatarak **sakinleştirmiştir**. (1025)

şeşin-dir- “soyundur-”

Vise-gubernatordın iyşarası boyınşa aydawıldar Rısquldı **şeşindire bastadı**. “Vali Yardımcısının imasına göre nöbetçiler Rıskul’u **soyundurmaya başladı**.” (6872)

¹³³ Öner, s. 100.

¹³⁴ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 77.

¹³⁵ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 78.

dämelen-**dir**- “ümitlendir-”

Bıraq Talğar **dämelendirgenmen**, til qatpadı. “Ama Talgar, **ümitlendirmesine** rağmen ağzını açmadı.” (2388)

jap-**tır**- “kapattır-”

Osıdan elge barğan soñ Rısquldıñ isin **japtırıp**, jaqsılıq jasamaqşısı da boldı. “Memlekete döndükten sonra Rıskul konusunu **kapattırıp**, iyilik yapmayı düşündü.”

aşıq-**tır**- “acıktır-”

Üşewin de äbden **aşıqtırıp**, jalañdatıp qoyğan eken, aramdar. Üçüsünü de **acıktırıp** bırakmışlar, zalimler. (5338)

öl-**tir**- “öldür-”

Eger munıñ bolıstı atıp öltirgen äkesi üş künniñ işinde öz erkimen kelip qolğa tüspese, balanı sonda **öltiriñder**. “Eğer bunun yöneticiyi vuran babası üç gün içerisinde kendi isteği ile teslim olmazsa, çocuğu o zaman **öldürün**.” (2956)

jek-**tır**- “koştur-”

Foetonğa kilen jal-quyrığı tögilgen sändi jılqı **jektiretin** oyaz mına jal-quyrıqsız siydiğan, jiraf tärizdes aywanğa köp tañ qaldı. Faytona her zaman yelesi dökülen, güzel yılkıları arabaya **koşturan** sancak beyi yelesiz, zayıf, zürafa gibi hayvana bayağı şaşırdı. (5797)

/-ğız-/ , /-giz-/ , /-qız-/ , /-kiz-/

Geçişli fiillerden ettirgen fiil türetir. Ünsüzler ile biten fiillere eklenir.¹³⁶

jar sal-ğız- “duyur-”

Äkesi üş künniñ işinde öz erkimen kelse keldi, kelmese balanı bawızdap öltiremiz dep **jar salğızıptı**. “Babası üç gün içerisinde kendi gelip teslim olmazsa çocuğu boğazlayarak öldüreceğiz diye **duyurmuş**.” (3355)

jaz-ğız- “yazdır-”

¹³⁶ Biray, Ayar, Ercilasun, s. 78.

Aldıñğı türmede Axat deytin ağam arqılı xat **jazğızıp edim**, jawap joq. “Bundan önce hapishanedeyken Ahat ağabeyimin sayesinde ona mektup **yazdırmıştım** ama cevap henüz yok.” (6266)

ber-**giz**- “verdir-”

Älde mına ataña nälet naziratel **bergizbey**, jasırıp tıǵıp qoydı ma, qaydam. “Yoksa şu atasına lanet nöbetçi **verdirmeyip** sakladı mı, ne bileyim.” (6267)

kiy-**giz**- “tak-”

Rısqul endi emirenuwdi, erkeletuwdi qoyıp, jalma-jan Qızıl Jebeniñ qoladan quyǵanday tip-tik tuyaqtarına kiyiz baypaq **kiygizdi**. “Rıskul artık onun üzerine titremeyi, onu şımartmayı bırakıp Kızıl Cebe’nin bronzdan yapılmış gibi parlayan dimdik toynaklarına çarçabuk keçe mesh **taktı**.” (1039)

ayt-**qız**- “konuştur-”

Aytqızamın bäribir. **Konuşturacağım** nasıl olsa. (2337)

baq-**qız**- “beslettir”

Jalğız atın joǵaltıp tapqan Sofron köner, malın batıraq jaldap **baqqızıp** otırǵan Semen qalay qostar? “Yalnız atını kaybedip tekrar bulan Sofron ikna olur, hayvanını ırgat kiralayıp **beslettiren** Semen ne der buna?” (3338)

jat-**qız**- “yatır-”

Rısqul endi sol eki taqtaydı tas edenge tösep, üstine Turardı **jatqızadı**. “Rıskul işte şu iki tahtayı taş yere döşeyip, Turar’ı **yatırır**.” (3987)

iş-**kiz**- “yedir-”

Tüyiri bar tamaq **ışkizbey** qoya tur. “Malzemeleri taneli olan yemek **yedirmeyin** şimdilik.” (339)

öt-**kiz**- “geçir-”

Rısqul waqıttı **ötkizip** alǵanına ökindi. “Rıskul zaman **geçirdiğine** pişman oldu.” (1149)

/-ar-/, /-er-/, /-ır-/, /-ir-/

Yaptırma veya oldurma ifade eder.¹³⁷

şığ-**ar-** “çık**ar-**”

Rısquldı beri **şığarmadı**. “Rıskul’u **çıkarmadı**.” (1475)

öş-**ir-** “söndür-”

Kök köleñkeli ajal qanşa töñirektese de sol uşqındı **öşire almaptı**. “Ölüm ne kadar etrafında dönüp dolaşsa da o ışığı **söndürememişti**.” (221)

/-(I)l-/

Pasiflik ve meçhüllük anlamlı fiiller türetir.¹³⁸

qama-**l-** “tutuklan-”

Ne üşin **qamaldıñ** deymen? “Niye **tutuklandın** diyorum?” (5184)

jiy-**ıl-** “toplan-”

Bolistı jer qayısqañ jurt **jiyılıp** jerledi. “Kalabalık halk **toplanıp** yöneticiyi defnettiler.” (3468)

/-(I)n-/

Dönüşlülük ekidir. Türkiye Türkçesindeki gibi aynı görevi taşır.

sal-**ın-** “konul-”

Belağaşqa eki büyirinen butalmağan şıbıqtar **salınğan**. “Ağaca iki yandan budanan çubuklar **konulmuştu**.” (201)

kör-**in-** “görün-”

Suwat basın torıp küni boyı jattı, kiyik **körinbedi**. “Suvatı gözetleyip bütün gün yatmasına rağmen geyik **görünmedi**.” (531)

¹³⁷ Tamir, s. 449.

¹³⁸ Öner, s. 97.

/-ğıla-/ , /-gile-/ , /-qıla-/ , /-kile-/

Hareketin sık sık veya çok acele gerçekleşip tekrar tekrar yapıldığını bildiren ektir.¹³⁹

til-**gile-** “dilimle-”

Ötken istiñ ökinişi **özeğın tilgiledi**. “Yaptığına bin **pişman oldu**.” (2622)

ez-**gile-** “ez-”

Tepkilep tört qabırğasın sındırıp, ökpe-bawırın **ezgilep**, qulaqqa şımmen bastırıp ketipti. “Acımazsıca dövüp dört kemiğini kırıp, ciğerini **ezip**, üzerine çimenle bastırmışlar.” (5817)

tart-**qıla-** “dürtükle-”

Rısqul balanı iyığınan **tartqıladı**. “Rıskul çocuğu omzundan **dürtükledi**.” (4452)

soq-**qıla-** “patakla-”

Quraq terezeni tesip şıguwğa miñ jıl da şaması jetpes, biraq şınını **soqqılap**, ızındağanın koymaydı. “Kırkyama pencereyi delip çıkmaya bin yıl da gücü yetmezdi, ama camı **pataklayıp**, vızıldamasını bırakacak gibi de değildi.” (330)

tep-**kile-** “tekmele-”

Qızıl Jebe kisinep kelip, abaqtınnıñ esigin **tepkilep tur eken**. “Kızıl Cebe kişneyerek hapishanenin kapısını **tekmeliyormuş**.” (1691)

sürt-**kile-** “tekrar tekrar temizle-”

Rısqul jerden berdankanı köterip alıp, şekpennıñ jeñimen dümin **sürtkiledi**. “Rıskul yerden tüfeği kaldırıverip, onu cepkeninin yeni ile tekrar tekrar **temizledi**.” (2741)

/-la-/ , /-le-/

İşin tekrar tekrar yapıldığını, üst üste olduğunu gösterir.¹⁴⁰

saba-**la-** “vur-”

¹³⁹ Isqaqov, s. 289.

¹⁴⁰ Meyirbek Orazov, *Etistik*, I. Altınсарın Atındağı Bilim Akademiyasının Respublikalık Baspa Kabineti, Almatı 2001, s. 68.

Küreñ qasqadağı Maqaş palwan kökpardı qatarınan eki ret aparıp salğanda Tuqımbay tütigip, saqalın julıp, jer **sabaladı**. “Küren Kaska’daki pehlivan Makaş, oğlağı yan yana iki defa kaptığında Tukımbay öfkeden kudurup tekrar tekrar yere **vurdu**.” (905)

qorğa-**la-** “koru-”

Oyaz Bogomolov äweli qasqa basın tündikten tüsken künnen **qorğalap**, sırğanaq, suwsıma şäyi körpenin üstinde bökseşimen jıljıp, tömenirek sırğıp otırdı. “Bogomolov Bey ilk önce başını kapıdan giren güneşten **koruyup**, kaygan yorganın üstünde kalçası ile ilerleyip, aşağıya oturdu.” (5710)

/-(ı)msıra-/, /-(i)msire-/

İşin tam olarak yapılmadığını bildirir.¹⁴¹

kül-**imsire-p** “gülümse-”

Bul qazaq awıldarının arasındağı araz-quraz, üyrenşikti dünüye, nazar salmay-aq qoyıñız, joğarı märtebeli mırza, – dedi Dawılбай сегir köziniñ aşuwın tunşıqtırmaqqa tırısıp, **külimsirep**. “Bu Kazak köylerinin arasındaki sıradan bir kavga, önem vermeyiniz, sayın beyim, dedi çekik gözlerindeki öfkeyi kazanmaya çalışarak **gülümseyen** Dauılбай.” (5687)

jıla-**msıra** “ağlamaklı ol-”

Bolmasa, Ereke, bolısqa ayta bar, bir qoydı Rısqul tartıp äketti de, menen jäbir körgen bolıp, **jılamsırap bar**. “Olmazsa, ağabeycim, bir koyunu Rıskul götürdü diye yöneticiye söyle, benden cefa görmüş gibi **ağlamaklı olarak git**.” (632)

/-ala-/

Fiilin anlamını kuvvetlendirir.¹⁴²

jari(y)-**ala-** “beyan et-”

Sudya jurt otırar-otırmastan ükimdi **jariyaladı**. “Hâkim millet oturur oturmaz kararı **beyan etti**.” (6767)

¹⁴¹ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 79.

¹⁴² Tamir, s. 450.

/-set-/

/-se-/ ile /-t-/ eklerinden oluşmuştur.

kör-set- “göster-”

Mädeniyetti, ziyalı qawımınñ ökili retinde ol munday jomart minez **körsetüwdi** özine mārtebe sanaydı. “Kültürlü, sosyatik ortanın bir adamı olarak o bu kadar cömertlik **göstermeyi** kendisine mertebe sayıyor.” (5779)

/-mala-/ , /-mele-/ , /-bala-/ , /-bele/ , /-pala-/ , /-pele-/

jul-mala- “silk-”

Köz şırımın alır-almas, Rısqul balasın iyıǵınan **julmalap**: Kısa bir süre uyuduktan sonra, Rısqul çocuǵunu omzundan **silkerek**: (5467)

ör-mele- “tırman-”

Sol jaq qaptal biyik taw, tawdı **örmeley** ösken şırşalar qılaw qardan buwrıl tartqan. “Sol taraf yüksek daǵ, daǵa **tırmanarak** büyüyen çam ağaçları kar tanesinden ağarmış.” (2600)

iyter-mele- “it-”

Sonan soñ Turardı **iytermelep**. “Sonradan Turar’ı **itip**.” (682)

buq-pala- “kork-”

Buqpalasañ-aq, adam turmaq mal da seziktenedi. “**Korktuǵunda** insanı bir kenara bırak, hayvan bile hisseder.” (1021)

qaq-pala- “bir yöne-”

Qap-qara diyqan basına şalma baylap, balaǵın türip, dāw ketpenmen bir qasıq suwdı **qaqpalap**, jetelep, şöldegen jügerige alıp baradı. “Esmer çiftçi başına dokuma bağlayıp, pantolonunun paçasını sıvayıp, büyük çapa ile azıcık suyu **bir yöne sürerek**, susayan mısıra getirdi.” (5995)

/-ǵışta-/ , /-ǵışte-/ , /-qışta-/ , /-kişte-/

İşin tekrar tekrar ama yavaşça yapıldıǵını gösterir.¹⁴³

¹⁴³ Isqaqov, s. 289.

kel-**gište**- “sık gel-”

Añşı kirgiz Qara İvanğa **kelgištep** jüretin dep ottap qoysa boldı, ataman aqiylanıp jetip keledi. “Avcı Kazak Esmer İvan’a **sık gelirdi** diye ağzını açması yeterli, ataman öfkeli gözlerini fırlatıp koşarak geliverir.” (3371)

/-(ı)ñqıra-/ , /-(i)ñkire-/

Çok kullanılan birleşik bir ektir. İşin az sürdüğünü ifade eder.¹⁴⁴

tüsin-i-**ñkire**- “biraz anlama-”

Basqa bolıstar bul suraqtıñ mänine **tüsiniñkiremedi**. “Diğer yöneticiler bu soruyu **biraz anlamadılar**. (3742)

kür-i-**ñkire**- “biraz yürü-”

Buqpalay tüsip, sāl **jürinñkirep** bir şoq itmurınnıñ tübine barıp panaladı. “Eğilerek **biraz yürüdü** ve bir demet kuşburnunun dibine gidip saklandı.” (2849)

barıl-da-**ñqıra**- “biraz bağır-”

Äşeyinde ädemi qoñır dawsı qazır buzılıp tarğıl-tarğıl **barıl-dañqırap** şıqtı. “Normalde kulağa hoş gelen sesi şimdi biraz bar bar **bağırarak** çıktı.” (4324)

qorq-i-**ñqıra**- “biraz kork-”

Ülkender ursa ma dep **qorqıñqırap** kelgen bala, bulayşa oñay qutılğanına quwanıp, üyden ata kep jöneldi. “Büyükler azarlayacak diye **korka korka** gelen çocuk, böyle kolay kurtulduğuna sevinip evden hemen fırlayıverdi.” (1423)

/-a-/ , /-e-/

Yapma anlamı katar.¹⁴⁵ Çok siyrek kullanılan bir ektir.

bit-**e**- “kapat-”

Terezeniñ közin bitegenmen, köñildiñ közin qalay **bitersiñ**. “Pencerenin gözünü kapatsan da, gönlün gözünü nasıl **kapatırsın**.” (4056)

¹⁴⁴ Nurcamal Oralbay, *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Morfologiyası*, MarjanPoligrafiya Yay., Almatı 2007, s. 259.

¹⁴⁵ Tamir, s. 450.

1.2. KELİME ÇEKİMİ VE ÇEŞİTLERİ

Kazak Türkçesinde tokuz tane kelime grubu vardır: isim (zat esim), sıfat (sın esim), sayı adı (san esim), zamir (esimdik), zarf (üstew), fiil (etistik), taklit/yansıma kelimeler (eliktew sözder), edat (şılaw), ünlem (odağay).¹⁴⁶ Bazı Kazak dilbilgisi kitaplarında kiplik sözler (modal sözder) de kelime grubu olarak alınmıştır.

1.2.1. İsimler

Evrendeki canlı cansız bütün varlıklara, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları, tek tek ya da tür olarak karşılayan kelimelerdir.¹⁴⁷

1.2.1.1. İsim Çekimleri

Kazak Türkçesinde isimler, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi çokluk, iyelik, aitlik ve hâl ekleriyle çekimlenirler.

1.2.1.1.1. Çokluk Ekleri

Bir varlığın birden fazla olduğunu göstermek için kullanılan eklere çokluk ekleri denir.¹⁴⁸ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de çokluk ekleri kelimeler arasında bağlantı kurmaz.

Kazak Türkçesinin eski dönemlerinde çokluk eki /+z/, /+ız/, /+iz/ gibi farklı eklerle yapılmıştır. Çağdaş Kazak Türkçesinde çokluk ekleri şu şekildedir: /+lar/, /+ler/, /+dar/, /+der/, /+tar/, /+ter/.¹⁴⁹ Ünlülerden ve r,w,y ünsüzlerinden sonra /+lar/, /+ler/; l, m, n, ñ, z, j sedalı ünsüzlerinden sonra /+dar/, /+der/; sedasızlardan sonra /+tar/, /+ter/ eklenir. Bazı alıntı kelimelerde bu uyuma uyulmadığı fark edilir.

/+lar/, /+ler/

mırza+**lar** “beyler”

Mırzalar jelkesin qasıdı. “**Beyler** enselerini kaşıdı.” (12)

qoñıraw+**lar** “çanlar”

¹⁴⁶ Şabken Bekturov, *Qazaq Tili*, Atamura Yay., Almatı 2006, s. 80.

¹⁴⁷ Korkmaz, s. 229.

¹⁴⁸ Daşdemir, s. 64.

¹⁴⁹ Mominova, s. 69.

Kümbez astındağı mıs **qoñırawlar** sınsıydı. “Kubbenin altındaki **çanlar** çınılıyor.”
(76)

taweşki+**ler** “keçiler”

Biyikten qarağanda tömendegi bir qoynawda jayılp jürgen **taweşkiler** ap-anıq körindi. “Yüksekte bakıldığında kuytu yerlerde yayılan **dağ keçileri** iyice göründü.”
(506)

köşe+**ler** “sokaklar”

Qaruwsız xalıqtı qoyday qırıp salğanda, **köşelerde** aqqan qannıñ sel bolğanın ayttı. “Silahsız milleti koyun gibi öldürdüklerinde **sokaklarda** kanın sel gibi aktığını söyledi.”
(6294)

/+**dar**/, /+**der**/

şırağdan+**dar** “balmumlar”

Aynala balawız **şırağdandar** jağılğan. “Etrafta **balmumları** yakılmış.” (97)

şaban+**dar** “haberciler”

Bolistıñ bul oñaşa ängimesiniñ mänisine tüsinbegen starşın men şabandar añtarılıp, Rısquldıñ esiginiñ aldında turıp qaldı. “Yöneticinin özel konuşmak istemesinin sebebini anlamayan başçavuş ile **haberciler** şasırp, Rıskul’un kapısının önünde bekliyorlardı.”
(710)

ülken+**der** “büyükler”

Ülkender ürpiyisip bir-birine qaradı. “**Büyükler** korka korka birbirlerine baktılar.”
(1411)

äkim+**der** “yöneticiler”

Türmeniñ **äkimderin** kinälasın. “Hapishane **yöneticilerini** suçlasın.” (2558)

/+**tar**/, /+**ter**/

ağaş+**tar** “ağaçlar”

Ağaşardıñ butağın qızıl qıraw tutıp qalğanday. “**Ağaçların** çalılarını kırmızı kırağı tutmuş gibiydi.” (2612)

soldat+**tar** “askerler”

Qılış, miltıq asınğan sarı-ala tüymeli jandarmdar, **soldattar** qaptadı. “Kılıç, silahlı sarı ela düğmeli jandarmalar, **askerlerle** doldu.” (2910)

iyt+**ter** “köpekler”

İytter de ürmeydi. “**Köpekler** de havlamıyordu.” (3156)

börik+**ter** “börkler”

Oyaz bas kiyimin kiygende, başqalar da **böriklerin** asığa kiyip aldı. “Sancak Beyi şapkasını taktığında, diğerleri de **börklerini** aceleyle taktı.” (3489)

Özel adlara getirilen çokluk eki, bir şahsın bağlı olduğu grupla birlikte olduğunu gösterir.¹⁵⁰ Bu durum Kazak Türkçesi için de geçerlidir.

Saymasay+**lar** “Saymasaylar”

Äkesi Rısquldıñ **Saymasaylar** baylap tastap, jabıla sabağanda bir sätke bası osılayşa salbırıp qalğan edi. “Babası Rıskul’u **Saymasaylar** bağlayıp, birlikte dövdükleri zaman bir anda onun da başı bunun gibi öne düşmüştü.” (115)

1.2.1.1.2. İyelik Ekleri

İyelik (sahiplik) ekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de bir varlığın kime ait olduğunu gösteren eklerdir.¹⁵¹ Kazak Türkçesinde iyelik eklerinin tablosu şu şekildedir:¹⁵²

	Teklik	Çokluk
1.kişi	/+m/	/+mız/, /+miz/
2.kişi	/+ñ/; /+ñız/, /+ñiz/ (nezaket)	/+larıñ/, /+leriñ/, /+darıñ/, /+derin/, /+tarın/, /+terin/; /+larıñız/, /+leriñiz/, /+darınız/, /+deriniz/, /+tarınız/, /+teriniz/ (nezaket)
3.kişi	/+ı/, /+i/, /+sı/, /+si/	/+ı/, /+i/, /+sı/, /+si/

¹⁵⁰ Korkmaz, s. 275.

¹⁵¹ Öner, s. 109.

¹⁵² İysayev, s. 117.

I. Teklik Şahıs İyelik Eki

Kelime ünsüzle bittiğinde ekin önünde bir bağlayıcı ünlü türemesi gerçekleşir. Bu bağlayıcı ünlü, her zaman dar düz ünlüler olup dudak uyumuna uymaz.¹⁵³

/+m/

at+ım “adım”

Meniñ atım Aleksandr Bronnikov. “**Benim adım** İskender Bronniykov.” (5301)

ağa+m “ağabeyim”

Ölgen **meniñ ağam**, öltirtken Dawılbay. “Ölen – **benim ağabeyim**, öldürten Daıılbay.” (5682)

II. Teklik Şahıs İyelik Eki

I.teklik şahısta olduğu gibi yardımcı ünlü alır ve dudak uyumuna aykırı olarak eklenir. II. teklik şahsın nezaket bildiren şekline -ñız / -ñiz ekleri eklenir.

/+ñ/, /+ñız/, /+ñiz/

qayğ+ı+ñ “kaygın”

Men qayğırsam, **seniñ** de **qayğ+ı+ñ** emes pe? “Benim kaygım **senin** de **kaygın** değil miydi?” (5849)

qatın+ıñ “kadının”

Al, **seniñ qatın+ıñ+ıñ** qaltasında qara baqır da joq. “**Senin kadınının** cepinde bir kuruş bile yok.” (7582)

is+ıñız “durumunuz”

İs+ıñızdı qiyındatıp jiberedi. “**Durumunuzu** zorlaştıracaklar.” (6891)

qol+ıñız “eliniz”

Sizdiñ **qol+ıñızda** tutqında otırğan balasın Vernıy oblistıq türmesine, öziniñ qasına aldırwğa ruqsat bergizipti. “Sizin **elinizde** tutuklu olan çocuğunu Vernıy eyaletinin hapishanesine, yanına aldırmaya izin almış.” (3731)

---

¹⁵³ Öner, s. 114.

III. Teklik Şahıs İyelik Eki

Ünsüzle biten kelimelere /-ı/, /-i/, ünlü ile biten kelimelere /-sı/, /-si/ eki eklenir. Dudak uyumuna aykırı olarak, bu ekin yuvarlak ünlülü şekilleri Kazak Türkçesinde bulunmaz.

/+ı/, /+i/, /+sı/, /+si/

arız+ı “talebi”

Onıñ arızı qanağattandırılmaydı. “**Onun talebi** gerçekleşmiyor.” (7839)

şaş+ı “saçı”

Bronnikov **Turardıñ** kiyizdey qalıñ qara **şaşın** jalpaq alağanımen uypalaqta, balanı özine tartıp, bawırına qıstı. “Bronniykov **Turar’ın** keçi gibi kalın siyah **şaşını** geniş avucu ile karıştırıp, çocuğu kendisine doğru çekerek kucağına aldı.” (1982)

üy+i “evi”

Kuwzma şoqınğan ırım jasap, şarbaqtan arı **üvine** bettedi. “Kuzma vaftiz etmiş gibi yaparak çitten **evine** doğru yöneldi.” (3359)

kiyimder+i “kıyafetleri”

İmamnıñ qanjıǵasında äli kilem ğana emes, **Saymasaydıñ** nebir asıl **kiyimderi** de keter. “İmamın eline sadece halı deǵıl, **Saymasay’ın** bir hayli pahalı **kıyafetleri** de geçer.” (3504)

aǵa+sı “ağabeysi”

Al, Rısqul bolsa, älgide dalada qawsap qalğan Axat **aǵasın** oyladı. “Rıskul ise az önce dışarıdan çaresiz kalan Ahat **ağabeyisini** düşündü.” (6683)

bala+sı “çocuğu”

Sondaǵı mektepke türme bastıqtıñ **balasın** küymemen alıp baradı. “Ordaki okula hapishane yöneticisinin çocuğunu faytonla götürür.” (6808)

nemere ini+si “kuzeni”

Saqan bayaǵı Soqır batırdın **nemere inisi** edi, küştiligi tarqan, aqıldan quday kemtar qılıp qoyğan. “Sakan Sokır kahramanın **kuzeni** idi, güçlü olması benzemiş ama Allah akıl vermemiş.” (5662)

türme+si “hapishanesi”

Vernıyın **türmesinde** äkesimen birge jatqan Turar Rısqulovpen endi on jıldan soñ betpe-bet kezdesetinderin bu ekewi qazır bilmeydi. “Vernıy **hapishanesinde** babasıyla bırlıkte yatan Turar Rıskulov ile on yıl sonra yüz yüze görüşeceklerini bu ikisi henüz bilmiyor.” (7362)

I. Çokluk Şahıs İyelik Eki

I. teklik şahısta olduğu gibi bağlayıcı ünlü alır ve dudak uyumuna aykırı olarak eklenir.

/+mız/, /+miz/

awıl+ımız “köyümüz”

Besağıştağı **awılımız** oyran bolğanda Tawbay bunı meniñ betime salıq qılıp, tabaladı ğoy. “Siz hapishaneyden, Besağaç’taki **köyümüz** yerle bir olduğunda Taubay bunu benim yüzüme vurup, vergileyip kanıma ekmek doğradı.” (7531)

jol+ımız “yolumuz”

Biz de **jolımızdan** qalmayıq. “Biz de **yolumuzdan** kalmayalım.” (7271)

el+ımız “yurdumuz”

Aman-esende **elimizdi** tabayıq dedim. “Sağ salimken **yurdumuzu** bulalım dedim.” (2365)

jüreg+ımız “kalbimiz”

Seniñ jarqın beyneñ bizdiñ **jüregimizde** mǎñgi saqtaladı! “Senin güler yüzün **kalbimizde** sonuna dek kalacak!” (3488)

II. Çokluk Şahıs İyelik Eki

Ünlü ve r, v, y ünsüzleri ile biten kelimelere /+larıñ/, /+leriñ/, /+larıñız/, /+leriñiz/; l, m, n, ñ, z, j ünsüzleri ile biten kelimelere /+darıñ/, /+deriñ/, /+darıñız/, /+deriñiz/; tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere /+tarıñ/, /+teriñ/, /+tarıñız/, /+teriñiz/ şekilleri eklenir. II. çokluk şahsın nezaket bildiren şekline /+larıñız/, /+leriñiz/, /+darıñız/, /+deriñiz/, /+tarıñız/, /+teriñiz/ ekleri eklenir.

/+larıñ/, /+leriñ/; /+larıñız/, /+leriñiz/

bawır+larıñ “kardeşlerin”

Qorğan, Şımbek, Üsip **bawırlarıñ** sälem ayttı. “Korgan, Şımbek, Üsip **kardeşlerinin** selamı var.” (6575)

bala+larıñ “çocukların”

Balalarıñdı qaytesin? “**Çocuklarımı** ne yapacaksın?” (3314)

ini+leriñ “kardeşleriñ”

Soğan mına **inileriñ** könbey otır. “Ama bu **kardeşlerin** ikna olmuyor.” (4966)

tür+leriñ “görünüşleriñ”

Mına tatırañbay tağı **türleriñmen** ulıqtı şoşıtasındar. “Şu yabani **görünüşleriñle** sancak beyi korkutursunuz.” (5612)

bala+larıñız “çocuklarınız”

Al, aydaluw punktine jetken soñ küyewiñiz türme jağdayında turadı da, sizge jäne **balalarıñızğa** qazına qarjı bermeydi. “Sürgün noktasına vardıktan sonra kocanız hapishane tarafından geçinir, size ve **çocuklarınıza** devlet para vermeyecek.” (7202)

ängime+leriñiz “sohbetleriñiz”

Ängimeleriñizge raxmet. “**Sohbetleriñiz** için teşekkür ederim.” (6470)

belgi+leriñiz “işaretleriñiz”

Bular erekşe **belgileriñiz** bolsa, sonı jazıp aladı. “Bunlar özel **işaretleriñiz** olursa onları yazacak.” (6881)

/+darıñ/, /+deriñ/; /+darıñız/, /+deriñiz/

adam+darıñ “adamların”

Bul seniñ **adamdarıñnan** kelgen tajal. “Bu senin **adamlarından** gelmiş bir felakettir.” (1270)

kün+deriñ “günlerin”

Endi **künderiñ** ne boladı? “Artık nasıl geçineceğiz?” (4759)

arız+darıñız “talepleriñiz”

Sonadıqtan osı **arızdarıñızdı** qağazğa tüsirip, qoldarıñızdı qoyıp, mörleriñizdi basıp berıñızder. “Bu yüzden **taleplerinizi** kâğıda yazıp imza atıp mühürleyip verin.” (3777)

/+tarıñ/, /+teriñ/; /+tarıñız/, /+teriñiz/

qıyanat+tarıñ “zalimliklerin”

Suwdı burıp aldı dep istegen **qıyanattarıñ**. “Suyu çevirdi diye yapan **zalimliklerin**.” (5822)

serik+teriñ “ortakların”

Seniñ **serikteriñ** kim? “**Ortakların** kim?” (5143)

jarlıq+tarıñız “emirleriniz”

Ol sonımen birge aq patşanıñ zañına, äskeri gubernatordıñ jäne Sızdiñ **jarlıqtarıñızğa** qarsı şıqtı. “Ayrıca o imparatorun kanununa, askeri valiyin ve sizin **emirlerinize** karşı çıktı.” (3817)

talap+tarıñız “talepleriniz”

Jä, mırzalar, bul **talaptarıñız** orındı. “Yeter, beyler, **talepleriniz** doğru.” (3775)

jigit+teriñiz “adamlarınız”

Sızdiñ öz **jigitteriñiz-aq** tındıratın şarwa. “Sizin kendi **adamlarınız** yapabilecek iş.” (5929)

III. Çokluk Şahıs İyelik Eki:

Diğer şahıslarda olduğu gibi çokluk III. şahıs iyelik eki de çokluk eki almış olabilir ve bu, şahsın çokluğunu değil, sadece ismin çokluğunu göstereceği için bu ek /-ı/, /-i/, /-sı/,

/-si/’dir.¹⁵⁴

tilmaş+ı “dilmacı”

Ot olardıñ **tilmaşı** siyaqtı. “Ateş onların **dilmacı** gibiydi.” (450)

oy+ı “niyetleri”

¹⁵⁴ Öner, s. 115.

Olardın aram **oyın** oyrandağandarıñ üşin raxmet! “Onların kötü **niyetlerini** yerine getirmediğiniz için teşekkür ederim.” (5409)

sälem+i “selamı”

Bolis olardın **sälemin** almadı. “Yönetici onların **selamını** almadı.” (5875)

jüreg+i “kalbi”

Olardın **jüregine** dıyu-şaytan uyalğan. “Onların **kalbinde** şeytan yer almış.” (7773)

1.2.1.1.3. Hâl Ekleri

*Bir isim cümle içinde çok çeşitli görevler üstlenir. Bu görevlerin her birine hâl denir.*¹⁵⁵ Zeynep Korkmaz’a göre isim hâl ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumuları karşılayan eklerdir.¹⁵⁶ Bütün dil bilimciler Kazak Türkçesinde ataw septigi (yalın hâli), ilik septigi (ilgi hâli), barıs septigi (yönelme hâli), tabıs septigi (yükleme hâli), jatis septigi (bulunma hâli), şıǵıs septigi (çıkma hâli), kömektes septigi (vasıta hâli) olmak üzere temel yedi septik (hâl) bulunduğu konusunda aynı fikirdedir. Fakat çalışmamızda hâl ekleri işlevsel olarak ele alındığı için bu sayı artmaktadır.

1.2.1.1.3.1. Açıklama Hâli

*İsmin açıklandığını gösteren hâldir.*¹⁵⁷ Kazak Türkçesi gramer kitaplarında açıklama hâlinden bahsedilmemektedir. Fakat incelediğimiz metinde açıklama hâlini karşılayan yapılar şu şekildedir:

/degen/

Nataşa **degen** “Nataşa **denen**”

Prixodko mırzaniñ **Nataşa degen** qızı kömektesedi. “Prihodko Beyin **Nataşa denen** kızı yardım ediyor.” (5360)

/deytin/

Rısqul **deytin** “Rıskul **denilen**”

¹⁵⁵ Daşdemir, s. 71.

¹⁵⁶ Korkmaz, s. 112.

¹⁵⁷ Daşdemir, s. 71.

Bizdiñ elde bir **Rısqul deytin** kirme neme orıstıñ atın urlap, türmege túsip edi, sol abaqtını tesip qaşıp ketipti. “Bizim köyde **Rıskul denilen** bir göçmen, bir Rus’un atını çalıp hapishaneye atılmıştı, işte o hapishaneyi kazarak kaçmış.” (2471)

/şahıs zamiri+sıfat/

sen sorlı “sen zavallı”

Mına menen göri **sen sorlıñın** körgen küñiñ de, adam basına bermey-aq qoyatın tirşilik-aw, – dep qoyadı aydawlğa. “Benimkisine göre **sen zavallının** yaşadıkların insanoğlu için asla istenmez bir hayat, der nöbetçiye.” (1654)

/isim+sıfat/

Tuqımbay iyt “Tukımbay iyt”

Bul **Tuqımbay iytke** istegen qorlıqtıñ bismillası ğana. “*Bu Tukımbay iyte* yaptığım eziyetin başlangıcıdır bu sadece.” (1088)

at bayğus “at zavallı”

At bayğusta til bolsa aytar edi, til joq. **At zavallıda** dil olsaydı söylerdi, dil yok. (5630)

1.2.1.1.3.2. Aitlik Hâli

Üzerine geldiği isme ait olan bir varlığın yerini tutan aitlik zamirleri ya da varlığın bulunduğu yeri, zamanı gösteren aitlik sıfatları yapar.¹⁵⁸ İncelediğimiz metinde aitlik hâli şu şekildedir:

/+dağı/, /+degi/, /+tağı/, /+tegi/

Talğar+**dağı** “Talgar’daki”

Talğardağı bir orıstıñ aytuwına qarağanda, nağız toqımı keppes qaraqşı körinedi. “**Talgar’daki** bir Rus’un dediğine göre, tam bir haydutmuş.” (456)

aspan+**dağı** “gökyüzündeki”

Aspandağı aydın meñi Qaliypa bolıp elestegeni Rusquldı sâl seskendirdi. “**Gökyüzündeki** ayın beni Kalipa gibi görümesi Rıskul’u korkuttu.” (7603)

¹⁵⁸ Daşdemir, s. 72.

üy+**degi** “evdeki”

Osı **üydegi** jalğız alaşa ağaş tösektiñ üstinde jatqan awruw bala qarındası Tüymetaydıñ türin körüp külip jibere jazdadı. “Bu **evdeki** tek yerden ağaç yatakta yatan hasta çocuk, kız kardeşi Tüymetay’ın yüz ifadesini görüp gülecekti.” (213)

jüregim+**degi** “kalbimdeki”

Ol meniñ **jüregimdegi** jara ğoy. “O, benim **kalbimdeki** yara.” (6950)

arıq+**tağı** “arıktaki”

Gubernator bağında ağaştar jasıl pulışke oranıp, nele alwan qustar sayrap, **arıқтаğı** suw sıñır-sıñır qoñrawlatıp ağıp jatır. “Vali bahçesinde ağaçlar yeşil pelüş örtünüp, türlü kuşlar ötüp, **arıktaki** su şırıl şırıl akıyordu.” (3915)

qulıp+**tağı** “kilitteki”

Kilt buralğanda **qulıptağı** tilşik şürippe sıñır-sıñır etip äwendetti. “Anahtar açıldığında **kilitteki** dil şıkırdayarak ses çıkardı.” (2281)

esik+**tegi** “kapıdaki”

Biraq, Rısquldıñ eñ jek köretini temir **esiktegi** közdey tesik edi. “Ama Rıskul’un en sevmediği demir **kapıdaki** küçük delik idi.” (4026)

/+ğı/, /+gi/, /+qı/, /+ki/

joğar+**ğı** “yukarıki”

Qırğızdıñ **joğarğı** Talasında qudaları bar. Kırgız’ın **yukarıki** Talas’ında dünürleri var. (2700)

soñ+**ğı** “en son”

Soñğı ret kameranıñ esigi aşıldı. “**En son** defa koğuşun kapısı açıldı.” (7887)

kündiz+**gi** “gündüzki”

Söytse, qara soranıñ qawında **kündizgi** şek-şektiñ ornına şildeqoñız şırıldap otır eken. “Meğer, bu çınlama kenevirin arasında **gündüzki** çekirgenin yerine öten cır cır böceğinin sesiymiş.” (1678)

onı+**ki** “onunki”

Onıki de zorlıq, bolistiki de zorlıq. “**Onunki** de zalimlik, yöneticini de zalimlik.” (1063)

keş+**ki** “akşamki”

Keşki tımıq dünüye tağı eliktey eleñdep, ürkektep tur. “**Akşamki** sessiz hayat yine hareketlenmeye başladı.” (4898)

iş+**ki** “iç taraftaki”

Üydiñ **işki** töbesi sılanbağan. “Barınağın **iç taraftaki** çatısı sıvanmamıştı.” (202)

art+**qı** “arkadaki”

Zındannıñ bir tükpirinde Qızıl Jebe qulağın jımıraytıp, **artqı** ayağın köteriñkirep tebeyin dep turadı. “Zindanın bir köşesinde Kızıl Cebe kulağını büküp **arkadaki** ayağını kaldırıp tepecekmiş gibi duruyormuş.” (973)

/+**diki**/, /+**tiki**/, /+**niki**/

Rısqul+**diki** “Rıskul’unki”

Oğan jol başşı bolıp, tabanın tasqa tildirip, taw asıp jürgen **Rısquldiki** de erlik. “Ona yön gösteren, tabanını dilimleyen, dağ gezen **Rıskul’unki** de kahramanlık.” (465)

Tuqımbay+**diki** “Tukımbay’diki”

Tüpten kelgende Qızıl Jebe **Tuqımbaydiki** emes ğoy. “Sonuçta Kızıl Cebe **Tukımbay’diki** de değıl.” (1062)

Dmitriyev+**tiki** “Dmiytiryev’inki”

Jer tübinen jetip, aspan-tawdıñ Talğar attı şınınıñ qırı-sırın bilmek üşin osınşa azaptı zardap şekken **Dmitriyevtiki** de erlik. “Uzaktan gelip, Talgar zirvesinin özelliğini öğrenmek için bu kadar eziyetli yolculuk çeken **Dmiytiryev’inki** de kahramanlık.” (463)

erkegi+**niki** “erkeğini”

Eldiñ **erkeginiki** qanday bolsa, meniki de sonday. “Milletin **erkeğini** nasıl ise ben öyleyim.” (6886)

1.2.1.1.3.3. Ayrılma Hâli

Bir yerden veya şeyden ayrılmayı, uzaklaşmayı, kurtulmayı belirtir.¹⁵⁹ Ayrılma hâli Kazak Türkçesinde **şığıs septigi** diye isimlendirilir ve /+dan/, /+den/, /+tan/, /+ten/, /+nan/, /+nen/ ekleriyle yapılır. Ek, iyelik ekleri veya “m, n, ñ” ile biten kelimelerden sonra /+nan/, /+nen/; ünlü veya l, r, w, y, z sesleriyle biten kelimelerden sonra /+dan/, /+den/; k, p, t, s, ş seslerinden sonra ise /+tan/, /+ten/ şeklinde kullanılır.

/+dan/, /+den/

türme+den “hapishaneden”

Rısquldı **türmeden** bosat desin. “Rıskul’u **hapishaneden** çıkar desin.” (1581)

bazar+dan “pazardan”

Bazardan bılay şığa bere, Axat qorjınga qol sozıp, orawlı qağazdan bir qızıl qoraz kämpitti alıp, Turarğa usındı. “**Pazardan** çıktıklarında Ahat torbaya elini uzatıp paketlenen şekerden bir tanesini alarak Turar’a verdi.” (1461)

jer+den “yerden”

Men birer künnen soñ oralamın da, senderdi alıp bul **jerden** köşip ketemiz. “Ben birkaç gün sonra döneceğim, sizlerle birlikte bu **yerden** gideceğiz.” (2197)

üy+den “evden”

Törelər **üyden** şıqtı. “Büyük beyler **evden** çıktı.” (7342)

/+tan/, /+ten/

at+tan “attan”

Attan qutıluw kerek. “**Attan** kurtulmak lazım.” (3227)

öris+ten “otlaktan”

Mal **öristen** qayttı. “Hayvan **otlaktan** döndü.” (6097)

/+nan/, /+nen/

or(1)n+nan “yerinden”

¹⁵⁹ Daşdemir, s. 72.

Tilmaş Şoqulı da **ornınan** köterildi. “Tercüman Şokoğlu da **yerinden** kalktı.” (6641)

äkesi+**nen** “babasından”

Janınday köretin adamnan, tuwğan **äkesinen** ayırılattın kez munşa tayap qalğanı qattı şoşıttı. “Canından fazla sevdiği adamdan, öz **babasından** ayrılacak vakit bu kadar hızlı yaklaştığına çok korktu.” (7798)

jer tübi+**nen** “uzaktan”

Jer tübinen jetip, aspan-tawdıñ Talğar attı şınıñnıñ qırı-sırın bilmek üşin osınşa azaptı zardap şekken Dmitriyevniki de erlik. “**Uzaktan** gelip, Talgar zirvesinin özelliğini öğrenmek için bu kadar eziyetli yolculuk çeken Dmiytiryevinki de kahramanlık.” (463)

1.2.1.1.3.4. Benzerlik Hâli

Fiilin tarz, ismin ise sıfat açısından benzetildiğini gösterir.¹⁶⁰ Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında bu hâl yoktur. Fakat ele aldığımız metinde benzerlik halinin **/+day/**, **/+dey/**, **/+tay/**, **/+tey/**; **/+deyin/**; **/+şa/** ekleriyle ve **sındı**, **siyaqtı**, **tärizdi**, **qusap**, **qurlı** edatlarıyla karşılandığı tespit edilmiştir.

/+day/, **/+dey/**, **/+tay/**, **/+tey/**

üy+**dey** “ev **kadar**”

Munıñ önimsiz qıdır-jıdırına aşuwı kelgen aqbas şın **üydey** bir tastı biyikten domalatıp jiberedi. “Bunun sonuçsuz çabalarına öfkelenen zirve **ev kadar** büyük bir taşı yukarıdan aşağı doğru yuvarlayıverdi.” (1998)

sen+**dey** “**senin gibi**”

Sendey jarı bar Rısqulda arman bolmasa kerek. “**Senin gibi** karısı var Rıskul çok mutlu olmalı.” (7247)

qus+**tay** “kuş **gibi**”

Barındı salıp, **qustay** uşpasañ – sawdañ bitedi. “Bütün çaban ile **kuş gibi** uçmazsan seni bitireceğim.” (1817)

¹⁶⁰ Daşdemir, s. 73.

borsıq+**tay** “porsuk **gibi**”

Şapqınşı kelgen soñ, Omar da ininen şıqqan **borsıqtay** dürdiyiñkirep kelip qosıldı topqa. “Muhbir gittikten sonra Omar da ininden çıkan **porsuk gibi** istemeyerek gruba katıldı.” (2358)

kümis+**tey** “gümüş **gibi**”

Aqısına biraq **kümistey** sınğırlağan dawsındı alamin. “*Ama* karşılığında **gümüş gibi** çınlayan sesini alacağım.” (1758)

kök+**tey** “gökyüzü **kadar**”

Arası jer men **köktey**. “Farkı yer ile **gökyüzü kadar.**” (2765)

Sodan Berdiquıldı bebewlegenine qaramastan jerden balaşa köterip, ay batqan tas qarañğı tünde awılına alıp kele jattı. “Sonradan Berdikul’un ağrısına rağmen yerden çocuk gibi kaldırıp, ayın battığı zifiri karanlıkta köye götürüyordu.” (4752)

/+**deyin**/

ögiz+**deyin** “öküz **gibi**”

Taw-Şilmembet awılın közine kök şıbın üymelegen **ögizdeyin** jawır jarasına istik ağaş şaşıy bermey, birşama jeñildik de jasamaq boldı. “Tau-Şilmembet köyüne gözüne sinek konan **öküz gibi** yarasına daha da ağaç batırmaya devam etmektense, kolaylık sağlamak istedi.” (2491)

/sındı/

Frunze **sındı** “Frunze **gibi**”

Ol ärine öziniñ talay jıl ötkennen keyin Türkistan Sovettik Respuwblikasınıñ başsısı bolatının, sonda **Frunze sındı** qaharman qayratkerlermen qoyan-qoltıq qızmet istesetinin de äzir sezbeydi. “Birkaç yıl sonra Turar kendisinin Türkistan Sovyet Cumhuriyetinin yöneticisi olacağını, o zaman **Frunze gibi** kahraman emektarla omuz omuza çalışacağını şimdilik bilmiyor.” (4555)

/siyaqtı/

qudıq **siyaqtı** “kuyu **gibi**”

Bronnikov mına **qudıq siyaqtı** tas quwıstı körip, burınğı jatqan jerm muniñ qasında keñ saray eken ğoy dep qaldı. “Bronniykov şu **kuyu gibi** taş çukuru görüp, önceden kaldığım yer bunun yanında geniş saray gibimiş.” (5178)

/tärizdi/

älippe **tärizdi** “alfabesi **gibi**”

Esti kempir– muğalım, al bul ängimesi– **älippe tärizdi**. “Yaşlı akıllı kadın öğretmen, onun bu hikâyesi ise **alfabesi gibidir**.” (2096)

tribunası **tärizdi** “tribünü **gibi**”

Dawılbaydın aq ordası olimptiñ törindegi qudaylardın **tribunası tärizdi**. “Dauılbay’ın sarayı Olimpos’un baş köşesindeki Tanrıların **tribünü gibi**.” (5607)

/qusap/

qayırşı **qusap** “dilenci **gibi**”

Qayırşı qusap, qayda şubap bara jatırsındar! “**Dilenci gibi** ardı sıra nereye gidiyorsunuz?” (5610)

Qızıl Jebe **qusatıp** “Kızıl Cebe **gibi**”

Bäygege şabatın **Qızıl Jebe qusatıp** bul balanı da soyadı. “Yarıшта koşan **Kızıl Cebe gibi** bunu da öldürecekler.” (3590)

/qurlı/

suw **qurlı** “su **kadar**”

Bir jağınan qorlandı: **suw qurlı** surawı joq bir kirgizdın qatınına bola biyik märtebeli oyazdar arasında izdew salğan resmi qatınas bolmaq. “Diğer taraftan küçük düştü, **su kadar** arayını soranı olmayan bir Kırgız’ın karısı için sayın mertebeli sancak beyleri arasında resmi ilişki olacak.” (7071)

1.2.1.1.3.5. Beraberlik Hâli

*Fiilin eyleyenle beraber, ortaklaşa yapıldığını gösterir.*¹⁶¹ Bu hâl ekine Kazak Türkçesi gramer kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde beraberlik hâli

¹⁶¹ Funda Kara, *Namık Kemâl’in Mektuplarında Söz Dizimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001. s. 184.

/+men/, /+ben/, /+pen/ ekleriyle ve **jäne** (ve), **birge** (birlikte) edatlarıyla karşılandığı tespit edilmiştir.

/+men/

balalar+**men** “çocuklarla”

Turar Qızıl Jebeniñ ärwağı asqan şağın sonda körip, Besağaşqa qaytıp kelgen soñ **balalarmen** oynap jürüp, jayaw jarısta: – Men Qızıl jebemin, – dep ayqay salıp edi. “Turar Kızıl Cebe’nin en meşhur zamanında şahit olup Besağaş’a geri döndükten sonra **çocuklarla** oynarken yaya yarıştı: – Ben Kızıl Cebeyim, diye bağırımtı.” (810)

aydawıl+**men** “nöbetçi ile”

Rısqul jelkesinden miltıq usınğan **aydawılmen** arı beri ötkende, nege ekenin özi de tüsinbey, sol qawğa qaray ıqtay beredi. “Rıskul, ensesine tüfek doğrultan **nöbetçi ile** ileri geri yürüken, sebebini anlayamadığı bir şekilde bahsedilen kenevire doğru sığınmırdı.” (1618)

/+ben/

siz+**ben** “sizinle”

İyä, **sizben** tergewde kezdesip jürmiz ğoy. “Evet, **sizinle** soruşturmalarda da buluştuk ya.” (6388)

/+pen/

oris+**pen** “Rus ile”

Rısqul qazır tawfıyxsız jorıqqa şığıp bara jatıp, artına qarap, Ay nurına malınıp manawrağan Talğardı körip, bılırğı oqımüstı **orıspen** sonıñ şınına şıqqanı esine tüsti. “Rıskul şimdi günah dolu bu işe çıkarken arkasına baktı ve ay ışığına bandırılıp gerinen Talgar’ı görünce, geçen sene **Rus ile** onun zirvesine çıktığı aklına geldi.” (881)

aziyat+**pen** “Asyalı ile”

PSDRP-nıñ sanalı müşesi imperiyanıñ bir tükpirinde qılmısker **aziyatpen** bir kamerada otıramın dep üş uyıqtasañız, tüsiñizge kirmegen bolar. “Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin gözü açık üyesi, imparatorluğun bir ücrasında bir **Asyalı suçlu ile** aynı koğuştta oturacağım diye hayatınızda hiç düşünmemişsinizdir.” (6429)

/jäne/

sudya **jäne** onıñ joldastarı “hâkim **ve** onun arkadaşları”

Top-stolğa pensneli qasqabas, semiz sudya **jäne** onıñ joldastarı kelip otırdı. “Tor masaya gözlüklü, kel, şişman **hâkim ve onun arkadaşları** gelip oturdu.” (6625)

Älimbek **jäne** Soqır “Alibek**le** Sokır”

Söytip, bul şuraylı Qaraqoyınğa **Älimbek jäne Soqır** batırlardıñ arqasında qol jetken. “Böylece bu Karakoyın’a **Alibekle Sokır** kahramanların sayesinde sahip olmuştı.” (4212)

/birge/

birge “çocuğu kendimle **birlikte**”

Aydawğa balanı **birge** ala ketpesem, ana iytter onı öltirip qoyadı. “Sürgüye çocuğu **kendimle birlikte** götürmezsem, şu it oğlu itler onu öldürecek.” (6518)

/+men birge/

kökesimen **birge** “babasıyla **birlikte**”

Sonda ol endi birer aydan keyin däl osı türmede **kökesimen birge** bir kamerada aylar boyı otırarın sezgen joq. “Turar o zaman, yaklaşık bir ay sonra bu hapishanede **babasıyla birlikte** aynı koğuştta oturacağını bilemedi.” (1546)

küyewiñiz+**ben birge** “kocanız**la** birlikte”

Eger **küyewiñizben birge** Sibirge aydawğa ıqtıyarlı bolsanız, qazına sizge jäne balalarıñızğa jol qarajat qana töleydi. “Eğer **kocanızla birlikte** Sibirya’ya sürülmeye razı iseniz, devlet size ve çocuklarınıza sadece yol parasını öder.” (7201)

/+pen birge/

Rısqul Jılqıydarov**pen birge** “Rıskul Jılqıydarov **ile birlikte**”

Kirgizka İzbayşa Jılqıydarova öz küyewi **Rısqul Jılqıydarovpen birge** katorgağa baruwğa kelise me, joq pa? “Kırız İzbayşa Jılqıydarova kocası **Rıskul Jılqıydarov ile birlikte** angaryaya gitmeyi kabul edecek mi, yok mu?»” (7078)

/bop/

ağalı-inili, ülken-kişi **bop** “abi, kardeş **birlikte**”

Ağayındı adamdar – **ağalı-inili, ülken-kişi bop**, birine-biri süyew bolmawşı ma edi? “**Abi, kardeş birlikte** birbirine yardım etmesi lazım değil mi?” (4428)

1.2.1.1.3.6. Bulunma Hâli

Fiildeki oluş ve kılışın yerini bildirien hâl ekidir.¹⁶² Bulunma hâli Kazak Türkçesinde **jatıs septigi** diye isimlendirilir. İncelediğimiz metinde şu şekilde kullanılmaktadır:

/+ø/

tañerteñ+ø “sabah”

Kelesi küni **tañerteñ** дәретке bara jatıp, keşegi qıltıyğandı sol ayağıның tumsığımen tağı bir türtip ötti. “Sonraki gün **sabah** tuvalete giderken, dünkü görünen şeyi ayağı ile dürterek geçti.” (1658)

erteñ+ø “yarın”

Erteñ bizdi de pıtırlatıp atıp tastamasına biz kepildik bere almaymız. “**Yarın** bizi de vurmayacaklarına kim garanti verebilir?” (3759)

keşe+ø “dün”

Keşe ol kamerağa keş oralğan. “**Dün** o koğuşa geç dönmüşti.” (4454)

/+da/, /+de/

kamera+da “koğušta”

Burın jalpı **kamerada** edik. “Önceden genel **koğuştaydım**.” (5156)

bazar+da “pazarda”

Al, sol Sofronniñ atı keyin **bazarda** sıgandar satıp turğan jerinen tabıldı. “Ama sonradan Sofron’ın atı **pazarda** çingeneler satarken bulundu.” (6437)

düniye+de “hayatında”

Dünyede jılannan qattı qorqadı. “**Hayatında** en çok yılandan korkar.” (6017)

¹⁶² Korkmaz, s. 299.

türme+**de** “hapishanede”

Esil er aqrı **türmede** şiriytin bolğan eken. “Aslan gibi yiğit sonunda **hapishanede** çürüyecekmiş.” (7094)

/+**ta**/, /+**te**/

jurt+**ta** “köyde”

Jurtta qalğan jalğız ben. “**Köyde** kalan tek benim.” (7415)

Taşkent+**te** “Taşkent’te”

Munı moyındağan ğalım keyin öziniñ **Taşkentte** basılıp şıqqan «Talğar – İle Alatawınıñ eñ biyik şıñı» attı kitabında bılay dep jazar: “Bunu kabul eden âlim sonradan kendisinin **Taşkent’te** yayımlanan «Talgar – Trans-İli Ala Dağının En Yüksek Zirvesi» adlı kitabında şöyle yazmıştı.” (466)

/+**dan**/, /+**den**/

awıl+**dan** “köyde”

Orıstıñ atınıñ eti bizdiñ **awıldan** tabılğanı ras pa? “Rus’un atının etinin bizim **köyde** bulunduğu doğru mu?” (1360)

pazar+**dan** “pazardan”

Mına **pazardan** biri tabılar, – dedi Moldabekke. “Bu **pazardan** birisi bulunur, dedi Moldabek’e.” (1551)

el+**den** “köyde”

Buzıqtar är **elden** tabıladı. “Haydutlar bütün **köyde** var.” (3762)

/+**dan keyin**/

saylaw+**dan keyin** “seçimden sonra”

Saylawdan keyin de jasırın bolsın, aşıq bolsın talay sayısqa. “**Seçimden sonra** da gizli de, açık da olsa bayağı tartışmıştı.” (3568)

ay+**dan keyin** “ay sonra”

Sonda ol endi birer **aydan keyin** däl osı türmede kökesimen birge bir kamerada aylar boyı otıranın sezgen joq. “Turar o zaman, yaklaşık bir **ay sonra** bu hapishanede babasıyla birlikte aynı koğuştta oturacağını bilemedi.” (1546)

/+den keyin/

mezgil+den keyin “zamandan sonra”

Suwdıñ soñı bir **mezgilden keyin** inine kirip ketken jılannıñ quyrıǵınday suwmañ ete qaldı. “Suyun sonu bir **zamandan sonra** inine giren yılanın kuyruǵu gibi kesildi.” (4308)

/+dan soñ/

apta+dan soñ “hafta sonra”

Mına meni osı kameraǵa ákelip tıqqannan keyin **bir aptadan soñ** üş atjalman ákelip qoya berdi. “Beni bu koǵuşa götürdükten **bir hafta sonra** üç tane atjalman getirdiler.” (5337)

/+tan keyin/

soqtıǵıs+tan keyin “kavgadan sonra”

Endi elge oraluw degen ümit tek qiyalında jilt-jilt etuwşı edi, al bugün kündizgi **soqtıǵıstan keyin** tutqındıq merzim ulǵaya tüspese, kemimek emes. “Artık eve dönme umudu biraz olsun hayalinde vardı, bugün ise gündüz olan **kavgadan sonra** sürem uzamazsa, kesin azalacak deǵıl.” (5233)

waqıt+tan keyin “zaman sonra”

Bir jıldan astam **waqıttan keyin** künniñ közine birinşi ret sıqqan Rısquldı körer edi... “Bir yıldan fazla **zaman sonra** güneşe ilk defa çıkan Rıskul’u görürdü...” (7372)

/+ten keyin/

tüs+ten keyin “geç”

Biraq aqlı **tüsten keyin** kirdi. “Ama çok **geç** akıllandı.” (7667)

sät+ten keyin “zaman sonra”

Dawılbay jigitterine ımdap qalıp edi, qara qasqa **bir sätten keyin** uzın moynına tüsken qurıqtan qutıla almay, aspanǵa şansıdı. “Dauılbay’ın adamlarına işaret etmesi

yeterli idi, **bir zaman sonra** kara kaska uzun boynuna takılan sırıktan hemen kurtulamayıp, yukarıya şaha kalktı.” (4816)

/+tan soñ/

ant+**tan soñ** “verdiği sözden **sonra**”

Anttan soñ aklı jiyilğanday, Dawılbay selk etip, jan-jağına qaradı. “Kendisine **verdiği sözden sonra** aklı başını toparlayıp, Dauılbay etrafına bakındı.” (5986)

/+nan keyin/

soğısı+**nan keyin** “savaşından **sonra**”

İymperiyanıñ qazir awır hâlin, japon **soğısınan keyin** eldiñ arasın dürliktirip jürgen bülükşilerdiñ payda bolğanın, uwpraviytel mirzalar sondaylarğa saq boluwın eskertti. “İmparatorluğun şimdiki zor durumunu, Japon **savaşından sonra** millet arasında fitne soka isyancıların ortaya çıktığını, yönetici beylerin dikkatli olması gerektiğini söyledi.” (3702)

ası+**nan keyin** “yemeğinden **sonra**”

Sol Sıpataydıñ asınan **keyin** Kerekeñniñ dañqı el awzında Soqır batır dep taralıp ketken eken. “İşte o Sıpatay’ın **yemeğinden sonra** Kerimbek’in şöhreti millet arasında Sokır (kör anlamında) kahraman olarak yayılmıştı.” (4247)

/+nen soñ/

kün+**nen soñ** “gün **sonra**”

Men birer **künnen soñ** oralamın da, senderdi alıp bul jerden köşip ketemiz. “Ben birkaç **gün sonra** döneceğim, sizlerle birlikte bu yerden gideceğiz.” (2197)

/+dan burın/

Dawılbay+**dan burın** “Dauılbay’dan **önce**”

Dawılbaydan burın onıñ äkesi Täyteli ötken. “**Dauılbay’dan önce** babası Tayteli varmış.” (6224)

Saymasay+**dan burın** “Saymasay’dan **önce**”

Al, Saymasaydan **burın** ne bolğanın bilmeydi. “Saymasay’dan **önce** ne olduğundan onların haberleri yok.” (4137)

/+tan burın/

oq+**tan burın** “oktan önce”

Biraq aňşı mltıgın köterse, **oqtan burın** atılattın şıgar. “Ama avcı tüfeğini kaldırırsa, galiba **oktan önce** zıplayacaktı.” (564)

/+nen burın/

merzimi+**nen burın** “süremden önce”

Oquw oqıp jetilip ketse, meni **merziminen burın** qutqarıp ta alar. “Eğitim alıp kendisini geliştirirse beni **süremden önce** kurtarır belki.” (6703)

/+dıñ üstünde/

jol+**dıñ üstünde** “yol üstünde”

Qıdır **joldıñ üstünde**, bağa jetpes oljamen oralıp qaytqanda, köñiline ne şeytan uyalağanı beymälim. “Kadir **yol üstünde**, paha biçilmez kazançla dönerken, gönlüne ne tür şeytanın girdiği belli değil.” (2609)

/+tİñ üstünde/

at+**tİñ üstünde** “at üstünde”

Attıñ üstünde turıp, moyınına qolın suğıp, iş qaltasınan eskirgen Qoqan ämiyanın alıp, kämpit satwşı düngenge: “**At üstündeyken**, boynuna elini uzatıp, iç cepinden eski Hokand cüzdanını alıp, çeker satan Dungana.” (1452)

tösek+**tİñ üstünde** “yatağın üstünde”

Osı üydegi jalğız alaşa ağaş **tösektiñ üstünde** jatqan awruw bala qarındası Tüymetaydıñ türin körip külip jibere jazdadı. “Bu evdeki tek yerden ağaç **yatağın üstünde** yatan hasta çocuk, kız kardeşi Tüymetay’ın yüz ifadesini görüp gülecekti.” (213)

qus mamıq+**tİñ üstünde** “kuş tüyü üstünde”

Tünde qızıl-şımqay basqurlar tartılğan jumırtqaday aq otawdıñ işinde **qus mamıqtıñ üstünde** uyıqtap jatıp Saymasay tūs kördi. “Geceleyin kıpkırmızı susmalar gerilmiş yumurta gibi beyaz evin içinde **kuş tüyü üstünde** uyurken rüya gördü.” (2448)

/+nİñ üstünde/

mardan+niñ üstinde “döşeme üzerine”

«Osıdan osı jolı tir şığıp, Saymasayğa sälemdessem, Aksu-Jabağılı asıp keter edim, – dep armandadı tutqın qamıs **mardannıñ üstinde** kösilip jatıp. “Bu sefer başarıp, Saymasay’a selam verirsem, Aksu- Jabağılı’ya giderdim, diye kamış **döşeme üzerine** ayağını uzatarak yatıp hayal etti.” (1856)

keli+niñ üstinde “havanın üstünden”

Jarıq **keliniñ üstinde** otırğan ornınan turıp, pristav Turardıñ janına bardı. “Polis memuru, delik **havanın üstünden** kalkıp, Turar’ın yanına gitti.” (3013)

kebeje+niñ üstinde “sandığın üstündeki”

Kebejeniñ üstinde turğan eski qalpağın alıp, siypalap-mäpelep biraz turdı. “Ağaç **sandığın üstündeki** eski kalpağını alıp, oyalandı.” (673)

/+ø üstünde/

at+ø üstinde “at üstünde”

Şeşen qayda? – dedi **at üstinde** erigip turğan Tawbay starşın. “Annen nerede? dedi **at üstünde** canı sıkılan Taubay başçavuş.” (715)

tösek+ø üstinde “yatak üstünde”

Tüymetay **tösek üstinde** şaşı seksiyip, qorıqqanının şırıldap qoya bergen. “Tüymetay **yatak üstinde** saçları dikelmişti, korktuğu için ağlayıvermişti.” (2916)

1.2.1.1.3.7. Çıkma Hâli

Eylemin başlangıç noktasını veya ismin kaynağını ifade eder.¹⁶³ Kazak Türkçesinde çıkma hâli **şığıs septigi** (ayrılma hâli) başlığı altında değerlendirilmiştir. İncelediğimiz metinde çıkma hâli şu şekilde karşılanmıştır:

/+ø/

temir+ø tösek “demir yatak”

¹⁶³ Daşdemir, s. 76.

Temir tösektiñ taqtayları oynaqşıp, qulay beretin bolğan soñ, Rısqul sol eki taqtaydı tas edenge tösep, sonıñ üstine otıratın. “**Demir yatağın** tahtaları sürekli düştüğünden Rıskul iki tahtayı yere koyup onun üzerine otururdu.” (5170)

kümis+ø “gümüş eyer”

Kümis er toqımnan başka mura bolmaptı. “**Gümüş eyer** takımından başka mirası kalmamış.” (4803)

/+dan/, /+den/

aydaw+**dan** “sürgüden”

– Aydaw**dan** qaşıp ketsen, ustap beretin belgin köp. “**Sürgüden** kaçarsan yakalattırarak nişanın çok.” (6959)

Turar+**dan** “Turar’a”

– Çto on govorit? – dep suradı Bronnikov Turar**dan**. “– Ne diyor? diye sordu Bronniykov Turar’a.” (5293)

revolver+**den** “silah**tan**”

Revolverden atılğan oqtay qarıp tüsetin qanday qorqınıştı söz. “**Silah**tan**** atılan ok gibi korku dolu kelimedir.” (3927)

/+tan/, /+ten/

ot+**tan** “ateş**ten**”

Sol **ottan** Rısqul jatqan mayağa uşqın tüsip, kenet ört şıqqan eken. “Şu **ateş**ten**** Rıskul’un yattığı ot yığınınna kıvılcım düşer ve aniden yangın çıkar.” (3288)

Şımkent+**ten** “Şımkent’**ten**”

Söytip jürgende Dawılbaydın üyine bir küni **Şımkent**ten**** oyaz kelip tüsti. “Günler böyle geçerken Dawılbay’ın evine bir gün **Şımkent’**ten**** sancak beyi gelmiş.” (4809)

/+nan/, /+nen/

awzı+**nan** “ağzı**ndan**”

Balanın bar tağdırı endi osı Axattın qolında siyaqtı, onıñ **awzınan** şıǵar sözge zarıǵıp otır. “Çocuǵunun hayatı artıq Ahat’ın elinde gibiydi, onun **aǵzından** çıkacakları bekliyordu.” (311)

közi+**nen** “gözlerinden”

Turardıñ **közinen** ıtqıp-ıtqıp jas şıǵadı. “Turar’ın **gözlerinden** yaş damlar.” (5430)

1.2.1.1.3.8. Görelik Hâli

*Yargının “neye göre”, “neye uygun olarak”, “ne uyarınca” olduğunu; “ne bakımından”, “hangi açıdan” deǵerlendirmeye tabii olduğunu; dayanaǵını gösteren hâldir.*¹⁶⁴ Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında terim olarak bu hâl mevcut deǵildir fakat görelik hâli anlamını veren ek ve edatlar vardır. İncelediğimiz metinde bu doğrultuda tespit ettiğimiz örnekler şöyledir:

/+ǵa/, /+ge/, /+qa/, /+ke/, /+a/, /+e/

Rısqul+ǵa “Rıskul’a, Rıskul için ”

Onıñ betindegi meñ **Rısqulǵa** tanış adamnıñ süldesindey bolıp körindi. “Onun yüzündeki ben **Rıskul’a** tanıdıǵı birisi gibi göründü.” (7600)

Turar+ǵa “Turarǵa”

Tabaldırıqtan qaqpǵa deyin jeli baylam jer **Turarǵa** qıl köpirdiñ üstindey, tozaq otınıñ arasınday sezilgen. “Eşikle kapı arasındaki mesafe çok kısa olmasına rağmen **Turar’a** Sırat Köprüsü kadar uzun, cehennem ateşi gibi yakıcı gelmişti.” (130)

/+şa/, /+şe/

esebi boyın+şa “hesabına göre”

Prixodkanın **esebi boyınşa**, Rısqul men Bronnikov birin biri jep qoyuı gerek. “Prihodko’nun **hesabına göre**, Rıskul ve Bronnikov birbirini yiyecekler.” (18)

zañ boyın+şa “kanuna göre”

Zañ boyınşa jazasın aladı. “**Kanuna göre** cezasını alacak.” (3738)

oyın+şa “düşüncesine göre”

¹⁶⁴ Daşdemir, s. 76.

Äsirese bir kamerağa kazakpen qatar orıstı otırğızuw Pıxodko mırzanıñ **oyınşa**, arıstan men jolbarıstıñ ırıldasuwınan da zorıraq janjalğa aparıp soqsa kerek edi... “Özellikle, bir Kazak ile bir Rus`u aynı koğuşa yerleştirmek, Pıxodko Bey`in **düşüncesine göre**, aslan ve kaplanın hırıldeşmasından daha zor bir çatışmaya yol açabilir.” (3)

/ø üşin/

qayırşılar+ø **üşin** “dilenciler için”

Qayırşılar üşin adamnıñ năsili jok, aqşan bolsa boldı. “**Dilenciler için** kişinin ırkı önemli değıl, parasının olması yeterlidir.” (72)

Turar+ø **üşin** “Turar`ın gözünde ”

Turar üşin Rısqul er bitkenniñ işindegi odağay oq jetpesi. “**Turar`ın gözünde** Rısqul herkesten farklı, kurşun işlemez birisidir.” (952)

1.2.1.1.3.9. Hedef Hâli

*Eylemin yapılış amacı, hedefini gösteren hâldir.*¹⁶⁵ Kazak Türkçesinde hedef hâli terim olarak ele alınmamıştır fakat incelediğimiz metinde hedef hâlini karşılayan yapıların örnekleri şu şekildedir:

/+ğa/, /+ge/, /+qa/, /+ke/, /+a/, /+e/

balalar+ğa “çocuklara”

Al, Şınıbek jäkese şaqıldañqırıp qalğanmen balajan, bazardan ılğıy tätti äkelip, **balalarğa** teñ bölip beretin. “Şınıbek ağabeyi ise kavgacı olmasına rağmen, çocuk sever, pazardan her zaman tatlı getirip **çocuklara** eşit dağıtırdı.” (3047)

bolıstıq+qa “yöneticilik için ”

Soñğı saulawda **bolıstıqqa** da talasqan. “*Son seçimde yöneticilik için aday olmuştı.*” (834)

oyaz+ğa “sancak beyine”

¹⁶⁵ Daşdemir, s. 77.

Dawılay pisarına ämir etip, **oyazğa** jawap jazdı. “Dauılbay kâtibine emredip **sancak beyine** cevap yazdı.” (7151)

jetüw+**ge** “gitme+ye”

Oy, erim, jas qatınnıñ janına **jetüwge** asıǵasıñ, ä. “Hey, kahramanım, genç kadınının yanına **gitmeye** acele ediyorsun, öyle mi?” (1079)

balam+**a** “çocuğuma”

Meniñ artımda qalıp bata jatqan üş **balama** bir toqımday jerdi bäsirelikke bersin. “Benim arkamda kalan **üç çocuğuma** küçücük bir yer hediye olarak versin.” (4204)

jesiri men jetimderin+**e** “çocuklarına”

Jılqıaydardıñ **jesiri men jetimderine** Qaraqoyınnıñ qara buyra topıraqtı jerinen bäsire bölip berdi. “Jılqıaydar’ın **kadını ile çocuklarına** Karakoyun’un verimli yerinden verdi.” (4208)

kömek+**ke** “yardıma”

Kömekke keler jan jok. “**Yardıma** gelecek kimse yok.” (581)

dep “diye”

ketpesin **dep** “öldürmesin **diye**”

Attar men ögizdi iyt-qus, ayu jarıp **ketpesin dep** Rısqul jalǵız awız mılıtǵın oqtap janına koydı. “Atlar ile öküzü, ayı ya da yırtıcı hayvanlar **öldürmesin diye** Rıskul tüfeǵine kurşun doldurup yanına koydu.” (445)

üzilmesin **dep** “sönmesin **diye**”

Tamızıq **üzilmesin dep** taǵı da otın jinadı. “Çalının çırpısı **sönmesin diye** tekrardan odun topladı.” (446)

/jolında/

jolında “uğrunda”

Ğılım jolında da tek erlik kerek. “**Bilim uğrunda** sadece cesur olmak lazım.” (464)

Küyewi öz **ulınıñ jolında** sadaǵası ketkisi kelip te turatın. “Kocası kendi **oǵlunun uğrunda** kurban olmaya razıydı.” (283)

/üşin/

ürey boluwı **üşin** “korkması için”

Basqalardıñ **ürey boluwı üşin** mına üşewiniñ asılıwı da jetedi. “Başkalarının **korkması için** bunları da asmak yeterli.” (3006)

berüw **üşin** “vermek için”

Tutqınğa tamaq **berüw üşin** ädeyi istep qoyğan. “Tutukluya yemek **vermek için** bilerek yapılmış.” (5382)

1.2.1.1.3.10. Hitap Hâli

*İsimlerin hitap işleviyle kullanıldığını gösteren hâldir.*¹⁶⁶ Bu hal Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işaretsizdir.

– **Mırzalar-aw**, eki adam birimen-biri ayqasıp aqırı birewi ölmey me? “**Beyler**, iki adam birbiriyle kapışırsa sonunda birisi ölür.” (15)

– **Turarka**, ayda jür, sen de. “**Turar**, hadi, sen de gel.” (57)

– Ay-yay, **Rısqul**, qıyın adamsıñ, öte qıyın adamsın, – dep Bronnikov äñgimege qayta aralastı. “Vah, **Rıskul**, zor adamsın, çok zor adamsın, diye Bronniykov sohbeta tekrar katıldı.” (6455)

Aw, **ağayın**, bizge qay qudaydıñ qarğısı tiydi bul? “Ey, **arkadaşlar**, bize kimin kargışı bulaştı?” (1294)

Quday-aw, ata-babamızdıñ jurtına juwıy almay, jındı köbelek qusap, bul Saymasaydıñ iyt arqasında bir tilim jerinen jıljiy almay qaşañğı qorlıq köremiz. “Ey **Allah’ım**, atalarımızın yurduna dönmeden, deli kelebek gibi bu Saymasay’ın avuç içi kadar yerinden ayrılamadan, ne zamana kadar baskı altında yaşayacağız.” (1327)

1.2.1.1.3.11. Karşılıklık Hâli

*Yargıya özneyle veya nesneyle karşılıklı olarak konu olan öğeyi gösterir.*¹⁶⁷ Kazak Türkçesinde karşılıklık hâli **kömetes septigi** (vasıta hâli) altında değerlendirilmektedir ve örnekleri şöyledir:

¹⁶⁶ Daşdemir, s. 78.

¹⁶⁷ Daşdemir, s. 80.

/+ben/, /+men/, /+pen/

oyaz+**ben** “sancak bey **ile**”

Dawılbay attan tüsip, oyaz**ben** quşaqtasıp, qoştasqan jerde äli tur. “Dauılbay attan inip, **sancak bey ile** kucaklaşıp, vedalaştığı yerde hala duruyor.” (5962)

siz+**ben** “sizinle”

– Jä, keşiriñiz, **sizben** äñgimelesüwge, şının aytsam, mağan ruqsat joq. “Neyse, özür dilerim, benim **sizinle** konuşmama aslında izin yok.” (6432)

bolıs+**pen** “yöneticiyle”

Sodan da **bolıspen** ekewiniñ arasına sırqattı sızat tüsip edi. “Bu yüzden de **yöneticiyle** arası açılmıştı.” (792)

küşti+**menen** “güçlü **ile**”

«Küşti**menen** kürespe, mıqtımenen tirespe» degen burınğılar. “Dedelerimiz «Güçlü **ile** güreşme, inatçıya direnme» diye boşuna dememişler.” (320)

Rısqul+**men** “Rıskul **ile**”

Rısqulmen nege jeke söylesti? “**Rıskul ile** niye özel konuştu?” (1349)

Turar+**men** “Turarla”

Rısqul **Turarmen** qoştasıp şıqqan tüni damılsız jürip otırıp, Taw-Türgen jaqtı betke alıp, Taw-Şelekten asatın joldıñ Orta Qaraş tusındağı tar qıltañğa tañ ata jetip bir-aq toqtadı. “Rıskul **Turar ile** vedalaştığı gece ara vermeden yürüyüp, Tau–Türgen’e doğru ilerleyip, Tau–Şelek’den aşan yolun Orta Karaş tarafındaki yere sabah ulaşınca ancak dinlendi.” (2643)

aqsaqaldarı+**men** “büyükleriyle”

Keşe ğana sol awıldıñ **aqsaqaldarimen** batalasıp, Şänke-bastawdıñ suwın kezek işpek bolıp kelisip edi. “Birkaç gün önce o köyün **büyükleriyle** Şanke membanın suyunu sırayla içmek için anlaşmıştıılar.” (4155)

seni+**men** “seninle”

Sonı **senimen** aqıldasqalı keldim, tamır. “İşte bunu **seninle** danışmaya geldim, kardeşim.” (3162)

Frunze+**men** “Frunze **ile**”

İyâ, Turardıñ **Frunzemen** kezdesetin sätine deyin âli on bes jılday waqıt kerek.
“Evet, Turar’ın **Frunze ile** buluşacağı ana kadar on beş yıl zaman gerek.” (4556)

/+ğa/

Rısqul+ğ**a** “Rıskul’**a**”

Közin dâw judırığimen uwqalay jetken Maqaş **Rısqulğa** sälemdesken joq. “Gözünü dev gibi yumruğu ile ovalayarak gelen Makaş, **Rıskul’a** selamlaşmadı.” (1124)

1.2.1.1.3.12. Karşıtlık Hâli

*Temel cümlede bildirilen yargıya muhalif bir durumu gösteren ismin aldığı hâldir.*¹⁶⁸ Kazak Türkçesi dil bilgisi kitaplarında karşıtlık hâli ele alınmamıştır fakat tespit ettiğimiz örneklerden biçim olarak mevcut olduğunu görmek mümkündür.

/+şa/

jamilğ**anşa** “örteceğine”

Munıñ täñirdey teñbil terisin **jamilğanşa** Saymasay laqtıñ terisin nege jamılmaydı.
“Bunun alaca derisini örteceğine Saymasay niye oğlağın derisini örtümüyor!?” (603)

soyğ**anşa** “keseceğine”

Jılqınıñ sultanın **soyğanşa**, mına meniñ qanıma toy, – dep Rısqul atınan awanap tüsip, bolıstıñ ayağına jıǵılarman boldı. “Bu soylu atı **keseceğine** benin kanımı iç, diyen Rıskul atından inerek yöneticinin ayağına kapanacak gibi oldu.” (1153)

/+da, +de, +ta, +te bolsa/

şal **da bolsa** “yaşlı **da olsa**”

Şal da bolsa Tülkibas-Juwalıdan awıp kelgen Şımırdıñ bir tenteginiñ qorlıǵına könbek emes edi. “**Yaşlı da olsa** olması Tülkibas-Jualı’dan göçen Şımır’ın bir şımırığının baskısına dayanmayacaktı.” (324)

küz **de bolsa** “sonbahar **da olsa**”

Küz **de bolsa** kün ıssı. “**Sonbahar da olsa** hava sıcak.” (5520)

¹⁶⁸ Daşdemir, s. 80.

qıs **ta bolsa** “kış **da olsa**”

Bolistiñ oristan salıp bergen eñseli, kök şatırlı üyine şımalday qujınağan halıq siymaytın bolğan soñ **qıs ta bolsa**, jağalay kiyiz üyler tigilgen. “Yöneticinin yüksek, mavi çatılı evine karınca gibi kaynayan halk sığmadığı için, **kış da olsa**, etrafı saran keçe çadırlar dikilmiştir.” (3548)

/+a **qaramay**/

jasın+a **qaramay** “yaşına **rağmen**”

Jasına qaramay şaşı erte ağarıp ketken. “**Yaşına rağmen** saçı erken ağarmış.” (6020)

/+e **qaramastan**/

bebewlegeni+ne **qaramastan** “bağırmasına **rağmen**”

Sodan Berdiquıldı **bebewlegenine qaramastan** jerden balaşa köterip, ay batqan tas qarañğı tünde awılına alıp kele jattı. “Sonradan Berdikul’un **bağırmasına rağmen** yerden çocuk gibi kaldırıp, ayın battığı zifiri karanlıkta köye götürüyordu.” (4752)

1.2.1.1.3.13. Katma Hâli

*İsmi daha önce bahsi geçen ya da zımnen söz konusu olan bir unsura katıldığını, aynı şekilde bir yargıya konu olduğunu belirtir.*¹⁶⁹ Katma hâli Kazak Türkçesinde terim olarak mevcut değildir. Fakat katma hâlini karşılayan yapılar metinde şu şekildedir:

/da/, /de/, /ta/, /te/

men **de** “ben **de**”

Men de jüyrik bolğım keledi, – dedi. “**Ben de** yüğrük olmak istiyorum.” (3796)

olar **da** “onlar **da**”

Sobordı aynaldıra otırğızılğan qarakök emen ağaştarğa deyin mına qulşılıqtıñ qudiretti zarına uyıp, **olar da** täñirge tabıñğısı kelgendey muñaya mülğip, xor dawısın işterinen qaytalap japıraqtarı kübirlesip turadı. “Kiliseyi çevreleyen meşe ağaçları bile

¹⁶⁹ Daşdemir, s. 81.

ibadetin hüznü sesine kapılarak, **onlar da** Tanrı'ya ibadet etmək istiyormuş gibi isteksizce uyuklayıp, sesi içlerinden tekrarlıyor, yaprakları fısıldaşıyordu.” (78)

bolis **ta** “yönetici **de**”

Üydey ülken Qaldı qızıl ayğırdıñ üstindegi bolısqa balanıñ sozğan qolı jetpedi, **bolis ta** eñkeye qoymadı. “Ev kadar büyük Kaldıkızıl aygırın üstündeki yöneticiye çocuğun uzattığı eli ulaşamadı, **yönetici de** eğilmedi.” (684)

şabındıq **ta** “otu bol yerler **de**”

Jer Dawılbaydiki, suw Dawılbaydiki, **şabındıq ta** Dawılbaydiki. “Yer Dawılbay'inki, su Dawılbay'inki, **otu bol yerler de** Dawılbay'inki.” (5038)

Bronnikov **te** “Bronniykov **de**”

– A, Turarka, kel, kel, – deydi Bronnikov **te** köñildenip. “Turarcım, gel, gel,– der Bronniykov **de** sevinip.” (6251)

/tipti/

tipti japondardıñ edäwiri “**hatta** Japonların çoğu”

Tatarlardıñ birsırası, yakut-saxalar, **tipti alıstağı japondardıñ edäwiri** xristiyan dinine kirip, şoqındırıldı emes pe? Tatarların çoğu, Yakut-Sahabeler, **hatta uzaktaki Japonların çoğu** Hristiyan dinini kabul edip, vaftız edilmedi mi? (7775)

/da...da/, /de...de/

quday **da**, apostoldarı **da**, episkop **ta**, dindarlar **da** “Tanrı **da**, elçileri **de**, piskopos **da**, dindarlar **da**”

Turardıñ bul ketisine körmede turğan **quday da**, onıñ äwliye **apostoldarı da**, minbedegi **episkop ta**, sobor tolı **dindarlar da** riyza emes siyaqtı körindi. “Turar'ın bu gidişine resimdeki **Tanrı da**, onun kutsal **elçileri de**, minderdeki **piskopos da**, kiliseyi dolduran **dindarlar da** memnun olmamış gibiydi.” (128)

anda **da**, munda **da** “buraya **da** oraya **da**”

Osinşa taqır kedey bolğanı, **anda da**, **munda da** sıyıspay jürgeñi kuw minezinen dep oylaydı. “Bu kadar fakir olması, **buraya da oraya da** uyuşmaması bu huyu yüzünden diye düşünüyordu.” (319)

ar aldında **da**, adam aldında **da** “vicdanı önünde **de** insan önünde **de**”

Ar aldında da, adam aldında da aqталатın ülgisi bar payğambardıñ özi tört qatın alğan deydi. “**Vicdanı önünde de insan önünde de** kendisini temize çıkarmasının tek sebebi olarak peygamberimizin bile dört kadın almış olmasını bahane eder.” (2626)

türmede **de**, sotta **da** “hapishanede **de**, mahkemede **de**”

Äkeniñ jan-düniyesin, onıñ jaqsı-jamanın, aq-qarasın baladan artıq biletin bul **türmede de, sotta da** eşkim joq. Babasının iç dünyasını, onun kötü iyi huylarını, olanların gerçeğini çocuktan daha iyi bilen bu **hapishanede de, mahkemede de** kimse yok. (6495)

1.2.1.1.3.14. Kıyaslama Hâli

*İki ismin veya isim öbeğinin birbiriyle karşılaştırıldığını gösteren hâldir.*¹⁷⁰

Kıyaslama hâli Kazak Türkçesinde örneklerden görüldüğü üzere **/+a, +e qarağanda/; /+tan, +ten, +dan, +den +nan, +nen göri/; /+men, +ben, +pen salıstırğanda/** edatlarıyla ve **/+dan/, /+den/, /+tan/, /+ten/, /+nan/, /+nen/** ekleriyle yapılır. İncelediğimiz metinde ise şu ek ve örneklerle çekimlenir:

/+nen/

bäri+**nen** “her şeyden”

Özge dünya örtenip ketse de, sol oñaşa sät **bärinen** qımbat. “Dünya yansa da, bu an **her şeyden** değerli.” (2568)

/+tan/

ot+**tan** “ateşten”

Dünyede **ottan** taza närse joq. “Dünyada **ateşten** temiz bir şey yok.” (1241)

/+nan göri/

tutqın+**nan göri** “tutukluya göre”

Asılı, **tutqınnan göri** qarawıldıñ hâli müşkil siyaqtı. “Aslında, **tutukluya göre** nöbetçinin durumu daha da kötü.” (1801)

/+den göri/

¹⁷⁰ Daşdemir, s. 82.

biz+den göri “bize göre”

Al, bülengen jerdi bütindew qıyın ekenin Siz **bizden göri** jaqsı bilesiz. “Bozulan yeri yerine getirmenin ne kadar zor olduğunu **bize göre** siz daha iyi biliyorsunuz.” (3764)

üy+den göri “eve göre”

Üyden göri tüzde köp jüretin Rısquldı joqtatpawğa tırısıp, keyde basqa balalardan göri Turarğa büyiri tartıñqırıp turatın. “**Eve göre** dışarıda daha çok olan Rıskul’un yokluğunu hissettirmemeye çalışır, bazen başka çocuklardan daha çok Turar’a taraftar olurdu.” (3048)

/+e qarağanda/

köline qarağanda “gölüne göre”

Aqköl Esik **köline qarağanda** jadağay. “Akgöl, Esik **gölüne göre** daha açık bir alandır.” (425)

/+men salıstırğanda/

özi+men salıstırğanda “kendisiyle kıyasladığında”

Özimen salıstırğanda torğaydan ğana adamnıñ ayqayına selk ete qalğanına qorlanıp keledi. “**Kendisiyle kıyasladığında** küçük insanın sesinden korkmasına sinirleniyordu.” (4852)

1.2.1.1.3.15. Nitelenen (Tamlanan) Hâli

*İsmin, bir isim tamlamasında nitelenen/tamlanan durmunda olduğunu gösteren hâldir.*¹⁷¹ Kazak Türkçesinde nitelenen hâli Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /+ø/, /+ı/, /+i/ ekleriyle çekimlenmektedir.

/+ø/

äke+ø+ñe “babana”

Äne, adasqan **äkeñe** sonda qol uşın bere alasıñ. “İşte o zaman, yolundan kaybolan **babana** yardım edebileceksin.” (7759)

/+ı/, /+i/

¹⁷¹ Daşdemir, s. 85.

tereze+si “penceresi”

Onıñ da jalğız **terezesi** temir bolatın. “Onun da tek **penceresi** demirdi.” (1610)

tizgin+i “dizgin+i”

Özgeler attarınıñ **tizginin** tartıp, bolıspen üzeñgilespewge tırısadı. “Diğerleri atlarının **dizginini** çekip, yöneticiyle yan yana gelmemeye çalışır.” (2615)

tün+i “gecesi”

Türmenin **tüni** jaz da bolsa salqın. “Hapishanenin **gecesi** yazın bile soğuk.” (3977)

1.2.1.1.3.16. Niteleyen Hâli (Tamlayan)

Eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur.¹⁷² İlgi hâli Kazak Türkçesinde **ilik septigi** diye isimlendirilir ve /+nıñ/, /+niñ/, /+dıñ/, /+diñ/, /+tın/, /+tiñ/ ekleriyle yapılır. Türkiye Türkçesindeki gibi işaretsiz de olabilmektedir. İncelediğimiz metinde bu hâlin örnekleri şöyledir:

/+ø/

suwat+ø basın “suwat basın”

Suwat basın torıp küni boyı jattı, kiyik körinbedi. “**Suvat başını** gözetleyip bütün gün yatmasına rağmen geyik görünmedi.” (531)

oris+ø patşası “oris patşası”

Oris patşası men Japon soğısıp jatır degen söz şığadı. “**Rus hükümdarı** ile Japonlar savaşıyormuş diye haber çıkıyor.” (773)

bolıs+ø awılınıñ “yönetici köyünün”

Qızıl jebe – **bolıs awılınıñ** Kerim degen kemberaldaw bir şarwasınıñ jalğız salpı qarın qara biyesine tuwğan şinjäw, qılañ qızıl qulın edi. “Kızıl Cebe – **yönetici köyünün** Kerim adlı biraz sakat çiftçisinin yalnız sarkık karınlı kara kırsağından doğan, zayıf, açık kırmızı kulundu.” (806)

/+nıñ/, /+niñ/

jılan+nıñ “yılanın”

¹⁷² Korkmaz, s. 283.

Suw dñ soñı bir mezgilden keyin inine kirip ketken **jılanıñ** quyrıǵınday suwmañ ete qaldı. “Suyun sonu bir anda inine giren **yılanın** kuyruǵu gibi kesildi.” (4308)

dawsı+**nıñ** “sesinin”

Öz **dawsınıñ** jañǵırığı basılıp bolǵan soñ tura qalıp, töñirekke qulaq tostı. “Kendi **sesinin** yankılanması dindikten sonra etrafa kulak verdi.” (4389)

düniye+**nıñ** “dünyanın”

Biraq aytarǵa amal joq, o **düniyenıñ** üni bu düniyege jüz jılda da, mıñ jılda da jetken emes. “Ama söylemeye çare yoktur, o **dünyanın** sesi bu dünyaya hiçbir zaman gelmemişti.” (4446)

adam+**nıñ** “insanın”

/+**dıñ**/, /+**dıñ**/

Adamnıñ azıǵı – adamnıñ qanımen suvarılǵan tün boldı. “**İnsan** ekmeǵinin insan kanı ile suvarıldıǵı gece oldu.” (4450)

Saymasay+**dıñ** “Saymasay’ın”

Saymasaydıñ soyıl soǵarları ańdıp jürıp, ustap alıp ketti me, qalay? “**Saymasay’ın** adamları gözetleyip, kaçırıldı mı acaba?” (4457)

Turar+**dıñ** “Turar’ın”

Attardıñ basımen alısaü alısa **Turardıñ** eki qarı talıp baradı. “Atlarla mücadele ede ede **Turar’ın** elleri aǵırmaya başlar.” (4499)

şäkirtter+**dıñ** “öǵrencilerin”

Jan-jaqtan aǵılıp kelip jatqan **şäkirtterdiñ** arasınan ara-tura qara domalaq qazaq balaları da kezdesip qaladı. “Etraftan gelen kalabalık **öǵrencilerin** arasında nadir olsa da tombul Kazak çocukları da rastlanır.” (4552)

üy+**dıñ** “çadırın”

Jırtıq **üydiñ** kiyizsiz edeninde şökelep otırǵan balaqaylar. “Yırtık keçe **çadırın** döşemesinde oturan çocuklar.” (4581)

/+**tıñ**/, /+**tıñ**/

qasiret+**tiñ** “hasretin”

Qarğıs pen **qasirettiñ** gimnindey surapıl sarın. “Beddua ile **hasretin** marşı gibi şiddetli ses.” (4620)

mısıq+**tiñ** “kedinin”

Jabayı **mısıqtıñ** közindey. “Yabani **kedinin** gözleri gibidir.” (4860)

jumis+tiñ “işin”

Turar **jumistiñ** nebir awırına şıdap bağar-aq, biraq osı suw taşığanı qattı qajıtağı. “Turar ne türlü zor işlere dayanırđı ama su taşımak onu bayağı yorardı.” (4726)

tösek+**tiñ** “yatağın”

Temir **tösektiñ** taqtayları oynaqşıp, qulay beretin bolğan soñ, Rısqul sol eki taqtaydı tas edenge tösep, sonıñ üstine otıratın. “Demir **yatağın** tahtaları sürekli düştüğünden Rıskul iki tahtayı yere koyup onun üzerine otururdu.” (5170)

1.2.1.1.3.17. Miktar Hâli

İsme miktar anlamı veren hâldir.¹⁷³ Miktar hâline Kazak dilbilim kitaplarında rastlanmaz fakat incelediğimiz metinde miktar hâlini karşılayan yapılar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

/+θ/

bir jıl+θ “bir yıl+θ”

Äne sodan beri tuwra **bir jıl** ötti. “Bunun üzerinden tam **bir yıl** geçti.” (524)

eki kün+θ “iki gün+θ”

Albandağı Qızılbörik eline Saymasay «küyaw bala» bolıp, Alatawdıñ injiw-marjannan taqqan alqası siyaqtı ädemi Kölsaydıñ alqımında jatqan Satı awılına kelip tüskeli **eki kün** bolğan. “Albandaki Kızılbörik denilen yere, Trans İli Dağlarının inci kolyesi gibi güzel Kölsay’ın etrafındaki Satı köyüne Saymasay «damat» olarak geleli **iki gün** geçti.” (2389)

¹⁷³ Daşdemir, s. 83.

/+da/, /+de/, /+ta/, /+te/

on toğız+**da** “on tokuz yaşındaydım”

Onda men nebarı **on toğızda** edim. “O zaman ben sadece **on tokuz yaşındaydım.**” (6939)

otız besin+**de** “otuz beş yaşında”

Otız besinde onı ne kütip tur eken. “**Otuz beş yaşında** onu ne bekliyor acaba?” (6701)

alpıs üş yaşın+**da** “altmış üş yaşında”

Jarıqtıq **alpıs üş jasında** jas toqalınıñ tizesin quşaqtap jatıp jäntäsilim qılğan ğoy...
“Rahmetli **altmış üç yaşında** genç kadınının dizesini kucaklayarak vefat etmiş...” (2628)

qırıq bes jas+**ta** “kırık beş yaşında”

Qırıq bes jasta, – dep toq eterin ayttı pristav portufeyinen bir qağazğa qarap qoyıp.
“**Kırık beş yaşında**, dedi sözü kısa kesti polis memuru çantasından bir kağıda bakıp.” (7183)

/+ğa/, /+ge/, /+qa/, /+ke/, /+a/, /+e/

jetpis+**ke** “yetmiş yaşına”

Katorgadan qaytqanşa **jetpiske** keledi ekenmin. “Angaryadan döndüğümde **yetmiş yaşına** geliyormuşum.” (6696)

otız bes+**ke** “otuz beş yaşında”

Turar **otız beske** şıǵadı ol kezde. “Turar **otız beş yaşında** olur o zaman.” (6700)

/ret/

eki **ret** “iki defa”

Küreñ qasqadağı Maqaş palwan kökpardı qatarınan **eki ret** aparıp salğanda Tuqımbay tütigip, saqalın julıp, jer sabaladı. “Küren Kaska’daki pehlivan Makaş, oğlağı yan yana **iki defa** kaptığında Tukımbay öfkeden kudurup tekrar tekrar yere vurdu.” (905)

bir **ret** “bir defa”

Söytip bul türme degen dāyisiñnen men **bir ret** solay qaşıp şıqqanmın,— dep toqtadı Rıskul. “İşte bu hapishaneden **bir defa** böyle kaçmıştım, diye tamamladı Rıskul.” (1969)

/mārtebe/

san **mārtebe** “birkaç **defa**”

Mına orısqa qılğan qızmettiñ neşe bir kökesindeylerin ol ömir boyı Dawılбай men Saymasayğa **san mārtebe** körsetti. “Bu Rus’a yaptığı hizmetlerin daha iyilerini ömrü boyunca Daulбай ve Saymasay’a **birkaç defa** yapmıştı.” (519)

/tüyir/

bir **tüyir** “bir **tane**”

Buta-butaniñ arasimen bir butaqtı selt etkizbey, bir quwraydı sıbdırlatpay, **bir tüyir** tastı **tısrılatpay**, jumsaq basqan qaşqındı qırda otırğan badaşı bayqağan joq. “Çalıların arasında bir budağı bile kıpırdatmadan, bir pelin otunu bile hışırdatmadan, **bir tane** taşı tıkırdatmadan, dikkatlice yürüyen bu kaçağı bozkırda oturan çoban bile fark etmedi.” (2057)

/ese/

eki **ese** “iki **kat**”

Marqumdı künäsinen arıltpay attandıruw tiriler üşin **eki ese** künä. “Rahmetliyi günahını temizlemeden göndermek diri olanlar için **iki kat** günahtır.” (3525)

1.2.1.1.3.18. Nesne (Yükleme) Hâli

*Eylemin etki alanında kalan unsurun, konuyu gösteren ismin aldığı hâldir.*¹⁷⁴ Kazak Türkçesinde nesne hâli **tabıs septigi** olarak isimlendirilir ve isimlere /+nı/, /+ni/, /+dı/, /+di/, /+tı/, /+ti/, /+n/ eklerinin getirilmesiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işaretli de olabilmektedir. İncelediğimiz metinde ise nesne hâlinin örnekleri şunlardır:

/+ø/

xat+ø jaz- “mektup+ø yaz-”

¹⁷⁴ Daşdemir, s. 83.

Älgi Pereborına **xat jazğızayıq**. “Şu dediği Petersburg’a **mektup yazdıralım**.”
(1550)

durıs+**ø** ayt- “doğru+**ø** de-”

Äxañ **durıs** aytadı. “Ahat **doğru** diyor.” (1368)

/+nı/, /+ni/

arba+nı “arabayı”

Qobırap qolındağı **arbanı** awdarıp alğanıñ neñ?! “Elindeki **arabayı** niye devirdin?”
(4634)

qandala+nı “tahtakursunu”

Äşeyin qandalanı aytadı. “Öylesine tahtakurusunu diyor.” (5320)

ängime+nı “meseleyi”

Qoy boğınday qorğasın **ängimeni** tämämday. “Öylece **meseleyi** çözmek istiyor.” (5767)

türme+nı “hapishaneyi”

Ol **türmeni** qıyssadağı zından dep bile. “O, **hapishaneyi** masalladaki zından olarak düşünüyor.” (7277)

/+dı/, /+di/

suw+dı “suyu”

Rısqul ökpesi qabınıp, jüregi tarsıldap alqına jügirip kele jatıp, bir mezigilde aldında jarqırıp jayılp jatqan **suwdı** kördi. “Rısqul nefesi kesilip, aceleyle koşarak gelirken bir anda karşısında yayılan **suyu** gördü.” (4378)

Rıskul+dı “Rıskul’u”

İzbayşa bir sät öziniñ tilxatın äldekimge oqıtıp otırğan **Rısquldı** köz aldına elestetti. “İzbayşa bir an kendisinin vekaletnemesinin birisine okutturan **Rıskul’u** göz önüne canlandırdı.” (7275)

kün+di “güneşi”

Ol şınnıñ basında tursañ äli **kündi** körer ediñ. “O zirvenin tepesinden baktığında **güneşi** hâla görebilirsin.” (2015)

küyew+**di** “damadı”

Qayın jurtı qurmetti **küyewdi** jöndep küte almay, babın bilmey renjitip aldıq pa dep alañdadı. “Kaynata tarafı saygıdeğer **damadı** güzel ağırlayamayıp, bakımını beceremeyip incittik mi diye endişelendi.” (2504)

/+tı/, /+ti/

şöp+**ti** “otu”

Qara İvan aqırın **şöpti** aşıp qarap edi, üñgide eşkim joq. “Esmer İvan yavaşça **otu** açıp baktığında oyukta kimse yokmuş.” (3407)

paket+**ti** “poşeti”

Ofiyser kök mäwit şiyneñ jeñiniñ qayırmısına qıstırılğan, suwrguwçtep tastağan sur **paketti** oyazğa usına berdi. “Subay, kalın yeşil asker paltosunun yenine sıkıştıran, balmumu ile mühürlenmiş gri **poşeti** sancak beye sundu.” (3720)

/+n/

qolı+**n** “elini”

– Nuw vot, – dep Aleksandr Bronnikov därmensiz adamday **qolın** jaydı. “Böyle işte, diye İskender Bronniykov çaresiz insan gibi **elini** açtı.” (6272)

müddesi+**n** “tarafını”

Kedeylerdi, jumışşılardı qoldaytın, solardıñ **müddesin** joqtaytın partiya. “Fakirleri, işçileri destekleyip, onların **tarafını** tutan partidir.” (6307)

1.2.1.1.3.19. Niteleme Hâli

*Eylemin nasıl, ne şekilde yapıldığını veya ismin niteliğini gösteren hâldir.*¹⁷⁵ Kazak Türkçesinde niteleme hâli mevcut değildir. Fakat Kazak Türkçesinde niteleme hâlini karşılayan yapılar vardır.

/+be... ø/

¹⁷⁵ Daşdemir, s. 84.

jüz**be**-jüz+**ø** “yüz yüze”

Sonda Turar, ärine, endi on bes jıldan keyin Leninmen **jüzbe-jüz kezdesip**, onıñ aldında otırıp, ünin esitip, diydarın köretinin, ärine, sezgen de joq, bilgen de joq. “O an Turar, tabii ki, on beş yıl sonra Leninle **yüz yüze buluşup**, onun tam karşısında oturarak sesini duyup yüzünü göreceğini hissetmiyor, bilmiyordu.” (6383)

/+pe... **ø**/

bet**pe**-bet+**ø** “yüz yüze”

Vernıydıñ türmesinde äkesimen birge jatqan Turar Rısqulovpen endi on jıldan soñ **betpe-bet** kezdesetinderin bu ekewi qazır bilmeydi. “Vernıy hapishanesinde babasıyla birlikte yatan Turar Rısqulov ile on yıl sonra **yüz yüze** görüşeceklerini bu ikisi henüz bilmiyor.” (7362)

/+pa... **ø**/

uş**pa**-uş+**ø** “”

Taqtaylar tösektiñ jaqtawlarına **uşpa-uş** ilingen. “Tahtalar yatağın demir kenarlarına **uç uca** ilişmiş.” (3983)

/+men/

küş**i**+**men** “gücü ile”, uş**i**+**men** “ucu ile”

Bulardı qaşanğ**i** mıltaqtıñ **küşimen**, nayzanıñ **uşimen** ustap turarsıñ. “Bunları ne zamana kadar tüfeğ**i**ñ **gücü ile**, mızrağ**i**ñ **ucu ile** tutabiliriz.” (7777)

/+nan/, /+nen/

ayağ**i**+**nan** “ayaklarından”

Balapandarın qulap ketpesin dep **ayağınan** tuzaqtap qoyudı qaydan bileği? “Yavruları düşmesin diye **ayaklarından** bağlamayı onlar nerden biliyor?” (5532)

sırt**i**+**nan** “arkadan”

«Osınşama seri, sertine märt sultan şerige tuw **sırtınan** urlanıp oq atqanıñ –ölüm bolar» –dep oyladı Rısqul. “Bu kadar yiğit, sözünde duran asil hayvanı **arkadan** gizlenerek vurmak benim için ölüm olur, diye düşündü Rıskul.” (602)

ış**i**+**nen** “içinden”

Aq payğambardıñ, säbiylerdiñ piri Umay-ananıñ esimderin **işinen** äldeneşe ret atadı. “Peygamberin, Biybi- Fatiman’ın isimlerini **içinden** birkaç kere tekrarladı.” (269)

şalqası+**nan** “geriye doğru”

Qaşqın quray bastağan qatqıl köktiñ üstine şalqasınan tüşip közin jumdı. “Kaçak kurumaya başlayan sert yeşil çimenin üzerine geriye doğru yaslandı ve gözlerini kapattı.” (2146)

/+**dan**/, /+**den**/

amalsız+**dan** “çaresizlikten”

Attardıñ jürisi qatayıp, döñgelekterdiñ aynaluwı jıldamdağan sayın bala alqınıp, adımı arbanıñ jıldamdıǵına jetpey, **amalsızdan** istikten qosqoldap ustay alıp süyretilip bara jattı. “Atların yürüyüşü sertleşip, tekerleklerin dönmesi hızlanınca çocuk nefes nefese kalıp, adımı arabanın hızına yetişmeyip, **çaresizlikten** şişi iki elleriyle tutup sürükleyerek gidiyordu.” (7923)

bir+**den** “hemen”

Turar quwǵın ekenin **birden** sezdi. “Turar gelenlerin yöneticinin adamları olduğunu **hemen** anladı.” (2248)

/+**de**/

tür+**de** “şekilde”

Sonımen birge, aydaluw tizimine tigüw üşin Jılqıaydarovtıñ eki **türde** tüşirilgen üş fotosüwretin jetkizip berüwiñiz kerek. “Ayrıca, sürgün listesine eklemek için Jılqıaydarov’u iki **şekilde** çekilmiş üç tane fotoğrafını göndermeniz lazım.” (6865)

1.2.1.1.3.20. Özne Hâli

Bir ismin özne olarak kullanıldığını gösterir.¹⁷⁶ Özne hâli Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi işaretsizdir.

/+**ø**/

Qızıl Jebe+**ø** “Kızıl Cebe+**ø**”

¹⁷⁶ Daşdemir, s. 86.

Qızıl Jebe – arğısı Alban, bergisi Qanlı, Janıs, Jalayır, Şapıraştı jaylağan osı öñirdiñ mañdaydağı jarqırağan jalğız juldızınday atışuwlı jüyrik at. “**Kızıl Cebe** – Alban, Kanlı, Janıs, Jalayır, Şapıraştı yerleşen bu etraftaki parlayan yalnız yıldızı gibi meşhur yüğrük yılkı.” (805)

qatın+**ø**, bala+**ø** “qatın+**ø**, bala+**ø**”

Qatın awruw, **bala** jas. Kadın **hasta**, çocuk **küçük**. (4798)

Qaldıqızıl+**ø** “Kaldıqızıl+**ø**”

Qaldıqızıl quyrıq-jalı tögilgen, qasındağı özge jılqı balasınan irirek, arqardıñ quljasınday mañgaz mal. “**Kaldıqızıl**, kuyruk yelesi uzun, yanındaki diğerk atlardan daha iri, dağ koyunu gibi görkemli bir hayvan.” (2544)

1.2.1.1.3.21. Sebep Hâli

*Oluş ve kılışın gerçekleşmesine sebep olan durum ya da varlığı gösteren hâldir.*¹⁷⁷

Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında terim olarak sebep hâli mevcut değildir. Fakat sebep hâlini karşılayan yapılar incelediğimiz metinde ise ayrılma hâli ekleriyle ve bazı edatlarla karşılanmaktadır.

/+dan/, /+den/

qılaw qar+**dan** “kar tanesinden”

Sol jaq qaptal biyik taw, tawdı örmeley ösken sırşalar **qılaw qardan** buwrıl tartqan. “Sol taraf yüksek dağ, dağa tırmanarak büyüyen çam ağaçları **kar tanesinden** ağarmış.” (2600)

nala+**dan** “kaygıdan”

Betine qar juqpay erip kete bergen soñ, suwlanıp, közinen sorası ağıp, äjimi ayğızdalıp, **naladan** janı küyzelgen, äldenege tas tüyilgen qalpı bar. “Yüzüne vuran kar durmadan eridiği için, sulanıp ağlayan, kırıksıklığı kirlenen, **kaygıdan** ıstırap çeken, bir şeye öfkelenen görünüşü var.” (2856)

/+tan/, /+ten/

qiyanat+**tan**

¹⁷⁷ Daşdemir, s. 86.

Tün boyı köz ilmey, **qiyanattan** muzdağan jüregin jılıtqısı kelgendey, Turardıñ ıssı basın kewdesine qısıp jattı. “Gece boyunca uyuyamayıp, **ihanetten** buz olan kalbini ısıtmak istemiş gibi, Turar’ın sıcak kafasını gövdesine sıkarak yattı.” (7865)

arpalıs+**tan**

Ökpesi qısılıp, demi tarılıp, özimen özi **arpalıstan** janı murın uşına kelgendey azaptandı. “Nefesi kesilip, kendisiyle ettiği **mücadeleden** canı burnuna gelmiş gibi azap çekti.” (107)

sebep+**ten** “sebepten”

Bolis qazır öz ordasına eki **sebepten** asıǵuwlı. “Yönetici şimdi kendi sarayına gitmek için iki **sebepten** dolayı acele ediyor.” (2550)

kärilik+**ten** “yaşlılıktan”

Sonda **kärilikten** şarşağan, üzdiksiz soǵuwdan mezi bola bastağan jalqaw jüregi qaytadan jandanıp, ölimsiregen özenge tawdan tasqın qulaǵanday, tuwlap, dürsildep qoya berdi. “O zaman **yaşlılıktan** yorulan, sürekli atmaktan yorulmaya başlayan kalbi tekrardan canlanıp, ölecek olan nehre daǵdan su akmış gibi, hızlı atıverdi.” (7479)

/+**nan**/, /+**nen**/

minezi+**nen** “huyu yüzünden”

Osınşa taqır kedey bolǵanı, anda da, munda da sıyıspay jürgeni kuw **minezinen** dep oylaydı. “Bu kadar fakir olması, buraya da oraya da uyuşmaması bu **huyu yüzünden** diye düşünüyordu.” (319)

dawısı+**nan** “sesinden”

Üy iyesinin oqıs **dawısınan** orıs ulıq selt etti. “Ev sahibinin aniden çıkan **sesinden** Rus ulıq ürktü.” (5579)

urǵan+**nan** “vurduǵundan”

Bir **urǵannan** törtewin sındırdı, – dedi süysingendey bolıp. “Bir **vurduǵundan** dört tanesini kırdı,– dedi hayran kalmış gibi.” (5881)

bälesi+**nen** “belasından”

Rıskul tuqımının **bälesinen** qorıqqan Anarbay Tawbay starşınğa tapsırma berdi. “Rıskul soyunun **belasından** korkan Anarbay Taubay başcavuşa talimat verdi.” (7063)

/+tiñ kesirinen/

iyttiñ kesirinen “köpeğin yüzünden”

Sol ülken iyttiñ kesirinen Piterde mıñdağan adamnıñ qanı tögildi. “O büyük köpeğin yüzünden Piter’ de yaklaşık bin adamın kanı döküldü.” (7819)

/sebepti/

sol sebepti “bu yüzden”

Sol sebepti de bul maqluqtıñ közin joyu kerek. “**Bu yüzden** de bu hayvanın neslinin tükenmesi lazım.” (1096)

osı sebepti “bu sebeple”

Oısı sebepti Sizden quldıq ura ötinemin: balam Turardı özimmen birge ala ketüwge ruxsat etiñiz. “**Bu sebeple** size bütün niyetimle rica ediyorum: Turar’ı kendimle birlikte götürmeme izin verin.” (7793)

/+ıñ üşin/

oyrandağandar+ıñ üşin “yerine getirmediğiniz için”

Olardıñ aram oyun **oyrandağandarıñ üşin** raxmet! “Onların kötü niyetlerini **yerine getirmediğiniz için** teşekkür ederim.” (5409)

1.2.1.1.3.22. Sınırlandırma Hâli

*Yeri, zamanı, şahsı veya eylemin yapılış sayısını sınırlandıran hâldir.*¹⁷⁸ Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında sınırlandırma hâlinden bahsedilmemiştir. Fakat metinde bu hâli karşılayan yapılar şu şekildedir:

/+qa deyin/

sağat+qa deyin “saate kadar”

¹⁷⁸ Daşdemir, s. 87.

Qarawıl ädetinen jañılmasa, endi qaytıp sol «birer» sağıatqa deyin mazalamas. “Nöbetçi alışkanlığında değışiklik yapmazsa, artık dediğı gibi «birer» saate kadar rahatsız etmez.” (1940)

/+ğa deyin/

mıñ jılğa deyin “bin yıla kadar”

Arşanın iysi sinip, qılqanına kömilgen süyek **mıñ jılğa deyin** şirimes. “Ardıç kokusu sinmiş yaprağa gömülen kemik **bin yıla kadar** çürümez.” (1873)

/+ge deyin/

bul künge deyin “zamana kadar”

Äli **bul künge deyin** on altı qanat ordanın beldeğine eşkim at baylap körgeñ emes. “**Bu zamana kadar** henüz kimse sarayın önüne atını bağlamamıştı.” (5793)

/+ke deyin/

köp+ke deyin “uzun zamana kadar”

Köpke deyin oralmadı. “**Uzun zamana kadar** dönmediler.” (6760)

/+e deyin/

däretxana üyşigine deyin “tuvalette kadar”

Türme men qoranın tükpirinde turğan **däretxana üyşigine deyin** jüz metr şamalı. “Hapishane ile barınağın köşe bucağındaki **tuvalette kadar** yaklaşık yüz metre var.” (1615)

/+a deyin/

uşına deyin “ucuna kadar”

Kekilik qıyaq **tastıñ uşına deyin** jorğalap kelip, joğıradan tömen baspalap qarap, balapandarın izdegen. “Keklik **taşın ucuna kadar** yorgalayarak gelip, yukarıdan aşağıya bakarak yavrularını aradı.” (2071)

/+dan bastap...+ğa deyin/

Anarbay+**dan bastap** qılayağı qoyşı-qolañğa deyin “Anarbay’dan başlayıp hizmetçilere **kadar**”

Saymasaydın jan bawırı **Anarbaydan bastap, qılayağı qoyşı-qolañğa deyin**: «ey, jındı, o nağurıs, o eswas!» dep otırsa opağ, tursa sopağ, sütke tiygen küşiktey sümelek etip jiberген. “Saymasay’ın öz kardeşi **Anarbay’dan başlayıp hizmetçilere kadar** «hey, kuduz, budala, alık» diye ne yapsa beğenmeyip, süte dokunan köpek yavrusu gibi görüp zavallı hale düşürmüşler.” (7024)

/+tan bastap...+ğa deyin/

tabaldırıqtan **bastap, qaqpğa deyin** “kapı eşiğinden kapıya kadar”

Tek sobordan şığa kelgende **tabaldırıqtan bastap, qaqpğa deyin** tizilip turğan qayırşılar ğana oğan telmire qol sozıp, bastarın iyip, ädetten aynımay tur. “Sadece, kiliseden çıktığında **kapı eşiğinden kapıya kadar** dizilen dilenciler gözlerini ayırmadan ona el uzatıp, başlarını eğip, her zamanki alışkanlıklarını yapıyorlardı.” (129)

/+dan beri/

biraz jıldan **beri** “uzun zamandan beri”

Vernıyдың erler gimnaziyasında ükimetke qarsı marksister uyımı **biraz jıldan beri** ömir sürip kelipti. “Vernıy’ın erkek lisesinde **uzun zamandan beri** devlete karşı Marksizm örgütü çalışıyormuş.” (3902)

bağana+**dan beri** “çoktan beri”

Rısqul **bağanadan beri** bayqap keledi: bir uya qarlığaş bularmen qaptalday qabattasıp, ilesti de otırdı. “Rıskul **çoktan** farketti: bir grup kırlangıç onlarla birlikte uçuyordu.” (5524)

/+ten beri/

köpten **beri** “çoktan beri”

Köpten beri jerdiñ tandırı qatıp, qañdayı kewip, Tambay turğan jañbır. “**Çoktan beri** yeri kurutup, yağmayan yağmur.” (6153)

1.2.1.1.4.23. Vasıta Hâli

Eylemin hangi vasıtayla, ne sayesinde, ne kullanılarak gerçekleştiğini / gerçekleştiğini gösteren hâldir. ¹⁷⁹ Kazak Türkçesinde vasıta hâli **kömektes septiği** olarak isimlendirilir ve örnekleri aşağıdaki gibidir:

/+men/, /+ben/, /+pen/

qol+men “el ile”

Säl eñkeye **qolmen** suwırıp-aq alatın närse. “Birazcık eğilse herhalde **el ile** koparabileceği bir şeydir.” (1662)

alaqanı+men “avucu ile”

Sonan soñ sarı sılañ şäyi köylektiñ jeñinen äweli bir qolın şığarar, ekinşi qolın şığarmastan, **alaqanımen** appaq tösin basıp turıp qalar. “Ondan sonra sarı gömleğin yeninden ilk önce bir elini çıkarır, ikinci elini çıkarmadan, **avucu ile** göğsüne koyarak duruverir.” (2571)

ayağı+men “ayağı ile”

Qara soranıñ tusınan öte bere, jalañ **ayağımen** jer sıdırıp, istik temirdi izdedi. “Kendirin yanından geçerken, yalın **ayağı ile** yeri sıyırıp, sivri demiri aradı.” (1727)

közimiz+ben “gözlerimizle”

Öz **közimizben** kördik, – desti. “Kendi **gözlerimizle** gördük, dediler. (6631)”

mıltıq+pen “silahla”

Ekinşiden, tabılğan künde de bes-altı, tipti on **mıltıqpen** dünyeni tönkerip tastay almaysıñ. “İkincisi, bulunsa bile beş altı, hatta on **silahla** dünyayı kurtaramazsın.” (3215)

/+men birge/

kül+men birge “kül ile birlikte”

Külmen birge bayqamay şığarıp tastaydı. “**Kül ile birlikte** istemedenden atar.” (6063)

---

¹⁷⁹ Daşdemir, s. 92.

1.2.1.1.3.24. Yerine Geçme Hâli

*Cümle öğelerinin birinin yerine, onları temsilen yargıya konu olan öğeyi gösterir.*¹⁸⁰ Kazak Türkçesinde yerine geçme hâli terim olarak mevcut değildir. Fakat ele aldığımız metinde yerine geçme hâlini karşılayan yapılar şu şekilde görülmektedir:

/+tiñ ornına/

şek-şektiñ ornına “çekirgenin yerine”

Söytse, qara soranıñ qawında kündizgi **şek-şektiñ ornına** şildeqoñız şırıldap otır eken. “Meğer, bu çınlama kenevirin arasında gündüz gördüğü **çekirgenin yerine** öten cır cır böceğinin sesiymiş.” (1678)

/+ø ornına/

ayaq+ø ornına “ayak+ø yerine”

Al, suw perileriniñ adamdardan bir ayırmaşılığı **ayaq ornına** balıqtıñ quyrığı boladı. “Su perilerinin ise insanoğlundan bir farkı **ayak yerine** balığın kuyruğudur.” (1748)

1.2.1.1.3.25. Yönelme Hâli

*Eylemin yöneldiği yeri, yönü veya muhatabı gösteren hâldir.*¹⁸¹ Kazak Türkçesinde yönelme hâli **barıs septigi** olarak isimlendirilir. İncelediğimiz metinde yönelme hâli şu şekildedir:

/+ğa/, /+ge/, /+qa/, /+ke/, /+e/

kamera+ğa “koğuşa”

Kamerağa qamaluwdıñ ökinişi öşeyin dedi. “**Koğuşa** kapatılmanın pişmanlığı sönmeye başladı.” (5246)

bala+ğa “çocuğa”

Balağa kesiriñ tiyip ketedi qur beker. “**Çocuğa** zararın dokunacak boşuna.” (7815)

Merke+ge “Merke’ye”

¹⁸⁰ Daşdemir, s. 93.

¹⁸¹ Daşdemir, s. 94.

Moldabek öz üy-işimen birge İzbayşanı, Tüymetaydı alıp **Merkege** baramın dep ketti. “Moldabek kendi çoluk çocuğu ile birlikte İzbayşa’yı, Tüymetay’ı alıp **Merke’ye** gideceğim diye gitti.” (7414)

dala+ğa “dışarıya”

Dalağa, keñ dünyeye şıǵuwğa degen quştarlıq qıstağan bir maqulıq. “**Dışarıya**, geniş dünyaya çıkmaya can atan bir mahlûktu.” (331)

suraq+qa “soruya”

Osı **suraqqa** jawap berşi. “Bu **soruya** cevap ver.” (6331)

esik+ke “kapıya”

Axat ornınan turıp, tayaǵına süyenip, bükşenđey basıp **esikke** bettedi. “Ahat yerinden kalkıp, deǵeneǵe dayanıp belini eǵerek **kapıya** doǵru yürüdü.” (343)

Rıskul üyin+e “Rıskul’un evine”

Mamırbay şal da botası baylawda qalğan ingendey eñkildep qayta aynalıp, Besaǵaşaǵı **Rısqul üyine** kele beretin. “İhtiyar Mamırbay, yavrusundan ayrı kalan deve gibi hıçkırarak Besaǵaş’taki **Rıskul’un evine** sık sık giderdi.” (295)

öz eliñ+e “doǵum yerine”

Jä, Omar, **öz eliñe** kelgen ekensin, endi esiñ kirgen şıǵar. “Neyse, Omar, **doǵum yerine** gelmişsin, artık akıllanmışsındır herhalde.” (7098)

/+ğa qaray/

aspan+ğa qaray “yukarıya doǵru”

Aspanğa qaray atıp-atıp jiberdi. “**Yukarıya doǵru** atıverdiler.” (5884)

/+ge qaray/

şenber+ge qaray “çembere doǵru”

Kisender üni **şenberge qaray** ıǵısa berdi. “Zincirlerin sesi **çembere doǵru** gidiyordu.” (4724)

el+ge qaray “yurda doǵru”

Öziñnen ruxsat bolsa, qañğığan basımız jolda bir jerde qalmasa, **elge qaray** jılıjsaq deymiz. “Senden izin olsa, dolaşan başımız yolda bir yerde kalmazsa, ana **yurda doğru** ilerlemek istiyoruz.” (6577)

/+qa qaray/

Axat+**qa qaray** “Ahat’a doğru”

– Aw, bul ne özi! – dep Rısqul **Axatqa qaray** silkine burılğan kezde may şam şalıqtap sönip qala jazdadı. “Bu ne ya! diye Rıskul **Ahat’a doğru** döndüğü zaman mum az kalsın sönecekti.” (5037)

/+ke qaray/

oñtüstik+**ke qaray** “güneye doğru”

Adamdardıñ qus qusap küzde **oñtüstikke qaray** köşpey, tuwra şığısqa tarqanına tañ qalatın siyaqtı. “İnsanların kuş gibi sonbaharda **güneye doğru** değil, küzeye ilerdiklerine şaşırmışlardı galiba.” (6205)

/+a qaray/

ordasın+**a qaray** “evine doğru”

«Oy, bawırımaylap» at qoyğan lek-lek toptar el şetine jete berip, attarınan awnap tüsip, marqumnıñ **ordasına qaray** ağıldı. “«Ah, kardeşim» diye atlı kalabalık, köye yaklaştıklarında atlarından inip rahmetlinin **evine doğru** gidiyordu.” (3546)

/+e qaray/

üyin+**e qaray** “binasına doğru”

Tutqın men eki aydawıl kölikke otırğan soñ, jaraw qos at köşeni qoñırawlatıp, ilezde Starokladbiyşenskaya köşesine tüsip, okrugtik sottıñ **üyine qaray** zımıray jöneldi. “Tutuklu ile iki nöbetçi arabaya bindikten sonra hazır iki at sokağı çanlatarak, kısa süre içinde Starokladbiçe sokağına varıp, ilçelik mahkeme **binasına doğru** hızla ilerledi.” (6558)

1.2.1.1.3.26. Yükleme İsmi Hâli

*İsmi cümlede yükleme ismi olarak kullanıldığını gösteren hâle yükleme ismi hâli denir.*¹⁸² Kazak Türkçesinde yükleme ismi hali olarak adlandırılan hâl yoktur. Fakat bu hâli karşılayan yapıların Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de işaretlidir olduğu ortaya çıkmıştır.

/+Ø/

baqıttı+Ø “mutlu+Ø”

Menen göri ol da **baqıttı**. “O hayvan benden daha **mutlu**.” (3259)

at+Ø “yılkı+Ø”

Qızıl jebe – arğısı Alban, bergisi Qaňlı, Janıs, Jalayır, Şapıraştı jaylağan osı öñirdiñ mañdaydağı jarqırağan jalğız juldızınday atısuwlı jüyrik **at**. “Kızıl Cebe – Alban, Kanlı, Janıs, Jalayı, Şapıraştı yerleşen bu etraftaki parlayan yalnız yıldızı gibi meşhur yüğrük **yılkı**.” (805)

sen+Ø+sin “sen+Ø+sin”

Jalañ qolmen ot kösep, ayağı küygen tawıqtay tarıǵıp jatqan şaǵımda, Almatınıñ abaqtısın, Meke aynalǵanday sırttan torıp, janımnan sıqpay jürgen jalğız **sensiñ**. “Yalın ellerimle ateşi karıştırıp, ayağı yanmış tavuk gibi zorluk çektiğimde Almat’ın hapishanesini, Mekke’yi dolaşmış gibi dışarıdan yolumu gözetleyip, yanımdan gitmeyen tek **sensin**.” (7474)

/emes/

opasız **emes** “vefasız **değil**”

Ötirik aytasıñ, qatındardıñ bari **opasız emes**. “Yalan söylüyorsun, kadınların hepsi **vefasız değil**.” (7567)

dekabrist **emessiñ**, dvoryanka **emes** “devrimci **değilsin**, soylu kadın **değil**”

Aqmaq, sen **dekabrist emessiñ**, al seniñ äyeliñ artıñnan Sbirge ilesip baratın **dvoryanka emes**. “Ahmak, sen **devrimci değilsin**, senin karın ise arkandan Sibirya’ya gidecek **soylu kadın değil**.” (7579)

¹⁸² Daşdemir, s. 94.

1.2.2. Sıfatlar

Adlardan önce gelerek onları niteleyen ve belirten sözcüklere sıfat denir.¹⁸³ Kazak Türkçesinde sıfatlar *sapalıq* (nitelik) ve *qatıstıq* (mensubiyet) olmak üzere iki gruba ayrılır. Her ikisi de kullanım, anlam ve işlev bakımından Türkiye Türkçesindeki nitemele sıfatları ile aynı görevi taşır. Türkiye Türkçesindeki belirtme sıfatları ise Kazak Türkçesinde sıfat grubuna dahil değildir. Kazak Türkçesinde sıfat ismin sayısını belirtmez bu yüzden de Türkiye Türkçesindeki sayı sıfatları Kazak Türkçesinde bağımsız bir kelime grubu (sayı ismi) olarak alınmıştır. Soru, işaret, belirsizlik sıfatları ise zamir grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Bu incelemede ise sıfat türleri Türkiye Türkçesindeki düzene göre verilmiştir.

1.2.2.1. Niteleme Sıfatları

1.2.2.1.1. Karşılaştırma ve Derecelendirme

Sıfatlar varlığın niteliklerini ya doğrudan doğruya ya da başka bir varlığa kıyaslama yoluyla gösterirler.¹⁸⁴ Kazak Türkçesinde bu derecelendirmeye *sıray* denir. Qazaq Tiliniñ Morfologiyası adlı kitapta, Kazak Türkçesinde sıfatlar 1) basit (jay) 2) karşılaştırmalı (salıstırmalı) 3) pekiştirme (küseytpeli) 4) aşırılık, en üstünlük (asırmalı) olmak üzere dört biçimde verilmiştir¹⁸⁵ ve Ahmedi Isqaqov, Mäwlen Balaqayev gibi çoğu bilim adamları bu görüştedir. S. İysayev ise sıfatın basit şeklini dahil etmemiş ve pekiştirme ile aşırılık sıfatlarının aynı anlamını verdiğini düşünerek sıfatın karşılaştırmalı ve güçlendirici gibi sadece iki derecelendirmesi olduğundan bahsetmiştir.

Kazak Türkçesinde sıfatların karşılaştırma ve derecelendirmesi şöyledir:

a) Eşitlik derecesi, *iki varlık veya nesne arasındaki niteliğin benzer veya eşit derecede olduğunu gösterir.*¹⁸⁶ Türkiye Türkçesinde *gibi* ve *kadar* edatlarıyla yapılırken Kazak Türkçesinde *siyaqtı, sekildi, tärizdi, qurlı, qurlım* gibi edatların ayrıca /+day/, /+dey/, /+tay/, /+tey/ ekleriyle yapılır.¹⁸⁷

asuw+**day** “büyük”

¹⁸³ Korkmaz, s. 335.

¹⁸⁴ Korkmaz, s. 363.

¹⁸⁵ Mominova, s. 118.

¹⁸⁶ Korkmaz, s. 363.

¹⁸⁷ Koç, Doğan, s. 211.

Tayap qalğan qırküyektiñ işinde ağıtq qızmetin atqarıp, **asuwday** arman-tilegine de jeter. “Eylülün içinde ağabeysinin önündeki son borcunu ödeyip **büyük** hayaline de ulaşır.” (7037)

qarşa+**day** “**küçücük**”

Al, qazaqtıñ **qarşaday** balasın äm zerek balasın xristiyan dininiñ nasiyxatşısı etip bawli alsa, onda onıñ qazaqtarğa degen ıqpalı orıs popınıñ ıqpalınan on ese, jüz ese pärmendi bolmaq. “Kazağ’ın **küçücük** hem zeki çocuğunu Hristiyan dininin nasihatçısı olarak büyütmeyi başarsa o zaman onun Kazaklara olan etkisi Rus papazının etkisinden on kat, yüz kat güçlü olmak.” (7774)

köz+**dey** “**küçücük**”

Közdey tesiktiñ qaqpaağı sırt etip qayta jabıldı. “**Küçücük** deliğin kapağın tekrar kapandı.” (5223)

til+**dey** “**küçücük**”

Aqırı bir qıyaq murttı, jas tilmaş qazaq, mıñ bolğır, bastıqtab **tildey** ruhsat qağaz alıp berip, işke Axat pen Turar endi de, Moldabek attardı qarawıldap sırtta qaldı. “Sonunda kesik bıyıklı, genç tercüman Kazak, çok yaşasın, müdürlükten **küçücük** bir izin belgesi aldı ve Ahat ile Turar içeriye girdi, Moldabek ise atları gözetlemek için dışarıda kaldı.” (1469)

periyzat+**tay** “peri **gibi**”

Sonda **periyzattay** Nuketaydıñ appaq täni anadan jaña tuwğanday jalañaştanadı. “Öylece **peri gibi** Nuketay’ın bembeyaz vücudu annesinden yeni doğmuş gibi üryan kalır.” (2579)

jer oşaq+**tay** “yer ocağı **kadar**”

«Aq iyıq» atanğan alpawıt bolıstı aynalayın ağayın jer oşaqtay obağa qırınan salıp kirgizip, ahıyretke şıdamsız şığarıp saldı. “«Asıl» olarak adlandıran derebeyini millet yer ocağı kadar mezara yan koyup, ahirete sabırsızlıkla gönderdiler.” (3542)b

bilek+**tey** “bilek **kadar**”

Ol bizde joq: ana **bilektey** temirdi sındıra almaysıñ. “Ama o bizde yok: **bilek kadar** demiri kıramazsın.” (152)

kürek+**tey** “kürek **gibi**”

Rısqul palwandıqpen atı şıqqan azamat edi, mınanıñ **kürektey** qolı Rısquldıñ közin kömip ketti. “Rıskul pehlivanlıqla ünlü olan biri olmasına rağmen misafirin **kürek gibi** eli Rıskul’un elini gömüverdi.” (5136)

b) Karşılaştırma veya üstünlük derecesi, *bir varlıktaki niteliğin başka bir varlık veya varlıklarla oranla daha çok, daha az, daha üstün, daha düşük olduğunu gösterme derecesidir.*¹⁸⁸ Kazak Türkçesinde sıfatların karşılaştırılması iki türlü yolla: 1) /+raq/, /+rek/, /+law/, /+lew/, /+daw/, /+dew/, /+taw/, /+tew/ ekleriyle; 2) sıfattan önce “göri, karağanda, salıstırğanda” edatlarının getirilmesiyle yapılır.¹⁸⁹ Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesindeki /+rak/, /+rek/ ekinin aslında karşılaştırma eki olduğunu ama zamanla ve işlev kayması yolu ile küçültme bildiren bir eke dönüştüğünden bahsetmiştir.¹⁹⁰

aqıldı+**raq** “daha akıllı”

Ol senen **aqıldıraq** eken. “O senden **daha akıllıymış**.” (7585)

juwan+**ıraq** “daha kalın”

Kisendi sağan **juwanıraq** soqtıruw kerek siyaqtı. “Zinciri sana **daha kalın** yaptırmak lazım galiba.” (6964)

oñay+**ıraq** “daha kolay”

A, dinge, qasiyetti pravoslaviye dinine kirgizseñ, wısıñda ustaw **oñayıraq**. “Ama dini, Ortodoks dinini kabul ettirirsek avuçta tutmak **daha kolay** olur.” (7779)

iri+**rek** “daha iri”

Qaldıqızıl quyırq-jalı tögilgen, qasındağı özge jılqı balasınan **irirek**, arqardıñ quljasınday mañğaz mal. “Kaldıkızıl, kuyruk yelesi uzun, yanındaki diğer atlardan **daha iri**, dağ koyunu gibi görkemli bir hayvan.” (2544)

anay+**law** “biraz enayi”

¹⁸⁸ Korkmaz, s. 365.

¹⁸⁹ Ğaynettın Musabayev, *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*, Abzal-Ay Baspası, Almatı 2014, s. 58.

¹⁹⁰ Korkmaz, s. 373.

Tağdırdıñ tolqını aydap kelip, qolına qarap kiriptar bolğan kelini İzbayşa mına anayılaw abısına tiksine qarap qalğan. “Kaderin dalgası buraya getirip, ellerine bakıp bağımlı olan gelini İzbayşa şu biraz enayi eltisine yan gözle bakakalmıştı.” (7227)

kembağal+daw “biraz sakat”

Qızıl jebe – bolıs awılınıñ Kerim degen **kembağaldaw** bir şarwasınıñ jalğız salpı qarın qara biyesine tuwğan şinjäw, qılañ qızıl qulın edi. “Kızıl Cebe – yönetici köyünün Kerim adlı **biraz sakat** çiftçisinin yalnız sarkık karınlı kara kırsağından doğan, zayıf, açık kırmızı kulundu.” (806)

opasız+daw “biraz vefasız”

Bes sawsaqtıñ işinde de bir osalı, **opasızdawı** bar. “Beş parmağın içinde de bir tanesi dayanıksız, **biraz vefasızdır.**” (2090)

öresi biyik+tew “daha gözü açık”

Narsultannıñ özderinen **öresi biyiktew** ekenin iştey moyındastı. “Narsultan’ın kendilerine göre daha **gözü açık** olduğunu içten kabul ettiler.” (3744)

dönes+tew “biraz tümsek”

Murnı – ortaşa kölemde, keñsirigi batıñqı emes, üsti azdap **döñestew**. “Burnu – orta, deliği derin değil, üstü **birazcık tümsek.**” (6921)

göri baqıttı “daha mutlu”

Menen göri ol da baqıttı. “O hayvan benden daha mutlu.” (3259)

göri jılı+raq “daha sıcak”

Körde, bälkim, budan **göri jılraq** bolar. “Körde belki bundan **daha sıcaktır.**” (4003)

c) Aşırılık derecesi, üstünlük derecesi ile en üstünlük derecesi arasında yer alan ve en üstünlüğe yakın nitelikte olan bir işlevi bildirme derecesidir.¹⁹¹ Kazak Türkçesinde öte, asa, tım, nağız, orasan, ıñğay, kileñ, tipti vb. zarfların getirilmesiyle yapılır.¹⁹²

öte saq “çok tedbirli”

¹⁹¹ Korkmaz, s. 366.

¹⁹² İysayev, s. 217.

Siz **öte saqsız**, Daelbay Tayteliyeviç. “Siz **çok tedbirlisiz**, Daulbay Tayteliyeviç.” (5923)

öte qıyın “**çok zor**”

Öte qıyın at, – dedi Bronnikov. “**Çok zor** bir isim, – dedi Bronniykov.” (6463)

tım zaw biyik “**çok yüksek**”

Tım zaw biyikte jalğız noqat ağıp bara jatır eken. “**Çok yüksekte** tek siyah nokta uçuyordu.” (6236)

nağız janaşır “**en yakın** destekleyici”

Nağız janaşır nağası jurtı deydi. “**En yakın destekleyici** ise bu anne akrabaları imiş.” (2721)

d) En üstünlük derecesi, *sıfattaki niteliğin işlev bakımından en üst düzeyini gösterme derecesidir. Bu işlev, yalnız başına bir anlamı olmayan, ancak eklendiği sıfatın önünde bir anlam kazanan en zarfı ile karşılanır.*¹⁹³

Nege ekenin özi de bilmeydi, biraq Lenin **eñ jaqın** adam siyaqtı elestedı. 6379

eñ qadırli “**en saygıdeğer**”

Verniy oyazın bılay qoyğanda, bükil Jetisuw oblısında **eñ qadırli**, gubernator fon Täwbeniñ özi qurmetteytin bolıstardıñ biri osı – Saymasay. “Almatı oyazı bir kenara bırak, bütün Jetisu bölgesinde **en saygıdeğer**, vali fon Taube’nin bile saygı gösteren yöneticilerin biri bu Saymasaydır.” (2556)

eñ jaqın “**en yakın**”

Nege ekenin özi de bilmeydi, biraq Lenin **eñ jaqın** adam siyaqtı elestedı. “Sebebini kendisi de bilmiyor, ama Lenin’i **en yakın** adamı gibi canlandırdı.” (6380)

eñ qıyın “**en zor**”

Al men bolsam Aqkölden arı tağı da on-on eki şaqırım **eñ qıyın** jol jürıp ötkemın. “Ama ben ise, Akgöl’den sonraki on-on iki kilometrelik yolu **en zor** şartlarda yürüdüm.” (474)

¹⁹³ Korkmaz, s. 368.

eñ awır “**en** ağır”

Sondıqtan mına otırğan qırıq bolıstıñ atınan, bular meni qoldaydı dep senemin, Rısquldı äskeri sotqa berip, **eñ awır** jaza qoldanuwn tiler edik. “Bu yüzden ben burada bulunan kırk yöneticinin adından, onlar bana da katılacak diye düşünüyorum, Rıskul’u askeri mahkemeye verip, **en ağır** ceza vermelerini rica ederiz.” (3765)

1.2.2.1.2. Küçültme

Sıfatlara bazı ekler getirilerek sıfatın niteliğini azaltarak gösterir. Bu eklerle yapılır: /+ğıl/, /+qıl/; /+gilt/; /+qilt/; /+ğıltım/, /+qıltım/; /+şıl/, /+şil/; /+şıltım/, /+şıltım/; /+gış/; /+qay/, /+ildir/ ve bunun dışında bazı çok nadir kullanılan ekler de vardır.¹⁹⁴ İncelediğimiz metinde küçültme sıfatının örnekleri şöyledir:

tar+**ğıl** “alacalı”

Tarğıl tas tösek, qara tas jastıq boldı. “**Alacalı** taş bana hem yatak hem de yastık oldu.” (174)

qız+**ğıltım** “kırmızımsı”

Qar keyde **qızğıltım** bolıp körinip, keyde şaşırağan qanday küreñqızıl tarttı. “Kar bazen **kırmızımsı** renkte göründü bazen sıçrayan kan gibi kızıl kahve renge dönüştü.” (2610)

sur+**ğilt** “bozca”

Oñ jaq qaptaldıñ reni sarğış, şırşasız, şıraysız tırbıq butalar, **surğilt** tastar. “Sağ tarafın rengi sarı, çam ağaçsız, çirkin, kısa çalılar, **bozca** taşlar.” (2601)

aq+**şıl** “beyazımsı”

Düley tünek **aqşıl** säwleden quyırğın qısıp qaşqan qasqır siyaqtı. “Kuvvetli zifiri karanlık, **beyazımsı** ışıktan kuyruğunu kısarık kaçan kurt gibiydi.” (4143)

kök+**şil** “mavimsi”

Jeseñşi, – dedi Nataşa **kökşil** közderi meyirlenip. “Yesene, dedi Nataşa **mavimsi** gözleri duygulanıp.” (7712)

¹⁹⁴ Musabayev, s 58.

kög+ildir “mavimsi”

Tas qalap, quray jağıp, tasqorıqqa sütün pişirip otırğan qoyşınıñ oşağınan **kögildir** şuwda tütün köteriledi. “Tuğlaları bir araya getirip bitki saplarını yakarak sütün pişiren çobanın ocağından **mavimsi** duman yükselir.” (2144)

qoñır+qay “kül rengi”

Betinde şeşekten qalğan qalın qorasan dağı bar, **qoñırqay** kisi. “Yüzünde çiçek hastalığından kalan kalın lekesi var, **gösterişsiz** birisi.” (2750)

1.2.2.1.3. Pekiştirme

Varlığın anlamını güçlendirir. Kazak Türkçesinde pekiştirme ikileme yoluyla yapılır.¹⁹⁵

jap-jas “gepgenç”

Qartaydım-aw, qayratım qaytadı-aw, sonda Nuketay bolsa äli **jap-jas**. “Yaşlandım, gücüm de gitti, Nuketay ise henüz **gepgenç**.” (2631)

tap-taza “tertemiz”, qıp-qızıl “kıpkırmızı”

Tap-taza tañda **qıp-qızıl** qıyanattıñ tasırañdawı aqılğa siyimsız-aq. “**Tertemiz** sabahta **kıpkırmızı** bir ihanetin olması akıl almaz bir şeydir.” (1825)

sap-salqın “sopsoğuk”

Qapastan keyingi, **sap-salqın** wız awa, tutqınnıñ qapırıq ökpesin qawıp, ağıl-tegil mol demnen tunşığıp qala jazdadı. “Hücrenden çıktıktan sonraki **sopsoğuk** hava tutuklunun havasız kalan akciğerini sarmıştı, bol havadan az kalsın boğulacak gibiydi.” (1724)

appaq “bembeyaz”

Üsıptıñ **appaq** quwday bası qaltañdadı. “Üsip’in **bembeyaz** kafası göründü.” (1318)

jap-jasıl “yemyeşil”

Jap-jasıl duniye. “**Yemyeşil** bir dünya.” (2422)

¹⁹⁵ İysayev, s. 217.

1.2.2.2. Belirtme Sıfatları

1.2.2.2.1. Sayı Sıfatları

Adları sayı bakımından sınırlayan ve belirleyen sıfatlardır.¹⁹⁶ Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi altı çeşit sayı sıfatı mevcuttur.

İncelediğimiz metinde Kazak Türkçesindeki sayı sıfatlarının örnekleri şöyledir:

1.2.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatları, adın sayısını belirten ve adla sıfat tamlaması oluşturan sıfatlardır.¹⁹⁷

bes “beş”

Tuwra **bes** kün bostandıqta boldım. “Tam **beş** gün özgürdüm.” (170)

qırıq bir “kırk bir”

Qazağa jiynalğan **qırıq bir** bolıstñ bäriniñ nazarı oyazda. “Cenazeye toplanan **kırk bir** yöneticinin hepsinin dikkati sancak beyde idi.” (3554)

1.2.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlık ve nesnelerdeki derecelendirme sayısını belirten sıfatlardır.¹⁹⁸ Kazak Türkçesinde bu tür sıfatlar asıl sayı sıfatlarına /+nşı/, /+nşi/ eklerinin eklenmesiyle yapılır.¹⁹⁹

altı+nşı “altıncı”

Adamda, äsirese, kökiregi oyaw adamda siyrek kezdesetin «**altınşı** sezim» deytin qasiyet osı qarşaday qarada öte küşti jetilgen tärizdi edi. “İnsanda özellikle bilinçli insanlarda nadir rastlanan «**altıncı** his» denilen özelliğe bu küçücük çocuk en iyi derecede sahipti sanki.” (4740)

toğız+nşı “dokuzuncu”

¹⁹⁶ Eker, s. 305.

¹⁹⁷ Korkmaz, s. 377.

¹⁹⁸ Korkmaz, s. 379.

¹⁹⁹ Mominova, s. 123.

Men türmege **toğızınşı** yanvarda tüstim. “Ben hapishaneye **9.Ocak’ta** geldim.” (6275)

1.2.2.2.1.3. Topluluk Sayı Sıfatları

İsmin belirttiği varlık ve nesneler arasında topluluk, yakınlık gösteren sıfatlardır.²⁰⁰ Topluluk sayı sıfatları Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olup yediye kadar olan sayı sıfatlarına /+aw/, /+ew/ eklerinin getirilmesiyle yapılır.²⁰¹ İncelediğimiz metinde topluluk sayı sıfatları bulunmamaktadır.

1.2.2.2.1.4. Üleştirme Sayı Sıfatları

Sayıları bölüştürme yoluyla belirten sıfatlardır.²⁰² Kazak Türkçesinde üleştirme sayı sıfatları Türkiye Türkçesinden çok farklı olup sayılara çıkma hâli eklerinin /+dan/, /+den/, /+tan/, /+ten/, /+nan/, /+nen/ getirilmesiyle yapılır.²⁰³ İncelediğimiz metinde üleştirme sayı sıfatları bulunmamaktadır.

1.2.2.2.1.5. Tahmin Sayı Sıfatları

İsimleri tahmini olarak belirten sıfatlardır.²⁰⁴ Kazak Türkçesinde tahmin sayı sıfatları asıl sayı sıfatlarına /+day/, /+dey/, /+tay/, /+tey/ ve /+dağan/, /+degen/, /+tağan/, /+tegen/ ekleriyle, Türkiye Türkçesindeki yapılışı ile benzerlik tanıtıp “*şamalı, mölşeri, qaralı, tayaw, jaqın, juwıq, taman, tarta, şaqtı*” edatlarının yardımıyla yapılır.²⁰⁵ Ayrıca sayı sıfatlarının ikilemsiyle ve onlara çokluk eklerinin getirilmesiyle yapıldığı rastlanmaktadır.²⁰⁶

/+dağan/

mıñ+dağan “yaklaşık bin”

Sol ülken iyttiñ kesirinen Piterde **mıñdağan** adamnıñ qanı tögildi. “İşte o büyük köpeğin yüzünden Piter’de **yaklaşık bin** adamın kanı döküldü.” (7819)

million+dağan “yaklaşık milyon”

²⁰⁰ Korkmaz, s. 381.

²⁰¹ Mominova, s. 123.

²⁰² Korkmaz, s. 380.

²⁰³ İysayev, s. 222.

²⁰⁴ Koç, Doğan, s. 214.

²⁰⁵ Bekturov, s. 104.

²⁰⁶ İysayev, s. 222.

Asparanın Alatawı alşasınan tükken asıqtayın alşayıp turğalı qay zaman: **milliondağan** jıldar ötken şıǵar. “Aspara’nın Ala Dağları, aşık kemiğinin çukur olan tarafı gibi alşayıp turğalı **yaklaşık milyon** yıl geçti.” (7152)

/şaqtı/

on şaqtı “yaklaşık on tane”

Äy, şürşit, ana tättinñen **on şaqtısın** berşi,- dedi. “Hey, gâvur, şu şekerden **yaklaşık on tane** ver, dedi.” (1453)

on-on bes “on-on beş”

İldäbay dâretxanağa deyingi **on-on bes** adım jer tozaq jolınan jüz ese kiyın edi. “Tuvalet **on-on beş** adım uzaklıktaki yer cehennem yolundan yüz kat daha zordu.” (1739)

/qaralı/

üş-tört **qaralı** “yaklaşık üç dört”

Onıñ janında eki jeñgesi **üş-tört qaralı** at äsem top, ädep saqtap, erkeklerden keyinirek kele jatqan. “Onun yanında iki yengesi, kız kardeşi, **yaklaşık üç dört** görkemli grup edep saklayarak erkeklerin ardından geliyorlardı.” (2597)

1.2.2.2.1.6. Kesirli Sayı Sıfatları

Belirttikleri isimlerin sayısını kesirli olarak gösteren sıfatlardır.²⁰⁷ Türkiye Türkçesinde bu tür sıfatlar bulunma hâli ile yapılırken²⁰⁸ Kazak Türkçesinde çıkma ya da ilgi hâli kullanılır. Ayrıca asıl sayı sıfatlarına *jarım*, *jartı*, *şiyrek* vb.kelimelerin yardımıyla da yapılır.²⁰⁹

jıl jarım “bir buçuk”

Rısqul özine **jıl jarım** merzin meken bolğan tas zındanmen qoştastı. “Rıskul kendisine **bir buçuk yıl** mekân olan taş zindanla vedalaştı.” (7845)

jarım jıl “yarı yıl”

²⁰⁷ Korkmaz, s. 381.

²⁰⁸ Korkmaz, s. 380.

²⁰⁹ İysayev, s. 222.

Biraq **jarım** jıldan astı, is äli şeşilmey jatır. “Ama **yarı** yıl geçti, henüz karar çıkmamış.” (4087)

1.2.2.2.2. İşaret Sıfatları

*İşaret sıfatları varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır.*²¹⁰ İncelediğimiz metinde işaret sıfatlarının örnekleri aşağıdaki gibidir:

osı “bu”

Seni äketkenşe **osı** qalanı aynalaqtap, jüre turamın, qarağım. “Seni götürene kadar **bu** şehirde dolaşıp oyalanacağım, yavrum.” (6798)

Axat ata udayı **osı** äwenderdi dombıramen tıñqıldatıp otırar edi. “Ahat da süreliki **bu** şarkıyı dombıra ile mırıldanırdı.” (7659)

bul “bu”

Bul qalada qalma. “**Bu** şehirde kalma.” (7831)

Keşegi Qoqan zamanında sarttardıñ begimen qosılıp soruwşı edi bunıñ äkesi eldi, endi **bul** orıstıñ oyazımen qolsılıp oysıratıp baradı. “Düñkü Hokand zamanında bunun babası Sart Beyleriyle birlikte milleti sülük gibi emerdi, şimdi ise **bu** Rus Beyleriyle birlikte devam ediyor.” (5033)

Bul arbada da endi eki tutqın boladı. “**Bu** arabada artık iki tutuklu olacak.” (7916)

mınaw “bu”

Mınaw qaharlı qazaq türmeden ekinşi ret qaşıp şıǵıwdı armandaydı. “**Bu** kahrılı Kazak, hapishaneden ikinci defa kaçmak istiyor.” (2005)

Mınaw advokat sonı eske salıp, eski jaranıñ awzın qanatıp otır. “**Bu** avukat ise onu hatırlatıp eski yarayı tekrar açtı.” (6450)

sol “o”

Nataşa qolqalap qoymağan soñ, bala **sol** äwendi inıldap ayta bastap edi, Nataşa ilezde qağıp alıp, piyanino tiline túsirdi. “Şimdi Nataşa rica edince çocuk **o** şarkıyı mırıldanarak söylemeye başlamıştı, Nataşa hemen kapıp, piyano diline çevirdi.” (7660)

---

²¹⁰ Korkmaz, s. 374.

Sol oyun iske asıruwdıñ bir orayı osı siyaqtı da körindi. “Bu durum ona **o** düşüncesini gerçekleştirmek için bir fırsat gibi geldi.” (49)

sonaw “şu”

Ol arqılı **sonaw** sağım tawlardıñ ar jağında jatqan Tülkibastı, Kemberbastaw men Kümisbastawdı köre alasıñ. “Onunla **şu** serap gibi dağların arkasındaki Tülkibas’ı, Kemberbastau ile Kümisbastau’ı görebilirsin.” (4059)

1.2.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsizlik sıfatları nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır.²¹¹ İncelediğimiz metinde Kazak Türkçesindeki belirsizlik sıfatlarının örnekleri şunlardır:

ärbir

Ananın **ärbir** qıymılın añdıp-aq jatqan eken. “Onun **her bir** hareketini takip ediyormuş.” (5254)

Biraq **ärbir** adım sayın tabanıñä qanjar qadalğanday şıbın janiñdı şırqıratıp awırtadı. “Fakat **her** adım attığında tabanına hançer batmış gibi canını çok acıtır.” (1762)

är

Ğalım **är** şöpti sabağınan bäkimen qıyıp alıp, ışdağattap dorbağa salıp, qoyın däpterine äldenelerdi jazuwmen älek. “Älim, **her** bitkinin sapından çakıyla kesip, titizce torbaya koyup, cep defterine bir şeyler yazmakla uğraşıyordu.” (413)

Buzıqtar **är** elden tabıladı. “Haydutlar **bütün** köyde var.” (3762)

birneşe

Biraq **birneşe** kün ötti: eki tutqınnıñ arasınan janjal şığa qoyğan jok. “**Birkaç** gün geçti, fakat iki tutuklunun arasında henüz kavga çıkmadı.” (20)

keybir

Olar da **keybir** sätte tebirener. “Onlar da **bazı** zamanlarda duygulanabilirler.” (7241)

²¹¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul 2002, s. 254.

äldebir

Basındağı şıñıl men qara soradağı şırıldıñ biri men biri ündesip, qosılıp ayılğan **äldebir** muñlı ändey äser tuğızğanı Rısquldı añ-tañ halde qaldırdı. “Kulağındaki cınlama ile kenevirdeki cıvıltının birbiriyle uyumlu olup, birlikte söylenen acılı **herhangi bir** şarkı gibi etki bırakması Rıskul’u şaşırtmıştı.” (1680)

barlıq

Barlıq jağday mağan bes sawsaqtay belgili. “**Bütün** hikâye bana çok net belli.” (6414)

Meniñ aytarım: Rısqul Jılqıydarov jıyırma bes jıl katorgağa aydalıp, **barlıq** mal-mülkinen ayırılısın. “Benim demek istediğim Rıskul Jılqıydarov’a yirmi beş yıl ağır hapis verilip, **bütün** mal mülkünden ayırılısın.” (6671)

eşbir

Eşbir şatağına qatısқан joqpın. “**Hiçbir** işlerine karışmadım.” (7132)

1.2.2.2.4. Soru Sıfatları

İsimleri soru hâlinde belirten sıfatlardır.²¹² Kazak Türkçesindeki soru sıfatlarının örnekleri incelediğimiz metinde şu şekildedir:

qanşa

Qanşa küñge jiberilgen quw bul? “**Kaç** güne göndermişler acaba?” (5168)

Qanşa jan bar, sonşası Şolaq Şabdarğa suqtana, surana qarap, sodan bir jârdem kütkendey, küñirengen azalı ün de pışaq keskendey sap tıyıldı. “**Ne kadar** insan varsa hepsi Şolak Şabdar’a gözünü ayırmadan bakıp ondan bir yardım beklemiş gibi ağlayan yaşlı ses hemen kesildi.” (3134)

neşe

Osında **neşe** şıñ bar – bäriniñ atın aytıp bergen Rısqul qapelimde sasıp qaldı. “Burada **kaç** tane zirve varsa hepsinin ismini ona söyleyen Rıskul aniden şaşakaldı.” (2123)

---

²¹² Ergin, s. 252.

qanday

Qanday tilegiñiz bar? dep suradı. “**Ne** arzu edersiniz? diye sordu.” (29)

Sonda **qanday** aqıl beresiñ? “**Ne** önerirsın o zaman?” (3218)

Qanday amal? “Çaresi **ne**?” (2008)

qay, qaysı

Qay Rısqul? “**Hangi** Rıskul?” (2475)

Sonda **qay** sot şeşedi? “O zaman **hangi** mahkeme karar verecek?” (3740)

ne

Mınaw **ne** jorıq, qaqpangā qayta tüsti-aw, arlanım», – dep Axat işetn tınıp, bir kürsinip, Rısquldı jutıp jibergeñ saydıñ tübindegi üreyli qarañğılıqqa üñile qaradı. “Bu **ne** gidiş acaba, tuzağa düştü yine galiba, aslanım» diye Ahat iç çekip, Rıskul’un kaybolduğu düzlüğün dibindeki karanlığa dikkatle baktı.” (793)

Kündiz-tüni jeldemeytin qapasta **ne** iys boluwşı edi? “Gece gündüz havalandırılmayan hücrede başka **ne** koku olacaktı?” (1933)

1.2.3. Zamirler

Zeynep Korkmaz’ın tanımıyla, zamir “adların yerlerini turtan, kişileri ve nesneleri temsil eden kelime grubudur.”²¹³ Kazak Türkçesinde çok sayıda zamir bulunmaktadır. Kazirgi Kazak Dili kitabında zamirleri anlamlarına göre şu gruplara ayırmışlardır: şahıs zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, dönüşlülük zamirleri, belirsizlik zamirleri, olumsuzluk zamirleri, topluluk zamirleri. Kazak Türkçesindeki olumsuzluk ve topluluk zamirleri Türkiye Türkçesinde belirsizlik zamirleri grubuna dâhil edilmiştir.

1.2.3.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Kazak Türkçesinde sekiz şahıs zamiri vardır: men, sen, siz, ol; biz, sender, sizder, olar (ben, sen, siz, o; biz, siz, sizler, onlar).²¹⁴ Kazak Türkçesinde siz zamiri saygı ifadesi olarak kullanılır ve sizder ise Türkiye Türkçesinde çokluk bildiren siz zamirinin karşılığıdır.

²¹³ Korkmaz, s. 387.

²¹⁴ İysayev, s. 225.

Kazak Türkçesinde kullanılan şahıs zamirlerinin genel olarak çekimli şekilleri şöyledir:

	I.kişi		II.kişi		III.kişi	
	tekil	çoğul	tekil	çoğul	tekil	çoğul
Yalın Hâli	men	biz	sen, siz	sender, sizder	ol	olar
İlgi Hâli	meniñ	bizdiñ	seniñ, sizdiñ	senderdiñ, sizderdiñ	oniñ	olardiñ
Yükleme Hâli	meni	bizdi	seni, sizi	senderdi, sizlerdi	onı	olardı
Yönelme Hâli	mağan	bizge	sağan, sizge	senderge, sizlerge	oğan	olarğa
Bulunma Hâli	mende	bizde	sende, sizde	senderde, sizlerde	onda	olarda
Ayrılma Hâli	menen	bizden	senen, sizden	senderden, sizlerden	odan	olardan
Vasıta Hâli	menimen	bizben	senimen, sizben	sendermen, sizlermen	onimen	olarmen

men “ben”

Men qaytayın. “**Ben** döneyim.” (1077)

sen+iñ “senin”

Abaqtıdağı adam qaydan **seniñ** atıñdı urlaydı. “Tutuklu biri **senin** atını nasıl çalsın ki.” (1278)

ol “o”

Oristiñ atın **ol** alğan joq. “Rus’un atını **o** çalmadı.” (1315)

biz “biz”

Biz Qızıl Jebeni tünde soyıp aldıq dedi. “**Biz** Kızıl Cebe’yi gece kestik dedi.” (1404)

sender “sizler”

Älgi aqmaq ta mağan ädeyi tamaq bermey, **sender** menen asın qızğansın dep, ädeyi sasıq sayasat istep otır. “Şu ahmak bilerek yemek vermeyip, **sizler** benden yemeği kıskanasınız diye siyaset yapıyor.” (5408)

olar “onlar”

Olar tawda emes, oyda turadı. “**Onlar** dağda değil çukur yerde kalırlar.” (755)

1.2.3.2. Dönüşlülük Zamirleri

*Dönüşlülük zamirleri, şahıs zamirlerinden daha güçlü bir anlam taşıyan, onları anlamca katmerli kılan pekiştirilmiş bir tür şahıs zamirleridir.*²¹⁵ Kazak Türkçesinde dönüşlülük zamiri **öz** kelimesidir. Metinde görülen dönüşlülük zamirleri şunlardır:

men özim “ben kendim”

Basqa ne qılsañ, o qıl, **men özim** köşuwge bel bayladım. “Artık ne yapacaksanız yapın, **ben kendim** gitmeye karar verdim.” (1334)

özimen “kendisiyle”

Ne de bolsa, **özimen** tildesüw kerek. “Ne olursa olsun, **kendisiyle** yüz yüze konuşmak lazım.” (1378)

özimizdi “kendimizi”

Mına jaman-jäwtik kepelerdiñ şańırağın ortasına túsirip, **özimizdi** ne qoyday bawızdap qıradı, ne abaqtığa tığadı. “Şu eski barakaların altını üstüne getirip, **kendimizi** ya koyun gibi boğazlayıp yok eder, ya da hapishaneye atarlar.” (2370)

öziniñ “kendisinin”

Sonda kitapqumar gubernator **öziniñ** köp oqıp, köp biletinin tağı da tanıtıp, mārtebesi asa tūsetinin sezip bılay dedi: “Tam o sırada kitapsever Vali **kendisinin** çok okuyan ve bilen biri olduğunu tekrar vurgulayıp, itibarının artacağını hissederek şöyle dedi:” (8)

özi “kendisi”

---

²¹⁵ Korkmaz, s. 398.

Birde şıday almay kamerağa Pıxodka mırzanıñ **özi** keldi. “Bir ara dayanamayıp koğuşa Pıxodko Bey’in **kendisi** gitti.” (21)

1.2.3.3. İşaret Zamirleri

Varlıkların, isimlerin yerini işaret yoluyla tutan zamirlerdir.²¹⁶ Kazak Türkçesinde işaret zamirleri şunlardır: bul, sol, ol, osı, anaw, mınaw, osınaw, sonaw, anaw, ana, mına, mınaw, äni, mine. Metinde görülen bazı işaret zamirleri şöyledir:

bulardıñ “bunların”

Bulardıñ qayırımıdıñ körgenim joq. “**Bunların** merhametlisini görmedim.” (1058)

bular “bunlar”

Bular ol aylanı äldeqaşan esepke alıp qoyğan. “**Bunlar** bunu da çoktan hesaba katmışlar.” (165)

osını “bunu”

Osını habarlay otırıp, Oblıstıq Basqarma Sizden mınanı talap etedi. “**Bunu** izah ederek, İlçelik Yönetim sizden şunu talep ediyor.” (7008)

osılardıñ “bunların”

«Oy, **osılardıñ** tağılığı-ay» – dedi. “Ya, **bunların** yabaniliği var ya» – dedi.” (5580)

sonı “onu”

Köntek alağanı **sonı** sezgen. “Kalın parmaklı elleri **olacakları** hissetmişti.” (234)

solardıñ “onların”

Kedeylerdi, jumışılardı qoldaytın, **solardıñ** müddesin joqtaytın partiya. “Fakirleri, işçileri destekleyip, **onların** tarafını tutan partidir. (6307”

---

²¹⁶ Koç, Doğan, s. 217.

1.2.3.4. Soru Zamirleri

*Soru yoluyla isimlerin yerini tutan zamirlerdir.*²¹⁷ Kazak Türkçesinde başlıca soru zamirleri: kim? ne? qay? qaysı? qanday? qanşa? neşe? neşew kaç(tan)? neşinşi? kaçınıcı qayda? nerede nereden? qaydan? qalay? qaşan? qaydağı? qaşanğı? vb. kelimelerdir. Metinde görülen soru zamirleri şöyledir:

kim

Qudaydın öz üyinde munday qayırşılık bolar dep **kim** oylağan? “Tanrı evinde bile bu kadar dilencilik olacağı **kimin** aklına gelir ki... “ (132)

Biraq jüz adam **kimdi** qıyratar? “Ama yüz adam **kimi** yıkar?” (2744)

Ol ne soğıs, **kimge** ne jetpey qalğan – ol jağı qarañğı. “Nasıl bir savaş, **kime** ne gerekmiş o tarafı da belli değıl.” (774)

ne

Üsip **ne** aytadı? – dedi Axat basın salbıratıp, omırawına salğan qalpı. “Üsip, sen **ne** dersin? dedi Ahat başını öne eğip, çenesini göğüs kafesine yaslar bir şekilde.” (1317)

Ne isteymiz, nendey äreket qılamız? “**Ne** yapacağız, nasıl geçineceğız?” (1508)

qayda

Bayın **qayda**? – dep Tawbay qamşımen öz etiginiñ qonışın sart etkizip, üydiñ işin közimen tintip bolğan soñ äyelge burılıp. “Taubay, kendi ayakkabısının koncuna kamçı ile şak diye vurarak: – Kocan **nerede**? dedi ve evin içini gözleriyle aradıktan sonra kadına döndü.” (2260)

Ayt, äkeñ **qayda**? – dedi. “Konuş, baban **nerede**? dedi.” (2301)

qay, qaysı

Bul **qaysıñ**? – dedi aqırın. “**Kim** o? dedi yavaşça.” (2251)

Käne, **qaysıñ** bar, musılmandar? “Hadi, **kim** var aranızda, Müslüman kardeşler!” (3517)

²¹⁷ Koç, Doğan, s. 218.

qaydan

Däl osınday, sorğalağan qan izin ol burın **qaydan** körüp edi? “Tam buna benzeyen, sarkan kan izlerini önceden **nerede** görmüştü?” (1786)

Qaydan tabamın? “**Nereden** alabilirim?” (3201)

qaşan

Qaşan? – dedi Bronnikov tañ qalıp. “**Ne zaman?** dedi Bronniykov şaşırıp.” (177)

Qaşan ketipti? “**Ne zaman** gitmiş?” (2175)

1.2.3.5. Belirsizlik Zamirleri

Kazak Türkçesinde belirsizlik zamirleri, bir, är, äldede kelimelerinin diğer zamirlerle birleşmesiyle oluşan birdeme, äldene, birdenke, birdene (bir şey), äldelim, birew, birew-mirew (birisi), key, keybir, qaysıbir, birqatar (bazı), birneşe (birkaç), är, ärbir (her bir), ärkim (herkes), äldeneşe (çok, bir hayli) gibi kelimelerdir.²¹⁸ Ayrıca Kazak Türkçesindeki topluluk zamirleri: bări (hepsi), barlıq, бүкіл, külli, bütün (tamamı, bütünü), barşa (herkes) ve olumsuzluk zamirleri: eşkim (hiç kimse), eşbir, eşteme, eşnärse, däneme (hiçbir), eşqaşan (hiçbir zaman), eşqaysısı (hiçbirisi) çalışmamızda belirsizlik zamirleri altında ele alınmıştır. Metinde yer alan belirsizlik zamirlerinin örnekleri şunlardır:

äldene

Öz qolımen kömse de, köñili suwımağan kökiregi qurğır **äldeneden** ümitker. “Kendi elliriyle gömse de, hala **birşeylerden** umutlu idi.” (5491)

birdenke

Molodes, Turarka, sen **birdenke** sezip otırsıñ göy. “Aferin, Turarcım, sen **birşeyler** hissediyorsun.” (6318)

äldelim

Äldelimder basınan mıjırayğan kepkesin alıp, bas iygendey boladı. “**Bazıları** başlarından buruşmuş şapkalarını alıp, baş eğmiş gibi yaparlar.” (6560)

birew

²¹⁸ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 235.

Sot keledi! – dep **birew** sañq ete qaldı. “Hâkim geliyor! diye **birisinin** sesi çıkıverdi.” (6616)

keybir

Qayırşılardıñ **keybiri** tünke qalbır tosadı. “Dilencilerin **bazıları** teneke kutu uzatır.” (64)

bäri

Sobordağı jurttıñ **bäri** qudayına quldıq urıp, ärkim öz ötiñişin iştey aytıp, şağınıp-jalbarınıp jatqanda, Turar jaltaqtap jan-jağına qaraydı. “Kilisedeki **herkes** Tanrı’sına baş eğerek içten dua edip yalvarırken, Turar korka korka etrafına bakınıyordu.” (108)

eşkim

Äkeniñ jan-düniyesin, onıñ jaqsı-jamanın, aq-qarasın baladan artıq biletin bul türmede de, sotta da **eşkim** joq. “Babasının iç dünyasını, onun kötü iyi huylarını, olanların gerçeğini çocuktan daha iyi bilen bu hapishanede de, mahkemede de **kimse** yok.” (6495)

eşqaysısı

Meniñ ağamdı atıp tastap, **eşqaysısınıñ** şekesi de qanamay qutılıp jüre bermek pe? – dep Anarbay tuwısqannıñ namısını jırtqan boldı. “Benim ağabeyimi vurup, **hiçbirinin** burnu bile kanamadan kurtulması mı gerek? diye Anarbay kardeşinin namusunu korumuş oldu.” (3735)

1.2.4. Zarf

Fiilleri çeşitli yönlerden niteleyen, sıfatların ve diğer zarfların anlamlarını kuvvetlendiren sözcüklere zarf denir.²¹⁹ Kazak Türkçesinde 8 çeşit zarf vardır: **zaman zarfı** (mezgil üstewi), **yer-yön zarfı** (meken üstewi), **durum zarfı** (sın-qıymıl/beyne üstewi), **miktar zarfı** (mölşer üstewi), **tekit zarfı** (küşeytkiş üstewi), **maksat zarfı** (maqsat üstewi zarflar, **sebep ve sonuç zarfı** (sebep-saldar üstewi), **topluluk zarfı** (toptaw üstewi).²²⁰ Çalışmamızda zarfları zaman zarfları, yer-yön zarfları, nitelik-incelik zarfları, azlık-çokluk zarfları, soru zarfları²²¹ şeklinde ele aldık.

²¹⁹ Koç, Doğan, s. 221.

²²⁰ Isqaqov, s. 398.

²²¹ Ergin, s. 261.

1.2.4.1. Zaman Zarfları

*Zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir.*²²² Kazak Türkçesindeki bugün (bugün), aqşam (akşam), anda-sanda (arada sırada), äli (hala, henüz), äzirşe (henüz), bağana (demin), bılıtır (geçen yıl), burın (önce), jazda (yazın), jazdıgünü (yazın), dayım (daima), ejelden (ezelden), erte (erken), erten (yarın), erteli-keş (er geç), qayta (tekrar), keşe (dün), keşte (akşamleyin), keyin (sonra), qıstıgünü (kışın), kündiz (gündüz), kün boyı (gün boyunca), kün sayın (her gün), küni-tüni (gece-gündüz), sosın (sonra), tağı (daha), tañherteñ (sabahleyin), tün (gece), tünewgünü (geçenlerde)²²³ gibi kelimeler zaman zarfı olarak kullanılan başlıca kelimelerdir. İncelediğimiz metinde zaman zarfının örnekleri şu şekildedir:

bügin

Astın tazalamaysıñ» dep udayı ursatın äkesi, **bügin** başqaşa minez tanıttı. “Altını temizlemiyorsun» diye her zaman azarlayan babası **bugün** ise farklı davrandı.” (3385)

Biraq **bügin** de Turar keşikti. “Ama **buğün** de Turar gecikti.” (5162)

anda-sanda

Anda-sanda Qaliypañ qart äkesi Mamırbay şal kelgende bawırına tıǵılatını sondıqtan. “**Ara sıra** Kalipa’nın yaşlı babası geldiğinde onun kucağına sığınmasının sebebi de buydu.” (293)

Anda-sanda abaqtıdan sizdi dalağa şıǵarǵanda sol nawrızkökti siz de köresiz. “**Ara sıra** sizi hapishaneden dışarıya çıkardığında o kuşu siz de göreceksiniz.” (7494)

äli

Alasa tösekten salbıraǵan arıq qolın qoñqaq murın täwip şal **äli** ustap otır. “Yerden yatakta sarkık duran zayıf elini, kalkık burunlu yaşlı erkek tabib **hala** tutuyordu.” (215)

Mına tas qabirdiñ işinde tiridey **äli** köp jatatın türimiz bar. “Şu taş mezarın içinde diri olarak **daha** çok kalacaǵız gibi duruyor.” (1976)

²²² Ergin, s. 260.

²²³ İysayev, s. 319.

äzirşe

Äzirşe buta-butanı, jıra-jılğanı tasalap jüre beredi. “**Şimdilik** çalılarda, derelerde gizlenecek.” (2140)

Äzirşe osında jasırına tur. “**Şimdilik** buraya saklan.” (3220)

bağana

Ol **bağana** Qara İvanğa Kuwzma körşisiniñ aytqanınıñ bärin esitip edi. “**O zaman** Esmer İvan’a komşusu Kuzma’nın dediklerinin hepsini duymuştu.” (3444)

Bolis **bağana** «er moyınında qıl arqan şirimes» dep edi. “Yönetici **az önce** «er lokması er kursağında kalmaz» demişti.” (780)

bıltır

Bıltır Peterbordan kelgen oqırmıstı orıstı ertip şıqqannan keyin qayıp, Talğar belwarına köterilgen emes. “**Geçen sene** Petersburg’dan gelen alim Rus’u getirdikten sonra, Talğar Dağlarına tekrar çıkmamıştı.” (354)

Ötken jolı da osı er-toqımdı qalağan, **bıltır** da arağa kisi salğan. “Önceden de istemişti, **geçen sene** de araya adam sokmuştu.” (5028)

burın

Orıstardıñ işinen, äsirese ulıqtarınıñ işinen onday mıñ bolğır oñdısin **burın** körgen jok. “Rusların arasından, özellikle üst düzey yöneticilerin içinde, bin yaşasın, onun gibi efendi, dürüst birisini **daha önce** görmedi.” (356)

Burın qanşa saparğa attandı- ala ket dep aytpawşsı edi. “**Daha önce** birçok yolculuğa gitti ama beni de götür dememişti.” (893)

ejelden

Ejelden kele jatqan eski ängime. “**Geçmişten** beri söylenen eski bir hikâye vardır.” (2094)

erte

Kameranıñ qulıpı ädettegiden **erte** saldırladı. “Koğuşun anahtarı her zamankisinden **erken** açıldı.” (5126)

Erte turasın, uyıqta,— dedi Bronnikov te. “**Erken** uyanacaksın, uyu, dedi Bronniykov de.” (1988)

erteñ

Erteñ üyge qaladan ülken kisiler keledi, soğan ertelep dayındalıp jatqanımız gıoy, – dedi jol-jönekey balasın basınan siypap. “**Yarın** eve şehirden misafirler gelecek, bu yüzden erkenden hazırlığa başladık, deyip cocuğunun başını okşadı.” (1210)

Ayağıma **erteñ** özderiñ kelip jıqılasıñdar. “**Yarın** kendiniz gelip ayağıma kapanırsınız.” (4992)

qayta

Közdey tesiktiñ qaqpası sırt etip **qayta** jabıldı. “Küçücük deliğın kapağın **tekrar** kapandı.” (5223)

Soñğı bir jıl bolıstan irgesin awlaq salıp körip-aq edi, tuzaqqa **qayta** kelip tüsti. “Son bir yıl yöneticiden uzak durmaya çalışmıştı ama tuzağa **tekrar** düştü.” (868)

keşe

Keşe gıoy deymın. “**Dün** galiba.” (2176)

Keşe men nawrızkökti kördim. “**Dün** ben nevrız kuşunu gördüm.” (7488)

keşte

Alğasıq kündeğidey emes, keşe **keşte** kamerada ekewi şeşilip söylesken. “İlk günlerdeki gibi değil, dün **akşam** koğuşta ikisi açılıp konuşmuştu.” (6734)

Munday mülğigen **keşte** ertedeğı erlik zamandar tuwralı qıyssa tıñdar ma edi! “Böyle bir güzel **akşam** eskideki kahramanlık hakkında destan dinlemek çok iyi giderdi.” (6111)

keyin

Käne, **keyin** qayt! “Hadi, **geri** dön!” (1814)

Qara şubar top tumsığı qasqa tirelgen kemedey **keyin** şeğınşektep barıp toqtağanday boldı. “Uzun kervan burnu taşa çarpan gemi gibi **geri** çekilerek durdu.” (2886)

kündiz

Tündi quday tınıştıqqa, **kündiz** körge azabınnan bir meşgil arılıp, tätti quşaqqa, tätti uyqığa kiruwge jaratqan. “Tanrı geceyi, insanlar **gündüz** gördüğü azaptan bir an olsun kurtulup, tatlı kucağa tatlı uykuya, sessizliğe dalsın diye yaratmış.” (1013)

Eğer äkesi jılqı baqpasa, Rısqul atqa munşa esi ketip qumar bolmas ta ma edi, tünde tüsinen, **kündiz** oynan at ketpeydi. “Eğer babası at bakmasaydı, Rıskul ata bu kadar hevesli olmazdı belki, at gece rüyasından, **gündüz** aklından çıkmazdı.” (4175)

küni-tüni

Basında bostandığın bola turıp, balaq türüp, balşıq keşkennin göri, baydın jılqısın bağıp, **küni-tüni** at üstünde jürgen artıq siyaqtı körinedi de turadı. “Özgür olsan da paça sıvayıp çamurdan geçmektense, zenginin atına bakıp, **gece gündüz** at üstünde olmak daha iyi gibi görünürdü.” (4181)

tağı

Rısqul suwdı şeldep döndew jerlerge şıgarıp, möltektiñ ayaq jağına barıp qalıp, Berdiqul körinbes pe eken dep taw jaqqa **tağı** qaradı. “Rıskul suyu sıyrarak yüksek yerlere çıkarırken yörekentin sonuna da yaklaşıncı Berdibek geliyor muymuş diye dağa doğru **tekrar** baktı.” (4295)

Tağı da bayğız şaqırdı. “**Yine** baykuş cıvıladı.” (4374)

tañerteñ

Balaqay da **tañerteñ** erte turadı eken. “Çocuk **sabah** erken kalkacakmış.” (5461)

Tañerteñ malğa şöp alğan bolıp, jeytin birdeñe äkelip berermin. “**Sabah** hayvana ot bırakmış gibi yapıp yiyecek bir şeyler getiririm.” (3269)

tün

Tün göy qazır, – dedi Qara İvan qol alısıp turıp. “**Gece** şimdi, dedi Esmer İvan ellerini uzatırken.” (3147)

Tün boyı köz ilmey, qıyanattan muzdağan jüregın jılıtqısı kelgendey, Turardıñ ıssı basın kewdesine qısıp jattı. “**Gece** boyunca uyuyamayıp, ihanetten buz olan kalbini ısıtmak istemiş gibi, Turar’ın sıcak kafasını gövdesine sıkarak yattı.” (7865)

1.2.4.2. Yer yön Zarfları

*Bir yer ifade eden yer isimleridir.*²²⁴ Kazak Türkçesinde alğa (ileri), alda (önde), aldı (ön), alıs (uzak), ar jaq (öte), astı (aşağı), jan, qas (yan), jaqın (yakın), äri (öte), beri (bu tarafa), joğarı (yukarı), işkeri (içeri), ilgeri (ileri), keri (geri), qarsı (karşı), sırtqarı (dışarı), tömen (aşağı)²²⁵ gibi kelimeler yer-yön zarfı işlevinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde tespit edilen yer-yön zarfının örnekleri şunlardır:

alğa

Jiptiñ şubatılğan jalğawına tutıp qalğısı kelgendey, kişkentay qolın **alğa** soza quladı. “İpin uzun bağıcı tutmak istemiş gibi, küçük elini **ileriye** uzattığı halinde düştü.” (7938)

alda

Alda ne kütip turğanın bala qaydan bilsin... “Önde onu neler beklediğini çocuk nereden bilsin ki...” (1547)

alıs

Tipti is nasırğa şawıp, dñniye bñlinip bara jatsa, Şımkent **alıs** emes qoy, xabarlassın bolıs. “Mesele büyüyecekse Şımkent **uzak** değil ki, haber versin yönetici.” (5957)

äri

Endi bir süt qaynatın waqıt boldı-aw degen şaqta sapsız pışaqtıñ uşı kedergi kezdespey, sopañ etip **äri** ötip ketti... “«Süt kaynayacak kadar zaman geçmiştir» diye düşündüğünde sapsız bıçağın ucu hiçbir engele takılmadan, kolayca **diğer tarafa** geçti...” (1950)

²²⁴ Ergin, s. 259.

²²⁵ İysayev, s. 319.

beri

O, batır, **beri** şığıp ket, – dep dawıstadı. “O, yiğidim, **buraya** gelsene, dedi yüksek sesle.” (668)

joğarı

Tömenдеgi ol boyun közimen tintkilep ötip, basın köterip **joğarı** qaradı. “Aşağıdaki yolu gözüyle aradı ve başını kaldırıp **yukarıya** baktı.” (2695)

ilgeri

Birewden **ilgeri**, birewden keyin degendey, künderiñdi körip ketesiñ. “Birisinden **ileri**, birisinden geri de olsa geçinirsiniz.” (7254)

keri

Qurısın, **keri** qaytayın. “Lanet olsun, **geri** döneyim.” (537)

sırtqa

Turar jalğız döñgelekti zembilmen jas tezektі **sırtqa** alıp şığıp kele jatır eken. “Turar tek tekerlekli sedye ile taze tezeği **dışarıya** çıkarıyordu.” (6551)

tömen

Palwan Dawılбайдың şegir köziniñ uşqınınan şıday almay **tömen** qarap, basın iydi. “Pehlivan Dauılбай’ın ateş fişkırان çekik gözüne bakmaya dayanamayıp **aşağıya** bakarak başını eğdi.” (4834)

1.2.4.3. Nitelik-incelik, Hâl Zarfları

*Hal ve tavır ifade eden zarflardır.*²²⁶ Kazak Türkçesinde başlıca nitelik-incelik, hal zarfları şunlardır: lezde (ani), andawsız (ansızın), abaysızda (ansızın), aqırın (yavaş), kenetten (birdenbire), derew (hemen), jıldam (çabuk, tez), qısqa (kısa), uzın (uzun), osılay (böyle), osınday (böyle), mınanday (şöyle), tez, şapşañ (çabuk), razı (memnun), zorlap (zorla), jaqsı (iyi, güzel), birte-birte (yavaş yavaş). Ele aldığımız metinde ise bu tür zarfın örnekleri aşadaki gibidir:

²²⁶ Ergin, s. 261.

lezde

Qoñırawları kümbirlep küymeler körgeñ tüstey **lezde** ğayıp boldı. “Çanları çın-çın çalan faytonlar rüya gibi **hemen** kayboldı.” (5961)

Quwanğannan älgibir qorlıqtıñ bärin **lezde** umıttı. “Sevinçten çektiği bütün eziyeti **hemen** unuttı.” (1840)

abaysızda

Qiyalmen osı bir tusqa jetkende, Saymasay Qaldıqızıldı **abaysızda** tepinip kep qaldı. “Hayallerine dalıp, tam buraya geldiğinde, Saymasay Kaldıkızıl’ı **ansızın** tepiverdi.” (2590)

Oyda joqta betine şapşığan qandı **abaysızda** alağanımen sıdırıp qalıp edi, qolına qaraqoşqıl jılımıq jılbısqa jabısıp, battasıp şığa keldi. “Beklenmedik bir anda yüzüne sıçrayan kanı **farkında olmadan** avucu ile sildiğinde koyu ılık kan eline yapışıp üst üste gelerek pıhtılaştı.” (1224)

kenet

Taňğa tayaw közi ilinip ketken eken, **kenet** şoşıp oyandı. “Sabaha doğru biraz uyuyakalmış, **aniden** korkarak uyandı.” (1690)

Sol ottan Rısqul jatqan mayağa uşqın tüsip, **kenet** ört şıqqan eken. “Şu ateşten Rısqul’un yattığı ot yığınınna kıvılcım düşer ve **aniden** yangın çıkar.” (3288)

jıldam

Burıñıday **jıldam** jüre almay, bir ayağın süyretip, kibirtiktep qaldı. “Önceki gibi **çabuk** yürümeyip, bir ayağını sürükleyerek ağır hareket etti.” (1730)

Äñgime osimen ayaqtağanın aňğarğan oyaz ornınan **jıldam** turıp, gubernatorğa basın iydi. “Sohbetin bittiğini anlayan sancak beyi yerinden **hemen** kalkıp, onaylayarak ona başını eğdi.” (3867)

şapşañ

Elden jiyğan jıluwmen tütün tütetip, basına lıpa turğızıp, jurt sanatına qosıla bergende, Omardı şabarman kelip, **şapşañ** bolısqa alıp barğan. “Milletin desteği ile toparlanıp, mekân bulup, adam sırasına geçtiği zamanlarda Omar’ı muhbir gelip **hemen** yöneticiye gönderdi.” (7105)

birte-birte

Qos jiyren bastarın şulğıp, qayta-qayta pısqırınıp, jay jeliske tüsip, **birte-birte** müldem toqtadı. “İki al don at başlarını sallayıp, tekrar tekrar soluk verdi ve sakinleşip **yavaş yavaş** tamamen durdular.” (4540)

Biraq osı bir orıstı balası jaqsı körip ketken soñ, **birte-birte** muzday jürek jibiyin dedi. “Ama bu Rusa karşı buz gibi olan kalbi, çocuğu sevdiği için, **yavaş yavaş** erimeye başlamıştı.” (138)

tez

Sondıqtan da İzbayşağa bawır basıp, jalqı tuwğan tusaqqa teligen jetim qozıday **tez** iyis alısıp ketken. “Bu yüzden de İzbayşa’ya alışıp, sıradan bir koyuna bırakılan yetim bir kuzu gibi onu **çabuk** sahiplenmişti.” (290)

Tez bawızdap jiber, jılqı beyneli jınnıñ balasın!- dep bolıs Şolaq Şabdardıñ tizginin ustadı. “**Hemen** boğazlayıver, at görünümlü şeytanı deyip yönetici Şolak Şabdar’ın dizginini tuttu.” (1100)

jaqsı

Al, bülingen jerdi bütindew qıyın ekenin Siz bizden göri **jaqsı** bilesiz. “Bozulan yeri yerine getirmenin ne kadar zor olduğunu bize göre siz daha **iyi** biliyorsunuz.” (3764)

1.2.4.4. Azlık-çokluk Zarfları

*Azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır.*²²⁷ Kazak Türkçesindeki başlıca miktar zarfları şunlardır: bek (gayet), biraz, az-maz (birazcık), kem (az, eksik), tım (pek, çok), jetkilikti (oldukça), artıq (fazla), asa (fazla), az, köp (çok), siyrek (seyrek), birtalay (hayli), onşa (onca), cüzdey (yüzlerce), ondan (onlarca).²²⁸ Ele aldığımız metinde ise bu tür zarfın örnekleri şöyledir:

biraz

Kebejenin üstinde turğan eski qalpağın alıp, siypalap-mäpelep **biraz** turdı. “Ağaç sandığın üstündeki eski kalpağını alıp, **biraz** oyalandı.” (673)

²²⁷ Ergin, s. 262.

²²⁸ İysayev, s. 320.

Eseñgirep, bet-awzınıñ topırağın da sürte almay **biraz** otırdı. “Ne yapacağını bilemeden, yüzündeki toprağı da silmeden **biraz** oturakaldı.” (5656)

tım

Menen **tım** küderiñdi üzbe, tuwısqan. “Benden **tamamen** umudunuzu kesmeyin, kardeşlerim.” (6602)

siyrek

Düniyege asıl **siyrek** keler. “Dünyaya asıl **nadir** gelir.” (1111)

Munday sayış, ädette, **siyrek** kezdesetin jäyt eken. “Böyle bir durum genelde seyrek rastlanırmış.” (4245)

köp

Endi osıdan **köp** keşikpey qırğıy keledi. “Bundan sonra **çok** gecikmeden bozdoğan gelir.” (4304)

Foetonğa kilen jal-quyrığı tögilgen sändi jılqı jektiretin oyaz mına jal-quyrıqsız siydiyğan, jiraf tärizdes aywanğa **köp** tañ qaldı. “Faytona her zaman yelesi dökülen, güzel yılmaları koşturan sancak beyi yelesiz, zayıf, zürafa gibi hayvana **bayağı** şaşırdı.” (5797)

1.2.4.5. Soru Zarfları

Fiilleri soru yoluyla belirleyen ve diğer zarf çeşitlerini bulmaya yarayan soru sözcükleridir. ²²⁹ Kazak Türkçesindeki soru zarflarının örnekleri incelediğimiz metinde şu şekildedir:

nege

Nege kerip tastağan? “**Ne için** germişler?” (114)

Onda **nege** ustalıp jürsiñ? “O zaman **niye** yakalandın?” (182)

neğıp

Neğıp tursiñ?! – dedi. “**Niye** duruyorsun?! dedi.” (4848)

O, dāw, jarağan buwraday burqırıp **neğıp** otırsiñ? – dedi. “Hey, dev, ne yapıyorsun burada? dedi.” (4950)

---

²²⁹ Koç, Doğan, s. 224.

qalay

Ekinşi ret türmege **qalay** tüstiñ? – dep suraqtı jawdırdı. “İkince defa hapishaneye **nasıl** atıldın? gibi sorularla onu bunalıttı.” (1973)

Qalay baramız? – dedi Axat endi tüsin jılıtıp. “**Nasıl** gidebiliriz? dedi Ahat güler yüzle.” (1457)

qanşa

Kök köleñkeli ajal **qanşa** töñirektese de sol uşqındı öşire almaptı. “Ölüm **ne kadar** etrafında dönüp dolaşsa da o ışığı söndürememişti.” (221)

Qanşa qasamdap juwsa da älgı bale beti-qolında äli juğıp turğanday äzireyil äserden arıluw joq. “**Ne kadar** iyi yıkasa da kan hala eline yüzüne yapışıyormuş gibi, Azrail etkisinden kurtulamadı.” (1239)

1.2.5. Fiil

*Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler.*²³⁰ Kazak Türkçesinde fiil için **etistik** terimi kullanılır.

1.2.5.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, fiilin gösterdiği oluş ve kılınışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını bildirir.²³¹ Kazak Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi üç çeşit şahıs eki vardır.

1.2.5.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri (I. Tip Şahıs Ekleri)

Kazak Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekiminde kullanılır.²³² Kazak Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri soru şeklinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak soru ekinden önce eklenir. Fakat incelediğimiz metinde teklik 2. şahısta bu kurala uyulmadığını tespit ettik.

²³⁰ Korkmaz, s. 487.

²³¹ Korkmaz, s. 518.

²³² Koç, Doğan, s. 249.

Kazak Türkçesinde zamir kökenli şahıs eklerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1. tk. şah.	/+mın/, /+min/, /+bın/, /+bin/, /+pın/, /+pin/	/+Im/, /+Um/
2. tk. şah.	/+sıñ/, /+siñ/; /+sız/, /+siz/ (saygı)	/+sIn/, /+sUn/
3. tk. şah.	/+ø/	/+ø/
1. çk. şah.	/+mız/, /+miz/, /+bız/, /+biz/, /+pız/, /+piz/	/+Iz/, /+Uz/
2. çk. şah.	/+sıñdar/, /+siñder/; /+sızdar/, /+sizder/ (saygı)	/+sInIz/, /+sUnUz/
3. çk. şah.	/+ø/	/+lAr/

Metinde görülen zamir kökenli şahıs ekleri şöyledir:

1. Teklik Şahıs Ekleri

Ünlüler ve l, r, w, y, n, ñ, m tonsuz ünsüzleriyle biten yapılardan sonra **/+mın/, /+min/**; z, j tonlu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra **/+bın/, /+bin/**; tonsuz ünsüzlerle biten yapılardan sonra **/+pın/, /+pin/** eklenir.²³³

/+mın/, /+min/

bile+**min** “tanıyorum”

Men sizdi de eptep **bilemin**. “Ben sizi de birazcık **tanıyorum**.” (6426)

aytqıza+**mın** “konuşturacağım”

Aytqızamın bāribir. “**Konuşturacağım** nasıl olsa.” (2337)

/+pın/, /+pin/

ketip+**pin** “unutmuşum”

Onı umutup **ketippin** göy. “Bunu **unutmuşum** ya.” (7431)

²³³ Koç, Doğan, s. 249-250.

ala ketpek+**pin** “götürmek istiyorum”

İzbayşadan jawap bolmasa, özimmen birge Turardı **ala ketpekpın**. “İzbayşadan cevap gelmezse, kendimle birlikte Turar’ı **götürmek istiyorum.**” (7467)

2. Teklik Şahıs Ekleri

/+sıñ/, /+sıñ/

tappas+sıñ “bulamazsın”

Menen jaqsı **tappassıñ**. “Benden iyisini **bulamazsın.**” (850)

jaqsı köresıñ be “seviyor musun”

Sen bulardı **jaqsı köresıñ be?** – dedi pristav altıbaqandar ağaş jaqtı közdep. “Sen bunları **seviyor musun?** dedi salıncak ağacı tarafını göstererek polis memuru.” (3032)

körmeymisiñ “görmüyor musun”

Äy, qaltırawıq iyt, **körmeymisiñ**, töre baladan jawap alıp tur ğoy. “Hey, it, **görmüyor musun**, asilzade çocuktan cevap alıyor ya.” (3086)

ayta+sıñ “düşünüyorsun”

Öziñ ne **aytasıñ?** “Sen ne **düşünüyorsun** bu konuda?” (1299)

tüsiner+sıñ “anlarsın”

Ösersıñ, aqıl kirer, sonda **tüsinersıñ** sorlı äkeñniñ qan jutıp, qahar keşkenin. “Büyüyüp akıllandığında zavallı babanın içinin nasıl kan ağlayıp, nasıl zorluk çektiğini **anlarsın.**” (2231)

ketpey+sıñ “gitmiyorsun”

Nege **ketpeysiñ** qudaydın dalasına. “Niye **gitmiyorsun** Allah’ın bozkırına?” (1642)

/+sız/, /+sız/ (saygı)

bile+sız “biliyorsunuz”

Joğarı märtebeli mırza, Siz ärine biz paqırdan äldeneşe ese artıq **bilesiz**. “Sayın beyim, siz tabii ki de bizden daha iyi **biliyorsunuz.**” (3752)

ayta+sız “konuşuyorsunuz”

Joq, Georgiy Aleksandroviç, oylanbay **aytasız**. “Hayır, Georgri Aleksandroviç, düşünmeden **konusuyorsunuz**.” (3859)

3. Teklik Şahıs Eki

/+Ø/

ağıp jatır+Ø “akıyorØ”

Gubernator bağında ağaştar jasıl pulişke oranıp, nele alwan qustar sayrap, arıqtağı suw sığır-sığır qoñırawlatıp **ağıp jatır**. “Vali bahçesinde ağaçlar yeşil pelüş örtünüp, türlü kuşlar ötüp, arıktaki su şırıl şırıl **akıyor**.” (3915)

ömir sürüp kelipti+Ø “çalışıyormuşØ”

Vernıydñ erler gimnaziyasında ükimetke qarsı marksister uyımı biraz jıldan beri **ömir sürüp kelipti**. “Vernıy’ın erkek lisesinde uzun zamandan beri devlete karşı Marksizm örgütü **çalışıyormuş**.” (3902)

1. Çokluk Şahıs Ekleri

Ünlüler ve l, r, w, y tonsuz ünsüzleriyle biten yapılardan sonra /+mız/, /+mız/; m, n, ñ, z, j tonlu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra /+bız/, /+biz/; tonsuz ünsüzlerle biten yapılardan sonra /+pız/, /+pız/ eklenir.²³⁴

/+mız/, /+mız/

alday+mız “kandırıyoruz”

Al, biz «momın, momın» dep özimizdi **aldaymız**. “Biz ise «uslu, uslu» diye kendimizi **kandırıyoruz**.” (3931)

oqıta almay+mız “okutamayız”

Seni **oqıta almaymız**. “Seni **okutamayız**.” (4592)

ülgirer+mız “yetiştiriz”

Ülgirermiz äli. “**Yetiştiriz**.” (5457)

köşe+mız “taşınacağız”

İs qiyınğa aynalsa – **köşemiz**. “Herşey kötü giderse – **taşınacağız**.” (6085)

²³⁴ Koç, Doğan, s. 249-250.

/+bız/, /+biz/

şıǵıp qaytqan+bız “çıkmıştık”

Aldıñǵı jılı mına Talǵar şınına ekewmiz **şıǵıp qaytqanbız**. “Geçen sene Talgar zirvesine ikimiz birlikte **çıktık**.” (6262)

üyrengeñ+bız “alıştık”

Joqtıqqa **üyrengeñbiz**. “Yoksulluǵa **alıştık**.” (7211)

ornalastırǵan+bız “yerleştirdik”

Al, o basında qasıña beker **ornalastırǵanbız**. “İlk başta ise yanına boşuna **yerleştirdik**.” (7577)

/+pız/, /+piz/

şıǵıp+pız “çıkmışız”

Aşuw üstinde aǵılıp, az awıl tügel **şıǵıppız**. “Öfkeliyken az haneli köy hepimiz **çıkmışız**.” (5674)

körgeñ joq+pız “görmedik”

Rısquldı biz **körgeñ joqpız**. “Rıskul’u biz **görmedik**.” (2331)

umıtpaq emes+pız “unutmayacaǵız”

Onı eşwaqıtta da **umıtpaq emespız**. “Onu asla **unutmayacaǵız**.” (3484)

2. Çokluk Şahıs Ekleri

/+sıñdar/, /+siñder/

oqıp otır+sıñdar “okuyorsunuz”

Ne **oqıp otırsıñdar**? “Ne **okuyorsunuz**?” (7721)

tura+sıñdar “kalıyorsunuz”

Bir şaharda **turasıñdar** ğoy. “Aynı şehirde **kalıyorsunuz** ya.” (1578)

bilmey+siñder me “bilmiyor musunuz”

Öy, Qızıl Jebeni **bilmeysiñder** me? “Ya, **bilmiyor musunuz** Kızıl Cebe’yi?” (3585)

jawap bere+**siñder** “sorumlusunuz”

Balağa bastarıñmen **jawap beresiñder**. “Çocuktan siz **sorumlusunuz**.” (3456)

/+sızdar/, /+sizder/ (saygı)

attana+**sızdar** “yola çıkarsınız”

Arğı küni **attanasızdar**. “Sonraki gün **çıkarsınız yola**.” (2507)

bile+**sizder** me “biliyor musunuz?”

Mırzalar, dünyedeki en kısqa äñgimeni **bilesizder me?** – dep edi fon Tawbe, – nebäri toğız-ak sözden turadı. “Taube: –Beyler, dünyadaki en kısa hikâyeyi **biliyor musunuz?** Sadece dokuz kelimeden oluşur demişti.” (6)

3. Çokluk Şahıs Ekler: ø

tınıstap edi+ø “dinlenmiştiler”

Sol küni olar Talğar alqımındağı tağı bir alqa- Aqköl jağasına jetip, sonda tünep **tınıstap edi**. “O gün onlar Talgar etrafındaki başka bir yer Akköl kıyısına gidip, orada konaklayıp **dinlenmiştiler**.” (424)

tamaqtanıp aldı+ ø “yediler”

Köktenbil xan balıq jalğannıñ şırını eken, peterborlıq meyman ekewi toya **tamaqtanıp aldı**. “Köktenbil han²³⁵ balığı dünya tatlısıymış, Petersburglu misafir ile Rıskul doya doya **yediler**.” (444)

1.2.5.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri (II. Tip Şahıs Ekleri)

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de sadece /-DI/ görülen geçmiş zaman ve /-sA/ şart kipleri çekimde iyelik kökenli şahıs ekleri alır.²³⁶

Kazak Türkçesinde iyelik kökenli şahıs eklerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1. tk. şah.	/+m/	/+m/
2. tk. şah.	/+ñ/; /+ñız/, /+ñiz/	/+n/

²³⁵ Balık türü.

²³⁶ Koç, Doğan, s. 251.

3. tk. şah.	/+ø/	/+ø/
1. çk. şah.	/+k/, /+q/	/+k/
2. çk. şah.	/+ñdar/, /+ñder/; /+ñızdar/, /+ñızder/ (saygı)	/+nİz/, /+nÜz/
3. çk. şah.	/+ø/	/+lAr/

Metinde görülen zamir kökenli şahıs eklerinin örnekleri şöyledir:

1. Teklik Şahıs Eki

/+m/

qozğalsa+m “hareket edersem”

Ol da zawal zamatın tağatsız kütüp, **qozğalsam** jawımdı şoşıtıp alamin-aw dep, tapjılma, qalt qarap qalğanday. “O da ölüm vaktini sabırsızlıkla bekleyip **hareket edersem** düşmanımı korkutabilirim diye, kılını kıpırdatmadan bakıyormuş gibiydi.” (2857)

öltirdi+m “öldürdüm”

Onı **öltirdim**. “Onu **öldürdüm**.” (3194)

2. Teklik Şahıs Eki

/+ñ/; /+ñız/, /+ñiz/

quysa+ñ “versen”

Kuwzma qusap sen de eki siyrı usta, sodan keyin bere ber buzawğa da, torayğa da, tipti iytiñe **quysañ** da öziñ bilesiñ. “Kuzma gibi sen de iki tane inek besle, ondan sonra ver buzağıya, domuza, hatta köpeğe **versen** de sen bilirsin.” (3319)

erlik istedi+ñ “kahramanlık yaptın”

Basqa jan balasınıñ qolınan kelmeytin **erlik istediñ**. “Senden başka kimsenin elinden gelemeyecek bir **kahramanlık yaptın**.” (1073)

bayandasa+ñız “beyan ederseniz”

Bolğan istiñ bärin bolğanday **bayandasañız** – jetip jadır. “Durumu olduğu gibi **beyan ederseniz** yeterli.” (6486)

eskerse+ñiz “dikkate alırsınız”

Osı ötinişimizdi **eskerseñiz**. “Bu dileğimi **dikkate alırsınız**.” (3766)

berdi+ñiz “verdiniz”

Olar ölüm jazasını talap etip edi, al siz nebarı on yıl **berdiñiz**. “Onlar idam cezası talep etmişlerdi, siz ise sadece on yıl **verdiniz**.” (6841)

tastadı+ñiz “bıraktınız”

Mıñ qandala men bir qazaqtıñ talawına **tastadıñız** meni. “Beni bin tane tahtakurusu ile bir Kazak`ın yağmasına **bıraktınız**.” (25)

3. Teklik Şahıs Eki

/+ø/

qarsılaspadı+ø “karşı gelmediø”

– Eger «Bibliya» ziyandı kitap bolsa, qoydıq, – dep Bronnikov te **qarsılaspadı**. “Eğer «İncil» zararlı bir kitap ise, tamam o zaman,– diyip Bronnikov **karşı gelmedi**.” (33)

kelse+ø “geldiyseø”

Awılğa bolıstıñ özi **kelse** – tegin emes dep tüsenetin xalıq dürligisiñkirep qalğan. “Köye yönetici **geldiyse** boşuna değildir diyen halk telaşa kapıldı.” (660)

1. Çokluk Şahıs Ekleri

/+k/, /+q/

köşpese+k “göçmezsek”

Köşpesek, bolıs qırına bizdi qattı aldı. “**Göçmezsek**, yönetici bize çok kızgın.” (1530)

bildi+k “öğrendik”

Esiğıñ osal, onu **bildik**. “Kapın zayıf, onu **öğrendik**.” (2313)

suwarsa+q “suvarsak”

Suvarsaq – suwaramız. “**Suvarsak** suvaralım.” (5047)

soyıp aldı+q “kestik ”

Biz Qızıl Jebeni tünde **soyıp aldık** dedi. “Biz Kızıl Cebe’yi gece **kestik** dedi.” (1404)

2. Çokluk Şahıs Ekleri

/+ñdar/, /+ñder/

aytsa+ñdarşı “söylesenize”

Aytsañdarşı, elim-aw, jurtım-aw, ne qıldıq quw qudayğa? “**Söylesenize**, halkım, kardeşlerim, ne yaptık Allah’a!” (2926)

kördi+ñder me “gördünüz mü”

Kördiñder me, ol uzağan joq. “**Gördünüz** mü, o uzağa gitmemiş.” (3459)

kelip qaldı+ñdar “geldiniz”

Al, munda qanday jağdaymen **kelip qaldıñdar**? “Buraya nasıl **geldiniz**?” (5308)

3. Çokluk Şahıs Ekleri

/+ø/

izdep barsa+ø “arayıp gitmişseler”

Trubeskaya men Volkonskaya buzıq küyewleriniñ soñınan **izdep barsa**, olar bay bolğan, qaltası qalıñ bolğan. “Trubeskaya ile Volkonskaya haydut kocalarının arkasından onları **arayıp gitmişseler** onlar zengin, cepleri dolu olmuş.” (7580)

şaşıradı+ø “dağıldılar”

Şabarmandar jan-jaqqa **şaşıradı**. “Muhbirler etrafa **dağıldılar**.” (1256)

1.2.5.1.3. Emir Kipinde Kullanılan Şahıs Ekleri (III. Tip Şahıs Ekleri)

Kazak Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi emir kipinde her şahsa göre ayrı bir ek kullanılmaktadır ve emir kipinde kullanılan şahıs eklerinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
1. tk. şah.	/+ayın/, /+eyin/, /+yın/, /+yin/	/+ayım/
2. tk. şah.	/+ø/; /+ñız/, /+ñiz/ (saygı)	/+ø/

3. tk. şah.	/+sın/, /+sin/	/+sın/, /+sin/
1. çk. şah.	/+ayıq/, /+eyik/, /+yıq/, /+yik/	/+alım/
2. çk. şah.	/+ñdar/, /+ñder/; /+ñızdar/, /+ñızder/ (saygı)	/+ın/, /+in/
3. çk. şah.	/+sın/, /+sin/	/+sın/, /+sin/

Metinde görülen emir kipinde kullanılan şahıs eklerinin örnekleri şöyledir:

1. Teklik Şahıs Ekleri

/+ayın/, /+eyin/, /+yın/, /+yin/

jürmey-aq qoy+ayın “yürümeyeyim”

Sonday hâlge jetkizbesem, Tawbay atım öşsin, jer basıp **jürmey-aq qoyayın**. “Sizi o hale getirmezsem, ismim kurusun, yere basıp **yürümeyeyim**.” (2340)

aytıp ber+eyin “anlatayım”

Men sağan jağdayattı tügel **aytıp bereyin** de. “Ben sana durumu tamamen **anlatayım**.” (4102)

mazasın alma+yın “rahatsız etmeyeyim”

Bir toqtığa bola **mazasın almayın**, bolıstıñ aldına barıp dep, qoyşığa sälem aytqanmın. “Bir koyun için yöneticiye gidip **rahatsız etmeyeyim** diye çobana söylemiştim.” (704)

qaşa jönelme+yın “kaçmayayım”

Qaraqşı qusap qapılısta atıp, **qaşa jönelmeyin**. “Haydut gibi gizlenerek atıp, **kaçmayayım**.” (2879)

küydire berme+yın “üzmeyeyim”

Onsızda işinde jalım qaynap jatqan adamdı **küydire bermeyin** dedi. “Zaten içi yanan babasını daha çok **üzmeyeyim** dedi.” (4735)

2. Teklik Şahıs Ekleri

/+ø/

alıp kel+ø “getirø”

Turar, sen tez barıp, er-toqımdı, meniñ şekpenimdi, mılıqtı **alıp kel.** “Turar, sen çabuk git ve teğeltiyi, benim cepkenimi, tüfeği **getir.**” (2209)

uyıqta+ø “uyuø”

Jat ta **uyıqta.** “Yatıp **uyu.**” (3273)

/+ñız/, /+ñiz/ (saygı)

dayında+ñız “hazırlayın”

Meniñ atımnan general-gubernatorğa xat **dayındañız.** “Benim adımdan Genel Valiye mektup **hazırlayın.**” (3874)

ayt+ıñız “bahsediniz”

Bolistardıñ arızı tuwralı da **aytıñız.** “Yöneticilerin şikâyeti hakkında da **bahsediniz.**” (3876)

äkel+ıñız “getiriniz”

Xat dayın bolğan soñ mağan qol qoyuğa **äkeliñiz.** “Mektup hazır olduktan sonra bana imzalamak için **getiriniz.**” (3877)

umıtpa+ñız “unutmayınız.”

Da, qala jandarmeriyasınıñ polismeyster, oblistıñ türme bastığın, okruwgıq sot predsdatelin şaqıruwdı **umıtpañız.** “Bu arada, şehir jandarmalarını, polis memurlarını, bölgenin hapishane müdürünü, mahkeme başkanını da çağırmayı **unutmayınız.**” (3913)

3. Teklik Şahıs Ekleri

/+sın/, /+sin/

umıtpa+sın “unutmasın”

Prixodkoğa eskertip qoyıñız: bir ret Rısquldıñ türmeden qaşıp ketkenin **umıtpasın.** “Prihodko’ya önceden bildirin, Rıskul’un bir defa hapishaneden kaçtığını **unutmasın.**” (3955)

bil+sin “öğrensın”

Tım bolmasa Turar **bilsin** şındıqtı. “En azından Turar **öğrensın** gerçeği.” (4117)

1. Çokluk Şahıs Ekleri

/+ayıq/, /+eyik/, /+yıq/, /+yik/

tanıt+ayıq “tanıtalım”

Solarğa el ekenimizdi **tanıtayıq**. “Onlara nasıl bir millet olduğumuzu **tanıtalım**.” (4935)

jawap al+ayıq “cevabını alalım”

Jubımızdı jazbay barıp, **jawap alayıq**. “Birbirimizden ayrılmayıp, bu yaptıklarının **cevabını alalım**.” (5514)

kör+eyik “görelim”

Orıs ulıqtı da **köreyik**. “Rus beyini biz de **görelim**.” (5619)

alıp ber+eyik “alalım”

Elmiz ğoy, köptep, kömektesip, quda tüsip, basqa bir şüykebas **alıp bereyik**, – degen. “Biz varız, yardım edip, kız isteyip, başka bir kadın **alalım** sana, – demişlerdi.” (6068)

qırılma+yıq “ölmeyelim”

Qaraptan qarap turıp **qırılmayıq**, – dedi. “Boşuna **ölmeyelim**, dedi.” (5737)

qaşa jönelme+yik “gitmeyelim”

Xabarlaspay, **qaşa jönelmeyik**. “Haber vermeden **gitmeyelim**.” (2379)

2. Çokluk Şahıs Ekleri

/+ñdar/, /+ñder/; /+ñızdar/, /+ñızder/ (saygı)

at+ıñdar “vurun”

Eger özi jamandıq oylasa ğana **atıñdar**. “Sadece kendisi bir kötülük yaparsa **vurun**.” (5763)

baylap tasta+ñdar “bağlayın”

– **Baylap tastañdar** iytñiñ balasın! – dedi asıǵıp jetken bolıs şabarmandarına. “**Bağlayın** it oǵlu iti! – dedi aceleyle yanlarına yetişen yönetici ulaklarına.” (1190)

tiyme+**ñder** “dokunmayın”

Turarğa **tiymeñder**, – dedi Axat qattı kürsinip qalıp. “Turar’a **dokunmayın**, deyip Ahat derin ah çekti.” (1422)

öltir+**iñder** “öldürün”

Eger munıñ bolıstı atıp öltirgen äkesi üş künniñ işinde öz erkimen kelip qolğa tüspese, balanı sonda **öltiriñder**. “Eğer bunun yöneticiyi vuran babası üç gün içerisinde kendi isteği ile teslim olmazsa, çocuğu o zaman **öldürün**.” (2956)

3. Çokluk Şahıs Ekleri

/+sın/, /+sin/

tutqındal+**sın** “tutuklansın”

Al, mına tuwısqandarı tügel **tutqındalsın**. “Bu akrabaları ise tamamen **tutuklansın**.” (2960)

öltir+**sin** “öldürsün”

Bäriñdi patşanıñ soldattarı **atıp öltirsın**. “Hepsini imparatorun askerleri **öldürsün**.” (5669)

1.2.5.2. Fiillerde Olumsuzluk

Kazak Türkçesinde fiilin olumsuz çekimi /-ma/, /-me/, /-ba/, /-be/, /-pa/, /-pe/ olumsuzluk ekleriyle ve **joq, emes (değil)** edatlarıyla yapılır. Ünlüler ve l, r, w, y ünsüzleriyle biten sözcüklerden sonra /-ma/, /-me/; m, n, ñ, z, j ünsüzleriyle biten sözcüklerden sonra /-ba/, /-be/; tonsuz ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra /-pa/, /-pe/ eklenir.

/-ma/, /-me/, /-ba/, /-be/, /-pa/, /-pe/

tanı-**ma**-dıq “tanımadım”

Tanımadıq, – dedi Rısqul saspay. “**Tanımadık**, dedi Rıskul şaşırmadan.” (4911)

beril-**me**-ydi “verilmez”

Kümis er **berilmeydi**, – dedi Rısqul jay ğana. “Gümüş eyer takımını **verilmez**, dedi Rıskul yavaşa.” (4919)

qaytalan-**ba**-dı “tekrarlanmadı”

Bıltırğı molşılıq bıyıl **qaytalanbadı**. “Geçen senedeki bolluk bu sene **tekrarlanmadı**.” (529)

körin-**bedi** “görünmedi”

Suvat basın torıp küni boyı jattı, kiyik **körinbedi**. “Suvat başını gözetleyip bütün gün yatmasına rağmen geyik **görünmedi**.” (531)

ayt-**pa** “söyleme”

Meni körgeniñdi jeñeşeñe de aytpa. “Beni gördüğünü annene de söyleme.” (2196)

tiyis-**pe**-ytin “dokunmayacağı”

Bizge eşkim **tiyispeytin**, qorlamaytın, qoqañdamaytın meken tabamız. “Bize kimse **dokunmayacağı**, zorluk çektirmeyeceği, baskı yapmayacağı bir mekân bulacağız.” (2199)

joq

bolğan **joqpın** “yapmadım.”

Al, aram **bolğan joqpın**. “Ama kimseye kötülük **yapmadım**.” (2228)

oyanğan **joq** “uyanmadı”

Tüymetay **oyanğan joq**. “Tüymetay **uyanmadı**.” (2249)

emes

umıtpaq **emespiz** “unutmayacağız”

Onı eşwaqıtta da **umıtpaq emespiz**. “Onu asla **unutmayacağız**.” (3484)

jetken **emes** “gelmedi”

Biraq aytarğa amal joq, o dünyeniñ üni bu dünyeye jüz jıl da, mıñ jıl da **jetken emes**. “Ama söylemeye çare yoktur, o dünyanın sesi bu dünyaya hiçbir zaman **gelmedi**.” (4446)

1.2.5.3. Fiillerde Soru

Kazak Türkçesinde fiillerin soru şekli fiillere ünlüler ve l, r, w, y ünsüzleriyle biten sözcüklerden sonra **/ma/**, **/me/**; m, n, ŋ, z, j ünsüzleriyle biten sözcüklerden sonra **/ba/**, **/be/**; tonsuz ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra **/pa/**, **/pe/** getirilmesiyle yapılır.²³⁷

Ele aldığımız metinde fiillerin soru şeklinin örnekleri şöyledir:

Bular meni tağı teksere me, qayta sottay **ma**? “Bunlar beni tekrar sorgulayacak mı, tekrar mahkemeye verecek **mi**?” (6870)

Salıq jiynap jür **me**? – dedi Axat amalı tawsılıp. “Vergi **mi** topluyor? dedi Ahat çaresi kalmayıp.” (738)

Apır-ay, şınnan qıyamız **ba**? – dep jan-jağına qaradı. “Hayret, gerçekten kıyacak **mı**ız ona? diye etrafına baktı.” (1203)

Älde şuqırğa qulap kettiñ **be**? “Yoksa **çukura mı düştün**?” (1651)

Arız aytsañ osı eldiñ biyi qurıp qalıp **pa**?! “Şikayetin varsa buranın kadıları yok **mu**?!” (5845)

Qaruw etip, qayrat körsetpek **pe**? “Silah olarak karşı kullanmak **mı** istedi?” (4662)

1.2.5.4. Fiil Kipleri

1.2.5.4.1. Bildirme Kipleri

*Yapılmış, yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir.*²³⁸ Kazak Türkçesinde bildirme kipleri (etistiktin şaqtarı) Türkiye Türkçesinden farklıdır.²³⁹

Kazak Türkçesindeki bildirme kipleri ekleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

²³⁷ Koç, Doğan, s. 252.

²³⁸ Korkmaz, s. 527.

²³⁹ Kazak Türkçesinde bildirme kipleri şimdiki zaman (osı şaq), geçmiş zaman (ötken şaq), gelecek zaman (keler şaq) olarak üçe ayrılır. Şimdiki zaman, gerçek şimdiki zaman (naq osı şaq), değişken şimdiki zaman (awıspalı osı şaq); geçmiş zaman, yakın geçmiş zaman (jedel ötken şaq), uzak geçmiş zaman (burıñğı ötken şaq), değişken geçmiş zaman (awıspalı ötken şaq); gelecek zaman ise belirsiz gelecek zaman (boljaldı keler şaq), maksatlı gelecek zaman (maqsettı keler şaq), değişken gelecek zaman (awıspalı keler şaq) şeklindedir. Kazak gramer kitaplarında geniş zaman mevcut değildir.

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Geçmiş Zaman	/-dı/, /-di/, /-tı/, /-ti/	/-DI/
	/-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/	
	/-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/	/-ArDI/, /-mAzDI/
	/-p/	/-mıŞ/
Şimdiki Zaman	jatır, jür, otır, tur	/-(I)yor/
	/-a/, /-e /, /-y/	
	-p jatır, jür, otır, tur	
	/-wdA/	/-mAktA/
Gelecek Zaman	/-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-bekşi/, /-paqşı/, /-pekşi/	/-mAk iste-/
	/-ar/, /-er/, /-r/	/-AcAk/
	/-a/, /-e /, /-y/	
	/-ğalı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/ + tur, jür, otır, jatır	
Geniş Zaman	/-a/, /-e /, /-y/	/-Ar/

1.2.7.1.4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman kipi /-DI/, /-DU/ eki ile kurulurken Kazak Türkçesinde bu kipin çekimi, /-dı/, /-di/, /-tı/, /-ti/; /-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/; /-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/ şeklindedir.²⁴⁰ Bu ekler, Kazak dilbilim kitaplarında Türkiye Türkçesinden farklı olarak /-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/ değişken geçmiş zaman

²⁴⁰ Koç, Doğan, s. 253.

(awıspalı ötken şaq) eki; /-dı/, /-di/, /-tı/, /-ti/ yakın geçmiş zaman (jedel ötken şaq) eki; /-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/ uzak geçmiş zaman (burıngı ötken şaq) eki olarak ayrı ayrı değerlendirilir.

Yakın geçmiş zaman hareketin yakın geçmişte yapıldığını bildirir ve /-dı/, /-di/, /-tı/,

/-ti/ eki alır. Biçim açısından Türkiye Türkçesindeki görülen geçmiş zamana benzemektedir. Geçmişte alışkanlık halini ifade eden Kazak Türkçesindeki değişken geçmiş zaman /-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/ eki alır ve işlev olarak Türkiye Türkçesindeki geniş zamanın hikâye çekimine benzemektedir. Uzak geçmiş zaman eki /-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/ ise Kazak Türkçesinde hareketin konuşma anından çok önce yapıldığını bildirir ve Türkiye Türkçesine görülen geçmiş zaman olarak aktarılır.

Metinde görülen geçmiş zamanın örnekleri şöyledir:

/-dı/, /-di/, /-tı/, /-ti/

ızalan-**dı** “sinirlendi”

Biraq qıldırıqtay moyınnıñ munşa sirespe ekenin bayqap äri tañ qaldı, äri **ızalandı**. “Ama incecik boyununun bu kadar sert olduğuna hem şaşırdı hem **sinirlendi**.” (4675)

jıljı-**dı** “adım attı”

Mıjıp ketpeyin dep bir adım onğa **jıljıdı**. “Ayağı ile ezmek için sağa doğru bir **adım attı**.” (4666)

tüsin-**di** “anladı”

Nadziratel öziñ qatesin endi **tüsindi**. “Nöbetçi yanlısını şimdi **anladı**.” (4684)

iyskele-**di** “kokladı”

Äkesi uyıqtap jatqan balanı basınan siypap, mañdayınan **iyskeledi**. “Babası uyuyan çocuğunun başından sıvazlayıp, alnından **kokladı**.” (4737)

aralas-**tı** “karıştı”

Äy, Qodar iyt, – dep bağanadan beri ündemey turğan Rısqul sözge **aralastı**. “Hey, Kodar it,– dedi geldiğinden beri sessiz duran Rıskul sohbete **karıştı**.” (5638)

qorıq-**tı** “korktu”

Dawılbay endi şındap **qorıqtı**. “Dauılbay artık gerçekten **korktu**.” (5896)

keşik-**ti** “gecikti”

Biraq bugün de Turar **keşikti**. “Ama bugün de Turar **gecikti**.” (5162)

bekit-**ti** “onayladı”

Meni sizge advokat etip **bekitti**. “Beni size avukat olarak **onayladı**.” (6394)

/-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/

ornalastır-**ğan**+bız “yerleştirdik”

Al, o basında qasıña beker **ornalastırğanbız**. “İlk başta ise yanına boşuna **yerleştirdik**.” (7577)

kör-**gen**+min “gördüm”

Jazda Qaraturıqta as bolğanda **körgenmin**. “Yazın Karaturık’da büyük yemek verildiğinde **gördüm**.” (3802)

qayt-**qan** “döndü”

Biraq Sapojniykov bul özenniñ boyımen Aqkölge deyin jetken de keri **qaytqan**. “Ama Sapojnikov bu nehir boyunca sadece Akgöl’e kadar gidip, tekrar geri **döndü**.” (473)

qonıs tep-**ken** “yerleştiler”

Budan otız-qırırq jıl burın da sol Tülkibas, Aqsuw-Jabaqılıdan bir awıl qazaq Qoqan xandığıñın qorlığına şıday almay, mına Almatı mañına kelip, **qonıs tepken**. “Bundan otuz-kırk yıl önce de Tülkibas, Aksu-Jabagılıdan bir köy dolu Kazak, Hokand Hanlığıñın baskısına dayanamayınca Almatı etrafına gelip **yerleştiler**.” (753)

/-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/

sıñğırlap tur-**atın** “çınılardı”

Periyzattıñ üni kümis qoñırawday **sıñğırlap turatın**. “Kızın sesi gümüş çan gibi **çınılardı**.” (1751)

soğıl-**atın** “kurulurdu”

Sodan älgı baqandardan altıbaqan **soğılatın**. “İşte şu direklerden altıbakan²⁴¹ **kurulurdu.**” (2993)

tikkiz-**etin** “yaptırırdı”

Qazına tikken muwndır şaq kelmey, kiyimdi udayı jeke ustağa arnayı zakazpen **tikkizetin**. “Devletin diktiği mundır tam olmadığı için kıyafeti her zaman ustaya sipariş edip özel **yaptırırdı.**” (3939)

kele ber-**etin** “giderdi”

Mamırbay şal da botası baylawda qalğan ingendey eñkildep qayta aynalıp, Besağaşağı Rısqul üyine **kele beretin**. “İhtiyar Mamırbay, yavrusundan ayrı kalan deve gibi hıçkırarak Besağaş’taki Rıskul’un evine sık sık giderdi.” (295)

köz alda-**ytın** “umut olurdu”

Ras, türme tübindegi nar emennin bir butağı kölbeñdep, jasıl japıraq **köz aldaytın**. “Doğru, hapishane kenarındaki büyük meşe ağacının bir dalı azıcık görünürdü ve yeşil yaprağı **umut olurdu.**” (4016)

qiyalda-**ytın** “hayal ederdi”

Özi de bir kez solay **qiyaldaytın**. “Kendisi de bir ara öylece **hayal ederdi.**” (6358)

bile berme-**ytın** “bilmezdi”

Mamırbay kişkentay Turardı körgende jastayınan jer jastanğan Qaliypanı körgendey bolatının, Turar seksendegi Mamırbaydın bawırına basın tıqqanda murnına anasının iysi keletinin Taw-Şilmembettikter **bile bermeytin**. “Mamırbay küçük Turar’ı gördüğünde genç yaşında ölen Kalipa’yı görür gibi olacağını, Turar ise seksen yaşındaki Mamırbay’ın kucağına sığındığında burnuna annesinin kokusunun geleceğini Tau-Şilmembetliler **bilmezdi.**” (297)

1.2.7.1.4.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman, **uzak geçmiş zaman** (burıngı ötken şaq) olarak isimlendirilir. Bu zaman, **fiil + -p + I. tip şahıs ekleri** formülüyle yapılır.²⁴²

²⁴¹ Kazakların milli oyunu, salıncak.

²⁴² Koç, Doğan, s. 258.

İşlev olarak Türkiye Türkçesindeki **/-mİş/**, **/-mUş/** ekiyle aynı görevde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde öğrenilen geçmiş zamanın örnekleri şöyledir:

/-p/

umutup ket-**ip**+pin “unut**muşum**”

Onı **umutup ketippin** ğoy. “Bunu **unutmuşum** ya.” (7431)

kelip qal-**ip**+sıñ “gel**mişsin**”

Kelip qalıpsıñ, şaqırıp, keltire almaytın qadirli qonaqsıñ. “**Gelmişsin**, çağırılınca gelmeyen büyük misafirlerdensin.” (692)

şığ-**ip**+pız “çık**mışız**”

Aşuw üstinde ağılıp, az awıl tügel **şığıppız**. “Öfkeliyken az haneli köy hepimiz **çıkmışız**.” (5674)

1.2.7.1.4.1.3. Şimdiki Zaman

Kazak Türkçesinde şimdiki zaman, anlam özelliklerine göre **değişken şimdiki zaman** (awıspalı osı şaq) ve **tam şimdiki zaman** (naq osı şaq) olarak ikiye ayrılmaktadır.²⁴³ Tam şimdiki zaman üç şekilde yapılmaktadır: 1. “**otur, tur, jadır, jür**” kalıplaşmış fiillerinden birisiyle 2. **/-p/** + “**otur, tur, jadır, jür**”; **/-a/**, **/-e /**, **/-y/** + “**otur, tur, jadır, jür**” yardımcı fiilleriyle; 3. **/-w+dA/**. Değişken şimdiki zaman ise, fiil kök veya gövdelerine ünsüzlerden sonra **/-a/**, **/-e/**, ünlülerden sonra ise **/-y/** eki getirilerek yapılır. Tam şimdiki zamanın birinci ve ikinci şekli ile değişken şimdiki zaman **/-a/**, **/-e/**, **/-y/** ekleri Türkiye Türkçesine **/(I) yor/** şeklinde aktarılır ve **/-w+dA/** eki ise Türkiye Türkçesindeki **/-mAktA/** ekinin karşılığıdır.

Değişken şimdiki zamanın **/-a/**, **/-e/**, **/-y/** ekleri, Kazak Türkçesinde gelecek zamanı ve geniş zamanı ifade etmek için de kullanılır. Eklerin hangi zamanı karşıladığını onların ilişkisine girdikleri sözcüklerden ve zaman zarflarından anlamak mümkündür.²⁴⁴

İncelediğimiz metinde bulunan şimdiki zamanın örnekleri şöyledir:

²⁴³ Balaqayev, Qordabayev, Xasenova, Isqaqov, s. 200.

²⁴⁴ Altınşas Çakıroğlu, “Kazak Türkçesinde Şimdiki Zaman”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 2003, s. 129.

“**otır, tur, jadır**”

Tağında **otırsıñ**. “Tahtında **oturuyorsun**.” (7056)

Biraq ertekte emes, tüste emes, jaltıq qara ağaşın siypawğa da jasqanıp, siyqırlı küy sandıqtıñ qasında **tur**. “Ama masal da değıl, rüya da değıl, parlak siyah ağacına dokunmaya çekinip, sihirli piyanonun yanında **duruyor**.” (7633)

Jolbarıstı temir torğa qamap máz bolatın topastardıñ jüreginde jibimeytin jüz qadaq muz **jadır**. “Kaplanı demir parmaklığa kapatıp sevinen geri zekâlıların yüreğinde erimemiş kalın buz **bulunuyor**.” (1959)

/-p/ + “**otır, tur, jadır, jür**”

ayt-**ıp otır** “**diyor**”

Bul kisi durıs **aytıp otır**. “Doğru **söylüyor**.” (6421)

kölegeyle-**p tur** “**gölgeliyor**.”

Qartayğanda qas ta ağaradı eken, jalbırağan buwrıl qas jumuwlı közin **kölegeylep tur**. Yaşlandığında kaş da ağarırmış, darmadağınık kırlaşmış kaşları kapalı gözlerini **gölgeliyor**. (195)

tüs-**ıp jadır** “**yağıyor**”

Saydıñ qabağındağı ağaştardıñ butağınan jalp-jalp etip, ülpildek maqta uşqanday, jerge qar **tüsip jadır**. “Vadi kıyısında ağaçların çalınsından dalgalanıp, yumuşacık pamuk uçmuş gibi kar **yağıyor**.” (3090)

izde-**p jür** “**arıyor**”

Tek äwede bödene añdığan qırğıylar ğana qanjar qanattarın keyde jayıp, keyde jasırıp, jem **izdep jür**. “Sadece gökte bıldırcın gözetleyen bozdoğanlar kanatlarını bazen açıp, bazen gizleyip yem **arıyor**.” (5474)

/-y/ + “**otır, tur, jadır, jür**”

könbe-**y otır** “**ikna olmuyor**”

Soğan mına inileriñ **könbey otır**. “Ama bu kardeşlerin **ikna olmuyor**.” (4966)

tamba-**y tur** “**akmıyor**”

Jawın jawmay, tamşı **tambay tur**. “Yağmur yağmıyor, damla **akmıyor**.” (5993)

istey alma-y **jür** “yapamıyor”

Äzir onı da **istey almay jür**. “Şimdilik onu da **yapamıyor**.” (4052)

/-e/ + jätir

kel-e **jätir** “geliyor”

Rısqul öz alqabına tağı **kele jätir**. “Rıskul kendi bölgesine tekrar **geliyor**.” (525)

3. /-a/, /-e/, /-y/

sağın-a+mın “özlüyorum”

Sonda da qattı **sağınamın**. “Yine de çok **özlüyorum**.” (7517)

ayt-a+sın “söylüyorsun”

Ötirik aytasın, qatındardıñ bări opasız emes. “**Yalan söylüyorsun**, kadınların hepsi vefasız değil.” (7567)

1.2.7.1.4.1.4. Gelecek Zaman

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman **/-AcAk/** ekiyle karşılanırken Kazak Türkçesinde gelecek zaman, **belirsiz gelecek zaman** (boljaldı keler şaq), **maksatlı gelecek zaman** (maqşattı keler şaq), **değişken gelecek zaman** (awıspalı keler şaq) olarak üçe ayrılır²⁴⁵ ve her biri farklı eklerle yapılır.

Kazak Türkçesinde belirsiz gelecek zaman eki olan **/-ar/, /-er/, /-r/**²⁴⁶ Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki için kullanılır ve gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayan ya da kesin olacak hareketi ifade eder. Bu durum için “yarın belki gelirim” cümlesi örnek gösterilebilir.

Maksatlı gelecek zaman, **/-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-bekşi/, /-paqşı/, /-pekşi/** ekleriyle yapılır²⁴⁷ ve metindeki örneklerden görüldüğü gibi gelecekte yapılacak hareketin kesin olacağını ifade eder.

²⁴⁵ İysayev, s. 305.

²⁴⁶ İysayev, s. 305.

²⁴⁷ Koç, Doğan, s. 271.

Türkiye Türkçesindeki /-mak/, /-mek/ niyetinde + ek fiilin şimdiki zamanı yapısına benzerlik göstermektedir.

Değişken gelecek zaman, /-a/, /-e /, /-y/ ekleriyle²⁴⁸ yapılır ve Türkiye Türkçesindeki /-acak/, /-ecek/ ekinin verdiği anlamı verir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bu ek Kazak Türkçesinde şimdiki zaman için de kullanılır.

Ayrıca, Kazak Türkçesinde gelecek zamanın /-ğalı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/ /+ **tur, jür, otır, jatır**/ şeklinde yapıldığı bazı kitaplarda görülmektedir. Fakat, Isqaqov ve İysayev gibi bazı dilbilimciler buna katılmamaktadır.

İncelediğimiz metinde gelecek zamanın örnekleri şu şekildedir:

/-ar/, /-er/

umıt-**ar**+sıñ “**unutacaksın**”

Aytalıq, kündiz öziñiz körgeñ nadzirateldiñ sözün qalay **umıtarısñ**... “Mesela, gündüz gördüğünüz nöbetçinin dediklerini nasıl **unutacaksın**...” (5365)

ber-**er**+sıñ “**vereceksin**”

Qurmetti qonağın ğoy, Rısqul, mümkün öz sıbağañdı **berersıñ** oğan. “Değerli misafirin ya, Rıskul, belki kendi yemeğini **vereceksin** ona.” (5386)

/-maq/, /-mek/, /-baq/, /-paq/, /-pek/

tämämda-**maq** “**çözecek**”

Qoy boğınday qorğasın ängimeni **tämämdamaq**. “Öylece zor meseleyi **çözmek istiyor**” (5767)

jol öndir-**mek** “**kazanmak istiyorlar**”

Tañğı salqınmen jürıp, ıstıq tüskeñşe **jol öndirmek**. “Sabah soğuğuyla yürüyüp, hava sıcak olana kadar zaman **kazanmak istiyorlar**.” (7889)

saqtan-**baq** “**kurtulmak istiyor**”

Qızıl Jebe joğaldı dep Tuqımbay awılı dürligip jatqanda mujiqtıñ atınıñ dabırasımen Saymasay awılı Qızıl Jebeniñ seziginen **saqtanbaq**. “Kızıl Cebe kayboldu

²⁴⁸ İysayev, s. 305.

diye Tukımbay'ın köyü telaşa düşerken, çiftçinin atının kavgası sayesinde Saymasay'ın köyü Kızıl Cebe şüphesinden **kurtulmak istiyor.**" (1264)

şıq-paq "çıkmaq istiyor"

Pişpekten keşe kelip jatqan etap bugün ertelep jolğa **şıqpaq.** "Pişpek'ten dün gelenler bugün sabah yola **çıkmaq istiyor.**" (7888)

/-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-paqşı/, /-pekşi/

aydal-maqşı+mın "sürgüleneceğim"

Aldağı iyun ayında kelesi etappen katorgağa **aydalmaqşımın.** "Önümüzdeki Haziran ayında aşadaki maddelere göre angaryaya **sürgüleneceğim.**" (7792)

kör-mekşi "şansını deneyecek"

Rısqul endi, Saymasayğa barıp, aldın tağı **körmekşi.** "Rıskul, Saymasay'a gidip **şansını deneyecek.**" (374)

attan-baqşı+sız "gideceksiniz"

Neden kenet **attanbaqşısız?** "Niye aniden **gideceksiniz?**" (5947)

arandat-paqşı "kışkırtmak istiyor"

Meni **arandatpaqşı –aw,** sirä?! "Beni **kışkırtmak istiyor** belki." (144)

tüs-pekşi "düşecek"

Bir qolın jeñinen şığarsa, suwsıp, ıñ-jıñsız jerge **tüspekşi.** "Bir elini yeninden çıkarırsa, kayarak kolayca yere **düşecek.**" (2578)

/-a/, /-e /, /-y/

tab-a+mın "bulacağım"

Onı ustap bergende ne bereke **tabamın.** "Onu yakalatsam ne fayda **bulacağım.**" (647)

kel-e+di "gelecek"

Erteñ üyge qaladan ülken kisiler **keledi,** soğan ertelep dayındalıp jatqanımız göy, – dedi jol-jönekey balasın basınan siypap. "Yarın eve şehirden misafirler **gelecek,** bu yüzden erkenden hazırlığa başladık, deyip cocuğunun başını okşadı." (1210)

oqı-y+mız “okuyacağız”

Ekewmiz Zakon Bojii **oqıymız**. “İkimiz Tanrı Kanunlarını **okuyacağız**.” (7735)

ketpe-y+min “gitmeyeceğim”

Senimen xayır-xoş aytıspay turğanda, eşqayda **ketpeymın**. “Seninle vedalaşmadan hiçbir yere **gitmeyeceğim**.” (7418)

/-ğalı tur/

bas sal-ğalı tur “saldıracak”

Bet-awzıñnıñ bir jeri jıbir etip, qorıqqan belgi berseñ – barıs sadaqşa atılıp **bas salğalı tur**. “Birazcık kımıldayıp, korktuğunu gösterirsen çita yay gibi fırlayıp **saldıracak**.” (574)

/-ğalı jatır/

soy-ğalı jatır “kesecekler”

Ölä, Qızıl Jebeni **soyğalı jatır**, – dep qolın şapalaqtadı. “Vay be, Kızıl Cebe’yi **kesecekler**, diye alkışladı.” (1205)

/-qalı tur/

uş-qalı tur “bekleniyordu”

«Endi bolıs kim boladı?» degen osı otırğandardıñ bäriniñ kömeyinen atqılağan suraqqı: «Saymasaydıñ tuwğan inisi Anarbay bar» degen jawap jäne köp kökeyde uyalap, **uşqalı tur**. “Oturanların hepsinin dilinin ucundan «Yönetici yerine kim geçecek?» sorusunun cevabı «Saymasay’ın öz kardeşi Anarbay var» **bekleniyordu**.” (3562)

1.2.7.1.4.1.5. Geniş Zaman

Kazak Türkçesinde geniş zaman kipi gelecek zamanda olduğu gibi cekimlenir. Fiil kök veya gövdelerine ünsüzlerden sonra /-a/, /-e/, ünlülerden sonra ise /-y/ eki getirilerek yapılır.²⁴⁹ Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu ekler gelecek ve şimdiki zamanı da ifade eder ve bunları karıştırmamak için cümledeki zaman bağlantılarına bakmak gerekir.

İncelediğimiz metinde geniş zamanın örnekleri şu şekildedir.

²⁴⁹ Koç, Doğan, s. 274.

tab-**a**+mın “bulurum”

Onı ustap bergende ne bereke **tabamın**. “Onu yakalatsam ne fayda **bulurum**.” (647)

bil-**e**+sın “bilirsin”

Kuwzma qusap sen de eki siyrı usta, sodan keyin bere ber buzawğa da, torayğa da, tipti iytıñe quysañ da öziñ **bilesiñ**. “Kuzma gibi sen de iki tane inek besle, ondan sonra ver buzağıya, domuza, hatta köpeğe versen de sen **bilirsın**.” (3319)

kör-**e**+sın “görürsün”

Keyde osılay, öz tuwısqandarıñnan, qarındasıñnan körmegen qayırımdı, qanı basqa dini bölek orıstıñ mujiğınan **köresiñ**. “Bazen kendi akraba, kardeşinden görmediğın bunun gibi iyiliği, kanı başka, dini başka Rus’tan **görürsün**.” (3330)

basta-**y**+dı “başlar”

Sobor baspaldağına köterilerde Pıxodko mırza bas kiyimin qolına alıp, şoqına **bastaydı**. “Kilise merdivenine çıkarken Pıxodko Bey şapkasını eline alıp, vaftiz edilmeye **başlar**.”(79)

1.2.7.4.2. Tasarlama Kipleri

1.2.7.1.4.2.1. Şart Kipi

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de fiilin şart kipi /-sA/ ekiyle yapılır.²⁵⁰ Metinde şart kipinin kullanıl şekiller ve örnekleri şöyledir:

Metindeki şart kipinin kullanım şekiller ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
/-sA/	/-sA/
/-sA/ da	-mAsInA rağmen, -sA da

²⁵⁰ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 351.

jasa-sa “yapsalar”

Endi oylaymın ğoy, türmedegi kisenniñ bärin balqıtıp, soqa tis **jasasa** eginşi bayğus bir jarıp qalar edi-aw, dep. “Şimdi düşünüyorum ki, hapishanedeki zincirlerin hepsini eritip, kara saban **yapsalar** zavallı çiftçi çok sevinirdi.” (6977)

qurı-sa “azalsa”

Qılmıs **qurısa**, kisen de quriydi, – vise-gubernator «bildiñ be?» degendey tañdayın taq etkizdi. “Cinayet **azalsa**, zincir de azalır, – vali yardımcısı «anladın mı?» dermiş gibi net konuştu.” (6984)

orında-sa+ñ “yaparsan”

Orındasañ, aytqanıñnıñ bärin-bärin isteyin. “**Yaparsan** dediklerini değıştirmeden hepsini yapacağım.” (7731)

awır-sa da “acısa da”

Qanşa janı **awırsa da** inq demeytin adam, mına soqqığa şıday almadı. “Ne kadar canı **acısa da** ses çıkarmayan adam, bu vuruşa dayanamadı.” (4414)

däwirlep tur-sa da “güçlü olmasına rağmen”

Üstiñgi ernimen kök tirep, astıñgi ernimen jer tirep, qanşa **däwirlep tursa da** Dawılbay alıñ arwaqtıñ aybınınan seskener. “Üst dudağı ile gökyüzünü, alt dudağı ile yeri dayayıp, ne kadar **güçlü olmasına rağmen** Dauılbay kahraman ruhundan korkar.” (4827)

oqıp şıq-sa+m “okursam”

A, men mümkün bul kitaptı durıstap tağı **oqıp şıqsam**, qatemdi tüsinermin, – dep qaldı Bronnikov. “Ben bu kitabı bir daha **okursam**, belki yanlışıımı anlarım, – deyiverdi Bronniykov.” (44)

sıynba-sa+m “güvenmezsem”

Özime-özim **sıynbasam**, mağan kimniñ janı aşığan. “Tek kendime **güvenmezsem**, bana kim yardım eder.” (610)

1.2.7.1.4.2.2. İstek Kipi

Kazak Türkçesinde fiilin istek çekimi iki şekilde: /-ğay/, /-gey/, /-qay/, /-key/ ve /-ğı/, /-gi/, /-qı/, /-ki / + **kel** yardımcı fiiliyle yapılır.²⁵¹ Ayrıca incelediğimiz metinde istek kipinin **fiil + -sA + iygi + e-di** şeklini tespit edebildik.

Metindeki istek kipi ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
/-ğay/, /-gey/	/-sin/
/-ğı/, /-gi/, /-qı/ + kel	-mAk iste-
-sA + iygi + edi	-sa iyi olur-

/-ğay/

jiberip tur-ğay “göndersin”

Alpıstan asqan alpawıt bolıstı quyday qayırmıdı etemin dese, on jetidegi suluw qızdı ayttırıp, qayın jurtına jiyirek **jiberip turğay**. “Altmış yaşı aşan derebeyi yöneticiye Allah merhamet vereceğim derse, on yedisindeki güzel kızı isteyip, kaynatasına sık sık **göndersin.**” (2498)

/-gey/

jüre ber-gey “devam etsinler”

Bul waqıyğanıñ sol soñğı tiri kwäleri künniñ şuğılasın, aydın nurın, aspanıñ kögildirin körip **jüre bergey**... “Bu olayın işte son diri olan şahitleri güneşin ışığını ayın nurunu gökyüzünün maviliğini görerek yaşamaya **devam etsinler.**” (2978)

/-ğı/, /-gi/, /-qı/ + kel

bol-ğı+m keledi “olmak istiyorum”

Men de jüyrik **bolğım keledi**, – dedi. “Ben de yüğrük **olmak istiyorum.**” (3796)

bil-gi+ñ keledi “öğrenmek istiyorsun”

²⁵¹ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 349-350.

E, tamır, bärin **bilgiñ keledi**, ä? “Eee, dostum, her şeyi **öğrenmek istiyorsun**, öyle mi?” (1975)

qaş-qı+sı **keledi** “kaçmak istiyor”

Turar **qaşqısı keledi**. “Turar **kaçmak istiyor**.” (105)

qıljaq qıl-ğı+ñ **keledi** “dalga geçmek istiyorsun”

E, batır, jaman ağaǵdı **qıljaq qılğın keledi**, ä? “Eee, yiğidim, ağabeyinle **dalga geçmek istiyorsun**, öyle mi?” (629)

tiyme-se **iygie-di** “vurmazsak iyi olurdu”

Endi-endi awzımız asqa tiygende, murnımız tasqa **tiymese iygi edi**. “Asıl şimdi artık iyi olduk dediğimizde, başımızı taşa **vurmazsak iyi olurdu**.” (3365)

1.2.7.1.4.2.3. Emir Kipi

Emir kipleri sadece şekil bildiren ekler olup, tasarlanan hareketin emirle yapılmasını ifade eder.²⁵² Emir kiplerinde I. ve III. şahıslar soru çekimine girerken, II. şahıslar soru almaz. Ayrıca metinde fiilin emirlik anlamını kuvvetlendirmek için sözcüklere /-şı/, /-şi/ eklendiği yapıya ilişkin bir örnek tespit edilmiştir. Emir kipinin şahıs eklerinin tablosu ise yukarıda verilmiştir.

jaz-ayın “yazayım”

Mäseleniñ öte mañızdı ekenin ayıp men general-gubernatorğa **xat jazayın**. “Meselenin çok önemli olduğunu söyleyip ben Genel Valiye **mektup yazayım**.” (3864)

şaqır-ıñız “çağırın”

– Barlıq wezderdiñ naçalnikterin erteñ tañğı sağıat toğızğa **şaqırñız**. “Bütün eyaletlerin bakanlarını yarın sabah tokuza **çağırın**.” (3911)

qalma-yıq “kalmayalım”

Bolistardıñ narazılığına **qalmayıq**. “Onların itirazına **kalmayalım**.” (3960)

ber-sin “versin”

²⁵² Ergin, s. 304.

Meniñ artımda qalıp bata jatqan üş balama bir toqımday jerdi bäsirelikke **bersin**.
“Benim arkamda kalan üç çocuğuma küçücük bir yer hediye olarak **versin**.”

Seneyin be, senbeyin be “**inanayım mı, inanmayım mı**”

«**Seneyin be, senbeyin be**», dedi Rısqul sileyip tikesinen tik turğan küyi terezeden köringen ayğa qarap.” “**İnanayım mı, inanmayım mı** dedi Rıskul ayakta dik durduğı halde pencereden görünen aya bakıp.” (7598)

ber-ø-şi “**verø**”

– Äy, şürşit, ana tättiñnen on şaqtısın **berşi**, – dedi. “Hey, gâvur, şu şekerden yaklaşık on tane **ver**, dedi.” (1453)

1.2.7.1.4.2.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi, Kazak gramer kitaplarında ele alınmamıştır. Fakat kipi bu türü metinde fiilin /-Uw/ master eki ile /-se/ şart ekinden sonra **kerek**, **tiyis** edatlarının getirilmesiyle yapıldığı tespit edilmiştir.

Metindeki gereklilik kipi ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
-Uw + kerek	-mAk lazım
-Uw + GA + tiyis	-mAII
-Uw + iyelik eki + kerek	-mAII, -ması lazım
/-se/ kerek	-mAII

qor etpe-w **kerek** “**harcamamak lazım**”

Al, quday bergen qabiletti **qor etpew kerek**. “Ama Tanrı’nın verdiği yeteneği boşuna **harcamamak lazım**.” (7756)

iste-w **kerek** “**yapmalı**”

Endi **ne istew kerek**? “Şimdi **ne yapmalı**?” (3372)

aytuwğa **tiyis** “**söylemelileri lazım**”

Qalğanı öz jandarınan qorqıp-aq şının **aytuwğa tiyis**. “Diğerleri korktuklarından gerçeği **söylemelileri lazım**.” (3007)

bil-üwge **tiyis emes** “bilmemeli”

Tipti, Marfa **bilüwge tiyis emes**. “Hatta Marfa da bilmemeli.” (3264)

oylan-uw+ıñ **kerek** “sağlamalısın”

Budan bılay öz küniñdi öziñ körip, ölmestiñ qamın oylanuwıñ kerek. “Bundan sonra kendi geçimini kendin sağlamalısın.” (3968)

jek körme-se **kerek** “doğru bulmuş olmalı”

Suluwdı süyudi payğambar da **jek körmese kerek**. “Güzel kadını sevmeyi peygamber de **doğru bulmuş olmalı**.” (2627)

1.2.5.5. Fiillerin Birleşik Çekimi

*Birleşik çekim, iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir.*²⁵³ Birleşik çekimin üç şekli vardır: görülen geçmiş zaman (hikâye), öğrenilen geçmiş zaman (rivâyet) ve şart.

1.2.5.5.1. Hikâye

Geçmiş zamanda görülen hareketleri hikâye etmek için kullanılan fiil şeklidir.²⁵⁴ Kazak Türkçesinde hikâye birleşik çekimi, kip ve zaman eklerinden sonra görülen geçmiş zaman şekli olan *e-di* (<er- ET) kelimesinin eklenmesiyle yapılır.²⁵⁵

Kazak Türkçesinde ve metinde bulunan hikâye birleşik çekim ekleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Geçmiş Zaman	-GAn + e-di	/-mİş+ø-tİ/
	-p + e-di	
	-GAn + bolatın	
Şimdiki Zaman	-p, -a, -e, -y + tur, jätir, jür, otır + - GAn + e - di	/-Iyor-i-di/

²⁵³ Ergin, s. 320.

²⁵⁴ Ergin, s. 322.

²⁵⁵ Biray, Ayan, Ercilasun, s. 112.

	tur, jätır, jür, otır + e-di	
	-wdA + e-di	/-mAktA i-di/
Gelecek Zaman	-AtIn, -tIn + e – di	/ -AcAktI/
	-ar, -er, -r + e – di	
	-MAK, -MAKşI + e - di	
	+ -GaLI + tur, jür, jätır + e - di	
Geniş Zaman	-AtIn, -tIn + e – di	/ -rdI/, / -ArdI/, / -IrdI/, / -UrdU/
	-ar, -er + e - di	
İstek Kipi	-GAy + e-di	/ -A-y-dI/, / -sA-y-dI/
	-GI + iyelik eki + -kel	
Şart Kipi	-sA + e-di	/ -sA-y-dI/
Gerekliklik Kipi	+ -w+iyelik eki+kerek/qajet/tiyis	/mAlI-y-dI/
	-sa, -se +kerek+edi	

1.2.7.5.1.1. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde görülen geçmiş zamanın hikâyesi, **fiil + -GAN + e – di + II. tip şahıs ekleri** formülüyle; öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi ise **fiil + -p + e - di + II. tip şahıs ekleri** formülüyle kurulur ve Türkiye Türkçesindeki /-mİş+ø-tI/ birleşik çekimin verdiği anlamı verir.²⁵⁶ Metindeki geçmiş zaman hikâyesinin örnekleri şunlardır:

bol-ğan e-di “olmuş idi”

Munıñ özi bılay **bolğan edi**, şırağım... “Bu böyle **olmuş idi**, yavrum...” (4139)

dämet-ken e-di+m “umutlanmış idim”

Sizden bir xabar berer dep **dämetken edim**, tilsiz qus tük te aytpadı. “Sizden bir haber verir diye **umutlanmış idim**, dilsiz kuş hiçbir şey demiyor.” (7490)

tüs-ip e-di “atılmış idi”

²⁵⁶ Koç, Doğan, s. 288.

Bizdiñ elde bir Rısqul deytin kirme neme orıstıñ atın urlap, türmege **tüsip edi**, sol abaqtını tesip qaşıp ketipti. “Bizim köyde Rıskul denilen bir göçmen, bir Rus’un atını çalıp hapishaneye **atılmış idi**, işte o hapishaneyi kazarak kaçmış.” (2471)

qaljıra-**p e-di** “yorulmuş idi”

Äbden **qaljırap edi**. “Çok yorulmuş idi.” (2646)

1.2.7.5.1.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesi Grameri kitabında şimdiki zamanın hikâyesi, **fiil + -p, -a, -e, -y + tur, jadır, jür, otır + -GAn + e - di + II. tip şahıs ekleri, fiil+ wdA + e - di + II. tip şahıs ekleri**²⁵⁷ yapılarıyla verilmektedir. İncelediğimiz metinde şimdiki zaman hikâyesi /-Gan/ eki almadan yapıldığı tespit edilmiştir ve örnekleri şunlardır:

bas-**ıp kel-e jadır e-di** “yürüyor idi”

Üstindeki iyisiniñ qalıñ oyğa ketkenin sezgendey jiyren at asıqpastan bir-bir **basıp kele jadır edi**. “Üstündeki sahibinin derin düşüncelere daldığını anlayan al don at acele etmeden yavaşça **yürüyor idi**.” (5563)

qara-**p otır e-di** “bakıyor idi”

Aleksandr men Rısqul araz adamdar qusap, ekewi eki jaqqa **qarap otır edi**. “İskender ve Rıskul birbirine kırgınmış gibi, ikisi ayrı tarafa **bakıyor idi**” (156)

1.2.7.5.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde gelecek zamanın hikâyesi dört şekilde yapılır.²⁵⁸

a) /-a/, /-e /, /-y/ ekleriyle kurulan gelecek zamanın hikâyesinde, bu eklerin yerini /-AtIn/, /-tIn/ sıfat-fiili alır. Formülü şöyledir: **fiil + -AtIn, -tIn + e - di + II.tip şahıs ekleri**. İncelediğimiz metinde tespit edilen örnek şöyledir:

bosat-**atın e-di** “bırakacak idi”

Seni äkimder türmeden bılay da **bosatatın edi** göy. “Seni valiler hapishaneden zaten **bırakacak idi**.” (3179)

²⁵⁷ Koç, Doğan, s. 289.

²⁵⁸ Koç, Doğan, s. 290-292.

b) /-ar/, /-er/, /-r/ ekleriyle yapılan gelecek zaman hikâyesinin formülü şöyledir: **fiil + -ar, -er, -r + e - di + II. Tip şahıs ekleri.**

jıl-ar e-di “ağlayacak idi”

Jılar edi, közinen jas şıqpadı. “**Ağlayacak idi** ama gözünden yaş çıkmadı.” (4419)

c) /-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-bekşi/, /-paqşı/, /-pekşi/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın hikâyesi şöyledir: **fiil + -MAK, -MAKŞI + e - di + II. tip şahıs ekleri.**

tasta-maq e-di “bırakacak idi”

Qırıq qulaş arqannıñ uşın tuzaqtap, buğalıq **tastamaq edi**... ala arqannıñ özi ala şubar jılan bolıp basın qayqañdattı. “Urganın ucuna tuzak kurup, kement **bırakacak idi**... ela renkli urgan beyaz alacalı yılana dönüşüp başını sallıyormuş.” (975)

de-mekşi e-di “diyecek idi”

Rısquldıñ Şolaq Şabdarına deyin öz tabanına qostıñtırdıñ», – **demekşi edi**, aytpadı. “Rıskul’un Şolak Şabdar’ını bile kendi sürüne ekledin» **diyecek idi**, demedi.” (7058)

ırıldastırıp qoy-maqşı e-di “çatıştıracak idi”

Bir kamerağa dini basqa orıs pen qazaqtı qatar jatqızıp, **ırıldastırıp qoymaqşı edi**, qayta bular nağaşı, biri jiyendey bawırlasıp ketti. “Aynı koğuşa dini başka Rus ile Kazağ’ı birlikte yerleştirip, **çatıştıracak idi**, aksine bunlar biri dayı, biri yeğen gibi kardeş oldular.” (7665)

qama-maqşı e-di “tutuklayacak idi”

Moldabekti de ustap **qamamaqşı edi**, ol qaşıp ketti. “Moldabek’i de yakalayıp **tutuklayacak idi** ama kaçtı.” (6579)

e) /-ğalı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın hikâyesi, **fiil + -GaLI + tur, jür, jatır + e - di + II. tip şahıs ekleri** şeklindedir. Metinde bununla ilgili örnekler bulunmamaktadır.

1.2.7.5.1.4. Geniş Zamanın Hikâyesi

Kazak Türkçesinde /-a/, /e/ ekleriyle kurulan geniş zamanın hikâyesi, gelecek zamanda olduğu gibi e /-AtIn/, /-tIn/ sıfat-fiili ile yapılır. Formülü şöyledir: **fiil + -AtIn**,

-tIn + e - di + II. tip şahıs ekleri.²⁵⁹ İncelediğimiz metinde geniş zaman hikâyesinin **fiil** +

-ar, -er + e - di + II. tip şahıs ekleri şeklini de tespit ettik.

qutılıp ket-**etin e-di** “kurtulur **idi**”

Älgide jüyriktiñ noqtasın sıpara salıp, qamşımen osıp-osıp jibergende, janwar **qutılıp ketetin edi**. “Keşke o an yürüğün yularını hızlıca çekip kamçıyla bir kırbaçlasaydı, hayvan **kurtulur idi**.” (1150)

qorq-**ar e-di** “korkar **idi**”

Bayğus ana balasının sırın bilgennen de, köringenniñ köz türtkisi bolıp, qorlanıp keter me dep **qorqar edi**. “Zavallı anne çocuğunun huyunu iyi bildiği için onun gururunun kırılmasından **korkar idi**”. (4365)

tüsin-**er e-di** “anlar **idi**”

Tirilerdiñ mına qorlığın Saymasay sezbeydi-aw, sezse **tüsiner edi**: tiride kim bolğanın, ölgende kim bolğanın. “Dirilerin bu eziyetini Saymasay hissedemez, hissederse **anlardı**: diriymen kim, öldükten sonra kim olduğunu.” (3529)

bağ-**ar e-di** “besler **idi**”

Jılqıaydar Dawılbaydın jılqısın **bağar edi**. “Jılqıaydar Dauılbay’ın atlarını **besler idi**” (4174)

1.2.7.5.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesi Grameri kitabında istek kipinin hikâyesi iki şekilde verilmiştir: **1) fiil + -GAY + e-di + II. tip şahıs ekleri 2) fiil + -GI + iyelik eki + -kel + çekim eki + edi.**²⁶⁰ İncelediğimiz metinde istek kipinin hikâyesiyle ilgili herhangi bir örnek bulunmamaktadır.

²⁵⁹ Koç, Doğan, s. 293.

²⁶⁰ Koç, Doğan, s. 295.

1.2.7.5.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesi Grameri kitabında şart kipinin hikâyesi şu şekilde verilmiştir: **fiil + -sa + e-di + II. tip şahıs ekleri.**²⁶¹ İncelediğimiz metinde şart kipinin hikâyesiyle ilgili herhangi bir örnek bulunmamaktadır.

1.2.7.5.1.7. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Kazak Türkçesi Grameri kitabında gereklilik kipinin hikâyesi **fiil+-w+iyelik eki+kerek/qajet/tiyis**²⁶² şeklindedir. Bu yapının dışında incelediğimiz metinde gereklilik kipinin hikâyesinin şu şekli tespit edilmiştir: istek anlamı veren **-sa, -se +kerek+e-di.**

aralastır-uw **kerek e-di** “karıştırmalıydık”

O basta bul şarwağa osı Axattı **aralastıruw kerek edi.** “İlk başta bu işe Ahat’ı **karıştırmalıydık.**” (4959)

kel-üw+i **kerek e-di** “bırakmalıydı”

Rısqul mına siyıqsız torı atın anaw awlaқтағы mamaғашқа baylap qoyıp **kelüwi kerek edi.** “Rıskul bu sevimsiz doru atını uzaktaki ağaça bağlayarak **bırakmalıydı.**” (5794)

soq-sa **kerek e-di** “yol açmalıydı”

Äsirese bir kamerağa kazakpen qatar orıstı otırğızuw Prixodko mırzaniñ oynşa, arıstan men jolbarıstıñ ırıldasuwınan da zorıraq janjalğa aparıp **soqsa kerek edi.** “Özellikle, bir Kazak ile bir Rus’u aynı koğuşa yerleştirmek, Prihodko Bey’in düşüncesine göre, aslan ve kaplanın hırıldeşmasından daha zor bir çatışmaya **yol açmalıydı.**” (3)

1.2.5.5.2. Rivayet

*Bu çekil asıl fiil kiplerine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesiyle yapılan birleşik çekimdir.*²⁶³ Kazak Türkçesinde rivayet, Eski Türkçedeki erken yapısının Kazak Türkçesindeki uzantısı olan **e-ken** ile yapılır. Bu yapı, Türkiye Türkçesindeki **/-imiş/** ek-fiilinin karşılığıdır.²⁶⁴

²⁶¹ Koç, Doğan, s. 295.

²⁶² Koç, Doğan, s. 296.

²⁶³ Ergin, s. 323.

²⁶⁴ Koç, Doğan, s. 297.

Kazak Türkçesindeki ve metinde bulunan rivayet birleşik çekim ekleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Geçmiş Zaman	-GAn + e-ken	/-mıſmıſ-/
	-AtIn + e-ken	
Şimdiki Zaman	-p, -a, -e, -y + tur, jätır, jür, otır + -GAn + e - di	/-Iyor-muſ < -Iyor-imıſ/
	-p, -a, -e, -y + tur, jätır, jür, otır + e-ken	
	-wdA + e-ken	/-makta imıſ/
Gelecek Zaman	-a,-e,-y + dI + e-ken	/-AcAkmiſ < -AcAk imıſ/
	-ar, -er, -r + e-ken	
	-MAK, -MAKſI + e-ken	
	-GaLI + tur, jür, jätır + e-ken	
Geniş Zaman	-a,-e,-y + dI + e-ken	/-r-mIſ/, /-Ar-mIſ/, /-Ir-mIſ/, /-Ur-mUſ/
İstek Kipi	-GAy + e-ken	/-A-y-mIſ/, /-sA-y-mIſ/
Şart Kipi	-sA + e-ken	/-sA-y-mIſ/
Gerekliklik Kipi	-w + iyelik eki + kerek/qajet/tiyis + e-ken	/-mAll-y-mIſ/

1.2.5.5.2.1. Geçmiş Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde /-DI/ ve /-GAn/ ekleriyle yapılan geçmiş zamanın rivayeti, **fiil + -GAn + e-ken + I. tip şahıs ekleri**; /-AtIn/ ekiyle yapılan geçmiş zamanın rivayeti ise

fiil + -AtIn + e-ken + I. tip şahıs ekleri şeklindedir.²⁶⁵ Metinde sadece /-DI/ ve /-GAn/ ekleriyle yapılan geçmiş zamanın rivayeti tespit edilmiştir.

şıq-qan e-ken+ø “çıkılmışmış”

²⁶⁵ Koç, Doğan, s. 297.

Sol ottan Rısqul jatqan mayağa uşqın tüsip, kenet ört **şıqqan eken**. “Şu ateşten Rısqul’un yattığı ot yığının kışkılcım düşer ve aniden yangın **çıkmışmış**.” (3288)

uşıra-ğan e-ken+siñ “bulaşmışmışsın”

Jazılmaytın dertke **uşırağan ekensiñ**. “İyileşmeyecek derde **bulaşmışmışsın**.” (1754)

qaş-qan e-ken+siñder “kaçmışmışsınız”

Qılmesker bolıp, Almatığa siymay **qaşqan ekensiñder**, Tülkibasta nelerin barü basbuzar, qanı buzıqtar? “Suçlanıp Almatı’ya sığmayıp **kaçmışmışsınız**, Tülkibas’da ne işiniz var, haydut, kanı bozuklar?” (7120)

1.2.5.5.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde “**otur, tur, jadır, jür**” fiillerinden birisiyle kurulan şimdiki zamanın rivayeti, **fiil + -p, -a, -e, -y + tur, jadır, otur, jür + -GAn+ e-ken + I. tip şahıs ekleri**; /-wdA/ ekleriyle kurulan şimdiki zamanın rivayeti ise, **fiil + wdA + e-ken + I. tip şahıs ekleri** şeklindedir.²⁶⁶ Metinde sadece **jadır** fiiliyle kurulan şimdiki zamanın rivayeti bulunmuştur. Ayrıca metinde şimdiki zamanın rivayetinin /-Gan/ eki almadan yapıldığı tespit edilmiştir. Metinde görülen şimdiki zaman rivayetinin örnekleri şöyledir:

şığ-ıp jadır e-ken “görünüyor imiş”

Jügirip barıp, eñkeyip qarap edi, jüregi tas töbesinen şığa jazdadı, şımdardıñ arasınan adamnıñ bası **şığıp jadır eken**. “Koşarak gidip, başını eğip baktığında çimenlerin arasından kararan insan başı **görünüyor imiş**, az kalsın ödü kopacaktı.” (4399)

şırıl-da-p otur e-ken “ötüyor imiş”

Söytse, qara soranın qawında kündizgi şek-şektiñ ornına şildeqoñız **şırıldap otur eken**. “Meğer, kenevirin arasında gündüz gördüğü çekirgenin yerine cır cır böceği **ötüyor imiş**.” (1678)

tepkile-p tur e-ken “tepiyor imiş”

Qızıl Jebe kisinep kelip, abaqtıñ esigin **tepkilep tur eken**. “Kızıl Cebe kişneyerek hapisanenin kapısını **tepiyor imiş**.” (1691)

²⁶⁶ Koç, Doğan, s. 298.

jan-**ıp** bar-**a** jat-**qan e-ken** “yanıyor imiş”

Rısqul turayın dese tura almay, ayaq-qolı özine bağınbay, jan-jağın ot qamalap, **janıp bara jatqan eken**. “Rıskul kalkmak istese de kalkamayıp, elini ayağını kıpırdatamamış, etrafını ateş sarmış **yanıyor imiş**.” (3289)

añdı-**p-aq** jat-**qan e-ken** “takip ediyor imiş”

Ananınñ ärbir qıymılın **añdıp-aq jatqan eken**. “Onun her bir hareketini **takip ediyor imiş**.” (5254)

1.2.5.5.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde /-a/, /-e/, /-y/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın rivayeti, **fiil + -a,-e,-y + dI + e-ken + I. tip şahıs ekleri şeklinde**; -ar,-er,-r ekleriyle yapılan gelecek zamanın rivayeti ise **fiil + -Ar, -r + e-ken + I. tip şahıs ekleri şeklinde**; /-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-bekşi/, /-paqşı/, /-pekşi/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın rivayeti **fiil + -MAK, -MAKŞI + e-ken + I. tip şahıs ekleri şeklinde**; gelecek zamanın /-ğalı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/ ekleriyle yapılan rivayeti **fiil + -GAI + tur, jatr, jür, otır + e-ken + I. tip şahıs ekleri şeklinde** kurulur.²⁶⁷ Metinde sadece /-a/, /-e/, /-y/ ile /-ar/, /-er/, /-r/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın rivayeti bulunmuştur.

isteme-**y+di e-ken+siñ** “yapmayacak imişsin”

Onı istemeydi ekensiñ...Onu yapmayacak imişsin ...(4613)

kel-**e+di e-ken+min** “gelecek imişsin”

Katorgadan qaytqanşa **jetpiske keledi ekenmin**. “Angaryadan döndüğümde **yetmiş yaşına gelecek imişsin**.” (6696)

siñir-**er e-ken+siñ** “sinirecek imişsin”

Biraq käytip **siñirer ekensiñ** boyıña. “Ama nasıl **sinirecek imişsin** içine?” (1093)

jar-**ar ma e-ken+siñ** “mücadele edebilecek imiş misin acaba”

²⁶⁷ Koç, Doğan, s. 300-302.

Berdi-jan-aw, şiyettey üş qulınımnıñ es bileri, bas iyesi sen ediñ, alısqañmen alısıp, julısqañmen julısuwğa **jarar ma ekensiñ**, qulınım. “Yavrum, küçücük üç çocuğumun en büyüğü sensin, büyüklerle **mücadele edebilecek imiş misin** acaba.” (4363)

1.2.5.5.2.4. Geniş Zamanın Rivayeti

Kazak Türkçesinde, /-a/, /-e/, /-y/ ekleriyle yapılan geniş zamanın rivayeti gelecek zamanda olduğu gibi **fiil + -a, -e, -y + dI + e-ken + I. tip şahıs ekleri** şeklinde kurulur.²⁶⁸ Metinde tespit edilen örnekler şu şekildedir:

otta-y ber-**e+di e-ken+siñ** “söyleyecek imişsin”

Ey, qoyşı, **ottay beredi ekensiñ**, – dep jaqtırmaydı Arman ülkenderden estigen söz awzına tüsip. “Hey, yeter, ağzına geleni **söyleyecek imişsin**, diye büyüklerden duyduğu sözleri hatırlayıp söyleyen Arman onun dediklerinden hoşlanmaz.” (3064)

kes-e alma-y-**dı e-ken+siñ** “kesemez imişsin”

Quday aqına tün jamılıp otırmın ğoy, öz qolındı öziñ **kese almaydı ekensiñ**. Allah aşkına ben de üzülüyorum, kendi elini kendin **kesemez imişsin**. (4969)

1.2.5.5.2.5. İstek Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesi Gramer kitabında, istek kipinin rivayeti **fiil + -GAy + e-ken + I. tip şahıs ekleri** şeklindedir.²⁶⁹ İncelediğimiz metinde istek kipinin rivayeti ilgili herhangi bir örnek tespit edilmemektedir.

1.2.5.5.2.6. Şart Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesinde, şart kipinin rivayeti, **fiil + -sA + II. tip şahıs ekleri + e-ken** formülüyle kurulur.²⁷⁰ Metinde tespit edilen örnek şu şekildedir:

kisi esigin körme-**se e-ken** “muhtaç olmasa imiş”

Eki dünyede bir-aq tilegim bar, balalarım **kisi esigin körmese eken**, – dewmen boldı. “İki dünyada bir isteğim var, çocuklarım birilerine **muhtaç olmasa imiş**, dedi hep.” (4198)

²⁶⁸ Koç, Doğan, s. 302.

²⁶⁹ Koç, Doğan, s. 303.

²⁷⁰ Koç, Doğan, s. 305.

1.2.5.5.2.7. Gereklilik Kipinin Rivayeti

Kazak Türkçesinde Grameri kitabında gereklilik kipinin rivayeti şu şekilde verilmiştir: **fiil + -w + iyelik eki + kerek/qajet/tiyis + e-ken.**²⁷¹ İncelediğimiz metinde ise gereklilik kipinin rivayetinin örneği bulunmamaktadır.

1.2.5.5.3. Şart

Birleşik çekimin şart kipi asıl fiil kiplerinin karşıladığı hareketi şart şeklinde ifade eder.²⁷² Kazak Türkçesinde birleşik şart çekimi **bolsa** kelimesiyle kurulur ve bu çekimin öğrenlen geçmiş zaman, emir, şart ve istek kipleriyle çekimi yoktur.²⁷³

Kazak Türkçesindeki ve metinde bulunan şart birleşik çekim ekleri ile Türkiye Türkçesindeki karşılığı şu şekildedir:

	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
Geçmiş Zaman	-GAn + bolsa	/-DI i-se > -DI-y-sA/ /-mIş i-se > -mIş-sA/
Şimdiki Zaman	-p, -a, -e, -y + tur, jatır, otır, jür + -GAn + bolsa -wdA + bolsa	/-Iyor i-se > -Iyor-sA/
Gelecek Zaman	-AtIn+ bolsa -ar, -er, -r + bolsa -MAK, -MAKşI + bolsa -GaLI + tur, jür, jatır + bolsa	/-AcAk i-se > -AcAk-sA/
Geniş Zaman	-a,-e,-y + dI + bolsa	/-r-sA/, /-Ar-sA/, /-Ir-sA/, /-Ur-sA/
Gereklilik Kipi	-w + iyelik eki + kerek/qajet/tiyis + bolsa	/-mAII-y-sA/

²⁷¹ Koç, Doğan, s.305.

²⁷² Ergin, s. 325.

²⁷³ Koç, Doğan, s. 306.

1.2.7.5.3.1. Geçmiş Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde /-DI/ ve /-GAn/ ekleriyle yapılan geçmiş zamanın şartı, **fiil + -GAn + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklindedir.²⁷⁴ Metinde ise geçmiş zamanın şartı ile ilgili örnekler bulunmamaktadır.

1.2.7.5.3.2. Şimdiki Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde “**otır, tur, jätir, jür**” fiillerinden birisiyle kurulan şimdiki zamanın şartı, **fiil + -p, -a, -e, -y + tur, jätir, otur, jür + -GAn + bolsa + II. tip şahıs ekleri**; /-wdA/ ekleriyle kurulan şimdiki zamanın şartı ise, **fiil + wdA + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklindedir.²⁷⁵ Metinde ise şimdiki zamanın şartı ile ilgili örnekler tespit edilmemiştir.

1.2.7.5.3.3. Gelecek Zamanın Şartı

Kazak Türkçesinde /-a/, /-e/, /-y/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın şartı, **fiil + -AtIn + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklinde; /-ar/, /-er/, /-r/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın şartı ise **fiil + -Ar, -r + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklinde; /-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşı/, /-baqşı/, /-bekşı/, /-paqşı/, /-pekşı/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın şartı **fiil + -MAK, -MAKşı + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklinde; gelecek zamanın /-ğalı/, /-geli/, /-qalı/, /-keli/ ekleriyle yapılan şartı **fiil + -GAlI + tur, jätir, jür, otur + -GAn + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklinde kurulur.²⁷⁶ İncelediğimiz metinde ise sadece /-a/, /-e/, /-y/ ve /-ar/, /-er/, /-r/ ekleriyle yapılan gelecek zamanın şartıyla ilgili örnekler bulunmaktadır.

ayday-**tın bol-sa** “sürgün edecekse”

Eger meni iytjekkenge **aydaytın bolsa**, qatın-balamdı birge ala ketemin dep ulıqtarğa arızdanuwğa bola ma, Eskendir? “Eğer beni Sibirya’ya **sürgün edecekse**, çocuk çoluğumu birlikte götüreceğim diye yöneticilere şikâyet etsem olur mu, İskander?” (6528)

kön-**etin bol-sa** “kabul edecekse”

²⁷⁴ Koç, Doğan, s. 306.

²⁷⁵ Koç, Doğan, s. 307.

²⁷⁶ Koç, Doğan, s. 308-310.

Osı jağdayğa **könetin bolsa**, ol äyeldiñ jäne balalarınıñ jası, densawlıǵı jöninde tolıq мәlimet jäne qolxat alıp, tez bizge jetkiziñiz. “Bu koşulu **kabul edecekse**, o kadının ve çocuklarının yaşı, saǵlıǵı hakkında bilgi alıp ve makbuz alıp hemen bize gönderin.” (7015)

türtpey-**tin bol-sa** “karşı çıkmayacaksa”, qıyıspay-**tin bol-sa** “düşman olmayacaksa”

Rısqul bolıstıñ bul aytqanına taǵı şübälanadı: «Tübi birge **türtpeytin bolsa**, tuwısqan **qıyıspaytin bolsa**, Janıs turmaq, Şımırdı Şımır öz eline nege sıyǵızbadı? “Rısqul yöneticinin bu söyledikleriyle tekrar şüpheye düşer: «Soyu bir olan **karşı çıkmayacaksa** akraba, **düşman olmayacaksa** o zaman Janıs’ı bir kenara bırak da, Şımır’ı Şımır bile kendi yerinde niye geçindiremedi?” (855)

tiril-**er bol-sa** “dirilecekse”

Köz jasınan ölgender qayıp **tiriler bolsa**, Älimbek batırdı, keşegi Soqır batırdı tiriltip almas pa edik. “Gözyaşından ölenler tekrar **dirilecekse**, Alimbek kahramanı, düñkü Sokır kahramanı diriltirdik ki.” (5504)

1.2.7.5.3.4. Geniş Zamanın Şartı

Kazak Türkçesi Grameri kitabında /-a/, /-e/, /-y/ ekleriyle yapılan geniş zamanın şartı gelecek zamanda olduğu gibi **fiil + -a,-e,-y + dI + bolsa + II. tip şahıs ekleri** şeklinde verilmiştir.²⁷⁷ Metinde ise geniş zamanın şartı ile ilgili örnekler tespit edilmemiştir.

1.2.7.5.3.4. Gereklilik Kipinin Şartı

Kazak Türkçesi Grameri kitabında gramer gereklilik kipinin şartı, **fiil + -w + iyelik eki + kerek/qajet/tiyis + bolsa** şeklindedir.²⁷⁸ Metinde ise gereklilik kipinin şartı ile ilgili örnekler bulunmamıştır.

²⁷⁷ Koç, Doğan, s. 311.

²⁷⁸ Koç, Doğan, s. 311.

1.2.5.6. Ek-Fiil

1.2.5.6.1. Şimdiki Zaman

Kazak Türkçesinde ek fiilin isimlerle şimdiki zamanda çekimi, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi şahıs eklerinin isimlere eklenmesiyle yapılır.²⁷⁹ Türkiye Türkçesinde olumsuz şekli için **değil** edatı kullanılırken Kazak Türkçesinde farklı olarak olumsuz şekli **emes** (<**ermez**) ile yapılmaktadır.

Metinde görülen ek fiilin isimlerle şimdiki zamanda çekimi şu şekildedir:

qılmıs emes “suç değil”

Qılmıs – jay **qılmıs emes**. Suç sıradan bir **suç değil**. (3754)

adamın “adamım”

Ey, aqmaq, men kisi öltirgen **adamın**. “Hey, ahmak, ben birini öldüren **adamım**.” (3438)

qurbanımın “kurbanıyım”

Men de zalımdıqtıñ **qurbanımın**. “Ben de zalimliğin **kurbanıyım**.” (6753)

sensiñ “sensin”

Jalañ qolmen ot kösep, ayağı küygen tawıqtay tarıǵıp jatqan şaǵımda, Almatınıñ abaqtısın, Meke aynalǵanday sırttan torıp, janımnan sıqpay jürgen jalǵız **sensiñ**. “Yalın ellerimle ateşi karıştırıp, ayağı yanmış tavuk gibi zorluk çektiğimde Almat’ın hapishanesini, Mekke’yi dolaşmış gibi dışarıdan yolumu gözetleyip, yanımdan gitmeyen tek **sensin**.” (7474)

1.2.5.6.2. Görülen Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde ek fiilin isimlerle görülen geçmiş zamanda çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /-e/ fiilinin görülen geçmiş zaman şekli /-di/ ile, olumsuz şekli şimdiki zamanda olduğu gibi **emes** (<**ermez**) ile yapılır.²⁸⁰ Metinde görülen ek fiilin isimlerle görülen geçmiş zamanda çekiminin örnekleri şunlardır:

mal e-di “hayvan idi”

²⁷⁹ Koç, Doğan, s. 284.

²⁸⁰ Koç, Doğan, s. 285.

Saymasaydın Küreñ qasqası dodaşıl **mal edi**. “Saymasay’ın Küren Kaska atı debelenmeye hazırlanmış, eğitimli **hayvan idi**.” (904)

kisi e-di “adam idi”

Saymasay eñsegey boyılı, kesek pişindi, qara saqalına sāl-pāl ğana qılaw tūsken, nurlı jüzdi, sımbattı **kisi edi**. “Saymasay uzun boylu, iri yapılı, siyah sakalı azıcık ağaran, nurlu yüzlü, yakışıklı **adam idi**.” (2465)

künder e-di “günler idi”

Tiri pende tırşiligin körip, bayağışa bayı-bay, qulı-qul bolıp jürip jatqan **künder edi**. “Hayatta kalanları yaşamlarına devam edip, öncek gibi zengini zengin, kulu kul gibi geçinen **günler idi**.” (7021)

Ostaşkin e-di “Ostaşkin idi”

Bul jolı qol qoyğan Jetisuw gubernatorının orınbasarı **Ostaşkin edi**. “Bu sefer imzalayan Jetisu Eyaletinin yardımcısı **Ostaşkin idi**.” (7075)

1.2.5.6.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Kazak Türkçesinde ek fiilin isimlerle öğrenilen geçmiş zaman çekimi /-e/ fiilinin **e-ken** şekliyle yapılır.²⁸¹ İncelediğimiz metinde bulunan örnekler şu şekildedir:

kedey e-ken “fakir imiş”

Biraq, jalğız attı **kedey eken**. “Ama tek atlı **fakir imiş**.” (4193)

Bronnikov e-ken “Bronniykov imiş”

Bul **Bronnikov eken**. “Bu **Bronniykov imiş**.” (4681)

sorpa e-ken “çorba imiş”

Judırıqtay qara nan men bir ojaw sıldır **sorpa eken**. “Küçücük siyah ekmek ile bir kepçe cıvık **çorba imiş**.” (5389)

Kenje e-ken “Kenje imiş”

---

²⁸¹ Koç, Doğan, s. 286.

Eñ aldımen eski şekpeniniñ eki eteği eki şalgayğa ketip, dalaq-dalaq şawıp kele jatqan jılqış **Kenje eken**. “Önde eski cekpeninin iki ucu iki tarafa uçup koşan at bakıcısı **Kenje imiş.**” (5748)

1.2.5.6.4. Şart

Kazak Türkçesinde ek fiilin isimlerle şart çekimi **bolsa** şeklinde yapılır.²⁸² Metinde bulunan ek fiilin isimlerle şart çekimi şöyledir:

Qızıl Jebe bolsañ “Kızıl Cebe isen”

E, **Qızıl Jebe bolsañ**, soyamız degenim ras. “Madem **Kızıl Cebe isen**, o zaman seni de öldüreceğiz demiştim.” (1408)

musılman bolsañ “Müslüman isen”

Al, **musılman bolsañ**, bizge jön siltep jiber. “**Müslüman isen** o zaman bize bir yol göster.” (1455)

qarlığaş bolsañ “kırlangıç isen”

Al, **qarlığaş sen bolsañ** uyadağı balapanıñdı asıraysıñ. “**Kırlangıç sen isen** yuvadaki yavruların için avlarsın.” (5545)

1.2.5.7. Fiilimsiler

1.2.5.7.1. İsim-Fiiller

*İsim-fiil, fiilin ad çekli, yani bir kılış, bir durum veya oluşun adıdır.*²⁸³ Kazak Türkçesinde isim-fiil eki, aynı zamanda bir fiilden isim yapma eki olan **/-w/** ekidir. TT’nde ise isim fiiller: **/-mAk/**, **/-mA/**, **/-Iş/-Uş/**’tur.

İncelediğimiz metinde görülen isim-fiiller ve kullanım şekilleri şöyledir:

1.2.5.7.1.1. İsim yan cümlesi /master bloku yapan isim-fiil ekleri

/-w/

basın ala sal-uw “kesmek”

Rısquldıñ **basın ala saluw** oñay. “Rıskul’u öldürmek kolay.” (3860)

²⁸² Koç, Doğan, s. 287.

²⁸³ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, TDK Yay., (7. Baskı), Ankara 2007, s. 420.

qarap otır-uw “bakmak”

Bulardı kazak-orıstıñ qolımen atqannan göri birinin qolımen birin bawızdatıp, özderimen özderin qılızşeke etip qoyıp, qızıǵına **qarap otıruw** äldeqayda tiyimdi. “Ruslar için, bunları atmaktansa birinin eli ile birisini boǵazlatıp, kendi aralarında kavgıa ettirip, dıśarıdan eǵlenceye **bakmak** daha mantıklı.” (5783)

1.2.5.7.1.2. Yükleme ismi yapan isim-fiil ekleri

/-w/

qaǵ-uw “yapmak”

Bir ğana amal – tor temirdi neǵurlım juwanıraǵ **qaǵuw**. “Bir çaresi demir parmaklıǵı elinden geldiǵı kadar kalın **yapmak**.” (4055)

qayt-uw “dönmek”

Axattıñ armanı – ebi kelse, elge **qaytuw**. “Ahat’ın tek isteǵı, Allah izin verirse, ana yurdına **dönmek**.” (750)

1.2.5.7.2. Sıfat-Fiiller

*Sıfat-fiil, fiilin anlamını zamana baǵlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir.*²⁸⁴

Kazak Türkçesinde sıfat-fiiller için **esimşe** terimi kullanılır. Kazak Türkçesi gramer kitaplarında verilen Kazak Türkçesindeki en yaygın sıfat-fiil ekleri şunlardır: /-GAn/, /-AtIn/, /-Ar/, /-MAs/, /-UwşI/.²⁸⁵ Fakat bu eklerin dıśında metinde sıfat-fiil olarak kullanılan /-aśaq/ eki ile bir örnek tespit edilmiştir.

İncelediğimiz metinde görülen sıfat-fiiller ve kullanım şekilleri şöyledir:

1.2.5.7.2.1. Sıfat yan cümlesi yapan sıfat-fiil ekleri

/-atın/, /-etin/; /-tın/, /-tin/

sottal-atın “yargılanacak”

Al, **sottalatın adam** advokat jaldawı kerek. “**Yargılanacak insan** ise avukat tutması lazım.” (6397)

bastal-atın “başlayacağı”

²⁸⁴ Banguoǵlu, s. 422.

²⁸⁵ Balakayev, Baskakov, Kenesbayev, s. 321-325.

Sot **bastalatın mezigil** tayandı. “Mahkemenin **başlayacağı saat** yaklaştı.” (6582)

köteril-**etin** “**kalkacak**”

Zalda jamırap **köteriletin** qaraqurım **xalıq** joq. “Salonda her yerden ses çıxararak **kalkacak** kalabalık **millet** yok.” (6617)

kiygizil-**etin** “**takılacak**”

Omaş basına **kiygiziletin temirge** jutañ boldıq. “Ağaç saban başına **takılacak demire** muhtaç olduk.” (6976)

istey-**tin** “**yapacağı**”

Bul sirä jılqı balasınıñ birewdi jaqsı körgende **isteytin izeti** şıǵar, sonısımen öz meyirimin bildirgeni şıǵar. “Bu, galiba atların birisini sevdiğinde **yapacağı harekettir**, böylece merhametini göstermek istiyorlardır.” (7440)

janı aşıy-**tın** “**acıyacak**”

Oğan **janı aşıytın** başka **adam** joq. “Ona **acıyacak** başka **kimse** yok.” (7469)

/-ğ**an**/, /-gen/, /-q**an**/, /-ken/

tasta-ğ**an** “**bıraktığı**”

Tastağan aqşa şıldır etip, tünkege tüsedı. “Prihodko’nun **bıraktığı para** tak–tak edip, tenekeye düşerdi.” (65)

jañar-ğ**an** “**yenilenen**”

Prihodko mırza, «Evangeliye» degenimiz «Bibliyanıñ» **jañarğan nusqası** ğoy. “Prihodko Bey, «Evangeliye» dediğimiz «Kitab-ı Mukkades’in» **yenilenen nüshası** ya.” (39)

otır-ğ**an**+dar “**oturanlar**”

Otırğandar qattı oyda qaldı. “Orada **oturanlar** derin bir düşünceye daldılar.” (1424)

tigil-**gen** “**dikilen**”

Prixodko mırza köziniñ qıyığımen Turardıñ qulın jarğağınan **tigilgen** döñgelek **telpeğine** qarap qoyadı. “Prihodko Bey göz ucu ile Turar’ın tay derisinden **dikilen** yuvarlak **takkesine** bakar.” (81)

ösir-**gen** “yetişen”

Sol alağan ayalap **ösirgen balada** arman bar ma? “Bu ellerde **yetişen çocuğun** başka hayali mi olur?” (237)

şıq-**qan** “çıkan”

Keşke jaqın tısqa dāretke **şıqqan bala** üyge qayıp kirgende, tabaldırıqtan attay bere qulap qaldı. “Akşama doğru dışarıya tuvalete **çıkan çocuk** tam eve girecekken bayıldı.” (241)

qorıq-**qan** “korktuğun”

Bet-awzınnıñ bir jeri jıbir etip, **qorıqqan belgi** berseñ – barıs sadaqşa atılıp bas salğalı tur. “Birazcık kımıldayıp, **korktuğun işaret** gösterirsen çita yay gibi fırlayıp saldıracak.” (574)

jet-**ken** “yetişen”

Baylap tastañdar iytñ balasın! – dedi asıgıp **jetken** bolıs **şabarmandarına**. “Bağlayın it oğlu iti! – dedi aceleyle yanlarına **yetişen yönetici**, ulaklarına.” (1190)

üyet-**ken** “öğretilen”

Assalawmalayköm! – dep dawsın qattı şığardı Orazbay, ülkenderge sälemdesüw kerek dep **üyetken tärtpiti** umıtpay. “Assalam-ı aleyküm! dedi yüksek sesle Orazbay, büyüklere selam vermek gerekir diye **öğretilen düzeni** bozmadan.” (1397)

/-ar/, /-er/, /-r/

tartar “çıkaran”

Töbedegi tütün **tartar** jalğız **quwırdıñ** awzınan süñgiler salbıraydı. “Çatıdaki dumanı **çıkaran** tek **tütsünün** ağzından sondalar sarkmıştı.” (204)

bar-**ar** “gidilecek”

Soğan **barar joldıñ** boyında sırtqı duwaldı quwalay qawlap ösken qara sora bar. “Oraya **gidilecek yol** boyunca dış duvarı sararak gürleşip büyüyen kenevir vardır.” (1616)

kel-er “gelecek”

Kömekke **keler jan** jok. “Yardıma **gelecek kimse** yok.” (581)

kir-er “girilecek”

Sot üyine **kirer jerde** tas baspaldaq bar edi. “Mahkeme binasına **girilecek olan yerde** taş merdiven vardı.” (6595)

tıñda-r “dinleyecek”

Qazir arız-qurız **tıñdar waqıt** emes. “Şimdi şikâyet, talep **dinleyecek zaman** değıl.” (5584)

/-mas/, /-mes/, /-bas/, /-bes/, /-pas/, /-pes/

qutıl-mas “kurtulmaz”

Ömiri **qutılmas qaqpanda** qalasıñ, Tuqımbay suwdan taza, süttten aq bolsa, Kerim kedeydiñ qudasınan Qızıl Jebeni şırıldatıp tartıp alar ma edi? “Hayatta **kurtulmaz tuzağa** düşersin öylece, Tukımbay sudan temiz süttten beyaz olsaydı, Kerim fakirin dünürünü ağlatarak, Kızıl Cebe’yi zorla elinden alır mıydı?” (1061)

uqsa-mas “benzemeyen”

Tömende ne tasqa uqsamas, ne adamğa, ne aňğa **uqsamas birdeñeni** körip, kekilik qaqlıqtağanın qoya qoyğan. “Aşağıda ne taşa ne insana ne de hayvana **benzemeyen bir şeyi** görünce keklik ötmeyi kesiverdi.” (2072)

üzil-mes “tükenmez”

Meniñ jawrağan janımdı qazir tek **üzilmes ümit** otı ğana jılıtadı. “Benim üşüyen canımı şimdi sadece **tükenmez umut** ateşi avutuyor.” (7451)

keşiril-mes “affedilmez”

Öytpese, ömir boyı ötelmesü joq, eki dünyede de **keşirilmes qarız** moynın qıl arqanday qılqındırar. “Yoksa hayatı boyunca ödenmez hatta her iki dünyada da **affedilmez borç** boğazını kalın urgan gibi sıkır.” (1624)

aylan-**bas** “dönülmeyecek”

Abaqtı – art **aylanbas** tar. “Hapishanenin içi yandan yana **dönülmeyecek** kadar çok dar.” (4001)

körin-**bes** “görünmeyen”

Sol jıyırma jıldan beri osı bir közge **körinbes qıl şılbırdı** Rısqul moynına ilip aldı. “Rıskul, yirmi yıldan beri göze **görünmeyen sakarı** kendi boynuna taktı.” (866)

qayt-**pas** “dönmez”

Kazak-orıstıñ qolımen **qaytpas saparğa** attandırıp jibergende, oñdı bolar edi. “Rusların eli ile **dönmez yolculuğa** gönderseydik, doğru olurdu.” (5773)

namaz oqı-**mas** “kılmaz”, oraza tut-**pas** “tutmaz”

Namaz oqımas, oraza tutpas Rısqul endi sasıp, amalsız Allağa sıyındı. **Namaz kılmaz, oruç tutmaz Rıskul** artık ne yapacağını bilmeden şaşakalıp, çaresizce Allah’a yalvardı. (268)

bağa jet-**pes** “paha biçilmez”

Qıdır joldıñ üstinde, **bağa jetpes oljamen** oralıp qaytqanda, köñiline ne şeytan uyalğanı beymälim. “Kadir yol üstünde, **paha biçilmez kazançla** dönerken, gönlüne ne tür bir şeytanın girdiği belli değil.” (2609)

/-uwşı/, /-uwşi/

añd (ı)-**uwşı** “gözetleyici”

Tesikten jılt-jılt etip **añduwşı közder** köringende şıqşıtı bult-bult oynap, tisi şıqırıp, älgi urı közderdi şıqıp şığarıp jibergisi kelip jını qozadı-aq. “Delikten **gözetleyiciler** görüldüğünde kendisine hükmedemeyip şu gözleri oyası gelir.” (4028)

sottal-**uwşı** “suçlu”

Sottaluwşı Jılqıaydarov, upravitel Saymasaydı atıp öltirgeniñ moyındaysıñ ba? “**Suçlu Jılqıaydarov**, yönetici Saymasay’ı öldürdüğünü itiraf ediyor musun?” (6642)

öltir-**üwşı** “öldüren”

Qurmetti Aleksey İvanoviç, upraviteldi **öltirüwşı buzıqqa** büyregiñiz sonşa burğanı qalay? – dep fon Tawbe birden alqımğa qol saldı. “Sayın Aleksey İvanoviç,

yöneticiyi **öldüren hayduttan** yana olmanız nasıl? diye fon Taube direkt boğazına sarıldı.” (6819)

/-aşaq/

bol-aşaq “gelecek”

Bolaşaq äkireñdeytin äkimniñ pişinin älden tanıtıp: “**Gelecekte**, kibirlenecek vali rolünü şimdiden gösterip:” (4546)

1.2.5.7.2.2. Yükleme ismi yapan sıfat-fiil ekleri

/-atın/, /-etin/; /-tın/, /-tin/

sıñğırlap tur-**atın** “çınlardı”

Periyzattıñ üni kümisi qoñırawday **sıñğırlap turatın**. “Kızın sesi gümüş çan gibi **çınlardı**.” (1751)

kele ber-**etin** “giderdi”

Mamırbay şal da botası baylawda qalğan ingendey eñkildep qayta aynalıp, Besağıştağı Rısqul üyine **kele beretin**. “İhtiyar Mamırbay, yavrusundan ayrı kalan deve gibi hıçkırarak Besağış’taki Rıskul’un evine sık sık giderdi.” (295)

eliktey-**tin** “benzemeye çalışırdı”

Gubernator fon Tawbe patşağa **elikteytin**. “Vali fon Taube imparatora **benzemeye çalışırdı**.” (3853)

/-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/

bar-**ğan** “gitti”

Opasız bolsa, patşanı öltirmek bolğan orıstardıñ qatındarı baylarınıñ soñınan Sibirge nege **barğan**? “Vefasız olsaydı, imparatoru öldürmek isteyen Rus’ların kadınları kocalarının ardından Sibirya’ya niye **gitti**?” (7568)

kel-**gen** “geldi”

Qırıq bir bolıs qol qoyğan arızben Verniy weziniñ naçalniygi Georgiy Aleksandroviç Sorokin askeri gubernator fon Tawbeniñ qabıldawına **kelgen**. “Kırk bir yöneticinin imzaladığı şikâyet ile Verniy eyaletinin yöneticisi Georgiy Aleksandroviç Sorokin askeri vali fon Taube’ye **geldi**.” (3826)

ayt-**qan**+mın “söyledim ”

Bir toqtıǵa bola mazasın almayın, bolıstıñ aldına barıp dep, qoyşıǵa sälem **aytqanmın**. “Bir koyun için yöneticiye gidip rahatsız etmeyeyim diye çobana **söyledim**.” (704)

sälemdes-**ken** joq “selamlaşmadı”

Közin дәw judırıǵımen uwqalay jetken Maqas Rısqulǵa **sälemdesken joq**. “Gözünü dev gibi yumruǵu ile ovalayarak gelen Makaş, Rıskul’a **selamlaşmadı**.” (1124)

/-ar/, /-er/, /-r/

umıt-**ar**+sıñ “unutacaksın”

Aytalıq, kündiz öziñiz körgen nadzirateldiñ sözün qalay **umıtarısıñ**... “Mesela, gündüz gördüğünüz nöbetçinin dediklerini nasıl **unutacaksın**...” (5365)

tüsin-**er**+sıñ “anlayacaksın”

Ösersıñ, aqıl kirer, sonda **tüsinersıñ** sorlı äkeñniñ qan jutıp, qahar keşkenin. “Büyüyüp akıllandıǵında zavallı babanın içinın nasıl kan ağlayıp, nasıl zorluk çektiğini **anlayacaksın**.” (2231)

/-mas/, /-mes/, /-bas/, /-bes/, /-pas/, /-pes/

qarayla-**mas** “oyalanmaz”

Oǵan da **qaraylamas**. “Onunla bile **oyalanmaz**.” (1635)

jeter e-**mes** “tükeniyor”

Şıdam **jeter emes**. “Artık sabrım **tükeniyor**.” (26)

nan-**bas** “inanmaz”

Berdıqulǵa qarap, babası Älimbek batır bolǵan eken degenge eşkim **nanbas**. “Berdikul’u görenler dedesi Alimbek’in kahraman olduğuna **inanmaz**.” (4358)

körin-**bes** “görünmez”

Aşada otırpǵan bala **körinbes**. “Üstünde oturan çocuk **görünmez**.” (2021)

qayt-**pas** “dönmeyecek”

Bul jolı Rısqul osı tünde üyirli jılqı alıp **qaytpas**. “Bu seferden Rıskul gece sürü yılqı ile **dönme**ecek.” (801)

ket-**pes** “gitmez”

Ol bir soqqpay **ketpes**. “O buraya uğramadan **gitmez**.” (2377)

1.2.5.7.3. Zarf-Fiiller

Zarf fiiller, zarf işleyişine girmiş bulunan, zarf olarak kullanılan fiil şekilleridir.²⁸⁶ Kazak Türkçesinde zarf-fiillere **kösemşe** denir.

İncelediğimiz metinde görülen zarf-fiiller ve kullanım şekilleri şöyledir:

1.2.5.7.3.1. Hâl Zarf-fiil Ekleri

/-a/, /-e/, /-y/

raxattan-**a** “rahattan**arak**”

Rısqul ayızı qanıp, ändi **raxattana** tıñdadı. “Rıskul şarkıyı **rahattanarak** dinledi.” (5093)

saldırlat-**a** “şingırdatar**arak**”

Nadziratel temir esikti **saldırlata** qulıptap bolıp, közdey tesikten sıǵalaıp birawıq qarap turdı da ketip qaldı. “Nöbetçi demir kapıyı **şingırdatarak** kilitledikten sonra, küçücük delikten biraz bakakaldı ve sonradan gitti.” (5132)

bajjay-**a** “gözlerini fal taşı gibi aç**arak**”

Rısqul tükke tüsinbey oǵan **bajjaya** bir qaradı, qaytadan jantaya ketti. “Rıskul hiçbir şeyi anlamadan **gözlerini fal taşı gibi açarak** ona bir baktı ve tekrardan yatıverdi.” (5209)

tiksin-**e** “ürperek”

Taǵdırdıñ tolqını aydap kelip, qolına qarap kırıptar bolǵan kelini İzbayşa mına anayılaw abısına **tiksine** qarap qalǵan. “Kaderin dalgası buraya getirip, ellerine bakmak bağımlı olan gelini İzbayşa şu enayi eltisine **ürperek** bakakalmıştı.” (7227)

²⁸⁶ Korkmaz, s. 841.

silkin-e “öfkelenerek”

Ne deydi? – dep Rısqul qos qolımen jer tirep **silkin**e türegeldi. “Ne diyor? diye Rısqul iki eliyle yere dayanarak **öfkelenerek** kalkıverdi.” (7808)

jayrañda-y “neşelenerek”

Ösimdiktiñ reñi özgerip, biyik jaylaw jannatındağı taw gülderi ataqtı ğalımdı **jayrañday** qarsı aldı. “Bitkilerin rengi değışıp, yüksek yayla cennetindeki dağ çiçekleri ünlü âlimi **neşelenerek** karşıladı.” (405)

kinäla-y “suçlayarak”

Rısqulğa **kinälay** qaraytın da tärizdi. “Rısqul’a sanki **suçlayarak** bakıyorlardı.” (1043)

/-mastan/, /-mesten/, /-pastan/, /-pesten/

aya-mastan “acımadan”

Bolis mağan degen şuqırdı teren qazıp, **ayamastan** iyterip jiberdi. “Yönetici bana derin kuyu kazıp, **acımadan** itiverdi.” (2805)

ünde-mesten “konuşmadan”

Nuketay **ündemesten** bası salbırıp, kewdesine oq tiygen adamday, sāl eñkeygen qalpı qatıp qalar. “Nuketay **konuşmadan** başını kaldırıp, gövdesine ok degen adam gibi, azıcık eğilmiş şekilde donakalır.” (2573)

adas-pastan “kaybolmadan”

Bul qaqpı oğan burınnan tanıs edi: **adaspastan** oñay taptı. “Bu kapı ona önceden tanıdık idi, **kaybolmadan** kolayca buldu.” (3429)

tırp et-pesten “kımıldamadan”

Tastan tasqa jer bawırlap, örmelep şığıp, bir qıyaqtıñ tasasına **tırp etpesten** sulq tüsip jatıp qaldı. “Taştan taşa sürünerek tırmanıp, bir yabani arpanın kuytu yerinde **kımıldamadan** yatırverdi.” (2068)

/-may/, /-mey/, /-bay/, /-bey/, /-pay/, / -pey/

qozğal-may “kıpırdamadan”

Aydawıl ayağı talğanşa qaqqan qazıqtay **qozğalmay** turadı, aqırı şıdamı tawsılğan soñ uyattı bılay jıyıp qoyıp, sıqırlawıq esiktiñ sañlawınan sıǵalap. “Nöbetçi, kazık gibi ayakları yorulana kadar **kıpırdamadan** durur, sonunda sabrı tükenince ayıp olur demeden, gıcırdayan kapının deliğinden gözetleyip.” (1649)

aya-**may** “iyice”

Ayamay jamanda. “**İyice** kötüle.” (642)

bil-**mey** “bilemeden”

Rısqul senerin de, senbesin dep **bilmey** daǵdarıp qaldı. “Rıskul, bu duruma inanıp inanmayacağını **bilemeden** şaşakaldı.” (1110)

köz jaz-**bay** “gözünü ayırmadan”

– Köke, mä, – dep Turar alağanına jabısıp qalğan kämpitti tesikten suǵa bergende bulardan **köz jazbay** qarap turğan qarawıl: “Baba, al, diye Turar avucuna yapışan şekeri delikten tam babasına verecekken bunlardan **gözünü ayırmadan** bakan nöbetçi.” (1488)

tiksin**bey** “tiksinmeden”

Özin ajaldan alıp qalğan, qala berdi ton berip boyın jılıtqan töreniñ rahımına rızı bolǵanday, pristavtıñ jüzine endi **tiksinbey** qaradı. “Kendisini ölümden kurtaran, ayrıca kürk verip, ısıtan asilzadenin merhametine razı imiş gibi, polis memurunun yüzüne artık **tiksinmeden** baktı.” (3098)

qorıq-**pay** “korkmadan”

Qaraşı, **qorıqpay** nadzirateldiñ özine qarsı şıǵuwin. “Bak sana, **korkmadan** nöbetçinin kendisine karşı gelmiş.” (5286)

qan tögis-**pey** “kan dökmeden”

Arqardan jolı bolmasa da, barıspen kezdesip, **qan tögispey** ajırasqanına Rısqul quwanıp, qam köñili edäwir jeñileyip, köterilip qaldı. “Dağ koyununu avlamakta başarısız olsa da, çitayla karşılaşıp **kan dökmeden** ayrıldığına sevinen Rıskul, yüreği hafifleyip rahatladı.” (604)

/-p/

al-**ıp** “alarak”

Rısqul soldattardıñ tusınan juldızday ağıp ötip, mılıqtarın julıp-julıp **alıp** jüre berdi. “Rıskul askerlerin yanından ok gibi fırlayıp, tüfeklerini **alarak** geçiverdi.” (5894)

jönde-**p** “dikkatlice”

Turarka, sen tek awdarıp qoymay, bul äñgimeni öziñ de **jöndep** tıñda. “Turarcım, sen sadece çevirme aynı zamanda diyeceklerimi kendin de **dikkatlice** dinle.” (6280)

köter-**ip** “tutarak”

Qarnı juwan qarager atqa eki jigit eki qoltığınan **köterip** mingizdi. “Karnı büyük kahverengi ata iki adamı koltuğundan **tutarak** bindirdi.” (5988)

tisten-**ip** “kızarak”

Söylegende **tistenip** söyleydi. “Konuştuğunda **kızarak** konuşur.” (6024)

1.2.5.7.3.2. Sebep Zarf-fiil Ekleri

/-**p**/

de-**p** “diye”

Äldenege uşırıp ketedi **dep** qawiptenedi. “Başı birşeylere uğrar **diye** korkar.” (6249)

de-**p** “diye”

İyä, Rısqul aqsaqal, sizdi ğoy bılır sottalğanıñızda Sofisk stansiyasında turatın Sofron degen pereselenniñ atın urladı **dep** sottadı. “Evet, Rıskul Bey, sizi geçen sene Sofiysk istasyanunda yaşayan Sofron diyen göçmenin atını çaldı **diye** yargıladı.” (6434)

1.2.5.7.3.3. Sınırlandırma Zarf-fiil Ekleri

/-**ğanşa**/, /-**genşa**/, /-**qanşa**/, /-**kenşe**/

aşıl-**ğanşa** “açılana kadar”

Esik **aşılğanşa** qayranda qalğan balıq qusap awzımızdı aşıp, alqınıp şığamız. “Kapı **açılana kadar** şaşırmış balık gibi ağzımızı açıp, nefes almaya çalışıyoruz.” (5166)

tal-**ğanşa** “yorulana kadar”

Aydawıl ayağı **talğanşa** qaqqañ qazıqtay qozğalmay turadı, aqırı şıdamı tawsılğan soñ uyattı bılay jıyıp qoyıp, sıqırlawıq esiktiñ sañlawınan sıǵalap: “Nöbetçi, kazık gibi

ayakları **yorulana kadar** kıpırdamadan durur, sonunda sabrı tükenince ayıp olur demeden, gıcırdayan kapının deliğinden gözetleyip.” (1649)

at-**qanşa** “doğana **kadar**”

Taň **atqanşa** közi ilinbey şıqtı. “Güneş **doğana kadar** uyku tutmadı.” (2462)

jet-**kenşe** “yetişene **kadar**”

Men **jetkenşe** ketip qalıptı. “Ben **yetişene kadar** gitmişler.” (5824)

/-**galı**/, /-**geli**/, /-**qalı**/, /-**keli**/

köz jaz-**ğalı** “görmeyeli”

İzbayşa men Tüymetaydan **köz jazğalı** eki jılğa jaqındadı. “İzbayşa ile Tüymetayı **görmeyeli** iki yılı geçti.” (7858)

köterilme-**geli** “çıkmalı”

İyä, Talğarğa **köterilmegeli** de köp waqıt bolıp qalıptı. “Evet, Talgar’a **çıkmalı** da bayağı zaman geçmişti.” (353)

qayt-**qalı** “döneli”

Astan **qaytqalı** Qızıl Jebe Saymasaydın köz aldında oynaqtap turdı da qoydı. “Yemekten **döneli** Kızıl Cebe, Saymasay’ın gözü önünden bir türlü gitmedi.” (970)

1.2.5.7.3.4. Vasıta Zarf-fiil Ekleri

/-**p**/

tire-**p** “dayanarak”

Axat qolimen jer **tirep** ornına köterile berdi. “Ahat eli ile yere **dayanarak** kalktı.” (1435)

1.2.6.7.3.5. Zaman Zarf-fiil Ekleri

/-**ğanda**/, /-**gende**/, /-**qanda**/, /-**kende**/

siyınıp otır-**ğanda** “yalvarırken”

Rısqul jılqının ärwağına **siyınıp otırğanda** esiktiñ aldınan aydawıl ötti. “Rıskul atın ruhuna **yalvarırken** kapının önünden nöbetçi geçti.” (1704)

öl-gende “ölünce”

Tirilerdiñ mına qorlığın Saymasay sezbeydi-aw, sezse tösiner edi: tiride kim bolğanın, **ölgende** kim bolğanın. “Dirilerin bu eziyetini Saymasay hissedemez, hisse derse anlardı: diri yken kim, **ölünce** kim olduğunu.” (3529)

dürliğip jat-qanda “telaşa düşerken”

Qızıl Jebe joğaldı dep Tuqımbay awılı **dürliğip jatqanda** mujiqtıñ atınıñ dabırasimen Saymasay awılı Qızıl Jebeniñ seziginen saqtanbaq. “Kızıl Cebe kayboldu diye Tukımbay’ın köyü **telaşa düşerken**, çiftçinin atının kavgası sayesinde Saymasay’ın köyü Kızıl Cebe şüphesinden kurtulacak.” (1264)

bölis-kende “paylaşılrken”

Ertedegi bir anız aytadı: ağayındı üşewi enşi **böliskende** ülken üyge iye bolıp qalğan Duwlatqa bir tay artıq ketipti. “Eskiden bir efsane şöyle der: üç kardeş miras **paylaşılrken** baba evine sahip olan Dulat’a bir tay fazla gitmiş.” (2402)

/-p/

jet-ip “ulaşıp”

Rısqul Turarmen qoştasıp şıqqan tüni damılsız jürip otırıp, Taw-Türgen jaqtı betke alıp, Taw-Şelekten asatın joldıñ Orta Qaraş tusındağı tar qıltañğa tañ ata **jetip** bir-aq toqtadı. “Rıskul, Turar ile vedalaştığı gece ara vermeden yürüyüp, Tau–Turgen’e doğru ilerleyip, Tau–Şelek’den aşan yolun Orta Karaş tarafına sabah **ulaşıp** sonra dinlendi.” (2643)

şayqasta jür-ip “savaşırken”

Şirkin-ay, bayağı Bayzaqtıñ qol astında jüzbası bolğan älimbek babamday **şayqasta jürip** şeyt bolğannıñ armanı bar ma! “Keşke, Bayzak’ın altında yüzbaşısı olan Alimbek dedem gibi **savaşırken** şehit olsam, başka hayalim olmazdı!” (2760)

/-arda/, /-erde/, /-rda/

sal-arda “indirirken”

Tipti jaña ğana ölikti körge **salarda** deneniñ belinen, ayağınan, basınan süyemeldep tösirgen bujır oramaldardıñ özine süyekşiler talasıp qaldı. “Hatta şimdi ölüyü mezara

indirirken cesedin belinden, ayağından, başından kaldırmak için kullanılan pürüzlü el bezleri için ölüyü gömenler tartışmışlardı.” (3507)

apar-**arda** “götürecek**ken**”

Türmege **apararda** aydawıldar, sırttağı baspaldaqdan tüse bere Rısquldıñ ayağın qayta kisendedi. “Hapishanaye **götürecekken** nöbetçiler, dışarıkdaki merdivenden indiklerinde Rıskul’un ayağını tekrar zincirledi.” (6787)

köteril-**erde** “çıkark**en**”

Sobor baspaldağına **köterilerde** Pıxodko mırza bas kiyimin qolına alıp, şoqına bastaydı. “Kilise merdivenine **çıkarken** Pıxodko Bey şapkasını eline alıp, vaftiz edilmeye başlar.” (79)

bawızda-**rda** “boğazlark**en**”

Bawızdarda laq ta baqıradı. “**Boğazlarken** oğlak bile bağırır.” (2807)

/-ı**simen**/, /-ı**simen**/

tuw-ı**simen** “doğar doğ**maz**”

Ay **tuwısimen** älgi bir qoyu qarañğılıqta taw qoynınan şıqqan aşçı dawıstar älsirey bastadı. “Ay **doğar doğmaz** zifiri karanlıkta dağ içinden çıkan acılı sesler kaybolmaya başladı.” (4267)

al-ı**simen** “alır al**maz**”

Qasqabas sudya xabar **alısimen** bir minut kidirmey, «Rısqul isin» quşaqtap gubernatordıñ aldına jetken. “Kel hâkim haberi **alır almaz** bir dakika bile gecikmeden «Rıskul işi» yazılan dosyayı kucaklayıp valiyin önüne geldi.” (6818)

tiy-ı**simen** “koyar koy**maz**”

Bası jerge **tiyisimen** tuyaq serippey, sileyip uyıqtap qaldı. “Başını yere **koyar koymaz** hemen kıpırdamadan uyuyuverdi.” (4736)

1.2.6. Ünlemler

*Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ızdırıp, nefret, hayıflanma, coşkunluk v.s. gibi ruh hallerini, seslenmeleri, tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.*²⁸⁷ Kazak Türkçesinde ünlemler **odağay** diye isimlendirilir.

İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz ünlemler şu şekildedir:

1.2.6.1. Duygu Ünlemleri

/jä/

Jä, mırzalar, bul talaptarınız orındı. “**Yeter**, beyler, size hak veriyorum.” (3775)

Jä, onı qoyalıq... “**Yeter**, onu boşverelim...” (5375)

/ätteñ/

Ätteñ, ölgennen keyin de adam sonı sezip jatsa. “**Keşke**, öldükten sonra da insan bunu hissedebilseydi.” (1881)

Ättegen-ay, älgı bala ne dep ketti, a? – dep Tuqımbay jaqsılardıñ nazarın qıtıǵı qattı äñgimege taǵı tarttı. “**Heyhat**, şu çocuk ne dedi, duydunuz mu? diye Tukımbay oturanların dikkatini soǵuk sohbe tekrar çekti.” (3709)

Ätteñ, dünyede ne köp, men siyaqtı zorlıq körgender köp. “**Yazık ki**, dünyada benim gibi eziyet çekenler çok.” (2798)

/oybay/

Oybay! – degen dawısı şıǵıp ketti. “**Eyvah!** diye bağırdı.” (243)

Oybay, ne jazdıq? “**Eyvah**, ne yaptık biz?” (2923)

/qap/

Qap, bālem! – dep ayqay saldı. “**Heyhat**, gösteririm sana! diye bağırdı.” (4439)

Qap, mañqa iyt, seni me! – bolıstıñ oñ qolı borjıq Tawbay Şınıbekti jalañbastan tartıp kep jibergende, Qorǵan usta şıday almay, şabarmannıñ qolınan julıp alıp, kümistegen toblıǵı sabın şırpı sındırǵanday qaq bölip, awlaqqa laqtırıp jiberdi. “Yöneticinin sağ kolu şişman Taubay: **Vah**, it, seni var ya! deyip, Şınıbek’ı çıplak

²⁸⁷ Ergin, s. 349.

başından vurduğunda Korgan Usta dayanamayıp, muhbirin elini itiverdi ve gümüşle kaplanan kızılıcık ağacının sapını çırpı kırmış gibi tam ortasından bölüp, uzağa atıverdi.” (2328)

/oy/

Oy, Axa, siz de ayta beresiz, – dep küldi Rısqul. “**Tüh**, Ahat, siz de diyorsunuz, diye güldü Rıskul.” (7447)

Oy, osılardıñ tağılığı-ay – dedi. “**Ya**, bunların yabaniliği var ya – dedi.” (5580)

/E/

E, aynalıp keteyin, Qambar ata! “**E**, kurbanın olayım, Kambat Ata!” (1698)

E, aqsaqal sözdi köbeytip jiberdiñiz göy, – dep sawdager tatar kegjiye bastadı. “**Ya**, ihtiyar, çok konuştun, diye tüccar Tatar söylenmeye başladı.” (1589)

/täyiri/

Täyiri, el aman, jurt tınıştıq, beybit zamanda awıl-üyden ot ala kelgendey bolmay, jata-jastanıp, qızıq körip, qumardan şığıp qaytıñız, mırza. “Barış ve huzur içindeyken acele etmeden, eğlenip, iyice dinlenip öyle dönün, **yahu**, bey.” (2505)

«E, **täyiri**, sonı da söz dep aytıp tursıñ ba!» – dep qayta xabarşını jazğırıp, betin qaytarıp tastadı. “**Yahu**, bunu da söz diye söylüyor musun! diye haberciyi aksine suçlayıp, sözünü dinlemedi.” (652)

/şirkin/

Şirkin, sağan minip alıp, Talğar men Türgenniñ tawların, Şelek pen Esiktiñ alqabın aralap, jortıp jürgen joqşılıq künderdiñ özi de bir ğaniybet eken-aw. “**Keşke**, sana binip Talğar ile Türgen’in dağlarında, Şelek ile Esik’in vadilerinde dolaşıp gezdiğim yoksulluk günler de ne kadar iyi günlermiş!” (7443)

/ay/

Ay, näletter-ay, a! “**Ah**, itler, a!” (4431)

Ay, adal adam edi. “**Ah**, dürüst birisi idi.” (6265)

/O/

– **O**, Saşa ağay, siz bizge qayıtp keldiñiz be? “**O**, Saşa ağabeyi, siz bize tekrar geldiniz mi?” (7786)

– **O**, Qızıl Jebe! – dedi Turar aşadan köterile berip. “**Oha**, Kızıl Cebe! – dedi Turar dikelip.” (2038)

/mä/

– **Mä**, – dedi Qara İvan kişirek qumıra men bir tüyinşek usına berip. “**Al**, dedi Esmer İvan küçücük çömlek ile paketi verip.” (3304)

1.2.6.2. Gösterme Ünlemleri

/mine/

Mine, sol jatqannan äli turğan jok. “Turar, **işte** o zamandan beri ayağa kalkamadı.” (249)

Mine, meniñ basıma kün tuwdı. “**İşte** şimdi kötü bir durumda kaldım.” (1568)

/al/

Al, üyge bar. “**Hadi**, eve git.” (2234)

1.2.6.3. Hatırlatma Ünlemleri

/qayda/

Äli eki-üş kün jata turatını **qayda** älgı? – dep qızdar sostıyısadı. “**Hani** iki üç gün daha kalacaktı? diye kızlar fısıldaşır.” (2446)

«Birewge şuqır qazsañ- aldıñnan or şığadı» degen **qayda**? (2804) “«Başkasına kuyu kazma, kendin düşersin» dedikleri **hani**?» (2804)

1.2.6.4. Onay/ret Ünlemleri

/qup/

– **Qup boladı!** – dedi Vise-gubernator Ostaşkin. “**Baş üstüne!** dedi vali yardımcısı Ostaşkin.” (3878)

– **Qup**, bayeke! “**Tamam**, beyim!” (4833)

/ärine/

Ärine, upravitelderdiñ hawpi orındı. “**Tabii ki**, yöneticiler haklı.” (3833)

Ärine, abaylaymız. “**Tabii ki**, diqqat edəcəğiz.” (3898)

/jaraydı/

Jaraydı, sırağdan bergizeyin. “**Peki**, mum getirteyim.” (46)

/joq/

– **Joq**, Georgiy Aleksandroviç, oylanbay aytasız. “**Hayır**, Georgri Aleksandroviç, düşünmeden konuşuyorsunuz.” (3859)

– **Joq**, bandittiñ balası! “**Hayır**, haydutun çocuğu!” (4678)

/iyä/

– **İyä, iyä**, Şolaq Şabdar menmin, – dep Orazbay tumsığın köterip maqtanıp qaladı. “**Evet, evet**, Şolak Şabdar benim, diye Orazbay övünüyor.” (820)

– **İyä**, Qızıl Jebedey, Turar. “**Evet**, Kızıl Cebe gibi, Turar.” (2202)

/ğoy/, /qoy/

İyä, sizben tergewde kezdesip jürmiz **ğoy**. “Evet, sizinle soruşturmalarda da buluştuk **ya**.” (6388)

Men qayıtp kelemin **ğoy**. “Ben geri döneceğim **ya**.” (6509)

Seniz köziñ aşiq **qoy**. “Senin gözün açık **ya**.” (6529)

Meniñ hikayamdı äytewir, bir adam biluwge tiyis **qoy**. “Benim hikâyemi en azından birisinin bilmesi lazım **ya**.” (4114)

1.2.6.5. Soru/şüphe Ünlemleri

/käne/

Käne, balaqay, ayta **ğoy**. “**Hadi**, yavrum, söyle.” (3100)

Käne, pidiyağa kim şığadı? “**Hadi**, ıskâtına oturmaya hazın olan var mı?” (3512)

Käne, qaysıñ bar, musılmandar? “**Hadi**, kim var aranızda, Müslüman kardeşler!” (3517)

/şe/

Senin **şe**? – dedi qabasaqal Turarğa qarap. “Senin **peki**? diye kabasakallı Turar’a baktı.” (5302)

Biraq, Dawılbaydın дәwiri **şe**? “**Peki** Dawılbay’ın dönemi?” (6221)

Al senbese **şe**? “**Ya** inanmazsa?” (1783)

/ma/, /me/

Jer jutıp qoydı **ma**? “Yer yarıldı da içine **mi** girdi yoksa?” (2335)

Rısqul: «şını **ma**, qaljını **ma**?»– dep seniñkiremey, sasqaninan sāl ew tartqan. “Rısqul: «ciddi **mi**, şaka **mi** yapıyor?» diye inanamayıp, şaştığından hafif gülümsedi.” (1819)

Däl osı türmede **me**? “Tam bu hapishane **mi**?” (176)

Men bayğustıñ sözün söz dedinder **me**? –dep selkildedı. “Ben zavallının sözünü sözden saydınız **mi**? diye söylendi.” (3467)

/pa/, /pe/

Talapker joq **pa**? “İsteyen yok **mu**?” (3526)

Orıstıñ atınıñ eti bizdın awıldan tabılğanı ras **pa**? “Rus’un atının etinin bizim köyde bulunduğı doğru **mu**?” (1360)

Solay emes **pe**? “Öyle değil **mi**?” (6399)

Sizdın tuwğan jeriñiz Talğar emes **pe**? “Sizin doğum yeriniz Talgar değil **mi**?” (495)

/ba/, /be/

Añnan qayttıñ **ba**? “Avdan mı geliyorsun?” (618)

Patşa-ağzammen uşirasıp turasıñ **ba**? “Onunla buluşuyor **musun**?” (1563)

Älde şuqırğa qulap kettiñ **be**? “Yoksa çukura **mi** düştün?” (1651)

Bir tünde qazıp şığıp ketw mümkün **be**? “Bir gecede kazıp çıkmak mümkün **mü**?” (1851)

1.2.6.6. Teşvik Ünlemleri

/bayqayıq/

Bayqayıq, ne habar bolar eken. “**Bakalım**, ne haber çıkacak.” (3270)

/äyda/

Äyda, Şığıs- Talğar bolısınıñ şebinen tayıp tur. “**Hadi**, DoğuTalgar İlçesinden defol.” (863)

– Turarka, **äyda** jür, sen de. “Turar, **hadi**, sen de gel.” (57)

1.2.6.7. Seslenme Ünlemleri

/Ey/

– **Ey**, Berdiquil, elemey otırsıñ ba? “**Hey**, Berdikul dinlemiyor musun beni?” (4885)

– **Ey**, Axat, – dedi Saqan palwan gürildek dawsın jayıraq şığaruwğa tırısıp. “**Hey**, Ahat, dedi gürleyen sesini yavaş çıkarmaya çalışan Sakan pehlivan.” (4961)

/äy/

– **Äy**, Eskendir, östip jata beremiz be? “**Hey** İskender, böyle oturacak mıyız?” (140)

– **Äy**, ne ottap tursıñ? “**Hey**, ne diyorsun sen?” (7282)

/aw/

Aw, köke? – dep dawıstap kördi. “**Hey**, ağabey? diye seslendi.” (4313)

Aw, qarağım? “**Efendim**, yavrum?” (6505)

/wa/

– O, Alla, **wa** täñiri, quwat bere gör biz siyaqtı ğaripke! “O, Allahım, **hey** Tanrım, güç ver bizim gibi zavallılara!” (3106)

– **Wa**, Saymasay, qayt rayıñnan. “**Hey**, Saymasay, niyetinden vazgeç.” (1151)

– **Wa**, Rısqul, qaydasıñ, qarağım? “**Hey**, Rıskul nerelerdeydin yavrum?” (1502)

1.2.7. Cümle Bağlaçları

*Cümle bağlaçları cümleyi metne bağlar.*²⁸⁸ İncelediğimiz metinde tespit ettiğimiz cümle bağlaçları şu şekildedir:

²⁸⁸ Daşdemir, s. 141.

1.2.7.1. Açıqlama Bağlaçları

/yağniy/

Bizdiñ sot, **yağniy** ulı patşanıñ sotı, ädilet prinsipin ustanadı. “Bizim mahkeme, **yani** ulu imparatorun mahkemesi, adalate yana.” (6822)

1.2.7.2. Benzerlik Bağlaçları

/sıyaqtı/

Juwıq arada suwatqa qulamağan **sıyaqtı**. “**Sanki**, yakın zamanda suvata gelmemişler.” (533)

Onıñ bul qılığın iştey quptap turğan **siyaqtı**. “İçinden onun bu davranışını doğru görmüştü **sanki**.” (690)

/tärizdi/

Qısı-jazı qıraw basqan **tärizdi**. “Yaz-kış kırağı düşmüş **gibi**.” (746)

Rısqulğa kinälay qaraytın da **tärizdi**. “Rıskul’a **sanki** suçlayarak bakıyorlardı.” (1043)

1.2.7.3. Çıkarım Bağlaçları

/demek/

Demek, bul at iyesin oqıstan tastap kelgen joq. “**Demek ki**, bu at sahibini aniden bırakıp gelmedi.” (3449)

Demek, dalanı iyt qızğaldaq jawıp, qızıl-jasıldan qırdıñ jüzi qulpırıp turğan mezigil ğoy. “**Demek** bozkırın lale ile örtünüp, türlü renkle güzelleştiği zamanıymış.” (4667)

/endeşe/

Endeşe şınaşqatay şındıqtıñ bar bolğanı da. “**Demek ki**, az da olsa gerçeklik payı olmalı.” (306)

Endeşe onimen qazir şaynasuwdıñ ornı joq. “**Demek**, şimdi ona karşı gelmenin zamanı değil.” (4958)

1.2.7.4. Doğrulama Bağlaçları

/şınımen/

Şınımen İzbayşa menen bezgeni me? “**Gerçekten** İzbayşa benden vazgeçti mi?” (7285)

1.2.7.5. Farketme Bağlaçları

/söytse/

Söytse onısı beker eken. “**Meğerse** boşuna yapmış.” (7046)

Söytse бүкіл Алматы атырабынан Талғардың тасына eşkim көтеріліп көрмеген екен. “**Meğerse** bütün Алматы etrafından Talgar’ın zirvesine kimse çıkmamış.” (394)

1.2.7.6. İhtimal/Tahmin Bağlaçları

/sirä/

Sirä, kiyimimen jatqan. “**Belki**, kıyafeti ile uyumuş.” (1125)

Sirä, älgі kirgizdің älegine baylanıstı мәsele ğoy. “**Büyük ihtimalde**, şu Kazak’ın işi ile ilgilidir.” (3362)

1.2.7.7. Karşıtlık Bağlaçları

/al/

Al, aram bolğan joqpın. “**Ama** kimseye kötülük yapmadım.” (2228)

Al, şındığında Moldabek te, Şınıbek te, Qorğan da moyındarınan emes ayaqtarınan asuwlı tur edi. “**Ama** aslında, Moldabek de Şınıbek de Korgan da boyunlarından değil ayaklarından asılı.” (2996)

/degenmen/

Degenmen şuw şıqpaytın jağın oylaңыз. “**Ama** hırgür çıkmayacak şekilde yapın.” (5934)

Degenmen, asıǵuw kerek. “**Yine de** acele etmesi lazım.” (2560)

/biraq/

Biraq jazmıştan ozmış joq degen. “**Ama** alın yazısı değışmez.” (7248)

Biraq көңіline күдік kiredi. “**Ama** gönlüne şüphe girer.” (7284)

/äytkenmen/

Äytkenmen, oyaz buğan qaharın tögetindey retı joq. “**Ama** sancak beyinin ona hiddetlenmeye sebebi yoktur.” (2555)

Äytkenmen, jaña kelgen kisiniñ qanın tañsıq körgendeı talaydı. “**Ama** yine de yeni gelen adamın kanına daha çok meraklıydı.” (5445)

1.2.7.8. Özetleme Bağlaçları

/sonımen/

Sonımen, qarawıldın da şekesi qızıp jürgenı şamalı. “**Kısaca**, nöbetçinin de durumu düşündüğümüz gibi iyi değil.” (1809)

Sonımen, Metreydi bilmeytin quw boldın göy. “**Kısaca**, Metrey’i bilmeyen kurnaz birisi çıktı.” (6270)

1.2.7.9. Sebep/Hedef Bağlaçları

/öytkeni/

Öytkeni, ğılım aldında onıñ eñbegi zor. “**Çünkü** bilim için onun emeği büyük.” (485)

Öytkeni, men estigen Mixail Frunze degen bir revolyusiyoner osı gimnaziyanı bitirgen körinedi. “**Çünkü** benim duyduğuma göre Mihail Frunze diyen bir devrimci bu okuldan mezun olmuş.” (6325)

/sondıqtan/

Sondıqtan da İzbayşağa bawır basıp, jalqı tuwğan tusaqqa teligen jetim qozıday tez iyis alısıp ketken. “**Bu yüzden** de İzbayşa’ya alışıp, sıradan bir koyuna bırakılan yetim bir kuzu gibi onu çabuk sahiplenmişti.” (290)

Sondıqtan osı arızdarınızdı qağazğa tüsirip, qoldarınızdı qoyıp, mörleriñizdi basıp beriñizder. “**Bu yüzden** taleplerinizi kâğıda yazıp imza atıp mühürleyip verin.” (3777)

/sol sebepti/

Sol sebepti de bul maqluqtıñ közin joyu kerek. “**Bu yüzden** bu hayvanın neslinin tükenmesi lazım.” (1096)

Sol sebepti de bolıs qalıñdıqqa qar túspey turıp, naqsüyeri Nüketay suluwdı alıp qaytuw saparına şıqqan. “**Bu yüzden** de yönetici kar yoğun yağmadan önce, sevgilisi Nüketay güzeli almaya geldi.” (2392)

1.2.7.10. Seçme/Alternatif Bağlaçları

/älde/

Älde şuqırğa qulap kettiñ be? “**Ya da** çukura mı düştün?” (1651)

Älde Talğardıñ arğı beti me edi? “**Ya da** Talgar’ın diğər tarafı mıydı?” (1788)

/nemese/

Sirä, mağan jeñge bolarsın **nemese** zamandaş qurbı şığarsıñ. “Galiba bana yenge olursun **ya da** yaşıt arkadaş.” (7178)

/birde...birde/

Qannıñ izi **birde** sızat, **birde** qoyu. “Kanın izi **bazen** sızıntı, **bazen** koyu.” (1863)

1.2.7.11. Sıralama Bağlaçları

/men/

Qaşanğı kapuwsta **men** kartoptı qara suwğa qaynatıp işe beremiz. “Ne zamana kadar lahana **ile** patatesi suda haşlayıp yemeye devam edeceğiz.” (3388)

/ben/

Eger kirgizdardıñ bări osınday kelse, siz **ben** bizdiñ xälimiz müşkil bolar edi, upravitel mırza, – dep Dawılbayğa qaradı. “Eğer Kazakların hepsi böyle olsaydı, siz **ile** bizim durumumuz iyi olmazdı, yönetici bey,– diye Dauılbay’a baktı.” (5910)

Biz, S.Peterburgtıñ jumıssıları men türli sosloviyedegi turğındarı, bizdiñ äyelderimiz **ben** balalarımız, köterem xaldegi kempir-şaldarımız – barşamız jiyılıp, sağan keldik. “Biz, St. Petersburg’un işçiler ile farklı sınıftaki insanları, bizim karılarımız **ile** çocuklarımız, kötü haldeki yaşlılarımız hepimiz toplanarak sana geldik.” (6285)

/pen/

«İyt aşuwin tırnadan aladınıñ» kerimen endi oyaz Şığıs-Talğar bolısınıñ upraviteli Anarbay Üşkempirov **pen** sondağı pristavtı mıqtap mıtıp almaqqa bekinip qoydı. “«Köpek öfkesini turnadan çıkarır», artık sancak beyi Doğu Talgar İlçesinin yöneticisi

Anarbay Üşkempirov **ile** oradaki polis memurunu iyice çimdiklemeye karar verdi.” (7072)

Meniñ qolım jüre me, äyeldiñ öz qolı kerek, – dedi Qırğızbay bolıs **pen** pristavqa kezek-kezek jaltaqtap. “Benim imzam geçer mi acaba, kadının kendi imzası lazım, dedi Kırğızbay yönetici **ile** polis memuruna sırayla yaltaklayıp.” (7327)

Şümildik **pen** botagöz, qaztamaq **pen** jelaydar, rawğaş **pen** awşa, janargül **men** qaşqargül, sarğaldaq **pen** qulmaq, dolana **men** üşqat aralas sansız şöpter attarın geograf erinbey ejiktep surap, xattap aldı. “Sepetçisögüdü **ile** menekşe, sardunya **ile** dağ lalesi, işkın otu **ile** şerbetçi, adiken **ile** hanımeli karışık sayısız bitkilerin isimlerini âlim üşenmeden sürekli sorup not aldı.” (423)

Şındıq **pen** qorğanış izdep keldik. “Hakikat **ile** müdafaa arayıp geldik.” (6287)

Teñ artqan torı at **pen** Dmitriyev mingen qara at tün qarañğılığınan seskengendey işterin tartıp qoyıp, bir-birimen ayqasıp, mülqip tur. “Doru at **ile** Dmiytriyev’in bindiği kara at gece karanlığından çekinmiş gibi, birbiriyle savaşıp uyukluyordu.” (459)

/jäne/

Bäriniñ jawabınıñ işinde atı joq sawsaqtıñ sözi jansız **jäne** tayğaq. “Hepsinin verdiği cevap arasında yüzük parmağının dediği cansız **ve** soğuktur.” (2104)

Osı jağdayğa könetin bolsa, ol äyeldiñ **jäne** balalarınıñ jası, densawlığı jöninde tolıq мәlimet **jäne** qolxat alıp, tez bizge jetkiziñiz. “Bu koşulu kabul ederse, o kadının **ve** çocuklarının yaşı, sağlığı hakkında bilgi alıp **ve** makbuz alıp hemen bize gönderin.” (7015)

/da/, /de/

Oqşıyıp birawıq qarap turdı **da**, üyge kirip ketti. “Dik dik biraz bakakaldı **ve** sonradan eve girdi.” (4928)

Dombıra äweli uşatın duwadaqtay ebedeysiz arbañdap aldı **da**, bir sıdırğı şertpe jortaqqa köşti. “Dombıra ilk önce uçan toy kuşu gibi eğilimsiz bir şekilde uygunsuz olarak hareket etti **ve** sonradan bir ritme geldi.” (5070)

Rısqul onıñ aytqan orıssasın tüsinbegen bolıp, iyıgın qiyqañ etkizdi **de**, bezerip qaldı. Rıskul ise Rusçasını anlamamış gibi **ve** somurtarak oturdu. (5153)

– Bilmeydi, – dep künk etti **de**, Rısqul moynın işine tığıp, beşpetiniñ jağasimen betin bürkep, bük tüşip jatıp qaldı. “Bilmiyor, diye söylendi **ve** Rıskul boynunu işine tığıp, cekpenin yakası ile yüzünü kapatıp, arkasını verip yattı.” (5159)

/ne...ne/

Tömende **ne** tasqa uqsamas, **ne** adamğa, **ne** aňğa uqsamas birdeñeni körip, kekilik qaqlılıқтаğanın qoya qoyğan. “Aşağıda taşa **da** insana **da** hayvana **da** benzemeyen bir şeyi görünce keklik ötmeyi kesiverdi.” (2072)

/äri/

Qırğızbaydın qatını Saliyxa saldırlap qalğan, **äri** aşuwşañ, **äri** aqköñil aňqıldaq kisi edi. “Kırğızbay’ın kadını Salika çok konuşan, **hem** hırçın **hem** samimi, açık yürekli adam idi.” (7225)

Eski tüye jün şekpen **äri** jamlıǵı, **äri** töseniş. “Eski deve yünlü cepken **hem** yorgan **hem** döşeme.” (3989)

1.2.7.12. Şart Bağlaçları

/eger/

Eger, osıdan Rısqul en awır jaza almasa, mına bizge de qıyın. “**Eğer** Rıskul en ağır ceza almazsa, bize de zor olacak.” (3756)

Eger qızmetin neğurlım qatal jürgizse, soğurlım onıñ eñbegi bağalanıp, jaza merzimi qısquardı. “**Eğer** görevini iyi yaparsa, yemeğinin karşılığını alır, yani süresi azalır.” (5371)

1.2.7.13. Şaşma/Beklenmezlik Bağlaçları

/äytewir/

Äytewir, quday raxımı tüşip, meni mazalağandı qoydı. “**Nedense**, Allah merhamet gösterip, bana dokunmayı bıraktılar.” (7428)

Kim bileği, barımtaşı jılqı urısı, «jabayı kirgiz» qaşıp qayda baradı dedi me, joq alde tas kameralar bos bolmadı ma, **äytewir** Rısquldı anayılaw mal qora quralpı bir üyge äkelip tıqqan. “Kim bilir, at hırsız, «yabani Kırğız» bir yere kaçmaz diye mi, yoksa taş koğuşlar dolu diye mi bilinmez, **nedense** Rıskul’u kaba, hayvan barınağı gibi bir eve atmışlardı.” (1609)

1.2.7.14. Üsteleme Bağlaçları

/sonimen birge/

Sonimen birge oğan qatañıraq jaza qoldanuw üşin jergilikti sotqa nusqaw beriniz», delinipti xatta. “**Ayrıca** onu daha ağır cezalandırmak için yerli mahkemeye emir verin» diye yazılmış mektupta.” (3884)

/äri/

Biray ötken tünde öñi sınıq, birtürlü qajıp keldi, **äri** keş oraldı. “Ama dün gece hüzünlü idi, **hem de** geç döndü.” (4733)

/tipti/

Ağayındı üşewiniñ bası qosılğannan qaymıqtı ma, joq älde, ärwaqtıñ atı atalğan soñ tayqıdı ma, äytewir Saqan palwan birinşi ret ayqaylamay-aqırmay, sabır saqtap, **tipti** sıbırlap söyledi. “Kardeşlerin bir araya gelmesinden korktu mu, yoksa ruhların isminin geçmesinden mi çekindi, nasıl olsa Sakan pehlivan ilk defa bağırıp çağırmadan yavaşça **hatta** fısıldaşarak konuştu.” (4931)

/onsızda/

Onsızda işinde jalım qaynap jatqan adamdı küydire bermeyin dedi. “**Zaten** içi yanan babasını daha çok üzmeiyim dedi.” (4735)

1.2.7.15. Yetinme Bağlaçları

/tım bolmasa/

Onday eñbekti **tım bolmasa** bir eşki atıp alıp qaytayıq – dep Rısqul köñildenip qaldı. “Böyle bir emeği **en azından** bir keçi avlayarak karşılığını verelim, deyip Rısqul neşelendi.” (517)

Tım bolmasa, artınan bir izdep barmasaq, adam bolğanımız, ağayın-tuwğan bolğanımız käne? “**En azından** Rısqul’un ardından onu arayıp gitmezsek, hani insanlığımız, hani kardeşliğimiz?” (1353)

1.2.7.16. Zaman Bağlaçları

/aqırı/

Aqırı sol satqın şığıp, sezik berip koydı. “**Sonunda** o hain çıkıp, ele verdi.” (2092)

Aqırı tergewşi şıday almay jötelge buwınıp ölip qala jazdap qiyqıldaydı da, aydawıl Rısquldı kamerasına äkep tığadı. “**Sonunda** sorgu hâkimi dayanamayıp ölecesine bağırır, nöbetçi Rıskul’u koğuşa geri getirir.” (5149)

1.2.7.17. Aitlik Bağlaçları

/jöninde/

Qarlığaş **jöninde** adam ne bileği? “Kırlangıç **hakkında** biz ne biliyoruz?” (5528)

Osı jağdayğa könetin bolsa, ol äyeldiñ jäne balalarınıñ jası, densawlığı **jöninde** tolıq mälimet jäne qolxat alıp, tez bizge jetkiziñiz. “Bu koşulu kabul ederse, o kadının ve çocuklarının yaşı, sağlığı **hakkında** bilgi alıp ve makbuz alıp hemen bize gönderin.” (7015)

/tuwralı/

Mınaw meniñ kökem **tuwralı**, – dep Turar könbedi. “Bu benim babam **hakkında**, diye Turar ikna olmadı.” (7699)

Quw tirşilik, qısqa ğumır, alıstağı tuwğan **jer tuwralı**, – Rısqul. “Yalan dünya, kısa hayat, uzaktaki **ana yurt hakkında**, dedi Rıskul.” (494)

/baylanıstı/

Sirä, älgı kirgizdiñ älegine **baylanıstı** mäsele ğoy. “Büyük ihtimalde, şu Kazak’ın işi ile **ilgilidir**.” (3362)

/jayın/

Aleksandr Bronnikov Rısqul men Turarğa petisiya **jayın** tügel bayandap şıqtı. “İskender Bronniykov, Rıskul ile Turar’a dilekçi **hakkında** her şeyi anlattı.” (6292)

1.2.7.18. Başkalık Bağlaçları

/basqa/

Musılman ziyratına dini **basqa** adam jolatpaytın salttı buzıp, Saymasaydıñ mäñgilik jayınıñ basına orıs oyazdıñ özi keldi. “Müslüman mezarına **başka** dine mensup birini yaklaştırmama geleneğini bozup, Saymasay’ın sonsuza kadar yatacağı yere Rus sancak beyinin kendisi geldi.” (3477)

Axattan **başqa** muğalim körmegendikten özgeni qiyalına keltire almaydı. “Ahat’tan **başka** öğretmen görmediği için başka türlü hayal edemiyor.” (4594)

/özge/

Ädette Dawılbaydın awılına ulıqtan **özge** eşkim atpen kirmeydi. “Genelde Dauılbay’ın köyüne beylerin **dışında** kimse at ile girmez. (5787)”

Arı oylap, beri oylap, aqırı emen butağınan **özge** eşteñe joq ekenin bilgen soñ, nadziratel älgı butaqtı qırıqtırıp tastadı. “Düşünüp taşınıp sonunda meşe ağacından **başka** hiçbir şey olmadığını anladıktan sonra şu dalı kestirmişti.” (4020)

1.2.8. Cümle Sonu Ek ve Edatları

*Cümledeki yargıyı değiştirmeden, konuşmacının cümledeki yargıyı nasıl ele aldığına ortaya koyan ek ve edatlar vardır.*²⁸⁹ İncelediğimiz metinde tek kuvvetlendirme ek/edatı tespit edilmiştir.

1.2.8.1. Kuvvetlendirme Ek/Edat

/-aq/

Nanı jelim siyaqtı, sirä qara biydaydın unına burşaq, arpa unın aralastırğan-aw, äytewir quday kesir qılmasın, **süyüksiz-aq**. “Ekmeği tutkal gibi, galiba budayın ununa fasulye, arpa ununu karıştırmışlar, nasıl olsa **tatsızdır**.” (5390)

Aspan aşiq, aspan jäwdiregen jas balanın közindey **ädemi-aq**. “Gökyüzü açık, ağlayacak gibi olan küçük çocuğun gözleri gibi **çok güzel**.” (5472)

/ğana/, /qana/

Özgeler dawıl japırğan qoğaday jıgılıp, bir iyilp, bir turıp tınımsız şoqınıp jatqanda, miz baqqay siresip qalğan Turar **ğana**. “Diğerleri yel deviren su kamışı gibi yıkılıp, bir eğilip, bir kalkıp, durmadan kutsanırken, **yalnız** Turar kımıldamadan durur.” (86)

Ol üşin Turar äzirge murınboq köp balanın biri **ğana**. “Onun için Turar şimdilik **sadece** küçük çocuklardan biriydi.” (1450)

Müsäpir xälge uşırağan **jalğız** Qaldıbek qana. “Biçare hale düşen **tek** Kaldıbek.” (7022)

²⁸⁹ Daşdemir, s. 158.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. TRANSKRİPSYON

QIZIL JEBE

I

Türme äkimşiligi aylamızı asırdıq dep oyladı. (1)

Arıstan men jolbarıstı bir torğa qamap qoysañ birin-biri talap, aqırı ekewi de talmawsırıp, özinen özi jünjip qurıydı. (2) Äsirese bir kamerağa kazakpen qatar orıstı otırğızuw Pıxodko mırzanıñ oyınşa, arıstan men jolbarıstıñ ırıldasuwınan da zorıraq janjalğa aparıp soqsa kerek edi...(3)

Gubernator fon Täwbe birde qalanıñ iygi jaqsıların şaqırıp qonaqası bergeni bar. (4) Sonda gubernatordıñ bir aytqanı Pıxodkanıñ esinde mıqtap saqtalıp qalğan. (5)

– Mırzalar, dünyedegi en qısqa äñgimeni bilesizder me? – dep edi fon Täwbe, – nebäri toğız-ak sözden turadı. (6)

– Eşkim de bilmeytin bolıp şıqtı. (7) Sonda kitapqumar gubernator öziñiñ köp oqıp, köp biletinin tağı da tanıtıp, märtebesi asa tüsetinin sezip bılay dedi: (8)

– Eki adam, bir jolbarıs. (9)

Bir adam, bir jolbarıs. (10)

Jolbarıs. (11)

Mırzalar jelkesin qasıdı. (12) Köbisi tüsinbey dal. (13) Gubernator qarqıldap küldi. (14)

– Mırzalar-aw, eki adam birimen-biri ayqasıp aqırı birewi ölmey me? (15) Al jalğız qalğan adamdı jolbarıs jep qoyadı ğoy. (16)

Zıyalı qawım gubernatordıñ bilimdiligine tañ qalğan bolıp, tañday qağısıp, sıñğır-sıñğır xrustal' bokaldar soğısıp, joğarı märtebeli fon Täwbeniñ densawlıǵına dep, türegep turıp şampan işken. (17)

Prixodkaniñ esebi boyınşa, Rısqul men Bronnikov birin biri jep qoyuı gerek. (18)
Sonda jolbarıstıñ rölinde özi qalmaqsı. (19)

Biraq birneşe kün ötti: eki tutqınnıñ arasınan janjal şığa qoyğan jok. (20) Birde şıday almay kamerağa Prixodka mırzaniñ özi keldi. (21)

– Jağdayıñ qalay, Bronniykov? (22)

Bronnikov bul suraqtıñ sırın tüsine qoydı. (23)

– Jağdaydıñ nesin suraysız, Prixodko mırza? (24)

– Mıñ qandala men bir qazaqtıñ talawına tastadıñız meni. (25) Şıdam jeter emes. (26)

Bayqaydı, Prixodko mırza riyza. (27) Türme bastıq degenmen keñpeyildi köringisi kelip: (28)

– Qanday tilegiñiz bar? dep suradı. (29)

– Tilegim, sırağdan bergizseñiz eken. (30)

– Bere almaymın. (31) Ziyandı kitaptar oquwıñız mümkün. (32)

– Eger «Bibliya» ziyandı kitap bolsa, qoydıq, – dep Bronnikov te qarsılaspadı. (33)
Tek dorbadan julım-julım kitaptı şığarıp alıp, sırtın siypalap qoydı. (34) Prixodko şınımen “Bibliya” ma eken dep kitapqa qolın soza berdi. (35)

Türme bastıq kitaptı aşıp kep qalıp edi, aşılgan jeri törtinşi tarawdıñ bası eken: «Adam ata men Hawa-ana juptasqan soñ, Hawa-ana Qabıl attı ul taptı... Sodan keyin Abıldı tuwdı»... degen sözderge közi tüsti. (36)

– Bul jöyt dininiñ kitabı ğoy. (37) Siz orıs bolğandıqtan pravoslaviye şirkewiniñ qasiyetti kitabı «Evangeliye» oquwıñız kerek emes pe? – dep qaldı Prixodko Bronnikovke renjigendey. (38)

– Prixodko mırza, «Evangeliye» degenimiz «Bibliyaniñ» jañarğan nusqası ğoy. (39) Negizi bir. (40)

– Sonda qalay, Bronnikov, tüsinbeymin. (41) Siz ğoy pravoslav şirkewi batasın bergen patşağa qarsısız. (42) Söyte tura diniy kitap oqıysız, tüsiniksiz, jumbaq. (43)

– A, men mümkün bul kitaptı durıstap tağı oqıp şıqsam, qatemdi tüsinermin, – dep qaldı Bronnikov. (44)

– Mümkün, mümkün,- dedi Prixodko sener-senbesin bilmey. (45) – Jaraydı, sırağdan bergizeyin. (46) Siz kitaptıñ mänin älgi kişkentay balaga da tüsindiriniz. (47)

Priyxodko Turardı şoqındıruwğa niyet qılğalı qaşan. (48) Sol oyın iske asıruwdıñ bir orayı osı siyaqtı da körindi. (49)

***

Prixdoko mırza şın dindar kişi edi. (50) Onıñ tabınatın eki qudireti bar: biri zañ, biri din. (51) Öz üyiniñ törinde eki suwret iluwlı turadı: biri- İsus Xristos, biri Nikolay II. (52) Jeksenbi sayın Kafedraldı soborğa onı küymemen Turar alıp barar edi. (53) Mırzası soborğa kirip, qudayğa ıqılas bildirip qayta şıqqanşa, atşı bala dalada kütip turuwı kerek ğoy. (54) Jöni solay ğoy. (55) Al mırzası aytadı: (56)

– Turarka, ayda jür, sen de. (57) Attarğa eşkim tiymeydi. (58) Ağaşqa baylay sal. (59) Jür, köresin, qızık. (60)

Qoñırawlar küñgirleydi. (61) Qaqpanıñ aldında kileñ bir qara kiyingen kempirler, aqsaq-toqsaq, äz soqırlar qaz-qatar alağan jayıp, qayır-sadaqa surap turadı. (62) Prixdoko mırza olardıñ jayuwlı alaқandarına usaq tiyin-teben tastaydı. (63) Qayırşılardıñ keybiri tüñke qalbır tosadı. (64) Tastağan aqşa şıldır etip, tüñkege түседi. (65) Mırzanıñ soñınan erip kele jatqan Turardan da birdeñe dämetedi qayırşılar. (66)

– Quday sağan uzak ömir bersin, mırza bala, – dep sıbırlasadı. (67)

Turar qısıladı. (68) Tastaytın tiyin onda joq. (69)

– Quday seni bäle-jaladan saqtasın, mırza bala, – dep äldekim onıñ qolınan süymek boladı. (70)

Turar odan beter qısıladı. (71)

Qayırşılar üşin adamnıñ näsili jok, aqşañ bolsa boldı. (72) «Mına qara bala neğıp jür munda?» demeydi. (73) Prixdoko sındı törenin janında kele jatqan soñ tegin bolmağanı, dep oylaydı. (74)

– Quday sağan mol baqıt, zor дәреje bersin, mırza bala! (75)

Kümbez astındağı mıs qoñırawlar sınsıydı. (76) Sobordıñ işinen jüregiñdi julıp akete jazdap, xor dawısı küñirenip şığadı. (77)

Sobordı aynaldıra otırğızılğan qarakök emen ağaştarğa deyın mına qulşılıqtıñ qudiretti zarına uyıp, olar da täñirge tabıñğısı kelgendey muñaya mülqip, xor dawısın işterinen qaytalap japıraqtarı kübirlesip turadı. (78)

Sobor baspaldağına köterilerde Prixodko mırza bas kiyimin qolına alıp, şoqına bastaydı. (79)

Erkek atawlınıñ bäri bas kiyimderin qolına alıp, kewdelerine qısıp, bastarı jerge jetkenşe iyilip, bar intı-şıntasimen şoqınıp jatır. (80) Prixodko mırza köziniñ qıyıǵımen Turardıñ qulın jarǵaǵınan tigilgen döñgelek telpeğine qarap qoyadı. (81) Basqanıñ bäri jalañbas, öziñiñ ğana telpekpen turǵanı esine tüsip ketip Turar sasadı. (82) Oñ qolı özimen-özi bas kiyimge sozıla beredi. (83) Munı bayqaǵan Prixodko quptaǵan belgi retinde basın iyzep, tüsin jılıtadı. (84)

Turar sonda da mına jalbarınıp, julqına qulşılıq urıp jatkan topqa siñise almay turǵanın sezedi. (85) Özgeler dawıl japırǵan qoǵaday jıǵılıp, bir iyilp, bir turıp tınımsız şoqınıp jatqanda, miz baqpay siresip qalǵan Turar ğana. (86) Prixodko sol köz qıyıǵımen oǵan qayta-qayta qaray beredi. (87) «Sen de şoqın» degen belgi ekenin tüsinip, Turardıñ tula boyı türşigedi. (88)

Biraq şoqınuwǵa qolı köterilmeydi. (89) Qolı qol emes, qorǵasın siyaqtı, zorlasań da köteriler emes. (90)

Minbeden saqalı beline tüsken episkoptıñ dawısı – qudaydıñ öz dawsınday qudiretti estiledi. (91) Däl törde eki qolı eki jaqqa kerilip, bası kewdesine salbırıp ketken, azap şekken kisiniñ suwreti közdi eriksiz tartadı. (92) Özi arıq, eki ayaǵı salbırıp, tek süldesi sawdırıp qalǵan. (93) Bul beyşaranı nege kerip tastaǵan? (94) Bul Turar üşin jumbaq. (95)

Sobor işi özge bir böten duniye, oñ emes, tüs siyaqtı. (96) Aynala balawız sıraǵdandar jaǵılǵan. (97) Qabırǵalar qaz-qatar suwretterge tolı. (98) Episkop azınap tur, xor ara-arasında zarlap qoya beredi. (99) Say-süyekti sırqıratıp, jüregiñdi eljiretken pärmendi äser äldeqayda, bul päni duniyenıñ äure-sarsañınan, küybiñ-küyki tirşiliginen alıstap, aspañǵa şarıqtatıp, jumaq jaziyrasın elestetkendey. (100)

Prixodkaniñ köz qıyığı ğana arqañdı ayaz qarığanday ızğar şaşa bastağan. (101) Turar onıñ ne talap etip turğanın sezedi, biraq qozğala almaydı. (102) Tördegi kerilgen adam-suwrettiñ közqarası da suwıq. (103) Özgelerge emes, däl özine qadalıp, ayıptap turğanday körinedi. (104) Turar qaşqısı keledi. (105) Ön boyınan suwıq ter sawlap baradı. (106) Ökpesi qısılıp, demi tarılıp, özimen özi arpalıstan janı murın uşına kelgende azaptandı. (107)

Sobordağı jurttıñ bări qudayına quldıq urıp, ärkim öz ötinişin iştey aytıp, şağınıp-jalbarınıp jatqanda, Turar jaltaqtap jan-jağına qaraydı. (108) Özin är burıştan añdıp jürgen Saymasaydıñ adamdarı qazir de sobordıñ bir jerinen sıgalap qarap turğanday körinedi. (109) Soborda şoqınğandar arasında turğanın körse, saymasaylıqtar: (110)

– Rısqul qaraqşınıñ balası şoqınıp ketipti, şirkewden kördik, – dep jer dünüyege jariya eter edi. (111)

Osını oylawı muñ eken, Turar burıñğıdan beter degbirsizdenip, tura qaşqısı keldi. (112) Prixodkodan qorqadı, keruwli adamnıñ közqarasınan qorqadı. (113) «Nege kerip tastağan?» (114) Äkesi Rısquldıñ Saymasaylar baylap tastap, jabıla sabağanda bir sätke bası osılayşa salbırıp qalğan edi. (115) Turardıñ suwretke tesile qarap qalğanın köpten bayqap turğan Prixodko: (116)

– İsus Xristos. (117) Qudiretti quday, – dedi. (118)

«Qudaydıñ özi osınday qorlıqqa uşırasa, özge jurt ne bolmaq? (119) Tüyenı jel şayqasa, eşkini aspandan izde – degen osı da». (120)

– Mırza, men attarğa bara tursam qaytedi?! (121) Asaw nemelerdi birew-mirew ürkitip jüre me? – dep sıbırladı Turar. (122) Prixodko burılmastan: (123)

– Bara ber, – dep zildene küñk etti. (124)

Turar adamdardıñ ara-arasın zıta kep jöneldi. (125) Qara jamılğan bir kempir aşuwlı közimen ata qarap: (126)

– Uh, basurman, nexrist, – dep ısıldap qaldı. (127)

Turardıñ bul ketisine körmede turğan quday da, onıñ äwliye apostoldarı da, minbedegi episkop ta, sobor tolı dindarlar da riyza emes siyaqtı körindi. (128) Tek sobordan şığa kelgende tabaldırıqtan bastap, qaqpğa deyin tizilip turğan qayırşılar ğana

oğan telmire qol sozıp, bastarın iyip, ädetten aynımay tur. (129) Tabaldırıqtan qaqpğa deyin jeli baylam jer Turarğa qıl köpirdiñ üstindey, tozaq otınıñ arasınday sezilgen. (130) Qaltasında ırımğa kara baqırı jok, özi jalşı baladan da qayır-sadaqa dāmetetin jandar boladı eken. (131) Qudaydıñ öz üyinde munday qayırşılık bolar dep kim oylağan? (132)

***

Arıstannıñ emirenuwi özinşe. (133) Tipti tuwğan balasına meyiri tuskenniñ özinde türi aşuwlı siyaqtı körinedi. (134) Birewdiñ erkeletkenin köteretini de, kötermeytini de belgisiz. (135) Jalınan siypasañ küdireye tusedi. (136)

Bronnikovke Rısquldıñ işi köpke deyin jılımay qoyğan. (137) Biraq osı bir orıstı balası jaqsı körıp ketken soñ, birte-birte muzday jürek jibiyin dedi. (138)

Äbden sıralğı bolıp, senim artqan soñ, bir küni Rısqul Bronnikovke: (139)

– Äy, Eskendir, östip jata beremiz be? (140) Qaşsaq qaytedi? – dedi. (141)

Endi Bronnikov seziktenetin siyaqtı. (142) «Türmeniñ alpawıttarınıñ tuzağı emes pe eken? (143) Meni arandatpaqsı –aw, sirä?!» (144)

– Qaytip? – bu da sır tartpaq bolıp. (145)

– Sen köp biletin bälesinğoy. (146) Aylasın tap. (147)

– Ayla-amal joq, – Bronnikov kameranın işin közimen tintip şığıp. (148) Bir awıq temir qursawlı terezege qadalıp qaldı. (149) – Mümkin emes. (150) Bolat ara kerek. (151) Ol bizde joq: ana bilektey temirdi sındıra almaysın. (152) Mınaw bolsa tas. (153) – Bronnikov jalpaq alağanımen suwıq sur qabırğanı siypalap qoydı. (154)

Temir esiktiñ közdey tesiginiñ qaqpğı köterilip, ar jaqtan nadzirateldiñ jalğız janarı oqtawlı mılıqtay suwıq qadaldı. (155)

Aleksandr men Rısqul araz adamdar qusap, ekewi eki jaqqa qarap otır edi. (156)

Nadzirateldiñ jalğız közi sönip qalğanday tayıp ketti de, qaqpq qayta jabıldı. (157)

– İyttiñ iyışılı-ay, – dedi Rısqul. (158) – Derew seze qoyuwın qaraşı. (159) Bizdiñ sözimizdi oğan jetkizip turatın saytanı bar ma, nemene...(160) Osı ekewimiz ötirik töbelessek qaytedi, a? (161) Sonda älgi iyt asığıp esik aşadı. (162) Äy-şayğa keltirmey awzın basıp, dambalın basına kiygizip, esikten-aq wığıp ketpeymiz be? (163)

– Mümkün emes, – dedi Bronnikov basın şaykap. (164) – Bular ol aylanı äldeqaşan esepke alıp qoyğan. (165) Birew işke kirgende, ekinşisi sırtta aındıp turadı. (166)

– Sen bilmeysiñ ğoy, men bir ret bul türmeden qaşıp şıqqam, – dedi Rısqul tırtığı köp taqır basın alağanımen asıqpay siypalap. (167) – Mına bas ne körmegen bas. (168) O, sondağı bostandıq-ay! (169) Tuwra bes kün bostandıqta boldım. (170) Qasıp jürdim. (171) Üyde bir kün de tünegen joqpın. (172) Belimdi bir şeşken emespin. (173) Tarğıl tas tösek, qara tas jastıq boldı. (174) Biraq sonıñ özi qus mamıqtay edi-ay, qayran! (175)

– Däl osı türmede me? (176) Qaşan? – dedi Bronnikov tañ qalıp. (177)

– Däl osı türme. (178) Biraq kamera basqa edi. (179) Qış tam bolatın. (180) Bıltır jaz ötip bara jatqan şama ğoy. (181)

– Onda nege ustalıp jürsiñ? (182)

– E, Eskendir tamır, ol köp äñgime... (183)

– Türme işinde ekewmizge äñgimeden basqa ne ermek bar? (184)

Rısqul eski qalpağın basına kiyedi. (185) Eski qalpaqtı kiymey turıp uzaq äñgime bastamaydı. (186) Sodan soñ temir qursawlı biyik terezege qaraydı. (187) Terezeden tük körinbeydi. (188) Biraq jariq duniyeniñ elesi bar tereze Rısquldıñ jazuwlı turğan kitabı siyaqtı. (189) Alğaşqı ret türmege tösüwiniñ jayı qalay edi? (190)

Rısqul qursawlı terezeden medet tilegendey işinen äldeneni kübirlep barıp, kümbirlep söz bastaydı. (191) Peterborlıq Aleksandr Bronniykov türmede jatıp-aq qazaq dalasınıñ taw-tasın kezip ketedi... (192)

II

Axat ata balanıñ tamırın bir sät ustap, ünsiz qalğan. (193) Qunıstana jüresinen otırıp, basın irge jaqqa burıp, közin şart jumıp alğan. (194) Qartayğanda qas ta aғaradı eken, jalbırağan buwrıl qas jumuwlı közin kölegeylep tur. (195)

Şağın jer üydiñ işi tım-tırıs, ala köleñke. (196) Tek jalğız terezeniñ quraq közin bir kök şıbın türtkilep, şığarğa tesik tappay, ızındap mazanı alıp baradı. (197) Jayşılıqta elenbes edi, mına sın sätte kök şıbınıñ jantalasa ızındawı üydegilerge jaysız tiydi. (198)

Jer kepenin töbesin köterip turğan jalğız qarı – juwan beläğaş. (199) Onıñ da ırsıyğan jariğı bar. (200) Beläğaşqa eki büyirinen butalmağan şıbıqtar salınğan. (201)

Üydiñ işki töbesi sılanbağan. (202) Jertöleniñ ortasına jaqqan ottıñ jalını men tütüninen üydiñ töbesi äbden jıltırap ıstalğan. (203) Töbedegi tütün tartar jalğız quwırdıñ awzınan süngiler salbıraydı. (204) Belağastı ustap turğan jalğız tirewge är jerinen şege qağılıp, qayıs-jügen, qamşı, orama qıl arqan, bir deste adıraspan ilingen. (205) Rısquldıñ jalañ qabat köne şekpeni men eski kiyiz qalpağı da sonda. (206)

Bosağada qotır qabırğağa arqasın süyep, jüresinen otırğan alpamsa kişi mazasız kök şıbın jaqqa atırıla bir qarap qaldı. (207) Eger şıbın ornında adam bolsa mına bir almas kılıştay jarq ete qalğan qaharlı közden zäresi zär tübine keter edi. (208) Biraq şıbın degen maqulıqqa adamnıñ közqarası äser etpeydi: kök şıbın zarlağanın koymay, jaman äynekti sabalay berdi. (209) Alpamsa tulğa bosağadan atıp turıp, basındağı kiyiz qalpağımen terezedegi şıbındı salıp kalayın dep bir oqtaldı da, täwip atanıñ köñilin bölmeyin dep qayta sap boldı. (210)

Qos tulımşağın şuda jippen tüygen, kekili jelpildegен kişkene qız ayran quyğan ayaqqa qolın soza berip, düñke iyneliktiñ bawlığın sıldıratıp alıp edi, bağanadan beri betin qırın berip, tizesin quşaqtap ünsiz otırğan ädemişе kelinşек älgimizdiñ jalañaş top-tolıq baltırınan şımşıp aldı. (211) Qız bala ne dawıstap jıların da bilmey, ne äkesine arız ğıp aytarın da bilmey awzı kemseñdegen, ayranğa sozğan qolı erbiygen küyinde taqır jerde otırdı da qaldı. (212)

Osı üydegi jalğız alaşa ağaş tösektiñ üstinde jatqan awruw bala qarındası Tüymetaydıñ türin körip külip jibere jazdadı. (213) Biraq külüwge şaması kelmey, qan-sölsiz kögeristew erni sāl ğana jıdır etti. (214) Alasa tösekten salbırağan arıq qolın qoñqaq murın täwip şal äli ustap otır. (215) Top-tolıq, qaruwlı bala endi qawqarsız sülde-süyek bop qalğan. (216) Qaratorı öñi qazır bop-boz. (217) Köziniñ aynalasına kögeris köleñkesi tüsken. (218) Burın tämpektew murnı endi erekşe sopayıp, ebedeysiz körinedi. (219) Janarında uşqın bar eken. (220) Kök köleñkeli ajal qanşa töñirektese de sol uşqındı öşire almaptı. (221) Kări täwip jumuwlı köz ben salbırağan qasınıñ arasınan sonı körip otır. (222) Kări täwiptiñ aңğarımpaz közi balanın şeke tamırınıñ bülkilinen-aq bar jağdaydı payımdağan. (223) Al endi qolın ustap tamır basıp otırğanı, mına öz awzın aңdığan ata-ana üşin, äri dese emniñ türin aytuwğa waqıt utıp, oylanıp almaqşı. (224)

Tösek tartıp jatqan awruw bala – anaw otırğan alpamsa kewdeli Rısquldıñ jar değinde jalğız ulı Turar edi. (225) Jatqanına jartı aydan astı, awzına suw tamızıp, äke-

şeşe qasınan bir eli ketpey otırğanına da jartı aydan astı. (226) Äweli onıñ nawqasın eşkim elegen jok. (227) Jüzi sınıq, oynğa zawqı jok salğırt tartıp bir-eki kün jürgende, ülkender onı jay tumaw-sumaw şıǵar degen de qoyǵan. (228)

Ögey şeşesi İzbayşa: (229)

– Kün ötip ketken şıǵar, ömiri bala bolıp, til alıp, taqiyasın kiyip jürgendi bilmeydi.- dedi. (230)

– İyä, ol taqiyasın taqiya telpek oynap jırtıp qoyǵan, – qarındası Tüymetay. (231) Al äkesi Rısqul balanı basınan sipap qana qoyǵan. (232) Sonda äke jazǵan seziktenip te qalıp edi: balanıñ bası şaşına deyin ısıp tur eken. (233) Köntek alağanı sonı sezgen. (234) Köpti körgen alağan öz sezigin bildirip-aq baqqan. (235) Äkeniñ alağanı-ay deseñşi. (236) Sol alağan ayalap ösirgen balada arman bar ma? (237)

Rısqul jamanğa joriǵısı kelmedi. (238) Kün tiyse- tiygen şıǵar,- dedi de qoydı. (239) Al Turardıñ öñi solǵan güldey suwala berdi. (240) Keşke jaqın tısqa dāretke şıqqan bala üyge qayıp kirgende, tabaldırıqtan attay bere qulap qaldı. (241) Keşki as-suwdıñ qamında jürgen İzbayşanıñ: (242)

– Oybay! – degen dawısı şıǵıp ketti. (243) Jügirip barıp balanıñ basın süyedi. (244) Dawıstap sırtta jürgen küyewin şaqırdı. (245) Jayşılıqta ağasınıñ är ağat qıymılın ańdıp, bala minezben bir muqatıp alatın Tüymetay da qazır oqıs şoşınıp, tulımı seksiyip, jılarman bop tur edi. (246) Jaman dawıstan jüregi dir etken äke üyge barıssa bir-aq atılıp kirdi de, balasınıñ älpetinen iştey seskenip qaldı. (247) Biraq sır bermey, sabır saqtap, Turardı jerden köterip aparıp, alasa ağaş tösekke jatqızdı. (248)

Mine, sol jatqannan äli turǵan jok. (249) Rısqul qatarınan üş-tört tündi uyqsız ötkizdi. (250) Erni kezerip, küyip-janıp bara jatqan balanın awzına su tamızıp otırdı. (251) Bolıs awılınan Äkräm molda kelip, üşkirgen boldı. (252) Biraq sınayı awruwdı endi adam sanatına qospaytınday. (253) Qoştasarda Rısqulğa: (254)

– E, batır, eşteñe etpes. (255) Süzek eken. (256) Ärwaq-quday qoldasa, eşteñe etpes, eşteñe etpes, – dep jüzi tayqıp, üyden asıǵıs şıǵıp ketken. (257)

Düniyenıñ burañdaǵan qıysıq-qıysıq jolında mañdayına barmaqtay baq quralmaǵan Rısqul üşin bul jalǵannıñ bar qızıǵı osı balaları edi: Turarı men Tüymetayı. (258) Jer ortasına tayanǵanda körgen jariq säwleleri. (259) Ekewi köziniñ eki janarınday. (260)

Bulardan burıngı beyşaralarğa bul fäniyden uzaq däm-tuz buyırmağan. (261) Jastayınan şetiney bergen. (262) Şeyit ketken säbiylər. (263) Aspannan ağıp tükken juldızdarday ğana eles qaldırıp, mänğige ğayıp bolğan. (264)

Söytip jürgende körgen Turarı ğoy. (265) Turar degen atının özine äke bayğus bar ümitin artıp edi. (266) Endi sonıñ özin eseyip, es bilip qalğanda ajal-quzğın aynaldırıp, tuzağın talşa moyınğa ayawsız tastap tur. (267) Namaz oqımas, oraza tutpas Rısqul endi sasıp, amalsız Allağa sıyındı. (268) Aq payğambardıñ, säbiylardıñ piri Umay-ananıñ esimderin işinen äldeneşe ret atadı. (269) Băydibek babasına, Domalaq atanğan Nuriylä anasına sıyındı. (270) Endi osıdan bala oñalıp, quday quwat berse, Tülkibas-Juwalıdağı tuwğan jerge bir qayırılıp, Qarataw qoynında, Bala-Bögen boyında turğan Băydibek babası men Domalaq anasınıñ kümbezine barıp bas iyip, täjim etuwge ant berdi. (271) Äldeqaşan jer tompaytıp qalğan Jılqıaydar äkesin, Berdiqul ağasın esine aldı. (272) Solardıñ basına barıp quran oqıtqızbasam ba dedi. (273) Quw tirliktiñ tälkeginde jürüp, olardı eske alıp, quran túsirtpegenine keşirim suradı, –Turar urpağın edi ğoy, meyirimiñdi sal, – Jılqıaydar äkesiniñ, Sălik babasınıñ ärwağına jalbarındı. (274)

Turardıñ qattı qulağanına İzbayşa da kıynalıp, wayım jep, awruw balanıñ astı-üstine tüşip, ıqılasın salıp-aq baqtı. (275) Tösekten tura almay buwın-buwını qurığan darday balanıñ zärin tosıp alıp, aynalıp-tolğanıp-aq jür. (276) Söytse de, ögey şeşe jüregi Rısqulday örtene koyğan jok. (277) Narday Rısqul az künniñ işinde azıp-tozıp, kädimgidey şögip qalğan. (278) İzbayşa janaşır bolğanmen, janküyer bola alğan jok. (279) «Täñiriniñ isi, alamın dese de özi biledi, koyamın dese de özi biledi. (280) Adamnıñ janı- Allanıñ amanatı, qaşan qaytıp aluwı öziniñ ıqtıyarı» dep jürdi işinen. (281) Pendeşilik qoy, jas kelinşek Turardan Rısquldı qızğanıp ta qaluwşı edi. (282) Küyewi öz ulınıñ jolında sadağası ketkisi kelip te turatın. (283) Şığarğa janı bölek, äytpese Turar degende basqa duniyeniñ bärin talaq qıluwpa dayın. (284) Bar ıqılası balasına awıp, jas kelinşekke keyde kerenaw qarap ketuwşı edi. (285) Tegi sol Turarğa bola İzbayşağa bir ret qol jumsağanı da bar. (286) Onıñ üstine ul bala İzbayşanıñ ögey şeşe ekenin biledi. (287) Öziniñ tuwğan şeşesi Qaliypa emis-emis bolsa da esinde. (288) Al Tüymetay tuwğan anasın bilmeydi. (289) Sondıqtan da İzbayşağa bawır basıp, jalqı tuwğan tusaqqa teligen jetim qozıday tez iyis alısıp ketken. (290) Turar bolsa «jetim qozı tasbawır, tüñiler de otığar» degenniñ kerinde edi. (291) Ol şeşeden jetim ekenin anıq aңğarğan. (292) Anda-sanda Qaliypanıñ qart äkesi Mamırbay şal kelgende bawırına tığlatını sondıqtan.

(293) Nağaşı atamniñ awılına baram dep äkesin mazalay beretini de tegin emes. (294) Mamırbay şal da botası baylawda qalğan ingendey eñkildep qayta aynalıp, Besağaşağı Rısqul üyine kele beretin. (295) Jıyırma üyli Taw-Şilmembet awılı bul Mamırbaydın qızı tiri küninde bir körinbey, Qaliypa marqum bolğan soñ kök şolağın tepeñdetip qayta-qayta kelgiştegenine qayran qalısqan. (296) Mamırbay kişkentay Turardı körgende jastayınan jer jastanğan Qaliypanı körgendey bolatının, Turar seksendegi Mamırbaydın bawırına basın tıqqanda murnına anasınıñ iyisi keletinin Taw-Şilmembettikter bile bermeytin. (297)

«Mına Janıstıñ jaman şalı neğip bawırmal bola qaldı», - dep bostan-bosqa dal bolar edi. (298)

Al Mamırbay oylaydı: (299)

– «Balağa äkeniñ jaqındıǵı jezdedeý-aq», – dep. (300)

Biraq qatelesedi, ärine. (301) Qayınatasına minezi şälkes körinetin Rısqul Turarğa jaqındıǵı jezdedeý-aq bolğan jok. (302) Onsız Rısqulğa ömir mänsiz-mağınasız. (303)

«Balağa äkeniñ jaqındıǵı jezdedeý-aq» – depti birew. (304) Onı köpşilik kağıp alıp, qaytalap aytıp jüredi. (305) Endeşe şınaşaqtay şındıqtıñ bar bolğanı da. (306) Ömirde kökek qus siyaqtılar az ba? (307) Köringen üyme tezektıñ tübine jumırtqa salıp, balapan basıp, balasına qaramay ketetin qaylabas tarǵıl kökek keyin qulağan tamniñ duwalında jağı tınbay zarlap otıradı. (308)

Rısquldıñ tabiyǵatı tarǵıl kökekten basqalaw. (309) Qazır tarǵıl tastıñ tasasınan taweşki ańdıǵan mergendey, täwip atanıñ qas-qabağınan köz almay otır. (310) Balanıñ bar taǵdırı endi osı Axattıñ qolında siyaqtı, onıñ awzınan şıǵar sözge zarıǵıp otır. (311) Bir sät Turarğa közi tüsip edi, bala özine tesile qarap jatır eken. (312) Rısquldıñ tula boyı şım ete qaldı. (313) Sonda ol Turar özi öle ketse, mına äke külli älemniñ adamdarı jıyılıp arşı almas qalıñ qayǵıda qalatının oylap, wayımdap jatqanın aytpay sezdi. (314)

Äke men balanıñ arasında ünsiz uǵınıs, tilsiz maxabbat, jipsiz jalǵanğan jürekter barın osı jayt ańdatar edi. (315) Jasına jetpey közine oy tuñǵıyıǵı uyalanğan jädigerdi quw quday köp körmese eken, mañdayımdı tayqıyıp, sorımdı soraday aǵızıp ketpese eken dep, Rısqul iştey sırlıdadı. (316)

Mamırbay Rısquldıñ alaman, albırt minezin unata bermeydi. (317) Jası egde tartqanşa ornıǵıp, orta tüsip, juwasi koymağanı unamaydı. (318) Osınşa taqır kedey

bolğanı, anda da, munda da sıyıspay jürgeni kuw minezinen dep oylaydı. (319) «Küştimenen kürespe, mıqtımenen tirespe» degen burınğılar. (320) Şamañ kelmeytin bolğan soñ qur tıraştanıp ne kerek, odan da aqırın jürüp, anıq basıp, quba töbel kuw tırşilikte birewden ileri, birewden keyin degendey, bala-şağandı asıra. (321) Adır bolğanınmen iri bolmasañ - bări beker. (322) Bärinen de osı Rısquldıñ Qaliypanı eleñ-alañda qolınan tartıp äketkeni Mamırbay şaldıñ kări kökireginen şemen bolıp ketpeydi-aq. (323) Şal da bolsa Tülkibas-Juwalıdan awıp kelgen Şımırdıñ bir tenteginiñ qorlığına könbek emes edi. (324) Qaliypa marqum: (325)

– Jökeme aytıñdar. (326) Öz ıqtıyarımnen şıqtım. (327) Şataq şığarıp, uyatqa qalmasın,- dep söz salıptı degen soñ barıp Mamırbay öz şıntağın özi tistey almay qapa bop qalğan. (328)

Kök şıbın biraz üni öşip, jım-jırt bolğan soñ qaytadan bezilde bastadı. (329) Quraq terezeni tesip şıǵuwğa mıñ jıl da şaması jetpes, biraq şınını soqqılap, ızındağanın koymaydı. (330) Dalağa, keñ dünüyege şıǵuwğa degen quştarlıq qıstağan bir maqulıq. (331)

Axat sonda jalbır qasın jalp erkizip, közin aşıp aldı. (332) Köz janarı jaydarı, jumsaq eken, ärbir qıymılın añdıp otırğan Rısquldıñ işi jılıp qaldı. (333) Täwip öz qulağı awır bolğan soñ jurttıñ bări sañıraw dep oylay ma eken, jariqtıq, äytewir: (334)

– Rısqul! A! Rısqul! –dep ayqay saldı. (335) – Arwaq quday qoldağan eken, balañ bir qaterden qalıptı. (336) Qattı kelgen eken, älgı süzekti aytam. (337) Endi eşteñe etpeydi, beti beri qaradı. (338) Tüyiri bar tamaq işkizbey qoya tur. (339) Un quwırıp, suyıq bılamıq ber jäne aytarım taba alsañ, qara qoydıñ qaljası kerek. (340) Tek mayın alğan sorpasın işkiz. (341) Quday qalasa, jigitiñ jazılıp ketedi. (342)

Axat ornınan turıp, tayağına süyenip, бүкшеñdey basıp esikke bettedi. (343) Şıǵıp bara jatıp, artına burılıp: – Älgı qara qoydıñ qaljasın umıtpa, – dedi. (344)

Lezde qara qoydıñ mayı wayımdatqan Rısqul täwip ağasına raqmet aytıwdı da umıtıp ketip edi. (345)

– Aytpaqşı, adıraspan tutatıp, kün qızılı batqanda balanı üydiñ sırtına alıp şıǵıp, qubılağa qaratıp, şaşıratqınıñ qaynağan suwımen uşıqta, – dedi täwip qayta burılıp. (346)

Tıışqan murnın qanata almas. (347) Tıışqaq lağı da jok. (348) Jöndi juwındı tiymegen soñ Jeltaban da zorman awlap, küni boyı taw bökterlep üyden bezip ketti. (349) Taw demekşi...(350)

Rısqul qazır qulja atıp alatınday, asığa basıp dalağa şıktı. (351) Aynımas dosınday kewdesin ayqara aşıp Talğar tur eken. (352) İyä, Talğarğa köterilmegeli de köp waqıt bolıp qalıptı. (353) Bıltır Peterbordan kelgen oqımüstı orıstı ertip şıqqannan keyin qayıp, Talğar belwarına köterilgen emes. (354)

O da bir öte şıqqan künder eken. (355) Orıstardıñ işinen, äsirese ulıqtarınıñ işinen onday mıñ bolğır oñdısin burın körgen jok. (356) Metrey, iyä, Metre yedi ğoy atı. (357) Talğardıñ biyik şındarına jol tawıp alıp şıqqanı üşin Rısqulğa köp kümıs aqşa berip, Rısqul üyi sonda biytin bir tögip qalıp edi. (358)

Sol orıs keterinde: (359)

– Eger qısılsañ, xabarla, – dep edi. (360)

«Jağdayımdı ayıp, xat jazğızsam ba eken?» – dep te bir oyladı Rısqul. (361) – Biraq sonaw jer tübindegi bir körgen orıstan qara qoydıñ pulın surap, alağan jayğanım qalay boladı? (362) Odan da mıltıq alıp, taw kezip kelgenim durıs şıǵar. (363) Jürgenge jörgem iliner degen. (364) Kiyik semirgen kez...» (365)

Talğardıñ basında uşpa bult tur. (366) Eş adam balası basıp körmegen şındarına Rısqul men ol ertken Peterbor orısı Metrey şıqqan Talğar. (367) Düniyenıñ töbesine sonda köterilgen. (368) Düniyenıñ asqaqtıǵın sonda körgen. (369) «Ulı tawğa şıqqan bar ma, ular etin jegen bar ma?» – degen suraqqı: (370)

– Bar! (371) Ol – Rısqul, – dep jawap berse bolganday. (372)

Tañqı mañday tağdırdıñ deǵenine amal jok. (373) Rısqul endi, Saymasayğa barıp, aldın tağı körmekşi. (374) Mırzağa qur qol baruw ılayıqsız. (375) Tabılsa, tawdan bir teke atıp, sonı tartuw etpekşi. (376) Bolıstıñ awestigi jok, eşki etine onıñ qatındarı da jerik emes. (377) Jıyırmağa şıǵıp qalğan soqtalday balası qumar. (378) Kiyiktiñ asıǵına qumar. (379) Tebindep murtı şıqqanşa tasırındap asıq oynaydı. (380) Qolında kiyiktiñ asıǵı jürse, köktegi künnen şılım tutatqanday tañqıyıp máz boladı. (381) Balasınıñ özge kurbı-kurdastarınan aybını asıp jürgenin Saymasay da unatadı. (382) Rısqul jawıǵıp ketse de, onıñ qolınan tawteke tartuwın qabıldap alar edi. (383) Mergen soğan senedi. (384)

Saymasaydın osı Qaldıbek degen balasına ekiqabat kezinde báybişesi Biybisara ayudın etine jerik bolıp, bolıs ordasınıń oyran botqası sıqtı. (385) Sonda ájetine jarağan Rısqul edi. (386) Adam baspas asqar tawlardan ayu atıp ákelip, báybişeniń janı qalğan. (387) Sonda qoşemetşil köp säyegey: «O, bolıs-eke, asqan batır ul tabatın boldı», – dep jalpañdasqan. (388) Söytken Qaldıbek batır bolmadı, aqılı awıstaw däldir, borkemik boldır, murınboğı jıltañdap asıq oynawdan basqanı wayımdamaytın osal boldı. (389)

Añşı jolğa tañ qulaniyekten attandı. (390) Taw jolın tosırqap qalğan Şolaq Şabdar Rısquldıń inǵayın tanıǵan soñ, Esik özenin jaǵalay eski soqpaqpen ayañday berdi. (391) Ötken, 1903 jıldıń osınday jazında Rısqul däl osı soqpaqpen Peterbordan kelgen mırzanı alıp jürgen. (392) Ataqtı geograf, úlken ǵalım Dmitriyev arnayı aq patşa astanasınan kelip, İle Alatawınıń zañǵar şıñın zerttemek bolǵanda, oǵan jol körsetuwşi kömekşi kerek edi. (393) Söytse bükil Almatı atırabınan Talǵardıń tasına eşkim köterilip körmegen eken. (394) «Aw, endi kim bar-aw?» – dep ulıq ákimderdiń özi suraw salǵanda Şıǵıs Talǵar bolısında turatın Taw-Şılmembet Rısqul bar degen xabar sıǵadı. (395) Ulıqtıń tapsırıwımen Saymasay bolıs Peterbordan kelgen ǵalımğa jolserik ol jolsiltewşi etip äygili añşı Rısquldı qosıp bergen. (396)

Ǵalım sonda quyǵan qoladay batır tulǵalı taw qazaǵın körip, kelbetine köñili tolǵan. (397) Sonımen Dmitriyev atqa qonǵan. (398) Al Rısquldıń atqa minbey, tuqıl müyiz, qoñır ögiz erttep mingenin körip qayran qalǵan. (399) Söytse qoñır ögiz tas kıyamen, qıyamet qılday jolmen jürüwge kelgende arǵımaqqa bergisiz eken. (400) Sol jolı Rısqul Esik özeniniń saǵasımen bastap otırıp, oqımıstını İle Alatawınıń zümiret alqası Esik köliniń jaǵasına alıp sıqqan. (401) Sonda Dmitriyev: (402)

– Mınanday ğajayıptı körgennen keyin, Talǵar şıñına sıqpaǵannıń özinde, meniń maqsatım orındaldı! – dep Rısquldıń arqasınan qaqqan. (403)

Esik köldi aynalıp ótken soñ alpawıt Talǵardıń töskeyi bastalıp, jol kıyınday berdi. (404) Ösimdiktiń reñi özgerip, biyik jaylaw jannatındaǵı taw gülderi ataqtı ǵalımdı jayrañday qarsı aldı. (405) Dmitriyev atınan domalap tüsip, taw gülderin teniz keşkendey maltıp jürip, kökemaraldı bir siypap, kiyyik-otın bir iyiskep, bir kezde: (406)

– O, edelveys! – dep ayqaylap jibergen. (407) – Edelveys jankeşti qaharman erlerdiń güli. (408) Seni de köretin kün bar eken-aw! (409)

Rısqulğa munıñ bäre ersi. (410) «Qudaydın quw şöbine de östip tañdanadı eken-aw. (411) Ğalimbısıñ degen, erte kündi keş qılmay baratın şıñına barmaymız ba?» dep qalğan. (412)

Ğalım är şöpti sabağınan bäkimen qıyıp alıp, ışdağattap dorbağa salıp, qoyın däpterine äldenelerdi jazuwmen älek. (413)

– Mınaw edelveys. (414) Qazaqşa atı ne ? – dep suraydı Rısquldan. (415)

– E, kädimgi qargül ğoy. (416) Keyde eñlik dep te ataydı. (417)

– Mınanı biz akoniyt deymiz, qazaqtar ne deydi? (418)

– Ol tuqımın qurğır uwqorğasın. (419) Mal jemeydi, jese ölip qaladı. (420)

Esik köldiñ jelkesi jelkildegen kökoray. (421) Qızıl, jasıl jayqalğan gül. (422) Şümildik pen botagöz, qaztamaq pen jelaydar, rawğaş pen awşa, janargül men qaşqargül, sarğaldaq pen qulmaq, dolana men üşqat aralas sansız şöpter attarın geograf erinbey ejiktep surap, xattap aldı. (423)

Sol küni olar Talğar alqımındağı tağı bir alqa- Aqköl jağasına jetip, sonda tünep tınıstap edi. (424)

Aqköl Esik köline qarağanda jadağay. (425) Jağasında sızılıp, sılañ qağıp turğan suluw şırşa munda jok. (426) Suwı da jasıl zümiret emes. (427) Aşañ, aqşıl tartıp jatadı. (428) Jağası tolğan tarğıl tas. (429) Öñkiygen tüyetastar Talğardıñ apaytösinen bir zamanda qulağan Esik köl qanşa suluw bolğanmen, özeğine när berip jatqan Aqkölge qarızdar. (430) Esik köl qazır jazğı kün bayıp bara jatqan aqşam mezigilinde tömende, taban astında qarawıtıp jatır. (431)

Mezgil şilde işi bolsa da taw omırawı saqılğan salqın. (432) Aqgöldiñ aydını aşuwlı. (433) Sondıqtan da bolar, qus balası körinbeydi. (434) Onıñ esesine kökteñbil xanbalıq köp eken, meyman qarmaq salıp, äne-mine degenşe bir şelek balıq ilip aldı. (435) Qawqıldasıp, dawırğısıp edi. (436) Qarmaqqa balıq ilingen sayın ğalım qatını ul tapqanday quwanıp, kartuwzın aspanğa laqtırdı. (437)

– Ğalimbısıñ degen, – dep Rısqul onıñ mına tirligin qomsıp otırdı. (438) Qanşa kedey bolsa da sudan balıq süzüwdi käsip qılmağan qazaqqa bul bala-şağanıñ qılığınday körindi. (439)

Şarşağan koñır ögiz ottağan soñ, ärirek barıp inq etip jata ketti de közin jumıp küyis kayırıwğa kiristi. (440) Zeñgi babanıñ namazı sıyaqtı onısı. (441)

Rısqul tasjarğannıñ butaların, qol tolqını jağağa şıǵarıp tastağan aqsöñke jinap ot jaqtı. (442) Tastan qalap oşak turǵızıp, sırtı ıstalğan qara şäwgimdi otqa qoydı. (443) Köktenbil xan balıq jalğannıñ şırını eken, peterborlıq meyman ekewi toya tamaqtanıp aldı. (444) Attar men ögizdi iyt-qus, ayu jarıp ketpesin dep Rısqul jalǵız awız mılıtın oqtap janına koydı. (445) Tamızıq üzilmesin dep taǵı da otın jinadı. (446)

Zañǵar tawdıñ kewdesine şıǵıp otırǵan eki adam mazdap janǵan otqa üñilip qaptı. (447) Meyman qazaqşa bilmeydi, Rısquldıñ orıssası «tvaya-mayadan» artpaydı. (448) Tili basqa, dini basqa eki adamǵa ot ortaǵ. (449) Ot olardıñ tilmaşı siyaqtı. (450) Düniyede ottan taza närse jok. (451) Tipti almastıñ özinde, altınnıñ özinde aqaw, kirbiñ boluwı mümkün. (452) Al otta aramdıq bolmaydı. (453)

O basta Dmitriyevtiñ kökiregine küdik kirgen. (454) Böten adam, til bilmeytin, köp söylemeytin sırı beymälim birew. (455) Talğardaǵı bir orıstıñ aytuwına qaraǵanda, naǵız toqımı keppes qaraqşı körinedi. (456) Sonda bul meni añǵar-añǵar taw işinde jayratıp salıp ketip otırsa ne bolmaq? (457)

Qazir dastarxan basında däm böliskennen keyin Rısquldıñ jalıńǵa qarap tesilip, jalqın säwleden ädemi suwret körgendey, yaki bir ğajayıp äwen tındaǵanday bozım xalin bayqap, oyladı: «Jok bunday adamda bögde pıyǵıl boluwı mümkün emes». (458)

Teñ artqan torı at pen Dmitriyev mingen qara at tün qarañǵılıǵınan seskengendey işterin tartıp qoyıp, bir-birimen ayqasıp, mülqip tur. (459) Qoñır ögiz küyis qayırıwdan zeriger emes. (460) Oqta-tekte kömeyine süyek tıǵılǵanday tüyilip barıp, küyisin qayta bastaydı. (461)

Tawekel tüni. (462) Jer tübinen jetip, aspan-tawdıñ Talǵar attı şınınıñ qırı-sırın bilmek üşin osınşa azaptı zardap şekken Dmitriyevtiki de erlik. (463) Ğılım jolında da tek erlik kerek. (464) Oǵan jol basşı bolıp, tabanın tasqa tildirip, taw asıp jürgen Rısquldiki de erlik. (465) Munı moyındağan ğalım keyin öziniñ Taşkente basılıp sıqqan «Talǵar – İle Alatawınıñ eñ biyik şını» attı kitabında bılay dep jazar: (466)

– 1923 jılı 28 şildede meniñ Talğar şınına şıǵuwıma tuwra jıyırma jıl boldı. (467)
1903 jılı 28 şildede men Talğardıñ küngey jaǵında jatqan eñ biyik muzartqa şıqtım. (468)
Onı men «Bogatır» dep atadım. (469)

Meniñ marşruwtım – Almatınıñ şıǵısında qırıq şaqırım jerdegi Esik özeniniñ boyın quwalap otırdı. (470) Esik özeni İle Alatawınıñ teristiginen aǵadı. (471)

Kelesi, 1904 jılı osı marşruwttı professor Sapojniykov qaytaladı. (472) Biraq Sapojniykov bul özenniñ boyımen Aqkölge deyin jetken de keri qaytqan. (473) Al men bolsam Aqkölden arı taǵı da on-on eki şaqırım eñ qıyın jol jürip ötkemin. (474)

Biraq 1903 jılı meniñ baǵıma qaray, maǵan jol körsetuwşı bolıp Şıǵıs-Talğar bolısınıñ qazaǵı Rısqul Jılqıydarov jolıqtı. (475) Professor Sapojniykovte Rısqulday jol bastawşı bolǵan jok. (476)

Bul özi Şilmembet ruwınan şıqqan qarapayım qazaq edi. (477) Qara şarwa bolsa da, ruwxı küşti, qayratı mol, qajırlı qazaq. (478) Bul atırapta odan ötker mergen İle Alatawın odan artıq biletin adam bolmaǵan. (479)

Rısqul meni eşbir kartaǵa tüsirmegen qıyamet qıyın joldarmen alıp jürip, Talğardıñ tuw sırtınan şıǵarıp, Esik özeniniñ bastalatın kezinen äri alıp bardı. (480) Sonıñ arqasında meniñ 1903 jılǵı sayaxatım elewli ǵılımıy nätijelerge iye boldı. (481) Bul tabıstarım üşin men özimniñ jol bastawşım Rısqulǵa qarızdarmın. (482)

Onıñ meni nebir qıyın quzdardan, jap-jaltır muzdardan jol tawıp, asqan jiger küşpen, ayla-eptilikpen alıp jürgenin körseñ. (483)

Talğar şındarın birinşi zertteuwşı ǵalım retinde men Muzart etegindegi Esik özeniniñ saǵası bastalatın alqaptı Rısqul alqabı dep atap, onıñ esimini mäñgi qaldıruwǵa özimniñ xuqımdı paydalana otırıp, şeşim qabıldadım. (484) Öytkeni, ǵılım aldında onıñ eñbegi zor». (485)

Bul sözderdi ǵalım jıyırma jıldan soñ jazdı. (486) Al, jıyırma jıl burın, Aqköl jaǵasında, tüngi ot basında otırǵanda ol munday şeşimdi iştey armandaǵan. (487) Sol tüni ot basında Rısqul jüresinen şoq kösep otırıp, Muzart tawdıñ özin eljireter muñdı da qaharlı ändi mıldap salıp edi. (488)

Düniye quwdım on jasımnan, (489)

Tartadı boyım awır qorğasınan (490)

Suw qoysa arqasına tögilmeytin (491)

Tanadı o da bir kün jorğasınan.... (492)

– Ne tuwralı? – dep suradı ğalım. (493)

– Quw tirşilik, qısqa ğumır, alıstağı tuwğan jer tuwralı, – Rısqul. (494)

– Sizdiñ tuwğan jeriñiz Talğar emes pe? (495)

– Şımkent. (496) Tülkibas esitken! (497) Sonda. (498) Aqsuw-Jabağılı bileği? (499)

– A-a-a? (500) Aqsuw-Jabağılı?! (501) Znayu, znayu, – ğalım eki közi aldındağı şoqtay jaynay tüsip. (502)

– «O, qasiyetiñnen aynalayın, Aqsuw-Jabağılı! (503) Seni Peterbordağılar da bileği eken ğoy», – dep Rısquldiñ işi-bawırı eljirep ketti. (504)

Erteñine Rısqul Dmitriyevti Talğardiñ eñ biyik şını – «Bogatırdiñ» jap-jaltır muzımen alıp jürdi. (505) Biyikten qarağanda tömendegi bir qoynawda jayılp jürgen taweşkiler ap-anıq körindi. (506)

– Biz kiyikterden de biyiktep kettik-aw, – dedi Rısqul. (507)

Joğarılağan sayın tınıs tarıla berdi. (508) Ğalımniñ jürüwi qıyındadı. (509) Bası aynalıp, közi qarawıtsa da, ol jantalasıp dăpterine birdeñelerdi jaza berdi, jaza berdi. (510)

– Rısqul, – dedi ğalım entigip, – anaw tabanda kiyik jayılp jürgen alqap endi seniñ esimiñmen ataladı. (511) Bükil ğılımıy kitaptarğa ol jerdiñ atı Rısqul alqabı bolıp enedi. (512) Esik özeni sol jerden bastalıp jatır ğoy. (513)

– Meniñ atım kitapqa jazılatınday men qaybir ğalım edim?- dep tüsinbedi Rısqul. (514)

– Joq, tuwısqan, sen ğılımğa ğalımnan az eñbek siñirgen joqsıñ. (515) Seniñ eñbegiñ adal. (516)

– Oñday eñbekti tım bolmasa bir eşki atıp alıp qaytayıq – dep Rısqul köñildenip qaldı. (517) Eñbegin elegendi kim jek körsin?! (518) Mına orısqa qılğan qızmettiñ neşe bir kökesindeylerin ol ömir boyı Dawılбай men Saymasayğa san mărtebe körsetti. (519) Käne, olardıñ Rısquldı elegeni?! (520) Onıñ eñbegin bağalağanı?! (521) Al, mına orıs

ğalımına eki-üş kün jol körsetip, birge jürip edi, atıñdı jağrafiya tariyxında qaldıramın dep otır. (522)

Sol jolı özi esimdi alqaptan Rısqul tawteke atıp alıp edi. (523)

***

Äne sodan beri tuwra bir jıl ötti. (524) Rısqul öz alqabına tağı kele jatır. (525) «Rısqul» dep atağan soñ öziniñ jeke menşik jerindey köretin sıyaqtı. (526) Sonan endi öziniñ jeke menşik kiyiginiñ birewin atıp ap keri qaytatınday. (527)

Bıraq jolı bolmadı. (528) Bıltırğı molşılıq bıyıl qaytalanbadı. (529) Kiyik iyisi sezilmeydi. (530) Suwat basın torıp küni boyı jattı, kiyik körinbedi. (531) Kelgen-ketken izderi de eskilew. (532) Juwıq arada suwatqa qulamağan sıyaqtı. (533)

Qona jatıp jol torısa, bälkim qolğa birdeñe iliger me edi, bıraq Turarğa köñili alañ bola berdi. (534) Qulını jelide qalğan biyedey şıdamı ketip, özinen-özi äldenege tıqrşı bastadı. (535) «Atasına nälet, Saymasayğa kiyik atıp alıp baram dep ayqaylap jürgende, balamnıñ xali ne boladı? (536) Qurısın, keri qaytayın. (537) Jolda qara qoydıñ otarınan birewin öngere qaytarмін. (538) Azar bolsa İytjekkenge aydatar». (539)

Söytip, mılıtığın süyretip, tömende tusap qaldırğan atına bet bura bergende, alaqanday aywan izine közi tüsti. (540) «Barıs!» – dedi, ä degende sasıp qalıp ile tula boyı muzdap jüre berdi. (541) Lezde boyun jıyıp, älgı jap-jaña izben biraz jürdi. (542) «Buyırsa, atıp alsam, teñbil barış terisi bolısqa nağız tartuw emes pe?». (543)

Mañqıyğan taw, qarlı-muzdı şıñdar. (544) Melşiygen tastar. (545) Tirlik bilinbeydi. (546) «E, ketip qalğan kuw boldı. (547) Kiyik izine tüsip, quwalap ketken-aw. (548) Bäse, kiyik suwğa qulamay seskengen eken göy. (549) Barıs ürkitken göy». (550)

Tobılğı tasasınan birdeñe qılañ etkendey boldı. (551) Közin uwqalap, eles şığar dep edi. (552) Qarsı aldında esik pen tördey kerilgen barıs tur. (553) Ayılın jiyar emes, «kelseñ-kel!»- dep tur. (554)

Araları tım jaqın. (555) Barıs şındap bir-aq qarğısa jetip jatır. (556) Bıraq ol şapşığan jok. (557) Sirä, toq bolar. (558) Altın tüstes teñbil jüni jılt-jılt etetdi. (559) Soğan qarağanda qondı bolar. (560) Onıñ üstine juwırda ğana tülegen türi bar. (561) Turğan boyı sultan şeri, nağız jaysañ. (562)

Barıs Rısqulğa manawrap biraz qarap turdı. (563) Biraq añşı mıltıǵın köterse, oqtan burın atılattın şıǵar. (564)

Añşı äyelide jüregi suw ete qalsa da, sasqalaqtaǵan jok äbiyir bolǵanda. (565) Eger tura qaşsa – qutılmas edi. (566) Barıs adamnıń tabanın körse boldı - aybını asadı. (567) Serti solay desedi. (568)

Rısqul şeriniń közine tiktey qarap, arbasıp qaldı. (569) Endi közi tayıp ketse de xawıp. (570) Taw men tasta jalǵız jürgende neler qıyın-qıstaw kezeñder bolǵan: ayumen de alıstı, uyalas qasqırlardıń qamawında da qaldı. (571) Biraq sonıń bári mına qiyamettiń şireginen de kelmes edi. (572) Bul sın-sınaqtıń kökesi bolar. (573) Bet-awzınnıń bir jeri jıbır etip, qorıqqan belgi berseñ – barıs sadaqşa atılıp bas salǵalı tur. (574) Qanşa balwan bolsañ da, bul arlanğa şıdas beruw oñay bolmas. (575) Bu şeriń bir soqqanda ata tüyeniń belin sindırıp jüre beredi. (576)

Tömennen ular qaqlıqtadı. (577) Barıstıń bir qulaǵı ğana sál tıpırlaǵanday boldı. (578) Älgi ular taǵı da qaqlıqtap alıp, ańǵardıń bergi betinen arǵı betine parıldap uşıp bara jattı. (579) Töbeden muzart şıń tönip tur. (580) Kömekke keler jan jok. (581) Eger osı jerde Rısqul jazatayım bolsa, izdeytin kim bar? (582) Äri dese, Talǵardıń bul biyigine odan basqa eşkim köterilip körgen emes. (583) Dmitriyev bolsa alısta. (584) Az ğana mezgil işinde Rısquldıń basında neşe qıylı oylar jöñkilip ötti. (585) Jazatayım ketse, iyt-qusqa jem bolıp, süyegi şaşılıp kömüwsiz qaladı. (586) Bıltırǵı ğalım alqapqa Rısquldıń atın berip edi-aw. (587) Äldenege körinbese netti. (588) Rısquldıń alqabı- Rısquldıń qazuwsız molasına aynalmasa netsin. (589)

Birin-biri arbasqan ğalamat sekundtar ötip jattı. (590) Bir kez Rısqul şıday almay: (591)

– Äy, Şeri – dedi jay ğana. (592) Men saǵan tiymeymin. (593) Bar, bara ber. (594)

Barıs Rısquldan közin taydırıp äketti de, bildirmey, japıraq, şöp-şalam da sıbdırlatpay, mamıq üstimen bara jatqanday mañ basıp, ayaqtarın sılañ tastap, suluw müsin kete bardı. (595) Endi bir sätte ol qarsıdaǵı jargabaqtı qıyǵaştay tartıp joǵarı şıńǵa qaray köterile berdi. (596) Ne bir tas, ne bir qıyrısqı domalatqan joq. (597) Jarqabaqpen emes, äwemen qalqıp bata jatqanday. (598) Oq jeter jer. (599)

«Atıp alsam ba eken?» – degen zälüm oy Rısquldıñ basın tağı bir şalıqtap ötti. (600) Artınşa täwbağa keldi. (601) «Osınşama seri, sertine märt sultan şerige tuw sırtınan urlanıp oq atqanım – ölüm bolar» – dep oyladı Rısqul. (602) Munıñ täñirdey teñbil terisin jamılğanşa Saymasay laqtıñ terisin nege jamılmaydı. (603)

***

Arqardan jolı bolmasa da, barıspen kezdesip, qan tögispey ajırasqanına Rısqul quwanıp, qam köñili edäwir jeñileyip, köterilip qaldı. (604) Älgi barıstıñ märttigine tänti bolıp, onı özinıñ pirindey körip, qanattanğan tarızdı. (605) Qaydağı bir usaq-tüyek küybiñ tirşiliktiñ wayımına bola, qıl ayağı jaman toqtısaqqa bola köñili ala, janı nala bolğanına renjip, dür silkinip qayratına qayta mindi. (606) «Böri azıǵı men er azıǵı jolda emes pe täyiri,- Saymasaydıñ bir qara toqtısın surawsız-aq alsam netti? (607) Bolıstıñ moynında meniñ talay toqtılıq aqım ketti, men nege sonşa müsäpirmin, atasına nälet», – dep Rısqul bolıs awılınıñ otarı jatqan öriske tike tarttı. (608)

«Köjeden basqa asım joq, qudaydan basqa dosım joq». (609) Özime-özim sıynbasam, mağan kimniñ janı aşıǵan. (610) Bolısqa bir toqtı degen quwanışınıñ bir kök tüynegindey emes pe?». (611)

Qara qoydıñ otarı Kekilik saydıñ küñgey qabaǵındağı şırmawıq aralas şüyginde şılqıp jatır eken. (612) Tawdan tüsip kele jatqan jalǵız attını alıstan şalıp turǵan Eralı qoyşı kök esegin «ıqlap» ańsınıñ aldınan şıqtı. (613) Salt attı tayap kelgende Rısqul ekenin tanıp: (614)

– E, bul kim desem, batırmısın? (615) Amanbısıñ, äkebay. (616) Üy işiñ, mal-jan aman ba? (617) Añnan qayttıñ ba? (618) Qanjıǵañ maylandı ma? (619)

Jalpaq murın şubar şal jalmañdap jatır. (620) Şın köñili sol-aq taw ańǵarınday ańqıldaq. (621) Biraq älgi aman-sawlıq surasuwı kekesindey estildi. (622) «Qanjıǵañ maylandı ma?» -deydi körip turıp. (623) Qanjıǵa jılan jalaǵanday tıp-tıypıl emes pe?! (624)

– Ereke, änebir qunan qoydı ustap mağan öñgerte salşı,- dedi ańşı. (625)

Qoyşı: «Qaljını şıǵar»,dedi. (626)

– Baydıñ malın qaytesin, batır,- dep külgen bolıp edi, murnı burıñǵıdan beter jaylıp ketti. (627)

– Aw, Ereke, men şın ayıp turmın. (628)

– E, batır, jaman ağaǵdı qıljaq qılğın keledi, ä? (629) Jön-jön. (630) Özimniñ qoyım bolsa, söziñnen sadağa dep sol qunandı aldıña atıp urar edim, amal qaysı, amal qaysı, äkebay. (631)

– Bolmasa, Ereke, bolısqa ayta bar, bir qoydı Rısqul tartıp äketti de, menen jäbir körgeñ bolıp, jılam sırap bar. (632) Qalğanın men özim köre jatarmın. (633) Qazır bir qoy zärüw bolıp tur. (634) Al, ayıp etpe. (635)

Rısqul otardıñ şetine jaqınday bergende kileñ semiz janwar osqırınıp, jabayı arqarday tikşiyip, dür etip ürke qaştı. (636)

– Äy, batır-aw, onıñ ne bala qusap, tınış jatqan maldı ürkitip. (637)

Rısqul endi onıñ söziniñ tıñdap turmay, atın tepinip qalıp, şawıp ötip bara jatıp, bir toqtını at üstinen ilip alıp, tıprılatıp, aldına öñgerip jüre berdi. (638)

– Ayıp etpe, Ereke. (639) Keşir! (640) Bolısqa meni jamanda. (641) Ayamay jamanda. (642)

– Mınaw jındağanı ma?- dep qoyşı kök esegin «ıqılay» berdi...(643)

***

Eralı qoyşı, Rısqul üyretkendey, jılağan da jok, Rısquldı bolısqa jamandağan da joq. (644) Añşınıñ äreketi, döreki, qıyanattaw bolsa da: «Rısqul da men sıyaqtı jarlı ğoy. (645) Qayteyin, öz şıntağındı öziñ tistey almaysıñ. (646) Onı ustap bergende ne bereke tabamın. (647) Munday ozbırılıǵı joq edi, zärüwliktiñ sırğalañına tüsken kemtarlıǵı şıǵar», – dep Eralı ötken waqıyǵa tuwralı eşkimge tis jarmadı. (648)

Biraq awıldas üydiñ urlıǵı jatpaydı, qara qoydı aldına öñgerip bara jatqan Rısquldı bolıs awılınıñ bir jandayşabı körıp qalıp, mırzasına derew jetkizgen. (649) Bolıs bul xabarǵa män bermegen boldı. (650) Qoyşını da qısқан joq. (651) «E, täyiri, sonı da söz dep ayıp tursıñ ba !» – dep qayta xabarşını jazǵırıp, betin qaytarıp tastadı. (652)

Bul ańgimeniñ kuwäsi bolǵandar: (653)

– Aprı- aw, biziñ mırza tekti-aw, keñ ğoy, jariqtıq. (654) Tuqımbay bolsa, bir tısqaq laqqa bola ılañ salıp, boǵın pısaqtar edi,- dep bolıstıñ aydının şalqılata tüsti. (655)

Sonımen bul aňgime umıtılıp ketken. (656) Bir küni bolıs töñirektegi awıldardı aralap qıdırıp qaytpaq bolıp, atqa qondı. (657) Janına birer adam ğana ertti. (658) İşinde Tawbay starşın bar. (659) Awılğa bolıstıñ özi kelse – tegin emes dep tüsenetin xalıq dürligisiñkirep qalğan. (660) Ne tağı jaña bir salıq salınadaı, ne äldekimdi sottap, jazalaydı. (661) Bolıs tegin jürmeydi. (662)

El kütken dey bolmadı. (663) Eşkim jazalanğan da joq, jaña salıq ta salınğan joq. (664) Bolıs starşınınñ üyinen qımız işken soñ, tamağına da qaramay, Taw-Şilmembettiñ jatağına at basın burdı. (665) Attıñ basın Rısquldıñ laşığıñıñ mañdayşasına tirep turıp: (666)

– Rısqul! (667) O, batır, beri şıǵıp ket, – dep dawıstadı. (668)

Rısquldan burın tısqa qasqır köz qara torı bala atıp şıǵıp, sırttağı attılarğa baqşıyıp qarap turdı da lezde işke kirip: (669)

– Köke, köke, sizdi bir ülken kisiler şaqırıp tur, – dep asıqtırdı. (670)

Kökese tapıraqtap, asıp-sasqan joq. (671) Jantayıp jatqan böstekten bayaw turıp, üsti-basınıñ qılşıǵın qaqtı. (672) Kebejenıñ üstinde turğan eski qalpaǵın alıp, siypalap-mäpelep biraz turdı. (673)

– Köke, bolsañşı,- dedi Turar äldenegе bala jüregi suwıldap. (674)

– Kim bolsa da öti jarılıp ketpes, küte turadı. (675) Äbirjuwşı bolma! – zildene ayttı kökesi. (676)

Rısqul tısqa balasın erte şıqtı. (677) Turar şeginşektep edi. (678) «Jür!» dedi kökesi. (679)

– O, bolıs-eke! (680) Jay ma! – dep Rısqul at üstindegi Saymasayğa qol berdi. (681) Sonan soñ Turardı iytermelep: (682)

– Bolısqa sälem ber, –dedi. (683) Üydey ülken Qaldı qızıl ayǵırdıñ üstindegi bolısqa balanıñ sozǵan qolı jetpedi, bolıs ta eñkeye qoymadı. (684)

– Ä, älgі jaman nemeñ be, batır,- dep bolıs balağa nazarın bolar-bolmas qana awdardı. (685) Sozılğan qolı awa qarmap, elewsiz qalğanına ıza bolğan bala, bolıstıñ mısquıldı döñgelek jüzine, qıyıǵına äjim üyirilip, külimsiregen közine tikşiye qarap qalıp edi, sonı sezgen bolıs: (686)

– Apır-ay, böriniñ böltirigi äkesindey jürek jutqan bolar-aw, – dep tiksiniپ qaldı, eriksiz eñkeyip, qolın usına berip edi, bala közinen şoq şaşırağanday tağı bir qaradı da burılıp ketti. (687)

Rısqul mırs etip küldi. (688) Balanı ayıptağan joq. (689) Onıñ bul qılığın iştey quptap turğan siyaqtı. (690)

– E, bolıs-eke, attan tüs. (691) Kelip qalıpsıñ, şaqırıp, keltire almaytın qadirli qonaqsıñ. (692) Laşıq qoy demesen bul üydiñ tütünü tüziw, niyeti adal. (693) Meyman bol. (694)

– Äy, batır-eke-ay. (695) Men tüsken jerge awırtpalıq tüsedı. (696) Mağan soyatın qara qoydı jep qoyğan şığarsıñ. (697)

– E, joq izdep jürmin de, bolıs-eke. (698) Bäse, neğıp meni sağınıp qaldı dep edim-aw. (699) Eralınıñ jazığı joq. (700) Men tartıp äkettim. (701) Mına bala süzekten turdı. (702) Soğan qara qoydıñ qaljası kerek degen soñ, aqısı moynımda ketpes. (703) Bir toqtığa bola mazasın almayın, bolıstıñ aldına barıp dep, qoyşığa sälem aytqanmın. (704) Ayıp menen, qarızıñnan qutılarmin. (705)

– Oy, batır-ay, er moynında qıl arqan şırimes. (706) Sonı qoyşı. (707) Al, endi kelgen şarwam öziñmen oñaşa äñgimem bar. (708)

Biri attılı, biri jayaw, bılayıraq say qabağına qaray ayañday berdi. (709)

Bolıstıñ bul oñaşa äñgimesiniñ mänisine tüsinbegen starşın men şabandar añtarılıp, Rısquldıñ esiginiñ aldında turıp qaldı. (710) Turar bolsa olarğa bir, say qabağına qaray ketken äkesi men bolısqa bir qarap, jaltaqtaydı. (711) Basqa bala bolsa, öz üyine munşama lawazımdı adamdar kelgenine maqtanar edi, Turar qayta iştey titirkenip tur. (712) Äytewir, osı kelistiñ tegin emes, jaqsılıq emes ekenin äldeqalay säbiy sezimmen añğaradı. (713)

– Äy, şeşeñdi...! (714) Şeşeñ qayda? – dedi at üstinde erigip turğan Tawbay starşın. (715)

– Onıñ şeşesinde neñ bar? – dep ekinşisi küldi. (716)

– Muniñ şeşesi jas qoy, bilmewşi me ediñ? (717) İzbayşa suluw ğoy kädimgi. (718) Mina qıztaqtıñ öz şeşesi Qaliypa marqum qaytı bolğan soñ, Rısqul bolıstıñ ıqtıyarınsız qosılğan İzbayşa ğoy. (719)

Bala borjıq sarıǵa jawap bergen joq. (720)

– Degenmen, özi kökjal ğoy bul kirme. (721) Äytpese ürerge iyti joq, sıǵarǵa biyti joq, kedey neme, birewdiñ aytırayın dep jürgen İzbayşasın qaǵıp ketken joq pa? – dep borjıq sarı starşın tınbadı. (722)

Näreste estip tur-aw, şeşeden jetim balanıñ jüregine daq tüsedi-aw degen ne, oyına kirip şıqqaydı. (723) Astın-üstün sapırıp tur. (724) Janındaǵı şabarman: (725)

– «Ay, awılınay, qoysañşı. (726) Bala tıñdap tur ğoy», – deyin dep edi, äkireñbay nemedен qorıqtı. (727) Bir eregisse, qoqırañdap qoymaytın urdajıqtıñ özi. (728) Bolıstıñ poliyseyi siyaqtı, üstinde forması, mıqınında paganı joq, äytpese naǵız poliyseydiñ özi. (729) Solarǵa elikteydi. (730)

İzbayşa jortpaş Tüymetaydı qolınan jetektep awılda otırǵan Axat qarıyanıñ üyine ketip edi. (731) Axattıñ kempiri az awıl Taw-Şilmembettiñ qatın-qalaşın asarǵa şaqırıp kiyiz bastırıp jatqan. (732) Rısqul kepesiniñ aldına bolıs bastaǵan bir top attınıñ turǵanın bükil awıl körıp otır. (733) Bäre de üyeleriniñ irgesinen baspalap qaraydı. (734) Bosqın bolıp, üreyden ürkek tartqan awıl «bul qalay?» dep ürpiyisip qalğan. (735) Eşkinin qılışınan buzawǵa buyda esip otırǵan jalbır qas Axat ta, kiyiz pisirip, bilekterin sıbanǵan qatındar da, olardıñ tasasına tıǵılǵan balalar da älde bir sumdıqtı kütip, demderin işterinen alıp, qaqqan qazıqtay sostıyıp turısıp qalıp edi. (736)

Şildenıñ aptabında küzgi jeltoqsannıñ suwıǵı qaltıratqan jüdew aǵaş basındaǵı selkew japıraqtay az awıl bolıstıñ zäwde nökerletip kuluwinen äri-säri. (737)

– «Salıq jiynap jür me? – dedi Axat amalı tawsılıp. (738) – Äldeneden jazıqtı bolıp qaldıq pa?». (739)

Axat – Taw-Şilmembettiñ aqsaqalı, aqlıǵöyi. (740) Tuw Tülkibastan awa köşkeli, odan burın da Sälük- Sarı atanıñ kösemi siyaqtı bolıp ketken qadirli qariyası. (741) Quw kedeyliktiñ buǵalıǵınan qanşa bulqınıp qutıla almay qoysa da, ensesi tüspes, esirik te emes, şap-şaq qana, arşıǵan jumırtqaday ädemi şal. (742) Şarwası şinjäw bolsa da, muntazday taza kiyinip, appaq saqalın döngelentip künde şırpıp jüretin taxwa täkilettes

adam. (743) Şoñ murın. (744) Qası jalbırap közine tüsip turadı. (745) Qısı-jazı qıraw basqan tärizdi. (746) Onı jurt nışaŋa jorıp, Axattı özderinşe äwliyedey köredi. (747) Täñiriden basqağa tabınbay, basın tawğa da, tasqa da urıp jürgen Rısquldıñ özi Axattıñ aytqanına taq turadı. (748) Axat ta batır inisiniñ janın uğıp, betin jönsiz qaqpaylay bermes edi. (749)

Axattıñ armanı – ebi kelse, elge qaytuw. (750) Küzdi küngi jel aydağan qañbaqtay jıyırma üy Şilmembet Aqsuw- Jabağılınıñ awızınan şığıp, domalap jürip-jürip, osı Talğardıñ bawırındağı köp saylardıñ birinde tıgılıp qaldı. (751) Jergilikti xalıq bulardı Taw-Şilmembet dep ketti. (752)

Budan otız-qırq jıl burın da sol Tülkibas, Aqsuw-Jabağılıdan bir awıl qazaq Qoqan xandığınıñ qorlıǵına şıday almay, mına Almatı mañına kelip, qonıs tepken. (753) Olardı Dala-Şilmembet desedi. (754) Olar tawda emes, oyda turadı. (755) Äw basta Axat, Rısquldar sol burınǵı bosqın tuwıstarın panalap kelip edi. (756) Biraq kirmeniñ atı- kirme, Dala-Şilmembet keyin kelgen qandastarına quşaq jaya alǵan joq. (757) Şıǵıs-Talğar bolısı Rısqul tobyn Dala-Şilmembetke qospay, tawdıñ bir quwısına – Besağaş degen jerge orın tepkizdi. (758)

Eğın salıp, jer emip öskender üşin Besağaş qolaylı da emes edi. (759) Suw şıǵarıp, tarı egetin taqıyaday da jazıǵı joq, esektiñ arqasında az ğana kölem. (760) Azın –awlaq mal ustap qana körerlik. (761)

Qoñır torpaqtı quyırǵınan ustap baǵıp, qalt-qult etip kün keşken Taw-Şilmembet ejelgi mekenine oralǵısı keledi. (762) Tuwǵan jerdi, qara besikti saǵınadı. (763) Uşıp jeter qus emes, qanatsız xalıq. (764) Onıñ üstine Dawılbaydıñ qaharı äli de ızǵarlı. (765) Jıyırma üy Säliktiñ büligin keşire almaydı. (766) Dawılbay da ajalıdı jan. (767) Düniyeden ol köşkende ne özgeredi? (768) Ornına basqa bolıs qalay qaratır? (769) Beymälim. (770)

Bükil duniye-älem tuyıqtalıp, Talğaediñ aqbas şını men keyde bulttı, keyde aşıq aspannan basqa bul Besağaşınnan eşteñe körinbeydi. (771) Düniyede ne bolıp jatqanı belgisiz. (772) Orıs patşası men Japon soǵısıp jatır degen söz şıǵadı. (773) Ol ne soǵıs, kimge ne jetpey qalǵan – ol jaǵı qarañǵı. (774)

Osınday bir oqşaq qalǵan, « qañǵırǵan kirme» atanǵan az awılǵa bolıstıñ däl özi tapa-tal tüste kelip, Rısqulmen oñaşa söyleşip turǵanında ne sır bar? (775)

Awıl aň-taň. (776) Axat aňrap qalğan. (777) Kösem qarttñ özi qayran bolıp otırğanına qarap, basqalar da ümit pen ürey aralas beyjay xal keşuwli. (778)

***

Qara qoydñ qunı qımbatqa tüsti. (779) Bolıs bağana «er moyınında qıl arqan şirimes» dep edi. (780) Sol qıl arqan qazir Rısquldñ moyınına buğalıq bolıp ilindi de, qılqındıra bastadı. (781) Bolıs Rısquldñ bolmaşı kinäsin keşpedi. (782) Qara qoydı jelew etip, Rısquldı tağı bir qıyın jolğa aydap saldı. (783) Aytqanın istemese ayıptı bolatın boldı. (784)

El orınga otırğan apaq-sapaqta Rısqul Şabdal Şolaqtı erttep, atqa qondı da, eleñsiz ğana şilikti saydñ tabanına tüsip, tal-taldñ arasimen ıldıylap bara jattı. (785)

Bul jorıqtı Axattan basqa eşkim bayqağan joq. (786) Qarttñ jüregi äldeneni sezgendey qobaljıp qaldı. (787) «Mına batırdı bolıs tüskir tağı da jılqığa jumsadı-aw. (788) Tağı bir lañğa qalmasaq netti. (789) Töñirek bitkenniñ qıl quyırğın bolıstñ qorqaw kömeyine tığa-tığa bul Rısqul burın ne bereke taptı? (790) Äreñ qoydırıp edik, özi de «endi jılqı aluwğa barmaspın» dep sert berip edi. (791) Sodan da bolıspen ekewiniñ arasına sırqattı sızat tüsip edi. (792) Mınaw ne jorıq, qaqpangğa qayta tüsti-aw, arlanım», - dep Axat işetn tınıp, bir kürsinip, Rısquldı jutıp jibergen saydñ tübindegi üreyli qarañğılıqqa üñile qaradı. (793) Obır qarañğı tün bolıstñ öñeşindey üñireyip miz baqpadı. (794) Şabdar salt attı say tabanındağı jalğız ayaq soqpaqpen iñ-şiñsız, jolbarıs jüriske salıp, sırğanap ketip baradı. (795) Birer ret Rısquldñ iyeginiñ astınan jarğanat zuw-zuw ötti. (796) Qalñ şırğanaqtñ arasınan közderi jarq-jurq etip üki qalbañ ete qaldı. (797)

«E, şapıraş közim, – dedi Rısqul ükige mırs etip, ekewmiz de tün qaraqşılarımız. (798) Bizdin tirşiligimiz tünde bitken. (799) Qoyan aındıp sorlap otırsıñ ğoy». (800) Bul jolı Rısqul osı tünde üyirli jılqı alıp qaytpas. (801) Bul jolğı sapar jalğız attñ äreketi. (802) Sol jalğız attan ğori üyirli jılqı alıp qaytuw äldeqayda oñay edi. (803) Bul saparda bolıs Rısquldı Tuqımbaydñ äygili Qızıl Jebesine jumsap otır. (804)

Qızıl jebe – arğısı Alban, bergisi Qañlı, Janıs, Jalayır, Şapıraştı jaylağan osı öñirdñ mañdaydağı jarqırağan jalğız juldızında atısuwlı jüyrik at. (805)

Qızıl jebe – bolıs awılınıñ Kerim degen kempağaldaw bir şarwasınıñ jalğız salpı qarın qara biyesine tuwğan şinjäw, qılañ qızıl qulın edi. (806) Jadağay ğana jabağı

kezinde Qarakemer jağınan Kerimniñ bir Qaınlı qudası kelip, qalap alğan. (807) Qunannan dönen şıǵar şaǵında Qızıl jebe – säwirdegi qulpırǵan qızǵaldaqtay jaynap şıǵa keldi de toy-tomalaq, as-jıyındaǵı bāygelerdiñ aldın bermey awızǵa ilindi. (808)

Osıdan bir jıl Qarakemer jazıǵında bolǵan bir bāygege Rısqul Turardı atına mıñgestire bardı. (809) Turar Qızıl Jebeniñ ärwaǵı asqan şaǵın sonda körip, Besaǵaşqa qaytıp kelgen soñ balalarmen oynap jürip, jayaw jarısta: – Men Qızıl jebemin, – dep ayqay salıp edi. (810)

– İyä, saǵan, sen Şolaq Şabdarsıñ, – dep talasadı Qorǵan ustaniñ balası Arman. (811) Arman osı Besaǵaşta tuwǵan bala. (812) Turarmen tüydey jastı. (813) Äkesi atabaniñ jurtına oralar kün bolar ma dep atın Arman qoyǵan. (814)

– İyä saǵan, men Kızıl Jebemin, – dep qasarıadı Turar. (815)

– Öy, öziñ oylaşı, seniñ kökeñniñ minip jürgeñi Qızıl Jebe emes, Şolaq Şabdar ğoy, – dep Arman qudayşılıǵın ayta bastaydı. (816)

– Şolaq Şabdar men emes, Orazbay, – dep Turar jön tawıp ketedi. (817)

Orazbay – Rısquldıñ inisi Moldabektiñ balası. (818) Ardıñ – kürdiñ maqtanşaqtaw. (819)

– İyä, iyä, Şolaq Şabdar menmin, – dep Orazbay tumsıǵın köterip maqtanıp qaladı. (820) Öytkeni, Besaǵaşta Şolaq Şabdardan artıq at joq. (821) Orazbayǵa sonıñ özi дәreje. (822)

– Äne, aytтім ğoy, – dep Turar jeñip şıǵadı. (823) Endi onıñ Qızıl Jebe ekenine eşkim talaspaydı. (824)

Qazır mına Rısqul sol Tuqımbaydıñ Qızıl Jebesin qaytse de alıp qaytuwı kerek. (825) Baǵanaǵı bolıstıñ onımen oñaşa söylesüwi osı jaǵday. (826)

Bolis Tuqımbaydan Qızıl Jebeni qalap, söz salǵalı qaşan. (827) Tuqımbay iykemge kelmegen soñ, Qızıl Jebeniñ tübi bizdiñ awıl. (828) Tulpar tübin tabadı. (829) Kerimniñ qara biyesinen tuwǵan qulın ekenine eşkimniñ dawı joq. (830) Malımızdı qaytar, – dep bopsalap ta kördi. (831) Bay könbedi. (832)

Tuqımbay da osal qızıl köz emes edi. (833) Soñǵı saulawda bolıstıqqa da talasqan. (834) Sodan da Saymasayla arası aşıla bergен. (835) Endigisi eregiske aynaldı. (836)

Saymasay: – alamin! – dedi. (837) Tuqımbay: – ala almaysın! – dedi. (838) Endigi maqsat sol sasıq Tuqımbaydı qalayda bir muqatıp qaluw. (839)

Rısqul basın qayda, qanday iske tıǵıp bara jatqanın bilmedi emes. (840) Qızıl Jebe qolǵa túsken künde de Saymasaydıń boyına sınbeytinin sezdi de. (841) Baǵanaǵı ońaşa ängimede de osı şübäsin bildirip edi, bolıs: (842)

– Äy, batır-eke, qolıma bir tiygizşi, ar jaǵın özim bilemin ğoy. (843) Mümkın, qırǵız aşırıp jiberermin. (844) Ol jaǵın maǵan qoya ber, – dep tüpki maqsatın düdämäl qaldırdı. (845)

– Osı sapar tilegimdi orındasań, oljalı bolasın. (846) At sürinbey jer tanımaydı. (847) Osıdan osı aytqanımdı isteseń, aramızdıń suwısqanın men de umıtayın, sen de umıt. (848) Irıldarsıń – qappassıń. (849) Menen jaqsı tappassıń. (850) Tübi birge tuwıssıń. (851) Sen Şımır da, men Janıs. (852) Ekewi bir äkeden, bir şeşeden. (853) Qırıq jıl qırǵın bolsa da qıyıspaydı tuwısqań, degen. (854)

Rısqul bolıstıń bul aytqanına taǵı şübälanadı: «Tübi birge türtpeytin bolsa, tuwısqań qıyıspaytın bolsa, Janıs turmaq, Şımırda Şımır öz eline nege sıyǵızbadı? (855) Dawılбай ата жағын маған сенен көрі жақын емес пе еді?». (856)

Bul oyın ol dawıstap aytqań joq. (857)

Taǵı da: – Boptı, bolıs-eke, – dedi. (858) Öytpeske lajı qalmaǵan. (859)

Saymasaydıń jerin jaylap, suwın işip, otın ottap otır ekensıń- aytqańın iste. (860) Aytqańına kön, aydawında jür. (861) Öytpeydi ekensıń, jönińdi tap. (862) Äyda, Şıǵıs-Talǵar bolısınıń şebinen tayıp tur. (863) Qayda barsań, onda bar. (864)

Şıǵıs-Talǵar topıraǵına tabanı tiygeli jıyırma jıl. (865) Sol jıyırma jıldan beri osı bir közge körinbes qıl şılıbırdı Rısqul moynına ilip aldı. (866) Qanşa bulqınsa da quldıqtıń qarǵıs atqań buǵalıǵınan qutıla almadı. (867) Sońǵı bir jıl bolıstan irgesin awlaq salıp körıp-aq edi, tuzaqqa qayta kelip tüsti. (868) Bır qoydıń qunı jelew boldı. (869) Qoydı qoyşı, Saymasay öz jerinen quwadı. (870) Qayda barıp sıyadı? (871) Tülkibas darbazası jabıq. (872) Merke men Juwalıdan meken tabılmadı. (873)

Jeti şoqılı Talǵardıń alpawıt şını Jańǵırıqtıń bası altınmen bulaǵanday balqıp, ayanalasın adasqaq alaw şalıp, tolıqsıǵan ay kerbez köterilip kele jattı. (874) Jayşılıqta

közge ilinbey turğan kilegey kirbiñ bult abaylap qana altın jalatqanday aydarlana berdi. (875) Ay qulaqtanıp köterildi. (876)

Ay säwlesi saydan şığıp, jazıqqa ilingen Rısquldıñ kirşeñ aq qalpağın da şalıp qalğan. (877) Şabdar da qılañ, surqay şekpen de qılañ. (878) Tülkibastan qalğan jalğız belgi- aq qalpaq ta qılañ. (879) Jazıqqa ıldıylağan sayın, jon-arqadağı Talğar asqaqtap, aybınday tüsedı. (880)

Rısqul qazır tawfıysız jorıqqa şığıp bara jatıp, artına qarap, Ay nurına malınıp manawrağan Talğardı körip, bılırtığı oqımısı orıspen sonıñ şıñına şıqqanı esine tüsti. (881) – «Ol da bir baqıttı künder eken-aw, adal, aq jol edi ğoy»,– dep kürsindi. (882)

Sodan soñ ınıldap, öziñ quranınday köretin jalğız awız ölenin ayttı. (883)

***

«Qızıl Jebe», – dep kübirledi Rısqul. (884) Osıdan jolı bolıp, Qızıl Jebe taqımına bir tiyse, atasına nälet, tas basıp, taw basıp, Aqsuw-Jabağılığa bir-aq tartıp etkisi de keldi. (885) Aqsuw-Jabağılı esine tuskende iluwde bir jigeri qum bolıp, közine jas kelip qalatın awruwı tağı ustadı. (886)

Biraq Tülkibastan özi bastap alıp kelgen arıq-turaq aғayındı qaytedi? (887) Baylıǵına emes, batırılıǵına qızıǵıp qızday qosılǵan İzbayşanı qaytip qaldıradı? (888) «Men Qızıl Jebemin!» – dep anda-sanda sañq etetin Turardı qayda qaldıradı? (889)

Ötken küzde Maylıbaydın ası boldı. (890) As bolǵanda – şıǵısı Alban, Suwan, Qızay tüstiǵi- Alatawdıñ ar jaǵındaǵı qırǵızdar, batısı – Şapıraştı, Duwlat, Jalayır, teristigi – Ayagöz, Aqsuwdan bergi Arǵın, Nayman qatısқан ulan as boldı. (891)

Rısqul Şolaq Şabdardı erttep, Qaraturıq, Şelek jaǵına jıynalǵanda Turar burın bayqalmağan minez tanıttı. (892) Burın qanşa saparǵa attandı- ala ket dep aytpawşı edi. (893) Äytewir sol jolı qattı qıyıldı. (894) Balanıñ köñilin jıqpay, Şolaqtıñ artına mıñgestirip ala ketti. (895)

Şımalday qujınağan qara xalıqtıñ arasında adasıp keter dep, Rısqul balasın janınan bir eli tastağan joq. (896) As qızıǵı – alpıs şaqırımǵa aydağan at báygesi edi. (897) Qızıl Jebe sol báygede aqqan juldızday aldımın kelip, dañqı burınǵıdan beter şarıqtap ketti. (898) Astıñ üşinşi küni kökpar tartıldı. (899) Äsirese, kökpar degende delebese qozıp

ketetin Rısqul Turardı arqasına järbiytip jabıstırğan küyi, dodanı aynalşaqtap, qızıl maydannıñ qızuwına özi tüspese de, qaraptan-qarap jürip qıyquwlap qoyadı. (900)

Doda – arası eki-üç şaqırımday eki töbeniñ ortasında bastaldı. (901) Ördęi – Saztöbe- Saymasay awılınıñ märesi. (902) Ildıydağı Kesiktöbe – Tuqımbay awılınıñ märesi. (903) Saymasaydıñ Küreñ qasqası dodaşıl mal edi. (904) Küreñ qasqadağı Maqaş palwan kökpardı qatarınan eki ret aparıp salğanda Tuqımbay tütigip, saqalın julıp, jer sabaladı. (905) Saymasay saq-saq külip, aybını astı. (906)

Izağa buwlıqqan Tuqımbay kökparğa Qızıl Jebeni qos dep buyırdı jigitlerine. (907) Qızıl Jebe dodağa joq edi. (908) Biraq dodadan sıqqan Maqaştıñ Küreñ Qasqasın adım aştırmay quwıp jetedi. (909) Amal ne, üstindegi jigit Maqaştıñ taqımındağı tayday serkeni silkip ala almay ajırap qala beredi. (910) «Oy, ättesi-ay! Oy, qayran Qızıl Jebe-ay!- dep jurt sanın soğıp, ah uradı. (911)

Kökpardıñ jeligi qıspasın, bir qıssa adamnıñ eki közine qan tolıp, erteñin oylap jatpas. (912) Rısquldı jelik jeñdi. (913) Saymasaydıñ soyıl soğarı ekeni esinen şıǵıp, Qızıl Jebeniñ bir ezdiñ asrında körer közge qor bolğanın körip, Şolaq Şabdardı tebine tüsip, kiymelep Tuqımbaydıñ aldına barğan. (914)

– Wa, Tuqa! (915) Qañlı, Janıstıñ emes, Qızıl Jebeniñ namısı üşin, mına men qalısqa ruqsatındı bir berşi, men köreyin, – dedi. (916)

Tuqımbay «bul qalay?» dep jan-jაǵına qarap edi, qalıñ Qañlı: (917)

– Ber, Tuqa, ber! (918) Bul Taw-Şilmembet Rısqul ğoy. (919)

– Kökpardıñ kiyesi- kökböri ğoy sorlı! (920) Taqımına tulpar tiymey tıytıǵı qurıp tur ğoy, – dep şulastı. (921)

Rısqul Şolaq Şabdardan tüsip, erge Turardı otırǵızdı da, tizgin men qamşını balasına ustattı. (922)

– Mıqtalıp otır. (923) Kökparşılarga jaqındama. (924) Qaǵıp ketedi, – dedi Turarğa. (925)

Kiyiz qalpaqtı basa kiyip, jeñin sıbanıp alıp, Qızıl Jebeniñ tizginin ustadı. (926) Üstindegi jigi sümetilip, attan äreñ tüsti. (927) Rısquldı jaqtırmay, ala közimen oqşıya bir qarap: (928)

– Al, köreyik mıqtı ekeniñdi, – dep küñk etti. (929)

Qızıl Jebege qoñğan soñ Rısquldıñ siyrek jılıytın qaharlı qarasur öñinen nur tögilip, közderi şoq şaşıp, ärwaq buwıp arqası qozğan baqsıday, aybını asqaqtap şığa keldi. (930) Astındağı jüyrik te buwırqanğan bula küşti sezgendey, awızdıqtı qarş-qarş şaynap, tizgindi süze şirene tartılğan sadaqtıñ adırnasınan uşatın jebedey lıp tur edi. (931)

Qızıl Jebege ayaq artqan, sol sansız baqıtqa molıqqan sätte Rısquldıñ közine qudiretti Saymasay da, дәyletti Tuqımbay da jäy әşeyin bir qıbir-jıbir tirşilik keşken pendeler bolıp körindi. (932)

Baqıttıñ ağıl-tegil seziminen Rısquldıñ bası aynalğanday boldı. (933)

«Osı men mas emespin be?» – dedi özine özi attıñ basımen alısıp, Maqaştıñ dodadan şığar sätin kütip, şıyrşıq atıp turıp. (934)

Rısqul siyaqtılardı baqıttıñ buwımen mas qıluw üşin qırwar mal keregi joq. (935) Qızıl Jebe jetip jatır. (936)

...Kökpardı kelesi dodadan kergilep alıp şığıp, Saztöbe мәresine bayağı maşıqpen masattana şapqan Maqaştıñ taqımı bir kezde kökparmen birge julınıp ketkendey boldı, aspan astı şuw ete qaldı. (937) Ne zawal bolğanın añlay da almay qazanday basına qan quyılıp kete jazdağan Maqaş Küreñ Qasqanıñ tizginin tartıp, keri burılıp, qarsılasın quwıp körıp edi, qaydan bolsın, Qızıl Jebeniñ bir burq etken şańına kömilip qala berdi. (938)

Sol şabısta Qızıl Jebe Turarğa jarq ete qalğan nayzağay siyaqtı körindi. (939) Qızıl Jebeniñ jelbiregen jal-quyrıǵı nayzağaydıñ taram-taram butalarında jalındap bara jattı. (940) «O, Qızıl Jebe!» – degen dawıs Şolaq Şabdardıñ üstinde oturğan Turardıñ awzınan eriksiz şığıp ketip edi. (941)

Qızıl Jebe Kesiktöbege oqtay atılıp, ayaǵı jerge tiyer-tiymes bir aq top etti. (942) Ol şapqanda әldebir qabılan qarǵıǵanday, yaki köldegi kökala üyrekke aspannan qarşıǵa quyılǵanday körinedi eken. (943) Äytewir, qalıñ xalıq әlgi janwardıñ ayaǵı jerge tiydi me, tiymedi me, sonı bayqay almay «öñ be, tüs pe?» dep sarsañ bolğanı aqıyqat. (944)

Tusınan Qızıl Jebe mingen kökesi zuw etip öte sıqqanda, Turarğa kökesi at emes, nayzağayǵa minip köz ilespey uşıp ötkendey körindi. (945) «O, Qızıl Jebe!» – dep taǵı da tañdana ayqaylap jibrgenin bayqamay da qaldı. (946) Öz dawsınan özi qısıлып jan-

jaǵına qarasa, jan bitkenniñ bări: «Qızıl Jebe! Rısqul! Qızıl Jebe Rısqul!» – dep jamırap tur eken. (947)

Tuwǵan balasınıñ aldında bedeli joq äke sorlı, Rısquldıñ baǵı bar eken. (948) Turar onı payǵambarday sıylaydı. (949) Jer bawırлаған jeti jasar bala ne biledi deytinderdiñ sorı qalıñ. (950) «Äke körge oq jonar» bolsa, sol jeti jastaǵı jetkinşek Turar tuwǵan äkesiniñ tuwraşıldıǵın, küştiden kübijiktemeytin, mıqtıdan ıqpaytın täkapparlıǵın, jarlımın dep jasımaytın jigerin körip östi. (951) Turar üşin Rısqul er bitkenniñ işindegi odaǵay oq jetpesi. (952)

Al, endi äkesiniñ Qızıl Jebege minip otırǵandaǵı kelbetin körip, Turardıñ töbesi kökke jetkende, aspandaǵı juldızdı qolımen ustap turǵanday boldı. (953) Qızıl tulpardıñ üstine qurış qıran qonǵanday ädemi suwret jas balanıñ janın äldiyleydi. (954) Rısqul sadaqtan atılǵan Qızıl Jebeniñ qurış uşınday bolıp barıp, aytuwlı palwan Maqaştıñ tastay taqımın talqandap, kökpardı tartıp alǵanda, Turar bul ömirdiñ dodalı kökpar ekenin, kürespese, alıspasa adam öz sıbaǵasınan, bälkim baqıtınan adasıp qalatının bala köñilmen, kömeskilew bolsa da, añladı. (955) Eger älgide Rısqul köp körmenniniñ biri bolıp, buǵıp tura berse, maqtanısqı mastıqtan Maqaştıñ eki köziniñ eti ösip, esirip keter edi. (956)

Turar sonda qorqaq bolmaw kerek ekenin, adal ayqasqa ayanbay tüsiw kerek ekenin suñılalıqpen emes, bala tüysiginiñ alǵırılıǵın sezindi. (957) Qızıl Jebe men Rısqul Turar oqıǵan ömir attı qalıñ kitaptıñ bir paraǵı. (958)

Biraq bul qudiret ayamay töge salǵan aǵıl-tegil quwanıştıñ artı ulı janjalǵa ulasa jazdadı. (959) Älbette, äweli Saymasay saldı soyqandı. (960) Rısqulǵa: (961)

– Satqınsıñ! Qaraqasıñ! Tawfıysız kirme iytsiñ! Qurtamın da joyamın dep!- dedi. (962)

Buwraday burqıldap Maqaş qamşı üyirip urmaq boldı. (963) Qañlı jaǵı Rısquldı jaqtap, olar bir büyirden kiylikti. (964)

– Ayıp menen, aldıyar!- dep Rısqul Saymasaydıñ aldına qol quwsırǵanmen, bolıstıñ kökiregine qan qatıp qaldı. (965)

– Atalastıñ atı ozǵanşa, awıldastıñ tayı ozsın degen qayda? (966) Rısqul iysi Duwlattıñ namısın emes, tulpar tayaǵınıñ namısın, Qambar ata arwaǵın, as-jıyınınıñ, oyın-

toydıñ namısın qorğadı. (967) Oğan seniñ neñ ketti, bolıs! (968) Kirme dep qorlay berseñ, men-aq sıydırıp alamin, Şımır Duwlat mağan da alış emes! – dep Tuqımbay dāwirledi. (969)

Astan qaytqalı Qızıl Jebe Saymasaydıñ köz aldında oynaqtap turdı da qoydı. (970) Tünde kädimgidey tüsine kiredi. (971) Tüsinde onı birewler beline qırıq qulaş arqan baylap zındağa tüsiredi. (972) Zındannıñ bir tükpirinde Qızıl Jebe qulağın jımıraytıp, artqı ayağın köteriñkirep tebeyin dep turadı. (973) Saymasay Qızıl Jebeniñ janına jolay almaydı. (974) Qırıq qulaş arqannıñ uşın tuzaqtap, buğalıq tastamaq edi... ala arqannıñ özi ala şubar jılan bolıp basın qayqañdattı. (975)

Saymasay bastıǵırılıp barıp: «Bismillä! Bismillä!» dep oyandı. (976)

– Tura tur, Tuqımbay! – dedi bolıs. (977) – Seniñ jazañ Taw-Şilmembetten bolsın! (978)

***

Aytısa aytqanday, Taw-Şilmembet onıñ qurğın tuzağınan qutıla almadı. (979) Rısqul osı kele jatqanda sol uzın tuzaqtıñ bir uşı öz moynında, bir uşı bolıs qolında ekenin bek seziniپ kele jatqan. (980)

***

Tuqımbay seziktenuwli bolatın. (981) Qızıl Jebeniñ dañqı aspadap ketken sayın baydan da degbir qaşa bastadı. (982) Jüyrik attıñ iyesine jaw köp. (983) Baq qonğan jerge küñşildik üyir boladı. (984) Attıñ iyesin tabanına taptay almağan jerde, jüyriktiñ özine qastandıq jasaw qaşannan bar jamandıq. (985)

Sonı bilgen Tuqımbay Qızıl Jebeniñ ayağına juwandıǵı bilektey kisen salıp, qaraşa kiyiz üydiñ işine kirgizip, tünde tabaldırıqqa qarawıl qoyatın boldı. (986)

Rısqul munı bileği. (987) Ay ülken sāske tusına jetip, tolıqsıp turğan şaqta ol bay awılınıñ töbesinen kelip tüsken. (988) Jabayı almalı qırqanıñ etegindegi jazıqta jatqan awıl ay-sāwlesimen ap-anıq körindi. (989) Qoy jatqan qotandı qorşalay tikken kileñ qoñır üyler. (990) Ädette bay üyi ğana şañqan bolar edi, Tuqımbay aq üy tikpeydi. (991) Tasbaqaday tarbiyğan dāw üy awıldıñ ortasın ala ornalasıptı. (992) Bay mekeni sol. (993)

Sadaqşa iyilip ornasqan jaylardıñ däl ortasında, qoy qotannıñ tuwra irgesinde jeke bir üy qarayadı. (994) Qızıl Jebe sonda. (995)

Töbedegi jabayı alamanıñ tasasında turıp, Rısqul töñirektiñ bärin äbden barlap aldı da, Şabdardı talğa baylap, awılğa jayaw bettedi. (996)

Qotan şetinde qarawıl bar. (997) Qoy küzetetin arañ awız baraқ töbetter de sol mañda. (998) Qotan şetinen kirmey Rısqul nede bolsa baydıñ ülken qoñır üyiniñ tusıan tarttı. (999) Üydiñ tusında turıp tıñ-tıñdadı. (1000) Bükil awılда oyaw jatqan bul kezde bir adam bolsa, ol Tuqımbaydıñ özi boladı. (1001) Özgeniñ bäre aylı tünniñ äldiyimen qalıñ uyqığa ketken şaq. (1002)

Uyqısı sergek, sekemşil şal oyaw jatqan belgi bermedi. (1003) Peş tübinde buyıǵıp jatqan käre mısıqtıñ pırılınday ün şıǵadı. (1004) «Baydıñ özi» dedi Rısqul. (1005) Üyşikte qamawlı qalǵan jalǵız küşiktiñ qınsılaǵanınday bir jalınıştı, ayanıştı dıbıs oqta-tekte şıǵıp ketedi. (1006) «Baydıñ toqalı – dep qoydı Rısqul. (1007) – E,sorlı, qaltırawıq, qawqarsız şalğa sor bolǵan, sorlı. (1008) Esiñnen tandırar erkek jatsa janında, uyqıñ suwğa batqanday tıp-tınış bolar edi». (1009)

Beymezgil sätte esine İzbayşa tüse ketti. (1010) Jıp-jılı tösekte, jıp-jılı quşaqta. (1011) İzbayşanıñ gülqayırmen juwǵan qolañ şaşın iyiskep sãmbi şıbıqtay serippe beline oñ qoldı artıp qoyıp, atlastay sılandı denesin sıypalap jatıp, tün balasınıñ lãzzat teñizinde maltıp tınısımay; aş bõridey awıldıñ irgesinde demin işinen alıp, buqpalap turǵanına õkindi. (1012)

Tündi quday tınıstıqqa, kündiz körgen azabıñnan bir mezigil arılıp, tãtti quşaqqa, tãtti uyqıǵa kiruwge jaratqan. (1013) Al, Rısquldıñ talay tũni qataldıqpen, qıyquwmen, dũrliguwmen, dũbirmen õtti. (1014) «Osıdan jolım bolsa, bul kãsipti üzildi-kesildi qoyǵanıñ bolsın», - dep õzine õzi talay ant berdi. (1015)

Biraq, õz erkiñ õz qolında bolsa ğoy. (1016) Kõzge kõrimbeytin laǵnet qurıǵı bat. (1017) Irıq bermey, erik bermey, qaqpaylap, qarǵıs jolına sala beredi, sala beredi. (1018) Õmir degen uzın arqan, keñ tusaw, kõbineşe qıs qarıp ta tarılıp ta qaladı. (1019)

Qızıl Jebe qamawlı turǵan üyge buqpalamay-aq, jay basıp, tikesinen tik jürip bardı. (1020) Buqpalasañ-aq, adam turmaq mal da seziktenedi. (1021) Küyis qayırıp, mekirenip qoyıp qoylar jattı. (1022) Dũrlikken joq. (1023)

Endigi qıyını – esikten qarağanda Qızıl Jebe ürikpese bolar edi. (1024) Änew küngi kökparda qızınğan tulpardı Rısqul tañdayın taqıldatıp tınıştandırğanı bar. (1025) Üydiñ esigine tayana bere estiler-estilmes tañdayın qaqtı. (1026) At eleñ etip, qulağın tikireytip, buğan tesile qarap tanawın telbeñdetip sâl oqırandı. (1027)

Tabaldırıqta talıstay bolıp, kese köldeneñ tüsip, qarawıl jatır eken, oyanğan joq. (1028) Murnınan dem ala almay, añırayıp awzı aşılp uyıqtaytın dáy neme eken. (1029) Rısqul onıñ üstinen abaylap attap ötti de, aşıq awzına jumarlap judırıqtay oramaldı tıǵıp jiberdi. (1030) Eki samayınıñ kök tamırın ezip-ezip, eşinen tandırıp, üymeday nemeni irgege qaray süyrep tastadı. (1031) Qaltasın tintip, kisenniñ kiltin aldı. (1032)

Jastayınan jılqı balasınıñ iysi ön boyına sinip ösken, adal dostı adamnan görı jılqıdan köp tapqan Rısquldı Qızıl Jebe de tanıǵınday, tosırqamay, jay ğana jeñin iyiskep, işin tartıp qoyıp, moyın usınıp turdı. (1033)

Rısqul asıl tuwğan pıraqtıñ qırım eti joq qatqıl basın quşaqtap, aq bökenniñ tumsıǵınday döñes kelgen keñ tanaw tumsıǵınan sıypaladı. (1034) Janwar eljiregendey qos qulağı salbırıp ketti. (1035) Badanaday közderin jumıp, tumsıǵın Rısquldıñ kewdesine üykeledi. (1036) Tulpar tuwğan attı quday baqtalastardıñ dodasına salmay, jüyrik qadirin qasıyetter sendey erlerdiñ peşenesine jazsa,- dep muñın şaǵıp turǵanday. (1037) Rısqul onıñ apaytös omırawın, arıstan bökse sawırın sıypağanda jılqınıñ denesi tunıǵına tas laqtırğan aydın suwday dir-dir etti. (1038)

Rısqul endi emirenuwdı, erkeletuwdı qoyıp, jalma-jan Qızıl Jebeniñ qoladan quyǵanday tip-tik tuyaqtarına kiyiz baypaq kiygizdi. (1039)

***

Jabayı almanıñ arasında qalğan Şolaq Şabdarğa jetken soñ, Rısqul noqtalı Qızıl Jebeni jetekke alıp, jedeldete jele jortıp, Soldat saydağı bolıstıñ awılına tike tarttı. (1040) Aldıda kölbeñdep, tülegen tüyeniñ moynında qalğan öli jündey bolıp köringen jabayı alma ağaştarı bar, qırqalar beywayım mülqip jattı. (1041) Aspandağı ay men juldızdar töbeden tönip, bärin körıp, bärin bayqap turğan siyaqtı. (1042) Rısqulğa kinälay qaraytın da tärizdi. (1043) Rısqul bilmeytin aldağı sumdıqtı ay men juldızdar sezıp, sekem alıp: - ättegen-aq, beker boldı-aw, – dep ünderi joq, tek işten tınıp qalǵanday. (1044)

Talğardıñ muz duwlıǵa kiygen jeti şını qabaǵına qıraw qatqan batırlarday sustı. (1045)

Aynala töñirektiñ jawıǵuwinan Rısqul jabıqqan. (1046) «Osım ne dalbasa?» – dep nalıǵan. (1047) Jüyrikti qolǵa túsirüw äw basta qızıq ta siyaqtı edi. (1048) Qıyın ärekettiñ öz qızıǵı, jeligi bar. (1049) Soǵan qol jetken soñ, aqıl kirip, jelik qaytıp, köñildiñ qulazıǵan kezi edi bul. (1050)

Bir sätke ol Tuqımbayǵa janı aşıǵanday da boldı. (1051) Ana jolǵı asta Qızıl Jebeni berip, kökpar qızıǵınıñ dämin tatqızıp, köñilin bir köterdi. (1052)

Saymasaydıñ qaharın qaytarıp, araşa tüsti. (1053) Tipti öz awlınan qonıs berip, qamqorşı da bolmaq niyet tanıttı. (1054)

Sol jaqsılıǵına jawap retinde aytqan rahmeti mınaw. (1055) Domalanǵan şaq-şaq şal endi saqalın julıp, jer sabalap qalatın boldı. (1056)

Rısquldı artınşa basqa bir oy jeñdi. (1057) Bulardıñ qayırımıdısın körgenim joq. (1058) Bay bitkenniñ bäri bir topraqtan dombazdalǵan. (1059) Müsirkegen boladı da, aldına süyek tastap, aldawsıratıp, moynıña qarǵı baw taǵıp, tabanına salıp aladı. (1060) Ömiri qutılmas qaqpanda qalasıñ, Tuqımbay suwdan taza, süttен aq bolsa, Kerim kedeydiñ qudasınan Qızıl Jebeni şırıldatıp tartıp alar ma edi? (1061) Tüpten kелgende Qızıl Jebe Tuqımbaydiki emes ğoy. (1062) Oniki de zorlıq, bolıstiki de zorlıq. (1063) Biz paqırǵa kün körıs kerek. (1064) Mende jazıq joq». (1065)

Osını oylap, Rısqul Şolaqtı tebinip qaldı. (1066) Qızıl Jebe oynaqtay jöneldi. (1067)

***

Bolis ta taǵat tappay, uyıqtay almay oyaw jatqan. (1068) Üy sırtındaǵı dübirdi qulaǵı şalıp qalǵanda-aq, tösekten atıp turıp, aq jeyde-dambalşañ, üstine jumsaq tüye jün şekpendi jelbegey jamıla salıp, ayaǵına kebisin ile-mile sırtqa şıqtı. (1069)

– Oy, kök börim! – dep at üstindegi Rısqulǵa qos qolın birdey usındı. (1070) – Sen almaytın jaw bar ma! (1071) Senip em-aw öziñe. (1072) Basqa jan balasınıñ qolınan kelmeytin erlik istediñ. (1073) Äy, kökjalım! (1074) Attan tús. (1075)

– Qajıp qaldım, mırza. (1076) Men qaytayın. (1077) Bala-şaǵa da elegizip jatqan şıǵar,- dedi Rısqul endi ayaldawǵa zawqı soqpay. (1078)

– Oy, erim, jas qatınnıñ janına jetüwge asıǵasıñ, ä. (1079) Sabır et, äli şarwa bar. (1080) Attan tüs. (1081)

– Şarwa bitpedi me, mırza. (1082) Boları – boldı ğoy. (1083) Endigisi öz qolında. (1084) Äytewir, eki tawdıñ arasında şıbın ölip jürmesin. (1085) Meniñ alǵanımdı bildire körme, mırza, wädege quday küwä. (1086)

– Burın munday jaltaq emes ediñ, sen de jasıyın degensiñ-aw, batır. (1087) Bul Tuqımbay iytke istegen qorlıqtıñ bismillası ğana. (1088) Endi onı mülde şoñqıytuw kerek. (1089)

– Endi ne qaldı, mırza? (1090) Alarıñdı alǵan joqsıñ ba? (1091) Qızıl Jebe qolında. (1092) Biraq käytip siñirer ekensiñ boyıña. (1093) Jay qıl quyırıqtıñ biri emes. (1094) Atı-şuwlı ğoy. (1095)

– Sol sebepti de bul maqluqtıñ közin joyu kerek. (1096) Közge süyel bolıp bitken diy diyuw neme Tuqımbayqa da joq, maǵan da joq. (1097) Quwǵınşı kelip qaluwı äjep emes. (1098) Tez attan tüs, batır. (1099) Tez bawızdap jiber, jılqı beyneli jınnıñ balasın!-dep bolıs Şolaq Şabdardıñ tizginin ustadı. (1100)

Rısqul tizgindi tartıp qaldı. (1101) Şolaqtıñ bası kegjeñ etti. (1102) Qızıl Jebe osqırınıp, qulaǵın tikşiytti. (1103) Bolıs jalma-jan Qızıl Jebeniñ noqtasınan şap berip ustap aldı. (1104)

– Adam balasının awzınan şıǵatın söz emes qoy mınawıñ, bolıs. (1105) Uyqısırap aytqanıñ bolar. (1106) Jılqınıñ töresin deni durıs kisi soyuǵa qıya ma?! (1107) Odan da meni soy, qan tileseñ! (1108) Ne dep tursıñ, öziñ?! (1109)

Rısqul senerin de, senbesin dep bilmey daǵdarıp qaldı. (1110) Düniyege asıl siyrek keler. (1111) Mına öñkiyip turǵan tawdıñ bări tas. (1112) Altını bar bolsa- tüyir ğana şıǵar. (1113) Qızıl Jebedey asıl endi bul eldiñ mañdayına bite me, joq pa- belgisiz. (1114) Qızǵanış pen küñşildik degen iyt adamdı aqılınan adastıradı. (1115) Qızǵanış pen küñşildiktiñ özi aram pıyǵıldan tuwadı. (1116) Adal adam eşkimniñ baǵın kündemeydi. (1117) Baqtalastardıñ basındaǵı miy uwǵa aynaladı. (1118) Uwlı miydan tübinde urıs şıǵadı. (1119)

– Maqaş! – dep aqırıp qaldı bolıs. (1120)

Körşi qaraşa üyden: (1121)

– A!a! – dep aptıqqan, barqırañqırağan ün şıktı. (1122) Bolıstıñ qayta şaqıruwın kütpey-aq, Maqaştıñ üyiniñ esigi jelp ete qaldı. (1123) Közin dāw judırıǵımen uwqalay jetken Maqaş Rısqulğa sälemdesken joq. (1124) Sirä, kiyimimen jatqan. (1125) Bolıstıñ ämirin kütip jatqan. (1126)

Rısquldıñ közi endi jetti. (1127) Bir sumdıqtıñ boları xaq. (1128)

– Aynalayın, aǵatay, ärwaq-qudaydan Qambar atadan qorıqsañşı. (1129) Kisi balası qolı barmas qılmıs qoy mınaw, – dep Rısqul jalınıp ta kördi. (1130)

Bolıstıñ qısıq közderi ayğa şaǵılısıp, ustaranıñ jüzindey jarq etip, ızǵar şaştı. (1131)

– Ottama, – dedi Rısqulğa. (1132) – Aqılıñdı basıña şaynap jaq. (1133) Odan da mına Maqaşqa kömektes. (1134) Tez! (1135) Tez! (1136) Tañ atıp qaladı. (1137)

– Onda men bul masqarañdı ayday älemge jayamın. (1138) Bul men tözetin is emes!- Rısqul atınıñ üstine şıyraǵıraq otırıp, Qızıl Jebeniñ noqtasına qol soza berdi. (1139) Biraq Maqaş qolın qaǵıp jiberdi. (1140)

– Jayarsıñ, sorlı! (1141) Jayıp kör! (1142) Tisiñnen şıǵarıp kör, ayaǵındı aspannan keltireyin. (1143) Tuqımbaydıñ jüyriǵın urlap äkelgen men be, sen be? (1144) Osıǵan da miyıñ jetpedi me, öler jerin bilmegen aqmaq! (1145)

Mına söz Rısquldıñ qos ökpesin birden tesip ötken oqtan da jaman boldı. (1146) Aşulanşaq, tar şeke Maqaş ta dññk etip: (1147)

– Şeşeñdi...Qañǵıbas, bolısekeme qarsı keletin sen kim ediñ,- dep Qızıl Jebeniñ moynına qıl arqan salıp üydiñ sırtındaǵı top şırǵanaqtıñ işine qaray jetektey jöneldi. (1148)

Rısqul waqıttı ötkizip alǵanına ökindi. (1149) Älgide jüyriktiñ noqtasın sıpıra salıp, qamşımen osıp-osıp jibergende, janwar qutılıp ketetin edi. (1150)

– Wa, Saymasay, qayt rayıñnan. (1151) Bükil tuqım-tuqıyanaña ketetin qatal qarǵısqa qalasıñ. (1152) Jılqınıñ sultanın soyǵaşa, mına meniñ qanıma toy, – dep Rısqul atınan awanap tüsip, bolıstıñ ayaǵına jıǵılman boldı. (1153) Dabır-dübirge qoyşı qarawıldar da, qorjıq sarı Tawbay da kelip qaldı. (1154) Öz adamdarı köbeygeninen des alǵan bolıs Rısquldı ıyıǵınan tewip jiberdi. (1155) Rısqul ornınan tura berip, bolıstıñ

betine tiktep qarap edi, betinen otı lapıldap turğanday eken. (1156) Meyirimnen noqattay belgi joq. (1157) Kewdesi kewek, kör siyaqtı körindi. (1158) Sirä, jürek joq bolar. (1159)

– Şamañdı bil, Rısqul. (1160) Öziñdi türmede şiritip, qalğan Şilmembettiñ şaın şıǵarıp, külin suwırıp, tentiretip jiberemin. (1161) Tiliñdi tistep, tisiñniñ arasınan şıǵarma, bildiñ be? – dedi. (1162) Şaqar bolıstıñ şoqşa saqalı sekeñdep ketti. (1163) Endi budan qayırım joq. (1164)

«Künine toqsan toǵız päle körseñ, sonda da küder üzbe bir alladan» degen öleñdi Rısqul qurannıñ ayatınday aytıp jürer. (1165) Mına bolıstan küderin äli de üzbey, aqırǵı amalın ayttı: (1166)

– Bolıs-eke, bawızdatpa. (1167) Men osı attı saǵan öltirmey-aq siñirip bereyin. (1168) Mına tawdıñ işinde jan balası baspaǵan jaylar bar. (1169) Qızıl Jebeni sonda saqtayın. (1170) Tipti oǵan könbeseñ, qırǵız asırıp jiberedin, tipti Qoqan asırıp jiberedin. (1171) Äytewir, Tuqımbay tappasa boldı ğoy saǵan. (1172) Kön mırza. (1173) Qulaq as. (1174)

Bolıs säl bezireyip turdı da: (1175)

– Joq! – dep basın qattı şayqaǵanda saqalı selteñ ete qaldı. (1176) – Bul jınnan jaralǵan jüyriktiñ dañqı jerdiñ tübinen de jetedi. (1177) Munı tiridey jasırıp bolmaydı. (1178) Tek közin joyıp jiberuw ğana jalǵız jol. (1179) Äy, neǵıp tursıñdar erbiyip, albastıǵa uqsap. (1180) Bar, Maqaşqa kömektes. (1181) Jıldam jaylañdar? – bolıstıñ şabarmandarı zıta jöneldi. (1182)

Rısqul atına ırşıp mingennen seskenen bolıs. (1183)

– Äy, äzir bolıñdar! – dep ayqayladı. (1184)

Rısqul Şolaqtı tepinip qalıp, şırǵanaq arasındaqı alañqayǵa atırılıp jetip, Qızıl Jebeni sawrınan qamşımen tartıp-tartıp jiberip edi, janwar işqınıp, aspanǵa bir-aq şapşıdı. (1185) Biraq Maqaştıñ qolındaǵı qıl şılбір keñirdegin qırıldatıp qıstı da, jerge gürs etip qayta tüsti. (1186) Rısqul şılбірǵa jarmasa bergende, oñ ıyǵı opırılıp tüskendey, tula boyı bolbırıp, äldärmen ketip, at üstinen awnap qulap bara jattı. (1187)

Borjıq Tawbay anaday jerde jatqan baqanmen bastan közdep urǵanı iyıǵına tiyip, mertekti. (1188) Talay soyqan soǵıstarda bes-altı adamnıñ siltegen soyıldarın boyına darıtpay sap-saw şıǵatın Rısqul qapıda quladı. (1189)

– Baylap tastañdar iytñ balasın! – dedi asıǵıp jetken bolıs şabarmandarına. (1190)
Qazaqta ne köp, arqan köp äp-satte Rısquldıñ ayaq-qolı siresip qıl arqanmen baylandı da qaldı. (1191) Baqan tiygen iyıǵı astında qalǵan eken, qaqsap qoya berdi, şekesine şırǵanaqtıñ soyawday tikenı qadalıp, süyegin tesip, miyına suǵılarday birte-birte süngip bara jattı. (1192)

Obaday dāw Maqaş baylawlı jatqan adamdı aqıylanıp turıp tewip kep qaldı. (1193)
Bolıs jekirip: (1194)

– Tiyme, jetti endi, – dedi. (1195) – Bul iyt osı küyinde türmeden bir-aq şıǵadı, quday qalasa. (1196) Al, attı qulatıñdar. (1197) Tez bawızdap jiberiñder de, terisin örtepetin mına Şilmembettiñ üyiniñ artındaǵı sayǵa aparıp tıǵıp tastañdar, Besaǵaşaǵı üyi şe. (1198) Onan arǵısın özim bilemin. (1199) Bol, jıldam. (1200)

Qızıl Jebeni ataqtarınan arqanmen şalıp, tört adam birden tartqan kezde esil tulpar jerge aspan qulaǵanday, aspandaǵı Ay qulaǵanday gürs ete qaldı. (1201)

Qanşa düley bolsa da, qanşa qulaq kesti qul bolsa da, Maqaştıñ kewek kewdesinen bir ayanış otı jılt etip, Qızıl Jebeni bawızdarǵa kelgende qolı qaltırıp: (1202)

– Apır-ay, şınnan qıyamız ba? – dep jan-jaǵına qaradı. (1203)

Qaydan kelgeni belgisiz, bolıstıñ Qaldıbegi erbiyip şırǵanaq arasınan şıǵa keldi, aqsıyıp, ańǵal külip: (1204)

– Ölä, Qızıl Jebeni soyǵalı jatır, – dep qolın şapalaqtadı. (1205)

– Urıssa, balasınıñ elermesi ustap qalatının biletin bolıs: (1206)

– Qaldaş, aynalayın, bara ğoy, üyge bara ğoy, – dep aldap-suwlap awış ulın şıǵarıp saldı. (1207)

– Eşkimge aytpa, bildiñ be, Qaldaş. (1208) Bul Qızıl Jebe emes, bordaqıldaǵan aqsaq torı at qoy özimizdiñ. (1209) Erteñ üyge qaladan ülken kisiler keledi, soǵan ertelep dayındalıp jatqanımız ğoy, – dedi jol-jönekey balasın basınan siypap. (1210)

– İyä, köke dese, ol Qızıl Jebe ğoy, – dep soqtalday bolsa da, bala qalpında qalǵan neme şının aytıp keledi...(1211)

– Qoy, ottama, qaydaǵı Qızıl Jebe! (1212)

Esi şıǵıp, ensesi basılıp otırǵan Maqaşqa bolıs qayta kelip: (1213)

– Ey, şirik, änew küni kökparda seni masqara etip ketken osı emes pe edi? (1214)
Nemenege emeşegin eljirey qaldı? (1215) Bol! – dedi. (1216)

Aywanda da asıl bar. (1217) Sol asıldı şaqırayğan Ayğa qaratıp qoyıp, qorılatıp qol salğanda, tekti qan aspanğa şapşıp, anaday jerde turğan bolıstıñ betine sart ete qaldı. (1219) Bolıs seskennen. (1220) Sekem aldı. (1221) «Osım beker boldı ma? Kiyeli bolıp jürmes netti?» - dedi. (1222)

Saymasay bulay bolar dep oylamağan. (1223) Oyda joqta betine şapşığan qandı abaysızda alağanımen sıdırıp qalıp edi, qolına qaraqoşqıl jılımıq jılbısqı jabısıp, battasıp şığa keldi. (1224) Ayğa şağılısqan alaқannan türli-türli säwleler jıltırap, jımıñdasqanday boldı. (1225)

Saymasay qattı seskenip, tula boyı dūr ete qaldı. (1226) Bul kezde esin jiyğan Rısqul qiyğaştap jatıp, mına zawalday sum jağdaydı körip: (1227)

– Ä, bolıs, qan şeңgeldep qaldıñ ba! (1228) Tura tur, bul zildey salmaqtı, awır qan. (1229) Tekke ketpes, – dedi. (1230)

Qataldıq pen osaldıq qatar jüredi. (1231) Öziniñ qataldıǵın ar aldında saqtawğa osal adam öte şeber. (1232) Saymasay mına sumdıqtan aqtaluwdıñ, özine künä jolatpawdıñ sebebi dep Qızıl Jebeniñ osı awıldan şıqqanın jelew qıladı, Tuqumbayğa talay söz salğanın, bolıs basımen tilegi orındalмай sağı sınğanın betke tutadı. (1233) Älgide seskenip, apıray, bul qalay?- dep qalsa da, qaytadan qarǵıs qayratına minip alıp, qatayıp ketti. (1234) Qolın qalıñ teñge japıraqqa sürte salıp, qızmetkerleriniñ birine: (1235)

– Äy, suw äkel, körgensiz, – dep zekidi. (1236)

Qandı qoldı betine battasıp, kebersiy qatıp ülgirgen qara qoşqıl daqtı suw tazartqan. (1237) Biraq, bir bılǵanış sezimdi köñilinen tazarta almadı. (1238) Qanşa qasamdap juwsa da älgi bale beti-qolında äli juǵıp turǵanday äzireyil äserden arıluw joq. (1239) Tüptiñ tübinde ibilistey künäni suw tazarta almaq emes. (1240) Düniyede ottan taza närse joq. (1241) Qılmısqa qılqınğan pendeniñ künäsin ot qana tazarta alar. (1242) Siyrat köpirinen qulap, tozaq otında şıjǵırılса ǵana aramdıqtan arılar. (1243) Sonıñ özinde otqa küygen bet pen alaқanda mäñgilik qarǵıs tañbasınday bolıp qaraqoşqıl daq qalmasa...(1244)

Jılqı balasınıñ sultanı – Qızıl Jebeniñ terisi sıpırılıp, tüngi salqınmen buwı burqırağan eti jayrap qaldı. (1245) Etinen jılt etken may körinbedi. (1246) Kileñ qara kesek, taramıstaw qızıldı bayqağan bolıstıñ basına tağı bir sumdıq oy sap ete tüsti. (1247) Bul oydan ol tipti bükil wayım, seziktenuw siyaqtı sezimderden qulan taza jazılıp, jadırıp şığa keldi. (1248)

***

Osı bir qahar qısqa aylı tünnen bir kün burın Sofiysk stansiasınıñ (Talğar qalası) bir mujiğı bolısqa arız ayta kelip edi. (1249) Kölikke jegip jüretin bir atı urlanıptı. (1250) Sonı tabuwğa kömektesseñiz, mırza,-deydi. (1251) Bolıs orıstıñ mujiğın: (1252)

– Ottama, bizde seniñ köterem atıñdı urlaytın eşkim joq. (1253) Qazaq jılqı alsa, isine tatiytınday etip molınan aladı jāne alıstan aladı. (1254) Awıldasına tiymeydi, – dep şığarıp salğan. (1255)

Şabarmandar jan-jaqqa şaşıradı. (1256) Bolıs borjıq Tawbaydı pristavqa jiberdi. (1257) Bir jigitin atı joğalğan mujiqqa jumsadı. (1258) Maqaş pen tağı bir nökeri Qızıl Jebeniñ etin Rısqul üyiniñ artındağı sayğa aparıp, jalbızben kömip tastawğa ketti. (1259) Rısqul qol-ayağı baylawlı tutqında jatır. (1260)

Esebi esep-aq. (1261) Pristav pen mujiqtı Rısquldıñ «urlıǵınıñ» üstinen tūsiredi. (1262) Pristav baylawlı tutqındı Almatıǵa aydap jöneledi. (1263) Qızıl Jebe joğaldı dep Tuqımbay awılı dürligip jatqanda mujiqtıñ atınıñ dabırasimen Saymasay awılı Qızıl Jebeniñ seziginen saqtanbaq. (1264)

Esebi esep-aq. (1265) Tuqımbay bismilla dep Saymasaydan seziktenedi. (1266) Salıp urıp, bolısqa jetedi. (1267) Osılay da osılay, bolıs-eke. (1268) Aldırğan albirt – anasınıñ qoynın aşadı. (1269) Bul seniñ adamdarıñnan kelgen tajal. (1270) Rısqul degen bawkespeñ bar. (1271) Onıñ qolınan bāri keledi. (1272) Jüyrigimdi soğan aldırdıñ. (1273) Tawıp ber, deydi. (1274)

Bolıs aytadı: (1275)

– Esiñ durıs pa, bayǵus. (1276) Rısqul türmede jatır. (1277) Abaqtıdağı adam qaydan seniñ atıñdı urlaydı. (1278) Ol bayǵus bul künde tısqan awlaytın bolğan. (1279) Bir orıstıñ köterem laqsasın alamin dep azabın tartıp jatır, – deydi. (1280)

Tuqımbay: (1281)

– Apır-ay, sonda qalay? (1282) Änew küngi asta sona Qaraqoldıñ qırğızdarı qattı suqtanıp edi. (1283) Solardan boldı ma bul sumdıq? (1284) Äy, sırttan ala almaydı-aw. (1285) Sır biletin birew bar, birew bar,- dep qamşısın tayanıp judırığimen jer toqpaqtaydı. (1286)

Saymasay: (1287)

– E, sır biletin öz awlın da. (1288) Öziñnen kör, – dep kergiydi. (1289) Saymasay esebi – esep-aq. (1290)

***

Taw-Şilmembettiñ ürkerdey ğana az awılına bulsız küni kün kürkirep, nayzağay şartılđap, jay tüskendey boldı da qaldı. (1291) Burın da aylı tübdegi arıq qoyanday qorqaqtap, duwaypat ögey şeşeniñ qolına qarağan jetim baladay jawtañdawıq bolğan Alsay-Saraniñ endigi küni mülde müşkil. (1292)

Erkek kindik Axat qarttın üyine jiynalğan. (1293)

– Aw, ağayın, bizge qay qudaydın qarğısı tiydi bul? (1294) Ne öz tuwğan jerimizge siymaymız, ne kisi eline siymaymız. (1295) Ne jazdıq bul quw qudayğa? (1296) Ortamızdağı bir bülükke bola bärimiz qırılamız ba? (1297) Aytsañdarşı, bir bätwağa keleyik te, – dep degbirsiz Omar alalı közi aqşıyıp, aptığın basa almay ekilendi. (1298)

– Öziñ ne aytasın? (1299) – Axat jalbırağan qastan közi körimbey tömen qarap otır. (1300)

– Men aytsam – tuwrasın ayтам. (1301) Qaşanğı tilimdi şuwda jippen baylap qoyam. (1302) Bäleniñ bəri Rısquldan. (1303) Bizdi büldirgen Rısqul dep ulıqtarğa aytayıq ta, Dawılbaydan jazdıq-jañıldıq dep keşirim surap, tuwğan topıraqqa qaytayıq. (1304)

– Äy, şirik tomar, o bastan-aq osal ediñ. (1305) Oñbağan istiñ bəri osaldan şığadı,- dep Şınıbek şart sindı. (1306)

– O, mañqa iyt, men osal bolğanda, sen pısıq bolıp ne bitirdiñ? – dep Omar odırañdadı. (1307)

– Jä, boldı! – dep jekidi Axat. (1308) – Endi özimizben özimiz ırıldasqanımız jetpep edi. (1309) Tek, tüge. (1310) Onan da anaw abaqtıda jatqan arısımızdı qalay qutqaramız,

sonı aytıñdar. (1311) Soğan jiynalıp otırğan joqpız ba? (1312) Qorğan, sen ne deysiñ? (1313)

– Men Rısquldıñ jemtik jemeytinin bilemin. (1314) Orıstıñ atın ol alğan joq. (1315) Munıñ tübi şiyki, – dedi samayına, murtına aq kire bastasa da qızılşıraylı suluw jüzinen äli de sol sonaw säbiyliktiñ beykünä şırayı taymağan Qorğan. (1316)

– Üsip ne aytadı? – dedi Axat basın salbıratıp, omırawına salğan qalıpı. (1317)

Üsıptıñ appaq quwday bası qaltañdadı. (1318) Qolınıñ da degbiri ketti. (1319) İzğırıq jel maza bermegen küzgi japıraqtay tınımsız qaltıraydı. (1320)

– Bizdiñ bas, ne körmegen bas, qayda quwrap qaların bir quday özi bileği. (1321) Tuwğan bawır- arıstanday azamatımızdı jalğız tastap, elge qaytqanda ne bereke tabamız. (1322)

– Äne, bul elge bir jön aytsañ, jündey tütilip, jüdep keted,- dep Omar tağı alqına bastadı. (1323) – Üyirinen laqqan sayaq oñbaydı. (1324) Tuwğan elden ketip tentiregeli mine jıyırma bes jıl boldı. (1325) Talğarda tuwğan balalarımızdıñ saqal-murtı şıqtı. (1326) Quday-aw, ata-babamızdıñ jurtına juwıy almay, jındı köbelek qusap, bul Saymasaydıñ iyt arqasında bir tilim jerinen jıljiy almay qaşañğı qorlıq köremiz. (1327) Köbimizdiñ törimizden körimiz juwıq. (1328) Jat jerde süyegimiz şırise, eldegi ärwaq azalanbay ma? (1329) Bükil Sälük, Şilmembet, Şımırdıñ süyegine tañba tüspey me? (1330) Ne degen sumdıq bul! (1331) Elge barıp: «Jañıldıq, jazdıq» desek,e, «adasqannıñ ayıbı joq, qaytip üyirin tapqan soñ» demey me? (1332) Qaraqoyıñğa qayta barıp, bir toqımday jerge egin salıp, sodan tüsken tarınıñ talqanına qaqlıp ölsem – armanım joq. (1333) Basqa ne qılsañ, o qıl, men özim köşüwge bel bayladım. (1334) Täwekel! (1335)

Omar demigip barıp äreñ toqtadı. (1336)

Mülgip otırğan qart jay ğana oñ qolın köterdi. (1337) Mülgip emes-aw, ejelgi eski moladay müjilip otır. (1338)

– Şırağım, Omar, sen qazir üni böten, özgeşe bir söz aytıo kettiñ. (1339) – Dawsı süzekten turğan adamday älsiz. (1340) – Adamnıñ bası- allanıñ dobi, qay sayda qaların boljap bilgen eşkim joq. (1341) Däm-tuz tartsa, alla jazsa, ärwaq qoldasa – elge de bararmız. (1342) Biraq sondağı el: «Rısquldı qurbandıqqa şalıp, Dawılbaydıñ könilin tawıp, aqırı jağınıp, jalbarınıp qaytıñdar ma?» demey me? (1343) Bärimizdiñ

kökiregimizde mänği-baqiy lağnet küdigi qalmaq ma? (1344) Eti tiri er ğoy, Rısqul osıdan aman-esen bosanıp şıqqanda: «Tipäy!» dep bärimizge tükirmey me? (1345) Jäne onıñ osı jolı kinäli ekenine meniñ kümänim qattı. (1346) Munda bir nayza boylamas, sumdıq bir sır jatır, men bilsem. (1347) Küni keşe bizdiñ awılğa bolıs nege keldi? (1348) Rısqulmen nege jeke söylesti? (1349) Arandatıp, ädeyi or qazıp, soğan omaqata qulatqan joq pa? (1350) Muniñ surqiyalıǵı Dawılbaydan da asıp tur, men bilsem. (1351) Äyeli istiñ aq-qarasın ajıratalıq, sodan soñ ulıǵına deyin arızdanıp, aldına baralıq. (1352) Tım bolmasa, artınan bir izdep barmasaq, adam bolğanımız, aǵayın-tuwğan bolğanımız käne? (1353)

– Ulıq bizdi kütip, emeşegi eljirep otır, iyä, – dep Omar küñk etti. (1354) Burınǵıday omırawlamaydı. (1355) Jüni jıǵılıp, juwasıǵan. (1356) Biraq quwşıq şekesi tırısıp, tırjiyǵan qalpı qaldı. (1357) – Ulıqqa ne dep, ne betimizben baramız? (1358) Oylamayasıñdar ma, bılay aqılğa salıp? (1359) Orıstıñ atınıñ eti bizdiñ awıldan tabılǵanı ras pa? (1360) Ras! (1361) Äkelgen Rısqul ekeni ras pa? (1362) Ras! (1363) Rısqul bolmasa osı otırǵandardıñ birewimiz. (1364)

– Ottama! – dedi Şınıbek şıday almay. (1365) – Rısqul kedey orıstıñ laqsa jılqısın urlamaydı. (1366) Munda bir bale bar. (1367) Äxañ durıs aytadı. (1368) Bolıs nege keldi? (1369) Rısqulmen nege jeke söylesti. (1370) Men bilsem, quday bileği, bolıs onı bayaǵıdaǵıday taǵı da bir qaterge basın tikti. (1371) Rısqul könbedi. (1372) Soğan istep otırǵan qıasastıǵı bul. (1373)

Axattıñ bası kewdesine salbıray tüsti. (1374) Keşe keşke Rısquldıñ atqa minip, beywaqıt suwıt jürıp ketkenin özi ğana bayqaǵan. (1375) Ol ketis tegin emes. (1376) Biraq, orıstıñ atın aluwda ne maqsat? (1377) Ne de bolsa, özimen tildesüw gerek. (1378) Almatı barıp, özimen joliǵuwǵa ruqsat aluw gerek. (1379) Ol osı oyın mına otırǵan inilerine aytpaq bolıp, basın kötere bergende, esiktiñ aldınan balalardıñ ayqay-şuwı şıktı. (1380)

Baybalamdap Jürgen Moldabektiñ Orazbayı eken. (1381) Astında şıbıq atı bar. (1382) Şañdatıp şapqılap, Turardı ustamaq bolıp ekilenip jür. (1383) Janında bir top bala jāne bar. (1384)

– Usta, Qızıl Jebeni usta! – dep ayqaylaydı. (1385)

– Qızıl Jebeni soyamız! (1386) Qayır beri, aldınan şıq! (1387) Soyamız Qızıl Jebeni! (1388)

Üydegiler eleñ etse de: «e, bala-şağa ğoy» degendey, qaytadan Axattıñ awzına qarap edi, qart lām demesten, esikten köz almastan, jalbır qası tüksiyiñkirep, türi buzılıñqırıp qalğan eken. (1389)

– Tuqımbaydıñ Qızıl Jebesi soyılğan. (1390) Sen de Qızıl Jebesiñ. (1391) Seni de soyamız, – dep Orazbay Turardı astına büktep alıptı. (1392)

– Tek-äy, jügärmek, jağıñ qarısır!- dep bosağa jaqta otırğan Moldabek esikten basın şıǵarıp balasına ayqayladı. (1393)

– Şaqırşı beri Orazbaydı,- dedi Axat Moldabekke. (1394) – Şaqıra ğoy. (1395)

Moldabek entigip, tañqı tanawı jelpildep turğan Orazbaydı bileginen qattı ustap, üyge alıp keldi. (1396)

– Assalawmalayköm! – dep dawsın qattı şıǵardı Orazbay, ülkenderge sälemdesüw kerek dep üyretken tärtpi umıtpay. (1397)

– O, aynalayın, tawday jigit bol. (1398) Östip sälemdesip jür ılǵıy, – dep Axat balanıñ köñilin köterip qoydı. (1399) Orazbay tañqı tanawın tañq etkizip tartıp qaldı. (1400) Äkesi jeñinen silkidi. (1401)

– Orazbay, Qızıl Jebeni soyamızıñ qalay? – dep suradı äxat abaylap. (1402)

– Iyä, anaw bolıstıñ Qaldıbek degen balası ayttı ğoy, bağana biz Soldat say jaqqa büldirgen tere barǵanda. (1403) Biz Qızıl Jebeni tünde soyıp aldıq dedi. (1404) Ötirik deseñiz, özine surañız. (1405) Turar bolsa: «men Qızıl Jebemin, Qızıl Jebemin» dep maqtanadı ılǵıy. (1406) Maqtanşaq özi. (1407) E, Qızıl Jebe bolsañ, soyamız degenim ras. (1408) Oynap äşeyin. (1409) Äytpese, şındap soymaymız ğoy. (1410)

Ülkender ürpiyisip bir-birine qaradı. (1411)

– Orazbay, aynalayın. (1412) Bolıstıñ ol balası bayǵus esi awısqandaw ğoy. (1413) Jäy, sandıraqtap jür da. (1414) Sen endi Qızıl Jebeni soyamız dep ayqaylawşı bolma. (1415) Maqul ma, ayanalayın? (1416)

– Maqul, ata, aytpaymın. (1417) Turardı da quwalamaymın. (1418) Ol özi de jılap jür. (1419) Kökesin abaqtıǵa qamap tastaptı ğoy,- den sañqıldadı beywayım Orazbay. (1420)

– Bara ğoy, aynalayın. (1421) Turarǵa tiymeñder, – dedi Axat qattı kürsinip qalıp. (1422)

Ülkender ursa ma dep qorqıñqırıp kelgen bala, bulayşa oñay qutılǵanına quwanıp, üyden ata kep jöneldi. (1423)

Otırǵandar qattı oyda qaldı. (1424) «Qızıl Jebe urlanıptı» degen xabar bularǵa da jetken. (1425) Al endi jılqınıñ töresi soyılıptı degen sumdıq suwıq söz ras pa, sandıraq pa? (1426) Burınǵı salmaq az bolǵanday, ıyıqqa taǵı bir zil qara tas quladı. (1427) Omırawlap, odırañdap otıratın Omardıñ özi ensesi tüsip ketti. (1428) Saymasaydıñ sarsanına Tuqımbaydıñ tozaǵı qosılmasa netti, degen soqır wayım miyların saǵıp şekelerin solqıldatıp otırǵan tärizdi. (1429)

Endi bular Rısqul orıstıñ jılqısın aldı degen jalaǵa da toba qılǵanday. (1430) Al, eger Qızıl Jebeniñ balesi juqsa kâytemiz, degen wayım üreyge ulaşıp bara jatqanday. (1431)

– İyä, jaratqan alla, jar bola gör! – dedi Axat qıysıq esikten qıyǵaş köringen dalaǵa jasawraǵan qızıl jiyek közin qadap. (1432) Dalada jarıǵı ırsiyǵan keli men sınıp qalǵan jartikeş kelsap jatır eken. (1433) – Qarasuw işsek te, qayǵısız qıl, jaratqan. (1434) – Axat qolımen jer tirep ornına köterile berdi. (1435) Mäjilis jabıldı. (1436)

***

Suray- suray Mekenı de tabadı deydi. (1437) Sol aytpaqşı, Axat pen Moldabek suray-suray Almatının abaqtısını da taptı. (1438) Basqanı bilmese de jurt, türmeni bileği eken. (1439) Äweli Axat pen Moldabek bazarǵa bardı. (1440) Al, bazar ne surasañ da tabılattın jer. (1441)

Turardıñ qalanı, bazardı tuñǵış ret körwi edi. (1442) Moldabektiñ artına mingesken bala jaltaqtap jan-jaǵına qaray beredi. (1443) Türme negenniñ ne ekenin bilmeytin säbiy abaqtı osı eken dep qalıñ jurttıñ arasından öziñiñ kökesin izdeydi. (1444)

Taw-taw bolıp üyilip jatqan asqabaq, qawın-qarbız, qap-qap biyday, arba-arba pişen, jaǵalay tolı alma, alqorı, almurt, aǵaş ayaq qoraz kämpit...(1445) Tättini körgende

bala äkesin de bir sät umıtıp, qızıl qoraz kămpitke añsarı awdı. (1446) Moldabek tătesine aytayın dese batpaydı. (1447) Moldabak özi bilip, alıp bermes. (1448) Artında jărbiyip miňgesip otırğan balanın kişkentay kewdesinde ne armandar jatqanınan tătesi beyhabar. (1449) Ol üşin Turar äzirge murınboq köp balanın biri ğana. (1450)

Jalbıraq qas közin jawıp tursa da är nărseni Axat qart añġarġış. (1451) Attıñ üstünde turıp, moyınına qolın suġıp, iş qaltasınan eskirgen Qoqan ämiyanın alıp, kămpit satuwşı dūngenge: (1452)

– Äy, şürşit, ana tătıñnen on şaqtısın berşi,- dedi. (1453)

– E, aqsaqal, men musılmanmın, nege şürşit deysiz? – dedi satuwşı dūngen kămpittterdi qaġazġa orap jatıp. (1454)

– Al, musılman bolsañ, bizge jön siltep jiber. (1455) Rısqul jatqan abaqtı qayda? (1456) Qalay baramız? – dedi Axat endi tūsin jılıtıp. (1457) Onıñ oyınşa, Rısquldı bilmeytin adam joq siyaqtı jăne Rısquldıñ türmeden jatqanı bükil älemge äygili siyaqtı. (1458)

Köziniñ aldı külkildegen qara dūngen künniñ ıstıġında üstine maqtalı şapan, basına tozıġı jetken señseñ bōrik kiygen jalbır qas qartqa tañırqay qarap: (1459)

– Rısqulıñızdı qaydam, al türme Tăşken köşesinde, – dep qolimen teristik tustı nısqap jön siltep jiberdi. (1460)

Bazardan bılay şıġa bere, Axat qorjınġa qol sozıp, orawlı qaġazdan bir qızıl qoraz kămpitti alıp, Turarġa usındı. (1461) Balanın Axat atasına degen riyzalıq sezimi sözden emes, közden köringenini sonşa, qartıñ şıday almay: (1462)

– Mă, qız талақ, bărinen sen oljalı boldıñ,- dep taġı bir kămpit berdi. (1463)

Türmeniñ biyik dwalmen qorşalġan dăw darbazasınıñ aldında bular săske tūsten besin ayġanġa deyin tursın. (1464) Qarawıl işke kirgizbeydi. (1465)

– Ayda, naçalniykkе bar. (1466) Ruhsat qaġaz al,- deydi. (1467)

Naçalniktiñ qayda ekenin qaywana qazaq bilmeydi. (1468) Aqırı bir qıyaq murttı, jas tilmaş qazaq, mıñ bolġır, bastıqtab tildey ruhsat qaġaz alıp berip, işke Axat pen Turar endi de, Moldabek attardı qarawıldap sırtta qaldı. (1469)

Turar oylağan: «kökem mına duwal qorğannıñ işinde jürgen şıǵar dep. (1470) Söytse qorğannıñ işinde taǵı da üyler, taǵı da mılıtq asınǵan qarawıldar bar eken. (1471) Jaǵalap jürıp, bir üydiñ esiginiñ aldına toqtadı aw. (1472) Esiktiñ aldında taǵı qarawıl. (1473) Jaqındatpaydı. (1474) Rısquldı beri şıǵarmadı. (1475) Qarawıl tek temirmen qaptaǵan esiktiñ alaqañday tesigiñiñ qaqpıǵın köterip: (1476)

– Jılqıaydarov! (1477) Beri jaqında, saǵan kisiler kelip tur, – dedi. (1478)

Tesikten Rısquldıñ bir közi ğana sıǵaladı. (1479) Kirppik qaqpıyıtın swıq köz jalt etkende Turar şıday almay: (1480)

– Köke!- dep ayqaylap jiberdi. (1481) Swıq köz jılıñ dedi. (1482) Külimsiregendey de boldı. (1483)

– Köke! (1484) Men ğoy, Turarmın ğoy. (1485) Axat atam da keldi. (1486) Moldabek tätem sırtta qaldı, – dep şırıldadı bala. (1487) – Köke, mä, – dep Turar alaqañına jabısıp qalǵan kämpitti tesikten suǵa bergende bulardan köz jazbay qarap turǵan qarawıl: (1488)

– Nelziya!-dep zekip tastadı. (1489) Balanıñ qolındaǵı qızıl qoraz kämpit ekenin körgen soñ: (1490)

– Ladno, – dep rahım tanıttı. (1491)

– Öziñ jey ğoy, Turar, – dedi üni üzdik-üzdik şıǵıp. (1492)

– Bey, şirkin perzent-ay, öziñniñ özegiñnen şıqqan qayran bala! – dep Axat eljiredi. (1493) Öz balası joq ekeni esine tüsip qamıǵıp ta qaldı. (1494) – Oy, aqmaq, kökeñ tätti jewşi me edi. (1495) Mine, awqat alıp keldik qoy oǵan awıldan,- dep qorjondı körsetti. (1496) Qorjındaǵı qurt, may, pisirgen ey siyaqtı taǵamdardı qotarıp qarawılǵa berdi. (1497) Lede kelgen sälem, sawqattı tutqınǵa qarawıl tapsıradı. (1498) Tärtip solay. (1499) Tamaqtıñ arasında pışaq, egew jasırıp salıp jibergen joq pa dep telseredi. (1500)

Axat arıq qolın kölegeylep, tesikke üñilip: (1501)

– Wa, Rısqul, qaydasıñ, qaraǵım? (1502) Deni-qarnıñ saw ma? (1503) Tamaqtan tarıqqan joqsıñ ba,- dep qulaǵınıñ mükisi bar adamnıñ ädetimen ayqaylap til qattı. (1504)

– Az üy Şilmembet şildiñ boğınday tozdıq qoy. (1505) Qalğan-qutqan jalğız-jarım maldı starşın tütün salıqqa dep sıdırıp äketti. (1506) Qıs bolsa jaqın. (1507) Ne isteymiz, nendey äreket qılamız? (1508) Sen qaşan boşanıp şığasıñ, şırağım? (1509)

Ar jaqtan Rısqul ayqaylap tur. (1510) Axat onıñ bir sözün estip, bir sözün estimeydi. (1511)

– Metreyge xat jazıñdar,- dedi Rısqul dawıstap. (1512) Rısqul jazıqsız türmede otır deñder. (1513)

– A?A? – deydi Axat tüsinbey. (1514) – Ol qay Metrey? (1515) Qaydağı Metrey? (1516)

– Bıltır meni ilestirip, Talğardıñ basına şıqqan ulıq orıs şe? (1517) Umıtıp qaldıñ ba? (1518) Peterborda turadı. (1519) Xattı qayda jazuw kerek ekenin aytıo mağan bir qağaz berip edi, – dep tesikten şıyrşıqtalğan qağaz usındı. (1520) – Qaltamda jürip tozıp qalıptı. (1521) Jazwı öşpegen siyaqtı. (1522) Xat jazıñdar. (1523) Ol özgelerdey emes, qayırımdı orıs. (1524) Bizdiñ oyazğa bir awız xat jazıp joldasa, meni bosatadı, quday bileği. (1525)

– Qaydam, qarağım, bolıstıñ tilmaşı bolmasa, bizdiñ tuqımda Peterborğa xat jazatın kim bar? (1526) Tilmaşqa jalınıp körermiz. (1527) Omar tuwısqanıñ künde elge köşemiz dep lañ şığaradı. (1528) Qaytemiz? (1529) Köşpesek, bolıs qırına bizdi qattı aldı. (1530) Öziñ ketkeli, awıldıñ üstünen künde at oynaqtatadı. (1531) Qartayğan ağañnıñ türi mınaw. (1532) Mende büginde aqıl-es qalmadı. (1533) Lege jetip, ata-babanıñ qonısında süyegim qalsa armanım bolmas edi. (1534) Köşeyik desek, senin üyiñdi jurtta qalay jalğız qaldıramız? (1535) Oyım – oyran, aqılım – ayran. (1536)

– Äy, babay, boldı. (1537) Vse,- dep qarawıl Axat pen Turardı tesikten ığıstırıp jiberdi. (1538)

– Wa, Rısqul, aytsañşı! (1539) Ne isteymiz? (1540)

– Metreyge xat jazıñdar!.. (1541)

Qarawıl Axat pen Turardı qaqpadan şığarıp jiberdi. (1542) Bala qaqpadan şıqpay tırtısıp turıp, alaquaday tesikke qayta-qayta qaradı. (1543)

– Nuw, çertenok, ayda, poşel,- dedi qarawıl onı mılıqtıñ dümimen nuqıp. (1544)

– Köke! – dep şırıldadı Turar. (1545)

Sonda ol endi birer aydan keyin däl osı türmede kökesimen birge bir kamerada aylar boyı otırarın sezgen joq. (1546) Alda ne kütip turğanın bala qaydan bilsin...(1547)

***

Qaytar jolda bazadıñ tusınan ötip bara jatıp, Axat attıñ basın tarttı. (1548)

– Rısquldıñ amanatın orındayıq. (1549) Älgi Pereborına xat jazğızayıq. (1550) Mina pazardan biri tabılar, – dedi Moldabekke. (1551)

Bazardı jağalap jürip, bastırmalı dükende mata satıp turğan tatardı körip, Axat: (1552)

– Şırağım, musılman balası ekensıñ aqındı bereyin, bizge bir xat jazıp berşi,- dedi. (1553) Sawdager tatar biraz bälđenip turdı da, «aqısın bereyin» degen soñ köndi. (1554) Qolına qağaz, qalam qalğan sawdagerge Axat: (1555)

– Jaz, – dedi. (1556) – Peterbordağı dosım Metreyge. (1557) Jazdıñ ba? (1558) Qurmetti Metrey! (1559) Deni-qarnıñ saw ma. (1560) Kelin, bala-şağa, mal-jan aman ba? (1561) Aq patşanıñ awılı aman ba? (1562) Patşa-ağzammen uşırasıp turasıñ ba? (1563) Rısqul tamırındı umıtpağan bolarsıñ? (1564) Sağan azdı-köpti qızmet qılıp edim. (1565) Qiynalsañ, xat jaz dep edıñ. (1566) Kömektesem, qol uşın berem dep edıñ. (1567) Mine, meniñ basıma kün tuwdı. (1568) Meni Saymasay bolıs jazıqsızdan-jazıqsız abaqtığa japtırdı. (1569) – Jazdıñ ba? – dep Axat sawsağımen qağazdı nuqıp körsetti. (1570)

– Qazir abaqtıdamın. (1571) Awılдаğı qatın, balanıñ hali müşkil. (1572) Ağayındarım da azapqa battı. (1573) Bolıs kün körsetpeydi. (1574) Salıq salıp, tışqaq lağımızğa deyin tartıp aldı. (1575) Qurmetti Metrey! (1576) Osı müşkil halimizdi aq patşağa ayt. (1577) Bir şaharda turasıñdar ğoy. (1578) Ol kışını körip turatın şığarsıñ. (1579) Qoy, Taw-Şilmembetke tiyme, desin bolısqa. (1580) Rısquldı türmeden boşat desin. (1581) Taw-Şilmemtiñ malın qaytarıp ber, desin bolısqa. (1582) Qurmetti Metrey tamır! (1583) Nekäleı patşağa ayt: Taw-Şilmembetke Tülkibas jerindegi Maylıkent bolısına qaytuwğa ruqsat etsin. (1584) Maylıkent bolısı Dawılbayğa urıssın: on bes üı Sälík- Sarını kuwdalama dep. (1585) Bizdiñ Qaraqoyın degen qonısımızdı qaytarıp bersin. (1586) Kümisbastaw men Kemberbastawdıñ suwını işwge ruqsat et, desin Dawılbay bolısqa. (1587) Qurmetti Metrey tamır, osını umıtpay ayt patşağa. (1588)

– E, aqsaqal sözdi köbeytip jiberdiñiz ğoy, – dep sawdager tatar kegjiye bastadı. (1589)

– Boldı özi de. (1590) Jaz, sırağım, quday tilewiñdi bergir. (1591) – Qurmetti Metrey tamır! (1592) Hoş! (1593) Alla-quday saqtasın seni! (1594) Xat jazwşı Şımır-Şilmembet Jılqıaydarulı Rısqul. (1595) 1904 yıl, Miyzam ayı». (1596)

– Adresi qayda?- dedi sawdager tatar. (1597)

Axat Rısqul bergen, irip turğan qağazdı abaylap büktewin jazıp, sawdagerdiñ aldına qoydı. (1598)

– «Sankt-Peterburg. Ulisa»...– dep ar jağın oqıy almay tatar toqtap qaldı. (1599) Däl büktewi qırqılıp ketken. (1600) Köşeniñ atı öşip qalıptı. (1601) «Dmitriyew S.V.» degen jazwı kömeskiley körindi. (1602) Sawdager tatar basın köp qatırıp turmay, adresti şala-pula jazıp, xattı Axattıñ qolına berdi. (1603) – Anaw köşeniñ argı betinde poçta bar. (1604) Soğan aparıp ötkiziñiz, – dedi. (1605)

Rısqul Almatınıñ türmesine tüskeli üş aydan asıp baradı. (1606) Jeke kamera bolatın. (1607) Jay jabayı qam qış edi. (1608) Kim biledi, barımtaşı jılqı urısı, «jabayı kirgiz» qaşıp qayda baradı dedi me, joq alde tas kameralar bos bolmadı ma, äytewir Rısquldı anayılaw mal qora quralpı bir üyge äkelip tıqqan. (1609) Onıñ da jalğız terezesi temir bolatın. (1610) Esigi berik. (1611)

Şilde şığıp, qırküyek kirip, şöptiñ buwını qatıp qalğan kez. (1612) Rısquldı bir mezigil qorağa tınıstawğa şığaradı. (1613) Eki mezigil дәretxanağa alıp baradı. (1614) Türme men qoraniñ tükpirinde turğan дәretxana üyşigine deyin jüz metr şamalı. (1615) Soğan barar joldıñ boyında sırtqı duwaldı quwalay qawlap ösken qara sora bar. (1616) Kezinde orıp tastawğa eşkim qunttamağan qara sora sorlı joñışqa emes, ne otın bolıp jarıtpas, sodan şañ qawıp, güli tüsip quwrap, quday qarğap qawqıyıp turğanı. (1617)

Rısqul jelkesinden mılıtq usınğan aydawılmen arı beri ötkende, nege ekenin özi de tüsinbey, sol qawğa qaray ıqtay beredi. (1618) Ömir boyı dalada, taw-tastıñ, tabiyğattıñ jörgeginde öskennen be äytewir älgi solğan qara sora, özgeniñ nazarın awdarmasa da, buğan birtürli ıstıq körinedi. (1619) Mümkın, qara sora oğan öziñiñ qırıq quraq kiyiz üyin eske salğan şığar. (1620) Qasıp arasına kirip ketse taptırmaytın Aqsuw-Jabağılıniñ qara ormanın elestete me eken. (1621)

Ätteň, Aqsuw-Jabaqlınıň tasına tabanı bit tiyse, muz jastanıp, qat tösengen arqarlarmen awıldas bolıp, mına qıasatığı qırwar, quwlıq-sumdığı, kesir-kesapatı külli älemniň külin suwırar sumdıq dünyesin talaq etip tastap keter edi. (1622)

Joq, odan burın ol Saymasay mırzağa barıp sälemdeser. (1623) Öytpese, ömir boyı ötelmesü joq, eki dünyede de keşirilmes qarız moynın qıl arqanday qılqındırar. (1624) Öz basınıň jäbir körgendili üşin ğana emes. (1625) Boy-boy! (1626) Äste olay emes. (1627) Ädilet degen ataňa lanettiň qasqır talap ketken ittey qańsılap qalğanı üşin. (1628) Qılmıstı Saymasaylar isteydi, jazasın Rısquldar tartadı. (1629)

– Sonda bul qalay, mırzam? – dep bir ğana sawal berw üşin. (1630)

Mına türmege kelip tüsken tünnen beri oynan ketpey qoyğan suraq bul. (1631) Saymasayğa barıp bir sälem berw, bir sawal qoyu endi bükil qalğan ğumırınıň eň kindik maqsatına aynalğan. (1632) Qurım üyde qalğan qatının sağınp bara jatqan joq. (1633) On jasar tiri jetim Turardı ayaydı, ärine. (1634) Oğan da qaraylamas. (1635) Köp bolsa, mañdayınan bir iyskep, basınan bir siypar. (1636) Sodan keyin...(1637)

Qara sorağa qaray beredi. (1638) Arasınan tas şegirtke şıqıldaydı. (1639)

«Sorındı urayın, – deydi Rısqul şegirtkege. (1640) – Türmeniň awlasına seni birew äkep qamap qoyğan joq qoy. (1641) Nege ketpeysiň qudaydın dalasına». (1642)

Tas şegirtkege, şek-şekke ursıp qoyıp Rısqul awızdığın sınar ezwlegen qaraşıl jılqıdayın şaň basqan qurayğa qaray qıyalap kete beredi. (1643) Aydawıl sonısınan sekem alğanday: (1644)

– Köziñe qara, tuwra jür! – dep ars ete qaladı. (1645)

Rısqul ildäbaylap soğıla salğan дәretxananiň dwal jaq qabırğasın qıyratıp qaşıp ketwdi de bir oyladı. (1646) Biraq mılıtığın şoşaytqan qarawıl qalt qarap, kirpik qaqpay turadı. (1647)

Sonısına ıza bolğan tutqın keyde aydawıldıñ tiytığına tiyip, «patşalar jayaw baratın» jerden şıqpay otırıp aladı. (1648) Aydawıl ayağı talğanşa qaqqan qazıqtay qozğalmay turadı, aqırı şıdamı tawsılğan soň uyattı bılay jıyıp qoyıp, sıqırlawıq esiktiñ sañlawınan sıǵalap: (1649)

– Ölip qaldıñ ba? (1650) Älde şuqırğa qulap kettiñ be? (1651) Şıq, waqıt bitti aldeqaşan!- dep aqıradı. (1652)

– E, alla, mundaydı körsetkeniñe de şükir, – deydi tutqın aydawıldıñ jının qozdıra tüsip. (1653) – Mina menen göri sen sorlınıñ körgen küniñ de, adam basına bermey-aq qoyatın tirşilik-aw, – dep qoyadı aydawılğa. (1654)

Bir küni keşki дәretten qayıp kele jatıp, qarawıtqan qawdıñ qasınan öte bergende, әdetinşe joldan şıǵıñqırıp, qiyas basqanda oñ ayaǵının tumsıǵı әldenege tirelgendey boldı. (1655) Eñkeyip qaramay, sāl köziniñ qıyıǵın salıp edi, üşkir birdeñeniñ uşı qıltıyıp jatır eken. (1656) Toqtamay, sır bermey ötip ketti. (1657)

Kelesi küni tañerteñ дәretke bara jatıp, keşegi qıltıyǵandı sol ayaǵınıñ tumsıǵımen taǵı bir түrtip ötti. (1658) Jerge kirip jatqan temir eken. (1659) Qaytar jolda taǵı bir түrtip ötti. (1660) İstik temir bosañqırıp qaldı. (1661)

Sāl eñkeye qolmen suwırıp-aq alatın nәрse. (1662) Amal neşik, eñkeyuge jol joq (1663) Eñkeymek turǵay, sāl burılsañ aydawıl sekem alıp qaladı. (1664) Eñgezerdey şombal palwan jalt berip, bir urıp qulatıp, qutılıp keter me eken dep de qorqatın şıǵar, әytewir Rısquldıñ әrbir adımı añduwlı. (1665)

«Batır – bir oqtıq» degen osı. (1666) Aytpese mına japıraǵı түsken sasır soyawday bir süykewden qaldırmay, qaşıp keter edi...(1667) Siydiyǵan quwrayday bolsa da aydawıldıñ mıltıǵı bar da, amal joq. (1668)

Әytewir әlgi temirdi taǵı bir түrtip boşatıp ketkenine de köñil toq. (1669) Tirşilik bolsa erteñ taǵı күn bar, ümit alda. (1670) Tutqınıñ tutqası- ümit. (1671) Ümit üzilgen күni tutqın- şın tutqın. (1672) Al, Rısquldıñ бүtkil ömiri jaqsılıqtı aldan күtüwmen ötüwli. (1673)

Tünimen esine sol bir istik temir ketpey qoyǵan. (1674) Jet betine şıǵıp jatqanı, şaması sınıq süyem quralpı. (1675) Bılqıldap qalǵanına qaraǵanda jasırınıp jatqanı jәne bir sınıq süyem bar şıǵar. (1676)

Endi kameraǵa sonı qalay qalıp kirw kerek? – degen suñqıl suraq basında şıqıldadı da turdı. (1677)

Söytse, qara soranıñ qawında күndizgi şek-şektiñ ornına şildeqoñız şırıldap otır eken. (1678) Türmeniñ temir torlı terezesinen anıq estilip tur. (1679) Basındaǵı şıñıl men

qara soradağı şırıldıñ biri men biri ündesip, qosılıp ayılğan äldebir muñlı ändey äser tuğızğanı Rısquldı añ-tañ halde qaldırdı. (1680)

Şırıldap turğan şildeqoñız emes, sınıq süyem istik temir siyaqtı. (1681) Temir ekeş temir de türme tutqınıñ janın uğıp, onıñ şarasız tağdırına janı aşığanday ayan berdi. (1682)

Şildeqoñızdın jağı bir sembedi. (1683) Rısqulğa sınıq temir tuwralı umıtıp ketpe de udayı esine salıp turuwdı parız körgendey bir tınbadı. (1684)

Tolassız änge Rısqul da bayqawsızda qosılıp ketip: (1685)

– Dünye bir qıysıq jol burañdağan (1686)

Baq taysa erge dāwlet quralmağan (1687)

Künine toqsan toğız bale körsen (1688)

Sonda da küder üzbe bir alladan, – dep inıldadı. (1689)

***

Tañğa tayaw közi ilinip ketken eken, kenet şosıp oyandı. (1690) Qızıl Jebe kisinep kelip, abaqtınıñ esigin tepkilep tur eken. (1691) Rısqul ön tüstiñ arasın ajırata almay meñ-zeñ küyde sāl añırıp otırıp qalğan. (1692)

«E, jariqtıq, jılqı janwardıñ da arwağı bolğanı ma? (1693) Qambar ata ğoy älgı. (1694) Qızıl tulpardıñ qanı meniñ moynımda emes edi ğoy? (1695) Nege meni torıp jür? (1696) Urlatqan men bolğanmen, urlatqan Saymasa yedi ğoy? (1697) E, aynalıp keteyin, Qambar ata! (1698) Menen künä bolsa keşe gör! (1699) Biraq meniñ jazıǵım joq. (1700) Quday küwä. (1701) Eger körmese, qudaydın közi şıqsın. (1702) Qızıl tulpardı pısaqqa, qıyanatqa qıymay ara tüsem dep naqaqtan qurban boldım, Qambar-ata!». (1703)

Rısqul jılqınıñ ärwağına siyınıp otırğanda esiktiñ aldınan aydawıl ötti. (1704) Eteğiniñ taqasından tanıdı. (1705) Sonda barıp älgı tüstiñ sırın uqqanday boldı. (1706) Esikti tepkilegen Qızıl Jebe emes, älginde aydawıl qara qulıp qalpında ma eken dep saldırlatıp, tekserip şıqqan boldı. (1707)

Sonda bir oy basına sap etti. (1708) Atıp turıp esikti toqpaqtay bastadı. (1709) Asıǵs basqan aydawıl ayaǵınıñ dıbısı estildi. (1710)

– Ne kerek? – dep zekip qaldı aydawıl. (1711)

– İşim burap äketip baradı. (1712) Tezirek aş, mırza, – dep jalındı tutqın. (1713)

– Ölmeysiñ, şıda! (1714) Äli tañ atqan joq, qarañğı,- dep qarawıl arı kete berip edi, Rısqul esikti tağı tarsıldattı. (1715)

– Mırza, şıday alar emespin! (1716) Bu qurğır tañnıñ atıp, künniñ şıqqanın kütüp turatın sıpa emes qoy. (1717) İş buzılsa ben ne isteyin?! (1718)

Qarawıl burqıldap, balağattap jürip, saldırlatıp esikti aştı. (1719) Aşuwdan közi ejireyip ketipti. (1720) Jeydeşeñ, jalañ ayaq, jalañ bas Rısquldı mılıqtıñ oqtığımın bir nuqıp, aldına salıp: (1721)

– Meni aldağın kelse- ayamaymın!- dep eskertti. (1722)

Bozala tañ qulan iyektenip keledi eken. (1723) Qapastan keyingi, sap-salqın wız awa, tutqınnıñ qapırıq ökpesin qawıp, ağıl-tegil mol demnen tunşığıp qala jazdadı. (1724)

«Tañ taza atıp ketpey, qaraküñgirt bola tursa eken» dep tiledi Rısqul. (1725) Şildeqoñız qaljırasa kerek, üni semipti. (1726) Qara soranıñ tusınan öte bere, jalañ ayağımın jer sıdırıp, istik temirdi izdedi. (1727) Sol ayaqtıñ bas barmağı soyawday qattı zatqa tirelgende, siypalap eki başpaydıñ arasına tirey qısıp alıp, julqa tartıp, jüre berdi. (1728) Qap-qattı suwıq temir tabanına battı. (1729) Burıñıday jıldam jüre almay, bir ayağın süyretip, kibirtiktep qaldı. (1730) Onı özinşe böten oyğa jorığan qarawıl: (1731)

– Bas ayağıñdı! (1732) Qıstap bara jatsa, asıqpaysıñ ba?! – dep zirk etti. (1733)

– İşim, – dep Rısqul eki бүктelip, süyretilip bara jatqan. (1734) Oyında: (1735)

– «Sawsağımnan şığıp ketpese eken» dep başpayların qarastırıp qısa tüsti. (1736) Qısqa sayın temirdiñ istigi etine kirş etip kirip bara jattı. (1737)

– «Qan tamsa – bilip qoyadı-aw» – dep qısıldı tutqın. (1738) İldäbay däretxanağa deyingi on-on bes adım jer tozaq jolınan jüz ese kiyn edi. (1739)

Erte me, keş pe, äytewir keletin bir ölüm bar. (1740) O dünyede Rısqul tozaq otına tüse qoymas. (1741) Quday bar bolsa, şın dünyeniñ parızın Rısqul mına jalğan dünyede-aq jüz ese artığımın atqarıp qoyğanın körip turğan şığar. (1742)

Ayağının sawsaqtarınıñ arası jipsigendey, jılbısqı birdeñe bilinedi. (1743) Jılı qannan sawsaqtar arası jılıpıldaq. (1744) Temir sırğıp tüsip bara jatqanday seziledi. (1745) Jan därmende bas parmağın бүrip, tutqın ısqına түsedı. (1746)

... Suw perisiniñ ay dese awzı, kün dese közi bar periyyat qızı jer betindegi patşa balasına ğaşıq eken. (1747) Al, suw perileriniñ adamdardan bir ayırmaşılıǵı ayaq ornına balıqtıñ quyrıǵı boladı. (1748) Adamdardıñ ayaǵınday ayaǵı joq periyyat patşa balasına qaşıqtıqtıñ örtinen öler bolǵan soñ perilerdiñ täwibine barıp jalınadı. (1749) Täwip kempir dawsı barıldap qalǵan äzireyildey edi. (1750) Periyyattıñ üni kümis qoñırawday sıñǵırlap turatın. (1751) Periyyattıñ arızın tıñdap bolǵan soñ täwip kempir aytadı: (1752)

– Ey, sor aydaǵan suluw! (1753) Jazılmaytın dertke uşıraǵan ekensiñ. (1754) Aytqanıñnan qaytpassiñ. (1755) Jaraydı. (1756) Men saǵan adamdardıñ ayaǵınday ayaq jasap bereyin. (1757) Aqısına biraq kümistey sıñǵırlaǵan dawsındı alamin. (1758) Sen tilsiz, ünsiz qalasıñ. (1759) Bul – bir dep qoy. (1760) Men bergen därini işkennen keyin saǵan balıq quyrıǵınıñ ornına ayaq payda boladı. (1761) Biraq ärbir adım sayın tabanıña qanjar qadalǵanday şıbın janıñdı şırqıratıp awırtadı. (1762) Ömir boyı tabanıña qanjar qadalıp ötesiñ. (1763) Osıǵan köñseñ – köñdiñ. (1764) Köñbeseñ – öziñ bil. (1765)

Ne kerek, nebir azapqa köñip, periyyat adam beynesine enip, patşa balasına jolıǵadı. (1766) Patşa balası da buǵan qulay ğaşıq boladı. (1767)

– Atıñ kim? – dep suraydı patşa balasına. (1768)

Periyyat bärin tüsinip tur, biraq aytayın dese til joq. (1769) Ayaǵın ärbir basqan sayın tabanıña qanjar qadaladı. (1770)

Ne kerek, patşa balasına tilsiz suluwǵa üylenüwge batasın bermey, basqa bir padişahtıñ qızına quda tüsedı...(1771)

... Bul bir muñlı ertekti Rısqul ertede, bala küñinde estigen. (1772) Qazır sol biyşara periyyattıñ häli öz basına tüsip turǵanına tañ qaldı. (1773) Sol ayaǵın süyrete basqan sayın istik temir barmaǵınıñ qalıñ etine qadala tüsti...(1774)

Qaytar jolda aydawıl Rısquldıñ izinde battıyıp-battıyıp qara daq qalıp bara jatqanın bayqap: (1775)

– Ey, toqta! (1776) Ayaǵıña ne boldı? – dedi. (1777)

– Äjethana taqtayınıñ jañqası jırıp ketti. (1778) Tük te etpeydi,– dep Rısqul elemegen boldı. (1779) «Boyımdı tintip, ısqırdaǵı temirsdı bilip qoyar ma eken dep»,– dep iştey qıpıldap ta tur. (1780) Biraq onıñ jüzinen aydawıl sekem alar eşteñe bayqaǵan joq. (1781)

Aydawıl senip qalğan siyaqtı. (1782) Al senbese şe? (1783) Bassalıp tintse ğoy, ısqırındağı sabı joq, tot basqan pısaqtı tawıp aladı. (1784)

Artındağı aqırğan aydawılğa burılıp qarağanda, öziniñ qandı izine közi tüstü. (1785) Däl osınday, sorğalağan qan izin ol burın qaydan körip edi? (1786) Tau-Şelekten be edi, Tau-Türgennen be edi? (1787) Älde Talğardıñ arğı beti me edi? (1788)

Tañnıñ arayı ajarlanıp, jaña künniñ şırayı kire bastağan eken. (1789) Uyqısı şala, közi kirtiygen aydawıl mılıqtıñ uştıǵımen eki jawırınıñ ortasınan nuqıp qalıp: (1790)

– Bas ayaǵındı! – dedi. (1791)

Rısqul qısqa da bolsa qaterli jolda kele jatıp, qaydağı bir sorğalağan qannıñ izin burın qaydan körgenin esine tüsire almay, älek bolıp öziniñ qazirgi hälin umıtp ketkenine renjidi. (1792) Ärine, jıldam basuw kerek, bir şiyi şıǵıp qalmay turğanda tezirek abaqtınıñ işine kirüw kerek. (1793)

Rısqul äygili añşınıñ jıldamdıǵımen ozıp ketip edi, aydawıl: (1794)

– Ey, jayıraq – dep qorqıp qaldı. (1795)

Buyırıqtıñ atı – buyırq. (1796) Aytıldı – orındaw kerek. (1797) Ol jürisin bäsenedetti. (1798) Aydawılğa tañǵı taza awa unadı bilem, basına bir şalduwar oy şap etip tüse ketti. (1799) Türmeniñ şılğaw sasıǵan tımırsıǵınan o da azar. (1800)

Asılı, tutqınnan góri qarawıldıñ häli müşkil siyaqtı. (1801) Ol eki jaǵınan qamawlı. (1802) Biri – tänniñ qamalwı. (1803) Tutqın otırğan türmede o da otıradı. (1804) Ayırmaşılıq tek tutqın temir esiktiñ ar jaǵında, bul ber jaǵında, alıs uzap, artıq adım attay almaydı. (1805) Biri- jannıñ qamalwı. (1806) Tutqınnan ayrılıp qalamın ba degen ür ey. (1807) Äri tutqınnıñ onı jekköretinin sezinw. (1808)

Sonımen, qarawıldıñ da şekesi qızıp jürgeni şamalı. (1809) Älgi eki qamawdıñ saldarınan o da tutqındı meylinşe jek köredi. (1810) Meylinşe qorlap baqqısı keletini sondıqtan. (1811)

Sonıñ bir şalıǵın siydiyğan uzın siyraq qazir tanıttı. (1812) Mılıtǵın oqıs kezenip, Rısqulğa: (1813)

– Käne, keyin qayt! (1814) Däretxanağa jetkenşe jügir! (1815) Jete bere keri jügir! (1816) Barındı salıp, qustay uşpasañ – sawdañ bitedi. (1817) Käne, sanaymın: bir, eki, üş! (1818)

Rısqul: «şını ma, qaljıñı ma?» – dep seniñkiremey, sasqaninan säl ew tartqan. (1819) Uzun siyraq beti jıbırlap: (1820)

– Jügir!– dep ısqınıp qaldı. (1821)

Tutqın kelgen izimen keri qaray böri bülkilge salıp, salmaqpen jele jortıp edi, qarawıl tağı aqırdı: (1822)

– Jıldam! (1823)

Şını qorlıq osı boldı. (1824) Tap-taza tañda qıp-qızıl qıyanattıñ tasırañdawı aqılğa siyımsız-aq. (1825) Biraq ne körmegen Rısquldıñ bası. (1826) Jalañ ayaq, jalañ bas, jeyde-dambalı alaköbeñde ağarañdap ağaş üyşikke qaray jügire jöneldi. (1827) Qattı jügirgen sayın sapsız pısaqtıñ uşı endi qarnına tireldi. (1828) «Tüsip qalmasa eken» dep Rısqulda zäre joq. (1829) Qarnına kirip bara jatır-awü dep qayğırmaıdı. (1830) Tüsip qalmasa eken dep arğı-bergi ärwaqqa jalbarınadı. (1831)

–Qayt!– dedi qarawıl. (1832)

Türmeniñ esigine entigip jete bergende, tağı kelte buyırq: (1833)

– Qayt! (1834)

Ayağının qanı äli tıylmağan eken, arı-beri jügiristen joldıñ üsti qaraşubar qandı izben şıyırlandı. (1835)

Öziniñ tusınan öte bergende qarawıldıñ közi Rısquldıñ közimen atışıp qalıp edi: qorqınıştı eken, köz ornınan qandı qızıl eki japıraq et körgendey boldı. (1836) – «Endi mağan tap berwden tayınbas» degen oymen qarawıl qorlıqı qaljının tiya qoydı. (1837) Rısquldı kamerağa kirgizip, qulpın kilttedi. (1838)

***

Kamerağa kirgen bette Rısqul ısqırın siypalap kördi. (1839) Quwanğannan älgibir qorlıqtıñ bärin lezde umıttı. (1840) Esikke barıp, qulağın tosıp tıñ tıñdadı. (1841) Qarawıl koridordıñ arğı basında jürgen siyaqtı. (1842) Sapsız pısaqtı ısqırınan alıp, mayıstırıp

körp edi, suwı qattı eken. (1843) Burişqa barıp, tizerlep otıra qalıp, pışaqtı irgege qadap qalğanda ıza qapqan dımqıl qışqa qiynalmay-aq kirip ketti. (1844)

«E, quday, e ärwaq! – dedi Rısqul aptıgın basa almay. (1845) – Saymasayğa sälemdeser sät oñınan bolğay!» (1846)

Pışaqtıñ uşimen ilese şıqqan dımqıl topıraqtı wıstap turıp oylanıp qaldı. (1847) Endi ne amal bolmaq? (1848) Qazılğan topıraqtı qayda jasırmaq? (1849) Kameranıñ işine üyip qoyıp otıra almaysıñ. (1850) Bir tünde qazıp şığıp ketw mümkin be? (1851) Bul täwekeldiñ isi, tağdırına moyın usıngısı kelmegen tākappardıñ neğaybıl jumısı bir tünnen artpawğa kerek. (1852) Tün bolatın sebebi: kündiz irge qazıp, közge ilinip qalw hawpi zor. (1853) Kelesi tünge qalsa – tağı qater. (1854)

Rısqul irgeni sāl qopsıtıp, pışaqtı soğan tıqtı da, topırağın qayta taptap kömip tastadı. (1855)

***

«Osıdan osı jolı tir şığıp, Saymasayğa sälemdessem, Aksu-Jabağılı asıp keter edim, – dep armandadı tutqın qamıs mardannıñ üstinde kösilip jatıp. (1856) – Aksu-Jabağılınıñ bir sayının tabanında süyegim qalsa eki duniyede riyzamın».(1857)

Kenet şıntağına süyenip, ornınan türegele berdi. (1858) Älgi bir alaman tañda öz ayağınan tamğan qannıñ izin körp, osınday izdi qaydan kezdestirdim dep qiynağan suraqtıñ jawabın endi tapqanday boldı. (1859)

Ol ertede, elde, Tülkibasta, İysuwda bulğandap jürgen bula kez bolatın. (1860) Bir küni ol jılqı bağıp jürp, Eşkiqorğan degen jartastıñ jotasınan qannıñ izin bayqadı. (1861) Bul neğilğan qan dep, qumırsqanıñ jolınday şubatılğan izge tüsip bergen. (1862) Qannıñ izi birde sızat, birde qoyu. (1863) Bir mezgil bir şoq arşanıñ astında teñkiyip jatqan arqardı bayqadı. (1864) Mergen jaralağan beykünä maqulıq qanı sorğalap jürp-jürp, jetip jıılğan jeri osı bolğan eken. (1865) Jüni jiydiu bastaptı. (1866)

Sol qañsırap ölgen tağı arqardıñ hali öz basına kelgendey tañ keşti bugün Rısqul. (1867)

«Nede bolsa türmede, aydawda şirimey, sol arqardıñ jolın berip, qayran Jabağılınıñ bir tal arşasınıñ tübinde qalsam, biraq oğan deyin...» (1868)

Ol «oğan deyin» isteytin isine tağatsız asıǵuwlı. (1869)

«Bir tüp arşanıń tübinde qalsam» degen arman. (1870) Künirenip jel jılar, arşa bası suwıldar. (1871) Küzge qaray quwraǵan qılqandarı tüsip, munıń kebinsiz qalǵan jüzin jasırar. (1872) Arşanıń iysi sinip, qılqanına kömilgen süyek miń jılǵa deyin şirimes. (1873) Qoqannıń hanı Şeralınıń qandı qolım en soǵısta mert bolǵan batır babası Alimbekti qazaqtar tekke arşaǵa orap kömbegen ğoy. (1874) Kiyeli adamdar jer qoynına kiyeli kebin kiyip kiredi. (1875)

Bir şoq arşanıń tübinde qızıl qumırsqanıń iylewi bolar. (1876) Rısquldıń bet-awzına qızıl qumırsqa qujınap, aymalar. (1877) Qızıl qumırsqa şaqqaq dene şirimes. (1878) Sarqıramanıń sarını künirenir, biyikte ular şuqlar, şayquraydıń basında: «Qap, qap, bul qalay? (1879) Qap, qap, bul qalay?» – dep sarıtös kögildir şımşıq şırıldar. (1880)

Ätteń, ölgennen keyin de adam sonı sezip jatsa. (1881) Sonaw biyikte, qalıqtap ketpey jürgen kez qanat qıranǵa qarap jatıp, közińnen jasıń parlap aqsa; sondaya q ölüm keşüwge Rısqul dän riyza. (1882)

Biraq peşenedegi jazwdı oqıp körgen eşkim joq. (1883) Jumır bastı pendeniń demi qaşan, qay jerde tawsıları belgisiz. (1884) Adamnıń bası – allanıń dobi degen. (1885) Qayda tebedi- solay domalaydı. (1886)

Tawǵa da, tasqa da, abaqtınıń mılqaw qabırǵasına da soǵılǵan bası qayda qaların Rısqul boljap bomas. (1887) Al, äzir äreket kerek, äreket kerek, äreket... (1888)

***

Qapırıq kün qaza bolıp, qarańǵı tüsip, el uyqıǵa ketti-aw degende, Rısqul ata-babsınıń, Domalaq-anasınıń ärwaǵına siyınıp, qaterli qiymılǵa kiristi. (1889) Äweli eki şuqıp, bir qarap, esik jaqqa alańdawmen boldı. (1890) Esiktiń közdey tesiginen qarawıl sıǵalaytın ädeti bar. (1891) Sapsız pışaqtıń basın kiyiz qalpaǵımen oray ustap, irgeniń qam qışın üñgiley berdi. (1892) Zäk tutqan, ömiri kün tüspey iza tartqan qam qış borkemik jiliktiń basınday ügitilip jüre berdi. (1893)

Borpıldaq topıraqtan eski uranıń zägindey ilǵaldı iys seziledi. (1894) Bir kezde Rısqul inç-inç etken dıbıstan şoşınıp, tosın toqtadı. (1895) Tıń tıñdadı. (1896) Eşkim joq. (1897) Söytse, özińniń demi eken. (1898) Esikke qaraylawdı umıtıp, üñgi isine jan-tänimen berilip ketken. (1899)

Qazılğan topıraq edäwir üyilip qalıptı. (1900) Qarawıl tün ortasında bir qarap ötetini bar. (1901) Keyde qulıptı aşıp, işke kirip te keledi. (1902) Qolında söleñdegen şırağdanı boladı. (1903) Däl qazır mına qızıl qırmannıñ üstinen tüsse, quwırdaqtıñ kökesin tüye soyğanda körgendey bolasıñ. (1904)

Ol üyme topraqtı edenge jayıp, üstine qamıs mardandı tösep tastadı. (1905)

Nuw qamıstıñ arasında sıbdırı bilinbeytin jolbarıstıñ jumsaq jürisimen bir-bir basıp, esikke barıp tıñ tıñdadı. (1906) Qudaydıñ bir qudireti: qarawılğa da jan bergen. (1907) Ol da qaljırap, qalğıp ketetin kezi boladı. (1908) Koriydorda dıbıs joq. (1909) Jım-jırt. (1910) Türme emes, tılsım tutqan kör siyaqtı. (1911) Tınıştıq. (1912)

Rısqul irgege qayta oralıp, qabırğanı qarı talğanşa qaqrata berdi. (1913) Bir azabı – waqıttıñ qay mezigil ekenin tap basıp taniy almadı. (1914) Tañ atpay turıp ülgerse. (1915) O, şirkin, dalağa bir şıqsa, tağısın tağı körer edi de. (1916)

Qoldan quyğan jalpaq qış bir kezde qataya bastadı, topraq aq keriş tarttı. (1917) Soğan qarap, Rısqul qabırğanıñ juqarğanın añğardı. (1918) Qıstıñ sırtqı jağı qattı, sebebi kün ötedi, qurğaq. (1919)

Jüregi tars etip jarılıp, janı jahannamğa ketkendey boldı. (1920) Qarawıl esiktiñ qulpın burap aşıp tur eken. (1921) Rısqul derew üñreygen tesikke jotasin berip, ayağın mardan qamısqa sozıp jiberip, jaman şekpenin jamılıp qorıldadı da qaldı. (1922)

Qarawıl sıqsiyma şırağdanın süyretip aldına ustap, asıqpay, abaylap kirdi. (1923) Şırağdandı köterip, irgedegi Rısquldı kördi. (1924)

– «Ä bälem, jatırsıñ ba!» – degendey jariqtı joğarı köterip terezedegi temir tordı tabaldırıqta turıp, közben tintkiledi. (1925) Temir tor mızğımaptı. (1926) Endi burılıp kete bereyin degende, äldeneden sekem alğan adamşa, säwleni tutqınğa qayta tüsirdi. (1927) Küyiktiñ qañsıgın sezgendeyü bir-eki ret tanawın jelpildetip iys tarttı. (1928)

– Mınaw neniñ iysi, ey, – dedi qabırğalardı aynaldıra tintkilep turıp. (1929)

– Rısqul uyqısırağan keyip tanıtpı (1930)

– İys pe? (1931) Neniki boluwşı ed, mırza. (1932) Kündiz-tüni jeldemeytin qapasta ne iys boluwşı edi? (1933) Belgili gıoy, – dedi. (1934)

Qabırğada köleñkesi ebedeysiz sorayğan qarawıl añırıp turıp-turıp, aqırı şığıp ketti. (1935) Şığıp bara jatıp (1936)

– Şıda! (1937) Endi birer sağattan keyin taza awağa şığaramın,- dep özinşe rahım bildirgen boldı. (1938)

«Birer sağan dedi, ä?» (1939)

Qarawıl ädetinen jañılmasa, endi qaytıp sol «birer» sağatqa deyin mazalamas. (1940)

«Tww, dāyistiñ iyşşilin-ay! (1941) Quday bir saqtadı-aw. (1942) Topıraqtıñ zāgin sezip qalğanın qaraşı. (1943) Biraq qarabasqır neniñ iysi ekenin ajırata almadı. (1944) Meniñ de körer säwlem bar şıǵar, buyırsa». (1945)

Qarawıldıñ qarası battı-aw degen şamada, Rısqul körtışqannıñ tirligine qayta kiristi.(1946) Qarı talı qaljırağanın elen qılmay aq kerişti üñgiy berdi, üñgiy berdi. (1947) Bir kezde topraqtıñ jıluwın sezip, işi-bawırı da eljirey jılıp sala berdi. (1948) Bul jıluw onıñ quwatın eselep jibergendey, düley qara küşi tula boyun kernep, qabırğanı endi iyıǵımen iterip-aq qulatatınday ekin alıp ketti. (1949)

Endi bir süt qaynatın waqıt boldı-aw degen şaqta sapsız pışaqtıñ uşı kedergi kezdespey, sopañ etip äri ötip ketti... (1950) İyneniñ közindey tesikten bozala birdeñe jilt etti. (1951)

Bul jariq dūniyeniñ elesi edi. (1952) Tutqın öziñiñ qaqpıqtay jawırını men eki kisi mingendey eki iyıǵınıñ keñdigin burın medet etse de, endi buǵan ökindi-aq. (1953) Tesikten siymay puşayman boldı. (1954) Aq keriş qıştı qayta-qayta qaşap jatıp, iyıǵınıñ qanın sorǵalatıp, öz etin özi jırtıp, qaqpıǵa tūsip öz ayaǵın özi şaynap, taramışın qıyıp jiberip, uş ayaqtap qaşqan arlan qasqırday, bul da tanın talqandap, türme degen tajaldıñ tuzaǵınan qurtılǵanday boldı-aw, äytewir. (1955)

Keşe osı waqıtta özi qanmen şubarlağan jolmen jer bawırlap jılıp ötip, dāretxana üyşiginiñ tasasimen biyik dombaz duwalǵa tırmısıp örmelep şıǵıp, arǵı betke özin özi awzın buwǵan qanar qaptay sıq etkizip tastap jiberdi...(1956)

Bostandıqtıñ dāmi kermek, baǵası batpan. (1957) Munı basına tūspegen pende bile bermeydi. (1958) Jolbarıstı temir torǵa qamap māz bolatın topastardıñ jüreginde

jibimeytin jüz qadaq muz jadır. (1959) Al, temir tordı talqandap şıqqan jolbarıstıñ jolı, äriyne, tawğa tartadı.(1960)

Rısqul Talğardıñ tawın betke ustadı. (1961) Alqınğan jüregın qolına alıp, jalañ ayaq jar keşip, jırım balaq, jırtıq köylekti pende, kisi közine şalınbawğa tırısıp, jerdiñ üstimen emes, astımen kele jatqanday edi. (1962) Kewdesi kümbirledi. (1963) Eski dosı- äwelgi äwen oralğan eken: (1964)

Düniye bir qıysıq jol burañdağan, (1965)

Baq taysa da erge dāwlet quralmağan. (1966)

Künine toqsan toğız bāle körseñ, (1967)

Sonda da küder üzbe bir alladan... (1968)

III

Söytip bul türme degen dāyisiñnen men bir ret solay qaşıp şıqqanmın,— dep toqtadı Rısqul. (1969)

Bronnikov kösilen ayağın jiunap alıp, tizesin quşaqtap, jawırı küjireyip, qunıstanıp otırdı da: (1970)

– Odan äri ne boldı? (1971) Sälemdestiñ be Saymasayğa? (1972) Ekinşi ret türmege qalay tüstiñ? – dep suraqtı jawdırdı. (1973)

Rısqul onıñ jiyren saqal basıp ketken keskinine bağjiya bir qarap aldı. (1974)

– E, tamır, bärin bilgiñ keledi, ä? (1975) Mına tas qabirdiñ işinde tiridey äli köp jatatın türimiz bar. (1976) Keyinge de äñgime kerek şığar. (1977) «Turap jemeseñ etke toymaysıñ, qona jatpasañ kepke toymaysıñ» degen. (1978) Äli jata-jastana talay göy-göy aytılır. (1979) Bizdiñ bala uyıqtaytın waqtı boldı, dem alsın kişkene. (1980)

Aytılğan hiykayanın bärin Bronnikovke orıssalap otırğan Turar közi kilmiyip, uyqı tıgılıp otırğanı ras edi. (1981) Bronnikov Turardıñ kiyizdey qalıñ qara şaşın jalpaq alağanımen uypalaqtap, balanı özine tartıp, bawırına qıstı. (1982)

Rısqul munısın asa unatpağanday ajıraya bir qarap, irge jaqqa awnap tüsti. (1983)

– Uyıqta, Turar! (1984)

– İyâ, uyıqta, bawırım. (1985) Biz erigip jatqan adambız. (1986) Seniñ jumısıñ köp. (1987) Erte turasıñ, uyıqta,– dedi Bronnikov te. (1988)

Eki ülkenniñ ortasında jatıp, bala balbırıp uyıqtap ketti. (1989) Tüsinde aspannıñ kök kümbezine şaşılgan asqar-asqar tawlardı kördi. (1990) Qabat-qabat sol señgirlerdiñ tabanında jalğız özi. (1991) Art jağına qarasa – şınıraw muz. (1992) Aldı jap-jaltır, aspanğa şapşığan taw. (1993) Örmelep soğan şıqpaqşı boldı. (1994) Tırnaq iliner budır joq. (1995) Tayğanap tömen sırğıp tüse beredi, tüse beredi. (1996) Alqınıp alğa qayta umtıladı. (1997) Munıñ önimsiz qıbir-jıbirına aşuwı kelgen aqbas şın üydey bir tastı biyikten domalatıp jiberedi. (1998) Üydey tas tuwra Turarğa qaray önmeñdep, ökire qulap kele jatadı. (1999) Bir kezde älgi üydey tas jolında basqa bir üydey tasqa soqtıǵısıp kül-talqanı şıǵıp, usaq-usaq kesekke aynalıp, Turardıñ tabanınıñ astına suwsıǵan qum bolıp tögile berdi... (2000)

Bronnikov büyirin jılıtıp jatqan balanıñ üstün qımtap qoyıp, şalqasınan tüsip köpke deyin oyaw jattı. (2001) Teris qarap jatıp, Rısqul da uyıqtap qaldı. (2002) Bronnikovten uyqı qaştı. (2003)

Aqılı – ayran, oyı – oyran. (2004) Mınaw qaharlı qazaq türmeden ekinşi ret qaşıp şıǵuwdı armandaydı. (2005) Bul türmeniñ sırtında, işine mın-mıyllıyon adam siyğan taǵı bir türme turǵanımen isi az. (2006) Sol ülken türme qaytse qulaydı? (2007) Qanday amal? (2008) Ülken türme tirşiliginen habarsız qaldı. (2009) Ne bolıp jatır? (2010) «Qandı jeksenbiden» keyin halıq tuyaq serpwge jaradı ma? (2011)

***

Tawdan asıp kün batqan. (2012) Qızılı qılañ jadaw keş. (2013) Qaraǵaylı, sırşalı qırqalardıñ iyıǵınan asılıp, qıltıyıp üşkir şındar körinedi. (2014) Ol şınıñ basında tursañ äli kündi körer ediñ. (2015) Ol şındar tım biyik. (2016) Biraq qazir onısı asa bilinbeydi. (2017) Alasalaw tawlar biyigin qalqalap, körsetkisi kelmegendey, köldeneñ turadı. (2018)

Turar saydıñ qabaǵındaǵı jabayı alma ağaştıñ aşasına minip otırǵan. (2019) Butalmağan jabayı alma ağaş balaqtap, butaǵı esirip ketken. (2020) Aşada otırpǵan bala körinbes. (2021)

Äkesi ketkeli Turar bala bolıp köp oynamaydı, özge balalardan bölünip, sayaqtana beredi. (2022) Ilǵıy da osı aşıǵa şıǵıp alıp, uzaq otıradı. (2023) Älde kimdi, älde neni

kütken dey. (2024) Äldeneni qarawıldağanday. (2025) Qarawıldaytını – äkesiniñ jolı edi. (2026) Äkesinen qalğan Şolaq Şabdar edi. (2027) Saydın tabanına tüşirip, kisendep qoyadı da, qabaqtan qarap otıradı. (2028) Şolaqtı birew äketip qalsa, erteñ kökem kelgende: «äy, Turar-aw, jalğız atqa da iye bolmadıñ ba?» – dep aytadı-aw degen wayımı da bar. (2029) Wayımdawdı jörgeginen üyrenген siyaqtı. (2030) Qazır bala bolsa, lezde ere sek minez tanıtadı. (2031) Erte eseytken künder edi o. (2032)

Az ğana awıl apaq-sapaqta abır-sabır, joq-juqana, jutañ tirliktiñ qamında: lağı baqırıp, buzawı möñirep, qatındarı bajıldasıp, qarttarı: «äy, qayır beri!» - dep qaқыrınıp qoyıp, küñgir-küñgir söyleskenderi keşki taw işinde üñgirden şıqqan ündey küñirenip turadı. (2033) Şeşesiniñ qolı tiymey жүrgende, emşek izdep jılağan bala, küñgirttenip, beytanıstaw bolıp bara jatqan jartastarğa jatırqay qarap үрген iytter. (2034)

Şındardan da biyikte birer qanar aq maqta şaşılıp qalğanday eken. (2035) Künniñ qızılı sonı şaldı. (2036) Talğardıñ basındağı bult bir kezde sozbaqtalıp barıp, qızıl boyawğa malınğan boyı, bir sätke uşıp bara jatqan pıraqqa uqsap qaldı. (2037)

– O, Qızıl Jebe! – dedi Turar aşadan köterile berip. (2038) – O, Qızıl Jebe! (2039)

Jurt onı joğaldı dep жүр. (2040) Jurt onı soyıldı dep жүр. (2041) Söytse şıñға şıǵıp ketken eken ğoy. (2042)

Biraq endi bir sätte pıraq beyne tütilgen жүndey ıdırap, boyawı qaytıp, ılaysañdanıp bara jattı. (2043)

Turardıñ örekpigen ökpesi solıqsıp, dürs-dürs soqqan жүregi suw sepkendey basıldı. (2044)

– O, Qızıl Jebe! – dep sıbırladı. (2045)

Endi osı bir elesti ol köp jıldan keyin Merkede, Aspara tawınıñ basınan körerin ol sol sätte sezgen de, bilgen de joq. (2046) Kökirekke nur tamğan, qudirettey küştiñ kewdede şırağdanı janğan, lezde jalp etip söngen qajayıp sät. (2047)

Say tabanında sarқыrap aqqan suw, anda-sanda pısqırınıp qoyıp, ajırıqtı birt-birt üzip, qos ayaqtap sekirgen Şolaq Şabdardıñ kiseniniñ sıldırı. (2048) Qarlı şındardan şıqqan salqın samal terbegen japıraqtardıñ sıbdırı. (2049) Şıñ basınan шақşıya şıqqan jalğыз juldızdın үndemes sıры – bäri-bäri Turardıñ кішкентай көкірегіне bir-bir тамşı сағınıш мәйегін қойып jatqanday, bala bayǵus sol сағınıшtıñ salмағына şıday almay,

kömeyine lıqsıp kelgen bir sezimnen üyirilip ıp-ıstıq jas balqıp qaladı da, kişkene judırğımın közin uwqalap-uwqalap jiberedi. (2050) Közin jıpılıqtatıp jastan qurğatıp alıp, saydın tabanındağı Şolaqtı izdese, onıñ aldındağı qarayğan birewdi körip, jüregi suw ete qaladı. (2051) «Ayırıldım attan!» dep ayqaylağısı keledi. (2052) Alma ağaştıñ aşasınan şalbarın jırta-mırta sekirip tüsedı. (2053)

***

Rısqul türmeden qaşıp şıqqan boyda birden Talğarğa tartpay, känigi añşınıñ ädisine salıp, orağıtıp, tüstikke, Medew sayğa qaray jılıdı. (2054) Medewge jetpey, tüstik-şığısqa qaray bulım bolıp boylap ketken Şıbınsayğa tüsti. (2055) Şıbınsaydın qabağında kileñ qoñır qasqa torpaq-tanalar jayıp jatqan. (2056) Buta-butanıñ arasımın bir butaqtı selt etkizbey, bir quwraydı sıbdırlatpay, bir tüyir tastı tısırlatpay, jumsaq basqan qaşqındı qırda otırğan badaşı bayqağan joq. (2057)

Şıbınsay tuyıqtalıp, jan-jağı döngelene bitken jartastarğa aynalğan jerden möldirep, bülk-bülk etip qaynar köz şığıp jatır eken. (2058) Rısqul jata qalıp, sol kümisten kömeyine qıraw turğanşa qılqıldatıp juta berdi. (2059) Suwıq şekesine zırq etip şıqqanda barıp, «uwh» dep demin aldı. (2060)

Kün bul kezde edewir köterilip qalıp edi. (2061) Tarğıl tastardıñ arasınan balapandarın izdegen kekilik qaqlıqtadı. (2062) Sonda barıp qaşqınıñ äbden qarnı aşqanı esine tüsti. (2063) Qaynar közdin bas jağındağı jalbızdı arşıp-arşıp, ärirek ötip, pisigi ötip ketken bir şoq büldirgen tawıp aldı. (2064) Birtindep terip, uwıstap-uwıstap asağanmın büldirgen awqat bolmadı. (2065)

Tas-tastıñ quwısında qaqlıqtap jügirip jürgen kekilik könilin alañdattı. (2066) Bayağı Aksuw-Jabağılınıñ qına qal basqan tastarınan qıl-tuzaq qoyıp, kekilikti talay ustağan taw qıran qazır jabayı tawıqtardıñ qalay qarmarın bilmey, ayla oyladı. (2067)

Tastan tasqa jer bawırlap, örmelep şığıp, bir qıyaqtıñ tasasına tırp etpesten sulq tüsip jatıp qaldı. (2068) Bul tülkiniñ amalı edi. (2069) Kekilikti tülki sum köbinese osılay ustaytının añşı bileği. (2070)

Kekilik qıyaq tastıñ uşına deyin jorğalap kelip, joğıradan tömen baspalap qarap, balapandarın izdegen. (2071) Tömeñde ne tasqa uqsamas, ne adamğa, ne ağña uqsamas birdeneni körip, kekilik qaqlıқтағанın qoya qoyğan. (2072) Tağı şirkin tabiyğiy sezim

küşimen bu jatqannıñ qawipti ekenin özinşe şamalağan. (2073) Juwıqtap jolamastan buğıp qana köp otırdı. (2074) Aqırı qumarlıq siyaqtı birdeñe biylep, jer bawırlap jılıp-jılıp janına keldi. (2075) Jem dep te qaldı ma, suluw moynın qılqıñ-qılqıñ sozıp qarap qoyadı. (2076)

Rısqul bunı bayqap jatqan, qol sozım jerge jaqındasın dep jatqan. (2077) Demi üzilgen, sāl tirlik belgisin bildirseñ – bāri beker. (2078)

Añqaw qus quldırañdap, tağı bir jılıdı. (2079) Jayulı jatqan kūs-kūs, tas tüstes alaqañğa kekilik közi qılıylanıp, äsem moynın sozıp-sozıp köp qaradı. (2080) Alaqanda eki-üş tüyir qatqan şıye bar edi. (2081) Jabayı şıyeni kekilik janınday jaqsı köretinin ejelgi añşı añdaydı. (2082) Quw tamaq qıyın, otqa da, suwğa da tüsiretin sol. (2083) Kekilik bul kezde aş da emes. (2084) Balıqközdıñ maylı dāni pişip, jatağan jabayı şıye qatıp, kekilik balapanın uşırıp, äbdem mamırılağan kez. (2085) Biraq qusta äwestik jeligi bar. (2086) Alaqandağı şıyeden qanşa seziktengenmen, qumarlıq jeñip, dāndi şoquwğa moynın soza bergende, sulq jatqan qoldıñ atı joq sawsağı jıbir ete qaldı. (2087) Bir qolda bes sawsaq. (2088) Besewi jeke-dara, bölek-bölek turğanda tım älsiz, judırıq jumılğanda qana älwetti. (2089) Bes sawsaqtıñ işinde de bir osalı, opasızdawı bar. (2090) Ol – atı joq sawsaq. (2091) Aqırı sol satqın şığıp, sezik berip qoydı. (2092) Bas barmaq, suq sawsaq, ortan sawsaq, tipti kip-kışkentay şınaşaqqı deyin bülk etpegende, atı joq sawsaqtıñ şıdamı jetpedi. (2093)

Ejelden kele jatqan eski ängime. (2094) Bayağıda kempiri bar üydi balalarının bāri estigen. (2095) Esti kempir– muğalim, al bul ängimesi– älippe tärizdi. (2096)

...Bir küni bas barmaq: (2097)

– Urlıq qılayıq,– depti. (2098)

– Qılsaq– qılayıq,– depti suq sawsaq. (2099)

– Qudaydı qaytesıñ?– deydi ortan qol. (2100)

– Quday ne qıluwşı edi? – deydi atı joq sawsaq. (2101)

– Qudaydıñ ala tayın soyıp jeyik!– dep şak etipti şınaşaqqı. (2102)

Osı bes sawsaqtıñ bir-bir awız sözinde ärqaysısının minezi jatır. (2103) Bäriniñ jawabınıñ işinde atı joq sawsaqtıñ sözi jansız jāne tayğaq. (2104)

Kekilikten ayrılıp qalğan Rısquldıñ esine Tülkibastıñ tükpirinde bala kezde estigen osı ängime tüsti de, basın şayqadı. (2105)

Kekilik şoşıp ketip, qanattarı par ete qalıp, kelte quyrıǵınıñ astınan bir tüyir jılt etip jerge tüsip, biyiktemey jer bawırlap uşıp barıp, sonada köringen tarǵıl tastıñ tasasına sıñıp ketti. (2106)

– Äy, iyt-ay, tek te ketpey sañǵıp ketti-aw,– dedi qaşqın ölerdey ökinip. (2107)

Jolı bolmadı. (2108) Özek taldı. (2109) Biraq, kekilik ekeş kekilikke deyin oñay jan bermesin körip, sodan quwat alǵanday, qayrattanıp, ornınan turdı. (2110) Şıbınsaydıñ qırqasına şıqqanda şıǵıstan Talǵar şındarı jarq ete qaldı. (2111) Tapa-tal tüs eken. (2112)

Köp kün qatalap, qum keşip jürip, kenet möp-möldir aydıńǵa tap bolǵanday, iyakiy bayaǵı batır babası Alimbek tirilip aldınan şıǵa kelgendey tañırqap biraz turdı. (2113) Oyına bılırtǵı oqımıstı oralıp, ekewi jürgen muzart joldarın alıstan-aq anıq körgendey boldı. (2114) Öytkeni Talǵardıñ şındarına tike bet aldınan köteriliw mümkün bolmay, osınaw batıs-tüstiginen qiyalap, sonow Jañǵırıq pen Alpamsa şındarına köterilgen. (2115)

Sonow qara jolaq – Qaraqawırsın şıñı. (2116) Onıñ arjaǵınan İynetaw qıltıadı. (2117) İyne dese iyne. (2118) Şańsılıp tur. (2119) Al, Qaraqawırsınnıñ oñ jaǵın ala qalşıyıp jalǵız turǵan qara tas – Jandarm. (2120)

Bılırt mına Jañǵırıqtı jaǵalap bara jatqanda Dmitriyev Rısquldan: (2121)

– Anaw jeke turǵan tawdıñ atı ne?– dep suraǵan. (2122)

Osında neşe şıñ bar – bäriniñ atın aytıp bergen Rısqul qapelimde sasıp qaldı. (2123) Qalşıyıp turǵan sayaqtıñ atın bilmewşi edi. (2124)

– Kim bileği, jandarm siyaqtı tüsi suwıq eken,– degen. (2125)

Sıpayı oqımıstı mına dosınıñ tapqırılıǵına süysinip: (2126)

– Molodes, Rısqul! Taptıñ, taptıñ!– degen. (2127) Derew dăpterine jazıp alǵan. (2128) Sodan älgi sayaq tas «Jandarm» atalıp kete barǵan. (2129)

– Ätteñ, Metreyden jawap joq,– dep ökindi qazir Rısqul. (2130) «Nendey bir qiyındıq körseñ xat jaz, kömektesem»,– dep edi-aw. (2131) Basıma bir baqıt qusı iliwde bir oralıp kelse, qolıma qondıra almaǵan netken adamın. (2132) Älgi kekilik siyaqtı bir jaqsılıq zamanda bir jaqındasa özim ürkitip alatın ne bālem bar? (2133)

Qaşqın özeği talıp, öndirşegi üzilgen soñ, tögilip jatqan jabayı almanı terip jedi. (2134)

Ärirktegi Soldat saydın qırqasında jiyılğan mayalar jayılp jatqan tüyeler siyaqtı. (2135) Bolıstın qırwar malı qıstay jep şığatın sol pişendi ala jazday jaldanıp, Tau-Şilmembettiñ erkek kindigi jiynağan. (2136)

Osıdan äli jetip, eki qır assa, öz awılınıñ üstinen tüsedı. (2137) Asıqpay, äl saqtaw kerek. (2138) Kün jariqta bäribir awıldı mañaylay almaydı. (2139) Äzirşe buta-butanı, jıra-jılğanı tasalap jüre beredi. (2140) Biyikten, awlaqtan qarağanda ıldıydağı dünüye sarıala, jasılala jamılıp, sändi körinedi. (2141) Eşqanday qayğı-wayımı joq, kir-qoqısı, jaman-jäwtik üyleri joq, qudaydın rahımı şasırağan, bayı kedeyin asırağan, qoy üstinde boztorğay jumırtqalağan jeruyıq osı eken dersin. (2142)

Tabannın astınan, anaw saydın, sonaw saydın qabağınan jayılp jatqan otar-otar qoy, üyir-üyir jılqı körinedi. (2143) Tas qalap, quray jağıp, tasqorıqqa süt pişirip otırğan qoyşınıñ oşağınan kögildir şuwda tütün köteriledi. (2144) Qoyşınıñ tasqorıqqa pişirip, qoydın qorğasınday sütin işerin oylap, qaşqınının aş qarını wildep qoya berdi. (2145) Qaşqın quray bastağan qatqıl köktiñ üstine şalqasınan tüsip közin jumdı. (2146) Jüdegen jüykesi bosap, qol-ayağı jansızday salbırıp, del-sal, qamsız halge tüsti. (2147) Közi jumuwlı jatıp, kögildir aspandı, aqbas Talğardı kördi. (2148) Kökireginde bir ıstıq qaynar bülk-bülk etti. (2149)

***

Köz baylandı-aw degen kezde qaşqın Besağasha jetip, saydı tasalap, öz üyiniñ jelkesinen şıqqan. (2150) Tabanda tusawlı turğan Şolaqtı körıp, anadaydan «täk-täktap» janına keldi. (2151) Et iyesin tanıp tanawın jelpildetti. (2152) İyesi onı tumsığınan, qulağınan siypalap, moynına quşaqtap, biraz turdı. (2153) Öziniñ tuwğan bawırın körgendey, ünsiz quşaqtasıp, mayqın bastı. (2154) Atı ottağanın qoyıp, mülgin qalğanday. (2155)

Osı bir kezdesw kezinde alma ağaştın aşasında otırğan bala jerge sekirip tüsip, qabaqtan tömen qaray jügire berip, seskenip toqtadı da: (2156)

– Bul qaysın-äy? (2157) Tiyme atqa!– dep dawıstadı. (2158)

– Turar,– dep sıbırladı älgı adam. (2159)

– Köke,– dep bala ayqaylap jiberip saydın tabanına döñgelep tüsti. (2160)

– Ayqaylama,– dedi äkesi Turardı bawırına qısa berip. (2161) – Jalğızım meniñ, jariğım meniñ. (2162) Käne, bılay tasağa barayıq. (2163)

Ol balasın qolınan jetektep, qalın şırğanaqtıñ işine kirip otırdı. (2164) Beti sopayıp azıp ketken ulınıñ basınan siypadı. (2165) Bawırına tağı qıstı. (2166)

– Köke, endi sağan tiymey me olar? – dedi ulı äkesiniñ saqal basıp ketken betinen siypap, qarañğıda közine közin qadap. (2167)

– Endi tiymeytin şıǵar,– derin dese de, osı kezde Almatıdan bolısqa habar jetkenin sezdi. (2168) Bügin tünde, tipti osı qazır quwǵın şıǵıp, bul awıldı tügel tintedi. (2169) Ayaldawğa amal joq. (2170)

– Bolıs awılında ma? (2171) Böten habar estigen joqsıñ ba, Turar? (2172)

– Şımбек atam aytadı: bolıs Albandağı Qızılbörikten qız ayttırıp ketipti deydi. (2173) Awılında emes qoy deymін. (2174)

– Qaşan ketipti? (2175)

– Keşe ğoy deymін. (2176) Anıq bilmeyмін. (2177)

«Onda bolıstıñ şabarmandarı şıǵadı, şahardan soldar şıǵadı. (2178) Albanğa ketken bolısqa da habar jetedi. (2179) Qayın jurtında ol köp ayalday qoymas. (2180) Qazır jolğa şıǵuwı kerek. (2181) Keşikpew kerek. (2182) Astan-kesten bastaladı. (2183) Astan-kesten... (2184) Sorlı awıldın tınışın tağı alamın. (2185) Aqırǵı soyqan, şıdap baq aǵayın. (2186) Sodan keyin el jaqqa awamız. (2187) El jaqqa...» (2188)

– Turar, – dedi äkesi äldeneden seziktenip otırǵan balanı qorqıtıp almayın dep abaylap, jumsaq ünmen til qattı. (2189) – Turar! (2190) Qazır awılğa meni izdep jürgen adamdar keledi. (2191) Sen qorıqpa. (2192) Jeñeşeñ de qorıqpasın. (2193) Senderge tiymeydi. (2194) Meni körgen joqpız, kelgen joq, deñder. (2195) Meni körgeniñdi jeñeşeñ de aytpa. (2196) Men birer künnen soñ oralamın da, senderdi alıp bul jerden köşip ketemiz. (2197) Bildiñ be? (2198) Bizge eşkim tiyispeytin, qorlamaytın, qoqañdamaytın meken tabamız. (2199) Sağan tay satıp äperemin. (2200)

– Qızıl Jebedey me, köke? (2201)

– İyä, Qızıl Jebedey, Turar. (2202)

– Qızıl Jebeni Saymasaylılar soyğanı ras pa, köke? (2203)

– Onı kim ayttı? (2204)

– İyä, bolıstıñ Qaldıbek degen balası aytıptı ğoy. (2205)

– Jo, Turar, Qızıl Jebe siyaqtı asıl jılqını eşkim soymaydı. (2206)

– Qaydam...(2207)

Rısqul balasın tağı da qısıp quşaqtadı. (2208)

– Turar, sen tez barıp, er-toqımdı, meniñ şekpenimdi, mılıqtı alıp kel. (2209)
Eşkimge körsetpe. (2210) Birer taba nan, birer wıs qurt ala şıq. (2211) Jeñeşen üyde me
edi? (2212)

– Jaña Axat atamdikine ketken Tüymetay ekewi. (2213)

– Onda tez bar. (2214) Birew-mirew bayqap qoymasın. (2215) Tez oral,
Turar...(2216)

***

Şolaq Şabdarğa minip turıp, eñkeyip balasın jerden köterip aldı. (2217) Qos
qoltıǵınan kötergen boyı birawıq ustap turdı. (2218) Süygen joq. (2219) Quşqan joq.
(2220)

– Turar, bawırım, jigerim! – dedi dawsı dirildeñkirep. (2221) – Senen nesin
jasırayın. (2222) Ketip baramın. (2223) Jolım awır. (2224) Biraq qanday bir kün tuwar,
nendey bir awırtpalıq bolar, eş zaman äkeñe kümän keltirme. (2225) Men de bir adasqan
janmın. (2226) Kimderge qıyanatım da boldı. (2227) Al, aram bolğan joqpın. (2228)
Soğan sen. (2229) Balasıñ ğoy, bayğusım. (2230) Ösersıñ, aqıl kirer, sonda tüsinersıñ
sorlı äkeñniñ qan jutıp, qahar keşkenin. (2231) Jeñeşendi renjitpe. (2232) Tüymeytayğa
qarap jür, qarağım. (2233) Al, üyge bar. (2234) Quwğın kelip qalar. (2235)

Balanı eñkeyip jerge tüsirdi. (2236)

Bala üzengiden ustap qatıp qaldı. (2237)

– Köke meni de ala ket. (2238) Köke...(2239)

– Ey, Turar! (2240) Qoy deymın. (2241) Seni qaytıp kelip alıp ketemin. (2242) Qayt
üyge! (2243)

Şolaq Şabdar bul jolı saydı örlep, tawğa, tawdıñ şatqalına qaray qılañdap barıp, qarañğığa sinip ketip, joq boldı. (2244)

***

Quwğın tün ortası awa, awıldıñ iyt bitkenin şuwıldata keldi. (2245) Bir top soldat awıldı jan-jağınan qorşap turdı da, borjıq sarı starşın bastağan eki-üş adam tintiwdi äweli Rısquldıñ üyinen bastadı. (2246)

Beymezgil waqıtta esikti tarsıldatqan Rısqul şıǵar dep qaldı İzbayşa. (2247) Turar quwğın ekenin birden sezdi. (2248) Tüymetay oyanğan joq. (2249) İzbayşa iyıǵına beşpentin ile sala iş köylekpen esikke jügirip barıp: (2250)

– Bul qaysıñ? – dedi aqırın. (2251)

– Aş! – dep ar jaqtan böten dawıs ars ete qaldı. (2252)

– Üyde kişimiz joq, aş almaymın,- dedi äyel dawsı dirildep. (2253)

– Poliysiya, ulıqtıñ adamdarı bul. (2254) Aş tez!- dep borjıq sarı esikti tutqasınan tartıp-tartıp qalıp edi, ildebay ilgek julınıp ketti de, borjıqtıñ özi bayqawsızda şalqalap qulap qala jazdadı. (2255)

– Şıraǵdan jaq! – dep buyırdı borjıq Tawbay kiyinip te ülgermegen äyelge. (2256)

İzbayşa türtinektep jürip, şiyşaqpaq tawıp alıp, şiyşasız may şamnıñ biltesin tutattı. (2257) Üydiñ işine küñgirttew bolımsız jarıq tüsti. (2258) Ortasında jalǵız tirewi bar jartılay jerkepeniñ qabırǵalarına sorayǵan usqınsız köleñkeler siymay töbege şıǵıp ketti. (2259)

– Bayıñ qayda? – dep Tawbay qamşımen öz etiginiñ qonışın sart etkizip, üydiñ işin közimen tintip bolǵan soñ äyelge burılıp. (2260)

– Qayda boluwşı edi, mırza. (2261) Abaqtıda jatır ğoy. (2262)

– Bıljıramay şınıñdı ayt. (2263) Abaqtıdan qaşıp ketti. (2264) Äytpese nemiz bat tün işinde sandalıp, seniñ qoynıña kelip tur deysiñ be bizdi? (2265)

Kelinşektıñ tömen jüzi lap etip, basın köterip alǵanda alaqanday ädemi közderi jalt ete qaldı. (2266)

– Öytip aytpañız, mırza. (2267) Bala-şağa bar üyde. (2268) Kişimiz kelgen joq üyge. (2269) Qaşıp ketse, qayda jürgenin biz bilmeymiz. (2270)

Tawbay awzı qıysıq köne kebejeniñ işine üñildi. (2271) Kebejeniñ işinen aşığan süzbe iysinen basqa eşteñe sezilmedi. (2272) Törde sırtı ketken eski äbdire tur. (2273) Kündiz üstine eki-üş körpe, bir-eki eski tekemet jıyılıp, jük köterip turatın äbdireniñ tünde arqası bosap qaladı. (2274)

– Aş!- dedi Tawbay kelinşekke äbdireni büktewli qamşımen nusqap. (2275)

– Äy, mırza-ay, osı jaman sandıqtıñ işine bizdiñ kisi siyip ketedi dep oyladıñız ba? (2276) Aşayın. (2277) Köñiliñiz qalmasın. (2278)

İzbayşa uzın burımınıñ uşına baylanğan qara kiltpen äbdireni aştı. (2279) Eski de bolsa äbdire qulpı eki-üş buraldı. (2280) Kilt buralğanda qulıptağı tilşik şürippe sıñır-sıñır etip äwendetti. (2281)

Osı äwenine bola Turar qolına kilt tükende sandıqtıñ awzın qayta-qayta buray berwşi edi. (2282) Bir qayırım ğana äwen. (2283) Sandıqtıñ işinde iske tatır eşteñe joğına keşirim ötingendey ayawlı muñ. (2284) Bul bayağı batır baba Älimbekten qalğan jurnaқ. (2285) Samarqannıñ sawdager sartına eki qoy berip satıp alğan sonaw Qoqan zamanında. (2286) Köne şeberler kilt buralar qulpına eki tilşik salıp, bulbul qustıñ bir qayırım ünin tüsirgen. (2287) Äw basta ol ün köñildi de şıǵar, al kele-kele, qajala-qajala qulıptıñ kömeyinen endi jalınıştı, muñdı äwen şıǵatın bolğan. (2288)

Sandıqtıñ işinde İzbayşanıñ törkininen kelgen bir kiyer sarı şäyi köylek, jasıl tıs barqıt kamzoli, şasaqtı şälisinen basqa közge tüser eşteñe joq siyaqtı. (2289) Şuwda jippen belinen bir baylağan, sarǵayıp ketken qaǵazdar bar eken. (2290) Söytse ol sonaw Qoqan zamanınan bergi tolıp jatqan alım-salıqtardıñ kuwäligi bolıp şıqtı. (2291) Sandıq tükpirinde şüberекке orawlı tüyinşekke qolın sozdı Tawbay. (2292)

– Tiymeñiz, – degen bala dawsı şar ete qaldı. (2293)

Endi bayqadı, änewküni bolıspen kelgende Saymasayǵa qolın bermey qoyǵan bezirewik bala eken. (2294) – Tiymeñiz, - degenine qulaq aspay, şüberекtiñ orawın jazıp kördi. (2295) Kümis jalatqan, är jeriniñ kümisi köşip qara qotır bolğan kädimgi baki eken. (2296) Bul da Älimbek batırdan qalğan mura. (2297) Älimbek bul bäkimen öziñiñ

ulı Jılqıyadardıñ kindigin kesken; bul bäkimen Rısquldıñ kindigi kesilgen; bul bäkimen Turardıñ kindigi kesilgen; kindikten basqağa jüzi tiyip körmegen. (2298)

Şabarman onı qaltasına tığa qoyayın dep turdı da, tatımsız nährseni qoyşı degendey sandıqqa qayta tastay saldı. (2299) Joq jerden aşuw şaqırıp, balanı qulağınan tartıp alıp: (2300)

– Ayt, äkeñ qayda? – dedi. (2301)

– Bilmeymin, – dedi bala bezerip. (2302)

Şabarman onı ıstan qarayıp ketken tirewge taqap qoyıp: (2303)

– Şınıñdı ayt! – dep qamşı köterdi. (2304)

– Qoyñız, mırza, balanıñ jazıǵı ne? – dep İzbayşa şırıldadı. (2305) Esiktiñ aldında turǵan eki soldat selt etken joq. (2306)

Borjıq Tawbay araşa tüsken kelinşektiñ özine taqalǵan tamağınan jupar iys sezgendey, delebesi qozdı. (2307) Däl özindey irkildek, sarı qarın tartqan kekse äyeli köz aldına elestep, onımen salıstırǵanda mına turǵan kelinşektiñ peridey sulıwlıǵına qızıǵıp, osını iyemdengen Rısqulğa burınǵıdan beter öşikkendey jer kepeniñ irgelerin tepkilep kördi. (2308)

– Abaqtını tesip şıǵıp ketken kázzap, bul üyden de üñgir jol jasap aluwı äbden mümkin ğoy, – dedi. (2309)

Jartılay jertölede tısqannıñ ininen basqa tesik joq edi. (2310) Öziniñ ersi äreketin juwıp-şayǵısı kelgen Tawbay İzbayşağa taǵı tiyisip: (2311)

– Esikten basqa qoynıña keletin jol joq eken. (2312) Esiǵıñ osal, onı bildik. (2313) Kelesi jolı esik tıqıldasa- şoşıma. (2314) «Töbe şaşı seksiyip, törge qaşar» sen emessiñ ğoy. (2315) Käne, jigitter, basqa üylerdi şolıp köreyik, – dedi starşın. (2316) – Bul kirme iyterdiñ uñǵıl-şuñǵılı köp boladı. (2317)

Şıǵıp bara jatıp, Tawbay Turardıñ qulağın taǵı bir burap qaldı. (2318) Bala tistenip, ün şıǵarǵan joq. (2319) Eki közi Tawbaydıñ önmeninen öte tesireyip qaradı da qaldı. (2320) Tawbay közine köz tigiwge şıday almay şıǵa jöneldi. (2321)

Taw-Şilmembet awılı sol tüni ast-üstine şığıp, qiyamet küyzelis keşti. (2322) Eñ sumdıǵı sol: şabarman Axat aqsaqaldı jeyde-dambalşañ jalañ ayaq dalaǵa dirdektetip süyrep alıp şığıp, appaq saqalınan laq qusatıp ustap turıp: (2323)

– Käne, qaqbas, iniñ qayda, qanıpezer, qaşqın iniñdi qayda tıǵıp qoydıñ!? – dep alqımınan alǵanı batıp ketti. (2324)

Şınıbek şıday almay: (2325)

– Äy, äkeñniñ awzın..qoya ber qarttı! – dep şabarmannıñ qolın qaǵıp jiberdi. (2326)

Qatın-qalaş, bala-şaǵa ularday şuwlap, tañ qılañ bergen, tabiyǵattıñ tolǵanı, kündi kütip tebirengen şaǵında, joq-juqa kedey awılда dawıl turǵanday alay-tüley jaǵday boldı. (2327)

– Qap, mañqa iyt, seni me!- bolıstıñ oñ qolı borjıq Tawbay Şınıbekti jalañbastan tartıp kep jibergende, Qorǵan usta şıday almay, şabarmannıñ qolınan julıp alıp, kümistegen tobılǵı sabın şırpı sındırǵanday qaq bölip, awlaqqa laqtırıp jiberdi. (2328) Mınaw düley küşti körgen Tawbaydıñ sesi qaytayın dedi. (2329)

– Aynalayın, aqlıñ bar azamat ediñ ğoy, nege qiynaysıñ jazıqsız jandardı? (2330) Rısquldı biz körgen joqpız. (2331) Közimiz sıqsın, körsek,- dep til qattı Axat. (2332)

– Ol qaraqşı patşanıñ türmesin tesip şığıp, qaşıp ketti. (2333) Osı awılǵa kelmegende – qayda ketedi. (2334) Jer jutıp qoydı ma? (2335) Bilesiñder sender. (2336) Aytqızamın bäribir. (2337) Äli özderiñ kelip, ayaqqa jıǵılıp aytasıñdar. (2338) Özderiñ-aq ustap beresiñder. (2339) Sonday hálge jetkizbesem, Tawbay atım öşsin, jer basıp jürmei-aq qoyayın. (2340)

Axattı aynala Şınıbek, Moldabek, Qorǵan, Üsip tur. (2341) Omar qosılmadı. (2342) Omar öz üyiniñ esiginen baspalap qaraydı. (2343) Omar üreyli. (2344)

Axatqa araşa tüskenderdiñ täwekelge bel buwǵanın körip, Tawbay ıǵa bastadı. (2345)

– Kelmese, kelmegen şıǵar, – dedi ol ne sumdıqqa dayın turǵan soldattarǵa. (2346) – Ol jırındı taw-tastı, jıra-jıqpıldı panalap ta jüre beredi. (2347) Tawdıñ tekesindey taǵı bolıp ketken sum ğoy. (2348) Müyizin qaǵıp alıp, etin iytke tastamasam. (2349) Say-

saydı süzip şığayıq. (2350) Al, osı awılda ekenin sezdim bar ğoy, aytpadı deme, ot qoyıp jiberip, külini suwıramın. (2351)

***

Şapqınşılar, bastırılıp uyıqtağanda körgeñ jaman tüstey öte şıqtı. (2352) Bir saydıñ qırqasında ğana şoqşıyıp otırğan qawqarsız awıldıñ erecek erkekteri Axattıñ Axattıñ esiginiñ aldında äli tur. (2353) Tarqar emes, üydi-üyine tarap, tösekterine qıysayıp jata-jata ketetin beybit kün joq. (2354) Älgi starşın atjalmanıñ ayğırında şaqıldap ketti. (2355) Sumdığım äli alda dep ketti. (2356)

Aqıl-ayran, oyı- oyran bolğan şaqta es jiyip, etek türip, el bolıp keñesetin kez keldi. (2357)

Şapqınşı kelgen soñ, Omar da ininen şıqqan borsıqtay dürdiyiñkirep kelip qosıldı topqa. (2358) Turğandar oğan qırın qaradı. (2359) Älgindey jan alqımğa kelgen şaqta janiñda bolmağan aǵayınñ bolımsızdıǵına bari de renjuwli. (2360)

– Äy, Omar, qara qatınñ qoynın qalay qıyıp keldiñ? (2361) Jata turmadıñ ba? – dep Şınıbek şaǵıp aldı. (2362)

– Qoy, şırağım, – dep Omardıñ batırılıǵı endi qozdı. (2363) Aytım ğoy, anada. (2364) Aman-esende elimizdi tabayıq dedim. (2365) Könbediñder. (2366) Müyizediñder meni kelip. (2367) Al, ne boldı endi? (2368) Äli bul-bul ma? (2369) Mına jaman-jäwtik kepelardiñ şanırağın ortasına tüsirip, öimizdi ne qoyday bawızdap qıradı, ne abaqtıǵa tıǵadı. (2370) Kör de tur. (2371) Aytpadı deme. (2372) Onan da, äli de keş emes, köşeyik. (2373) Jañıldıq, jazdıq desek, Tülkibas bizdi basqa teppes. (2374)

– Omar, şırağım, seniñ aytıp turğanıññ äbden jöni bar,- dedi jüdep turğan Axat qart. (2375) – Rısqul qamawdan qaşıp şıǵıptı. (2376) Ol bir soqpay ketpes. (2377) Sonıñ bir awız söziniñ tosayıq. (2378) Xabarlaspay, qaşa jönelmeyik. (2379) Buyırsa, quday jolımızdı oñdasa, köp keşikpey qaytarmız. (2380) Säl şıday turalıq. (2381)

Omar tıjıranı mıñq etti. (2382) Biraq eşteñe aytqan joq. (2383)

Qulaniyektenip tañ atıp kele jattı. (2384) Talğardıñ şındarı jarqırap, tağı bir tañ atqanın älemge ayqaylap aytqısı kelip turğanday, alqımı kewip bara jattı. (2385) Aldağı künniñ ne boların, Rısquldıñ qayda jasırınıp jürgenin sol zañğar Talğar biletin siyaqtı.

(2386) Axat közi jasawrap, tañğı salqınnan jawrap, Talğardıñ apaytösine tesile, telmire qaradı. (2387) Biraq Talğar dämelandirgenmen, til qatpadı. (2388)

***

Albandağı Qızılbörik eline Saymasay «küyew bala» bolıp, Alatawdıñ injiw-marjannan taqqan alqası siyaqtı ädemi Kölsaydıñ alqımında jatqan Satı awılına kelip tüskeli eki kün bolğan. (2389)

Mezgil qısqa qaray bet burğan kez. (2390) Qıs tüsip, qar basıp qalsa Talğar men Alban arasındağı Taw-Şelek arqılı asatın joq qiyındap qaladı. (2391) Sol sebepti de bolıs qalıñdıqqa qar tüspey turıp, naqsüyeri Nüketay suluwdı alıp qaytuw saparına şıqqan. (2392)

Alban – meyman kelse meldektep, berekesi kire tüsetin qonaqjay el. (2393) Al, mınaday ataqtı küyew kelgende riyza qılıp jibereyik dep barınşa şabilğan. (2394) Qarağay men şırşanıñ nuw ormanı sınsığan Satı şatqalınıñ işi toy-duwmannan masattanğan. (2395) Kölsaydan qulaytın kürkirewik özeni tüyetastarğa ars-ars soğıp, sodan sonow kök aspanğa qaray wıs-wıs aq marjannan şaşuw şaşılıp jatqanday. (2396)

Nüketay suluw – dünüyenıñ düriya jamlığan jännati Kölsaydı jaylağan Muqış baydın qızı. (2397) Bay men bay quda bolsa – arasında taypalağan jorğa jürer, degendey, Saymasay küyew bolğanda, Muqış qayınata, qatınası, söz jüyesi jarasqan. (2398) Äytpese, «küyew bala» men qayınata jas jağınan şamalas. (2399) Ekewi de payğambar jasın iygergen jandar. (2400)

Alban, Suwan, Duwlat bir anadan – Domalaq anadan tarağan el. (2401) Ertegedi bir anız aytadı: ağayındı üşewi enşi böliskende ülken üyge iye bolıp qalğan Duwlatqa bir tay artıq ketipti. (2402) Soğan ökpelegen ortanşısı Suwan küñşığıstı betke alıp köşe jönelipti deydi. (2403) Suwandı köndirip, keri qaytarmaq bolıp artınan ağası Alban şığadı. (2404) Suwan könbeydi. (2405) Alban qiynaladı. (2406) Ata jurtında qalıp bara jatqan kişi inisi Duwlattı da qiymaydı, beymälim saparğa ketip bara jatqan ortanşı inisi Suwandı da qiymaydı. (2407) Ekewine de jaltaq-jaltaq qaraylaydı. (2408) Suwan İlege jetip, endi suwdı jaldap öte bergende, Alban ayqay saldı deydi: (2409)

– Suwan! (2410) Suwan! (2411) Artıña bir burılıp qaraşı. (2412) Anaw Duwlattıñ üstine nur jawıp tur, qaraşı! (2413)

Suwan artına burılıp qaramay, İleniñ arğı betine öte şıqqan...(2414)

Sodan söytip, eki ininiñ arasında Alban qonıs tepken. (2415) Arqası – Qırğız, aldı – Arğın, Nayman, şığısı – Qıtay, batısı – Şapıraştı, Duwlatpen tuyıqtalıp, Narın, Şarın degen özenderi bar, kök aspanmen tildesken zañğar-zañğar tawları bar. (2416) Mıñjılqı men Qarqaraday jaylawı bar, biydayıǵına attı adam jasırınğan asıl mekendi neler urpaqtıñ besigi etken albandardıñ bir awılı bugün duwlattıñ Janısınan şıqqan aqpatşanıñ adal ulı-Saymasay bolıstı qurmettep kütip jatqan. (2417)

Qaraşanıñ suwıq küzi. (2418) Biraq munda şöp sarğaymas, kök quwramas. (2419) Sondıqtan da äli jaz siyaqtı sezimdi äldiyleydi. (2420) Saymasay qar jawıp, jol bitelip qaladı-aw degen küdikten arılǵanday, qaytuwǵa asıǵar emes. (2421) Jap-jasıl dünüye. (2422) Qar bassa da sol jasıl küyinde ketedi. (2423) Bul jerdiñ ösimdigi de Nüketay taǵdırlas. (2424) Qar astında jap-jas küyinde qalmaq. (2425)

Nüketay suluw qurbılarimen qol ustatıp, Satını örlep, Kölsayǵa köterilip, almaş alqalı ardaqtı besigimen qoştasadı. (2426) Kölsaydıñ betinen kögildir aspan, zümiret şırşalar, zübärajat esil dünüye tügel körinedi – bolmıstan boljawsız körikti körinedi. (2427)

– Qoş, köriktim Kölsay! – deydi Nüketay. (2428) – Endi sendey köl köre almaspın. (2429)

– Qoyşı, Nükeş,- deydi qurbıları. (2430) – Ne boldı sonşa. (2431) Ol jaqta da osınday Esik köl degen ädemi köl bar deydi ğoy. (2432)

– Kölsayday qaydan bolsın, – dep kürsinedi Nüketay. (2433) Suwǵa qulağan qaraǵay börenesimen qalt-qult etip jürüp otırıp, aydınǵa qarap qajayıp aynadan öz suwretin köredi. (2434) Suw tübinen balıqtıñ töresi – han balıq şorşıq şıǵıp, quyrıǵın bir bulqıp qalıp, suw betindegi qız suwretin qıysıq-qıñır, usqınsızdandırıp jiberedi. (2435) Nüketay şoşıydı. (2436)

– Qayt keyin, qulap ketesiñ,- dep qızdar şuwıldasadı. (2437)

Töbeden şañq etip qıran qalqıp bara jatadı. (2438) Aspan ayasında, köl tübinde aq torǵın bulttar jüzip jüredi. (2439) Jat jerge ketip bara jatqan jas kelinge älemde joq aq jawlıq siylaǵısı kelgendey aspan men köl bir-birine möldirey qarasadı. (2440)

Äldeqaydan, astıñǵı tuştan äldekimder ayqaylaydı: (2441)

– Qayt, qayt!- deydi. (2442) – Bolıs asıǵıp, attanǵalı jatır. (2443) Qaytıñdar! (2444)

– Taban astında ne bolıp qaldı. (2445) Äli eki-üş kün jata turatını qayda älgi? – dep qızdar sostıyısadı. (2446)

Bäri Nüketaydı ortaǵa alıp, muñayısıp, etekke tüsip bara jatadı...(2447)

***

Tünde qızıl-şımqay basqurlar tartılǵan jumırtqaday aq otawdıñ işinde qus mamıqtıñ üstinde uyıqtap jatıp Saymasay tüs kördi. (2448) Tüsinde Besaǵaşaǵı Taw-Şilmembet awılına barǵan eken. (2449) Aldınan Qızıl Jebege mingen qarşaday bala şıǵıp, miz baqpay turadı. (2450) Saymasay qolın sozadı, bala munıñ sälemini almaydı. (2451) Kenet Qızıl Jebeniñ tamaǵınan qıp-qızıl şoq şasırap, bolıstıñ betin şıǵıra küydirep bara jatadı. (2452) Örtenep bara jatıp oyanıp ketedi. (2453)

Közin aşıp alıp, betinen körpeni serpip tastap, «uh» dep demin aladı. (2454) Söytse tawdıñ tüni salqın, «küyew bala» jawrap qalmasın dep, jeñgeleri tüskir munıñ üstine qabat-qabat qalıñ körpeler jawıp tastaptı. (2455)

Äytse de, bolıs köñiline küdik alıp qaldı. (2456) Älgi bala Rısqul iyttiñ küşigi boldı-aw, dedi, ana jolı Besaǵaşqa barǵan saparın egjey-tegjey eske alıp. (2457) Äsirese, Qızıl Jebeni түsinde körgeni şoşıttı. (2458) «Aşuw üstinde aqlı tumandanıp, sol diyu jılqını beker qiyǵızıp jiberdim be? (2459) Kiyeli neme me?» dep sekemdendi. (2460) «Rısquldıñ özi emes, balası kirgeni nesi tüsime?» - dep taǵı tañdandı: (2461)

Tañ atqanşa közi ilinbey şıqtı. (2462)

Erteñine säske tüste suwıt jürip, habarşı kelip jetti. (2463)

Saymasaydı oñaşa şıǵarıp alıp, üy sırtında jeke söylesti. (2464)

Saymasay eñsegey boylı, kesek pişindi, qara saqalına säl-päl ğana qılaw tüsken, nurlı jüzdi, sımbattı kisi edi. (2465) Qazır sol qızılşıraylı betinen qan qaşıp, quwqıl tartıp, boyı şöǵiñkirep qalǵanday, üyge qayawlı oraldı. (2466) Awıl iyeleri ürpiyisiñkirep: (2467)

– Jayşılıq pa, mırza? – dep sabırsızdan jan-jaqtan suraq qoydı. (2468)

Saymasay sır bermegen bolıp: (2469)

– Jäy, quday-aw, äşeyin.. (2470) Bizdiñ elde bir Rısqul deytin kirme neme orıstıñ atın urlap, türmege tüsip edi, sol abaqtını tesip qaşıp ketipti. (2471) Bizdiñ bolısqa qarastı adam bolğan soñ oyaz mırza mağan habarlatıp jatqanı ğoy. (2472)

– Ey, täyir-ay, sonı da söz dep... (2473) Awıl-aymaq, bala-şağa aman bolsa, ne qılar deysiñ, – qayınata Muqışbay tuqşıñdap qoydı. (2474)

– Qay Rısqul? (2475) Taw-Şilmetbetiñ Rısqulı ma? – dep Muqıstıñ Däwlen degen jamağayını sampıldap surap qaldı. (2476) Añqıldağ, abaylamay ayta salatın, añqaw kisi edi. (2477) – Oy, börim-ay, patşanıñ türmesin tesip şıǵadı, ä. (2478) Er ğoy, sorlı. (2479) Er, er, – dep özin özi quptap basın iyzedi. (2480)

«Rısquldı bular da biledi,- dedi işinen Saymasay betine şıbın qonğan adamday tıjırıp.. (2481) – İytıñ äygilisi-ay. (2482) Qaşqanda qayda barıp siyadı? (2483) Ökimettiñ qurıǵı uzın. (2484) Qayda keter deysiñ». (2485)

Özin özi osılay jubatqanmen, köñiline köleñke tüsip, qabaǵı aşılmay qoydı. (2486) Tündeǵi tüs pen mına jaysız habar arasınan bir baylanıs izdedi. (2487) «Sol jıǵılǵırdı kurbandıqqa beker şalıp jiberdim be» - dep bir suñqıldağ suraq berekesin aldı. (2488) Öz elinen awlaqta otırıp, öz tirligin bir sät sın közben şolıp edi, aynalıp kelip, künäli özi siyaqtana berdi. (2489) Osıdan elge barğan soñ Rısquldıñ isin japtırıp, jaqsılıq jasamaqşısı da boldı. (2490) Taw-Şilmembet awılın közine kök şıbın üymelegen ögizdeyin jawır jarasına istik ağaş şansıy bermey, birşama jeñildik de jasamaq boldı. (2491) «Biraq Rısqul oñbağan ürerge iyti, sıǵarǵa biyti joq, taqır kedeyligine qaramay, jalǵannıñ tākapparı ğoy. (2492) Onıñ basınan ğori, Talǵardıñ basın iyu oñay. (2493) Özinen de bale bar. (2494) Äytpese, ämpeylesip, täp-täwir bolıp jürse, eti tiri, ebi bar, qoñdanıp-aq keter edi... (2495) İyt minezdi bolsa da, atı şuwlı. (2496) Buriñǵıday iyley bermey, iykemge keltirip, mal berip, jer berip köreyin qızılköz bälege». (2497)

Alpıstan asqan alpawıt bolıstı quyday qayırımıdı etemin dese, on jetideǵi suluw qızdı ayttırıp, qayın jurtına jiyirek jiberip turǵay. (2498) Kewdesindeǵi bir kesek beriş emes, jürek ekenin olar sonda eske alar... (2499)

Sırttay sır bermegenmen, Saymasay qaytuwǵa niyet bildirdi. (2500) Aq patşa qızmetindeǵi adam ekenin ayttı. (2501) Bul siyaqtı jeri suluw, eli darqan awılда aylap jatsa da lazım. (2502) Biraq alda qızmet kütip turǵanın alǵa tarttı. (2503)

Qayın jurtı qurmetti küyewdi jöndep küte almay, babın bilmey renjitip aldıq pa dep alañdadı. (2504)

– Täyiri, el aman, jurt tınıştıq, beybit zamanda awıl-üyden ot ala kelgendey bolmay, jata-jastanıp, qızıq körip, qumardan şığıp qaytıñız, mırza. (2505) At bāyge, kökpar, kürestı erteñge qaratıp otırmız. (2506) Arğı küni attanasızdar. (2507) Asıqpañız, – dep jatır albandar. – (2508) Qalıñ Duwlat elimen burın bawır ajıramas tuwısqañ edik, endi mıñjıldıq quda bolamız. (2509) Ondağı Duwlat oylap qalar: «Alban aғamız bizden barğan qudaların tım bolmasa eki-üş gün küte almağanı nesi?»- dep. (2510)

Saymasay iylikpedi. (2511) Oyazdıñ ospağınan seskendi. (2512) «Elinen bülükşil şığıp, äskerimizdi älekke salıp, qaşıp жүrgende, bolıs jas qız ayttırıp jigitşiligi ustağanı nesi?» depti. (2513) Qaljıñı bolsa da, qaharlı söz. (2514) Äri dese Nüketay sındı suluwdı mına qawqıldasqañ köptiñ arasınan emes, tezirek oñasa otawdıñ, şäyi şımıldıqtıñ işinen körüwge bek ıntızar. (2515) Näpsi sezim jengende, aqıl adasadı. (2516)

***

Buwaldır tartqañ bayağı zamanda qazaq dalasınıñ bir tükpirinde qız uzatıp jatqañ körinedi. (2517) Tegin qız bolmasa kerek, toyğa jiynalğandardıñ bärin eñkildetip jılatıp, mınaday öleñ aytqañ eken: (2518)

«Tolmağan on jetige jasım, äke, (2519)

Jüruwşı em külip-oynap, taşıp, äke. (2520)

Balañnıñ qız da bolsam, tuñğışı edim, (2521)

Siymadı-aw öz üyime basım, äke. (2522)

Boz ingen bozdaydı eken botam-aw dep, (2523)

Jük artsa qabırğama batadı-aw dep, (2524)

Qız muñlıq keterinde jılaydı eken (2525)

Janında jat birewdiñ jatam-aw dep. (2526)

Tündikti tört jerinen oydır äke, (2527)

Toyıma tuw biyeni soydır äke. (2528)

Toyıma tuw biyeni soydırmasañ (2529)

Biylşa qızım jas dep qoydır, äke. (2530)

Bazardan bazar barıp iyne alayın, (2531)

Jan äkem berem dese qiynalayın, (2532)

Jan äkem berem dese qiynalğanmen, (2533)

Belimdi bekem buwıp jiynalayın»...(2534)

Nüketay suluw bulayşa öner şığarıp, sınsuw aytıp, özgeniñ köñilin boşata alğan joq. (2535) Attanıstıñ taban astında asıǵıs bolǵandığı sonşa, ädettegi awıldın «altı awızı», tipti «jar-jar» da ayılmadı. (2536)

Teñ-teñ jasaw-jabdıq tiyegen kerwen Satıdan şığıp, Taw-Şelek aswına qaray bet alǵanda, Qaraşanıñ qara suwıq jeli qaraǵay basın terbetip, qılqandarı qıl qobızşa bozdap turǵan. (2537) Aspandı awnaqşıǵan bulşıq-bulşıq qarasur bult qaptadı. (2538)

Tawdıñ buralap sürlew jolı bir qırǵa şığıp, bir oyǵa tüsip, saltanattı köş üzik-sozıq kele jatqan. (2539) Şındardı bult bürkep, qarawıtıp qaraǵaylı betkey ğana körinedi. (2540) Qılamıqtap qar tüse bastadı. (2541)

Bul qıstıñ aldı edi. (2542) Qaldıqızıl degen alşañ jorǵaǵa mingen bolıs aldınǵı topta. (2543) Qaldıqızıl quyırq-jalı tögilgen, qasındaǵı özge jılqı balasınan irirek, arqardıñ quljasınday mañǵaz mal. (2544) Öz jorǵasına özi masattanǵanday, üstindegi iyesiniñ basqalardan mereyi üstem ekenin sezgendey, basın şulǵıp tastap, anda-sanda pısqırınıp qoyıp, bir sarınmen silteydi. (2545) Özge attar jürisin Qaldıqızılǵa teñestirmek bolıp, birewi tekirektep, birewi jele şawıp, mazasız halde. (2546)

Bolıs köp söylemeydi. (2547) Nökerleriniñ neşe alwan jol äñgimesine nazar da salmaytın siyaqtı. (2548) Ol öz oyınıñ tereñinde, öz qıyalınıñ jeteginde. (2549)

Bolıs qazır öz ordasına eki sebepten asıǵuwlı. (2550) Biri oyazdıñ şaqırtuwı. (2551) Oyazdıñ atı - oyaz. (2552) Ulıqqa bul da quldıq uradı. (2553) Birewge birewdi täweldi

etip, birewge birewdiň künin túsirip qoyğan zaman. (2554) Äytkenmen, oyaz buğan qaharın tögetindey reti joq. (2555) Vernıy oyazın bılay qoyğanda, bükil Jetisuw oblısında eň qadirli, gubernator fon Täwbeniň özi qurmetteytin bolıstardıñ biri osı – Saymasay. (2556) Rısqul deydin bir buzıq türmeden qaşıp ketse, Saymasaydı kinälaytınday ne jazıq bar? (2557) Türmeniñ äkimderin kinälasın. (2558) Oyğa suwmañdap küdij kire bergenmen, Saymasaydı bul oqiyğa onşa sastırmaydı. (2559) Degenmen, asıǵuw kerek. (2560)

Asıǵuw kerekliginiñ taǵı bir sebebi: Nüketey suluw. (2561) Mına jol üstinde kele jatıp, alpıstı alqımdağan kari qulja aldaǵı lāzzat tünin ańsawlı. (2562) Keyde ol öz oyınan özi ıñǵaysızdanganday, onıñ oyın basqalar oqıp kele jatqanday janındaǵılarǵa qarap ta qoyadı. (2563) Joq, olar özge bir ajik-küjik ängimemen äwre eken. (2564) Sonda bolıs qaytadan oyşa Nüketaydıñ qasında jalǵız qaladı... (2565) Şaşaǵı tögilgen aq şäyi şımıldıq. (2566) Ekewden ekew oñaşa qalğan şaq. (2567) Özge dünüye örtenip ketse de, sol oñaşa sät bärinen qımbat. (2568) Nüketaydıñ küpek şaşbawı sıñır-sıñır sıldırıp, äweli kamzolınıñ tüymelerin aǵıtar. (2569) Ärbir tüyme aǵıtılğanşa bir jıl ötkendey tım uzaq köriner. (2570) Sonan soñ sarı sılañ şäyi köylektiñ jeñinen äweli bir qolın şıǵarar, ekinşi qolın şıǵarmastan, alaqañimen appaq tösin basıp turıp qalar. (2571)

– Kelşi, Nükeş!- deydi şımıldıq işinen Saymasay alasura alqınıp. (2572)

Nüketay ündemesten bası salbırıp, kewdesine oq tiygen adamday, sāl eñkeygen qalpı qatıp qalar. (2573)

– Bolşı, Nükeş!- deydi quday qosqan qosası birew buwındırğanday tınısı tarılıp. (2574)

Nüketay tas bolıp qatıp qalğanday qozǵalmaydı. (2575) Demi de bilinbeydi. (2576) Sılan şäyi köylek bir iyıǵına ǵana ilinip tur. (2577) Bir qolın jeñinen şıǵarsa, suwsıp, ıñ-jınsız jerge túspekşi. (2578) Sonda periyzattay Nüketaydıñ appaq täni anadan jaña tuwğanday jalañaştanadı. (2579) Alpıstaǵı küyewdiñ qartañ tartqan jüregi attay tuwlap, kewdesinen ırşıp şıǵa jazdaydı. (2580)

Saymasay şıday almay dambalşañ ayaǵın salbıratıp mamıq tösekten tura berip, Nüketayǵa qara küreñ käri qolın sozadı. (2581) Atlastay jıtır jalañaş bileginen ustap, töseкке qaray tartadı. (2582) Nüketay tırmısıp, qolın keri tartadı. (2583) Küyew özine qaray julqıydı. (2584) Alpısta bolsa da ayuday küşi bar erkektin äldi qolı jalañaş peri qızın

oppa tartqanday şımıldıqtıñ işine süngitip jiberdi. (2585) Jandärmende qız bayğus, «suwğa ketken tal qarmaydınıñ» kerimen, şımıldıqtıñ bir şalğayına jarmasadı. (2586) Şımıldıqtıñ jibi üzilip ketip, aq şäyi qalqan qoparılıp jerge tüsedı. (2587) Künäkär tünniñ kuwäsi bolatın biyik tösek abroyı aşılganday lıpasız qaladı. (2588)

Şımıldıqtıñ qulağanın jamanğa jorıp, jeligi kewdesinen jeldey şıǵıp, qızıwı basılıp qalatın jigersiziñ emes Saymasay, qayta burıñǵıdan beter delebesi qozıp, aq tösektiñ üstinde qorbañ-qorbañ jantalasıp erkektiñ piri Zäkäriyağa siyınıp, qara toqtımnıñ jilik sorpasına toyınıp, jıyırma bestegi jigitley qanı qaynap, aq periyzattı alpawıttana bürıp tüsedı. (2589)

Qiyalmen osı bir tusqa jetkende, Saymasay Qaldıqızıldı abaysızda tepinip kep qaldı. (2590) Alańsız alşañ basıp kele jatqan at bul tebinisten oqıs ırşıp, oqşa atılǵanda, üstinen Saymasaydıñ özi tüsip qala jazdadı. (2591) Äbiyir bolǵanda özi emes, basındaǵı tas qara barqıtpan tıstaǵan döñgelek qundız bórki uşıp ketti. (2592)

Nökerleri añ-tañ bolıp, jerdegi börükti birinen biri burın aluwğa asıqtı. (2593)

Sodan keyin älgı körinis, ürikken qustay, qaytıp oralmadı. (2594) Saymasaydıñ köñili päs tarrtı. (2595) Art jaǵına burılıp qarap edi, sadaq tartım qaşıqtıqta, buwaldır arasınan Nüketeylar körindi. (2596) Onıñ janında eki jeñgesi üş-tört qaralı at äsem top, ädep saqtap, erkekterden keyinirek kele jatqan. (2597)

Qar qılamıqtaǵanın qoymadı. (2598) Aynala töñirek küñgirt tarttı. (2599) Sol jaq qaptal biyik taw, tawdı örmeley ösken sırşalar qılaw qardan buwrıl tartqan. (2600) Oñ jaq qaptaldıñ reni sarǵış, sırşasız, sıraysız tırbıq butalar, surǵılt tastar. (2601) Elsiz, meñirew şatqal. (2602) Bir top attı adamdar janın alatınday, tek sawısқан şıqlıqtaydı. (2603)

Kenet Saymasaydıñ köz aldına, buwaldır arasınan şıǵa kelgendey, Qızıl Jebe tura qaldı. (2604) Bolıstıñ tula boyı dir etti. (2605) Eles lezde ğayıp boldı. (2606) Qılawlağan munardan eşteñe körinbedi. (2607) Saymasaydın köñili bey-jay küyge tüsti. (2608) Qıdır joldıñ üstinde, baǵa jetpes oljamen oralıp qaytqanda, köñiline ne şeytan uyalǵanı beymälim. (2609) Qar keyde qızǵıltım bolıp körinip, keyde şasırağan qanday küreñqızıl tarttı. (2610)

Bolis qamşı ustağan qolimen közin uwqalap bolıp, qayta aşıp edi, şatqaldıñ şırşalı şağınan butalı jadağay jağına atırılıp Qızıl Jebe qarğıp ötkendey körindi. (2611) Ağaştardıñ butağın qızıl qıraw tutıp qalğanday. (2612)

Saymasay seskeneyin dedi. (2613) Nökerlerinen ol at boyı alda jürüp kele jatqan. (2614) Özgeler attarınıñ tizginin tartıp, bolispen üzeñgilespewge tırısadı. (2615) Ädep solay. (2616) Al, endi bolıstıñ özi älgilerdiñ ortasına tıǵılǵısı kelgendey, Qaldıqızıldıñ basın tarta berdi. (2617)

«Tanawıña kerşew tüskirü Qızıl Jebeniñ kiyesi bolǵanı ma? (2618) Nege elestey beredi?». (2619) Sonan soñ öz oyınıñ ospadarsızdıǵın özi bayqap, burıñǵıdan beter iştey jüdep qaldı. (2620) «Ölgen attıñ tanawına da kerşew tüser me edi?» (2621)

Ötken istıñ ökinişi özeğın tilgiledi. (2622) Biraq Qızıl jebege qılǵan qıyanatı jalqı emes ekenin oylamadı. (2623) Oylasa, mına kele jatqan Nuketayǵa da Qızıl Jebeniñ kebin keltirgenin tüsiner edi. (2624) Biraq bul uǵım Saymasayǵa jat. (2625) Ar aldında da, adam aldında da aqtalatın ülgisi bar payǵambardıñ özi tórt qatın alǵan deydi. (2626) Suluwdı süyudi payǵambar da jek körmese kerek. (2627) Jarıqtıq alpıs üş jasında jas toqalınıñ tizesin quşaqtap jatıp jäntäsilim qılǵan ğoy...(2628)

Munıñ da mezgili payǵambar jasına jaqındağan. (2629) Biraq bul dünüyege waqıtşa qonaqpın degen qaperinde joq. (2630) Qartaydım-aw, qayratım qaytadı-aw, sonda Nuketay bolsa äli jap-jas. (2631) Jas neme Tuqımbaydıñ toqalı qusap, ösektiñ örtine tüsip ketedi-aw, degen küdik äzir mazalamağan. (2632)

Tüni boyı biye sawıp, saba pişip şıǵatın jılqısı jigittiñ Tuqımbay toqalımen ämpe-jämpayı barın bükil jurt jır qılıp aytıp jüredi. (2633) Buǵa bir jiyında qarqıldap turıp Saymasaydıñ özi de külgen. (2634) «Buqanıñ özi qartaysa da, murnı qartaymaydı» degenmen, waqıttan küşti qudiret joq. (2635) Waqıt zawalına älemdi qaltıratqan jiyhangerler de, patşalar da, perǵawınlar da tötep bere almağan. (2636) Küşti bolsa, ulı payǵambat qayda ketti? (2637) Eskendir Zulqarnayın nege ölgen? (2638)

Tumsa baytaldıñ bal qımızı men qara qoydıñ jilik mayına baptalǵan, mansap pen baylıqqa mastanǵan bolıs munı oylap jatqan joq. (2639) Ol özin mäñgi ölmeytindey sezinetin. (2640) «Jalañ jibek baylağan aruqlar kimnen qalmağan», dep jirawlar aytqan naqıldan mahrum bolıp, erteñgi künin boljap bas qatırmağan. (2641) Erkektiñ piri

Zäkəriya da erteŋgi küni qanşa jalbarınsa da qayırlıp qaramay ketetinin bugün bilmey, kewdesin esirik jel ekilendirgen şaq qazır. (2642)

***

Rısqul Turarmen qoştasıp şıqqan tüni damılsız jürüp otırıp, Taw-Türgen jaqtı betke alıp, Taw-Şelekten asatın joldıñ Orta Qaraş tusındağı tar qıltaŋğa tañ ata jetip bir-aq toqtadı. (2643)

Narday şögip bara jatqan iyr moyın qırqanıñ oypańında bir maya şöp bar eken, sonı barıp panaladı. (2644) Şolaq Şabdardıñ awızdıǵın alıp, şılıbrın beldigine baylap, mayanı üñgip-üñgip uya jasap, özi soğan kirip, buyıǵıp jatıp uyıqtamaq boldı. (2645) Äbden qaljırap edi. (2646) «Bolis erteletip jürmeydi,- dep qoydı. (2647) – Säskede şıqsa bul tusqa tüs awa jeter, köz şırımın alıp alayın».(2648)

Ol şoşıp oyandı. (2649) «Qara basıp, qattı uyıqtap qaldım ba?»- dep pişendi şintaǵımen arşıp tısqa atıp şıqtı. (2650) Kün bulıñǵır, qay mezgil ekenin ańǵara almay, birawıq añırıp qalǵan. (2651) Şel basqan aq közdeyin kün qiyalap, Bas Qaraştıñ tusında tur. (2652) «Ülken säske bolǵan eken,- dep qoydı. (2653) – Bolıs jolǵa şıqqan da şıǵar».(2654)

Şolaq Şabdardıñ büyiri toq. (2655) Kermek iysi ańqıǵan kök pişennen jerigendey, közin jumıp, kegjiyip tur. (2656) Qatqıl tezек tastaptı. (2657) «Şöldegen eken» - dedi Rısqul. (2658)

Şolaqtı bir qolına jetektep, bir qolına mılıtǵın ustap, Rısqul qırqanı qiyalap tömendegi suwǵa bettedi. (2659) Tuyaq astında quwraǵan tobilǵı sıtırıp, qıyaq tastar qışırlandı. (2660) Tüksiygen töñirek – aynala taw, är jerden «şiyq-şiyq» dep uşqan zımıran şımşıqtan basqa tirşilik joqtay. (2661) Tek tömende sarqırıp aqqan taw suwınıñ sarını ğana quwatqa дәt. (2662) Suwdı boylap, jılanday iyreleñdep, sürlew jol jatır. (2663) Rısquldıñ bar ümiti osı jolda. (2664) Añdıǵan adamın oǵan osı jol äkeledi. (2665)

Şolaq Şabdar muzarttan qulap jatqan qurış suwdan silesi qatqanşa simirip bolǵan soñ, Rısqul onıñ awızdıǵın salıp, üstine mindi. (2666) Suw jaǵalap, bir bulımdı aynalıp ötip, tuyıqtaw tas qorımǵa tarttı. (2667) Onday jerde kekilik jaylatının biledi. (2668) Keşegi kekilikten kegin endi almaqqa bekinip, mılıtǵın bıtıramen oqtap, oñtaylanıp keledi. (2669) Ejelgi ańshınıñ sergek sezimi onı aldaǵan joq, tuyıqtıñ tusına jete bergende

bir uya kekilik «pırr» etip bəri birden jer bawırlay köterilgen kezde, Rısqul älgı topqa mılıtığın közdemey-aq siltep jiberen. (2670) Mamıǵı qobırap, jıp-jılı, jup-jumsaq bolıp jatqan eki kekilikti quw şiyeniñ tübinen tawıp alıp, qorjınǵa saldı da, qaytadan mayaǵa tarttı. (2671)

Şolaqtı mayanınıñ tasasına, bir tüp toblıǵıǵa baylap, awızdıǵın alıp pişenge qoyǵan soñ, Rısqul şöp-şalam, quray jinap, ot tutatıp, kekiliktiñ birewin qaqtadı. (2672) Osı jumıspen jürıp, udayı eki közi tömende, iyreleñdegen jol boyında boldı. (2673) Jaraw attı jolawşılar munıñ tusınan bir sätte öte şıǵuwı mümkün. (2674)

Kekiliktiñ jas etin jep, jan şaqırıp, qarnı toyattaǵan soñ, köñili de köteriñki tarttı. (2675) Mayanınıñ jol jaq irgesin üñgip jiberip, qılaw qardıñ arasınan tömenge köz tigip, şöpke arqasın süyep, jüresinen otır. (2676)

Oñaşada onı tolqın-tolqın oylar qamaladı. (2677) «Quday buyırtsa, bul arqardı da atıp alarım,- dedi qolındaǵı qorǵasın oqtı salmaqta, berdankanıñ patronına dări salıp otırıp. (2678) – Qoş, bolıstıñ qanı şaşıldı delik. (2679) Sonan soñ şe? (2680) Sonan keyingi kün ne bolmaq? (2681) Ükimettiñ qurıǵı uzın. (2682) Taw panalap, tasta tünep, qaşanǵı kün köre alamın? (2683) Taw-Şılmembet awılınıñ toz-tozı şıǵadı? (2684) İzbayşanı kökpar qıladı? (2685) Turardıñ háli ne bolmaq? (2686) Osı iytti öltirmey-aq qoysam şe? (2687) Öltirmey-aq qoysam...(2688) Meni bäribir ustap beredi. (2689) Türmeden qaşqan adamdı ayaw joq, ne Sibirge jiberedi, ne karserde şiritedi. (2690) Sonda ne uttı? (2691) Küştisi-ay bul iytterdiñ. (2692) Atasına nälet!» (2693)

Qorǵasın oqtı mılıqtıñ kömeyine tıǵıp, zatvorın japtı da, qaruwdı qasına sulatıp tastap, qurǵaq pişenniñ arasınan gülqayırdıñ qurap qalǵan aq gülın alağanına salıp biraz otırdı. (2694) Tömendegi ol boyın közimen tintkilep ötip, basın köterip joǵarı qaradı. (2695) Bulttan sāl ayıqqan şoqılar şeksiz aspanǵa qol sozıp, kök tänirge jalbarınıp, mängilikke qatıp qalǵan ebedeysiz dāwler siyaqtı körindi. (2696) Qapşaqay şatqal ajdahanıñ arınıday üñireyip tur. (2697) «Atasına nälet,- dedi Rısqul, osıdan taw asıp, qırǵızǵa ötip ketsem...» (2698)

Sol otırısta ol panalawǵa boladı-aw degen jerdiñ bärin oyman şolıp şıqtı. (2699) Qırǵızdıñ joǵarǵı Talasında qudaları bar. (2700) Şılmember- Säliktiñ bir kızı bayaǵıda sondaǵı bir qırǵızǵa uzatılǵan. (2701) Bir baratın jer sol. (2702) Mına tawdıñ ar jaǵında Qaraqol, Istıqköl jatır. (2703) Olar- Buǵılar. (2704) Munı siydıra almas. (2705) Mundaǵı

Kırğızdar bäribir Jetisuw osı oblısına qaraydı. (2706) Patşanıñ da aylası asqan. (2707) Alaqanday kırğızdıñ bir puşpağın bölip alıp, Jetisuw gubernatorına qaratıp qoyğan. (2708) Eldi bölip-bölip, qırıq jilik qılıp ustasa, ilik-jilik, bir-birine aydap salıp, biylep-töstew oñay. (2709)

«Atasına nälet!» (2710)

Endi bir sağalaytın şama – qazaqtıñ tömengi Talası. (2711) Tömengi Talasta Rısquldıñ nağası bar. (2712) Oyıq eli. (2713) Ol Äwliye-Ata oyazına qaraydı. (2714) Nağası eli munı jamandıqqa qıymas. (2715) Er jigittiñ üş jurtu bar deydi. (2716) Biri- öz eliñ. (2717) Ol künşil keledi. (2718) Ekinşisi- qayın jurtıñ. (2719) Ol –sınşıl keledi. (2720) Nağız janaşır nağası jurtı deydi. (2721) Kim biledi...(2722)

«Atasına nälet, men quw janımdı quwırdaq qılıp, qaşıp-pısıp küneltermin-aw. (2723) Qatın, bala ne boladı? (2724) Az üy Alsay-Sarı ne boladı? (2725) Nağız quwırdaq solar bolmay ma?» (2726)

Qıbiladan ızğırıp, eskek jel şığıp, tırbiq tal, buta basın bulğaqattı. (2727) Buta basın jel şayqağanda, jüni qobırğan şımşıq birge ırğıtladı. (2728) Qanatın jel kewleydi. (2729) Şımşıq tırnağın butaqa qaday tüsip tırmısadı. (2730) Ne körsem de, mına quwrağan japıraqtarmen birge köremin dep qasarısıp otırğan siyaqtı. (2731) Äytpese, uşıp ketip, ıqtasın tabuwğa boladı. (2732)

Rısqul bağjiyıp, älgi butağa köpke deyin qarap qaldı. (2733) «Atasına nälet, şımşıq qurlı joqpın ba? (2734) Joğarı Talası da, tömengi Talası da bar bolsın. (2735) Qasıp-pısqaşa, alısıp ölemin!» (2736)

Ol hoş iysti kök pişenniñ arasında ala böten qoñırayıp turğan atqulaqtıñ soyaqın suwırıp alıp, sawsağımen şart sındırıp laqtırıp jiberdi. (2737)

Kök täñirge jalınıştı qol sozğan şoqıladı qaytadan bult qaptadı. (2738) Şoqılardıñ arızına aspan aq boranmen jawap bergendey, jel qatayıp, qar japalaqtap jawa bastadı. (2739) Buta basındağı şımşıqtıñ qos qanatın qobıratıp, jel kewley tüsti. (2740) Rısqul jerden berdankanı köterip alıp, şekpenniñ jeñimen dümin sürtkiledi. (2741)

«Ätteñ, osınday mılıq Şınıbekte bolsa, Qorğanda bolsa, Moldabekte bolsa... (2742) Qarawımda qaruwlı jüz sarbaz bolsa...(2743) Biraq jüz adam kimdi qıyratar?» (2744) Staniysadağı Qara İvan da qosılar ma edi? (2745) Kim biledi. (2746) Ol äytewir

joliqqan sayın aq patşanıñ äke-babası, tuqım-tuqıyanın tük qaldırmay sıbap otıradı. (2747) Qara İvan da Rısqul siyaqtı osıdan otız jıl burın Reseyden awıp kelgen. (2748) Bir toqımday jer izdep, kün küristiñ qamı – ata-mekenin tastap, jel awdarğan qañbaqtay domalap, jetken jeri osı Talğar. (2749) Betinde şeşekten qalğan qalıñ qorasan dağı bar, qoñırqay kisi. (2750) Sodan da onı qazaqtar Qara İvan atap ketken. (2751) Onımen Rısqul tamır. (2752) Añşılıqtıñ arqasında tanısқан. (2753) Birde üş-tört qırğawıl siylap mına mılıqtı sol Qara İvannan alğan. (2754) Söytip burınğı eski şiyti mılıqtı tastağan. (2755)

«Orıstarın jiynap, Qara İvan jüz qol köterse, men bir jüz qolı atqa mingizsem. (2756) Almatını alar ma edik? (2757) Biraq zeñbiregi bar-aw, дәyisterdiñ...(2758) Zeñbirek bolsa...(2759) Şirkin-ay, bayağı Bayzaqtıñ qol astında jüzbası bolğan älimbek babamday şayqasta jürip şeyt bolğannıñ armanı bar ma! (2760) Qoqannıñ tağın qaltıratқан sol batırlardan bizge mura qalğan qasiyet qalmağanı ma? (2761) Biraq Qoqannıñ hanı men orıstıñ patşası teñ be? (2762) Piştüw...(2763) Qayda ol! (2764) Arası jer men köktey. (2765) Orıstıñ patşası jerdiñ jüzin biylep turğan joq pa? (2766) Äy, halıq qaharlansa, kim biledi...(2767) Köp tükirse – köl, degen. (2768) Halıqtı köteretin küş qayda, quday! (2769) Al, patşa quladı. (2770) Odan arı ne bolmaq? (2771) Atasına nälet!» (2772)

Odan arı ne boları mına qar aralas bulıñğır siyaqtanıp ketti de, Rısqul selk etip, tömendegi jol boyına üñildi. (2773)

Bul otırğan tuştan tömende ketip bara jatқан attınıñ üstine qarğıp tüswge bolar edi. (2774) Ara jaqın, mılıq mült ketpeytin, tayaq tastam jer. (2775) Bir qawpi bar. (2776) Bolıs burınğı saltı boyınşa özge toptan at boyı alda jüre me, älde şoğırdıñ işinde bola ma? (2777) Şoğır-dürmektiñ arasında bolsa – qıyn. (2778)

Şamalaydı, tüs awıp ketti. (2779) Künniñ közi körinbeydi. (2780) Arğı bettegi qarağay, sırşalar aq jamılğan ärwaqtarday bop tur. (2781) Tabandağı alqınğan suwdıñ sarını da bäsensigendey. (2782) Älde qulaqqa äbden sinişti bolğan soñ solay şığar. (2783)

Jel sayabırlap, qar endi qalbañdamay, birkelki mamırlap tüsip jattı. (2784) Künü keşe kün jılı edi. (2785) Sol jıluw äli boyınan qaşpağan butalar qardı lezde eritip, jutıp jiberip jatır. (2786) Bul täpe-tännen jawğan qar allanıñ algısı ma, qarğısı ma- biymağlum. (2787) Oñ qol jaқтаğı jalañaş jartasqa qar juqpay, beti suwlanıp, qarawıtıp, qalıñ oyğa ketkendey melşiyip qalğan. (2788) Qar түsken sayın şöp sıbırlaydı. (2789) Miylliyon

sıbır, ulanğayır uran dawısqa ulasqanday äser etedi. (2790) Düniye küñirenip bara jatqanday körinedi. (2791) Bolmaşı sıbır köbeyse boz boran turğanday eken. (2792)

Qar tolaster emes, maya şöbi sansız sıbdırmen sıbızğı tartıp, jürek jılıtatın muñlı bir uzaq küyge ulastı. (2793) Alda kütip turğan ajaldı oqıyğanıñ azalı batıyqası siyaqtı. (2794) Bul küyden keyin Rısqul bir mezigil mılıqtıñ öñeşinen oqtı suwırıp alıp tastağısı da keldi. (2795) «Bir bolıs o düniyege keter, odan bul düniyede ne özgeredi? (2796) Bayağı zar zaman sol zaman qalpında qalar. (2797) Ätteñ, düniyede ne köp, men siyaqtı zorlıq körgender köp. (2798) Qulaq kesti qul bolıp jüre bermey, bări de üdere köteriler kün bolar ma? (2799) Äne, sonda ädiletsizdik artın qısar edi. (2800) Meniki ne? (2801) «Bölingendi böri jerdiñ keri emes pe?» (2802)

«Joq!- dedi ol pişendegi şaşırıtqınıñ quwrağan kök güline qol soz berip. (2803) – «Birewge şuqır qazsañ- aldınnan or şığadı» degen qayda? (2804) Bolıs mağan degen şuqırdı teren qazıp, ayamastan iyterip jiberdi. (2805) Jazıgım ne? (2806) Bawızdarda laq ta baqıradı. (2807) Laq qurlı bolmay, tuyaq serippey kete berüw kerek pe? (2808) Joq! (2809) Saymasay alşañ basıp, aranın aşqan düniyede mağan orın joq. (2810) Atasına nälet!» (2811)

Jüresinen otıra bergem soñ ayağı taldı. (2812) Ayağın sozıp jiberip, aq julıq bolğan şoqay etiğine qaradı. (2813) Qıs bolsa kelip qaldı. (2814) Ayaq kiyimniñ siyqı mınaw. (2815) Maya bolmasa, üstindegi juqa şekpennen qazirdiñ özinde suwıq ötetin türi bar. (2816) Tulaboyındağı kiyim atawlıdan janğa sebi- tozığı jetken kiyiz qalpaq. (2817)

Köpten beri ıstıq şay işpey, şekesi qurısқан. (2818) Bas awruwdıñ üstine mına meñirew, bulıñgır tınıstıq qosılıp, miyın şağa tüsken. (2819)

«Balalardıñ da kiyimi tozıq. (2820) Turar jalañ ayaq edi. (2821) Mına qarda tobanayaq, dalağa şığa almay, müsäpir bolıp, közi jawtañdap otır-aw... (2822) Ayağı küygen tawıqtay azap keşken quw ömir. (2823) Büytip ömir sürgenşe, alısıp ölgen jaqsı. (2824) Saymasay ädil bolsa, biz aş-şalañaş qalarmız ba? (2825) Joq! (2826) Onı ayawdıñ keregi joq. (2827) Azdı ayağan, köpten qur qaladı. (2828) Saymasay joyılsa, bälkim, basqa bolıstarğa aqıl kirer, täwbasına keler, elge jeñildik bolar... (2829) Äy, atasına nälet!» (2830)

Qaqpanğa tüsken qasqırday, ızalı közderi qanatalap bara jattı. (2831) Turardıñ jalañ ayaq, jertöleden şığa almay otırğanı tağı elestedı. (2832) Közine şoq şasırağanday boldı. (2833) Biraq onı mına meñirew tükpirde eşkim körgeñ joq, körse şosır edi. (2834)

Köñilinen Turar ketpey qoydı. (2835) Onıñ ar jağınan Tüymetay men İzbayşa buwaldır körinedı. (2836) Turar tuwra qarsı aldında betpe-bet turğanday. (2837) «Köke-aw, meni de ala ket» degen üni qulaqqa keldı. (2838) Küni boyı mız baqpay otırğan Rısqul tıqırşiy bastadı. (2839) Qulını üyde baylawlı qalğan, jelini sızdağan biyedey beyjay. (2840) Közge körinbes arqannan bosasa-aq, Turarına alıp-uşıp jetpekşidey. (2841)

Qırşınınñ jasınday qısqa kün küñgirttene berdi. (2842) Kenet dolana ağaştıñ basında otırğan sawısqañ şıq-şıq ete qaldı. (2843) Rısqul şosıp ketip, ornınan atıp turdı. (2844) Sawısqañ qalbañ etip, uşa jöneldi de, qarsı bettegi qarağaylı bökterge qaray parıldap bara jattı. (2845)

Aq buwaldır arasınan, tükpirdegi tumsıq aynalımnan qara şubar top buldırıp körindi (2846) Rısquldıñ jüregi dürsildey jöneldi. (2847) Mıltıq ustağan qolınıñ selkildegenin sezip: «Oy, jigersiz!» dep özine özi kijindi. (2848) Buqpalay tüsip, säl jürinkiprep bir şoq itmurınınñ tübine barıp panaladı. (2849) Qolınıñ dirili basıldı. (2850) Jolawşı toptıñ jaqınday tüswin tostı. (2851)

Mayanıñ jılı quwısınan şıqqan bette juqa şekpennen suwıq ötken siyaqti edi, endi tula boyı ısıp bara jattı. (2852) Qara şubar top şoğırlanıp tayap qaldı. (2853) Maya tusınan ötken soñ jol şoltañ etip, kelesi tumsıqtıñ tāsasına kirip ketedi. (2854) Ol tumsıqtağı qara jartas qazır qaharlanğan adam keypine kelgendey eken. (2855) Betine qar juqpay erip kete bergen soñ, suwlanıp, közinen sorası ağıp, äjimi ayğızdalıp, naladan janı küyzelgen, äldenege tas tüyilgen qalpı bar. (2856) Ol da zawal zamatın tağatsız kütip, qozğalsam jawımdı şosıtıp alamin-aw dep, tapjılmay, qalt qarap qalğanday. (2857)

«Bul meniñ kiyem şığar, – dedi Rısqul. (2858) Bul meniñ kiyem, pirim, qaratas»... (2859)

Qara şubar top jürıp emes, muhiytta jüzip kele jatqanday ırğıtıladı. (2860) Düniye şirkin düley muhiyt. (2861) Adamdı tuwa salısimen sol muhiyqa laqtırıp jiberedi, batıp ketpeyin deseñ, tırbanuwıñ kerek. (2862)

Rısqul aynasına barlap turıp tağı bir qaradı. (2863) Ökpeñdi qısıp, tınıs tarıltar tawlar qazır körinbeydi. (2864) Düniye bozala şeksiz keñistik. (2865) Adamdar siyıspaytın jöni joq siyaqtı. (2866) Orın köp. (2867) Aspan astı kewek. (2868) «Ayağıñdı etik qıssa, dünüyenıñ keñdiginen ne payda?» - dedi Rısqul mırs etip. (2869)

Qara şubar top tipten tayap qaldı. (2870) Endi bir sätten soñ munıñ tusına keledi. (2871) Sampıldap, qawqıldap söyleskenderine deyin, qarqıldap külgenderine deyin estildi. (2872)

Rısquşdıñ tilewi boldı. (2873) Qaldıqızıl at arqan boyı alda keledi eken. (2874) Üstindegi adam uyıqtap qalğanday, bası omırawına salbırıp, unjırğası tüsiñkirep ketken. (2875) «Bolıs nege päs? – dedi Rısqul. (2876) – Abaysızda atqanıñ bolmas. (2877) Kimniñ qolınan ölgenin bilip ketsin. (2878) Qaraqşısı qusap qapılısta atıp, qaşa jönelmeyin. (2879) Olar meni bäribir qazır ustap ala almaydı. (2880) Jordan şığa almaydı». (2881)

Rısqul iytmurın butasınıñ tübinen tik türegeldi. (2882) Mıltıqtı sozıp kördi. (2883)

Qara şubar top taqala bergende: (2884)

– Saymasay! – degen dawıs sañq ete qaldı. (2885)

Qara şubar top tumsıǵı qasqa tirelgen kemedey keyin şeginşektep barıp toqtağanday boldı. (2886)

Bolıs basın julıp alıp joǵarı qaradı. (2887) Maya tusında turǵan adam äweli qalbayıp, qarawıtıp körindi de, kenet köziniñ aldı tağı qızǵıltım tartıp, jar qabaqta Qızıl Jebe tuyaǵımen jet tarpıp turǵanday elestedi. (2888) Kenet Qızıl Jebeniñ tamaǵınan qan şaşırıp, betine şapşıp ketkendey. (2889) Saymasay közin jumıp, qolımen bet-awzın ustay aldı. (2890) Joq, qan juqpaǵan eken. (2891) Biraq jumuwlı közin aşuwǵa qorıqtı. (2892) Qızıl Jebe elesin körmewhe tırıstı. (2893) Jalǵandı jalpaǵınan basıp kele jatqan aybattı adam endi mına dünüyege közin aşıp qarawǵa jasqanǵanı jaqsılıq emes edi. (2894) Onıñ janın aluwǵa äzireyil Qızıl Jebe beynesinde kelgendey körinedi. (2895) Älgi üreyli ün tağı da sañq ete qaldı. (2896)

– Saymasay! (2897) Men Rısqulmın. (2898) Kökiregime zapıran siymay ketti. (2899) Sonıñ bir tüyirin seniñ kewdeñe tükirsem deymın. (2900) Sen közinen sorasın aǵızǵan sorlılar üşin! (2901) Sen sölin sorǵan jarlılar üşin! (2902) Qızıl Jebeniñ qanı üşin! (2903)

Mıltıq dawsı gürs etkende, äweli qoyu tütinnen tük körinbeydi. (2904) Däriniñ iys burq etti. (2905) Säliden soñ şalqalay qulağan bolıstıñ bir ayağı üzengiden şıqpay, ürikken Qaldıqızıldıñ süyretkisinde üydey dene ülpek qardı sıpıra, artında qap-qara jolaq sızıq qaldırıp bara jatqanın kördi. (2906)

«Bütkil ömiriñ qara sızıq edi seniñ, Saymasay» - dedi Rısqul mayanın tasasındağı Şolaq Şabdarğa asığa bettep bara jatıp. (2907)

IV

Besağastıñ üstinde qıstıñ qırawlı küninde şartıldap nayzağay oynadı. (2908) Ürkerdey ürpiygen az awıldıñ azan-azanı şıqtı. (2909) Qılış, mıltıq asınğan sarı-ala tüymeli jandarmdar, soldattar qaptadı. (2910)

Tawbay starşın men ölgen bolıstıñ inisi Anarbay, Maqaş palwan üşewi äweli Rısquldıñ jertölesinen bastadı. (2911) Olar topırlap kirip kelgende, sıqırlawıq esiktiñ topşısı tağı julınıp tüsip, işke burq etip bir buwdaq buw qosa endi. (2912) Ne sumdıq ekenin ajırata almağan İzbayşa: (2913)

– Oybay,- dep oşaq basınan uşıp turğan. (2914) Tösekte qarındasın oynatıp otırğan Turar jerge jalañ ayaq sekirip tüsken. (2915) Tüymetay tösek üstinde şaşı seksiyip, qorıqqanının şırıldap qoya bergen. (2916)

– Äne!- dedi Tawbay starşın qamşımen Turardı kezep. (2917) –Böriniñ böltirigi, iyttiñ küşiği sol. (2918) Usta, Maqaş! (2919) Tart iyttiñ balasın! (2920) Dalağa şıgarıp bawızdap jiber! (2921) Mina küñdi de alıp şıq! (2922)

– Oybay, ne jazdıq? (2923) İzbayşa basınan aq jawlıgın julıp alıp, şaşın jayıp jiberip, otıra qalıp jer sabaladı. (2924) – Ne jazdıq, oybay quday! (2925) Aytsañdarşı, elim-aw, jurtım-aw, ne qıldıq quw qudayğa? (2926)

– Ne jazdıq? (2927) Ne qıldıq? (2928) Müläyimsüwin sayqaldıñ. (2929) Qanğa-qan, janğa-jan! (2930) Tart! (2931)

Starşın qamşımen İzbayşanı arqasından osıp jibergende biyşara äyel kiyreleñ ete qaldı. (2932) Maqaş töbedey tönip barıp, Turardıñ jelkesinen bürüp ustap, dırıldatıp sırtqa süyrep äketti. (2933)

– Oybay, meni öltir, ağatay! (2934) Näresteniñ qanın moynıña jükteme!- dep İzbayşa Maqaştıñ ayağına orala berip edi, starşın qamşımın tağı tartıp jiberdi. (2935)

Jalañ ayaq, jalañ bas jas balanı dırıldatıp süyrep jürgen Maqaştı körip, januşırıp äweli Moldabek jetti. (2936) Artınşa Şınıbek keldi. (2937) Sürinip-qabınıp Ahar alıştan ayqayladı. (2938) Qorğan usta Maqaştıñ qolına jarmastı. (2939)

– Balanı qoya ber, meni öltir!- dep ögey şeşe ölermendikpen kiymelep Maqaştıñ ayağın quşa tağı jıǵıldı. (2940)

– Qanğa-qan! (1941) Bawızdap jiber jawızdın jalǵızın!- dep starşın selkilded. (2942) – Mınanıñ bäre Rısquldın tuwısqandarı. (2943) Bärin ustap, baylañdar! (2944) Tawıp bersin jasırınıp jatqan jawızdı! (2945)

Saqal-şaşı, jalbır qası appaq quwday Axat qart mına suwıqta jolda iyıǵınan şapanı tüsip qalıp, jeyde-dambalşañ jetip, Turardıñ üstine jıǵılǵanda, Maqaş дәw ne isterin bilmey, beldigindegi qınna suwırǵan kezdikti jalañ ustağan küyi turıp qaldı. (2946)

Birazdan beri qazaqtardıñ qırqısın qızıqtap turǵan pristavtıñ bir tañ qalǵanı altı-on jasar şamasındaǵı qarşaday balanın qaysarlıǵı edi. (2947) Ajal arasında, arıstannıñ awzında turıp, bala bolıp bir qıñq demedi-aw. (2948) Bezergen küyi bedireyip, betinen et kesip alsa da bülk etpestey, sazara tistenip, közi kirpik qaqpastan tesireyip, mına qawqıldasqan, qan tilep, qarqıldasqan qarğa-quzǵın siyaqtı ülkenderdi iyttiñ etinen beter jek köretinin jasırmay jāne jantalaspay, sonşalıqtı salmaq saqtap qalǵan. (2949)

Pristav kelip, Tawbay starşınǵa: (2950)

– Toqtat! –dedi. (2951) – Dalanıñ jabayı zañın qoy sen. (2953) Murınboq balanı öltirgennen bolıstıñ quni ötelmeydi. (2953) Ulı mārtebeli iymperatordıñ adal qızmetşisi, aytuwlı upraviytel Saymasay Üşkempirovtıñ ölimi bir jaman balamen öteledi dep sen, starşın, marqum bolıstıñ jarqın ruhın qalay qorlaysıñ! (2954) Odan da bul balanı tutqında ustañdar. (2955) Eger munıñ bolıstı atıp öltirgen äkesi üş künniñ işinde öz erkimen kelip qolǵa tüspese, balanı sonda öltiriñder. (2956) Al, qazir öltirseñ, Rısqul qaytıp bul manaydı körmey, mülde qolǵa tüspey keted. (2957) Böltirigi ustalǵan qasqır alısqa uzap qaşpaydı. (2958) Osıǵan da miy jetpey me? (2959) Al, mına tuwısqandarı tügel tutqındalsın. (2960) Rısquldın qayda jasırınıp jatqanın aytsın. (2961) Aytpaydı eken, jazasın tartsın. (2962)

Turar endi qorqayın dedi. (2963) «Kökem bolıstı öltirgen eken ğoy», degen oydan tula boyı titirkenip, barmaqtay basına taw qulağanday qalıñ qayğının sansız batpan salmağın endi sezdi. (2964)

Şeni bar orıstı körse şıbındağan jılqıday bas şulğıy beretin quw minez bitken qazaqtıñ atqaminerleriniñ biri Tawbay starşın: (2965)

– Äy, mine aqıl, tabılğan aqıl. (2966) Äweli äkesin qolğa tüsirip alayıq, küşigi qutılmas. (2967) Maqaş, balağa sen iye bol. (2968) Uqtıñ ba? –dep qopalaqtap, qaytadan pristavqa burıldı. (2969) – Öte tawıp ayttıñız, mırza. (2970) Rahmet Sizge, späsiybä, späsiybä...» (2971)

***

Ol ağaştar äldeqaşan şirip ketken. (2972) Ol ağaştardıñ tübinde sol tüni turğan adamdardıñ da köbiniñ süyegi bayağıda quwrap qalğan. (2973) Biren-saran tiri jürgenderi de bar. (2974) Qazır sol közi tiriler ol kezde bala bolatın. (2975) Endi qawdırap, qawsağan hälge jetken. (2976) Sodan beri jetpis jıl astı ğoy. (2977) Bul waqıyğanın sol soñğı tiri kwäleri künniñ şuğılasın, aydın nurın, aspannıñ kögildirin körıp jüre bergey...(2978)

Ol ağaştar äldeqaşan şirip ketken. (2979) Eger bar bolsa, qajayıptan til bitseü sondağı ayağınan asılğan adamdardıñ ğalamat sezimderin, jan-düniyesiniñ surapıl küyzelisin bizge jetkizer edi. (2980) Ağaş ekeş ağašta da sezim bar. (2981) Tamırı jerdiñ sölinen när alıp, japırağı künniñ säwlesinen äl alıp turğan kezde ağaş äwliye qustıñ änine, jeldiñ wiline, juldızdıñ jarıǵına, künniñ qızuwına eltip, jasıl japıraqtarı zümiret qadağan janarday jaynañdar edi. (2982) Jaña tuwğan bopege beşik boluwğa jarağan tal özin baqıttı seziner. (2983) Jaña otawdıñ şañırağı men wıǵına şabılğan sämbide de ökiniş joq. (2984) Omaş soqanıñ tisine jarağan ağaş ta meni balta kesti-aw dep qayğırmas. (2985)

Düniyede dar üşin soǵılğan ağaştıñ sorı qalıñ. (2986)

...Ol ağaştar ow basında kädimgi baqan edi. (2987) Taw-Şilmembettiñ mañdayındağı eki-üş qurım kiyiz üydiñ eski baqandarı bolatın. (2988) Zamannıñ zamanında, äli Alsay-Sarınıñ toz-tozı şıqpağan amanında, bul baqandar sonow Talas Alatawınıñ quymşağında jatqan Aqsuw-Jabağılınıñ jännatı ormanınan şabılğan. (2989) Keyin, 1880 yılǵı üdermede jıyırma üy Alsay-Sarı qolına ilikken osı ağaştardı azıp-tozğan

azğan köşimen birge mına İle Alatawına ala kelgen. (2990) İleniñ Alatawında ağaş joq dedi me eken, jariqtıqtar. (2991)

«Kirme» atanğan az awıl da awıq-awıq äw dep än salıp, şildehana, nekeqiyarda oyın-sawıq qursa kerek. (2992) Sodan älgı baqandardan altıbaqan soğılatın. (2993)

Sol altıbaqan Taw-Şilmembettiñ kari men jasına siyrek kezdesetin quwanıştı künderdiñ kwäsindey, suwıq bulttıñ arasınan, anda-sanda bir jılt etetin künniñ közindey körine me eken, kim bilgen, äytewir qañtar qısqa deyin jıǵılmay turğan. (2994)

Alistan qarağan janğa ol adamdar altıbaqan darğa moynınan asılğanday, arqañdı ayaz qarıǵanday üreyli körinis beredi. (2995) Al, şındıǵında Moldabek te, Şınıbek te, Qorğan da moyındarınan emes ayaqtarınan asuwlı tur edi. (2996)

Pristav pen starşın äweli olardı jay tergewge alğan. (2997) Jalǵız suraq: (2998)

– Rısqul qayda? (2999)

Rısquldıñ qayda ekenin älgiler bilmeydi. (3000)

– Bilmeymiz,- dedi. (3001)

Odan keyin olar soqqıǵa jıǵılsın, bir-aq jawap: (3002)

– Bilmeymiz,- dedi. (3003)

Odan bolmağan soñ, uşewin de jıǵıp salıp, siyraqtarın qosaqtap buwıp, bastarın tömen salbıratıp, altıbaqanğa ayaqtarınan asıp qoyğan. (3004)

Tawbay starşın Axattı da aspaqşı edi, pristav tıyıp tastadı. (3005) Basqalardıñ ürey boluwı üşin mına üşewiniñ asılıwı da jetedi. (3006) Qalğanı öz jandarınan qorqıp-aq şının aytuwğa tiyis. (3007)

Taw-Şilmembettiñ qatındarı bastarına qara ornına şapandarın jamılıp, tamuqtaǵı otqa şıǵırılğan sorlılardıñ zarın qılıp, kewdesinen äli janı ketpegen azamattarına joqtaw aytıp say-süyekti sırqıratqan. (3008)

Azan-qazan azınawdan, betterine tırnaq salıp, qan josa bolğan qatındardıñ türinen şoşınğan, tutqındardan jöndi jawap ala almay şarşağan pristav bir mezigil Maqaştıñ şeñgelinde turğan Turarğa nazarın saldı. (3009)

Bala qar üstinde bir ayağın köterip, bawırına qısıp alğan balapan siyaqtı eken. (3010) Bir ayağın ekinşi ayağının balağına qısıp jılıtpaqsı boladı. (3011) Jerdegi ayağının barmaqтары barbiyıp, üsigen kartoptay talawrap ketken eken. (3012)

Jarıq keliniñ üstinde otırğan ornınan turıp, pristav Turardıñ janına bardı. (3013) Bala «uradı eken» dep jasqanıp qaldı. (3014) Balağına tıǵıp turğan ekinşi ayağın jerge túsirdi. (3015) Qolımen betin jasqap keyin şeginşektey berip edi, Maqaş jelkesinen julqıp qaldı. (3016)

– Tınış tur, bätşağar! (3017)

Pristavtıñ qalıñ tabandı hrom etiginiñ astındaǵı qar sıqırladı. (3018) Tüsin jılıtqan bolıp, aqırmay-jekirmey aqırın söyledi. (3019)

– Atıñ kim? (3020)

Bala bedireyip til qatpadı. (3021)

– Atıñ kim? (3022)

– Ayt! Ayt! – dep eki jaqtan Maqaş pen Tawbay starşın tüyip-tüyip jiberdi. (3023)

Tiymeñder,- dedi priysatav olarğa alara qarap. (3024)

– Atıñ kim? (3025)

– Turar,- dedi bala pristavtıñ alaşapıraş suwıqtaw közine tike qarap. (3026)

– Kimniñ balasıñ? (3027)

– Rısquldıñ. (3028) – Bala pristavtıñ tintki közinen közin taydırıp äketip edi, ayaqtarınan asuwlı turğan üşewdi kördi. (3029) Üşewiniñ de betteri könektey bolıp kewip, isinip ketken eken. (3030) Közderi buğan şarasınan şığa atırıla qarap qalıptı. (3031)

– Sen bulardı jaqsı köresiñ be? – dedi pristav altıbaqandar ağaş jaqtı közdep. (3032)

– İyä, – dedi bala murnınan aqqan suwdı jeñimen sürte berip. (3033)

– Jaqsı köretiniñ ras bolsa, äkeñniñ qayda jasırınıp jatqanın ayt. (3034) Sonda olardı bosatamın. (3035)

Turardıñ közi ayaqtarınan ilingen üşewge taǵı tüsti. (3036) Özderiniñ taǵdırı Turardıñ qolında turǵanday, üşewi de buğan telmire, jalına qarağan siyaqtı. (3037)

Üşewiniň qasında miltıq kezegen üş soldat. (3038) Olardı bosatpaq bolıp, Ahmet, Omar, tağı birer adam umtılıp edi, soldattar toytarıp tastağan. (3039) Endi olar ekinşiley betteý almay «apır-ay, apır-ay, iyä quday, iyä ärwaq, öziň jar bola gör!» - desip, şarasız öli men tiriniň arasında qalğan. (3040)

Üşewiniň işinde Turar äsirese Qorğan jakesin jaqsı körüwşi edi. (3041) Öz balası Armannan kem körmey, Qorğan Turardı ünemi üyine ertip aparıp, taqıl-tuqıl tamağın bölip işer edi. (3042) Buğan kişkentay qol şana istep bergeni de bar. (3043) Sol şanağa Orazbay talasatın. (3044) Turar men Orazbay şanağa talasıp jatqanda Moldabek öz balasına büyiri burıp, Turardı şetqaqpaylay edi. (3045) Sodan da Turar Moldabekke asa işi jılımaydı. (3046) Al, Şınıbek jakesi şaqılđanqırıp qalğanmen balajan, bazardan ılgiy tätti äkelip, balalarğa teň bölip beretin. (3047) Üyden göri tüzde köp jüretin Rısquldı joqtatpawğa tırısıp, keyde basqa balalardan göri Turarğa büyiri tartıñqırıp turatın. (3048)

– Käne, ayta ğoy, äkeñ qayda jasırınıp jatır? (3049)

Pristavtın üni jılı. (3050) Tipti bir ret basınan da siypadı. (3051) Balanın dombıǵıp ketken ayaǵına közi tüsip, bir soldatqa ayqaylap, ton aldırıp, Turardı soğan orap qoydı. (3052)

Turar endi esi kirgendey, beybit kün tuwıp, bayaǵışa oynaǵısı kelgendey, qaharlı toptın arasınan öziniň dostarı Arman men Orazbaydı izdedi. (3053) Olar körinbedi. (3054) Bala bitken qazır inine kirip, tösektiň qoyannıñ köjegindey üreyleri uşıp jatqan. (3055) Sonda da, balamısıñ degen, sırtaǵı soyqandı körgisi kelip, tıǵılıp jatıp, tısqa buqpalap qaraydı. (3056)

– Qızıl Jebeni soyǵalı jatır, – deydi Orazbay üni äreñ şıǵıp. (3057) – Jaña ana dāw pışaǵın suwırıp aldı ğoy. (3058)

– İyä, soymaydı,- deydi Arman aqırın. (3059) – Dāw onı soyayın degende anaw bastıq soyǵızbay qoydı ğoy. (3060)

– Meniň Qızıl Jebe bolmaǵanım jaqsı boldı, ä? –deydi añqaw bayǵıs Orazbay. (3061) – Men – Şolaq Şabdarmın, ä? (3062) Şolaq Şabdardı olar soymaydı, ä? (3063)

– Ey, qoyşı, ottay beredi ekensiñ,- dep jaqtırmaydı Arman ülkenderden estigen söz awzına tüsip. (3064)

– Ras aytam,- dedi tañqı Orazbay. (3065) – Qızıl Jebe degen attı soydı ma- soydı. (3066) Endi mına Qızıl Jebeni de soyadı. (3067) Özi ğoy, «men – Qızıl Jebemin, Qızıl Jebemin» dep maqtana beretin. (3068)

– Ey, ketşi-ey, sodan deysiñ be? (3069) Qızıl Jebeniñ kökesi bolıstı öltirgen. (3070) Bildiñ be? (3071) Sonı da tüsinbeysiñ be? (3072)

– İyä, Qızıl Jebeniñ kökesi jaman. (3073) Soğan bola endi bizdiñ kökelerimizdi öltiretin boldı-e-e,- dep Orazbay añırıp qoya berdi. (3074) Äkesiniñ hälin oylap Arman qosıla jıladı. (3075) Arman tısqa şıǵayın dep edi, Orazbay eteginen tartıp jibermedi. (3076)

– Barma, Qızıl Jebe qusatıp bizdi de ustap aladı. (3077) Soyadı, – dedi Orazbay dir-dir etip. (3078)

Aspanda bult seyilip, künniñ közi körindi. (3079) Keşe jawğan qar jipsip eriy bastadı. (3080) Altıbaqannıñ beläğasında qalğan qardıñ tamşısı ayaqtarınan asuwlı turğan tutqındardıñ qantalap isingen betterine tırs-tırs tama bastadı. (3081)

Appaq quwday bası qaltañdap, Üsip bir-bir basıp barıp, pristavqa dirildegен qolın jayıp: (3082)

– Töre, sadağan bolayın töre! (3083) Ana sorlılardıñ öti awzına quyılıp ketetin boldı. (3084) Bosatsañşı, eki dünyede jamandıq körmegir! – dep jalındı. (3085)

– Äy, qaltırawıq iyt, körmeymisiñ, töre baladan jawap alıp tur ğoy. (3086) Ket bılay! – dep Tawbay starşın Üsıpti kewdesinen iyterip-iyterip jiberdi. (3087)

Pristav Üsipke kök-ala şapıraş közimen ızğarlana bir qaradı da, bayğustıñ basınıñ damılsız qaltañdağanın körip mırs etti. (3088)

Talğar tawdıñ qar basqan bası jarqırıp, asıl aqıqpen küptep tastağanday säwlettene tüsıpti. (3089) Saydıñ qabağındaǵı ağaştardıñ butağınan jalp-jalp etip, ülpildek maqta uşqanday, jerge qar tüsip jatır. (3090) Bul keş kelgen qıstıñ alğaşqı qarı edi. (3091) Bolısıñ basın jalmay keldi. (3092) Mına panasız awılğa suwıǵımen birge sumdıǵın ala keldi. (3093) Artınşa kün aşılp ketip, erip jatqanı mınaw. (3094) Aq torğın jamılıp, sızılıp turğan ağahtar qaytadan qarayıp, siydiyğan qoldarın aspanğa qayta sozıp, qudaydan jaqsılıq tilegendey ünsiz, telmirip tur. (3095) Bastarına qara şapan jamılıp, betterinen qan aralas jas sorğalağan qatındar da qazir japıraqsız siydiyğan siyıqsız ağahtar tärizdi; otın

orip, tezek terip küstengen, ömiri ätir sabın körmegen, ömiri taza saqiyna salınbağan sawsaqtarın kökke jayıp, täñiriden bir ğana täñiriden medet tilep, mına öz jerinen meken tappağan, qayda barsa da quwğın körgen, äldenendey qarğısqa uşırağan awılğa kelin bolıp tuskenderine, talaysız tağdırına nalığanday, quyqañdı şımirlatıp, tolassız bozdadı. (3096)

Tonğa orağan soñ balanın boyı jılınayın dedi. (3097) Özin ajaldan alıp qalğan, qala berdi ton berip boyın jılıtqan töreniñ rahımına riyza bolğanday, pristavtıñ jüzine endi tiksınbey qaradı. (3098) Pristav ta munı sezip: (3099)

– Käne, balaqay, ayta ğoy. (3100) Qayda äkeñ seniñ? (3101) Aytsañ, mınalardı bosatamın,- dep jumsaq söyledi. (3102)

Turardıñ közi altıbaqan jaqqa burulıp edi, jılığan boyı qaytadan muzdap qoya berdi. (3103) Qorğanniñ awzınan burqırıp qandı köbik şıǵıp tur eken. (3104) Munı Turardan basqalar da bayqap qalıp azınawıq ayqay añıraqay dawılday qayta qaptadı. (3105)

– O, Alla, wa täñiri, quwat bere gör biz siyaqtı ğaripke! (3106) Esil erlerdiñ janın salawat qıl!- dep Axat inileriniñ imanın üyire bastadı. (3107)

Qorğanniñ saqaw qatını basındağı şapanın julıp tastap, omırawı jırtılğan köylekşeñ küyinde altıbaqan jaqqa atıla qarǵıp, aqıl esten adasqan adamşa eki közi şatınap, mılıqtı soldattarğa şapşıdı. (3108) Kewdesine mılıq tiregen soldattıñ betine qolın salıp jiberip murnınıñ üstin sıdıra orıp tüsti. (3109) Soldattıñ betinen qan saw ete qaldı. (3120) Ekinşi soldat esi ketken äyeldi burımınan tutamdap ustap alıp, şiyirip laqtırğanda, ana bayğus laysañ jerge etpetinen jalp qulap tüsti. (3121)

Turar şıday almay şıñǵırıp jiberdi. (3122)

– Kökem keledi, köp keşikpey keledi. (3123) Özi keledi. (3124) Qazir keledi. (3125) Bosatñız, mırza, bosatñız!-dep şır-şır etti. (3126) –Äne, keldi, qarañız! (3127)

Pristav bala körsetken jaqqa jalt burulıp edi. (3128) Rısquldıñ jertölesiniñ aldında turğan Şolaq Şabdardı kördi. (3129) Qos tulımşağı seksiygen tiyttey qız bala esiktiñ közine erbiyip jılaydı. (3130) Şolaq Şabdar sol säbiydiñ jılağanın ünsiz tıñdap, moynı salbırıp, sulq turıp qalıptı. (3131)

– Özi qayda? (3132) – Pristav eriksiz belinen qaruw izdegendey jalpaq qayıs beldigin siypalay berdi. (3133) Qanşa jan bar, sonşası Şolaq Şabdarğa suqtana, surana

qarap, sodan bir jârdem kütken dey, küñirengen azalı ün de pısaq kesken dey sap tıyıldı. (3134)

– Özi qayda? (3135) İzdeñder! – dep buyırdı pristav soldattarğa. (3136)

Şolaq Şabdar şaň-şuñ dawıs şıqqan jaqqa qulağın tikşıytip, badanaday közderin qadap bir qaradı da, qaytadan moynın salbıratıp, tulımşağı seksiygen kişkene qızğa tönip, äldene uqqısı kelgendey, mülqip ketti. (3137)

***

Saymasaydı qulatqan soñ, Rısqul tündeletip otırıp, Talğarğa kelip kirgen. (3138) Sofiyiskaya staniysasınıñ şetinde, jar suwdıñ jağasında tıgılıp turğan Qara İvan üyiniñ terezegin tıqlatqan. (3139) Tüngi suwıqta jılı tösektan jiyirkene turegelgen Qara İvan terezege üñilip, aşuwlı ünmen: (3140)

– Bul kim?- dedi. (3141)

– Rısqulcım, tamır. (3142) Şarwa bar,- dedi Rısqul. (3143)

Qara İvan şolaq tonın jamılıp, ayağına piyma suğıp, duwdar bası jalañ küyi dalağa şıqtı. (3144)

– A-a, Rısqul? (3145) Qaydan? (3146) Tün ğoy qazır, – dedi Qara İvan qol alısıp turıp. (3147)

– Müyizi qarağayday dâw arqar atıp qayttım, tamır. (3148) Jağday mäs emes. (3149)

– E, nege? (3150) Arqarın qayda? (3151)

– Arqarım – Saymasay bolıs. (3152) Albannan toqal alıp kele jatqan jerinen atıp kettim. (3153)

Qara İvan şoşığanday, jan-jağına qaradı. (3154) Staniysanıñ qar jamılğan üyleri ünsiz. (3155) İytter de ürmeydi. (3156) Bäre buyıgıp, qalıñ uyqığa batqan şaq. (3157) Qar jawıp, äldiylegen ädemi tün. (3158)

– Sen türmeden qaşıp ketti değendi estigem. (3159) Endi bale üstine – bale jamıldı ğoy. (3160) Endi qaytesin? (3161)

– Sonı senimen aqıldasqalı keldim, tamır. (3162) Mende senen basqa dos-ağayın joq. (3163) Jal-quyırıqsız jalğızbın. (3164)

– Esiktiñ aldınan bılayıraq keteyik,- dedi Qara İvan mal qora jaqtı közep. (3165) – Sen qaşqın, qılmıstı adam. (3166) Meniñ üyime kelgeniñdi bilse, oñdırmaydı. (3167) Tüsinedi? (3168)

– Tüsinem, İvan. (3169) Sağan senip keldim. (3170) Meni qazır izdep te jatqan şıǵar. (3171) Qar jawıp tur. (3172) Sağan kelgen izdi basıp qaladı, qorıqpa. (3173)

– Sen türmeden beker qaşqan, Rısqul. (3174) Seni osı stansiyadaǵı Sofronniñ atın urladı dep ayıptadı ğoy, ras pa? (3175) Tak vot, sol Sofronniñ atı tayawda tabılǵan. (3176) Sıǵandar urlaǵan. (3177) Bazarda ustaǵan. (3178) Seni äkimder türmeden bılay da bosatatın edi ğoy. (3179) Bolıstı beker öltirgen. (3180) Beker, beker,- dep Qara İvan duwdar basın şayqadı, ökinişpen tañdayın taqıldattı. (3181)

– Ä, solay ma?- dep Rısquldıñ qarañǵıda eki közi qutırına jaynap şıǵa keldi. (3182) – Solay ma? (3183) – Onda meni bolıs nege qamatadı? (3184) Jala ma? (3185) Jala! (3186) Ömir boyı jala! (3187) Ömir boyı jaza! (3188) Jazıqsızdan – jaza! (3189) Şıday berw kerek pe? (3190) Buǵa berw kerek pe? (3191) Zawal qayda? (3192) Bolıs – birew-aq. (3193) Onı öltirdim. (3194) Kegim qayttı. (3195) Biraq bayaǵı qorlıq- sol qorlıq. (3196) Odan qutılarǵa taǵı da qalǵan qorqawlardı öltirw kerek. (3197) İvan, dosım, maǵa taǵı da mılıtq kerek. (3198) Bes-altı mılıtq kerek. (3199) Meniñ tuwısqandarımda qaruw joq. (3200) Qaydan tabamın? (3201) Aqıl ayt. (3202) Öziñ aytuwşı ediñ ğoy, köp adam köterilse, äkimder artın qıسادı dep. (3203) Sen üyretken. (3204) Al, endi maǵan qazır bäribir- bir ölüm. (3205) Qaruw tawıp ber, alısıp ölemin. (3206) Jalğız özim ne bitiremin. (3207) Tım bolmasa bes-altı, on mılıtq. (3208)

Rısquldıñ ısıldap, ısqına tüsken ünine qorqıp, Qara İvan: (3209)

– Tss!- dedi. (3210) Şolaq Şabdardıñ tizginin tartıp, qoraniñ tasasına jaqındattı. (3211) Jan-jaqqa qulaq türip: (3212)

– Ex, Rısqul, Rısqul,- dedi dosınıñ iyǵına qolın salıp turıp. (3213) – Birinşiden, sonşa mılıtq tabılmaydı. (3214) Ekinşiden, tabılǵan künde de bes-altı, tipti on mılıtqpen dünüyeni tönkerip tastay almaysıñ. (3215) Onşaqtı qoldan ökimet qulamaydı. (3216) Ajaldı qarǵa aq iyıq qıranmen oynaǵa siyaqtı äwreşilik ol. (3217)

– Sonda qanday aqıl beresiñ? (3218) Ne istewim kerek? (3219)

– Äzirşe osında jasırına tur. (3220) Men sağan pana boluwğa dayın. (3221) Öte qawipti ärine. (3222) Meniñ jasırğanımdı bilse, oñdırmaydı. (3223) Al, mende de şiyettey bala-şağa bar. (3224) Biraq, mına atıñ qıyın. (3225) Attı körşiler körip qoysa, derew söz tarap ketedi. (3226) Attan qutıluw kerek. (3227)

– Jaraydı. (3228) Tağı da jayaw qaldım ğoy. (3229)

Rısqul Şolaq Şabdardıñ şılбірін qırğız erdiñ qayıs bawınan ötkizip, tizgindi erdiñ qasına bayladı, jan serigi bolğan janwardıñ qulağın qasılap, tumsıǵınan siypap, moynınan quşaqtadı. (3230)

– E, janwar, endi körisemiz be, joq pa- bir allanıñ isi. (3231) Bar, janwar, bar,- dep sawırına jalpaq alağanımen sar-sart salıp qalıp, mal qoranıñ mañayınan aydap şıǵarıp, qoya berdi. (3232)

Attıñ osıdan Besağasha baratının bildi. (3233) Şolaq Şabdardıñ iyesi kelgenin körip, Turar şoşır. (3234) İzbayşa dawıs qılar, el dürliger. (3235) Jabıla izdep jürgen jaw da bolar...(3236)

Şolaq Şabdar birer basıp, basın burıp alıp, äldene kütkendey turıp qaldı. (3237) Jılqı hayuannıñ bul qılıǵı Rısquldıñ özeğın örtep jibergendey, janına qattı battı. (3238) Qızıl Jebedey düldül tuwmağanmen Şolaq Şabdar jüriske şıdamdı, küy talğamas, jol tanıǵış, jer tanıǵış, jönbis janwar edi. (3239) İyesiniñ arqasın ayaz tesken kedey soğan qaramay kewdesin basqağa basqızbas tākappar, bir batır ekenin Şolaq Şabdar keybir adamdardan artıq bilgendey edi. (3240)

Haywanniñ adamğa degen adaldıǵına işi eljiregen Rısqul: «Sorlı Şolaqu endi sen kimniñ astında keter ekensiñ? (3241) Seni Taw-Şilmembetke buyırtpas, qorqaw iyter» dedi. (3242)

– Bar, bara ğoy, janwar, awılğa bar,- dedi iyesi kübirlep. (3243)

At basın ıqlassız qayta burıp alıp, qulağın tikşiytip taw jaqqa qaradı. (3244) Biraq jıljımaştan, işin bir tartıp tura berdi. (3245) Janwar iyesin kütip turğanın Qara İvan da bayqap: (3246)

– Jalko, - dedi. (3247) – Biraq, amal ne, sen jasıruwğa bolar, onı qayda tıǵıp qoyamın? (3248)

Rısqul qolındaǵı doyır qamşınıñ tobilǵı sabın sawsaǵı awırǵanşa qısıp ustap: (3249)

– Aqmaq haywan endi men joqpın saǵan! (3250) Nesine tursıñ? (3251) Joǵal, ayda!- dep ırşıp barıp, attın sawırınan osıp kep jiberdi. (3252)

Mundaydı kütpegen Şolaq Şabdar oqıs ırǵıp, pır-pır osqırınıp, aq buwaldır arasına kirip joq boldı. (3253)

– Beker urdıñ,- dedi Qara İvan dosın küstanalap. (3254)

– Köñili qalsın, äytpese, osı töñirekten aynalşıqtap şıqpay qoyadı. (3255) Endi awılǵa tike tartadı. (3256) İzin qazır-aq qar basıp qaladı... atasına nälet. (3257) Barsın. (3258) Menen görı ol da baqıttı. (3259) Awılǵa jasırınbay, erkin bara aladı. (3260) Al, endi käytemiz, tamır? (3261)

– Üyge jür dey almaspın. (3262) Üyde bala-şaǵa bilip qoysa, balamısıñ degen birew-mirewge ayıp qoyadı. (3263) Tipti, Marfa bilüwge tiyis emes. (3264) Qatın degen jarıqtıqtı öziñ bileği. (3265) Mina şömele şöpke kirip jatasıñ. (3266) Jılı. (3267) Elewsiz. (3268) Tañerteñ malǵa şöp alǵan bolıp, jeytin birdeñe äkelip berermin. (3269) Bayqayıq, ne habar bolar eken. (3270) Sodan arǵısın taǵı aqıldasarmız. (3271) Äbden qaljıraǵan körinesıñ. (3272) Jat ta uyıqta. (3273) Saspa,- Qara İvan şömeleniñ irgesin kewlep-kewlep Rısquldı kirgizip jiberdi de, kewektiñ awzın qayta bitep, şaşılǵan şöp-şalamdı jiyip-terip, seziktener iz qaldırmaı, üyine oraldı. (3274)

***

Tastay batqan, suwday siñgen, silesi qatqan qalıñ uyqıǵa ketken eken... (3275) Bas Qaraştıñ bawırındaǵı bir maya şöptiñ tübinde jatır eken. (3276) Töbede jalǵız qıran qalıqtap jürdi de qoydı. (3277) Özi suwat jolında arqar ańdıp jatırmin-aw deydi. (3278) Jalǵız qıran qalıqtap ketpeydi. (3279) «Arqarlardı ürkitpese, neǵılsın» dep qoyadı. (3280) Söytkenşe biriniñ izine biri tüsip tizilip, suwatqa arqarlar kele jatadı. (3281) Bul mıltıǵın alıp, oqtala bergenşe, älgı qıran aspannan tastay zımırıp qulap, müyizi şañıraqtay quljaniñ däl miylıǵına bolat tırnaqtarın salıp jiberedi. (3282) Qulja qulaydı. (3283) Qulja birde üydey ülken qara buqaǵa aynalıp ketedi. (3284) Qıran lezde onıñ közderin şuqıp tastaydı. (3285) Biraq bas süyekke kirip ketken tırnaqtarın qayta suwırıp ala almay, kez-qulaq

qanattarın dawıl turğanday qattı qağıp, kökke umtıladı. (3286) Ayağın arqardıñ basınan ajırata almay şañq-şañq etip, közderinen ot şaşıraydı. (3287) Sol ottan Rısqul jatqan mayağa uşqın tüsip, kenet ört şıqqan eken. (3288) Rısqul turayın dese tura almay, ayaq-qolı özine bağınbay, jan-jağın ot qamalap, janıp bara jatqan eken. (3289) Bir kezde şırılдаған bala dawsı estiledi. (3290) Turar eken. (3291) Jalañ ayaq eken. (3292) Kökesine qolın sozıp, jalañ ayağımen ot keşip, tura jügiredi. (3293) «Küyesin, Turar, qayt keyin!» deydi Rısqul. (3294) Biraq üni şıqqaydı. (3295) Turar jügirgen jerdiñ örti şeginip, jol aşılganday boladı. (3296) Turar jetkenşe Rısquşdıñ tula boyı lapıldap janıp bara jatadı. (3297) Jan därmende ısqınıp ayqaylap jiberip... oyanıp ketti. (3298)

Oyansa, qayda jatqanın payımday almay, qolın erbeñdetip edi, şöğ eken. (3299) Sañlawdan Qara İvan sıbırlap: (3300)

– Oybay, nege ayqaylaysıñ, öşir üniñdi!- dedi. (3301)

Öñ men tüstiñ arasın ajırata almay, äri-säri halde qalğan Rısqul Qara İvanniñ dawsın estigen soñ esin birden jıyıp aldı. (3302) Öñ men tüstiñ arası alşaq emes eken. (3303)

– Mä, – dedi Qara İvan kişirek qumıra men bir tüyinşek usına berip. (3304) – Äldenip al. (3305)

– Ne habar? – dedi Rısqul awqattı alıp jatıp. (3306)

– Habar jaqsı emes. (3307) Tamaqtanıp al. (3308) Qazir qaytıp kelem...– dep Qara İvan bir qoltıq şöpti alıp, mal qora jaqqa ketti. (3309)

Älgide Qara İvan qatınınan jasırıpü kişkentay qış qumırağa süt quyıp jatqanda Marfa körıp qoyıp: (3310)

– Vanya, onı qaytesin?- degen tañdanıp. (3311)

– Buzawğa beremin,- dedi küyewi sasqanınan. (3312)

– Buzawğa bergeni nesi? (3313) Balalarıñdı qaytesin? (3314) Eki siyır sawıp otırğanday söyleysiñ- aw, mırzam. (3315) Jalğız siyır, onıñ özi suwalıp bara jatır. (3316) Eşkiniñ sütindey qana süt beredi. (3317) Endi körşi Kuwzmiyhağa barıp jalınıp bir qasıq ağırgan berşi de tostağanımdı tosıp turğanım qalıp edi. (3318) Kuwzma qusap sen de eki siyır usta, sodan keyin bere ber buzawğa da, torayğa da, tipti iytıñe quysañ da öziñ bilesin.

(3319) Eki siyır ustaytın şamañ joq, bayağı qutaymaytın quw ädetimiz. (3320) «Bayıymız, baylıqqa batıp qalamız» dep Ross'yadan awıp kelgende mine, Jetisuwğa kelip keneldik de qaldıq. (3321) İşsek –asqa, kiysek- kiyimge jarımay, jarıq dünüyeden ötetin boldıq...(3322)

«Endi bul juwıq arada toqtamaydı. (3323) Söz degen şirkin qaydan şığa beredi budan? (3324) Qatındarda sözdiñ qazınası qalğan ba?» - dep Qara İvan qarsılasıp jatpastan, qatını burqıldap jatqanda, jılıstap, üyden şığıp ketti. (3325) Şiyrek bölke nandı qosa ala şıqtı. (3326)

Qara İvannıñ qolınan kelgen jaqsılığı osı edi. (3327) Jan-jaqtan qasqır qamalğanda, şömelesine tıǵıp, pana boldı. (3328) Şiyettey balalarınıñ awzına jırıp alıp, däm usındı. (3329) Keyde osılay, öz tuwısqandarıñnan, qarındasıñnan körmegen qayırımıdı, qanı basqa dini bölek orıstıñ mujıǵınan köresiñ. (3330)

Buğan Rısqul dän riyza, eki dünüyede de umıta almas. (3331) Bul jaqsılıq özinen qaytpasa, qudaydab qaytar. (3332) Biraq, Rısquldıñ Qara İvannan kütkeni bul ğana emes edi. (3333) Qaruw-jaraq tawıp berse, jawğa qarsı taysalmay şawıp, şayqasta şeyt ketse, armanım bar demes-aw. (3334) Quday munı qos körmedi. (3335) Qara İvan qaruwdı qaydan tapsın. (3336) Körşisi Kuwzma sirä, köner me? (3337) Jalǵız atın joǵaltıp tapqan Sofron köner, malın batıraq jaldap baqqızıp otırğan Semen qalay qostar? (3338) Qara İvannıñ özin köz türtki qılıp, ustap bersin...(3339)

Älgide ğana, Qara İvan jalǵız ker siyırın saydan suwarıp qaytqanda, qawğa saqal Kuwzma üyiniñ şarbaǵınan asılıp turıp: (3340)

– Jañalıqtı estidiñ be, İvan?- dedi. (3341)

– Joq. (3342) Ol ne? – degen Qara İvan jüregi suw etip. (3343)

– Bir kirgiz öziniñ uwpraviytelin atıp öltirip, qaşıp ketipti. (3344) Älgi añşı kirgiz körinedi. (3345) Aytpaqşı, ol saǵan kelgiştep jürwşi edi-aw. (3346) Eliktiñ laǵın äkelip bergen sol emes pe edi? (3347) Bayqa, bälege qalıp jürme! (3348)

– Ol ne degeniñ, Kuwzma? (3349) Añsını men körmegeli qaşan. (3350)

– Äy, qaydam, bolıstıñ tübine jetken naq sen quyǵan oq bolıp jürmesin. (3351) Bayqa...- dedi Kuwzma miyıǵında zımıyan külki när şaşıp. (3352) – Aytpaqşı, sol kirgizdiñ seniñ Fedkañday balası bar eken. (3353) Bolıstıñ adamdarı sonı ustap otırsa

kerek. (3354) Äkesi üş künniñ işinde öz erkimen kelse keldi, kelmese balanı bawızdap öltiremez dep jar salğızıptı. (3355) Vernıydıñ bükil qaruw asıñğandarı qazir sonda körinedi. (3356) Kördiñ be, kirgiz äkimin öltirgennen keyin, zaman ne boladı? (3357) Ne bolıp bara jatır bul zaman? (3358)

Kuwzma şoqıñğan ırım jasap, şarbaqtan arı üyine bettedi. (3359) Qayta burılıp: (3360)

– Bizdiñ atamandı da Vernıy şaqırtıp jatqan körinedi. (3361) Sirä, älgı kirgizdiñ älegine baylanıstı mäsele ğoy. (3362) Jaman japondardıñ istegeni anaw. (3363) Rossiya anamız bülükke bögip jatqanı mınaw. (3364) Endi-endi awızımız asqa tiygende, murnımız tasqa tiymese iygi edi. (3365) - Kuzma tağı şoqındı. (3366) – Tınıştıq bolğay! (3367) İyä, quday! (3368)

Qara İvandı qat-qabat wayım qamaladı. (3369) Kuwzma sum älgı küdigin atamanğa aytıp qoyğan joq pa eken? (3370) Añsı kirgiz Qara İvanğa kelgiştep jüretin dep ottap qoysa boldı, ataman aqiylanıp jetip keledi. (3371) Endi ne istew kerek? (3372) Tım bolmasa, tün tüskenşe şıdasa... (3373) Qazir qudaydıñ küni de jarqırıp aşılp ketti. (3374)

Qara İvan qolına ayır laıp, şömele töñiregindegi käşek şöp-şalamdı jiynağan bolıp, aynalşıqtap jürüp aldı. (3375) Qorada qamawlı turğan torpaq möñiredi. (3376) Öziniñ sıbağasın işip qoyğan şaqırılmağan qonaqtı ol da jaqtırmaytın siyaqtı. (3377) Üyden Fedka jügire şığıp: (3378)

– Batya, Zoyka möñirep tur ğoy, men şöp suwırıp salayın,- dep edi, Qara İvan şoşıp ketti: (3379)

– Özim-aq. (3380) Ayda, äwre bolma. (3381) Mamañä kömektes. (3382)

Qara bujır äkesine emes, aqsarı şeşesine tartqan ürpek bas, elgezek bala äkesiniñ mınasın tüsine almay esiktiñ közinde sostıyıp turıp qalğan. (3383) Jayşılıqta: «malğa qaramaysıñ, Zoykağa jem bermeysiñ. (3384) Astın tazalamaysıñ» dep udayı ursatın äkesi, bugün basqaşa minez tanıttı. (3385) Şeşesi siyaqtı bul da Zoykanıñ tilewin tilewli. (3386)

– Balalar qızıl körmegeli qaşan. (3387) Qaşanğı kapuwsta men kartoptı qara suwğa qaynatıp işe beremiz. (3388) Zoykanı soğımdap alayıq,- degende qojayınğa äyeli de, balası da ularday şuwlap qarsı şıqqan. (3389) Zoyka össe, eki siyıp sawamız, degen arman jatuwşı edi onıñ ar jağında. (3390)

Bala esiktiñ aldında turıp-turıp, burtıñ etip üyge kirip ketkende, Qara İvan küybeñdep qıyqım-sıyqım jiynağan bolıp jürip: (3391)

– Ey, Rısqul,- dedi jan-jağına qaraylap. (3392) – Hal jaman. (3393) Seniki balanı ustağan. (3394) Zologqa ustağan. (3395) Sen eki-üş künde kelip, qolğa tüspese, balanı öltiretin bolğan. (3396)

Rısqul til qatqan joq. (3397) Şöptiñ işinde adam emes, qara tas jatqan siyaqtı. (3398)

– Bizdiki ataman Vernıyğa ketken. (3399) Sirä, bul Sofiyiskiden izdeytin bolar seni. (3400) Meniki körşi seni bileği. (3401) Ottap qoyadı dep qorqam. (3402)

Rısqul tırs etpedi. (3403)

«Düniyeni ört şalganda, bul tağı uyıqtap jatır ma?» dep Qara İvan şömeleniñ Rısqul jatqan tusın aqırın ayırdıñ sabımen türtkiledi. (3404) Ayırdıñ sabı kewekke op-oñay kirip ketti. (3405) Eşqanday kedergi kezdestirmey süñgip ketti. (3406) Qara İvan aqırın şöpti aşıp qarap edi, üñgide eşkim joq. (3407) Tek bos qumıra jatır. (3408)

«Mına soyqandı añşı tüzge otıramın dep tısqa şıǵıp, birew-mirewdiñ közine tüsip qalar ma eken?» (3409)

Qara İvan дәretxana jaqqa qarap biraz turdı. (3410) Abaylap barıp esigin türtti: eşkim joq. (3411) Mal qoranı aynalıp şıqtı. (3412) Saydıñ jağasına barıp, tal-taldıñ arasın şoldı. (3413)

Qaraptan-qarap jürip, kübirlep özimen-özi söyleskenin de bayqamay qaldı. (3414) Aqırı «bul jürisim sezikti bolar», dep üyine qayttı. (3415) «Mümkin, ol tentek üyge kirgen şıǵar» dep bosağadan attap äweli senekti şolıp şıqtı. (3416) Kapuwsta tuzdağan kespektiñ artına üñildi. (3417) Qabırğada ilwli turğan qamıt pen beloraqtı da ustap-ustap qoydı. (3418) İşki bölmege enip, ädette balalar jatatın peştin üstine moynı sozdı. (3419) Temir krovattiñ astına eñkeydi. (3420)

– Ne joǵalttıñ? – dedi ıstıq peştiñ kömeyine qamır tolı qara tabanı süñgitip jatqan Marfa küyewiniñ abırjıǵan türin körip şoşınıp. (3421)

– Jäy, qayraq tas,- dedi Qara İvan. (3422)

– Qayraq tas nege kerek? – äyeli taqaqtadı. (3423)

– İyä, ol pışaq qayrap, Zoykanı soymaqşı,- dep kemseñdedi Fedka. (3424)

– Men soyarmın seni. (3425) Soyıp kör!- dep Marfa peştin qañıltır qaqpаğın tars japtı. (3426)

Qara İvan qolına bos qumıra ustağan küyi qalşıyıp turdı da qaldı. (3427)

***

Sol küni surğılt inirde Vernıydn oblıstıq türmesiniñ surğılt qaqpasın üsti-bası usqınsızdaw, kiyim-bası jadaw, eski kiyiz qalpağına şöp-şalam jabısıp qalğan, qalqan kewdeli, jazıq jotalı, eki közi aşuwlı arlannıñ közindey ızğarlı bir adam kelip qaqtı. (3428) Bul qaqpа oğan burınnan tanıс edi: adaspastan oñay taptı. (3429)

Üyiñdi taba almay adasuwnıñ mümkün, al türme oñay tabılatın zaman. (3430) Bul adamğa türmeniñ esigi de jep-jeñil aşıladı, zarıqtırmaydı. (3431) Ar jaqtan qarawıl kelip, qaqpаnıñ qulıbn saldır-güldir aşıp, ayaq-bası alba-julba adamdı körip: (3432)

– Ne kerek sağan, awlaq jür!- dep aqırdı. (3433)

Onıñ aqırğanınan älgi adam ayılın jiyğan joq, qayta qasına jaqındap kelip, qaharlı ünmen: (3434)

– Meni naçandigiñe alıp bar!- dedi. (3435)

– Naçalnik sen siyaqtılardıñ ermeği emes, awlaq. (3436) Arız aytıp kelwşi qañğırğan kirgiz az emes, bar ayda! – dedi qarawıl qaqpаnı jaba bermekşi bolıp. (3437)

– Ey, aqmaq, men kisi öltirgen adamмін. (3438) Tez naçandikke alıp bar!- dedi älgi buyırıq türinde. (3439)

Qarawıl qalbaqtap qaldı. (3440) Derew mılıtğın kezendi. (3441)

– Aldıma tüs!- dedi. (3442)

Rısqul osılayşa abaqtığa ekinşiley endi. (3443) Ol baғana Qara İvanğa Kuwzma körşisiniñ aytqanınıñ bärin esitip edi. (3444) Az oylasa da, arı oylap, beri oylap, aqırı tapqan şeşim osı boldı. (3445)

***

Şolaq Şabdar öz üyiniñ esiginiñ aldına kelip turğanın körgennen keyin, pristav adamdarın derew izine salğan. (3446) Attıñ iyesi aman-esen bir jerde jasırınıp jatqanı

belgili boldı. (3447) Tizgin, şılбір erge baylawlı. (3448) Demek, bul at iyesin oqıstan tastap kelgen joq. (3449) Ädeyi bosatılğan. (3450)

Qaşqınnıñ qayda jatqanın awıldastarı bilmeytini ras ekenine közi jetkendeı bolğan pristav altıbaqanda asuwlı turğandardı bosatuwğa buyırq berdi. (3451)

Anarbay men Tawbay bastap, bolıs adamdarı da awıldarına qayttı. (3452) Turardı ala ketti. (3453) Maqaş balanı aldına öñgerip jatqanda priysrtav tağı da qatañ eskertti: (3454)

– Aqmaqtıq jasamañdar. (3455) Balağa bastarıñmen jawap beresiñder. (3456) Onı öltirw – torğaydı öltirwden de oñay. (3457) Mäsele – äkesin qolğa tüsirwde. (3458) Kördiñder me, ol uzağan joq. (3459) Alısqa uzap ketpeydi de. (3460)

Topalañ tiygen awıl eseñgirep: (3461)

– Quday-aw, qutqarğanıñ ras pa, joq pa? (3462) İyä quday iyä arwaq! (3463) Aqsarı bas! – dep birin biri quşaqtap, talıqsıp jatqan Moldabek, Şınıbek, Qorğandı köterip üylerine kirgizip, awızdarına suw tamızdı. (3464)

Däw Omar: (3465)

– Aytım ğoy, aytım. (3466) Men bayğustıñ sözın söz dediñder me? –dep selkiledi. (3467)

***

Bolistı jer qayısқан jurt jıylıp jerledi. (3468) Solday saydıñ boyındağı bir qıratıñ basındağı ziyratta jas topıraq jamılıp, jer oşaqtay ğana jerdi alıp, Saymasay jattı. (3469) Tirlikte atağı Alatawmen taytalasқан, aq degeni alğıs, qara degeni qarğıs bolğan, özin jarım patşadan kem sanamağan, azuwın ayğa bilegen alpawıt qulağan soñ mürdesi müsäpir siyaqtı körindi. (3470) Basına äli kümbez köteriler, altıntağan ay tañbası qoyılar, bosağasına ayat ta jazılar. (3471) Jılı ötken soñ at şaptırılıp, as ta beriler. (3472) Biraq tirisinde düniyenı jon arqasınan alşañdap basıp jürgen azuwlı arıstan qazır topırağı opırılıp, ırgeleri üñireyip qalğan molalardıñ janına kelip qonıstandı. (3473) Astında pil süyeginen örneк örgizgen qus mamıqtı tösek joq. (3474) Qus mamıq bılay tursın, süyekti orap alıp barğan qalı kilemniñ de özin Almatıdan arnayı şaqrıtılğan bas imam, dene mürdege tüsirilerde sıpırıp aldırıp tastadı. (3475) Onımen de qoymay mürdeniñ

ernewinen özi baqılap turıp, süyekşilerge buyırıq aytıp, aqımniñ işine engende marqumniñ jambası topıraqqa tiyip jatsın, dedi. (3476)

Musılman ziyratına dini basqa adam jolatpaytın salttı buzıp, Saymasaydıñ mǎngilik jayınıñ basına orıs oyazdıñ özi keldi. (3477) Bolıstı mürdege túsirerde oyaz qol köterip, basınan qaraköl papahasın aldı. (3478) Oyazdıñ istegenin istep, uwpraviytelder de qundız bōrikterin şeşip, taqıyaşañ turdı. (3479) Oyaz söz söylegende, tırs etken jan bolğan joq. (3480)

– Mırzalar, halayıq! (3481) Biz bugün ulı imperatordıñ, ulı mǎrtebeli patşanıñ adal hizmetşisi, Vernıy weziniñ eñ tañdawlı...e-e-e...uwpraviyteli, e-e-e uwpraviytelderiniñ biri Üşkempirov Saymasaydı aqırğı saparğa attandırıp turmız. (3482) Marqum ömiriniñ aqırına deyin ulı iymperiyağa, ulı mǎrtebeli patşağa adal qızmet etti. (3483) Onı eşwaqıtta da umıtpaq emespiz. (3484) Marqumniñ topırağı torqa bolsın. (3485) Onıñ patşağa adaldığı basqa uwpraviytelderge ülgı bolsın. (3486) Hoş, qımbattı Saymasay Üşkempirov! (3487) Seniñ jarqın beyneñ bizdiñ jüregimizde mǎngi saqtaladı! (3488)

Oyaz bas kiyimin kiygende, basqalar da bōrikterin asığa kiyip aldı. (3489)

– Rahmet! (3490) Rahmet! (3491) – Ulı mǎrtebeli mırza! desti bolıstar bastarın şulğıp. (3492)

Jer astına bar ala ketkeni üş qat bōz boldı. (3493) Onıñ özine jürek tusınan alaqanday daq túsip, qarawıtıp qalğan eken. (3494) Maqtanı qanşa bassa da, şıp-şıp qan şığa bergen. (3495) Adam tiya almağan qandı topıraq tıysın degendey, jan-jağınan jabıla wıstap kesek salıstı. (3496) Kimniñ alğıspen, kimniñ qarğıspen laqtırıp jatqanı mǎlimsiz. (3497)

Jeti molda qatar turıp, bası imam bolıp kezek-kezek quran oqıdı. (3498) Moldalar quran oqıǵanda jan bitken bir tizelep, qubıla jaqqa qarap, japırıla otırıp qaldı. (3499) Keşegi qardan keyin jer laysań edi, etekterine batpaq jabıstı. (3500) Arğı- bergi at jeter jerdiñ bolıs-uwpraviytelderi tügel kelip edi, äsirese solardıñ oqalı qasqır işikterine obal boldı. (3501) Süyekti orap äkelgen qalıñ kilem imamniñ astında jayulı edi, ol jurttıñ bärine jete qoymadı. (3502) Sirä, imamniñ qanjıǵasına bōkteriletin de şıǵar. (3503)

İmamniñ qanjıǵasında äli kilem ğana emes, Saymasaydıñ nebir asıl kiyimderi de keter. (3504) Bolıstıñ süyegin juwwğa tuskender onıñ kiyim-keşegin bölip aladı. (3505)

Süyekke tüswge talasıp qalğandar da bar. (3506) Tipti jaña ğana ölikti körge salarda deneniñ belinen, ayağınan, basınan süyemeldep tüsirgen bujır oramaldardıñ özine süyekşiler talasıp qaldı. (3507) Tirilerdiñ tirşiligi sol. (3508) «Düniye-boqtı jaqsı körgenderdiñ biri – mına bolıs edi-aw, düniye-boq soğan ne opa qıldı?» dep oylanar bir jan joq. (3509)

Bolistıñ kiyimine talasqandar qanşa köp bolğanımen, onıñ tirşiliktegi künäsin öz moyınına alatın janaşırlar tabılmadı, jaña bolıstı üyinen qaytpas saparğa şığarıp salarda, düyim jurt onıñ janazasın oqığan. (3510) Janaza oqılıp bolğan kezde, imam dawıstap turıp: (3511)

– Käne, pidiyağa kim şığadı? (3512) Pende bolğan soñ onıñ moynında künäsi bolmay turmaydı. (3513) Al, musulman qawım öz qandasın o düniyege şığarıp salarda onıñ künäsin alıp qaladı. (3514) O düniyege marqum künäden päk attanuwı kerek. (3515) Musılman saltı sol. (3516) Käne, qaysıñ bar, musulmandar? (3517)

Adam üreylener tınıstıq ornadı. (3518) Saymasaydıñ künäsin öz moyınına aluwğa eşkim bettemey tur. (3519) Öytkeni marqumnıñ bul jalğandağı istegen zorlıq-zombılığ, künäsi qiysapsız ekenin köpşilik biletin. (3520) Sonşa awırtpalıqtı öz mindetine aluwdan bäre qaşıp tur. (3521)

Saymasaydıñ jalğız qalğanı osıdan bastaldı. (3522)

İmam tağı da ayqayladı. (3523)

– Tuwısqandarı qayda? (3524) Marqumdı künäsinen arıltpay attandırıw tiriler üşin eki ese künä. (3525) Talapker joq pa? (3526)

Eşkim tırs etpedi. (3527) Aldarında kilemge orawlı tabıt köldeneñ tüsip, araşaşı kütip jattı. (3528) Tirilerdiñ mına qorlığın Saymasay sezbeydi-aw, sezse tüsiner edi: tiride kim bolğanın, ölgende kim bolğanın. (3529) Däl tabıt turğan jerde bir kezde Qızıl Jebe bawızdalıp edi. (3530) Sol arağa Qambat-atanıñ qanı tögilgen. (3531) Ana butanıñ tübinde Rısqul baylawı jatqan. (3532) Sol bir jazdıñ aylı tüni Saymasay aldağı qısta däl osı jerde tabıtta jatatının, öziniñ pidşyasına eşkim sıqpay qoyatının oyladı deysiñ be. (3533)

İmam tığırıqtan şığuwdıñ amalın izdep: (3534)

– Wa, Anarbay mırza, ağaınnıñ pidiyası bolsın dep tağı da duğa oqıymın. (3535)
Tüsindiñ be? –dedi. (3536)

«Munımdı eskerwsız qaldırma», – degeni ol. (3537) İmamnıñ jeteginde bir qara ketetin şıǵar. (3538) Düniye-boqtı jek körmeytin nebir qorqawlardıñ özi bolıstıñ bar bālesin öz moynına aluwdan qorıqqanda, imam retin tawıp tur. (3539) Öleñdi jerde ögiz semiredi, ölimdi jerde molda semiredi degen osı. (3540)

Aqırı soñında müsāpir bir töbeşik qala berdi, janında jan balası ayaldamadı. (3541)
«Aq iyıq» atanǵan alpawıt bolıstı aynalayın aǵayın jer oshaqtay obaǵa qırınan salıp kirgizip, ahiyretke şıdamsız şıǵarıp saldı. (3542) Bāri de qaralı awılǵa asıqtı. (3543)
Endigi bölis sonda. (3544)

***

Taw basınan beysewbet birew qarap tursa, bolıs awılına jaw şapqan eken der edi. (3545)

«Oy, bawırımıylap» at qoyǵan lek-lek toptar el şetine jete berip, attarınan awnap tūsip, marqumnıñ ordasına qaray aǵıldı. (3546) Eñkildegep şın jılap jürgender de bar, közderine tükirik jaǵıp alıp, oybaylap jürgender de bar. (3547)

Bolıstıñ orıstan salıp bergen eñseli, kök şatırlı üyine şımalday qujınaǵan halıq siymaytın bolǵan soñ qıs ta bolsa, jaǵalay kiyiz üyler tigilgen. (3548) Ortasına ot jaǵılǵan, jan-jaǵına kilem tutilǵan, emenine qabat-qabat tekemet, onıñ üstine qabat-qabat körpeler töselgen ülken üyge bolıstar jiynaldı. (3549) Qaq törge oyaz otırdı. (3550)

Oyaz orta jastaǵı keñ mandayı jaltır baspen şekarasız jalǵasıp ketken, kişkene oraq murnı, şoqşa saqalı bar şegir köz kisi edi. (3551) Şaǵın boylı, iyıǵı quwşıyıñqı kisiniñ ensesin biyiktetip altındaǵan şaşaqtı epoletteri jarqıraydı. (3552) Sarı tüymelerdiñ är qaysısında aybındı ses uyalap jatqanday. (3553)

Qazaǵa jiynalǵan qırıq bir bolıstıñ bārinıñ nazarı oyazda. (3554) Odan burın söz bastawǵa eşkimniñ batılı barmas. (3555) On eki qanat ordalı üydiñ işinde bolıs emes Tuqımbay men Anarbay bar. (3556) Anarbay ölgen bolıstıñ inisi retinde qatısıp otır da, Tuqımbay men bolıstan dārejem kem emes dep kewdege salıp kelip otır. (3557) Al, şındıǵında ekewiniñ de oyazdıñ közine tūsip qaluw āreketterinde zālim esep bar. (3558)

Anarbay qattı qayğırğan, mına ölim özeğin örtep ketken siyaqtı köringisi keledi. (3559) Biraq, zımiyan közge onıñ uwhilegeninen küyiktıñ jalını emes, basqa lep seziledi. (3560) Bul ölim oylamağan jerden Anarbayğa eki oljanı birden üyip-tögip bere salğalı tur. (3561) «Endi bolıs kim boladı?» degen osı otırğandardıñ bäriniñ kömeyinen atqılağan suraqqa: «Saymasaydıñ tuwğan inisi Anarbay bar» degen jawap jäne köp kökeyde uyalap, uşqalı tur. (3562)

Ekinşiden, Saymasaydıñ äli jawlığı alınbağan, beti aşıлмаған, şımıldıqqa enbey jatıp, qara jamılğan jesiri Nüketay suluwdıñ birden bir ämeñgeri – Anarbay. (3563)

Osı eki jay köz aldınan kölbeñdep, jürse-tursa ketpey qoyıp, äli topırağı suwımağan ağasınıñ beynesin kölegeyley beredi. (3564) Keybir sätte osınşama jurt bolıstıñ ölimine emes, Anarbaydıñ toyına jiynalğandat sayhal sezim boyın biylep, oyın tumandatıp, Anarbay ärekidik köñildenip ketkenin de bayqamay qaladı. (3565)

Tuqımbaydıñ turqı basqa. (3566) Ötken saylawda Saymasaymen alısқан. (3567) Saylawdan keyin de jasırın bolsın, aşıq bolsın talay sayısқан. (3568) Aqır soñı Qızıl Jebeniñ dawına barıp soqqan. (3569) Qızıl Jebeniñ joğaluwı oğan äli jumbaq. (3570) Mina jaysañdar men qasqırlar qazır bäre qabırğası küyregendeıy qayğırıp otır. (3571) Biraq bulardıñ arasınan Saymasaydıñ qastarı da, Tuqımbaydıñ dostarı da tabıladı. (3572) Oyazdıñ osal jerin döp başatın dostarınan dämeli. (3573) «Tirimizde jüz sayısқанmen, ölumniñ jöni bir basqa» dep betpaqtıqpen, ar aldında özin özi taza tutıp, qazır Tuqañ tuğırlı otır. (3574)

Azalı jiyında osınday közge körinbes äzäzilder arbasuwı bar edi-aw...(3575)

Ülken üyge samawrın soñınan samawrın süñgip jattı. (3576) Dalada qazılğan jer oşaqıardan jas ettin buwı burqırıp, iysi murındı qıtıqtadı. (3577) Öli arwaqqa bärinen qorlığı onıñ Ulbala bäybişeden tuwğan jalğızı Qaldıbektiñ qayğısız qalpı edi. (3578) Awıs neme «äkem öldi-aw» degen qaperinde joq. (3579) Eki sanın şabatıtap, jet oşaqıardıñ arasında arsalañdap jür. (3580) Awıldıñ balalarına ayqaylap: (3581)

– İyä, sender ne bilesiñder? (3582) Qızıl Jebeni äkelip qamap qoydı. (3583) Äne, anaw üyde. (3584) Öy, Qızıl Jebeni bilmeysiñder me? (3585) Meniñ äkemdi atқан Rısquldıñ balası şe? (3586) Sonıñ atı Qızıl Jebe. (3587) Joq, bäygege şabatın at emes. (3588) Kädimgi bala. (3589) Bäygege şabatın Qızıl Jebe qusatıp bul balanı da soyadı.

(3590) İyä, köresiñ. (3591) Osıdan aytpadı deme? (3592) Äne, Maqaş qarawıldap jür goy. (3593) Qasına jolatpaydı, – dep sampıldadı. (3594)

Kiyiz üydegiler däldirlew ayılğan bul sözderdi tügel estidi. (3595) Tuqımbay bes biyeniñ sabasında ırkildek tulğasın kenet tik köterip, esik jaqqa bükil denesimen töñkerile burılıp: (3596)

– Oy, mına bätşağar ne şatır tur? (3697) Şaqırşı beri! – dep baj ete qaldı. (3598)

– Aqlı awıs neme, jäy sandıraqtap jür da, – dep Anarbay juwıp-şayğan boldı, biraq öñi bözdey bozarıp, irip-irip tüserdey jansızdanıp bara jattı. (3599)

Bolıstar işterinen: «apırım-ay, sumdıq eken, ras bolsa, Saymasaydı zawal urğan eken» desip, işterin jıyıp qaldı. (3700) Biraq, ölim üstinde quyn şalıqtap, uşqınnan ört şığarıp jibermewdiñ amalimen oyaz tez ängime bastap ketti. (3701) İymperiyanıñ qazır awır hälin, japon soğısınan keyin eldiñ arasın dürliktirip jürgen bülükşilerdiñ payda bolğanın, uwpraviytel mirzalar sondaylarğa saq boluwın eskertti. (3702)

Oyaz söylep otırğanda, Tuqımbay sırtqa qulaq türemen boldı. (3703) Ol endi Qızıl Jebeniñ jamandıqqa uşırağanına közi jetkende, biraq ölgen attıñ öliginiñ özin däl qazır paydalanıp qaluwdıñ reti kelip turğan siyaqtı. (3704) Saymasay äwletiniñ soyqanınan sora ağızıp, bolıstıñ tizginin qoldarınan julıp aluw. (3705) Biraq, Qaldıbektiñ üni öşip qaldı. (3706) Birer-ret tunşığa baqırğanı bayqalğanday boldı. (3707)

Qaldıbekti Maqaş jelkesinen bürip, awzın basıp, äketip qalğan edi. (3708)

– Ättegen-ay, älgı bala ne dep ketti, a? – dep Tuqımbay jaqsılardıñ nazarın qıtıǵı qattı ängimege taǵı tarttı. (3709) – Sumdıq qoy mınaw! (3710)

– Ow, Tuqa, sabır etiñiz. (3711) Ulıqtıñ sözün bölmeniz, qaydaǵı bala-şağanıñ sandırağın qaytesiz,- dep qaldı Şamalğannıñ bolısı Dat mırza. (3712)

Dattıñ oyazğa ıqpalı zor ekenin biletin Tuqımbay qunjındap, tıñjısı bar adamday qozğalaqtap qoyıp, üni semdi. (3713)

Bir qayǵıǵa taǵı bir qayǵı – ar qayǵısı, adamgerşilik qayǵısı jamalğanday batagöy qawım qaljırap, qawsap qalğan siyaqtı. (3714)

Söytip, sarı suw tamğan süttey söz irip, arağa azınawıq küdik kirip, bereke ketip otırğanda, üyge üsti-bası muzday forma kiygen äskeri adam kirip keldi. (3715) Üydiñ işi ürpiyisip qaldı. (3716)

– Joğarı märtebeli mırza,- dedi ol qalt turıp, qalşılday söylep tek oyazğa qarap. (3717) Basqalardı közine ilgen joq. (3718) – Vise-gubernator Ostaşkin mırza qol qoyğan jedel depeşanı tapsıruwğa ruqsat etiñiz. (3719)

Ofiyser kök mäwit şıynel jeñiniñ qayırmasına qıstırılğan, suwrguwçtep tastağan sur paketti oyazğa usına berdi. (3720) Oyaz penene kiyip, paketti aşqanda, keregeniñ astında kün körmey ösken şöptey arıq bop-boz sawsaqtarı dirildehendey boldı. (3721) Munı bağıp otırğan bolıstar sostıyısıp bir-birine qaradı. (3722) Tipti Tuqımbay da öz wayımın umıtıp ketkendey, özinen burın saqalı erbiyip, alğa umsına tüsip, ünsiz qalğan. (3723)

– Vot, diyavol!- dedi oyaz hrom etiginiñ qonışın qolımen sart etkizip. (3724) – Adam emes bul, nağız diyu. (3725) Älgi pristav qayda? (3726) Şaqır tez! (3727) Mırzalar, – dedi odan soñ otırğan qawımğa qarap. (3728) – Biz özi keledi dep tosıp otırğan Rısqul Jılqıaydarov uje gubernatorğa arız aytıp ta ülgeripti. (3729) Türmege öz erkimen barıp tüsipti. (3730) Sizdiñ qolıñızda tutqında otırğan balasın Vernıy oblıstıq türmesine, öziñiñ qasına aldırıwğa ruqsat bergizipti. (3731) Mine, buyırq. (3732) Balanı taz Vernıyğa jetkizuw kerek. (3733)

– Sonda qalay, mırza? (3734) Meniñ ağamdı atıp tastap, eşqaysısınıñ şekesi de qanamay qutılıp jüre bermek pe? – dep Anarbay tuwısqannıñ namısını jırtqan boldı. (3735)

– Eşkim de qutılğan joq. (3736) Ökimettiñ türmesinde otır. (3737) Zañ boyınşa jazasın aladı. (3738) Sot şeşedi. (3739)

– Sonda qay sot şeşedi? (3740) Jay sot pa, äskeri sot pa? – dep qaldı Jayılma bolısı Narsultan. (3741) Basqa bolıstar bul suraqtıñ mänine tüsiniñkiremedi. (3742) Biraq, sır bermedi. (3743) Narsultannıñ özderinen öresi biyiktew ekenin iştey moyındastı. (3744) Jay sot pen äskeri sottıñ ayırmasın bile almay dal. (3745)

Bul arası oyazdıñ özine de beymälim bolıp şıqtı. (3746)

– Mırzalar, men attanayın. (3747) Bul suraqtı Vernıyğa bara şeşermiz. (3748) Qılmıs öte awır. (3749) Ädil sot öz şeşimin aytadı,- dedi oyaz. (3750)

Narsultan bolıs aldığa umsına tüsip, qol köterdi. (3751)

– Joğarı märtebeli mırza, Siz ärine biz paqırdan äldeneşe ese artıq bilesiz. (3752) Al, biz sizdiñ adal hizmetşilerinizdiñ, payımdawımızşa, bul jay ölim emes. (3753) Qılmıs – jay qılmıs emes. (3754) Munıñ saldarı qıyın bolıp tur. (3755)

Eger, osıdan Rısqul en awır jaza almasa, mına bizge de qıyın. (3756) Nege deysiz ğoy. (3757) Bul öte ziyandı ülgı. (3758) Erteñ bizdi de pıtırlatıp atıp tastamasına biz kepildik bere almaymız. (3759) Biz ökimet adamımız. (3760) Bizdiñ de jawlarımız bar. (3761) Buzıqtar är elden tabıladı. (3762) Al, eger olar awızdıqtalıp, tıyım salınbasa, aldındağı ülgisi Rısquldiñ äreketin qaytalap, qawım bülinedi. (3763) Al, bülingen äerdi bütindew qıyın ekenin Siz bizden ğörü jaqsı bilesiz. (3764) Sondıqtan mına otırğan qırıq bolıstıñ atınan, bular meni qoldaydı dep senemin, Rısquldı äskeri sotqa berip, eñ awır jaza qoldanuwn tiler edik. (3765) Osı ötinişimizdi eskerseñiz. (3766)

Basqalardıñ sanasına «äskeri sottıñ» mänisi endi jetip, bäri de qoyşa mañırap qoya berdi. (3767)

– Durıs aytadı! (3768)

– Bizdiñ de talabımız sol! (3769)

– Ölim jazasına kesilsin! (3770)

– Basqa buzıqtardıñ janı türşiksın! (3771)

– Bolısqa oq atuw degen burın-soñdı bolmağan sumdıq. (3772) Tıyım salınsın! (3773)

«Bolıs turmaq, Rossiyanıñ patşalarına oq atılğanın bul topastar bilmeydi-aw» – dep işinen küldi oyaz. (3774)

– Jä, mırzalar, bul talaptarıñız orındı. (3775) Biraq, orıs maqalı aytqanday, qur sözdi qağazğa tigip qoya almaysıñ. (3776) Sondıqtan osı arızdarıñızdı qağazğa tüsirip, qoldarıñızdı qoyıp, mörleriñizdi basıp beriñizder. (3777) Käne, älgı tutqın bala qayda? (3778) Aldırıñdar. (3779) Biz attanalıq, – dedi oyaz. (3780)

Oyaz basqalar siyaqtı maldas qurıp otıra almawşı edi. (3781) Sondıqtan astına qos jastıqtı büktep basıp, basqalardan biyik otırğan. (3782) Qazır ol ornınan jep-jeñil köterilip, tip-tik turğan kezde, bolıstar jağı qoldarımın jer tayanıp barıp, eki-üş umtılıp äreñ-äreñ köterildi. (3783)

Dastarqan jiynalmay jatıp, barlığı japırılıp oyazdın soñınan tısqa bettegen. (3784) Turardı aldına salıp Maqaş kele jatqan. (3785)

– Rısquldın balası mınaw ma? – dedi Dat bolıs qolın közine kölegeylep. (3786)

– Ajalı joq eken iytin küşiginiñ,- dep kijindi bolıstar tobına sırttan qosılğan Tawbay starşın. (3787)

Turğan toptı kiyip jarıp, birtıq Tuqımbay Turardıñ janına bardı. (3788) Balanın betine ejireye qarap qalıp: (3789)

– Seni nege balalar Qızıl Jebe deydi, a? (3790) Aytşı,- dedi. (3791)

Bala kilen oqa-zerli kiyim kiygen ülkenderdin ortasında jüdeu kiyingen jalğız osı ekenin körıp, qorlanganday boldı. (3792) Biraq osınşama ıǵay men sıǵaylardın nazarı özine awıp turğanın añlap, boyın jiyıp aldı. (3793) Tas tüyilip turıp, Tuqımbaydın irin jiyektegen janarsız közine buqpay qarap: (3794)

– Qızıl Jebe jüyrik. (3795) Men de jüyrik bolğım keledi, – dedi. (3796)

– Qaray gör kök tüynekti! (3797)

– Ayılın jiymay turuwn küşiktiñ! (3798)

– Bolar bala boğınan degen. (3799) Mınaw bolatın bala ğoy,- ülkender bastarın şayqap-şayqap qoydı. (3800)

– Sen Qızıl Jebeni körıp pe edin öziñ? – dep tondi Tuqımbay balanın üstine. (3801)

– Jazda Qaraturıqta as bolğanda körgenmin. (3802) Kökem Qızıl Jebege minip kökpar salğan. (3803)

Tuqımbaydın umıtşaq esine endi bari tüsti. (3804) Sol jolı Rısqul Saymasaydın saǵın sındırğan. (3805) Mına turğan Maqaştan kökpardı julıp alıp, Tuqımbaydın kömbesine salım salğan. (3806) Sodan şıǵar, Tuqımbay mına türmege ketip bara jatqan qarşaday balağa kenet raqımı tüsip, basın siypadı. (3807) Älde äkesiniñ Saymasaydı öltirgenine riyzalığın jasıra almadı ma. (3808)

– Alda bayğus-ay,- dep ayağan boldı. (3809)

«Aduwın şal aljığan şıǵar» dep basqalar bul äreketin quptamadı. (3810) Biraq qanşa qaratas jandar bolsa daü Tuqımbayǵa dawıstap reniş ayta alǵan joq. (3811) Tek oyaz ğana: (3812)

– Pristav, balanı atqa mingiz! – dep buyırq berdi. (3813)

Oyaz nökerlerimen atqa qonǵan soñ, bolıstar da qonaq asıǵa qaramay, şartarapqa taray bastadı. (3814) Tarqar aldında oyazǵa arız jazıp ta ulgirdi. (3815)

«Rısqul Jılqıydarov tek bir bolısqa qana qarsı şıǵıp qoyǵan joq. (3816) Ol sonımen birge aq patşanıñ zañına, äskeri gubernatordıñ jäne Sızdıñ jarlıqtarıñızǵa qarsı şıqtı. (3817) Sondıqtan onı äskeri sotqa beruwdi talap etemiz. (3818) Eger bizdiñ osı ötinişimiz eskerilmese, onda biz özimizge senip tapsırılǵan qawipsiz atqara almaymız. (3819) Eger Rısqul Jılqıydarov äskeri sotqa berilse, onda bul halıq üşin ülgı jäne bası buzıq adamdardı awızdıqtaw bolar edi. (3820) 1 yanvar 1905 yıl» dey kele barlıq äkimder qoldarın qoyıp, mörlerin bastı. (3821) Eñ birinşi bolıp Şamalǵa bolısı Dat arapşalap qol qoydı. (3822) Sodan keyin Jayılma, Kişi Almatı bolısı, Moyınqum bolısı, Qarasuw bolısı, Türgen bolısı, İle bolısı, Tüstik Balqaş, Tawqum Balqaş, Uzınaǵaş, Quram, Batıs Qastek, Taw-Jalayır, Arasan, ne kerek qırıq bir uwpravitel tizildi. (3823)

Qızdı-qızdımen Tuqımbay da barmaǵın basıp qaldı. (3824) Rısqulda kegi ketkendikten emes, bolıstardıñ tiziminde jürgendi ülken ırım etip, işinen: «E, arwaq, qolda, qolda, qolda»! dep üş qaytaladı. (3825)

V

Qırq bir bolıs qol qoyǵan arızben Vernıy weziniñ naçalniygi Georgiy Aleksandroviç Sorokin äskeri gubernator fon Tawbeniñ qabıldawına kelgen. (3826) «Rısqul isi» dep atalatın jaǵday fon Tawbege jete tanıs. (3827) Vise-gubernator Ostaşkin mırza egjey-tegjeli tüsindirgen. (3828) Qazir wezd naçalniyginiñ atına jazılǵan arız aldına kelgende, «Rısqul isiniñ özi oylaǵannan äldeqayda kürdelirek ekenin sezdi. (3829) «Menen görı nadan bolıstar köregen bolmasa netti. (3830) Şımında Rısqul jalǵız Saymasayǵa qana oq atqan joq ğoy».(3831)

Gubernator fon Tawbe bul oyın oyazǵa sezdirmewge tırıstı: (3832)

– Ärine, upravitelderdin hawpi orındı. (3833) Men de solay oylaymın, Georgiy Aleksandroviç. (3834) Rısqul qatañ jazalanbasa, basqa buzıqtar da bas köteruwi abden mümkün ğoy. (3835) İşki Rossiyadağı jağday anaw. (3836) Keşegi «Qandı jeksinbiden» keyin bülük örşip baradı. (3837) Sol bülük bizdin aymağımızdan şıǵıp ketpewine kim kepil. (3838) Aldın aluw kerek. (3839) Mına uwpraviytelder aqılsız adamdar emes. (3840) Olardın adal qizmetşiler ekenin osıdan-aq körüwge boladı. (3841) Biraq... (3842) Georgiy Aleksandroviç, äskeri sot Jetisuw guwberniyasına taralmağan ğoy. (3843) Munı siz bilesiz. (3844) Sondıqtan bul мәseleni şeşuw sizdin de, meniñ de qolımnan kelmeydi. (3845) Äskeri sotpen sottaw üşin tek Türkistan general-gubernatorının ruqsatı bälkim, tipti Rossiya iymperiyasınıñ äskeri ministriniñ ruqsatı kerek bolar,- dep fon Tawbe kresloğa şalqaya berdi. (3846)

Kreslo tusında imperatordın ülken suwreti ilwli tur. (3847) Nikolay II qılıştın qınabına tayanıp qalğan. (3848) Murtı edireyip, köz bedireyip, qay qırınan kelseñ de öziñe tik qaraydı. (3849) Jartı quday osı. (3850) Bälkim qudaydan arı bolmasa, beri emes. (3851) Ulanbaytaq iymperiyanıñ jeke-dara monarhı. (3852)

Gubernator fon Tawbe patşağa elikteytin. (3853) Şaşın da sonıkindey qırıqtırıp, murtın da solay bastıratin. (3854) Tipti qajeti bolmasa da beline qılış asınadı. (3855) Kreslodan şalqaya bere sol qılıştın sabına tayanıp otıradı. (3856) Biraq osınşa aybınımın kişkentay bir «kirgizdin» isin özi şeşe almawı oyazdı qapalandıradı. (3857)

Taşkent pen Peterbuwrgti mazalamay-aq özimiz ğana ın-şınsız tındıra salmaymız ba? – dep qaldı oyaz. (3858)

– Joq, Georgiy Aleksandroviç, oylanbay aytasız. (3859) Rısquldın basın ala saluw oñay. (3860) Odan eşteñe önbeydi. (3861) Äñgime sol jazanı jurtqa jariya etuwde. (3862) Al, jariya etuw üşin joğarıdağıday sanksiya kerek. (3863) Mәseleniñ öte mañızdı ekenin aytıp men general-gubernatorğa xat jazayın. (3864) Jawabı qalay boladı – is solay şeşiledi. (3865) Kelistik qoy, Georgiy Aleksandroviç. (3866) Äñgime osımen ayaqталған аңғарған oyaz ornınan jıldam turıp, gubernatorğa basın iydi. (3867)

– Saw turıñız, Georgiy Aleksandroviç,- dedi gubernator kreslodan turmasthan qolın sozıp. (3868)

Oyaz şıǵıp ketken soñ, qoñıraw qaǵıp, adyutantqa: (3869)

– Ostaşkin mırza kirsin,- dedi. (3870)

Vise-gubernator kirip kelip: (3871)

– Sluwşayu Vas,- dep qalşıyıp turıp qaldı. (3872)

– Mihail Zaharoviç, endi «Rısqul isimen» tikeley siz aynalısasız. (3873) Meniñ atımnan general-gubernatorğa xat dayındañız. (3874) Rısqul Jılqıydarovqa äskeri sot ükimin şıǵarıp, 16-ş1 statiyamen sottawğa bolar ma eken, dep istiñ män-jayın tügel bayandap jazıñız. (3875) Bolıstardıñ arız1 tuwralı da aytıñız. (3876) Xat dayın bolǵan soñ maǵan qol qoyuğa äkeliñiz. (3877)

– Qup boladı! – dedi Vise-gubernator Ostaşkin. (3878)

***

Araǵa apta salıp, Taşkentten, general-guewbernatorıdan jawap keldi. (3879) Adyutant fon Tawbege qupiya eki xat aşpastan usındı. (3880) Birinşi konvertti aşıp: (3881)

– Nu da,- dedi fon Tawbe xattı okıp bolıp. (3882)

«16-ş1 statya boyınşa äskeri sotpen sottaw Jetisuw guwberniyasına jatpaǵandıqtan, Rısqul Jılqıydarovtı äskeri sotqa beruw mümkin emes. (3883) Sonımen birge oǵan qatañıraq jaza qoldanuw üşin jergilikti sotqa nusqaw berıñız», delinipti xatta. (3884)

Fon Tawbe ekinşi konvertti aşıp şuqşıyadı. (3885) Xattıñ sol jaq şekesine: «General-gubernator. (3886) № 121, 16 Aprel 1905 jıl. Taşkent qalası» – dep jazılǵan, Ekinşi şekesinde: « Qupiya (3887)

Jetisuw bolıstarıñın Äskeri gubernatorına» degen jazuw tur. (3888) Odan äri tekst ketedi: (3889)

«Meniñ alǵan mälimetterim boyınşa, soñǵı kezde kirgiz awıldarınıñ arasında keybir tolquwlar bayqalǵan siyaqtı. (3890) Bul sirä, ükimetke qarsı ortalıqta jürip jatqan ziyandı äreketterdiñ äserinen tuwsa kerek. (3891) Sondıqtan da, joǵarı märtebeli mırza, öz wezd naçalniykterinızge, uçaskelik pristavtarğa tärtip berıñız: köşpendilerge qatañ baqılaw ornatılsın, halıqtı bülükke şaqıratın senimsiz adamdar bayqalsa, derew bizge habarlap turıñız jäne älgindey bülükşilerdi köşpendilerdiñ arasınan alastatuwğa äreket jasañız...(3892)

General-gubernator».(3893)

Qol qoyılıp, mör basılğan. (3894)

Fon Tawbe eki judırıǵına mañdayın tirep otırıp qaldı. (3895) «Tüsinbeymin,- dedi özine özi,- qoy awzınan şöp almaytın momın Jetisuw dep bul ölkege özderi äskeri sot pärmenin taratpaydı. (3896) Söyte tura kirgizder arasında tolquw bayqaladı, abaylañdar, deydi. (3897) Ärine, abaylaymız. (3898) Küni keşe Jayılma bolısında bir top belgisiz kirgizler uryadnikti ölimşi etip sabap ketken. (3899) Al, Jayılma uwpraviteli Narsultan bizge eñ senimdi adam. (3900) Sonıñ jerinde älgindey oqiyǵa bolıp jatqanda basqalardan ne qayır. (3901) Vernıydıñ erler gimnaziyasında ükimetke qarsı marksister uyımı biraz jıldan beri ömir sürip kelipti. (3902) Tipti sol uyımın bir müşesi, gimnaziyanıñ keşegi tülegi Mihail Frunze degen Peterbuwrgten bir-aq şıǵıp, «Qandı jeksenbi» oqiyǵasına qatısқан. (3903) Qazir İvanovo-Vozneskide bolşeviktik nasiyxat örtin lawlatıp jürgen körinedi. (3904) Bizge ortalıqtan sayasiy tutqındardı aydaydı. (3905) Al, olar bolsa mundaǵı eldiñ basın uwlaydı. (3906) Söyte tura, Jetisuwǵa äskeri sottıñ ükimi jürmeydi. (3907) Logika qayda?». (3908)

Fon Tawbe jez qoñırawdı ädettegiden qattı qañǵırlattı. (3909) Sıptay adyutant saqpanday atılıp kirdi. (3910)

– Barlıq wezderdiñ naçalnikterin erteñ tañǵı saǵat toǵızǵa şaqırınız. (3911) Bärin!- dedi fon Tawbe. (3912) – Da, qala jandarmeriyasınıñ polismeyster, oblistiñ türme bastıǵın, okruwgtıq sot predsdatelin şaqıruwdı umıtpañız. (3913)

Fon Tawbe emen ağaştan soqqan qomaqtı kreslodan ırǵıla turıp, terezeniñ aldına bardı. (3914) Gubernator baǵında ağaştar jasıl pulişke oranıp, nele alwan qustar sayrap, arıqtaǵı suw sınıǵır-sınıǵır qoñırawlatıp aǵıp jatır. (3915) Beyiştıñ baǵınday, Edem baǵınday. (3916) «Biraq Edem baǵında da beybitşilik bolǵan emes. (3917) Onda da neşe türli tartıs ötken. (3918) Bäri aldamsı. (3919) Bäri tüs siyaqtı», - dep fon Tawbe terezeden betin burıp äketip edi, imperatordıñ közi men közi atışıp qaldı. (3920) İmperator munı kinälaǵanday ızǵar şasıp tur eken. (3921) «İyä, imperatordıñ taǵı sıqırılğan küni meniñ taǵım tas-talqan boladı. (3922) Älgi kirgizlar aytqanday: «tüyeni jel şayqasa, eşkini kökten izde.» (3923) Jabayı tüzemder de keyde osınday dana sözder ayta aladı. (3924) «Jabayı, jabayı» dep jürip jalpamızdan tüspeyik...(3925) Revolyusiya. (3926) Revolverden atılğan oqtay qarıp tüsetin qanday qorqınıştı söz. (3927) Bul sözdiñ

ideyasımen tüzemder uwlansa, soyqan sonda bolmasın. (3928) Bulardıñ äyelderi at pen tüyeniñ üstinen tüşpey tolğanıp, boşana beredi. (3929) Bir köterilmesin, bir köterilse – jawıngerlik ruwhı şığandap ketetin şataq el. (3930) Al, biz «momin, momın» dep özimizdi aldaymız. (3931) Bularğa äskeri sot jürgizuwdi qospaymız. (3932) Aytpaqşı, älgı Rısqul...» (3933)

Fon Tawbe qoñırawdı tağı da aldı. (3934) Jiptiktey adyutant qoñıraw qağılar-qağılmas sart ete qaldı. (3935)

– Ostaşkin mırzanı şaqırñız. (3936)

– Qup boladı! (3937)

Vise-gubernator atan tüyedey nän kisi edi. (3938) Qazına tikken muwndır şaq kelmey, kiyimdi udayı jeke ustağa arnayı zakazpen tikkizetin. (3939) Qazanday bası qasqa mañday, mañgaz. (3940) Biraq murnı kertiktew, al iyegi tım şıǵñqı. (3941) Saqal-murt qoymaydı. (3942) Onıñ esesine küreñ qası qoyu. (3943) Qabağı jarday. (3944) Osınşa tulğa-tür bola tura, fon Tawbeni körgende mañgazdıǵı aydalada adasıp qalıp, ebedeysiz qalbalaqtay beredi. (3945) Öz isine meylinşe berilgen, üy-jayın, qatın-balasın memleket isi degende umıtıp ta ketetin pärwana adam. (3946) Fon Tawbeniñ aldında qasqır körgen tüyedey qalşıldap qaladı. (3947)

– «Rısqul isi» ne bolıp jatır? – dedi fon Tawbe öz orınbasarına. (3948)

– Äzirşe isti Kişi Almatı sotına tapsırǵanbız. (3949)

– Mına general-gubernatordıñ jawabımen tanısıñız. (3950) Äskeri sotqa ruqsat joq. (3951) İsti okruwgtik sotqa tapsırñız. (3952) Rejimi qanday? (3953)

– Jeke kamera- qatañ rejim, Joǵarı märtebelim. (3954)

– Prixodkoğa eskertip qoyñız: bir ret Rısquldıñ türmeden qaşıp ketkenin umıtpasın. (3955) Balası da sol kamerada ma? (3956)

– İyä, Joǵarı märtebelim. (3957)

– Okruwgtik sotqa tapsırñız, iske qatañ qarasın. (3958) Bükil uwptavitelder bizdin äreketimizdi baǵıp otırǵanın umıtpañız. (3959) Bolıstardıñ narazılıǵına qalmayıq. (3960)

– Qup boladı, Joǵarı märtebelim. (3961)

– Oyan, Turar dedi äkesi, eki tizesin bawırına jıyıp, eki qolın tizesine qısıp, bürisip uyıqtap jatqan balasına. (3962) Burıñışa «Turaş» demekşi edi, biraq qaytalap: (3963)

– Oyan, Turar! – dedi. (3964)

«Erkeletuwdıñ jöni joq. (3965) Endi erkelik senen ketti, bayğus bala. (3966) Endi senen balalıq ta köşti. (3967) Budan bılay öz küniñdi öziñ körıp, ölmestiñ qamın oylanuwıñ kerek. (3968) Erkeletuwdıñ jöni joq».(3969)

Burın balasın arqalap, aymalap jürgendey-aq, Rısqul tap bugün osılay oyladı. (3970) Onğa tolar-tolmas baldırğan şeşesiz ayaqtanıp, şerli jetim boldı da, äkesin Alatawday arqa tutuwşısı edi. (3971) Äkesiniñ meyirimi tüsip, emirengen kezderi az bolatın. (3972) Mañdayınan siypawı siyrek. (3973) Biraq, adamda ayılmay seziletin mahabbat bolar, udayı at üstinde tün qatıp, tüsi qaşıp jüretin äkesiniñ özine degen süyispendigin bala iştey sezer edi. (3974) Tula boyındağı tuldırı, mañdayındağı sönbegen juldızı Turar bola tura, Rısqul özin-özi tejep, däl qazır meyir töğüwden boyın jıydı. (3975)

– Tur! – dedi qatal ünmen. (3976)

Türmeniñ tüni jaz da bolsa salqın. (3977) Balanıñ jamılğısı joq. (3978) Şolaq beşpet basına tartsa ayağına, ayağına tartsa basına jetpeydi. (3979) İrgede temir tösek bar. (3980) Biraq oğan jata almaysıñ. (3981) Jatayın deseñ, yaki otıra berseñ ortasındağı eki taqtay tayıp ketip, qulap түsesiñ. (3982) Taqtaylar tösektiñ jaqtawlarına uşpa-uş ilingen. (3983) Nıq turuwğa bir-eki eli jetpeydi. (3984) Bul türmede taqtaydıñ tağşılığınan emes, ärine. (3985) Oynaqtap tursın dep ädeyi oylap tabılğan amal. (3986)

Rısqul endi sol eki taqtaydı tas edenge tösep, üstine Turardı jatqızadı. (3987) Özine taqtay da jetpeydi...(3988) Eski tüye jün şekpen äri jamılğı, äri töseniş. (3989)

Dalada jaz şıǵıp, düniye jadıraǵalı qaşan. (3990) Biraq, tas abaqtınıñ işi bir jılımas. (3991) Balanıñ bası siyar-siymas jalǵız terezeden ömiri kün közi köringen emes. (3992) Onıñ özi bilektey bel temirmen ayqış-uyqış torlap tastaǵan. (3993)

Ras, kündiz aspannıñ qıyıǵı tört bölünip körinedi. (3994) Onda da türegep turıp, esik jaqtan qarasañ ğana. (3995) Al, otırǵanda körinbeydi. (3996) Terezege qol jetpeydi. (3997) Abaqtı bölmeden görü zındaǵa köbirek uqsaydı. (3998) Şıñıraw zındannıñ awzı aspañǵa qarap turadı ğoy. (3999) Tas kameranın terezesi de üydiñ qabırǵasınan görü töbesine jaqın. (4000)

Abaqtı – art aylanbas tar. (4001) «Ölgende jatatın körden säl keñdew,- dep qoyadı Rısqul. (4002) – Körde, bälkim, budan göri jılraq bolar. (4003) Munıñ mürdeden bir artıqşılıǵı közdey bolsa da terezesi bar. (4004) Aspannıñ bir puşpaǵı körinedi. (4005) Eger qabirinde de osılayşa kök aspannıñ közdey bir keseǵi körinip turar bolsa, ölgenniñ ökinişi öte qattı bola qoymas».(4006)

Kameradan aspan körinedi. (4007) Kündizden göri tün täwir. (4008) Tünde aspan bultsız bolsa, jalqı juldız dirildep turadı. (4009) Rısquldıñ kamerasına kirip jılınǵısı kelgende jalınıştı keypi bar. (4010) «Bayǵus-aw, munda sonaw seniñ aspanıñnan da suwıq. (4011) Basıña tüsepegen soñ bilmeysiñ ğoy»,- dep söyleser Rısqul onımen. (4012) Udayı bir-aq juldız turadı. (4013) O da tün awa bere jasırınıp qaladı. (4014)

Qapasta aspannan basqa ne körinuwşı edi. (4015) Ras, türme tübindegi nar emenniñ bir butaǵı kölbeñdep, jasıl japıraq köz aldaytın. (4016) Nadziratel kameranıñ temir esigindegi közdey tesikten sıǵalap, tutqın ne istep otır eken, qalay otır eken dep añdıytın. (4017) Sonda Rısquldıñ ılǵıy türegep turıp terezeden köz almay qalǵanın bayqaydı. (4018) «E, bul ne körıp tur eken?» - dep tañ qaladı. (4019) Arı oylap, beri oylap, aqırı emen butaǵınan özge eşteñe joq ekenin bilgen soñ, nadziratel älgi butaqtı qırıqtırıp tastadı. (4020) «Endi ne ister eken?» - dep tizesin quşaqtap, qatıp qalǵan eken. (4021) «Ölip qalǵan ba?» dep küdiktengenşe bolǵan joq, tutqın ornınan barıssa bir-aq atılıp esikke jetti de nadzirateldiñ közine suq sawsaǵın usına umtıldı. (4022) Nadziratel şoşıp ketip, oqıs şegingeni sonşa tar koridordıñ artqı qabırǵasına kegeñ etkizip basın urıp aldı. (4023) Şüydesin qolımen siypalap eseñgirep biraz turdı. (4024)

Kameranıñ töbesi de, tört qabırǵası da, tor terezesi men esigi de tutqınǵa jawıǵa tönip, tınısın tarıltıp turadı. (4025) Biraq, Rısquldıñ eñ jek köretini temir esiktegi közdey tesik edi. (4026) Rısqul azaptıñ ne bir türine şıdap-aq baǵar, biraq közdey tesik degbirin qaşıradı. (4027) Tesikten jılt-jılt etip añduwşı közder köringende şıqsıtı bult-bult oynap, tisi şıqırlap, älgi urı közderdi şuqıp şıǵarıp jibergisi kelip jını qozadı-aq. (4028)

– «Bul näletiler nege qaray beredi? (4029) Tamaşa köre me? (4030) Jaña ǵana suǵın qadap ketip edi goy? (4031) Älde meniñ müsäpir halde otırǵanımdı körıp quwana ma eken? (4032) Olarıñ bola qoymas!» (4033)

Osılay dep özine, özi dät beri özin ör ustaǵısı keledi. (4034) Saǵı sınbaǵanın bildirgisi keledi. (4035) Keyde suwmañdaǵan suq közderdi bayqamaǵan boladı. (4036)

Bizaq adam özin-özi tejey bergenniñ de jaqsılıǵı şamalı. (4037) İşinen tıñannıñ ızası – almanıñ özeǵına qurt tüsken siyaqtı. (4038) Sırtıñ bütin, işiñ tütün. (4039)

Sol tütün işke siymay ketkende, Rısqul suq sawsaǵın qadap tesikke tura umtıladı. (4040)

Artınşa, munday qızbalıqqa boy bergenim qalay? – dep ökinip te qaladı. (4041)
Duşpanǵa osaldıǵıñdı bildirme deydi. (4042)

Söytip, jalǵız jasıl butaq ta qayıp bolǵan. (4043) Nadziratel onı qırıqtırǵanı kameraǵa kün tüsirmeydi degen qamqorlıqtan emes, ärine. (4044) Qılmiskerdiñ közi kameranın tumaqtay tas, kördey qarasur qabırǵasınan basqa boyawǵa aldanbaǵanı jaqsı. (4045) Al, tutqınnıñ künde jasıl japıraqtı tamaşalap, köz janarın dem aldırıp turǵanı, nadziratel tarapınan ülken sıy bolar edi. (4046) Onda mırzalıqtıñ ne keregi bar. (4047) Türmeniñ qojayını şaması kelse aspannıñ kögildir tüsin sup-sur boyawmen battastırıp qoyar edi, amal ne, onı istey almaydı. (4048) Äzir aspanǵa jeter satı joq, ras, keyde bulttar kömektesedi. (4049) Biraq en tunjır bulttıñ özi türme kamerasınıñ tüsinen äldeqayda aşıq. (4050) Nadziratel şaması kelse tünde qaltırıp turatın jalǵız juldızǵa balşıq jaǵıp qoyar edi. (4051) Äzir onı da istey almay jür. (4052) Ärine, eñ qızıǵı, jalǵız közdi äynekti tars japqan ğoy. (4053) Biraq ol türmeniñ erejesine jatpaydı. (4054) Bir ğana amal – tor temirdi neǵurlım juwanıraq qaǵuw. (4055)

Terezeniñ közin bitegenmen, köñildiñ közin qalay bitersiñ. (4056) Adamdıñ aytıp bolmas ğajap qaisyetteriniñ biri – köñil közi goy. (4057) O, onımen mıñ türli boyaw körüwge boladı! (4058) Ol arqılı sonaw saǵım tawlarıñ ar jaǵında jatqan Tülkibastı, Kemberbastaw men Kümisbastawdı köre alasıñ. (4059) Däw-Babanıñ sırtındaǵı İyrsuw men Aqsuwdı aralaysıñ. (4060) Mıñjılkı men Maqpal jaylawın, Ular tawın şarlaysıñ. (4061) Kisinegen jılqı, şıñgirlegen qulındar, üyezdegen biyeler, mañıraǵan qoy, möñiregen siyır; zawza qoñızı ändetken tunder; aq süyek oynap alqınǵan qız, bozbala; aylı tündegi altıbaqan; qantalap barıp batqan kün; künniñ batısından şıǵısına deyin qızǵıltım boyawǵa malınǵan bulttar; şıǵar künniñ şańşıla şaşıraǵan säwlesi, aqbas tawlarıñ alawlaǵan şındarı; Dawılбай toqaldıqqa tartıp alǵan Äsem qızdıñ jäwdir közi; jılqışı Rısquldı körgende alawlap ala jöneletin sol Äsemniñ alma beti...– bäre de köz aldında. (4062) Bul körinisterdi nadziratel eşwaqıtta da, mıtıqpen de, nayzamen de quwıp şıǵa almas. (4063)

Tas qapastıñ qursawında otırğannıñ özinde adamnıñ kökireginiñ terezesine temir tor qağa almaydı. (4064) Odan kündi de, aspandı da, jasıl japıraqtı da tasalay almaydı. (4065)

– Tursañşı, Turar! (4066)

Bala uyqısın qıymay, ıñırsıp, bürsiyip jatadı. (4067)

– Qazır, köke. (4068)

Türme kameralarının bəri munday emes. (4069) Budan bir mısqaq bolsa da täwirleri bar. (4070) Birneşe kisiligi, tipti bir qora tutqın jatatını da bar. (4071) Tup-tutas tastan emes, qıştan, tipti dombal, qam qıştan soğılğan kameralar da kezdeser. (4072)

Rısqul kamerası – sanawlı tas abaqtınıñ biri edi. (4073) Munda tek asa hawipti tutqındar, patşa tırşılıgine barınşa ziyankes, zor qılmısker ğana otırğızıladı. (4074)

Sonday qılmıskerlerdiñ biri Şilmembet Şımırdañ şıqqan Rısqul Jılqıydarulı edi. (4075) Ayaq- qolın kisendep, alğaş osı tas qapasqa jelkelep kirgizgende mın da toğız jüz besinşi jıldıñ bası bolatın. (4076)

Osı türmeden bir ret qaşıp şıqqan, ädisine salıp abaqtınıñ astın tespekke äreket jasıp, qarañğıda irgege tırnaq salıp körıp edi, köbesi sıdırılıp tüse jazdadı. (4077) Sawsaqtarı mup-muzday tasqa tiyip, köbesi japırılıp, şıp-şıp qan şıqtı. (4078)

Erteñine nadziratel onı däretxanağa şıǵarıp bara jatıp sawsağındağı qandı bayqap qalıp: (4079)

– Bayqa, bālem! (4080) Bul saǵan ötken jolǵıday kamera emes, – dep ayızı qanǵanday qarq-qarq küldi. (4081)

Bul jolı türme qızmetkerleri saq boldı. (4082) Rısquldıñ kim ekenin tanıp qalǵan, qoy qoraǵa qamap qoysañ, abaqtı osı eken dep, tırp etpey jata beretin añqaw qazaq bolmay şıqqanına közderi jetken. (4083)

Tas kameraǵa qamalǵan soñ-aq Rısqul isinin oñalmasıñ sezgen. (4084) Jaza jarlıǵı köp uzamas dep te kütken. (4085) Ölim jazası bola ma, katorǵa bola ma,- köp keşikpes dep edi. (4086) Biraq jarım jıldan astı, is äli şeşilmey jatır. (4087) Eki iyıǵına eki kisi mingendey şombal, qoldan quyılǵanday şımır, öte qaruwlı kisi edi, abaqtı sorıp tastadı.

(4088) Qızıl-küreñ jüzi basındağı tozğan aq qalpaqtıñ tüsindey künnen-künge quwarıp baradı. (4089)

Aq qalpaq demekşi, onıñ janı siri eken. (4090) Qanşa jıl bolğan, quday-aw, tuğan jeri Tülkibastan keter jılı Qatşağül jeñgesi tigip berip edi. (4091) Topırağıñ torqa bolğır, sol Qatşağüldiñ de süyegi äldeqaşan quwrap qaldı. (4092) Rısqul endi oylap tursa, tula boyında tuwğan jerden qalğan jalğız osı tozğan qalpaq eken. (4093) Basqa eşteñe saqtalmağan. (4094) Eş belgi joq. (4095) Bări tozğan, bäriniñ küni ozğan. (4096) Endi mine basınan bult arılmay awırdan da awır künder tuwdı. (4097) Noqta siymas qayran bastıñ endi qay şuñqırda qaların, aq qalpaqtıñ qayda şiririn bir qudaydıñ özi bileği. (4098)

Sirä, äkimder onı osı tas kameranın işinde şiriter. (4099) Sottı tım sozuwlarına qarağanda, bări iqtıymal. (4100)

– Tura ğoy, Turar. (4101) Men sağan jağdayattı tügel aytıp bereyin de. (4102) Mına jendetter meni bir jaylı qılatın waqıt kelip qaldı-aw deymın. (4103) Sen bärin estip alğanıñ jön. (4104)

Kir aşıлмаған бөздей болıp аspanнıñ сәл-пәл ағара бастағанı байқaldı. (4105) Endi сәлден keyin nadziratel kelip, temir esikti tewip аşıп, Turardı alıp ketedi. (4106) Qarşaday bala tañ qarañğısınan qora sıpiradı. (4107) Odan keyin kümege at jegip, türme bastıq Prixodko morzaniñ balaların gimnaziyağa aparıp saladı. (4108) Odan oralğan soñ Prixodko mırzaniñ otının jarıp, külin şıғaradı. (4109) Küni boyı tınımsız jumıstan qaljırap, kamerağa qaytıp kelgende, äkesiniñ äңgimesin tıñdawğa şaması kelmey qulaydı. (4110)

– Uyqısın qıymay men ayağanmen, quday ayamasa, adamdar ayamasa, bäribir qor bolmay ma. (4111) Odan da buğan men istiñ män-jayın, түп törkinin түgil aytıp qaluwım kerek qoy. (4112) Bälkim, erteñ keş boluwı. (4113) Meniñ hikayamdı äytewir, bir adam biluwge tiyis qoy. (4114) Keyingiler bul şıtırman-şıғалаñ isti sottıñ qaғazınan emes, öz balamnıñ awzınan biluwi abzal şıғar. (4115)

«Meni bular qaraqşı, adam öltiruwşı, qanışer deydi. (4116) Tım bolmasa Turar bilsin şındıqtı. (4117) Qaraqşı kim? (4118) Qanışer kim? (4119) Jer betinde qaraqşı az ba? (4120) Äne sonıñ qaysı birin Türkstannıñ general-gubernatorı özi qadaғalap, tergew barısın dürbimen qarap otır? (4121) Ol ol ma, Prixodko mırzaniñ bir «köñli түsip» aytıp ketkenine qaraғanda, «Jılkıaydarov Rısquldıñ isi» tuwralı Türkstan general-gubernatorı

sonow Peterburgtegi patşanıñ soğıs ministrine aqpar aytıp, aqıldasuwğa мәjbür bolıptı. (4122) Kördiñ be, Turar, qay qazaqtıñ isin patşa-ağzamıñ ministri tikeley öz adamı qarap jatır edi? (4123) «Barıp kel, şawıp kelman kün keşken kädimgi barımtaşı, qaraqşısı bolsa, onımen qudıretti ökimet östip täjikelesip jatar ma?» (4124)

Şındıqtı biletin bir pendeniñ bolğanı jön. (4125) Onı osı jalğız ulınan basqağa ağınan jarılıp, aqtarılıp, ayta almas. (4126)

– Tur!- dep dawsı oqıs şıqtı. (4127) Bul dawıs Turardı ğana emes, oy ormannıñ nuwında jürgen özin de oyatıp jibergendey qatal estildi. (4128) Bala közin uqaladı. (4129) Birer ret esinep aldı. (4130)

– Tıñdap otırmın, köke. (4131)

– Bul bılay,- dedi Rısqul söz bastap. (4132)

Tañ qarañğısı tas qabırğalardı tarılta tüskendey tüksiydi. (4133)

Rısquldıñ oy-qiyalı qamawdan şıǵıp, ata-babalar jerin şarlap ketti. (4134)

– Turar, tıñda. (4135) Meni jurt Saymasaydı öltirgen buzıq deydi. (4136) Al, Saymasaydan burın ne bolğanın bilmeydi. (4137) Saysasay soyqanına ne äkelip soqqanın anıqtamasa men körde de tınış jata almaspın. (4138) Munıñ özi bılay bolğan edi, sırağım...(4139)

***

Däw-Babanıñ döñkiyip jatqan jotasın ay säwlesi şalıqtap ötti. (4140) Öñtüstik-şıǵıstan, Jabağılı jaqtan, sirä, ay tuwıp kele jatsa kerek. (4141) Qarañğı tünde tüksiyip jatqan tawdıñ tüsi jılığanday edi. (4142) Düley tünek aqsıl säwleden quyrıǵın qısıp qaşqan qasqır siyaqtı. (4143)

Tünektiñ tüsi suwıqtı. (4144) Tün jamılğan Däw-Baba jariqtıq jalğız-jarım adamğa qorqınıştı-aq. (4145)

Ara-tura üki uhilep, äldeqanday belgisiz qus januşıra şar-r ete qaladı. (4146) Taq qoynawı tün balasına jumbaq julqısuwmen belgisiz şuw, qırqısuwmen ötedi. (4147) Tün qaraqşıları tınış duniyeniñ şırqın buzıp, özinen älsiz jügirgen añ, uşqan qustıñ sorın qaynatıp, jılı-jılı qanın qılğıtıp, quw tamaqtıñ quldıǵında jüredi. (4148) Işqınğan üki,

jaman japalaq, qaratilew bayğız mına şögip jatqan tawdın toğay-toğay jınısına tolıp ketetin siyaqtı. (4149)

Rısqul äw basta bul sumdıq dawıstardan şamalı seskennen. (4150) Qanşa batır bolsañ da tün işinde, aydalada, japadan-jalğız turğanda bayğızdın suñqılınan tula boyun aza bolar. (4151) Qas qılğanday Berdiqul da tez orala qoymadı. (4152) Qulaqtağı suw ölimsirep, bir-aq qasıq qalıp, üzilip bara jatqan soñ ağası Şänke-bastawdın basına barıp qaytpaq bolğan. (4153) Sirä, Dawılbay awılı suwdı burıp alsa kerek. (4154) Keşe ğana sol awıldın aqsaqaldarimen batalasıp, Şänke-bastawdın suwın kezek işpek bolıp kelisip edi. (4155) Sälakterdın işinde bügingi tün suw kezegi Jılqıydar dın balalarına tiygen. (4156) Ağayındı Berdiqul men Rısqul tarı suwaruwğa sıqqan. (4157) Ağayındı üşeydin kenjesi Moldabek kedey awıldın qoy-eşkins küni boyı bağıp, dınkelep kelgen soñ tüngi suwğa alıp şıǵuwğa ağaları obalsındı. (4158)

Rısqulğa salsa, tarı eǵıp, torğay qorıp jürgisi joq. (4159) Esi-derti Däw-Babannın ar jaǵında jatqan İyrsuwda. (4160) İyrsuw – Aqsuw-Jabaǵılınnıñ qaqqası. (4161) Ol jerdi de Dawılbay jaylaydı. (4162)

İyrsuw- mına Kemberbastawday tarqoltıq emes. (4163) Kemberbastawda art aynalar jer joq. (4164) Maldı bos qoya berseñ eginge tüsedı. (4165) Birer qara sawın malı baylawlı. (4166) Düniyede baylawlı turğannan artıq ne qorlıq bar. (4167) Baylawlı buzaw buqa bolmaydı, dep jariqtıq Jılqıydar beker aytpağan. (4168) Söytıp, özi öle-ölgenşe balaların kisi esigine kriptar qılmawğa tırısқан. (4169) Biraq qatıbas zamannıñ zañı äkeniñ täwelsizdik äreketine köne bermeydi de ğoy. (4170)

İyrsuw- şurat jaylaw. (4171) Jan-jaǵı taw. (4172) Tawğa şıǵıp ketip, tasta-tasqa sekirip kekilik izdegenniñ özi ne ğaniybet! (4173)

Jılqıydar Dawılbaydın jılqısın baǵar edi. (4174) Eǵer äkesi jılqı baqqasa, Rısqul atqa munşa esi ketip qumar bolmas ta ma edi, tünde tüsinen, kündiz oynan at ketpeydi. (4175)

– Seniñ tübiñe osı at jetpese neǵılsın,- dep renjuwşı edi äkesi keyde. (4176) Marqumnnıñ sol aytqanı keyin kelgendey de boldı...(4177)

Erkine salsa, Rısqul tas basıp, tay asıp, keñ älemniñ ayasında, Aqauw-Jabağılıniñ sayasında, nuw orman men jasil jaylawdıñ törinde jürüwdi armanday añsaydı. (4178) İyrsuwğa ketpekşi bolıp bir-eki ret oqtalıp edi, ağası Berdiqul jibermey qoydı. (4179)

Jılqıydar dünüye salmağanda, Rısqul büytip ketpen arqalap, tarı qorıp, suw suwarıp jürmes te edi. (4180) Basında bostandığıñ bola turıp, balaq türüp, balşıq keşkennen göri, baydıñ jılqısın bağıp, küni-tüni at üstinde jürgen artıq siyaqtı körinedi de turadı. (4181)

Dünüye şirkin qıylı- qıylı. (4182) Birew jarlı, birew bay. (4183) Dawılbaydıñ jılqısı Alatawdıñ alqımın tügel alıp jatır, al Rısqul siyaqtı er-azamatta ayaq law bolarlıq jaman tayı da joq edi. (4184) Osı jaqında ğana Korilovkadan ötken soldattardıñ brakka şıqqan bir atın amaldap qolğa tüsirgen. (4185) Äskeri at aqalteke şalıs, moynı qurıqtay, ayaqtarı siydañ jılqı edi. (4186) Az kün jem berip joñışqanıñ körpesine arqandap baylağannan keyin aqalteke atırılıp şığa keldi. (4187) Bismillâ dep onı Rısqul kökparğa da salıp kördi. (4188) Dodağa joq, şabısqa şaytanday jüyrik eken. (4189)

Äke bayğus bala qızığın körmey erterek ötip ketti. (4190) «Balalarım Älimbek batır babasında küştilerden qorıqpaytın, mıqtılardan ıqpaytın asaw bolıp össe» dep armandayşı edi. (4191) Jılqıydarıñ äkesi Älimbek Tülkibas duwanına atı jayılğan aytuwlı batır, şabandoz, palwan boptı. (4192) Biraq, jalğız attı kedey eken. (4193) Söyte tura, jalşılıq qamıtın kiymey ötker. (4194) Al, Jılqıydar mojanımpay, momındaw kisi edi. (4195) Batırdıñ balasımın dep şirenip otırmay, ağayını Dawılbaydıñ qızmetine kirgen. (4196) Kisi esiginde jürüwdiñ ne ekenin bilgen soñ barıp: (4197)

– Eki dünüyede bir-aq tilegim bar, balalarım kisi esigin körmese eken,- dewmen boldı. (4198) Alğanı Aytoldı báybişe tömengi Talastağı kedey Oyıqtıñ qızı edi, sonan özi endi tura almastay qattı awırıp jıǵılğanda: (4199)

– Aytoldı-aw, sağan aytarım, mına üş balanı baydıñ bosağasına telmirtpe. (4200) Men olay-bulay bop ketsem, Kemberbastawdağı ağayındardıñ adasına barıñdar! (4201) Axat inime sälem ayt. (4202) Eşkimge küni túspey Qaraqoyınnıñ qunarınan nesibesin terip jep jür goy. (4203) Meniñ artımda qalıp bata jatqan üş balama bir toqımday jerdi bäsirelikke bersin. (4204) Eşkimge kırıptar bolmay sol jerden buyırğanın alıp jep kün köriñder,- dep edi. (4205)

Axat Jılqıydar dıñ amanatın ada qılmay, adal orındadı. (4206) Obalı ne kerek. (4207) Jılqıydar dıñ jesiri men jetimderine Qaraqoyınnıñ qara buyra topıraqtı jerinen bäsire bölip berdi. (4208)

Şıntuwayttap kelgende Qaraqoyıñğa Jılqıydar balalarınıñ ortağ bolar jöni de, jolı da bar edi. (4209) Babaları Älimbek batır az ata Alsay balasın qanattığa qaqtırmay, tumsıqtığa şoqtırmay, şonjar tuqımdarmen iyıq tiresip ötti. (4210) Mina qazirgi Dawılbay bolıstıñ äkesi Quljabay datqanıñ özi Älimbektiñ aybınınan mısı basılıp, jüni jıǵılıp turar edi. (4211) Söytip, bul şuraylı Qaraqoyıñğa Älimbek jäne Soqır batırlardıñ arqasında qol jetken. (4212) Äytpese, az awıldıñ ömiri aldına salıp aydağan malı jüzge jetpegen, jüzge jetse küzge jetpegen. (4213) Köbiniñ-aq «üerge iyti, sıǵarǵa biyti» bolmağan. (4214)

Soqır - Älimbek batırdıñ nemere inisi bolatın. (4215) Şın atı Kerimbek edi. (4216) Sonaw Merkede Sıpatay batırdıñ asın bergende qırǵızdan kelgen Teke batırǵa qarsı sayısqa şıǵatın iyisi qazaqtan eşkim tabılmaq iyä arwaq, iyä qudaylap Kerimbek julqınıp ortaǵa şıqqan. (4217)

– Ölse – qunım surawsız! – dep ayqay salǵan deydi. (4218)

– O, bu kim? (4219) Bu qay bala!- desken el aǵaları. (4220)

– Bu, Tülkibastan kelgen Şımır-Şılmembet Kerimbek!- desken jurt. (4221)

Sonda düyim el: (4222)

– Bäydibek! (4223) Bäydibek!- dep uran tastaptı. (4224)

Bäydibek balası bolǵan jer «iyä, qudaylap» jürip Kerimbektiñ tösin toqımmen tartıp baylap, qolına nayzaday uzın ayır baqan bergen eken. (4225) Ayır jaǵın oñ qolınıñ qarına tirep alıp, quj-quj quyqalı basın oramalmen şart tüyip, astına apay tös, juwan bel qarageralapawıt at binip ortaǵa oynaqtap şıqqanda ar jaǵı Arıs, ber jaǵı Almatı, Albannan jıyılǵan jurt taǵı da: (4226)

– Bäydibek! (4227) Bäydibek! – dep aspan astın azan-qazan qılǵan desedi. (4228)

Sayıstıñ serti jaman. (4229) Ekewdiñ birewi qurban. (4230) Soǵan eki sayısker de bas tigedi. (4231) Teke batır talay sayıstan urtın qanǵa toltırıp, arwaǵı asıp, jeñimpaz atanıp jürgen känigi sayısker. (4232) Ortada şombal qara at binip, töbedey bolıp, asqaqtap tur. (4233) Qası salırıp közin japqan. (4234) Tap-taqır jalañ bası şoşaqtaw eken. (4235)

Kerekeñ qusap oramalmen tanbağan. (4236) Tösin toqım ornına ala qıl arqanmen qabat-qabat tañıp tastaptı. (4237) Tekenin arwağı asıñqı edi. (4238) Kerekeñ onıñ qasında köz qoraştaw körindi. (4239)

Biraq, awlaqtan atoylasıp, bir-birine qarsı, baqandarın usına şapqan zamatta Kerimbek keremettey özgerip kenet küş alıp, seskenbey umtıldı. (4240) Sayısta adamnan göri at qattı sasqanday. (4241) Aldınan jolbarıs şapşıp kele jatqanday kilt toqtap, şeginşekten ketedi eken. (4242) Artqı ayaqtarı бүгіліп, бөкsesimen jerge şoñqaya jazdap barıp, qaytadan bawır jazıp, jer bawırlap kösilgende at emes, mısıq qarğığanday äser qaladı. (4243)

Sol soğısta eki batır ekewi de bir mezgilde attarınan uşıp түsken. (4244) Munday sayış, ädette, siyrek kezdesetin jäyt eken. (4245) Teke batırdın qara atının basına baqab tiyip qulağan da, Kerekeñniñ sol közi jazım bolıp ağıp түsken. (4246) Sol Sıpataydıñ aşınan keyin Kerekeñniñ dañqı el awzında Soqır batır dep taralıp ketken eken. (4247)

Arada jıldar ötip, endi qırğızdar jağı öziniñ ataqtı manabı Şabdannıñ asın beredi. (4248) Şabdannıñ asında Teke batır men Soqır batır qayta sayışıp, bul jolı Soqır Teke batırdı uşırap түsirgen. (4249) Teke sol asta jan täslim etken. (4250)

Qaharınan qalın el qaltırağan Quljabay datqa Qaraqoyındı azğana Alsay awılınan ala almağan sebebi batır babalardın arqası edi. (4251) Batırlar da dünüyeden ötedi. (4252) Tırşilikte eşkimnen ıqpağan erler ölimnen qana ökinişpen jeñiledi. (4253) Noqtalı bas solay. (4254) Soqır batır qaytı bolğanda Quljabay datqanıñ jandayşaptarı Qaraqoyındı alıp qoymaq bop arı-beri äreket jasaydı. (4255) Sonda Alsaydıñ bir aqını: (4256)

– Tospanıñ qıstaw saldım bulağına, (4257)

Joñışqa, at semirer, qurağıña. (4258)

Jıǵılsa qulan barıp jol üstine (4259)

Qurbaqa qarǵıp miner qulağına,- degen eken deydi. (4260)

... Däw-babanıñ küdireygen jelke tusınan alıstağı örttiñ jalqınınday bop älsiz alaw köterildi. (4261) Tawdıñ tuwlap turğan tulparday müsini müşelenip ayqın körine berdi. (4262) Alaw jaldı at endi kisinep jiberetindey şapşıp tur. (4263) Endi alaw tusınan balqığan altınday bop tolıqsıp, tolqın äsem ay köteriledi. (4264) Äwelgi ekspini aspanğa

taw tusıan atıp şıqqanday endi, endi bayawlap, mañmañ, pañ qalıpqa tüsti. (4265) Jerdiñ jüzi süt sawleden mawjırap qaldı. (4266)

Ay tuwısımen älgi bir qoyu qarañğılıqta taw qoynınan şıqqan aşçı dawıstar älsirey bastadı. (4267) Tünniñ qaraqşısı qustarı ay säwlesinen bolsa da qaymıǵıp, qalbañdap uşqanda öz köleñkelerinen özderi seskenip, tal arasına kirip ketuwge asıǵuwlı edi. (4268)

Rısqul endi bayqadı. (4269) Arıq boyımen aydahar büktetilip jortıp kele jatqanday arqırap, alqınıp, qaqalıp-şaşalıp, ay säwlesinen jonı jaltıldap suw kelip qalğan eken. (4270)

– «E, suwdı Berdıqul beri burıp salğan eken ğoy. (4271) Endi özi de kele jatqan şıǵar» dedi Rısqul jalpaq ketpenmen qulaq-qulaqtıñ awzın nıǵarlap turıp. (4272) Arındap kelgen asaw suw qurǵaq topıraqtı qulaqtı buzıp kete beredi. (4273) Rısqul şım oyıp salıp älgi suwǵa ären iye bolıp tur. (4274) Berdıqul tezirek kelip, ekewlep buwmasa, mına tasqın boy berer emes. (4275)

Biraq Berdıqul kele qoymaydı. (4276)

Rısqul ağası ketken jaqqa alañdap qayta-qayta qaradı. (4277) Suw bolsa äl bermey alqındırıp ol baradı. (4278) Botana tasqın boyındı qariydi. (4279) Balaǵın türip alğan jigittiñ baltırın şıdatpay taw suwı qaqsatıp ala jöneldi. (4280) Suw osınday berekeli bop turǵanda ekewlep salsa ekinge, tez-aq jayıp alar edi, qayda jür bul Berdıqul?! (4281)

Jer jariqtıq şöldep-aq qalğan eken, suw siñgen topıraq sıbır-sıbır etkendey boladı. (4282) Emirenip, enesin emip jatqan buzawday. (4283)

– Jeti kün jawğan jañbırdan, jeldirip ötken suw jaqsı, – dep edi ağası. (4284) Tarı biyıl bitik şıqtı. (4285) Qarabuyra Qaraqoyın topraǵı tuqım sepkennen bir apta keyin aşıñ jasıl boyaw tarttı. (4286) Qos qulaqtanıp jer betine şıqqan jasıl japıraqqa qarap adamdar: (4287)

– E, quday, qudiretiñe täwbe! (4288) Irıs bergeniñe, nesibe bergeniñe täwbe! – desken. (4289) Endi mine, sol tarı sabaǵı juwan, balaǵı sabalaq, kere qarıs bas tarttı. (4290) Tolısıp kele jatqan wız dänin kötere almay şasaqtı bas salbırıp tömen iyildi. (4291) Tarı qızıl tumsıq şıǵarıp qaldı. (4292) Amandıq bolsa, osı suwdan keyin oraqqa da ilinedi. (4293) Qırman tolıp, qarıq bolar ma ekenbiz, dep aǵayındı jädigerler jandarın şüberekke tüyip, suǵa talasıp jürip, bugün qoldarı jetken...(4294)

Rısqul suwdı şeldep döndew jerlerge şıǵarıp, möltektiñ ayaq jaǵına barıp qalıp, Berdiqul körinbes pe eken dep taw jaqqa taǵı qaradı. (4295) Anadayda eki qolı erbiyıp eki jaqqa ketken qarawıl şoşala ğana qarawıttı: şımş ıq qorqıp, tarıǵa tiymesin dep qaǵıp qoyǵan qarawıl tünde tüsi suwıq. (4296)

Tarı qoriytın waqıt bolıp qalıp edi. (4297) Qus balası tirşilik qamına erte kirisedi. (4298) Al, jawşımşıq onı qaraqşılıqtan bastaydı. (4299) Qulqınsäriden jawşımşıq top-tobımen uşıp qızıl tumsıqtanıp qalǵan egiske büyidey tiyedi. (4300) Dänin torǵay şoqıp qoyǵan masaq qawızı topan bolıp, aspanǵa qarap qañqayıp qaladı. (4301) Bala- şaǵa, kempir-şal, temir-tesek, qañıltır tünke qañǵırlatıp, ayqaylap, qıyquwlap, şımşıqtı şoşıtıp-aq jürgeni. (4302) Äsirese, balalar sapqan tartıp, tarı qumar jaw qustı tükpir-tükpirden quwıp şıǵadı. (4303)

Endi osıdan köp keşikpey qırǵıy keledi. (4304) Äne, eginşi bayǵustıñ dosı sol! (4305) Qırǵıy keldi- boldı, tarı pise bersin, torǵay jep qoyadı dep qorıqpay-aq qoy. (4306)

Rısqul endi bayqadı, älgı äl bermey qoyǵan asaw suw qaytadan azayıp qalıp, ayaǵı mülde üzilip bara jatır eken. (4307) Suw dıñ soñı bir mezgilden keyin inine kirip ketken jılanıñ quyrıǵınday suwmañ ete qaldı. (4308) Tipti sızattap ta aqpadı. (4309)

Rısqul aǵasınıñ artınan barmaq bolıp ketpenin iyıǵına salıp bir turdı. (4310) Onan soñ: eger älgindey suw qaptap kelip qalsa, qulaq iyesiz qalǵanı qalay boladı? – dep toqtaldı. (4311)

Köke! (4312) Aw, köke? – dep dawıstap kördi. (4313)

Tırs etken dıbıs bolmadı. (4314) Tek şildeqoñız şırıldaydı. (4315) Äldeneden adasıp qalıp zar urıp, joq izdep jürgen siyaqtı, ayanıştı älsiz dawıs är jerden bir şıǵadı. (4316) Düniyede şilde qoñızdıñ şırılınday saǵınıştı ün joq şıǵar. (4317)

– Köke! (4318) Aw, köke!- dep Rısqul bu jolı ayqay saldı. (4319) Ayqayı ünsiz mülgime dalaǵa sinip joq boldı. (4320) Jigittiñ jüregi özinen-özi äldenege dürsilдей bastadı. (4321) Tanawı quwsırılıp, qaraptan-qarap, qattı-qattı dem aldı. (4322)

– Kö-ö-ke-e-e! – dep bu jolı uzaq ayqayladı. (4323) Äşeyinde ädemi qoñır dawsı qazır buzılıp tarǵıl-tarǵıl barıldaqırıp şıqtı. (4324) Qulaq tostı. (4325) Şildeqoñız bir sätke tına qalıp, qaytadan şırılına bastı. (4326) Rısquldıñ dawısınan aspandaǵı asqabaqtay ay selk etkendey boldı. (4327) Söytse öz dawsınan Rısquldıñ özi selt etken eken. (4328)

Däw-babaniñ jınıs toğaylı tükpirlen bayğız suñqıldadı. (4329) Rısquldıñ tula boyı muzdap sala berdi. (4330) Balwan tulğası qara jerden tuğır tappay, iyesine de ırıq bermey, bezgek tiygen kisidey selkildeñkirep ketti. (4331) İyä aşuw qısqanın, iyä qorıqqanın özi de ajırata almas häl. (4332)

Bir sumdıqtıñ bolğanı haq. (4333) Äytpese ol ketkeli et pişirim mezigil ötti. (4334) Alıstan iyttiñ ürğeni estildi. (4335) Jigit qulaq salıp edi, Dawılbay awılı siyaqtı körindi. (4336)

– Dawılbay! – dedi ol dawıstap. (4337)

Endi ol arıq boylap, joğarı qaray öziniñ tura jügirgenin de sezbey qaldı. (4338) Tübirtekke sürinip ketip, etbettep jıgılıp barıp, boyın äreñ tüzedi. (4339) Ol öziniñ jan uşırıp jügirip kele jatqanın sonda bildi. (4340) Otırıp turıp, endi edäwir köterilip, töbeden tönkerilip turğan ay Rısqulmen qosa jügire jönelgendey şoşañ-şoşañ etti. (4341) Däw-babaniñ jotası bir joğarı, bir tömen ırşıp tüsip Rısquldıñ köziniñ aldındağınınñ bäre jantalasa qozğalısta edi. (4342) Tüymebas tüyirtpek tiken pişip, qatayıp qalğan bolatın, suwşınıñ jalañ ayağına jabıla jabıstı. (4343) Aşçı qızıl tiken baltırıp tırnalap, qanın ağızdı. (4344)

Biraq Rısqul munı sezgen joq. (4345) Ağasınıñ bir bälege jolıqqanı anıq. (4346) Soğan jetpey jan awruwına köñil böler emes. (4347) Atadan qalğan üyelmeli-süyelmeli üşew edi. (4348) Üşewi biriniñ eteğinen biri ustap, endi-endi qanattarı qatayıp, el qatarına qosılıp kele jatqanda bäle-jalağa urınbay, tek jürgenge ne jetsin. (4349) Bälege urınayın dep kim oylaydı deysiñ. (4350) Zaman soqtıqtıradı-aw, zaman, zaman. (4351) Öziñ tınış jürseñ de, özge kelip tiyisedi. (4352) Soyılıp suwğa salıp otıratın sotqarlar köp. (4353) Şamşıl bolmayın deseñ de şaytan türtip, şalğaydan alıp, şataqqa şaqıradı. (4354) Änew küni de bir qasıq suwğa bola Dawılbay awılımen kerildesip qalğanda, kedey Säliktiñ bas köteriri osı Rısqul bop qoyqaptağısı qozıp, qanı bir qaynap edi. (4355) Ağası «qoy-qoy» - dep, arandawdan äreñ alıp qalğan. (4356)

Ağası zatı momın adam. (4357) Berdiqułğa qarap, babası Älimbek batır bolğan eken degenge eşkim nanbas. (4358) Zatı juwas. (4359) Äldeqayda soyqan izdegen sodırlar jolıqsa, olarğa qarsı turar qawqarı da şamalı. (4360) Azğa qanağatşıl, kempağaldıqqa moyın usınğan, taqasuwğa joq, quday dep jürgen bir adam. (4361) Anası marqum qaytarda: (4362)

– Berdi-jan-aw, şiyettey üş qulınımnıñ es bileri, bas iyesi sen ediñ, alısqañmen alısıp, julısqañmen julısuwğa jarar ma ekensiñ, qulınım. (4363) Mına zaman zordiki, – dep edi. (4364)

Bayğus ana balasının sırın bilgennen de, köringenniñ köz türtkisi bolıp, qorlanıp keter me dep qorqar edi. (4365) Biraq Berdiqul qanşa momın bolğanmen, äste jalqaw emes-ti. (4366) Şarwağa degende ölermen, şarşaw bilmey, erteden qara keşke deyin mıñq etpey jer jırtıp, tuqım sewip, topıraq malalap, suw suwarıp bir tinbas. (4367)

Sol taban aqı, mañday teri arqasında qara şańıraqtı ustap qaldı da, ata tütini öşpesin dep, inileriniñ kir-qoñın juwıp, üsti-basın jamap-jasqaytın özindey juwas, qaratabannan şıqqan kedey Siyqımnıñ qızı Qatşağülge üylenip edi. (4368) Oğan da nebarı jılğa tolar-tolmas waqıt ötti. (4369)

Rısqul ketpenin sayıskerlerşe aldına kezene ustap, arıq boy añıratıp kele jatıp, älsin-äli: (4370)

– Köke! (4371) Köke! – dep ayğaylay berdi. (4372)

Tek alıstan iytter qañqıldadı. (4373) Tağı da bayğız şaqırdı. (4374) Osı kele jatqan betinde Rısquldıñ aldında qanşa adam bolsa da tötep bere almastay bir dawıldı ekpin adamnıñ mümkindiginen tısqarı bir düley küş boyın kernep keledi. (4375)

Qazir de solay. (4376) Ketpenniñ jalpaq jüzi aydıñ jiluwsız säwlesine şağılısıp qoyadı. (4377) Rısqul ökpesi qabınıp, jüregi tarsıldap alqına jügirip kele jatıp, bir mezgilde aldında jarqırıp jayılp jatqan suwdı kördi. (4378) Kölkigen suwdıñ tübinde aspandağı aydın suwreti dirildep tur eken. (4379) Onıñ ber jağınan qarawıtıp suwdı buwğan beltoğan körindi. (4380)

«E, – dedi Rısqul. (4381) – Jañağı suwdıñ qurıp qalğanı orta joldan mına mıqtılar tars baylap alğan eken ğoy. (4382) Berdiqul qayda?!» (4383)

Alaman-tasır aşuwmnen kelgen boyda toğandı tas-talqanın şıǵarıp buzıp, suwdı jıǵıp almaqşı boldı. (4384) Biraq tün jamılıp urlıq qılğan kisi qusamay bul iytterge men körsetip turıp isteyin isteytinimdi degen oyman: (4385)

– Qaysıñ bar-ay! (4386) Suwdı baylağan qaysıñ? (4387) Şıq beri! – dep ayqay saldı. (4388)

Öz dawsınıñ jañğırıǵı basılıp bolǵan soñ tura qalıp, töñirekke qulaq tostı. (4389) Äweli öz jüreginiñ şapqan attay tarsılın estidi. (4390) Sıldırıp, qulaq-qulaqqa tüsip, topıraqqa sinip jatqan suw sıbdırın esitti. (4391) Däw-babaniñ arǵı qoynawınan qulama suwdıñ sarqıramasın esitti. (4392) Taǵı da bayǵız suñq ete qaldı. (4393) Sodan keyin barıp дәl taban astınan, qara jerdiñ qoynınan ıñırsıǵan adam dawsı estilgendeı boldı. (4394) Älde adam emes, qara jerdiñ özi ıñırsıp jatqanday da edi-aw. (4395) Keyde oylap tursanız, jerdiñ de janı bar siyaqtı. (4396)

Bolar-bolmas, ıñırsıǵan, ölimşi dawıs taǵı şıqtı. (4397) Qarsı aldındaǵı qara toǵannan şıqqanday boldı. (4398) Jügirip barıp, eñkeyip qarap edi, jüregi tas töbesinen şıǵa jazdadı, şımdardıñ arasınan adamnıñ bası şıǵıp jatır eken. (4399) Rısqul ä degende şalqasınan tüse jazdap, üreyi uşıp ketti de, özin-özi biylep, jüregi dawalap, älgi basqa qayta üñildi. (4400)

O, sorı qaynap, sorpası tögilgen beyşara Berdiqul! (4401)

– Öltirdi ğoy meni mına iytter, – dep sıbırladı Berdiqul! (4402)

Rısqul jandärmende qos qolımen şımdı qoparıp, kisiniñ belinen keletin biyik toǵandı äreñ buzıp, astınan aǵasın suwırıp aldı. (4403) Aǵası qattı ıñırsıp, qozǵaluwǵa şaması kelmedi. (4404) Rısqul onı arıqtıñ jaǵasına jatqızıp salıp, üsti-basın siypalap körip jatır. (4405) Toǵanı buzılǵan tawdıñ suwı şımdardı seńdeı qaqpıqıldap, Sәlikter jaqqa qan aralas oyqastap ala jönelgen. (4406)

Rısqul aǵasınıñ awzı-basın qarawıta tutıp qalǵan iyä qan ekenin, iyä balşıq ekenin ajırata almay, jeñimen äri-beri sürte berdi. (4407)

– Quday-aw, kim seni munday halge uşıratqan? (4408) Kim, oybay, qolıñda öleyin, äweli jambasına ala jıǵılayın. (4409) Kim, aytsañşı. (4410)

– Qa-bır-ǵam!- dedi Berdiqul üni şıǵar-şıqqas. (4411) İnisi aǵasınıñ şılqılдаǵan köne beşpetin abaylap şeшип, suw-suw köylegin türe berip edi. (4412) Berdiquldıñ dawsı şar ete qaldı. (4413) Qanşa janı awırsa da ıñq demeytin adam, mına soqqıǵa şıday almadı. (4414)

– Öltirdi ğoy meni iytter, – dedi qaytadan üni sönip bara jatıp. (4415) – Dawılбай күміс er-toqımnıñ öşin aldı ğoy, aqırı. (4416)

Rısqulduñ köziniñ aldı qarawıtıp sala berdi. (4417) Säliden keyin barıp, közinen qızıl-sarı şenberler şaşırağanday boldı. (4418) Jılar edi, közinen jas sıqpadı. (4419) Tek, özeği örtenip, kökiregi ayaqqaptay isine örekip, özin äldeqanday zulmat quwat jerden aspaŋa köterip alıp uşarday qomdana bergenin bayqamay baradı. (4420) Dawılbay bastağan iytter ağasının qabırğasını tepkilep sindırıp, ol az bolğanday şım toğanmen bastırıp, tiridey kömip tastaptı. (4421)

– Alsaydıñ aqmağı endi suwğa tiymeytin bolasıñ! – dep suw bögenge jıǵıp salıp ketipti. (4422) Budan artıq qanday qorlaw bar jer betinde! (4423)

«Nege bulay? – degen suraq jas jigittiñ janın parşaladı. (4424) Ağasın qabırğası saw sol jaǵına jantayta jatqızıp, bet-awzın suwmen şayıp tazartıp jürip älgi suraqtıñ şırmawında qaldı. (4425) – Bärimiz bir atanın balası emes pe edik, quday-aw. (4426) Bärimizdiñ babamız Sälük emes pe edi! (4427) Ağayındı adamdar – ağalı-inili, ülken-kişi bop, birine-biri süyew bolmawşı ma edi? (4428) Bul ne qılğan jawızdıq! (4429) Öz bawırın özi tepkilep, qatarınan üş qabırğasını sindırıp, ol az bolğanday şımnen bastırıp, toğanğa baylağanı nesi, jawızdar! (4430) Ay, näletter-ay, a!» (4431)

Ağasın arqalap alıp qaytayın dese onıñ esebin tappadı. (4432) Arqalamaq turmaq säl qozğaltsa qulınday şırqırıp, quyqa tamırındı şımırlatadı. (4433) Tastap ketip, adam ertip qaytayın dese – onıñ da lajın tappadı. (4434) Aydalağa awır haldegi ölimşi biyşaranı qaldırıp ketuwge дәti şıdamadı. (4435) Zorlıqşıl iytterdi barıp qazır tün işinde oyrandayın dese mına bebew qaǵıp jatqan jaralıǵa alañ. (4436) Amalı qurıǵan Rısqul ızaǵa buwlıqqannan dawsı barqırıp: (4437)

– Dawılbay! (4438) Qap, bәlem! – dep ayqay saldı. (4439) Dawılbay awlınıñ iytteri mañqıldadı. (4440) Taw jaqtan esken samaldan arıq boyı sämbi taldıñ mayda japıraqtarı qaltırıp, alıstan ingen bozdağanday bir ayanıştı ün şıǵardı. (4441) Oǵan joq izdep tün balası köz ilmegen şilde qoñız qosıldı. (4442) Älsizderdiñ äninen qara jer de anda-sanda kökiregi qars etip, kürsinip salğanday qulaq türip tındağan adamğa. (4443) Qara jerge sañlaw bitken şıǵar, sol sañlawdan Berdiqulduñ jer qoynındaǵı anası ulınıñ soqqıǵa jıǵılğanın körip şıǵar. (4444) Arwaqtar tirilerdiñ iytşe ırıldasqan tirşiligine qınjılıp, say-süyekteri sırqırar. (4445) Biraq aytarǵa amal joq, o duniyeniñ üni bu duniyege jüz jıl da, mñ jıl da jetken emes. (4446) Arwaqtı qos arşın jer tereñdikke ğana kömse-daǵı, jer betine deyingi eki aralıq joldıñ şegi joq. (4447)

Bügin tünde de zor ädiletsizdik belen alıp, tasırañdap ketti. (4448) Ketpennen basqa qaruwı joq, onıñ özin adamğa qarsı aybat etpegen, japadan-jalğız eginşiniñ qanı lay suwğa aralasıp aqtı. (4449) Adamnıñ azıǵı – adamnıñ qanımen suwarılğan tün boldı. (4450)

VII

– Oyan, Turar! (4451)

Rısqul balanı iyıǵınan tartqıladı. (4452) Bala oyana qoymadı. (4453)

Keşe ol kamerağa keş oralğan. (4454) Munşa keşikpewşi edi, buğan ne boldı, dep äkesi tıqırşdı. (4455) Basına neşe türlü suwmañdağan suwıq oylar keldi. (4456) Saymasaydıñ soyl soǵarları añdıp jürip, ustap alıp ketti me, qalay? (4457) Älde Prixodko törege jaqpay qaldı ma? (4458)

Qanşa zalım dese de, Prixodko mırzağa Rısqul razı. (4459) Arızın ayaqastı etpey gubernatorğa jetkizip, Turardı qasına aldırdı. (4460) Alǵaşqıda Rısqul bul arızınıñ orındalatınına köñili senbep edi. (4461) Men özim qılmısker bolsam, meniñ ötinişime ulıq qulaq asuwşı ma edi, dep küni burın küder üzdi. (4462) Biraq jalğız balasınıñ alqımına qanjar tirelip turğanın bükil jandüniyesimen seziniپ kelgen Rısqul aqırı şıday almay türme bastıq Prixodko arqılı gubernatorğa ötiniş xat jazıp, balamdı qasıma aldır dep suranğan. (4463)

Köp keşikpey nadziratel Turardı tas kamerağa alıp keldi. (4464) Tor temirdegi jaralı jolbarıstay alasurğan Rısquldıñ köñili sonda bir jay tawıp, türmede tuñǵış ret tastay qatıp, suwday siñip sileyip bir raxat uyqıǵa ketip edi. (4465)

Ertesine nadziratel kelip Turarğa: (4466)

– Jür! – degende Rısqul qorqıp qaldı. (4467)

– Qayda? (4468)

– Qayda? (4469) Prixodko mırzanıñ üyine. (4470)

– Onda ne bar? (4471)

– Nemene, barançuwk osında kuwrortqa keldi dep pe ediñ? (4472) Prixodko mırza ne buyıradı, sonı isteydi... (4473)

Prixodko mirzaniñ ulı Gubernator köşesindegi gimnaziya, al qızı Narın köşesindegi äyelder gimnaziyasında oquwşı edi. (4474) Edireñdep turğan eki jiyrendi jegip, päweskemen Turar osı ekewin gimnaziyağa alıp barıp, alıp kelip turadı. (4475) Ulı Arkadi edi-dağı, qızın Nataşa dep ataytın. (4476) Arkaşa şoljañ, Turardan birer jası ülken bolsa da, äli aqıl-esi olqı-tolqı, tım keş jetilip kele jatqan erketotay neme-di. (4477)

Jasına jetpey sep-semiz Arkaşa päweskege qorbañdap äreñ mingen soñ Turardıñ qolındağı qamşığa talasıp, onsız da atırılıp turğan arğımaqtardı sabalamaq bolıp, at aydawşığa: (4478)

– Nege tasbaqaşa ilbitip kele jatırsıñ!- dep tepsinedi. (4479)

Turar eki jiyrenniñ jürisin jıldamdatayın dese art jaqtan Nataşa şırıldaydı. (4480)

– Qorqamın. (4481) Jay ayda! (4482)

Arkaşa esirip ketedı: (4483)

– Turarka, janiñ barda qattı ayda! (4485) Jıldam! – dep ısqırıp, tepsinip, qolın erbeñdetedi. (4486) Eki jiyren pısqırınıp qulaqtarın şaşıltıp, közderi aqşıyıp, atırıla bastaydı. (4487) Päweskeniñ döñgelekteri köşenin tas tösenişine tiyip şaqıldaydı. (4488) Attardıñ tağası tiygen tastan jarqıldap ot şığadı. (4489) Oğan Arkaşa mız bolıp, alağanın şapattaydı. (4490)

Al, qız balanın betinen qanı qaşıp, zäresi ketip ısqınadı: (4491)

– Jayıraq, quday üşin, jayıraq! (4492) Mama! (4493)

Turar delbeni şirene tartıp, asawlardıñ qatuw basımen alısadı. (4494) Jiyrenderdiñ tağaları tasqa saqıldap tiygen sayın şaşırap ot şığadı. (4495) Köşede kele jatqan adamdar qırğıy tiygen torğayday jan-jaqqa qaşadı. (4496) Arkaşa odan sayın eliredi. (4497)

Nataşa üreyi uşıp, jüregi awzına tıgılıp, päweskeniñ jaqtawınan qairsa ustap, sır-şır etedi. (4498)

Attardıñ basımen alısaü alısa Turardıñ eki qarı talıp baradı. (4499) Osıdan osı eki asaw alıp qaşıp, päweske tönkerilip qalar ma eken, iyaki birewdi basıp ketip jazım bolar ma eken degen oydan tamırına qan qatıp qalğan siyaqtı. (4500)

Onıñ üstine Gubernator köşesi men Kazarma köşesinin burışında turğan polisey Turarğa qarap, toqpaqtay judırıgın tüyip, älde ne dep aqırıp qaldı. (4501) Ne degenin

tüsine almadı bala. (4502) Biraq jaqsılıq emes ekenin dittedi. (4503) Gubernator köşesimen bulayşa tasırañdap ötüwge tıym salınğan. (4504) Elden kelgen salt attı, arbalı qazaqtar, esek arba jekken qala sawdagerleri bul köşemen jüre almaydı. (4505) Bilmestik istep jüre qalsa, düre jep, ayıp tölep, äbden maşaqtatqa uşıraydı. (4506)

Eki ottıñ ortasında qalğan Turardıñ tula boyın qara ter seldep ketti. (4507)

Mine, Gubernator bağına da jetip qaldı. (4508) Täkappar qarakök emender qazır qarañ-qarañ etip qalıp jatır. (4509) Kresteri jarq-jarq etip kafedraldı sobor da şalıqtadı. (4510)

«Quday üyiniñ» tusınan ötkende quldıq urıp, şoqınıñdar,- dep eskerter edi Prixodko mırza balalarına. (4511) Tasırañbay Arkaşa äkesiniñ älgı eskertüwin umıtıp ketken. (4512) Nataşa bayğus ölewsiregen közin säl-päl aşıp, erni jıbrılap, şoqınğan belgi tanıttı. (4513) Prixodko mırza şoqınuwdı öz balalarına täptiştap tapsıra turıp, Turarğa da emewrin tanıqtan. (4514)

– Turarka, sen de şoqına sal, paydası bolmasa, ziyanı joq. (4515) «İyä, quday, äkemdi darğa asıluwdan saqta» deseñ, mümkün qudaydıñ qulağına şalınar. (4516)

Qazır «Qydaydıñ üyi- kafedraldı sobor» jarq etkende Prixodko mırzaniñ aytqanı esine tüsti. (4517) Biraq at basımen alısқан qoldar bos emes edi. (4518) Äri dese şoqınuwğa Turardıñ дәti barmadı. (4519) Üş sawsağıñdı бүristirip, mañdayıñ men eki iyıǵıña tiygize saluw, әrberden soñ, qiyın da emes. (4520) Biraq soğan qoliñ barmaytın bir qudiret жүреkte tur. (4521) Onıñ ne ekenin eşkim de bilmeydi. (4522) Musılman bolıp, allağa jalbarınuwı da joq. (4523) Al, Prixodko osımen bir-eki ret şoqın dep emewrin tanıttı. (4524) Ras, әzir qiynağan joq. (4525) Qiynasa käytpек? (4526) Şoqınbasam – әkemdi darğa asatın şıǵar. (4527)

Söytip, dar men ar arpalısқа tüsti. (4528) Gimnaziyanıñ enseli ekiqabat sarǵış üyi de közge şalınıp qaldı. (4529) Endi bolmasa, päweske laǵıp ketetin түri bar. (4530) Arkaşa arqası ustağan baqsıday ekilenip alǵan. (4531) Eki jiyrenniñ delebesin qozdırıp, qiyquwlap keledi. (4532)

Ätteñ, әkesi түрmede jatқан täweldi bolmasa, Turar qazır bul esirikti ne de bolsa qamşınıñ astına alar edi, amal joq...(4533) Bar joǵı qorqadı. (4534) Bir jaǵı, balamısıñ

degen, äytewir aytqandarın eki etpey orınday bersem, kökeme kömegim tiye me de oylaydı, kökemdi türmeden bosatar dep ümittenedi. (4535)

Arkaşa tağı da ayqaylay bergende, Turar päweskeniñ aldınğı jaqtawına ayaqtarın tireip turıp, attardıñ basın şalqalap, şirene tartıp, şıntağımen ulıq balasın iyterip jiberdi de, alara bir qaradı. (4536) Bul qarasta tüpsiz, tuñğıyq ızanıñ izi jatır edi. (4537) Anaw munı sezgen bolar, qaytıp ündemey qaldı. (4538) Onıñ üstine qarındası şırıldap eteğine jarmastı. (4539)

Qos jiyren bastarın şulğıp, qayta-qayta pısqırınıp, jay jeliske tüsip, birte-birte müldem toqtadı. (4540) Büyirleri solıqtap, qara terge malınğan jaraw jiyrender jas balağa bas bergende, küşke köngendikten emes, haywan da bolsa, keler jeri osı mölşer, gimnaziya aldı ekenin sezgendikten ayaldağan siyaqtı. (4541)

Nataşa Turarğa riyza pişinimen, ädemi alaqanday közderin bir tönkerip tastap: (4542)

– Rahmet, Turar, men endi jayaw-aq jetermin, – dedi päweskedен түsip jatıp. (4543)

– Keşke ekewmiz sabaqqa otıratınımızdı umıtpa. (4544)

Arkaşa burtıyñqırıp tüsti. (4545) Bolaşaq äkireñdeytin äkimniñ pişinin älden tanıtıp: (4546)

– Sabaqtan qaytar waqıtta keşiguwşı bolma! – dep burq etti. (4547)

Prixodko mırzanıñ gimnaziya baspaldağımen örlep bara jatqan balasınıñ soñınan qarap biraz turdı. (4548) Bir sät özi de sol tepkişekpen köterilip, gimnaziyağa enip bara jatqanday elestedі. (4549) Ätteñ, onday attı kün qayda? (4550) Gimnaziyağa munı kim jolatadı. (4551) Jan-jaqtan ağılıp kelip jatqan şäkirtterdiñ arasınan ara-tura qara domalaq qazaq balaları da kezdesip qaladı. (4552) Demek, qazaqtıñ da oquwına boladı eken ğoy. (4553)

Osıdan nebarı bir jıl burın, 1904 jılı osı erler gimnaziyasın Mihail Vasileviç Frunze bitirip ketkenin Turar äzir bilmeydi. (4554) Ol ärine öziniñ talay jıl ötkennen keyin Türkistan Sovettik Respuwblikasınıñ başsısı bolatının, sonda Frunze sındı qaharman qayratkerlermen qoyan-qoltıq qızmet istesetin de äzir sezbeydi. (4555)

İyä, Turardıñ Frunzemen kezdesetin sätine deyin äli on bes jılday waqıt kerek. (4556) Bul waqıt işinde ekewi de talay-talay ot pen suwdan öter. (4557) Qazir Mihail Vasileviç Frumze nağız revolyusiyoner. (4558) Al, Turar bolsa...(4559) Prixodko mırzaniñ at aydawşısı, qora sıpırıp, otın jarıp, suw tasiydı. (4560) Turağı- türme, qojası-gimnaziyst Arkaşa. (4561)

Ketskisi kelmeydi, bälkim buğan bir qayırımdı jan: «äy, bala, sen nege oquwğa barmay otırsıñ, ayda tez klasqa bar, äne qoñıraw soğıldı» dep aytatınday qiyalğa ketip päweske tepkişeginde turıp qaladı. (4562) Jaraw jiyrender balanın qiyalın qostağanday qulaqtarı jıgılıp, bastarı salbırıp, közderin jumıp, mülğip turadı. (4563)

Gimnaziyanıñ japsarlı esikteri ayqara aşılgan, eki bosağada eki diñgek saltanat pen sän berip tur. (4564) Sen kimsiñ dep tekserip jatqan eşkim joq. (4565) İşine kirip körmekşi de boldı. (4566) Biraq attar äldeneden ürkıp qaşar dep seskendi. (4567) Saqalı beline tüsken, basında jez oqalı fuwrajkası bar qart kisi balanın basınday kez qoñırawdı qağıp esiktiñ aldına deyin şıqtı. (4568) Birli-jarım keşikken şäkirtter jügire basıp, işke endi. (4569)

«E, bulardıñ işinde päweskemen kelmey, jayaw jürip keşigetinderi de bar eken ğoy. (4570) Sonda bizdiñ Prixodko mırzaniñ balaları eñ qurmetti şäkirtter bolğanı ğoy. (4571) Osı älgi Arkaşanı aşuwlandırıp almadım ba. (4572) Ol qastassa tağı bäle». (4573)

Arkaşa sabaqtı ala-qula, jürdim-bardım oqıydı. (4574) Keyde täp-täwir bol qaladı, keyde jaman bağa alğanı üşin äkesinen tayaq ta jep jüredi. (4575)

«Ätteñ Arkaşanıñ ornında men oqır ma edim,- dep armandaydı Turar. (4576) – Kitaptan bas almas edim». (4577)

Bala qiyal, balapan qiyal gimnaziyanıñ işin oyşa şarladı. (4578) Biraq sırtı saltanattı ğiymarattıñ işi qanday ekenin köz aldına elestete almadı. (4579) Köñiline Besağaşağı Axat atanıñ bala oqıtqanı orala beredi. (4580) Jırtıq üydiñ kiyizsiz edeninde şökelep otırğan balaqaylar. (4581) Axat ata özgeler qusap balalardı urıp-soqqas edi. (4582) Turar sodan musılmanşa älip-bi tanıp qalğan. (4583) Bir sät mına zäwlim üydiñ törinde Axata ta turğanday, onıñ aldıda jañağı jez tüymeli peşpet kiygen balalar şökelep otırğanday körinir. (4584) «Aw, solardıñ arasında men nege joqpın» dep köñili elegizer. (4585) «Osıdan qazir kirip barsam: (4586)

– Sen kimniñ balasıñ? – dep surar. (4587)

– Rısquldiñ balasımın,- deymın. (4588)

– A-a, Rısquldiñ balasımsıñ? (4589) Bir bolıstı öltirip, qalğandarın tağı joymaq bolğan Rısqul ma? (4590) Onda jaramadı. (4591) Seni oqıta almaymız. (4592) Tırmeñe qayta ğoy», – dedi muğalim Axat beynesinde. (4593)

Axattan basqa muğalim körmegendikten özgeni qıyalına keltire almaydı. (4594) Osılay otıra berer me edi, qayter edi, älgi jez qoñıraw qaqqan, jez fuwrajkalı şal şıñkildep ursıp baspaldaqpen tömen tüsip kele jatır eken. (4595) Söytseü jaraw jiyrender qarap turmay, ädep saqtamay, tezek tastap tur eken. (4596) Şıñkildek şal jetkenşe delbeni qağıp, qalğıp-mülgigen attardı lezde qosayaq qaqtırıp, Turar päweskeni burıp ala jöneldi. (4597)

***

Eki jüyren türme üyine jaqındağanda jüristerin jıldamdattı. (4598) Jılqı-aywan türmeniñ qapas ekenin qaydan bilsin. (4599) Olardıñ билетini: qazır at qorağa jetken soñ, mına qarşaday bala Turar aqırğa balawsa joñışqa salıp, bulardıñ awızdığın aladı. (4600) Bastarına dorba ilip, sulı beredi. (4601) Bile-bilgenge jılqınıñ ornı türmeniñ atqorası emes, sonaw mıñ bulaqtı, balawsa quraqtı keñ dala...(4602) Biraw eki jiyren qarnı toysa qayğurmay dı. (4603) Kewiljirleri juwa men juwsan iysin sezinuwden qalıp, kerşew bolğan, balğın baytaldar men mama biyelerdi ańsamaytın aqta sorlılar...(4604) Nağız türme attarı. (4605)

Turar attardı jayğastırıp bolıp, endi qoranın işin tazalawğa kirisedi. (4606) Qorada eki jiyrennen basqa bes-altı at bar. (4607) Olar minis köligi. (4608) Äkimder minedi. (4609) Bas-ayağı onğa jetpeytin mal bolğanmen astın dembil-dembil tazalap turmasa, demde sadıralap qaladı. (4610) Prixodko mırzanıñ ämiri boyınşa, qorada köldeneñ birde-bir qılşıq jatpawı kerek. (4611) Aq qolğappen siypağanda attardıñ üstinen birde-bir qılaw juqpawı kerek. (4612) Onı istemeydi ekensiñ...(4613)

Bopsa köp, ürey mol. (4614) Turar jalğız döñkelekti qol arbağa jılqınıñ jas tezegin üye salıp taptap, endi sırtqa şıғarıp bara jatqanda, awlanıñ bir tükpirinde ayaday jerdi aynalıp jürgen tutqındardı kördi. (4615) Qırmanda mala bastırğan mal qusap, ot basınday jerdi aynala beredi, aynala beredi. (4616) Qastarında qiyt etip bassa mıltıqpen jasqap, qaqpaylap iriñ köz nadziratel tur. (4617)

Kisender sıldırıldı. (4618) Bir top adam birdey ayaq basqanda, şınjır sıldırı da ırğaqqa bağınıp, qaharlı gürsilge ulasadı. (4619) Qarğıs pen qasirettiñ gimnindey surapıl sarın. (4620)

Turar qaqpğa bettep bara jatıp, jürisin bayawlattı. (4621) Betalısqı qaqp, eki közi tutqındarda. (4622) Kisendewli adamdar da türme awlasınan mına bir qağilez qaratorı balanı tuñğış ret körip, tañdañğanday pişin tanıtıp, bări de burılıp, Turar jaqqa qaradı. (4623) Bir kelki ayaq alıstarı şatısıp, bit tutqın aldıñğı tutqınnıñ ökşesin basıp alıp, sürinip ketti. (4624) Kisen sıldırı özgeşe şıqqanda nadziratel selt etip: (4625)

– Köziñe qara! (4626) Nemene iyt körgeñ eşkidey ejireye qaldıñdar?! – dep aqırıp jiberdi. (4627)

Älgi bir sätte Turar da bulardan közin almay, äldeqalay ekenin özi de bayqamay, qol arbanıñ oqtıñın jerge qoya salıp edi, üstindegi üyme tezek arba qıysayğanda awıp ketip, jerge tögilip qaldı. (4628)

Munı körgeñ iriñ közdıñ aşuw qabınıñ awzı aşılp ketkende, äy, bir barqıldadı deysiñ: (4629)

– Äy, bandittiñ balası! (4630) Osı körgeñ küniñdi köpsinip jürsiñ be-ey?! (4631) Bala dep seni mırzalar beker esirkeydi. (4632) Ayağıñdı kisendep qoyar ma edi seniñ de! (4633) Qobırap qolıñdağı arbanı awdarıp alğanıñ neñ?! (4634) Ana tezekti bir tüyirin qaldırmay qolıñmen salıp, tiliñmen jalap, tez awlanı tazart! (4635) Uw-uw, bandit! (4636)

– Balanı sonşa jäbirlegeniziñ öz дәрежеñizge jarasar ma eken, mırza,- dep qaldı uzın boylı, keñ iyıqtı, jalqı sarı şaşın jel duwdıratqan jiyren saqaldı aqjarqın adam külimsirep. (4637)

– Qısqart, Bronnikov, – dep ars etti nadziratel. (4638) – Söylewge ruqsat joq. (4639) Osı sen bülük şığarğanıñdı qaşan qoyasıñ. (4640) Älde öziñdey bülükşiniñ balasına büyreğiñ burıp tur ma? (4641) Sen öytip janaşır bola qalsañ, men ol böltirikke anaw tögilgen boqtı tumsığımen tazartqızam, bәlem! (4642)

Dombıqqan awruw köziniñ aldı udayı iriñdep turatın, ne duñğan, ne qazaq ekenin, iyaki orıs ekenin ayırıp bolmaytın, jalpaq murın, jayın awız eñgezerdey дәw neme balağa taman adımdadı. (4643) Älgi jiyren saqal tutqınğa tañırqay qarap, süysinip qalğan bala

kenet özine tönip kele jatqan qara dāwdiñ jaqındap kelgenin körip, äpjıllannıñ aldında japadan-jalğz qalğan köjektey qaltıradı. (4644)

Bala öte sezimtal-tın. (4645) Bir awız jılı sözden işi-bawırı ezile eljirep, äldeqanday ayanıstan kömeyine tüyilip jas tıǵılıp qaluwşı edi. (4646) Kimdi ayaydı? (4647) Özin özi ayay ma? (4648) Älde ayawşılıq atawlı sezimdi ańsaǵanı ma – belgisiz. (4649) Jiyren saqal tutqınnıñ sāl janaşırlıǵın tanıǵan sätte-aq dūn-dūniye türmenıñ tar duwaldarınan attap ötip, keñeyip sala bergendey, kışkentay jüregi sol jazira keñistikke uşıp şıǵar qapastaǵı peyiş qusınday ünsiz şırıldap, demi jiyilep, tanawı quwsırılıp, quwanıştan iyaki ayanıstan, jılaǵısı kelgen nurlı şaqtı lezde qara bult qaptaǵanday boldı. (4650) Adamnıñ kökireginde nur oynap, säwle şaşıraǵan sāt – älemdi jaratuwşı qudiret-küşpen kezdeskendey baqıt dariyasında jüzip jürgen rahım sāti. Sonı demde qara dawıl soqqanı obal-aq. (4651) Ayanıstan eljiregen jan-jüyeñ qorqınıstan küzgi japıraqtay qaltırıp ketkende kewdedegi perişteni diyu-peri qılqındırıp jatqanday bolmaq. (4652)

Nadziratel quzǵın qustay qalbayıp tönip kelgende, taptap ötetin tajal kele jatqanday körindi de bala jasqanıp şeginşektey berdi. (4653) Şegine-şegine jonarqası duwalǵa barıp tirelgenin bir-aq bayqadı. (4654) Duwaldı iyterip qulata almaysıñ, sekirip kete almaysıñ. (4655) Duwaldıñ qattılıǵı mına mıltıq kezengen nadzirateldiñ qattılıǵınan kem emes. (4656)

Turar bir ayaǵın köterip duwaldab ökşesimen tepkişek izdegendey boldı. (4657) Qısılgandaǵı jan-därmen, äytpese tepkişek joǵın bileği. (4658) Ökşeniñ tiygen jerinen bir kesek oprılıp tüsti. (4659) Bala eriksiz ayaǵınıñ astına qaradı. (4660) Judırıqtay kesekti eñkeyip köterip almaqşı boldı. (4661) Qaruw etip, qayrat körsetpek pe? (4662) Kim bilsin...(4663) Kesekti ala bergende dombaz duwaldıñ tübin tesip şıqqan iyt qızǵaldaqtı közi şaldı. (4664) Burın qalay bayqamaǵan. (4665) Mijip ketpeyin dep bir adım onǵa jılıdı. (4666) Demek, dalanı iyt qızǵaldaq jawıp, qızıl-jasıldan qırdıñ jüzi qulpırıp turǵan mezgil ğoy. (4667) Mına bir tüp gül bul türmeniñ dombazdap soqqan duwalınıñ tübine qaydan şıǵıp jür? (4668)

– Iytıñ balası! (4669) Tumsıǵıñmen tazala mına jerdi! (4670) -Nadziratel Turardıñ köne şıt köyleginiñ jaǵasınan büristire qıstap alıp qol arba turǵan jerge dırıldatıp süyrep äkeldi. (4671)

– Ağatay, tazalayın qazır...(4672)

– Joq, sen qolıñmen emes, kürekpen emes, tek tumsıǵıñmen tazala! (4673) Mine, bılay, bılay! –nadziratel balanıñ jelkesinen sıǵımdap, basın tömen tuqırtpaq boldı. (4674) Biraq qıldırıqtay moyınnıñ munşa sirespe ekenin bayqap äri tañ qaldı, äri ızalandı. (4675) Sol qolındaǵı mılıtıǵın qıysayıp jatqan arbaǵa siyey salıp, endi qos qoldap kiristi. (4676)

– Ağatay, özim-aq qazır...– dep şırıldadı bala. (4677)

– Joq, bandittiñ balası! (4678) – Nadziratel balanıñ basın iyip, jerge jetkize bergende: (4679)

– Toqtat! – degen aşçı ayqay mılıtıq atılǵanday bolıp estildi. (4680)

Bul Bronnikov eken. (4681) Aynalıp jüretin şeñberden şıǵıp ketipti. (4682) Basqaları da sonıñ soñınan kisenderin saldıratıp, ber qaray bettep keledi. (4683)

Nadziratel öziñ qatesin endi túsindi. (4684) Tutqındardan köz ayırıp, judırıqtay balamen alısıp ketkeni äbes bolǵan. (4685) Derew Turardı qoya bere salıp, mılıtıǵına jarmastı. (4686)

– Qayt! Keyin! – dep qırıldadı nadziratel. (4687)

Biraq tutqındar buǵan tönip kele jattı. (4688) Kisender dawsı qattıraq, qaharlıraq estiledi. (4689) Bir ırǵaqpen gürs-güres etedi. (4690)

Nadziratel amalsız artqa şeǵinşektedi. (4691) Mılıtıǵın kezendi. (4692)

– Bronnikov! (4693) Atamın! (4694) Patşa atımen ant beremin! (4695) Atamın! (4696)

Bronnikovtıñ jiyren qaba saqalı men jalqın sarı şaşın köktemniñ jeli uypaladı. (4697)

– Bronnikov! (4698) Taǵı eskertemin! (4699) «Qandı Jeksinbini» saǵınıp qaldıñ ba? (4700) Qanıñdı suwday şaşamın! (4701) Toqta! (4702)

Kisender dawsı gürs-güres etedi. (4703)

– Peterburgtegi «Qandı jeksenbigе» qatısıp, alıstaǵı qazaq dalasına aydalıp, Vernıy türmesine qamalǵan Aleksandr Bronnikov nadziratelmen betpe-bet kelip: (4704)

– Balanı qorlawşı bolma, aywan!- dedi. (4705)

– Sen äweli onıñ kimniñ balası ekenin bilesiñ be? – dep qırıldadı mılıq kezengen nadziratel. (4706)

– Kimniñ balası bolsa, onıñ balası bolsın. (4707) Äytewir adamniñ balası. (4708) Qorlama onı! (4709)

– Joq, sen bilmeysiñ. (4710) Ol Rısquldıñ balası. (4711) Eñ qadirli bolıstı öltirgen. (4712) Joğarı märtebeli gubernator jaqsı köretin bolıstı atıp öltirgen! (4713) Endi bildiñ be! (4714)

– Bildim. (4715)

– Bilseñ, orniñä bar! (4716) Şeñberden şıǵuwşı bolma! (4717) Äytpese, Rısqul qusap bir mezgil taza awağa serwenge de şıqpaytın bolasıñ. (4718)

Bronnikov iyǵınan asa qarap, qulaǵan arbanıñ qasında qalşıyıp qalǵan baladan: (4719)

– Atıñ kim? – dep ayqaylap suradı. (4720)

– Turar. (4721)

– Turar. (4722) Demek, Turar Rısqulov. (4723)

Kisender üni şeñberge qaray ıǵısa berdi. (4724)

***

Atqoranı tazalap bolǵannan soñ, bala Prixodko mırzanıñ üyine eki ülken şelexpen suw tasıdı. (4725) Turar jumıstıñ nebir awırına şıdap baǵar-aq, biraq osı suw tasıǵanı qattı qajıtadı. (4726) Eki iynin qara jerge tartıp, qarısın üzip jibere jazdaydı. (4727) Qatpaǵan buwın, qataymaǵan süyek buzıq balalar iygen balǵın sämbi şıbıqtay mayısadı. (4728)

Sodan soñ kespek börenelerdi usaqtap, otın jaradı. (4729) Söytip jürgende oquwdan balalar qaytatın waqıt boladı. (4730) Turar qos jiyrendi päweskege jegip jolǵa şıǵadı...(4731)

Rısqul Turardıñ qaljıraǵanın biledi. (4732) Biraq ötken tünde öñi sınıq, birtürlü qajıp keldi, äri keş oraldı. (4733) Turar, nadziratelden, Arkaşadan körgen qorlıqtarın äkesine aytqan joq. (4734) Onsızda işinde jalım qaynap jatqan adamdı küydire bermeyin dedi. (4735) Bası jerge tiyisimen tuyaq serippey, sileyip uyıqtap qaldı. (4736) Äkesi uyıqtap jatqan balanı basınan siypap, mañdayınan iyskeledi. (4737) Turardıñ oyaw

kezinde bul sezimdi bildirmewge tırıadı. (4738) Biraq bala bärin de sezedi. (4739) Adamda, äsirese, kökiregi oyaw adamda siyrek kezdesetin «altınşı sezim» deytin qasiyet osı qarşaday qarada öte küşti jetilgen tärizdi edi. (4740)

– Oyan, Turar!- dep iyıǵınan tartqladı Rısqul balanı. (4741) – Oyan! (4742) Tañ atıp keledi. (4743) Sen tında. (4744) Äli ängime bitken joq qoy. (4745)

Turar uyqısınan oyanǵan, biraq közi jumuwlı. (4746) Judırıǵimen közin uwqalap aşıp, basın köteredi. (4747)

– Tındap otırmın, köke...(4748)

VIII

Söytip, Berdiquıl soqqıǵa jıǵıladı. (4749) Äl üstindegi ağasın jeti tünde aydalaǵa tastap kete almay, Rısqul: (4750)

– Dawılbay! Ataña nälet, işindi jarıp, işegiñdi iytke tastamasam!- dep ayqaylaydı. (4751) Sodan Berdiquıldı bebewlegenine qaramastan jerden balaşa köterip, ay batqan tas qarañǵı tünde awılına alıp kele jattı. (4752) Öz küşine özi tañ qaldı. (4753) Ağası şıday almay, şırqırıp qiynalǵanda ğana bir tübirtek tomarǵa türtinektep kelip otırıp, tınıs aldı. (4754) Biraq jaralını jerge qoymastan qos qoldap, aldına alıp otırdı. (4755) Awruw adam bir sätte älsiz qolimen inisin moynınan qulaqtap, iri basın iyip kelip öziniñ betine taqadı. (4756) Rısqul sonda ağasınıñ betine betin basıp otırıp, jıp-jılı jastıñ jıljıp aqqanın sezdi. (4757)

– Rısqul-aw, öltirdi ğoy meni iytter!- dedi ağası ıñırsıp. (4758) – Endi künderiñ ne boladı? (4759)

Sonda Rısquldıñ iygen sadaqtay tarsıladaǵan jüykesi suwǵa salǵan taspaday jibip, köñili bosap, aǵıl-tegil ańırap bir jıladı deysiñ. (4760) Ağasınıñ basın quşaqtap, qanı qaşqan betine betin üykep, işi-bawırı mılja-mılja eljirep, qarap otırıp qaljırap, qawqarı ketip qaldı. (4761)

Düniye selt etpegen bir silti tınıştıq ornaǵan kez edi. (4762) Rısquldıñ dawsınan şoşıp oyanıp ketkendey-aq, şildeqoñız şır ete qalıp, birawıqtan keyin şeksiz, toqtawsız, uzaq, muñdı ünge bastı. (4763) Taw basınan qumalaqtay tas qulasa birte-birte bir köşkin qosa qulaytını siyaqtı, jalǵız qoñızdıñ ünine tün düniyesi jamıray dıbis berip, «Ne boldı? Ne boldı?» - desip jatqanday eken. (4764) Jılqışı qustıñ ısqırıp qalǵanı, ükiniñ uwhilegeni,

kölbaqalardıñ kenet oyanıp ketip baybalam salğanı, oqıstan awılğa iyt-qus tiygendey, bar iyt atawlı jabıla şuwıladağanı adamnıñ töbe şaşın tik turğızğanday edi. (4765)

– Köke, ne qıldıq biz? (4766) Qay peyilimizden taptıq? – dedi Rısqul eğilip. (4767)

– Jılama,- dedi ağası älden waqıttan keyin äreñ ün qatıp, erni ğana qıbırlap. (4768)

– Jılama. (4769) Közdiñ jası äli kerek boladı. (4770) Suw...(4771)

«Bul otırğanım qalay? (4772) Bir adım bolsa da jıljiy bermey», - dep Rısqul ornınan tura bermekşi edi, eki tizesi bügilip ketip, qayta otırdı. (4773) Tula boydan äl ketip, awruwdan turğan adamday qalt-qult etip qalıptı. (4774)

– Suw..- dep sıbırladı Berdiqul. (4775) – Suw...(4776)

Jaña bir äzirde bet-awzı öliktey sap-salqın edi, endi alawlap äketip baradı eken. (4777) Rısqul silkinip qayta turdı. (4778) Täy-täy basıp, bir-eki attadı. (4779) Qayrañdap qalğan qalpınan qatayıp, özine özi iye bolıp, aldındağı ülken adam emes, bala kötergendey jeñileyipü tez-tez adımdap, awılğa asığa jöneldi. (4780)

***

Batır bayımaydı degen. (4781) Jarıqtıq Älimbek batır jalğız attı kedey eken. (4782) Qoqan şapqınşılığı kezinde jawğa attanıp, Älimbek batır atanğan kezde esiginiñ aldında tışqaq lağı da bolmaptı. (4783)

Älekeñ qartayınqırağan kez eken. (4784) El şetine Qoqan tiyip, jağağa qoldı salğan kezde, jayşılıqta tarıday şasırap jatқан el, qiyınşılıqta qol ustasıp, tize qosıp atqa qonıp, äşeyinde iltifatqa iline bermeytin batırlardı izdepti. (4785) Alataw men Qaratawdıñ arasında jatқан Tülkibasqa Äwliye-Ata jağınan Bayzaq datqa bastağan bir top kisi kelip: (4786)

– Ow, Älimbek batırdın üyi qayda?- deydi eken. (4787)

– Älimbek batırdın üyi anaw, – dep awıl adamdarı şettew, bir qaraşa üydi körsetipti. (4788) Attıñ basın älgi tozıq üydiñ mañdayşasına tirep turıp: (4789)

– Kim bar-aw?- dese kerek. (4790)

Üydiñ butında teri şalbarı, iyinine ile salğan köne beşpeti bar bir şal bet-awzınıñ terin jeñimen sürte-mürte şığa kelip: (4791)

– Biz barmız,- deydi. (4792)

– Bizge Älimbek batır kerek,- deydi älgiler muni tanımay. (4793)

– Älimbek batır menmin,- depts Älekeñ. (4794) Jolawşılardıñ köñili tolmay, tosılıp qalğanın bayqağan qart sonda: (4795)

– Tüzde jürsem batırmin, (4796)

Üyge kelsem paqırmin.(4797)

Qatın awruw, bala jas. (4798)

Tarı tüyip jatırmin, – degen ğoy. (4799)

Jolawşı jawıngerler Älekeñniñ sözine toqtap, attarınan tüsip, suwsın işip, jawğa Älimbek batırmen birge attanğan eken. (4800)

...Batır babanıñ közi bolıp sodan Älimbektiñ jalğız baylığı kumis er-toqımı qalğan. (4801) Erewil at qartayıp, ayağınan qalıp ölgen. (4802) Kumis er toqımnan basqa mura bolmaptı. (4803) Onı Jılqıaydar qurım kiyizge orap, kebejege tıǵıp saqtaydı eken. (4804) Özi ömirinde at üstine kumis erdi salmaptı. (4805) Kumis erdi erliktin, eldiktiñ, dübirli künderdiñ belgisindey kiyeli zat esebine saqtaptı. (4806) Ol joğalsa az awıldı bäle-jaladan saqtap jürgen arwaq adasıp qalatınday körinüwşi edi. (4807) Alsay awılınıñ endigi Älimbegi, qorğanı, tiregi sol kumis er siyaqtı bolatın da turatın. (4808)

Söytip jürgende Dawılbaydıñ üyine bir küni Şımkentten oyaz kelip tüsti. (4809) Dawılbay ulıqqa jatıp jastıq, iyilip tösek boldı. (4810) Qazaq balasının aldında iyilip körmegen bası oyazdıñ ayağının astında qayta-qayta domalap tüse jazdadı. (4811) Dawılbay oyazğa Däw-babanıñ Kümistaw ańǵaqrında jatqan jılqısın körsetip, işinen qalağanın tañdap minuwdi ötindi. (4812) Oyaz közi tunıp, birinen biri ötken sılan säygülükterdi körıp esi şıqtı. (4813) Aqırı, moynı qurıqtay, şoqtıǵı qol sozım qara qasqa aqalteke tektes ayǵırdı körsetip: (4814)

– Xoroş, satana, horoş!- dedi. (4815)

Dawılbay jigitterine ımdap qalıp edi, qara qasqa bir sätten keyin uzın moynına tüsken qurıqtan qutıla almay, aspanğa şaşıdı. (4816)

«Sıy qılsañ – sıpıra qıl» degen. (4817) Bul ayǵırdı moynına şılбір salıp jetektetip jibermey, er-toqım, jügeni, ömildirik, quysqanı, bar äbzelimen köldeneñ tartqanı durıs bolar» degen Dawılbay mırza. (4818) – Äne sonda barıp onıñ esine bayaǵıda ötken

Älimbek batırdıñ kümis er-toqımı esine sap etip tüsip edi. (4819) Qaqtağan aq kümispen qaptalğan er-toqımsız qara qasqanıñ säni kelmeytinin bildi. (4820) Qolğa tüse bermeytin ulıqtı quday özi aydap kelip turğanda eşinen ketpestey etip riyza qılmasa Dawılbay bolıs saylawında ne bolmaq. (4821)

Basqa birew bolsa Dawılbay kümis erdi tartıp alar edi. (4822) Berse qolınan, bermese jolınan. (4823) Älimbek batırdın tuqımına tiktep kete almas. (4824) Qiyalay tartıp, arağa kisi saldı. (4825) Ötkenine köp jıl ötse de, batır babanın susı öñmenge äli de qadalarday. (4826) Üstiñgi ernimen kök tirep, astıñğı ernimen jer tirep, qanşa дәwirlep tursa da Dawılbay alış arwaqtıñ aybınınan seskener. (4827)

Dawılbay qızmetşisi Saqan palwandı şaqırıp alıp qattı tapsırdı. (4828)

– Berdiqułğa ayt. (4829) Kümis erdi bere tursın. (4830) Ulıq biraz kün qumardan şıqqan soñ qaytıp beredi de. (4831) Uqtıñ ba-ey, Saqan? (4832)

– Qup, bayeke! (4833) – Palwan Dawılbaydıñ şegir köziniñ uşqınınan şıday almay tömen qarap, basın iydi. (4834)

– Tuwısqanıñ ğoy. (4835) Köndir. (4836) Ulıq degende eldigin oylasın. (4837) Namısımız bir, –dep qayradı Dawılbay. (4838) Saqan palwan Alsay edi. (4839) Soğan ädeyi tirep, tuwısqandığın buldap aytqan-dı. (4840)

Dawılbay jiyren qaba saqaldı, domalaq jüzdi, şegir köz, sarı kisi. (4841) Betinen şertip jiberseñ qan şapşırday albirap turar edi. (4842) Kertpek murnınıñ tanawı deldiyiñkirep, udayı kekesin külkiniñ tabı bilinip qalar, jüzi jılı köringenmen, sol bir mısıl külki men şegir közdiñ ızğarı arqañdı ayaz qarığanday ötip ketuwşı edi. (4843) Şegir közde ızğar, ezuwde-külki, bet-jüzinen nur şaşırıp tursa da, bükil pişin sirespelew bolatın. (4844) Sodan ba, kim bilgen, Dawılbaydıñ şekesi udayı qurısıp, qursaw qısqanday awıratın-dı. (4845)

Saqan palwan bir sätte Alsay ekeni esine tüsip, kümis er bükil Alsaydıñ kiyeli äwliyesindey ekenin oylap qaldı. (4846) Şabarmanınıñ qobaljuwlı köñilin tanıp qoyıp, Dawılbay: (4847)

– Neğip tursıñ?! –dedi. (4848) Dawsı mılıtq atılğanday kelte äm şımır şıqtı. (4849) Palwannıñ zor denesi selk etti. (4850) Läm demey, kilt burılıp jüre berdi. (4851) Özimen salıstırğanda torğayday ğana adamnıñ ayqayına selk ete qalğanına qorlanıp keledi. (4852)

«Käpirdiñ bası şaqşaday,- dedi özimen özi söyleşip. (4853) – Mına qolmen bir mijip jibersemü miyı birt ete qalar edi». (4854)

Judırıǵın tüyip, tobılǵı qamşınıñ jumır sabın qısıp-qısıp qaldı. (4855) Qanşa küşti bolsa da, qayta sawsaqtarın awırtıp qaldı. (4856) Tobılǵı – Dawılbaydıñ bası emes. (4857)

Dawılbaydan küşti bola tura, oǵan nege baǵınıştı ekenin de oyaldı Saqan palwan. (4858) «Käpirdiñ közi jaman,- dedi özine özi jawap qatıp. (4859) – Jabayı mısıqtıñ közindey. (4860) Bet qaratpaydı». (4861) Oyı da odan artıqqa bara almadı. (4862) Bulay qarasañ bul mıqtı, Dawılbay älsiz. (4863) Al, bulay qarasañ Dawılbay mıqtı, bul älsiz. (4864) Tüsiniksiz dünüye. (4865) Jumbaǵı köp. (4866) Bu dünüyede jumbaq şeşkişter qana oljalı. (4867) Dawılbay sonday bolar. (4868)

***

Saqan palwan astın-üstün söyleytin, ardıñ-gürdiñ äperbaqandaw quw ädetin bu jolı da jasadı. (4869)

– Kümis er seni men meniñ ne teñim. (4870) Endi bizden Älimbek batır şıǵadı dep otırıñ ba, qasarısqanda. (4871) Onan da ber de – qutıl, – deydi bayaǵı tobılǵı saptı qamşımen böstektı salıp-salıp qalıp. (4872)

Berdiquldan basqa birew bolsa, aşuwǵa buwlıǵıp ökpesi awzına tıǵılıp alqınar edi. (4873) Mınaw mırs etti de qoydı. (4874) Basınan teri telpegin alıp, ustaramen sıpırılǵan kögeris şaşın siypadı. (4875) Jazıq mandayı jıyırılıp, qatpar-qatpar qara özektey sızattar payda boldı. (4876)

Keş bolıp bara jatqan kez edi. (4877) Kün Saz-töbeden arı awnap tüskende, şıǵıstaǵı Qulannıñ üstün ört şalıp qara şoqlar balqıp bara jatqanday körindi. (4878) İlezde tabı basılıp, älgi şoqlar qaytadan qarawıtıp, sostıyıp-sostıyıp turıstı. (4879)

Alsaw awılınıñ jeroşaqtarınan ot jıltıladı. (4880)

Kögende burşaǵına buwınǵan laq baqırdı. (4881) Qaraqoyın boyınan şımşıq qoriǵan balalardıñ tünkeleri qañǵırlap, «po-polaǵan» dawıstarı irgeden şıqqanday estilip turdı. (4882)

Jıqtıq kürkeniñ aldında, dalada böstek üstinde otırğan Berdiqul mına ädemi keştin san qubılma dawsın qulağı qalt jibermey, ün qatpay qalğıp ketken siyaqtı edi. (4883) Mamırlıqtı Saqan palwan buzdı. (4884)

– Ey, Berdiqul, elemey otırsıñ ba? (4885) Er qayda? – dedi. (4886)

Berdiqul tağı da mırs etti. (4887) Qısqa murtın şıyratpaq boldı. (4888)

– Saqa, bomaydı ğoy,- dedi. (4889)

Saqan palwan qaraqurt şaqqanday şañq ete qaldı: (4890)

– Ne! (4891) Nege bolmaydı?! (4892) – Qamşımen böstektiñ şetin tağı bir salıp qalıp edi, şanı burq ete tüsti. (4893) Oşaq basında tezek qalap otırğan Berdiquldıñ kelinşegi Qatşagül de qamşı däl öz jonarqasın osıp ötkendey, ornınan ırşıp tüsti. (4894) Tek oşaqtağı ot qana jel şalıqtağanday bolmay, eşteñeden seskenbey, mazdap, tün tüsken sayın tüsi nurlanıp, lala qızıl tastay qulpirı berdi. (4895)

– Ağayın dep sen injıqqa aqılımdı aytıp otırsam, – dedi Saqan palwan. (4896) Osınday mamır keş pen barqırağan basbuzar dawıs üylespeydi-aq. (4897) Keşki tımıq dünüye tağı eliktey eleñdep, ürkektep tur. (4898) Saqan palwan tağı bir ayqaylasa tura kep türile qaşatınday mına tün. (4899)

– Qara basıp, Qaraqoyınnan quwılayın dep otırsıñ ğoy, öñşeñ şirik. (4900) Älimbek babamnan sadağa ketkir, tüge! (4901) Dawılbay jını kelse, Qaraqoyınnan aydap şıǵadı sonda sen ne nuratqa jetesin, kimniñ artına barıp kiresiñ. (4902) At minip toyǵa barıp, sän tüzep jatqan sen joq, neğılasıñ sol er toqımdı jaman jügiñe qosa jıyıp qoyıp?! (4903)

Qarañǵılıqtıñ arasınan, suw tübinen suwırılıp şıqqanday süyretilip birew kele jattı. (4904) Üyuli tezektıñ janına iyıǵındaǵı ketpendi sılıq tastay salıp, şañ-şuñ dawıs şıqqan jerge jaqındap barıp: (4905)

– Assalawmaǵaliykuwm? (4906) Bul qaysıñ barqırıp otırǵan?- dedi tikesinen tik turıp. (4907) Kim ekenin bile tura ädeyi surağanday. (4908)

Saqan palwan qoparıla burılıp qarap: (4909)

– Äy, sen qaşannan beri meni tanımay qap eñ, Rısqul! – dedi. (4910)

– Tanımadıq, – dedi Rısqul saspay. (4911)

– Tanımasan tanımay qalğan şığarsıñ. (4912) Köziñniñ eti ösken şıǵar. (4913) Meni bolıs jiberdi. (4914) Ne kümis er-toqımdı bersin, ne Qaraqoyındı qaytarsın deydi. (4915) Mina, mırjıq aǵan ustawǵa kelmey morıǵan kesektey ügitilip otır. (4916) Jartımdı jawabı joq. (4917) Jön-jorıq biletin jigit edin, sen ne deysıñ, Rısqul? (4918)

– Kümis er berilmeydi, – dedi Rısqul jay ǵana. (4919) Asıqpay-aptıqpay aytqanınıñ salmaǵı aqırǵannan artıq edi. (4920) – Kümis erdi Älimbek babammen birge kömwli jatır dep esepteñiz. (4921) Al, babamniñ körin aşıp, ärwaqtan tartıp alamın deseñiz-öziñiz biliniz. (4922) Qaraqoyın – qudaydıñ jeri. (4923) Dawılbaydıñ jeri emes. (4924) Qudaydıñ quw dalası adam balasınıñ bärine ortaq. (4925)

Qarañğıdan qarañdap taǵı birew körindi. (4926) Otırǵandarǵa sälem bergen joq. (4927) Oqşıyıp birawıq qarap turdı da, üyge kirip ketti. (4928) Bul Jılqıaydardıñ kişi balası Moldabek edi. (4929) Tarı qorıp kelgen beti. (4930) Aǵayındı üşewiniñ bası qosılǵannan qaymıqtı ma, joq älde, ärwaqtıñ atı atalǵan soñ tayqıdı ma, äytewir Saqan palwan birinşi ret ayqaylamay-aqırmay, sabır saqtap, tipti sıbırlap söyledi. (4931)

– Qaraǵım, Rısqul-aw, ärwaqtı men qurmettemeydi deysıñ be. (4932) Bolıstıñ buyrıǵı. (4933) Üyine oyaz kelip jatır. (4934) Solarǵa el ekenimizdi tanıtayıq. (4935) Riyza qılıp attandırayıq deydi. (4936) Oyaz riyza bolsa, Älimbek atamniñ äwleti de jaman bolmaydı, deydi. (4937)

Jer oşaqtaǵı ot qara qazannıñ jelkesinen sıtılıp şıǵıp, qamalap turǵan qarañǵılıqtıñ kewdesinen iyterip jibermey, qazandı qorıp turǵanday. (4938) Qara qazan – qara şañıraqtıñ qazıǵı ǵoy. (4939) Qazan boşasa- şañıraq şayqalmaq. (4940) Qazandı qarañǵı zulmattan qızǵıştay qorıǵan ottan aynalıp, sadaǵası ketkiñ keledi. (4941) Sirä, bayaǵı babalar otqa beker tabınbaǵan. (4942)

Ot säwlesi jetken jerden şalbarı aǵarañdap, ayaǵına kebis ilgen birewdiñ äweli belinen tömen jaǵı körinip, birte-birte kewde jaǵı da közge şalındı. (4943) Axat körşi eken. (4944) Qaqırınıp qoyıp, belgi bere keldi. (4945) Oşaq basında, qazan qarap, ot tüzep otırǵan Qatşagül kelinı sıldır etkizip kösewdi tastay salıp, uşıp turıp, qaynaǵasına sälem qıldı. (4946)

– Köp jasa, şıraǵım, – dedi Axat. (4947) Kişkene şoqşa saqalı bar, keñ kewdeli, eki iyıǵı eki kisi mingendey, közinde otı bar, şoñ murın, ar jaqtı kesek tulǵalı kisi qırıqtar şamasında körindi. (4948) Saqan palwanmen qatar edi, qaljıñdap. (4949)

– O, dāw, jarağan buwraday burqırap neğip otırsıñ? – dedi. (4950) – El tınış pa? (4951) Bolis awılında ne bop jatır? (4952) Oyaz keldi dep edi? – dedi. (4953)

Jayşılıqta bolsa Saqan palwan Axattıñ bul qotır sözine layıq jawap berip bir şaynasar edi, däl qazır reti kelmedi. (4954) Axat osı awıldıñ sıylı adamı. (4955) Buğan bări de jez sımday jumsaq iyiledi. (4956) Mına Älimbektiñ birbetkey qarsı butaq siyaqtı qasqır nemerelerin osı Axat alağanına salıp saz balşıqtay jumsarta aladı. (4957) Endeşe onımen qazır şaynasuwdıñ ornı joq. (4958) O basta bul şarwağa osı Axattı aralastıruw kerek edi. (4959) Äli de bolsa keş emes. (4960)

– Ey, Axat, – dedi Saqan palwan gürildek dawsın jayıraq şıǵaruwğa tırısıp. (4961) – Meni bolis jumsap otır. (4962) Oyaz kelip jatır. (4963) Soğan kümis erdiñ mayın bere tursın deydi. (4964) Oyaz biraz serwendep, qumardan şıqqan soñ qayıp men öz qolımnen äkelip beremin. (4965) Soğan mına inileriñ könbey otır. (4966) Aytsañşı aqılıñdı. (4967) Dawılbaymen qırǵıy qabaq bolğanmen az ğana Alsayğa oñay tiymes. (4968) Quday aqına tün jamılıp otırmın ğoy, öz qolıñdı öziñ kese almaydı ekensıñ. (4969) Men özim dep ayıp otırmın senderge. (4970) Men de osı Alsaydıñ bir balasımın ğoy. (4971)

– Sen be? – dedi Axat up-uzın suq sawsağımen Saqan palwannıñ közin şuqıp ala jazdap. (4972) – Sen Alsaysıñ ba? (4973) Alsaydan alastalǵır. (4974) Ne betiñmen awziñ barıp aytıñ otırsıñ batırdın kümis erin! (4975) Alsay ekenin ras bolsa, sol kümis er Alsayıñnıñ piri emes pe, kiyeli tuwı emes pe? (4976) Onı ayazdıñ astına qayıp salasıñ qolıñ barıp? (4977) Alsaymın deydi, Alsaydan alas ketkir. (4978) Şirigen jumırtqasıñ da sen, namısı joq...(4979)

– Jetti! – dep Saqan palwan aqırıp qaldı. (4980) Oşaqtan awlaq, ottıñ küñgirt säwlesi qarañ-qurañ jetken jerde qara esektiñ qodıǵı älgi aqırğan dawıstan şoşıp, ornınan tirsegi dir-dir etip atıp turdı. (4981) Şäwildep iyter ürdi. (4982) Qaraptan qarap turıp, jönsiz-jorıqsız siyır möñiredi. (4983) İnırsıp buzawı ün qatqanda ğana zeñgi-baba qaytadan küyis qayırıp, pıs etip bir kürsinip, tınısıdı. (4984)

– Ataña nälet, aqmaqtar!- dedi Saqan palwan ornınan qamşınıñ sabına süyenip tura berip. (4985) – Siñiri şıqqan kilen quw siyraq! (4986) El, deydi muni, el bolmay ebelek bop uşıp ketkir. (4987) Kümis er seniñ ne teñiñ, öñşeñ sorlı. (4988) Quw ağaşıñ quşaqtap jatıñdar. (4989) Qap bālem! (4990) Tura tur! (4991) Ayağıma erteñ özderiñ kelip

jıqılasıñdar. (4992) Jıǵıltar bolıs. (4993) Jaqsılıqtı bilmegen öñşeñ tobır. (4994) Qaraqoyınnan aydap sıqsa, qañǵıp ketersiñ, tüge! (4995)

Palwan beldeydegi attıñ şılбірin dar-dar etkizip suwırıp aldı, qurım kiyiz şıdamay ıdırap ala jöneldi. (4996) Awır denesimen awnap kespeltek juwan qara atqa tez mindi. (4997)

Qaraşa üydiñ aldındaǵılar tıp-tınış tıñ tuñdaǵanday ünsiz otırıp qalǵan. (4998) Qara attıñ tapıraş şabısınan şıqqan dübir edäwir zamannan keyin barıp basıldı. (4999) Şapqan atqa şäwildey qosılǵan daraqı iytterdiñ mañqılı da tiyildi. (5000) Tek jaña tawǵa qaray palwan tasırlata şapqan kezde, üzeñgisine jarmasa jarısqan bir töbetti Saqan qamşımen qaq tumsıqtan salıp jiberse kerek: «qanq» etip qalıp edi, sol baraş töbet anda-sanda äli qañsılap qoyıp jatır. (5001) Aynala töñirek zil tartqan tınıştıq quşaǵında. (5002) Älgi däw ayamaytının aytıp ketti. (5003) Ärkim oylanıp qaldı. (5004) Erteñgi kün küdikke tolı. (5005) Jüregi tüskir suwıldaydı. (5006) Oşaқтаǵı ot älsirep, oynaǵan şoqtan ajat taydı. (5007) Qarañǵılıqtıñ kökireginen iyterip, jibermey turǵan jarıq tirew jalt etip qulaǵanday körindi. (5008) Qarañǵılıq qamap turǵanda barıp, Qatşagül üyden ölegizgen may şamdı tutatıp, esik aldındaǵılardı keşki asqa şaqırdı. (5009)

Üydiñ keregeleri duniyeniñ özindey köpti körgen köne edi. (5010) Dawıl da jıqqan, jawın da siñgen josası ketip, kädimgidey qarayǵan. (5011) Tüyenin terisin tilip tüygen kögi tastay qatıp o da qarayǵan. (5012) Kim bilgen, är jerinde josa boyaw qızǵıltım-qızǵıltım bop saqtalǵan da şıǵar. (5013) Biraq, üydiñ işi küñgirt, sodan da qara boyaw basım. (5014) Quwıs qulaq tüñkege toñ may salıp maqtadan esken bilteniñ bir uşın sol mayǵa batırıp, bir uşına ot tutatıp qoyǵan. (5015)

Üyde otırǵandardıñ bäriniñ köz toqtatarı sol may şam. (5016) Aǵaş kelini töñkerip, sonıñ üstine üydiñ ortasına qoyıptı. (5017) Ortada beynebir awruw adam otırǵanday, adamdar aynala qorşap sonıñ tilwein tilep, üzilip ketpese eken dep jalbarınıp jatqanday. (5018)

Qatşagül bergen kespe köjeni bäri bir qara şaradan aynala otırıp işip bolǵan soñ, Axat betin siypap bata qıldı. (5019) Dastarqan jıyıldı. (5020)

– Tarının endi bir suwı qaldı, – dedi Axat. (5021) – Dän tartıp, bolıp-aq tur, endi bir suw işse, quday bereyin-aq dep tur. (5022) Al, suw işpese, qaydam, küyip keter türi bar. (5023) Şiypaya bop qalar. (5024)

– Mina Dawılbaydın äwpildekteri ana jolğıday tağı da iytşe şuwıldar. (5025) Jöndi suw işkizedi deysiñ be,- dep Rısqul art jağına burılıp şırt tükirdi. (5026) – Onıñ üstine mına bir kümis er değendi tağı şığardı. (5027) Ötken jolı da osı er-toqımdı qalağan, bılır da arağa kisi salğan. (5028) Umitpaydı-aq eken, dāyis! (5029)

– E, bul umitpaydı, – dep kürsindi Axat qos alağanın bir-birine üykep jüresinen bük tüsip. (5030) – Bul jaman. (5031) Buwınsız jerden pışaq saladı. (5032) Keşegi Qoğan zamanında sarttardıñ begimen qosılıp soruwşısı edi bunıñ äkesi eldi, endi bul orıstıñ oyazımen qolsılıp oysıratıp baradı. (5033) Köp asqañğa – bir tosqañ dewşısı edi, bularğa dawa joq eken, qız талақ. (5034) Biraq, suw suramasqa amal joq, batırdın er-toqımın bere almaymız. (5035) Sonda tuyıqqa tirelip turmız ğoy. (5036)

– Aw, bul ne özi! – dep Rısqul Axatqa qaray silkine burılğan kezde may şam şalıqtap sönip qala jazdadı. (5037) – Jer Dawılbaydiki, suw Dawılbaydiki, şabındıq ta Dawılbaydiki. (5038) Al, sonda aspandağı qudaydın jañbırı Dawılbaydiki me? (5039) Jawın da jawmay qoydı ğoy qasaqana. (5040) Suw suramay-aq qoy, jañbırmen pişip keter edi bul tarısı tüşkir. (5041)

– Jeti kün jawğan jañbırdan jeldirip ötken suw jaqsı degen. (5042) – Axat Rısquldın aptıǵın basa söyledi. (5043) – Suwarmay bolmaydı. (5044) Sonda astıǵın – astıq, äytpese – aştıq. (5045) Osı eki-üş künnen qalмай, qırǵıy kelgenşe suw saluw kerek. (5046)

– Suwarsaq – suwaramız. (5047) Körmey jürgen quqayımız ba. (5048) Azar bolsa, tağı da jağa jırtasarmız. (5049) Ötken jolǵı suwda da julısqañbız. (5050) Äy, osı tarı degen bāleniñ qaydan şıqqanın qaydam. (5051) Quday mal bermegen soñ jer emip qazaq jarıǵan emes. (5052) Jerge telmirüw Sayramdağı sarttarğa jarasadı. (5053) Bizhe ne joq, osı. (5054) Qolıma bilte mılıq alıp, tawdan kiyik awlasam, osı bir awıldı asırar edim. (5055) Suw-suw dep qırqısadı da jatadı. (5056) – Rısqul şıdamay ornınan turıp ketkende mülgi turǵan may şam tağı da şalqıdı. (5057)

Rısquldın alpamsa köleñkesi üydiñ jartı qanatın alıp ketti. (5058) Bosağa jaqtan keregeniñ basına ilgen ürgen qarın qalbañdadı. (5059) Qaraköbeñ arasınan awıldas aǵayınnıñ jalañbut balalarınñ borbayları körinedi. (5060) Quwırǵan jügerini köyleginiñ eteǵına salıp alıp qıtırlatıp jep otır. (5061)

– Mina bayǵustar qızıl körmegeli qaşan. (5062) Qap, erteñ tawğa ketip bir kiyikk qulatıp kelmesem...(5063)

– Erteñ tarı suwaruw kerek, kiyigiñdi qoya tur, qaraq, – dedi Axat. (5064) – Äldi-äldi jigitter jürme, älgı doyrır neme kesir boladı. (5065) Kijinip ketti ğoy. (5066) Jä, onıñ bir jöni bolar. (5067) Käne, dombıra qayda? (5068)

Qatşagül uşıp barıp eski kebejeniñ artında turğan qalaqşa qara dombıranı alıp berdi. (5069) Dombıra äweli uşatın duwadaqtay ebedeysiz arbañdap aldı da, bir sıdırğı şertpe jortaqa köşti. (5070) Axat tamağın kenep, birer ret jötkirinip qoydı. (5071) Şapanın iyıǵına tartıñqırap japtı. (5072) Jügeri qıtırlatıp otırğan balalar da tına qaldı. (5073)

– Düniye bir qıysıq jol burañdağan, (5074)

Baq taysa da erge dāwlet quralmağan. (5075)

Künine toqsan toǵız bāle körseñ, (5076)

Sonda da küder üzbe bir alladan...(5077)

Düniye dastan (5078)

Äweli-aq bastan (5079)

Aqıldı düşman jaqsı (5080)

Aqmaq dostan, älüw-ay! (5081)

– Oy, sorlı-oy, ras qoy, – Rısqul ornına qaytadan kelip otırıp. (5082)

Japalaq jalpıldaydı jar basında(5083)

Nemene joqtıñ küni bar qasında, (5084)

Dos bolıp qas bolğannan saqta, quday, (5085)

Qasqır da da qastıq qılmas joldasına, älüw-ay (5086)

Qoñır-qaz, üyrek (5087)

Qanatın süyrep (5088)

Bul jalğan öter-keter (5089)

Öy dep, büy dep, älüw-ay. (5090)

– Äy, aynalayın, kökem-ay, mınawıñ älgı iytitiñ özi ğoy! (5091) Dawılbaydıñ qolşoqparı. – (5092) Rısqul ayızı qanıp, ändi raxattana tıñdadı. (5093) – Mınawıñ burınǵı aytqandarıñnan basqa ğoy. (5094)

Axat asıqpay qoñır dawıspen, bappen aytıp. (5095) Şertpektiñ üni oğan qosılıp o da adamşa añıraydı. (5096)

Jabını jawğa minbe jaldı eken dep (5097)

Jamanmen joldas bolma maldı eken dep, älüw-ay. (5098)

Balasın Qazanattıñ baqpay qoyma (5099)

Jem tüsip ayağınan qaldı eken dep, älüw-ay, (5100)

Äşirkül, Zeynep (5101)

Otırmın söylep (5102)

Bul дәwren öter-keter (5103)

Öy dep, büy de, älüw-aw... (5104)

Bü ünge Dәw-Babadan asa soqqan Alatawdıñ keşki samalı qosıladı. (5105) Ärkim-aq Qazanattıñ kim ekenin jobalap otır. (5106) Ol keşegi ötken Älimbek batır. (5107) Jağasın jawğa jırttırmağan, qanşa surapıl soqsa da bası jerge iyilmegen zaw bәyterek. (5108) Biraq sonda ayağına jem түsken kim? (5109) Ne dep otır mına Axat? (5110)

– Jem түskendi körsetermin, әli men olarға!- dep Rısqul esik jaqqa qaradı. (5111)
– Quday Dawılбайға алақанымdı jaydıрмай-aq qoysın. (5112) Qazanattıñ balasın Dawılбай бақpay-aq qoysın. (5113) Dawılбайды qoyşı, ol Alsay emes qoy. (5114) Quday urғanda өз jaқınımızdan urdı ғoy. (5115) Saqandı aytam. (5116) Qasqır da өз uyalasına qastıq qılмаyды eken. (5117) Al, muniki ne? (5118)

Sırtta Qatşagül qazannıñ түbin qırıp, juwındısın iytke quyp жүr. (5119) Töbeden, aspan түndigine тағıp tastaған asıl tastay jıtırıp juldızdar körine бастаған. (5120) Dәw-Babanıñ töbesinen bir juldız aqqan boyda ағıp otırıp күнşıғыs-teristiktegi Qulannıñ üstine барıp қулады. (5121) Qatşagül: (5122)

– Bismillә, bismillә,- dedi. (5123)

Körşi üyden kök töbet ulıdı. (5124) Jalғыз aqqanda iyt ulıytın nesi eken? (5125)

IX

Kameranın qulıpy ädettegiden erte saldırladı. (5126) Turar keşirek keluwşı edi. (5127) Rısqul äldeneden sekem alğanday eki közi esikke qadaldı. (5128) Nadziratel Turardıñ ornına eñgezerdey, uzın boyly birewdi mılıqtıñ dümimen iyterip kirgizdi. (5129)

– Seniñ tilegiñ osı bolsa – jettin muratına. (5130) Jat jabısıp tas edende! (5131) Nadziratel temir esikti saldırlata qulıptap bolıp, közdey tesikten sıǵalaıp birawıq qarap turdı da ketip qaldı. (5132)

Rısqul añ-tañ. (5133) Onıñ tükke tüsinbey turǵanın sezgen qonaq: (5134)

– Zdravstvuite! – dep qolın usındı. (5135) Rısqul palwandıqpen atı şıqqan azamat edi, mınanın kürektey qolı Rısquldıñ közin kömip ketti. (5136)

«Bul ädeyi sır tartpaq üşin jiberip otırǵan jansızı boldı ğoy, sirä». (5137)

Rısquldı tergewge jiyi alıp baratın. (5138) Suraqtı közildirik kiygen bir arıq orıs aluwşı edi. (5139) Jiñişke awruwǵa uşıraǵan adamday ilmiygen birew. (5140) Sirä, köp ömir sürmesine közi jetken soñ aşınıp, aşuwin tutqındardan alǵısı kele ma, sorlı, äytewir azapqa salatın. (5141) Sonda Rısquldan: (5142)

– Seniñ serikterin kim? (5143)

– Bolıstı öltirüwdi saǵan kim tapsırdı? (5144)

– Patşaǵa til tiygizgenin ras pa? (5145) – Taǵısın taǵılar. (5146) Udayı suraytını sol. (5147) Rısquldıñ aytatını da udayı bir jawap. (5148) Aqırı tergewşı şıday almay jötelge buwınıp ölip qala jazdap qiyqıldaydı da, aydawıl Rısquldı kamerasına äkep tıǵadı. (5149) «Eşqanday amal tappaǵan soñ mına jazsızın jiberip otır endi». (5150)

Rısqul şaqırılmaǵan qonaqtan boyın awlaq ustadı. (5151) Anaw mumı äñgimege şaqırıp, söz tartıp körıp edi. (5152) Rısqul onıñ aytqan orıssasın tüsinbegen bolıp, iyıǵın qiyqañ etkizdi de, bezerip qaldı. (5153)

– Menin atım – Aleksandr, – dedi uzın boyly, jiyren saqal. (5154) Aleksandr Bronnikov. (5155) Burın jalpı kamerada edik. (5156) Endi sen jalǵızsırmasın dep osında jiberdi. (5157) Al, sen bolsan quwanbaysın, bul qalay? (5158)

– Bilmeydi, – dep künk etti de, Rısqul moynın işine tıǵıp, beşpetiniñ jaǵasimen betin bürkep, bük tüsip jatıp qaldı. (5159) Turardıñ keluwin kütip, saq jattı. (5160)

Koridorda tırs etken dıbıs şıqsa, basın jerden julıp alıp tıñ tıñdadı. (5161) Biraq bugün de Turar keşikti. (5162)

«Özi art aylanbaytın zındağa mawızday qılıp mınanı qamağanı nesi? (5163) Balamız ekewmizge jetpeytin jerdiñ bul qay jaǵına jatadı? (5164) Onsız da tınısı tar. (5165) Esik aşılganşa qayranda qalğan balıq qusap awızımızdı aşıp, alqınıp şıǵamız. (5166) Endi tım kelistik qoy. (5167) Qanşa künge jiberilgen quw bul? (5168) O, kökiregin qurt jegen zalım köksaw!» (5169)

Temir tösektiñ taqtayları oynaqşıp, qulay beretin bolğan soñ, Rısqul sol eki taqtaydı tas edenge tösep, sonıñ üstine otıratın. (5170) Taqtaysız koqqa qur bosqa orın alıp turadı. (5171) Bronnikov äweli sonıñ temir jaqtawına şoqşıyıp qana otırdı. (5172) Salmaq saluwğa seskendi, qıysañ ete tüse me dep oyladı. (5173) Onsızda şabaqtarı mayısıp, qalt-qult etip turğan neme eken. (5174)

Jalǵız tereze – şel basqan közdey, munarta berdi. (5175) Kün batıp, köz baylanğan kez şıǵar. (5176) Tereze sırtınan arı-beri aynalıqtap jürgen nadzirateldiñ etiginiñ elesi qusap bir köleñke qarañ-qurañ etedi. (5177)

Bronnikov mına qudıq siyaqtı tas quwıstı körip, burınǵı jatqan jerm muniñ qasında keñ saray eken ğoy dep qaldı. (5178) Demek, – dedi ol. (5179) – Mına jatqan qazaqtıñ jazası bizdikinen de awır bolğanı ma? (5180)

– Ey, dos, – dedi ol dawsın jumsaǵıraq şıǵaruwğa tırısıp. (5181) – Ne üşin jatırsıñ? (5182)

Rısqul ündemedi. (5183)

– Ne üşin qamaldıñ deymin? (5184)

Rısqul buğan burılıp qarap edi, eki közinen eki qanjat atılıp şıǵatınday sup-suwıq eken. (5185) Bronnikovke jep jibererdey, kirpik qaqqay bir sät qarap turdı da, qaytadan bük tüsip, jatıp qaldı. (5186)

Endi Bronnikov sasayın dedi. (5187) «Alda iytter-ay, türmeniñ bastıqtarı meni jazalaǵandaǵı türi-aw. (5188) Nadziratelman eges üşin. (5189) Mına jatqan bir baskeser şıǵar. (5190) Meni mertiktirüw üşin osınıñ üstine ädeyi äkelip tıqtı-aw. (5191) Töbelesse, oñay berile qoymaspın. (5192) Biraq, uyıqtap ketsem – qastandıq jasar da. (5193) Saq bol, Aleksandr».(5194)

Bronnikov otıruwdıñ ıñğayın tappay, tar quwırda tikesinen tik turdı da qaldı. (5195)

«Namazdıgerdiñ köleñkesi qusağan neme eken, – dedi Rısqul işinen. (5196) – Tirseginen urıp qulatar ma edi. (5197) Töbeden töngeni nesi?» (5198)

Koridordan nadziralteldiñ etiginiñ taqası tarsıldaydı. (5199) Tas edenge tiygende taqalı etik tabıttıñ qaqpағına şege qaғıp jatqanday saq-saq etedi. (5200) Tamuqtıñ esigin torıp jürgen äzireyilde; älgі dıbıs saq-saq etip miyındı saғıp jatqanday, eriksiz tula boyıñ jıyırılıp, az köñildi qaza qıladı. (5201)

– E, täwbe, –dedi Rısqul dawıstap. (5202)

Munısı, sirä, tağı bir күn ötti, deғeni şıғar. (5203) Ol: (5204)

– «E, täwbe» – degende, Bronnikov, elen ete qaldı. (5205) «Minawıñ oñay emes, – dedi işinen. (5206) – Jetisuwdıñ gubernatorın aytıp otır ғoy». (5207)

– Tawbeni qaydan bilesiñ? – dep suradı. (5208)

Rısqul tükke tüsinbey oğan bajjaya bir qaradı, qaytadan jantaya ketti. (5209)

– E, täwbe, – dedi tağı da. (5210)

– General fon Täwbe seniñ dosıñ ba, joq әlde soğan arız aytayın dep pe ediñ? (5211)

– Äy, ottama! – dedi Rısqul basın jerden julıp alıp, meniz mazaqtap otır dep oylap. (5212)

Nadziratel közdey tesiktiñ qaqpағın köterip, sıғalap işke qaradı. (5213) Kameranın ortasında diñgektey bolıp әli turған Bronnikovtı, edende бүк түsip jatқан Rısquldı kördi. (5214) İşinen riyza boldı. (5215) Demek, ekewiniñ tuzı jaraspaған. (5216) Bul ekewiniñ tisteskeni kerek. (5217) Bir-birimen qırqısqanı kerek. (5218) Eki tutqındı atastırıp qoysa, nadzirateldiñ jumısı jeñil boladı. (5219) Birin biri әşkerelep otıradı. (5220) Bulardıñ awız jalasıp ketkeni jaman. (5221) Quday sodan saqtasın. (5222)

Közdey tesiktiñ qaqpағı sırt etip qayta jabıldı. (5223) Temir taqalı etiktin jan-jüykeni janıстаған dıbısı alıstap bara jattı. (5224)

Kameranın terezesinen endi munar da köşti. (5225) Sırtqı qarawıldıñ etiği de qarañdamaydı. (5226) Edende jatқан qazaqtıñ da bet-jüzi körinbeydi. (5227) Töbesi joq zındannıñ түbinde turғanda – adam aqılınan adaspay, jigerin joғaltpay, sanası munarlanbay qaluwı qiyın da şıғar. (5228) Sonday bir oppaға түsip ketpestiñ amalın

oylap, Bronnikov alıstağı qart anasın, üş bala men Tanyasın elesten izdedi. (5229) Olardan jıldın basında ayrılıp edi, endi mine jaz ortası. (5230) Tağdır munı dñniyenin bir qıyırına äkelip tastadı. (5231) Qara dawıl onı osınşama alısqa uşırıp äketer dep kim oylağan. (5232) Endi elge oraluw degen ümit tek qıyalında jılt-jılt etuwşı edi, al bugün kündizgi soqtıǵıstan keyin tutqındıq merzim ulǵaya tüspese, kemimek emes. (5233)

«Qaydaǵı bir qazaqtıñ qora tazalağan balasına nesine araşaşı bola qaldım? – dep bir oylap, ol raydan tez qayttı. (5234) – Ädiletsizdik tasırañdağan jerden men beytarap tura almaspın. (5235) Bizdin o bastaǵı urannıñ özi ädiletsizdikke qarsı köterilgen joq pa? (5236) Sodırlı soyqandı köre tura köz jumsam, sorlı bolǵanım emes pa?» (5237)

Kündizgi Qazaq balası mına tastay qarañǵıda köz aldına keldi. (5238) Balǵın qanat balapandı qaraqus şüygelı tönip barǵan kez. (5239) Judırıǵın tüyip alǵan qara bala. (5240) «Ay, özi de jürek jutqan eken. (5241) Tıyttey bolıp, eñgezerdey alpawıttı iyterip jiberdi-aw. (5242) Sonda älgı bir tüp qızǵaldaqtı nadziratel taptap ketpesin dep ışqındı-aw. (5243) Apır-ay, ol bir ğana qızǵaldaq üşin şırıldap, albastımen aılsqanda, sonday suñqar tekti balaǵa men nege ara tüse almasqa?» (5244)

Osı bir oydan Bronnikov iyıǵınan zil qara tas tüskendey jeñileyip qaldı. (5245) Kameraǵa qamaluwdıñ ökinişi öşeyin dedi. (5246) Mına edende jatqan qaharlı qazaq ta sonşalıqtı qorqınıştı emes siyaqtandı. (5247) Äli de bolsa, til qatıp, könilin tawıp, söz bastaw kerek dep oyladı. (5248) «Tipten bolmay bara jatsa, onı körip alarım» dedi. (5249)

Kenet baltırınıñ şım-şım ete qalǵanın sezdi. (5250) «Bul laǵnet atqır munday tas qapasta qaydan jür?» dep tañ qaldı qandala şaqqañ baltırın qasımaq bolıp eñkeye berip. (5251)

Qansorǵışyat qarañǵı boldı – şabuwlǵa şıqqandı...(5252)

Baltırın qasımaq bolıp Bronnikov eñkeye bergende, jantayıp jatqan Rısqul ornınan barısşa atıp turdı. (5253) Ananın ärbir qıymılın añdıp-aq jatqan eken. (5254) Qarañǵıda da köre beretin qasiyetin kamera joya almaptı. (5255) Aysız tastay qarañǵı tñnderde jılqı baǵıp ösken Rısqulda üki tektes qustardıñ körgiştigi bar edi. (5256)

Bronnikov sasıp qalıp: (5257)

– Klop, klop, – dedi. (5258)

Onısına Rısqul tüsinbedi. (5259) Bul tüsinispewşilik nege aparı soğarı belgisiz edi, koridordan tıqır estildi. (5260) Rısqul qılaq türe qaldı. (5261)

– Turar, – dedi işinen tastay qarañğıda. (5262)

Sart-surt etip esik aşıldı. (5263) Nadziratel işke balanı kirgizdi de, fonardıñ ölegizgen säwlesimen kameranın tükpir-tükpirin tintkilep şıqtı. (5264) Ortada sostiyısıp turğan eki tutqındı körip, köñili tolğanday, bir jötkirini qoyıp, esikti qayta qulıptadı. (5265)

«Bul qalay?» degendey – bala bosağa turıp qaldı. (5266) Äkesiniñ qasında qaba saqaldı fonardıñ bolımsız jariğınan şıramıtqanday ğana boldı. (5267) «Şınnan sol ma? (5268) Mağan araşa tüsken adam ba?» (5269)

Bronnikov balanın jüzin jığa tanımasa da, kündizgi batırınıñ däl özi ekenin birden bildi. (5270) Quwanğannan dawıstap, orıssalap: (5271)

– Eto tıy?! – dedi. (5272)

– İyä, men, – dedi Turar da orıssa jawap qatıp. (5273) – Munda qalay kelip qaldıñız? (5274) Ä, tüsinikti, tüsinikti. (5275) Aytpay-aq qoyñız. (5276) Mağan bola basınızğa bäle tilep aldınız ğoy. (5277) Kinälimin men. (5278)

«Tük tüsinsem buyırmasın» dep Rısqul tur. (5279)

– Ow, muniñ kim, Turar? (5280) Nağaşñ kelgendey şüyirkelese kettiñ. (5281)

– Bul jaqsı adam, köke, – dep Turar kündizgi bolğan jağdaydı bastan-ayaq aytıp şıqtı. (5282)

– Qaydan bileyin, mağan ädeyi jiberген jansızı ma dep qaldım. (5283) Mıñ da bir raxmet, tamır, – dep Rısqul qarañğıda Bronnikovtıñ qolın siypalap tawıp alıp, qattı qıstı. (5284) – Bul orıstıñ işinde de nebir azamattarı bar-aw, şirkin. (5285) Qaraşı, qorıqpay nadzirateldiñ özine qarsı şıǵuwın. (5286)

Endi Rısqul jaña «tamırına» taqtaydan orın berdi. (5287) Tikesinen tik turıp, ayağı talğan Bronnikov, sirä bir tört qabattap salğan töseniştñ üstine otırğanday, raxattanıp jayğasa berdi de: (5288)

– Xoroşo, – dedi. (5289)

– Tapqan ekensin karoşonı, – dep küldi Rısqul. (5290) Orıstıñ «xoroşosın» ol tüsinüwşi edi. (5291) – «Qara tas uyqıñ kelse bolar mamıq» degen osı, tamır şıda! (5292)

– Çto on govorit? – dep suradı Bronnikov Turardan. (5293)

Turar tüsindirip berdi. (5294)

– Äkeñ şınında da batır eken, – dedi Bronnikov. (5295) – Sen kündiz nadziratel aytqanday, bandittiñ balası emes, batırdıñ balası ekensiñ. (5296)

– Ne deydi? – dedi Rısqul. (5297)

Turar qazaqşaladı. (5298)

«Men siyaqtı sayasıy tutqınğa, «Qandı jeksenbiniñ» soyqanın körgen adamğa jiger berip turğan bul sirä oñay qazaq emes şıǵar».(5299)

– Käne, tanış bolayıq. (5300) Meniñ atım Aleksandr Bronnikov. (5301) Seniñ şe? – dedi qabasaqal Turarğa qarap. (5302)

– Meniñ atım – Turar. (5303) Äkemniñ atı – Rısqul. (5304) Kündiz aytım ğoy. (5305)

– Rıs-kul, – dep buwınğa bölip sozıp ayttı Bronnikov. (5306) – Rısqul. (5307) Al, munda qanday jaǵdaymen kelip qaldıñdar? (5308)

– Ne deydi? – dedi Rısqul. (5309)

– Munda ne üşin otırsıñdar deydi. (5310)

– E, ol uzaq xiykaya de, – dep Rısqul qıysaya ketti. (5311)

– E, ol uzaq ängime, – dedi Turar Bronnikovke. (5312)

– Tüsinikti, – dedi Aleksandr balanıñ iyıǵın siypalap tawıp alıp, arqasınan qaǵıp-qaǵıp qoydı. (5313) – Waqt köp, qudayǵa şükir jata-jastanıp asıqpay tıñdap alarmin. (5314) Al, endi mına qandalanı käyttik? (5315) Meni buwıp bara jatır. (5316) Sirä, jatırqaǵanı ma? (5317) Senderge tiymeydi-aw deymin özderi? (5318)

– Ne deydi? – dedi Rısqul. (5319)

– Äşeyin qandalanı aytadı. (5320) Buwıp bara jatır deydi. (5321)

– Sorlınıñ qanı tätti şığar, – dep Rısqul mırs etti. (5322) – Talanıp körmegen eken äli. (5323) Ayt oğan talanğannıñ kökesi qanday bolatının. (5324) Äy, tamır...(5325)

Rısqul Bronnikovtıñ tizesine qolın saldı. (5326) «Öziniñ ayağı da buwranıñ sanınday eken-aw» dedi işinen. (5327)

– Äy, tamır! (5328) Sen qandalağa ökpeleme. (5329) Qandala degen ne ol! (5330) Atjalmandı ayt. (5331) Atjalmanğa talatqan joq pa seni? (5332)

– Çto on govorit? (5333)

Turar orıssalap berdi. (5334)

– Net-net! – dep tula boyı titirkengendey boldı Bronnikov. (5335)

– Ä, endеше tıñda. (5336) Mına meni osı kamerağa äkelip tıqqannan keyin bir aptadan soñ üş atjalman äkelip qoya berdi. (5337) Üşewin de äbden aşıqtırıp, jalañdatıp qoyğan eken, aramdar. (5338) Esiñde bolsın, tamır, dünyede aş atjalmannan aş qasqır äldeqayda artıq. (5339) Talap jey bastağan kezde şıbın janıñ sıırıldap, kirerge tesik tappay sorlaysıñ. (5340) Ustayın deseñ ustatpaydı. (5341) Urayın deseñ – tayaq joq. (5342) Eki qol, eki ayağıñdı qaşanğa deyin erbeñdetesiñ? (5343) Biraq men quwlığımdı asırdım, atasına nälet. (5344) Ötirik ölgen bolıp, tırp etpey qalam. (5345) Sol kezde atjalman, äteña nälet, ayağıñdı qamsız qarpiy bastaydı. (5346) Şap berip ustap alamın. (5347) Qolımdı talap, qanın suwday ağızadı. (5348) Bir mıjıp qalsam – janı şıyq dep şığad ta ketedi. (5349) Äne, tamır, sonday da bolğan. (5350) Quday basıña salmay-aq qoysın. (5351) Kündiz körsetemin, tamır, atjalman salğan tırtıqtardı. (5352)

– Da, xuje ne pridumaeş, – dedi Bronnikov Turardıñ awdarmasınan keyin. (5353)

– Al, Turar, sen azamat ekensin. (5354) Orıssanı qaydan üyrenip jürsiñ? (5355)

– Osı türmede. (5356) Prixodko mırzanıñ balalarınan, tutqındardan, nadziratelderden. (5357)

– Kitap oqıp, jazuw jaza alasıñ ba? (5358)

– Azdap. (5359) Prixodko mırzanıñ Nataşa degen qızı kömektesedi. (5360) Al, Arkaşa degen ulı menimen qas. (5361)

– Nadziratelderden qalay üyrenip jürsiñ? (5362)

– Qalay boluwşi edi? (5363) Söylegenderin esitemin ğoy. (5364) Aytalıq, kündiz öziñiz körgen nadzirateldiñ sözün qalay umıtarıñ... (5365)

– A, kündizgi me? (5366) E, ol biyşara ğoy. (5367) Sen bilesiñ be? (5368) Onıñ özi de tutqın. (5369) Biraq nadziratel etip qoyğan. (5370) Eger qızmetin neğurlım qatal jürgizse, soğurlım onıñ eñbegi bağanıp, jaza merzimi qısqaradı. (5371) Türmeden erte bosatıladı. (5372) Al, keybirewleri bostandıq alğannan keyin de öz erikterimen türme qızmetiinde qala beredi. (5373) Kündizgi ekewmizdiñ dosımız däl sonday sorlı. (5374) Jä, onı qoyalıq... (5375) Seniñ oquwındı qalay etsek eken? (5376) Sen köp närse bilüwge tiyissiñ, bawırım. (5377) Sen bilüwge tiyissiñ. (5378) Uqtıñ ba? (5379) Köp, köp bilüwiñ kerek seniñ! (5380)

***

Bul jolı esiktiñ özi emes, adamnıñ bası siyar-siymas kespegi aşıldı. (5381) Tutqınğa tamaq berüw üşin ädeyi istep qoyğan. (5382)

– Mä, mına atawıñdı al! – degen zekime dawıs estildi. (5383) – Balañ ekewiñe. (5384) Al, anaw meymañğa bugün keşki as berilmesin degen buyırıq bar. (5385) Qurmetti qonağıñ ğoy, Rısqul, mümkün öz sıbağañdı berersiñ oğan. (5386) Xi-Xi! (5387)

Nadziratel qiyqıldap külip, sirä, tawıp ayttım-aw degen bolar, öz sözine mäs bolıp kete bardı. (5388) Judırıqtay qara nan men bir ojaw sıldır sorpa eken. (5389) Nanı jelim siyaqtı, sirä qara biydaydıñ unına burşaq, arpa unın aralastırğan-aw, äytewir quday kesir qılmasın, süykimsiz-aq. (5390) İşine küşäla orap iytke tastaytın qamır siyaqtı. (5391)

– Kel, tamır, – dedi Rısqul qarañğıda türtinektep, koteloktı ortağa qoyıp. (5392) Bıljır qara nandı üşke bölip, aldımın Bronnikovke usındı. (5393)

– Joq, raxmet, – dep Bronnikov bas tarttı. (5394) – Rısqul onıñ alağanın zorlağanday mıtıp aşıp, nandı ustata saldı. (5395)

– Mä, Turar, – dedi qarañğıda balasının qolın siypalap izdep. (5396)

– Men jemeymin, köke, älginde mırzanıñ kuxnıyasında tamaqtanğam. (5397) Aspazşı jaqsı kisi edi. (5398) Öziñ jeşi, köke. (5399)

– Sen sıpayılıqtı neğilasıñ. (5400) Jutqan-jutamas, mä, jep al, qarnıñ aşadı, – dep äkesi jik-jappar boldı. (5401)

Turardıñ toq ekeni ras edi. (5402) Nataşa ekewi bir saǵattay otırıp, älippeni ejelegen soñ, mırzaniñ qızı onı as üyge ertip aparıp, tamaq bergizgen. (5403) Prixodkonıñ basqa qızmetkerleri ösek-ayañ qaqañ-suqañmen şarwası joq, tirşiligine mıǵım balanı ayap, jaqsı körip ketken. (5404) Barı bolsa bölisip, jandarı qalmaytın. (5405)

– Raxmet, senderge, – dedi Bronnikov birtürli tebirengendey, tolqındı ünmen. (5406)– Däm-tuz üşin, qonaqjaylılıq üşin raxmet. (5407) Älgi aqmaq ta maǵan ädeyi tamaq bermey, sender menen asın qızǵansın dep, ädeyi sasıq sayasat istep otır. (5408) Olardıñ aram oyın oyrandañandarıñ üşin raxmet! (5409)

Qarañǵıda siypalap, balanı tawıp aldı. (5410) Basın siypaladı. (5411) Bronnikovtıñ qıymılın bayqap, Rısqul da qolımen balasın izdedi. (5412) Turardıñ basın siypalay berip, Bronnikovtıñ qolına qolı tiydi. (5413) Bronnikov kökparşınıñ emenniñ bezindey qattı qolın qısıp-qısıp qoydı. (5414) Munısı öz riyzalığın, dos peyilin tanıtqanı edi. (5415)

– Şaşı ösip ketipti, – dedi Rısqul balasının basın alaқанımen aymalap. (5416) – Ustara joq. (5417) Udayı özim alıp beruwşı edim. (5418) Endi ustara joq. (5419) Türmede ustara ustatpaydı. (5420)

Turar äkesiniñ şaş alatının esine tüsirip, boyı eriksiz titirkendi. (5421) Rısqul, Turardıñ şaşın sabındap jibitpey-aq, qurǵaqtay qırar edi. (5422) Balanıñ basın jürelep otırıp eki tizesiniñ arasına qısıp alatın. (5423) Bala: (5424)

– Köke, ayırttıñ ğoy, jibiteyinşi, – dese. (5425)

– Şıda! (5426) Jigit te osını söz dey me eken. (5427) Bayaǵıda biz bala kezimizde şaşımızdı şaldar qoydıñ qabırǵasımen qıratın. (5428) Soǵan da şıdawşı edik, – dep qayraydı. (5429) Turardıñ közinen ıtqıp-ıtqıp jas şıǵadı. (5430) Bıraq dımın şıǵarmaydı. (5431) Tözip baǵadı. (5432)

– Älimbek atasınday batır ğoy, – dep Rısqul maqtap qoyadı. (5433) Bala soǵan mäs. (5434)

Älimbektey boluw – balanıñ ejelgi armanı. (5435) Erkeletuwge, maqtawǵa sarañ Rısqul özin Älimbek sındı batır babasına balaǵanǵa Turardıñ töbesi kökke jetkendey bop edäwir marqayıp qaladı. (5436)

Şaşınıñ ösip ketkeni de ras edi. (5437) Tiyn jiynap, şöp bazardaǵı şaştarazǵa barıp aldırayın dese Prixodko mırza: (5438)

– Aldırma! – dep tıyıp tastadı. (5439) Onıñ bul qılığına Turar tüsinbep edi. (5440) Al, äkesi qıynalıp otır. (5441) Balanıñ qasaqısqañ qayrattı, kiyizdey qalıñ şaşın tobilğiday qattı sawsaqtarımın siypalap otır. (5442)

Bronnikovtı qandala buwa tüsedi. (5443) Rısqul men Turardı da şağadı. (5444) Äytkenmen, jaña kelgen kisiniñ qanın tañsıq körgendeý talaydı. (5445) Bronnikov: (5446)

– Tup-tutas tas kameranıñ bul qandala qay jerinen şığadı, – dep tañqaladı. (5447) Eki qolı tınım tappay üsti-basın qasılaydı. (5448)

– Qansorğış qaywandı qaydan şığadı deriñ bar ma, – deydi Rısqul Turardıñ awdarmasınan keyin. (5449) – Äli üyrenesiñ. (5450) Adam üyrenbeytin närse joq. (5451) Şıda! (5452) Sen öziñ Peterbordan kelseñ aqsüyektiñ tuqımı şığarsıñ, qanadala körmegen. (5453) Al, mına biz qandala degen tamırmen jörgegimizden tanıspız. (5454)

Bronnikov küldi. (5455)

– Meniñ kim ekenimdi aytuw üşin köp waqıt kerek. (5456) Ülgirermiz äli. (5457) Mezgil mol. (5458) Ne bitiremez aqırı. (5459) Al, qazır uyıqtayıq. (5460) Balaqay da tañerteñ erte turadı eken. (5461)

Biraq Bronnikovtıñ köpke deyin közi ilinbes. (5462) Qandala üsti-basın isindirip jiberген. (5463) Denesi duwıldap, tulıp bolıp ketkendeý. (5464) Biraq uyqı da arsız. (5465) Kirpiğı ayqasıp, uyqı şirkin onı alıstağı Peterburgke äldiylep alıp bara jatadı. (5466)

Köz şırımın alır-almas, Rısqul balasın iyıgınan julmalap: (5467)

– Oyan, Turar! (5468) Nadziratel kelgenşe tağı tıñdap al! – deydi. (5469)

X

Miyzam uşqan, jılı küzdiñ küni edi. (5470) Tönip turğan tajal joq. (5471) Aspan aşıq, aspan jäwdiregen jas balanıñ közindeý ädemi-aq. (5472) Töñirek bäle-jaladan jıraq siyaqtı. (5473) Tek äwede bödene aındığan qırğıylar ğana qanjar qanattarın keyde jayıp, keyde jasırıp, jem izdep jür. (5474)

Osınday beybit künniñ birinde, Alsay-Sälikti tülen türtkendeý tügel üdere köterilip, () Dawılбай awılına attanğan. (5475)

Älgi attılı-jayawlı dürmek awıldın üstinde, Şänke bulaqtın basındağ zıyrattın tusınan ötip bara jattı. (5476) Topıraq dımı äli keppegen jas tömpeşiktin janına jetkende bəri de oşarıla berdi. (5477) Keşe ğana tiri jürgen jan. (5478) Üp etken tirşiligin ümitpen aldandırıp, aq tilek qapa aytıp jürgen adam edi. (5479) Bir-aq künnin işinde jer qoynına kirdi de ketti. (5480) Bul iytşe ırıldasqan sum dünyede Berdiqul degen adam eşwaqıtta bolmağanday, töbeşik mop-momaqan. (5481) Tirşilikte iyesi qanday bolsa, molası da jup-juwas. (5482)

Rısqul attan qulay tüsip, ağasının qabiri aldında tizesin бүгіp, şökelep жігіla ketti. (5483) Quran bilmewşi edi, duğa oqıy almadı. (5484) Otırdı, otırdı, aqırı: (5485)

– Köke-aw! (5486) Ne jazdıq, ne boldıq? (5487) Endi ne isteymiz, aytsañşı! – dep tömpeşikti quşaqıtay quladı. (5488) Topıraq jıp-jılı eken, betinen Berdiqul süygendey tula-boyı dir etti. (5489) Tek topıraq beynesine enip ketkeni bolmasa, ağası tiri siyaqtı. (5490) Öz qolımen kömse de, köñili suwımağan kökiregi qurğır äldeneden ümitker. (5491)

Birew kelip, qoltığınan köterdi. (5492)

– Sen borday tozsan, basqamız ne bolamız! (5493) Tur bılay! (5494) Az atanın balası jalğız qıran öziñ be жүrgende, ne mınawın? (5495)

Bul Axat edi. (5496) Jası ulğayğan, biraq жүzinen şıray, közinen nur taymağan, buwrıl saqal Axat Rısquldı tizesinen basıp öz janına otırğızdı. (5497) Könetoz qara barqıt taqıyasın basa kiyip aldı. (5498) Sonan soñ duğa oqıdı. (5499)

Bəri bata qıldı. (5500) Äldekim dawıstap edi, Axat aqırın ğana: (5501)

– Qoy, – dedi. (5502) – Sen jılağanmen Berdiqul qaytıp turmaydı. (5503) Köz jasınan ölgender qaytıp tiriler bolsa, Älimbek batırdı, keşegi Soqır batırdı tiriltip almas pa edik. (5504) Sonda bizge juwandar juwandığın qılmas edi. (5505) Amal ne. (5506) Jılama. (5507) Barayıq bolısqa. (5508) Jön aytışıp, qun surayıq. (5509) Onın aldında suwğa түsken kesektey мүжіlip, tozıp turğanımız kelispeydi. (5510) Az atanın balası bolsaq ta, azbayıq. (5511) Azğa aybın kerek. (5512) Aybını joqtı anaw da, mınaw da aylandıra beredi, tälkek etedi. (5513) Jubımızdı jazbay barıp, jawap alayıq. (5514) Ne deydi – bolıs özi bileidi. (5515) Arğı jağın köre jatarmız. (5516)

Bolistın awılı töскеyde. (5517) Eldin jatqan-turğanın alağanındağıday körіp-biluw üşin bolıs qonıstı örlewden ädeyi tikkizgen siyaqtı. (5518)

Tal-daraqtıñ sarğaya bastağan japıraqtarın tozañ tutqan. (5519) Küz de bolsa kün ıssı. (5520) Köbelekterdiñ özi ıstıqtan ıñqıldap, şöp basında äreñ otır. (5521) Jolda kele jatqan adamdardam seskenip jalbañ etip, ürkip uşsa da, lezde jalp etip barıp qayta qonadı. (5522) Tek qarlığaştar ğana aşçı kündi eleñ qılmaı könetozdaw bola bastağan kögildir aspanda qayqañdap uşıp, qalıqtap jür. (5523)

Rısqul bağanadan beri bayqap keledi: bir uya qarlığaş bularmen qaptalday qabattasıp, ilesti de otırdı. (5524) Munı känigi añşı Rısquldıñ jiti közi ğana şaldı. (5525) Basqalar män bergen joq. (5526) Qarlığaştar jabılıp kelip, qaralı topqa qus tilinde şiyqıldap köñil aytqanday. (5527) Qarlığaş jöninde adam ne biledi? (5528) Uşıp jürgen köp maqulıqtıñ biri dey me. (5529) Onıñ basqa qustardıñ bärinen böle jarılıp, adamdarmen jaqındasıp, adam mekenine uya salatınında ne sır bar? (5530) Uyasın özge qustar qusamay balşıq pen qıl aralastıra örip, bekem jasay alatınında ne män bar? (5531) Balapandarın qulap ketpesin dep ayağınan tuzaqtap qoyudı qaydan biledi? (5532) Demek, ol adam jay-küyin bilmeydi, tüsinbeydi dep ayta alamız ba? (5533) Osı kele jatqanında mına alsaylardıñ qayğısına ortaqtaspasına kim kepil? (5534)

Qus ekeş qus ta meyirimdi. (5535) Al, adam adamdı öltire aladı. (5536)

Äytse de, qazir känigi añşı qarlığaştar – adamdardıñ qayğısına ortaqtasuwdan göri öz qulqın qamın oylap kele jatqanın da sezip edi. (5537) Şöp basqan qara joldıñ üstimen jürgen jurttan ürikken şegirtkeler ırşıp-ırşıp jiyekke şığa bergende qarlığaştar qaqsıp alıp ketip jatqanın Rısqul ğana aңğarıp keledi. (5538)

«Qarlığaş sen de jırtqıssıñ. (5539) Mına men de jırtqıspın. (5540) Talay añnıñ qanın töktim. (5541) Biraq, bizdiñ jırtqıstıǵımız quday-taǵalanıñ qudıretinen attap ötpeydi. (5542) Jaratılıstıñ özi solay jazıp qoyǵan. (5543) Men arqar atsam: «E, janwar, seniñ jazıǵıñ joq, aş otırǵan adamdardıñ azıǵı joq» dep atamın. (5544) Al, qarlığaş sen bolsañ uyadaǵı balapanıñdı asıraysıñ. (5545) Biraq, adamdı adam öltirgenin ne dep tüsindürüwge boladı? (5546) Qarlığaş qarlığaştı sirä da öltirmes. (5547) Keşe ğoy Axat ayttı: «Qasqır da qastıq qılmas joldasına» dep (5548) Sonda adam balası qasqırdan da qorqaw bolǵanı ma? (5549) Bir atanıñ balası birin biri qabırǵasın küyretip, ökpe-bawırın ezip jibere aladı eken. (5550) Nege bulay? (5551) Quday-aw, nege bulay? (5552) Bolısıımız Dawılбай da Sәlik, onıñ soylsoǵar qaraqısı Saqan da Sәlik, biz de Sәlik. (5553) Bәrimiz Şilmembet Şımırdan taradıq. (5554) Duwlattıñ duwanınanbiz. (5555)

Domalaq ananıñ qursağınanbız. (5556) O, äwliye anamız! (5557) Senen de adam öltirgişter tuwğan eken de. (5558) Jaw emes, jat emes, tuwğan bawırın ölimge qiyğan qanday zalımdıq! (5559) Sonda ağayın arası berik bolmağanı ğoy. (5560) Qarap tursan, ata-ata bir jaq emes, barlar, atqaminerler bir jaq. (5561) Bay-bayğa, say-sayğa quyadı degen osı eken». (5562)

Üstindegi iyesiniñ qalıñ oyğa ketkenin sezgendey jiyren at asıqpastan bir-bir basıp kele jatır edi. (5563) Rısqul awır kürsinip, basın köterip alğanda, astındağı atı da atırılıp kete jazdap, tizgindi boşat degendey moynın sadaqtay iyip, şirene berdi. (5564) Tombańdağan torı atqa minip kele jatqan Axat Rısqulğa janay tüsip. (5565)

– Esińde bolsın! (5566) Qızbalıqqa salımp jürme! (5567) Qur aşuwmen alısqa şappaysıñ. (5568) Arıstay azamatımızdı sulatın tastağanda kewdemizdi ıza kernemese, onday kewdege saban tıǵıp, qulıp qılğan artıq. (5569) Biraq, ızanı da aqılğa jeñdirsek kerek. (5570) Bolıstıñ, anaw Şımkentten kelip jatqan ulıqtıñ aldında kişilik saqtayıq, – dedi. (5571)

Rısqul ündegan joq, eki közi tesilip töskeyge qaradı. (5572) Bolıs awılı saltanattı şaharday aspandap tur eken. (5573)

***

Arqasın tawğa tirep turğan aq ordanıñ teristikke qarağan esigi türüwli edi. (5574) Säskelik sarı qımız işip otırğan Dawılbaydın şegir közi tömennenden kele jatqan şubırındını şalıp qaldı. (5575) Qasındağı märtebeli qonağı salqın qımızğa şala mas bolğan kez. (5576) Dawılbay sırtqa şañq etti: (5577)

– Saqan! (5578)

Üy iyesinin oqıs dawısınan orıs ulıq selt etti. (5579) «Oy, osılardıñ taǵılıǵı-ay» – dedi. (5580)

Saqan biyik mañdayşanıñ özinen eki büktelip işke kirdi. (5581)

– Läppay, taqsır. (5582)

– Sonow kele jatqan kimder? – dedi Dawılbay jawabın kütpesten: – kim de bolsa, qaytar! (5583) Qazir arız-qurız tıñdar waqıt emes. (5584) Awılда ülken ulıq jatır. (5585) Topırlamasın. (5586)

– Kim boluwşı ed, Rısqul buzıq ta, – dep künk etip Saqan şığa berdi. (5587) Şığıp bara jatıp mañdayşağa basın tars soğıp alıp, qolımen mañdayın tıjrana sıypaladı. (5588)

Ulıq qarnın basıp külip qaldı. (5589)

– Esalañ, – dedi Dawılbay da qosa külip. (5590) – Osı üyge künine jüz kirip, jüz şığadı. (5591) İlgiy mañdayın urıp aladı. (5592) Adam degen mañdayına bir-eki ret soqqı tiygen soñ üyrenbey me eken qalay kirip-şığuwdı! (5593)

– Sizderşe ne dewşi edi? – dep ulıq şıyqıldap küle berdi. (5594) – Älgi, tüyeniñ ülkeni köpirden tayaq jeydi...(5595)

– İyä, mırza däl tawıp ayttıñız. (5596) Sol tüye osı. (5597) Boyı uzun, aqlı qısqa. (5598) Biraq, adal, bayğus. (5599)

– Mine, mine, – dedi ulıq külgenin qoyıp, jastıqtan şıntağın alıp, qolımen jer tirep köterile berip. (5600) – Adal qızmetker kerek. (5601) Qızmetkerlerdiñ bări adal bolsa, memleket üşin, ulı derjava üşin eş xawip joq. (5602)

– Öte durıs aytasız, joğarı märtebeli mırza. (5603) Öte tawıp ayılğan söz. (5604)

Bolis öziñiñ sözün qostap, qoşamettep otırğanmen, köñili alañ, nazarı basqa jaqta ekenin ulıq añğarıp qaldı. (5605)

«Bul aziyattar seni maqtap otırıp, maqtamen bawızdap jiberüwi de mümkin».(5606)

Dawılbaydın aq ordası olimptiñ törindegi qudaylardın tribunası tärizdi. (5607) Tömende gladiatorlar soğısı. (5608) Saqan palwan дәw qara ayğırğa minip, ıldıydıan kele jatqan toбірға topaңdatıp jetip barğan. (5609)

– Qayırşı qusap, qayda şubap bara jatırsıñdar! (5610) Ordada oyaz jatır. (5611) Mina tatırañbay tağı türleriñmen ulıqtı şoşıtasıñdar. (5612) Qayt! (5613) Qayt degende – qayt! (5614) – Qara ayğırdı omırawlatıp, dodağa kiretin kökparşıday attı qamşılap-qamşılap, aqıylandırıp, awızdıqpen alıstırıp qoydı. (5615) Qara ayğır basıp keter me eken dep ıqtağan jurt ıǵısıp, japırıla jol şetine şıqtı. (5616)

– Äy, Qodar, – dedi Axat ayılın jiymay. (5617) – Äkireñdemey bizdi Dawılbaydın aldına alıp bar. (5618) Orıs ulıqtı da köreyik. (5619) Oğan da arız aytayıq. (5620)

– Ulıqşılın. (5621) Ulıqta neñ bar? (5622)

– Nemiz joq ulıqta?! (5623) Dawılbay arıstay azamatımızdı urıp öltirtkizip otır. (5624) İzdewsız- surawsız sorlı emes, qunımız bar. (5625)

Qara ayğır awızdıqpen alısa-alısa awzınıñ köbigi burqıradı. (5626) Awızdıqpen alıspayın dese üstindegi adam qanşılap tur. qamşılap aladı da, tağı tizgindi tartadı. (5627) Qamşı salğan soñ attıñ basın qoya berse bolmay ma? (5628) Tizgindi şirene tartadı ekensin, qamşılap neñ bar? (5629) At bayğusta til bolsa aytar edi, til joq. (5630) Tek aqiylanıp, közi şarasınan şıtınap şığıp, awızdıq jırğan ezüwi irsiyıp, aq köbik şaşırady. (5631)

– İzdeytin-suraytın sonda sendersiñder me? – dedi Saqan kekesin külkime. (5632) – Miydı aşıtpay qayt tüge! (5633) Ölgen adam – öldi! (5634) Onı Dawılbay urıp öltirgen joq. (5635) Bolısqa jala japqanıñ üşin aldımın öziñ bälege qalasıñ. (5636) İytjekken keteyin dep jürmeseñ awzıñdı jap, awlıña qayt! (5637)

– Äy, Qodar iyt, – dep bağanadan beri ündemey turğan Rısqul sözge aralastı. (5638) Astındağı aldı biyik, jalı suyıq, siydan torı attı jay tebinip, Saqanğa tayap keldi. (5639) – Axat seniñ ağan boladı. (5640) Nege at üstinde turıp aqiylanasıñ, körgensiz. (5641) Mına qaralı awıl tur aldında. (5642) Nadan bolmasañ, ärwaq atqır bolmasañ, köñil aytpaymısıñ! (5643)

Saqan qanşa palwan bolsa da Rısqul añşıdan seskenedi. (5644) Qazir ne aytarın bilmey tuqsiyıp qaldı. (5645) Biraq betbaqtıqqa salıp, omırawmen almaq bolıp, barılday jöneldi: (5646)

– Ölse – qudaydıñ isi. (5647) Ajalı jetse – eşkim de qalmaydı. (5648) Men eşteñe bilmeymin. (5649) Bolıs qaytsın dep jatır. (5650) Qaytsın degen soñ qaytıñdar! (5651) – Saqan awzınan tükirigi şaşırıp, elerme küyge tüsti. (5652)

Suyıq jal torı ayağın kiyik biylegendey bir-bir basıp qara ayğırdıñ qasına tayana bergeni sol edi, Rısquldıñ oñ qolı siltegen qılıştay sart etip Saqan palwannıñ jağasına qona ketti. (5653) Suyıq jal torını tepinip kep qalğanda janwar tastan sekirgen elik qusap esik pen tördey jerge bir-aq ırğıdı. (5654) Munday najağay qiyımıl kütpegen Saqan attan, borpılmaq topıraqtıñ üstine qalay tönkerilip burq ete tüskenin tüsinbey de qaldı. (5655) Eseñgirep, bet-awzınıñ topırağın da sürte almay biraz otırdı. (5656) Sasqaninan: (5657)

– Qızıñdı...Qızıñdı, – dey berdi. (5658)

– Qızdan sadağa ket, qızdan sadağa ketkir, – dep Rısqul onıñ betine bir tükirdi. (5659) Qara at oyqastap, tizginine şalınıp, awıl sırtındağı jılqığa qaray, üstindegi er-toqımimen şawıp ketip bara jattı. (5660)

Ömiri jawırını jerge tiyip körmegen Saqan palwan topıraqqa awnap aymanday bolıp türegeldi. (5661) Saqan bayağı Soqır batırdın nemere inisi edi, küştiligi tarqan, aqıldan quday kemtar qılıp qoyğan. (5662) Öz emşektelerine qarsı qara ayğırğa mine şawıp, bolıstıñ buyırğın orındaymın dep, masqara boldı. (5663)

– Öñşeñ sorlı, – dedi ol türegelip esin jiyğan soñ öz tuwıstarına kekesin zilmen köz tastap. (5664) – Ajaldı qarğa öñşeñ. (5665) Bürkitpen ajaldı qarğa oynaydı dewşi edi. (5666) Al, bar bolısqa! (5667) Bara ğoy. (5668) Băriñdi patşanıñ soldattarı atıp öltirsın. (5669) Meniñ janım aşıp, özim dep, senderdi oqtan aman alıp qalmaqsı bolğanıma senbediñder. (5670) Al, bara ğoy, köreyin qarıq bolğanıñdı. (5671)

Axat oylanıp qaldı. (5672)

– Osı Qodar bilip aytsa da, bilmey aytsa da bir şındıqtı şıǵarıp tur. (5673) Aşuw üstinde ağılıp, az awıl tügel şıǵıppız. (5674) Osımız äbes emes pe eken. (5675) Dawğa barsañ – biriñ bar, jawğa barsan – bäriñ bar degen. (5676) Basqalarıñ tosa tur, osı men-aq barayın bolısqa. (5677) Aytıp köreyin. (5678) Tilim jetse tıñdasa ulıqqa şaǵınayın. (5679) Ne deysiñder, aǵayın? (5680)

Rısqul älgi bir ayqastan keyin äli özin biyley almay, ayaz qısqa adamday qalşıldap tur eken: (5681)

– Ölgен meniñ aǵam, öltirtкен Dawılбай. (5682) Men barmaǵanda kim baradı?! (5683) Sizge men ilespey болмаыdı, Axat! (5684)

***

Osınıñ bärin olimpten körip otırǵan oyaz: (5685)

– Bul ne? – dedi. (5686)

– Bul qazaq awıldarınıñ arasındağı araz-quraz, üyrenşikti dünüye, nazar salmay-aq qoyıñız, joǵarı mārtebeli mırza, – dedi Dawılбай şegir köziniñ aşuwın tunşıqtırmaqqa tırısıp, külimsirep. (5687)

Äytse de özi «iyä, pirim» dep eki umtılıp ornınan turdı. (5688)

– Ayıp etpeñiz, mırza, men sāl şarwamen şıǵıp keleyin, – dep oyazǵa qarap bǵılıñkirep turıp qaldı. (5689) Oyaz «bara ber» degendey pişin tanıtqan soñ atılıp sırtqa şıǵıp bāybişege: (5690)

– Ordanın orama esigin tūsirip, tündigin aşı! – dep buyırdı. (5691) Awılдаǵı erkek atawlı atqa qonsın dep jarlıq ayttı. (5692) Oyazǵa ere kelgen eki soldatqa da eskertip: (5693)

– Qazir qayırşı qazaqtar kelip mazanı alsa, mıltıq körsetip qorqıtıp jiberiñder, – dep qoydı. (5694)

Murttarın şiyratqan doǵal soldattar özderine bolǵanına daliyp: (5695)

– Mıy im pokajem kuzkinu mat, – dep qoqiylandı. (5696) Kögendegi qozı-laq burşaǵınan boşanıp, awıl sırtına bettegen. (5697) Jelidegi qulındar şıñgirlep, enelerin şaqırıp, noqtamen alısıp, keybirewi qazıqqa oralıp qalıp jatqan. (5698) Biye sawıp, jeli basında jürgen malşılardı Dawılбай qolına soyl berip, urısqa dayındap qoydı. (5699)

Aq ordanın kündikke aşıq turǵan esigi kenet jabılıp qalǵanı, tündik aşılp, onda tup-tuwra öziñ qasqa basına şaqşıyıp kün tūskeni, üy sırtında dañ-duñ, ayqay-uyqay köbeygeni oyazdı tañ qaldırdı. (5700) Qımızdñ ara-arasında aralastırıp alıp otırǵan fransuz konyagi jiliktiñ mayınday şını, şımır bolatın. (5701) Soǵan da balqıp otırǵan ulıq mına sırdı tūsine almay dal. (5702) Kenet boyın qorqınış biyledi. (5703) Älgi tömende topırlap köringen tobr kädimgi köterilişiler bolıp jürmesin. (5704) Bul şetsiz-şeksiz jumbaq daladan türli quqaydı kütüwge boladı. (5705) «Qoy awzınan şöp almaytın momın xalıq» tarpañ minez tanıtıp jürmesin. (5706) Jäne basqa waqıtta emes, дәl öziñ märtebeli meyman bolıp jatqan şaǵında şataq şıqsa, ol xabar gubernatorǵa jetse – jaylı emes. (5707) Gubernator uezd bastıǵına onsızda tiyiserge jelew tappay jürgen jan. (5708) Oyazǵa qarsı bunt şıǵıptı degen qañquw – şañşuwdan da jaman. (5709)

Oyaz Bogomolov äweli qasqa basın tündikten tūsken künnen qorǵalap, sırǵanaq, suwsıma şäyi körpenin üstinde bökseimen jıljıp, tömenirek sırǵıp otırdı. (5710) Onan soñ, jaman aytpay jaqsı joq, özine qastandıq bola qalsa, qorǵanışı bar ekeni esine tüsti. (5711)

– Egorka! – dep dawıstadı. (5712)

Sırtta: «türt, saytan!» dep soyqan tilep turǵan kazak-orıs: (5713)

– Sluşayus Vaşe vısokoblagorodie! – dep üyge tura jürüp edi, kiyiz üydiñ orama esigin türtektep aşa almadı. (5714) Şolaq oyına osı basurmandar oyazdı ädeyi qamap qoyğan joq pa degen küdik kirdi. (5715) Ştıtkpen kiyiz esikti bir-eki piskilep te jiberdi. (5716) Jılannıñ tilindey bolıp jalañ-jalañ etken ştıktı körüp oyaz odan beter seziktendi. (5717) Soğıs jürio jatqanday körindi. (5718) Tältirektep ornınan turıp kerege basında ilüwli turğan revolverine jarmastı. (5719) Sırttan kazak-orıs: (5720)

– Vaşe vısokoblagorodie, Sizdi mına basurmandar qamap qoysa kerek, esik aşılmaydı, – dedi. (5721)

– Aqmaq, upraviteldi şaqır! – dep şañq etti ulıq. (5722)

Kazak-orıs bolıstı izdep jöneldi. (5723) Dawılbay awıldağı malşı-jalşını jaydaq atqa qondırıp, alsay tobınıñ aldın orap jatır edi. (5724) Kazak-orıstıñ sustı türinen şoşıp qaldı. (5725) Ädepsiz soldat ştıktı mıltığın sertı ustap, oyaz otırğan jabıq ordanı nusqap: (5726)

– Ayda, ayda – dep zekidi. (5727) Dawılbay öz adamdarına: (5728)

– Ana aqmaq alsaydın aldınan şığıp awılına qaytarıñdar. (5729) Meni oyaz şaqırıp jatır, – dep juwan qarager attıñ basın burdı. (5730)

Atqa minse esirip ketetin qayran qazaq qiyquwlap ıldıyğa şaba jönelgen. (5731) Attañdap lap qoyğan qoldı körüp, Rısqul qaq soyılıp oñtayladı. (5732) Aғayındarına: (5733)

– Attımen jayaw soğısa almas. (5734) Şegine turıñdar. (5735) Bularğa beybit söylesüw mümkün emes. (5736) Qaraptan qarap turıp qırılmayıq, – dedi. (5737)

– Şırağım, osı janjalğa kirispey-aq qoysañ käytedi, – dedi Axat. (5738)

– E, Axat-ay, bular buqsañ suğa beredi, käytesiz meni bögep. (5739) Men bir qanı qarayğan adamın, – dedi biyik torını biraq sekirtip, ordalı awıldan şıqqan tüydek şañğa juldızday aға jöneldi. (5740) Olarmen janasqanşa tek aq qalpağın gına basa kiyip ülgerdi. (5741)

Dawılbay attandırğan qol altı soyıl edi. (5742) Malşılar, qızmetşiler bolatın. (5743) Rısqul bärin de taniydi. (5744) Bări tuwısqan. (5745) Bulardıñ qanın tökkennen tüser payda joq. (5746) «Qasqır da qastıq qılmas joldasına». (5747) Eñ aldımın eski şekpeniniñ eki eteği eki şalğayğa ketip, dalaq-dalaq şawıp kele jatqan jılqısı Kenje eken. (5748)

Qolındağı qurıqtı däl bir asawğa salatınday küni burın sozıp ustap alıptı. (5749) Rısqul onıñ qurığın julıp laıp, jaman tumağın közine túsirip, öte berdi...(5750) Kenje: – «O, äkeñdi» dep közi tük körmey, attıñ basımen alısıp äwre bolıp ketti. (5751) Tizgin tartıp, tumağın tüzep kiyip, jan-jağına qarasa öziniñ qaruwlastarı tügel soyıl-şoqpardan ayrılıp, tumaqtarı közderine túsip qalğan eken, Kenje tağı da: «O, äkeñdi...» dedi. (5752) Kimdi boqtağanın özi de bilmeydi. (5753)

Rısqul bul kezde jeke şawıp, Dawılbaydıñ aq ordasına jetip te kelgen. (5754) Janğa şıdas bermey buzıp-jarıp basınğan saltanattını kazak-orıstar qalay qarsı aların bilmey sasqan. (5755) Atuw kerek pe, bolmasa mıltıqtı aspanğa atıp qorqıtuw kerek pe? (5756)

Bul kezde ordanıñ esigi aşılp, oyaz bolıspen qatar tabaldırıqta turğan. (5757) Bir kazak-orıs: (5758)

– Joğarı märtebeli mırzam, ne buyırasız, atayıq pa dedi? – dedi. (5759)

– Atpa! – dedi oyaz. (5760) Ol älginde Rısquldıñ altı attını tımaqtarın tumsıqtarına qaptap ketkenin körip qısıqqan. (5761)

– Munday qızıqtı eş jerden köre almassıñ, – dep süysindi, – atuwğa bolmaydı. (5762) Eger özi jamandıq oylasa ğana atıñdar. (5763)

Şın ajalıñ jetpese qırıq jıl qırğın bolsa da ölmeysiñ. (5764) Äytpese, älgı kezde Rısquldı urdajıq bir soldat közdep turıp basın salsa – bitip jatır. (5765) Batır – bir oqtıq. (5766) Qoy boğınday qorğasın ängimeni tāmāmdamaq. (5767) Biraq Rısquldıñ äli talqanı tawsılmağan şığar, äli köretin jarıq säwlesi, tatatın dām-tuzı bar şığar, – oyaz älgindey «atpa!» dedi. (5768)

Dawılbay işinen ökinip qaldı. (5769) Kedey awıldıñ bas kötereri de, bas buzarı da, az atanın balası jalğız qıran osı Rısqul. (5770) Munıñ közin qurtsa, basqası ilewge oñay. (5771) İlewge kelmeytin şeldi puşpaq osı. (5772) Kazak-orıstıñ qolımen qaytpas saparğa attandırıp jibergende, oñdı bolar edi. (5773) Erteñ el-jurtqa, biy men sotqa: – E, ol buzıq ulıqqa, aq patşanıñ aytuwlı adamına qastandıq oylap, sodan qaza taptı dewge jeñil-aq edi. (5774) Biraq mıltıq atılmadı. (5775)

Oyazdıñ da öz esebi bar. (5776) Birinşiden, Rısquldıñ erligine şın süysindi. (5777) Ulı qolbaşılardıñ şın erlikti bağalap, jawı da bolsa jarılqağanın oyaz talay oqığan,

estigen. (5778) Mädeniyetti, ziyalı qawımnıñ ökili retinde ol munday jomart minez körsetüwdi özine märtebe sanaydı. (5779)

Ekinşiden, özi sıylı qonaq bolıp jatqan jerde kisi ölimi kezdesip, qan tögilgeni qay bir jaqsılıq deysiñ. (5780) Küni erteñ Şımkentke attanadı. (5781) Aman bolsa, mına bolıs Rısqulğa aqısın jibermes. (5782) Bulardı kazak-orıstıñ qolımen atqannan göri birinin qolımen birin bawızdatıp, özderimen özderin qılızşeke etip qoyıp, qızıǵına qarap otıruw äldeqayda tiyimdi. (5783)

Bul kezde Rısqul oq boyı jerge jetip, atınan tüsti. (5784) Qaynıñ soyl men bilteli mılıqtı erdin qasına ilüwli qaldırdı. (5785) Torını jetektegen boyı aq ordağa bettedi. (5786)

Ädette Dawılbaydıñ awılına ulıqtan özge eşkim atpen kirmeydi. (5787) Awıl sırtınan awlaqta kölikten tüsip, jayaw keledi. (5788) Bul buljımas qatal tärtip. (5789) Onı eşkim buzıp körgen emes. (5790) Tuñǵış buzıp turǵan Rısqul. (5791) Onıñ özi de, awılğa kölikpen kirüwin kirgenmen orda aldında attan tüsti. (5792) Äli künge deyin on altı qanat ordanıñ beldewine eşkim at baylap körgen emes. (5793) Rısqul mına siyıqsız torı atın anaw awlaqtaǵı mamaǵaşqa baylap qoyıp kelüwi kerek edi. (5794) Onı istemedi. (5795) Jalsız torını ıñǵaylap, jetekke aldı. (5796) Foetonğa kilen jal-quyrıǵı tögilgen sändi jılqı jektiretin oyaz mına jal-quyrıqsız siydiyǵan, jiraf tärizdes aywanğa köp tañ qaldı. (5797)

– Aman, oyaz mırza, – dedi Rısqul. (5798) – Assalawmäleykum, bolıs-eke! (5799)

Bolıs lām degen joq. (5800) Oyaz: (5801)

– Zdravstvyu, batır! – dep altın saqiynalı qolın uzattı. (5802)

Rısqul bul qurmetti kütpep edi, şalbırdı bilegine ile salıp, oyazdıñ qolın qos qoldap aldı. (5803)

– Mınaw at pa, jiraf pa? – dep suradı oyaz. (5804) Tilmaş awdardı. (5805)

– Kedeydiñ atı ğoy, oyaz mırza. (5806)

– Kedeydiñ bäri munday at mine berse jaman deǵıl, – dep mısquıldadı oyaz. (5807)

«Menimen qaşanǵı täjikelese berer deysiñ. (5808) Waqıt ozdırmay, kelgen şarwamdı aytıp qalayın». (5809)

– Oyaz mırza, sizge, bolıs-eke, sizge aytayın degen bir awız arızım bar. (5810)

– Ne dep tur? – dedi oyaz tilmaşqa. (5811)

– Arız aytpaqşı. (5812)

– Aytsın. (5813)

– Ayt, – dedi tilmaş. (5814)

– Aytsam, oyaz mırza, meniñ tuwğan ağam Berdiquldı bolıstıñ adamdarı urıp öltirdi. (5815) Tarı suwğarıp jürgen jerinde. (5816) Tepkilep tört qabırğasını sındırıp, ökpe-bawırın ezgilep, qulaqqa şımmen bastırıp ketipti. (5817) Üyge jetti – jan tapsırdı. (5818)

– Meniñ adamdarım ekenin qaydan bildiñ? – dep bolıs şegiz közin Rısqulğa qaday qaldı. (5819) Jalpaq murnınıñ tanawı bir deldiyip, bir quwsırladı. (5820)

– Bolıs-eke, böten jaw joq. (5821) Suwdı burıp aldı dep istegen qıyanattarıñ. (5822)

– Atın ata sol adamnıñ! (5823)

– Men jetkenşe ketip qalıptı. (5824) Qulaqqa bastırıp ketken jerinen özim suwırıp aldım ğoy ağamdı. (5825) Tün qarañğısı edi. (5826) Awruwdı tastap, arttarınan quwa almadım. (5827) Bır quday körıp tur ğoy, sizdiñ töbetterden basqa eşkim talağan joq Berdiquldı. (5828)

Dawılbay kenet oyazğa bar denesimen burılıp, бүгиліңкіреп turıp: (5829)

– Mırza, bul buzıqtıñ sandırağın tıñdap, künde turıp qaldıñız-aw. (5830) Üyge kirsek qaytedi? – dedi. (5831)

Oyaz oylandı. (5832) «Kisi öliminiñ dawı bolsa, oğan aralasıp bas qatırıp jatuwdıñ keregi şamalı. (5833) Bul kirgizdardıñ özderiniñ biylet sotı bar. (5834) Sol şeşe jatar»...(5835)

Bolıstıñ oyazdıñ jawabın kütip turmay, ordanıñ oqalı esigin bir şetinen türe berdi. (5836) Oyaz Rısqulğa qarap paqırsınıp, menen kinä joq, mine mınaw bolmay turğan degendey pişin tanıtp, bolısqa qaradı. (5837) Söytti de eñkeyip üyge kire berdi. (5838)

– Oyaz mırza, men sizge arındandım ğoy! – dep Rısqul enteley berip edi, aldın Dawılbay, eki kazak-orıs, tilmaş, bul kezde awılğa şoynañdap jayaw jetken Saqan bări de kes-kestau qaldı. (5839)

– Janıñ barda joğal! – dedi Dawılbay ısıldap. (5840) – Jaqsılıqpen ketpeseñ, qazır qamatıp, başıñdı iytekkende şirittiremin. (5841) Kimdi basınıp keldiñ munda? (5842) Oyazben tildeskişin munıñ. (5843) Nemene, ulıq seniñ ermeğiñ be? (5844) Arız aytsañ osı eldiñ biyi qurıp qalıp pa?! (5845)

– Ow, bolıs, men adamım ölip, quzım qulap, tawım jıgılıp kelip turğan joqpın ba?! (5846) Ow, bolıstığıñdı bılay qoyğanda, bir eldiñ, bir atañıñ balası emes pe edik? (5847) Sen de Sälük, sen öltirtken Berdiqul da Sälük. (5848) Men qayğırsam, seniñ de qayğıñ emes pe? (5849) Ne dep tursıñ? (5850)

– Atama Sälüktiñ atın! – dedi bolıs şegir közin ejireytip. (5851) – Sen Sälüktiñ şirigen jumırtqası. (5852) Sälüktiñ basqa balasınıñ bäle-jalası sendermen birge ketsin! (5853)

Rısqul tizgindi tartıp qalsa kerek, torı attıñ bası kegeñ-kegeñ etti. (5854)

– E, bildim, bolıs. (5855) Bul Alsaydıñ balaları malımdı baqpadı, eginimdi ekpedi, otınımnen kirip, külimmen şıqpadı, erkime jürmedi, – dep tursıñ ğoy. (5856) Seniñ degeniñ bolmasa – ol şirigen jumırtqa eken ğoy. (5857) Sol üşin de Berdiquldıñ qanın töktiñ, qapıda qaldırdıñ. (5858) Munıñdı eki duniyede keşe almaspın, Dawılbay! (5859) Qanğa qan. (5860) Kek almasam, ağamniñ şeyt kerken janı ana duniyede jay taba almas. (5861) Endigi qalğan ömirim senen kek aluwmen bolsın! (5862)

– O, naysap...– dep Saqan palwan tura umılğan. (5863) Bet-awzı topıraq, ıza buwğan. (5864) – Bolısqa til tiygizüwin. (5865)

Rısqul onıñ qolın qağıp jiberdi. (5866) Köz ilespey torı atqa qarğıp mindi. (5867)

– E, sorlı malay, – dedi endi attıñ üstinde turıp. (5868) – Sen ölgende mına bolıs başıña tas qoyar. (5869) Aşırandı töbet. (5870) Äwpildetip qoyğanı-ay seni Dawılbaydıñ. (5871) Öz uyalasın özi qapqan sorlı. (5872) Köziñ bir aşılmadı ğoy! (5873)

Bul kezde Axat bastağan alsaylar kelip jetjen. (5874) Bolıs olardıñ sälemin almadı. (5875) Saqanğa: (5876)

– Alasta awıldan! – dedi de ordağa kirip ketti. (5877)

Rısqul şıday almay qayıñ soyılmen aq ordanıñ mañday tusın qulaştap turıp bir salıp qaldı. (5878) Quba talıdan qiyılğan wıqtar sıqırlap barıp sınıp tüsti. (5879)

İşte oyaz sanap otır eken: (5880)

– Bir urğannan törtewin sıındırdı, – dedi süysingendey bolıp. (5881) – Sirä, ağasının tört qabırğası üşin şığar. (5882)

Kazak-orıstar mılıtq köterdi. (5883) Aspañğa qaray atıp-atıp jiberdi. (5884) İşte oyaz ayqayladı: (5885)

– Atpañdar, oñbağandar! (5886)

– Äşeyin, qorıqsın dep aspañğa attıq, – dedi soldattar. (5887)

Aytısa aytqanday, alsaylar seskenip, şeginşektey berdi. (5888) At üstinde Rısqul bilteli mılıtğın taqımınan suwırdıç. (5889) «Ätteñ, ana soldattıñ qolındağı mılıtq mende bolar ma edi» dep armandadı. (5890) Qapelimde oyında bir sotqar ot lap ete qaldı. (5891) Täwekel de torını tepinip te jiberdi. (5892) torı sonda şegirtkedey ırşıp tüsti. (5893) Rısqul soldattardıñ tusınan juldızday ağıp ötip, mılıqtarın julıp-julıp alıp jüre berdi. (5894)

Ordanı ürey qalşıldattı. (5895) Dawılбай endi şındap qorıqtı. (5896) Zäresi zär tübine ketti. (5897) Şırşınay s'ezdin aldında däl mınaday soyqanğa soqtığarın kim bilgen. (5898) Mılıtq atawlı Rısquldıñ taqımında. (5899) Oyazdıñ jalğız besatarı bar. (5900) Biraq bir qorıqpağan kisi sol boldı. (5901) Ol jaqsı oyun körgen adamday köñildi. (5902) Besatarın qabına salıp qoydı. (5903) Ulıqtıñ bul sabırlığı bolısqa unaydı. (5904) Biraq kökiregi qurğırdan saylaw ketpeydi. (5905) Awılında märtebeli meyman bolıp jatqanımda buzıqtarına basındırıp qoydı dep erteñ Dawılбайdı saz balşıqqa otırğızbasa käytsin. (5906) Oyaz bolsa: (5907)

– Äy, közsiz tentek. (5908) Unatamın osındaylardı. (5909) Eger kirgizdardıñ bäri osınday kelse, siz ben bizdiñ xälimiz müşkil bolar edi, upravitel mırza, – dep Dawılбайға qaradı. (5910) – Biraq siz ben bendiñ bağıımızğa, ol jalğız. (5911)

– Qaydan jalğız, mırza. Rısqul siyaqtı buzıqtar tolıp jatır. (5912) Axat degen, Üsip, Qorğan, Maxan, Şınıbek, Juwanış degen qızılköz quday atqandar bar. (5913) Älgi jawız alıp ketken mılıqtar olardıñ qolına tiyse, bizdiñ ordağa qawıp köp. (5914) Birinşiden, mırza, munday beybastıqtıñ bolğanın keşiriñiz. (5915) Ekinşiden, bizge äsker jiberiñiz. (5916) Älgi basbuzarlardı ustatıp, awızdıqtamasa, bul jaman xalıq. (5917)

– Oyaz qarqıldap külip, bolıstıñ arqasınan qaqtı. (5918) İşinen: «İmperiya üşin Dawılбайlar bolğanı qanday baqıt! (5919) Şen üşin, öz qarabasınıñ qamı üşin, qanı bir

tuwısin qurbandıqqa şalıp jiberedi. (5920) Joq, Dawılbaydı bolıstıqtan túsürüwge bolmaydı», dep qoydı. (5921) – Al, dawıstap turıp aytqanı: (5922)

– Siz öte saqsız, Dauelbay Tayteliyevič. (5923) Ol durıs. (5924) Saq boluw kerek. (5925) Al, däl qazır Şımkentten äsker şaqırıp, äbiger bolatınday oyran oqıyğa joq. (5926) Äsker şaqırtıp, soğıs жүргizipti degen laqbırtı qanday jaman. (5927) Saylaw aldında onday dabıra sizge tiyimdi emes, Dauelbay Tayteliyevič. (5928) Sizdiñ öz jigitteriñiz-aq tındıratın şarwa. (5929) Kelisiñizder, tuwısqansızdar. (5930) Älbette, älgi batır kirgizdiñ äreketin aq patşağa, oniñ jergilikti äkimderine qarsı qıymıl dep tanıp, jaza qoldanuwğa boladı...(5931)

– E, mırza, meniñ aytıp otırғанım da sol ğoy. (5932) Aq patşanıñ sizdey ulıǵına meniñ ordamda körsetken bu qorlıǵı jazasız qalsın degeniñizge túsine almay otır edim. (5933)

– Degenmen şuw şıqpaytın jaǵın oylañız. (5934) Ürkerdey kirgizdarğa şamanız jetedi dep oylaymın. (5935) Biraq älgi jiraf siyaqtı atı bardıñ bir özi-aq altı-jeti adamdı attan qulatıp, eki birdey soldattıñ qaruwın tartıp äketti. (5936) General Çerniyayevtiñ jorıqtarına qatısқан känigi soldttardıñ munday aşıq awızdıǵına tañdanbasqa laj joq. (5937) Al, älgi kirgizdiñ qıymılına süysinbeske taǵı laj joq. (5938) Sumdıq! (5939) Bul üşin qalay konyak almasqa. (5940)

Konyaq qaǵısқаннан keyin oyaz öziñiñ Şımkentke qaytatınan ayttı. (5941) Biraz kün qımız işip, taza awa, salqın samalda bolıp, şınjaw densawlıǵı edäwir durıstalıp qalğanın ayttı. (5942)

– Men köp jer kördim, biraq däl bul Kümisbastawday jer körmedim, Dauelbay Tayteliyevič, – dedi oyaz şın niyetimen. (5943) – Şveyasriya dese bolǵanday. (5944)

Bul xabarğa Dawılbay qapalandı. (5945) Äli bola turmadıñız, jaylawğa şıǵıp, nebir tamaşa körer ediñiz. (5946) Neden kenet attanbaqsız? (5947) Älde älgibir beybastıq is sizdi renjitti me? – dep bäyek boldı. (5948)

Oyaz riyzalıǵın bildirdi. (5949) Memlekettik mäni bar köp ister kütip tur, Şımkentte. (5950) Tirşilik bolsa taǵı keler. (5951) Jer arası jaqın. (5952) Jaqsı atqa bir-aq kündik jol. (5953) Endi şaqırtpaq-aq keledi. (5954) Öytkeni Tülkibasqa oyaz ğaşıq bolıp qaldı. (5955) Al, älgi jiraf mingen kirgizdiñ isin bolıs biyler arqılı özi şeşsin. (5956) Tipti

is nasırğa şawıp, dūniye būlinip bara jatsa, Şimkent alıs emes qoy, xabarlassın bolıs. (5957) Oyaz āsker bölüwge dayın, aq patşanın adal qızmetşisi Dauelbay Tayteliyevič siyaqtı ardaqtı adamdardı oyaz ārdayım qamqorlıqqa aladı. (5958) Dām-tuzıña, ıqılasıña raxmet! (5959)

***

Ulıqtı Dawılbay Saztöbege deyin şıǵarıp saldı. (5960) Qoñrawları kümbirlep küymeler körgen tüstey lezde ğayıp boldı. (5961) Dawılbay attan tüsip, oyazben quşaqtasıp, qoştasqan jerde āli tur. (5962) Ulıqtıñ quşıp turıp, arqasınan qaqqanı ālin alıp qoyǵanday, ornınan qozǵalar emes. (5963) Şala mas. (5964) Bāri şala. (5965) Köñil ala. (5966) Oyaz külip attansa da, Dawılbaydıñ küdigi janın jewli. (5967) Ąlgi alsay soyqanı bolısqa qattı soqqı boldı. (5968) Oyaz mādeniyetti, ziyalı kisi. (5969) Sıpayı minezben bārin juwıp-şayıp sır bildirmey ketti. (5970) El basqara almaytın, xalıqtı wısında ustap otıra almaytın bolımsız bolıs eken dep bara jatqan joq pa? (5971) Qol astındaǵı baǵınıstıları basınıp, bolısın siylamaydı eken dep bara jatqan joq pa? (5972) Tapa-tal tüste aq ordanı solqıldatıp, mañdayın tüsirip, wıqtarın sındırıp ketkeni anaw. (5973) Şın māninde mandayı jarılǵan kiyiz üy emes, Dawılbaydıñ özi şıǵar. (5974) El qulaǵı elüw, bolıstıñ aq ordasın tal tüste at oynaqtatıp, bir kedey sabalap ketipti degen sıbıs jer-jerge jayılp ketse, sol jaman. (5975) Süyekke tañba. (5976) Masqara tañba. (5977) Qap, iyt Alsay! (5978) Jer basıp jürsem endigi isim senimen bolsın. (5979) Qoñız tergizip jergizip, qañǵırtıp jibermesem, Dawılbay atım öşsin! (5980) Ürim-butaǵına deyin qan-qaqstarımın sen Alsaydı. (5981) Aşıqqan iyt ayaǵımdı kelip jalaysıñ āli! (5982) Al, men sen sumdardı aş bōridey ulıta alamın. (5983) Öziñ kelesiñ...(5984) Tört ayaqtap, jer bawırlap, jorǵalap jetesiñ! (5985)

Anttan soñ aqlı jıylǵanday, Dawılbay selk etip, jan-jaǵına qaradı. (5986) Nōkerleri kütip tur eken. (5987) Qarnı juwan qarager atqa eki jigit eki qoltıǵınan köterip mingizdi. (5988) At üstinen dūniye ayqınraq körinedi. (5989) Saztöbege Qoqan handıǵı kezinde kelip qonıstanǵan diyqandardıñ baw-baqşası māwelep tur eken. (5990) Şabdalısı, alması bāri tögilip, aǵaş bası iyilip, közdiñ jawın alǵanday. (5991) Aǵaş japıraqtarın tozañ tutqan. (5992) Jawın jawmay, tamşı tambay tur. (5993) Jügeriniñ balaǵı sarǵayıp, japıraǵı quwsırılıp bozañ tartıptı. (5994) Qap-qara diyqan basına şalma baylap, balaǵın türip, dāw ketpenmen bir qasıq suwdı qaqpalap, jetelep, şöldegen jügerige alıp baradı. (5995)

Dawılbaydın esine Alsaylardın tarısı tüsti. (5996) Osı suw üşin soqqığa jıǵılǵan Berdiqul köz aldına tura qaldı. (5997) Bir sät onın ölimine özi kinäli ekenin istey moyındaǵanday da boldı. (5998) Suw azabın tartqan mına diyqandı körıp, alsaylardın xälin tüsingendey de boldı. (5999) Biraq bul bir sättik osaldıq edi. (6000) Dawılbay emşegi ezilgiş, bor minez, jasıǵıstan emes. (6001) Qaytadan qara tastay qasarıp aldı. (6002) Endi osıdan Kümisbastawǵa jetip, Alsay awlınan öş alǵanşa köñili jay tappaytının sezdi. (6003) Qarnı juwan qaragerge qamşı bastı. (6004) Nökerler ündemesten soñınan erdi. (6005) Bolıstın qarageri arqan boyı alda keledi. (6006)

***

Alsaylar äri-säri, Qırǵızbay ayttı: (6007)

– Osı jatqan jılandın quyırǵın qattı bastıq qoy deymın. (6008) Quday, äytewir artın qayırılı qılsın. (6009)

– Ol jatqan jılan emes, şaqqa jılan edi ğoy. (6010) Umıttın ba, arışımız qayda! – dep Üsip silkindi. (6011)

Qırǵızbay Soqır batırdın balası edi ğoy. (6012) Biraq Soqırǵa tartpaǵan, tayǵaqtaw minez tanıta beredi. (6013) Qıyınshılıq körse demde küyrep, küyzelip qaladı. (6014) Denesi mol, közi alaqanday, iri kisi bolsa da qopalaqtaw. (6015) Saqalı jelkildek, kewdesine tüsedı. (6016) Düniyede jılandan qattı qorqadı. (6017) Jılan alıp jürse onı bala da qorqıtıp, aytqanın istete aladı. (6018)

Üsip kerisinşe şaǵın kisi edi. (6019) Jasına qaramay şaşı erte aǵarıp ketken. (6020) Eki qolı qaltırawıq edi. (6021) Kelinderi onı sırtınan Qaltırawıq qaynaǵa der edi. (6022) Biraq, şaqar. (6023) Söylegende tistenip söyleydi. (6024) Aşuwǵa buwlıqqanda söyley almay küre tamırları bilewlenip, moynı isinip, bet-awzı qıp-qızıl bop ketedi. (6025)

– Tas түsse talayımızdan. (6026) Täwekel. (6027) Bolar is boldı. (6028) Men özim Rısquldı kinälamaymın, – dep Şınıbek şıqtı. (6029) Alasa boyılı, köse kisi. (6030) Közi ejirektew, säl murnınan söyleytini bar. (6031) Jas kezinde murnına samal tüsip, osı Rısqul tawdan ayu atıp äkelip, sonın ötin işip jazılǵan. (6032) Äytpese, jaman awruw sänkiytip keter eken. (6033) Mümkın sodan bolar, Şınıbek Rısquldan şıǵarda janı basqa, äytpese durıs pa, burıs pa – ol jaǵına män berip jatpay, Rısqul jaǵın jaqtaydı. (6034)

Munda köp söylemeytin, urıssañ renjüw bilmeytin, qajuw bilmeytin nağız nar Qorğan ğoy. (6035) Uzun boylı, aqqubaşa ajarlı jigit. (6036) Qiyaq murtı qap-qara, közi nurlı, dāw murın, qiyssa batırların eske salatın erekşe jan. (6037) Osı türimen bir elge sultan bolıp otıratın adam. (6038) Biraq, birewge biylik aytıp körmegen. (6039) Ol tek aytqandı orındawdı bile. (6040) Alsaydıñ ülken-kisisiniñ qulı sol. (6041) Bäriniñ tirligin isteydi. (6042) Temir usta. (6043) Ağaş usta. (6044) Alsay bitkenniñ ıdıs-ayağı, ketpen-küregi, qural-saymanı tügel sonıñ moynında. (6045) Birine joq demes. (6046) Qabaq şıtpas. (6047) Quday osınday adamdı jarılqasa jarasar edi, biraq esiginiñ aldında tışqaq lağı joq. (6048) Jalğız esektey kök töbeti bar. (6049)

Mına tötenşe jiyında Axat odan: (6050)

– Qorğan, sen ne aytasñ? – dep surağanda, Qorğanniñ bar aytqanı: (6051)

– Men orıs soldattarınıñ mılığınday mılıq soğa alatın siyaqtımın, – dedi. (6052)

Men töbeleske dayınmın degen sözi. (6053) Qorğan basqaşa söylemes. (6054) Tek qatını küñylew, äri bala tappağan. (6055) Qudaydıñ bir qiymağanı sol. (6056) Saqaw qatınıñ tili şayanday. (6057) Minezi awır momın adamdı balpıldap mazalawmen boladı. (6058)

– Şoylı kişiniñ jumışın istegenşe, öjimişke bir pışaq iştep äkelşen qaytedi. (6059) Pışaqqa da jaymadıq, – deydi de otıradı. (6060)

Sonda Qorğan öz üyine arnap pışaq soqpaydı emes. (6061) İstep äkelgen pışaq qatını joğaltıp jiberedi. (6062) Külmen birge bayqamay şıǵarıp tastaydı. (6063) Nemese, üyelerine birew kelse, «küyewiñ usta ğoy, mına pışağıñdı men alayınşı» dep qalap äketedi. (6064)

– Qor bolğan Qorğan, – deydi onı esirkegen jurt. (6065) Osı Axattar talay ret: – qutılsayşı sol saqawdan. (6066) Quwbas qalasın ba. (6067) Elmiz ğoy, köptep, kömektesip, quda tüsip, basqa bir şüyekbas alıp bereyik, – degen. (6068) Könbeydi. (6069)

– Kişkentayınan qosılıp edim ağan. (6070) Köziniñ jasınan, obalınan qorqam päleniñ. (6071) Neğilasındar, jüre bersin, – deydi Qorğan. (6072) – Quday bermeymin dese, qanşa qatın alğanıñmen bala bermeydi. (6073)

– Ne de bolsa, boları boldı boyawı sıñdı, – dedi Axat. (6074) – Dawılbay bizdi şabadı – ol anıq. (6075) Dawılbaydın qolına bir bäle qılıp, şıdas berermiz. (6076) Meniñ qorqatınım: Şımkentten äsker şıqpasa. (6077) Onda qurıdıq. (6078)

– Qurımasqa qaruw soğasmız, – dedi Qorğan. (6079)

– Alsay jiyırma tütün. (6080) Patşanıñ äskeri – tümen. (6081) Alısa almaysıñ. (6082)

– Sonda amal ne? (6083)

– Amal aqırın bağayıq. (6084) İs qiyınğa aynalsa – köşemiz. (6085)

– Qayda? (6086)

– Äwliye-ata jaqqa. (6087)

– Ata-babaniñ jerin tastap pa?! (6088)

– İyä. (6089) Ata-babaniñ jerine siyıspadıq emes pe? (6090) Dayın bolındar. (6091)

***

Alsaylar kütkendey Dawılbay awıldı şappadı. (6092) Ol qurığın basqaşa siltedi. (6093)

Alsay awılı bolıstın şabuwlına dayındalıp, besiktegi balası men belı bürgeren şal-kempirinen basqanıñ bäre qoldarına qaruw aldı. (6094) Solttardan tartıp alğan qos vintovka, birneşe şiytti miltıq, qalğanı sadaq, soyıl, şoqpar, kürek, ketpen, ayırğa deyin qoldarına aldı. (6095)

Mawjırağan ädemi keş keldi. (6096) Mal öristen qayttı. (6097) Däw-Babaniñ samalı jibektey esip, nuw terekterdin japıraqtarı jamırap, enesin izdegen jetim qozı jeke mañırap, älsin-älsim äwpildep iyttar ürip qoydı. (6098)

Bügin tarını şımşıqtan äyelder qorıdı. (6099) Tarınıñ tumsığı qızarıp bası iyilip, pişip qalğan. (6100) Quday qalasa endi erteñ-bürsiküni oraş salamız dep otırğan. (6101) Tarı qorığan äyelder de awılğa qayttı. (6102) Qaraqoyınnıñ egini batqan künniñ säwlesimen oynap, altın dariyasınday qulpırıp, sınapıy tolıqsıp, şalqıp jattı. (6103) Jawşımşıq uyasına qonaқтаған. (6104) Torğaydın jawı adamnıñ jawınan äldeqayda ädil. (6105) Kün battı, uyasına qonadı. (6106) Tarığa öş bolıp jaratılğan sorlı o da bir. (6107) Tek serigin izdegen bödene ğana keşki tımqıta bıtıldıqtap, üzigip, üzilip, kete jazdap qaqsaydı. (6108)

Munday keşte qız uzatsa jarasadı, kelin tüsirse jarasadı. (6109) Şildexana şaqırsa da jarasadı. (6110) Munday mülğigen keşte ertedegi erlik zamandar tuwralı qiyssa tıñdar ma edi! (6111) Nemese aqsüyek oynap, altıbaqan teber m edi! (6112) İytter ırıldasıp, jaña soylğan qunan qoydın süyegine talasıp jatsa qoy. (6113) Kürpildep saba pisilse anda-sanda...(6114)

Alsay awılında onıñ biri joq bugün. (6115) Qatuwlı qabaq, qatqıl ün. (6116) Tipti jas balaları da jılamaydı. (6117) Bala boluwdı umıtıp ketkendey. (6118) Ne iytteri ürmeydi. (6119) Suñqiyısıp, adamdarğa bir qarap, awlaqqa bir qarap, añtarılısıp qalğan. (6120)

Qap-qarañğı aysız tün tüsti. (6121) Bulttardı qızğıltım nurğa malınğan künniñ aqırğı säwlesi ädemi tüstey ada boldı. (6122) Jan-jaqtan tawlar tüksiydi. (6123)

Tek şetki qara kürkeden bir kezde: (6124)

– Armanda ketken asılım-aw, (6125)

– Kimge de barıp aytamın-aw, oybay! – dep buwlığa şıqqan ün estildi. (6126)

Berdıquldıñ jesiri. (6127) Kişisi ölgen üyde bir jeti boyı ot jıǵılmas, tütün tütetilmes. (6128) Ol üydiñ qaralı jandarına jaqındarı, aǵayın-tuwıstarı as pişirip aparar. (6129) Al, bugün bir ǵana Berdıquldıñ üyinde emes, bükil Alsaydıñ jıyırma tütini birdey tutanbadı. (6130) Mına tımırayǵan tün keñ duniyeni tarılıp, jer-jiyhandı jutıp jiberip, kögildir köldi, qızıl marjan tolqıǵan eǵın jaydı, tákappar tawlardı, jasıl aymaqtardı közden tasaladı, qara tün. (6131) Qarañğı tün. (6132) Tünde jorıqqa qorqawlar şıǵadı. (6133) Al, qarañğı tünde qara kürkeden jas jesirdiñ joqtaw aytıp jılaǵan üni estilgende qanşa qorqaw bolsa da, bul qaralı awılǵa eşkim şaba qoymas-aw. (6134) Awıl qamdanıp, qarsı alatınday, Dawılbay awıldı şapqan joq. (6135) Tek Qaraqoyındaǵı tolqıp pisip turǵan tarını sol tünü jılqısın qaptatıp, taptadı da ketti. (6136) Jayqalǵan eǵın ornında är jerinde masaǵı bar qaraqoşqıl topıraq qana qaldı. (6137)

Alsaylar jazanıñ är türin kütken. (6138) Munı kütpep edi. (6139) Olar oyaq-aq bolatın. (6140) Tawdan qulaǵan tasqın taşırdı da estip, ayqasqa äzir turǵan. (6141) Biraq, älgi tasqın awılǵa jetpey tömen qulap edi. (6142) Alsay xalqı Dawılbaydıñ sumdıǵın sonda bildi. (6143)

– Oy-bay, ol iytter eginge jılqı qaptattı, – dedi älgı tasqınnıñ kenet burılıp ketken sırm uqqan Rısqul. (6144)

– İyä, söytti! – dedi Qorğan da. (6145)

– Onan da özimizdi şapsaşı. (6146)

– Attanayıq äli de bolsa, – dep Rısqul jal-quyrıqsız torı men Qaraqoyınğa qaray ağıp jöneldi. (6147) Basqalar da attılı-jayaw bäre tarı jaqqa jügirgen. (6148) Bir kezde tün işin küñirengen mıltaq dawsı kernep ketti. (6149) Orıs soldatınıñ qolğa tüsken vintovkasınan atılğan oq dawsı aspan qaқыratqan nayzağay gürilindey alapat şıqtı. (6150)

***

Düniyedegi ädemi äwen – küzgi jañbırdıñ äweni. (6151) Olar Şaqpaqtan asqanda jıp-jılı jañbır jawdı. (6152) Köpten beri jerdiñ tandırı qatıp, qañdayı kewip, Tambay turğan jañbır. (6153) Osıdan üş-tört kün burın jawsa, mümkün suw üşin soyqan soğıs bolmas pa edi, Berdiqul soyılğa jıñılmas pa edi. (6154)

Joq. (6155) Dawılбай Alsaylardı Qaraqoyınnan qalayda quwıp şığar edi. (6156) Ol üşin ayla köp. (6157) Suw söz emes. (6158) Suw jetedi. (6159) Alatawdan ağıp jatqan suwdıñ moldıғında esep joq. (6160) Äldeqalay Alatawdan qulağan özender toqtap qalsa, ıldıydıñ ındını qurıp, qum jamılar edi. (6161) Qum jawlağan jerlerdiñ reni qaşıp, jasıl japıraq atawlı joғalar edi. (6162) Jasıl japıraqsız ömir ne?! (6163)

Atıñnan aynalayın, Asqar taw! (6164) Basındaғı aq qar – aq süttey bar. (6165) El emedi, jer emedi. (6166)

Taw bolmasa – Aqsu w qaydan şıғar edi? (6167) Arış qaydan şıғar edi? (6168) Teris qaydan şıғar edi. (6169) Talas pen Asa qaydan şıғar edi? (6170) Şu w men İle qaydan şıғar edi...(6171)

***

El aman, jurt tınıшта şubağan köş Şaqpaq asuwınan arı awnap tüsken kezde tuwıp-ösken Tülkibas közden tasa boldı. (6172) Özinen biyik taw joq siyaqtı körinetin Däw-Baba da körindey qaldı. (6173) Şaqpaqtıñ qaqpası arttarınan tars jabılғanday boldı. (6174) Endi qaşan ol qaqpа qayta aşılmаq? (6175) Endi qaşan tuwğan jer quşağın jaymaq? (6176) Şaldar kürsinip, äyelder anda-sanda dawıstap, añırıp-añırıp aladı. (6177)

Etek-jeñ türüwli. (6178) Burıñıday kiymeşekteriniñ quyrıǵı şubatılıp jer sızıp, köylekteriniñ eteǵi kölbeñdemeydi. (6179) Kiymeşektiñ quyrıǵı beşpettiñ qaltasında, köylektiñ eteǵı ısqırda. (6180) Alış saparǵa ıqşamdalǵan, aybındı jüris. (6181) Tek oqtın-oqtın oqıs oybay estilip qaladı. (6182) Ondayda şaldar: (6183)

– Tek! (6184) Jaǵıñ qarısıp, öz basıña köringir. (6185) Jılama! – deydi. (6186)

Şaqpaqtan qulay bere aldarınan aynalaşın taǵı da taw qorşaǵan jasıl-sarı alqap jattı. (6187)

Alataw bu jaqta burıñıdan da biyiktey tüsti. (6188) Qarataw kerilgen keregedey uzara berdi. (6189) Şaqpaqtan awnap tüstik deǵeni bolmasa Tülkibastan ayırması az. (6190) Aspan sol aspan, tawlaw sol tawlar. (6191) Şöbi de sol, suwı da sol, tek kele jatqan küz sümbile lebi erte bilinedi. (6192)

– O, jariqtıq Juwalı! – dedi Axat. (6193)

– Tügin tartsan topıraǵınan may şıǵadı. (6194) Äsil topıraq. (6195) Naǵız eginşiniñ qolı ğoy, jariqtıq Asan qayǵı aytıptı deydi: (6196)

– ätteñ, atımnıñ sawırına siymaysıñ, Juwalı, äytpese artıp äketer edim, – dep. (6197)

– Oy, äwliye-ay, a, – dedi bir şal esegin tepinip qoyıp Axatpen qatarlasa berip. (6198) – Bul jerge de kelgen eken ğoy äwliye. (6199)

– E, kelgende qanday. (6200) Ol kisi jürmegen, körmegen jer bar ma. (6201) El qamın jegen adam da. (6202) Şöbi şuygin, suwı bal, örisi mol jer izdepti ğoy mal baqqan qazaqqa. (6203)

Balapın uşırǵan qarlıǵaştar Alsaylardıñ köşine ilesip biraz jerge deyin uşıp baradı da añ-tañ qalıp, añtarılıp, qalıp qoyadı. (6204) Adamdardıñ qus qusap küzde oñtüstikke qaray köşpey, tuwra şıǵısqa tarqanına tañ qalatın siyaqtı. (6205) Bul qarlıǵaştar da bugün-erteñ köterilip uşıp, tuwǵan jerin qıyıp tastap oñtüstik asıp ketedi. (6206) Tuwǵan jerin qıymasına amal joq: qaharlı qıs qılışın süyretip äli-aq keledi. (6207)

Dawılbaydıñ qaharı qıstan jaman. (6208) Qıs öter, köktem şıǵar, qustar qaytıp oralar. (6209) Al Dawılbay şe? (6210) Ol ötkinşi me? (6211) Bu duniyeniñ jüzinde ötkinşi emes kim bar deysiñ. (6212) Bäre ötedi, Dawılbay da ötedi. (6213) Qara jer qaranı da, töreni de, jarlını da, baydı da birdey etedi. (6214) Bir ölmese Eskendir Zulqarnayın ölmes

edi. (6215) O da ketti. (6216) Topıraq boldı. (6217) Kim biledi, sol topıraqtan bir bayğus balşıq iylep, qış quyğan şıǵar... (6218) Al, Dawılbay kim Eskendirdiñ qasında. (6219) İyâ, Dawılbay da ötedi. (6220) Biraq, Dawılbaydın dâwiri şe? (6221) Dawılbay ketse bolıstıqqa talasıp jalañdap otırğan balaları bar emes pe? (6222) Alsay biletin Dawılbay balaları qazirgi bolıstan qaharlıraq bolmasa, kem emes. (6223) Dawılbaydan burın onıñ äkesi Täyteli ötken. (6224) Qoqan hanının datqası edi. (6225) Täyteliniñ äkesi Oñǵar o da datqa bolǵan. (6226) Älde alla-taǵalanıñ adamnıñ peşenesine jazuw jazıp qoyatını ras boldı ma eken. (6227) Dawılbay tuqımına quday bay boluwdı, äkim boluwdı, Alsay tuqımına kedey boluwdı, qul boluwdı jazıp qoydı ma eken. (6228) Atadan balaǵa, urpaqtan urpaqqa urıq quwalay kele jatqan peşene bolsa, qudaydın qudireti ras ta şıǵar. (6229) Alsay awılı qıs qızılǵa, jaz qımızǵa jarımaydı. (6230) Tarı köjeniñ özi tabılsa taqıl-tuqıl tarta işedi. (6231) Al, Dawılbay iytniñ basına irkit tögilip jatadı. (6232)

Rısqul basın köterip aspanǵa qaradı. (6233) Älgi bir tüpsiz oydın tuñǵıyıǵınan şıǵa almas edi, sol oyın aspandaǵı şańq ete qalǵan bir dawıs bölip ketti. (6234) Taw bürkitiniñ şańqılın bul köşte Rısquldan basqa eşkim elep estigen joq. (6235) Tım zaw biyikte jalǵız noqat aǵıp bara jatır eken. (6236) Betalı – Aqsuw-Jabaǵılı. (6237) Rısquldın jüregi sart-sart ete qalıp, artınşa aqırın sızdap barıp basıldı. (6238) Älgi qıran munı asqar tawlarǵa, jasılala orman, sarqırana suwlarǵa şaqırıp ketkendey edi. (6239) Dawılbayı joq, pristavı joq, oyazı joq. (6240) Saqan qaraqısı joq, tarı ekpeytin, suwǵa talaspaytın erkin dünüyege şaqırıp ketti. (6241) Arşalar arasınan par-par etip ular uşqan, quzdın qular basında qarawıl qarap tawteke turǵan, şańq etken qıran dawsınan taw jañǵırıqqan qayran da qayran dünüye! (6242)

XI

Temir esiktiñ qulpı saldırladı. (6243) Rısqul eleñ etip basın jerden köterip aldı. (6244) Qarawıl işke Turardı kirgizip jiberip, esikti qayta japtı. (6245)

Künde osılay. (6246) Bala jumıstan qaljırap qaytadı. (6247) Onıñ kelüwin äkesi tıqrıp kütıp jatadı. (6248) Äldenege uşırap ketedi dep qawiptenedi. (6249) Balası aman-esen oralǵan sayın, ol bir alıs sapardan, qıyın-qıstaw qırǵınnan aman qaytqanday, Rısqul quwanıp, qabaǵı aşıp qaladı. (6250)

– A, Turarka, kel, kel, – deydi Bronnikov te köñildenip. (6251) – Käne, jarıq dünüyeden keldiñ ğoy. (6252) Ne bolıp jatır jer betinde? (6253)

Turar körgen, bilgenin aytadı. (6254) Balanıñ sarañ xabarınan soñ, Rısqul körşisine burılıp: (6255)

– Ey, Eskendir, osı seniñ Peterbordan ekeniñ ras bolsa, sen Metreydi bilesiñ be? – dep suradı. (6256)

– Qay, Metrey? (6257)

– Dmitri degeni, – dep Turar túsindiredi. (6258)

– Peterburgte kim köp, Dmitri köp, qaysısı kerek? (6259)

– Ow, oqımıstı Metreydi aytam. (6260) Meniñ dosım ol. (6261) Aldıñğı jılı mına Talğar şıñına ekewmiz şıǵıp qaytqanbız. (6262) Jaqsı adam. (6263) Sondaylar da nebir jaqsılar bar-aw. (6264) Ay, adal adam edi. (6265) Aldıñğı türmede Axat deytin aǵam arqılı xat jazǵızıp edim, jawap joq. (6266) Älde mına ataña nälet naziratel bergizbey, jasırıp tıǵıp qoydı ma, qaydam. (6267) Basıña kün tuwa qalsa, xat jaz, kömektesemin, dep edi. (6268) Xabar joq. (6269) Sonımen, Metreydi bilmeytin quw boldıñ ğoy. (6270) Äy, sen Peterbordan emessiñ-aw, Eskendir. (6271)

– Nuw vot, – dep Aleksandr Bronnikov därmensiz adamday qolın jaydı. (6272) – Senbeseñ, Prixodkodan sura, nadziratelden sura. (6273) Sen türmege birinşi yanvarda tüstiñ. (6274) Men türmege toǵızınşı yanvarda tüstim. (6275) Toǵızınşı yanvarda Peterburgte ne bolǵanın bilesiñ be öziñ? (6276)

– E, qaydan bileyin? (6277) Peterbor turmaq, osı Almatıñnıñ özinde ne bolıp jatqanın bile almay tas inde jatqan joqpın ba? – dep Rısqul irgege qaray sızdıqtata tükirdi. (6278)

– Al, men aytayın, toǵızınşı yanvardı bilip qoyǵan jön. (6279) Turarka, sen tek awdarıp qoymay, bul äñgimeni öziñ de jöndep tıñda. (6280) Toǵızınşı yanvar – xalıq awzında «Qandı jeksenbi» atalıp ketti...(6281)

Aleksandr Bronnikov «Qandı jeksenbini» köz aldına keltirgisi kelgendey tas qabırǵaǵa qadala qarap, biraz otırdı. (6282) Peterburg jumıssıları men turǵındarınıñ Nikolay İ-ge jazǵan petisiyasın tas qabırǵadan oqıp otırǵanday sıñay. (6283)

«Patşa! (6284)

Biz, S.Peterburgtñ jumışsıları men türli sosloviyedegi turğındarı, bizdñ äyelderimiz ben balalarımız, köterem xaldegı kempir-şaldarımız – barşamız jıyılıp, sağan keldik. (6285) Patşa! (6286) Şındıq pen qorğanış izdep keldik. (6287) Bizdñ siñirimiz şıqtı, bizdi adam aytqısız azapqa salıp, qanap jatır. (6288) Bizdi qulaq kesti qulday körip, qorlap, zorlap, adam qatarına qospaydı. (6289) Biz şıdap baqtıq, biraq bizdi joqşılıqtñ tüpsız şıñırawına iytermelep, erkimizden ayırıp, qarañğılıqtñ qudıǵına tastap, qılqındırıp baradı. (6290) Endi şıdar xal joq, patşa...».(6291)

Aleksandr Bronnikov Rısqul men Turarğa petisiya jayın tügel bayandap şıqtı. (6292) Gapon degen poptñ jädigöyligin äñgimeledi. (6293) Qaruwsız xalıqtı qoyday qırıp salǵanda, köşelerde aqqan qannıñ sel bolǵanın ayttı. (6294) Polisiya men soldattar patşa sarayınıñ aldında bala-şaǵa, kempir-şaldı da ayamay mıltıqpen atıp, qılışpen şapqanın aytqanda äkeli-bala Rısqul men Turardıñ jandarı türşikti. (6295)

– Biz ayttıq aldında, – dedi Bronnikov, – Patşaǵa barmañdar. (6296) Bäribir tük önbeydi. (6297) Patşa jarılqamaydı. (6298) Qayta saǵıñ sınıp, qırılıp qalasıñdar. (6299) Qaruwsız xalıqtan patşa qorıqpaydı. (6300) Al, qorıqpaǵanın sıylamaydı, dedik. (6301) Könbedi. (6302)

– Biziñ kim sonda? – deydi Rısqul. (6303)

– Bolşevikter. (6304) Rossiya sosiyal-demokratiyalıq jumışsı partiyasınıñ müşeleri. (6305) Rossiyada sonday partiya bar. (6306) Kedeylerdi, jumışsılardı qoldaytın, solardıñ müddesin joqtaytın partiya. (6307)

– Ol ne, ol sonda äsker me? – dep töne tüsti tüsinbegen Rısqul. (6308) – Äsker bolsa, men de qosılar edim. (6309)

Bronnikov zilsiz külip qoydı. (6310)

– Joq, Rısqul, äsker emes. (6311) Sen, mına men siyaqtı adamdar. (6312) Teñdikti añsaytın, birew bay, birew kedey bolǵanın qalamaytın, birewdi birewdiñ qanawın qalamaytın, jazıqsız qan töǵüwdi jek köretin, kisi balasın sen orıssıñ, sen qazaqsıñ, sen tatarsıñ dep bölmeytin ädiletti qoǵam quruwǵa talpınǵan adamdar. (6313)

Tönip tıñdap otırǵan Rısqul: (6314)

– E, ertek siyaqtı neme deseñsi, – dep qaytadan şalqaya berdi. (6315)

– äweli tıñdasañızşı, köke, – dep Turar äkesine jaltaqtay qaradı. (6316) Balanıñ bul ıqılasına Bronnikov süysinip qaldı. (6317)

– Molodes, Turarka, sen birdeñe sezip otırsıñ ğoy. (6318) Jüregiñe toqıy ber, balam, altınbasım, äşeyin. (6319) Sen Prixodko mırzanıñ barçuk balasın künde gimnaziyağa küymemen alıp barıp, alıp kelip jürsiñ. (6320) Sol gimnaziya men de oqır ma edim dep armandaysıñ. (6321) Al sol gimnaziya munday bilim bermeydi. (6322) Onda qoğamda qalay özgerip, jaqsartıwdı oqıtıpaydı, Turar. (6323) Ras, onda da közi aşıq, kökiregi sanalı adamdar bar şıǵar. (6324) Öytkeni, men estigen Mixail Frunze degen bir revolyusiyoner osı gimnaziyanı bitirgen körinedi. (6325) Demek, jasırın bolsa da jaqsı jandar bar ol töñirekte. (6326) Al, Rısqul, – dep endi Bronnikov basın jaǵasına tıǵıp alıp qırın otırǵan joldasına burıldı. (6327) – Sen ertek deysiñ. (6328) Meniñ aytqanıñ ertek-aq bolsın. (6329) Sonda sen öziñ nege patşa ökimetiniñ ökiline oq attıñ? (6330) Osı suraqqa jawap berşi. (6331)

– Tergewşige bergem ol jawaptı. (6332) Däl osı suraqtı onda da qoyǵan. (6333) Sen de tergewge alayın dep pe eñ? (6334) Atqım keldi – attım. (6335) Arqardan oñay attım. (6336) Arqar jariqtıq oñaylıqpen attırmaydı. (6337) Al, ana дәyisti erikkende ata salatın jaman qaraqus qusatıp qalbañ etkizdim, atasına nälet. (6338)

– Nege? (6339) Sebebi bar ğoy. (6340) Qurdan qur ata salmaydı ğoy adamdı, – dep endi Bronnikov töne tüsti. (6341)

– Negesi bar ma, qorladı, jala japtı, naqaqtan küydirdi. (6342) Qanşa eñbegim ketti – aqımdı jedi. (6343) Aş-jalañaş qaldıq. (6344) Amal tawsıldı. (6345) Sodan keyin...(6346)

– Ä, solay ma eken? (6347) Sonda seniñ aqıñdı eşkim jemeske, saǵan eşkim qıyanat jasamasqa, qorlamasqa, aş-jalañaş bolmasqa ne istew kerek? (6348)

– Ne istew kerek? (6349) Bolıs atawlını pıtırlatıp atıp tastaw kerek, atasına nälet. (6350)

– Bolıstardı ğana emes. (6351) Rısqul, qoğamdaǵı бүkil üstem taptı qulatuw kerek. (6352) Sen tüsinip otırsıñ ba, Turar? (6353) Älgi Qızıl Jebeniñ iyesi kim edi? (6354)

– Tuqımbay. (6355)

– İye, Tuqımbay siyaqtılar, Tawbay starşın, bolıstar, oyazdar, gubernatorlar, ministrler, patşa – barlığı qulawı kerek. (6356)

– Oğan küşin jete me, bayğus-aw? – dep Rısqul ängimeniñ dämin ala bastadı. (6357) Özi de bir kez solay qiyaldaytın. (6358) Biraq ol qiyal, buldır sağım siyaqtı uşıǵına ustatpay, bulañday beretin. (6359)

– Jetedi, Rısqul, jetedi. (6360) Üstem tap – azşılıq, al xalıq – köpşilik. (6361) Köp köterilse, xalıq köterilse oğan şıdaytın küş joq. (6362) Äne, sol xalıqtı köterüwdiñ amalın oylap, pärmendi äl jiyuşı, uyımdastıruwşı, olardı bes sawsaqtay jumıldırıwşı, küreske bastawşı – partiya. (6363) Endi tüsindiñ be? (6364)

– Meyli, partiya, partiya. (6365) Älgi bolıstardıñ saylawında jaq-jaq bolıp talasatın quwlardı partiya dewşi edi. (6366) Mınawıñ sol siyaqtı top boldı ğoy. (6367) Onda Tuqımbay sorlı da partiya boldı ğoy. (6368)

– Seniñ aytıp otırǵanıñ turpayı türi, Rısqul. (6369) Al, bizdin partiya jeke bir jiktiñ, az ğana toptıñ müddesin emes, bükil xalıqtıñ qamın oylaydı. (6370)

– Al, munı da meyli delik. (6371) Sonda partiya: men, sen, Turar. (6372) Endi biz üşewmizdi bastaytın birew boluw kerek emes pe? (6373) Bar ma onday adam? (6374)

– Bar-bar, Rısqul! (6375) Bar! (6376) Ol– Lenin. (6377)

– Lenin, Lenin, – dep äldekimdi esine tüsirgisi kelgendey Rısqul murtın ustağan küyi tuqşıyıp otırıp qaldı. (6378)

– Lenin, – dedi Turar da älgi esimdi qaytalap. (6379) Nege ekenin özi de bilmeydi, biraq Lenin eñ jaqın adam siyaqtı elestedı. (6380) Tegi Axat atasınday da körinedi. (6381) Basınan siypap, mañdayınan iyeskep, şır eterin osınıñ awzına tosıp, qurbandıq bolıp ketüwge dayın turuwşı sol qart. (6382)

Sonda Turar, ärine, endi on bes jıldan keyin Leninmen jüzbe-jüz kezdesip, onıñ aldında otırıp, ünin esitip, diydarın köretinin, ärine, sezgen de joq, bilgen de joq. (6383) Al, arada on bes jıl ötken soñ, mıñ da toǵız jüz jıyırmasınşı jıldıñ jazǵıturımında Leninniñ qabıldawında otırı Lenin degen Kün siypattı esimdi tuñǵış ret tas türmede Aleksandr Bronnikovten estigenin esine alar. (6384)

***

Erteñine kamerağa suňğaq boylı, qarasur qazaq jigit keldi. (6385) Tas inniñ alaköbeñinde böten adamdı jiti taniy almay qalğan Rısqul onıñ betine üñilip: (6386)

– Äy, sen älgı tilmaş bala emessiñ be? – dedi. (6387)

– İyä, sizben tergewde kezdesip jürmiz ğoy. (6388) Nemene, öz tilmaşıñızdı tanımay qaldıñız ba? – dep jigit ıqpay söyledi. (6389) otırar jer tappay, jan-jağına qaradı. (6390) Esikti tarsıldatıp, nadzirateldi şaqırıp, kişkentay orındıq aldırđı. (6391)

– Meniñ atı-jönim – Botaş Şoqulı. (6392) Okrugtik sotta tilmaşpın. (6393) Meni sizge advokat etip bekitti. (6394) Sizdi tergew ayaqtalıp qaldı. (6395) Endi jaqında sot boladı. (6396) Al, sotalatın adam advokat jaldawı kerek. (6397) Sizdiñ advokat jaldaytın qarjıñız joq. (6398) Solay emes pe? (6399) Älde jasırıp jürgen aqşañız bar ma? (6400)

– Aqşa degen aqmaqqa quday qulqımdı salmağan. (6401) Menen aqşa dämetetin ädbeket bolsan – äyda, jolıñ aşıq: mağan ädbekettiñ keregi joq. (6402) Qılmısı bar adamdı quday da qorğay almaydı. (6403) Sen meni qorğap jarılqamay-aq qoy. (6404)

– Advokatsız bolmaydı. (6405) Zañ solay. (6406) Onsız sottıñ ükimin joğarı jaq bekitpeydi. (6407) Bildiniz be? (6408)

– Al, sonda sen meni käytip qorğaysıñ? (6409) Saymasaydı atıp öltürgeni durıs boldı deysiñ be? (6410)

– Ol basqa äñgime. (6411) Äweli kelisip alayıq. (6412) Men sizdiñ tergewde bergen jawabıñızdıñ bärin bilem, bärin özim awdarıp otırğam. (6413) Barlıq jağday mağan bes sawsaqtay belgili. (6414)

– Endi ne kerek? (6415)

– Keregi tek birer tüsiniksiz tüyin bar. (6416) Sonı şeşip alsaq, iske kömegi tiyui mümkin. (6417) Eñ aldımın, siz meni jatırqağandı qoyıñız. (6418) Äytewir, äkimderdiñ biri dep jawığa qaramaңыз. (6419) Ekewmiz bir-birimizge sembesek – bäri beker. (6420)

– Bul kisi durıs aytıp otır. (6421) Sen tım tuıqtala berme, Rısqul, – dep qaldı bağanadan beri qalıs qalıp otırğan Bronnikov. (6422) – Aytpaqşı äñgimeleriñizge men böget bolmaymın ba? (6423) Böget bolğan künde de şıǵıp keter amalım joq. (6424)

– Jo-joq, siz kesir emessiz, – dedi Şoqulı. (6425) – Men sizdi de eptep bilemin. (6426) Siz Sankt-Peterburgtensiz, jañılmasam? (6427) Paradoks, ärine. (6428) PSDRP-

nın sanalı müşesi imperiyanın bir tükpirinde qılmısker aziyatpen bir kamerada otıramın dep üş uyıqtasañız, tüsiñizge kirmegen bolar. (6429)

– Nege, advokat mırza, biz bir maydannın adamdarımız. (6430) Ekewmizdiñ bir kamerada otıruwımız kezdeysoq jağday emes. (6431)

– Jä, keşiriñiz, sizben äñgimelesüwge, şının aytsam, mağan ruqsat joq. (6432) Kelgen şarwamdı bitireyin. (6433) İyä, Rısqul aqsaqal, sizdi ğoy bılır sottalğanıñızda Sofisk stansiyasında turatın Sofron degen pereselenniñ atın urladı dep sottadı. (6434) Ras qoy? (6435) Ras. (6436) Al, sol Sofronniñ atı keyin bazarda sıgandar satıp turğan jerinen tabıldı. (6437) Durıs. (6438) Al, sonda sizdiñ üydiñ artınan, jalbızdıñ arasınan tabılğan et – neğılğan et? (6439) Osığan jawap beriñizşi. (6440)

Rısqul Şoqulına alaya bir qarap, sazarıp qaldı. (6441) «Mınaw tegin emes. (6442) Tergewşi qoymağan suraqtı qoyuın qaraşı. (6443) Tüptep tartuwın, bālemniñ. (6444) Meniñ dertimniñ tamırın tap basıp otır». (6445)

– Aytıñız, Rıs-eke, keyin öziñizge jeñil boladı. (6446)

Rısqul ündemedi. (6447) Tek kökireginen jalın ata bir kürsindi. (6448) Jılqınıñ sultanı – Rısquldiñ ğaşıǵı edi. (6449) Mınaw advokat sonı eske salıp, eski jaranıñ awzın qanatıp otır. (6450)

– Tak, – dedi Şoqulı şıdamı ketiñkirep. (6451) – Jaramadı. (6452) Sotta prokurorǵa qarsı şıǵar qaruwdı siz jasırıp otırsız, jaramadı. (6453) Al, prokuror sizge eñ kemi jıyırma bes jıl katorganı salmaqta otır. (6454)

– Ay-yay, Rısqul, qıyın adamsın, öte qıyın adamsın, – dep Bronnikov äñgimege qayta aralastı. (6455) – Advokat mırza, bul kisi ol ettiñ «jumbaǵın» bizge, mına Turar ekewmizge jırday qılıp aytıp bergen. (6456) Ol Qızıl Jebeniñ eti. (6457)

– Tak, tak, – dep advokat enteley tüsti. (6458) Jumbağ tüyinniñ bır uşıǵına qolı ilikkendey boldı. (6459)

– Qızıl Jebeni estüwiñiz bar şıǵar? – dep Bronnikov Şoqulına qaradı. (6460)

– A, kak je, ol degen añızǵa aynalğan ataqtı jüyrik bolatın. (6461)

– İyesiniñ atı kim edi, Rısqul? (6462) Öte qıyın at, – dedi Bronnikov. (6463)

– Tuqımbay, – dedi at. (6464)

Odan arğı jaylı Bronnikov bayanday berdi, aqırı ängimege Rısquldıñ özi aralastı. (6465) Ara-tura Turar da Qızıl Jebeni Qaratırıqta körgenin aytıp qalıp otırdı. (6466)

Tılmaş-advokat Botaş Şoqulı rızza bolğan pişinmen qolın raxattana uwqalap: (6467)

– Mine, bul tılsım tükpirge de säwle tüsti. (6468) Endi prokuror Kudrin mırzamen ayqasuwğa boladı. (6469) Ängimeleriñizge raxmet. (6470) Al, endi okrugtik sottıñ мәјilisi köp uzamas. (6471) Qay bir qosımşa suraqtar tuwsa, tağı da xabarlasarmın. (6472) Saw bolıp turıñızdar, – dep ornınan köterile berdi. (6473) Rısqulmen, Bronnikovpen qol alısıp bolıp, Turardıñ basınan siypap: (6474)

– Sen aqıldı jigit ekensiñ. (6475) Ätteñ oqıtar ma edi öziñdi, – dedi. (6476)

– Oquwı jaman emes, – dep küldi Bronnikov. (6477)

– A, solay ma, oqıtuwşısı RSDRP-niñ belsendi müşesi bolsa, jaman bolmas, – dedi Şoqulı. (6478)

Qanday köñilden şıqqan söz ekeni belgisizdew. (6479)

***

Turar, kündeги тәrtip boyınша, таñ azannan turıp atqora tazalawğa ketti. (6480) Бүгін әдеттегіден гөри көбірек kibirtiktep, әkesine qaraylay berdi. (6481) Кеşке qaytıp kelgenşe көkesin basqa bir jaqqa alıp ketetinдей көrinedi. (6482) Кеşe keşке advokat Botaş Şoqulı kelip: (6483)

– Erteñ sot boladı. (6484) Sotta qırısqıpay, durıs jawap berüwge tırısiñız. (6485) Bolğan istiñ bәrin bolğanday bayandasañız – jetip jatır. (6486) Ešteñeni jasırıp qaluwdıñ qajeti joq, – degen. (6487)

Sottıñ qalay bolatının Turar bilmeydi. (6488) Al, tergewden qaytqan күni әkesiniñ zıғırdanı qaynap, tisin qayrap otıratının talay körgen. (6489) Sotta da bopsalap, qorqıtıp, neşe түрli surqıya sıraqtarға jawap berüwdi talap etip, urıp, soғар ma eken? (6490) Öytetin bolsa, әkesi qarısıp qaladı. (6491) Qayta sottı balaғattap, bәle jaman aluwı mümkün. (6492)

Ükim qalay şıqqan күnde de, әkesinen ayırılıсар күн tayap kele jatqanın bala üreylene sezedi. (6493) Sonda munıñ күni ne bolmaq? (6494) Äkeniñ jan-düniyesin, onıñ

jaqsı-jamanın, aq-qarasın baladan artıq biletin bul türmede de, sotta da eşkim joq. (6495) Rısquldıñ işiniñ qırtıs-qırtısın tügel bildim dep oylağan Şoqulınıñ özi de Turardan artıq bilmeydi onı. (6496) Ätteñ dünüye, osıdan Turar Botaş Şoqulınday oqığan, erjetken azamat bolsa, sotta äkesin özi qorğar edi. (6497) Onıñ tiyttay de jazıǵı joq ekenin, qayta ayıptılar kim ekenin bultartpay aytıp berer edi. (6498) On jastaǵı bala därmensiz. (6499) Nebarı on jasta. (6500) Qanatı qatpağan, buǵanası bekimegen. (6501) Ätteñ...(6502)

– Köke, – dedi tabaldırıqtan attay berip. (6503) Ar jaqta nadziratel taqaqtap kütip tur. (6504)

– Aw, qaraǵım? (6505)

Turar ne aytarın bilmey, tamaǵına bir tüyin turıp qaldı. (6506) Biraq onıñ oyın tüsingen Rısqul balanı jubatıp: (6507)

– Alańdama, Turar. (6508) Men qaytıp kelemін ğoy. (6509) Sot ükimin sıǵarar. (6510) Aydap jibergen künniñ özinde seni ala ketemin, aynalayın. (6511) Bara ğoy jumısıña, bara ğoy, Turar. (6512)

Nadzirateldiñ köziñse Rısqulmen qırın qabaq bola qalatın Bronnikov qazır ündemesten Turarǵa bolar-bolmas iyşarat bildirip, basın sāl iyzegendey boldı. (6513) Ol: «Qorıqpa, Turar», – deǵeni. (6514) Esik saqır-suqır jabıldı. (6515) Balanı konvoy sırtqa alıp ketti. (6516)

– Aman bolsın, balañ erekşe zerek, – dedi Bronnikov Rısqulmen şala-pula tüsinisip. (6517)

– Aydawǵa balanı birge ala ketpesem, ana iyttar onı öltirip qoyadı. (6518) Eger Turarǵa xawıp tönbese, men atıluw jazasınan da qorıqpas edim. (6519) – Rısqul teñselip otırıp, wayımınıñ eñ ülkenin ayttı. (6520) – Zerek deysiñ. (6521) Jurttıñ munday balası köjesin jılamay işpeydi. (6522) Al, bul ne körmedi? (6523) Ataña nälet Saymasaydıñ saldaqıları menen de ğori qaharın osı Turarǵa tikti. (6524) İyttar sezedi onıñ zerektigin. (6525) Tüptiñ-tübinde tübimizge jetedi dep qorqadı, zalımdar. (6526) Men sottaluwdan qorıqpaymın, baladan ayrılıp qalam ba dep uyqım şala. (6527) Eger meni iytkekkengge aydaytın bolsa, qatın-balamdı birge ala ketemin dep ulıqtarǵa arızdanuwǵa bola ma, Eskendir? (6528) Seniz köziñ aşıq qoy. (6529)

– Köziñ aşıq deysiñ-aw. (6530) Közi aşıqtardıñ közi tomağalap qoyğan zaman emes pe. (6531) Eger jer awdarılğandarğa semiyasın birge alıp jürüwge mümkin bolsa, bala-şağamdı men de aldırar edim-aw. (6532) Biraq onday attı kün qayda? (6533)

– Atasına nälet, me könbeymin, oyazğa, odan bolmasa Täwbeniñ özine, odan bolmasa, tuwra patşanıñ özine arız jazamın. (6534) Sen jazıp beresiñ. (6535) Say-süyegin sırqıratıp jaz, atasına nälet. (6536)

***

Osı kezde äzireyliniñ asay-müseyindey saqırlap esik aşıldı da, nadziratel ädettigiden göri köteriñki dawıspen: (6537)

– Jılqıydarov! (6538) Şıq! – dedi. (6539) Nadzirateldiñ ar jağında nayzalı miltıqtarın sert ustap eki aydawıl tur eken. (6540)

Rısqul ornınan ınırana turıp, iyıǵına şekpenin ildi, eski kiyiz qalpaǵın qolına aldı. (6541) Burılıp Bronnikov qarap edi, ol Rısquldıñ ketip bara jatqanına qıbı qanğanday sıñay tanıtıp, zárli mısılmen mırs etip qala berdi. (6542) Nadziratel bul keypin ańǵarmay qalğan joq. (6543) «Ä, bälemder, ırıldasıp jatırsıñdar ğoy» dedi işinen. (6544)

Rısquldıñ ayaǵına tabaldırıqtan şıǵa bere kisen saldı. (6545) Bir tutam ğama uzındıǵı bar kisennen adımı jazılmay, Rısqul kibirtiktep barıp sürinip ketti de, qayta köterilip, ensesin köterip, boyın tik ustap jan-jaǵına tákapparlarana qarap, qıbır-qıbır adımın kete bardı. (6546) Aydawıldıñ birewi aldına, ekinşisi artına tüsip kele jattı. (6547)

Üş qabat esikten ötip, awlaǵa şıǵa kelgende Rısqul közin qolınan kölegeylep qaldı. (6548) Kün jarqırıp tur eken, közi qarıqtı. (6549) Jarıqqa birte-birte üyrenген соñ, awla tübinдегі atqora jaqqa qarap edi. (6550) Awladaǵı irin köz nadziratel onıñ aldın kes-kestep tura qaldı. (6552) Tutqındı qaqpadan aydap şıǵar kezde, awlada artıq jüris bolmasqa kerek. (6553)

Äkesi sırtqı qaqpаǵа jaqındaǵан kezde Turar şıday almay: (6554)

– Köke! – dep ayqaylap jiberdi. (6555)

Rısquldıñ tula boyı dir-r ete qaldı, biraq qayırılğan joq, kisenin saldırlatқан küyi qaqpadan şıǵа berdi. (6556)

Qaqpanıñ sırtında traşpeñke tur eken. (6557) Tutqın men eki aydawıl kölikke otırğan soñ, jaraw qos at köşeni qoñırawlatıp, ilezde Starokladbiyšenskaya köşesine tüsip, okrugtik sottıñ üyine qaray zımıray jöneldi. (6558)

Köşedegi adamdar qoñırawlı traşpeñkeni äweli saltanattı äkim kele jatır eken dep oylap qaladı da, kisendewli ayağı salbırıp otırğan kiyiz qalpaqtı qazaqtı, aldı-artında mıltıq ustağan aydawıldardı körıp, biri tañırqap, biri ürke qarap, biri tez-tez şoqınıp qala beredi. (6559) Äldekimder basınan mıjırayğan kepkesin alıp, bas iygendey boladı. (6560) Älde äkim dey me, älde tutqınğa oñ sapar tiley me – belgisiz. (6561)

***

Sot üyiniñ aldına kelip toqtağanda, sekirip-sekirip jerge tüsken qos aydawıl Rısquldı demep jıbermekşi edi, tutqın olardıñ qolın jasqap, özi qarğıdı. (6562) Teñselip barıp, boyın jıyıp aldı. (6563) Üydiñ aldı japırağı alaqanday emen, sırğası salbırağan qayıñ eken. (6564) Rısqul solarğa suqtana qarap biraz turdı. (6565)

– Ow, arışım, Rısqulım! – degen jariqşaq ünge jalt qarasa, özine qos qolın jayıp, közinen jası domalap, Axat ağası keledi eken. (6566)

– Barmısıñ, bawırım, seni de köretin kün boladı eken-aw, – dep quşağın jayıp qulay berip edi, aldın aydawıl kes-kestedi. (6567) Qawsağan kari kökireginde mıltıq tirelip turıp, Axat waqıttıñ azdığın sezdi, endi qayıp Rısquldıñ keskinin köre almaytınday asığa söyledi. (6568)

– Türmege talay bardım. (6569) Jolıqtırmadı, Rısqul. (6570) Keşir, aynalayın. (6571) Turardı da sağındım. (6572) Eliñ tozdı. (6573) Omar bastağan eki-üş ağayınıñ elden köşti. (6574) Qorğan, Şınıbek, Üsip bawırlarıñ sälem ayttı. (6575) Olardı bolıs awılı bosatpay, quldıqqa salıp qoydı. (6576) Öziñnen ruxsat bolsa, qañğığan basımız jolda bir jerde qalmasa, elge qaray jıljısaq deymiz. (6577) İzbayşa men Tüymetaydı ala ketemiz. (6578) Moldabekti de ustap qamamaqşı edi, ol qaşıp ketti. (6579) Qayda ekenin bilmeymiz. (6580)

Aydawıldar tutqındı asıqtırdı. (6581) Sot bastalatın mezigil tayandı. (6582)

– Raxmet, Axa! (6583) Eki dünyede de riyzamın. (6584) Meni iytekkenge aydaytın türi bar. (6585) Alay-bulay zaman bolsa, Turarğa köziñniñ qırın sal. (6586) İzbayşa men Tüymetayğa sälem ayt. (6587) Ağayınğa duğay sälem. (6588) Meni keşire

körsin. (6589) Quday tiri körisüwge jazsın. (6590) Tiri bolsam, bosanuwğa tırısarmın. (6591) Köp wayımdap, unjırğañ tüspesin, tüge! (6592) Añıray berme, ağayın! (6593)

Aydawıl tutqındı arqasınan iytermeledi. (6594) Sot üyine kirer jerde tas baspaldaq bar edi. (6595) Bir tutam kisennen adımı aşıлмаған adam şığa alar emes. (6596) Rısqul eregiskende birinşi tepkişekke qosayaqtap sekirip şığıp artına burıldı. (6597)

– Burılma, jür! – dedi zekigen aydawılğa, Rısqul qanjarday közben jarq etkizip qarap: (6598)

– Miyn bar ma basınда, mınamen qaytip jürem, tegis jer emes! – dep aqırıp jiberdi. (6599)

Jüyeli sözge aydawıl da amalı qurıp eşteñe dey almay qaldı. (6600) Sonı paydalanıp, Rısqul Axat ağasına: (6601)

– Menen tım küderiñdi üzbe, tuwısqan. (6602) Men äli suw tübine ketken joqpın. (6603) Elge bir jetsen, ata-babaniñ basına barıp quran oqı. (6604) Aqsuw-Jabağılıniñ bir tal adiraspanın tütet. (6605) Qorlıqtan ölgen Berdiquldıñ beyitine sırağdan jaq. (6606) İniñ Rısqul ömir boyı seniñ kegiñdi jaqtap ketti de! (6607) Tiri jürsem, Dawılbay Saymasaydıñ artınan keter. (6608)

Bul kezde bir aydawıl Rısqulğa mılıq kezenip, bir aydawıl ayağındağı kisenniñ qulpın aşıp jattı. (6609)

– Osıdan elge tiri oralsam, Dawılbay bolıstıñ ajalı menen, ağa. (6610) Al, xoş...(6611)

Aydawıl Rısquldıñ jağasınan tartıp qalğanda, türme kiygizgen ala beşpettiñ bir tüymesini birt üzilip, baspaldaqqa tüsip, döñgelep barıp, Axattıñ kebisti ayağıniñ astına sürinip toqtadı. (6612) Axat eñkeyip, tüymeni alıp, täbirektep közine sürtti. (6613) Aq oramalğa tüyip, qoynına tığıp jiberdi. (6614)

XII

– Turıñdar! (6615) Sot keledi! – dep birew sañq ete qaldı. (6616) Zalda jamırap köteriletin qaraqurım xalıq joq. (6617) Sol jatqa otırğan prokuror, oñ jaqta otırğan äri advokat, äri tilmaş Botaş Şoqulı. (6618) Qorşaw ağaştıñ işinde Rısqul, onıñ eki jağında

eki qarawıl. (6619) Zalda kuwäler – Saymasay Nüketaydı Albannan alıp kele jatqanda janına ergen nökerler – awıl qazaqtarı. (6620)

Bäri de bas kiyimderin aldı. (6621) Rısqul eski kiyiz qalpağın basınan almadı. (6622) Qasındağı qarawıl kiyiz qalpaqtı julıp tastap edi, Rısqul şap berip, qaytadan basa kiyip aldı. (6623) Kiyiz qalpaqtan ayırılsa, kiyesinen, tuwğan jerdiñ kindiginen ayırılattınday. (6624)

Top-stolğa pensnели qasqabas, semiz sudya jäne onıñ joldastarı kelip otırdı. (6625) Jurt ornına otırғanda, sudya turıp, pensnesin murnınıñ üstinde qaday tüsip, bir paraq qağazdı oqıdı. (6626)

– Azamattar, bugün biz Şıǵıs-Talğar bolısının upraviteli Üşkempirov Saymasaydı atıp öltirdi degen ayıp taǵılған kirgiz Jılqıydarov Rısquldıñ isin qaraymız... (6627)

Sonımen sot bastaldı. (6628) Saymasaydıñ nöker-kuwäleri körgen-bilgenderin ayttı. (6629)

– Saymasaydı atқан Rısqul. (6630) Öz közimizben kördik, – desti. (6631)

– Mümkın, qaskünem jasırınıp jatıp atқан şıǵar? (6632) Rısqul ma, basqa ma? (6633) Qaydan bilesiñder? – dedi sudya. (6634)

– Oybay-aw, jardiñ basında türegep turıp attı ǵoy. (6635) Jap-jaqın jer. (6636) Rısquldı tanıymız ǵoy. (6637)

– Äweli «Men Rısqulmın» dep özi dawıstadı ǵoy. (6638)

Sodan soñ sudya Rısqulğa suraq berdi. (6639) Janındağı qarawıldar onı iyıǵınan turtıp ornınan turǵızdı. (6640) Tilmaş Şoqulı da ornınan köterildi. (6641)

– Sottaluwşı Jılqıydarov, upravitel Saymasaydı atıp öltirgeniñ moyındaysıñ ba? (6642)

– Jurttıñ bärin suraqqa alıp, nesine äwre bolasıñ, mırza. (6643) Atқан men, – dedi Rısqul ayılın jiymay. (6644)

– Upravitel Saymasay ökimet adamı ekenin bilesiñ. (6645) Bile turıp nee attıñ? (6646)

– Atpasqa bolmadı, mırza. (6647) Adam tügil iytı de büytıp qorlamas. (6648) Otımen kirip, külimen şıqtım. (6649) Talay beynetin kördim. (6650) Eñbegim, taban aqı,

mañday terim qaytpadı. (6651) Aqımdı jedi bolıs. (6652) Aqırı meni jazıqsızdan jazıqsız türmege japtırdı. (6653) Kewdemdi kek keredi, kökiregime zapıran toldı. (6654) Büytip tiri jürgennen ölgen artıq edi, mırza. (6655) Biraq jastıgımdı ala jatayın dedim. (6656) Ökimet ökili deysıñ. (6657) Qolında biylik, mañdayında mansabı bar adam ädil bolar, xalıqtı qanağan, jawdan jaman tonağan, ürerge iytimizdi, sıǵarǵa biytimizdi qaldırmay, san-sapalaq salıq salıp, joq-jutanımızdı sıpırıp alǵan bolıs sonda kim üşin bolıs? (6658) Attım, atasına nälet. (6659)

– Joǵarı märtebeli sudya, meniñ suraǵım bar, – dep dawsı şañkildektew, şaşı tikireygen prokuror qolın köterdi. (6660) Sudyanıñ ruxsatınan soñ qarama-qarsı jaqtaǵı Rısqulǵa betip burıp: (6661)

– Ayıptaluwşı, aytıñızşı, sizge Saymasaydı öltirüw jöninde eşkim keñes bergen joq pa? (6662) Äldekim jumsaǵan joq pa? (6663)

– Joq! – dedi Rısqul şort kesip. (6664)

Söz kezegi prokurorǵa tiygende, saǵın boyılı, şaqşa bas, tikenek şaştı, şawşıygen beti bir wıs adam közildirigin kiyip alıp, şıñkildek dawıspen uzaq söylep ketti. (6665) Qazirgi kezde bülükşilerdiñ bas kötere bastaǵanı, sonıñ äseri kirgizdarǵa da ıqpal etkeni, patşa qızmetindegi adamdarǵa degen qastandıqtıñ öte ziyandı ekeni, qırıq bir bolıs qol qoyǵan arızdı eskerüwsiz qaldıruwǵa bolmaytındıǵı, taǵısın taǵılar... (6666) Aqırı prokuror dawısın meylinşe qaharlıraq şıǵarıp: (6667)

– Rısqul Jılqıaydarov äskeri sotpen sottalsa, öliz jazasına layıq qılmesker. (6668) Al, bizdiñ raxımı mol, darxan imperatordıñ Jetisuw bolısına äskeri zot engizbegeni – Ulı märtebeli patşanıñ elin, xalqın süygendiginiñ belgisi. (6669) Biraq bul kisi öltirüwge jay kisi emes, aq patşanıñ adal qızmetkeri, asa sıylı adamdı öltirüwge, jol berilsin degen söz emes. (6670) Meniñ aytarım: Rısqul Jılqıaydarov jıyırma bes jıl katorǵaǵa aydalıp, barlıq mal-mülkinen ayırılsın. (6671)

Bul talaptı estigende Rısqul mırs etti. (6672) Betiniñ terin oramalmen sürtip turǵan prokuror Rısquldıñ munısın bayqap: (6673)

– Nemenege külesiz? – dep şaqşıydı. (6674)

– Mal-mülkinen ayırılsın degeniñ ne, prokuror. (6675) Mende mal-mülük bar ma edi? (6676)

– Söylesüwge ruqsat joq! – dep sudya kişkentay balğamen qoñrawdı qağıp qaldı. (6677)

Prokuror ökinip otır. (6678) Talay qılmıskerdi ayıptap, jaza salmağınınñ ärtürin berip edi. (6679) Talay jalınıp-jalpayıp, keşirim surap edi. (6680) Mınaw küledi. (6681) «Özine ömirlik katorğa jazasın suramağan ekenmin» dep püşäyman jep otır. (6682)

Al, Rısqul bolsa, älgide dalada qawsap qalğan Axat ağasın oyladı. (6683) Turardı soğan ilestirip nege jibermedim, dedi. (6684) Jıyırma bes jıl deydi. (6685) Oğan qalğan ömir jeter me? (6686) Sonda qalay? (6687) Qayıp tuwğan eldi körmew kerek pe? (6688) Dawılбай болıs жиырма бес жылға дейін тiri жүре бере ме? (6689) Jıyırma bes jıl deydi, ä! (6690) Biz Tülkibastan ketkeli beri de jıyırma bes jıl boldı-aw, osı. (6691) Küni keşe siyaqtı edi. (6692) Oylap tursañ, jıyırma bes jıl degeniñ de tez öte şığatın qas-qağım waqtı ğoy. (6693) Elden men ketkende jıyırma jasta edim-aw. (6694) Qazır qırıq bes. (6695) Katorgadan qayıtqanşa jetpiske keledi ekenmin. (6696) Axattıñ jası ğoy. (6697) Al, men kelgenşe Axattıñ süyegi de quwrap keter. (6698) Biraq kim biledi, kari öle me, jas öle me – bir allanıñ isi. (6699) Turar otız beske şığadı ol kezde. (6700) Otız besinde onı ne kütip tur eken. (6701) Kim bolar eken? (6702) Oquw oqıp jetilip ketse, meni merziminen burın qutqarıp ta alar. (6703) Tüymetay otızğa toladı eken. (6704) Üyli-jaylı bolıp ketetin şıǵar. (6705) İzbayşa... (6706) İyä, İzbayşa ketedi ğoy. (6707) Ol basqa birewdiki. (6708) Şolaq Şabdar men Tüymetay basqa birewdiki. (6709) Tiri bolsa, Turar men Tüymetay ğoy meni tosattın. (6710) ätteñ, säl ösiñkiregenşe, öz qoldarı öz awızdarına jetkenşe qasında bola almadım. (6711) On jasar oyın balası, bes jasar jortpaş qız. (6712) E, jasağan öziñ tözim бере gör. (6713) Ow, osı solardı özimmen birge alıp ketsem şe? (6714) äkimderdiñ bir aqıldısı, ädili uşırasa meniñ bağıma, mümkün raxımı түсер. (6715) Ala ketemin deymін, atasına nälet. (6716) Alatawı ne, İytjekkeni ne? (6717) Alatawdıñ bawırı da katorgadan nesi kem? (6718) Bir күnimizdi көрermiz. (6719) Ala ketemin. (6720) Ätteñ, Turar ösip, oqısa, Metreydi tawıp alar ma edi? (6721) Ay, Metrey, Metrey. (6722) Qazır osında bolar ma ediñ... (6723) Mına qasqabas biler edi sonda meniñ kim ekenimdi. (6724) Ana şegirtkeniñ ayǵırınday şinkildegen prokurordıñ awzına qum quyırlar ma edi. (6725) Qayteyin, bağım janbağan bir jan boldım ğoy. (6726) Atasına nälet, oyla ne, oylama ne. (6727) Künine toqсан түрli бәle көрсен, sonda da күder üzbe bir alladan». (6728)

Rısqul selt etip, basın köterip aldı. (6729) Tilmaş bala söylep tur eken. (6730) Orıssa ağıp tur. (6731) Sözderiniñ birin uğıp, birin uqpaydı. (6732) Tuspaldaydı: munı jaqtap aytatın siyaqtı. (6733) Alğaşqı kündegeydey emes, keşe keşte kamerada ekewi şeşilip söylesken. (6734) Aldında Bronnikov ayttı: ol jigitke senüwge boladı, tüyilme dedi. (6735) Ekewi esikke qarap-qarap qoyıp, orıssalap köp söylesti. (6736) Tilmaş bala Bronnikovke qoynınan suwırıp bir büktewli qağaz da berdi. (6737) Bronnikov onı ısqırına tıǵıp jiberdi. (6738) Tilmaş şıǵıp ketken soñ Bronnikov ayttı: bul özimizdiñ adam. (6739) Dımıñ işinde bolsın dedi. (6740)

Mine, sol Botaş Şoqulı söylep tur. (6741) Kameraniñ qara köleñkesinde bayqamağan eken: şaşı kömirdey qara, qısqa qırqılğan, manday kelisti, köziniñ şoǵı bar, qır murındı, at jaqtı, biyday öñdi bozım jigit eken. (6742) Qiyaq murtı sıqqalı da köp bolmağan, sirä. (6743) Onıñ sözine qasqabas sudyanıñ özi de uyıp qalğan siyaqtı. (6744) Al, prokuror şıqılıqtağan şımşıqtay şıjbañdap, bult-bult etip qozǵala berdi. (6745)

Qiyaq murttı advokattıñ awzınan Rısqul «Qızıl Jebe» degen sözdi estip, selk ete qaldı. (6746) «Mınaw büldirer me eken? (6747) Qızıl Jebeniñ arwaǵın nege qozǵadı? (6748) İyä, Qambar-ata, iyä qıl quyrıq bitkenniñ töresi, keş meni! (6749) Seniñ qanıñ meniñ moynımda emes. (6750) Keş, janwar! (6751) Men aldanğan adamмін. (6752) Men de zalımdıqtıñ qurbanımın. (6753) Keş, qanattı jaralğan qayran düldül!» (6754)

Botaş Şoqulınıñ sözün prokuror qayta-qayta böle berdi. (6755) Ornınan şosañ-şosañ tura berdi. (6756) Sudya onı tärtipke şaqırıp, kişkentay balǵamen qoñırawdı qayta-qayta qañǵırlattı. (6757)

Bul qıyan-keski şayqastıñ bir körinisi edi. (6758)

Aqırı sudya öziniñ joldastarımen birge basqa bölmege şıǵıp ketti. (6759) Köpke deyin oralmadı. (6760)

Waqt osındayda öziniñ qudıretin tanıadı. (6761) Türmedegi är kün Rısqulğa bir jılday körinse, qazır är miynut bir kündeý sozılıp, sirä ötpey qoydı. (6762) Burın qanşa sabır saqtasa da, taǵdır bir tal qılğa ilinip turğan mına şaqta, batırdan da degbir ketti. (6763) «İyä, tiri jetimderdiñ köz jası, qolday gör», – degen Turar men Tüymetay duniyeniñ bärin kölegeylep, köz aldına turıp aldı. (6764)

Sudya joldastarimen birge zalğa qayta oralğan kezde qulaqqa urğan tanaday tınışıqtan şıbınnıñ ızını ğana estilip turdı. (6765) Tipti şıbındağan eşkiniñ quyrığınday tınış tappay otırğan prokurordıñ özi de qalşıyıp qaldı. (6766) Sudya jurtt otırar-otırmastan ükimdi jariyaladı. (6767)

– On jıl katorga! (6768)

Prokuror büyi tüygendey uşıp turdı. (6769)

Quwanğannan advokat ta atıp turdı. (6770)

– Qalayşa, – dep şar etti prokuror. (6771)

– Prokuror mırza sottıñ ükimi jariyalanıp qoydı. (6772) Endi onı özgetüw tek Türkistan general-gubernatorınıñ qudiretinde ğana. (6773) Sottaluwşı Rısqul Jılqıaydarovqa soñğı söz: qanday tilek-arız var? (6774)

Rısqul söz bastamas burın qos iyıǵın qomdap aldı. (6775) Qasqabas sudyağa ğana qarap turıp: (6776)

– Ey, sot! (6777) Men katorgağa qatın, bala-şağamdı birge ala ketemin. (6778) Oğan qalay qaraysıñ? – dedi. (6779)

Sudya razı bolmay qaldı. (6780) Rısquldan raxmet kütıp edi, biraq ayıptaluwşı iyikpedi. (6781) Qayta talap qoyıp tur. (6782)

– Ol sottıñ isi emes. (6783) Biraq tilegiñdi gubernatordıñ nazarına salayıq. (6784) Al Joǵarı mártebeleniñ atına arızdanuwiña boladı, – dedi sot samarqaw ğana. (6785) Özinşe isti ädil şeştım degen senimde edi, biraq Rısquldan ıqılas tanımay, işi jiyırılıp qaldı. (6786)

***

Türmege apararda aydawıldar, sırttaǵı baspaldaqtan tüse bere Rısquldıñ ayaǵın qayta kisendedi. (6787) Talıstay emen tübinde бүкşıyıp otırğan şoñ murın Axat ağası: (6788)

– Ne boldı, Rısqul-aw? (6789) Ne boldı? – dep qaltañdap tura berdi. (6790)

– On jıl, Axat! (6791) On jıl, atasına nälet! (6792) Qatırǵığa aydaydı. (6793) Sen äli ketpep pe ediñ? (6794) Ne bar otıra berip? (6795) Qayt awılğa. (6796)

– Bizde awıl bar ma, qarağım-aw awıl qayda, topalañ tiyip, topırağı suwırıldı ğoy awılıñnıñ. (6797) Seni äketkenşe osı qalanı aynalaqta, jüre turamın, qarağım. (6798)

– Anadağı Peterbor orısına tağı da xat jazdır. (6799) Kim bile, jandalbasa ğoy. (6800) Mümkın, bir sebebi tiyuyı. (6801) Dosıñ Rısqul on jılğa sottaldı, Sibir aydalatın boldı de. (6802)

– Qaydam, qarağım, ana jolğı xattan xabar bolmadı ma? (6803) Älgi noğay aldadı ma, kim bile. (6804) Tağı barıp köreyin. (6805) Turardı bir körsem deymın. (6806)

– Turardı körgiñ kelse, ülken şirkewdiñ aldınan tos. (6807) Sondağı mektepke türme bastıqtıñ balasın küymemen alıp baradı. (6808) Sonda jolığarsıñ. (6809)

– Mä, qarağım, mınaw meniñ tapqanı. (6810) Turarğa aparıp ber, – dep Axat Rısqulğa bir tüyinşek usına berip edi, aydawıl julıp alıp, tüyinşekti şeşip qaradı. (6811) İşinde bir qalta talqan, bir wıs qurt, qağazğa oralğan qoraz kämpit bar eken. (6812) Qawipti zat tappağan aydawıl tüyinşekti Rısqulğa usına berdi. (6813) Eki aydawıl, bir tutqın bağanağı traşpenkege otırıp, türmege bettedi. (6814) Traşpenke kelesi köşeğe tüsip, körinbey ketkenşe, Axat arttarınan üzdige köp turdı. (6815)

***

Gubernator fon Taube okrugtik sottıñ şeşimine qanağattanbay qaldı. (6816) Adyutantı arqılı sudyanı şaqırttı. (6817) Qasqabas sudya xabar alısımın bir minut kirmey, «Rısqul isin» quşaqta gubernatordıñ aldına jetken. (6818)

– Qurmetti Aleksey İvanoviç, upravitel,di öltirüwşi buzıqqa büyregiñiz sonşa burğanı qalay? – dep fon Tawbe birden alqımğa qol saldı. (6819) – Qay waqıttan beri imperiya jawları sizdiñ raxımıñızğa iye bolatın bolğan? (6820)

– Ğafuw etiñiz, Joğarı Märtebelim, – dep Kuzmin äñgimeni ayañmen bastadı. – (6821) Bizdiñ sot, yağniy ulı patşanıñ sotı, ädilet prinsipin ustanadı. (6822) Gumanizm degen bar. (6823) Odan attap kete almaysıñ. (6824) Kirgiz Rısquldı kisi öltirgeni üşin mañdayınan eşkim siypamaydı. (6825) Biraq barlıq argument Saymasayğa qarsı. (6826) Eger upravitel,der xalıqqa jazıqsız jäbir körsete berse, xalıqtıñ narazılığı küşeydi. (6827) Odan sayıp kelgende, imperiyağa ziyan şaş etekten, Joğarı märtebelim. (6828) Örtti örsitip alıp öşirip älek bolğannan ğori, onı tutatpaw äldeqayda tiyimdi. (6829) Al, Saymasay jatqan jılannıñ quyrığın öz basqan. (6830) İspen tanısқан bolarsız basqa

qıyanattarın bılay qoyğanda, «Qızıl Jebe» deytin báyge atınıñ ölimindegi soyqandı ğana eske alıñızşı. (6831) Sumdıq qoy. (6832) Tağılıq qoy barıp turğan...(6833)

Gubernatorıñ bir qızıǵı at boluwşı edi. (6834) Jaqsı at ustap, sayatqa şıǵuwdı unatatın. (6835) Eregiske bola eren jüyrikti bawızdatıp jibergen upraviteldiñ qılıǵına onıñ da ızası keldi. (6836) Al, bolıstıñ adamǵa jasaǵan qıyanatı köp degen wáj onıñ qulaǵına kirgen de joq. (6837)

– Tağılıq deǵendi tawıp ayttıñız. (6838) Upravitelderdiñ arızın ğana eske alıñızşı. (6839) Endi olar ne deydi? (6840) Olar ölüm jazasın talap etip edi, al siz nebarı on jıl berdiñiz. (6841) Munı qalay túsindiremiz olarǵa? (6842)

Qasqabas sudyanıñ közi imperatordıñ súwretine tústı. (6843) Onıñ úkimin imperator da quptamay turǵanday suwıq qaraydı. (6844)

– On jıl katorǵa jabayı kirgiz úşin oñay jaza emes, Joǵarı mártebelim. (6845) Endi ol qaytıp Jetisuwǵa oralmaydı, buǵan seniñiz. (6846)

– Qatelesesiz, Aleksey Ívanoviç. (6847) Oy-oy, qalay qatelesesiz, kögerşinim. (6848) Siz aytıp otırǵan «jabayı kirgizdardiñ» äyelderiniñ özi at üstinde tolǵatıp, tüye üstinde tuwa beredi. (6849) Bular iyt jandı, öte şıdamdı. (6850) On jıl Sibir Rısquldıñ jumırına juq ta bolmaydı. (6851) Tek sizge degen özimniñ ıstıq ıqılasım ğana sizdiñ şeşimiñizdi buzıp, isti qayta bastatuwdan meni bas tartqızadı. (6852) Basqa birew bolsa, iylikpes edim. (6853) Sizdiñ şeşimiñizdi buzıp, bedeliñizge nuqsan keltirgim joq. (6854) Tāñiri jarılqasın. (6855)

Gubernator öziñiñ orınbasarı Ostaşkindi şaqırtıp, tǵrtıp berdi. (6856)

– On jılǵa katorǵaǵa kesilgen Rısquldıñ tús belgilerin xattap, özin súwretke túsirip, jolǵa dayındaw jöninde polismeysterge nusqaw beriñiz. (6857) Uzaqqa sozbañız. (6858) Ne de bolsa, bizdiñ qaramaǵımızdan qarası üzilsin. (6859) Sol durıs bolar. (6860)

Vise-gubernator öz kabinetine kelisimen, basqa şarwanı bılay qoyıp, gerbili qaǵaz alıp jaza bastadı. (6861)

«Vernıy polismeysterine. (6862)

Verniy okrugtik sotınıñ ükimimen Şıǵıs-Talǵar oblısınıñ kirgizi Jılqıdaydarov Rısqul Jazalaw Erejesiniñ 1453 statyasındaǵı 3 punkt boyınşa qısmıstı dep tanııp, on jıl katorgaǵa sottaldı. (6863)

Osını xabarlay otırıp, Oblıstıq Basqarma Sizden Jılqıdaydarov Rısquldı jer awdarılıwşısı arestanntar tobına jatqızıp, onıñ tür-tüsi jöninde mälimetter aluwıñızdı suraydı. (6864) Sonımen birge, aydaluw tizimine tigüw üşin Jılqıdaydarovtıñ eki türde tüsirilgen üş fotosüwretin jetkizip berüwiñiz kerek. (6865)

Vise-gubernator Ostaşkin» dep qol qoyıp, gerbili mör basıp, kömekşisi arqılı polismeysterge jedel jöneltti. (6866)

XIII

Verniy polismeysteri Verniy oblıstıq türmesiniñ bastıǵı Pıxodkoǵa jedel nusqaw joldap, Rısquldı tez komissiyaǵa jetkizüwdi talap etti. (6867) Sonımen tutqın anıqtaw komissiyasınıñ aldında tur edi. (6868) Anıqtama jasaw aktisine vise-gubernator Ostaşkin bas bolıp, okrugtik prokuror, Jetisuw oblıstıq bas därigeri, oǵan kömekşi eki däriger, Verniydın uçaskelik därigeri, Uzınaǵaş stansiyasınıñ uçaskelik jäne oblıstıq basqarmanıñ keñessisi qatıstı. (6869)

«Bular meni taǵı tekse me, qayta sottay ma? (6870) Munşa adam jiynalǵanı nesi, atasına nälet» dep Rısqul sekem alıp qaldı. (6871) Vise-gubernatordıñ iyşarası boyınşa aydawıldar Rısquldı şeşindire bastadı. (6872) İşki jeydesine deyin şeşti. (6873) Endi dambalın şeşe bastaǵanda Rısqul älgilerdi iyterip-iyterip tastadı. (6874)

– Atasına nälet, tiridey qorlaǵandardıñ az ba edi! (6875)

Vise-gubernator okrugtik sottıñ tilmaşı Şoqulın şaqırttı. (6876) Änew küni sotta özin qorǵap söz söylegen qıyaq murttı qazaq jigitin körıp, Rısqul öz balasın körgendey quwanıp ketti. (6877)

Vise-gubernator Botaş Şoqulına istiñ-män jayın tüsindirdi. (6878) Şoqulı Rısquldıñ qolın alıp amandasıp: (6879)

– Otaǵası, tärtip solay, tır-jalañaş şeşiniñiz. (6880) Bular erekşe belgileriñiz bolsa, sonı jazıp aladı. (6881) Ssılkaǵa aydalatındardı söytip tekseredi. (6882) Oǵan şamdanbay-aq qoyıñız, – dep arqasınan qaqtı. (6883)

– Deni durıs pa, atasına nälet. (6884) Mende qanday erekşe belgi bolmaq? (6885) Eldiñ erkeginiki qanday bolsa, meniki de sonday. (6886) Äbiürdi bilmeytin neğılğan imansız edi, tüge. (6887)

– Eştene etpeydi, otağası. (6888) Onda turğan eşteñe joq. (6889) Usaq-tüyekke bola eregise bermeñiz. (6890) İsiñizdi qıyındatıp jiberedi. (6891)

– Meyli, atasına nälet. (6892) Biraq ana äynek köz dāw qatındı şığarıp jibersin. (6893)

Tılmaş orıssalağanda otırğandar külip jiberdi. (6894) Bāri ālgi āyel dārigerdı ājwalap, tiyise bastadı. (6895)

– İyā, bul tüzemderde āli tabiyğıy uyat, ādep saqtalğan, – dep sözın salmaqtap vise-gubernator jurttıñ āzil-ospağın toqtattı. (6896) – Margarita Vasilyevna, siz şığa turıñız. (6897) Tüzemderdiñ āli buzılmağan ādetimen sanaspawğa bolmaydı. (6898)

Juwan sarı dārigerdı āyel iyığın qıyqañ etkizip, şığıp bara jatıp, Rısqulğa: (6899)

– Seniki qorqaq, – dep ketti. (6900)

– Ananı qaraşı, bulğañdawın qaraşı, uyalmastan otırmaqşı osında, neşawa, neşawa, – dep Rısqul da külip jiberdi. (6901)

Komissiya ğılımğa āli belgisiz bir erekşe jandı tamaşalağanday jalañaş Rısquldı jan-jaqtan zerttey bastadı. (6902) Tekserüwşilerdiñ aytqanın xatşı qağazğa túsirip otır: (6903)

«Statyalıq tizim № 1 (6904)

Jetisuw oblıstıq basqarmasında toltırıldı. (6905) 30 oktyabr 1905 j» (6906)

Jılqıaydarov Rısqul. (6907)

Ultı – kirgiz (qazaq). (6908)

Jası – 45. (6909)

Boyı – 2 arşın 48/8 süyem. (6910)

Dene bitimi – mığım. (6911)

Közi – qoñır. (6912)

Betiniñ tüsi – qara torı. (6913)

Şaşı – qara, azadağan ağı bar. (6914)

Saqal-murtı – qara. (6915)

Qulağı – ortaşa, sopaqtaw, tügi mayda, sırğalıǵı salbırañqı, äjimdi, şuñqırı ülken, tereñdew. (6916)

Erekşe belgisi: sol qulağı oñ qulaǵınan kışkenelew. (6917) Aldınan qaraǵanda qulaqtarı qalqandaw...(6918)

Mañdayı – jazıqtaw, teren qos äjimii bar. (6919)

Qabaǵı – ortaşa, qatuw. (6920)

Murnı – ortaşa kölemdi, keñsirigi batıñqı emes, üsti azdap döñestew. (6921)

Şıqşıtı – tüzüw. (6922)

Tisi – tügel, qattı. (6923)

Erekşe nışandarı: basınıñ quyqasında üş tırtıq bar. (6924) Sirä, soqqıdan tüsken. (6925)

Oñ iyıǵında bir süyem tırtıq bar. (6926) Sirä, soqqıdan tüsken. (6927) Oñ ayaǵınıñ tizesinen joǵarı tırtıq bar. (6928) Sirä, soqqıdan tüsken. (6929)

Sol jaq qabırǵasın ala bir qarıstay uzın tırtıq bar. (6930) Sirä, soqqıdan tüsken. (6931)

– Mınanıñ saw jeri joq qoy. (6932) Tulaboyı soyıldıñ izi, – dep qaldı komissiyanıñ bir müşesi. (6933)

– Da, – dedi vise-gubernator kresloda otırıp. (6934) – Surañdarşı, bul jaraqattı qaydan alıp jür? (6935)

Tılmaş Ostaşkinniñ suraǵın awdarǵanda, Rısqul mırs etip: (6936)

– E, дәw mırza, Rısqul ne körmegen Rısqul. (6937) Mına iyıqtaǵı tırtıq Aqsuw-Jabaǵılınıñ ayuimen alısqanda tüsken. (6938) Onda men nebarı on toǵızda edim. (6939) Murnına samal tüsken bir aǵayınǵa ayudıñ öti kerek bolıp, añǵa şıqqanda, abaysızda jarıqtıqpen betpe-bet kezdesip qalıp, mılıtǵımdı kezenip ülgermey, alısqanı bar. (6940) Al, mına qara sandaǵı tırtıq Saymasay jumsaǵan bir jortuwılda jılqı alǵanda doyrı qamşı

tilip ketken. (6941) Bastağı tırtıqtar kökpardıñ dodasında doyrı tiyip túsken, barımtadan qalğanı da bar. (6942) Jotadağı jaranıñ ornı bärinen jaña. (6943) Qızıl Jebe degen jüyrikti Saymasay soyğızayın dep jatqanda men ara túsip, sonda soqqığa jıǵıldım. (6944) Al, mına qoldağı tırtıqtarda abaqtıǵa atıjlanan jiberip özderiñ talatıp túsirdiñder. (6945) Al, tırtıqsız soqqılar qanşama? (6946) Bastağı şaştan da köp. (6947) Onıñ nesi söz, dāw mırza. (6948) Mina komissiyanıñ eñ bastı belgimdi taba almadı, dāw mırza. (6949) Ol meniñ jüregimdegi jara ğoy. (6950) Zorlardan zulımdıqtı köp kördim. (6951) Jürek sodan jaralı. (6952) Meniñ jüregimde tük bar, dāw mırza. (6953) Biraq sol tükke qıraw turıp qalğan. (6954) Pendege pende bolıp jürgenimde ol qıraw jibimeydi. (6955) Mine, mendegi eñ bastı belgi. (6956) Basqası tük te emes. (6957)

– Jaqsı belgiler eken, – dedi eñgezerdey Ostaşkin. (6958) – Aydawdan qaşıp ketsen, ustap beretin belgin köp. (6959) Kördiñ be, bärin qağazǵa túsirip jatır. (6960) Qan maydanǵa qatısқан batırlarda da onday tañba joq. (6961)

– E, dāw mırza, men qaşqanda qayda keter deysiñ. (6962) Ayaqtağı kisen mınaw. (6963)

– Kisendi sağan juwanıraq soqtıruw kerek siyaqtı. (6964) Ayudı jalañ qolmen buwındırıp óltirgen palwan ana kisendi quwraydan birt etkizip üze salarsıñ. (6965)

– Kisendi sağan salsa ğoy, köp temir keter edi, ä, dāw mırza. (6966) Tilmaş müdirip qalıp edi, vise-gubernator: (6967)

– Çto? (6968) Çto on skazal? – dep qadaldı. (6969) Rısquldıñ aytqanın estigende, basqalar üрпиyisip qalıp edi, Ostaşkin qarqıldap külip jiberdi. (6970)

– Sen unap bara jatırsıñ mağan, – dedi Ostaşkin aq bātes oramalmen közin sürte berip. (6971) Minezi awır, siyrek ezüw tartatın, alıp tulǵalı, jartastay tüneriñki vise-gubernatordıñ nege köñildenip ketkenine túsine almağan baǵınıstılar ne külerin, ne külmesin bilmey daǵdarıñqırıp qalğan. (6972)

– Kisen köp, kisenge ketken temir qanşama, quday saqtasın, – dep Rısqul ayılın jiyar emes. (6973) – Tülkibasta jürgende eǵın salar edik. (6974) Qol basınday temir tapsaq, at basınday altın tapqanday quwanar edik. (6975) Omaş basına kiygiziletin temirge jutañ boldıq. (6976) Endi oylaymın ğoy, türmedegi kisenniñ bärin balqıtıp, soqa tis jasasa eginşi bayǵus bir jarıp qalar edi-aw, dep. (6977)

– Ol üşin sen siyaqtı qılmıstılar bolmawı kerek. (6978) Kisendi ökimet erikkennen soğadı deysiñ be? (6979) Amal joq. (6980) Seni kisendemese qaşıp ketesiñ. (6981) Bir ret qaşıp ta kettiñ ğoy. (6982) Al, onıñ ayağı barıp kisi ölimine äkelip soqtı. (6983) Qılmıs qurısa, kisen de quriydi, – vise-gubernator «bildiñ be?» degendey tañdayın taq etkizdi. (6984)

– E, dāw mırza, qılmıs quruw üşin ädilettilik ornatuw kerek te. (6985) Kesir-kesapat, qıyanat bolmasa, kisi öltirüwge kimniñ qolı qışıp tur deysiñ. (6986) Al, endi meniñ bir arızım bar sağan, dāw mırza. (6987) Äneküni sotıña da aytqam. (6988) Meni qattı aynaldırıp tır jalañaş ölşep-pişip jatqandarıña qarağanda, sirä, meni köp keşiktirmey aydaytın şığarsıñdar iytjekkenge. (6989) Bolsın. (6990) Al, endi qatınımdı, eki balamdı ala ketemin. (6991) Soğan ruqsat ber. (6992) Osığan keñşilik jasa. (6993) Meniñ ornımda sen bolsan qayter ediñ? (6994) Qatın-balañ bar şığar? (6995) Sonı oyla. (6996)

Vise-gubernator şınında oylanıp qaldı. (6997) Semyasımen jer awdarılğandar az emes. (6998) Sonıñ birine jatqıza saluwğa bolar edi...(6999) Biraq, onıñ älek-şälek, qağaz-qatınası köp şarwa. (7000) Bastı qatırıp jatuwdıñ keregi de şamalı. (7001) Vise-gubernator şeşimin taptı. (7002) Rısquldıñ ötinişin de qabıldaydı, biraq semyası onımen birge ilespeytin de boladı. (7003) Solay. (7004)

***

Komissiya tarap, Rıskuldı türmege qayta jöneltkennen keyin, vise-gubernator Vernıy oyazına mına qatınastı xat jazdı: (7005)

Vernıy ueziniñ bastıǵına,

Jedel orındaw üşin. (7006)

Oblastıq basqarmanıñ Erekeş otırısında katorgağa aydalatın kirgiz Jılqıaydarov Rısqul özimen birge semiyasın ala keteninin mälimdedi. (7007)

Osını habarlay otırıp, Oblastıq Basqarma Sizden mınanı talap etedi. (7008) Jılqıaydarov Rısquldıñ äyeline qol xat alıñız. (7009) Küywimen erip aydawğa ketüwge riza ma? (7010) Eger riyzaşılgın bildirgen künde túsindirilsin. (7011) Bas Türme Basqamasınıñ 1890 jılǵı 18 Aprelde şıǵarılğan № 10 sirkuliyarı boyınşa, qazına ol äyeldi jäne balaların qarajatpen tek aydaluw punktine jetkenşe ğana qamtamasız ete aladı.

(7012) Al, küyewi aydaluw punktine jetkizilgen soñ, äyeli men balaları öz künin özderi körüwge мәjbür boladı. (7013) Qazına qaraspaydı. (7014)

Osı jağdayğa könetin bolsa, ol äyeldiñ jäne balalarınıñ jası, densawlığı jöninde tolıq мәlimet jäne qolxat alıp, tez bizge jetkiziñiz. (7015)

Vise-gubernator Ostaşkin. (7016)

Jas aduydant bul qatınas xattı Verniy ueziniñ bastıǵı Sorokin mırzaǵa öz qolımen aparıp tapsırıp, xattı qabıldap alǵanı jöninde, uezd keñsesiniñ kuwәlendirgen qaǵazın qaltasına salıp keri oraldı. (7017) Endi İzbayşanıñ älegi bastaldı. (7018) İzbayşanı izdewge oyazdıñ özi bas bolıp kirişken. (7019)

***

Saymasay öldi eken dep saydan suw, şatqaldan samal toqtap qalǵan joq. (7020) Tiri pende tirşiligin körip, bayaǵısa bayı-bay, qulı-qul bolıp jürip jatqan künder edi. (7021) Müsәpir xälge uşıraǵan jalǵız Qaldıbek qana. (7022) Bolıstıñ jarımaqıl ulın burın bәri reti kelgen jerde şoljañdatıp, neşe түrli qılıǵına көnüwşi edi, endi sorlınıñ күni күn emes. (7023) Saymasaydıñ jan bawırı Anarbaydan bastap, qılayaǵı qoyşı-qolañǵa deyin: «ey, jındı, o naǵurıs, o eswas!» dep otırsa opaқ, tursa sopaқ, sүtke tiygen küşiktey sүmelek etip jiberген. (7024) Biraқ awış bayǵustıñ baqıtı sol: sonıñ bәrin elemeydi, namıs bilmeydi, күninin awır ekenin oylap jatpaydı. (7025) Arsız, qamsız qalpında jüre beredi. (7026)

Anarbay aldaǵı sezge deyin oyazdıñ şeşimimen, saylawsız-aq bolıs bolǵan. (7027) Bir armanı oñay orındalǵan Anarbay endi ekinşi armannıñ azabın köbirek tartıp jürgen jayı bar. (7028) Nүketay suluw basınan qara şәli sıpırılmay, irgede joqtaw aytıp әli otır. (7029) Onıñ birden bir әmeñgeri Anarbay ekenine qudaydıñ da, qurannıñ da, adamnıñ da dawı joq. (7030) Biraқ aǵasınıñ jılın bermey, azan aytıp as şaqırıp, at şaptırmay, Nүke-qız jeñgesiniñ qoynına qol sala almas. (7031) Nүkemen neke qıyar күndi oylasa, Anarbaydıñ bawırı balqıp, özeǵı örtenip, jüregi tuwlar. (7032)

Sol ıntızар күndi jaqındatuw muratımen Anarbay aǵasınıñ asıl jıl tolmay-aq osı күзде atqarıp jiberşi bolıp, jan-jaqqa jariyalatıp qoydı. (7033) Saymasaydın qaytuwı ötkен qıztıñ qaқ ortası edi. (7034) Qıstı күni qalıñ qonaқ qabıldap, as berüw rәsim emes.

(7035) Oğan küz layıq. (7036) Tayap qalğan qırküyektiñ işinde ağıtq qızmetin atqarıp, asuwday arman-tilegine de jeter. (7037)

Rıskul şınjırmen şırmalıp, türmege tükeli beri, qos ökpeden qadalğan şöñge suwırılğanday, tınıs ta keñeygen siyaqtı. (7038) Onın aǵayın-tuwıstarı da bir-birlep qaşıp-pısıp, közden tasa, köñilden qayıp boldı. (7039) Osı küni keşe Qorǵan men Şınıbek degenderi ketti. (7040) Bir qırsıǵı, Rıskuldıñ äyeli İzbayşanı da ala ketipti. (7041) Buǵan Tawbay starşınnan özge eşkim ökine qoyǵan joq. (7042) Awılñay Tawbay şaşın julıp, jer sabalap, Taw-Şilmembettiñ jurtında qalğan Axat şaldı saqalınan süyrep: «qayda, qayda?» dep qısqañmen tük önbedi. (7043)

Anarbay bolıs Tawbayǵa: «Qurısın, ketse kete bersin. (7044) Artınan topıraq laqtırındar», – dep buǵan onşa mән bergen joq. (7045) Söytse onısı beker eken. (7046) Oyazdan kelgen buyırıq ordanı jay tükendey etti. (7047)

– Aytım ğoy, oybay, aytım ğoy! Dep Tawbaydın tükirigi şaşıradı. (7048)

– Aytsañ, nege äzir bolmadıñ! – dep Anarbay aqırdı. (7049) – «Bülingennen büldirgi almanı» umıtıp, Rıskul iyttiñ közi joyılmay jatıp, İzbayşanı Taw-Şilmembetten tartıp almaq bolıp qoqañdadıñ ay kelip. (7050) Senen qorqıp qaşıp ketti endi. (7051) Qaydan tapsañ odan tap! (7052)

Tawbaydın tilinen iriñ tama jazdap barıp, laj joq, tistendi de qaldı. (7053) Äytpese: «bülingenniñ büldirgisin alıp jatqan öziñ emes pe, bolıs mırza? (7054) Saymasay bülünbegende ne boldı? (7055) Taǵında otırsıñ. (7056) Jesirin jemtik kütken küşigindey kün sanap kütip otırsıñ. (7057) Rısquldıñ Şolaq Şabdarına deyin öz tabanına qostıñtırdıñ», – demekşi edi, aytpadı. (7058) İşine bez baylandı da qaldı. (7059)

Aqırı bolıs pisarine oyazǵa arnap xat jazdırdı. (7060) Keşirim surap, quldıq urıp, raxım tilep xabarlaǵanı: «Rıskuldıñ qatını İzbayşa qazır Şımkent oyazı, Maylıkent bolısı, Tülkibas degen jerde boluwı kerek. (7061) Şıǵıs-Talǵar bolısınıñ jerinde İzbayşa joq». (7062)

Rısqul tuqımınıñ bälesinen qorıqqan Anarbay Tawbay starşınǵa tapsırma berdi: (7063)

– Älgi Axat degen ölmeli şalı öz ajalınan ölgenşe, tiyispey, qoñaştamay qoya turıñdar. (7064) Ol qay bir jurtın qıymay otır deysiñ. (7065) Tuwıstarına ilese almay, amalsız şögip qalğan ğoy. (7066) Aram qatıp jürmesin, qaraylasıñdar, – dedi. (7067)

***

Oyaz Sorokin üşin bul jaysız habar boldı. (7068) Oprılıp or qulağan joq, biraq minezi şälkes fon Tawbeden seskenedi. (7069) Keyde bir bolmaşı nârseden ilik izdep, izine tüsip alatın, reti kelgende sol usak-tüyekti betiñe salıq qılıp salatın şatağı bar gubernatordıñ ılğıy ıq jağında jüretin oyaz qazır nasırdıñ aldın alıp, derew Şımkent ueziniñ bastıǵına telegramma dayındattı. (7070)

Bir jaǵınan qorlandı: suw qurlı surawı joq bir kirgizdiñ qatınına bola biyik mārtebeli oyazdar arasında izdew salǵan resmi qatınas bolmaq. (7071) «İyt aşuwın tırnadan aladınıñ» kerimen endi oyaz Şıǵıs-Talǵar bolısınıñ upraviteli Anarbay Üşkempirov pen sondağı pristavtı mıqtap mıtıp almaqqa bekinip qoydı. (7072)

Şımkentke jedel telegramm jöneltildi: (7073)

Şımkenttiñ oyazı qaydağı bir İzbayşa degenniñ kim ekenin, qaydan izderin bile almay, buǵan asa mән bermey, köp jumıstıñ arasında umıtıp ta ketkendey edi, ekinşi telegramma tağı sart ete qaldı. (7074) Bul jolı qol qoyǵan Jetisuw gubernatorınıñ orınbasarı Ostaşkin edi. (7075)

«Şımkent ueziniñ bastıǵına (7076)

Jetisuw oblastıq basqarması bizdiñ 1905 jılı 17 dekabrde 18374 nomerli telegrammamızǵa jawaptı jedeldetüwiñizdi ötinedi. (7077) Kirgizka İzbayşa Jılqıydarova öz küyewi Rısqul Jılqıydarovpen birge katorǵaǵa baruwǵa kelise me, joq pa? (7078)

Vise-gubernator Ostaşkin» (7079)

***

Şıǵıs- Talǵar bolısın jıyırma jıldan astam mekendegen Tau-Şılmembetten tuwǵan jeri Tülkibasqa tuǵış oralǵan Omar boldı. (7080) Bayağı köz körgenderdiñ köbi joq. (7081) Munı билетиндер қатары сeldireп қалған. (7082) Арып-аşıп, қайыршылық халге jetken

Omardı Tülkinastıqtar äreñ tanıdı. (7083) Qanşa aytqanmen, öz jurtı ğoy, jıluw jıyıp, bosağasınan sıǵılısıp orın berdi. (7084)

Qaraqoyınnıñ qırqasındaǵı burınǵı mekennen tek şoñayna basqan tömpeşik qana qalǵan eken. (7085) Omar sol toqal tamnan qalǵan, siydiyǵan quwray basqan üyindiniñ üstine şıǵıp, bir kezde balalıq saǵı, balañ kezi ötken üydiñ endi moladay tompayıp jatqanın körip, ökirip turıp jıladı. (7086) Jılaǵanmen köziñe ğana äliñ jetedi, basqa qılar därmen joq, beldi bekem buwıp, dät qılıp, Dawılbay bolstıñ aldına barıp, ayıbın keşüwdi surap, ayaǵın quştı. (7087)

Bolis da qartayayın degen eken, biraq tahtan taymaptı. (7088) Mekenı bayaǵı sol Kümisbastaw. (7089) Dawılbay Omardı esirkegen boldı. (7090)

– Adasqannıñ ayıbı joq, qayıp üyirin tapqan soñ, – dep meyim bildirdi. (7091) Bayaǵıday aqılanbay, baysal tanıtadı. (7092) – Jat jarılqamas, öziñ öltirmes, basqañdı bılay qoyǵanda, aldım aayıptımın dep kelse, Riskuldı da keşer edim. (7093) Esil er aqırı türmede şiriytin bolǵan eken. (7094) Özinen boldı. (7095) Basqa eşkimniñ kinäsi joq. (7096) Qanşa jandı azǵırıp, soñınan ertip, qanşa qatın balanıñ köz jasına qaldı. (7097) Jä, Omar, öz eline kelgen ekensin, endi esiñ kirgen şıǵar. (7098) Qolıñnan kelgenşe qızmet qıl da buyırǵan naniñdı jep jüre ber. (7099) Endi buzıqtardıñ tiline azıp, adaspasıñ. (7100)

Dawılbaydıñ raxımına riyza bolǵan Omar bası jerge jetkenşe iylip: (7101)

– Öle-ölgenşe qılıñ bolıp öteyin, Dawke! – dep ant etti. (7102)

Oǵan sonda dünüyede Dawılbaydan darqan, ädil adam joq siyaqtı körindi. (7103) Jıyırma bes jılı boyı elden bezip, Dawılbaydı jaw tutıp, qateleskenine ökindi. (7104) Elden jiyǵan jıluwmen tütün tütetip, basına lıpa turǵızıp, jurıt sanatına qosıla bergende, Omardı şabarman kelip, şapşañ bolısqa alıp barǵan. (7105) Dawılbay bul jolı alǵaşqıday emes, onı ızǵar şaşa qabıldadı. (7106)

– Ant urǵan Alsay, senderdiñ qırsıqtarıñ qırıq esekke jük bolǵanday. (7107) Jıyırma jıldan astam qulaq tınış edi, endi taǵı bastaldı bäleleriñ. (7108)

Omar tükke tüsinbey, «ne jazıp qaldım?» dep degbiri ketti. (7109)

– Riskuldıñ İzbayşa degen qatını bar ma edi? – dep suraqqa aldı bolıs. (7110)

– Bar, Dawke. (7111)

– Bar bolsa, sol qanşıq qayda qazir? (7112)

– O jağın bile almadım, Dawke. (7113) Balapan basımen, turımtay tusımen ketken zaman ötti bizden. (7114) Men ketkende İzbayşa Saymasaydıñ inisi Anarbay bolıstıñ adamdarınıñ qarawında qalğan. (7115) Qasıp ketse, qaydan bileyin! (7116)

– Almatınıñ oyazı, Jetisuw gubernatorı izdetip jatır. (7117) Demek, ol jaqta Rısquldıñ qatını joq. (7118) Şımkent oyazı arqlı bizdiñ Maylıkent bolısınan izdetipti. (7119) Qılmesker bolıp, Almatığa siymay qaşqan ekensiñder, Tülkibasta nelerin barü basbuzar, qanı buzıqtar? (7120) Bir küni seni de izdegen qağaz kelip äwre salar. (7121) Tınış jatqan el edik. (7122) Qaydan ğana keldin tentirep! (7123) Ketseñ qaytedi kelgen jağıña, bäleñ juğıp jürer? (7124)

Omarđın дәw denesi opırılıp, köktem qarınıñ suwı buzğan jarqabaqtay morıp bara jattı. (7125)

– Dawke, aynalayın, Dawke, meniñ jazıǵım joq. (7126) Jatsınba! (7127) Men seniñ qulaq kesti qulıñmın. (7128) Ölimtigimdi süyretip, äreñ jettim tuwğan jerime. (7129) Quwma meni! (7130) Meniñ basım dawdan aman. (7131) Eşbir şatağına qatısқан joqpın. (7132) Qaldır meni! (7133) Aya men paqırdı! (7134)

– Al, İzbayşa qayda sonda. (7135) Ne dep jawap beremin mına oyazdıñ xatına? (7136)

– İzbayşa bir bolsa Qırǵızbaydıñ qolında bolar, Dawke. (7137) Bayağı Soqırbaydıñ Qırǵızbayın bilesiz be? (7138) Soqır atın estigende Dawılбай selk ete qaldı. (7139)

– Bilesiz, Dawke, sol Qırǵızbay bayağına biz elden ketkende Merkede qalğan. (7140) Äli sonda. (7141) Rısqul inisi Moldabek te, İzbayşa jeñgesi de sol Qırǵızbaydı panalap barar-aw, dep şamalaymın. (7142)

Dawılбай aldında бүк түсіп тұрған Omardı umıтқандай, өз ойына өзі бөгіп отырып қалды. (7143) Кәрілік жеңе бастаған шымır дәне бір шөкім болıp шөмійіп аяныştı көрінер. (7144) Rısquldıñ qolınan ajal tabatın болıs aldımeн Saymasay emes, Dawılбай edi, тағдыр екен, алыстағы Шығыс-Талғар upравители jer jastandı. (7145) Al, Rıskul Berdiqul aғасынн кегин umıтpay, Dawılбайға degen оғын әлі janıp жүрсе ше? (7146) Түрmede шынжırlawlı jatqanı қандай jaqsı. (7147) Onıñ iyтjekkenge ayдалuwı İzbayşаныñ tabıluwına iliktes

bolıp tur eken. (7148) Ökimetti sol İzbayşanı izine tezirek salıp, qutıluw kerek bul bāleden. (7149) Merkeni siltew kerek. (7150)

Dawılay pisarına āmir etip, oyazğa jawap jazdı. (7151)

***

Asparanıñ Alatawı alşasınan tūsken asıqtayın alşayıp turğalı qay zaman: milliondağan jıldar ötken şıǵar. (7152) Ne körmegen Aspara. (7153) Şiyrek ğasır burın Tülkibastan bosıp sıqqan jıyırma üy Alsay-Sarını da körgen. (7154) Sol jıyırmanıñ işinen Soqır batırdın balası Qırğzıbay butağa ilingen qañbaqtay osı Aspara bawırında qalıp qoyıp edi. (7155) Basqaları Merkege turaqtay almay Almatı asıp ketken. (7156)

Äkege tartıp ul tuwmas. (7157) Soqır batırdın balası Qırğzıbay zulımdıq-zorlıqpen aşıq şayqasqa joq, küştimenen kürespeytin, mıqtımenen tirespeytin jaltaq jan boldı. (7158) Bawırlarınan orta jolda bölünip qalıp, qalt-qult etip, tekeni – jezde, eşkini – äpke dep jürüp, Merkeniñ bazarında deldaldıq qılıp, mojan-tompay şarwa qurıp alğan. (7159) Mekenı Aspara bolısına qarastı Mıqan özeniniñ boyında bolatın. (7160)

Taw-Şilmembettiñ basına zobalañ töngende, Moldabek sol şala umıt bolğan ağayın Qırğzıbaydı tawıp, İzbayşa men Tüymetaydı da ala kelip edi. (7161) Birden Tülkibasqa tartuwğa batılı barmağan. (7162) Qırğzıbay qaşqın tuwıstı panalatuwğa qorıqsa da, ket dep ayta almadı. (7163) Taw-Şilmembettiñ bar balesin Rıskul özimen birge alıp qalsa, qalğandarına ökimet qaharın tökpes dep özin-özi jubattı. (7164)

Söytip şıqpa janım, şıqpa dep jürgende bir küni Aspara bolısı Bekten bastağan mıqtılar munıñ Mıqandağı üyine saw ete qaldı. (7165) Aşıq aspanda nayzağay sartıladañday, Qırğzıbaydıñ zāresi zār tübine ketken. (7166) Bolıstıñ janında Merkeniñ pristavı, qasqabas uryadnik te bar edi. (7167) Qaruw asıñğandardan qorıqqan Moldabek Mıqan boyınıñ ükili qamısınıñ arasına barıp tıǵıldı. (7168)

Biraq bul kelis sustı bolğanmen, tasır-tusırsız, aşuwsız siyaqtı. (7169) Bekten bolıs Qırğzıbayğa qaljıñdap: (7170)

– Al, deldal, köp bolsa, bir bazardıñ tabısı şıǵın bolar. (7171) Qonaqtardı kütıp al, – dedi. (7172)

Qırğızbay quraq uşıp, taytay qızıl qoydı tabanda atıp urdı. (7173) As üstine Bekten İzbayşanı şaqırıp aldı. (7174) «İzbayşanı izdegeni nesi?» dep Qırğızbay onan beter bezek qaqtı. (7175) İstiñ män-jayın tüsingen soñ barıp, jüregi ornına tükendey boldı. (7176)

Bekten bolıs bosağa jaqta qırın qarap, kişkentay qız balanı bawırına basıp otırğan İzbayşağa til qatti. (7177)

– Sirä, mağan jeñge bolarsın nemese zamandaş qurbı şığarsıñ. (7178) Rısqul biz quralpı ğoy. (7179) Solay emes pe, Qırğızbay? (7180)

– İyä, solay-solay, – dep Qırğızbay otırğan ornınan jelp-jelp etip köterilip, köterilip qoydı. (7181) – Qırıqtıñ işinde bolar. (7182)

– Qırıq bes jasta, – dep toq eterin ayttı pristav portufeyinen bir qağazğa qarap qoyıp. (7183)

Qırğızbay tağı selkiledi. (7184) «Rısquldıñ tuwğan jılına deyin Merkeniñ pristavına belgili bolğanda, jan-jağımızdan mıqtap şırmalğan ekenbiz de». (7185)

– Al, kelgen şarwamızı bitireyik, – dedi Bekten bolıs. (7186) – İzbayşa zamandas, seniñ Almatı türmesinde jatqan küyewiñ Rısqul Jetisuw gubernatorına arız ayıptı: Sibirge özimmen birge qatın-balamdı ala ketemin dep. (7187) On jılğa kesilipti ğoy sabazıñ. (7188) Qalay? (7189) İytjekkenge birge baruwğa ıqtıyarlısıñ ba? (7190) Seni izdep ökimettiñ şarlamağan, izdew salmağan jeri joq. (7191) Jawabın jedel berüw bizge jüktelipti. (7192) Oylanıp ayt. (7193)

İzbayşa aq jawlıqtıñ uşimen közinen tırs-tırs tamğan jastı sürtip bolıp, tizesine montiyıp qiysayıp otırğan Tüymetaydıñ basın siypadı. (7194)

– Tağdır şıǵarü bolıs-eke, erimniñ aytqanı bolsın. (7195) Eteginen ustap jürsem, Barsa-kelmeske ketüwge de riyzamin, – dedi İzbayşa jas juwğan betin beri burıp. (7196)

Üy işi tım-tırıs. (7197) Aldağı as ta jelinbey qaldı. (7198) Mına betiniñ şırayı taysağan, tozañ tutqan qılğaldaqtay ğana totıqqan ajarlı äyeldiñ munşa qajırına bări de qayran qalğan sät. (7199) Tek sälden soñ pristav şıday almay, Rossiya imperiyası Bas Türme bastıǵınıñ 1890 jılǵı № 10 sirkuliyarlı erejesin túsindire bastadı. (7200)

– Eger küyewiñizben birge Sibirge aydawğa ıqtıyarlı bolsanız, qazına sizge jāne balalarıñızǵa jol qarajat qana töleydi. (7201) Al, aydaluw punktine jetken soñ küyewiñiz

türme jağdayında turadı da, sizge jäne balalarınızğa qazına qarjı bermeydi. (7202) Öz küniñizdi öziñiz körüwge мәjbür bolasız. (7203) Tüsindiñiz be? (7204)

Üydegilerdiñ bäriniñ közderi İzbayşağa qadalğan. (7205) Bäri de demderin işinen alıp otırğan siyaqtı. (7206) İzbayşa Tüymetaydıñ betin özine qaratıp, mañdayındağı kekilin keri qayırap otırıp: (7207)

– Meyli mırza. (7208) Bir künimizdi körermiz. (7209) Biz qay bir baylıqqa bögep jürgen jan deysiz. (7210) Joqtıqqa üyrengeñbiz. (7211) Rısquldıñ qalawı bolsın, – dedi. (7212) Öz közinen Tüymetaydıñ betine tırs etip tamğan jastı alağanımen sürtti. (7213) – Esil er, bizdi umıtpağan eken. (7214) Qiymaydı eken. (7215) Basına mıñ batpan is tüşip jatsa da, bizdi umıtpaptı. (7216) Jerdiñ tübine, tozaqtıñ otına aydasa da birge bolayıq. (7217) Bizge ruqsat etiñizder. (7218)

Qırğızbaydıñ qatını köñili bosap, aldındağı sorpa quyğan дәw şaranı arı iytere salıp: (7219)

– Aynalayın mırzağa-ow, ardağım-ow, ah! – dep dawsı barqırañqırıp şığıp ketti. (7220) Qırğızbay qızğan kösew tilin qarıғanday bak ete qaldı: (7221)

– Jap awzıñdı! (7222) Rısqul tiri ğoy, malğun! (7223) Bayğız qusağan tilewiñ qurğır! (7224)

Qırğızbaydıñ qatını Saliyxa saldırlap qalğan, äri aşuwşañ, äri aqköñil añqıldaq kisi edi. (7225) Qazir Rısquldıñ jaqındarı qılıpılдаған ustaranıñ jüzinde şıqpa janım, şıqpa dep turğan mına şaqta, oyında aramdığı joq adam, atamzamannan beri körmey ketken qaynısınıñ xaline qayğırıp, dawıs şıғарıp edi, onısı közi tiri azamattı joqtaw bolıp şıqtı. (7226)

Тағдирдиñ tolqını aydap kelip, qolına qarap kiriptar bolğan kelini İzbayşa mına anayılaw abısına tiksine qarap qalğan. (7227)

– Qaynağa durıs aytadı, jeñeşe. (7228) Jamandıq şaqırmañız. (7229) Men biletin Rısqul tötennen ajal jetpese, oñaylıqpen jan berispeydi. (7230) Jawına eregiskende, bir күn bolsa da tiri жүрүwge tırsatın adam. (7231) Men sonıñ qasında bolamın. (7232) Peşenedegini köremiz. (7233)

İzbayşa әwelgidey көз jasın kölkite bergendi qoydı. (7234) Şıyrıғıp, birtүрli täwekelge belди bekem baylap aldı. (7235)

Bekten bolıs ta, pristav ta mına bir tozañ tutqan asıl tastay ayawlı äyelge ne aytarın bilmey añtarılıp qalğan. (7236) Bolıs pen pristavtıñ oyazdan alğan tapsırması bul äyelden qalayda teris jawap aluw. (7237) İzbayşa barmaymın dep bas tartuwı kerek. (7238) Al, endi ekewi de: şirkin, äyeliñ osınday bolsa, dem äm tañdanıp, äm süysinip qalğan. (7239) Olar da pende. (7240) Olar da keybir sätte tebirener. (7241) Biraq bul qılamıqtap ötetin qawqarsız sezim. (7242) Endigi sätte qazına adamnıñ qatıgezdiği bas köteredi. (7243) Ayarış, tebirenis degeniñ aydalada qaladı. (7244)

Äweli Bekten bolıs basın köterip, qaqırınıp, tamağın kenep alıp söz bastadı. (7245)

– Şırağım, quday adalınan jaratqan adam ekensiñ. (7246) Sendey jarı bar Rısqulda arman bolmasa kerek. (7247) Biraq jazmıştan ozmış joq degen. (7248) Äyeldiñ jolı jıñışke. (7249) Jas bala, jal-quyırıqsız äyel zatı, sen Sibirge Rısqulmen ilesip barganda küniñ qarañ boladı eken. (7250) Onıñdı qoy. (7251) Biz de jatın emespiz. (7252) Mına Qırğızbay qaynağannıñ qolında tura ber. (7253) k Kebenek kiygennen tüñilme, kebin kiygennen tüñil degen de bar. (7255) Tuz-däm buyırsa, eriñ qaytıp oralar. (7256) Bizdiñ aqılımızdı alsañ, sol. (7257) Öziñdi öziñ tozaqqa tastama. (7258) Jas balañnıñ da obalın oyla. (7259)

Mına lawazımdı kisiniñ sözi – janaşırdıñ sözi siyaqtı. (7260) Aqılğa salsañ – aytıp otırğanı ras. (7261) Aqılğa salsañ – Rısquldıñ eteginen ustap ötken ömir qasiretti ömir. (7262) Düniyeniñ ädiletsizdigine şıday almay, düniyeniñ raxatınan bezgen sol bir sayaq erden kötergen balası da joq. (7263) Sonda arasın dәнеkerlep turğan ne bar? (7264) Nesin qıymaydı? (7265) Äli bası jas. (7266) Jerde jatqan tesik monşaqtı da birew köterip aladı. (7267) Sonda nege zar? (7268)

İzbayşanıñ ündemey otırıp qalğanın bayqağan Bekten bolıs: (7269)

– Bara almaymın dep qoliñnan bir japıraq tilxat ber. (7270) Biz de jolımızdan qalmayıq. (7271) Äñgime osımen bitti deyik. (7272) Qalay xat bilüwşi me ediñ? (7273) Bilmesen, jaqınıñ ğoy, qaynağañ Qırğızbay jazsın, – dedi. (7274)

İzbayşa bir sät öziñiñ tilxatın äldekimge oqıtıp otırğan Rısquldı köz aldına elestetti. (7275) İzbayşa türme körmegen. (7276) Ol türmeni qiyssadağı zından dep biledi. (7277) Zından tübine laqtırğan tastay bolıp jatqan Rısqul munıñ tilxatın aladı. (7278) Özi xat tanımaydı. (7279) Birewge oqıtadı. (7280) Tilxattı oqıp bergen adamğa senbey, öziñiñ ör minez, quwlıq-sumdıǵı joq tuwralıǵımen tik kelip: (7281)

– Äy, ne ottap tursıñ? (7282) Muni jazğan İzbayşa emes! – deydi. (7283) Biraq köñiline küdik kiredi. (7284) – Şınımen İzbayşa menen bezgeni me? (7285) O, opasız qanşıq! (7286) Qoynındağı qatınıña, astındağı atıña senbe degen osı, atasına nälet! (7287) Menimen birge barmasañ – badal! (7288) Basqa bay tawıp al! (7289) Körermin kögergeniñdi! – deydi. (7290)

İzbayşanıñ tizesinde momaqan jatqan kişkentay qız bala kenet basın köterip alıp, ögey şeşesiniñ közine beykünä jäwdir, jädiger közderin qadap: (7291)

– Jeñeşe, kökeme baram, kökeme baram, – dep kemseñ-kemseñ etip, dawsı birte-birte köterilip jılap qoya berdi. (7292)

İzbayşa Tüymetaydı bawırına qıstı: (7293)

– Jılama, baramız kökeñe. (7294) Kökeñdi tastap biz qayda ketüwşi edik, – dedi. (7295) Kişkene säbiy jılağanın qoya qoydı. (7296) İzbayşa sonda bolısqa burılıp: (7297)

– Mırza, bizdi bosatıñız. (7298) Rısqulğa jeteyik. (7299) Bizdi ayasañız, quday sizdi ayasın, – dedi. (7300)

Bekten bolıs kenet şıtınap, şart etip: (7301)

– Üyden şığa tur! (7302) Bizdiñ oñaşa äñgimemiz bar, – dep zekip ayttı. (7303) Bağanadan beri sıpaylıq perdesin birew sıpırıp alğanday, döreki. (7304)

– Jeñeşe, sen de şığa tur, – dedi Qırğızbaydıñ qatınına. (7305) Ol bayğus bolısqa ajıraya bir qaradı da, ernin sılp etkizip, oqpaq qustay ordañday, öz esigin özi tars etkizip qattı jawıp şığıp ketti. (7306)

Bekten bolıs sonda barıp, Qırğızbayğa şüyildi. (7307)

– Al, deldalım, qolıña qağaz-qalam al. (7308)

Qırğızbay sandıq jaqqa qarap qalbalaqtap qalıp edi, pristav portufeyden bir paraq qağaz ben qalam usına berdi. (7309)

– Jaz, – dedi bolıs buyıra söylep. (7310)

«Men, Jılqaydarov Rısquldıñ äyeli İzbayşa Jetisuw gubernatorına mınanı mälimdeymin. (7311) Rısquldıñ soñınan erip, ssılkağa baruwğa kelisim bermeymin! (7312) Qazir äwliye-Ata uezi Aspara bolısında Soqırov Qırğızbaydıñ qolına turıp jatırmin. (7313)

Sawatsız Jılqıydarov İzbayşa üşin qol qoyğan Soqırov Qırğızbay. (7314) 20 Şubat 1906 yıl». (7315)

– Deldal emes molda boluwğa layıqtı adamsıñ-aw, Qırğızbay. (7316) Käne endi qolıñdı qoy. (7317) Durıstap qoy. (7318) Anaw-mınaw, jaman-jäwtik emes gubernatordıñ özi oqıydı bul xattı. (7319) Seniñ arapşañdı ol tüsine almas, ärine tilmaşı bar ğoy. (7320) Bälkim, Rısqul tuwısqanıña da körseter. (7321) Ol seniñ qolıñdı taniytın şıǵar. (7322)

«Rısqulğa körseter» degende Qırğızbay şoşıp ketti. (7323) Qolın qoyayın dep iñǵaylanıp jatqanda qaytadan tartıp aldı. (7324)

– No-no! – dedi pristav tüsin suwıtıp. (7325) – Bazarda jürgen jeriñnen ustap alıp, türmege tıǵıp tastarımın bālem. (7326)

– Meniñ qolım jüre me, äyeldiñ öz qolı kerek, – dedi Qırğızbay bolıs pen pristavqa kezek-kezek jaltaqtap. (7327)

– Ol sawatsız, bildiñ be? (7328) «Sawatsızdıǵı üşin» dep jazdıñ ğoy jaña, – dep pristav taǵı tuqırıp tastadı. (7329)

Pristav turmaq, Merkedegi Törtküldiñ bazarında piyankeş uriyadnik bopsalasa, biz sözge kelmey bie sölkebay berip qutılatsın Qırğızbay, mına töreniñ ızǵarına köp tötep bere almay, jüregi muzdap otırıp xatqa qol qoydı. (7330) «Keşir bawırım, – dedi işinen Rısqulmen tildesip. (7331) – Keş men beybaqtı. (7332) Bayaǵıda saǵan ilespey, orta jolda Merkede qalǵanımdı qalamap ediñ. (7333) Endi taǵı bir opasızdıq boldı. (7334) Onıñ esesine seniñ äyeliñ men balandı baǵıp, qaǵuwğa ant eteyin, bawırım. (7335) Seniñ aldında arım taza bolsın». (7336)

– Nu, Kırğızbay, – dedi pristav tilxattı iıdaǵattap portufeyge salıp jatıp. (7337) – Endi bul äyelge äzir bol. (7338) Qasıp ketip jürmesin. (7339) Ayırılıp qalsañ, ux! (7340) Rısquldıñ artınan ol emes, sen ketesiñ. (7341)

Törelер üyden şıqtı. (7342) Jas töldiñ kindigi qatpaǵan erte köktem edi. (7343) Kün ededäwir keşkirip qalıptı. (7344) Asparanıñ basındaǵı säwle malǵan mayda bult qoyannıñ jonarqasında jumır, jumsaq. (7345) Aspan kewilim jay, möldir kök. (7346) Mıqannıñ arǵı betinde bir salt attı qırğız tawdı betke alıp, ändetip ketip baradı: (7347)

A-aha-a-a! A-aha-a-a! (7348)

Sağınğanda bir kellersiñ (7349)

Sarğayğanda bir kellersiñ (7350)

Ala-tonniñ bawırına-a-a...(7351)

Mınaday düriya dünyeni körip, bolıs pen pristav qasapxanadan şıqqanday qaymıǵısıp qaldı. (7352)

– İş tıy, qara-kirgiz, – dedi pristav ändetken salt attıǵa qarap: (7353)

Mıqanniñ arǵı beti – qırǵızdar. (7354) Äwliye-ata oyazına qaraytın Şalduwar bolısı. (7355) Qazaqtı – «kirgiz», qırǵızdı «qara-kirgiz» deytin ädetine basıp tur pristav. (7356)

Alatawǵa pristavtıñ közimen qarasañ, qiyqı-jıyqı üyilgen tastar. (7357) Köktem aldında quwanışı kışkentay kewdelerine siymay şıqılıqtaǵan şımşıqtardıñ qazirgi beymaza tırşılıginen; keşegi altın kürekten keyin jumırtqa qabaǵın tesip şıqqan balapan qusap, toñı jibigen topıraqtı turtınektep şıǵıp kele jatqan köktiñ sıbdırınan; betiñdi qız alağanı sıypaǵanday saf samaldıñ lebinen; osınıñ bärine şala mas bolıp bara jatqan anaw qırǵızdıñ saǵınıştı äñ sazınan mına bolıs pen pristav beyxabar. (7358) Qoldarında biylik bar, dāwlet bar, däreje bar. (7359) Biraq sezim seldir, kewdesi tüskir kewek. (7360) Kökirekte sezim qılı dñ etpegen körkewdelerdiñ tabiyǵatı tasır, dili dökir. (7361) Vernıydıñ türmesinde äkesimen birge jatqan Turar Rısqulovpen endi on jıldan soñ betpebet kezdesetinderin bu ekewi qazir bilmeydi. (7362) Aspara bolısı Bekten Mederov pen Merke pristavı Afanasi Sokolski. (7363) Terek basına quwraǵan japıraq qaltırardı. (7364) Olar buǵan nazar salǵan joq. (7365)

– Poexali, – dedi pristav baylawlı attarǵa qaray adımday berip. (7366)

***

Almatınıñ aspanında da jaña köktemniñ tolǵaǵı bar. (7367) Kögildir, tüpsiz kök älem. (7368) Bir qılaw joq, bir qılıpıq joq. (7369) Jaratqan qudiret bar ekeni ras bolsa, däl qazir aspanda ol jasırınar jer joq. (7370) Jaratqan qudireti bar bolsa, däl qazir ol adamdardıñ közine köriner edi. (7371) Bir jıldan astam waqıttan keyin künniñ közine birinşi ret şıqqan Rısquldı körer edi...(7372)

Aydawıl kameranıñ esigin aşıp: (7373)

– Rısqul, aǵañ keldi, dalaǵa şıq, – dep süyinşi suraǵanday boldı. (7374)

– «Meniñ qanday ağam bar edi?» – dep Rısqul dağdarıñqırıp qalğan. (7375) «Ağañ» degende aldımın oyına oralğanı bayağı marqum Berdiquıl boldı. (7376) Suw tübinen köringem suwrettey bolıp Berdiquılmen qatar köz aldına Dawılbaydıñ sülderi tura qaldı. (7377) «Dawılbay da ağam, – dedi Rısqul. (7378) – Ol da alıs emes. (7379) Biraq jazıqsız Berdiquıl jer jastanıp, Dawılbaydıñ äli osqırıp otırğanı jaman». (7380)

Aydawıl Rısquldı dalağa şığarardıñ aldında ayağına kisen saldı. (7381) Türmeniñ awlasına şığa bergende jerge kün qulap tüşkendey dala jarq ete qaldı. (7382) Rısqul eriksiz eki közin basıp turıp qaldı. (7383) Kün ekeş jariq kündi de jatırqawğa boladı. (7384) Kündiz-tüni tas şıñırawdıñ işinde jatqan adam, aq säwlege közi üylene almay äz soqırday türtinektep äytewir alğa jıljiy berdi. (7385) Birte-birte közi jariqqa üyengen soñ äweli, awlanıñ işin tanıdı. (7386) Taqır qorandıñ işinde mümkindigi bar jerge qıltıyıp kök şığıptı. (7387) Biyik duwaldıñ sırtındağı nawterekter bürşik jarıp, aşañ jasıl alqa tağınıp qalğan eken. (7388) Aş adamnıñ toq tamaqtı kötere almay qalatını siyaqtı, kileñ qapırıq, tımırısız awağa dağdılanıp ketken ökpe mına taza awağa şıday almay setinegendey. (7389)

Ekewi qaqpı aldında quşaqtasıp köristi. (7390) Axat eki közi jasawrap, nemere inisine qayta qayta qaradı. (7391) Qara narday qayrattı burıñğı Rısqul joq. (7392) Burıñğı qaraqoşqıl öñi biyt sorğanday bop-boz. (7393) Süzekten turğanday, buwırşın eti sılınıp tüşken. (7394)

– Qulını qudıqqa qulağan mama biyedey seniñ mına abaqtıñdı aynalıqtap şığa almay jürmin, şırağım. (7395) Älgi bastığña qayta-qayta barıp, senimen körisüwge äreñ ruqsat aldım. (7396) Jolatpaydı, äbiley basqırlar. (7397) Axat qızıl jiyek közin tağı sürtti. (7398)

– Turar qalay? (7399) Tımaw-sımawdan aman ba? (7400) Sol qozımdı sağımdım. (7401)

– Aman, Axa. (7402) Kündiz jumısına ketedi, tün balası birgemiz. (7403) Biraq bul kündi de köpsinip tur ğoy. (7404) Jaqında ayıratın şığar. (7405) Qatın, balanı katığığa birge ala ketemin dep gubernatorğa arız aytqanıma talay boldı. (7406) Äli jawap joq. (7407) Soğan qarağanda sozbaqqa saldı-aw deymın. (7408) İyä, özderiñ qalaysındar? (7409) Ne bolıp jatır ağaym? (7410) İzbayşa qayda? (7411) Moldabek qayda? (7412)

– Ağaym elge awğan. (7413) Moldabek öz üy-işimen birge İzbayşanı, Tüymetaydı alıp Merkege baramın dep ketti. (7414) Jurтта qalğan jalğız ben. (7415) Öziñ munda

jatqanda tura turayın dep edim, sırağım. (7416) Qayda asığamın? (7417) Senimen xayır-xoş aytıspay turğanda, eşqayda ketpeymin. (7418)

Rısqul tunjırap qaldı. (7419)

– Apır-ay, bāse, İzbayşadan jawap joq. (7420) Merkege ketken eken ğoy. (7421) Mınalardıñ meniñ arızıma ün qatpay qalğanı sol şıǵar. (7422) Taba almay jürmesin. (7423) Biraq tappawşı ma edi. (7424) Äytewir keşikti. (7425)

– İzbayşanı izdetip, bizdin bolıs pen starşındı biraz qıssa kerek bularıñ, – dedi Axat. (7426) – Äweli toz-tozımızdı şıǵarıp edi. (7427) Äytewir, quday raxımı tüsip, meni mazalaǵandı qoydı. (7428) Seniñ Şolaq Şabdarıñdı maǵan qaytarıp berdi. (7429) Äne, sırtta baylawlı tur. (7430) Onı umutup ketippin ğoy. (7431) Jür, köresin be? (7432)

«Şolaq Şabdar» degende Rısquldıñ qulağı eleñ etip, bop-boz öñine qızıl reñ jügirip, kädimgidey quwanıp qaldı. (7433) Ejelgi dosın körmekşi bolıp, qaqpadan moynın soza berip edi, aydawıl aldın orap: (7434)

– Qayt! – dedi. (7435)

Bükil ömiri at üstinde ötken adam, taqımı er-toqımğa tiymegeli de jıldan asıptı. (7436) İnişi attı saǵınğanın sezgen qart bükşeñdep barıp, terekke baylawlı turğan Şolaq Şabdardı qaqpandıñ aldına jetelep alıp keldi. (7437) Rısquldıñ esigine bitken jalǵız malı. (7438) Rısqul «tāk-tāk» dep tumsıǵınan siypap edi, janwar iyesin tanıdı ma, kebersigen üstingi erni qıbırlap, tutqınnıñ qolın talmay berdi. (7439) Bul sirä jılqı balasınıñ birewdi jaqsı körgende isteytin izeti şıǵar, sonısimen öz meyirimini bildirgeni şıǵar. (7440) Ne de bolsa, Rısquldıñ jüykesi bir jibip ketti, şıdamı berik azamat tebirengennen kömeyine öksik tıǵıla berdi. (7441)

– E, Şolağım, riyzamnı saǵan, – dep sıbırladı. (7442) – Şirkin, saǵan minip alıp, Talǵar men Türgenniñ tawların, Şelek pen Esiktiñ alqabın aralap, jortıp jürgen joqşılıq kunderdiñ özi de bir ğaniybet eken-aw. (7443)

– E, sırağım, ümitsiz şaytan ğana bolsın. (7444) Äli de kim bilgen. (7445) Dām-tuz tawsılmasa, Şolağıña da minersin, – dep sezimtal qart inisin jubatqan boldı. (7446)

– Oy, Axa, siz de ayta beresiz, – dep küldi Rısqul. (7447) – Bul Şolaq onnan asıp qaldı. (7448) Endi men oralğanşa on jıl ötse, bu bayǵustıñ bası quwrap qalmay ma. (7449) Biraq, kim bile, kimniñ bası burın quwrarın. (7450) Meniñ jawrağan janımdı qazır tek

üzilmes ümit otı ğana jılıtadı. (7451) Adam sorlı qızıq ğoy. (7452) Aydalatınıñdı, qulaq estimegen, qıyañğa ketetiniñdi bilip otırıp, äldeneden ümit etesiñ. (7453) Ne ekenin öziñ de bilmeysiñ. (7454) Biraq äytewir dämetyesiñ. (7455)

– Ümitsiz şaytan ğana bolsın şırağım. (7456) Ümitiñdi üzbe. (7457) Adamnıñ ümiti üzilgeni – üni öşkeni. (7458) Sen turmaq, mına jetpisten asıp, bası jerge jetken meniñ de jariq dünüyeden ümitim bar. (7459) Endi mağan ne dawa. (7460) A, biraq kewdeden şıbın jan şıqpay turğanda, qıbırlap jüre bergiñ keledi. (7461) A, sondıqtan jasıma, şırağım. (7462) Mına tiri köleñkeñ tıqırşıp tur ğoy. (7463) – Axat aydawılğa qaradı. (7464) – Sözdı köp sozbay, qoştasayın. (7465) Turardı bir körsem dep edim...(7466)

– İzbayşadan jawap bolmasa, özimmen birge Turardı ala ketpekpin. (7467) Al, alda-jalda ruqsat etpese, bir qudayğa, odan soñ öziñe tapsırdım, Axa. (7468) Oğan janı aşiytın basqa adam joq. (7469) «Ağayınıñ köp bolsa, adam tiymes, kösewiñ uzun bolsa qoliñ küymes», dewşi edi. (7470) Men ağayinsız emes edim, biraq azamatı az boldı, atasına nälet. (7471) Men olardı kinälamaymın. (7472) Olardan kinä joq şığar. (7473) Jalañ qolmen ot kösep, ayağı küygen tawıqtay tarıǵıp jatqan şağımda, Almatınıñ abaqtısın, Meke aynalğanday sırttan torıp, janımnan şıqpay jürgen jalğız sensiñ. (7474) Riyzamnı, Axa. (7475) Eki dünüyede de riyzamnı. (7476) Äldeqalay zaman bolsa, Turardı tastama. (7477)

Qart ağası Rısquldı quşaqtap, töşine töşin basıp, jel şayqağan kari emendey teñselip, köp turdı. (7478) Sonda kârilikten şarşağan, üzdiksiz soğuwdan mezi bola bastağan jalqaw jüregi qaytadan jandanıp, ölimsiregen özenge tawdan tasqın qulağanday, tuwlap, dürsildep qoya berdi. (7479) Şıdamı bitken aydawıl Axattıñ iyıǵınan tartıp: (7480)

– Waqıt bitti! – dep qaldı. (7481)

Eti qaşqan quw süyek iyıqtıñ tınımsız diril, qaqqanın qolımen sezgen aydawıl amalsız tağı ayaldağan. (7482)

Kim bilgen, bödeneniñ quyrıǵınday tuqıl tirşilikte türmeniñ qulpı men temir torınan basqa, aş qamdala men atala bılamıqtan basqa, aqsıyğan tister men aqırınğan buyırıqtan basqa, bul tirşilikte tuwısqandıq, qıymastıq, qıyıspastıq, özek örtener sezimdi aydawıl paqır sonda bir sätke öz basınan keşken de bolar...(7483)

«Esen-saw barsız ba, Turardıñ kökesi. (7484) Biz bir-birimizdi körmegeli mine eki jılğa jaqındaptı. (7485) Özimizdiñ Besağaçağı jer kepeden siz attap şıqqalı beri eki jaz, eki qıs ötti. (7486) Mine, tağı da köktem çıktı. (7487) Keşe men nawrızkökti kördim. (7488) Közime jılı uşıradı. (7489) Sizden bir xabar berer dep dāmetken edim, tilsiz qus tük te aytpadı. (7490) Söytsek, ol jılı jaqtan,, öntüstikten uşıp keledi eken ğoy. (7491) Al, siz bolsañız Almatınıñ abaqtısında, qazir biz Tüymetay ekewmiz panalap jürgen Merkeden alıstasız. (7492) Men körgen nawrızkök, sirä, mına Merkeden ötip, Almatığa da barar. (7493) Anda-sanda abaqtıdan sizdi dalağa şığarğanda sol nawrızkökti siz de köresiz. (7494) Tüymetay ekewmizdiñ sälemimizdi, sağınışımızdı jetkizer me sizge jäwdir közü kögildir qus? (7495) Biz sizdiñ eteginizden ustap, qıyanğa ketüwge de ıqtıyarlımız. (7496) Ol basında qudaydıñ peşenege jazğanı sizben birge ömir keşüw bolğan. (7497) Esiñizde me, Turardıñ kökesi? (7498) Men sizdiñ jerkepeñizdiñ tabaldırığın tawday biyikke balap, ıs basqan jertöleniñ alasa töbesin şañqan aq ordanıñ şañırağınday sanap, öz erkimmen attap edim ğoy. (7499) Ondan meniñ jasım jıyırmağa tolmağan jas bala edim. (7500) «Qatını ölgen qañğıbasqa tiygeni nesi?» – dedi jurt sonda. (7501) Awılñay Tawbay söz salıp edi aldında. (7502) Tağdır eken, oğan könbey, sizge közsiz ilese berdim. (7503) Üyimiz jerkepe bolsa da, qarlığaştıñ uyasınday edi. (7504) Endi ol qañrap qaldı. (7505) Endi men üş tağan oşaqtı, tübiniñ jarığı jez şegemen jamalğan qara qazandı, qos wıs dān tabılğanda talqan tartatın tas diyirmendi sağınamın. (7506) Qaldı bāri de. (7507) Turar kiltin burap sıdırlata beretin eski ābdire de qaldı. (7508) Onıñ işinde aq şüberekke orawlı jatatın aq bakini ala kettik. (7509) Sizden tapqan balanıñ kindigin sol bākimen kesüwdi quday mağan qıymadı. (7510) Janımızdağı tereñ saydan eki şekek suw köterip kele jatqanda tüsik tastap, sodan qaytip bala kötermey qaldım men beybaq. (7511) Biraq altı aylığında bawırına salğan Tüymetay meniñ öz özeğimdi jarıp şıqqanday. (7512) Quday kuwā, meni Tüymetaydıñ ögey şeşesi dep eşkim aytpas. (7513) Turardıñ jöni bir basqa. (7514) Ol da meniñ öz balam. (7515) Biraq, meniñ aq tösimniñ iysin almağan. (7516) Sonda da qattı sağınamın. (7517) Ne küyde jür ol qazir? (7518) Meni esine ala ma? (7519) Tiri bolsın qulınım. (7520) Menen sälem aytıñız: anasımın men onıñ. (7521)

Turardıñ kökesi-aw! (7522) Azğırğan jurttıñ aytqanı keldi. (7523) Meni siz ülde men büldege orağan joqsız. (7524) Biz erli-zayıptı bolıp qosılğan bes jıldıñ işinde meniñ iyinime bir-aq ret jaña köylek ilinipti. (7525) «Batır bayımas» degen ras eken. (7526)

Büyirimiz tompayıp, toya tamaq işken künimiz az boldı. (7527) Bir wıs talqan tabılsa Turar men Tüymetaydıñ awzına tostım. (7528) Öytkeni mısıq ekeş mısıq ta, qanşa aş bolsa da, ustağan tışqanın aldım balalarına äkelip beredi. (7529) Tawbayğa tiysem, aq mayı aqtarılğan qara şaranı özim ustar edim. (7530) Keşe siz türmege tuskende, Besağaşağı awılımız oyran bolğanda Tawbay bunı meniñ betime salıq qılıp, tabaladı ğoy. (7531) Biraq men tağdırıma nalımaymınü Turardıñ kökesi. (7532) Sizdey er-azamattıñ äyeli ekenime şükirşilik etip, enseñdi tösirmey, jurttıñ jüzine qımsınbay qaraymın. (7533) Bir eli awzına eki eli qaqpıq qoya almağan jurt ne dese, o desin, meniñ pirim sizsiz, Turardıñ kökesi. (7534) Men sizge senemin. (7535) Öziñizben birge Sibirge bizdi de ala ketpek bolğanıñızdı estigende, meniñ işi bawırım eljirep, sizge – erime degen ıntıq ıqlas mına adasqan qazday qañqıldap jürgen sätte janıma saya, ırgeme ıq boldı. (7536) Sizge ilesip, qıstıñ qıspağında ombılap qalğan jaralı kiyiktey, qıymışlıq körsek te arman joq. (7537) Täñiri qos körıp, törelerdin raxımı tüsse, bizdi ajdahanıñ awzına aparsanız da, ala ketiniz, Turardıñ kökesi...».(7538)

Balanıñ basınday som qulıptıñ saqır-suqırınan Rısqul şoşıp oyanğan. (7539) Oyana salıp öz qolına qaradı, jan-jağın siypaladı. (7540) İzbayşanıñ jañağı xatı üşti-küyli joq. (7541) Añırıp, eseñgirep otırıp, esin jiyğanda barıp, älginiñ bari tös ekenine közi jetti. (7542) Kenet kün tutılğanday, köziniñ aldı qarawıtıp bara jattı. (7543) Tüsinde jayrañdağan qayran köñil bir sätte talqan boldı. (7544)

Aydawıldıñ qulıptı saldırlatqanın Rısqul zarığa kütip, sağınp jatatın. (7545) Atuwğa alıp şıqpaqsı bolsa da, esiktiñ bir aşılganı jaqsı. (7546) Al, mına bir ıntızar şaqtıñ şırqın buza kameranıñ işin jarqıratqan kündi söndire, ädemi tüsten adastıra kelgen aydawıldı qazir Rısqul eki közimen esikke şegelep jibere jazdadı. (7547)

Aydawıldıñ soñınan türmeniñ bastığı Prixodko mırzanıñ özi kirdi. (7548) Bastıqtıñ özi kirse, tegin kelis emes. (7549)

– Qalay, Rısqul? – dedi Prixodko şala-pula qazaqşa, eski dosımen söyleskendey. (7550)

– Qalay boluwşı edi, mırza. (7551) Senderden xabar kütip jatqan. (7552)

– Xabar jaqsı emes, Rısqul, – dedi Prixodko janı aşığınsıp. (7553) – Seniki qatın otkaz bergen. (7554) Xat mınaw. (7555) – Prixodko qağazdı Rısquldıñ qolına ustatpay

qaşıqtan körsetti de, bayağı Qırğızbay qolimen arabça jazılğan tilxattıñ äweli orıssa awdarmasın oqıp, onı tili jetkenşe qazaqşalap berdi. (7556)

– Senbeymin! – dep Rısqul ornınan ıtırıla türegeldi. (7557) – Mağan atbeket bolğan qazaq jigiti qayda? (7558) Sol oqıp bersin. (7559) Meniñ äyelim emes bunı jazğan. (7560) Mınaw jalğan! (7561)

Rısqul ar jağın ayta almay alqınıp, demi tawılıp barıp kenet toqtadı. (7562)

– Seniki akmak, Rısqul, – dedi Prixodko qawğa saqalın talıdan turıp. (7563) – Qanday qatın öz erkimen katorgağa baradı? (7564) Qatındar bärei sonday. (7565) Senbew kerek. (7566)

– Ötirik aytasıñ, qatındardıñ bärei opasız emes. (7567) Opasız bolsa, patşanı öltirmek bolğan orıstardıñ qatındarı baylarıñıñ soñınan Sibirge nege barğan? (7568)

– Oho, seniñ sawatıñ aşılıp qalğan eken. (7569) Munı kim ayttı sağan? (7570) Al! (7571) Kim ayttı? (7572) Älgi oñbağan Bronnikov qoy. (7573) Solay ğoy, ä? (7574) Onıki sandıraq. (7575) Seniñ janiñnan onı durıs alıp ketken ekenbiz. (7576) Al, o basında qasıña beker ornalastırğanbız. (7577) Kördiñ be, jabayı kirgizge dekabristerdiñ kim bolğanın üyretüwin. (7578) Aqmaq, sen dekabrist emessiñ, al seniñ äyeliñ artıñnan Sbirge ilesip baratın dvoryanka emes. (7579) Trubeskaya men Volkonskaya buzıq küyewleriniñ soñınan izdep barsa, olar bay bolğan, qaltası qalıñ bolğan. (7580) Öz qarajatımen köşip qonğan. (7581) Al, seniñ qatınıñnıñ qaltasında qara baqır da joq. (7582) Jolda bir jerde aram qatıp qalsa, obalına kim qalmaq? (7583) Sonı bilgen seniñ qatınıñ. (7584) Ol senen aqıldıraq eken. (7585) Mine, tilxatı. (7586) Köp küysemey, jolğa jiynal!... (7587)

Prixodko esik jaqqa burıla bergende, Rısquldıñ jan dawsı şığıp: (7588)

– Mırza! (7589) Onda mağan Turardı ala ketüwge ruxsat et! – dep ısqındı. (7590)

– Jası jetpegen balanı katorgağa jiberüwge zañ joq, – dedi Prixodko aşuwlalıp. (7591)

– Onda men gubernatorğa arız aytamın. (7592) Gubernatorğa! – dep qaytaladı Rısqul, türme bastığı gubernatordan seskenedi-aw degen ümitpen. (7593)

– Ayt, ayt. (7594) – Arız jaz, öziñ jaza almaysıñ. (7595) Anaw Bronnikov degen dosıña jazdırıwğs ruqsat bergizeyin!.. (7596)

Prixodko ketisimen, kameranın işin küdik jayladı. (7597) «Seneyin be, senbeyin be», dedi Rısqul sileyip tikesinen tik turğan küyi terezeden köringen ayğa qarap. (7598)

Ay jariqtıq tolıqsıp tur eken. (7599) Onıñ betindegi meñ Rısqulğa tanış adamnıñ süldesindey bolıp körindi. (7600) Kündizden göri tün balası jortuwılda köp jürgen Rısquldıñ ay betine anıqtap turıp qadağanı osı bolar. (7601) Besağaşağı saydıñ tabanının iyn ağaşpen suw köterip kele jatqan bayağı Qaliypa marqum mına türme terezesinen qarap turğanday eken. (7602) Aspandağı aydın meñi Qaliypa bolıp elestegeni Rusquldı säl seskendirdi. (7603) Nege İzbayşa emes, Qaliypa eske tüsti? (7604)

Qaliypa marqum Turar men Tüymetaydıñ anası edi ğoy. (7605) Tiri adam tirşiliktiñ qulı. (7606) Tırbanıp jürip, özektes jan joldası bolğan adamnıñ beynesin köñilinen öşirip ala jazdaptı... (7607) «Qayran Qaliypa, sen bolsan mağan ileser me ediñ. (7608) Aq qar, kök muzda da birge bolar ediñ. (7609) Meniñ Turarımnıñ anası, Tüymetayımınñ anası. (7610) Ärwağın nariyza bolğanı ma? (7611) Qısıлтаңда nege elestediñ közime? (7612) Kinäli bolsam, keş meni!». (7613)

Tar terezeden ay qiyğastay berdi. (7614) Ay betindegi meñ ündemedi. (7615) Ünsiz qoştasuw şıǵar. (7616)

Ay tasalanıp, kameranın işi tünেকে toldı. (7617) Rısqul edenge jantayıp, közin jumdı. (7618) Älgide tüsinde oqıǵan İzbayşanın xatı köñilinde qayta sayray bastadı. (7619) Kökirek közine İzbayşa elestegen qalpında, kirpigi ayqasıp, Rısqul qalǵıp ketti. (7620)

İzbayşa onı jaña körgendey, tün qarañǵısında tanımay qalğanday, jumsaq alaqañimen betin siypaladı. (7621) Mañdayınıñ sızıqtarına deyin tügeldep, qulaǵınıñ sırǵalıǵın ustap kördi. (7622) Aqırı Rısqul ekenine közi jetkendey, betine betin taqap, eriniñ moynınan quşaqtap, kürsinip qoyıp, köp jattı. (7623) Tätti tüs İzbayşanı qayıptıñ isimen Sibirge de, Saxalinge de alıp baradı. (7624)

Saxalin saparında jürip, Rısqul tuwğan elin, Aqsuw-Jabaǵılınıñ arşasın, Alatawdıñ aq şındarın, jädigeri Turarın, tulımşağı seltiygen Tüymetayın özeǵi üzilip saǵıńanda, İzbayşanı da añsaytın boladı. (7625) Jalğan xat päk köñildi jañıldıra almaydı. (7626)

Prixodko üyinde Nataşanın bäsire bölmesi bolar edi. (7627) Bölme tap-tuynaqtay taza, şap-şaq qana. (7628) Bir qabırǵa kitap tolı şkaftar, ekinşi jaq irgede jap-jaltır qara

piyanino turadı. (7629) Jaltırağanı sonşa, süwretin körinedi. (7630) Nataşa gimnaziyadan kelgen boyı, portfelin tastay salıp, formalı kiyimin awıstıruwğa da şıdamı jetpey, piyaninonıñ awır qalpağın aşıp, nazik sawsaqtarimen pil süyekti appaq klavişalardı basıp-basıp qalğanda, kişkentay jüregiñniñ qıldarın birew şertip-şertip jibergendey siyqırlı ün tögilip jüre beredi. (7631)

Axat atanıñ qotır ağaş dombırasınan özge aspap körmegen Turar üşin piyanino degeniñ tek ertektiñ elesi. (7632) Biraq ertekte emes, tüste emes, jaltıq qara ağaşın siypawğa da jasqanıp, siyqırlı küy sandıqtıñ qasında tur. (7633)

– Oynap körşi, – dedi Nataşa Turarğa aynalmalı döñgelek orındıqtı usına berip. (7634)

– Joq, men bilmeymin, – dep Turar şeginşektep edi, Nataşa onı jeñinen tarttı. (7635)

– Uyalmaq-aq qoy, mümkün, üyrenip ketersiñ. (7636) Mümkün, senen ülken muzıkant şıǵar. (7637) Sen öte alǵırsıñ ğoy. (7638) Az waqıtta jazıwdı da, oquwdı da üyrenip qaldıñ. (7639)

Turarğa mına qızdıñ boyamasız şın sözi jiger berdi me, iymenbey barıp orındıqqa otırıp, äweli qaz-qatar appaq klavişalarğa bir qarap alıp, oñ qolınan suq sawsağımen ğana birewin basıp bayqadı. (7640) Däw küy sandıq munı jatırqağanday gür ete qaldı. (7641) Turar qısılnıñqırıp Nataşağa qarap edi, qız sıqılıqtap külip jiberdi. (7642) Sonan soñ basqa orındıq äkelip, Turarmen qatar otıra qalıp: (7643)

– Käne, bir än aytıp körşi. (7644) Meyli, qazaqşa bola bersin. (7645) İnıldap, nobayın keltirsen bolǵanı, – dedi. (7646) – Men qosılayın. (7647)

– Än bilmeymin. (7648)

– Qoyşı. (7649) Birde-bir än bilmeysiñ be? (7650)

Besağasta änşiler bar-aq edi. (7651) Biraq änderi muñdı keletin. (7652) Toytomalaqta, boza jorada ekew-ekew qosılıp aytısqanda, sözderi mına sarındas keletin: (7653)

Jıyırmağa jıyırma juwıq deydi (7654)

Şañıraqtı kötergen wıq deydi, ğaşıq jar. (7655)

Oralıñnıñ barında oyna da kül, (7655)

Ölgennen soň qara jer suwıq deydi, qaşıq jar. (7657)

Nege ekeni belgisiz, sol köp änderden qazır Turardıñ esine tüskeni «Elim-ay» boldı. (7658) Axat ata udayı osı äwenderdi dombıramen tıñqılatıp otırar edi. (7659) Qazır Nataşa qolqalap qoymağan soň, bala sol äwendi ıñıldap ayta bastap edi, Nataşa ilezde qağıp alıp, piyanino tiline tüsirdi. (7660)

– Qazaqşa bir söz bilmeysiñ, qalayşa tez tüsinip qoydıñ? – dep Turar tañ qaldı. (7661)

– Muzıkağa tildiñ, tilmaştıñ keregi joq, jaqsı muzıka kimge bolsa da tüsinikti, – dedi qız qazaq äwenin birden uğıp alğanına quwanıp. (7662)

Xat tanımaytın Rısqulğa qatın-balamdı özimmen birge ala ketemin dep arız jazıp bergeni üşin türme bastıq Aleksandr Bronnikovtı qaytadan sayasiy tutqındar kamerasına awıstırğan. (7663) Äw bastağı ümiti aqtalmadı. (7664) Bir kamerağa dini basqa orıs pen qazaqtı qatar jatqızıp, ırıldastırıp qoymaqşsı edi, qayta bular nağası, biri jiyendey bawırlasıp ketti. (7665) Rısquldı qoyşı, ol endi qaqpangğa tüsken qasqır, bülıkşıl Piterdiñ buzıǵı bala Turardı bolşevikterdiñ ideyasimen awızdandırıp jürer dep, Prixodko känigi revolyusiyonerdiñ irgesin awlaq salğan. (7666) Biraq aqlı tüsten keyin kirdi. (7667) Prixodko Turardıñ sanasın şirkewdiñ şırmawıǵımen şatıstıramın dep jürgende, Bronnikov Leninniñ esimin onıñ balǵın jüregine keskileseñ öşpeytindey etip jazıp qoyǵan. (7668)

Prixodko Turarğa bir emes, eki muǵalim tawıp bergenin özi de bilgen joq. (7669) Biri öziniñ qızı Nataşa da, biri – Aleksandr Bronnikov. (7670) Nataşadan Turar orıstıñ tili men älippesin üyrense, Bronnikovten ömirtanuw ğılımınan, qoǵamtanuw ğılımına awızdanıp, sawat aldı. (7671) Nataşadan ol Puşkinniñ atın esitti, Bronnikov arqlı Lenin esimi jüreginde mǵñgi jattalıp qaldı. (7672)

Arkaşa men Nataşanı Turar küymege salıp, gimnaziyaadan alıp qaytqanda, Nataşa Turardı jibermey, ekewi otıra qalıp, Puşkinniñ ertegilerin oquwşsı edi. (7673) Bir küni Nataşa Puşkinnen «Tutqın» degen öleñi oqıdı. (7674)

« Siju za reşetkoy v temnise sıroy. (7675)

Vskormlennıy v nevole orel molodoy. (7676)

Moy grustnıy tovariş, maxaya kırılom, (7677)

Krovavuyu pişu kluyet pod oknom. (7678)

Kluyet i brosaet, i smotrit v okno. (7679)

Kak budto so mnoyu zadumal odno. (7680)

Zovet menya vzglyadom i krikom svoim (7681)

İ vımolvit xoçet: «Davay, uletim! (7682)

Mıy volniye ptısı: pora, brat, pora (7683)

Tuda, gde za tuçey beleet gora (7684)

Tuda, gde sineyut morskiye kraya, (7685)

Tuda, gde guliyam liş veter...da ya!...» (7686)

– Tura turşı, Nataşa! – dedi Turar qaratorı jüzine qan şapşığanday küreñitip. (7687)

– Ol meniñ kökemdi qaydan biledi? (7688)

– Kim? – dedi Nataşa tükke tüsinbey, şaşıratqı gülindey kögildir közderi tañdana keñ aşılıp. (7689)

– Puşkin. (7690) Mınaw jazıp otırğanı meniñ kökem ğoy. (7691) Juwan temir tordıñ ar jağında, dımqıl tünekte otırğan meniñ kökem. (7692) Ol temir torğa muñaya qarağanda: «ätteñ, qanat bitip, mına tesikten uşıp şıǵıp, aqbas şındarğa, tek samal jel esken keñ duniyege ketsek», degendey bolıp otıradı. (7693)

– Oy, Turarka! – dep külip jiberdi Nataşa. (7694) Üni botaqannıñ moynındağı kumis qoñırawday sınǵırlaydı. (7695) – Puşkindi äldeqaşan atıp öltirgen. (7696) Ol seniñ kökendi qaydan biledi? (7697)

– Joq, Nataşa. (7698) Mınaw meniñ kökem tuwralı, – dep Turar könbedi. (7699) Köngisi de, sengisi de kelmedi. (7700) Puşkin onıñ sanasına payǵambar bolıp endi. (7701)

– Endi kökemdi alısqa-alısqa alıp ketedi. (7702) Ol jaqta jaz bolmaytın körinedi. (7703) Şanağa iyt jegip jüredi eken. (7704) Aq ayu boladı eken. (7705) Al, meniñ kökemniñ jırtıq şekpeninen basqa kiyimi joq, – dep muñaydı kenet. (7706)

Nataşa öziniñ kişkentay dosın ayap ketti. (7707) Onıñ qam köñilin nemen kötererin bilmey, qayıp qana kömekteserin bilmey qiynaldı. (7708) Jügirip kuhniyağa barıp, işine alma salıp pisirgen appaq nan äkelip: (7709)

– Mä, Turarka, – dedi. (7710)

Turar nandı qağazğa orap qaltasına saldı. (7711)

– Jeseñşi, – dedi Nataşa kökşil közderi meyirlenip. (7712)

– Kökeme aparıp beremin. (7713) Mümkün, onı tayawda äketetin şığar. (7714) Jolğa azıǵı da joq. (7715)

– Bişsara Turarka, – dep Nataşa balanıñ qap-qara şaşınan siypap qoydı. (7716)

Kenet Nataşanıñ bölmesine Prixodko mırzaniñ özi kirip keldi. (7717) Qorqıp ketken Turar ornınan uşıp turdı. (7718) Urlıq qılğan adamday, qaltasındaǵı nandı siypaladı. (7719)

– A, Nataşenka, şefke alğan şäkirtiñniñ tabısı qalay? (7720) Ne oqıp otırıñdar? (7721)

– Puşkindi, papa, – dedi Nataşa jarqıldap. (7722)

Prixodko qabağın tüyilip, tunjırap qaldı. (7723)

– Quday zañın oqıt oğan demep pe edim? (7724) Zakon Bojii ol sabaqtan öziñ de naşar ülgerip jürsiñ, Nataşenka. (7725) Jaqsı emes. (7726)

– Meyli, papa üyreteyin. (7727) Özim de üyreneyin. (7728) Mine, qazir otırayıq, – dep Nataşa Zakon Bojii kitabın izdep bäyek bola qaldı. (7729) – Bir tilek aytsam, orındaysıñ ba, papa? (7730) Orındasañ, aytqanıñnıñ bärin-bärin isteyin. (7731)

– Ol ne, ayta ğoy, qızım, – dedi Prixodko Nataşanıñ ıqılasına riyza bolğanday qabağı aşılp. (7732)

– Turardıñ kökesin katorgağa aydatpay-aq qoyşı. (7733) Osında bola bersin, sonda Turar da bizben birge boladı. (7734) Ekewmiz Zakon Bojii oqıymız. (7735) Jaray ma, papa? (7736)

Perişte beyneli nazik qız papasınıñ buǵı moynınan quşaqtap, onıñ saqal basqan topraq tüstes betine möliye qaradı. (7737) Äkesi qızınıñ qolın moynınan boşatıp: (7738)

– Qızım, munday ängimege aralaspa. (7739) Bu bala-şağa aralasatın is emes. (7740) Turardıñ äkesi sottalğan adam. (7741) Oğan meniñ pärmenim jürmeydi. (7742) Men älginde oğan jolıgıp qayttım. (7743) Turardı özimmen birge ala ketemin dep joğarı jaqqa arız bermekşi. (7744) Onısınan tük te sıqpaydı. (7745) Öytkeni jası on törtke jetpegen balanıñ ssılkağa aydaluwşınıñ soñınan ilesüwine zañ joq. (7746) Biraq, äkesi ketse de, Turar bizdiñ üyde tura beredi. (7747) Solay ma, Turarka? (7748) Mümkün, oquwğa tüsip ketersiñ. (7749) Sağan quday äkeñniñ jolın bermesin. (7750) Quday jolın qalap al. (7751) Qor bolmaysıñ. (7752) Oqıp, adam bolıp, patşağa adal qızmet etsen, bälkim, keyin äkeñdi aydawdan bosattırıp alarsıñ. (7753) Sen öte zerek balasıñ. (7754) Äytpese, seni üyge kirgizbes te edim. (7755) Al, quday bergen qabiletti qor etpew kerek. (7756) Azdap sawatıñ aşılgan soñ, eger aytqanımdı buljıtpay orındap jürseñ Duxovnaya seminariyağa tüsiremin. (7757) Sonda jabayı basurmandardı şın quday jolına bastaytın sen bolasıñ. (7758) Äne, adasqan äkeñe sonda qol uşın bere alasıñ. (7759) Äkeñdi jaqsı köretiniñ ras bolatın bolsa, oğan kömektesip, onı şıñrawdan şığarıp aluwdıñ birden bir jolı osı. (7760) Oylan. (7761) Men sağan şın niyetten jaqsılıq tilep turmın. (7762) Qudayğa sensen, quday seniñ tilewiñdi beredi. (7763) Basqanıñ şarapatı şamalı. (7764) Qudayğa sen, bala! (7765)

– Turarka, kel, tez-tez oqıyıqşı Zakon Bojiıydi, – Perişte peyildes beykünä qız kişkentay dosınıñ tuyıqtan şığar jolı tabılğnaday, tez-tez Xakon Bojiıdi oqısa, Turardıñ äkesi türmeden bosanatınday quwanıp, senip qaldı. (7766)

Altın tüstes ädemi şaşı tolqındanıp, aqsarı jüzi albırıp, şaşıratqı gül közderi jäwdirep, bar ınta-ıqılasımen janaşır bolğan perişte pişindes qızdıñ mına bir qızba äreketine Turar da nanıp qalğanday. (7767)

Balanıñ iyligeyin degenin körgen Prixodko jüzi jılıp, tükis qabağı jadrap: (7768)

– Molodsı, – dep bölmeden şıgıp bara jattı. (7769)

Prixodko – patşa tärtibiniñ qulaq kesti qulı. (7770) Al, onıñ pärwana tüsinigi boyınşa, şirkew patşa tağınıñ en senimdi saqşısı. (7771) Patşağa qarsı qastandıq piyğıl jaylağan adamdar şirkewge barmaytındardıñ, qudayğa nanbaytındardıñ arasınan şığadı. (7772) Olardıñ jüregine dıyu-şaytan uyalağan. (7773) Al, qazaqtıñ qarşaday balasın äm zerek balasın xristiyan dininiñ nasiyxatşısı etip bawlı alsa, onda onıñ qazaqtarğa degen ıqpalı orıs popınıñ ıqpalınan on ese, jüz ese pärmendi bolmaq. (7774) Tatarlardıñ birsıprası, yakut-saxalar, tipti alıstağı japondardıñ edäwiri xristiyan dinine kirip,

şoqındırıldı emes pe? (7775) A, nege qazaqtardı şoqındırmasqa? (7776) Bulardı qaşanğı mılıqtıñ küşimen, nayzaniñ uşimen ustap turarsıñ. (7777) Bul da kerek, ärine. (7778) A, dinge, qasiyetti pravoslaviye dinine kirgizseñ, wısıñda ustaw oñayıraq. (7779) Osi sayasattı oyaz bolıp, gubernator bolıp, tübegeyli qolğa almaytını ökinişti. (7780) Niçego, pravoslaviye şirkewiniñ adal pärwanası Prixodko mırza tübinen oylaydı. (7781)

Osınday oydıñ tolğağına tebirengen Prixodko öz bölmesiniñ törinde turğan ikonniñ aldına barıp qayta-qayta şoqındı. (7782) İkondağı quday-ananıñ qolındağı näreste onıñ közine Turar bolıp elestey berdi. (7783) Prixodko şoşıp ketip, qaytadan julqınıp şoqına berdi. (7784)

***

Turar keşki apaq-sopaqta kamerasına qayıp kelgende, kamerada kökesimen birge otırğan Bronnikov körip äri tañdanıp, äri quwnaıp qaldı. (7785)

– O, Saşa aғay, siz bizge qayıp keldiñiz be? (7786)

– İyä, Turar, sağındım sizderdi. (7787) Biraq meni qazir äketedi. (7788) Sen joqta kökeñ ekewmizdiñ bitirgen şarwamız mınaw, – dep Turardıñ qolına bir paraq qağazdı ustata berdi. (7789) Turar qağazdı ölewsiregen şırağdanniñ älsiz jariğına tosıp turıp, jelep oqıy bastadı. (7790)

«Jetisuw gubernatorına Vernıy türmesinde jatqan katorjnik Rısqul Jılqıdaydarovtan arız. (7791)

Aldağı iyun ayında kelesi etappen katorgağa aydalmaqşımın. (7792) Osi sebepti Sizden quldıq ura ötinemin: balam Turardı özimmen birge ala ketüwge ruxsat etiñiz. (7793) 25 may 1906 yıl. (7794) Vernıy qalası. (7795) Sawatsız Rısqul Jılqıdaydarov üşin qol qoyuşı

Aleksandr Bronnikov».(7796)

Bala sileyip turıp qaldı. (7797) Janınday köretin adamnan, tuwğan äkesinen ayırılattın kez munşa tayap qalğanı qattı şoşıttı. (7798)

– Meni olar jibermeydi, köke, – dep äkesiniñ moynın quşaqtadı. (7799)

– Onı qaydan bilesiñ? – dep Bronnikov balanıñ iyıǵına tarttı. (7800)

– Prixodko ayttı. (7801) Ol meni şoqındırmaqşı. (7802) Şirkew oquwına tüsiremim deydi. (7803) Sonda äkeñdi katorgadan bosatıp ala alasıñ deydi. (7804) Äkeñ arızdangänmen bäribir seni oğan qosıp jibere almaymız dedi. (7805)

– A, zalım! – dep Bronnikov şökelep otırıp öz tizesin özi dāw judırıgımen bir urdı. (7806) – Senen pop tärbiyelep şıǵarmaqşı eken ğoy. (7807)

– Ne deydi? – dep Rısqul qos qolımen jer tirep silkine türegeldi. (7808)

– Tınış! – dep basuw ayttı Bronnikov. (7809)

– Şoqındırğanı nesi? (7810) Endi istemegen qorlıǵı sol edi. (7811) Qolında öleyin! – dep Rısqul des bermedi. (7812)

– Tınış! (7813) Bäribir qur kijigennen tük şıǵara almaysıñ, Rısqul. (7814) Balaǵa kesiriñ tiyip ketedi qur beker. (7815) Oyalanayıq. (7816) Senen pop jasamaǵı, ärine, iyttik, Turar bawırım. (7817) Poptıñ ülkeni – Gapon. (7818) Sol ülken iyttiñ kesirinen Piterde mındağan adamnıñ qanı tögildi. (7819) Sol ülken iyttiñ kesirinen mine, me elimnen, semyamnan ayrılıp, alısta, abaqtıda jatırmın. (820) Joq, Turar sen şirkew oquwına tüspeysiñ. (7821) Şoqınbaysıñ da. (7822) Bul barıp turǵan masqaraşılıq. (7823) Otarşıl oñbağandardıñ jeksurın sayasatı. (7824) Al, biraq mına arızdı qanağattandırmawı äbden ıqtıymal. (7825) Oñday jaǵdayda, Rısqul katorgaǵa ketip, sen qalğan jaǵdayda, Prixodkonıñ qaramaǵınan qutıluwǵa tırıs. (7826) Sen öte jassıñ. (7828) Biraq jaǵday seni eseytti. (7829) Erte eseydiñ, bawırım. (7830) Bul qalada qalma. (7831) Prixodko oñbağan seniñ sanandı uwap, öz xalqıñnıñ jawı etip bawlımaq. (7832) O, zalım, iyt! (7833) Aldanba, Turar! (7834)

Älgi arızǵa jawap köp keşikken joq. (7835) Oblıstıq basqarma Vernıy polismeysteri arqılı mına mändi jawap qaytardı. (7836)

«Vernıy polismeysterine. (7837)

Oblıstıq basqarma Vernıy türmesinde jatqan katorjnik Rısqul Jılqıaydarovqa mınanı xabarlawıñızdı tapsıradı. (7838)

Onıñ arızı qanağattandırılmaydı. (7839) Erejeniñ 120-şı statyasına say, jası on törtke jetpegen balalar katorgaǵa ata-anasımen birge aydaluwǵa jatpaydı. (7840)

Osı jawaptı xabarlağanıñız tuwralı Rısqul Jılqıydarovqa qol qoydırıp, qağazdı polisiya Basqarmasında saқтаñız. (7841)

Vise-gubernator Ostaşkin.» (7842)

31 May 1906 yıl. № 8465». (7843)

1906 jıldıñ iyun ayının tamıljığan tanında Rısqul kamerasınıñ qulıp soñğı ret saldırladı. (7844) Rısqul özine jıl jarım merzin meken bolğan tas zındanmen qoştastı. (7845) Ol soñğı ret ayqış-uyqış som temirli terezge qaradı. (7846) Quwqıl aspanıñ qıyığı körindi. (7847) Bet oramaldıñ kölemindey qana qıyıq. (7848) İzbayşa tigip bergen şaşaqsız oramalday. (7849) Aspanıñ alaqanday kölemin körip, İzbayşa esine tüskende, Rısquldıñ büyregi bir bülk etti. (7850) Tım bolmasa, qoştasa da almay qalatın boldı. (7851) Endi qaytip tiridey körisüwge tağdır jaza ma, joq pa – belgisiz. (7852) Qoştasıp, arızdasıp qaluw kerek-aq edi. (7853) Quday qos körmedi. (7854) İzbayşa jazdı degen tilxatqa Rısqul sengen joq. (7855) Jüregi qurğır iyt qapqanday qapalı. (7856) Suwınar, suwalar kezi bolsa da jürektegi sezimdi sılıp alıp tastawğa eşkimniñ äli kelmeydi eken. (7857)

İzbayşa men Tüymetaydan köz jazğalı eki jılğa jaqındadı. (7858) Olardan ayırılıw qıyın da bolsa, waqıt ötken sayın bet-jüzi, elesi kömeskilene bergen. (7859)

Al, Turardıñ jöni bir basqa. (7860) Türmege tüskennen bastap, tün balası özimen birge bolğan ulıñıñ iyisi äkeniñ jan-düniyesinde qılışpen qırıp juwsañ da ketpestey bolıp sinip qalğan. (7861) Endi sol Turarmen ayrılısatın qıyamet-qayım azabı azınap tur. (7862)

Bügin tüni boyı ol balasın bawırına qısıp jattı. (7863) Amal jetse, Rısqul öziñiñ kökiregin jarıp jiberip, jalğız jädigerin qaltalı qasqır siyaqtı kewdesine jasırıp, alıs saparğa özimen birge ala keter edi, oğan ayla joq. (7864)

Tün boyı köz ilmey, qıyanattan muzdağan jüregin jılıtqısı kelgendey, Turardıñ ıssı basın kewdesine qısıp jattı. (7865) Bu tüni oğan ötken-ketken xiykayanı aytıp, mazalağan joq. (7866) Aytar ängime ayılıp bolğan. (7867) Rısquldıñ kersoqpaq, keskilesken qıyın ömiri balasınıñ basında ülken bir kitap bolıp jazuwlı tur. (7868) Rısqul oqılmağan jan bolğanmen, kökiregi oyaw adam edi. (7869) Türmeniñ uzaq tünderinde balasın uyqıdan qısıp otırıp aytqan sırları zaya ketpes. (7870) Turar endi bir jıyırma jıldan keyin ulı

jazuwşımen dos bolıp, öz äkesiniñ basınan ötken ştırman şındıqtı oğan arman ağısınday etip aytıp berer. (7871) Sodan barıp «Qaraş-Qaraş» tuwar...(7872)

Rısquldıñ esine, Saymasaydı atar aldında, bir tüp but basında otırğan kişkentay şımşıq tüse ketti. (7873) Qar suwırğan ızğırq jel qos qanatın kewlep, jünin qobıratqan sol şımşıq tırmısıp butadan tırnağın ayırmay qasarısıp qalıp edi. (7874)

– Balapan, – dedi Turardıñ basın müyizgek alağanımen siypap. (7875) – Qanatı qataymağan balapanım, qara dawılğa qarsı uşa alarmısıñ, sen? (7876) Iğı joq, seldir butanıñ basında jalğız qaldıñ-aw, sen! (7877) Atasına nälet! (7878) Küñey-küyrek bolma, biraq. (7879) Ölmeysiñ! (7880) Sup-suwıq surğılt küldiñ arasında sönbey jatqan bir tüyir şoqtay bolıp, qalıñ qara bulttıñ arasınan jilt etip, anda-sanda kün de köriner. (7881) Jüdeme! (7882) Jarlınıñ jan serigi – jasımaw. (7883) Jasıma! (7884) Uqtıñ ba, Turar? (7885)

– İye, köke, – dedi uyaw jatqan balası äkesiniñ qırsıǵı qalıñ, qırtısı mol moynın qısa tüsip. (7886)

Soñǵı ret kameranıñ esigi aşıldı. (7887) Pişpekten keşe kelip jatqan etap bugün ertelep jolğa şıqpaq. (7888) Tañǵı salqınmen jürip, ıstıq tüskeñse jol öndirmek. (7889) Pişpekten şıqqan atar awıstırıldı. (7890) Arbalardıñ küpşekteri maylandı. (7891) Aydawıldar jañardı. (7892) Azıq-tülik tiyeldi. (7893) Qırǵızstannan kele jatqan katorjnikter otırğan arbalar Vernıy türmesiniñ aldına kelip, dayın turdı. (7894)

Rısquldıñ ayağın kesindep, awlağa alıp şıqqan kezde äli tañ bozala bolatın. (7895) Türmeniñ işi qulaqqa urğan tanaday, aydaladağı alıp moladay tıp-tınış edi. (7896) Kenet qañǵır-quñǵır, şaqır-şuqır dıbıstar abaqtınıñ işin kernep ala jöneldi. (7897) Rısqul tükke tüsinbey, bul sıldır-küldir ayağımdağı kisenniñ dıbısı şıǵar dep qalğan. (7898) Söytse, Aleksandr Bronnikov jatqan sayasiy tutqındar kamerasınıñ terezeleri eken. (7899) Qaydan estigeni belgisiz, Bronnikov Rısquldıñ дәl qazır aydalıp bara jatqanın bilip, öz joldastarımen birge tereze torların toqpaqtap tur eken. (7900) Bul qoştasu belgisi edi. (7901) Ğalamat sätinde soǵılğan şirkew qoñırawlarında osınaw ün türme qızmetkerlerin üreylendirip jiberdi. (7902)

Äkesin katorganıñ alıs saparına şıǵarıp saluwğa ilese şıqqan Turar mna qaharlı ünge qulaq türip, äkesinen ayırılıw qayǵısın umıtıp ketkendey: (7903)

– Dyadya Saşa, – dep ayqaylap jiberdi. (7904)

İş jaqtan Bronnikov te ayqaylağan. (7905) Biraq, onıñ ünin tas qamal estirtken joq. (7906) Ne aytqanı belgisiz. (7907)

Aydawıldar Rısquldı awladan şığarıp äketkenşe asıqtı. (7908) Kisendewli ayaqtıñ adımı qısqa. (7909) Kisenniñ saldırı kamera terezeleriniñ tarsılına qosılıp, qoştasuw äri qosılısuw gimnin şarıqtatıp äketkendey. (7910) Mına beymezgil tañda бүkil Almatı zil uyqıdan oyanıpü äldebir tawsoğar tolqınnıñ, taqtardı sıqırlatar soqqınnıñ alıs sarının estigendey, eleñdep qalğan siyaqtı. (7911)

Budan bir jarım jıl burın Rısqul özi kelip tarsıldatqan qaqpa artta qaldı. (7912) Toq attar jegilgen qos arba köldeneñ tur eken. (7913) Aldıñğı arbada eki tutqın, eki aydawıl. (7914) Soñğı arbada bir tutqın, qos aydawıl. (7915) Bul arbada da endi eki tutqın boladı. (7916) Rısquldıñ serigi – jası özimen şamalas qızılşıraylı, qıyaq murtı qapsağay qırğız eken. (7917)

– E, tuwğan, emi joldaş bolğan turbaybızbı, – dep Rısquldı köñildene qarsı alıp, quyırğımen jıljiy ıǵısıp, qasınan orın berdi. (7918)

Verniy türmesiniñ ökilderi etap aydawıldarınıñ bastıǵına katorjnik Rısqul Jılqıaydarovtıñ tutqındıq delosın tabıstadı. (7919)

Arbalardıñ döñgelegi qozğala bergen kezde, Turar äkesinen ayrılğanın endi şın sezingendey, üstine birew may quyıp, ot qoyıp jibergendey, tula boyı lap etip: (7920)

– Köke! – dep şıñǵırıp jiberdi de, özin ustap turğan aydawılardıñ qolınan julqınıp şıǵıp arba soñınan etpettey umtıldı. (7921) Arbanıñ artında ayağın salañdatıp jiberip, äkesin qalqalap otırğan tükis aydawıl balanıñ kewdesine mılıqtıñ istigin tirep, jaqındatpadı. (7922) Attardıñ jürisi qatayıp, döñgelekterdiñ aynaluwı jıldamdağan sayın bala alqınıp, adımı arbanıñ jıldamdıǵına jetpey, amalsızdan istikten qosqoldap ustay alıp süyretilip bara jattı. (7923)

– Vot, çertenok, vot kirgizenok! – dep aydawıl aşuwlandı. (7924) Mılıqtıñ dümin qattıraq iyterse, istik balanıñ kewdesine kirş etip kirip keterdey. (7925) Endi bir sätte bala istikti qoya bere salıp, ısqınıp alğa umtılıp, qolın soza bergende äkesiniñ belbewine sawsağı ilindi. (7926) Belbew ertede şuwda jipten toqılğan eski edi. (7927) Tümrege kelgende onı aydawıl şeşip alıp, kamerağa ala kirüwge ruqsat etpegen. (7928) Tutqında

jatqan adamğa beldik, belbew ustaw ustavqa jatpaydı. (7929) Sodan jaña türmeden şığarda eski belbewdi Rısqulğa qayıp bergen. (7930)

Turardıñ sawsağı ilingen belbewdiñ şuwda jibi setinep, bir talşığı balanın wısında qalıp ıdıray berdi. (7931) Arbadan eki üş adım keri qalıp qoyğanda da äkesi men eki aranı älgi şuwda jip jalğan kele jattı. (7932) Belbew jip tarqatıla tarqatıla tawsılğanday edi. (7933) Alsıstan qarağan adamğa baqıttı bir bala batpırawıq uşırıp, oynap bara jatqanday köriner. (7934) Al, mına balanıñ bar ümiti tarqatılğan belbew jibinde ğana qalğanday, ökpesi qabınıp, öti jarılıp, janı murnınıñ uşına qonaqtap, zımırıp keledi. (7935) Balanıñ bul jandalbasasın äweli qızıq körgen artqı aydawıl oyun tübi ört bolıp jürmesin degendey, äke men balanın arasın jalğap kele jatqan älsiz jipti ştkpen qıyıp jiberdi. (7936) Sol sät bala qolımen awa qarmap, umtılıp-umtılıp barıp, etpetinen qulap tüsti. (7937) Jiptiñ şubatılğan jalğawına tutıp qalğısı kelgendey, kişkentay qolın alğa soza quladı. (7938)

Jippen birge janı qosa üzilip ketkendey bolğan Rısqul: (7939)

– Turar! (7940) Tur ornıñnan! – dep iytine berip edi aydawıl ayaq-qolı kisendewli tutqındı kewdesinen iytirip qalıp, arbağa op-oñay şalqalatıp tüsirdi. (7941)

Tutqın ğırğız sonda Rısquldı iyıǵımen demey berip, añratıp än saldı: (7942)

A-aha-a-a! A-aha-a-a! (7943)

Saǵıñanda bir kellersin (7944)

Sarğayğanda bir kellersin (7945)

Ala-tonnıñ bawırına-a-a... (7946)

Rısqul öz qurannıñ birawız süresin işinen qaytaladı: (7947)

Düniye bir qıysıq jol burañdağan. (7948)

Baq taysa, erge dāwlet quralmağan. (7949)

Künine toqsan toǵız bāle körsen, (7950)

Sonda da küder üzbe bir alladan... (7951)

Aldı tuman, artı munar, alıs jol bastaldı. (7952) Noqta siymas äziz basqa tuwra qurıq tüsken soñ, tırp etüwge şama joq, tek kisen sıldıraydı... (7953)

Birinşi kitaptıñ soñı.

2.2. AKTARMA

KIZIL CEBE

I

Hapishane yönetimi hile yapmayı başardık diye düşündü. (1)

Aslan ve kaplanı bir kafese kapatırsan, bir biri ile savaşıyor sonunda ikisi de zayıflayıp, kendiliğinden yok olur. (2) Özellikle, bir Kazak ile bir Rus'u aynı koğuşa yerleştirmek, Prihodko Bey'in düşüncesine göre, aslan ve kaplanın hırıldamasından daha zor bir çatışmaya yol açmalıydı. (3)

Vali Taube bir akşam şehrin önde gelenlerini toplayıp büyük bir yemek vermişti. (4) O zaman Vali'nin dediği Prihodko'nun aklına iyice yerleşmişti. (5)

Taube: –Beyler, dünyadaki en kısa hikâyeyi biliyor musunuz? Sadece dokuz kelimeden oluşur demişti. (6)

Fakat hiç kimse bunun cevabını bilmiyordu. (7) Tam o sırada kitapsever Vali kendisinin çok okuyan ve bilen biri olduğunu tekrar vurgulayıp, itibarının artacağını hissederek şöyle dedi: (8)

– İki kişi, bir kaplan. (9)

Bir adam, bir kaplan. (10)

Kaplan. (11)

Beyler enselerini kaşıdı. (12) Çoğu şaşkına döndü. (13) Vali kahkaha attı. (14)

– Beyler, iki adam birbiriyle kapışırsa sonunda birisi ölür. (15) Yalnız kalan adamı ise kaplan yer. (16)

Davetliler, Vali'nin zekiliğine şaşırarak hayret içinde, kristal kadehleri tokuşturup, çok hürmetli Taube'nin şerefine diyerek ayakta şarap içtiler. (17)

Prihodko'nun hesabına göre, Rıskul ve Bronnikov birbirini yiyecekler. (18) Böylece kaplanın rolünü kendisi alacaktı. (19)

Birkaç gün geçti, fakat iki tutuklunun arasında henüz kavga çıkmadı. (20) Bir ara dayanamayıp koğuşa Prihodko Bey'in kendisi gitti. (21)

– Durumun nasıl, Bronnikov? (22)

Bronnikov bu sorunun sırrını hemen anladı. (23)

– Nasıl olduğunu mu soruyorsunuz, Prihodko Bey. (24) Beni bin tane tahtakurusu ile bir Kazak`ın yağmasına bıraktınız. (25) Artık sabrım tükeniyor. (26)

Bronnikov baktı ki, bu durum Prihodko Bey`in hoşuna gitti. (27) Fakat hapishane müdürü cömert görünmek isteyip: (28)

– Ne arzu edersiniz? diye sordu. (29)

– Mum verdirmenizi isterim. (30)

– Veremeyiz. (31) Zararlı kitaplar okuyabilirsiniz. (32)

– Eğer «İncil» zararlı bir kitap ise, tamam o zaman,– diyip Bronnikov karşı gelmedi. (33) Sadece torbadan yıpranmış bir kitap çıkarıp, sıvazladı. (34) Prihodko da gerçekten «Kitab-ı Mukkades» mi diye kitaba elini uzattı. (35)

Hapishane müdürü kitabı açıvermişti, açılan sayfa dördüncü bölümün başıydı: «Adem a.s. ile Havva a.s. beraber olduktan sonra, Havva a.s.`ın Kabil adlı oğlu doğdu... Sonradan Habil doğdu»...yazılı sözler gözüne çarptı. (36)

– Bu başka dinin kitabı değil mi? (37) Siz Rus olduğunuz için Ortodoks Kilisesi`nin kutsal kitabı «Evangel`i» okumanız gerekmiyor mu?– dedi aniden Prihodko, Bronnikov`a darılmış gibi. (38)

– Prihodko Bey, «Evangel» dediğimiz «Kitab-ı Mukkades`in» yenilenen nüshası ya. (39) Aslında ikisi aynıdır. (40)

– Nasıl yani, Bronnikov, anlamıyorum. (41) Siz Ortodoks Kilise`sinin kabul ettiği imparatora karşısınız. (42) Ona rağmen dini kitap mı okuyorsunuz, çok ilginç, sır gibi. (43)

– Ben bu kitabı bir daha okursam, belki yanlışımı anlarım, – deyiverdi Bronniykov. (44)

– Olabilir, – dedi Prihodko şüpheyle. (45) – Dediğin gibi olsun, mum getirteyim. (46) Kitabın anlamını o küçük çocuğa da anlatınız. (47)

Prihodko, Turar`ı çok önceden vaftiz etmek istemişti. (48) Bu durum ona o düşüncesini gerçekleştirmek için bir fırsat gibi geldi. (49)

***

Prihodko Bey gerçekten dindar bir kişiydi. (50) Onun ibadet eden iki iktidarı var: biri hukuk, diğeri ise din. (51) Kendi evinin başköşesinde iki resim asılıdır: biri– İsa Peygamber, diğeri II. Nikolay. (52) Turar her pazar onu faytonla Katedral’a götürürdü. (53) Beyi kiliseye girip Tanrı’sına ibadet edip çıkana kadar, seyis çocuğun dışarıda beklemesi lazımdı. (54) Doğrusu da odur. (55) Ama Beyi şöyle der: (56)

– Turar, hadi, sen de gel. (57) Atlara kimse dokunmaz zaten. (58) Ağaca bağlayıver. (59) Gel, senin ilgini çekecek. (60)

Kilise çanları çın–çın çalıyor. (61) Kapının önünde sadece siyah giyinen yaşlı kadınlar, aqsaq toqsaq ve körler sırayla el açıyorlardı. (62) Prihodko Bey onların avuçlarına bozuk para bırakırdı. (63) Dilencilerin bazıları teneke kutu uzatır. (64) Prihodko’nun bıraktığı para tak–tak edip, tenekeye düşerdi. (65) Dilenciler, beyin peşinden yürüyen Turar’dan da ümitlenirlerdi. (66)

– Tanrı sana uzun ömür versin, cömert çocuk,– deyip mırıldanırlardı. (67)

Turar çekinirdi. (68) Turar’ın verecek parası yoktu. (69)

– Tanrı sana yardım etsin, deyip birisi onun elinden öpmek ister. (70)

Turar ise daha çok çekinirdi. (71)

Dilenciler için kişinin ırkı önemli değil, parasının olması yeterlidir. (72) «Bu çocuk burada ne yapıyor?» demezler. (73) Prihodko gibi soylu birinin yanında yürümesi boşuna değil diye düşünürler. (74)

– Tanrı sana mutluluk, mertebe versin, cömert çocuk! (75)

Kubbenin altındaki çanlar çınıyor. (76) Çanların sesi kilisenin içinden insanın kalbini söküp atacak gibi sızlanarak çıkıyordu. (77)

Kiliseyi çevreleyen meşe ağaçları bile ibadetin hüzünlü sesine kapılarak, onlar da Tanrı’ya ibadet etmek istiyormuş gibi isteksizce uyuklayıp, sesi içlerinden tekrarlıyor, yaprakları fısıldaşıyordu. (78)

Kilise merdivenine çıkarken Prihodko Bey şapkasını eline alıp, vaftiz edilmeye başlar. (79)

Erkeklerin hepsi şapkalarını ellerine alıp, göğüslerine bastırıp, başlarını yere yeteri kadar eğerek, bütün çabalarıyla vaftiz edilirler. (80) Prihodko Bey göz ucu ile Turar'ın tay derisinden dikilen yuvarlak takkesine bakar. (81) Herkesin başı açık, sadece kendisinin takkeli olduğunu hatırlayan Turar çekinir. (82) Sağ eli kendiliğinden şapkaya uzanır. (83) Bunu fark eden Prihodko onayladığını göstermek için başını sallayıp, tebessüm eder. (84)

Turar dua edip, ibadet eden gruba karşı yabancılık hisseder. (85) Diğerleri yel deviren su kamışı gibi yıkılıp, bir eğilip, bir kalkıp, durmadan kutsanırken, yalnız Turar kımıldamadan durur. (86) Prihodko göz ucu ile yine Turar'a bakar. (87) «Sen de kutsan» der gibi baktığını anlayan Turar'ın tüyleri diken diken olur. (88) Fakat kutsanmaya eli varmaz. (89) Eli el değil, sanki kurşun gibi, ne kadar zorlasan da kalkacak gibi değildi. (90)

Minderden sakalı beline kadar uzamış piskoposun sesi, Tanrı'nın kendi sesi gibi kudretli iştiliyordu. (91) Tam başköşede iki eli iki tarafa gerinip, başı sarkık duran, azap çeken kişinin resmi göze çarpar. (92) Kendisi zayıf, iki ayağı sarkık duran adam bir deri bir kemik kalmış. (93) Bu çaresizi niye germişler? (94) Bu Turar için bir muammadır. (95)

Kilise içi farklı bir dünya, gerçek değil, rüya gibi. (96) Etrafta balmumları yakılmış. (97) Duvarlar resimlerle dolu. (98) Piskopos gürlüyor, koro sesi ara sıra hıçkırarak ağlıyor. (99) Kemikleri sızlatan, kalbe dokunan güçlü bir etki bu hayatın boş çabası, günlük meşgalelerinden uzaklaştırıp, yükseklere uçurarak, cennetin uçsuz, bucaksız enginliğini gözünde canlandırmış gibi. (100)

Sadece Prihodko'nın gözlerinden ateşler fışkırıyordu sanki. (101) Turar onun ne talep ettiğini anladı, ama eli yerine kurşun bağlanmış gibi hareket edemiyordu. (102) Başköşedeki resimde gerilerek asılan adamın da bakışları soğuk. (103) Başkalarına değil, ta kendisine gözünü dikip, suçluyormuş gibi. (104) Turar kaçmak istiyor. (105) Bütün vücudu soğuk soğuk terlemeye başladı. (106) Nefesi kesilip, kendisiyle ettiği mücadeleden canı burnuna gelmiş gibi azap çekti. (107)

Kilisedeki herkes Tanrı'sına baş eğerek içten dua edip yalvarırken, Turar korka korka etrafına bakınıyordu. (108) Kendisini her köşeden gözetleyen Saymasay'ın

adamları şimdi de kilisenin bir deliğinden ona bakıyormuş gibi hissetti. (109) Kilisede vaftiz edilenlerin arasında görürse, Saymasaylılar: (110)

– Rıskul haydudun çocuğu vaftiz edilmiş, kilisede gördük,– deyip bütün dünyaya duyururlar. (111)

Tam bunu düşündüğü sırada, Turar daha da sabırsızlanıp, hemen kaçmak istedi. (112) Prihodko’dan korkuyordu, gerilen adamın bakışlarından korkuyordu. (113) Ne için germişler?» (114) Babası Rıskul’u Saymasaylılar bağlayıp, birlikte dövdükleri zaman bir anda onun da başı bunun gibi öne düşmüştü. (115) Turar’ın gözlerini ayırmadan resme baktığını çoktan fark eden Prihodko: (116)

– İsa Mesih. (117) Kutsal Tanrı’dır.– dedi. (118)

«Tanrı bile böyle bir azap çektiyse, başkalarına ne olacak? (119) Deveyi yel uçursa, keçiyi gökte ara, diye buna demişler.» (120)

– Beyim, ben atlara gidip bir baksam olur mu?! (121) Asi atları birisi ürkütebilir,– diye fısıldadı Turar. (122) Prihodko başını çevirmeden: (123)

– Git!– diye sinirlenerek kem küm etti. (124)

Turar hemen gözden kayboldu. (125) Siyah giyinen bir yaşlı kadın öfkeli gözleriyle ona bakarak: (126)

–Üff, Müslüman, zalim!– diye ofladı. (127)

Turar’ın bu gidişine resimdeki Tanrı da, onun kutsal elçileri de, minderdeki piskopos da, kiliseyi dolduran dindarlar da memnun olmamış gibiydi. (128) Sadece, kiliseden çıktığında kapı eşiğinden kapıya kadar dizilen dilenciler gözlerini ayırmadan ona el uzatıp, başlarını eğip, her zamanki alışkanlıklarını yapıyorlardı. (129) Eşikle kapı arasındaki mesafe çok kısa olmasına rağmen Turar’a Sırat Köprüsü kadar uzun, cehennem ateşi gibi yakıcı gelmişti. (130) Cebinde kuruşu bile olmayan hizmetçi çocuktan da hayır dileyenler oluyormuş demek ki. (131) Tanrı evinde bile bu kadar dilencilik olacağı kimin aklına gelir ki... (132)

***

Aslan kendince sevgi besler. (133) Öz çocuğuna şefkat gösterdiğinde bile yüzü sinirli gibi görünür. (134) Birinin onu şımartmasını isteyip, istemediği de belli değildir. (135) Sırtını okşasan öfkelenmeye başlar. (136)

Uzun zamandır Rıskul'un içi Bronniykov'a ısınmamıştı. (137) Ama bu Rusa karşı buz gibi olan kalbi, çocuğu sevdiği için, yavaş yavaş erimeye başlamıştı. (138)

İyice sırdaş olup, ona güvindikten sonra bir gün Rıskul, Bronniykov'a: (139)

– Hey İskender, böyle oturacak mıyız? (140) Kaçsak nasıl olur? – dedi. (141)

Bronniykov artık şüpheleniyor gibiydi. (142) «Hapishane büyüklerinin tuzağı mı, acaba? (143) Beni kışkırtmak istiyor belki». (144)

– Nasıl? – dedi bir şeyler öğrenmeye çalışarak. (145)

– Sen çok biliyorsun ya. (146) Bir çaresini bulursun. (147)

– Yok, bir çaresi, – dedi koğuş içine dikkatle bakan Bronniykov. (148) Bir an demir pencereye de bakakalmıştı. (149) – Mümkün değil. (150) Bolat testere lazım. (151) Ama o bizde yok: bilek kadar demiri kıramazsın. (152) Bu ise taş. (153) Bronniykov geniş avucu ile soğuk duvarı sıvazladı. (154)

Demir kapının küçücük kapağı açıldığında oradan görünen gardiyanın tek gözü kurşun dolu tüfek gibi soğukça baktı. (155)

İskender ve Rıskul birbirine kırgınmış gibi, ikisi ayrı tarafa bakarak oturuyorlardı. (156)

Gardiyanın tek gözü sönmüş gibi kayboldu ve kapak tekrar kapandı. (157)

– Köpek nasıl da koku alıyor, dedi Rıskul. (158) – Nasıl da hemen hissetmiş. (159) Sözümüzü ona taşıyan bir şeytanı mı var. (160) Biz yalandan dövüşsek mi acaba? (161) O sırada köpek acele edip kapıyı açar. (162) Hemen ağzını kapatıp, donunu başına geçirip kapıdan çıkıveririz. (163)

– Mümkün değil,– dedi Bronniykov. (164) – Bunlar bunu da çoktan hesaba katmışlar. (165) Birisi içeriye girdiğinde, diğeri dışarıda gözetler. (166)

– Sen bilmezsin, ben bir defa bu hapishaneden kaçmışım,– dedi Rıskul yara izi dolu kel kafasını avucuyla yavaşça sıvazlayarak. (167) Bu hayatta neler geldi başıma. (168) Ooo, o anki özgürlük! (169) Tam beş gün özgürdüm. (170) Kaçıyordum. (171)

Evde bir gün bile gecelemedim. (172) Hiç dinlenmedim. (173) Alacalı taş bana hem yatak hem de yastık oldu. (174) Ama o bile pamuk gibiydi, hey gidi günler! (175)

– Tam bu hapishane mi? (176) Ne zaman? – dedi Bronniykov şaşırıp. (177)

– Tam bu hapishaneydi. (178) Ama koğuş başka. (179) Kerpiçten yapılmış dam idi. (180) Geçen sene yaklaşık olarak yazın sonuna doğru idi. (181)

– O zaman niye yakalandın? (182)

– Ee, İskender, o uzun bir hikâye. (183)

– Hapishanede ikimize sohbet etmekten başka yapacak ne var ki? (184)

Rıskul eski kalpağını taktı. (185) Eski kalpağını takmadan, uzun sohbete başlamazdı. (186) Ondan sonra yüksek demir pencereye bakardı. (187) Fakat pencereden hiçbir şey gözükmeydi. (188) Hayatın bir imgesi olan bu pencere Rıskul'un yazılmış kitabı gibiydi. (189) İlk defa hapishaneye düşme hikâyesi nasıl başlamıştı? (190)

Rıskul kapalı pencereden destek bekler gibi içinden bir şeyleri fısıldadıktan sonra, gümbürdeyip söze başlar. (191) Petersburglu İskender hapishanede yatıp da Kazak topraklarında dolaşır... (192)

II

Ahat dede çocuğun nabzını kontrol edip, bir an sessiz kalmıştı. (193) Diz çöküp başını kenara yaslayarak gözünü sıkıca kapattı. (194) Yaşlandığında kaş da ağarır, darmadağın kırılgan kaşları kapalı gözlerini gölgeliyor. (195)

Küçük barınağın içi çok sessiz, biraz gölgeliydi. (196) Sadece, evin tek penceresinin bir deliğini sinek dürtükleyip, çıkacak yer bulamadığından vızıldayıp rahat vermiyordu. (197) Normalde dikkate alınmazdı, ama bu kötü zamanda sineğin çırpınarak vızıldaması bile evdekilere ağır geldi. (198)

Barınağın çatısını yukarı doğru çeken tek bir direk– kalın bir ağaçtır. (199) Onun sadece göze çarpan bir ışığı vardır. (200) Ağaca iki yandan budanan çubuklar konulmuştu. (201) Barınağın iç çatısı sıvanmamıştı. (202) Barınağın ortasında yakılan odun ateşi ve dumanından evin çatısı oldukça tütsülenmişti. (203) Çatıdaki dumanı çıkaran tek tütsünün ağzından sondalar sarkmıştı. (204) Ağacı tutan tek dayanağa her

yerinden çivilenip, dizgin, kamçı, urgan, bir demet üzerlik asılmıştı. (205) Rıskul'un incecik eskimiş cepkeni ile eski keçe kalpağı da oradaydı. (206)

Eşikte tırtıklı duvara arkasını dayayıp, diz çöküp oturan iri kişi debelenen sineğin tarafına doğru bakakaldı. (207) Eğer sinek yerinde bir insan olsaydı elmas kılıç gibi ısıldayan kahrılı gözlerinin korkusundan altına ederdi. (208) Ama sinek gibi bir mahlûku insanın bakışı etkilemez bu yüzden de sinek vızıldamasını durdurmuyup, kötü camı tıklamaya devam etti. (209) İri kişi yerinden hemen kalkıp, başındaki keçe kalpağı ile camdaki sineğe vuracaktı, ama tabip amcanın dikkatini çekmeyeyim diye vazgeçti. (210)

Kısa saç örgüsünü deve yününden yapılmış iple bağlayan, kahkülü dalgalanan küçük bir kız ayran dolu tabağa elini uzatıp, kovayı kulpunu sallayıp şırıldatarak eline almıştı, uzun zamandan beri arkasını dönüp oturan güzel bir kadın, o kızın çıplak dolgun baldırını çimdikledi. (211) Kız sesli mi ağlasın yoksa babasına mı şikâyet etsin, bilemeden dudağını büküp, ayrına uzanan elini dikkat çeker bir şekilde çekip yere oturuverdi. (212)

Bu evdeki tek yerden ağaç yatakta yatan hasta çocuk, kız kardeşi Tüymetay'ın yüz ifadesini görüp gülecekti. (213) Ama gülmeye hali yoktu. Sadece, kansız, moraran dudağı bir azıcık kıpırdadı. (214) Yerden yatakta sarkık duran zayıf elini, kalkık burunlu yaşlı erkek tabib hala tutuyordu. (215) Zayıflıktan çocuğun dirseği o kadar şişmişti ki, göze çarpmaması mümkün değildi. (216) Dolgun, güçlü çocuk artık halsizleşip, çok zayıf düşmüştü. (217) Esmer yüzü şimdi ise bozarmıştı. (218) Gözlerinin altında morluklar oluşmuştu. (219) Eskiden hokka olan burnu artık süzülmüş, kötü görünüyordu. Fakat gözlerinde bir ışık vardı. (220) Ölüm ne kadar etrafında dönüp dolaşsa da o ışığı söndürememişti. (221) Yaşlı tabip kapalı gözleri ile sarkan kaşları arasında bunu fark edebilmişti. (222) Yaşlı tabib dikkatli bakışı ile çocuğun nabzından her şeyi tahmin etmişti. (223) Elini tutup nabzını kontrol etmesi, sırf ne söyleyeceğini merak eden anne babanın gönlünü ferah tutmak içindi, ayrıca tedavi yolunu söylemeye zaman kazanıp, düşünmek istemişti. (224)

Hasta çocuk, orada oturan iri yapılı adam Rıskul'un tek çocuğu olan Turar idi. (225) Yatağa düştüğünden beri iki hafta geçti, ağzına su damlatarak, anne babasının yanından bir an bile ayrılmadan oturmalarının üzerinden de iki hafta geçmişti. (226) İlk başta onun

hastalığına kimse önem vermemişti. (227) Hüzünlü, oyuna hevessiz, keyifsiz bir-iki gün geçirdiğinde, büyükler onu öylesine soğuk almıştır diye dikkate almamışlardı. (228)

Üvey annesi İzbayşa: (229)

– Güneş çarpmıştır herhalde, hiçbir zaman bir çocuk olup da söz dinlemiyor, takkesini takmasını hiç bilmez ki,—dedi. (230)

– Evet, o takkesini oyun oynarken yırtmıştı, – dedi kız kardeşi Tüymetay. (231) Babası Rıskul ise sadece başını okşamıştı. (232) O zaman babası bir şeyler hissetmişti: çocuğun başı ateş gibi yanıyormuş. (233) Kalın parmaklı elleri olacakları hissetmişti. (234) Çok şey görmüş o eller şüphelerini bildirmişti. (235) Baba elleri! (236) Bu ellerde yetişen çocuğun başka hayali mi olur? (237)

Rıskul kötüye yorumlamak istemedi. (238) Güneş çarpsa– çarpmıştır, diye boş verdi. (239) Turar'ın yüzü ise solmuş çiçekler gibi sararmaya devam ediyordu. (240) Akşama doğru dışarıya tuvalete çıkan çocuk tam eve girecekken bayıldı. (241) Akşam yemeğini hazırlamanın telaşında olan İzbayşa: (242)

– Eyvah! diye bağırdı. (243) Koşarak gidip, çocuğu kollarına aldı. (244) Yüksek sesle dışarıdaki kocasını çağırdı. (245) Normalde ağabeyinin her yanlış adımını takip edip, çocuk huyuyla alay eden Tüymetay da şimdi korkmuş, saçları ürpermiş bir şekilde ağlayacak gibi duruyordu. (246) Bu sestten yüreği hop eden baba eve fırlayıverdi, çocuğunun yüzünü görünce içini korku kapladı. (247) Ama bunu belli etmeden, sabredip Turar'ı alarak yerden ağaç yatağa götürdü. (248)

Turar, işte o zamandan beri ayağa kalkamadı. (249) Rıskul arka arkaya 3-4 geceyi uykusuz geçirdi. (250) Dudakları susuzluktan kuruyarak çatlayan, ateşi yükselen çocuğun ağzına su damlatarak başından hiç ayrılmadı. (251) Yönetici köyünden Akram İmam gelip, hastayı okuyup üflemiş gibi yaptı. (252) Ama galiba hastayı artık adamdan saymıyordu. (253) Vedalaşırken Rıskul'a: (254)

– Eee, kahramanım, bir şey olmaz. (255) Karahummaymış. (256) Allah'ım yardımcı olursa, bir şey olmaz, bir şey olmaz,— deyip yüz çevirip evden acele ile çıktı. (257)

Cefası çok şu dünyada, başına talih kuşu konmayan Rıskul için bu hayatın mürüvveti sadece çocukları Turar ile Tüymetay idi. (258) Tam yaşlandığında doğan umut

ışıkları. (259) İkisi gözlerinin nuru gibiydi. (260) Bunlardan öncekilere bu hayat nasip olmadı. (261) Küçüklükte ölmüşler. (262) Şehit olmuşlar bebekler. (263) Gökten düşen yıldızlar gibi sadece görünüp, sonsuza dek kayboldular. (264)

Böyle zor bir durumda kavuştuğu çocuk Turar'ı idi. (265) Turar ismini de ona zavallı babası ümit bağlayıp vermişti. (266) Şimdi ise büyüyüp, akıl baliğ olduğunda onu da ecel oyalayıp, tuzağını kabul ettirmeye çalışıyordu. (267) Namaz kılmaz, oruç tutmaz Rıskul artık ne yapacağını bilmeden şaşakalıp, çaresizce Allah'a yalvardı. (268) Peygamberin, Biybi-Fatiman'ın isimlerini içinden birkaç kere tekrarladı. (269) Baydibek dedesine, Domalak diye anılan Beybi-nur annesine yalvardı. (270) Bundan sonra çocuk iyileşip, Allah ona güç verirse, Tülkibas-Jualı'daki doğum yerine bir uğrayıp, Karatau altında, Bala-Bögen'e giden yolda yer alan Baydibek babası ile Domalak annesinin kümbetine başını eğip, saygı göstermeye söz verdi. (271) Çoktan vefat eden Jılkıydar babasını, Berdikul ağabeyini hatırladı (272). Onların mezarlarına gidip, hatim okutmayı düşündü. (273) Yalan dünyanın peşindeyken, onları hatırlayıp, hatim okutturmamış için özür dileyip, Turar senin de torunun, merhametini göster diye Jılkıydar babasının, Salık dedesinin ruhlarına yalvardı. (274)

Turar'ın bayıldığına İzbayşa da üzüлp, kaygılanıp hasta çocuğun üzerine titredi. (275) Yataktan kalkamayan, halsizleşen çocuğun idrarını yaptırarak onunla çok fazla ilgilendi. (276) Yine de üvey anne, Rıskul kadar acı çekmedi. (277) Rıskul birkaç gün içerisinde zayıflayıp, bayağı çökmüştü. (278) İzbayşa destek olsa bile can dostu olamadı. (279) «Her şey Allah'ın elinde. (280) İnsanın canı Allah'ın emanetidir, ne zaman geri alacağı onun kararıdır, diye söyleniyordu.» (281) Zaaftır belki, genç kadın Rıskul'u Turar'dan kıskanırdı bazen. (282) Kocası kendi oğlunun uğrunda kurban olmaya razıydı. (283) Can ciğerden tatlı, Turar için mal mülkün hepsinden vazgeçmeye hazırды. (284) Bütün dikkatini çocuğuna verip, genç kadını bazen umursamazdı. (285) Hatta Turar için bir kere ona tokat atmıştı. (286) Ayrıca çocuk, İzbayşa'nın kendisinin üvey annesi olduğunu biliyor. (287) Öz annesi olan rahmetli Kalipa yarım yamalak olsa da hatırında. (288) Tüymetay ise öz annesini bilmiyordu. (289) Bu yüzden de İzbayşa'ya alışıp, sıradan bir koyuna bırakılan yetim bir kuzu gibi onu çabuk sahiplenmişti. (290) Turar ise sahipsiz bir kuzu gibi boynunu bükерdi. (291) O anneden yetim olduğunu iyi biliyordu. (292) Ara sıra Kalipa'nın yaşlı babası geldiğinde onun kucağına sığınmasının sebebi de buydu. (293) Büyük babamın köyüne gideceğim diye babasını sürekli rahatsız etmesi de boşuna

değildi. (294) İhtiyar Mamırbay, yavrusundan ayrı kalan deve gibi hıçkırarak Besağış'taki Rıskul'un evine sık sık giderdi. (295) On beş evden oluşan Tau-Şilmembet köyü, Mamırbay'ın kızı hayattayken gelmeyip de, Kalipa rahmetli olduktan sonra atına binip sıkça gelişine şaşırılmışlardı. (296) Mamırbay küçük Turar'ı gördüğünde genç yaşında ölen Kalipa'yı görür gibi olacağını, Turar ise seksen yaşındaki Mamırbay'ın kucağına sığındığında burnuna annesinin kokusunun geleceğini Tau-Şilmembetliler nerden bilmezdi. (297)

Şu Janıs'ın yaşlısı neden bu kadar sıcakkanlı oldu,— diye boşuna şaşkına dönerlerdi. (298)

Mamırbay ise şöyle düşünür: (299)

«Çocuğa babanın yakınlığı enişte kadar.»²⁹⁰ (300)

Ama yanılıyor tabii ki. (301) Kaynatasına huysuz görünen Rıskul'un Turar'a yakınlığı enişte gibi değildi. (302) Rıskul'a onsuz hayat anlamsızdır. (303)

«Çocuğa babanın yakınlığı enişte kadar» demişti birisi. (304) Bunu herkes hemen kabul edip, tekrarlayıp söylemişti. (305) Demek ki, az da olsa gerçeklik payı olmalı. (306) Hayatta guguk kuşu gibiler az mı? (307) Her bulduğu tezeğin dibine yumurtlayıp, yavrulayıp ama çocuğuna bakmadan giden alacık guguk sonradan damın duvarında çenesini kapatmadan hayıflanır. (308)

Rıskul'un özelliği alacık guguktan farklıdır. (309) Şimdi taşın arkasından dağ keçisi gözetleyen atıcı gibi, tabip dedenin üzerinden gözlerini ayırmıyor. (310) Çocuğunun hayatı artık Ahat'ın elinde gibiydi, onun ağzından çıkacakları bekliyordu. (311) Bir an Turar'a bakmıştı, çocuk gözlerini ayırmadan ona bakıyordu. (312) Rıskul'un içi cız etti. (313) O, Turar'ın, eğer ölürse dünyanın bütün insanları toplansa da babasının giderilmez acı içerisinde kalacağını düşünüp, endişe ettiğini anlayabildi. (314)

Baba ile çocuk arasında sessiz bir anlaşma, dilsiz sevgi, ipsiz bağlanan yürekler olduğunu bu durum anlatmış gibiydi. (315) Yaşı küçük olsa da gözlerinde derin

²⁹⁰ Kazak kültüründe en büyük çocuk aile büyüklerinin yanına onlar tarafından yetiştirilmesi için verilir. Bu yüzden de çocuğun öz ailesi ile arasındaki yakınlığı uzak arkabaları kadardır. Bu atasözü bu durumu açıklamaktadır.

düşünceler yatan çocuğuma Allah reva göstermesin, beni çaresiz bırakmasın, diye Rıskul içinden dua etti. (316)

Mamırbay, Rıskul'un huyunu sevmezdi. (317) Yaşlanana kadar uysallaşamaması hoşuna gitmiyordu. (318) Bu kadar fakir olması, buraya da oraya da uyuşmaması bu huyu yüzünden diye düşünüyordu. (319) Dedelerimiz «Güçlü ile güreşme, inatçıya direnme» diye boşuna dememişler. (320) İmkânın olmadıktan sonra, altından kalkamayacağın işi üstüne almanın ne gereği var, en iyisi yavaş yürüyüp, doğru basıp, bu yalan dünyada birisinden ileri birisinden geri de olsa çocuk-çoluğunu yetiştir. (321) Dürüst olmak karın doyurmuyor. (322) Rıskul'un Kalipa'yı zorla elinden çekip alması Mamırbay'ın aklından bir türlü çıkmıyordu. (323) Yaşlı da olsa Tülkibas-Jualı'dan göçen Şımır'ın bir şımarığının baskısına dayanmayacaktı. (324) Rahmetli Kalipa: (325)

– Babama söyleyin. (326) Kendi isteğimle evlendim. (327) Kavga çıkarıp, boşuna başını önüne eğmesin, – diye söylediğini duyunca Mamırbay karga karganın gözünü oymaz diye düşünmekten başka çaresi kalmadı. (328)

Sinek biraz sessiz kaldıktan sonra tekrardan vızıldamaya başladı. (329) Kırkyama pencereyi delip çıkmaya bin yıl da gücü yetmezdi, ama camı pataklayıp, vızıldamasını bırakacak gibi de değildi. (330) Dışarıya, geniş dünyaya çıkmaya can atan bir mahlûktu. (331)

Ahat, dalgalanan kaşını düzelterip gözünü açtı. (332) Göz nuru samimi, güler yüzlü idi, her hareketini takip eden Rıskul neşelendi. (333) Tabip kendisi iyi duymadığından başkalarının da sağır olduğunu mu düşünüyordu acaba, nedense: (334)

– Rıskul! Hey, Rıskul! diye bağırdı. (335) – Allah yardımcısı olmuş, çocuğun ölümünden döndü. (336) Ağır gelmiş, şu karahummayı diyorum. (337) Artık bir şey olmaz, kendine geldi. (338) Malzemeleri taneli olan yemek yedirmeyin şimdilik. (339) Un kızartıp, sıvı bulamaç ver ve eğer bulabilirsen, koyunun eti lazım. (340) Sadece etin yağını alan çorbayı içir. (341) İnşallah, çocuğun iyileşecek. (342)

Ahat yerinden kalkıp, değeneğe dayanıp belini eğerek kapıya doğru yürüdü. (343) Çıkarken, arkasına dönüp: – Dediğim koyunun etini unutma,– dedi. (344)

Hemen koyun eti bulmanın kaygısını taşıyan Rıskul, tabip amcasına teşekkür etmeyi de unutmuştu. (345)

– Bu arada, üzerlik yakıp, gün kızardığında çocuğu evin dışına çıkarıp, başını kibleye çevirerek hindibanın kaynamış su ile okuyup üfle, dedi tabip geri dönüp. (346)

***

Hayvan kesemedi. (347) Evde hiçbir şeyi yok. (348) Doğru düzgün yiyecek bir şey olmadığı için Jeltaban da sarı sıçan avlayıp, gün boyunca dağ eteğini gezip evden uzaklaştı. (349) Dağ derken...(350)

Rıskul tam şuan teke avlayacakmış gibi, aceleyle dışarıya çıktı. (347) Can arkadaşı gibi kucak açan Talgar Dağları görünüyordu. (352) Evet, Talgar'a çıkmayalı da bayağı zaman geçmişti. (353) Geçen sene Petersburg'dan gelen alim Rus'u getirdikten sonra, Talgar Dağlarına tekrar çıkmamıştı. (354)

O günler de geçmişte kaldı. (355) Rusların arasından, özellikle üst düzey yöneticilerin içinde, bin yaşasın, onun gibi efendi, dürüst birisini daha önce hiç görmedi. (356) Metrey, evet, Metrey idi ismi. (357) Talgar'ın yüksek zirvelerine kadar yol gösterip götördüğü için Rıskul'a gümüş para vermişti, o zaman Rıskul evin durumunu iyileştirmişti. (358)

O Rus giderken: (359)

– Eğer yardıma ihtiyacın olursa haber ver, demişti. (360)

«Durumumu anlatıp, mektup mu yazdırsam acaba» diye düşündü bir ara Rıskul. (361) – Ama bir kere görmüş olduğum yerin dibindeki Rus'tan bir koyunun parasını sorup, dilenmem nasıl olur? (362) Elime tüfek alıp, dağ gezmem daha iyi olmaz mı? (363) Arayan bulur. (364) Geyiğin de tam semirdiği zaman...» (365)

Talgar'ın başı hafif bulutlu. (366) Rıskul ile Petersburglu Rus'un ayak değmemiş zirvelerine çıktığı Talgar Dağları. (367) Dünyanın tepesine yükselmişti o zaman. (368) Dünyanın yüksekliğini o an görmüştü. (369) «Ulu dağa çıkan var mı, kar tavuğunun etini yiyen var mı» sorusuna: (370)

– Var! (371) O – Rıskul, – diye cevap verse de olurmuş gibi. (372)

Hayatta başımıza gelenlere çare yok. (373) Rıskul, Saymasay'a gidip şansını deneyecek. (374) Bey'e eli boş gitmek olmaz. (375) Bulunursa, dağdan bir teke vurup onu hediye etmek istedi. (376) Yönetici meraklı değildir teke etine, onun eşlerinin

aşermesi de yok. (377) Ama yirmi yaşına girecek olan iri yapılı çocuğu için düşünüyordu. (378) Geyiğin aşıklarına meraklı. (379) Büyüse bile hala aşıklarla oynuyor. (380) Elinde geyik aşığı bulunsa, gökteki güneşten sigara tutuşturmuş gibi diklenip memnun olur. (381) Çocuğunun diğer yaşıt arkadaşları arasında gururlu olmasını Saymasay da istiyor. (382) Rıskul düşmanı olsa da, onun elinden hediyesini kabul ederdi. (383) Avcı buna inanıyor. (384)

Saymasay'ın Kaldıbek adlı bu oğluna hanımı hamile olduğunda ayı etine aşerince, yönetici sarayı tamamen karışmıştı. (385) O zaman işine yaranan Rıskul idi. (386) Ayak değmemiş yüksek dağlardan ayı vurup getirmiş, hanımının derdi ortadan kalkmıştı. (387) O sırada iltifat etmeyi seven toplum: «Vay, beyim, hanımınız cesur doğuracak» diye yaranmaya çalışmıştı. (388) Kaldıbek cesur olmadı, biraz deli, gevşek, sümüğü pırlayıp oyun oynamaktan başka bir şeyle ilgilenmeyen zayıf karakterli birisi çıktı. (389)

Avcı yola sabahın köründe çıktı. (390) Dağ yollarını yadırgayan Şolak Şabdar²⁹¹ Rıskul'un rahatını anladıktan sonra, Esik Irmağının kenarından eski yolla ağır ağır yürümeye devam etti. (391) Geçen, 1903 yılının yazında Rıskul tam bu yolla Petersburg'dan gelen beyi götürmüştü. (392) Ünlü coğrafyacı büyük âlim Dmitriyev özel olarak padişahın imparatorluğunun başkentinden gelip, Trans-İli Ala Dağlarının yüksek tepesi Talgar zirvesini araştırmak istediğinde, ona yol gösterip yardımcı olacak birisi lazımdı. (393) Meğerse bütün Almatı etrafından Talgar'ın zirvesine kimse çıkmamış. (394) «Kim var acaba» diye valiler bile soruşturduklarında Doğu Talgar Bölgesinde yaşayan Tau-Şilmembet Rıskul var, diye haber çıkmıştı. (395) Yöneticilerin isteği ile Saymasay yönetici Petersburg'dan gelen alime yol göstermek hem de yol arkadaşı olarak meşhur avcı Rıskul'u yanına vermişti. (396)

Âlim o zaman iri yarı, dağda yaşayan Kazak birini görüp, görünüşünü beğenmişti. (397) Öylece Dmiytriyev ata binmişti. (398) Rıskul'un ise at yerine kısa boynuzlu öküze eyer vurarak bindiğini görüp ona hayran kalmıştı. (399) Meğerse öküz dağ taşta yürümede attan çok farklı sayılmazmış. (400) O zaman Rıskul Esik Nehri'nin kenarından onu Trans-İli Ala Dağlarının zümrüt gerdanlığı Esik Gölünün kenarına götürmüştü. (401) Öylece Dmiytriyev: (402)

²⁹¹ Tüyleri akçıl sarı, yelesi ve kuyruğu demir kırı olan kula veya al at.

– Böyle bir mükemmeli gördükten sonra, Talgar zirvesine çıkmasam bile, benim hayalim gerçekleşti! diyerek Rıskul'un sırtını sıvazladı. (403)

Esik Gölünü geçtikten sonra Talgar'ın yamacı başlayıp, yol daha da zorlaştı. (404) Bitkilerin rengi değişip, yüksek yayla cennetindeki dağ çiçekleri ünlü âlimi neşelenerek karşıladı. (405) Dmiytriyev atından ters dönerek inip, dağ çiçeklerini denizden geçmiş gibi yüzerek, çöl reyhanını okşayıp, mercanköşkü koklayıp, bir anda: (406)

– O, edelveys! diye bağırıverdi. (407) – Edelveys cesur kahramanların çiçeğidir. (408) Seni de göreceğün varmış demek ki! (409)

Rıskul'a bunların hepsi garip geldi. (410) «Allah'ın kurumuş otuna da böyle şaşıranlar varmış. (411) Âlemsin ya, zaman kaybetmeden gideceğimiz yere bir varsak» deyivermişti. (412)

Âlim, her bitkinin sapından çakıyla kesip, titizce torbaya koyup, cep defterine bir şeyler yazmakla uğraşıyordu. (413)

– Bu edelveys. (414) Kazakça ismi ne? diye sorar Rıskul'a. (415)

– E, bildiğin kar gülü ya. (416) Bazen enlik²⁹² de denilir. (417)

– Buna biz akonit diyoruz, Kazaklar ne diyorlar? (418)

– Off, nesli tükensin, kurtboğan. (419) Hayvan yemez, yese ölür. (420)

Esik Gölünün etrafı dalgalanan yeşillik...(421) Kırmızı, yeşil çiçeklerle doludur. (422) Sepetçisöğüdü ile menekşe, sardunya ile dağ lalesi, ışkın otu ile şerbetçi, adiken ile hanımeli karışık sayısız bitkilerin isimlerini âlim üşenmeden sürekli sorup not aldı. (423)

O gün onlar Talgar etrafındaki başka bir yer Akköl kıyısına gidip, orada konaklayıp dinlenmiştiler. (424)

Akgöl, Esikgöl'e göre daha açık bir alandır. (425) Esikgöl kenarında süzülüp, süslenen güzel çam ağaçları burada yoktur. (426) Suyu da mavi değildir. (427) Her zaman soluk gözükür. (428) Yakası dolu alacalı taşlar vardır. (429) İri taşlar Talgar'ın yamacından bir zamanlar kopmuştu, Esik Göl ne kadar güzel olsa da, bu güzelliği ağzına

²⁹² Kar gülün diğer ismi.

su veren Akgöl'e borçludur. (430) Esik Gölü şimdi, yazın güneşin battığı akşam vaktinde, aniden kararmaya başlıyor. (431)

Temmuz ayı olmasına rağmen dağ kenarı soğuk. (432) Akgöl'ün aydın yüzeyi sınırlı. (433) Belki de bu yüzden kimse görünmüyordu. (434) Aksine, balık çokmuş, misafirimiz oltasını atıp, çabucak bir kova balık tuttu. (435) Kovadaki balıklar çırpınıyordu. (436) Balık oltaya her düştüğünde, âlim sanki karısı erkek çocuğu doğurmuş gibi sevinip kasketini gökyüzüne fırlatıyordu. (437)

– «Âlemsin ya» diye Rıskul onun bu hareketini beğenmedi. (438) Ne kadar fakir olsa da, gölden balık tutmayı önemli bir iş olarak görmeyen Kazak için bu bir çocuk oynacağı gibi geldi. (439)

Yorulan öküz biraz yayıldıktan sonra ileri gidip gıkı çıkmadan yatıverdi, gözlerini kapatıp geniş getirmeye başladı. (440) Sanki Zengi Baba²⁹³ namazı gibi. (441)

Rıskul taşkıran otunun çubuklarını, göl dalgalarının kenara çıkardığı dal ve çubukları toplayıp ateş yaktı. (442) Taştan ocak örüp, tütsülenen siyah çaydanlığı ateşe koydu. (443) Kökteñbil han²⁹⁴ balığı dünya tatlısıymış, Petersburglu misafir ile Rıskul doya doya yedi. (444) Atlar ile öküzü, ayı ya da yırtıcı hayvanlar öldürmesin diye Rıskul tüfeğine kurşun doldurup yanına koydu. (445) Çalının çırpısı sönmesin diye tekrardan odun topladı. (446)

Yüksek dağın tepesine çıkıp oturan iki adam aynı şiddetle yanan ateşe bakakalmıştı. (447) Misafir Kazakça bilmiyor, Rıskul'un Rusçası «benden - senden» ibaret. (448) Dili başka dini başka iki adama ateş ortak. (449) Ateş onların dilmacı gibiydi. (450) Dünyada ateşten öte temiz bir şey yoktur. (451) Hatta elmas, altında bile kusur, hata olabilir. (452) Ama ateşte kötülük olmaz. (453)

İlk başta Dmiytriyev şüphelenmişti. (454) Yabancı adam, dil bilmeyen çok konuşmayan gizli biri. (455) Talgar'daki bir Rus'un dediğine göre, tam bir haydutmuş. (456) O zaman bu beni dağ içinde öldürüp giderse ne olacak? (457)

Şimdi ise sofrada aynı yemeği paylaştıktan sonra, Rıskul'un ateşten gözünü alamayıp, sanki alev ışığında güzel bir resim görmüş ya da mükemmel bir ses duymuş

²⁹³ Kazak Türklerinde büyük baş hayvanın piri.

²⁹⁴ Balık türü.

gibi görünen halini fark edince şöyle düşündü: «Yok, böyle birinde kötü bir niyetin olması imkânsız.» (458)

Doru at ile Dmiytriyev'in bindiği kara at gece karanlığından çekinmiş gibi, birbiriyle savaşıp uyukluyordu. (459) Öküz geviş getirmekten yorulacak değil. (460) Ara sıra boğazında kemik düğümlenmiş gibi yapar, geviş getirmeye tekrar başlar. (461)

Tevekkül gecesini. (462) Uzaktan gelip, Talgar zirvesinin özelliğini öğrenmek için bu kadar eziyetli yolculuk çeken Dmiytriyev'in de kahramanlık. (463) Bilim uğrunda sadece cesur olmak lazım. (464) Ona yön gösteren, zorluk çeken, dağ gezen Rıskul'un ki de kahramanlık. (465) Bunu kabul eden âlim sonradan kendisinin Taşkent'te yayımlanan «Talgar – Trans-İli Ala Dağının En Yüksek Zirvesi» adlı kitabında şöyle yazmıştı: (466)

– «1923 yılının 28 Temmuzundan Talgar zirvelerine çıktığımdan beri tam yirmi yıl oldu. (467) 1903 yılının 28 Temmuzunda ben Talgar'ın güney tarafındaki en yüksek zirveye çıktım. (468) Ona ben «Bogatır» diye isim verdim. (469)

Benim yol haritam Almatı'nın doğusundan kırk kilometre uzaklıktaki Esik nehri boyunca devam etti. (470) Esik Nehri, Trans-İli Ala Dağlarının kuzeyinden akıyor. (471)

Sonradan aynı yolu Profesör Sapojnikov tekrarladı. (472) Ama Sapojnikov bu nehir boyunca sadece Akgöl'e kadar gidip, tekrar geri döndü. (473) Ama ben ise, Akgöl'den sonraki on-on iki kilometrelik yolu en zor şartlarda yürüdüm. (474)

Ama 1903 yılı, şanslıyım ki, yol gösterici olarak Doğu-Talgar Bölgesinin Kazağı Rıskul Jılkıydarov'u karşıma çıkardı. (475) Profesör Sapojnikov'a Rıskul gibi yol gösterici olmadı. (476)

O Şilmembet boyundan çıkmış sıradan bir Kazaktı. (477) Çiftçi olsa da ruhu güçlü, kuvvetli, dayanıklı bir Kazak idi. (478) Bu bölgede ondan daha iyi keskin nişancı, Trans-İli Ala Dağlarını ondan fazla bilen adam yoktu. (479)

Rıskul, beni daha önce haritası çizilmemiş zor yollarda yürütüp, Talgar'ın arkasından çıkarıp, Esik Nehri'nin başladığı kaynaktan öteye götürdü. (480) Onun sayesinde ben 1903 yılı seyahatimde önemli akademik sonuçlar elde ettim. (481) Bu başarılarımı ben yolarkadaşım Rıskul'a borçluyum. (482) Onun beni zor uçurumlardan, buzlardan nasıl geçirdiğini bir görseniz. (483)

Talgar zirvelerini ilk araştıran âlim olarak ben, buz sahası kenarındaki Esik Nehrinin başladığı yere Rıskul bölgesi diye ad verip, kendi haklarımdan yararlanarak onun ismini sonsuza dek yaşatmaya karar verdim. (484) Çünkü bilim için onun emeği büyük.» (485)

Bu sözleri âlim yirmi yıl sonra yazdı. (486) Yirmi yıl önce ise Akgöl kenarında, gece ateş başındayken bunları yazmayı hayal etmişti. (487) O gece Rıskul diz çökerek maşa ile ateşi karıştırırken, Muzart Dağını bile uygulandıran hüznü ve soğuk şarkıyı mırıldanıp söylüyordu. (488)

– Dünyanın peşindeyim on yaşımdan, (489)

Kurşundan daha ağır vücudum var. (490)

Sırtına su dökse de dökülmeyen (491)

Sapacak yolundan elbet bir gün... (492)

– Ne hakkında? diye sordu âlim. (493)

– Yalan dünya, kısa hayat, uzaktaki ana yurt hakkında, dedi Rıskul. (494)

– Sizin doğum yeriniz Talgar değil mi? (495)

– Çimkent. (496) Tülkibas'ı duydu? (497) Orda. (498) Aksu- Jabagılı biliyor? (499)

– Hee! (500) Aksu-Jabagılı?! (501) Biliyorum, biliyorum, dedi âlim iki gözü önündeki ateş gibi parlayıp. (502)

– «Taşına, toprağına kurban olayım, Aksu-Jabagılı! (503) Seni Petersburgdakiler de biliyormuş» deyip duygulandı Rıskul. (504)

Ertesi gün Rıskul Dmiytriyev'i Talgar'ın en yüksek zirvesi «Bogatır'ın» ışıldayan buzunu ile yürüttü. (505) Yüksekten bakıldığında kuytu yerlerde yayılan dağ keçileri iyice göründü. (506)

– Biz geyiklerden daha yükseldik, dedi Rıskul. (507)

Yükselince nefes kesilmeye başladı. (508) Âlimin yürümesi zorlaştı. (509) Başını dönüp, gözleri kararmasına rağmen o aceleyle bir şeyleri not defterine yazıyordu yazıyordu. (510)

– Rıskul, dedi âlim nefes nefese, şu geyiklerin yayıldığı yer artık senin isminle anılıyor. (511) Bütün ilmi kitaplarda o yerin ismi Rıskul boşluğu olarak geçecek. (512) Esik Nehri o yerden başlıyor ya. (513)

– Ben ismimin kitaba geçmesini hak edecek kadar âlim miydim? - deyip anlamadı Rıskul. (514)

– Yok, sen ilime âlimden daha az emek vermedin. (515) Sen bunu hak ediyorsun. (516)

– Böyle bir emeği en azından bir keçi avlayarak karşılığını verelim, deyip Rıskul neşelendi. (517) Emeğine değer vereni kim sevmez. (518) Bu Rus’a yaptığı hizmetlerin daha iyilerini ömrü boyunca Daulbay ve Saymasay’a birkaç defa yapmıştı. (519) Nerde onların Rıskul’a önem verdikleri? (520) Onun emeğinin karşılığını verdikleri? (521) Ama bu Rus âlime iki-üç gün yol gösterip, yanında olmuştu, ismini coğrafya tarihine kaydedeceğim diyor. (522)

Rıskul, o zaman kendisiyle aynı adı taşıyan bölgede dağ keçisi avlamıştı. (523)

***

Bunun üzerinden tam bir yıl geçti. (524) Rıskul kendi bölgesine tekrar geliyor. (525) «Rıskul» diye anıldıktan sonra o yeri kendisine sanki ait olarak görüyordu. (526) Bu yüzden artık kendi geyiklerinden birini vurup, tekrar geri dönecekti. (527)

Ama başarısız oldu. (528) Geçen senedeki bolluk bu sene tekrarlanmadı. (529) Geyik kokusu hissedilmedi. (530) Suvat başını gözetleyip bütün gün yatmasına rağmen geyik görünmedi. (531) Gelme gitme izleri de eskidi. (532) Sanki, yakın zamanda suvata gelmemişler. (533)

Konaklayıp yol gözetlerse belki bir şey elde edebilirdi ama Turar için endişelenmişti. (534) Yavrusu bağlı kalan kısrağ gibi sabırsızlanıp, kendi kendine bir şeylere huzursuzlanmaya başladı. (535) «Atasına lanet, Saymasay’a geyik avlayıp götüreceğim derken, çocuğumun hali ne olacak? (536) Lanet olsun, geri döneyim. (537) Yoldan onun koyunlarından birini alırım. (538) En kötü ihtimalle, Sibiry’a sürerler.» (539)

Öylece tüfeğini sürükleyip, aşağıda köstekleyerek bıraktığı atına dönecekken, avuç içi büyüklüğündeki hayvan izini fark etti. (540) «Çita!» dedi şaşakalıp, içi cız etti. (541)

Hemen toparlanıp, gördüğü yepyeni izle yürümeye başladı. (542) «İnşallah, vurursam, alaca çita derisi yönetici için güzel bir hediye olmaz mı?» (543)

Umursamaz dağ, karlı buzlu tepeler...(544) Sessiz taşlar. (545) Hareket görünmüyor. (546) «Off, kurnaz bir hayvan çıktı. (547) Geyik izini takip edip, kovalayıp gitmiştir herhalde. (548) İşte o yüzden geyik suya gelmemiş, korkmuştur. (549) Çita ürkütmüştür.» (550)

Kızılçık ağacının arkasından bir şeyler görünüp kaybolmuş gibi hissetti. (551) Gözlerini ovalayıp, hayalettir diye düşündü. (552) Meğer, tam karşısında eşik ve başköşe gibi gerilip gururlu bir şekilde çita duruyormuş. (553) Cesur bir tavırla «geleceksen, gel!» dedi. (554)

Mesafe pek yakın. (555) Çitanın bir kez zıplaması yetiyor. (556) Ama o zıplamadı. (557) Büyük ihtimalle, toktur. (558) Altın renkli alaca yünü parlıyor. (559) Ona göre semizdir. (560) Üstelik kısa zaman önce tüyü dökülmüş gibi görünüyordu. (561) Kendisine has asil bir duruşu var, gerçek hayvan. (562)

Çita anlamadan Rıskul' biraz bakakaldı. (563) Ama avcı tüfeğini kaldırırsa, galiba oktan önce zıplayacaktı. (564)

Avcının ilk başta yüreği cız etse de, Allah'tan kendisini hemen toparlayıverdi. (565) Hemen kaçarsa kurtulamazdı. (566) Çita yeter ki insan varlığını hissetsin, heybetlenir...(567) Yeminleri öyleymiş diyorlar. (568)

Rıskul çitanın gözlerine dik dik bakıp, meydan okudu. (569) Artık gözlerini kaçırmamalı, bu da tehlikelidir. (570) Dağda taşta yalnız yürüdüğünde bir hayli zor zamanlar geçirmişti, ayıyla bile dövüştü, aynı yuvadan olan kurtların tutuşunda kaldı. (571) Fakat bunların hiçbiri bu kıyametin yarısı bile değil. (572) Yaşadığı zorlukların en kötüsü budur galiba. (573) Birazcık kımıldayıp, korktuğun işaret gösterirsen çita yay gibi fırlayıp saldıracak. (574) Ne kadar pehlivan olsan da bu hayvana direnmek kolay olmayacak. (575) Çitanın bir vuruşu bile büyük devenin belini kırabilir. (576)

Aşağıdan kar tavuğu gıdıkladı. (577) Çitanın sadece bir kulağı birazcık kıpırdadı. (578) Az önceki kar tavuğu tekrar gıdaklayıp, vadinin bu tarafından diğer tarafına yüksek sesle uçuyordu. (579) Yukarıdan buzlu zirve bakıyordu. (580) Yardıma gelecek kimse yok. (581) Eğer bu yerde Rıskul beklenmeden ölürse, arayacak kimi var? (582) Ayrıca,

Talgar'ın bu yüksekliğine onun dışında kimse çıkmadı. (583) Dmitriyev ise uzaklarda. (584) Birkaç saniye içinde Rıskul'un aklına bin türlü düşünce geldi. (585) Ölürse hayvana yem olur, kemikleri dağılıp gömülmeden kalır. (586) Geçen sene âlim bu yere Rıskul ismini vermişti. (587) Allah yazdıysa bozsun. (588) Rıskul yeri Rıskul'un kazılmamış mezarına dönmesin. (589)

Bir birini çatışan saniieler geçiyordu. (590) Bir an Rıskul dayanamayıp: (591)

– Hey, hayvan dedi yavaşça. (592) – Ben sana dokunmayacağım. (593) Git, gidebilirsin. (594)

Çita, Rıskul'dan gözlerini kaydırdı, fark ettirmeden yaprak ve otları hışırdatmadan, pamuk üzerinde gidiyormuş gibi yavaşça yürüyüp, güzel bir şekilde gidiverdi. (595) Sonra o karşısındaki yar başıyla çapraz gidip yukarı, zirveye doğru yükseldi. (596) Ne bir taş ne bir çakıl kımıldattı. (597) Yar başıyla değil havada süzülüyormuş gibi gidiyordu. (598) Ok yetecek mesafe. (599)

«Atsam mı acaba?» diyen kötü düşünce Rıskul'un aklına tekrar geldi. (600) Sonradan kanaat etti. (601) «Bu kadar yiğit, sözünde duran asil hayvanı arkadan gizlenerek vurmak benim için ölüm olur, diye düşündü Rıskul. (602) – Bunun alaca derisini örteceğine Saymasay niye oğlağın derisini örtünmüyor!?» (603)

***

Dağ koyununu avlamakta başarısız olsa da, çitayla karşılaşp kan dökmeden ayrıldığına sevinen Rıskul, yüreği hafifleyip rahatladı. (604) Az önceki çitanın mertliğine hayran olup, onu koruyucusu gibi gördü ve ondan güç aldı. (605) Önemssiz ufak-tefek günlük çabaların kaygısı için, önemssiz bir koyun etine hüzünlendiği için gücenip, aniden sinirlenip tekrar güç buldu. (606) «Erkek azığı ile kurt azığı yolda değil mi, yahu, Saymasay'ın bir koyununu sormadan alırsam ne olacak sanki? (607) Yöneticinin boynunda benim nice hakkım gitti, ben niye bu kadar biçareyim, atasına lanet» diye Rıskul yönetici köyünün otlağına doğru gitti. (608)

«Çorbadan başka yemeğim yok, Allah'tan başka dostum yok.» (609) Tek kendime güvenmezsem, bana kim yardım eder. (610) Yönetici için bir koyun, kavuncunun bir keleş gibi değil mi?» (611)

Koyun sürüsü Kekilik Derenin güney tarafındaki çit sarmaşığı karışık otlakta yayılıyormuş. (612) Dağdan inen yalnız atlıyı uzaktan fark eden Eralı çoban eşeğini sürerek, avcının önüne çıktı. (613) Atlı süvari yaklaştığında Rıskul olduğunu anlayıp: (614)

– Ha, bu kim dersem, kahramanım sen misin? (615) İyi misin, dostum? (616) Aile bireylerin iyi mi? (617) Avdan mı geliyorsun? (618) Var mı bir şeyler? (619)

Geniş burunlu yaşlı güler yüz göstermeye çalışıyordu. (620) Gerçek niyeti budur, açık yüreklidir. (621) Ama az önceki hal hatır sorması alay etmiş gibiydi. (622) «Bir şeyler avladın mı?» – diyor bilerek. (623) Heybesinin yılan süpürmüş gibi tertemiz olduğunu görmüyor değildi. (624)

– Eralı, şu koyunu bana aliver, dedi avcı. (625) (hocam, ustadım)

Çoban herhalde «şaka yapıyordur» diye düşündü. (626)

– Zenginin malını ne yapacaksın, yiğidim, diye güldüğünde burnu daha da genişledi. (627)

– Hey, Eralı, ben ciddiylim. (628)

– Eee, yiğidim, ağabeyinle dalga geçmek istiyorsun, öyle mi? (629) Doğrudur, doğru. (630) Kendi koyunum olsaydı, herşey sana feda olsun diye koyunu önüne bırakırdım, ama benim elimde değil ki, benim başka çarem mi var, kardeşim. (631)

– Olmazsa, Eralı, bir koyunu Rıskul götürdü diye yöneticiye söyle, benden cefa görmüş gibi ağlamaklı olarak git. (632) Ötesini ben kendim hallederim. (633) Şimdi bu koyuna ihtiyacım var. (634) Kusura bakma. (635)

Rıskul sürgüye tam yaklaştığında semiz hayvan ses çıkarıp, yabani dağ koyunu gibi dimdik durup, aniden ürkerek kaçtı. (636)

– Hey, kahramanım, bu ne çocukluk, sessiz hayvanları ürküttün. (637)

Rıskul artık onun dediklerini dinlemeden at üstünde doludizgin giderek bir koyunu kapıp, çırpınmasına aldıriş etmeden önüne alıp gitti. (638)

– Kusura bakma, Eralı. (639) Özür dilerim! (640) Yöneticiye beni kötüle. (641) İyice kötüle. (642)

– Bu delirdi mi? diye çoban eşeğini çolayarak gidiverdi. (643)

Eralı çoban, Rıskul'un dediği gibi ne ağladı ne de onu yöneticiye kötüledi. (644) Avcı edepsiz davranışa da, «Rıskul da benim gibi fakir. (645) Ne yapayım, karga karganın gözünü oymaz. (646) Onu yakalatsam ne fayda bulurum. (647) Bir zorbalığı yoktu, muhtaçlığın çıkmazına düşmüştür herhalde» diye düşünen Eralı bu durum hakkında ağzını açmadı. (648)

Çocuktan al haberi, koyunu önüne alıp giden Rıskul'u, yönetici köyünün bir yardakçısı görüp beyine hemen bu haberi ulaştırmıştı. (649) Yönetici bu habere önem vermemiş gibi yaptı. (650) Çobanı da sıkıştırmadı. (651) «Bunu da söz diye söylüyor musun!» diye haberciye aksine suçlayıp, sözünü dinlemedi. (652)

Bu konuşmaya şahit olanlar: (653)

– Hayret, bizim bey çok soylu, gönlü açık birisi. (654) Tukımbay ise bir oğlak için bile hesap sorardı, diye yöneticinin değerini daha da arttırdı. (655)

Böylelikle bu hikâye unutulmuştu. (656) Bir gün yönetici, yakın yerdeki köyleri gezip, görmek için atına bindi. (657) Yanına birkaç adam aldı. (658) İçlerinde Taubay Başçavuş da vardı. (659) Köye yönetici geldiyse boşuna değildir diyen halk telaşa kapıldı. (660) Ya yeni bir vergiye bağlayacak ya da birisini mahkemeye çıkarıp, ceza verecek. (661) Yönetici boşuna gelmez. (662)

Bekledikleri gibi olmadı. (663) Kimse cezalandırılmadı, yeni vergi de bağlanmadı. (664) Yönetici başçavuşun evinde kımız içtikten sonra yemeğe kalmadan, Tau-Şilmembetlilere doğru gitti. (665) Atının başını Rıskul'un barakasının önüne sürerek: (666)

– Rıskul! (667) O, yiğidim, buraya gelsene, dedi yüksek sesle. (668)

Rıskul'dan önce dışarıya kurt gözlü esmer bir çocuk çıkıp, dışardaki atlılara gözlerini ayırmadan bakakaldı ve hemen içeriye girdi: (669)

– Baba, baba sizi büyük adamlar çağırıyor, diye acele ettirdi. (670)

Babası hiç oralı olmadı. (671) Yan yattığı yataktan yavaşça kalkıp, üstünü silkti. (672) Ağaç sandığın üstündeki eski kalpağını alıp, biraz oyalandı. (673)

– Baba, acele et, dedi Turar telaşlanarak. (674)

– Kimse kim. Beklese de ölmez. (675) Korkma! dedi babası öfkelenerek. (676)

Rıskul dışarıya çocuğunu da götürdü. (677) Turar çekinmişti. (678) «Yürü!» dedi babası. (679)

– Oo, yönetici! (680) Hayırdır! diye Rıskul at üstündeki Saymasay’a el uzattı. (681) Sonradan Turar’ı itip: (682)

– Yöneticiye selam ver, dedi. (683) Ev kadar büyük Kaldıkızıl aygırın üstündeki yöneticiye çocuğun uzattığı eli ulaşamadı, yönetici da eğilmedi. (684)

– Aaa, çocuğun muydu, yiğidim, diye yönetici çocuğu önemsemedi. (685) Uzattığı elinin havada süzülüp, önemsiz kalmasına öfkelenen çocuk, yöneticinin alaylı yuvarlak yüzüne, uçları kırıışmış, gülümseyen gözüne ters ters bakakalmıştı, bunu fark eden yönetici: (686)

«Hayret, börünün yavrusu da babası gibi cesurmuş» diye tiksindi, zorla eğilip elini uzatıvermişti, çocuk gözlerinden ateşler fışkırır gibi baktı ve geri döndü. (687)

Rıskul kıs kıs güldü. (688) Çocuğu suçlamadı. (689) İçinden onun bu davranışını doğru görmüştü sanki. (690)

– Eee, yönetici bey, attan in. (691) Gelmişsin, çağırılınca gelmeyen büyük misafirlerdensin. (692) Malikânemde sizi ağırlayayım. (693) Misafirim olun. (694)

– Hey, yiğidim. (695) Benim kaldığım yerde meşakkat de olur. (696) Bana keseceğin koyunu yemişsindir herhalde. (697)

– Eee, kayıp arıyormuşsun meğerse beyim. (698) Beni özlemişsin sandım. (699) Eralı’nın suçu yok. (700) Ben zorla aldım. (701) Bu çocuk karahummadan kalktı. (702) Koyun eti yemesi lazım dendiği için aldım, borcum borç. (703) Bir koyun için yöneticiye gidip rahatsız etmeyeyim diye çobana söyledim. (704) Suçlu benim, borcumu ödeyeceğim. (705)

– Vay, yiğidim, er ekmeği er kursağında kalmaz. (706) Önemli değil o. (707) Sebebi ziyaretim seninle baş başa konuşmak. (708)

Biri atlı biri yaya dereye doğru yavaş yürümeye başladılar. (709)

Yöneticinin özel konuşmak istemesinin sebebini anlamayan başçavuş ile haberciler şaşırıp, Rıskul’un kapısının önünde bekliyorlardı. (710) Turar ise bir onlara bir dereye

doğru giden babası ile yöneticiye bakıyordu. (711) Onun yerinde başka bir çocuk olsa evine bu kadar rütbeli adamın gelmesine övünürdü, Turar ise tam tersi endişeleniyordu.

(712) Küçük olsa da, bu gelişin kötü bir sonucu olacağını anlıyordu. (713)

– Ananın a.ı! (714) Annen nerede? dedi at üstünde canı sıkılan Taubay başçavuş. (715)

– Onun annesinde ne işin var? diye ikincisi güldü. (716)

– Bunun annesi genç, bilmiyor muydun? (717) İzbayşa gerçekten güzel kadın. (718) Bu çocuğun öz annesi Kalipa rahmetli olduktan sonra yöneticinin iznini almadan İzbayşa ile evlendi. (719)

Çocuk şişman sarışına cevap vermedi. (720)

– Ama eli öpülecek adammış. (721) Yoksa başında sıkacağı biti, havlayacak iti bile yokken başkasının istediği İzbayşa'yı kaçırır mı? diyerek sarışın başçavuş konuşmasını sürdürdü. (722)

Küçük çocuğa ayıp olur, anneden yetim kalmış çocuğun yüreği burkulur diye düşünmedi. (723) Ağzına geleni söylüyordu. (724) Yanındaki muhbir: (725)

– «Hey, muhtar, yeter artık. (726) Çocuk duyuyor.» diyecekti, korktu. (727) Kafasına takarsa peşini asla bırakmazdı. (728) Yöneticinin polisi gibi üzerinde forması, omuzunda yıldızı olmasa da gerçek polis gibi davranırdı. (729) Onlar gibi olmaya çalışırdı. (730)

İzbayşa, Tüymetay'ı ellerinden sürükleyerek aynı köyde oturan Ahat ihtiyarın evine gitmişti. (731) Ahat'ın karısı, küçücük köy Tau-Şilmembet'in kadınlarını yardıma çağırıyor, keçe yapıyorlardı. (732) Rıskul'un barınağının önünde duran yönetici önderliğindeki kalabalık atlıyı bütün köy gördü. (733) Hepsi evlerinin bir köşesinden gizlenip bakıyordu. (734) Sığınmacı ve dehşet içinde yaşamaya alışık köylüler «bu nasıl olur?» diye ürktü. (735) Keçinin kılından buzağıya ip ören dağınık kaşlı Ahat da, keçe kaynatıp kollarını sıvayan kadınlar da, onların arkasına saklanan çocuklar da, herhangi bir kötü haber bekleyip, iç çekip, çakılmış kazık gibi şaşkın şaşkın baka kaldılar. (736)

Temmuzun sıcaklığında sonbahar soğğunun titrettiği ağaç başından dökülen incecik yaprak gibi küçük köyün adamları da yöneticinin gelişinden endişeli...(737)

«Vergi mi topluyor? dedi Ahat çaresi kalmayıp. (738) Bir suçumuz mu var?» (739)

Ahat, Tau-Şilmembet'in ihtiyar bilgini. (740) Tülkibas'tan göç etmeden önce de Salik-Sarı dedenin lideri sayılan mertebeli yaşlısıydı. (741) Fakirliğin bağımlılığından çok çırpınıp kurtulamamasına rağmen güçlü, akıllı, ufacık, soyulmuş yumurta gibi yakışıklı bir ihtiyar. (742) İşini yavaş yapsa da tertemiz giyinen, bembeyaz sakalını sıvazlayıp her gün traş olan takva sahibi bir adam. (743) Büyük burunlu. (744) Dağınık kaşı gözlerini kapatır. (745) Yaz-kış kırağı düşmüş gibi. (746) Millet bunu bir işaret olarak algılayıp, Ahat'ı kendi evliyalari gibi görür. (747) Allah'tan başkasına yalvarılmayıp, çok zorluk çeken Rıskul bile Ahat'ın dediğini yapar. (748) Ahat da kahraman kardeşinin içini bilir, onu boş çevirmezdi. (749)

Ahat'ın tek isteği, Allah izin verirse, ana yurduna dönmek. (750) Sonbaharda rüzgarla yuvarlanan çakır diken gibi yirmi ev de Şilmembet Aksu-Jabagılı'dan çıkıp yuvarlanarak geze geze, bu Talgar'ın kenarındaki derenin birine gelip sığınmıştı. (751) Yerli halk bunları Tau-Şilmembet dediler. (752)

Bundan otuz-kırk yıl önce de Tülkibas, Aksu-Jabagılıdan bir köy dolu Kazak, Hokand Hanlığının baskısına dayanamayınca Almatı etrafına gelip yerleştiler. (753) Onlara Dala-Şilmembet diyorlar. (754) Onlar dağda değil çukur yerde kalırlar. (755) İlk başta Ahat, Rıskul ve aileleri önceden gelen göçmen akrabalarına sığınmak istemişti. (756) Ama göçmenin adı göçmendir, Dala-Şilmembet sonradan gelen kardeşlerini kucak açıp karşılamadı. (757) Doğu Talgar İlçesi Rıskul grubunu Dala-Şilmembet'e katmadan, dağın bir çukurundaki Beşağaç denilen bir yere yerleştirdi. (758)

Ekin ekip, toprakla büyüyenler için Beşağaç uygun bir yer değildi. (759) Su çıkarıp ekin ekecek takke kadar yer yok, eşeğin sırtı kadar küçük bir yer. (760) Kıt kanaat geçiniyorlardı. (761)

Koyunlarına gözleri gibi bakıp zar zor geçinen Tau-Şilmembetler eski mekânlarına dönmek istiyorlardı. (762) Doğdukları toprakları, ana yurtlarını özleyiyorlardı. (763) Kuş gibi uçup gidebilir mi, kanatsız halk? (764) Üstelik Dauılbay'ın öfkesi hala taze. (765) Yirmi evden oluşan Caliğ'in isyanını affedemiyor. (766) Dauılbay da ölümlü. (767) O ölünce ne değişecek? (768) Yerine geçen başka yönetici bunları kabul eder mi? (769) Bilinmez. (770)

Bütün dünya ile iletişimleri kesilmişti, Besağış'tan bakınca, Talgar'ın zirvesi ile bazen bulutlu bazen açık gökyüzünden başka bir şey görünmüyordu. (771) Dünyada ne olup bittiği belli değil. (772) Rus hükümdarı ile Japonlar savaşıyormuş diye haber çıkıyor. (773) Nasıl bir savaş, kime ne gerekmiş o tarafı da belli değil. (774)

Bundan dolayı, ayrı kalan «dolaşan göç» diye anılan az haneli köye yöneticinin ta kendisinin de tam öğle vaktinde gelip Rıskul ile yalnız konuşmasının sırrı nedir? (775)

Köy hayret etti. (776) Ahat ne olduğunu anlayamıyor. (777) Lider ihtiyarın bile şaşırdığını görünce diğerleri de ümit ve korku ile karışık bir duruma geldi. (778)

***

Koyunun bedeli pahalı oldu. (779) Yönetici az önce «er lokması er kursağında kalmaz» demişti. (780) İşte o lokma şimdi Rıskul'un boynuna kement olup bağlandı, onu boğmaya başladı. (781) Yönetici Rıskul'un bu küçücük yanlışını affetmedi. (782) Koyunu bahane edip, Rıskul'u yine zor bir yola sürdü. (783) İstedikini yapmazsa suçlu olacağını söyledi. (784)

Karanlık çöktüğü zaman Rıskul, Şabdal Şolağ'ı hazırlayıp ata bindi ve kimseye görünmeden kesişen iki yamacın tabanındaki düzlük yere gidip, ağaçların arasından aşağıya doğru ilerledi. (785)

Bu gidişini Ahat'tan başka kimse fark etmedi. (786) Yaşlı, gönlü bir şeyleri hissetmiş gibi heyecanlandı. (787) «Bu kahramanı yönetici yine at için gönderdi. (788) Tekrar çatışma çıkacak. (789) Etrafta kim varsa hepsinin atını yöneticiye verince bu Rıskul ne fayda gördü?». (790) Zorla bıraktırmıştık, kendisi de «artık yıldı almaya gitmeyeceğim» diye söz vermişti. (791) Bu yüzden de yöneticiyle arası açılmıştı. (792) Bu ne gidiş acaba, tuzağa düştü yine galiba, aslanım» diye Ahat iç çekip, Rıskul'un kaybolduğu düzlüğün dibindeki karanlığa dikkatle baktı. (793) Zifiri karanlıkta ses çıkarmadı. (794) Şabdar atlı süvari yamaç tabanındaki patika yolda sessizce ve temkinli gidiyordu. (795) Bir defa Rıskul'un tam yakınından yarasa fırlayıp geçti. (796) Kalın iğde ağacı arasından gözleri pırıldayıp baykuş yalpaladı. (797)

«Eee, şaşı gözlüm, dedi Rıskul baykuşa bakıp kıkırdayarak, ikimiz de gece haydutlarıyız. (798) Bizim işimiz gece biter. (799) Tavşan gözetleyip azap mı görüyorsun sen.» (800) Bu seferden Rıskul gece sürü yıldı ile dönmeyecek. (801) Bu sefer tek bir

yılkı için. (802) Tek bir yılkı götürmektense bir sürü yılkıyı götürmek daha kolaydı. (803) Bu sefer yönetici Rıskul'u Tukumbay'ın ünlü Kızıl Cebe'sine gönderdi. (804)

Kızıl Cebe - Alban, Kanlı, Janıs, Jalayı, Şapıraştı yerleşen bu etraftaki parlayan yalnız yıldızı gibi meşhur yüğrük yılkı. (805)

Kızıl Cebe – yönetici köyünün Kerim adlı biraz sakat çiftçisinin yalnız sarkık karınlı kara kırsrağından doğan, zayıf, açık kırmızı kulundu. (806) Sıradan bir tay iken onu Karakemer tarafından Kerim'in bir Kanlı dünürü istemişti. (807) Üç yaşından dört yaşına girdiğinde Kızıl Cebe – nisanda güzelleşen lale gibi parlayıp, düğün ve yemeklerde düzenlenen at yarışlarında hiç kimseye yol vermeyip dillere destan oldu. (808)

Bir sene önce Karakemer Ovasında geçen bir at yarışına Rıskul, Turar'ı yanında götürdü. (809) Turar Kızıl Cebe'nin en meşhur zamanında şahit olup Besağaş'a geri döndükten sonra çocuklarla oynarken yaya yarışta: – Ben Kızıl Cebeyim, diye bağırmıştı. (810)

– Tabi tabi sen Şolak Şabdarsın, diye dalaşıyor Korgan ustanın çocuğu Arman. (811) Arman Besağaş'ta doğan çocuk. (812) Turar'la aynı yaşta. (813) Babası, dedelerinin yurduna dönecekleri gün gelecek mi diye adını Arman²⁹⁵ koymuş. (814)

– Tabii ki de ben Kızıl Cebeyim, diye inatlaşıyor Turar. (815)

– Kendin bir düşünsene, senin babanın bindiği Kızıl Cebe değil, Şolak Şabdar değil mi? diye Arman zıtlaşmaya başlıyor. (816)

– Şolak Şabdar ben değil, Orazbay, deyip Turar arayı bulmaya çalışıyor. (817)

Orazbay – Rıskul'un kardeşi Moldabek'in çocuğu. (818) Kendini öven birisidir. (819)

– Evet, evet, Şolak Şabdar benim, diye Orazbay övünüyor. (820) Çünkü Besağaş'ta Şolak Şabdardan iyisi yoktur. (821) Orazbay için o bile büyük bir mertebe. (822)

– Bak, demedim mi sana, deyip Turar kazanmış oluyor. (823) Artık onun Kızıl Cebe olduğuna kimsenin şüphesi yok. (824) Şimdi ise Rıskul'un Tukumbay'ın Kızıl Cebe'sini ne olursa olsun getirmesi lazım. (825) O zaman yöneticinin onunla özel konuşmasının sebebi buydu. (826)

²⁹⁵ Hayal anlamındaki erkek çocuk ismi

Yönetici Tukımbay'dan Kızıl Cebe'yi isteyip, rica edeli bayağı zaman olmuştu. (827) Tukımbay kabul etmeyince, Kızıl Cebe aslında bizim köyden çıktı. (828) Soylu at yerini bulur. (829) Kerim'in kara kırsağından doğduğuna kimsenin şüphesi yok. (830) Malımızı geri ver, diye güç göstermeye çalıştı. (831) Ama zengin Tukımbay ikna olmadı. (832)

Tukımbay da kolay birisi değildi. (833) Son seçimde yöneticilik için aday olmuştu. (834) Bu sebeple de Saymasayla arası açılmaya başlamıştı. (835) Bu durum sonradan çatışmaya dönüştü. (836) Saymasay: – Alacağım! dedi. (837) Tukımbay: – Alamazsın! dedi. (838) Amaç Tukımbay'la dalga geçmek. (839)

Rıskul nasıl bir belaya bulaştığını bilmiyor değil. (840) Kızıl Cebe'yi elde ettikten sonra da Saymasay'ın kanaat etmeyeceğini hissediyordu. (841) Baş başa konuştukları zaman bu şüphesini dile getirdiğinde yönetici: (842)

– Hey, kahramanım, elime bir getir, sonrasını kendim hallederim. (843) Belki, Kırgız tarafına geçireceğim. (844) Orasını bana bırak, diye planını paylaşmıştı. (845)

– Bu sefer isteğimi yerine getirirsen, kazançlı olacaksın. (846) At sürünmeden yer tanımaz. (847) Dediğimi yaparsan, aramızın açıldığını da unutacağım, sen de unut. (848) Hırıldasan da ısıramazsın. (849) Benden iyisini bulamazsın. (850) Soyu bir akrabası. (851) Sen Şımır, ben Janıs. (852) İki de bir baba bir anneden. (853) Kırık sene kavga etse de düşman olmaz akraba dediğin. (854)

Rıskul yöneticinin bu söyledikleriyle tekrar şüpheye düşer. «Soyu bir olan karşı çıkmayacaksa akraba düşman olmayacaksa o zaman Janıs'ı bir kenara bırak da, Şımır'ı Şımır bile kendi yerinde niye geçindiremedi? (855) Daılbay dede tarafından bana senden daha yakın değil mi?» (856)

Bu fikrini o içinde sakladı. (857)

– Tamamdır, beyim, dedi. (858) Başka çaresi de yoktu. (859)

Saymasay'ın toprağına yerleşip, suyunu içip, ekmeğini yiyorsan istediğini yapacaksın. (860) Dediğini kabul edeceksin, nereye gönderirse oraya gitmek zorundasın. (861) Öyle yapmayacaksan kendi yolunu bul o zaman. (862) Hadi, Doğu Talgar İlçesinden defol. (863) Nereye gidersen, git. (864)

Doğu Talgar toprağına ayak basalı yirmi yıl oldu. (865) Rıskul, yirmi yıldan beri göze görünmeyen sakarı kendi boynuna taktı. (866) Çok hırpalanmasına rağmen kulluğun lanet olası bağımlılığından kurtulamadı. (867) Son bir yıl yöneticiden uzak durmaya çalışmıştı ama tuzağına tekrar düştü. (868) Bir koyunun bedeli bahane oldu. (869) Koyunu bırak Saymasay isterse kendi toprağından bile kovabilir. (870) Nereye gidip sığınacak? (871) Tülkibas kapısı kapalı. (872) Merke ile Jualı'da mekân bulunamadı. (873)

Yedi zirveli Talgar'ın en yüksek tepesi olan Jangırık'ın başı altınla kaplanmış gibi parlıyor, etrafını ışıkla saran ay gururlu bir şekilde yükseliyordu. (874) Normalde gözle görülmeyen öfkeli bulut altınla kaplanmış gibi yavaşça muhteşem bir hale geldi. (875) Ay yükseldi. (876)

Dereden çıkıp ovaya ilerleyen Rıskul'un kirli beyaz kalpağını ay ışığı fark etmişti. (877) Şabdar da, gri cekpen de, Tülkibas'tan kalan tek simge beyaz kalpak da bir an ağardı ve kayboldu. (878-879) Ovadan aşağıya doğru indiğinde arkadaki Talgar gururlanıp daha da heybetlenmeye başladı. (880)

Rıskul şimdi günah dolu bu işe çıkarken arkasına baktı ve ay ışığına bandırılıp gerinen Talgar'ı görünce, geçen sene Rus ile onun zirvesine çıktığı aklına geldi. (881) «Ne güzel günlerdi; dürüst, beyaz bir yoldu» diye ah çekti. (882)

Sonradan mırıldanıp kendi Kuran'ı gibi gördüğü şarkısını söyledi. (883)

***

«Kızıl Cebe» diye fısıldadı Rıskul. (884) Bu sefer başarılı olup Kızıl Cebe'yi elde ederse atasına lanet, dağ taş aşp Aksu- Jabagılı'ya gitmek istedi. (885) Aksu-Jabagılı aklına geldiğinde hayal kırıklığına uğrayıp gözleri yaşla doldu. (886)

Ama Tülkibas'tan kendisi önderliğinde götürdüğü fakir akrabalarını ne yapacak?! (887) Zenginliğinden değil, cesurluğundan dolayı gençken evlendiği İzbayşa'yı ne yapacak? (888 «Ben Kızıl Cebeyim!» diye ara sıra ciyak ciyak bağırarak Turar'ı nereye bırakacak? (889)

Geçen sonbahar Maylıbay yemek vermişti. (890) Yemek derken, doğusundaki Alban, Suan, Kızay, güneyindeki Trans-İli Ala Dağının öte tarafındaki Kırgızlar, batısındaki Ayagöz, Aksu'ın bu tarafındaki Argın, Nayman katılan büyük bir yemektir. (891)

Rıskul Şolak Şabdar'ı eyerleyip Karaturık, Şelek tarafına gitmeye hazırlanırken Turar önceden yapmadığı yeni bir tavır sergiledi. (892) Daha önce birçok yolculuğa gitti ama beni de götür dememişti. (893) Nasıl olduysa bu sefer çok yalvardı. (894) Çocuğun gönlünü kırmayıp, Şolağ'a bindirip onu da yanına aldı. (895)

Rıskul, karınca gibi kaynayan halk arasında kaybolur diye çocuğunu yanından bir an bile ayırmadı. (896) Ziyafetin en zevkli kısmı altmış kilometre koşacak at yarışıdır. (897) Kızıl Cebe o yarışta akan yıldız gibi birinci geldi, şöhreti daha da yükseldi. (898) Yemeğin üçüncü günü kökpar²⁹⁶ oynatıldı. (899) Özellikle, kökpar denildiğinde kendisini tutamayan Rıskul, Turar'ı arkasına alıp yarışın etrafında dönüp dolaştı, kızışan yarış alanına kendisi girmese de sebepsiz yere çılgık atıyordu. (900)

Doda²⁹⁷, arası 2-3 kilometre olan iki tepenin ortasında başladı. (901) Yokuştaki Saztöbe Saymasay köyünün bitişi. (902) Bayırdaki Kesiktöbe Tukımbay köyünün bitişi. (903) Saymasay'ın Küren Kaska atı debelenmeye hazırlanmış, eğitilmiş hayvan idi. (904) Küren Kaska'daki pehlivan Makaş, oğlağı yan yana iki defa kaptığında Tukımbay öfkeden kudurup tekrar tekrar yere vurdu. (905) Saymasay kahkaha atıp heybetlendi. (906)

Çok öfkelenen Tukımbay adamlarına Kızıl Cebe'yi oyuna hazırla diye emretti. (907) Kızıl Cebe, kökpar oynamakta eğitilmiş değildi. (908) Ama yarıştan çıkan Makaş'ın Küren Kaska'sını adım attırmadan kovalayıp yetişirdi. (909) Ne yazık ki, onun üstündeki çocuk Makaş'ın takımındaki²⁹⁸ oğlağı kapamadan kalırdı. (910) «Heyhat! Off, Kızıl Cebe! diye millet üzülür, ah çekerd. (911)

Kökpar insanı heveslendirmesin, bir heveslendirirse insanın iki gözüne kan dolar, yarını düşünmez. (912) Rıskul heveslik etti. (913) Saymasay'ın adamı olduğunu unutup, iradesiz birinin altında Kızıl Cebe'nin zavallı duruma düştüğünü görünce Şolak Şabdar'ı dehleyip, Tukımbay'ın yanına geldi. (914)

– Hey, Tukımbay! (915) Kanlı, Janıs'ın değil, Kızıl Cebe'nin namusu için bana izin ver ki deneyeyim, dedi. (916)

Tukımbay «bu ne demek?» diye etrafına bakındı, kalabalık Kanlı: (917)

²⁹⁶ Atla oynanan bir tür Kazak milli oyunu.

²⁹⁷ İki takım halinde kökpar oynama.

²⁹⁸ At sırtına oturulduğunda ata değen dizin iç kısmı.

– Ver, Tukımbay, ver! (918) Bu Tau-Şilmembet Rıskul ya. (919)

– Kökparın kutu sayılan kökbörüdür kendisi! (920) Ayağına soylu at değmeyince çok yorulmuş, diye uğuldaştı. (921)

Rıskul Şolak Şabdar’dan inip, ona Turar’ı oturttu, dizgin ve kamçıyı çocuğuna verdi. (922)

– İyice otur. (923) Oyunculara yaklaşma. (924) Çarparlar, dedi Turar’a. (925)

Keçe kalpağını başına takıp kollarını sıvayıp, Kızıl Cebe’yi dizginledi. (926) Üstündeki çocuk attan zorla indi. (927) Rıskul’u beğenmeyip yan gözle bakarak: (928)

– Hadi bakalım, ne kadar iyi oyuncu olduğuna, diye söylendi. (929)

Kızıl Cebe’ye bindikten sonra Rıskul’un nadir gülen soğuk yüzünden nur akıp gözlerinden ateş fışkırarak, içine cin girmiş adam gibi heybetlendi. (930) Altındaki yüğrük at da bu şiddetli gücü hissetmiş gibi ağızlığı çiğneyip, yaydan fırlayacak ok gibi hazır duruma geldi. (931)

Kızıl Cebe’ye binip sonsuz mutluluğa kavuştuğu an, Rıskul’un gözüne kudretli Saymasay da, zengin Tukımbay da sıradan insanlar gibi göründü. (932)

Sonsuz mutluluktan sanki Rıskul’un başı dönüyordu. (933)

Atın dizginini ile uğraşırken «ben acaba sarhoş muyum?» dedi kendisine, Makaş’ın dodadan çıkmasını beklerken sabırsızlandı. (934)

Rıskul gibileri mutluluk buğusu ile sarhoş etmek için çok mala gerek yok. (935) Kızıl Cebe de yeterli. (936)

... Oyunda oğlağı kendisine doğru çekip eline alan, Saztöbe bitişine yaklaştığında her zamanki gibi gururlanarak koşan Makaş, bir anda kökparla birlikte takımını da koparılmış gibi hissetti, kalabalık aniden gürültü yapıverdi. (937) Ne olduğunu anlamayıp koca beynine kan sıçrayan Makaş, Küren Kaska’nın dizginini çekerek geri dönüp rakibini kovalamayını denedi, nasıl yapsın, Kızıl Cebe’nin bıraktığı toza gömülüp kalıverdi. (938)

O yarışta Kızıl Cebe Turar’a parlayan yıldırım gibi göründü. (939) Kızıl Cebe’nin sallanan kuyruğu yıldırımın parçalanan çalıları gibi alevleniyordu. (940) «O, Kızıl Cebe! Diyen ses Şolak Şabdar’ın üstünde oturan Turar’ın ağzından istemeden çıkıverdi.» (941)

Kızıl Cebe ayağı yere diğer değmez ok gibi fırlayıp Kesiktöbe'ye hızla geldi. (942) O koştuğunda sanki kaplan zıplamış gibi ya da aladoğan, göldeki boz alaca ördeği gökten süzülerek gelip kapmış gibi göründü. (943) Sonuçta kalabalığın hayvanın ayağının yere değip değmediğini anlayamaması «hayal mi, gerçek mi?» diye şaşırması doğal idi. (944)

Kızıl Cebe'nin üstündeki babası yanından hızla geçtiğinde Turar'a babası sanki o değilmiş de, yıldırıma binmiş, gözü açıp kapayınca kadar uçmuş biri gibi göründü. (945) «Oo, Kızıl Cebe!» diye tekrar şaşırarak bağırdığını o da fark edemedi. (946) Kendi sesinden utanıp etrafına baktığında herkes: «Kızıl Cebe! Rıskul! Kızıl Cebe! Rıskul!» diye bağıırıyordu. (947)

İtibarsız zavallı Rıskul, öz çocuğunun karşısında şanslıymış. (948) Turar ona Peygamberi gibi saygı gösterir. (949) Yedi yaşındaki küçük çocuk ne anlar, diye düşünenler de vardır. (950) «Atası tüfek kullananın çocuğu ok yontar» sözünde olduğu gibi, işte yedi yaşındaki Turar da babasının dürüstlüğünü, zalimden korkmayan kuvvetliden çekinmeyen mertliğini, fakirim diye kırılmayan gönlünü görerek büyüdü. (951) Turar'ın gözünde Rıskul herkesten farklı, kurşun işlemez birisidir. (952)

Şimdi ise babasının Kızıl Cebe'ye bindiğini gören Turar sevinip, gökteki yıldızı kendi elleriyle tutmuş gibi hissetti. (953) Kırmızı soylu atın üstüne şahin oturmuş gibi güzel görünen bu tablo çocuğun içini ısıttı. (954) Yaydan atılan kırmızı okun çelik ucuna benzeyen Rıskul, ünlü pehlivan Makaş'ın taş gibi sert olan takımını yıkıp kökparı elinden çektiğinde, Turar bu hayatın bir yarışma olduğunu, mücadele etmezse, güreşmezse insanın hak ettiği nimetten, hatta mutluluktan yoksun kalacağını çocuk gönlüyle tam olmasa da anlayabildi. (955) Eğer Rıskul seyircilerden biri gibi başını eğerek oturmuş olsaydı, övgü ile sarhoş olan Makaş'ın gözlerinin akı büyüdüğü büyür, esriyip giderdi. (956)

Turar korkak olmamak gerektiğini, çekinmeden mücadele etmek gerektiğini akılı ile değil, çocuk algısının uyanıklığı ile hissetti. (957)

Kızıl Cebe ile Rıskul, Turar'ın okuduğu hayat adlı kalın kitabın bir sayfasıydı. (958)

Ama Allah'ın verdiği bu sonsuz mutluluk neredeyse büyük bir kavgayla bitecekti. (959) Tabii ki, ilk önce Saymasay laf saymaya başladı. (960) Rıskul'a: (961)

– Hainsin! Haydutsun! Göçmensin! Mahvedeceğim! dedi. (962)

Öfkeyle homurdanan Makaş kamçı alıp Rıskul'a vurmak istedi. (963) Kanlı tarafı Rıskul'u destekleyip bir taraftan müdahale etti. (964)

– Suçlu benim, haşmetlim! diye söyleyen Rıskul, Saymasay'ın önünde ne yapacağını bilemese de, yöneticinin gözlerini kan bürüdü. (965)

– Kardeşinin atı geçeceğine, köydaşının tayı geçsin denen var ya? (966) Rıskul, Dulat'ın namusunu değil soylu atın namusunu, Kambar ata²⁹⁹ ruhunu; ziyafetin, oyunun namusunu korudu. (967) Ona senin ne faydan dokundu, yönetici? (968) Göçmen diye sürekli küçük düşürürsen, ben kendi himayeme alacağım, Şımır Dulat bana da uzak değil, diye Tukımbay'ın sesi yükseldi. (969)

Yemekten döneli Kızıl Cebe, Saymasay'ın gözü önünden bir türlü gitmedi. (970) Gece bile rüyasına girdi. (971) Rüyasında birileri onu, beline kalın urgan bağlayıp zindana kapatmış. (972) Zindanın bir köşesinde Kızıl Cebe kulağını büküp arkadaki ayağını kaldırıp tepecekmiş gibi duruyormuş. (973) Saymasay, Kızıl Cebe'nin yanına yaklaşamıyormuş. (974) Urganın ucuna tuzak kurup, kement bırakacaktı... Ela renkli urgan beyaz alacalı yılanı dönüşüp başını sallıyormuş. (975)

Saymasay yavaştan: «Bismillah! Bismillah!» diye uyandı. (976)

– Bekle, Tukımbay! dedi yönetici. (977) Senin cezan Tau-Şilmembet'ten olsun! (978)

***

İşte tam dediği gibi Tau-Şilmembet onun kurduğu tuzaktan kurtulamadı. (979) Rıskul, şimdi gelirken uzun tuzağın bir ucunun kendi boynunda, diğer ucunun yöneticinin elinde olduğunu çok iyi anlıyor. (980)

***

Tukımbay da şüphelenmiyor değil. (981) Kızıl Cebe'nin ismini bütün dünya duyunca o da sabırsızlanmaya başladı. (982) Yüğük atın sahibinin düşmanları çoktur. (983) Talih kuşunun konduğu yere kıskançlık yakın olur. (984) At sahibine kötülük yapılmasa da yüğükün kendisine suikast yapmak eskiden beri var olan bir kötülüktür. (985)

---

²⁹⁹ Kazak folklorunda atın piri.

Bunu farkında olan Tukımbay, Kızıl Cebe'nin ayağına bilek kalınlığında zincir takıp keçe çadırın içine sakladı ve gece kapının önüne nöbetçi koydu. (986)

Rıskul'un bundan haberi vardı. (987) Ay yükselip dolunay olduğu zaman Rıskul, zengin Tukımbay'ın köyünün tepesinden aşağı indi. (988) Yabani elma ağaçlarının bulunduğu yokuşun eteğindeki ovada yer alan köy, ay ışığı ile çok net gözüksü. (989) Koyunun bulunduğu ahır tamamen saran boz keçe çadırlar dikilmişti. (990) Genelde zengin çadırı beyaz olurdu, Tukımbay beyaz çadır dikmez. (991) Kaplumboğa gibi yayılmış büyük çadır köyün tam ortasında yerleşmişti. (992) Zenginın mekânı orasıydı. (993)

Yayla gibi dizilen çadırların tam ortasında, hayvan ahırının tam yakınında tek bir ev görünür. (994) Kızıl Cebe oradadır. (995)

Rıskul, tepedeki yabani elma ağacının arkasında dururken, etrafı iyice gözlemledi ve Şabdar'ı ağaca bağlayıp köye kadar yaya gitti. (996)

Hayvan barınağının yanında nöbetçi vardı. (997) Koyuna bekçilik yapan aç, uzun tüylü köpekler de oradaydı. (998) Rıskul barınak tarafından değil, ne olursa olsun diyerek, doğrudan zengin Tukımbay'ın büyük boz evinin tarafından gitti. (999) Evin yanında duraklayıp kulak verdi. (1000) Bütün köyde uyumamış bir kişi varsa, o da Tukımbay'ın ta kendisi olabilir. (1001) Bu saatte, onun dışında herkes dolunaylı gecenin etkisi ile derin bir uykudadır. (1002)

Uykusu hafif, şüpheli bu yaşlının şimdi uyanık olduğuna dair bir işaret yoktur. (1003) Ocak dibinde büzüşerek uyuyan yaşlı kedi horultusu gibi ses çıkıyor. (1004) «Zenginın ta kendisi» dedi Rıskul. (1005) Evcikte tek başına bağlı kalmış köpek yavrusu gibi yalvaran, acıklı bir ses arada sırada çıkıyor. (1006) «Zengin Tukımbay'ın eşidir» dedi Rıskul. (1007) Ah zavallı, titrek güçsüz moruk tarafından aşağılanan zavallı. (1008) Yanında sevdiği erkek uyuduğunda uykun suya batmış gibi sessiz olurdu.» (1009)

Bir anda aklına İzbayşa geldi. (1010) Sımsıcak yatakta, sımsıcak kucakta. (1011) İzbayşa'nın ebegümeci otu ile yıkadığı uzun saçını koklayıp, çubuk gibi incecik beline sağ elini koyup, ipek gibi yumuşak vücudunu sıvazlayarak gece denizinde uyumak yerine aç kurt gibi nefesini içine çekip köyün etrafında saklandığına pişman oldu. (1012)

Tanrı geceyi, insanlar gündüz gördüğü azaptan bir an olsun kurtulup, tatlı kucağa tatlı uykuya, sessizliğe dalsın diye yaratmış. (1013) Ama Rıskul'un birçok gecesi merhametsizlik, çılgılık, telaş ve dehşetle geçti. (1014) «Bu sefer herşey yolunda giderse, bu işi kesinlikle bırakacağım» diye kendi kendine bir kaç kere söz verdi. (1015)

Fakat keşke kendi özgürlüğün kendi elinde olsaydı. (1016) Gözle görünmeyen lanet tuzaklar var. (1017) Bunlar sana izin vermeyerek, yolunu kesip seni kötü yola itiyor itiyor. (1018) Hayat dediğin uzun urgan, geniş köstektir; çoğunlukla kısadır ve daralır. (1019)

Kızıl Cebe'nin bulunduğu eve doğru saklanmadan, yavaş adımlarla korkmadan yürüyerek gitti. (1020) Korktuğunda insanı bir kenara bırak, hayvan bile hissederek. (1021) Koyunlar geviş getirip yatıyordu. (1022) Hiç ürkmediler. (1023)

Bir sonraki zor iş, kapıdan baktığında Kızıl Cebe'nin ürkmemesi. (1024) Önceki kökparda öfkeli atı Rıskul damağını tıkırdatarak sakinleştirmişti. (1025) Evin kapısına yaklaşırken belli belirsiz bir şekilde damağını tıkırdattı. (1026) At dikkat kesilip kulaklarını dikleştirdi ve gözünü ayırmadan ona bakıp burnunu sallayarak birazcık kişnedi. (1027)

Kapının önünde yatay bir şekilde kocaman bir nöbetçi yatıyormuş, uyanmadı. (1028) Burnundan nefes alamayıp ağzını açıp uyuyan dev birisiymiş. (1029) Rıskul, onun üzerinden yavaşça geçti ve yumruk kadar havluyu buruşturarak onun ağzına soktu. (1030) İki şakağının damarını ezerek bayılttıktan sonra onu bir kenara sürükleyerek çekti. (1031) Cebini arayıp bukağının anahtarını aldı. (1032)

Kızıl Cebe, genç yaşından beri vücuduna at kokusu sinerek büyüyen, sadık dostluğu insandan ziyade yılkıda bulan Rıskul'u, sanki tanımış gibi hiç ürkemedi, sadece yenini koklayıp, iç çekip boynunu ona doğru uzattı. (1033)

Rıskul, bu soylu atın etsiz sert başını kucakladı, ceylan burnu gibi geniş, geniz burnunu sıvazladı. (1034) Hayvan duygulanmış gibi iki kulağını sarkıttı. (1035) Büyük gözlerini kapatıp, burnunu Rıskul'un üzerine sürdü. (1036) Allah, soylu atı rakiplerinin kavgasına bırakmayıp keşke, senin gibi yüğrük kıymeti anlayan erlerin kaderine yazsaydı, demek “istermiş gibi onunla acısını paylaşıyordu. (1037) Rıskul onun geniş göğsünü, aslan kalçasına benzeyen sağrısını okşadığında dibine taş atılan berrak bir su gibi yilkının vücudu tir tir titredi. (1038)

Rıskul artık onun üzerine titremeyi, onu şımartmayı bırakıp Kızıl Cebe'nin bronzdan yapılmış gibi parlayan dimdik toynaklarına çarçabuk keçe mesh taktı. (1039)

***

Rıskul, yabancı elma ağacının arasında kalan Şolak Şabdar'a ulaştıktan sonra, yularlı Kızıl Cebe'yi dehleyerek hızlıca yürüyüp Soldat Deredeki yöneticinin evine doğru gitti. (1040) Önünde, tüyü dökülen devenin boynunda kalan ölü tüy gibi görünen yabancı elma ağaçları vardı, bayırlar kaygısız, sessizdi. (1041) Gökteki ay ile yıldızlar yukarıdan her şeyi görüp her şeyi fark ediyormuş gibiydi. (1042) Rıskul'a sanki suçlayarak bakıyorlardı. (1043) Rıskul'un bilmediği, gelecekte yaşanacak zalimliği ay ile yıldızlar hissedip, şüphelenip: - Keşke yapmasaydın, boşuna oldu. Diye ses çıkarmadan, sadece içten ah çekmiş gibilerdi. (1044)

Talgar'ın buz tolga giyen yedi zirvesi göz kapağına kırağı düşen kahramanlar gibi soğuk. (1045)

Rıskul, etrafındaki her şeyin ona düşman gibi davranmasından sıkıldı. (1046) «Benimki ne boş çaba? diye üzüldü. (1047) Yüğüğü elde etmek ilk başta zevkli görünmüştü. (1048) Zor işin hevesi, coşkusu çok olur. (1049) Rıskul için artık bu an, elde ettikten sonra akıllanıp, coşkunun kaybolup neşenin kaçtığı bir zamanı idi. (1050)

O, bir an Tukımbay'a acımış gibi oldu. (1051) Önceki ziyafette ona Kızıl Cebe'yi verip kökparın tadına baktırıp, onu eğlendirdi. (1052) Saymasay'ın sinirini yatıştırıp onun tarafını tuttu. (1053) Hatta kendi köyünden yer verip ona yardımcı olmaya niyet etti. (1054)

İşte o iyiliğinin karşılığı budur. (1055) Tıknaz yaşlı adam sakalını sıvazlayıp şaşkınlıktan ağzı açık kalacak olur. (1056)

Ardından Rıskul'un aklına başka bir fikir geldi. (1057)

«Bunların merhametlisini görmedim. (1058) Zenginlerin hepsi aynı topraktır. (1059) Acırmış gibi yapıp önüne ekmek bırakır, kandırır ve sonradan boynuna tasma bağlayıp, ayağının altına alır. (1060) Hayatta kurtulmaz tuzağa düşersin öylece, Tukımbay sudan temiz süttten beyaz olsaydı, Kerim fakirin dünürünü ağlatarak, Kızıl Cebe'yi zorla elinden alır mıydı? (1061) Sonuçta Kızıl Cebe Tukımbay'diki de değil.

(1062) Onunki de zalimlik, yöneticini de zalimlik. (1063) Bizim gibi fakirlerin bir şekilde geçinmesi lazım. (1064) Benim suçum yok.» (1065)

Rıskul, bunu düşünüp Şolağı dehledi. (1066) Kızıl Cebe hoplayıp zıpladı. (1067)

***

Yöneticinin sabrı tükenmiş, gözlerine uyku girmemişti. (1068) Dışarıdaki sesi duyar duymaz beyaz gömleğiyle yataktan kalkıp, yumuşak deve yününden dokunmuş cepkenini sırtına atarak ayağına galoşunu acele ile giyip dışarıya çıktı. (1069)

– Hey, aslanım! diye at üstündeki Rıskul’a iki elini aynı anda uzattı. (1070) Senin beceremeyeceğin iş mi var? (1071) Güvenmiştin sana. (1072) Senden başka kimsenin elinden gelemeyecek bir kahramanlık yaptın. (1073) Hey, aslanım! (1074) Attan in. (1075)

– Yoruldum, bey. (1076) Ben döneyim. (1077) Çoluk çocuk da bekliyor, dedi Rıskul burada kalmak istemeyerek. (1078)

– Hey, kahramanım, genç kadınının yanına gitmeye acele ediyorsun, öyle mi? (1079) Sabret, henüz iş bitmedi. (1080) Attan in. (1081)

– İş bitmedi mi, bey. (1082) Olacak oldu. (1083) Kalanı sizin elinizdedir. (1084) Ne olursa olsun, yeter ki, iki dağın arasında sinek ölmesin. (1085) Benim çaldığımı söyleme, bey, söz vermiştin, Allah şahit. (1086)

– Önceden böyle korkak değildin, sen de korkmaya başlamışsın, kahramanım. (1087) Bu Tukımbay iyte yaptığım eziyetin başlangıcıdır bu sadece. (1088) Artık onun işini tamamen bitirmek lazım. (1089)

– Artık ne kaldı, bey? (1090) Almak istediğini almadın mı? (1091) Kızıl Cebe elinde. (1092) Ama nasıl sinirecekmişsin içine? (1093) Sıradan bir at değil ki. (1094) Çok ünlü bir hayvan. (1095)

– Bu yüzden bu hayvanın neslinin tükenmesi lazım. (1096) Herkesin gözüne çarpan bu hayvan Tukımbay’a da bana da yar olmaz. (1097) İz sürücüler gelebilir. (1098) Çabuk attan in, kahraman. (1099) Hemen boğazlayıver, at görünümlü şeytanı deyip yönetici Şolak Şabdar’ın dizginini tuttu. (1100)

Rıskul dizgini geri alıverdi. (1101) Şolağın başı savruluverdi. (1102) Kızıl Cebe ürktü, kulaklarını dikti. (1103) Yönetici çarçabuk Kızıl Cebe'nin yularını tutuverdi. (1104)

– Ağzından çıkan kulağın duyuyor mu, yönetici? (1105) Sayıklıyorsun galiba. (1106) Akli yerinde olan biri yilkının asilini öldürmeye kıyar mı?! (1107) En iyisi beni öldür, istediğin kan ise! (1108) Sen ne diyorsun ya! (1109)

Rıskul, bu duruma inanıp inanmayacağını bilemeden şaşakaldı. (1110) Dünyaya asil nadir gelir. (1111) Bu yüce görünen dağın hepsi taştır. (1112) Altını olsa bile bir parçası sadece. (1113) Kızıl Cebe gibi asil bir hayvanın artık bu milletin kaderinde olup olmadığı belli değil. (1114) Kıskançlık ve haset gibi kötü huylar insanı delirtir. (1115) Kıskançlık ve hasedin kendisi de kötü niyetten ortaya çıkar. (1116) Dürüst insan kimseyi kıskanmaz. (1117) Hasımlarının beyni zehirlenir. (1118) Zehirli kafadan ise kötü düşünce doğar. (1119)

– Makaş! diye bağırıverdi yönetici. (1120)

Komşu evden: (1121)

– Efendim? deyip aceleyle bağırın bir ses çıktı. (1122) Yöneticinin tekrar çağırmasını beklemeden Makaş'ın evinin kapısı açıldı. (1123) Gözünü dev gibi yumruğu ile ovalayarak gelen Makaş, Rıskul'a selamlaşmadı. (1124) Belki, kıyafeti ile uyumuş. (1125) Yöneticinin emrini beklemiş. (1126)

Rıskul şimdi inandı. (1127) Bir kötülüğün olacağı kesin. (1128)

– Kurbanın olayım, ağabeyim, Allah'tan, Kambar Ata'dan kork. (1129) İnsanoğlunun eli varmaz, suç bu yapacağın! diye Rıskul yalvarmayı da denedi. (1130)

Yöneticinin çekik gözleri aya yansıyor, usturanın yüzü gibi parlayıp ateş fişkırıyordu. (1131)

– Kapa çeneni, dedi Rıskul'a. (1132) Kendi aklını kendinde sakla. (1133) Boş boş konuşacağına Makaş'a yardım et. (1134) Çabuk! (1135) Çabuk! (1136) Tan ağaracak. (1137)

– O zaman bu yaptığın rezaleti bütün dünyaya haykıracağım. (1138) Bu, benim kaldırılabileceğim bir iş değil! Rıskul at üstüne iyice oturup Kızıl Cebe'nin yularına elini uzattı. (1139) Ama Makaş onun elini itti. (1140)

– Tabii ki de söylersin herkese, zavallı. (1141) Dene bakalım. (1142) Ağzını bir aç, dünyayı başına yıkarım senin. (1143) Tukımbay'ın yürüğünü çalıp getiren sen misin, ben miyim? (1144) Bunu da mı kafan almıyor, kendi kuyunu kendin kazarsın geri zekâlı! (1145)

Bu sözler Rıskul'un iki ciğerini aynı anda delen oktan da öte idi. (1146) Çabuk kızan, kıskanç Makaş da kabarak: (1147)

– Anasını... Aylak, yöneticime karşı gelecek kimsin sen, deyip Kızıl Cebenin boynuna urganı takıp evin dışındaki dikenli otun içine doğru gitti. (1148)

Rıskul zaman geçirdiğine pişman oldu. (1149) Keşke o an yürüğün yularını hızlıca çekip kamçıyla bir kırbaçlasaydı, hayvan kurtulurdu. (1150)

– Hey, Saymasay, niyetinden vazgeç. (1151) Bütün soyun lanetlenir. (1152) Bu soylu atı keseceğine benin kanımı iç, diyen Rıskul atından inerek yöneticinin ayağına kapanacak gibi oldu. (1153) Gürültüye nöbetçi çobanlar da, şişman sarışın Taubay da geldi. (1154) Kendi adamlarının çoğalmasından destek alan yönetici Rıskul'u omzundan itti. (1155) Rıskul yerinden kalkıverip, yöneticiye dimdik baktığında onun yüzünden alev alev ateş fişkırıyor gibiydi. (1156) Merhamete dair küçük de olsa bir işaret yok. (1157) Gövdesi boş, kör gibi göründü. (1158) Herhalde, taş yüreklidir. (1159)

– Haddini bil, Rıskul! (1160) Seni hapisanede çürütür, arkanda kalan Şilmembet'i gebertip evsiz barksız bırakırım. (1161) Ağzını sıkı tut, anladın mı? (1162) Öfkeli yöneticinin düzgün sakalı sallandı. (1163) Artık ondan hayır yok. (1164)

«Günde başına doksan dokuz defa bela gelse de yine de Allah'tan umudunu kesme» diyen şiiri Rıskul, Kuran'ın ayeti gibi söylerdi. (1165) Yöneticiden umudunu kesmeyip son bir kez daha şansını denerdi: (1166)

– Yönetici bey, boğazlatma. (1167) Ben bu atı öldürmeden de içini rahatlatayım. (1168) Bu dağın içinde insan ayağı değmeyen yerler var. (1169) Kızıl Cebe'yi orada saklayayım. (1170) Buna da ikna olmazsan Kırgız tarafına hatta Hokand'a göndereyim.

(1171) Ne olursa olsun, senin için önemli olan atı Tukımbay'ın bulmaması değil mi?
 (1172) İkna ol, bey. (1173) Sözümü dinle. (1174)

Yönetici birazcık somurtarak kaldı ve: (1175)

– Olmaz! diye başını hızlıca çevirdiğinde sakalı sallandı. (1176) Cinden yaratılan bu yüğrüğün ismi her taraftan duyulur. (1177) Bunu diri diri saklayamazsın. (1178) Öldürmek tek yoldur. (1179) Hey, ne bakıyorsunuz boş boş. (1180) Gidin, Makaş'a yardım edin. (1181) Çabuk halledin! Yöneticinin muhbirleri fırlayıverdiler. (1182)

Rıskul'un atına çabuk binmesinden korkan yönetici: (1183)

– Hey, hazır olun! diye bağırdı. (1184)

Rıskul Şolağı dehleyip, dikenli bitki arasındaki meydana fırlayıp, Kızıl Cebe'yi sağrısından kamçıyla kırbaçlayıverdiğinde hayvan bütün gücüyle şaha kalktı. (1185) Ama Makaş'ın elindeki kalın yular Kızıl Cebe'nin boğazını hırıldatarak kısırdı ve Kızıl Cebe güm diye yere düştü. (1186) Rıskul tam yuları tutacakken sağ omuzu parçalanmış gibi bütün vücudu yumuşayıp halsizleşti ve at üstünden yere düştü. (1187)

Şişman Taubay en yakınında olan ucu çatallı uzun sopa ile Rıskul'un başından nişan alıp vurduğunda onun omzuna değdi. (1188) Birçok büyük çatışmada beş-altı adamın yönelttiği topuzla asla yaralanmayan Rıskul istemeden düştü. (1189)

– Bağlayın it oğlu iti! – dedi aceleyle yanlarına yetişen yönetici ulaklarına. (1190) Kazaklarda urgan çoktur, çabucak Rıskul'un ayağını, elini hareket edemeyeceği kadar kalın urganla sıkıca bağlayıverdiler. (1191) Yaralanan omzu altta kaldığı için sızlıyordu, şakağına büyük diken batmış gibi, kemiğini delmiş gibi, kafasına da girecekmiş gibi yavaş yavaş acıtırıyordu. (1192)

Dev gibi büyük Makaş, bağlı olan adamı rahatça tekmeledi. (1193) Yönetici kızarak: (1194)

– Bırak, bu da yeter ona, dedi. (1195) Bu it böyle hapishaneye atılacak, inşallah. (1196) Atı ise kesin. (1197) Çabuk boğazlayıp derisini yakıp, etini bu Şilmembet'in evinin arkasındaki dereye götürüp orada saklayın, Besağaç'taki evi yok mu oraya. (1198) Ondan sonrasını ben kendim halledeceğim. (1199) Hadi, çabuk. (1200)

Kızıl Cebe'yi, dört adam urganla çelme takarak aynı anda yere çektiğinde sanki gökyüzü düşmüş, gökteki ay düşmüş gibi her yer güm güm etti. (1201)

Ne kadar acımasız ne kadar itaatkâr kul olsa da, Makaş'ın boş yüreğinde acıma duygusunun ışığı parladı ve Kızıl Cebe'yi boğazlayacakken elleri titreyip: (1202)

– Hayret, gerçekten kıyacak mıyız ona? diye etrafına baktı. (1203)

Yöneticinin oğlu Kaldıbek aniden iğde arasından bakıp masumca gülerek: (1204)

– Vay be, Kızıl Cebe'yi kesecekler, diye alkışladı. (1205)

Eğer azarlarsa oğlunun daha da delireceğinden korkan yönetici: (1206)

– Çocuğum, yavrum, gir, eve gir, diye kandırarak deli oğlunu gönderdi. (1207)

– Kimseye söyleme, tamam mı, yavrum. (1208) Bu Kızıl Cebe değil, bizim besili aksak doru at var ya, o işte. (1209) Yarın eve şehirden misafirler gelecek, bu yüzden erkenden hazırlığa başladık, deyip cocuğunun başını okşadı. (1210)

– Tabii, tabii, bu Kızıl Cebe ya, diye büyü de hala akıllanmayan çocuk gerçeği söyledi. (1211)

– Ne diyorsun, ağzına geleni söyleme, ne Kızıl Cebesiymiş! (1212)

Ne yapacağını bilemeden üzülen Makaş'a yönetici tekrar gelip: (1213)

– Hey, sümsük, o zamanki oyunda seni rezil eden bu at değil mi? (1214) Niye acıyorsun ona? (1215) Çabuk! dedi. (1216)

Hayvanın da asilliği var. (1217) O asilin yüzünü aya çevirip el dokunduğunda, asil kanı yukarıya doğru fışkırıp yakınında duran yöneticinin yüzüne bulaştı. (1218) Yönetici korktu. (1219) Şüphelendi. (1220) «Acaba bu yaptığım doğru mu? (1221) Gerçekten kutsal hayvan çıkarsa?» diye düşündü. (1222)

Saymasay böyle olacağını hiç düşünmemişti. (1223) Beklenmedik bir anda yüzüne sıçrayan kanı farkında olmadan avucu ile sildiğinde koyu ılık kan eline yapışıp üst üste gelerek pıhtılaştı. (1224) Ay ışığının aydınlatığı avucundan farklı farklı ışıklar parlayıp sanki ışıldıyordu. (1225)

Saymasay çok korktu, yüreği cız etti. (1226) O esnada kıvrılmış yatan Rıskul kendine gelip bu belalı acımasız durumu görünce: (1227)

– Hey, yönetici, kana mı bulandın? (1228) Bekle, bekle, bu kan çok ağır. (1229) Bir bedeli olacak muhakkak, – dedi. (1230)

Taş yüreklilik ile zayıflık beraber yürür. (1231) Zayıf karakterli insan kendi merhametsizliğinin önünde vicdanını temize çıkarmakta ustadır. (1232) Saymasay bu kötülüğünü savunurken, kendine günahsız bulmasının sebebi olarak Kızıl Cebe'nin bu köyden çıkmasını bahane ediyor, Tukımbay'a kaç kere rica ettiğini, yönetici olsa da, isteğinin kabul edilmediğine üzüldüğünü söylüyor. (1233) Biraz önce korkup, hayret, bu nasıl oldu? demesine rağmen tekrar cesaretlenip güçlendi. (1234) Elini kalın bir yaprağa sildi ve hizmetkârlarının birine: (1235)

– Hey, su getir, görgüsüz, diye kükredi. (1236)

Kanlı eli yüzüne değdi, çoktan kuruyan koyu lekeyi su temizledi. (1237) Ama bu kirli duyguyu gönlünden temizleyemedi. (1238) Ne kadar iyi yıkasa da kan hala eline yüzüne yapışmış gibi, Azrail etkisinden kurtulamadı. (1239) Sonuçta bu kadar günahı su temizleyemez. (1240) Dünyada ateşten temiz bir şey yok. (1241) Suçlu insanın günahını sadece ot temizleyebilir. (1242) İnsan Sırat köprüsünden düşüp cehennem ateşinde kavrulduğunda kötülükten kurtulur. (1243) O zaman bile ateşte yanan yüz ile avucunda sonsuza kadar beddua işareti olarak koyu leke kalmazsa tabii...(1244)

Atın asili olan Kızıl Cebe'nin derisi yüzölüp, gece soğukunda buğu kokan eti parça parça edildi. (1245) Etinde hiç yağ görülmedi. (1246) Lop eti farkedenden yöneticinin aklına bir kötülük daha geldi. (1247) Bu fikir sayesinde bütün endişe ve şüphelerinden tamamen kurtulup keyiflendi. (1248)

***

Bu olaylı geceden bir gün önce Sofıysk istasyonundan (Talgat ilçesi) biri yöneticiden talep etmişti. (1249) Araba için kullandığı bir atı çalınmış. (1250) Onu bulmaya yardım edin, bey, demişti. (1251) Yönetici Rus'a: (1252)

– Kapa çeneni! Bizde senin zayıf atını çalacak kimse yok. (1253) Kazak yıldı alırsa, işine yarar işisini alır ve uzaktan alır. (1254) Köylüsüne yaklaşmaz, deyip yoluna göndermişti. (1255)

Muhbirler etrafa dağıldılar. (1256) Yönetici şişman Taubay'ı polis komiserine gönderdi. (1257) Bir adamını atı kaybolan çiftçiye gönderdi. (1258) Makaş ile bir adam da Kızıl Cebe'nin etini Rıskul'un evinin arkasındaki saya götürüp yaprakla gömmek için gittiler. (1259) Rıskul ise eli ayağı bağlı tutsak kaldı. (1260)

Planı ustaca kurgulanmış bir plandı. (1261) Polis komiseri ile Rus çiftçisi Rıskul'un «hırsızlığını» yakalayacaklar. (1262) Polis komiseri tutukluyu Almatı'ya götürecektir. (1263) Kızıl Cebe kayboldu diye Tukımbay'ın köyü telaşa düşerken, çiftçinin atının kavgası sayesinde Saymasay'ın köyü Kızıl Cebe şüphesinden kurtulacak. (1264)

Planı ustaca kurgulanmış bir plandı. (1265) Tukımbay bismillah diye ilk önce Saymasay'dan şüphelenir. (1266) Fırlayıp yöneticiye gelir. (1267) Böyle de, şöyle, yönetici. (1268) Mağlup olan kişi, anasının koynunu açmış. (1269) Bu senin adamlarından gelmiş bir felakettir. (1270) Rıskul diye haydutun var. (1271) Onun elinden herşey gelir. (1272) Yüğüğümlü ona aldirttin. (1273) Bul bana, diyecek. (1274)

Yönetici şöyle der: (1275)

– Aklın yerinde mi, zavallı? (1276) Rıskul hapishanede. (1277)Tutuklu biri senin atını nasıl çalsın ki. (1278) O zavallı bugünlerde fare avlıyormuş. (1279) Bir Rus'un zayıf atını çalmanın bedelini ödüyor, diyecek. (1280)

Tukımbay: (1281)

– Hayret, nasıl yani? (1282) O zamanki yemekte şu Karakol'ın Kırgızları ata gözlerini dikmişti. (1283) Onlardan gelen felaket mi, acaba? (1284) Ama dışarıdan alamazlar. (1285) Sır bilen birisi var, birisi var, deyip kamçısına dayanıp yumruğu ile yeri tokmaklayacak. (1286)

Saymasay: (1287)

– Köstebeği kendi köyünden ara o zaman. (1288) Kendini ayıpla, diyerek güler. (1289) Saymasay'ın planı ustaca kurgulanmış bir plandı. (1290)

***

Tau-Şilmembet'in küçük köyüne bulutsuz bir günde şimşek çakmış, yıldırım düşmüş gibi oldu. (1291) Zaten ay ışığının aydınlattığı gecede korkan zayıf tavşan gibi,

üvey annenin eline bakan yetim çocuk misali yaltaklayan Alsay-Sara'nın şimdi hali ne olacak? (1292)

Bütün erkekler Ahat'ın evine toplandı. (1293)

– Ey, arkadaşlar, bize kimin kargışı bulaştı? (1294) Ne kendi yurdumuza sığıdık ne başkasının yurduna. (1295) Ne yaptık bu Tanrı'ya! (1296) Aramızdaki bir kavga yüzünden hepimiz mi mahvolacağız? (1297) Bir şey söyleyin, bir karar alalım, dedi nefes nefese sabırsız Omar, ela gözleriyle öfkeli öfkeli bakıp. (1298)

– Sen ne düşünüyorsun bu konuda? (1299) Kırılmış kaşlarından dolayı gözleri görünmeyen Ahat aşağıya bakar. (1300)

– Ben söylersem, doğrusunu söylerim. (1301) Ne zamana kadar dilimi iple bağlayacağım. (1302) Bütün bela Rıskul'dan geldi. (1303) Bizi kışkırtan Rıskul, diye yöneticilere söyleyelim, Dauılbay'dan özür dileyip kendi toprağımıza dönelim. (1304)

– Hey, hayvan, sen ilk baştan karakersizdin. (1305) Kötü işlerin hepsi zayıf kişiden çıkar, diyen Şımbek öfkeleni. (1306)

– Oo, it, madem ben zayıfım, sen güçlü olup da ne yaptın ki? diye Omar sesini yükseltti. (1307)

– Yeter artık! diye kızdı Ahat. (1308) Kendi aramızda düşman olmamız eksikti. (1309) Yeter. (1310) En iyisi şu hapishanedeki aslanımızı nasıl kurtaracağız, onu söyleyin bana. (1311) Bu yüzden toplanmadık mı? (1312) Korgan sen ne dersin buna? (1313)

– Ben Rıskul'un leş yemeyeceğini biliyorum. (1314) Rus'un atını o çalmadı. (1315) Bu işte bir gariplik var, dedi şakağı, bıyığı ağarmaya başlasa da, kırmızı yanaklı yakışıklı yüzünden hala daha çocukluğun saf güzelliği gitmeyen Korgan. (1316)

– Üsip, sen ne dersin? dedi Ahat başını öne eğip, çenesini göğüs kafesine yaslar bir şekilde. (1317)

Üsip'in bembeyaz kafası göründü. (1318) Elleri de titremeye başladı. (1319) Şiddetli bir rüzgârın savurduğu güz yaprakları gibi durmadan titriyordu. (1320)

– Bizim başımızdan neler geçmedi, artık ne olacağını bir Allah bilir. (1321) Kardeşimizi, aslan gibi dostumuzu yalnız bırakıp toprağımıza döndüğümüzde ne hayır bulacağız. (1322)

– Bakın, bu millete eğer işin doğrusunu söylersen, yün gibi dtilip bitkin hale gelir, diyen Omar tekrar kızdı. (1323) Sürüden ayrılanı kurt kapar. (1324) Toprağımızdan kopalı, boş boş gezeli tam yirmi yıl oldu. (1325) Talgar’da doğan çocuklarımızın sakalı-bıyığı çıktı. (1326) Ey Allah’ım, atalarımızın yurduna dönemedi, deli kelebek gibi bu Saymasay’ın avuç içi kadar yerinden ayrılamadan, ne zamana kadar baskı altında yaşayacağız. (1327) Çoğumuzun ölümü yakın. (1328) Yabancı bir toprakta kemiğimiz çürürse, yurdumuzdaki atalarımızın kemiği sızlamaz mı? (1329) Bu durum bütün Salık’in, Şilmembet’in, Şımır’ın namusuna dokunmaz mı? (1330) Bu ne rezalet! (1331) Yurdumuza dönüp: «Yanlış yaptık» dersek, oradakiler - eee, dönüp ait olduğu ortamı bulduktan sonra kaybolanın suçu yoktur, demez mi? (1332) Karakoyın’a geri dönsem, küçücük bir yere ekin eksem, ondan aldığım darının unu boğazıma takılsa, ölsem, bundan başka hayalim yok. (1333) Artık ne yapacaksanız yapın, ben kendim gitmeye karar verdim. (1334) Tevekkül! (1335)

Nefes nefese kalan Omar zorla sözünü bitirdi. (1336)

Uyuklayan yaşlı yavaşça sağ elini kaldırdı. (1337) Uyuklamıyor, eski kemirilmiş mezar gibi oturuyor. (1338)

– Yavrum, Omar, sen şimdi kulağa hoş gelmeyen, değişik bir şeyler söyledin. (1339) Sesi, karahummadan dolayı yeni iyileşen hasta gibi halsizdi. (1340) İnsanın başı – Allah’ın topudur. (1341) Kısmette olsa, inşallah, yurda da döneriz. (1342) Ama oradaki halk «Sonunda Rıskul’u kurban edip, Dauılbay’ın gönlünü okşayıp, ona yılışıp, yalvararak mı döndünüz?» demez mi? (1343) Hepimizin gönlünde sonuna kadar lanet şüphesi kalmaz mı? (1344) Ölmedi ki Rıskul, hapishaneden sağ salim çıktığında: «Tüü!» diye hepimize tükürmez mi? (1345) Ayrıca onun bu sefer suçlu olduğuna ben de inanmıyorum. (1346) Bu işte bir şey var ama bilsem. (1347) Tam da dün bizim köye yönetici niye geldi? (1348) Rıskul ile niye özel konuştu? (1349) Kışkırtıp, kasten tuzak kurup, onu aniden düşürmedi mi? (1350) Onun ahlaksızlığı Dauılbay’dan da öte. (1351) İlk önce, işin doğrusunu öğrenelim, ondan sonra yönetcisine kadar gider, şikâyet ederiz. (1352) En azından Rıskul’un ardından onu arayıp gitmezsek, hani insanlığımız, hani kardeşliğimiz? (1353)

– Tabii, yönetici de bizi dört gözle bekliyor sanki, diye Omar mız mız etti. (1354) Önceki gibi atılmıyordu ama. (1355) Biraz sakinleşmişti. (1356) Ama buruşan dar alını

öfkelenildiği gibi kalıverdi. (1357) – Ulısa ne yüzle gideceğiz? (1358) Mantıklı düşünün biraz! (1359) Rus'un atının etinin bizim köyde bulunduğu doğru mu? (1360) Doğru. (1361) Rıskul'un getirdiği doğru mu? (1362) Doğru. (1363) Rıskul değilse, demek ki şu an oturanlardan birisi. (1364)

– Kapa çeneni! – dedi Şınıbek dayanamayıp. (1365) – Rıskul fakir Rus'un leş yılıkısını çalmaz. (1366) Bu işte bir şey var. (1367) Ahat doğru diyor. (1368) Yönetici bize niye geldi? (1369) Rıskul ile niye özel konuştu. (1370) Ben bilsem, Allah bilir, yönetici önceki gibi onun başını tekrar belaya sokmak istedi. (1371) Rıskul ise ikna olmadı tabii. (1372) Bu da onun intikamı işte. (1373)

Ahat'ın başı daha da öne eğildi. (1374) Dün akşam Rıskul'un ata binip gittiğini kendisi de görmüştü. (1375) O gidiş boşuna değil. (1376) Ama Rus'un atını çalmasının amacı neydi? (1377) Ne olursa olsun, kendisiyle yüz yüze konuşmak lazım. (1378) Almatı'ya gidip, kendisiyle buluşması için izin almak gerekiyor. (1379) Bu fikrini oturan kardeşlerine söylemek için tam başını kaldıracakken, kapı önündeki çocukların gürültüsü işitildi. (1380)

Gürültü yapan Moldabek'in oğlu Orazbay'mış. (1381) Altında çubuk oyuncak atı var. (1382) Tozlatarak koşuşturup, Turar'ı yakalamak için çabalıyordu. (1383) Yanında bir grup çocuk daha var. (1384)

– Yakala, Kızıl Cebe'yi yakala! diye bağırıyor. (1385)

– Kızıl Cebe'yi keseceğiz! (1386) Buraya doğru kovala, önünü kes! (1387)

Keseceğiz Kızıl Cebe'yi! (1388)

Evde oturanlar buna kulak kabartsa da: «ee, çoluk çocuk ya» dercesine, tekrar Ahat'ın ağzına baktığında, yaşlı adam bir şey demeden gözünü kapıdan ayırmadan dağınık kaşları çatık, keyifsiz bir durumdaymış. (1389)

– Tukımbay'ın Kızıl Cebe'si kesildi. (1390) Sen de Kızıl Cebe'sin. (1391) Seni de keseceğiz, deyip Orazbay, Turar'ı altına almıştı. (1392)

– Demeyin öyle bir şey, diye kapıya yakın oturan Moldabek başını çıkarıp çocuğuna bağırdı. (1393)

– Buraya çağır Orazbay'ı, dedi Ahat, Moldabek'e. (1394) – Çağır, bakalım. (1395)

Moldabek, nefes nefese kalan, büyük burnu sallanan Orazbay'ı bileğinden sertçe tutarak eve götürdü. (1396)

–Asselam-ı aleyküm! dedi yüksek sesle Orazbay, büyüklere selam vermek gerekir diye öğretilen düzeni bozmadan. (1397)

– Evladım, dağ kadar yiğit ol. (1398) Böyle selamlaş her zaman, diye Ahat çocuğun neşesini arttırdı. (1399) Orazbay burnunu çekti. (1400) Babası onu yeninden dürttü. (1401)

– Orazbay, niye Kızıl Cebe'yi keseceğiz dedin? diye sordu Ahat yavaşça. (1402)

– Evet, şu yöneticinin Kaldıbek denilen çocuğu dedi, biraz önce Soldat Dere tarafına çilek toplamaya gittiğimizde. (1403) Biz Kızıl Cebe'yi gece kestik dedi. (1404) Bana inanmıyorsanız, kendisine sorun. (1405) Turar ise: «Ben Kızıl Cebeyim, Kızıl Cebeyim» diye övünüyor her zaman. (1406) Övünge birisi o. (1407) Madem Kızıl Cebe isen, o zaman seni de öldüreceğiz demiştim. (1408) Şaka yaptım tabii ki. (1409) Yoksa gerçekten öldürmeyeceğiz ki. (1410)

Büyükler korka korka birbirlerine baktılar. (1411)

– Orazbay, evladım. (1412) Yöneticinin şu çocuğu zavallı, biraz deli ya. (1413) Öylesine, saçmalamıştır. (1414) Sen artık Kızıl Cebe'yi keseceğiz diye bağırma. (1415) Tamam mı, yavrum? (1416)

– Tamam dede, söylemeyeceğim. (1417) Turar'ı da kovalamayacağım. (1418) Zaten kendisi de ağlıyor. (1419) Babasını hapse atmışlar, diye bildiği herşeyi anlattı kaygısız Orazbay. (1420)

– Gidebilirsin, canım. (1421) Turar'a dokunmayın, deyip Ahat derin ah çekti. (1422)

Büyükler azarlayacak diye korka korka gelen çocuk, böyle kolay kurtulduğuna sevinip evden hemen fırlayıverdi. (1423)

Orada oturanlar derin bir düşünceye daldılar. (1424) «Kızıl Cebe çalınmış» diye bunlar da duymuştu. (1425) «Şimdi ise yalkının asili kesilmiş» diye duyulan bu kötü haber doğru mu, yoksa yalan mı? (1426) Önceki ağırlık az gelmiş gibi, omuza bir ağır taş daha düştü. (1427) Güç gösterip, kükreyen Omar'ın bile keyfi kaçtı. (1428) Saymasay'ın

zulmüne Tukımbay'ın cehennemi eklenmezse iyidir, diyen kör endişe kafalarını şişirmiş gibiydi. (1429)

Şimdi bunlar artık «Rıskul, Rus'un yılkısını çaldı» gibi iftiralara da şükür etmiş gibiydiler. (1430) «Eğer Kızıl Cebe'nin belası bulaşırsa ne yapacağız» düşüncesi korkuya dönüşmeye başlamıştı. (1431)

– Ey, Allahım sen bize yardım et! – dedi Ahat, çarpık kapıdan çapraz görünen dışarıya yaşaran gözlerini dikip. (1432) Deliği göze çarpan havan ile kırılmış havaneli dışarıda duruyordu. (1433) – Sadece su içsek de sıkıntısız içir, Allah'ım. (1434) – Ahat eli ile yere dayanarak kalktı. (1435) Toplantı kapandı. (1436)

***

Sora sora Bağdat bulunmuş. (1437) İşte Ahat ile Moldabek sora sora Almatı'nın hapishanesini de buldu. (1438) Halk başka yeri bilmesede hapishaneyi biliyormuş. (1439) Ahat ile Moldabek ilk önce pazara gitti. (1440) Pazarda ne sorsan bulabileceğin bir yer. (1441)

Turar şehri, pazarı ilk defa görüyordu. (1442) Moldabek'in terkisine binen çocuk yaltaklanarak etrafına bakınıyor. (1443) Hapishanenin ne olduğunu anlamayan küçük çocuk «hapishane demek bu imiş» diye kalabalık arasında babasını arıyor. (1444)

Dağ gibi yığılan bal kabağı, kavun– karpuz, torba torba buğday, arabalar dolusu ot, etraf dolusu elma, şeftali, armut, horoz şekeri... (1445) Çocuk, şekeri gördüğünde bir an babasını unuttu, horoz şekeri canı çekti. (1446) Moldabek amcasına söylemek istedi ama söyleyemedi. (1447) Moldabek, kendisi anlayıp ona almaz. (1448) Terkisine binen çocuğun küçük kalbinde ne tür hayaller olduğundan amcası habersiz. (1449) Onun için Turar şimdilik sadece küçük çocuklardan biriydi. (1450)

Dağınık kaşı gözlerini kapatsa da her şeyi bilen ihtiyar Ahat'ın gözlem gücü yüksek. (1451) At üstüneyken, boynuna elini uzatıp, iç cepinden eski Hokand cüzdanını alıp, çeker satan Dungana: (1452)

– Hey, gâvur, şu şekerden yaklaşık on tane ver, dedi. (1453)

– E, ihtiyar, ben Müslümanım, niye gâvur diyorsunuz? – dedi satıcı dungan, şekerleri paketlerken. (1454)

– Müslüman isen o zaman bize bir yol göster. (1455) Rıskul'un kaldığı hapishane nerede? (1456) Nasıl gidebiliriz? dedi Ahat güler yüzle. (1457) Ona göre, Rıskul'u tanımayan insan yok ve Rıskul'un hapishanede olduğu cümle âleme belli gibiydi. (1458)

Gözaltıları şiş olan esmer dungan, sıcak havada üzerine pamuklu kaftan giyen başına çok eskimiş börk takan dağınık kaşlı ihtiyara şaşkın şaşkın bakarak: (1459)

– Rıskulunuzu bilmem, ama hapishane Taşkent sokağında, diye eliyle kuzey tarafı gösterdi. (1460)

Pazardan çıktıklarında Ahat torbaya elini uzatıp paketlenen şekerden bir tanesini alarak Turar'a verdi. (1461) Çocuğun Ahat dedesine olan minnettarlık duygusu gözlerinden o kadar belliydi ki söze gerek yoktu, ihtiyar dayanamayıp: (1462)

– Al, seni gidi şanslı, hepimizden çok sen kazançlı çıktın, diye bir şeker daha verdi. (1463)

Hapishanenin yüksek duvarla sarılan büyük kapısının önünde bunlar kuşluk vaktinden öğlen sonrasına kadar beklediler. (1464) Nöbetçi içeriye almadı. (1465)

– Hadi, yönetime git. (1466) İzin belgesi al, diyor. (1467)

Yönetimin nerde olduğunu bu uysal Kazak bilmiyor. (1468) Sonunda kesik bıyıklı, genç tercüman Kazak, çok yaşasın, müdürlükten küçük bir izin belgesi aldı ve Ahat ile Turar içeriye girdi, Moldabek ise atları gözetlemek için dışarıda kaldı. (1469)

Turar: «Babam bu duvarın arkasındadır galiba» diye düşünmüştü. (1470) Meğer siperin içinde evler, tüfekli nöbetçiler de varmış. (1471) Dolaşarak bir evin kapısının önüne geldiler. (1472) Burda da yine nöbetçi. (1473) Yaklaştırmadı. (1474) Rıskul'u çıkarmadı. (1475) Nöbetçi sadece demirle kaplanan kapının avuç içi büyüklüğündeki deliğinin kapağını kaldırıp: (1476)

– Jılkıydarov! (1477) Buraya yaklaş, senin için birileri geldi, dedi. (1478)

Delikten Rıskul'un sadece bir gözü göründü. (1479) Kiprik kırpmamış soğuk gözü görüldüğünde Turar dayanamayarak: (1480)

– Baba! diye bağırınca Rıskul'un soğuk gözü ısınır. (1481-1482) Gülümsemiş gibiydi. (1483)

– Baba! (1484) Bu benim, Turar! (1485) Ahat dedem de burada. (1486) Moldabek amcam dışarıda kaldı, diye cıyakladı çocuk. (1487) – Baba, al, diye Turar avucuna yapışan şekeri delikten tam babasına verecekken bunlardan gözünü ayırmadan bakan nöbetçi: (1488)

– Olmaz! diye kızarak bağırdı. (1489) Çocuğun elindekinin şeker olduğunu fark ettikten sonra: (1490)

– Tamam, diye anlayış gösterdi. (1491)

– Sen ye, Turar, dedi kısık sesle. (1492)

– Ah, evlat güzel evlat, kendi kanından olan evlat! diye Ahat duygulandı. (1493) Kendi çocuğu olmadığını hatırlayıp biraz üzüldü. (1494) – Hey, ahmağım, baban tatlı yemez ki. (1495) İşte ona köyden yemek getirdik ya, deyip heybeyi gösterdi. (1496) Heybedeki kurut, tereyağı, pişmiş et gibi yemekleri nöbetçiye verdi. (1497) Tutuklulara akrabalarından gelen ne varsa onları nöbetçiler verir. (1498) Düzen böyledir. (1499) Yemeğin arasına bıçak, törpü saklayarak göndermemiş mi diye kontrol ederler. (1500)

Ahat zayıf eliyle gölgeleyip deliğe dikkatle baktı: (1501)

– Ya, Rıskul nerelerdeydin yavrum? (1502) İyi misin? (1503) Acıkmadın mı, diye sağır bir insan gibi bağırarak konuştu. (1504)

– Biz, az haneli Şilmembet, çok yorulduk. (1505) Kalan az-maz hayvanın hepsini başsubay ev vergisi diye silip süpürdü. (1506) Kışın gelmesine ise az kaldı. (1507) Ne yapacağız, nasıl geçineceğiz? (1508) Sen buradan ne zaman kurtulursun, yavrum? (1509)

Öbür taraftan Rıskul bağıırıyordu. (1510) Ahat ise onun dediklerinin bazılarını duyuyor, bazılarını duymuyordu. (1511)

– Metrey'e mektup yazın, dedi Rıskul yüksek sesle. (1512) – Rıskul suçsuz yere hapisanede yatıyor deyin. (1513)

– Ne? Ne? diyor Ahat anlamadan. (1514) – O hangi Metrey? (1515) Neredeki Metrey? (1516)

– Geçen sene beni yanına alıp Talgar'ın zirvesine çıkan Rus yok mu? (1517) Unuttun mu? (1518) Petersburg'da yaşıyor. (1519) Mektubu nereye yazmam gerektiğini söyleyip bana bir kâğıt vermişti, diye delikten dürülmüş kâğıdı uzattı. (1520) –

Cebimdeyken eskimiş. (1521) Yazısı gitmemiş sanki. (1522) Mektup yazın. (1523) O başkaları gibi değil, merhametli bir Rus. (1524) Bizim beye mektup gönderirse beni kesin serbest bırakırlar. (1525)

– Ne bileyim, yavrum, yöneticinin tercümanından başka bizim etrafımızda Petersburg’a mektup yazacak kim var? (1526) Ondan isteyeceğiz. (1527) Omar kardeşin yurda döneceğiz diye her gün kavga çıkarıyor. (1528) Ne yapacağız? (1529) Göçmezsek, yönetici bize çok kızgın. (1530) Sen gideli bize rahat vermiyor. (1531) Yaşlı ağabeyinin durumunu zaten iyi biliyorsun. (1532) Bende bugünlerde akıl kalmadı. (1533) Ana yurda dönüp dedelerimizin toprağında ölsem iki dünyada başka isteğim yok. (1534) Dönersek seni nasıl tek başına bırakacağız? (1535) Ne yapacağımı bilemiyorum. (1536)

– Ey, ihtiyar, bitti. (1537) Yeter, diye nöbetçi Ahat ile Turar’ı delikten itiverdi. (1538)

– Hey, Rıskul, söylesene! (1539) Ne yapacağız? (1540)

– Metrey’e mektup yazın!.. (1541)

Nöbetçi Ahat ile Turar’ı kapıdan attı. (1542) Çocuk çıkmak istemeyip inatlaştı ve avuç içi büyüklüğündeki deliğe sık sık baktı. (1543)

– Hadi, it, git, diyerek nöbetçi onu tüfeğin ucu ile dürttü. (1544)

– Baba! diye cıyıkladı Turar. (1545)

Turar o zaman, yaklaşık bir ay sonra bu hapisanede babasıyla birlikte aynı koğuşta oturacağını bilemedi. (1546) Önde onu neler beklediğini çocuk nereden bilsin ki... (1547)

***

Döndükleri zaman pazarın yanından geçerken, Ahat atın başını çevirdi. (1548)

– Rıskul’un emanetini yerine getirelim. (1549) Şu dediği Petersburg’a mektup yazdıralım. (1550) Bu pazardan birisi bulunur, dedi Moldabek’e. (1551)

Pazarı dolaşıp mağazada kumaş satan Tatar’ı görünce Ahat: (1552)

– Yavrum, Müslümanmışsın, karşılığını vereyim, bize bir mektup yaz, dedi. (1553) Tüccar biraz kırtarak durdu ve «karşılığını vereceğim» dedikten sonra ikna oldu. (1554) Eline kâğıt, kalem alan tüccara Ahat: (1555)

– Yaz, dedi. (1556) Petersburg'daki arkadaşım Metre'ye. (1557) Yazdın mı? (1558) Sayın Metrey! (1559) Nasılsın? (1560) Çoluk çocuk hepsi iyi mi? (1561) İmparator tarafı iyi mi? (1562) Onunla buluşuyor musun? (1563) Rıskul kardeşini hatırlıyor musun? (1564) Sana birazcık yardımım dokunmuştu. (1565) İhtiyacın olduğunda mektup yaz demiştin. (1566) Yardım etmeye söz vermiştin. (1567) İşte şimdi kötü bir durumda kaldım. (1568) Saymasay suçsuz olduğum halde beni hapishaneye attırdı. (1569) – Yazdın mı? diye Ahat parmağı ile kâğıdı gösterdi. (1570)

– Şimdi hapishanedeyim. (1571) Evdeki çoluk çocuğun durumu kötü. (1572) Akrabalar da zor durumda. (1573) Yönetici rahat vermiyor. (1574) Vergi adı altında oğlağımıza kadar elimizden zorla aldılar. (1575) Sayın Metrey! (1576) Bu halimizi imparatora ilet. (1577) Aynı şehirde kalıyorsunuz ya. (1578) Onu görüyorsunuzdur herhalde. (1579) Tau-Şilmembet'e dokunma desin yöneticiye. (1580) Rıskul'u hapishaneden çıkar desin. (1581) Tau-Şilmembet'in hayvanını geri ver desin yöneticiye. (1582) Sayın Metrey Kardeş! (1583) Nikolay imparatora de ki, Tau-Şilmembet'e Tülkibas'taki Maylıkent'e dönmeye izin versin. (1584) Maylıkent yöneticisi – Dauılbay'a desin ki: on beş evden oluşan Salik-Sarı'na zorluk çıkarmasın. (1585) Bizim Karakoyun diye anılan yerimizi bize geri versin. (1586) Kümisbastau ile Kemberbastau'ın suyunu içmemize izin versin bunları desin Dauılbay yöneticiye. (1587) Sayın Metrey kardeş, bunları unutmadan söyle imparatora. (1588)

– Hey, ihtiyar, çok konuştun, diye tüccar Tatar söylenmeye başladı. (1589)

– Zaten bitti. (1590) Yaz, yavrum, Allah'ım seni bağışlasın. (1591) – Sayın Metrey kardeş! (1592) Hoşçakal! (1593) Allah seni korusun! (1594) Mektup yazan Şımır-Şilmembet Jılkıydaroglu Rıskul. (1595) 1904 yılı Eylül.» (1596)

– Adresi nerede? dedi tüccar Tatar. (1597)

Ahat Rıskul'un verdiği, yıpranmış kâğıdı dikkatlice açıp tüccarın önüne bıraktı. (1598)

– «St. Petersburg. Sokak...» diye devamını okuyamayan Tatar durdu. (1599) Tam büküldüğü yer yırtılmış. (1600) Sokağın ismi silinmiş. (1601) «Dmitriyev S. B.'ya » yazısı zar zor görünüyor. (1602) Tatar tüccar fazla düşünmeden, adresi tam yazmadan mektubu Ahat'ın eline verdi. (1603) – Şu sokağın diğer tarafında posta var. (1604) Oraya götürün, dedi. (1605)

Rıskul Almatı Hapishanesinde yatalı 3 ay geçti. (1606) Özel koğuş idi. (1607) Sıradan kaba görünen taştan yapılmış barınak idi. (1608) Kim bilir, at hırsızı, «yabani Kırgız» bir yere kaçmaz diye mi, yoksa taş koğuşlar dolu diye mi bilinmez, nedense Rıskul'u kaba, hayvan barınağı gibi bir eve atmışlardı. (1609) Onun da tek penceresi demirdi. (1610) Kapısı dayanıklıydı. (1611)

Temmuz bitip Eylül başlayınca, otlar sararmaya başladığı zaman. (1612) Rıskul'u bir kez hava almaya çıkarırlar. (1613) İki defa tualete götürürler. (1614) Hapishane ile barınağın köşe bucağında kalan tuvalet arasında yaklaşık yüz metre var. (1615) Oraya gidilecek yol boyunca dış duvarı sararak gürleşip büyüyen kenevir vardır. (1616) Zamanında biçip toplamayı kimsenin istemediği kenevir, yonca da değil ki, odun olarak da işe yaramaz, o yüzden tozlamış kuru çiçeği dikkat çekiyor. (1617)

Rıskul, ensesine tüfek doğrultan nöbetçi ile ileri geri yürüken, sebebini anlayamadığı bir şekilde bahsedilen kenevire doğru sığınır. (1618) Hayatı boyunca dağın, taşın, doğanın kucağında büyüdüğünden, nedense bu kenevirler başkasının dikkatini çekmese de, ona bir şekilde sıcak göründü. (1619) Belki, kenevir ona kendisinin kırkyama keçi evini hatırlatmıştır. (1620) Ya da kaçıp içine girildiğinde kaybolunan Aksu-Jabagılı'nın gür ormanını mı göz önüne getirdi? (1621)

Keşke, Aksu-Jabagılı'nın toprağına ayağı bir değse, buza yaslanıp karla örtünen dağ koyunları ile arkadaş olup şu kinle dolu, kurnazlığı, zalimliği, belası bütün dünyayı un ufak edecek kötü şeylerden vazgeçerdi. (1622)

Yok, Rıskul önce Saymasay Bey'e gidip selamlaşacak. (1623) Yoksa hayatı boyunca ödenmez hatta her iki dünyada da affedilmez borç boğazını kalın urgan gibi sıkar. (1624) Sırf kendisi eziyet gördüğü için değil. (1625) Yok-yok! (1626) Hiç de öyle değil. (1627) Adalet dedikleri şeyin atasına lanet kurt yağmalamış köpek gibi viyaklayarak kaldığı için. (1628) Suçu Saymasay gibiler yapar, bedelini Rıskul gibiler öder. (1629)

– Nasıl yani, Beyim, diye tek bir soru sormak için. (1630)

Bu hapishaneye geldiğinden beri gece boyunca aklından çıkmayan soru budur. (1631) Saymasay'a gidip selam verip bu soruyu sormak, kalan ömrünün en önemli amacı oldu. (1632) Eski keçi çadırda kalan karısını bile bu kadar özlemiş değil. (1633) On

yaşındaki sahipsiz Turar'a acıyor, tabii ki. (1634) Onunla bile oyalanmaz. (1635) En fazla alından bir kez koklar, başını bir kez okşar. (1636) Ondan sonra...(1637)

Kenevire sık sık bakıveriyor. (1638) Arasından çekirge cıvıldıyor. (1639)

– «Kapa çeneni, der Rıskul çekirgeye. (1640) – Hapishanenin avlusuna seni kimse hapsetmedi ki. (1641) Niye gitmiyorsun Allah'ın bozkırına?» (1642)

Rıskul, çekirgeyi azarlayıp ağızlığı dizginlenen at gibi, toz olan kenevire doğru tekrar gidiveriyor. (1643) Nöbetçi ondan şüphelenerek: (1644)

– Gözünün önüne bak, düz yürü! diye bağırır. (1645)

Rıskul, özensiz bir şekilde yapılan tuvaletin duvar tarafını bozarak kaçmayı da bir an düşündü. (1646) Ama tüfeğini uzatan nöbetçi birden bire bakıp gözünü ondan ayırmıyor. (1647)

Buna öfkelenen tutuklu bazen nöbetçiye bilerek sinirlendirmek için «imparatorların yaya gittiği» yere uzak oturur. (1648) Nöbetçi, kazık gibi ayakları yorulana kadar kıpırdamadan durur, sonunda sabrı tükenince ayıp olur demeden, gıcırdayan kapının deliğinden gözetleyip: (1649)

– Öldün mü sen? (1650) Ya da çukura mı düştün? (1651) Çık, zaman bitti çoktan! diye bağırır. (1652)

– Ey, Allah'ım, buna da çok şükür, der tutuklu, nöbetçiye daha da sinirlendirerek. (1653) – Benimkisine göre sen zavallının yaşadıkların insanoğlu için asla istenmez bir hayat, der nöbetçiye. (1654)

Bir gün akşam tuvaletten döndüğünde kararmış kenevirin yanından geçerken, her zamanki gibi yoldan birazcık çıkıp eğri bastığında sağ ayağının ucu bir şeye takılmış gibi oldu. (1655) Başını eğmeden sadece göz ucu ile baktı, sivri bir şeyin ucu azıcık görünüyordu. (1656) Durmadan, çaktırmadan geçiverdi. (1657)

Sonraki gün sabah tuvalete giderken, dünkü görünen şeyi ayağı ile dürterek geçti. (1658) Yere giren demirmiş. (1659) Dönerken bir daha dürterek geçti. (1660) Demir biraz gevşedi. (1661)

Birazcık eğilse herhalde el ile koparabileceği bir şeydir. (1662) Ama yapacak bir şey yok, eğilemez. (1663) Eğilmeyi bir kenara bırak azıcık dönse bile nöbetçi hemen

şüphelenir. (1664) Dev gibi pehlivanın bir çırpıda nöbetçiye vurarak onu yıkıp, kurtulmasından korkuyordur belki, bundan dolayı Rıskul'un her adımı izleniyor. (1665)

«Düşmez, kalkmaz bir Allah» diye buna denir. (1666) Yoksa şu yapraksız diken gibi nöbetçiye bir çırpıda vurarak, kaçıp kurtulurdu...(1667) İnce yaprak gibi olsa da tüfekli, yapacak bir şey yok. (1668)

Nedense şu demiri bir daha dürtüp gevşettiğine de sevindi. (1669) Yarın da gün doğacak, umudu kesilmedi. (1670) Tutuklunun dayanağı– umududur. (1671) Tutuklu, umudu kesildiği gün gerçek tutukludur. (1672) Rıskul'un ise bütün ömrü iyiliği gelecekte beklemekle geçiyor. (1673)

Gece boyunca rastladığı demir aklından çıkmadı. (1674) Yeryüzüne çıkmış, büyük ihtimalle, kırk karış olabilir. (1675) Gevşetildiğine göre yer altında kırk karış daha olmalı. (1676)

Ama onu koğuşa nasıl götürebilirim? Sorusu kulaklarında çınlıyordu. (1677)

Meğer, bu çınlama kenevirin arasında gündüz gördüğü çekirgenin yerine öten cır cır böceğinin sesiymiş. (1678) Hapishanenin demir penceresinden net işitiliyor. (1679) Kulağındaki çınlama ile kenevirdeki cıvıltının birbiriyle uyumlu olup, birlikte söylenen acılı herhangi bir şarkı gibi etki bırakması Rıskul'u şaşırtmıştı. (1680)

Öten cır cır böceği değil, kırk karış demir gibiydi. (1681) Demir bile tutuklunun halini anlayıp onun çaresiz kaderine acımış gibiydi. (1682)

Cır cır böceği hiç durmadı. (1683) Sanki Rıskul'a kırk karış demiri unutma diye sürekli hatırlatmayı kendisine görev edinmiş gibi hiç susmadı. (1684)

Aralıksız gelen sese Rıskul da aniden katılıp: (1685)

– Dünya bir eğri yoldur kıvrılan (1686)

İnsandan talih giderse zenginlik olmaz (1687)

Günde toksan tokuz kötülük görsen de (1688)

Yine de umut kesme bir Allah'tan, diye mırıldandı. (1689)

Sabaha doğru biraz uyuyakalmış, aniden korkarak uyandı. (1690) Kızıl Cebe kişneyerek hapishanenin kapısını tepiyormuş. (1691) Rıskul, rüya ile gerçeği ayıramadan şaşkın halde biraz oturakalmıştı. (1692)

«Eee, rahmetli, atın da ruhu oluyor muymuş yani? (1693) Kambar Ata'dır gördüğüm. (1694) Yürüğün kanı benim boynumda değil ki ama. (1695) Niye beni gözetliyor? (1696) Ben çaldım ama çaldıran, kan fışkırtıp boğazlatan Saymasay değil mi? (1697) Eee, kurbanın olayım, Kambat Ata! (1698) Bir yanılsım varsa affet! (1699) Ama benim suçum yok. (1700) Allah şahit. (1701) Eğer görmezse, kör olsun. (1702) Yürüğü bıçaklatmaya, ona ihanet etmeye kıymadığım için, aracılık edeceğim diye kurban oldum Kambar Ata!» (1703)

Rıskul atın ruhuna yalvarırken kapının önünden nöbetçi geçti. (1704) Ayakkabısının topuk sesinden tanıdı. (1705) O zaman gördüğü rüyanın sırrını şimdi anlamış gibi oldu. (1706) Kapıyı tepen Kızıl Cebe değil de, biraz önce kilit yerinde mi diye gürültü yapıp, kontrol eden nöbetçiymiş demek ki. (1707)

O anda aklına bir fikir geldi. (1708) Hemen kalkıp kapıyı dövmeye başladı. (1709) Hızlı hızlı yürüyen nöbetçinin ayak sesi geldi. (1710)

– Ne istiyorsun? diye bağırıverdi nöbetçi. (1711)

– Midem kalkıyor. (1712) Bey, çabuk aç, diye yalvardı tutuklu. (1713)

– Ölmeyeceksin, dayan! (1714) Hala sabah olmadı, dışarısı karanlık, diye nöbetçi ileri gidiyordu, Rıskul tekrar kapıya dövdü. (1715)

– Bey, dayanamıyorum! (1716) Bu sabah olup, güneşin çıkmasını beklemez ki. (1717) Midem kalktıysa ben ne yapabilirim?! (1718)

Nöbetçi söylenerek, küfür edip şangırtarak kapıyı açtı. (1719) Sinirden gözünü alamıyordu. (1720) Gömlekli, yalın ayak, başı açık Rıskul'u tüfeğin şarjörü ile itti ve önüne alıp: (1721)

– Beni kandırmak istiyorsan – sana acımam! diye uyardı. (1722)

Tan ağarıyordu. (1723) Hücreden çıktıktan sonraki sopsoğuk hava tutuklunun havasız kalan akciğerini sarmıştı, bol havadan az kalsın boğulacak gibiydi. (1724)

«Tanyeri hemen ağarmasın, biraz daha karanlık olsun» diye dua etti Rıskul. (1725) Cır cır böceği yorulmuştur herhalde, sesi kesilmiş. (1726) Kendirin yanından geçerken, yalın ayağı ile yeri sıyırıp, sivri demiri aradı. (1727) Ayağının başparmağı büyük bir şeye değdiğinde okşayarak iki parmağının arasına sıkıştırarak çekip aldı ve yürümeye devam etti. (1728) Sert soğuk demir ayağını acıttı. (1729) Önceki gibi çabuk yürümeyip, bir ayağını sürükleyerek ağır hareket etti. (1730) Bunu kendince kötü bir şeye yorumlayan nöbetçi: (1731)

– Bas ayağını! (1732) Sıkışıyorsan niye acele etmiyorsun?! diye sinirlendi. (1733)

– Midem, diye Rıskul bükülüp, sürüklenerek gidiyordu. (1734) Aklında: (1735)

– «Parmağımdan çıkıvermesin» diye parmaklarını üst üste getirip daha da kısıtı. (1736) Her kısıtığında demirin ucu etine kırt diye batıyordu. (1737)

– «Kan damlarsa – öğrenecek» diye sıkıştı tutuklu. (1738) Tuvalet on-on beş adım uzaklıktaki yer cehennem yolundan yüz kat daha zordu. (1739)

Er veya geç, nasıl olsa bir gün ecel gelecek. (1740) Diğer dünyada Rıskul cehennem ateşine yanmaz herhalde. (1741) Allah varsa, gerçek dünyanın bedelini Rıskul'un şu yalan dünyada yüz kat fazlasıyla ödediğini görüyordur. (1742)

Ayak parmaklarının arası yumuşamış gibi, yapışık bir şey hissediliyor. (1743) Ilık kandan dolayı parmaklar arası yapışmış. (1744) Demir kayarak düşüyormuş gibi. (1745) Zor durumda başparmağını büküp, tutuklu daha da ıkındı. (1746)

Su perisinin ay gibi ağzı, güneş gibi gözü var onun güzel kızı yerdeki hükümdar çocuğuna âşık olmuş. (1747) Su perilerinin ise insanoğlundan bir farkı ayak yerine balığın kuyruğudur. (1748) İnsanda olduğu gibi ayağı olmayan kız, çocuğa olan sevgisinden yanıp ölecek duruma gelince perilerin tabibi ile buluşur. (1749) Yaşlı tabip kadının sesi bağırın Azrail'in sesi gibiydi. (1750) Kızın sesi gümüş çan gibi çınlardı. (1751) Peri kızının dediklerini dinledikten sonra yaşlı tabip şöyle der: (1752)

– Hey, talihsiz güzel! (1753) İyileşmeyecek derde bulaşmışmısın. (1754) Sözünden geri dönmezsin sen. (1755) Tamam. (1756) Ben sana insanlarınki gibi ayak vereyim. (1757) Ama karşılığında gümüş gibi çınlayan sesini alacağım. (1758) Sen dilsiz, sessiz kalacaksın. (1759) Bu birincisi. (1760) Benim verdiğim ilacı içtikten sonra balık kuyruğunun yerine ayak oluşur. (1761) Fakat her adım attığında tabanına hançer batmış

gibi canını çok acıtır. (1762) Hayatını tabanına hançer batarak geçireceksin. (1763) Bunu kabul edersen – kabul ettin. (1764) İkna olmazsan – sen bilirsin. (1765)

Böylece bir hayli azap çekerek peri kızı insana dönüşür, hükümdar oğlu ile karşılaşır. (1766) Hükümdar oğlu da ona âşık olur. (1767)

– İsmi ne? diye sorar hükümdarın oğlu. (1768)

Peri kızı her şeyi anlar, ama konuşacak dili yok. (1769) Ayağını her bastığında tabanına hançer batar. (1770)

Ne yazık ki, hükümdar oğlunun dilsiz güzel ile evlenmesine izin vermeyip, başka bir hükümdarın kızını isterler...(1771)

Bu acılı masalı Rıskul çok eskiden, çocukken duymuştu. (1772) Şimdi şu zavallı peri kızının durumuna kendisinin düşmesine şaşırdı. (1773) İşte ayağını sürükleyerek her bastığında sivri demir parmağının kalın etine daha da battı...(1774)

Dönerken nöbetçi Rıskul'un izinde göze çarpan siyah leke kaldığını fark edip: (1775)

– Hey, dur! (1776) Ayağına ne oldu? dedi. (1777)

– Tuvalet tahtasının yongası kesti. (1778) Bir şey olmaz, diye Rıskul önemsemedi. (1779) «Üzerimi arayıp, uçkurumdaki demiri öğrenecek mi acaba» diye içten içe korkmaya başladı. (1780) Ama nöbetçi onun yüz ifadesinden şüphe duyabilecek bir şey fark etmedi. (1781)

Nöbetçi inandı, sanki. (1782) Ya inanmazsa? (1783) Hemen üzerini arasaydı uçkurundaki sapsız, pas tutmuş demiri bulurdu...(1784)

Arkasındaki bağırın nöbetçiye dönüp baktığında kendisinin kanlı izine gözü ilişti. (1785) Tam buna benzeyen, sarkan kan izlerini önceden nerede görmüştü? (1786) Tau–Şelek' ten miydi, Tau-Turgen'den mi? (1787) Ya da Talgar'ın diğer tarafı mıydı? (1788)

Tan kızılığı güzelleşip, güneş yeni doğmaya başlamıştı. (1789) Uykusu yarım, gözleri mahmur nöbetçi tüfeğin ucu ile Rıskul'un iki omuzunun ortasından dürterek: (1790)

– Bas ayağını! dedi. (1791)

Rıskul kısa ama tehlikeli yolda gelirken, sarkan kan izini önceden nerede gördüğünü hatırlamayıp, bu düşünceyle uğraşırken şu anki halini unuttuğu için kendi kendine kızdı. (1792) Tabii ki, hızlı yürümesi lazım, fark edilmeden daha çabuk hapishanenin içine girmesi lazım. (1793)

Rıskul, meşhur avcılık hızı ile öne çıkmıştı, nöbetçi: (1794)

– Hey, yavaş! diye korkakaldı. (1795)

Emirin adı emirdir. (1796) Emredildi– yapmak zorunda. (1797) O yürüyüşünü yavaşlattı. (1798) Nöbetçiye sabahın temiz havası iyi geldi sanırım, aklına bir fikir geliverdi. (1799) Hapishanenin pis kokan boğucu havasından o da yorulur. (1800)

Aslında, tutukluya göre nöbetçinin durumu daha da kötü. (1801) O iki tarafından tutuklu. (1802) Biri – fiziksel tutukluluğudur. (1803) Tutuklunun oturduğu hapishanede o da oturur. (1804) Tek fark tutuklu demir kapının diğer tarafında, o ise bu tarafında, uzağa gidip, fazla adım bile atamaz. (1805) Diğer– ruh tutukluluğudur. (1806) Tutukludan ayrılacağım korkusu. (1807) Her tutuklunun kendisinden nefret ettiğini hissetmek. (1808)

Kısaca, nöbetçinin de durumu düşündüğümüz gibi iyi değil. (1809) Bahsettiğimiz iki bağımlılık yüzünden o da tutukluyu sevmez. (1810) Elinden geldiği kadar küçümsemek istemesi de bu yüzden. (1811)

Bunun bir örneğini ince uzun bacaklı nöbetçi şimdi gösterdi. (1812) Rıskul’a tüfeğini aniden doğrultup: (1813)

– Hadi, geri dön! (1814) Tuvalete kadar koş! (1815) Vardığında tekrar geri koş! (1816) Bütün çaban ile kuş gibi uçmazsan – seni bitireceğim. (1817) Hadi, sayıyorum: bir, iki, üç! (1818)

Rıskul: «ciddi mi, şaka mı yapıyor?» diye inanamayıp, şaşıtığınan hafif gülümsedi. (1819) Uzun bacaklı yüzünü buruşturarak: (1820)

– Koş! diye bağırıverdi. (1821)

Tutuklu geldiği iz ile geriye doğru yavaşça giderken nöbetçi yine bağırdı: (1822)

– Hızlı! (1823)

Gerçek eziyet bu idi galiba. (1824) Tertemiz sabahta kıpkırmızı bir ihanetin olması akıl almaz bir şeydir. (1825) Ama Rıskul’un başına neler gelmedi ki. (1826) Yalın ayak,

başı açık, gömleği alaca karanlıkta ağararak ağaç evciğe doğru koşmaya başladı. (1827) Hızlı koştuğundan sapsız bıçağın ucu şimdi de kasığına battı. (1828) Rıskul sapsız bıçağın düşmesinden çok korktu. (1829) «Karnımı acıtıyor» diye endişelenmiyor. (1830) Yeter ki düşmesin diye yalvarıyordu. (1831)

– Dön! dedi nöbetçi. (1832)

Hapishanenin kapısına nefes nefese tam yaklaştığında, yine net bir emir: (1833)

– Dön! (1834)

Ayağının kanı henüz dinmemişti, ileri geri koştuğundan yol alaca kan ile boyanmıştı. (1835)

Nöbetçi, Rıskul'un yanından geçerken onunla göz göze geldi: dehşet içindeki gözlerine bakınca kan kırmızı iki parça et görmüş gibi oldu. (1836) – «Şimdi bana aniden saldırabilir» fikrinden dolayı nöbetçi, yaptığı kötü şakadan vazgeçti. (1837) Rıskul'u koğuşa götürüp kilitledi. (1838)

***

Koğuşa girer girmez Rıskul kasığını sıvazladı. (1839) Sevinçten çektiği bütün eziyeti hemen unuttu. (1840) Kapıya gidip, kulağını dayayıp dinledi. (1841) Nöbetçi sanki koridorun diğer ucunda dolaşıyordu. (1842) Sapsız bıçağı kasığından alıp, bükmeyi denedi, sertmiş. (1843) Köşeye gidip, diz çöküp oturarak bıçağı kenara sokuverdiğinde demir, nemli tuğlaya rağmen kolayca batıverdi. (1844)

«E, Allahım, e ervah! dedi Rıskul nefes nefese. (1845) – Saymasay'a selam verecek günde de yolum açık olsun!» (1846)

Bıçağın ucu ile birlikte çıkan nemli toprağı avucu ile sıkarak düşünüyordu. (1847) Bundan sonraki işi ne olacak? (1848) Kazılan toprağı nereye saklayacak? (1849) Koğuşun içine yığıp da oturamaz ki. (1850) Bir gecede kazıp çıkmak mümkün mü? (1851) Çok riskli bir iş bu, kaderine teslim olmak istemeyen gururlu birinin işinin bir gecede bitmesi lazım. (1852) Gece demesinin sebebi: gündüz duvarı kazarken fark edilme riski yüksektir. (1853) Sonraki geceye kalırsa yine de tehlikeli. (1854)

Rıskul duvarı birazcık oyarak boşalmasını sağlayıp, bıçağı oraya sakladı ve toprağı tekrar ezerek gömdü. (1855)

«Bu sefer başarıp, Saymasay'a selam verirsem, Aksu- Jabagılı'ya giderdim, diye kamış döşeme üzerine ayağını uzatarak yatıp hayal etti. (1856) Aksu-Jabagılı'nın bir deresinde kemiğim kalsa buna iki dünyada da razıyım».(1857)

Aniden dirseğine dayanarak yerinden kalkıverdi. (1858) Bu sabah ayağından damlayan kan izini görüp, bu izle daha önce nerede karşılaştım diye zihnini zorlayan sorunun cevabını şimdi bulmuş gibiydi. (1859)

Çok eskiden, yurtlarında Tülkibas'ta, İrsu'da rahat dolaştıkları zamanlar idi. (1860) Bir gün o yılki güderken, Eşikikorgan denilen kayanın tepesinde kan izini fark etti. (1861) Bu kan acaba ne diye, karınca yolu gibi uzanan izin peşinden gitti. (1862) Kanın izi bazen sızıntı, bazen koyu. (1863) Bir anda, bir tutam ardıcın altında ölen dağ koyununu fark etti. (1864) Avcının yaraladığı masum mahlûk kanı damlaya damlaya yürüyerek gelip düştüğü yer burasıymış. (1865) Yünü seyrelemeye başlamıştı. (1866)

İşte o kan kaybından ölen dağ koyununun yaşadıkları gibi bir sabah geçirdi Rıskul bugün. (1867)

«Ne olursa olsun, keşke hapisanede, sürgünde çürümeyip şu dağ koyunu gibi hayranlık duyulan Jabağılı'nın bir tane ardıcının dibinde ölsem, ama o zamana kadar...» (1868)

O, «o zamana kadar» yapacağı işi büyük bir sabırsızlıkla bekledi. (1869)

«Bir tane ardıç ağacının dibinde ölsem» hayali. (1870) Feryat ederek rüzgâr ağlar, ardıç başı uğuldar. (1871) Sonbaharda solan yaprakları düşer, onun soluk yüzünü saklar. (1872) Ardıç kokusu sinmiş yaprağa gömülen kemik bin yıla kadar çürümez. (1873) Hokand Hanı Şeralı'nın kanlı eliyle savaşta şehit olan kahraman babası Alimbek'i Kazaklar boşuna ardıca sararak gömmemişler ki. (1874) Ulu insanlar toprağa ululuğu ile girerler. (1875)

Bir tane ardıcın dibinde kırmızı karınca toprağı olur. (1876) Rıskul'un yüzüne kırmızı karınca toplanıp, onu sıvazlar. (1877) Kızıl karınca ısırın vücut çürümez. (1878) Şelalenin sesi feryat eder, yüksekte kar kekiği öter; kılıcotunun üstünde: «Eyvah, bu nasıl oldu? (1879) Eyvah, bu nasıl oldu?» diye sarı göğüslü kanarya cıvıldar. (1880)

Keşke, öldükten sonra da insan bunu hissedebilseydi. (1881) O kadar yüksekte, süzülerek uçup gidemeyen şahine bakarak yatıp, gözlerinden yaş damlasaydı; böyle can vermeye Rıskul çoktan razıdır. (1882)

Ama kadere yazılanı kimse bilemez. (1883) İnsanoğlunun nefesinin ne zaman, nerede tükeneceği belli değil. (1884) İnsanın başı – Allah'ın topu demişler. (1885) Hangi tarafa vurursa – oraya gider. (1886) Dağa da taş da, hapishanenin dilsiz duvarına da vurduğu başının nerede kalacağını Rıskul bilemez. (1887) Şimdi ise hareket etmesi lazım, hareket etmesi, hareket...(1888)

***

Boğucu sıcak gün bitip, karanlık çöküp, millet tam uykuya daldığında, Rıskul dedesinin, Domalak anasının ruhuna yalvarıp bu tehlikeli harekete geçti. (1889) İlk önce iki kazıp bir bakarak, kapı tarafıyla ilgilendi. (1890) Kapının küçük deliğinden nöbetçinin gözetleme alışkanlığı vardı. (1891) Sapsız bıçağın başını keçi kalpağı ile tutup, duvar kenarının toprağını oymaya devam etti. (1892) Hiç güneş görmediği için nemlenen tuğla iyi pişmiş parça et gibi kolayca öğütüldü. (1893)

Yumuşak topraktan eski ұраның зәгіндей nemli koku geldi. (1894) Bir anda Rıskul huhh huhh diye duyduğu sestten korkup, aniden durdu. (1895) Kulağını verdi. (1896) Kimse yok. (1897) Meğerse kendi nefesiymiş. (1898) Kapıya bakmayı bırakıp, kazma işine bütün çabasıyla odaklanmıştı. (1899)

Kazılan toprak epeyce çoğalmıştı. (1900) Nöbetçi gece ortasında genelde bir bakardı. (1901) Bazen kilidi açıp, içeriye de girerdi. (1902) Elinde mumu olurdu. (1903) Tam o an yakalarsa, asıl zorluğu o zaman görmüş olurdu. (1904)

O, yığılan toprağı yere serip üzerine kamış döşemeyi serdi. (1905)

Kalın kamışın arasında ayak sesi farkedilmeyen aslan yürüyüşü gibi tek tek basarak kapıya gidip kulağını verdi. (1906) Allahın bir kudreti: nöbetçiye de can vermiş. (1907) Onun da yorulup, uyuya kalacak zamanları oluyor. (1908) Koridor sessiz. (1909) Sepsepsiz. (1910) Hapishane değil, kör gibi. (1911) Sessizlik. (1912)

Rıskul geri dönüp, duvarı eli yoruluncaya kadar kazmaya devam etti. (1913) İşin kötüsü saatin ne olduğunu tam bilemiyor. (1914) Sabaha kadar yetişse. (1915) Ah, keşke, dışarıya bir çıksa, sonradan ne olacağına bakacaktı. (1916)

Elden yapılmış geniş tuğla bir andan sertleşmeye başladı. (1917) Bundan hareketle Rıskul duvarın inceldiğini fark etti. (1918) Tuğlanın diğer tarafı sert, çünkü güneş alıyor, nemli değil. (1919)

Yüreği parçalanıp, canı cehenneme gitmiş gibi oldu. (1920) Nöbetçi kapıyı açıyormuş. (1921) Rıskul hemen kazdığı deliğe sırtını dayayarak ayağını kamış döşemeye uzatıverip, eski cepkenini üzerine giydi ve horul horul uyuyuverdi. (1922)

Nöbetçi kısık alevli mumunu sürükleyip önüne tutarak, yavaşça dikkatlice içeri girdi. (1923) Mumu kaldırıp, kenardaki Rıskul'u gördü. (1924)

– Eee, uyuyor musun bakayım! dermiş gibi ışığı yukarı kaldırarak eşikte durup pencerenin demir parmaklığını gözüyle kontrol eder. (1925) Demir parmaklık yerinde. (1926) Artık dönüp tam gideceğim derken, bir şeyden şüphelenmiş gibi, ışığı tutukluya çevirir. (1927) Yanık kokusunu hissetmiş gibi, bir iki defa odayı koklar. (1928)

– Bu neyin kokusu, hey! diye duvarlara dikkatlice baktı. (1929)

Rıskul sayıklamış gibi yaparak: (1930)

– Koku mu? (1931) Neyin kokusu sizce, bey! (1932) Gece gündüz havalandırılmayan hücrede başka ne koku olacaktı? (1933) Belli zaten, dedi. (1934)

Duvara çirkin gölgesi yansıyan uzun boylu nöbetçi biraz durdu ve sonunda çıktı. (1935) Çıkarken: (1936)

– Dayan! (1937) Zaten yaklaşık bir saat sonra temiz havaya çıkaracağım, diye kendince merhamet göstermiş gibi oldu. (1938)

«Hmm, yaklaşık bir saat mi dedi?» (1939)

Nöbetçi alışkanlığında değişiklik yapmazsa, artık dediği gibi «bir» saate kadar rahatsız etmez. (1940)

«Aman Allahım, şunun koku alışına bak! (1941) Allah korudu. (1942) Toprağın nemini hissetmesine bak ya. (1943) Ama lanet olası nöbetçi neyin kokusu olduğunu ayıramadı. (1944) Benim de göreceğim ışığım varmış demek ki, inşallah». (1945)

Nöbetçi gitmiştir artık diye düşündüğünde, Rıskul köstebeklik işine tekrar geri döndü. (1946) Eli yorulmasına rağmen susuzluktan çatlamış olan beyaz toprağı oymaya devam etti. (1947) Bir anda toprağın sıcaklığını hissedince duyulandı. (1948) Bu

sıcaklık onu güçlendirmiş, şiddetli güç vücudunu sarmış, bu sayede duvarı artık omuzu ile iterek yıkabilecek kadar kuvvete sahip olmuş gibiydi. (1949)

«Süt kaynayacak kadar zaman geçmiştir» diye düşündüğünde sapsız bıçağın ucu hiçbir engele takılmadan, kolayca diğer tarafa geçti... (1950) İğne deliği kadar küçücük delikten ağaran bir şey göründü. (1951)

Bu hayatın aydınlığı idi. (1952) Tutuklu, kendisinin iri kürek kemiği ve iki kişinin binebileceği genişlikteki omuzlarıyla önceden övünse de, şimdi pişman oldu. (1953) Delikten sığmayıp zavallı duruma düştü. (1954) Beyaz tuğlayı tekrar tekrar kazarken, omuzundan kan akıtıp, kendi etini kesip tuzağa düşerek, kendi ayağını çiğneyip, тапамасын üzüp, üç ayağı ile kaçan erkek kurt gibi, bu da kendisini yaralayarak hapishane denilen deccalın tuzağından kurtulmuş gibi olmuştu, nihayet. (1955)

Dün tam bu vakitte kendi kanı ile alacalanan yolda yüzüstü sürünerek, tuvaletin arkasındaki yüksek dombaz duvara tırmanıp kendisini diğer tarafa ağzı bağlı çuval gibi aniden bırakıverdi. (1956)

Özgürlüğün tadı acı, bedeli ağır. (1957) İnsan bunu yaşamadan anlamaz. (1958) Kaplanı demir parmaklığa kapatıp sevinen geri zekâlıların yüreğinde erimemiş kalın buz var. (1959) Demir parmaklığı parçalayarak çıkan kaplanın ilk gideceği yer ise tabii ki, dağdır. (1960)

Rıskul Talgar Dağlarına doğru ilerledi. (1961) Coşan yüreğini eline alıp, yalın ayak yere basarak, yırtılmış pantolon ve gömleği ile kimsenin gözüne görünmemeye çalışan insanoğlu yerin üstünde değil altında gidiyormuş gibiydi. (1962) Canı şarkı söylemek istedi. (1963) Eski dostu olan şarkı geri döndü: (1964)

– Dünya bir eğri yoldur kıvrılan (1965)

İnsandan talih giderse zenginlik olmaz (1966)

Günde toksan tokuz kötülük görsen de (1967)

Yine de umut kesme bir Allah'tan, diye mırıldandı. (1968)

III

İşte bu hapishaneden bir defa böyle kaçmışım, diye tamamladı Rıskul. (1969)

Bronniykov ayağını toparlayıp, dizini kucaklayıp, omuzu dikleştirerek oturdu: (1970)

Sonra ne oldu? (1971) Saymasay'a gittin mi? (1972) İkince defa hapishaneye nasıl atıldın? gibi sorularla onu bunalttı. (1973)

Rıskul onun kırmızı gür sakallı yüzüne baktı. (1974)

– Eee, dostum, her şeyi öğrenmek istiyorsun, öyle mi? (1975) Şu taş mezarın içinde diri olarak daha çok kalacağız gibi duruyor. (1976) Sonra da sohbet etmek lazım. (1977) «Uzak menzile yavaş gitmeli» demişler. (1978) Yine uzanıp yatarak bir hayli sohbet ederiz. (1979) Bizim çocuğun uyuma zamanı geldi, dinlensin biraz. (1980)

Bu hikâyenin hepsini Bronniykov'e Rusça anlatan Turar'ın gözleri uykudan kapanıyordu. (1981) Bronniykov Turar'ın keçi gibi kalın siyah saçını geniş avucu ile karıştırıp, çocuğu kendisine doğru çekerek kucağına aldı. (1982)

Rıskul onun bu yaptığından hoşlanmamış gibi kötü kötü baktı ve kenara doğru yatıverdi. (1983)

– Uyu, Turar! (1984)

– Evet, uyu, kardeşim. (1985) Biz boş boş oturan insanlarız. (1986) Yarın senin işin çok. (1987) Erken uyanacaksın, uyu, dedi Bronniykov de. (1988)

İki büyük adamın ortasında yatan çocuk uykuya daldı. (1989) Rüyasında gökyüzünün kubbesine değen yüksek dağları gördü. (1990) Şu kat kat yüksek dağların yamacında tek kendisiymiş. (1991) Diğer tarafına baktığında sonsuz buz. (1992) Önü parlak, gökyüzüne doğru yükselen bir dağ. (1993) Tırmanarak ona çıkmak istiyordu. (1994) Tırnak geçiremeyecek kadar dümdüz, hiç bir şey yok. (1995) Aşağıya doğru kayıyor, kayıyor. (1996) Nefes nefese kalarak tekrar çabalıyor. (1997) Bunun sonuçsuz çabalarına öfkelenen zirve ev kadar büyük bir taşı yukarıdan aşağı doğru yuvarlayıverdi. (1998) Ev kadar taş tam Turar'a doğru geliyordu. (1999) Bir anda bu ev kadar büyük taş, kendisi gibi başka bir büyük taşla çarpışarak un ufak olup, parça parça bir şekilde tuğlaya dönüşerek, Turar'ın ayağının altına akıcı kum gibi dökülüverir...(2000)

Bronniykov böğrünü ısıtan çocuğun üzerine bir şeyler serip, sırt üstü yatarak uzun bir zaman uyuyamadı. (2001) Bronniykov'a sırtı dönük bir şekilde yatan Rıskul uykuya daldı. (2002) Bronniykov'un uykusu kaçtı. (2003)

Aklı karmakarışık. (2004) Bu kahırlı Kazak, hapishaneden ikinci defa kaçmak istiyor. (2005) Bu hapishanenin arkasında bin milyon insanın sığıdığı bir hapishane daha olsa da işi az. (2006) Şu büyük hapishane nasıl yıkılır? (2007) Çaresi ne? (2008) Büyük hapishanenin durumundan habersizdi. (2009) Ne oluyor? (2010) «Kanlı Pazar» sonrası halk tekrar ayaklanabildi mi? (2011)

***

Dağdan aşır güneş battı. (2012) Kızıl akşam. (2013) Çam ağaçlı, köknarlı tepelerin omuzuna asılıp, sivri zirvelerin tepesi azıcık görünüyor. (2014) O zirvenin tepesinden baktığında güneşi hala görebilirsin. (2015) Zirveler çok yüksek. (2016) Ama şimdi yüksek olduğu çok fark edilmiyor. (2017) Alçak dağlar yüksekliğini gölgeleyip, sanki yüksekliklerini göstermek istemiyormuş gibi yatay duruyorlar. (2018)

Turar derenin kenarındaki yabani elma ağacının üstünde oturuyordu. (2019) Budanmayan yabani elma ağacı derenin çevresini dolaşmış, çalıları büyümüş. (2020) Üstünde oturan çocuk görünmez. (2021)

Babası gideli Turar bir kere çocuk olup da hiç oynamadı, diğer çocuklardan ayrılıp, içine kapandı. (2022) Her zaman bu ağaca çıkıp, herkesten uzak oturur. (2023) Sanki birisini ya da bir şeyleri bekliyor. (2024) Bir şeyleri gözetliyormuş gibi. (2025) Gözetlediği – babasının yolu idi. (2026) Babasından kalan Şolaq Şabdar idi. (2027) Derenin aşağısına indirip, zincire vurur ve yukarıdan ona bakar. (2028) Şolağı birisi götürürse, yarın babam geldiğinde: «Eh, Turar, bir tek ata da sahip çıkamadın mı?» – diye söyler diye endişe duyar. (2029) Endişe etmeyi küçüklüğünde öğrenmiş gibiydi. (2030) Şimdi çocuk olsa da, hemen olgun bir karakter gösterir. (2031) O günler erken olgunlaştıran günler idi. (2032)

Bu küçük köy halkı endişe içinde, yoksul yaşamın derdindeydi: oğlağı bağırır, buzağısı böğürür, kadınları çığlık atıp, yaşlıları: «Hey, buraya yönlendir!» – diye bağıra çağıra, gümbür gümbür konuşmaları akşamüstü dağ içinde mağaradan çıkan bir ses gibi feryat eder. (2033) Annesi müsait olmadığında meme arayıp ağlayan çocuklar, belirsizleşmeye başlayan kayalara bakarak havlayan köpekler. (2034)

Zirvelerden de yükseğe bir beyaz pamuk dökülmüş gibiydi. (2035) Güneşin kırmızısı bunu fark etti. (2036) Talgar'ın başındaki bulut yavaş yavaş geçip tam kırmızıya boyandığında, bir an için kanatlı ata benzedi. (2037)

– Oha, Kızıl Cebe! – dedi Turar dikelip. (2038) – Oha, Kızıl Cebe! (2039) Millet onu kayboldu sanıyor. (2040) Millet onun için öldürüldü diyor. (2041) Meğerse zirveye yükselmiş. (2042)

Ama bir anda bu kanatlı at tasviri, ditilen yün gibi dağılarak boyası gidip bulanık hale gelmeye başladı. (2043)

Turar'ın coşan yüreği, küt küt atan kalbi su serpilmiş gibi sakinleşti. (2044)

– Oha, Kızıl Cebe! – diye fısıldadı. (2045)

Şimdi ise bu hayaleti birkaç seneden sonra Merke'de, Aspara Dağının başında göreceğini o anda ne hissediyordu, ne de biliyordu. (2046) Nur saçan, kudretli gücün göğüste ışığı yanan, hemen alevlenip sönen acayip bir an idi. (2047)

Dere yatağının altında şırıldayarak akan su, ara sıra burnundan hırıltıyla soluk vererek, sahil ayrığını birt birt kesip, iki ayağı ile hoplayan Şolak Şabdar'ın zincirinin hışırtısı. (2048) Karlı zirvelerden esen soğuk serin rüzgârın salladığı yaprakların çağıltısı. (2049) Zirveden parıldayıp çıkan tek yıldızın sessiz sırrı– hepsi Turar'ın küçük gönlünü birer birer özlem damlalarıyla dolduruyormuş gibi, zavallı çocuk özlemin ağırlığına dayanamayıp, boğazında düğümlenen bu duygu ile gözlerinden sımsıcak yaş akacak gibi olunca küçücük yumruğu ile gözünü ovalar. (2050) Gözünü kırparak göz yaşlarını sildikten sonra, dere yatağındaki Şolak'a bakıp onun yanında birinin belirmediğini görünce yüreği cız ediverir. (2051) «Eyvah, attan ayrıldım!» diye bağırarak ister. (2052) Elma ağacından pantolonunu yırtarak iner. (2053)

***

Rıskul hapishaneden kaçtıktan hemen sonra Talgar'a gitmeden tecrübeli avcı taktiğini uygulayıp onu arayanların, önünü kesmesini engelleyerek güneye Medeu Dere'ye doğru ilerledi. (2054) Medeu'e ulaşmadan, güney-doğuya uzanan Şıbınsay'a indi. (2055) Şıbınsay'ın eteklerinde sadece sakarlı danalar yayılıyordu. (2056) Çalıların arasında bir budağı bile kıpırdatmadan, bir tane taşı tıkırdatmadan, bir pelin otunu bile hışırdatmadan dikkatlice yürüyen bu kaçağı bozkırda oturan çoban bile fark etmedi. (2057)

Şibinsay'ın bir araya toplanmış yuvarlak kayalardan oluşan bu yerinde tertemiz pınar akıyordu. (2058) Riskul yatıverdi ve boğazı kırağı oluncaya kadar doya doya su içmeye devam etti. (2059) Soğuk, beynini zonklattığı an «oh» diye nefes aldı. (2060)

Bu vakitlerde güneş bayağı yükselmişti. (2061) Alaca taşların arasında yavrularını arayan keklik öttü. (2062) İşte o zaman kaçak çok acıktığını anladı. (2063) Pınarın baş tarafındaki naneyi soydu ve biraz ileride olgunlaşmış bir avuç çilek buldu. (2064) Yavaşça toplayıp çok yemesine rağmen çilek yemeğin yerini tutmadı. (2065)

Dağın taşın kovuğunda öterek koşan keklik onu endişelendirdi. (2066) Eskiden Aksu-Jabağılı'nın kına basan taşlarından tuzak yaparak birkaç defa keklik yakalayan dağ gibi şahin, şimdi ise yabani tavuğu nasıl yakalayacağı konusunda çare bulmaya çalıştı. (2067)

Taştan taşa sürünerek tırmanıp, bir yabani arpanın kuytu yerinde kımıldamadan yatıverdi. (2068) Bu tilkinin yöntemi idi. (2069) Avcı, kurnaz tilkinin çoğu zaman kekliği böyle yakaladığını biliyor. (2070)

Keklik taşın ucuna kadar yorgalayarak gelip, yukarıdan aşağıya bakarak yavrularını aradı. (2071) Aşağıda ne taşa ne insana ne de hayvana benzemeyen bir şeyi görünce keklik ötmeyi kesiverdi. (2072) Yabani kuş doğanın verdiği hislerin gücüyle yerde yatanın tehlikeli olduğunu tahmin etmişti. (2073) Yanına yaklaşmadan başını eğerek uzak oturdu. (2074) Sonunda hırs gibi bir duygu baskın gelmesiyle emekleyerek yavaşça avcının yanına geldi. (2075) Yem olduğunu mu düşündü, güzel boynunu uzatarak yine baktı. (2076)

Riskul bunu farketmişti ama elini uzatabileceği yere kadar yaklaşmasını bekliyordu. (2077) İçinden nefes aldı, azıcık kımıldasa her şey boşuna giderdi. (2078)

Saf kuş bir daha yaklaştı. (2079) Keklik nasırlanmış, taş renkli açık avuçta güzel boynunu uzatarak göz ucuyla uzun uzun baktı. (2080) Avuçta iki-üç tane sertleşmiş vişne vardı. (2081) Yabani vişneyi kekliğin çok sevdiğini tecrübeli avcı biliyor. (2082) Yemek bulmak zordur, ateşe de suya da düşürür. (2083) Keklik bu zamanlarda aç olmaz. (2084) Kengerin yağlı tohumunun piştiği, yabani vişnenin sertleştiği, kekliğin yavrularını uçurduğu ve iyice semirdiği zaman. (2085) Ama kuşun da yeme hırsı vardır. (2086) Avuçtaki vişneden ne kadar şüphelense de hırslanıp, tohumu gagalamak için boynunu tam uzatacakken, hareketsiz duran elin yüzük parmağı kıpırdayıverdi. (2087) Bir elde beş

tane parmak vardır. (2088) Beşi tek başına ayrı ayrı kaldıklarında çok güçsüz olurken sadece yumruk yapıldığında güçlüdürler. (2089) Beş parmağın içinde de bir tanesi dayanıksız, vefasızdır. (2090) O yüzük parmağıdır. (2091) Sonunda o hain çıkıp, ele verdi. (2092) Başparmak, işaret parmağı, orta parmak hatta küçücük serçe parmak bile kımıldamamışken yüzük parmağı dayanamadı. (2093)

Geçmişten beri söylenen eski bir hikâye vardır. (2094) Kimin evinde yaşlı varsa o evin çocuklarının hepsi bu hikâyeyi duymuştur. (2095) Yaşlı akıllı kadın öğretmen, onun bu hikâyesi ise alfabe gibidir. (2096)

...Bir gün başparmak: (2097)

– Hırsızlık yapalım, demiş. (2098)

– Yapsak – yapalım, demiş işaret parmağı. (2099)

– Allah görüyor, demiş orta parmak. (2100)

– Allah bize ne yapabilir ki, demiş yüzük parmağı. (2101)

– Allah'ın ela tayını boğazlayıp yiyelim! diye tiz ses çıkarmış serçe parmak. (2102)

İşte beş parmağın dediklerinde onların karakteri yansıyor. (2103) Hepsinin verdiği cevap arasında yüzük parmağının dediği cansız ve soğuktur. (2104)

Tulkibas'ın üçrasında çocukken duyduğu bu hikâye keklikten ayrılan Rıskul'un aklına geldi ve başını salladı. (2105)

Keklik korkup, kanatları par ettiğinde kısa kuyruğunun altından bir tanesi parlayıp yere düştü, yükselmeden sürünerek uçuverdi ve uzaktan görünen alaca taşın kuytusunda kayboldu. (2106)

– Hey, it, boş gitmedi, pisleyerek gitti, diyen kaçak çok pişman oldu. (2107)

Şansı dönmedi. (2108) Yoruldu. (2109) Ama kekliğin bile kolay teslim olmamak için çaba gösterdiğini görünce ondan güç aldı, kuvvetlendi ve yerinden kalktı. (2110) Şıbınsay'ın tepesine çıktığında doğudan Talgar'ın zirveleri göründü. (2111) Tam öğle üzeriymiş. (2112)

Bir kaç gündür susayıp, kum üzerinde dolaştıktan sonra sanki aniden tertemiz bir suyla karşılaşmış, ya da kahraman babası Alibek dirilip karşısına çıkmış gibi şaşırarak biraz durdu. (2113) Aklına geçen sene karşılaştığı âlim Rus geldi, ikisinin yürüdüğü

yüksek yolları uzaktan da olsa net görmüş gibiydi. (2114) Çünkü Talgar'ın zirvelerine doğrudan çıkmak mümkün olmayınca batı-güneyinden ilerleyip, şu Jangırık ile Alpamsa zirverlerine tırmanmıştılar. (2115)

Şu görünen siyah Karakaurısın zirvesi. (2116) Onun arkasından İnetau azıcık görünür. (2117) Gerçekten bir iğne gibidir. (2118) İğnelenerek duruyor. (2119) Karakaurısın'ın sağ tarafından tek başına görünen hareketsiz siyah taş – Jandarma. (2120)

Geçen sene Jangırık'ı kıyılayarak giderken Dmitriyev Rıskul'a: (2121)

– Şu tek başına ayrı duran dağın ismi ne? diye sormuştu. (2122)

Burada kaç tane zirve varsa hepsinin ismini ona söyleyen Rıskul aniden şaşakaldı. (2123) Hareketsiz duran zirvenin ismini bilmiyordu. (2124)

– Kim bilir, jandarma gibi soğuk görünüyormuş, demişti. (2125)

Beyefendi bu âlim Rus, arkadaşının zekâsına imrenerek: (2126)

– Aferin, Rıskul! Buldun, buldun! demişti. (2127) Hemen defterine not almıştı. (2128) İşte o yüzden şu taş «Jandarma» diye adlandırılmıştı. (2129)

– Keşke, Metrey'den bir cevap olsaydı, diye üzüldü şimdi Rıskul. (2130) «Herhangi bir yardıma ihtiyacın olduğunda mektup yaz, yardımcı olurum» dememiş miydi? (2131) Bana gelen talih kuşunu başıma konduramayan nasıl bir insanım. (2132) Şu keklık gibi bir şans yaklaştığında bile onu ürkütecek kadar neyim var? (2133)

Kaçak yorulup, nefesi kesilecek gibi olunca yere dökülen yabani elmadan alıp yedi. (2134)

Biraz daha uzaktaki Soldat Deresinin yokuşunda toplanmış samanlar yere yayılan develer gibiydi. (2135) Yöneticinin sayısız miktardaki ev hayvanlarının kış boyunca yiyeceği otu Tau-Şilmembet'in bütün erkekleri yaz boyunca hizmet edip toplamıştı. (2136)

Eğer gücü yeter de iki kır daha aşarsa, kendi köyünün tam üzerine gelir. (2137) Acele etmeyip gücünü boşa harcamaması lazım. (2138) Gündüz zaten köye yaklaşamaz. (2139) Şimdilik çalılarda, derelerde gizlenecek. (2140) Yüksekten, uzaktan bakarken bayır sarı, yeşil örtünüp süslü görünür. (2141) Sanki insanların kaygıdan uzak olduğu;

kirli, eski, kötü evlerin olmadığı; Allah'ın merhametinin yayıldığı, zenginin fakiri kolladığı, huzur ve barış içerisinde yaşanan cennet gibi bir yer dersin. (2142)

Aşağıdan bu derenin, şu derenin yokuşunda yayılan sürü sürü koyun ile at görünür. (2143) Tuğlaları bir araya getirip bitki saplarını yakarak süt pişiren çobanın ocağından mavimsi duman yükselir. (2144) Taş ocakta çobanın pişirdiği sıcacık koyun sütünü içeceğini düşününce kaçağın aç karnı uğuldayıverdi. (2145) Kaçak kurumaya başlayan sert yeşil çimenin üzerine geriye doğru yaslandı ve gözlerini kapattı. (2146) Yorulan kafası rahatlamış, ayağı ve kolu cansız gibi sarkmış hareketsiz hale gelmişti. (2147) Gözleri kapalıyken bile mavi gökyüzünü, beyaz başlı Talgar'ı gördü. (2148) Göğsünde bir sıcaklık fokurdadı. (2149)

***

Karanlık olmuştur diye düşündüğünde Besagaş'a vardı, derelere gizlenerek tam kendi evinin önüne çıktı. (2150) Yokuştaki köstekli Şolak'ı görüp, uzaktan onu sakinleştirerek yanına geldi. (2151) At, sahibini tanıyıp burnunu dalgalandırdı. (2152) Sahibi onun burnunu, kulağını sıvazlayıp, boynundan kucaklayıp biraz bekledi. (2153) Öz kardeşini görmüşçesine sessizce kucaklaşıp, özlemini giderdi. (2154) At otlamayı bırakmış, sessizleşmişti. (2155)

Tam bu buluşma esnasında elma ağacının üstünde oturan çocuk yere atlayıp, dereden aşağıya doğru koşuverdi ve korkarak durakaldı: (2156)

– Kim bu? (2157) Dokunma ata! diye seslendi. (2158)

– Turar, diye fısıldadı adam. (2159)

– Baba, diye çocuk bağırarak derenin kenarına doğru indi. (2160)

– Bağırma, dedi babası Turar'ı kucaklayarak. (2161) – Birtanem benim, umudum benim. (2162) Hadi, şöyle gözden uzak bir yere geçelim. (2163)

O, çocuğunu elinden tutup, kalın yalancı iğde ağacının arasına girip oturdu. (2164) Yüzü süzülüp, zayıflayan oğlunun başını okşadı. (2165) Tekrar kucağına aldı. (2166)

– Baba, artık sana dokunmayacaklar mı onlar? dedi oğlu babasının sakal basan yüzünü sıvazlayıp, karanlıkta gözünü gözünden alamadı. (2167)

– Artık dokunmazlar, demek istese de, Almatı’dan yöneticiye haberin çoktan ulaştığını hissetti. (2168) Bu gece, hatta şimdi bile yöneticinin adamları çıkıp, köyü tamamen ararlar. (2169) Kalmaya fazla zamanı yok. (2170)

– Yönetici köyünde mi? (2171) Bir haber duydun mu, Turar? (2172)

– Şınıbek dedemin dediğine göre, yönetici Alban’daki Kızılbörük’ten kız istemeye gitmiş. (2173) Köyünde değil galiba. (2174)

– Ne zaman gitmiş? (2175)

– Dün galiba. (2176) Emin değilim. (2177)

«O zaman yöneticinin muhbirleri ve şehirden askerler çıkar. (2178) Alban’a giden yöneticiye da haber gider. (2179) Hanımının akrabalarında çok kalmaz. (2180) Şimdi bile yola çıkmıştır. (2181) Gecikmez. (2182) Köyün altını üstüne getirmeye başlar birazdan. (2183) Altının üstüne gelmesi... (2184) Uğursuz köyün sessizliğini yine bozacağım. (2185) Son darbe, dayanın kardeşlerim. (2186) Ondan sonra ana yurda döneceğiz. (2187) Ana yurda...» (2188)

Babası bir şeylerden şüphelenen çocuğu daha da korkutmamak için yavaşça, yumuşak sesle «Turar» diye söyledi. (2189) – Turar! (2190) Şimdi beni arayanlar köye gelecek. (2191) Sen korkma. (2192) Annen de korkmasın. (2193) Sizlere dokunmazlar. (2194) Benim için görmedik, buraya gelmedi deyin. (2195) Beni gördüğünü annene de söyleme. (2196) Ben birkaç gün sonra döneceğim, sizlerle birlikte bu yerden gideceğiz. (2197) Tamam mı? (2198) Bize kimse dokunmayacağı, zorluk çekirtmeyeceği, baskı yapmayacağı bir mekân bulacağız. (2199) Sana tay satın alacağım. (2200)

– Kızıl Cebe gibi mi, baba? (2201)

– Evet, Kızıl Cebe gibi, Turar. (2202)

– Kızıl Cebe’yi Saymasaylıların öldürdüğü doğru mu, baba? (2203)

– Onu kim söyledi? (2204)

– Evet, yöneticinin çocuğu Kaldıbek söyledi. (2205)

– Hayır, Turar, Kızıl Cebe gibi asıl yılmayı kimse öldüremez. (2206)

– Ne bileyim...(2207)

Rıskul çocuğunu tekrar kucakladı. (2208)

– Turar, sen çabuk git ve teğeltiyi, benim cepkenimi, tüfeği getir. (2209) Kimseye gösterme. (2210) Birazcık ekmek, bir avuç kurut da getir. (2211) Annen evde mi? (2212)

– Biraz önce Tüymetayla Ahat dedemin evine gitmişti. (2213)

– O zaman çabuk git. (2214) Birileri fark edebilir seni. (2215) Çabuk dön, Turar...(2216)

***

Şolak Şabdar'ın üstüneyken eğilerek çocuğunu yerden aldı. (2217) İki koltuğundan kaldırdığı halde biraz elinde tuttu. (2218) Öpmeydi. (2219) Kucaklamadı. (2220)

– Turar, yavrum, azimim! dedi sesi birazcık titreyerek. (2221) – Senden ne saklayayım. (2222) Gidiyorum. (2223) Yolum ağır. (2224) Ama herhangi bir kötü duruma düşsen de, herhangi bir zorluk çeksen de, hiçbir zaman babandan şüphe duyma. (2225) Ben de hata yapan biriyim. (2226) Bazılarına hıyanetim de oldu. (2227) Ama kimseye kötülük yapmadım. (2228) Buna inan. (2229) Hala çocuksun ya, zavallım. (2230) Büyüyüp akıllandığında zavallı babanın içinin nasıl kan ağlayıp, nasıl zorluk çektiğini anlayacaksın. (2231) Anneni incitme. (2232) Tüymetay'la da ilgilen, yavrum. (2233) Hadi, eve git. (2234) Yöneticinin adamları da birazdan gelir. (2235)

Eğilerek çocuğu yere indirdi. (2236)

Çocuk üzengiden tutmuştu ve bu şekilde donakaldı. (2237)

– Baba, beni de yanına al. (2238) Baba...(2239)

– Hey, Turar! (2240) Yapma diyorum. (2241) Seni geri döndüğümde götüreceğim. (2242) Dön eve! (2243)

Şolak Şabdar bu sefer dereye doğru çıkıp, dağ geçidine doğru yürüyüp, karanlığa girdi ve kayboldu. (2244)

***

Yöneticinin adamları gece yarısı, köyün bütün köpeklerini havlatarak geldiler. (2245) Bir grup asker köyün etrafını sardı ve sarışın başçuvaşun önderliğindeki iki üç kişi aramaya ilk önce Rıskul'un evinden başladı. (2246)

Zamansız bir vakitte kapıyı çalanın Rıskul olduğunu düşündü İzbayşa. (2247) Turar gelenlerin yöneticinin adamları olduğunu hemen anladı. (2248) Tüymetay uyanmadı. (2249) İzbayşa omuzuna kaftanını asıverip ev hali ile kapıya doğru koşarak: (2250)

– Kim o? dedi yavaşça. (2251)

– Aç! diye diğer taraftan tanımadık bir ses çıkıverdi. (2252)

– Evde beyimiz yok, açamam, dedi sesi titreyen kadın. (2253)

– Polis, yöneticinin adamları bu. (2254) Aç çabuk! diye şişman sarışın adam kapının kolunu çekiverdiğinde iliği kopuverdi ve şişman adamın kendisi de aniden az kalsın düşecekti. (2255)

– Mumu yak! diye emretti şişman Taubay giyinmek için acele eden kadına. (2256)

İzbayşa bir şeyleri dürtükleyerek ne yapacağını bilemeden şişesiz mumu yaktı. (2257) Evin içi yarı aydınlandı. (2258) Ortasında tek desteği olan yarı barınağın duvarlarına uzun sevimsiz gölgeler sığmayıp çatıya kadar çıkıverdi. (2259)

Taubay, kendi ayakkabısının koncuna kamçı ile şak diye vurarak: – Kocan nerede? dedi ve evin içini gözleriyle aradıktan sonra kadına döndü. (2260)

– Nerede olacak, bey. (2261) Hapishanede. (2262)

– Boş konuşacağına gerçeği söyle. (2263) Hapishaneden kaçmış. (2264) Yoksa gece yarısı ne işimiz var burda boş boş, senin koynuna girmeye mi geldik biz? (2265)

Kadının eğilen yüzü alevlenmişti, başını kaldırdığında avuç içi kadar güzel gözleri parlayıverdi. (2266)

– Öyle demeyin, bey. (2267) Çoluk çocuk var evde. (2268) Beyimiz gelmedi eve. (2269) Kaçtıysa da nerede olduğundan haberimiz yok. (2270)

Taubay, ağzı eğri eski sandığın içine dikkatle baktı. (2271) Yiyecek konulan bu sandığın içinde ekşi yoğurt kokusunun dışında hiçbir şey hissedilmedi. (2272) Başköşede boyası gitmiş eski bir sandık duruyordu. (2273) Gündüz üzerine iki-üç yorgan, bir-iki eski desenli keçe yığılan, yük konulan sandığın arkası gece bomboş kalır. (2274)

– Aç! dedi Taubay kadına, sandığı bükülü kamçı ile göstererek. (2275)

– Hey, beyim, bu eski sandığın içine bizim adam sığar diye mi düşündünüz? (2276)
Açayım. (2277) İçiniz rahat olsun. (2278)

İzbayşa uzun örgüsünün ucuna bağlanan siyah anahtarla sandığı açtı. (2279) Eski olsa da sandığın anahtarı iki üç defa döndü. (2280) Anahtar açıldığında kilitteki dil şıkırdayarak ses çıkardı. (2281)

Turar, eline anahtar geçtiğinde sırf bu sesi duymak için sandığın ağzını tekrar tekrar çevirirdi. (2282) Azıcık çalan melodi. (2283) Sandığın içinde işe yarar bir şeyin olmadığından özür dilemiş gibi çıkan hüzünlü ses. (2284) Bu kahraman baba Alimbek'ten kalan iz. (2285) Hokand zamanında Semerkant'ın tüccarına iki koyun verip satın almış. (2286) Eski ustalar kilidine iki dil koyup, bülbülün çıkardığı azıcık ses gibi ses çıksın diye ayarlamış. (2287) İlk başta ses belki neşeli çıkmıştır ama sonra sürekli çevrilince kilidin ağzından artık acılı, hüzünlü ses çıkmaya başlamış. (2288)

Sandığın içinde İzbayşa'nın kendi evinden getirdiği sarı elbisesi, yeşil kadife kamzolu, püskülü şalından başka göze çarpan hiçbir şey yok gibiydi. (2289) Ortasından iple bağlanan, sararmış kâğıtlar vardı. (2290) Meğerse o, şu Hokand zamanından beri sayısız miktarda ödenen vergilerin belgeleri imiş. (2291) Sandığın bir köşesinde kumaş parçasına sarılan düğüme eline uzattı Taubay: (2292)

– Dokunmayın, diye çocuk bağırıverdi. (2293)

Şimdi fark etti, o zaman yönetici ile geldiklerinde Saymasay'a elini uzatmayan soğuk benizli çocukmuş. (2294) – Dokunmayın, demesine kulak asmadan, kumaş parçasının düğümünü çözdü. (2295) İçindeki, önceden gümüşle kaplı olan fakat zamanla üzerindeki gümüşün silinmesiyle pürüzlü hale gelen sıradan bir çakı imiş. (2296) Bu da Alimbek kahramandan kalan miras. (2297) Alimbek bu çakı ile kendi oğlu Jılkıaydar'ın göbek bağını kesmiş; bu çakı ile Rıskul'un göbek bağı kesilmiş; bu çakı ile Turar'ın göbek bağı kesilmiş; göbek bağından başka bir şeye değmemiş. (2298)

Muhbir onu cebine koyacaktı ama bu sevimsiz şey ile ne yapacağım diye sandığa tekrar bırakıverdi. (2299) Sebepsiz yere bilerek sinirlendirip, çocuğun kulağını çekerek: (2300)

– Konuş, baban nerede? dedi. (2301)

– Bilmiyorum, dedi çocuk inatlaşarak. (2302)

Muhbir, duman lekesinden kararan dayanağa çocuğu yaslayarak: (2303)

– Gerçeği söyle! diye kamçıyı kaldırdı. (2304)

– Yapmayın, bey, çocuğun ne suçu var? diye İzbayşa viyakladı. (2305) Kapının önünde duran iki asker hiç umursamadı. (2306)

Şişman Taubay araya giren kadının kendine yaklaşan boğazından hoş koku hissetmişçesine çılgına döndü. (2307) Tam kendisi gibi şişman, göbekli, orta yaşlı karısı gözünün önüne gelmiş, onunla karşısındaki kadını kıyasladığında bu kadının peri gibi güzel olmasına hayran kalmış, onu sahiplenen Rıskul'a daha da kin tutmuşçasına evin süpürgeliklerini tekmeledi. (2308)

– Hapishaneyi kazıp çıkan hilekâr, bu evden de belki bir mağaraya yol kazmıştır, dedi. (2309)

Yarı barınakta farenin ininden başka delik yoktu. (2310) Kaba davranışını kapatmaya çalışan Taubay, İzbayşa'ya yine laf sokup: (2311)

– Kapıdan başka kucağına girecek yol yokmuş. (2312) Kapın zayıf, onu öğrendik. (2313) Bir dahaki sefer kapıya vururlarsa korkma. (2314) «Korkup kaçacak» sen değilsin ki. (2315) Hadi, beyler, diğer evlere bakalım, dedi başçavuş. (2316) – Bu göçmen itlerin saklanacak yeri çok olur. (2317)

Taubay, çıkarken Turar'ın kulağını tekrar çekti. (2318) Çocuk inatlaşıp, ses çıkarmadı. (2319) Taubay'a soğuk gözlerini dikti. (2320) Taubay onunla göz göze gelmeye dayanamayıp çıkıverdi. (2321)

O gece Tau–Şilmembet köyünün altı üstüne geldi, kıyamet koptu. (2322) En kötüsü muhbir, yaşlı Ahat'ı gömlek katına yalın ayak, dışarıya sürükleyerek çıkarmış, bembeyaz sakalından oğlak gibi tutarak: (2323)

– Hadi, moruk kardeşin nerede hunhar, kaçak kardeşini nereye sakladın!? diye yaşlı Ahat'ı boğazından sıkıştırması herkesin canını yaktı. (2324)

Şınıbek dayanamayıp: (2325)

– Hey, babanın ağzına... bırak yaşlıyı! diye muhbirin elini itti. (2326)

Kadınlar, çoluk çocuk gürültü çıkarıyor, tan ağarıp doğanın derin düşüncelere daldığı, güneşi bekleyip heyecanlandığı vakitte, küçücük fakir köyde fırtına gibi karmakarışık bir olay oldu. (2327)

Yöneticinin sağ kolu şişman Taubay: – Heyhat, it, seni var ya! deyip, Şımbek’i çıplak başından vurduğunda Korgan Usta dayanamayıp, muhbirin elini itiverdi ve gümüşle kaplanan kızılıcak ağacının sapını çırpı kırmış gibi tam ortasından bölüp, uzağa atıverdi. (2328) Bu kuvveti gören Taubay tehdidini biraz azalttı. (2329)

– Yavrum, akıllı yiğitsin ya, niye zorluk çektiyorsun suçsuz insanlara? (2330) Rıskul’u biz görmedik. (2331) Yemin ederim, dedi Ahat. (2332)

– O haydut, imparator hapishanesini kazıp kaçmış. (2333) Bu köye gelmediyse başka nereye gidecek. (2334) Yer yarıldı da içine mi girdi yoksa? (2335) Biliyorsunuz siz. (2336) Konuşturacağım nasıl olsa. (2337) Kendiniz gelip, ayağıma kapanarak söyleyeceksiniz. (2338) Siz getireceksiniz onu bana. (2339) Sizi o hale getirmezssem, ismim kurusun, yere basıp yürümeyeyim. (2340)

Ahat’ın etrafında Şımbek, Moldabek, Korgan, Üsip vardı. (2341) Omar katılmadı. (2342) Omar kendi evinin kapısından korkarak yavaşça baktı. (2343) Omar dehşet içindeydi. (2344)

Ahat’ı kurtarmak için araya girenlerin kendilerini nasıl bir riske attıklarını gören Taubay korkmaya başladı. (2345)

– Gelmediyse, gelmemiştir belki, dedi o, her zalimliğe hazır askerlere. (2346) – O, dağlara, taşlara, dereciklere, hendeklere de konaklamaya alışık. (2347) Dağ tekesi gibi yabani, acımasız biri ya. (2348) Boynuzunu kırıp, etini köpeğe bırakacağım. (2349) Bütün dereyi arayalım. (2350) Ama bu köyde olduğunu anlarsam var ya, söylemedi demeyin, ateş yakıp küle çeviririm. (2351)

***

Muhbirler, rahat uyunmadığında görülen kötü bir rüya gibi geçiverdi. (2352) Sadece derenin yokuşunda yürür gibi oturan bu çaresiz köyün ergen erkekleri Ahat’ın kapısının önünde hala duruyorlar. (2353) Dağılacak gibi değiller, evlerine gidip, yataklarına tekrar yatıverecekleri huzurlu günler artık yok. (2354) Şu başsubay sinirlenerek gitti. (2355) Zulmümü daha göstereceğim diyerek gitti. (2356)

Karmakarışık bu durumda akıllanıp, toparlanıp, bir olma vakti geldi. (2357)

Muhbir gittikten sonra Omar da ininden çıkan porsuk gibi istemeyerek gruba katıldı. (2358) Ayakta duranlar ona ters ters baktı. (2359) Az önceki zor durumda yanlarında olmayan Omar'ın hareketine herkes üzüldü. (2360)

– Hey, Omar, kadınının kucağını nasıl bırakıp geldin? (2361) Biraz daha kalamadın mı? diye Şınıbek sözleriyle onu yaraladı. (2362)

– Öyle deme, kardeşim, diye Omar cesaretini şimdi gösterdi. (2363) Demedim mi size o zaman. (2364) Sağ salimken yurdumuzu bulalım dedim. (2365) Dinlemediniz. (2366) Rahat vermediniz bana. (2367) Eee, ne oldu şimdi? (2368) Henüz bu bir şey değil ki! (2369) Şu eski barakaların altını üstüne getirip, kendimizi ya koyun gibi boğazlayıp yok eder, ya da hapishaneye atarlar. (2370) İzleyin bakalım. (2371) Söylemedi demeyin. (2372) En iyisi, henüz geç olmadan taşınalım. (2373) Hatamızı anladık dersek, Tülkibas bizi kabul eder. (2374)

– Omar, yavrum, sen de haklısın, dedi üzgünce oturan yaşlı Ahat (2375) – Rıskul hapishaneden kaçmış. (2376) O buraya uğramadan gitmez. (2377) Onun ne diyeceğine bakalım. (2378) Haber vermeden gitmeyelim. (2379) İnşallah, Allah yolumuzu açarsa, çok gecikmeden döneriz. (2380) Biraz sabrederim. (2381)

Omar yüzünü ekşiterek biraz söylendi. (2382) Ama hiçbir şey demedi. (2383)

Şafak ağarıyordu. (2384) Talgar'ın zirveleri parlıyor, yine bir tanın ağardığını cümle âleme bağırarak söylemek istiyormuş gibi sabırsızlanıyordu. (2385) Gelecekte ne olacağını, Rıskul'un nereye gidip saklandığını işte bu yüksek Talgar biliyormuş gibiydi. (2386) Ahat, sabah soğuğuyla gözleri yaşarıp üşüyerek, gözlerini ayırmadan Talgar'ın göğsüne baktı. (2387) Ama Talgar, ümitlendirmesine rağmen ağzını açmadı. (2388)

***

Albandaki Kızılbörük denilen yere, Trans İli Dağlarının inci kolyesi gibi güzel Kölsay'ın etrafındaki Satı köyüne Saymasay «damat» olarak geleli iki gün geçti. (2389)

Kış yaklaşıyordu. (2390) Tam kış gelip, kar yağarsa Talgar ile Alban arasındaki Tau-Şelek ile giden yol daha da zorlaşır. (2391) Bu yüzden de yönetici kar yoğun yağmadan önce, sevgilisi Nüketay güzeli almaya geldi. (2392)

Alban, misafir gelince heyecanlanıp, daha da cömertleşen misafirperver bir millet. (2393) Yönetici gibi ünlü bir damat geldiğinde razı edip gönderelim diye çok çabaladı. (2394) Çam ağacı ile köknar ormanı ve Satı derbendinin içi eğlenceyle doldu. (2395) Kölsay'dan akan gürül gürül nehir taşlara çarpıp, işte şu gökyüzüne doğru avuç avuç mercandan saçılıp saçılmış gibiydi. (2396)

Güzel Nuketay, dünyanın ipek örtünen cenneti Kölsay'ya yerleşen zengin Mukış'ın kızı. (2397) Zengin ile zengin dünür olursa aralarında yüğrük at yürür dedikleri gibi, Saymasay damat olduğunda, kaynatası Mukış ile iyi anlaştı. (2398) Yoksa «damat» ile kaynata hemen hemen aynı yaştadır. (2399) İkisi de peygamber yaşına gelen insanlardır. (2400)

Alban, Suan, Dulat aynı anneden, Domalak anneden yayılan millet. (2401) Eskiden bir efsane şöyle der: üç kardeş miras paylaşılırken baba evine sahip olan Dulat'a bir tay fazla gitmiş. (2402) Ona kırılan Suan doğruya doğru ilerleyip göçmüş. (2403) Suan'ı ikna edip, geri döndürmek için peşinden ağabeyi Alban gitmiş. (2404) Suan ikna olmamış. (2405) Alban iki ateşin ortasında kalmış. (2406) Ana yurdunda kalan küçük kardeşi Dulat'a kıyamamış, sonu belli olmayan yola çıkan ortancı kardeşi Suan'a da kıyamamış. (2407) İkisine de yaltaklanarak bakarmış. (2408) Suan İle'ye ulaşp, tam sudan geçerken, Alban bağırması: (2409)

– Suan! (2410) Suan! (2411) Arkana bir bak. (2412) Şu Dulat'ın üzerine nur dökülüyor, baksana! (2413)

Suan arkasına bakmadan İle'nin diğer tarafına geçmiş...(2414)

Öylece, iki kardeşin ortasına Alban yerleşmiş. (2415) Arkası Kırgız, önü Arğın, Nayman, doğusu– Çin, batısı Şapıraştı, Dulatla sarılıp, Narın, Şarın diye söylenen nehirler var, gökyüzüne kadar yükselen dağlar var. (2416) Mıncılık ile Karkara gibi yaylaları var, atlı adamın ayırık otuna saklanabileceği kutsal mekâna sahip, birçok neslin yurdu olan albanların bir köyü bugün dulatın Janıs soyundan gelen hükümdarın sadık oğlu Saymasay yöneticiyi ağırladı. (2417)

Kasımın soğuk güzüdür. (2418) Ama burada ot sararmaz, yeşillik kurumaz. (2419) Bu yüzden hala yaz gibi hissettirir. (2420) Saymasay, «kar yağar, yol kapanır» endişesinden kurtulmuştu galiba çünkü artık dönmek için acele etmedi. (2421) Yemyeşil

bir dünya. (2422) Kar yağsa da, yeşil yerinde kalır. (2423) Bu yerin bitkisinin de Nüketay ile kaderi aynı. (2424) Kar altında olsa da genç kalır. (2425)

Güzel Nüketay, arkadaşları ile el ele, Satı'ya ilerleyip Kölsay'a çıkıp elmas kolye gibi güzel yurdu ile vedalaşır. (2426) Kölsay'ın yüzünden mavi gökyüzü, yeşil çam ağaçları, yalan dünya tamamen görünür– şüphesiz güzel görünür. (2427)

– Hoşça kal, güzel Kölsay! der Nüketay. (2428) – Artık senin gibi göl göremeyeceğim. (2429)

– Öyle deme, Nükeşcim, der arkadaşları. (2430) – Ne oldu ki sanki. (2431) Orada da bunun gibi Esikköl denilen güzel bir göl var diyorlar. (2432)

– Ama Kölsay gibisi yok, diye ah çeker Nüketay. (2433) Suyu düşen çam ağacının tomruğu ile zar zor yürüyerek suya baktığında acayip aynadan kendisini görür. (2434) Su dibinden balığın hası hanbalık ürküp çıkarak, kuyruğunu sallayıp, su yüzündeki kızın aksini çirkinleştirir. (2435) Nüketay korkar. (2436)

– Dön geri, düşeceksin, diye kızlar bağırır. (2437)

Şahin, tiz ses çıkarak yüksekte uçar. (2438) Gökyüzü etrafında, göl dibinde alaca bulutlar yüzer. (2439) Yabancı yere giden genç geline dünyada bulunmayan beyaz başörtüsü hediye etmek istemiş gibi gök ile göl birbirine bakışır. (2440)

Bir yerlerden, aşağı taraftan birileri seslenir: (2441)

– Dön, dön! derler. (2442) – Yöneticinin acelesi var, gidiyor. (2443) Dönün! (2444)

– Aniden ne oldu ki. (2445) Hani iki üç gün daha kalacaktı? diye kızlar fısıldaşır. (2446)

Hepsi Nüketay'ı ortalarına alıp, dertleştikten sonra aşağı doğru inerler...(2447)

***

Saymasay geceleyin, kıpkırmızı susmalar gerilmiş yumurta gibi beyaz evin içinde kuş tüyü yastık üstünde uyurken rüya gördü. (2448) Rüyasında Besagaş'taki Tau–Şilmembet köyüne gitmiş. (2449) Karşısına Kızıl Cebe'ye binen küçük çocuk çıkıp kımıldamadan durmuş. (2450) Saymasay elini uzatır, çocuk onun selamını almaz. (2451) Aniden Kızıl Cebe'nin damağından kıpkırmızı ateş sıçrayıp, yöneticinin yüzünü kavurup kızdırmaya başlar. (2452) Tam yanacakken uykusundan uyanır. (2453)

Gözlerini açıp, yüzünden yorganı atıp, «oh» diye nefes alır. (2454) Meğerse dağın gecesi soğuktur, «damat» üşemesin diye, yengeleri sağ olsun, üzerine kat kat kalın yorgan kapatmışlar. (2455)

Yine de yönetici şüphelenmeye başladı. (2456) Şu rüyasındaki çocuk Rıskul denilen itin yavrusudur galiba dedi, o zamanki Besağaç'a gidişini ayrıntıları ile hatırladı. (2457) Özellikle, Kızıl Cebe'yi rüyasında görmesi onu korkuttu. (2458) «Öfkeliyken akıllanamayıp, şu şeytan yılkıyı boşuna mı öldürttüm acaba? (2459) Kutsal bir şey mi?» diye şüphelendi. (2460) «Rıskul'un kendisi değil, çocuğu niye girdi rüyama?» diye tekrar şaşırdı. (2461)

Güneş olana kadar uyku tutmadı. (2462)

Sonraki gün tam öğlen olduğunda muhbir geldi. (2463)

Saymasay'ı çağırdı ve evin arkasında özel konuştu. (2464)

Saymasay uzun boylu, iri yapılı, siyah sakalı azıcık ağaran, nurlu yüzlü, yakışıklı adam idi. (2465) İşte şimdi o güzel yüzünün rengi kaçmış, solgunlaşmış, boyu küçülmüş gibi eve keyifsizce döndü. (2466) Köydekiler ürkerek: (2467)

– Hayırdır, Bey? diye sabırsızlıkla her taraftan sormaya başladılar. (2468)

Saymasay durumu belli etmemeye çalışarak: (2469)

– Öylesine, Allahım ya, bir şey yok... (2470) Bizim köyde Rıskul denilen bir göçmen, bir Rus'un atını çalıp hapishaneye atılmıştı, işte o hapishaneyi kazarak kaçmış. (2471) Bizim ilçeye bağlı olunca sancak beyi bana da haber göndermiş. (2472)

– Hey, Allahım ya, onu da bir mesela görüp... (2473) Köy, çoluk çocuk iyi ise, ne olacak sanki, diye kaynata Mukışbay başını öne eğdi. (2474)

– Hangi Rıskul? (2475) Tau-Şilmembet'in Rıskul'u mu? diye Mukış'ın Daulen denilen akrabası yüksek sesle soruverdi. (2476) Açık yürekli, düşünmeden konuşuveren, saf birisi idi. (2477) – Ehh, aslanım, imparator hapishanesini kazıp çıkmış demek ki, öyle mi? (2478) Yiğittir kendisi, zavallı. (2479) Yiğittir, yiğit, diye kendi kendini onaylayarak başını salladı. (2480)

«Rıskul’u bunlar da biliyor, dedi içinden Saymasay, yüzüne sinek konan biri gibi beğenemeyip burnunu kıvırdı. (2481) – İtin meşhurluğuna bak. (2482) Kaçsa da nereye gidip sığınacak? (2483) Devlet çok kurnazdır. (2484) Nereye gidecek sanki».(2485)

Kendisini böyle avutsa da, içi rahat etmedi, yüzü bir türlü gülmedi. (2486) Gece gördüğü rüya ile bu kötü haber arasında bir bağlantı aradı. (2487) «Şu lanet olası atı boşuna mı kurban ettim» sorusu onu rahatsız etti. (2488) Kendi memleketinden uzakta oturup, bir an yaptıklarını başka bir bakış açısıyla aklından geçirdi, dönüp dolaşınca suçlu kendisi gibi göründü. (2489) Memlekete döndükten sonra Rıskul konusunu kapattırıp, iyilik yapmayı düşündü. (2490) Tau– Şilmembet köyüne gözüne sinek konan öküz gibi yarasına daha da ağaç batırmaya devam etmektense, kolaylık sağlamak istedi. (2491) «Ama lanet olası Rıskul çok fakir olmasına rağmen, dünya gururlusu ya. (2492) Onun başındansa Talgar’ın başını eğmek daha kolay. (2493) Kendisinde de suç var. (2494) Yoksa senli benli olup, iyi davransaydı; uyanık, yatkın birisi, çoktan varlıklı hale gelirdi...(2495) Karakteri kötü olsa da, ünlüdür. (2496) Önceki gibi acı çektirmeyip, benimseyip, hayvan ile yer vereyim bu baş belasına.» (2497)

Altmış yaşı aşan derebeyi yöneticiye Allah merhamet vereceğim derse, on yedisindeki güzel kızı isteyip, kaynatasına sık sık göndermeli. (2498) Göğsündekinin taş değil, yürek olduğunu o zaman hatırlar...(2499)

Göstermemeye çalışsa da, Saymasay dönmeye niyet etti. (2500) Hükümdarın emrinde çalışan biri olduğunu söyledi. (2501) Yeri bu kadar güzel, halkı bu kadar cömert köyde aylarca kalsa da olurdu. (2502) Ama görevin beklediğini bahane etti. (2503)

Kaynata tarafı saygıdeğer damadı güzel ağırlayamayıp, bakımını beceremeyip incittik mi diye endişelendi. (2504)

– Barış ve huzur içindeyken acele etmeden, eğlenip, iyice dinlenip dönün, bey. (2505) At yarışı, kökpar, güreşi yarın yapacaktık. (2506) Sonraki gün çıkarsınız yola. (2507) Acele etmeyin, der albanlar. (2508)

Kalabalık Dulat halkı ile önceden ayrılmaz kardeşdik, şimdi ise bin yıllık dünür olacağız. (2509) Oradaki Dulat: «Alban ağabeyimiz, bizden giden dünürü en azından iki üç gün ağırlayamadı mı?» diye bize söğler. (2510)

Saymasay ikna olmadı. (2511) Sancak Beyin imasından korktu. (2512) Sancak Beyi, «köyünden biri fitne çıkarıp, askerimizi uğraştırıp, kaçarken; yönetici genç kız istiyor, yiğitliliği mi tuttu» demiş. (2513) Şaka da olsa, soğuk bir laf. (2514) Ayrıca Nüketay gibi güzeli kalabalığın ortasında değil, ayrı evin içinde, yatakta görmeye çok istekli. (2515) Nefis duygusu gelince akıl kaybolur. (2516)

***

Çok eski zamanda Kazak topraklarının birinde kız uğurlama düğünü yapılmış. (2517) Sıradan bir kız olmazsa gerek, düğüne gelenlerin hepsini ağlatıp, şöyle bir şarkı söylemiş: (2518)

«Geçmedi on yediyi yaşım, baba, (2519)

Gezerdim eğlenerek gülüp, baba. (2520)

Evladın kız da olsa büyüğü idim, (2521)

Sığmadı mı kendi evime başım, baba. (2522)

Boz deve ağlıyormuş yavrum diye, (2523)

Yük koyarsa kaburgama batar diye, (2524)

Hüzünlü kız giderken ağlarmış, (2525)

Yanında yabancının yatacağım diye. (2526)

Tündüğümü dört taraftan oydu baba, (2527)

Düğünüme kısır attan kestir baba. (2528)

Düğünüme kısır atı kestirmezsene, (2529)

Bu sene kızım hala genç diye bekle baba. (2530)

Pazarı dolaşıp iyne alayım, (2531)

Can babam vereceğim derse üzüleyim. (2532)

Zorlansam da can babam vereceğim derse (2533)

Kadere boyun eğip hazırlabayım. (2534)

Güzel Nuketay böylece naz yapıp, sinsuw³⁰⁰ söyletip, başkalarını ağlatamadı. (2535) Gidişi o kadar çabuk oldu ki, normalde köyün yaptığı «алты ауыз»³⁰¹, hatta «jar-jar»³⁰² da söylenmedi. (2536)

Eşit olarak çeyiz doldurulan kervan, Satı'dan çıkıp Tau-Şelek geçidine doğru ilerlediğinde, sonbaharın şiddetli soğuk rüzgarı çam ağacının başını sallıyor, iğne yaprakları kıl kopuzu gibi ses çıkarıyordu. (2537) Gökyüzünü yumak yumak siyah bulutlar kapladı. (2538)

Dağın bükümlü patika yolu bir yukarı çıkıp bir çukura iniyor, görkemli göç yavaşça geliyordu. (2539) Zirveleri bulut örtüyor, sadece karartı halinde çam ağaçlı yamaç görünüyordu. (2540) İlk ince kar da yağmaya başladı. (2541)

Bu kışın başı idi. (2542) Kaldıkızıl denilen yorga ata binen yönetici alt grupta. (2543) Kaldıkızıl, kuyruk yelesi uzun, yanındaki diğer atlardan daha iri, dağ koyunu gibi görkemli bir hayvan. (2544) Kendi yorgasını kendisi övünmüş gibi, üzerindeki sahibinin itibarının diğerlerinden daha yüksek olduğunu hissetmiş gibi başını sallayıverip, ara sıra burnundan soluk vererek aynı tempoyla yürüdü. (2545) Diğer atlar yürüyüşünü Kaldıkızıl ile dengelemek isteyince birisi binicisini sarsarak yürüyor, diğeri hafif koşuyor rahatsız halde. (2546)

Yönetici çok konuşmadı. (2547) Maiyetlerinin koyu yol sohbetlerine de dikkat etmiyordu. (2548) O kendi düşüncesinin derininde, kendi hayalinin peşinde. (2549)

Yönetici şimdi kendi sarayına gitmek için iki sebepten dolayı acele ediyor. (2550) Birisi oyazın çağrısı. (2551) Oyaz oyazdır yani. (2552) Ulıka bu da baş eğer. (2553) Birine birini bağımlı edip, birinin eline bakmak zorunda olduğun zaman. (2554) Ama sancak beyinin ona hiddetlenmeye sebebi yoktur. (2555) Almatı oyazı bir kenara bırak, bütün Jetisu bölgesinde en saygıdeğer, vali fon Taube'nin bile saygı gösteren yöneticilerinin biri bu Saymasaydır. (2556) Rıskul denilen bir haydut hapishaneden kaçtıysa, Saymasay'ın ne suçu var? (2557) Hapishane yönetimini suçlasın. (2558) Ne

³⁰⁰ Gelin olan kızın ailesi ve yakınları ile vedalaşma anında ağlayarak duygularını şiir yolu ile terennüm etmesi geleneği.

³⁰¹ Düğün törenlerinde söylenen bir şiir türü

³⁰² Düğün törenlerinde söylenen geleneksel bir şiir.

kadar aklından çıkmasa da, Saymasay'ı bu durum o kadar korkutmuyor. (2559) Yine de acele etmesi lazım. (2560)

Acele etmesinin bir sebebi daha var: güzel Nuketay. (2561) Bu yolda gelirken, altmış yaşına gelen yaşlı adam zevkli gecesini çok arzu etmekte. (2562) Bazen o kendi düşüncesinden kendisi rahatsızlanmış gibi, onun düşüncesini başkaları okuyormuş gibi yanındakilere de bakar. (2563) Yok, başka boş sohbetlerle meşgulmüş. (2564) Öylece yöneticinin düşünceleri yine Nuketay'ın yanında yalnız kalıyor... (2565) Dünya yansa da, bu an her şeyden değerli. (2568) Nuketay'ın kupek saçbağı şingirdayıp, ilk önce kamzolunun düğmelerini çözer. (2569) Her düğme çözülünceye kadar bir yıl geçmiş gibi çok uzak görünür. (2570) Ondan sonra sarı gömleğin yeninden ilk önce bir elini çıkarır, ikinci elini çıkarmadan, avucu ile göğsüne koyarak duruverir. (2571)

– Gel hadi, Nukeçcim! der perde içinden Saymasay dayanamayıp. (2572)

Nuketay konuşmadan başını kaldırıp, gövdesine ok değen adam gibi, azıcık eğilmiş şekilde donakalır. (2573)

– Hadi, Nukeçcim! der kocası birisi boğmuş gibi nefesi daralıp. (2574)

Nuketay taş olup sertleşmiş gibi kıpırdamaz. (2575) Nefesi de hissedilmiyor. (2576) Gömleği sadece bir omuzuna asılı. (2577) Bir elini yeninden çıkarırsa, kayarak kolayca yere düşecek. (2578) Öylece peri gibi Nuketay'ın bembeyaz vücudu annesinden yeni doğmuş gibi üryan kalır. (2579) Altmışındaki kocasının yaşlı yüreği küheylan gibi şahlanıp, çıkacak gibi atar. (2580)

Saymasay dayanamayıp ayağını sürükleyerek pamuk yataktan kalkıverip esmer, yaşlı ellerini Nuketay'a uzatır. (2581) İpek gibi parlak bileğinden tutup, yatağa doğru çeker. (2582) Nuketay çabasıyla geri çekilir. (2583) Kocasını onu kendisine tekrar kuvvetle çeker. (2584) Altmışında olmasına rağmen ayı gibi güce sahip olan adamının kuvvetli eli üryan peri kızını perdenin içine daldırır. (2585) Sıkışık bir zamanda zavallı kız «suya düşen yılanı sarılır» durumuna düşüp, perdenin bir ucuna yapışıp bırakmaz. (2586) Perdenin ipi üzülür ve dayanağı yere düşer. (2587) Günahkâr gecenin işareti olarak yüksek yatak avret yeri açılmış gibi çıplak kalır. (2588)

Perdenin düşüşünü kötüye yorumlayıp, coşkusu gövdesinden rüzgâr gibi çıkıp, hevesi hemen kaçan gayretsiz biri değil Saymasay, tam tersine daha da heveslenip, beyaz

yatağın üstünde ağır hareket ederek didinip, erkeğin piri Zakariya'ya yalvarıp, koyun etinin çorbasına doyup, yirmi beş yaşındaki genç erkek gibi kanı kaynayıp, beyaz peri kızını iri gövdesiyle bastırır. (2589)

Hayallerine dalıp, tam buraya geldiğinde, Saymasay Kaldıkızıl'ı ansızın tepiverdi. (2590) Endişesiz yavaş basan at, onun bu tepinmesinden aniden ürküp, ok gibi atıldığında, Saymasay az kalsın üstünden düşecekti. (2591) Neyse ki, kendisi değil, başındaki kadife ile kaplanan yuvarlak kunduz borkü uçuverdi. (2592)

Maiyetleri şaşakalıp, yerdeki borkü birisinden birisi önce almaya acele etti. (2593)

Ondan sonra o sahne, ürkmüş kuş gibi tekrar dönmedi. (2594) Saymasay'ın da keyfi kaçtı. (2595) Arkasına dönüp baktığında yay atacak kadar mesafede, hafif bulanık arasında Nuketay göründü. (2596) Onun yanında iki yengesi, kız kardeşi, yaklaşık üç dört görkemli grup edep saklayarak erkeklerin ardından geliyorlardı. (2597)

Kar dinmedi. (2598) Etraf alaca karanlık oldu. (2599) Sol taraf yüksek dağ, dağa tırmanarak büyüyen çam ağaçları kar tanesinden ağarmış. (2600) Sağ tarafın rengi sarı, çam ağaçsız, çirkin, kısa çalılar, bozca taşlar. (2601) Issız, sessiz derbenttir. (2602) Sadece bir saksagan, grup atlılar onun canın almışçasına cık cık eder. (2603)

Bir an Saymsay'ın gözünün önüne, karanlık arasından çıkmış gibi, Kızıl Cebe geliverdi. (2604) Yöneticinin tüm vücudu titredi. (2605) Hayal meyal görünüp aniden kayboldu. (2606) Ağaran yükseklikten hiçbir şey görünmedi. (2607) Saymasay hüznünlendi. (2608) Kadir yol üstünde, paha biçilmez kazançla dönerken, gönlüne ne tür şeytanın girdiği belli değil. (2609) Kar bazen kırmızımsı renkte göründü bazen sıçrayan kan gibi kızıl kahve renge dönüştü. (2610)

Yönetici kamçıyı tuttuğu eli ile gözünü ovalayıp tekrar açtı, Kızıl Cebe derbendin çam ağaçlı tarafından çalılı boş olan tarafa atılıp görünmüş gibi oldu. (2611) Ağaçların çalılarını kırmızı kırağı tutmuş gibiydi. (2612)

Saymasay korkmaya başladı. (2613) O, muhbirlerinden ileride idi. (2614) Diğerleri atlarının dizginini çekip, yönetici ile yan yana gelmemeye çalışır. (2615) Usul öyledir. (2616) Yönetici ise şimdi onların ortasına saklanmaya çalışıp, Kaldıkızıl'ın başını sık sık çekti. (2617)

«Boğazında sakağı çıkasica, Kızıl Cebe'nin kutsallığı mı var? (2618) Niye gözümün önünden gitmiyor?» (2619) Ondan sonra düşüncesinin kabalığını kendisi fark edip, daha da içten üzüldü. (2620) «Ölen atın boğazına sakağı çıkar mı ki?». (2621)

Yaptığına bin pişman oldu. (2622) Ama Kızıl Cebe'ye yaptığı hıyanetin sadece ona yapılmadığını farkedemedi. (2623) Düşünürse, şu gelen Nuketay'ı da Kızıl Cebe'nin durumuna getirdiğini anlardı. (2624) Ama bu anlayış Saymasay'a yabancısıdır. (2625) Vicdanı önünde de insan önünde de kendisini temize çıkarmasının tek sebebi olarak peygamberimizin bile dört kadın almış olmasını bahane eder. (2626) Güzel kadını sevmeyi peygamber de doğru bulmuş olsa gerek. (2627) Rahmetli altmış üç yaşında genç kadının dizesini kucaklayarak vefat etmiş...(2628)

O da peygamber yaşına yaklaştı. (2629) Ama bu dünyada misafir olması onun aklının ucundan bile geçmez. (2630) Yaşlandım, gücüm de gitti, Nuketay ise henüz gepgenç. (2631) «Genç kız, Tukımbay'ın kadını gibi dedikodunun ateşine düşer.» Şüphesi onu henüz rahatsız etmedi. (2632)

Gece boyu kısrak sağıp, at derisinden yapılan kapta kımız hazırlayan at bakıcı çocuğun Tukımbay'ın kadını ile ilişkisi olduğunu herkes sürekli konuşuyor. (2633) Bir yemekte bu duruma Saymasay'ın kendisi de kahkaha atarak gülmüştü. (2634) «Boğanın kendisi yaşlansa da, genzi yaşlanmaz» ama yine de vakitten daha güçlü kudret yok. (2635) Dünyayı titreten cihangirler de, hükümdarlar da, firavunlar da zamana karşı gelemediler. (2636) Güçlü ise ulu peygamber nereye gitti? (2637) Büyük İskender niye öldü? (2638)

İlk defa doğuran atın bal kımızı ile koyunun incik kemik yağı ile besili, mansıp ve mal mülke nankör yönetici bunu düşünmüyor bile tabii. (2639) O, kendisini ölümsüz zannediyor. (2640) «Hafif ipek örtünen kızlar kimlerden kalmamış» diyerek ozanların söylediği öğütlerden mahrum kalıp, geleceğini düşünüp kafa yormadı. (2641) Erkeğin piri sayılan Zakarya'ya gelecekte ne kadar yalvarsa da onun da arkasına bakmadan gidebileceğini anlamadığı, gövdesini aptal rüzgârın kızdırdığı zamandı şimdi. (2642)

***

Rıskul Turar ile vedalaştığı gece ara vermeden yürüyüp, Tau-Turgen'e doğru ilerleyip, Tau-Şelek'den aşan yolun Orta Karaş tarafındaki yere sabah ulaşınca ancak dinlendi. (2643)

Deve gibi çömelen eğri boyunlu tepenin inişinde ot yığını varmış, oraya konakladı. (2644) Şolak Şabdar'ın gemini alıp, yularını kayışına bağlayıp, yığını oyarak yuva yapıp, kendisi oraya sokuldu ve uymak istedi. (2645) Çok yorulmuştu. (2646) «Yönetici erkenden gelmez, dedi. (2647) – Kuşluk vaktinde çıkarsa, bu tarafa öğleden sonra yetişir, biraz dinleneyim». (2648)

O korkuyla uyandı. (2649) «Şeytana uyup, uyuya mı kaldım?» diye dirseği ile otu temizleyip dışarıya fırladı. (2650) Hava kapalı, vakti anlayamayıp birazcık donakaldı. (2651) Perde inen gözüne perde inmiş gibi güneş ilerleyip, Bas Karas'ın tarafında duruyor. (2652) «Büyük kuşluk vakti olmuş» dedi. (2653) – Yönetici yola çıkmıştır herhalde.» (2654)

Şolak Şabdar toktur. (2655) Ekşi kokusu etrafa yayılan yeşil ottan artık iğrenmiş gibi, gözlerini kapatıp direniyor. (2656) Katı tezek bırakmış. (2657) «Susamıştır» dedi Rıskul. (2658)

Rıskul, Şolağı bir eli ile yedekleyip, diğer eliyle tüfeğini tutup, tepeyi önüne alıp, aşağıdaki suya ilerledi. (2659) Toynak altında kurumuş kızılıcak ağacı sıtırdayıp, küçük taşlar hışırdar. (2660) Somurtan etraf – sadece dağ, her yerden «cik cik» diyerek uçan küçük bir kanaryadan başka hareket yok. (2661) Aşağıda çağlayarak akan dağ suyunun sesi cana huzur verir. (2662) Su boyunca yılan gibi kıvrılan eski yol yatıyor. (2663) Rıskul'un bütün umudu bu yolda. (2664) Gözetlediği kişiyi ona bu yol getirir. (2665)

Yüksekten akan soğuk suyu Şolak Şabdar doyana kadar içtikten sonra, Rıskul onun ağızlığını alıp üstüne bindi. (2666) Suyu boylayıp, bir tepeciği geçip, taştan yapılmış çıkmaz eski mezara doğru gitti. (2667) Öyle bir yerde keklik yayıldığını biliyor. (2668) Çünkü keklikten intikamını almaya karar verip, tüfeğini ok ile doldurup, hazırlıkla geliyor. (2669) Eski avcının canlı uyanık hisleri onu aldatmadı, oraya tam yaklaştığında bir yuva grup keklik «pır» diye hepsi birden yere yakın uçuverdiğinde, Rıskul o gruba tüfeğini nişana almadan atıverdi. (2670) Tüyleri dağılmış, sınımsız, yumuşak iki kekliği қу шиенің dibinden bulup heybesine koyuverdi ve tekrardan dokurcuna doğru gitti. (2671)

Şolağı dokurcunun arkasına, bir kök kızılıcak ağacına bağlayıp, ağızlığını alıp, biçilen ota koyduktan sonra, Rıskul çer çöp, dedediken toplayıp, ateş yakıp, kekliğin

birisini kızarttı. (2672) Bununla uğraşırken, her zaman iki gözü aşağı tarafta, kıvrılan yol boyunda idi. (2673) Seçkin atlara binen yolcular bu yoldan bir anda geçebilir. (2674)

Kekliğin taze etini yiyip, güçlenip, doyduktan sonra keyiflenmeye de başladı. (2675) Ot yığının yola bakan tarafını oyup, kar tanesinin arasından aşağıya gözünü dikip, ota arkasını dayayarak dizüstü oturdu. (2676)

Yalnızken o karmakarışık düşüncelere daldı. (2677) «İnşallah, bu dağ koyununu da vuracağım, dedi elindeki kurşun okun ağırlığını ölçüp, berdan tüfeğinin fişğine barut koyarken. (2678) – İyi de, yöneticinin kanı döküldü diyelim. (2679) Sonra? (2680) Ondan sonra ne olacak? (2681) Devlet çok kurnazdır. (2682) Dağda sığınıp, taşa uyuyarak ne zamana kadar canımı kurtarabilirim? (2683) Tau–Şilmembet köyü sefaletе düşer. (2684) İzbayşa'yı kökpar yapar. (2685) Turar'ın hali ne olacak? (2686) Bu iti öldürmeyeyim belki? (2687) Öldürmeyeyim... (2688) Beni zaten yakalar. (2689) Hapishaneden kaçana acımazlar, ya Sibir'e sürgüler ya da karantina odasında çürütürler. (2690) Ne kazanacağım o zaman? (2691) Gücüne bak bu itlerin. (2692) Atasına lanet!». (2693)

Kurşunu tüfeğin gırtlığına sokup, panjurunu kapattı ve silahı yanına bırakıp, kuru otun arasından ebegümecinin kuru beyaz çiçeğini avucuna koyup biraz oturdu. (2694) Aşağıdaki yolu gözüyle aradı ve başını kaldırıp yukarıya baktı. (2695) Buluttan birazcık görünen zirveler sonsuz gökyüzüne el uzatarak Tanrı'ya yalvarıp, sonsuza dek donakalan kaba devler gibi göründü. (2696) Kapşagay derbendi canavarın ağzı gibi büyük görünür. (2697) «Atasına lanet, dedi Rıskul, – dağı aşip, Kırgız tarafına geçsem var ya...». (2698)

Otururken sığınabileceği yerin hepsini aklından geçirdi. (2699) Kırgız'ın yukarıki Talas'ında dünürleri var. (2700) Şilmembet-Salik'in bir kızı önceden oraya evlenmişti. (2701) Gidebileceği bir yer de orası. (2702) Bu dağın öbür tarafında Karakol, Issıkgöl var. (2703) Onlar – Buğılar! (2704) Ama bunu barındırmaz. (2705) Buradaki Kırgızlar zaten bu Jetisu vilayetine bağımlı. (2706) İmparator da hile yapmayı başarmış. (2707) Kırgız'ın avuç içi kadar bir bölgesini kendine alıp, Jetisu vilayetine bağımlı yapmış. (2708) Milleti bölüp, kırk parça ederek tutarsa, bir birine düşürüp, hükmetmek kolay olur. (2709)

«Atasına lanet!» (2710)

Diğer bir sığınabileceği mekân – Kazağ'ın Talas'ı. (2711) Talas'ta Rıskul'un annesinin akrabaları var. (2712) Oyıl halkı. (2713) O Auliye-Ata vilayetine bağımlı.

(2714) Dayı tarafı onun kötülüğünü istemez. (2715) Erkeğin üç yurdu olur derler. (2716) Birisi – doğduğun yurt. (2717) Onlar kıskanç olur. (2718) İkincisi hanımının sülalesi. (2719) Onlar eleştirel gözlerle bakar. (2720) En yakın destekleyici ise bu anne akrabaları imiş. (2721) Kim bilir...(2722)

«Atasına lanet, ben canımı da yaksam bir şekilde geçinirim de. (2723) Kadın, çocuk ne olacak? (2724) Az haneli köy Alsay-Sarı ne olacak? (2425) Gerçek canı yanan onlar olmayacak mı?» (2726)

Kible tarafından soğuk ve ayazlı rüzgâr esip, kısa söğüt ağacını, çalı başını sallandırdı. (2727) Çalı başını rüzgâr ırgaladığında tüyü dalgalanan kanarya birlikte sallanır. (2728) Kanadına rüzgâr esti. (2729) Kanarya tırnağını çalıya daha da batırarak özenir. (2730) Ne göreceksam, şu kurumuş yapraklarla birlikte göreceğim diye inatlaşıyormuş gibi. (2731) Yoksa uçuverip korunak yer bulabilirdi. (2732)

Rıskul gözünü dikip, deminki çalıya uzak bakakaldı. (2733) «Atasına lanet, en azından kanarya gibi olamadım? (2734) Yukarı Talas'ı, Aşağı Talas'ı kahretsin. (2435) Kaçarak yaşamaktansa, mücadele ederek öleceğim! » (2736)

O güzel kokulu otun arasında değişik görünüp kahverengileşen atkulağın yapraksız sapını çıkarıverip, eli ile şiddetle çarparak üzdü ve yere bırakıverdi. (2737)

Tanrıya yalvararak el uzatan zirveleri tekrar kara bulutlar sardı. (2738) Zirvelerin şikâyetine gökyüzü kar fırtınası ile cevap vermiş gibi, rüzgâr şiddetlenip, kar lapa lapa yağmaya başladı. (2739) Çalı başındaki kanaryanın iki kanatını dağıtıp, rüzgâr daha da esti. (2740) Rıskul yerden tüfeği kaldırırverip, onu cepkeninin yeni ile temizledi. (2741)

«Keşke böyle bir tüfek Şınıbek'te, Korgan'da, Moldabek'te de olsaydı... (2742) Altımda silahlı yüz asker olsa... (2743) Ama yüz adam kimi yıkar? (2744) Stanicadağı Esmer Ivan da katılır mıydı? (2745) Kim bilir. (2746) O nedense her buluştuğumuzda imparatorun ata-dedesinin, soyuna kadar kaldırmadan küfrederdi. (2747) Esmer İvan da Rıskul gibi otuz sene önce Rusya'dan gelmiş. (2748) Küçük yer arayıp, geçim derdiyle ata yurdunu bırakıp, rüzgâr getiren deve elması gibi yuvarlanıp, yerleştiği yer işte bu Talgar idi. (2749) Yüzünde çiçek hastalığından kalan kalın lekesi var, gösterişsiz birisi. (2750) O yüzden de ona Kazaklar Esmer İvan demişler. (2751) Onunla Rıskul gönüldaş. (2752) Avcılığın sayesinde tanışmışlar. (2753) Bir kere üç-dört sülünü hediye edip, bu

tüfeği işte dediği Esmer İvan'dan almıştı. (2754) Öylece eski uzun namlulu tüfeğini bırakmıştı. (2755)

«Ruslarını toplayıp, Esmer İvan yüz asker çıkarsa, ben yüz askeri ata bindirsem. (2756) Almatı'yı fethedebilir miydik? (2757) Ama topu vardır itlerin... (2758) Top olsaydı...(2759) Keşke, Bayzak'ın altında yüzbaşı olan Alimbek dedem gibi savaşırken şehit olsam, başka hayalim olmazdı! (2760) Hokand'ı korkutan şu bahadırlardan bize miras olan özellik kalmamış mı? (2761) Ama Hokand hanı ile Rus'un imparatoru eşit mi? (2762) Nerdeeee!... (2763) Ooo nerde o! (2764) Farkı yer ile gökyüzü kadar. (2765) Rus'un imparatoru yeryüzünü yönetiyor ya. (2766) Ama halk kahırlansa, kim bilir... (2767) Herkes tükürse göl olur, demişler. (2768) Halkta isyan edecek güç nerede, Allah'ım! (2769) Diyelim ki, imparator tahtan indi. (2770) Ondan sonra ne olacak? (2771) Atasına lanet!». (2772)

Ondan sonra ne olacağı bu kar gibi karışık bulanık. Rıskul ürküverdi, aşağıdaki yola gözünü dikti. (2773)

Bu oturduğu yerden aşağıda giden atlının üzerine atlayabilir. (2774) Mesafe yakın, tüfek yanılmaz, çok yakın yer. (2775) Sadece bir tehlike var. (2776) Yönetici her zamanki gibi diğer gruptan önde mi gelir, yoksa kalabalığın içinde mi olur? (2777) Kalabalığın içinde olursa işi zor. (2778)

Yaklaşık olarak öğlen vakti geçti. (2779) Güneş gözüküyor. (2780) Öbür taraftaki çam ağaçları karla örtünüp, ruh gibi olmuş. (2781) Aşağıdaki akan suyun sesi de yavaşlamış. (2782) Yoksa artık kulağı alıştığı için mi öyle geldi. (2783)

Rüzgar yavaşlayıp, kar artık sağ sola savrulmayıp aynı biçimde yavaş yavaş yağıyordu. (2784) Dün hava tam sıcak idi. (2785) O sıcaklık henüz boyundan gitmeyen çalıların karını hemen eritip, yok ediyor. (2786) Bu aniden yağın kar Allah'ın nimeti mi, azabı mı belli değil. (2787) Sağ taraftaki çıplak kayaya kar değmemiş yüzü sulanıp, kararmış derin düşünceye dalıp gitmiş gibi donup kalmış. (2788) Kar her düştüğünde ot hışırda. (2789) Milyon fısıltı, uçsuz bucuksuz nağara sesine dönüşmüş gibi etki verir. (2790) Dünya ağılıyormuş gibi görünür. (2791) Azıcık fısıltı çoğalsa sanki fırtına başlamış gibi olur. (2792)

Kar denecek gibi değildi, dokurcun otu sayısız fısıltı ile kaval çalıp, yüreği sızlatan acılı bir uzun sese dönüştü. (2793) Önde bekleyen ölümlü olayın duası gibiydi. (2794) Bu

durumdan sonra Rıskul bir anda tüfekten oku çıkarmak istedi. (2795) «Bir yönetici öbür dünyaya gider, o zaman bu dünyada ne değişecek? (2796) Şimdiki zor dönem öylece kalır. (2797) Yazık ki, dünyada benim gibi eziyet çekenler çok. (2798) Eskiden beri köle olarak kalmayıp da, hepsinin bir anda isyan edeceği gün gelecek mi? (2799) İşte o zaman adaletsizlik azalırdı. (2800) Benimkisi ne? (2801) «Sürüden ayrılanı kurt yer misali değil mi?» (2802)

«Hayır!» dedi o ottaki hindibanın kurumuş çiçeğine elini uzatıverip. (2803) – «Başkasına kuyu kazma, kendin düşersin» dedikleri hani? (2804) Yönetici bana derin kuyu kazıp, acımadan itiverdi. (2805) Suçum ne? (2806) Boğazlarken oğlak bile bağırır. (2807) Oğlak kadar olamayıp ses çıkarmayıp eğilmem mi lazım? (2808) Yok! (2809) Saymasay'ın rahat yaşayıp, açgözlü olduğu bu dünyada bana yer yok. (2810) Atasına lanet!». (2811)

Çömelerek oturduğu için ayağı ağrıdı. (2812) Ayağını uzatıverip, yıpranmış, deri ayakkabısına baktı. (2813) Kış ise geldi. (2814) Ayakkabısının durumu bu. (2815) Dokurcun olmazsa, üzerindeki ince cepkeni şimdi bile soğuk. (2816) Üzerindeki bütün kıyafetin en iyisi– eski keçi kalpağı. (2817)

Çoktan beri sıcak bir şey içmeyip başı ağrımişti. (2818) Bir bu eksik gibi şu sessiz, kapalı hava başını daha da ağrıttı. (2819)

«Çocukların da elbisesi tamamen eski. (2820) Turar ayakkabısız idi. (2821) Şu karda ayağı üşüyüp, dışarıya çıkamayıp, uman gözlerle mi kaldı. (2822) Çok azap çektiren yalan dünya. (2823) Böyle bir hayat yaşayacağıma, mücadele ederek öleyim daha iyi. (2824) Saymasay adaletli olsaydı, biz aç, evsiz barksız kalır mıydık? (2825) Yok! (2826) Ona acımaya hiç gerek yok. (2827) Aza acıyan, çoktan mahrum kalır. (2828) Saymasay ölürse, belki, başka yöneticiler akıllanır, şükreder, halka kolaylık sağlar... (2829) Atasına lanet!» (2830)

Tuzağa düşen kurt gibi, öfkeli gözleri kan çanağına dönüyordu. (2831) Turar'ın ayakkabısız, evden çıkamayıp oturması yine gözü önüne geldi. (2832) Gözlerinden köz sıçramış gibi oldu. (2833) Ama onu sessiz ücrada kimse görmedi, görürse korkardı. (2834)

Aklından Turar'ı çıkaramadı. (2835) Onun arkasında Tüymetay ile İzbayşa da karardı. (2836) Turar sanki tam karşısındaymış gibiydi. (2837) «Baba, beni de götür»

diye söyledikleri kulağına geldi. (2838) Gün boyunca kıpırdamadan oturan Rıskul sabırsızlanmaya başladı. (2839) Yavrusu evde bağlı kalan, memesi sızlayan kısarak gibi huzursuzdu. (2840) Göze görünmez urgandan kurtulur kurtulmaz, Turar'ına kavuşacakmış gibi. (2841)

Erkenden ölen genç gibi kısa gün kararmaya başladı. (2842) Bir anda alıç ağacının başında oturan saksığan cik cik etti. (2843) Rıskul ürküp, yerinden kalıverdi. (2844) Saksığan yalpalayarak uçuverip, karşıdaki çam ağaçlı yamaca doğru kulağı tırmalayan yüksek sesler çıkarak gidiyordu. (2845)

Bulanık hava arasından, ücretteki tepeceğin dönüşümünden yavaş giden kervan grubu belirsiz göründü. (2846) Rıskul'un kalbi hızla atmaya başladı. (2847) Tüfek tuttuğu elinin titrediğini hissedip: «Eh, korkak!» diye kendiliğinden öfkeleni. (2848) Eğilerek biraz yürüdü ve bir demet kuşburnunun dibine gidip saklandı. (2849) Elinin titremesi dindi. (2850) Yolcuların yaklaşmasını bekledi. (2851)

Dokurcunun sıcak oyuntusundan çıktığında ince cepkenden soğuk geçmiş gibi gelmişti, şimdi ise tüm vücudu ısınıyordu. (2852) Uzun kervan bir araya gelip yaklaştı. (2853) Dokurcunun yanından geçtikten sonra, hemen sonraki tepeciğin kuytusuna giriverir. (2854) O tepedeki siyah kaya şimdi sinirli bir insan siması gibiymiş. (2855) Yüzüne vuran kar durmadan eridiği için, sulanıp ağlayan, kırıksıklığı kirlenen, kaygıdan ıstırap çeken, bir şeye öfkelenen görünüşü var. (2856) O da ölüm vaktini sabırsızlıkla bekleyip hareket edersem düşmanımı korkutabilirim diye, kılını kıpırdatmadan bakıyormuş gibiydi. (2857)

«Bu benim koruyucumdur belki», dedi Rıskul. (2858) – «Bu benim kutum, pirim, kaya»...(2859)

Uzun kervan yürümüyor, okyanusta yüzüyormuş gibi sallana sallana geliyordu. (2860) Ah, dünya dediğin de güçlü bir okyanustur. (2861) İnsanı doğar doğmaz o okyanusa bırakıverirler, batmak istemiyorsan, çabalaman lazım. (2862)

Rıskul gözetleyerek etrafına bir daha baktı. (2863) Ciğerini sıkıştırıp, nefesini kesen dağlar şimdi görünmüyor. (2864) Dünya karmaşık uçsuz bucuksuz boşluk. (2865) İnsanın sığışmaması için bir sebep yok gibi. (2866) Yer çok. (2867) Gökyüzü boş. (2868) «Ayağına ayakkabın darsa, dünyanın genişliğinden ne fayda?» diye Rıskul kıs kıs güldü. (2869)

Uzun kervan çok yaklaştı. (2870) Biraz sonra bunun yanına gelir. (2871) Yüksek sesle, içten bir tavırla konuştukları, kahkaha atıp güldükleri bile işitildi. (2872)

Rıskul'un dileği oldu. (2873) Kaldıkızıl at dört beş metre önde geliyordu. (2874) Üstündeki insan uyuyormuş gibi, başını öne eğmiş, keyfi kaçmıştı. (2875) «Yönetici niye keyifsiz? dedi Rıskul. (2876) – Ansızın vurmam doğru olmaz. (2877) Kimin elinden öldüğünü bilerek gitsin. (2878) Haydut gibi gizlenerek atıp, kaçmayayım. (2879) Onlar zaten beni şimdi yakalayamazlar. (2880) Uçurumdan geçemezler». (2881)

Rıskul kuşburnu çalısının arkasından kalkıverdi. (2882) Tüfeği uzatıp denedi. (2883)

Uzun kervan tam yaklaştığında: (2884)

– Saymasay! diye ses çıkıverdi. (2885)

Uzun kervan burnu taşa çarpan gemi gibi geri çekilerek durdu. (2886)

Yönetici başını kaldırıp, yukarıya baktı. (2887) Dokurcun yanındaki insan ilk önce karardı ve bir anda gözünün önü yine kızarıp, uçurumda Kızıl Cebe toynağı ile yeri tepiniyormuş gibi göründü. (2888) Aniden Kızıl Cebe'nin boğazından kan fışkırıp, yüzüne sıçramış gibiydi. (2889) Saymasay gözlerini kapatıp, eli ile yüzüne dokundu. (2890) Hayır, kan bulaşmamış. (2891) Ama kapalı gözlerini açmaya korktu. (2892) Kızıl Cebe hayaletini görmemeye çalıştı. (2893) Dünyada rahat yaşayan heybetli birinin artık bu dünyaya gözünü açıp bakmaya korkması iyi bir şey değildi. (2894) Onun canını almaya Azrail Kızıl Cebe olarak gelmiş gibi göründü. (2895) Şu korkunç ses tekrar çıktı. (2896)

– Saymasay! (2897) Benim Rıskul. (2898) Öfke artık boğazıma sığmadı. (2899) İşte onu senin gövdeneye tükürmeye geldim. (2900) Senin hakkını yediğin biçareler için! (2901) Senin sülük gibi sömürdüğün fakirler için! (2902) Kızıl Cebe'nin kanı için! (2903)

Güm diye tüfek sesi çıktığında ilk önce koyu dumandan bir şey görünmedi. (2904) Barutun kokusu çıkıverdi. (2905) Sonradan geriye doğru düşen yöneticinin bir ayağı üzengiden çıkmayıp, ürken Kaldıkızıl'ın sürüklenmesinde iri vücut yumuşak karı süpüre süpüre, arkasında simsiyah iz bırakarak gittiğini gördü. (2906)

«Bütün hayatın siyah çizgi idi senin, Saymasay» dedi Rıskul dokurcunun kuytusundaki Şolak Şabdar'a aceleyle giderken. (2907)

IV

Besağış' da kışın kırağılı gününde şak şak şimşek çaktı. (2908) Yığılmış küçük köyün altı üstüne geldi. (2909) Kılıç, silahlı sarı ela düğmeli jandarmalar, askerlerle doldu. (2910)

Taubay başçavuş ile ölen yöneticinin kardeşi Anarbay, güreşçi Makaş ilk önce Rıskul'un evinden başladı. (2911) Onlar kalabalık olarak girdiklerinde, gıcırdayan kapının kilidi yine koptu ve içeriye buram buram duman birlikte girdi. (2912) Ne olduğunu anlamayan İzbayşa: (2913)

– Aman Allah'ım, diye ocak başından kalkıverdi. (2914) Yatakta kardeşini oynatan Turar yere yalın ayak atlayıverdi. (2915) Tüymetay yatakta saçları dikelmişti, korktuğu için ağlayıvermişti. (2916)

– Orada! dedi Taubay başçavuş kamçısı ile Turar'ı gösterip. (2917) – Börünün yavrusu, itin enciği odur. (2918) Yakala, Makaş! (2919) Tut itin yavrusunu! (2920) Dışarıya çıkarıp boğazlayıver! (2921) Köleyi de çıkar! (2922)

– Eyvah, ne yaptık biz? (2923) – İzbayşa başından başörtüsünü söküverip, saçını dağıttı ve oturuverip yere vurdu. (2924) – Ne yaptık, aman Allahım! (2925) Söylesenize, halkım, kardeşlerim, ne yaptık Allah'a! (2926)

– Ne yaptık? (2927) Ne ettik? (2928) Masum gibi görünmesine bak, hilekârın. (2829) Kana kan, cana can! (2830) Vur! (2931)

Başçavuş kamçı ile İzbayşa'yı arkasından vuruverdiğinde zavallı kadın yalpalaya kaldı. (2932) Makaş çullanarak Turar'ın ensesinden tuttu ve sürükleyerek dışarıya çıkardı. (2933)

– Aman Allahım, beni öldür, ağabeyciğim! (2934) Küçük çocuğun ahı üzerimde kalmasın! diye İzbayşa Makaş'ın ayağına yapışıverdiğinde başçavuş kamçı ile tekrar vuruverdi. (2935)

Yalın ayak, başı açık küçük çocuğu sürükleyen Makaş'ı görünce acele ile ilk Moldabek geldi. (2936) Arkasından Şınıbek de girdi. (2937) Düşecek gibi yürüyen Ahat uzaktan bağırdı. (2938) Korğan usta Makaş'ın eline yapıştı. (2939)

– Bırak çocuğu, beni öldür! diye üvey anne zorla ölürcesine kalabalığı yararlan yürüyüp Makaş'ın ayağına kapanıp yalvarıp yakardı. (2940)

– Kana kan! (2941) Boğazlayıver zalimin yalnızını! diye başçavuş bağırdı. (2942)
– Bunların hepsi Rıskul'un akrabaları. (2943) Hepsini tutup bağlayın. (2944) Bulsun bize saklanan zalimi! (2945)

Saçı sakalı dağınık, kaşı bembeyazlayan yaşlı Ahat bu soğukta yoldayken omuzundan cepkeni düşüp, sadece gömlekle gelerek Turar'ın üstüne düştüğünde, Makaş ne yapacağını şaşırıp kemerindeki kından çektiği süngüyü tutarak donakaldı. (2946)

Çoktan beri Kazakların çatışmasını seyreden polis memurunun şaşırdığı şey yaklaşık altı-on yaştaki küçük çocuğun cesurluğu idi. (2947) Ölüme bu kadar yakinken, aslanın ağzındayken bir çocuk gibi ses çıkarmadı. (2948) İnatlaştığı halde, ne kadar acı çektirse de kıpırdamadan, ağzını açmadan, kılını kımıldatmadan bakakaldı, bu konuşan, kan isteyip karga gibi gıklayan büyüklerden çok nefret ettiğini saklamadı ve mücadele etmeden o kadar sabır etmişti. (2949)

Polis memuru Taubay başçavuşa gelip: (2950)

– Yeter! dedi. (2951) – Cehaleti bırak sen. (2952) Küçük çocuk ölse de yöneticinin bedeli ödenmez. (2953) Çok saygılı imparatorun sadık çalışanı, ünlü yönetici Saymasay Üşkempirov'un ölümü bir küçük çocukla ödenecek diye sen, başçavuş, rahmetli yöneticinin ruhuna nasıl hakaret edersin! (2954) En iyisi bu çocuğu tutuklayın. (2955) Eğer bunun yöneticiyi vuran babası üç gün içerisinde kendi isteği ile teslim olmazsa, çocuğu o zaman öldürün. (2956) Şimdi öldürürseniz, Rıskul artık bu tarafa gelmez, asla yakalanmaz. (2957) Yavrusu tutuklu börü uzağa kaçamaz. (2958) Bunu da aklın almadı mı? (2959) Bu akrabaları ise tamamen tutuklansın. (2960) Rıskul'un nerede saklandığını söylesin. (2961) Söylemezse cezasını verin. (2962)

Turar korkmaya başladı. (2963) «Babam yöneticiyi öldürmüş demek ki» düşüncesinden tüm vücudu titreyip, ufacık başına dağ yıkılmış gibi derin bir kaygının sayısız ağırlığını asıl şimdi hissetti. (2964)

Rütbeli Rus'u gördüğünde dediklerini itiraz etmeden kabul eder Kazak'ın önemlilerinden biri olan Taubay başçavuş: (2965)

– İşte bu çok güzel bir fikir. (2966) İlk önce babasını yakalayalım, yavrusu kurtulmaz zaten. (2967) Makaş, çocuğa sen bak. (2968) Anladın mı? diye yerinde duramayıp tekrar polis memuruna döndü. (2969) – Çok iyi dediniz bunu, beyim. (2970) Teşekkür ederim size, teşekkürler, teşekkürler...» (2971)

***

O ağaçlar çoktan çürüdü. (2972) O ağaçların dibinde o gün asılan insanların çoğunun da kemiği çoktan çürüdü. (2973) Az sayıda diri olanları da var. (2974) Şimdi hayatta olanları o zaman çocuk idiler. (2975) Şimdi ise güçten kuvvetten düşüp yaşlanmışlar. (2976) Ondan beri yetmiş yıl geçti. (2977) Bu olayın işte son diri olan şahitleri güneşin ışığını ayın nurunu gökyüzünün maviliğini görerek yaşamaya devam etsinler. (2978)

O ağaçlar çoktan çürüdüler. (2979) Keşke var olsaydı, mucize olup dile sahip olsaydı, o zaman ayağından asılan insanların derin duygularını, iç dünyalarının karmakarışık üzüntüsünü bize anlatırdı. (2980) Ağaçta bile duygu vardır. (2981) Damarı yerin öz suyundan beslenip, yaprağı güneş ışığından hal aldığı zaman ağaç evliya kuşun sesiyle rüzgârın uğultusuyla yıldızın aydınlığıyla güneşin ateşiyle rahatlayıp, yeşil yaprakları zümrüt takan göz bebeği gibi pırıldardı. (2982) Yeni doğan bebeğe beşik olmaya yarayan çalı kendini mutlu hisseder. (2983) Yeni evin tepesindeki kubbe ile yan cepheleri arasındaki çıta için kesilen söğüt ağacında da hiç pişmanlık olmaz. (2984) Kara sabanın dişine yarayan ağaç da beni balta kesti diye üzülmez. (2985)

Dünyada en çok insan asmak için kesilen darağacı talihsizdir. (2986)

...O ağaçlar ilk başta sıradan direk idi. (2987) Tau-Şilmembet'in iki-üç dumandan islenerek kararan keçe çadırın eski direkleri idi. (2988) Çok eskiden, henüz Alsay-Sarı'nın param parça olmadığı sakin zamanda, bu direkler şu Talas Ala Dağlarının eteğindeki Aksu-Jabagılı'nın cenneti sayılan ormanında kesilmiş. (2989) Sonradan, 1880 yılı acele ile göç ettiklerinde yirmi haneli Alsay-Sarı, ellerine ilişen bu ağaçları huyu suyu değişen göçleriyle birlikte bu Trans- İli Ala Dağlarına getirmişler. (2990) Rahmetliler, Trans-İli Ala Dağlarında ağaç yok diye mi düşündüler. (2991)

«Göçmen, yabancı» adanan küçük köy de ara sıra şarkı söyleyip, şildehana³⁰³, düğünlerde eğlence düzenlese gerek. (2992) İşte şu direklerden altıbakan³⁰⁴ kurulurdu. (2993)

O salıncak, Tau-Şilmembet'in yaşlısı ile gencinde az karşılaşılın mutlu günlerin şahidi gibi, kara bulut arasından ara sıra çıkan güneş gibi göründü mü belki, kim bilir, nasıl olsa tam kış gelene kadar toplanmazdı. (2994)

Uzaktan bakana o insanlar salıncak-darağacına boynundan asılmış gibi, urganı ayazlanmış gibi korkunç bir manzara verir. (2995) Ama aslında, Moldabek de Şınıbek de Korgan da boyunlarından değil ayaklarından asılı. (2996)

Polis memuru ile başçavuş önce onları sorguya çekmişti. (2997) Tek soru: (2998)

– Riskul nerede? (2999)

Riskul'un nerede olduğunu onlar bilmiyor. (3000)

– Bilmiyoruz, derler. (3001)

Ondan sonra öldüresiyle dövülür, yine aynı cevap: (3002)

– Bilmiyoruz, dediler. (3003)

Bir cevap alamayınca üçünü yıkıp, ayaklarını bağlayıp, başlarını aşağıya indirip, salıncağa ayaklarından asmışlardı. (3004)

Taubay başçavuş Ahat'ı da asacaktı, polis memuru izin vermedi. (3005) Başkalarının korkması için bunları da asmak yeterli. (3006) Diğerleri korktuklarından gerçeği söylemelileri lazım. (3007)

Tau-Şilmembet kadınları başlarına siyah başörtü yerine cepkenlerini takıp, cehennem ateşine yanan zavallıların kaygısını çekip, gövdesinden henüz canı çıkmayan erkekleri için yas tutup kemiklerini sızlatmıştı. (3008)

Gürültü patırtı ederek ağlamadan, yüzlerine tırnak izi salıp, kanla dilim olan kadınların suratından korkan, tutuklulardan doğru düzgün cevap alamayıp yorulan polis memuru bir an Makaş'ın pençesine düşen Turar'a baktı. (3009)

³⁰³ Doğan bebek için düzenlenen eğlence.

³⁰⁴ Kazakların milli oyunu, salıncak.

Çocuk, kar üstüne bir ayağını kaldırıp, karnına doğru çeken kuş yavrusuna benzemiş. (3010) Bir ayağını diğer ayağına sıkarak ısıtmaya çalışıyordu. (3011) Yerdeki ayağının parmakları şişip, üşümüş patates gibiymiş. (3012)

Polis memuru, delik havanın üstünden kalkıp, Turar'ın yanına gitti. (3013) Çocuk «vuracak diye» çekindi. (3014) Paçasına soktuğu ikinci ayağını yere kaldırdı. (3015) Eliyle yüzünü koruyarak geri çekildiğinde Makaş ensesinden silkiverdi. (3016)

– Düzgün dur, ahmak! (3017)

Polis memurunun kalın tabanlı yumuşak deri ayakkabısının altındaki kar gıcırdadı. (3018) Güler yüz göstermiş gibi yaparak bağırmadan yavaş konuştu: (3019)

– İsmi ne? (3020)

Çocuk somurtup ağzını açmadı. (3021)

– İsmi ne? (3022)

– Söyle! Söyle! diye iki taraftan Makaş ile Taubay başçavuş dürtükledi. (3023)

– Dokunmayın, dedi onlara dik dik bakan polis memuru. (3024)

– İsmi ne? (3025)

– Turar, dedi çocuk polis memurunun alışırsı soğuk gözlerine dik bakarak. (3026)

– Kimin çocuğusun? (3027)

– Rıskul'un. (3028) – Çocuk, polis memurunun dikkatle bakan gözünden gözünü kaydırdığında ayaklarından asılı olan üçünü gördü. (3029) Üçünün de yüzleri kuruyup şişmiş. (3030) Onların gözleri yuvasından çıkacakmış gibi ona bakakalmıştılar. (3031)

– Sen bunları seviyor musun? dedi salıncak ağacı tarafını göstererek polis memuru. (3032)

– Evet, dedi çocuk burnundan akan suyu yeni ile silip. (3033)

– Seviyorsan babanın nerede olduğunu söyle. (3034) O zaman onları bırakacağız. (3035)

Ayaklarından asılı üç adam Turar'ın gözüne tekrar ilişti. (3036) Onların kaderi Turar'ın elindeymiş gibi, üçü ondan gözlerini almadan yalvararak bakıyormuş gibiydi.

(3037) Üçünün yanında silahlı üç asker vardı. (3038) Onları kurtarmak istemiş, Ahmet, Omar ile birisi daha hareket etmişti askerler izin vermemişti. (3039) Artık onlar ikinci defa yaklaşamayıp «hayret, hayret, o, Allahım, sen yardım et!» diyerek çaresizce iki ateş arasında kalmışlardı. (3040)

Üçünün içinde Turar özellikle Korgan ağabeyisini severdi. (3041) Korgan, Turar'ı öz çocuğu Arman'dan ayırmayıp, her zaman evine götürür, azıcık yemeğini paylaşırdı. (3042) Ona küçük kızak da yapmışlığı vardı. (3043) O kızağı Orazbay da isterdi. (3044) Turar ile Orazbay kızağı paylaşamazken Moldabek kendi çocuğunun tarafını tutup Turar'ı dışlardı. (3045) Bu yüzden de Turar, Moldabek'e o kadar yakınlık duymaz. (3046) Şınıbek ağabeyi ise kavgacı olmasına rağmen, çocuk sever, pazardan her zaman tatlı getirip çocuklara eşit dağıtırdı. (3047) Eve göre dışarıda daha çok olan Riskul'un yokluğunu hissettirmemeye çalışır, bazen başka çocuklardan daha çok Turar'a taraftar olurdu. (3048)

– Hadi, söyle, baban nerede saklanıyor? (3049)

Polis memuru yumuşak davrandı. (3050) Hatta bir defa başından da okşadı. (3051) Çocuğun soğuktan kabaran ayağına görünce askerlerin birine seslenip, kürk aldırttı ve Turar'ı ona sardı. (3052)

Turar şimdi kendine gelip barış zamanına dönmüş gibi hissedince önceki gibi oynamak isteyip, kahırlı kalabalığın arasında arkadaşları Arman ile Orazbay'ı aradı. (3053) Onlar görünmedi. (3054) Çocukların hepsi şuan inlerine girip, yatağın altına saklanmış, tavşan yavrusu gibi korkuyorlardı. (3055) Yine de, çocuk işte, dışarıdaki çatışmayı görmek isteyip, saklanırken bile dışarıya gizlenerek bakarlar. (3056)

– Kızıl Cebe'yi öldürecekler, dedi sesi zorla çıkan Orazbay. (3057) – Biraz önce şu büyük adam bıçağını çıkardı ya. (3058)

– Öldürmeyecek, diyor Arman yavaşça. (3059) – Dev adam onu öldürecekken başkan Rus izin vermedi ya. (3060)

– Benim Kızıl Cebe olmadığım ne kadar iyi oldu, değil mi? der ağzı açık Orazbay. (3061) – Ben Şolak Şabdar'ım, değil mi? (3062) Şolak Şabdar'ı onlar öldürmez. (3063)

– Hey, yeter, ağzına geleni söylemişsin, diye büyüklerden duyduğu sözleri hatırlayıp söyleyen Arman onun dediklerinden hoşlanmaz. (3064)

– Cidden, dedi geniş burunlu Orazbay. (3065) – Kızıl Cebe denilen atı öldürdü mü– öldürdü. (3066) Şimdi bu Kızıl Cebe’yi de öldürecek. (3067) Kendisi değil mi, «ben – Kızıl Cebe’yim, Kızıl Cebe’yim» diye her zaman övünen. (3068)

– Hey, saçmalama, ondan dolayı mı diyorsun? (3069) Kızıl Cebe’nin babası yöneticiyi öldürmüştü. (3070) Anladın mı? (3071) Buna da aklın almadı mı? (3072)

– Evet, Kızıl Cebe’nin babası kötü. (3073) Onun yüzünden bizim babalarımızı öldürecekler, değil mi? diye Orazbay ağlamaya başladı. (3074) Aklına babası gelince Arman da onunla birlikte ağladı. (3075) Arman dışarıya çıkacaktı, Orazbay eteğinden çekip, izin vermedi. (3076)

– Gitme, Kızıl Cebe gibi bizi de alacaklar. (3077) Öldürecek, dedi Orazbay titreyip. (3078)

Gökyüzünde bulut azalıp güneş göründü. (3079) Dün yağan kar eriyordu. (3080) Salıncak ağacında kalan kar damlası, ayaklarından asılı tutukluların kanlanan, şişmiş yüzlerine çıt çıt diye damlaya başladı. (3081)

Tamamen beyazlaşmış kafası görünen Üsip korkarak basıp, polis memuruna titreyerek elini yaydı: (3082)

– Asilzadem, kurbanın olayım, beyim! (3083) Şu zavallılar ölecek oldu. (3084) Bırak, iki dünyada da kötülük görmezsin, diye yalvardı. (3085)

– Hey, it, görmüyor musun, asilzade çocuktan cevap alıyor ya. (3086) Git! diye Taubay başçavuş Üsip’i gövdesinden itiverdi. (3087)

Polis memuru Üsip’e mavi ela keskin gözü ile sinirlenerek baktı ve zavallının başının durmadan sallandığını görüp kıs kıs etti. (3088)

Talgar Dağının karlı başı parlayıp, değerli akik taşı ile kaplamış gibi daha da canlanmıştı. (3089) Vadi kıyısında ağaçların çalısından dalgalanıp, yumuşacık pamuk uçmuş gibi kar yağıyor. (3090) Bu geç gelen kışın ilk karı idi. (3091) Yöneticiyi yok etmeye geldi. (3092) Bu korumasız köye soğuğu ile birlikte uğursuzluğuyla geldi. (3093) Ardından havanın iyileştiği, karın eridiği zaman idi. (3094) Beyaz ince ipek kumaş örtünüp, nazlanan ağaçlar tekrardan kararıp, zayıf ellerin gökyüzüne tekrar uzatıp, Allahtan iyilik beklemiş gibi sessiz bakakalmışlar. (3095) Başlarına siyah cepken saran, gözlerinden kan karışık yaş dökülen kadınlar da şimdi yapraksız zayıf çirkin ağaçlar

gibiydi; odun biçip, tezek topladıkları için simsiyah olup sertleşen, hiç bakım görmeyen, hayatta temiz yüzük takmayan parmaklarını gökyüzüne uzatıp, bir tek Allah'tan umut edip, şu kendi memleketinde yer bulamayan, nereye gitse sürgün gören, lanetlenen köye gelin olarak geldiklerine, talihsiz kaderlerine dertlenmiş gibi tüyleri diken diken edip durmadan ağladılar. (3096)

Kürke sarıldıktan sonra çocuk ısınmaya başladı. (3097) Kendisini ölümden kurtaran, ayrıca kürk verip, ısıtan asilzadenin merhametine razı imiş gibi, polis memurunun yüzüne artık tiksinden baktı. (3098) Polis memuru da bunu hissederek: (3099)

– Hadi, yavrum, söyle. (3100) Nerede baban senin? (3101) Söylersen bunları bırakacağım, diye yumuşak konuştu. (3102)

Turar'ın gözleri salıncak tarafına döndüğünde ısınan yüzü tekrar soğudu. (3103) Korgan'ın ağzından buharlı kanlı köpük çıkıyormuş. (3104) Bunu Turar dışındakiler de fark edince dinmeyen haykırma sertçe esen rüzgâr gibi tekrar başladı. (3105)

– O, Allahım, güç ver bizim gibi zavallılara! (3106) Kahramanlarımın canlarını salavat et! diye Ahat kardeşleri için yalvarmaya başladı. (3107)

Korgan'ın peltek kadını başındaki kaftanı söküverdi ve yırtık gömlekle salıncak tarafa doğru atılıp, akli fikri şaşan insan gibi öfkeden iki gözü dönüp, silahlı askerlere atıldı. (3108) Gövdesine silah dayanan askerin yüzüne elini koydu ve burnunun üst derisini soyuverdi. (3109) Askerin yüzünden kan aniden çıkıverdi. (3110) İkinci asker deliren kadını saçından tutuverip, hırpalayıp fırlattığında zavallı kadın çamurlu yere yüzükoyun düşüverdi. (3111)

Turar dayanamayıp çığlık kopardı. (3112)

– Babam gelecek, çok gecikmeden gelecek. (3113) Kendisi gelecek. (3114) Şimdi gelecek. (3115) Bırakın, bey, bırakın! diye haykırdı. (3116) – İşte, geldi, bakın! (3127)

Polis memuru çocuğun gösterdiği tarafa hemen baktı. (3128) Rıskul'un evinin önünde duran Şolak Şabdar'ı gördü. (3129) İki örgüsü dikkat çeken ufak kız çocuğu kapının önünde ağlıyordu. (3130) Şolak Şabdar çocuğun ağladığını sessizce dinleyip boynunu eğerek donakalmıştı. (3131)

– Kendisi nerede? (3132) – Polis memuru istemeden belinden silah aramış gibi geniş deri kayışını sıvazlayıverdi. (3133) Ne kadar insan varsa hepsi Şolak Şabdar’a gözünü ayırmadan bakıp ondan bir yardım beklemiş gibi ağlayan yaslı ses hemen kesildi. (3134)

–Kendisi nerede? (3135) Arayın! diye emretti polis memuru askerlere. (3136)

Şolak Şabdar gürültü çıkan tarafa kulağını dikip, fal taşı gibi açılan gözleriyle baktı ve tekrar boynunu öne eğip, örgüsü dağılmış küçük kıza bakıp bir şeyleri anlamak istemiş gibi sakin kaldı. (3137)

***

Saymasay’ı öldürdükten sonra, Rıskul gece gece Talgar’a geldi. (3138) Sofiyskaya köyünün kenarında, uçurum suyunun yakasında yer alan Esmer İvan’ın evinin penceresini tıklamıştı. (3139) Gece soğuşunda yataktan zorla kalkan Esmer İvan pencereye bakıp sinirli bir sesle: (3140)

– Bu kim? dedi. (3141)

– Benim Rıskul, kardeşim. (3142) Bir mesela var, dedi Rıskul. (3143)

Esmer İvan kısa kürkünü sırtına geçirip, ayağına keçe çizmesini giyip, kıvrırcık başı açık şekilde dışarıya çıktı. (3144)

– E-e, Rıskul? (3145) Nereden? (3146) Çok geç şimdi, dedi Esmer İvan ellerini uzatırken. (3147)

– Kocaman boynuzlu büyük dağ koyununu vurdum, kardeşim. (3148) Durum iyi değil. (3149)

– Eee, niye? (3150) Dağ koyunun nerede? (3151)

– Koyunum Saymasay yönetici. (3152) Albandan ikinci kadın götürürken vurdum. (3153)

Esmer İvan sanki korkmuşçasına etrafına bakındı. (3154) Köyün karla örtülen evleri sessizdi. (3155) Köpekler de havlamıyordu. (3156) Herkesin soğuktan birbirine sarılıp, derin uykuya girdiği vakit. (3157) Karın yağdığı, sessiz güzel bir gece. (3158)

– Senin hapishaneden kaçtığını duymuştum. (3159) Artık dert üstüne dert eklendi. (3160) Ne yapacaksın? (3161)

– İşte bunu seninle danışmaya geldim, kardeşim. (3162) Benim senden başka yakınım yok. (3163) Tek başımayım. (3164)

– Kapının önünden buraya doğru geçelim, dedi Esmer İvan ahırını gösterip. (3165) – Sen kaçaksın, suçlu adamsın. (3166) Benim evime geldiğini öğrenirlerse beni de rahat bırakmazlar. (3167) Anlıyorsun, değil mi? (3168)

– Anlıyorum, Ivan. (3169) Sana güvendiğim için geldim. (3170) Beni şimdi arıyorlardır belki. (3171) Kar yağıyor. (3172) Kar sana geldiğim izi siler, korkma. (3173)

– Sen hapishaneden boşuna kaçtın, Rıskul. (3174) Seni bu köydeki Sofron'ın atını çaldı diye suçladı, doğru mu? (3175) İşte şu Sofran'ın atı geçenlerde bulundu. (3176) Çingeneler çalmış. (3177) Pazarda yakalamışlar. (3178) Seni valiler hapishaneden zaten bırakacaktı. (3179) Yöneticiyi boşuna öldürdün. (3180) Boşuna, boşuna, diye Esmer İvan kıvrırcık başını salladı, pişmanlıktan damağını tik-tik ettirdi. (3181)

– Ha, öyle mi? diye Rıskul karanlıkta iki gözü öfkeden parlayıverdi. (3182) – Öyle mi? (3183) – O zaman beni yönetici niye hapishaneye attırdı? (3184) İftira mı? (3185) İftira! (3186) Hayatımız boyunca iftira! (3187) Hayatımız boyunca ceza! (3188) Suçsuzken de ceza! (3189) Ne zamana kadar dayanacaktık? (3190) Her zaman boyun eğmemiz mi gerekiyordu? (3191) Ölüm nerede? (3192) Yönetici bir tanedir. (3193) Onu öldürdüm. (3194) İntikamımı aldım. (3195) Ama aynı eziyet hala devam ediyor. (3196) Tamamen kurtulmak için kalan diğer zalimleri öldürmek lazım. (3197) İvan, kardeşim, bana yine tüfek lazım. (3198) Beş-altı tüfek gerek. (3199) Benim akrabalarım silahsız. (3200) Nereden alabilirim? (3201) Bir şey söyle. (3202) Kendin demiyor muydun çok adam karşı çıkarsa, valiler korkacak diye. (3203) Sen öğrettin. (3204) Şimdi ise benim sonum zaten bir ölümdür. (3205) Silah bul bana, mücadele edip öleceğim. (3206) Tek başıma ne halledebilirim. (3207) En azından beş-altı, on silah olsun. (3208)

Rıskul'un nefes nefese, var gücünü kullanarak çıkan sesinden korkan Esmer İvan: (3209)

– Tış! dedi. (3210) Şolak Şabdar'ın dizginini çekip, ahırın arkasına yaklaştırdı. (3211) Etrafına kulak verip: (3212)

– Eh, Rıskul, Rıskul! dedi arkadaşının omuzuna elini koyup. (3213) Birincisi, o kadar tüfek bulunmaz. (3214) İkincisi, bulunsa bile beş altı, hatta on silahla dünyayı

kurtaramazsın. (3215) On adamın eliyle hükümet düşmez. (3216) Ölümlü karganın şahin kuşla oynaması gibi boş çabadır dediğin. (3217)

– Ne önerirsin o zaman? (3218) Ne yapmam gerek? (3219)

– Şimdilik buraya saklan. (3220) Ben sana sığınak olmaya hazırım. (3221) Çok tehlikeli, tabii ki. (3222) Benim sakladığımı öğrenirlerse, bana acımazlar. (3223) Benim de küçücük çoluk çocuğum var. (3224) Ama senin bu atın biraz tehlikeli. (3225) Atı komşular görürse dedikodu hemen yayılır. (3226) Attan kurtulmak lazım. (3227)

– Tamam, yine atsız mı kaldım. (3228) Atsızken, ben zavallı, kanatsız kuş gibi kötü duruma düşerim. (3229)

Rıskul, Şolak Şabdar'ın yularını eyerin deri bağından geçirip, dizgini eyerin yanına bağladı, yol arkadaşı olan hayvanın kulağını kaşıyıp, burnunu sıvazlayıp, boynundan kucakladı. (3230)

– E, hayvanım, artık görüşecek miyiz, görüşmeyecek miyiz bu bir tek Allah'ın elinde. (3231) Git, hayvanım, git, diye sağırsına geniş avucuyla şak diye vuruverdi ve ahırın etrafından kovdu. (3232)

Atın buradan Besağaç'a gideceğini biliyordu. (3233) Şolak Şabdar'ın sahipsiz geldiğini görünce Turar korkar. (3234) İzbayşa haykırır, millet telaşa düşer. (3235) Her taraftan arayan düşman da oradadır...(3236)

Şolak Şabdar azıcık yürüdü ve başını döndererek bir şey beklemiş gibi durakaldı. (3237) Atın bu hareketi Rıskul'un yüreğini yakıp ona çok acı çektirdi. (3238) Kızıl Cebe kadar düldül doğmasa da Şolak Şabdar yürüyüşe dayanıklı, durum seçmez, yolu, yeri iyi tanıyan alışkın hayvandı. (3239) Şolak Şabdar, sahibinin çok fakir ama buna rağmen başını başkasına eğmeyen, gururlu ve cesur olduğunu bazı insanlardan daha iyi biliyormuş gibiydi. (3240)

Hayvanın insana olan sadık karakteri karşısında içi sızlayan Rıskul: «Zavallı Şolak bundan sonra sen kimin altında olacaktıydın? (3241) Seni Tau-Şilmembetlilere vermezler, zalim itler» dedi. (3242)

– Git, git, hayvanım, bizim köye git, dedi sahibi fısıldayıp. (3243)

At başını isteksiz şekilde tekrar çekip kulağını dik tuttu ve dağ tarafına doğru baktı. (3244) Ama yine gitmedi. (3245) Hayvanın sahibini beklediğini Esmer İvan da fark edip: (3246)

– Yazık, dedi. (3247) – Ama yapacak bir şey yok, seni nereye saklayacağım ki? (3248)

Rıskul elindeki kamçının kızılıcık ağaç sapını parmakları ağırana kadar sıkıca tutup: (3249)

– Ahmak hayvan ben senin için artık yokum! (3250) Niye gitmiyorsun? (3251) Git, hadi! diye bağırdı ve atın sağrısını kırbaçlayıverdi. (3252)

Böyle bir şeyi beklemeyen Şolak Şabdar aniden zıplayıp, burnunda ses çıkarıp, karanlık arasına karıştı ve kayboldu. (3253)

– Boşuna vurdun, dedi Esmer İvan arkadaşını suçlayıp. (3254)

– Üzülsün, yoksa buralardan gitmez. (3255) Artık köye doğru gider. (3256) İzini kar hemen siler... atasına lanet. (3257) Gitsin. (3258) O hayvan benden daha mutlu. (3259) Eve saklanmadan, rahatça gidebilir. (3260) Şimdi ne yapacağız, kardeşim? (3261)

– Eve gir diyemem. (3262) Evde çoluk çocuk görürse, çocuk ya birilerine söyler. (3263) Hatta Marfa da bilmemeli. (3264) Kadınları sen de biliyorsun. (3265) Şu ot yığnında yatarsın. (3266) Sıcak. (3267) Göze görünmez. (3268) Sabah hayvana ot bırakmış gibi yapıp yiyecek bir şeyler getiririm. (3269) Bakalım, ne haber çıkacak. (3270) Ondan sonrasını konuşuruz. (3271) Çok yorgun görünüyorsun. (3272) Yatıp uyu. (3273) Korkma, diyerek Esmer İvan yığını kazıverdi ve Rıskul'u oraya sakladı, ağzını tekrardan kapatıp, dağılan otları toplayıp, şüpheli bir iz bırakmadan evine döndü. (3274)

***

Çok yorulunca derin uykuya dalmıştı...(3275) Bas Karaş'ın kenarındaki bir dokurcunun dibinde yatıyormuş. (3276) Tepede tek bir şahin uçuyordu. (3277) Kendisi ise suvata giden yolda dağ koyunu gözetliyormuş. (3278) Süzülen şahin gitmiyordu. (3279) «Dağ koyunlarını ürkütmezse iyi olurdu» diyor. (3280) O arada su kenarına birbirinin izini takip ederek dizilip dağ koyunları geldi. (3281) O, tüfeğini alıp, tam vuracakken, gökteki şahin gökyüzünden yüksek hızla uçarak gelip, kocaman boynuzlu koyunun tam da başına çelik tırnaklarını koyar. (3282) Dağ koyunu ölür. (3283) Dağ

koyunu bir anda ev kadar büyük siyah boğaya dönüşür. (3284) Şahin hemen onun gözlerini oyar. (3285) Ama kemiğe giren tırnaklarını tekrar çekip alamaz, kulaç büyüklüğündeki kanatlarını fırtına esmiş gibi çırparak gökyüzüne doğru uçmak için çabalar. (3286) Ayağını dağ koyunun başından alamayıp tiz ses çıkarıp, gözlerinden ateş sıçrar. (3287) Şu ateşten Rıskul'un yattığı ot yığınının kıvılcım düşer ve aniden yangın çıkmışmış. (3288) Rıskul kalkmak istese de kalkamayıp, elini ayağını kıpırdamamış, etrafını ateş sarmış yanıyormuş. (3289) Bir anda ağlayan çocuk sesi iştilir. (3290) Turar imiş. (3291) Yalın ayak imiş. (3292) Babasına elini uzatıp, yalın ayağı ile ateş üstünde ona doğru koşuyormuş. (3293) «Yanarsın Turar, dön geri!» diyormuş Rıskul. (8294) Ama sesi çıkmıyormuş. (8295) Turar'ın koştuğu yerin yangını sönüp, yol açılmış gibi olurmuş. (8296) Turar yetişene kadar Rıskul'un tüm vücudu alev alev yanıyormuş. (8297) Aniden bütün gücü ile bağırıp... uyanıverdi. (8298)

Uyandığında nerede yattığını anlayamayıp, elini sallamıştı, otmuş. (8299) Delikten Esmer İvan fısıldayıp: (3300)

– Niye bağıırıyorsun, kes sesini! dedi. (3301)

Rüya ile gerçeğin arasını ayıramadan anlaşılmaz durumda kalan Rıskul, Esmer İvan'ın sesini duyduktan sonra hemen kendine geldi. (3302) Gerçek ile rüyanın arası uzak değilmiş. (3303)

– Al, dedi Esmer İvan küçücük çömlek ile paketi verip. (3304) – Birazcık güçlenirsin. (3305)

– Bir haber var mı? dedi Rıskul yemeği alırken. (3306)

– Haberler iyi değil. (3307) Yemeğini ye. (3308) Birazdan geri döneceğim... diye Esmer İvan bir koltuk otu alıp, ahıra doğru gitti. (3309)

Az önce Esmer İvan karısından saklayıp, küçücük tuğla çömleğe süt koyarken Marfa görüp: (3310)

– Vanya, onu ne yapacaksın? demişti şaşırıp. (3311)

– Buzağıya vereceğim, dedi kocası şaşakalıp. (3312)

– Buzağıya vereceğim ne? (3313) Çocuklarını ne yapacaksın? (3314) İki inek sağıyormuş gibi konuşuyorsun ya, beyim. (3315) Tek ineğimiz var, o da süttten kesiliyor.

(3316) Keçi sütü kadar süt veriyor. (3317) Komşu Kuzmiha'ya gidip yalvararak bir kaşık süt ver diye kasemi vermem eksikti. (3318) Kuzma gibi sen de iki tane inek besle, ondan sonra ver buzağıya, domuza, hatta köpeğe versen de sen bilirsin. (3319) İki inek besleyecek kadar durumun yok, her zamanki gibi fakir halimiz. (3320) «Zengin olacağız ...» diye Rusya'dan göç edip, Jetisu'a geldiğimizde düştüğümüz duruma bak. (3321) İçeceğe, giyeceğe hasret kalarak bu dünyadan göçeceğiz ...(3322)

«Artık bu kısa zamanda susmaz. (3223) Söz dediğin nereden çıkıyor ondan? (3224) Kadınlarda kelimenin hazinesi mi kalmış?» diye Esmer İvan karşı çıkmadan, kadını durmadan söylenirken yavaşça, evden çıkıverdi. (3225) Çeyrek ekmeği birlikte alıp çıktı. (3226)

Esmer İvan'ın elinden gelen iyilik bu idi. (3227) Etraftan kurt sardığında, saklayıp yardımcı oldu. (3228) Küçücük çocuklarının rızkından kesip yemek verdi. (3229) Bazen kendi akraba, kardeşinden görmediğin bunun gibi iyiliği, kanı başka, dini başka Rus'tan görürsün. (3330)

Rıskul bundan çok razı, iki dünyada da unutamaz. (3331) Bu iyiliğin karşılığını kendisi veremezse de Allah verir. (3332) Ama Rıskul'un Esmer İvan'dan beklentisi sadece bu değildi. (3333) Silah bulursa, düşmana karşı korkmadan çıkıp, şehit olursa, başka hayalim var demezdi. (3334) Allah bunu istemedi. (3335) Esmer İvan silahı nerden bulsun ki. (3336) Komşusu Kuzma ikna olur mu acaba? (3337) Yalnız atını kaybedip tekrar bulan Sofron ikna olur, hayvanını ırgat kiralayıp beslettiren Semen ne der buna? (3338) Esmer İvan'ın yüzüne vurup yakalattırır mı yoksa?... (3339)

Az önce, Esmer İvan tek ela ineğini dereden suvarıp dönerken, büyük sakallı Kuzma evinin çitine dayanmış şekilde: (3340)

– Haberi duydun mu, İvan? dedi. (3341)

– Hayır. (3342) Ne haberiymiş? demişti Esmer İvan yüreği cız edip. (3343)

– Bir Kazak kendi yöneticisini vurup kaçmış. (3344) Şu avcı olan Kazakmış. (3345) Sana bir ara sık sık gelirdi ya. (3346) Sana ceylan yavrusunu getiren o değil miydi? (3347) Dikkat et, başın belaya girmesin! (3348)

– Bu ne dediğin, Kuzma? (3349) Avcıyı ben görmeyeli hayli zaman oldu. (3350)

– Ne bileyim, yöneticiyi öldüren tam da senin ona verdiği ok çıkmasın. (3351) Dikkat et... dedi Kuzma kurnaz gülüşü ile soğukluk saçıp. (3352) – Bu arada, o Kazak'ın senin Fedkan gibi bir çocuğu varmış. (3353) Yöneticinin adamları onu tutuyormuş. (3354) Babası üç gün içerisinde kendi gelip teslim olmazsa çocuğu boğazlayarak öldüreceğiz diye duyurmuş. (3355) Verniy'ın tüm silahlıları şimdi orada diyorlar. (3356) Gördün değil mi, bir Kazak yönetici öldürdükten sonra ne oluyor? (3357) Nereye gidiyor bu dünya? (3358)

Kuzma vaftiz etmiş gibi yaparak çitten evine doğru yöneldi. (3359) Tekrar dönüp: (3360)

– Bizim atamanı da Verniy'a çağırmiş diyorlar. (3361) Büyük ihtimalde, şu Kazak'ın işi ile ilgilidir. (3362) Kötü Japonların yaptığını duymuşsundur. (3363) Rusya'nın durumu ise bu. (3364) Asıl şimdi artık iyi olduk dediğimizde, başımızı taş vurmazsak iyi olurdu. (3365) – Kuzma tekrar vaftiz etti. (3366) – Barış olsun! (3367) O, Tanrım! (3368)

Esmer İvan kat kat kaygı içerisinde kaldı. (3369) Kuzma herif şüphesini atamana söylemiş mi acaba? (3370) Avcı Kazak Esmer İvan'a sık gelirdi diye ağzını açması yeterli, ataman öfkeli gözlerini fırlatıp koşarak geliverir. (3371) Şimdi ne yapmalı? (3372) En azından, gece olana kadar dayansa... (3373) Şimdi hava da açıldı, güneş çıktı. (3374)

Esmer İvan eline dirgeni alıp, yığın etrafındaki küçük çer çöpleri toplamış gibi, uzaklara gidemeyip dolaştı. (3375) Ahırda bağlı olan buzağı böğürdü. (3376) O da kendisinin payını içen davetsiz misafiri sevmemiş gibiydi. (3377) Evden Fedka koşarak çıkıp: (3378)

– Baba, Zoyka böğürüyor ya, ben ona ot götürüyüm, demişti, Esmer İvan korkuverdi: (3379)

– Kendim yaparım. (3380) Git, zahmet etme. (3381) Annene yardım et. (3382)

Esmer babasına değil, sarışın annesine benzeyen dağınık saçlı, zehir gibi akıllı çocuk babasının bu hareketini anlamayıp, kapının önünde şaşkın şaşkın durakalmıştı. (3383) Normalde «hayvana bakmıyorsun, Zoyka'ya yem vermiyorsun. (3384) Altını

temizlemiyorsun» diye her zaman azarlayan babası bugün ise farklı davrandı. (3385)
Annesi gibi o da Zoyka'nın iyiliğini istiyor. (3386)

– Çocuklar et yemeyeli hayli zaman oldu. (3387) Ne zamana kadar lahana ile patatesi suda haşlayıp yemeye devam edeceğiz. (3388) Zoyka'yı kış için keselim, dediğinde aile reisine karısı da çocuğu da tamamen karşı çıkmıştı. (3389) Zoyka büyüse, iki inek sağacağız hayali vardı karşı çıkmalarının arkasında. (3390)

Çocuk kapının önünde biraz durdu ve küserek eve gittiğinde, Esmer İvan bir şeylerle meşgulmuş gibi yaparak: (3391)

– Hey, Rıskul, dedi etrafına bakınıp. (3392) – Durumlar kötü. (3393) Senin çocuğunu almışlar. (3394) Kefalet altına almış. (3395) Sen üç gün içerisinde teslim olmazsan, çocuğu öldürecekmiş. (3396)

Rıskul sessiz kaldı. (3397) Ot yığının içinde adam değil, sanki siyah taş yatıyor. (3398)

– Bizim ataman³⁰⁵ Verniy'a gitmiş. (3399) Galiba seni bu Sofiyski'de ararlar. (3400) Benim komşum seni tanıyor. (3401) Konuşur diye korkuyorum. (3402)

Rıskul kıpırdamadı. (3403)

«Dünya yansa da, bu yine uyuyor mu?» diye Esmer İvan ot yığınının Rıskul'un yattığı tarafını yavaşça dirgenin sapı ile dürtükledi. (3404) Dirgenin sapı kolayca kovuğa girdi. (3405) Engelsiz dalıverdi. (3406) Esmer İvan yavaşça otu açıp baktığında oyukta kimse yokmuş. (3407) Sadece boş çömlek yatıyor. (3408)

«Bu belalı avcıyı tuvalete çıkarken birisi mi fark etti acaba?» (3409)

Esmer İvan tuvalet tarafına biraz baktı. (3410) Yavaşça gidip kapısını dürttü: kimse yok. (3411) Ahır dolaştı. (3412) Derenin kenarına gidip, ağaçların arasına baktı. (3413)

Kendiliğinden boş yere kendisiyle konuştuğunu da fark edemedi. (3414) Sonunda «bu hareketim şüphe yaratır» diye evine döndü. (3415) «Belki o haylaz eve girmiştir» diye eşikten atlayıp ilk önce koridora baktı. (3416) Lahana tuzlanan varilin arkasına da göz attı. (3417) Duvarda asılı olan hamut ile orağı da tuttu. (3418) İçerideki odaya girip,

³⁰⁵ Çarlık Rusyası dönemine ait bir tür askeri rütbe.

genelde çocukların yattığı ocağın üstüne boynunu uzattı. (3419) Demir yatağın altına da eğildi. (3420)

– Bir şey mi kaybettin? dedi sıcak ocağın içine hamur dolu siyah sahanı koyarken Marfa kocasının endişelenen yüzünü görüp. (3421)

– Hiç, taş kayrak, dedi Esmer İvan. (3422)

– Taş kayrağı ne yapacaksın? (3423)

– Bıçak bileyip, Zoyka'yı kesmek istiyor, diye ağlayacak gibi oldu Fedka. (3424)

– Ben seni keserim. (3425) Sen kes bakalım! diye Marfa ocağın teneke kapağını sertçe kapattı. (3426)

Esmer İvan elinde boş çömlek tutmuş şekilde susup kaldı. (3427)

***

O gün alaca karanlıkta Verniy'in eyalet hapishanesinin kır renkli kapısını baştan ayağa kadar her yeri çirkinleşen, zayıf, eski keçi kalpağına çer çöpler yapışan, geniş gövdeli, iri yapılı, iki gözü öfkeli kurdun gözü gibi asık suratlı birisi gelip çaldı. (3428) Bu kapı ona önceden tanıdık idi, kaybolmadan kolayca buldu. (3429)

Evini bulamayıp kaybolabilirsin ama hapishanenin kolay bulunduğu zaman. (3430) Bu insana hapishanenin kapısı da uğraştırmadan çok kolay açılır. (3431) Öbür taraftan nöbetçi gelip, kapının anahtarını tangır tungur açıp, üstü başı lime lime olan kişiyi görüp: (3432)

– Ne istiyorsun, uzak dur! diye bağırdı. (3433)

Gelen adam onun bağırmasından hiç çekinmedi, aksine yanına yaklaşıp, kahırlı sesiyle: (3434)

– Beni müdürüne götür! dedi. (3435)

– Müdür senin gibilerin oyuncağı değil, uzak dur. (3436) Şikâyet eden boş dolaşan Kazak az değil, defol git! dedi nöbetçi kapıyı kapatmaya çalışıp. (3437)

– Hey, ahmak, ben birini öldüren adamım. (3438) Çabuk yönetime götür! dedi emir şeklinde. (3439)

Nöbetçi şaşakaldı. (3440) Hemen tüfeğini doğrulttu. (3441)

– Önüme geç! dedi. (3442)

Rıskul böylece hapishaneye ikinci defa girdi. (3443) O zaman Esmer İvan'a komşusu Kuzma'nın dediklerinin hepsini duymuştu. (3444) Az düşünse de, sonunda bulduğu çözüm bu idi. (3445)

***

Şolak Şabdar'ın Rıskul'un kapısının önüne geldiğini gördükten sonra, polis memuru adamlarına hemen at izini takip ettirmişti. (3446) At sahibinin sağ salim olduğu, bir yerlerde saklandığı belliydi. (3447) Dizgin, aylar eyere bağlı. (3448) Demek ki, bu at sahibini aniden bırakıp gelmedi. (3449) İsteyerek bırakılmış. (3450)

Kaçığın nerede saklandığını akrabalarının bilmediğinden emin olan polis memuru salıncakta asılı olanları bırakmayı emretti. (3451)

Anarbay ile Taubay ve diğer yöneticinin adamları da köylerine döndü. (3452) Turar'ı kendileriyle birlikte götürdü. (3453) Makaş'ın çocuğu önüne oturttuğunu gören polis memuru yine çok sert uyardı: (3454)

– Ahmaklık yapmayın. (3455) Çocuktan siz sorumlusunuz. (3456) Onu öldürmek serçeyi öldürmekten de kolay. (3457) Asıl mesele babasını yakalamak. (3458) Gördünüz mü, o uzağa gitmemiş. (3459) Gitmeyecek de. (3460)

Paniğe kapılan köylüler şaşırıp: (3461)

– Allahım, kurtuluşumuz gerçek mi? (3462) Ey, Allahım! (3463) Kurban olduğum!
– diye bir birini kucaklayıp, halsizleşen Moldabek, Şınıbek, Korgan'ı evlerine götürüp, ağızlarına su damlattı. (3464)

Kocaman Omar: (3465)

– Demedim mi, dedim size. (3466) Ben zavallının sözünü sözden saydınız mı? diye söylendi. (3467)

***

Kalabalık halk toplanıp yöneticiyi defnettiler. (3468) Soldat Derenin çevresindeki bir tepenin başındaki mezarda taze toprak örtünüp, küçük bir yer alıp, Saymasay yattı. (3469) Hayattayken ismi Ala Dağları kadar ünlü, zevk, sefa içinde yaşayan, kendisini imparatorlardan eksik saymayan, cesur derebeyinin mezarı öldükten sonra biçare gibi

göründü. (3470) Sonradan başına kubbe kurulur, altın ay işareti koyulur, kapısına ayet de yazılır. (3471) Bir yıl sonra at yarışı düzenlenip, büyük yemek de verilir. (3472) Ama hayattayken adımlarını rahatça basan dişli aslan şimdi ise toprağı koparılan, duvarları delik delik olan mezarların yanından yer aldı. (3473) Altında fil kemiğı ile süslenen pamuk döşek yok. (3474) Pamuğı bırak, kemiğı saran kalın tüylü halıyı bile Almatı'dan özel olarak çağırılan büyük imam, cesedi mezara indirildiğinde çıkarttırdı. (3475) Sadece o değil, mezarın yanından kendisi kontrol edip, ceseti indirenlere rahmetlinin kalça kemiğı toprağına değsin diye emretti. (3476)

Müslüman mezarına başka dine mensup birini yaklaştırmama geleneğini bozup, Saymasay'ın sonsuza kadar yatacağı yere Rus sancak beyinin kendisi geldi. (3477) Yöneticiyi mezara indirirken sancak beyi elini kaldırıp, başından astragan papahasını aldı. (3478) Beyin yaptığını yapıp, yöneticiler de kunduz börklerini çıkarıp, takke ile durdular. (3479) Bey konuştuğu zaman herkes sessiz kaldı. (3480)

– Beyler, halkım! (3481) Biz bugün ulu imparatorun, kıymetli hükümdarımızım sadık hizmetçisi, Vernıy ilçesinin en güzide... hmm... yöneticisi, hmm yöneticilerin biri Üşkempirov Saymasay'ı son yolculuğına gönderiyoruz. (3482) Rahmetli hayatının sonuna kadar ulu imparatorluğı, kıymetli imparatora dürüst olarak çalıştı. (3483) Onu asla unutmayacağız. (3484) Rahmetlinin toprağı bol olsun. (3485) Onun imparatora sadık olması diğer yöneticilere örnek olsun. (3486) Hoşçakal, i Saymasay Üşkempirov! (3487) Senin güler yüzün kalbimizde sonuna dek kalacak! (3488)

Sancak Beyi şapkasını taktığında, diğerleri de börklerini aceleyle taktı. (3489)

– Teşekkür ederim! (3490) Sağ olun! (3491) – Ulu mertebeli bey! dediler yöneticiler başlarını eğerek kaldırdılar. (3492)

Yöneticinin yerin altına götürdüğü sadece üç kat bez idi. (3493) Onda bile kalp tarafından avuç kadar leke kalmış, kararmıştı. (3494) Pamuğı ne kadar bastırda, çıp çıp kan çıkıyordu. (3495) Adamın durduramadığı kanı artık toprak durdursun dermiş gibi, etrafına avuç avuç toprak attılar. (3496) Kimin minnetle, kimin beddua ile attığı belli değil. (3497)

Yedi molla yan yana durup, ilk imam başlayarak sırayla kuran okudular. (3498) Mollalar kuran okuduğu zaman herkes diz çöküp, kıbleye doğru bakıp oturuverdi. (3499) Çünkü kardan sonra yer çamurdu, eteklerine çamur yapıştı. (3500) Yakında oturan

yöneticiler tamamen gelmiştiler, özellikle onların gocuklarına yazık oldu. (3501) Kemiği sarmak için getirilen kalın halı imamın altında idi, o herkese yetmedi. (3502) O da galiba, imama kalır. (3503)

İmamın eline sadece halı değil, Saymasay'ın bir hayli pahalı kıyafetleri de geçer. (3504) Yöneticinin bedenini yıkayanlar onun kıyafetlerini paylaşırlar. (3505) Cesedi indirmek için tartışanlar da var. (3506) Hatta şimdi ölüyü mezara indirirken cesedin belinden, ayağından, başından kaldırmak için kullanılan pürüzlü el bezleri için ölüyü gömenler tartışmışlardı. (3507) Dirilerin yaşamı böyledir. (3508) «Gereksiz malı mülkü sevenlerden birisi bu yönetici idi, şimdi ise ne işine yaradı onun?» diye düşünen kimse yok. (3509)

Yöneticinin kıyafeti için tartışanlar ne kadar çok olsa da, onun bu dünyadaki günahını boynuna alacak dost bulunmadı, biraz önce yöneticiyi evinden sonsuz yolculuğa çıkarırken, bütün millet onun cenazesini okumuştı. (3510) Cenaze okunduktan sonra, imam yüksek sesle: (3511)

– Hadi, ıskâtına oturmaya hazın olan var mı? (3512) Günahsız insan olmaz. (3513) Müslümanlar kendi kardeşini öbür dünyaya gönderirken günahını üzerine alır. (3514) Öbür tarafa rahmetlinin günahsız gönderilmesi lazım. (3515) Bu bir müslüman geleneğidir. (3516) Hadi, kim var aranızda, Müslüman kardeşler! (3517)

İnsanı korkutacak kadar sessizlik oldu. (3518) Saymasay'ın günahını kendi boynuna almaya kimse niyetli değil. (3519) Çünkü rahmetlinin bu dünyada yaptığı zalimliğin hesapsız olduğunu herkes biliyor. (3520) O kadar zorluğu kendi sorumluluğunun altına taşımaktan herkes kaçmıştı. (3521)

Saymasay'ın tek başına kaldığı şimdi belli oldu. (3522)

İmam tekrar seslendi: (3523)

– Akrabaları nerede? (3524) Rahmetliyi günahını temizlemeden göndermek diri olanlar için iki kat günahtır. (3525) İsteyen yok mu? (3526)

Kimseden ses çıkmadı. (3527) Halıya sarılan tabut önlerinde destekçi bekleyip yatıyordu. (3528) Dirilerin bu eziyetini Saymasay hissedemez, hissederse anlardı: diriyken kim, ölünce kim olduğunu. (3529) Tam tabutun koyulduğu yerde zamanında Kızıl Cebe öldürülmüştü. (3530) O yere Kambar Dede'nin kanı dökülmüştü. (3531) Şu

çalının dibinde Rıskul bağlı yatıyordu. (3532) O yazın dolunaylı gecesinde Saymasay, önündeki kışın tam o yerde kendi tabutunun yatacağını, iskâtına oturmak için kimsenin kalkmayacağını düşünmüş değildi. (3533)

İmam hemen buna bir çözüm bulmaya çalışıp: (3534)

– Hey, Anarbay Bey, ağabeyinin iskâtı için tekrardan dua okuyacağım. (3535)
Anladın mı? dedi. (3536)

«Bunu değersiz kaldırma» demek istemişti. (3537) İmamın eline bir inek geçecek galiba. (3538) Malı mülkü seven bir hayli merhametsizler bile yöneticinin iskâtına oturmaya korkarken, imam çaresini buldu. (3539) Deli deliden, imam ölüden hoşlanır. (3540)

Sonunda bir tepecik kalıverdi, yanında kimse duraklamadı. (3541) «Asil» olarak adlandıran derebeyini millet yer ocağı kadar mezara yan koyup, ahirete sabırsızlıkla gönderdiler. (3542) Herkes yaşlı köye gitmek için acele etti. (3543) Sonraki paylaşım oradadır. (3544)

***

Dağ başından yabancı birisi bakarsa, yöneticinin köyünü düşman sarmış derdi. (3545)

«Ah, kardeşim» diye atlı kalabalık, köye yaklaştıklarında atlarından inip rahmetlinin evine doğru gidiyordu. (3546) Gerçekten ağlayanları da, gözlerine tükürük sürüp, yalandan ağlayanları da var. (3547)

Yöneticinin yüksek, mavi çatılı evine karınca gibi kaynayan halk sığmadığı için, kış olsa da, etrafı saran keçe çadırlar dikilmiştir. (3548) Ortasına ateş yakılmış, etrafına halı asılan, altına kat kat desenli keçe, onun üzerine kat kat yorganlar döşenen büyük eve yöneticiler toplandı. (3549) Tam başköşeye sancak bey oturdu. (3550)

Sancak beyi orta yaştaki geniş alınlı, dazlak başlı, orak burunlu, düzgün sakallı, mavi gözlü birisi idi. (3551) Küçük boylu, omzu düşük kişinin ensesini yükselten altın saçaklı yıldızları parlıyor. (3552) Sarı düğmelerin her birisinde korkutucu güç saklanıyormuş gibiydi. (3553)

Cenazeye toplanan kırk bir yöneticinin hepsinin dikkati sancak beyde idi. (3554) Ondan önce söz başlamaya kimse cesaret edemez. (3555) Saray evinde yönetici olmamalarına rağmen Tukımbay ile Anarbay da var. (3556) Anarbay, ölen yöneticinin kardeşi olduğun için katılıyor, Tukımbay ise yöneticiden mertebem az değil diye düşünerek gelmişti. (3557) Aslında, ikisinin de sancak beyin gözüne girmeye çalışmalarının arkasında zalim hesapları da vardır. (3558)

Anarbay, çok üzölmüş, bu ölüm canını yakmış gibi görünmek istiyor. (3559) Ama onun ah çekişinden üzüntüsünün ateşi değil, başka bir esinti hissedilir. (3560) Bu ölüm beklemediği anda iki kazanç elde etmesini sağladı. (3561) Oturanların hepsinin boğazındaki «Yönetici yerine kim geçecek?» sorusuna «Saymasay'ın öz kardeşi Anarbay var» cevabı bekleniyordu. (3562)

İkincisi, Saymasay'ın henüz gençken yas tutan dul kadını Nüketay'ın evlenmek zorunda kaldığı kayınlarının biri – Anarbay. (3563)

Bu iki durum göz önünden yatsa da kalksa da gitmeyip, toprağı henüz soğumayan ağabeyinin yüzünü gölgeliyordu. (3564) Bazen bu kadar millet yöneticinin ölümüne değil, onun mutluluğunu kutlamaya toplanmış gibi Anarbay kötü duygulara kapılıp, aklını kaybedip, ara sıra neşelendiğini fark etmiyordu. (3565)

Tukımbay'ın hesabı başka. (3566) Geçen seçimde Saymasay'la mücadele etmişti. (3567) Seçimden sonra da gizli de, açık da olsa bayağı tartışmıştı. (3568) Kavganın sonunu Kızıl Cebe'nin kavgasına götürmüştü. (3569) Kızıl Cebe'nin kaybolması onun için henüz sır. (3570) Bu alçak gönüllü adamlar şimdi ciğerlerini delmiş gibi üzüyorlar. (3571) Ama onların arasında Saymasay'ın düşmanları da, Tukımbay'ın taraftarları da bulunur. (3572) Tukımbay, sancak beyin zayıf tarafını bilen arkadaşlarından umutlu. (3573) «Diri olduğunda kavgaya etsek de, ölümün durumu başkadır» deyip, vicdanını rahatlatıp, şimdi Tukımbay başını dik tutuyor. (3574)

Yaslı toplantıda böyle dikkate alınmaz ufar tefek tartışmalar da olurdu...(3575)

Büyük eve aralıksız semaver geliyordu. (3576) Dışarıda kazılan yer ocaklarından çıkan taze etin kokusu burnu gıdıkladı... (3577) Rahmetliye her şeyden ağır gelen eziyet onun Ulbala karısından doğan tek çocuğı Kaldıbek'in kaygısız olması idi. (3578) «Babasının ölümü» deli çocuğunun umurunda değildi. (3579) Yer ocaklarının arasında neşeli bir şekilde dolaşıyordu. (3580) Köy çocuklarına bağırarak: (3581)

– Ya, sizler ne biliyorsunuz ki? (3582) Kızıl Cebe’yi götürüp hapsettiler. (3583) Şu evde. (3584) Ya, bilmiyor musunuz Kızıl Cebe’yi? (3585) Benim babamı vuran Rıskul’un çocuğu yok mu? (3586) Onun ismi Kızıl Cebe! (3587) Yok, yarışmadaki at değil. (3588) Normal çocuğu diyorum. (3589) Yarışta koşan Kızıl Cebe gibi bunu da öldürecekler. (3590) Evet, görürsünüz. (3591) Demedi demeyin. (3592) Bak, Makaş gözetliyor. (3593) Yanına yaklaştırmaz kimseyi, diye durmadan konuştu. (3594)

Keçe çadırdakiler doğru olan bu sözleri duydu. (3595) İri yapılı, şişman Tukımbay yerden kalkıp eşiğe doğru tüm vücuduyla döndü: (3596)

– Bu çocuk ne diyor? (3597) Çağırsana buraya! diye bağırıverdi. (3598)

– Deli ya, saçmalıyor o çocuk, diye Anarbay temize çıkarmaya çalıştı, ama yüzü solup, halsizleşiyordu. (3599)

Yöneticiler içlerinden «hayret, ne zalimlik bu ya, gerçekse, Saymasay kargışa uğramıştır» dediler. (3700) Ama cenazede kavga çıkmasını önleyip, sancak bey hemen sohbe başlayıverdi. (3701) İmparatorluğun şimdiki zor durumunu, Japon savaşından sonra millet arasında fitne sokan isyancıların ortaya çıktığını, yönetici beylerin dikkatli olması gerektiğini söyledi. (3702)

Sancak bey konuşurken, Tukımbay dışarıya kulak asmayla meşguldü. (3703) O artık Kızıl Cebe’nin kötülüğe uğradığından emin oldu, ama atın öldürüldüğünü bahane edip şimdi bu durumdan tam da yararlanma fırsatının doğduğunu anladı. (3704) Saymasay sülalesinin başına dünyayı yıkıp, yöneticinin idaresini eline geçirmeye çalışacak. (3705) Ama Kaldıbek’in sesi kesildi. (3706) Sadece bir kere boğula boğula bağırdığını duydu. (3707)

Kaldıbek’i Makaş ensesinden tutup ağzını basarak götürüvermişti. (3708)

– Heyhat, şu çocuk ne dedi, duydunuz mu? diye Tukımbay oturanların dikkatini soğuk sohbe tekrar çekti. (3709) – Bu dediğin zalimlik ya! (3710)

– Hey, beyim, sabrediniz. (3711) Sancak beyin sözünü bölmeyiniz, çocuğun saçmalıklarında ne işiniz var, diyeverdi Şamalğan’ın yöneticisi Dat bey. (3712)

Dat Beyin sancak beyine etkisinin büyük olduğunu bilen Tukımbay, biraz söylendi ve sesini kesti. (3713)

Bir kaygı üzerine bir kaygı daha – vicdan kaygısı, insanlık kaygısı eklenmiş gibi kalabalık millet üzölmüştüler. (3714)

Öylece, su damlayan süt gibi tadı bozulup, araya birazcık şüphe girip, bereket gidip huzursuzluk içerisinde otururken, üzerine soğuk üniforma giyen askeri adam girdi. (3715) Evin içindekiler telaşa düştü. (3716)

– Sayın beyim, dedi o dik durarak sadece sancak beye bakıp. (3717) Diğerlerini umursamadı. (3718) – Vali yardımcısı Ostaşkin Bey’in imzaladığı telgrafi sunmaya izin veriniz. (3719)

Subay, kalın yeşil asker paltosunun yenine sıkıştıran, balmumu ile mühürlenlen gri poşeti sancak beye sundu. (3720) Sancak beyi gözlüğünü takıp, paketi açtığında çadırın altında güneşsiz büyüyen ot gibi zayıf, donuk parmakları sanki titremişti. (3721) Bundan gözünü ayırmadan yöneticiler bir birine baktı. (3722) Hatta Tukımbay da kendi derdini unutup sessiz kalmıştı. (3723)

– Bu şeytana bak ya! dedi sancak beyi deri ayakkabısının koncunu vurup. (3724) – İnsan değil, hayvanın kendisi bu. (3725) Şu polis memuru nerede? (3726) Çağır çabuk! (3727) Beyler, dedi oturanlara bakıp. (3728) – Biz kendisi gelecek diye beklediğimiz Rıskul Jılkıydarov çoktan valiye şikâyet bile etmiş. (3729) Hapishaneye kendisi gitmiş. (3730) Sizin elinizde tutuklu olan çocuğunu Verniy eyaletinin hapishanesine, yanına aldirmaya izin almış. (3731) Bakın, buyruk burada. (3732) Çocuğu çabuk Verniy’a göndermek lazım. (3733)

– Nasıl yani, bey? (3734) Benim ağabeyimi vurup, hiçbirinin burnu bile kanamadan kurtulması mı gerek? diye Anarbay kardeşinin namusunu korumuş oldu. (3735)

– Kimse de kurtulmadı. (3736) Devletin hapishanesinde. (3737) Kanuna göre cezasını alacak. (3738) Mahkeme karar verir. (3739)

– O zaman hangi mahkeme karar verecek? (3740) Normal mahkeme mi, askeri mi? dedi Jayılma ilçesi Narsultan. (3741) Diğer yöneticiler bu soruyu anlamadılar. (3742) Ama bildirmedi. (3743) Narsultan’ın kendilerinden daha akıllı olduğunu içten kabul ettiler. (3744) Normal mahkeme ile askeri mahkemenin farkını bilemeyip şaşkına döndüler. (3745)

Bunu meğerse sancak bey bile bilmiyormuş. (3746)

– Beyler, ben kalkayım. (3747) Bu meseleyi Vernıy’da çözeriz. (3748) Suçu çok ağır. (3749) Mahkeme adil karar verir, dedi sancak beyi. (3750)

Narsultan öne eğilerek elini kaldırdı. (3751)

– Sayın beyim, siz tabii ki de bizden daha iyi biliyorsunuz. (3752) Ama sizin sadık adamlarınıza, yani bize göre bu sıradan bir ölüm değil. (3753) Suç sıradan bir suç değil. (3754) Bu ardında çok zorluk bıraktı. (3755) Eğer Rıskul en ağır ceza almazsa, bize de zor olacak. (3756) Niye mi diyorsunuz? (3757) Bu çok tehlikeli bir örnektir. (3758) Öbür gün bizim de çatır çatır vurulmayacağımıza kim garanti verebilir?” (3759) Biz devlet adamlarıyız. (3760) Bizim de düşmanlarımız var. (3761) Haydutlar bütün köyde var. (3762) Onlara bir çare bulup yasaklamazsak, Rıskul’dan örnek alan millet bozulur. (3763) Bozulan yeri yerine getirmenin ne kadar zor olduğunu bize göre siz daha iyi biliyorsunuz. (3764) Bu yüzden ben burada bulunan kırk yöneticinin adından, onlar bana da katılacak diye düşünüyorum, Rıskul’u askeri mahkemeye verip, en ağır ceza vermelerini rica ederiz. (3765) Bu dileğimi dikkate alırsınız. (3766)

Herkes «askeri mahkemeyi» şimdi anlayıp, koyun gibi meleyip kaldılar. (3767)

– Doğru diyor! (3768)

– Bizim de isteğimiz bu! (3769)

– Ölüm cezası verilsin! (3770)

– Diğer şerefsizler korksun! (3771)

– Yöneticiye ok atmak önceden karşılaşmaysan zalimlik. (3772) Yasaklansın! (3773)

«Yöneticiyi bir kenara bırak da, Rus imparatorlarına bile ok atıldığını bu cahiller nerden bilsin» diye sancak beyi içinden güldü. (3774)

– Yeter, beyler, size hak veriyorum. (3775) Ama Rus atasözü dediği gibi, boş sözü kâğıda dikemezsin. (3776) Bu yüzden taleplerinizi kâğıda yazıp imza atıp mühürleyip verin. (3777) Hani nerede o tutuklu çocuk? (3778) Getirin. (3779) Biz gidelim, dedi sancak beyi. (3780)

Sancak beyi başkaları gibi bağdaş kurup oturamazdı. (3781) Bu yüzden de o iki yastığı büküp, diğerlerinden daha yüksekte oturmuştu. (3782) Şimdi o yerinden hafifçe

kalkıp, dimdik durduğunda, yöneticiler elleriyle yere dayanıp, iki üç defa çabalayıp zor kalktılar. (3783)

Sofra toplanmadan hepsi sancak beyin arkasından dışarıya çıktı. (3784) Turar'ı alıp Makaş da geldi. (3785)

– Rıskul'un çocuğu bu mu? dedi Dat yönetici elleriyle gözlerini gölgeleyip. (3786)

– Ölümsüzmüş it köpeği, dedi yöneticiler grubuna yeni katılan Taubay başçavuş. (3787)

Kalabalığı yararak kısa boylu Tukımbay, Turar'ın yanına gitti. (3788) Çocuğun yüzünden gözünü alamayıp: (3789)

– Sana niye çocuklar Kızıl Cebe diyor? (3790) Söyle bana, dedi. (3791)

Çocuk tamamen şık giyinen büyüklerin arasında en kötü giyinenin bir tek kendisi olduğunu fark edince küçük düşmüş gibi hissetti. (3792) Ama bu kadar mertebeli adamın hepsinin dikkatinin kendisinde olduğunu anlayınca başını hemen dik tuttu. (3793) Sinirlenerek Tukımbay'ın ışksız gözüne korkmadan bakıp: (3794)

– Kızıl Cebe yüğrük. (3795) Ben de yüğrük olmak istiyorum. (3796)

– Bak sen küçücük çocuğa! (3797)

– Bak gözünü çöpten sakınmıyor! (3798)

– Adam olacak çocuk bokundan belli demişler. (3799) Bu olacak çocuk, diye büyükler başlarını sallıyordu. (3800)

– Sen Kızıl Cebe'yi görmüş müydün? diye Tukımbay çocuğun üstüne abandı. (3801)

– Yazın Karaturık'da büyük yemek verildiğinde gördüm. (3802) Babam Kızıl Cebe'ye binip kökpar salmıştı. (3803)

Unutkanlığı olan Tukımbay'ın aklına şimdi geldi. (3804) O zaman Rıskul onun düşmanının gücünü zayıflatmıştı. (3805) Şu Makaş'dan kökparı çekiverip, Tukımbay tarafının kazanmasını sağlamıştı. (3806) Belki bu yüzdendir, Tukımbay hapishaneye giden küçücük çocuğa aniden acıyıp başından okşadı. (3807) Ya da Saymasay'ı öldürdüğü için onun babasına olan teşekkürü müydü?! (3808)

– Canım ya, zavallı çocuk, diye üzülmüş gibi oldu. (3809)

«Bu yaşlı bunaklaşmıştır galiba» diye diğerleri bu hareketini onaylamadı. (3810) Ama ne kadar taşıyürekli olsalar da Tukımbay’a ses çıkarıp kızamadılar. (3811) Sadece Sancak beyi: (3812)

– Polis, çocuğu ata bindir! diye emretti. (3813)

Sancak beyi maiyetleri ile ata bindikten sonra, yöneticiler da yemeğe kalmadan, dağılmaya başladılar. (3814) Gitmeden önce sancak beyine şikâyet de yazdılar. (3815)

«Rıskul Jılkıydarov sadece bir yöneticiye karşı çıkmadı. (3816) Ayrıca o imparatorun kanununa, askeri valiyin ve sizin emirlerinize karşı çıktı. (3817) Bu yüzden onu askeri mahkemeye vermenizi rica ederiz. (3818) Eğer bizim şikâyetimiz dikkate alınmazsa, o zaman biz kendimize verilen görevi rahat bir şekilde yapamayız. (3819) Eğer Rıskul Jılkıydarov askeri mahkemeye verilirse, o zaman bu halk için, örnek ve isyancılar için de ders olurdu. (3820) 1 Ocak 1905 yılı» diye bütün yöneticiler imzalarını atıp mühürlediler. (3821) İlk olarak Şamalğan yöneticisi Dat Arapça’ya benzetip imza attı. (3822) Ondan sonra Jayılma, Küçük Almatı, Moyınkum, Karasu, Turgen, İli, Tüstik Balkaş, Taukum Balkaş, Uzınağaç, Kuram, Batı Kastek, Tau-Jalayır, Arasan işte kim varsa kırk bir yöneticinin ismi dizildi. (3823)

Tukımbay da imzaladı. (3824) Rıskul’dan intikamını aldığından değil, yöneticilerin listesinde isminin yer almasını iyi bir şey olarak yorumlayıp, içinden: «E, ervah, sen bana yardım et, yardım et, yardım et!» diye üç defa tekrarladı. (3825)

V

Kırk bir yöneticinin imzaladığı şikâyet ile Vernıy eyaletinin yöneticisi Georgiy Aleksandroviç Sorokin askeri vali fon Taube’ye geldi. (3826) «Rıskul işi» denilen bu durumdan fon Taube’nin haberi var. (3827) Vali yardımcısı Ostaşkin bütün detaylarına kadar ona anlatmıştı. (3828) Şimdi eyaletin yöneticisine yazılan şikâyet ile önüne geldiğinde «Rıskul işinin düşündüğünden daha zor olduğunu anladı. (3829) Bu cahil yöneticiler benden daha öngörülü mü çıktı. (3830) Gerçekten de Rıskul sadece Saymasay’a ok atmadı ki». (3831)

Vali fon Taube bu düşüncesini sancak beye göstermemeye çalıştı: (3832)

– Tabii ki, yöneticiler haklı. (3833) Ben de öyle düşünüyorum, Georgri Aleksandroviç. (3834) Rıskul ağır cezalandırılmazsa, diğerleri de ayaklanabilirler. (3835) İç Rusya'daki durumu ise biliyorsunuz. (3836) Çünkü «Kanlı Pazardan» sonra isyan daha da arttı. (3837) İşte o isyanların bizim bölgemizden de çıkmayacağına kim garanti. (3838) Tedbir almak lazım. (3839) Bu yöneticiler akılsız değiller. (3840) Onların sadık hizmetçiler olduğunu bu durum zaten anlatıyor. (3841) Ama... (3842) Georgri Aleksandroviç, askeri mahkeme Jetisu vilayetinde yok ki. (3843) Bunu siz biliyorsunuz. (3844) Bu yüzden meseleyi çözmek sizin de benim de elimde değil. (3845) Askeri mahkeme ile yargılamak için sadece Türkistan genel valinin izni lazım, hatta Rusya İmparatorluğunun Askeri Bakanlığının izni lazım olur, diye fon Taube koltuğa yaslandı. (3846)

Koltuğun üzerinde imparatorun büyük resmi asılı. (3847) II. Nikolay kılıcın kılıfına dayanmış. (3848) Bıyığı dik bir şekilde, gözü somurtup, hangi taraftan baksan da sana dimdik bakar. (3849) Yarım Tanrı bu işte. (3850) Belki Tanrı'dan öte olmazsa, eksik değil. (3851) Koskocaman imparatorluğun tek çarıdır. (3852)

Vali fon Taube imparatora benzemeye çalışırdı. (3853) Saçını da onunki gibi kestirip, bıyığını da öyle düzenlerdi. (3854) Hatta gerekli olmasa bile beline kılıç takardı. (3855) Yaslandığı koltuktan işte o kılıca dayanarak kalkar. (3856) Ama böyle bir güce sahip olmasına rağmen küçük bir «Kazağın» işini kendisinin halledememesi sancak beyi üzdü. (3857)

– Taşkent ile Petersburg'u rahatsız etmeden kendimiz sessizce halledemez miyiz? dedi sancak beyi. (3858)

– Hayır, Georgri Aleksandroviç, düşünmeden konuşuyorsunuz. (3859) Rıskul'un öldürmek kolay. (3860) Ama öylece iş bitmez. (3861) Önemlisi bu cezayı herkese duyurmak. (3862) Ama duyurmak için dediğim gibi yukarıdan onaylama lazım. (3863) Meselenin çok önemli olduğunu söyleyip ben Genel Valiye mektup yazayım. (3864) Nasıl cevap verirse iş de ona göre çözülür. (3865) Anlaştık mı Georgri Aleksandroviç? (3866) Sohbetin bittiğini anlayan sancak beyi yerinden hemen kalkıp, onaylayarak ona başını eğdi. (3867)

– Hoşçakalın, Georgri Aleksandroviç, diyerek Genel Vali koltuktan kalkmadan elini uzattı. (3868)

Sancak beyi çıktıktan sonra, telefon çaldı ve yavere: (3869)

– Ostaşkin bey girsin, dedi. (3870)

Vali yardımcısı gelip: (3871)

– Emredin, diye kıpırdamadan duruverdi. (3872)

– Mihail Zaharoviç, artık «Rıskul işi» ile siz uğraşacaksınız. (3873) Benim adımdan Genel Valiye mektup hazırlayın. (3874) Rıskul Jılkıydarov’a askeri mahkemeye verip, 16.ıncı madde ile yargılamak mümkün mü diye sorup durumu tamamen anlatın. (3875) Yöneticilerin şikâyeti hakkında da bahsediniz. (3876) Mektup hazır olduktan sonra bana imzalamak için getiriniz. (3877)

– Baş üstüne! dedi vali yardımcısı Ostaşkin. (3878)

***

Bir hafta sonra, Taşkent’den Genel Validen cevap geldi. (3879) Yaver fon Taube’ye gizli iki mektubu açmadan sundu. (3880) Birinci zarfı açıp: (3881)

– Öyle mi yani, dedi fon Taube mektubu okuduktan sonra. (3882)

«16’ıncı maddeye göre askeri mahkeme ile yargılamak Jetisu Vilayetinde olmadığı için Rıskul Jılkıydarov’u askeri mahkemeye vermek mümkün değil. (3883) Ayrıca onu daha ağır cezalandırmak için yerli mahkemeye emir verin» diye yazılmış mektupta. (3884)

Fon Taube ikinci zarfı açıp baktı. (3885) Mektubun sol yukarısında: «General vali. № 121. 16 Nisan 1905 yıl. Taşkent» diye yazılmış. (3886) İkinci yukarısında: «Gizli. (3887)

Jetisu bölgelerinin Askeri Valine diyen yazı var. (3888) Ondan sonra böyle bir metin: (3889)

«Benim aldığım haberlere göre, son zamanlarda kazak köylerinin arasında bazı ayaklanmalar görünmüş. (3890) Bu galiba, devlete karşı merkezde yer alan tehlikeli eylemlerin etkisinden ortaya çıkmıştır. (3891) Bu yüzden de, sayın bey, kendi eyaletleriniz yöneticilerine, bölgelerin polis memurlarına emir verin ki dışarıdan gelenleri iyice kontrol altına alsın, milleti ayaklandırmaya çalışan şüpheli adamlar bulunursa,

hemen bizi haberdar edin ve o isyancıları halk arasından uzaklaştırmak için çalışın...(3892)

Genel Vali» (3893)

İmza atılıp mühürlenmişti. (3894)

Fon Taube iki yumruğu ile alını dayayıp otura kaldı. (3895) «Anlamıyorum, dedi kendisine, Jetisu halkı karıncayı bile incitmez diye bu bölgeye kendileri askeri mahkemeye izin vermediler. (3896) Ona rağmen, Kazaklar arasında isyan ışığı başladı, dikkat edin diyor. (3897) Tabii ki, dikkat edeceğiz. (3898) Çok yakında Jayılma bölgesinde bilinmeyen bir kalabalık Kazaklar polisi öldüresiye dövmüşler. (3899) Jayılma köyünün yöneticisi Narsultan, bizim en güvenilir adamımız. (3900) Onun yerinde bile bunun gibi olay olduysa, başkalarından ne beklenir ki. (3901) Vernıy'ın erkek lisesinde uzun zamandan beri devlete karşı Marksizm örgütü çalışıyormuş. (3902) Hatta örgütün bir üyesi, dediğimiz lisenin mezunu Mihail Frunze Petersburg'a gidip, «Kanlı Pazar» olayına katılmış. (3903) Şimdi İvanova-Voznesk'de Bolşeviklik öğüt yapıyormuş. (3904) Bize merkezden siyasi tutukluları gönderiyor. (3905) Onlar ise buradaki milletin kafasını zehirliyor. (3906) Ona rağmen, Jetisu bölgesine askeri mahkeme gerek yok diyor. (3907) Mantıksız değil mi?» (3908)

Fon Taube çanı normaldekinden daha sert çaldı. (3909) Hazırlıklı yaver içeriye fırlayıverdi: (3910)

– Bütün eyaletlerin bakanlarını yarın sabah tokuza çağırın. (3911) Hepsini, dedi fon Taube. (3912) – Bu arada, şehir jandarmalarını, polis memurlarını, bölgenin hapishane müdürünü, mahkeme başkanını da çağırmayı unutmayınız. (3913)

Fon Taube meşe ağacından yapılan büyük koltuktan yavaşça kalkıp, pencerenin önüne gitti. (3914) Vali bahçesinde ağaçlar yeşil pelüş örtünüp, türlü kuşlar ötüp, arıktaki su şırl şırl akıyor. (3915) Sanki cennet bahçesi, Adem bahçesi dersin. (3916) «Ama Adem bahçesinde de barış hiç olmamıştı. (3917) Orada da ne hayli çatışmalar geçti. (3918) Her şey geçicidir. (3919) Her şey rüyadır» diye fon Taube pencereden başını döndürdüğünde imparatorla göze göze geldi. (3920) İmparator bunu suçluyormuş gibi gözlerinden ateş fışkıırıyordu. (3921) «Evet, imparatorun tahtı gıcırdadığı gün benim tahtım enkaz altında kalır. (3922) Şu Kazakların dediği gibi «deveyi rüzgâr esse, keçiyi gökten ara». (3923) Onlar da bazen böyle akla yatkın konuşmalar söyleyebilirler. (3924)

«Yabani göçmen, yabani göçmen» diye önemsemezken bir gün dünyayı başımıza yıkmasınlar... (3925) Devrim. (3926) Silahtan atılan ok gibi korku dolu kelimedir. (3927) Bu ideoloji ile tüzemler zehirlenirse, o zaman görürsün gerçek felaketi. (3928) Bunların kadınları bile at ve devenin üstüneyken doğum yapar. (3929) Bir ayaklanmasın, ayaklanırsa savaşçı ruhu yükselen bir millet. (3930) Biz ise «uslu, uslu» diye kendimizi kandırıyoruz. (3931) Bunlara askeri mahkemeye izin vermiyoruz. (3932) Bu arada, şu Rıskul...» (3933)

Fon Taube çanı eline yine aldı. (3934) İp gibi incecik yaver çan sesi çıkar çıkmaz geldi. (3935)

– Ostaşkin beyi çağırınız. (3936)

– Baş üstüne! (3937)

Vali yardımcısı iri yarı birisi idi. (3938) Devletin diktiği mundir tam olmadığı için kıyafeti her zaman ustaya sipariş edip özel yaptırırdı. (3939) Büyük kafalı, alnı kel, mağrur adam. (3940) Ama burnu biraz kertik, çenesi yukarı doğru kıvrık. (3941) Sakal bıyık koymayan biri. (3942) Ama koyu kaşlıydı. (3943) Göz kapağı ... (3944) Bu kadar özelliğe sahip olsa da fon Taube'yi gördüğünde görkamliliği kaybolup yerinde duramaz. (3945) Kendisini o kadar işe adayan, devlet görevi denildiğinde çoluk çocuğunu, eşini unutan pervane bir adamdır. (3946) Fon Taube'nin önünde kurt görmüş deve gibi titrer. (3947)

– «Rıskul işi» ne durumda? dedi fon Taube yardımcısına. (3948)

– Şimdilik işi Küçük Almatı mahkemesine teslim etmiştik. (3949)

– Burdaki Genel Valinin cevabını okuyun. (3950) Askeri mahkemeye izin yok. (3951) İş ilçelik mahkemeye verin. (3952) Rejimi nasıl? (3953)

– Özel koğuş, rejimi serttir, sayın beyim. (3954)

– Prihodko'ya önceden bildirin, Rıskul'un bir defa hapishaneden kaçtığını unutmasın. (3955) Çocuğu da aynı koğuşta mı? (3956)

– Evet, sayın beyim. (3957)

– İlçelik mahkemeye söyleyin ki işe dikkatlice baksın. (3958) Bütün yöneticiler bizim hareketimize bakıyor. (3959) Onların itirazına kalmayalım. (3960)

– Baş üstüne, sayın beyim! (3961)

VI

– Kalk, Turar! dedi babası, iki dizini karnına doğru çekerek iki eli ile dizini (3962)
Her zaman dediği gibi «Turarcım» diyecekti, ama tekrardan: (3963)

– Kalk, Turar! dedi. (3964)

«Ortada şımartacak bir durum yok. (3965) Artık şımarıklık senden geçti, zavallı çocuk. (3966) Artık senden çocukluk da geçti. (3967) Bundan sonra kendi geçimini kendin sağlayacaksın. (3968) Şımartmanın zamanı değil şuan». (3969)

Sanki önceden çocuğunu şımartıyormuş gibi, Rıskul tam bugün böylece düşündü. (3970) Yaşı ona gelir gelmez küçücük çocuk annesiz büyüüp, mahzun öksüz oldu ve babasını koruyuşu sayardı. (3971) Babasının aşırı sevgi besleyip, şefkatle sarıldığı zamanları az olmuştu. (3972) Başından okşaması seyrekti. (3973) Ama insanda söylemese de hissedilir sevgi olur, daima at üstünde evhamlı babasının kendisine olan sevgisini çocuk içten içe anlardı. (3974) Tek umudu, yüreğinde sönmeyen ışığı Turar olsa da, Rıskul kendisini durdurarak tam şimdi sevgi göstermekten vazgeçti. (3975)

– Kalk! dedi sert bir sesle. (3976)

Hapishanenin gecesi yazın bile soğuk. (3977) Çocuğun yorganı yok. (3978) Kısa cepken başından çekse ayağına, ayağından çekse başına yetmiyor. (3979) Kenarda demir yatak var. (3980) Ama ona da yatamazsın. (3981) Yatmak istersen tam oturduğunda ortasındaki iki tahta var kayıp düşüverirsin. (3982) Tahtalar yatağın demir kenarlarına uç uca ilişmiş. (3983) Tam durması için azıcık, yetmiyor. (3984) Bu, hapishanede tahtaların yokluğundan değil, tabii. (3985) Oynaqtap tursın diye isteyerek öyle yapılmış. (3986)

Rıskul işte şu iki tahtayı taş yere döşeyip, Turar'ı yatırır. (3987) Kendisine tahta da yetmez...(3988) Eski deve yünlü cepken hem yorgan hem döşeme. (3989)

Dışarıda yazın geldiği, dünyanın güzelleştiği zamandır. (3990) Ama hapishane içi hiç ısınmaz. (3991) Çocuk başının bile sığmadığı tek pencereden hayatta güneş görünmezdi. (3992) Onu bile bilek kadar demirle yamamış. (3993)

Gündüz gökyüzünün bir parçası dörde ayrılmış şekilde görünür. (3994) Ayağa kalkıp, kapı tarafında doğru bakarsan sadece. (3995) Oturduğunda ise görünmez. (3996)

Pencereye el yetmez. (3997) Hapishane odadan daha çok zindana benzer. (3998) Yer dibindeki zindanın ağız gökyüzüne bakar ya. (3999) Taş koğuşun penceresi de odanın duvarına değil, tavanına daha çok yakın. (4000)

Hapishane içi yandan yana dönülmeyecek kadar çok dar. (4001) «Öldüğümüzde yatacak gordan daha geniş, der Rıskul. (4002) – Körde belki bundan daha sıcaktır. (4003) Bunun mezardan bir farkı iğne deliği kadar küçük olsa da penceresi var. (4004) Gökyüzünün bir kenarı görünür. (4005) Eğer mezarında da böylece gökyüzünün göz kadar küçücük bir parçası görünür olsa, ölü o kadar pişmanlık duymaz belki. (4006)

Koğuştan gökyüzü görünüyor. (4007) Gündüzden gece daha iyidir. (4008) Gece gökyüzü bulutsuz olursa, çok yıldız titrer. (4009) Rıskul'un koğuşuna girip ısınmak istiyormuş gibi acılı yüzleri vardır. (4010) «Burada senin gökyüzünden de soğuk. (4011) Başına gelmediği için bilmezsin» diye konuşur Rıskul onunla. (4012) Her zaman tek yıldız durur. (4013) O da gece bitince yavaştan kaybolur. (4014)

Havasız koğuşta gökyüzünden başka ne görünür ki. (4015) Doğru, hapishane kenarındaki büyük meşe ağacının bir dalı azıcık görünürdü ve yeşil yaprağı umut olurdu. (4016) Nöbetçi koğuşun demir kapısının küçük deliğinden tutuklu ne yapıyor diye gözetlerdi. (4017) O zaman Rıskul'un her zaman ayakta durarak gözünü ayırmadan pencereye baktığını fark eder. (4018) «Ee, bu neye bakıyor?» diye şaşırırdı. (4019) Düşünüp taşınıp sonunda meşe ağacından başka hiçbir şey olmadığını anladıktan sonra şu dalı kestirmişti. (4020) «Artık ne yapacak, acaba?» diye baktığında, dizini kucaklayıp yatıyor, kıpırdamıyordu. (4021) «Ölmüş mü?» diye şüphelenir şüphelenmez, tutuklu yerinden pars gibi atılarak kapıya gitti ve nöbetçinin gözüne işaret parmağını dikerek atladı. (4022) Nöbetçi o kadar korktu ki, aniden geri çekildiğinde dar koridorun arka duvarına başını vurdu. (4023) Kafasını eli ile sıvazlayıp biraz durakaldı. (4024)

Koğuşun tavanı da, duvarı da, demir parmaklık ile kapısı da tutukluyu boğuyor. (4025) Ama Rıskul'un en sevmediği demir kapıdaki küçük delik idi. (4026) Rıskul bir hayli azaba dayanır ama küçücük delik sabrını tüketti. (4027) Delikten gözetleyiciler görüldüğünde kendisine hükmedemeyip şu gözleri oyası gelir. (4028)

– «Bunlar niye sürekli bakıyorlar? (4029) Eğlence mi istiyorlar? (4030) Az önce bakmamış mıydı? (4031) Yoksa benim bu zavallı durumumu görüp seviniyorlar mı? (4032) Düşündükleri gibi olmaz!» (4033)

Böylece kendisini sabra çağırıp, direnmek istiyor. (4034) Henüz hayal kırıklığına uğramadığını göstermek istiyor. (4035) Bazen onları görmezden gelmeye çalışır. (4036) Ama her şeye tahammül edip, sabretmek de iyi değil. (4037) Her şeyi içine atmak elma içine düşen kurut gibidir. (4038) Dışı güzel, içi çirkindir. (4039)

İşte sabrı tükendiğinde, Rıskul işaret parmağını dikip, kapıya doğru atlar. (4040)

Sonradan, nasıl da sınırlarıma hâkim olamadım? diye pişman olur. (4041) Kendini düşmana karşı zayıf gösterme derdi. (4042)

Böylece tek yeşil dal gözden nihan oldu. (4043) Nöbetçi, dalı koğuşa güneş düşürmediği için merhamet gösterdiğinden kestirmede değil tabii. (4044) Suçlunun gözleri koğuşun cehennem kadar taş, kör gibi duvarlarından başkasını görmemesi lazım. (4045) Tutuklunun her gün yeşil yaprağı seyredip, gözünü dinlendirmesi nöbetçi tarafından büyük hediye olurdu. (4046) Öyle bir cömertliğin ne gereği var. (4047) Hapishane müdürünün elinden gelse gökyüzünün mavi rengini siyaha boyardı, ama ne yazık ki, onu yapamaz. (4048) Şimdilik gökyüzüne yeter merdiven yoktur, doğru, bazen bulutlar yardım eder. (4049) Ama en karanlık bulut bile hapishane duvarının renginden daha açık. (4050) Nöbetçi elinden gelse gece görünen tek yıldız çamur atardı. (4051) Şimdilik onu da yapamıyor. (4052) Tabii ki, en güzeli, tek gözlü camı tamamen kapatmaktır. (4053) Ama bu hapishane kurallarına uymaz. (4054) Bir çaresi demir parmaklığı elinden geldiği kadar kalın yapmak. (4055)

Pencerenin gözünü kapatsan da, gönlün gözünü nasıl kapatırsın. (4056) İnsanın konuşsan bitmeyen acayip özelliklerinden biri gönlü değil mi? (4057) Onunla bin türlü boyayı görebilirsin. (4058) Onunla şu serap gibi dağların arkasındaki Tülkibas'ı, Kemberbastau ile Kümisbastau'ı görebilirsin. (4059) Dau-Baba'daki İyrsu ile Aksu'ı dolaşırsın. (4060) Minjilkı ile Makpal yaylasını, Ular Dağını gezersin. (4061) Kişneyen at, tiz ses çıkaran kulunlar, sinekten korunmak için gölgelere kaçan kısraklar, meleyen koyun, böğüren inek; mayıs böceğinin söylediği şarkılarla dolu geceler; aksüyek³⁰⁶ oynayan gençler; aylı gecedeki salıncak; kıpkırmızı olup batan güneş; güneşin batısından doğusuna kadar kırmızımsı boyaya batırılan bulutlar; çıkacak güneşin sıçrayan ışığı, beyaz başlı dağların alevlenen tepeleri; Dauılbay ikinci kadın olarak aldığı Asem adlı kadının masum gözleri; atçı Rıskul'u gördüğünde alev alev olan Asem'in elmacık

³⁰⁶ Genellikle akşamleyin kemikle oynayan Kazak milli oyunlarından biri.

kemikleri... her şey gözünün önündedir. (4062) Nöbetçi, bu manzarayı hiçbir zaman tüfekle de, mızrakla da silemez. (4063)

Karanlık kasnağın içinde otursa da insanın gönül penceresine demir parmaklık takamazsın. (4064) Ondak güneş de gökyüzünü de yeşil yaprağı da saklayamazsın. (4065)

– Kalksana, Turar! (4066)

Çocuk daha uymak isteyip, inildeyip, büzölüp yatar. (4067)

– Şimdi kalkacağım, baba. (4068)

Hapishane koğuşlarının hepsi böyle değil. (4069) Bundan azıcık olsa da daha iyileri var. (4070) Çok kişinin, hatta birkaç tutuklunun kaldığı koğuşlar da var. (4071) Tamamen taştan değil, tuğladan hatta ham tuğladan yapılan koğuşlar da rastlanır. (4072)

Rıskul'un koğuşu az sayıdaki taş koğuşların biri idi. (4073) Burada sadece çok tehlikeli tutuklular, devlet düşmanları kalırlar. (4074)

Öyle bir suçluların biri Şilmembet Şımır boyundan Rıskul Jılkıaydar oğludur. (4075) El ve ayağına kelepçe takıp, bu koğuşa ilk getirdikleri zaman 1905 yılının başı idi. (4076)

Bu hapishaneden bir kere kaçmıştı, o metot ile hapishanenin altını delmeyi deneyip, karanlıkta duvar kenarına tırnağını koyduğunda eti soyuldu. (4077) Parmakları çok soğuk taşa değip, eti ezilip, tıka basa dolu kan çıktı. (4078)

Sonraki gün nöbetçi onu tuvalete götürürken parmağındaki kanı fark edip: (4079)

– Dikkat et, görürsün! (4080) Bu sana geçen sefer kaçtığın koğuş değil, diye rahatça kahkaha attı. (4081)

Bu sefer hapishane çalışanları gözünü dört açtı. (4082) Rıskul'un kim olduğunu artık anlamış, ahıra kapatsan da, demek hapishane buymuş diye kımıldamadan yatan, her söylenene inanmaya müsait Kazak olmadığından artık emindi. (4083)

Taş koğuşa kapatıldığında Rıskul durumunun zor olduğunu anlamıştı. (4084) Ceza kararı çok uzamaz diye düşünmüştü. (4085) Ölüm cezası olacak mı, ağır hapis mi, çok uzamaz demişti. (4086) Ama yarı yıl geçti, henüz karar çıkmamış. (4087) İki omzuna iki

insan binecek kadar iri yarı, gürbüz, çok kuvvetli idi, hapishane sömürdü. (4088) Kırmızı yüzü başındaki eskimiş beyaz kalpağın rengi gibi zaman geçtikçe soluyordu. (4089)

Beyaz kalpak derken, onu canı göreceği varmış. (4090) Kaç yıl oldu, Allah'ım ya, doğum yeri Tülkibas'tan giderken Katşagül yengesi dikmişti. (4091) Rahmet eylesin, işte o Katşagül'ün de kemiği çoktan kurumuştur. (4092) Rıskul şimdi fark etti ki, doğduğu yerden kalan tek şey bu eski kalpağı imiş. (4093) Başka hiçbir şey saklanmamış. (4094) Hiç işaret yok. (4095) Hepsi eskimiş, hepsinin zamanı geçmiş. (4096) İşte şimdi başından kara bulut gitmeyip, en ağır zamanlar geldi. (4097) Küçük kafasının artık hangi çukurda kalacağını, beyaz kalpağın nerede çürüyeceğini Allah bilir. (4098)

Galiba, yöneticiler onu bu taş koğuşun içinde çürütür. (4099) Mahkemeyi çok uzattıklarına göre her şey olabilir. (4100)

– Kalk, Turarcım. (4101) Ben sana durumu tamamen anlatayım. (4102) Şu zalimler benim sonumu getirecek vakit de uzak değil gibi. (4103) Senin her şeyi bilmen lazım. (4104)

Kiri gitmeyen bez gibi gökyüzü birazcık ağarmaya başlamış. (4105) Biraz sonra nöbetçi gelip, demir kapıyı tekmeleyerek açıp Turar'ı götürür. (4106) Küçük çocuk çok erkenden ağıllı temizler. (4107) Ondan sonra atı faytona koşup, hapishane müdürü Prihodko beyin çocuklarını okula götürür. (4108) Dönünce Prihodko beyin otunu hazırlayıp külünü çıkarır. (4109) Bütün gün aralıksız çalışmadan yorulup, koğuşa geldiğinde babasının sohbetini dinlemeye hali olmadan uyuyakalır. (4110)

«Uykusunu bölemeyip ben acısam da ama Allah acımazsa, insanlar acımazsa zaten azap çeker. (4111) En doğrusu ben ona durumu anlatayım. (4112) Sonradan geç olabilir. (4113) Benim hikâyemi en azından birisinin bilmesi lazım ya. (4114) Sonrakiler bu maceralı olayı mahkemenin kâğıdından değil, kendi çocuğumun ağzından duyması lazım. (4115)

«Bana bunlar haydut, katil, zalim diyor. (4116) En azından Turar öğrensın gerçeği. (4117) Haydut kim? (4118) Katil kim? (4119) Dünyada katil az mı? (4120) İşte onların hangisini Türkistan'ın genel valisinin kendisi kontrol edip, sorgulamaya dikkatli bakıyor? (4121) Onu bırak da, Prihodko beyin gönlü isteyip dediğine göre, «Jılkıydarov Rıskul'un işi» hakkında Türkistan general valisi şu Petersburg'daki imparatorun askeri bakanlığına mektup yazıp, danışmak zorunda kalmış. (4122) Gördün mü, Turar, hangi

Kazağın işine imparatorun adamları bakmıştı? (4123) «Geçinmek için uğraşan sıradan bir haydut olsaydı, onunla kudretli devlet böylece ağız dalaşı yapar mı?» (4124)

Gerçeği bilen birisinin olması gerek. (4125) Yalnız oğlundan başka kimseye içini döküp, her şeyi anlatamaz. (4126)

– Kalk! Diye sesi aniden çıktı. (4127) Bu ses sadece Turar'ı değil, derin düşünceye dalan kendisini de uyandırmış gibi sert işitildi. (4128) Çocuk gözlerini ovaladı. (4129) Birkaç kere esnedi. (4130)

– Dinliyorum, baba. (4131)

– Hikâye böyle, diye başladı Rıskul. (4132)

Sabah karanlığı taş duvarları daha da daraltmış gibi somurttu. (4133)

Rıskul'un hayalleri hapisten çıkıp, dedelerinin yurdunda dolaştı. (4134)

– Dinle, Turar. (4135) Benim için herkes Saymasay'ı öldüren katil diyor. (4136) Saymasay'dan önce ne olduğundan onların haberleri yok. (4137) Saymasay'ı öldürmeme neyin sebep olduğunu açıklamazsalar ben mezarda da rahat uyuyamam. (4138) Bu böyle olmuştu, yavrum...(4139)

***

Dau-Baba'nın göze batan tepesine ay ışığı çarptı. (4140) Güney-doğudan, Jabağılı tarafından sanki ay doğuyordu. (4141) Karanlıkta somurtan dağ güzelleşmişti. (4142) Kuvvetli zifiri karanlık, beyazımsı ışıktan kuyruğunu kısarık kaçan kurt gibiydi. (4143)

Karanlık şiddetliydi. (4144) Dau-Baba, yalnız insan için gecede korkunç görünürdü. (4145)

Ara sıra puhu kuşu ahlayıp vahladı, herhangi bilinmeyen bir kuşun sesi çıktı. (4146) Dağ içinde gece insan için muammalı bir çatışma, bilinmeyen gürültü ile geçer. (4147) Gece haydutları dünyanın sessizliğini bozmanın, kendisinden zayıf koşan hayvanı, uçan kuşu bitkin düşürüp, sımsıcak kanını yutmanın, yemek yemenin peşindeydiler. (4148) Bütün gücüyle hareket eden puhu kuşu, baykuş, kukumav şu çöken dağın ormanını doldurdu. (4149)

Rıskul ilk başta bu korkunç seslerden çekinmişti. (4150) Ne kadar kahraman olsan da gece, ıssız yerde, tek başına kalırsan kukumavın sesinden bütün vücudun titrer. (4151)

Şansına Berdikul da çabuk dönmedi. (4152) Küçük arklardaki su bitmek üzere olup, çok az kaldığı için ağabeyi, Şanke membaya gitmişti. (4153) Dauılbay köyü suyu kendi tarafına çevirmiş olmalı. (4154) Birkaç gün önce o köyün büyükleriyle Şanke membanın suyunu sırayla içmek için anlaşmıştı. (4155) Salıkların içinde bu geceki su sırası Jılkıaydar'ın çocuklarında idi. (4156) Berdikul ile Rıskul kardeşler darı suvarmaya çıkmıştı. (4157) Üç kardeşin küçüğü Moldabek fakir köyün koyun, keçisini gün boyunca besleyip, yorulunca gece su almaya ağabeyleri onu göndermeye kıyamamıştı. (4158)

Rıskul ise darı ekip, hayvan beslemeyi istemez. (4159) Bütün aklı Dau-Baba'nın diğer tarafındaki İrsu'da. (4160) İrsu – Aksu-Jabagılı'nın kapısı. (4161) O yeri de Dauılbay sahiplenmişti. (4162)

İrsu Kemberbastau'dan daha büyük. (4163) Kemberbastau'da sırtını dönebilecek kadar yer yok. (4164) Hayvanı boş bırakırsan ekine düşer. (4165) Azıcık sağmal hayvan bağlıdır. (4166) Dünyada bağlı kalmaktan daha büyük eziyet mi var. (4167) Bağlı buzağı boğa olmaz diye rahmetli Jılkıaydar boşuna dememiş. (4168) Öylece kendisi ölene kadar çocuklarını başkasına muhtaç etmemeye çalışmıştı. (4169) Ama acımasız zamanın şartları babanın bağımsızlık hareketine boyun eğmez ki. (4170)

İrsu sulak ve verimli bir yer. (4171) Etrafı dağdır. (4172) Dağa yükselip, taştan taşla atlayıp keklik aramaktan daha güzel bir şey var mı? (4173)

Jılkıaydar Dauılbay'ın atlarını besleyecekti. (4174) Eğer babası at bakmasaydı, Rıskul ata bu kadar hevesli olmazdı belki, at gece rüyasından, gündüz aklından çıkmazdı. (4175)

– Senin sonun bu attan olmasa iyi idi, diye öfkelenirdi babası bazen. (4176) Rahmetlinin dediği olmuştu işte ... (4177)

Serbest bırakırsa, Rıskul taş basıp, dağ aşp, koca dünyada Aksu-Jabagılı'nın sayesinde, kalın orman ile yeşil yaylanın arasında yürümeyi çok ister. (4178) Bir iki defa İrsu'a gitmeye çalışmıştı, ağabeyi Berdikul izin vermedi. (4179)

Jılkıaydar ölmeseydi, Rıskul böylece çapa arkalayıp, darı ekip, suvarmakla geçinmezdi. (4180) Özgür olsan da paça sıvayıp çamurdan geçmektense, zenginin atına bakıp, gece gündüz at üstünde olmak daha iyi gibi görünürdü. (4181)

Dünya dediğin türlü türüdür. (4182) Birisi fakir birisi zengin. (4183) Dauılbay'ın yılıkısı Ala Dağlarının yerine tamamen yayılıyor, Rıskul gibi sözünün eri olan adamda tay bile yoktu. (4184) Yakında Korniylovka'dan geçen askerlerin işe yaramayan atı bir şekilde elde etmişti. (4185) Askeri at soylu, Türkmen atı karışık, boynu uzun, ayakları biraz ince idi. (4186) Birkaç gün yem verip yoncalı yere bağlı kaldıktan sonra at iyileşiverdi. (4187) Bismillah diye Rıskul onunla kökpara da katıldı. (4188) Dodada yokmuş ama koşmada şeytan gibi yüğrük. (4189)

Zavallı baba çocuklarının mürüvvetini görmeden erkenden vefat etti. (4190) «Çocuklarım Alibek dedeleri gibi güçlülerden korkmayan, kuvvetlilerden çekinmeyen asi olarak yetişse» diye hayal ederdi. (4191) Jılkıaydar'ın babası Alimbek, Tülkibas bölgesine ismi yayılan ünlü bahadır, duayen, pehlivan olmuş. (4192) Ama tek atlı fakirmiş. (4193) Ona rağmen kimseye boyun eğmemiş. (4194) Jılkıaydar ise sakın, daha uysal birisi idi. (4195) Kahramanın çocuğuyum diye kibirlenmeden akrabası Dauılbay'ın hizmetçisi olmuştu. (4196) Birisinin kapısında hizmet etmenin ne olduğunu anladıktan sonra: (4197)

– İki dünyada bir isteğim var, çocuklarım birilerine muhtaç olmasaymış, dedi hep. (4198) Evlendiği kadın Aytoldı, Talas'taki fakir Oyık'ın kızı idi, kendisi yatağından kalkamayıp çok hastalandığında ona: (4199)

– Aytoldıcım, senden isteğim, şu üç çocuğu zengin kapısına bağlı kılma. (4200) Bana bir şey olursa, Kemberbastau'daki akrabalara gidin! (4201) Ahat kardeşime selam söylersin. (4202) O, kimseye bağlı olmadan Karakoyun'ın kenarından rızkını yiyor. (4203) Benim arkamda kalan üç çocuğuma küçücük bir yer hediye olarak versin. (4204) Kimseye muhtaç olmadan o yerden nasiplenip geçinin, demişti. (4205)

Ahat Jılkıaydar'ın emanetine hıyanet etmedi. (4206) Sağ olsun. (4207) Jılkıaydar'ın kadını ile çocuklarına Karakoyun'un verimli yerinden verdi. (4208)

Aslında Jılkıaydar'ın çocuklarının Karakoyun'a ortak olacak sebepleri de vardı. (4209) Dedeleri kahraman Alimbek küçücük Alsay çocuklarını kanatlıya çarptırmamak, gagalıya gagalatmamak için yönetici beylerle savaşıyor geçindi. (4210) Şu şimdiki Dauılbay'ın babası Kulajabay yönetici bile Alibek'in heybetinden korkardı. (4211) Böylece bu Karakoyun'a Alibek ile Sokır kahramanların sayesinde sahip olmuştu. (4212)

Yoksa bu küçük köyün toplam hayvan sayısı yüze bile ulaşmamış, yüz olsa da uzun süre yaşamamış. (4213) Çoğunun «başında sıkacağı biti, havlayacak iti» bile olmamış. (4214)

Sokır kahraman Alibek'in kuzeni idi. (4215) Gerçek ismi Kerimbek. (4216) Merke'de kahraman Sıpatay'ın yemeği verildiğinde yarışmada Kırgızlardan gelen Teke kahramana karşı çıkacak birisini bulunmadığında Kerimbek ortaya çıkmıştı. (4217)

– Ölüsem bedelim sorulmasın! diye bağırmış. (4218)

– Bu kim? (4219) Hangi çocuk! demişler büyükler. (4220)

–Tülkibas'tan gelen Şımır-Şilmembet boyundan Kerimbek! demiş millet. (4221)

Öylesine kalabalık millet: (4222)

– Baydibek! (4223) Baydibek! diye slogan atmışlar. (4224)

Baydibek'in büyüdüğü yer Kerimbek'in göğüsünü keçeden yapılan örtü ile sıkarak bağlayıp, eline ucu mızrak kadar uzun çatal uzun sopa vermişler. (4225) Çatal tarafını sağ elinin dirsekten omuza kadar olan kısmına dayayıp, pürüzlü, kafa derisi kalın başını baş örtüsü ile sıkıca bağlayıp, beyaz göğüs kafesli, devasa at binip ortaya çıktığında bir tarafı Arıs, diğer tarafı Almatı, Alban'dan gelen kalabalık tekrardan: (4226)

– Baydibek! (4227) Baydibek! diye tezahürat yapmışlardı. (4228)

Yarışmanın kuralları acımazsızdır. (4229) İkisinden birisi sonunda kurban olacaktır. (4230) Onun için ikisi de riski göze alır. (4231) Teke kahraman türlü yarışmalarda avurdunu kanla dolduran, ünlü, yenilmez sayılan tecrübeli yarışmacı. (4232) Ortada devasa siyah at binip, gururlanarak duruyor. (4233) Sarkan kaşı gözlerini kapatmış. (4234) Dazlak, açık olan başı sivri imiş. (4235) Kerimbek gibi başını örtü ile sarmamış. (4236) Göğsünü teğelti yerine ela kalın urganla kat kat sarmış. (4237) Teke kahraman daha üstün idi. (4238) Kerimbek onun yanında sade kaldı. (4239)

Ama uzaktan hücum ederek, bir birine karşı sopalarını suna koştuklarına Kerimbek değişip, aniden güç alıp, korkmadan atıldı. (4240) Yarışmadan adamdan daha çok at korkmuş gibiydi. (4241) Karşısına kaplan çıkarcasına aniden durup, geriye giderdi. (4242) Arka ayakları bükülüp, kalçası ile yere çömecek olup tekrardan koştuğunda at değil, kedi zıplamış gibi etki kalır. (4243)

O yarışmada iki kahraman aynı anda atlarından düşüvermiştiler. (4244) Böyle bir durum genelde seyrek rastlanırmış. (4245) Teke kahramanın kara atının başına sopa değip düştü, Kerimbek ise sol gözünden zarar görmüştü. (4246) İşte o Sıpatay'ın yemeğinden sonra Kerimbek'in şöhreti millet arasında Sokır (kör anlamında) kahraman olarak yayılmıştı. (4247)

Birkaç sene sonra Kırgızlar tarafı kendilerinin ünlü adamı Şabdan'ın yemeğini verdi. (4248) Büyük yemekte iki kahraman tekrar yarışır, bu sefer Sokır kahraman Teke'yi yere savurur. (4249) Teke o yemekte ölmüştü. (4250)

Kalabalık halk kahrından titreyen Kuljabay'ın azıcık Alsay köyünden Karakoyun'ı alamamasının sebebi dedelerinin cesareti idi. (4251) Kahramanlar da vefat eder. (4252) Hayatta kimseden çekinmeyen cesurlar sadece ölüme pişmanlıkla yenilir. (4253) Ноқтапы бас солай. (4254) Sokır kahraman öldükten sonra Kuljabay yönetici adamları Karakoyun'ı almaya çalışır. (4255) O zaman Alsay'ın bir şairi: (4256)

Tospa'nın pınarına kışlık yaptırdım (4257)

Yoncasından at semirir. (4258)

Yıkılsa yabani at yol üstünde (4259)

Kurbağa atlayarak biner kulağına, demiş diyorlar. (4260)

...Dau-baba'nın göze çarpan yelke tarafından uzaktaki ateşin alevi gibi hafif şule göründü. (4261) Dağın şahlanan at gibi görünen heykeli netleşmeye başladı. (4262) Ateşli yeleli at artık kişneyecek gibi şaha kalkıyordu. (4263) Sonradan şule yanından eriyen altın gibi gürbezleşip, güzel ay yükseldi. (4264) İlk baştaki şulesi gökyüzüne dağ arkasından aniden çıkmış gibi yavaş yavaş ağırlaşp, normal şekil aldı. (4265) Yeryüzü bembeyaz ışıktan uykuya daldı. (4266)

Ay doğar doğmaz zifiri karanlıkta dağ içinden çıkan acılı sesler kaybolmaya başladı. (4267) Gecenin haydut kuşları ay ışığından korkup yalpalayarak uçtuğunda kendi gölgelerinden kendileri ürküp, ağaç arasına çabucak girmek için acele ediyorlardı. (4268)

Rıskul şimdi farkettiler. (4269) Su arkı ile ejderha kıvrılıp geliyormuş gibi çağlayarak, ay ışığından arkası parlayıp su da gelmiş meğerse. (4270)

– «Ee, suyu Berdikul bize doğru döndürmüş demek ki. (4271) Kendisi de geliyordu öyle ise» dedi Rıskul geniş çapa ile ana arkadan su göndermek için açılan küçük kapakları tıklarken. (4272) Dolu dolu gelen hızlı su kuru topraklı küçük kapakları da bozar. (4273) Rıskul çim oyup, suyu zorla durduryordu. (4274) Berdikul hızla gelip iki taraftan tıklamazsa, taşkın su pes etmiyor. (4275)

Ama Berdikul dönmedi. (4276)

Rıskul ağabeyinin gittiği tarafa tekrar tekrar bakar. (4277) Su ise duracak gibi değil. (4278) Bulanık taşkın su vücudu yakıyor. (4279) Paçalarını sıvayan çocuğun dağ suyu ağrıtan baldırı canını yaktı. (4280) Su bu kadar bol iken, iki taraftan ekine döndürse çok da iyi olurdu, nerede kaldı Berdikul?! (4281)

Yer susamış galiba, su sinen toprak fısıldaşmış gibiydi. (4282) Aşırı sevgi görüp, annesini emen buzağı gibi sanki. (4283)

– Yedi gün yağan yağmurdan, yeldirip geçen su iyidir, demişti ağabeyi. (4284) Bu sene darı gür çıktı. (4285) Karakoyun toprağı tohum serptikten bir hafta sonra yeşil boya aldı. (4286) Yeryüzüne çıkan yeşil yaprağa bakan insanlar: (4287)

– Allahım, kudretine çok şükür! (4288) Bereket, rızık verdiği için çok şükür! demiştiler. (4289) Şimdi ise darı çıkmaya başladı. (4290) Büyüyen taze tohumu kaldıramayıp saçaklı başı aşağıya eğildi. (4291) Darı, kırmızı ağız çıkarmaya başladı. (4292) Her şey iyi giderse, bu sudan sonra biçme zamanı da gelir. (4293) Harman, dorba, ambar dolup, gark olacağız diye kardeşler canlarını feda ederek, su için mücadele ederek, sonunda elde etmişlerdi...(4294)

Rıskul suyu sıyrarak yüksek yerlere çıkarırken yörekentin sonuna da yaklaşınca Berdibek geliyor muymuş diye dağa doğru tekrar baktı. (4295) Uzaktan iki eli göze çarparak iki tarafa yayılan nöbetçi belirdi: kanarya korkup, darıya konmasın diye çakılmış korkuluğun yüzü geceleri soğuk. (4296)

Darıyı koruma zamanı da gelmişti. (4297) Kuşlar ise harekete erkenden başlarlar. (4298) Kanarya ise ona çapulculukla başlar. (4299) Sabah erkenden kanaryalar grup halinde uçup, pişecek olan ekine konar. (4300) Serçe kuşunun gagaladığı ekin tohumunun kılçıklı başı gökyüzüne bakıp uzaktan göze çarpar. (4301) Çoluk çocuk, yaşlılar küçük demirden yapılmış eşyaları, tenekeleri tangır tungur ederek kanaryayı ürkütmeye

çalışırlar. (4302) Özellikle çocuklar sapan taşı atıp, dariya hevesli düşman kuşunu her taraftan kovalarlar. (4303)

Bundan sonra çok gecikmeden bozdoğan gelir. (4304) İşte ekincinin arkadaşı budur! (4305) Bozdoğan geldiyse tamamdır, darı artık rahatça pişebilir, serçe kuşu ekini yiyecek diye ondan korumana gerek kalmaz. (4306)

Rıskul şimdi fark etti, durmadan şiddetli akan su yavaşça azalıyormuş. (4307) Suyun sonu bir zamandan sonra inine giren yılanın kuyruğu gibi kesildi. (4308) Hatta damlamadı bile. (4309)

Rıskul ağabeyinin arkasından gitmek üzere çapasını omuza koyup biraz durakaldı. (4310) Eğer az önceki gibi su tekrardan geliverirse burada kimsenin olmaması nasıl olur ki? diye vazgeçti. (4311)

– Ağabey! (4312) Ağabey? diye seslendi. (4313)

Hiç ses yok. (4314) Sadece cır cır böceği cıvıldıyor. (4315) Kaybolup acı çeken yoğun arıyormuş gibi acılı bitkin ses ara sıra işitilir. (4316) Dünyada cır cır böceğinin sesi kadar özlemlili ses yoktur. (4317)

– Ağabey! (4318) Ağabey! diye Rıskul bu sefer yüksek sesle bağırdı. (4319) Sesi sessiz dünyaya sinip kayboldu. (4320) Genç çocuğun yüreği kendiliğinden küt küt atmaya başladı. (4321) Burnu sıkıştı, sebepsiz yere derin derin nefes aldı. (4322)

– Ağa-a-b-e-e-y! diye bu sefer uzun seslendi. (4323) Normalde kulağa hoş gelen sesi şimdi bar bar bağırarak çıktı. (4324) Kulağını verdi. (4325) Cırcır böceği bir anda sesini kesip, yineden cıvıldamaya başladı. (4326) Rıskul'ın sesinden gökteki büyük ay korkmuş gibiydi. (4327) Meğer kendi sesinden kendisi ürkmüştü. (4328) Dau-Baba'nın gür orman tarafından baykuş çığırışdı. (4329) Rıskul'un eli ayağı buz kesildi. (4330) İri vücudu kendi yerini bulamayıp, sahibine ait değişmişçesine sıtma ile hastalanan adam gibi titreyiverdi. (4331) Öfkeden mi, yoksa korkudan mı olduğunu kendisi de anlayamadı. (4332)

Bir kötülüğün olduğu kesindir. (4333) Yoksa o gideli uzun zaman geçti. (4334) Uzaktan itin havlaması işitildi. (4335) Genç kulağını vermişti, Dauılbay köyü gibi göründü. (4336)

– Dauılbay! dedi o sesle. (4337)

Artık Rıskul ark ile gidip, yukarıya doğru nasıl koştuğunu kendisi de anlamadı. (4338) Ağaç köküne tökezleyip düştü ve tekrar kalkıverdi. (4339) Kendisinin tüm gücüyle koştuğunu o zaman anladı. (4340) Yukarıdan görünen ay Rıskul ile birlikte koşuyormuş gibiydi. (4341) Dau-Baba'nın tepesi bir yükseliyordu bir aşağıya iniyordu, Rıskul'un gözünün önündeki herşey can çekişmekteydi. (4342) Tüymebas toplu halde diken olup, sertleşmişti, çocuğun çıplak ayağına yapıştı. (4343) Acı kırmızı diken baldırını tırnaklayıp, kanın akıttı. (4344)

Ama Rıskul bunu hissetmedi. (4345) Ağabeysinin başının belaya girdiği kesindi. (4346) Ona ulaşmadan bu acıyı dikkate almaz. (4347) Dededen kalan üç kardeş idiler. (4348) Üçü bir birine el uzatıp, artık kanatlanıp, kendi yollumuzu bulmuşuz derken belaya uğramadan geçinmekten daha iyi ne olabilir ki? (4349) Kim kötü durumla karşılaşmak ister ki. (4350) Ama hayat zorunda bırakır. (4351) Sen sessiz olsan da, kendisi gelip sataşır. (4352) Topuzunu hazırlayıp bekleyen haylazlar çoktur. (4353) İnatçı olmak istemesen de şeytan dürtüp kavgaya çağırır. (4354) Birkaç gün önce bir damla su için Dauılbay'ın köyü ile tartışırken fakir Salık köyünün Rıskul'u öfkelenmişti. (4355) Ağabeysi «sakin, sakın» diye kışkırtıcılardan onu zorla kurtarmıştı. (4356)

Ağabeysi uysal biridir. (4357) Berdikul'u görenler dedesi Alimbek'in kahraman olduğuna inanmaz. (4358) Yaratılışından yumuşak huyludur. (4359) Bela arayan haşarılarla karşılaşsa bile onlara karşı duracak kadar güçlü de değil. (4360) Aza kanaat diye yoksulluğu kabul eden, mücadele etmeyen birisidir. (4361) Rahmetli annesi ölürken: (4362)

– Yavrum, küçücük üç çocuğumun en büyüğü sensin, büyüklerle mücadele edebilecek misin acaba. (4363) Bu zamanda güçlü kazanır, demişti. (4364)

Zavallı anne çocuğunun huyunu iyi bildiği için onun gururunun kırılmasından korkardı. (4365) Ama Berdikul her ne kadar uysal olsa da asla tembel değildi. (4366) İş zamanı geldiğinde ölürcesine çalışır yorulmayı bilmezdi, sabahtan akşama kadar söylenmeden toprağı sürüp, tohum serpip, toprağı tırmıkla ufalayıp, suvarmakla uğraşırdı. (4367)

Alın teri dökmesinin sayesinde ana yurdunu koruyup, dedelerinin soyu kesilmesin diye kardeşlerinin kirini temizleyip, giysilerini yamalayan kendisi gibi uysal, karataban

boyundan fakir Siykım'ın kızı Katşagül ile evlenmişti. (4368) Evleneli bir yıl bile olmadı. (4369)

Rıskul çapasını yarışmacılar gibi önüne koyup, arkı boylayarak geliyordu, ara sıra: (4370)

– Ağabey! (4371) Ağabey! diye bağırdı. (4372)

Sadece uzaktan köpekler ürüdü. (4373) Yine baykuş cıvıladı. (4374) Rıskul şimdi karşısına kaç kişi çıkarsa çıksın yenilmez bir güçe sahipti. (4375)

Şimdi de öyledir. (4376) Çapanın geniş yüzü ayın soğuk ışığına aksederek parlıyor. (4377) Rıskul nefesi kesilip, aceleyle koşarak gelirken bir anda karşısında yayılan suyu gördü. (4378) Dolup taşan suyun dibinde ayın resmi görünüyordu. (4379) Onun diğer tarafından suyu bağlayan baraj belirdi. (4380)

– «Anladım, dedi Rıskul. (4381) – Şu suyu bunlar ortadan sıkıca bağlayarak durdurmuş demek ki. (4382) Berdikul nerede peki?!» (4383)

Tam öfkeliyken barajı bozup, suyu kendilerine doğru döndürmek istedi. (4384) Ama gece hırsız gibi yapmayıp bu itlere ben göstererek yapayım diye: (4385)

– Kim var burada? (4386) Suyu bağlayan kim? (4387) Çık hadi! diye bağırdı. (4388)

Kendi sesinin yankılanması dindikten sonra etrafa kulak verdi. (4389) İlk olarak kendi kalbinin koşan at gibi atışını, şırl şırl akararak küçük kapaklara düşüp toprağa sinen su sesini işitti. (4390-4391) Dau-Baba'nın diğer tarafından şelale sesini duydu. (4392) Tekrar baykuş sesi çıktı. (4393) Ondan sonra tam yakından acı belirten kesik ses çıkıyormuş gibiydi. (4394) Yoksa insan değil kara toprağın kendisi mi? (4395) Bazen düşünürseniz yerin de insan gibi canı vardır. (4396)

Acılı ses acızık tekrar çıktı. (4397) Sanki tam karşısındaki barajdan çıkmıştı. (4398) Koşarak gidip, başını eğip baktığında çimenlerin arasından kararan insan başını gördü, az kalsın ödü kopacaktı. (4399) Rıskul ilk düşeyazıp, korkuverdi de sonradan cesaretini toplayıp görünen başa tekrar baktı. (4400)

Talihsizliğe uğrayan zavallı Berdikulmuş! (4401)

– Öldürdü beni bu itler, diye fısıldadı Berdikul! (4402)

Rıskul iki eliyle çimeni koparıp, insan beline kadar yükselen barajı zorla bozup, altından ağabeyisini çıkardı. (4403) Ağabeyinin kıpırdamaya hali yoktu. (4404) Rıskul onu arkın kenarına koydu ve üzerine sıvazlayarak baktı. (4405) Barajı bozulan dağ suyu, çimenleri buz taneleri gibi parçalayarak, Salıklar tarafına doğru kanla karışık akıyordu. (4406)

Rıskul ağabeyinin yüzündekinin kan mı ya da çamur mu olduğunu ayıramayıp, yeni ile siliyordu. (4407)

– Allahım ya, seni bu hale getiren kim? (4408) Kim diyorum, yalvarıyorum konuşsana! (4409) Kim, söylesene? (4410)

– Ka-bur-gam! dedi Berdikul sesi çıkar çıkmaz. (4411) Kardeşi ağabeyinin eski cepkenini dikkatlice çıkarıp, ıslak gömleğini kıvırdı. (4412) Berdikul bağırıverdi. (4413) Ne kadar canı acısa da ses çıkarmayan adam, bu vuruşa dayanamadı. (4414)

– Öldürdü beni bu itler, dedi tekrardan sesi kısılıp. (4415) – Dauılbay gümüş teğeltinin intikamını aldı sonunda. (4416)

Rıskul'un gözünün önü karardı. (4417) Sonradan gözünden alev alev ateş fışkırmış gibi oldu. (4418) Ağlamak isterdi ama gözünden yaş çıkmadı. (4419) Sadece, acı çekip, yüreği hızla çarpıp, sanki kendisini herhangi bir kuvveti güç yerden kaldırıp gökyüzüne uçurmasına hazırlandığını farketmiyordu. (4420) Dauılbay'ın adamları ağabeyisine ölürcesine vurup, kabırgasını kırmış, o azmış gibi çimenle kapatıp, diri halde gömmüşler. (4421)

– Alsay'ın ahmağı, artık suya dokunma! diye burada bu halde bırakıp gitmişler. (4422) Bundan öte hangi eziyet olabiliir ki bu dünyada! (4423)

«Niye böyle? Diye sorulan soru genç çocuğun canını yaktı. (4424) Ağabeyisinin sağ olan sol kaburgasına doğru yatırıp, yüzünü su ile temizlerken de şu soru aklından çıkmadı. (4425) – Hepimiz bir dedenin çocukları değil miydik? (4426) Hepimizin dedemiz Salık değil miydi? (4427) Kardeşlerin birbirine yardım etmesi lazım değil mi? (4428) Bu ne zalimlik! (4429) Kendi kardeşini kendileri vurup, yan yana üç kaburgasını kırıp, o azmış gibi çimenle kapatıp, bağlamaları neydi, zalimler! (4430) Atasına lanet! » (4431)

Ağabeyisini sırtına alarak taşımayı doğru bulmadı. (4432) Taşımayı bırak da birazcık kımıldatsa bile kulun gibi viyaklayıp ürpertir. (4433) Bırakıp birisini alıp

dönmek istedi ama onu da doğru bulmadı. (4434) Ölmek üzereyken onu ıssız yerde bırakmaya kıyamadı. (4435) Şimdi tam gece gidip zalimin itlerinin dünyayı başlarına yıkmak istese de bu kötü haldeki yaralı kardeşi için endişe etti. (4436) Çaresiz Rıskul dayanamayıp yüksek sesle: (4437)

– Dauılbay! (4438) Heyhat, gösteririm sana! diye bağırdı. (4439) Dauılbay köyünün köpekleri havladı. (4440) Dağdan esen serin rüzgârdan dolayı ark boyundaki dalların küçücük yaprakları titreyip, uzaktan sanki deve bozlamış gibi acılı bir ses geldi. (4441) Bu sese kaybolanı arayıp gece göz kırpmayan cır cır böceği eklendi. (4442) Kulak verip dinleyen adam, çaresizlerin sesinden kara toprağın da ah çektiğini duyar. (4443) Kara toprakta yarık oluşup, o yarıktan Berdikul'un rahmetli annesi oğlunun vurulduğunu görmüştür belki. (4444) Ruhlar dirilerin köpek gibi hırıladaşdıklarına üzülüp kemikleri sızlamıştır. (4445) Ama söylemeye çare yoktur, o dünyanın sesi bu dünyaya hiçbir zaman gelmedi. (4446) Ölüyü iki arşın uzunluktaki yere gömse de, yeryüzüne kadar küçücük mesafenin sonu yoktur. (4447)

Bu gece de büyük haksızlık yer aldı. (4448) Çapadan başka silahı yok, onu bile insana karşı kullanmayan, tek başına kalan ekincinin kanı, ılığ suya karışıp aktı. (4449) İnsan ekmeğinin insan kanı ile suvarıldığı gece oldu. (4450)

VII

– Kalk, Turar! (4451)

Rıskul çocuğu omzundan dürttü. (4452) Çocuk uyanmadı. (4453)

Dün o koğuşa geç dönmüştü. (4454) Bu kadar gecikmezdi, ne oldu ki diye babası rahatsız oldu. (4455) Aklına bir hayli kötü düşünceler geldi. (4456) Saymasay'ın adamları gözetleyip, kaçırdı mı acaba? (4457) Yoksa Prihodko Bey bir şeyleri beğenmedi mi? (4458)

Ne kadar zalim olsa da Rıskul, Prihodko Bey'e razı. (4459) Şikâyetine kulak asıp valiye söyleyip, Turar'ı yanına aldı. (4460) İlk başta Rıskul bu şikâyetinin yerine getirileceğine inanmadı. (4461) Ben suçluysam, benim sözüme yukarıdakiler kulak asmaz ki diye umudunu kesmişti. (4462) Ambir a tek çocuğunun başının belaya girdiğini anlayan Rıskul sonunda dayanamayıp hapisane müdürü Prihodko yardımını ile valiye mektup yazdırıp, çocuğumu yanıma getirin diye rica etmişti. (4463)

Çok gecikmeden nöbetçi Turar'ı taş koğuşa getirdi. (4464) Kafesteki yaralı kaplan gibi huzursuzlaşan Rıskul'un o gün içi rahatlayıp, hapishaneyi ilk kez benimseyip, rahat rahat uykusunu almıştı. (4465)

Sonraki gün nöbetçi Turar'a gelip: (4466)

– Yürü! dediğinde Rıskul korkuverdi. (4467)

– Nereye? (4468)

– Nereye? (4469) Prihodko beyin evine. (4470)

– Orada ne işi var? (4471)

– Buraya tatil yapmaya mı geldi? (4472) Prihodko ne isterse onu yapacak...(4473)

Prihodko Beyin oğlu Gubernator sokağındaki lisede, kızı Narın sokağındaki kızlar lisesinde öğrenci idi. (4474) İki al don atı hazırlayıp, faytonla Turar bu ikisini liseye götürüp getirirdi. (4475) Oğlu Arkadi idi, kızı ise Nataşa. (4476) Oğlu şımarık, Turar'dan bir yaş büyük olsa da hala akıllanmayan, çok geç büyüyen, istediğini yapan birisi idi. (4477)

Küçük olsa da mülahham Arkadi faytona zorla bindikten sonra Turar'ın elindeki kamçıya dalaşıp, zaten koşmaya hazır atları vurmak isteyip seyise: (4478)

– Niye çok yavaş yürüyorsun? diye sinirlenir. (4479)

Turar iki atı hızlandırmak isterse arkadan Nataşa ağlar. (4480)

– Korkuyorum. (4481) Yavaş! (4482)

Arkadi çıldırır: (4483)

– Turar, hadi hızlı! (4485) Çabuk! diye ıslık çalıp, öfkeden deliye dönüp, elini kaldırır. (4486) İki at burnundan gürültüyle soluk verip, kulaklarını öne eğip, gözleri dik dik olup, atılmaya başlar. (4487) Faytonun tekerlekleri sokağın taş yollarına değip şingirdar. (4488) At nallarının değdiği taştan ateş fişkirir. (4489) Buna Arkadi sevinip alkışlar. (4490)

Kız çocuğunun yüzünün rengi atıp korkuya kapılarak: (4491)

– Yavaş, Allah aşkına, yavaş! (4492) Anne! (4493)

Turar dizgini kendisine çekip, atları sakinleştirmeye çalışır. (4494) Atların nalları taşa her değdiğinde ateş fişkirir. (4495) Sokakta yürüyen adamlar bozdoğanlardan ürken serçe gibi etrafa kaçar. (4496) Arkadi daha da delirir. (4497)

Nataşa ecel terleri döküp, faytonun kenarından sıkıca tutar. (4498)

Atlarla mücadele ede ede Turar'ın elleri ağırmaya başlar. (4499) Bu hızda fayton devrilir ya da birisine çarpacak mıyım diye düşüncelerle endişelenirdi. (4500)

Ayrıca Gubernator Sokağı ile Kazarma Sokağının köşesinde duran polis memuru Turar'a bakarak, tokmak gibi kalın yumruğunu gösterip bir şeyler dedi. (4501) Ne dediğini anlayamadı çocuk. (4502) Ama iyi bir şey demediği belli idi. (4503) Gubernator sokağı ile böylece gürültü yaparak geçmek yasaklanmıştı. (4504) Dışarıdan gelen atlı süvari, at arabalı Kazaklar, eşek arabalı şehir tüccarları bu sokakta yürümezler. (4505) Farkında olmadan yaptıkları takdirde falakaya yatırılıp, ceza ödemek zorunda kalıp sıkıntı çekerler. (4506)

İki ateşin ortasında kalan Turar kan ter içinde kaldı. (4507)

İşte Gubernator bahçesine de az kaldı. (4508) Gururlu koyu gri meşe ağaçları şimdi zar zor görünür. (4509) Haçları parlayan başkilise de göze çarptı. (4510)

«Tanrı evinin» yanından geçerken dua edip, vaftiz edilin, diye hatırlatırdı Prihodko Bey çocuklarına. (4511) Şımarık Arkadi babasının dediğini aklından çıkarmış. (4512) Zavallı Nataşa ise korku dolu gözlerini zar zor açıp, dudakları kıpırdayıp, vaftiz işareti yaptı. (4513) Prihodko Bey kendi çocuklarına iyice anlatırken Turar'ı da unutmamıştı: (4514)

– Turar, sen de vaftiz edil, zararı yok ki. (4515) «Ya, Tanrım, babamı darağacından koru» dersin belki Tanrı kabul eder. (4516)

Şimdi ise «Tanrı evi olan başkilise» karşısına çıkıverdiğinde Prihodko Beyin dediği aklına geldi. (4517) Ama atlarla uğraşan elleri müsait değildi. (4518) Ayrıca Turar bunu yapamazdı. (4519) Üç parmağını bükerek alnına ve iki omuzuna değdirmek hiç de zor değil tabii. (4520) Ama onu yapmaya eli varmayan bir güç vardı kalbinde. (4521) Onun ne olduğunu kimse de bilmiyor. (4522) Müslüman olup namaz kıldığı da yok. (4523) Prihodko Bey ise böylesine iki-üç defa vaftiz edil diye niyetini bildirdi. (4524) Doğru,

zorlamadı ama. (4525) Zorlarsa ne yapacak? (4526) Vaftiz edilmezsem babamı öldürürler belki. (4527)

Böylecesine baba hayatı ile namusu arasında kaldı. (4528) Lisenin yüksek iki katlı sarı binası da göze göründü. (4529) Az kalsın fayton devrilecekti. (4530) Bu Arkadi'in bayağı hoşuna gitmişti. (4531) İki atı coşturup, çığlık atıyordu. (4532)

Keşke hapishanedeki babası bağımlı kalmasaydı, Turar şimdi bu şımarığı iyice kamçılardı ama ne yazık ki...(4533) Bir taraftan korkuyor. (4534) Diğer taraftan ne de olsa küçük çocuk ya, belki dediklerini yaparsam babama bir yardımı dokunur diye düşünür, babamı hapishaneden çıkarır diye umutlanır. (4535)

Arkadi yine bağırdığı zaman, Turar faytonun kenarına ayaklarını dayayarak atların başını geriye doğru çekip, dirseği ile çocuğu itiverdi ve dik dik baktı. (4536) Bu bakışta sonsuz, derin öfkenin izleri vardı. (4537) Şu çocuk galiba bunu hissetti, tekrar ağzını açmadı. (4538) Üstelik kız kardeşi ağlayarak ona yapışmıştı. (4539)

İki al don at başlarını sallayıp, tekrar tekrar soluk verdi ve sakinleşip yavaş yavaş tamamen durdular. (4540) Küçük çocuk başlarını çekerken yorulan, ter içinde kalan atlar kabul ettiklerinden değil, hayvan olsa da varış noktası bu taraf, lise önü olduğunu anladıklarından durmuşlardı sanki. (4541)

Nataşa Turar'a razı bir şekilde güzel, avuç kadar gözleriyle: (4542)

– Teşekkür ederim, Turar, ben artık yaya giderim, dedi faytondan inerken. (4543)

– Akşam parkta oturacağımızı unutma, dedi. (4544)

Arkadi surat astı. (4545) Gelecekte kibirlenecek vali rolünü şimdiden gösterip: (4546)

– Dersten çıktığımızda geç kalma! diye söylendi. (4547)

Prihodko Beyin lise merdivenleriyle yükselen çocuğunun arkasından biraz bakakaldı. (4548) Bir an kendisinin de aynı merdivenlerle yükselip, liseye girdiğini hayal etti. (4549) Keşke öyle bir gün gelse! (4550) Liseye onu kim yaklaştırır. (4551) Etraftan gelen kalabalık öğrencilerin arasında nadir olsa da tombul Kazak çocukları da rastlanır. (4552) Demek, Kazaklar da okuyabilir. (4553)

Tam bir yıl önce, 1904 yılı bu erkek lisesinden Mihail Vasilyeviç Frunze mezun olduğunu Turar şimdilik bilmiyor. (4554) Birkaç yıl sonra Turar kendisinin Türkistan Sovyet Cumhuriyetinin yöneticisi olacağını, o zaman Frunze gibi kahraman emektarla omuz omuza çalışacağını şimdilik bilmiyor. (4555)

Evet, Turar'ın Frunze ile buluşacağı ana kadar on beş yıl zaman gerek. (4556) Bu zaman içinde ikisini de zor günler bekliyor. (4557) Şimdilik Mihail Vasilyeviç Frunze tam bir devrimci. (4558) Turar ise...(4559) Prihodko Bey'in at bakıcısı, ağılı temizleyip, odun hazırlayıp, su taşıyor. (4560) Evi – hapishane, patronu – lise öğrencisi Arkadi. (4561)

Gitmek istemiyor, belki buna merhametli birisi «hey, çocuk, sen niye derse girmiyorsun, hadi çabuk, sınıfa gir, zil çaldı» gibi hayal kurup fanton yanında durakaldı. (4562) Atlar çocuğun hayalini onaylamış gibi kulaklarını öne verip, başlarını eğip gözlerini kapatıp uyukluyordu. (4563)

Lisenin kapıları ardına kadar açılmış, iki eşiğindeki iki direk şıklık katıyordu. (4564) Sen kimsin diye kontrol eden kimse yok. (4565) İçiriye girip görmek istedi. (4566) Ama atların bir şeylerden ürüp kaçmasından korktu. (4567) Sakalı beline kadar uzayan, başından sırmalı şapkası olan yaşlı kişi büyük mermi zili çalarak kapının önüne kadar çıktı. (4568) Bazı geciken öğrenciler koşarak içeriye girdiler. (4569)

«Eee, bunların içinde faytonla değil, yaya gelip gecikenleri de oluyormuş ya. (4570) O zaman bizim Prihodko beyin çocukları en saygıdeğer öğrencilermiş demek ki. (4571) Şu Arkadi'yi sinirlendirdim mi acaba. (4572) O inatlaşsa başa bela olur.» (4573)

Arkadi dersini dikkatsizce çalışır. (4574) Bazen bayağı gelişe de bazen kötü puan aldığı için babasından dayak yer. (4575)

«Keşke onun yerinde ben olsaydım » diye hayal eder Turar. (4576) – Kitaptan başımı kaldırmazdım. (4577)

Çocuk liseyi zihninde canlandırdı. (4578) Ama dışarısı güzel görünen binanın içerisini gözönüne getiremedi. (4579) Gözönüne Besağaç'taki Ahat dedenin çocuk okuttuğu gelir. (4580) Yırtık keçe çadırın döşemesinde oturan çocuklar. (4581) Ahat dede başkaları gibi çocukları döğmezdi. (4582) Turar onun sayesinde birazcık alfabe öğrenmişti. (4583) Bir an bu yüksek binanın başköşesinde Ahat dede onun önünde ise az

önceki sırma düğmeli ceket giyen öğrenciler oturuyormuş gibi görünür. (4584) «Onların arasında ben niye yokum» diye telaşlanır. (4585) «Tam şimdi giriverirsem içeriye: (4586)

– Kimin çocuğusun? diye sorarlar. (4587)

– Rıskul'un çocuğuyum,– derim. (4588)

– A-a, Rıskul'un mu? (4589) Bir yöneticiyi öldürüp, diğerlerini de yok etmeye çalışan Rıskul mu? (4590) O zaman olmaz. (4591) Seni okutamayız. (4592) Hapishaneye dön» dedi tıpkı Ahat'a benzeyen öğretmen. (4593)

Ahat'tan başka öğretmen görmediği için başka türlü hayal edemiyor. (4594) Şu mermi zil çalan, sırma şapkalı yaşlı bağırarak geldiğini görmeseydi böyle oturmaya devam mı ederdi, ne yapardı. (4595) Meğer atlar boş durmayıp, edep saklamayıp tezek bırakıyormuşlar. (4596) Yaşlı gelene kadar dizgini çekip, uyuklayan atları hemen koşturarak Turar gidiverdi. (4597)

***

İki at hapishaneye yaklaştığında hızlandılar. (4598) Bu hayvanlar hapishanenin ne olduğunu nereden bilsin ki. (4599) Onların bildiği şey şimdi ağıla vardıktan sonra şu küçücük çocuk Turar'ın ahıra taze yonca bırakıp, bunların gemlerini almasıdır. (4600) Başlarına torba ilip, yulaf verir. (4601) Anlayan kişi için ata layık yer hapishanenin ahırı değil bulaklı, otlı geniş bozkır...(4602) Ama bu iki at için doymaları yeterli. (4603) Artık onlar pelin otunun kokusunu unutmuş, kısırakları özlemeyen zavallılar...(4604) Tam hapishane atlarıdır. (4605)

Turar at işini halledikten sonra, ağılın içini temizlemeye başlar. (4606) Ağılda iki al don atların dışında beş-altı at daha var. (4607) Onlar, binmek içindir. (4608) Valiler biner. (4609) Toplamda on taneyi bulmayan hayvan olmasına rağmen sık sık temizlenmezse hemen tezek doluverir. (4610) Prihodko Bey'in emrine göre ağılın içinde bir çöp bile olmaması, beyaz eldivenle sıvazladığında atların üstünden bir kıl bile bulunmaması lazımmiş. (4611-4612) Onu yapmazsan...(4613)

Tehdit çoğalınca korku da az olmaz. (4614) Turar tek tekerlekli el arabası ile atın taze tezeğini yığıp, dışarıya götürürken, avlunun içinde küçük yeri dolaşan tutukluları gördü. (4615) Harmanda tırmalayan hayvan gibi avuç içi kadar yeri tekrar tekrar dolaşır.

(4616) Yanlarında azıcık kımıldasa tüfekte gözdağı veren büyük gözlü nöbetçi var. (4617)

Kelepçeler şıkırdırıyor. (4618) Birçok insan aynı anda birlikte adım attığında zincir sesi kahırlı sesle karışır. (4619) Beddua ile hasretin marşı gibi şiddetli ses. (4620)

Turar kapıya doğru giderken yavaşladı. (4621) Yönü kapıydı ama iki gözü tutuklulardaydı. (4622) Zincirli hükümlüler de hapisane avlusundan bu esmer çevik çocuğu ilk kez gördüklerine şaşırıp hepsi de Turar' a baktı. (4623) Birlikte basılan adımları karışıp, birisi diğerinin ökçesine basıp düşüverdi. (4624) Zincir sesi farklı çıktığından, korkan nöbetçi birden sıçrayıp: (4625)

– Önüne baksana! (4626) Köpek gören keçi gibi niye şaşakaldınız?! diye bağırır. (4627)

O anda Turar da bunlardan gözlerini almıyordu, nasıl olduğunu kendisi de anlamadan el arabasını yere bırakıvermişti, üstünde yığılan tezek araba eğildiğinde yere dökülür. (4628)

Bunu gören nöbetçi sinir küpüne dönüp, o kadar bağırdı ki: (4629)

– Hey, haydut çocuğu! (4630) Buna da şükür et sen! (4631) Çocuk diye sana valiler boşuna acıyor. (4632) Senin de ayağına zincir takılsaydı keşke! (4633) Elindeki arabayı niye devirdin? (4634) Şu tezeğin bir tanesini bile bırakmayıp temizleyiver! (4635) Haydut! (4636)

– Çocuğa bu kadar hakaret etmeniz size hiç yakışır mı beyim, deyiverdi uzun boylu, geniş omuzlu, sarı saçını rüzgâr dağıtmış kızıl sakallı, güleryüzlü adam gülümseyip. (4637)

– Kapa çeneni, Bronnikov, dedi nöbetçi. (4638) – Konuşmak yasak. (4639) Sen fitne sokmayı ne zaman bırakacaksın? (4640) Yoksa kendin gibi isyancının çocuğuna taraftar mı oluyorsun? (4641) Sen öyle koruyucu olursan, ben o kurt yavrusuna şu dökülen boku ağzı ile temizlettireceğim, gösteririm ona! (4642)

Kabaran hasta gözünün önü her zaman irinlenen, ya dungan, ya Kazak, ya da Rus olduğu belli değil, geniş burunlu, büyüüz ağız devesa adam çocuğa doğru yaklaştı. (4643) Şu kızıl sakallı tutukluya hayırlıkla sevinerek bakan çocuk bir anda kendisine yaklaşıp görüp, yılan önünde yalnız kalan tavşan yavrusu gibi titredi. (4644)

Çocuk duygusaldı. Küçük sıcak söz duyduğunda sevinir, gözleri yaşarırdı. (4645) Kime acıyor? (4646) Kendisine mi? (4647) Yoksa acımak gibi duyguları özledi mi, belli değil. (4648) Kızıl sakallı tutuklunun arkasında durduğunu anladığı anda dünya hapishanenin dar duvarlarından atlayıp genişlemiş gibi, sonsuz boşluğa çıkacak kafesteki cennet kuşu gibi küçük yüreği sessiz sızlayıp, derin nefes alıp sevinçten ya da acıdan ağlamak isteyen nurlu anı hemen kara bulut sardı. (4649) İnsanın çok sevindiği an dünyayı yaratıcı güç ile buluşmuş gibi mutluluk denizinde yüzen andır. (4650) İşte buna hemen fırtınanın esmesi yazık etti. (4651) Acıdan sızlayan iç dünyanın korkudan sonbahardaki yaprak gibi titrediğinde içindeki meleği şeytan boğuyormuş gibi oluyordu. (4652)

Nöbetçi kuzgun kuş gibi çocuğun üzerine abandığında ezip geçecek ecel geliyormuş gibi göründü ve çocuk korkarak geri çekildi. (4653) Çekine çekine sırtı duvara dayandığını farkettil. (4654) Duvarı iterek yıkamazsın, atlayarak da kaçamazsın. (4655) Duvarın sağlamlığı şu tüfeğini doğrultan nöbetçinin sertliği kadardı. (4656)

Turar bir ayağını kaldırıp ökçesi ile duvardan çıkacak basamak arıyormuş gibi yaptı. (4657) Sıkıştığından yapıyordu yoksa basamak olmadığını iyi biliyor. 4658 Ökçesinin değdiği yerden tuğla koparıldı. (4659) Çocuk ister istemez ayağının altına baktı. (4660) Yumruk kadar tuğlayı eğilerek almak istedi. (4661) Silah olarak karşı kullanmak mı istedi? (4662) Kim bilir... (4663) Tuğlayı tam alacakken duvarın dibinde büyüyen laleye gözü ilişti. (4664) Önceden nasıl fark etmemiş. (4665) Ayağı ile ezmek için sağa doğru bir adım attı. (4666) Demek bozkırın lale ile örtünüp, türlü renkle güzelleştiği zamanıymış. (4667) Hapishanenin ordan şurdan bir şeyler bularak birleştirdiğı duvarın dibinden şu bir kök lale çiçeğı nasıl çıkmış? (4668)

– Köpek yavrusu! (4669) Ağzınla temizle bu yeri! (4670) – Nöbetçi Turar'ın eski gömleğinin yakasından sıkıştırarak tutuverip el arabasının yanına yaka paça götürdü. (4671)

– Ağabeycim, temizleyeceğim şimdi...(4672)

– Hayır, sen elinle değil, kürekle de değil, sadece ağzınla temizle! (4673) Bak işte böyle diye nöbetçi çocuğun ensesinden tutarak başını yere doğru eğmeye çalıştı. (4674) Ama incecik boyununun bu kadar sert olduğuna hem şaşırdı hem sinirlendi. (4675) Sol elindeki tüfeğı eğilen arabaya dayadı da artık iki eli ile çabaladı. (4676)

– Ağabeycim, kendim yapayım... diye cıyıkladı çocuk. (4677)

– Hayır, haydutun çocuğu! (4678) Nöbetçi çocuğun başını eğip tam yere değdirdiğirken: (4679)

– Yeter! diyen acı ses silah atılmış gibi işitildi. (4680)

Bu Bronniykov imiş. (4681) Dolaştıkları çemberden çıkmış. (4682) Diğerleri de onun peşinden zincirlerini şangırdatarak buraya doğru geliyorlardı. (4683)

Nöbetçi yanlışını şimdi anladı. (4684) Tutuklularları bırakıp küçücük çocukla uğraşması doğru olmadı. (4685) Hemen Turar'ı bırakıverip tüfeğini aldı. (4686)

– Geri dönün! dedi nöbetçi. (4687)

Ama tutuklular ona çullanacakmış gibi geliyorlardı. (4688) Zincir sesi daha da sert işitildi. (4689) Aynı ritmle güm diye ses çıkardı. (4690)

Nöbetçi istemeden geriye çekildi. (4691) Tüfeğini doğrulttu. (4692)

– Bronniykov! (4693) Bak vururum! (4694) Yemin ederim! (4695) Vururum! (4696)

Bronniykov'un kızıl kaba sakalı ile sarı saçını ilkbaharın rüzgârı buruşturdu. (4697)

– Bronniykov! (4698) Tekrar uyarıyorum! (4699) «Kanlı Pazar'ı» mı özledin? (4700) Kanını su gibi saçarım! (4701) Dur! (4702)

Zincirlerin sesi güm güm ediyordu. (4703)

Petersburg'teki «Kanlı Pazar'a» katılıp, uzaktaki Kazak topraklarına sürgülenip, Vernıy hapishanesine tutuklanan Aleksandr Bronniykov nöbetçi ile yüz yüze gelip: (4704)

– Çocuğu aşağılama, hayvan! dedi. (4705)

– Sen ilk önce onun kimin çocuğu olduğunu biliyor musun? dedi tüfeğini doğrultan nöbetçi. (4706)

– Kimin çocuğu olursa olsun benim için fark etmez. (4707) Nasıl olsa insan çocuğu değil mi? (4708) Aşağılama! (4709)

– Yok, sen bilmezsin. (4710) O Riskul'un çocuğu. (4711) En saygın yöneticiyi öldürmüş. (4712) Sayın Vali'nin sevdiği yöneticiyi vurmuş. (4713) Anladın mı? (4714)

– Anladım. (4715)

– Anladıysan dön hadi. (4716) Çemberden çıkma. (4717) Yoksa Rıskul gibi bir kere olsa da çıkamazsın hava almaya. (4718)

Bronniykov nöbetçinin omzundan asa bakıp, düşen arabanın yanında donakalan çocuğa: (4719)

– İsmi ne? diye bağıarak sordu. (4720)

– Turar. (4721)

– Turar. (4722) Demek ki Turar Rıskulov. (4723)

Zincirlerin sesi çembere doğru gidiyordu. (4724)

***

Ağılı temizledikten sonra çocuk Prihodko beyin evine iki büyük kova ile su taşıdı. (4725) Turar ne türlü zor işlere dayanırdı ama su taşımak onu bayağı yorardı. (4726) İki omuzunu yere çekip, kolunun dirsekten omuza kadar olan kısmı üzülecek gibi olur. (4727) Sertleşmeyen eklem, katılaşmayan kemik yaramaz çocuklar eğen çubuk gibi bükülür. (4728)

Ondan sonra tomrukları parçalara ayırıp, odun keser. (4729) Bu işlerle uğraşırken okuldan çocukların dönme zamanı da gelir. (4730) Turar iki atı faytona koşup yola çıkar...(4731)

Rıskul Turar'ın yorulduğunu biliyor. (4732) Ama dün gece hüzünlü idi, hem de geç döndü. (4733) Turar nöbetçiden, Arkadi'den gördüğü eziyetleri babasına söylemedi. (4734) Zaten içi yanan babasını daha çok üzmemeyim dedi. (4735) Başını yere koyar koymaz hemen kıpırdamadan uyuyuverdi. (4736) Babası uyuyan çocuğunun başından sıvazlayıp, alnından kokladı. (4737) Turar uyanıkken bu duygularını göstermemeye çalışır. (4738) Ama çocuk herşeyi hissediyor. (4739) İnsanda özellikle bilinçli insanlarda nadir rastlanan «altıncı his» denilen özelliğe bu küçücük çocuk en iyi derecede sahipti sanki. (4740)

– Kalk Turar! diye omzundan dürttü Rıskul çocuğun. (4741) – Uyan! (4742) Tan ağarıyor. (4743) Sen dinle. (4744) Şu sohbetimiz henüz bitmedi. (4745)

Turar uykusundan uyandı ama gözleri henüz kapalıydı. (4746) Yumruğu ile gözlerini ovalayıp başını kaldırdı. (4747)

– Dinliyorum, baba...(4748)

VIII

Böylece Berdikul öldüresiye dövuıldı. (4749) Halsizleşen ağabeyini gece gece ıssız bir yerde bırakamayan Rıskul: (4750)

– Dauılbay! Atasına lanet, karnını yarıp, bağırsağını köpeğe bırakırım! diye bağırdı. (4751) Sonradan Berdikul'un bağırmasına rağmen yerden çocuk gibi kaldırıp, ayın battığı zifiri karanlıkta köye götürüyordu. (4752) Kendi gücüne kendisi şaşırdı. (4753) Ağabeyi dayanamayıp, cıyıkladığında bulduğu kesilen ağaç köküne oturup dinlendi. (4754) Ama yaralıyı yere bırakmadan iki eli ile önüne aldı. (4755) Hasta adam bir anda halsiz eliyle kardeşini boynundna kucaklayıp, kocaman başını eğip kendisinin yüzüne yaklaştırdı. (4756) Rıskul o zaman ağabeyinin yüzüne yüzünü verdiğinde sımsıcak yaşın parlamadığını anladı. (4757)

– Rıskul, öldürdü bunlar beni! diye ağabeyi yanık ses çıkardı. (4758) – Artık nasıl geçineceğiz? (4759)

O zaman Rıskul'un yay gibi çıtırdayan sinirleri suya konulan kayış gibi yumuşayıp, kaygılanıp, kan ağladı. (4760) Ağabeyinin başını kucaklayıp, soluk yüzüne yüzünü sürüştürdü, sanki dünya başına yıkılıvermişti. (4761)

Etraf sessezdi. (4762) Rıskul'un sesinden uyanan cır cır böceğı cıvıladı, biraz sonra sonsuz, devamsız uzun acılı sesi çıkarmaya başladı. (4763) Dağ başından ufak taş düştüğünde ardından bir çığ birlikte düşecekmiş gibi tek bir böceğın sesine tüm gece her taraftan ses çıkarıp «Ne oldu? Ne oldu?» diyorlarmış gibiydi. (4764) Çulluk kuşun ısıık çalması, puhu kuşunun ahlayıp vahlaması, kurbağaların aniden uyanıverip telaşa düşmeleri, beklenmedik zamanda köyü kurt basmış gibi bütün köpeklerin birlikte uğuldaması insanın tüylerini diken diken ederdi. (4765)

– Biz kötü ne yaptık ki? (4766) Hangi kötü niyetimiz vardı? dedi Rıskul ağlayıp. (4767)

– Ağlama, dedi biraz sonra ağabeyisi zorla konuşarak, sadece dudakları kımıldayıp. (4768) – Ağlama. (4769) Gözyaşı ileride lazım olacak. (4770) Su...(4771)

«Bu oturuşum nedir? (4772) Bir adım olsa bile ilerleyim bari» diye Rıskul yerinden kalkacaktı, iki dizi bükülüverip tekrar oturdu. (4773) Tüm vücudu halsizleşip, yeni iyileşen hasta gibi titriyordu. (4774)

– Su...diye fısıldadı Berdikul. (4775) – Su... (4776)

Az önce eli yüzü, ölmüş insan gibi soğuktu şimdi ise ateşleniyormuş. (4777) Rıskul sinirlenerek tekrar kalktı. (4778) Yavaşça bir iki adım attı. (4779) Kendisini toparlayıp önündeki büyük adamı değil, çocuk kaldırmış gibi hafifleyip çabuk adımlarla köye doğru ilerledi. (4780)

***

Kahraman zengin olmaz demişler. (4781) Rahmetli kahraman Alimbek yalnız atlı fakir olmuş. (4782) Hokand istilacılığı zamanında savaşa gidip, kahraman Alimbek adandığı zaman da kapısının önünde oğlağı bile olmamış. (4783)

Alimbek'in yaşlandığı zamanmış. (4784) Hokand Hanlığı bastığında normalde darı gibi dağılan millet zor günlerde el ele verip, ata binip genelde saygı gösterilmeyen kahramanları aramışlar. (4785) Ala Dağları ile Kara Dağları'nın arasında yer alan Tülkibas'a Auliye–Ata tarafından Bayzak önderliğindeki kalabalık grup gelip: (4786)

– Hey, Alimbek kahramanın evi nerede? diye sormuşlar. (4787)

– Alimbek kahramanın evi orası, diye köy adamları kenardaki bir tabaka evi göstermişler. (4788) Atın başını şu eski eve doğrulayıp: (4789)

– Kim var? demişler. (4790)

Evden, ayağında deri pantolonu, sırtına attığı eski cekpeni olan bir yaşlı terini yeninin ucu ile silerek çıkıp: (4791)

– Biz varız, demiş. (4792)

– Bize Alimbek kahraman gerek, demişler onlar onu tanımadan. (4793)

– Alimbek kahraman benim, demiş Alimbek. (4794) Yolcuların beğenemeyip, şaşırarak baktıklarını anlayan yaşlı: (4795)

– Dışarıdayken kahramanım, (4796)

Evdeyken fakirim. (4797)

Kadın hasta, çocuk küçük. (4798)

Darı eziyorum, demiş. (4799)

Yolcu askerler Alimbek'in bu sözlerinden sonra atlarından inip, su içip, savaşa Alimbek kahramanla birlikte gitmişler. (4800)

...Kahraman dedenin hatırası olarak Alimbek'in tek varlığı gümüş eyer takımı kalmış. (4801) Kahraman yaşlanıp ölmüş. (4802) Gümüş eyer takımından başka mirası kalmamış. (4803) Onu Jılkıaydkar keçeye sarıp, sandığa koyup saklarmış. (4804) Kendisi hayatında gümüş eyeri at için kullanmamış. (4805) Gümüş eyeri kahramanlığın, özgürlüğün, zor günlerin işareti gibi kutsal bir nesne olarak saklamış. (4806) O kaybolursa küçücük köyü beladan koruyan ruhlar kaybolmuş gibi görünürmüş. (4807) Alsay köyünün artık Alibek'i, koruyucusu işte bu gümüş eyer takımı sayılmış. (4808)

Günler böyle geçerken Dauılbay'ın evine bir gün Şımkent'ten sancak beyi gelmiş. (4809) Dauılbay saygın misafirinin üzerine titredi. (4810) Hayatında eğilmeyen başı sancak beyin ayağının altına birkaç kere düşeyazdı. (4811) Dauılbay sancak beyine Dau-Baba'nın Kümistau vadindeki atlarını gösterip, arasından istediğini almasını rica etti. (4812) Sancak beyin gözleri kamaşıp, birbirinden daha yüğrük atları gördüğünde (4813) Sonunda ince boyunlu, alında beyaz tüyü olan soylu Türkmen atı gibi aygırı gösterip: (4814)

– İyimiş, iyi! dedi. (4815)

Dauılbay'ın adamlarına işaret etmesi yeterli idi, bir zaman sonra kara kaska uzun boynuna takılan sırıktan hemen kurtulamayıp, yukarıya şaha kalktı. (4816)

«Say kılsan sıpıra kıl» demişler. (4817) Bu aygırı boynuna sırık bağlayarak göndermeyip, eyer takımı, dizgin, yassı kemer, kayış gibi bütün teçhizatları ile birlikte vermem doğru olur» diye düşünmüş Dauılbay bey. (4818) – İşte o zaman onun aklına Alimbek kahramanın gümüş eyer takımı geldi. (4819) Beyaz gümüşle sarılan eyer takımının ata şıklık katacağını biliyordu. (4820) Mertebeli yöneticinin tam kendisi geldiğinde razı ederek göndermesi seçimde Dauılbay'ın işine yarar. (4821)

Başka birisi olursa Dauılbay gümüş eyer takımı zorla alırdı. (4822) Verirse elinden, vermezse yolundan. (4823) Kahraman Alimbek'in soyuna direkt gidemez. (4824) Birisini gönderdi. (4825) Kaç yıl geçse de, kahraman dedenin soğuk yüzü göğüsüne batar gibi.

(4826) Üst dudağı ile gökyüzünü, alt dudağı ile yeri dayayıp, ne kadar güçlü olsa da Dauılbay kahraman ruhundan korkar. (4827)

Dauılbay hizmetçisi Sakan pehlivanı çağırdı ve işi ona bıraktı. (4828)

– Berdikul’a söyle. (4829) Gümüş eyer takımı versin. (4830) Sancak beyin hevesi gittikten sonra geri verecek dersin. (4831) Anladın mı, Sakan? (4832)

– Anladım, beyim! (4833) – Pehlivan Dauılbay’ın ateş fişkırın çekik gözüne bakmaya dayanamayıp aşağıya bakarak başını eğdi. (4834)

– Akrahan değil miydi? (4835) İkna et. (4836) Sancak beyi söz konusu olduğunda hiçbir şeyi düşünmesin. (4837) Namusumuz birdir, diye kışkırttı Dauılbay. (4838) Sakan pehlivan Alsay boyundan idi. (4839) Akrahan diye isteyerek söylemişti. (4840)

Dauılbay kızıl kaba sakallı, yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, sarışın birisiydi. (4841) Fiske vurursan kan fişkırır gibi yüzü hep kızarırdı. (4842) Küçücük burnunun deliği genişleyip, her zaman alay edici gülüşü fark edilirdi, yüzü sıcak görünmesine rağmen işte şu gülüşü ile çekir gözleri çok keskindi. (4843) Çekik gözlerde öfke, yüzünde tebessüm, yüzü nurlu olsa da yüzü sert idi. (4844) Bundan dolayı mı kim bilir, Dauılbay’ın şakası sürekli ağırırdı. (4845)

Sakan bir anda Alsay olduğunu hatırlayıp, gümüş eyer takımının bütün Alsay boyunun kutsal ervahı olduğunu düşündü. (4846) Onun tedirgin yüzünü fark eden Dauılbay: (4847)

– Niye duruyorsun?! dedi. (4848) Sesi tüfek sesi gibi kısa ve şiddetli çıktı. (4849) Pehlivanın iri vücudu titreyiverdi. (4850) Ağzını açmadan gitti. (4851) Kendisiyle kıyasladığında küçük insanın sesinden korkmasına sinirleniyordu. (4852)

«Hayvanın başı da küçücük» diye söyleniyordu. (4853) – Şu elimle ezersem, beyni paramparça olurdu». (4854)

Yumruğunu sıkıp, kızılık ağacından yapılan kamçının yuvarlakça sapını sıkıverdi. (4855) Ne kadar güçlü olsa da aksine parmaklarını acıttı. (4856) Kızılık ağacı – Dauılbay’ın başı değil. (4857)

Dauılbay’dan güçlü olsa da ona niye bağımlı olduğunu düşündü Sakan pehlivan. (4858) «Kâfirin gözleri ateşli, – dedi kendi kendine cevap verip. (4859) – Yabani kedinin

gözleri gibidir. (4860) Bakmak bile mümkün değil.» (4861) Başkasını düşünemedi. (4862) Baksan bu güçlü, Dauılbay güçsüz. (4863) Ama başka taraftan bakarsan Dauılbay güçlü, kendisi güçsüz. (4864) Karmakarışık dünya. (4865) Sırla dolu. (4866) Bu dünyada sırrı çözenler kazanır. (4867) Dauılbay işte öyle birisidir demek ki. (4868)

***

Sakan pehlivan kurnazlığını bu sefer de kullandı. (4869)

– Gümüş eyer takım senle ben gibilere layık mı? (4870) Bizden Alimbek gibi kahraman çıkar mı? (4871) En doğrusu ver de kurtul, dedi kızılıcak ağaçından olan saplı kamçı ile minderi vuruverdi. (4872)

Berdikul'un yerind birisi olsaydı çok öfkelenirdi. (4873) Berdikul ise sadece güldü. (4874) Başından deri kalpağını çıkarıp, ustura ile aldığı moraran saçını sıvazladı. (4875) Geniş alnı kırıştı ve katmanlar oluştu. (4876)

Hava kararıyordu. (4877) Güneş Saz–Töbe tarafından battığında, doğudaki Kulan'ın üzerini alev alıp, doruklar yanıyormuş gibi manzara göründü. (4878) Etrafa yayılan sıcaklık hemen kayboldu ve şu doruklar tekrardan karardı. (4879)

Alsay köyünün yer ocaklarından ateşler göründü. (4880)

Ota boğulan bağlı oğlak bağırdı. (4881) Karakoyın tarafından kanarya gözetleyen çocukların kapıları tangır tungur ederek yakından çıkıyormuş gibi net işitiliyordu. (4882)

Yırtık çadırın önünde, dışarıda yastık üstünde oturan Berdikul şu güzel akşamın türlü değişik sesine kulak verip, kendisini hafif uykuya bırakmış gibiydi. (4883) Sessizliği Sakan pehlivan bozdu. (4884)

– Hey, Berdikul dinlemiyor musun beni? (4885) Eyer takımını nerede? dedi. (4886)

Berdikul tekrardan kıs kıs güldü. (4887) Kısa bıyığını burmak istedi. (4888)

– Sakan, olmaz ki, dedi. (4889)

Sakan pehlivan karakurt³⁰⁷ dalmış gibi tiz ses çıkarıverdi. (4890)

– Ne! (4891) Niye olmasın?! (4892) – Kamçısı ile yastığın kenarına tekrar vuruverdiğinde tozu dumana kattı. (4893) Ocak başında tezek toparlayan Berdikul'un

---

³⁰⁷ Örümcek gibi zehirli böcek.

kariş Katşagül de, kamçı tam kendi sırtını kırbaçlanmış gibi yerinden hızla kalkıverdi. (4894) Sadece ocaktaki ateş hiçbir şeyden ürkmekten aynı şiddetle yanıyordu, gece kararınca rengi daha da açılıp güzelleşiyordu. (4895)

Arkabam diye senin gibi sünepeye boşuna akıl veriyorum, dedi Sakan pehlivan. (4896) Böyle bir güzel akşam ile bu çıkan kaba ses bir birine hiç uymadı. (4897) Akşamki sessiz hayat yine hareketlenmeye başladı. (4898) Sakan pehlivan bir daha bağırsa bu gece hemen kaçmaya hazır gibiydi. (4899)

Başına bela arıyorsun, Karakoyun'dan kovulursun, sümsük. (4900) Alimbek dedemden bahsetme bana! (4901) Dauılbay öfkelenip Karakoyun'dan kovarsa ne fayda göreceksin, nereye sığınacaksın. (4902) Ata binip eğlence yapan sen değilsin ki, ne yapacaksın eyer takımı, yük olarak mı toplayacaksın? (4903)

Karanlığın arasından su dibinden çıkmış gibi sürüklenerek birisi geliyordu. (4904) Yığılan tezeğin yanına çapayı bırakıverip yükses sesin çıktığı tarafa doğru ilerleyip: (4905)

– Assalam aleyküm? (4906) Bu kimin sesi bağıran? dedi dik durarak. (4907) Kim olduğunu anlasa da bilerek sordu. (4908)

Sakan pehlivan tamamen dönerek: (4909)

– Hey, sen ne zamandan beri beni tanıımıyorsun, Rıskul! dedi. (4910)

– Tanımadık, dedi Rıskul şaşırmadan. (4911)

– Tanımadıysan öyle olsun peki. (4912) Gözlerinin akı büyümüş sanırım. (4913) Beni yönetici gönderdi. (4914) Ya gümüş eyer takımı ya da Karakoyun'ı geri versin dedi. (4915) Şu yüzünü ekşiten ağabeyinden ses çıkacak gibi değil. (4916) Doğru düzgün cevabı yok. (4917) Dürüst bir yiğit idin, sen ne dersin, Rıskul? (4918)

– Gümüş eyer takımı verilmez, dedi Rıskul yavaşça. (4919) Sabırla anlatmak bağırp çağırmaktan daha değerliydi. (4920) – Gümüş eyer takımı Alimbek dedemizle birlikte gömüldü diye düşünüm. (4921) Dedemin mezarını açıp, ondan zorla alırım diye düşünürseniz siz bilirsiniz. (4922) Karakoyun ise Allah'ın yeri. (4923) Dauılbay'ın yeri değil. (4924) Allah'ın yeri insanoğlunun hepsine ortak. (4925)

Karanlıkta birisi daha göründü. (4926) Oturanlara selam vermedi. (4927) Dik dik biraz bakakaldı ve sonradan eve girdi. (4928) Bu Jılkıaydar'ın küçük oğlu Moldabek idi. (4929) Darı gözetleyip geldiği an. (4930) Kardeşlerin bir araya gelmesinden korktu mu, yoksa ruhların isminin geçmesinden mi çekindi, nasıl olsa Sakan pehlivan ilk defa bağırıp çağırmadan yavaşça hatta fısıldaşarak konuştu. (4931)

– Yavrum, Rıskulcum, atalarımıza ben de saygı duyarım. (4932) Ama yöneticinin emri. (4933) Evine sancak beyi gelmiş. (4934) Onlara nasıl bir millet olduğumuzu tanıtalım. (4935) Razı olarak gönderelim diyor. (4936) Sancak beyi razı olursa, Alimbek dedemin çocuklarının da işine yarar diyor. (4937)

Yer ocağındaki ateş isli kazanın altından çıkıp, etrafı saran karanlıktan kazanı koruyormuş gibi. (4938) Kara kazan baba ocağının direğidir. (4939) Kazan boşalırsa aile dağılır. (4940) Kazanı karanlıktan kız kuşu gibi koruyan ateş, senin kurbanın olayım. (4941) Belki de, önceden dedelerimiz ateşe boşuna tapınmamıştır. (4942)

Ateş ışığının yetiştiği yerden pantolonu ağarıp, ayağında galoşu olan birisinin ilk önce bel altı sonra yavaştan bel üstü görünmeye başladı. (4943) Ahat komşu imiş. (4944) Öksürerek geliyordu. (4945) Ocak başında kazana bakan Katşagül gelini elindeki köseği şangırdatarak yere bıraktı ve yerinden kalkıverip kaynağabeysine selam verdi. (4946)

– Çok yaşa, yavrum! dedi Ahat. (4947) Küçükcük sakallı, geniş gövdeli, geniş omuzlu, gözleri nurlu, kocaman burunlu, iri vücutlu adam kırk yaşlarında göründü. (4948) Sakan pehlivanla aynı yaşta idi, şaka yaparak: (4949)

– Hey, dev, ne yapıyorsun burada? dedi. (4950) – Ne haber? (4951) Yönetici köyünde neler oluyor? (4952) Sancak beyi gelmiş diyorlar, dedi. (4953)

Normalde Sakan pehlivan Ahat'ın bu şakasına uygun cevabı verirdi, ama şimdi zamanı değildi. (4954) Ahat bu köyün saygıdeğer adamlarından biri. (4955) Ona herkes baş eğer. (4956) Alimbek'in inatçı, kurt gibi torunlarını Ahat yumuşatabiliyor. (4957) Demek, şimdi ona karşı gelmenin zamanı değil. (4958) İlk başta bu işe Ahat'ı karıştırmalıydık. (4959) Henüz geç değil. (4960)

– Hey, Ahat, dedi gürleyen sesini yavaş çıkarmaya çalışan Sakan pehlivan. (4961) – Beni yönetici gönderdi. (4962) Sancak beyi geldi. (4963) Onun için gümüş eyer takımı rica etti. (4964) Sancak beyi biraz eğlenip, hevesi gittikten sonra kendi ellerimle geri

götüreceğim. (4965) Ama bu kardeşlerin ikna olmuyor. (4966) Aklını ver onlara. (4967) Dauılbay ile aranızın açılması küçücük Alsay için iyi olmaz. (4968) Allah aşkına ben de üzülüyorum, karga karganın gözünü oymaz. (4969) Ben de diyorum ya sizlere. (4970) Sonuçta ben de Alsay'ın bir çocuğuyum. (4971)

– Sen mi? dedi Ahat upuzun işaret parmağını Sakan pehlivanın gözlerine doğrultarak. (4972) – Sen Alsay boyundan mısın? (4973) Atasına lanet. (4974) Ne cesaretle sen kahramanın gümüş eyer takımından bahsediyorsun! (4975) Alsay olduğun doğru ise dediğin gümüş eyer takım Alsay'ın piri, kutsal bayrağı gibi değil miydi? (4976) Onu nasıl sancak beyin altına koyarsın? (4977) Alsaymış, Alsay'dan uzak dur. (4978) Çürüyen yumurtasın sen, namussuz...(4979)

– Yeter! diye bağırırverdi Sakan pehlivan. (4980) Ocaktan uzak, ateşin ışığı birazcık yetiştği yerde yatan eşek şu sestten ürküverip yerinden kalktı. (4981) Köpekler havladı. (4982) Sebepsiz yere inek böğürdü. (4983) Buzağı ses çıkardığında inek tekrardan geviş getirdi ve sakinleşti. (4984)

– Atasına lanet, ahmaklar! dedi Sakan pehlivan yerinden kamçının sapına dayanarak kalkıverip. (4985) – Bir işe yaramayan zavallılar! (4986) Bunlara da halk diyor. (4987) Gümüş eyer layık mı size? (4988) Kucaklayıp oturun. (4989) Keşke! (4990) Size gösteririm! (4991) Yarın kendiniz gelip ayağıma kapanırsınız. (4992) Yönetici gösterir. (4993) İyiliği bilmeyen zavallılar. (4994) Karakoyın'dan kovarsa sığınacak yer bulamazsınız. (4995)

Pehlivan bağlı olan atın yularını hemen çekiverdi ve dumandan islenerek kararan keçe dayanamayıp parçalandı. (4996) Ağır vücudu ile küçücük iri ata çabucak bindi. (4997)

Tabaka evin önündekiler kulaklarını verip sessiz kaldılar. (4998) Atın yürüyüşünden çıkan gürültülü ses bir zaman sonra kesildi. (4999) Koşan atla birlikte havlayan köpeklerin de sesi kayboldu. (5000) Sadece az önce dağa doğru pehlivan koştuğunda üzengisine yapışarak yarışan bir büyük köpeği Sakan tam burnundan kamçısı ile vursa gerek, ciyak ciyak bağırvermişti, işte o köpek ara sıra hala canı yanıp ses çıkarıyordu. (5001) Etraf sessizlik kucağındadır. (5002) Şu dev acımayacağını söyledi. (5003) Herkes düşünüyordu. (5004) Yarınki gün şüpheyle doludur. (5005) Korkmuyorlar da değil. (5006) Ocaktaki ateş yavaşlayıp közü sönmeye başladı. (5007) Karanlığın

göğüşünden itip karşılaşan tek ışık dayanak da bir anda düşüvermiş gibi göründü. (5008) Karanlık olduğundan Katşagül evden mumu tutatıp, kapı önündekileri akşam yemeğine çağırdı. (5009)

Çadır evin ağaçtan yapılan yan kısımları çok eski idi. (5010) Fırtına da yıkmış, yağmur da sinmiş boyası akıp, bayağı eskirmiş. (5011) Devenin derisinden yapılan kayışı da sertleşip kararmış. (5012) Kim bilir bazı yerlerinden kırmızı boya birazcık saklanmıştı belki. (5013) Ama evin içi loşlaşmış bu yüzden de kara boyası daha fazladır. (5014)

Delikli kulağı var kapa iç yağı koyarak pamuktan yapılan filtrenin bir ucunu yağ batırıp, diğer ucuna ateş yakmışlar. (5015)

Evde oturanların hepsinin baktıkları tek mumdur. (5016) Ağaç havanı ters çevirip, onun üstüne evin ortasına koyulmuş. (5017) Ortada sanki hasta birisi oturuyormuş gibi adamlar da etrafına toplanıp sönmemesi için dua edip yalvarıyorlardı. (5018)

Katşagül'ün verdiği erişte çorbasını herkes aynı büyük siyah ağaç tabaktan içtikten sonra, Ahat elini yüzüne götürüp dua etti. (5019) Sofra toplandı. (5020)

Darının artık bir kere sulanmaya ihtiyacı var, dedi Ahat. (5021) – Tohumları yeşermek üzere, bir kere su verirsek, verimli olacağız gibi. (5022) Aksi takdirde kuruyabilir. (5023) Hiç büyümezler. (5024)

Şu Dauılbay'ın adamları geçen seferdeki gibi yine de gürültü yapacaklar. (5025) Doğru düzgün sulandırmamıza izin vermeyecekler, diye Rıskul arkasına dönüp tükürdü. (5026) – O az gibi şu gümüş eyer takımı için yine kavga çıkardı. (5027) Önceden de istemişti, geçen sene de araya adam sokmuştu. (5028) Bir unutmuyor ki it oğlu it! (5029)

– Ee, o unutmaz, diye ah çekti Ahat iki avucunu birine biri sürüşdürüp bükür oturdu. (5030) – O, kötü birisidir. (5031) Sebepsiz yere kavga çıkarır. (5032) Dünkü Hokand zamanında bunun babası Sart Beyleriyle birlikte milleti sülük gibi emerdi, şimdi ise bu Rus Beyleriyle birlikte devam ediyor. (5033) Көп асқанға бір тосқан, demişler, buna ne çare? (5034) Su istemek zorundayız ama kahramanın eyer takımını da veremeyiz. (5035) Böylece çıkmaza girdik. (5036)

– Bu ne ya! diye Rıskul Ahat'a doğru döndüğü zaman mum az kalsın sönecekti. (5037) – Yer Dauılbay'ınki, su Dauılbay'ınki, otu bol yerler de Dauılbay'ınki. (5038) O

zaman gökteki Allah'ın yağmuru da Dauılbay'ın mı? (5039) Bu durumdayken yağmur da yağmadı ki. (5040) Su sormadan yağmurla da büyürdü bu darı. (5041)

– Yedi gün yağan yağmurdan yeldirip geçen iyi demişler. (5042) – Ahat Rıskul'u sakinleştirerek. (5043) – Sulandırmadan olmaz. (5044) O zaman mahsül alabiliriz yoksa çekeceğimiz açlık olur. (5045) İki-üç güne kalmadan bozdoğan gelene kadar suvarmamız lazım. (5046)

– Suvarsak suvaralım. (5047) Sonuçta her zaman gördüğümüz eziyet. (5048) En kötüsü yine kavga ederiz. (5049) Geçen sefer de tartışmıştık. (5050) Şu darı meselesi nereden çıktıysa artık. (5051) Hayvan beslemedikten sonra ekin ekerek Kazak hiçbir zaman zengin olmadı. (5052) Yere göz dikmek Sayram'daki Sartlara yakışır. (5053) Bize ne var ki. (5054) Elime tüfek alıp, dağdan geyik avlarsam bütün köye yemek bulurum. (5055) Su su diye sürekli bir birimize düşüyoruz. (5056) – Rıskul dayanamayıp yerinden kalktığında zaten zorla yanan mum havada yine sallandı. (5057)

Rıskul'un iri gölgesi evin yarım duvarını aldı. (5058) Eşik taraftan ağaçtan yapılan yan duvara asılan şişirilen karın göze çarptı. (5059) Dışarıda çıplak bacak akraba çocuklarının butları göründü. (5060) Kavrulmuş mısırı gömleğinin eteğine koyup kırırlatarak yiyordu. (5061)

– Şu zavallılar çoktan et yemediler. (5062) Yarın dağa gidip bir geyik avlayım... (5063)

– Yarın darı suvarmak lazım, geyik avlamayı şimdilik bırak, yavrum, dedi Ahat. (5064) – Güçlü birileri olmazsa şu zalimler karşı çıkabilir. (5065) Sinirlenerek gittiler ya. (5066) Neyse boşver onları, bir çaresi bulunur. (5067) Hadi, dombıra nerede? (5068)

Katşagül fırlayıverip eski sandığın arkasındaki dombırayı aldı. (5069) Dombıra ilk önce uçan toy kuşu gibi eğilimsiz bir şekilde uygunsuz olarak hareket etti ve sonradan bir ritme geldi. (5070) Ahat başlamadan önce boğazını temizledi ve aksırdı. (5071) Kaftanını omzuna attı. (5072) Mısır kırırlatan çocuklar da sessiz kaldı. (5073)

Düniye bir qıysıq jol burañdağan, (5074)

Baq taysa da erge dāwlet quralmağan. (5075)

Künine toqsan toğız bāle körseñ, (5076)

Sonda da küder üzbe bir alladan...(5077)

Dünya destan (5078)

Evvela baştan (5079)

Akıllı düşman iyi (5080)

Aptal dosttan, hayhay! (5081)

– Doğrudur, doğru, diye Rıskul yerine tekrar oturdu. (5082)

Baykuş sallanıyor yar başında (5083)

Yoksulun günü var mı zenginin yanında. (5084)

Dost gibi görünen düşmandan koru, Allah'ım, (5085)

Kurt bile düşmanlık etmez yoldaşına, hayhay (5086)

Kahverengi kaz, ördek (5087)

Kanatını sürükleyerek (5088)

Yalan dünya geçer gider (5089)

Oh, ah diyerek, hay-hay. (5090)

– Hey, ağabeycim, bu tam it oğlu it hakkında ya! (5091) Dauılbay'ın dalkavuğu. (5092) – Rıskul şarkıyı rahattanarak dinledi. (5093) – Bu önceden söylediklerinden farklı imiş. (5094)

Ahat yavaşça kulağa hoş gelen sesi ile usulünce söylüyordu. (5095) Ezginin sesi ona dâhil olup o da adam gibi dokunaklı bir şekilde çıkıyordu. (5096)

Düşman atına binbe yeleği güzel diye (5097)

Kötü ile yoldaş olma zengin diye. (5098)

Qazanat'ın çocuğuna bakmam diye (5099)

Ayağınan hastalandı diye. (5100)

Aşirgöl, Zeynep (5101)

Konuşuyorum (5102)

Yalan dünya geçer gider (5103)

Oh, ah diyerek, hay-hay. (5104)

Bu sese Dau-Baba'dan hafif esen Ala Dağlarının akşamki rüzgarı da katıldı. (5105) Herkes Kazanat'ın kim olduğunu tahmin ediyor. (5106) O dünkü Alimbek kahramandır. (5107) Yakasını düşmana yırttırmayan, ne kadar güçlü olsa da başını yere eğdirtmeyen büyük uzun çınardır. (5108) Ama yine de yem olmak nedir ki? (5109) Neden bahsediyor bu Ahat? (5110)

–Yem olmanın ne olduğunu gösteririm ben onlara! diye Rıskul kapıya doğru baktı. (5111) – Allah Dauılbay'a avuç açtırmasin. (5112) Kazanat'ın çocuğuna Dauılbay yardım etmesin isterse. (5113) Dauılbay'ı bırak da o Alsay değil ki. (5114) Kendi akrabamız arkadan vurmadı mı? (5115) Sakan'ı diyorum. (5116) Kurt bile aynı yuvadan çıkan kardeşine ihanet etmezmiş. (5117) Bunun yaptığı ne o zaman? (5118)

Dışarıda Katşagül kazanın dibini temizleyip, bulaşık s köpeğe döküyordu. (5119) Yukarıdan gökyüzüne örtülen değerli taş gibi parlayan yıldızlar görünmeye başlamıştı. (5120) Dau-Baba'nın yukarisından kayan bir yıldız doğu-kuzeydeki Kulan'ın tam üzerine düştü. (5121) Katşagül: (5122)

– Bismillah, bismillah, dedi. (5123)

Komşu evden köpek uludu. (5124) Yıldız kaydığında köpeğin uluması nedir ki? (5125)

IX

Koğuşun anahtarı her zamankisinden erken açıldı. (5126) Turar genelde geç gelmesi lazımdı. (5127) Rıskul endişelenip iki gözünü kapıdan alamadı. (5128) Nöbetçi Turar'ın yerine iri, uzun boylu birisini tüfekte iterek koydurttu. (5129)

– İstedğin bu ise al bakalım. (5130) Taş döşemeye yat yapışıp! (5131) – Nöbetçi demir kapıyı şingirdatarak kilitledikten sonra, küçücük delikten biraz bakakaldı ve sonradan gitti. (5132)

Rıskul şaşırdı. (5133) Onun hiçbir şeyi anlamadığını gören misafir: (5134)

– Merhaba! diye elini uzattı. (5135) Rıskul pehlivanlıkla ünlü olan biri olmasına rağmen misafirin kürek gibi eli Rıskul'un elini gömüverdi. (5136)

«Bu kasten benden bir şeyler öğrenmek için gönderilen casus olabilir». (5137)

Rıskul'u sorgulamaya sık sık götürürlerdi. (5138) Onu gözlüklü zayıf bir Rus sorgulardı. (5139) Çok zayıf hasta gibi birisi. (5140) Galiba, uzun yaşamayacağını inandıktan sonra üzülp, öfkesini tutuklulardan çıkarmak mı istiyor, nasıl olsa eziyet çektirirdi. (5141) Rıskul'a: (5142)

– Ortakların kim? (5143)

– Yöneticiyi öldürmeye sana kim emretti? (5144)

– Imparatora sövdüğün doğru mu? (5145) – Benzeyen sorular. (5146) Her zaman sorduğu aynı şeyler. (5147) Rıskul'un da cevabı her zaman aynıdır. (5148) Sonunda sorgu hâkimi dayanamayıp ölecesine bağırır, nöbetçi Rıskul'u koğuşa geri getirir. (5149) «Başka çare bulamayınca bunu göndermişler demek ki.» (5150)

Rıskul davetsiz misafirden uzak durmaya çalıştı. (5151) Misafir ise sohbet etmeyi denemişti. (5152) Rıskul ise Rusçasını anlamamış gibi somurtarak oturdu. (5153)

– Benim adım İskender, dedi uzun boylu kızıl sakallı. (5154) – İskender Bronniykov. (5155) Önceden genel koğuştaydım. (5156) Sen sıkılma diye beni buraya gönderdi. (5157) Sen ise mutlu değilsin, bu nasıl? (5158)

– Bilmiyor, diye söylendi ve Rıskul boynunu içe çekip cekpenin yakası ile yüzünü kapatıp, arkasını verip yattı. (5159) Turar'ın gelmesini bekleyip, tedbirli yattı. (5160) Koridordan azıcık ses çıktığında hemen başını kaldırıp dinledi. (5161) Ama bugün de Turar gecikti. (5162)

«Zaten avuç içi kadar dar yere bunu kapatmaları neydi? (5163) Çocuğumla bana yetmeyen yerin bu neresine yatacak? (5164) Zaten havasız. (5165) Kapı açılana kadar şaşırmış balık gibi ağzımızı açıp, nefes almaya çalışıyoruz. (5166) Şimdi daha iyi oldu. (5167) Kaç güne göndermişler acaba? (5168) İçini kurut yiyen zalim!» (5169)

Demir yatağın tahtaları sürekli düştüğünden Rıskul iki tahtayı yere koyup onun üzerine otururdu. (5170) İşe yaramayan yatak boşuna yer alıyordu. (5171) Bronniykov ilk önce onun kenarına oturdu. (5172) Ağırlığını koymaya korktu, parçalanır diye düşündü. (5173) Zaten eğilip zor duran yatakmış. (5174)

Yalnız pencere ak basan göz gibi sisleniyordu. (5175) Gün batıp, karardığı zamandır belki. (5176) Pencerenin dışından oraya buraya dolaşan nöbetçinin ayakkabısının hayaleti gibi gölge görünür. (5177)

Bronniykov şu kuyu gibi taş çukuru görüp, önceden kaldığım yer bunun yanında geniş saray gibimiş. (5178) Demek ki, dedi o. (5179) – Şu Kazağın cezası bizimkinden daha ağır mı? (5180)

– Hey, arkadaş, dedi o sesini yavaşça çıkarmaya çalışıp. (5181) – Suçun ne? (5182)

Rıskul cevap vermedi. (5183)

– Niye tutuklandın diyorum? (5184)

Rıskul buna dönüp bakmıştı, iki gözünden hançer çıkacakmış gibi soğukmuş. (5185) Bronniykov'e gözlerini almadan dik dik baktı ve tekrardan arkasını vererek yattı. (5186)

Artık Bronniykov ne yapacağını bilemedi. (5187) «İtlere bak sen, hapishane yöneticileri beni böyle cezalandırmış demek ki. (5188) Nöbetçi ile çıkan kavga yüzünden. (5189) Şu yatan bir cellattır kesin. (5190) Beni öldürmesi için bilerek buraya getişmişler. (5191) Dövüşürse kolayca pes etmez. (5192) Ama uyuyakalırsam suikast yapar. (5193) Dikkat et, İskender. (5194)

Bronniykov oturamayıp, dar yerde ayakta durup kaldı. (5195)

– «İkinci vaktinin gölgesine benzeyen birisiymiş, dedi Rıskul içinden. (5196) – Dirseğinden vurarak düşürsem mi acaba? (5197) Niye üzerime abanıyor? (5198)

Koridorda nöbetçinin ayakkabısının topuğu takırdadı. (5199) Taş döşemeye değdiği zaman topuklu ayakkabı tabutun kapağına çivi çakıyormuş gibi şak diye ses çıkarıyor. (5200) Cehennemin kapısını gözetleyen azrail gibi; şu ses şak şak ederek miyındı şağıp jatqanday, istemeden tüm vücudun titreyip, keyfin kaçır. (5201)

– Ah, tövbe, tövbe, dedi Rıskul sesle. (5202)

Bu bir gün daha geçti dediği belki. (5203) Rıskul: (5204)

– «E, tövbe», dediğinde Bronniykov meraklandı. (5205) «Bu kolay birisi değil, dedi içinden. (5206) – Jetisu'ın valinden bahsediyor». (5207)

– Taube'yi nerden biliyorsun? diye sordu. (5208)

Rıskul hiçbir şeyi anlamadan gözlerini fal taşı gibi açarak ona bir baktı ve tekrardan yatıverdi. (5209)

– Eee, tövbe, dedi tekrardan. (5210)

– Vali fon Taube senin arkadaşın mı, yoksa ona şikâyet etmek mi istedin? (5211)

– Hey, ağzına geleni söyleme! dedi Rıskul başını hemen kaldırdı, beni alay ediyor diye düşünerek. (5212)

Nöbetçi küçükçük deliğin kapağını kaldırıp, içeriye baktı. (5213) Koğuşun ortasında hala duran Bronniykov'u, döşemede kendini büküp yatan Rıskul'u gördü. (5214) Hoşuna gitti. (5215) Demek ki ikisi anlaşılamamış. (5216) Bu ikisinin kavga etmesi gerek. (5217) Birbiriyle çatışması lazım. (5218) İki tutuklu bir birine düşseler nöbetçinin işi kolay olur. (5219) Bir birini ifşa eder. (5220) Bunların sıkı fıkı olmaları kötüdür. (5221) Allah korusun. (5222)

Küçükçük deliğin kapağın tekrar kapandı. (5223) Demir topuklu ayakkabının sinirleri bozan sesi git gide uzaklaşıyordu. (5224)

Koğuşun penceresinden artık bulut da geçti. (5225) Dışarıdaki nöbetçinin ayakkabısı da görünmüyor. (5226) Yerde yatan Kazağın da yüzü gözükmüyor. (5227) Tabanı yok zindanın dibinde dururken insanın delirmemesi, gayretini yitirmeyip beyninin zehirlenmemesi zordur galiba. (5228) Öyle bir duruma düşmemenin çaresine bakan Bronniykov uzaktaki yaşlı annesini, üç çocuk ile Tanya'sını düşündü. (5229) Onlardan yılın başında ayrılmıştı, şimdi ise yaz ortasıdır. (5230) Kader bunu dünyanın bir ucuna bıraktı. (5231) Kara fırtınanın onu bu kadar uzağa uçurur diye kim düşünmüştü. (5232) Artık eve dönme umudu biraz olsun hayalinde vardı, bugün ise gündüz olan kavgadan sonra sürem uzamazsa, kesin azalacak değil. (5233)

«Tanımadığım bir Kazağın ağıl temizleyen çocuğunu savunmak bana mı kalmıştı?» diye bir düşündü ve bu düşüncesinden hemen vazgeçti. (5234) – Adaletsizlik olduğu yerde ben tarafsız kalamazdım. (5235) Bizim ilk baştaki sloganımız adaletsizliğe karşı değil miydi? (5236) Böyle bir şeyi görmezden gelirsem zavallı haline düşmeyecek miyim? (5237)

Gündüz gördüğü Kazak çocuk zifirli karanlıkta gözü önüne geldi. (5238) Karakuşun küçükçük yavruya doğru yukarıdan süzülerek uçtuğu an. (5239) Yumruğunu sıkı esmer çocuk. (5240) «Kendisi de aslan yüreklemiş. (5241) Küçükçük olsa da iri adamı itiverdi. (5242) O zaman laleyi nöbetçi ezmesin diye çabalamıştı. (5243) Hayret,

küçücük lale çiçeği için viyaklayıp, zalime karşı çıktığında ben niye soylu çocuğu korumayacağım ki».(5244)

Bu düşünceden sonra Bronniykov omzunda ağır taş düşmüş gibi hafıfledi. (5245) Koğuşa kapatılmanın pişmanlığı sönmeye başladı. (5246) Şu yerde yatan kahırlı Kazak da sanki o kadar korkunç birisi değil. (5247) Gönlünü avlayıp, konuşmak için henüz geç değil diye düşündü. (5248) «Hiç olmadı bir denerim onu».(5249)

Aniden baldırı cız ediverdi. (5250) «Şu lanet olası böyle bir taş koğuştan nereden geliyor?» diye şaşırdı tahtakurusunun soktuğu baldırını kaşımak için eğilip. (5251)

Kan emen böcekler gece olunca hücum etmeye başlamışlar. (5252)

Baldırını kaşımak için Bronniykov tam eğilecekken Rıskul yerinden hızlı bir şekilde kalkıverdi. (5253) Onun her bir adımını takip ediyormuş. (5254) Karanlıkta görebilme özelliğini hapishane yok edemedi. (5255) Zifiri karanlık gecelerde at bakarak büyüyen Rıskul'da baykuşda olduğu gibi sezgi gücü yüksekti. (5256)

Bronniykov şaşırdığından: (5257)

– Tahtakurusu, tahtakurusu, dedi. (5258)

Dediğini Rıskul anlamadı. (5259) Bu anlaşmazlığın sonunun ne olacağı belli değildi, koridordan ses çıktı. (5260) Rıskul hemen kulağını verdi. (5261)

– Turar, dedi o içinden zifiri karanlıkta. (5262)

Sart sart edilip kapı açıldı. (5263) Nöbetçi içeriye çocuğu koydu ve fenerin ışığı ile koğuşun her tarafına baktı. (5264) Ortada şaşkın şaşkın bakakalan iki tutukluyu görüp, razı olmuş gibi aksırdı ve kapıyı tekrar kilitledi. (5265)

«Bu nasıl?» dermiş gibi çocuk kapı önünde durakladı. (5266) Babasını yanında kaba sakallı adamı fenerin olur olmaz ışığı ile tanır gibi oldu. (5267) «Gerçekten o mu? (5268) Beni koruyan adam mı?» (5269)

Bronniykov çocuğun yüzünü iyice tanımasa da, gündüz olan kahramanın ta kendisi olduğunu hemen anladı. (5270) Sevindiğinden yüksek sesle Rusça: (5271)

– Bu sen mi?! dedi. (5272)

– Evet, benim, diye Turar da Rusça cevap verdi. (5273) – Buraya nasıl geldiniz? (5274) Ha anladım, anladım. (5275) Söylemenize gerek yok. (5276) Benim yüzümden başınızı belaya soktunuz. (5277) Suçlu benim. (5278)

Rıskul ise hiçbir şey anlamıyordu. (5279)

– Hayırdır, bu kim, Turar? (5280) Dayın gibi sohbete başladın. (5281)

– Bu iyi adam, baba, diye Turar gündüz olan olayın hepsini anlattı. (5282)

– Nerden bileyim, bana kasten gönderilen casus diye düşündüm. (5283) Çok teşekkür ederim, kardeşim, diye Rıskul karanlıkta Bronniykov'un elini bulup iyice sıktı. (5284) – Bu Rusların içinde de delikanlıları vardır muhakkak. (5285) Bak sana, korkmadan nöbetçinin kendisine karşı gelmiş. (5286)

Artık Rıskul yeni arkadaşına yanından yer verdi. (5287) Ayakta durduğundan ayağı ağır Branniykov sanki dört kat döşemenin üzerine oturmuş gibi rahatça yerleşti ve : (5288)

– İyi, dedi. (5289)

– Bulmuşsun iyiyi sen, diye güldü Rıskul. (5290) Rusların «horoşo'sını» anladı. (5291) – Siyah taş uyumak istediğinde pamuk olur dedikleri budur galiba, dayan arkadaşım! (5292)

– Ne diyor? diye sordu Bronniykov Turar'a. (5293)

Turar anlattı. (5294)

– Baban gerçekten de cesurmuş, dedi Bronniykov. (5295) Sen gündüz nöbetçinin dediği gibi haydutun çocuğu değil, cesurun çocuğusun. (5296)

– Ne diyor? dedi Rıskul. (5297)

Turar Kazakça'ya çevirdi. (5298)

«Benim gibi siyasi tutukluya, «Kanlı Pazar'ın» çatışmasını gören adama cesaret gösteren bu galiba kolay Kazak değil». (5299)

– Hadi, tanışalım. (5300) Benim adım İskender Bronniykov. (5301) Senin peki? diye kabasakallı Turar'a baktı. (5302)

– Benim adım Turar. (5303) Babamın Rıskul. (5304) Gündüz demiştin ya. (5305)

– Rıs-kul, diye hecelere ayırarak söyledi Bronniykov. (5306) – Rıskul. (5307)
Buraya nasıl geldiniz? (5308)

– Ne diyor, dedi Rıskul. (5309)

Burada ne için oturduğumuzu soruyor. (5310)

– Ee, onun uzun hikâye olduğunu söyle, diyerek Rıskul yatıverdi. (5311)

– Ee, o uzun hikâye, dedi Turar Bronniykovke. (5312)

– Anladım, diye İskender çocuğun omzunu el yordamıyla buldu, sırtına vurdu. (5313) Tanrı'ya şükür, zamanımız çok, acele etmeden dinlerim. (5314) Şimdi bu tahtakurusunu ne yapacağız? (5315) Beni bırakmıyor birtürlü. (5316) Galiba, yadırgamıştır? (5317) Görüyorum, sizlere dokunmuyor. (5318)

–Ne diyor? dedi Rıskul. (5319)

– Öylesine tahtakurusunu diyor. (5320) Sokuyormuş sürekli. (5321)

–Zavallının kanı tatlıdır galiba, diye Rıskul kıs kıs etti. (5322) – Sokulmanın ne olduğunu henüz görmemiş ki. (5323) Söyle ona sokulmanın nasıl olacağını. (5324) Hey, arkadaş...(5325)

Rıskul Bronniykov'un dizine elini koydu. (5326) «Kendisinin ayağı da devenin kalçası gibiymiş» dedi içinden. (5327)

– Hey, arkadaş! (5328) Sen tahtakurusuna üzülme. (5329) Nedir ki o! (5330) Atcalmanı³⁰⁸ de sen. (5331) Atcalmana dalattırmadılar mı seni? (5332)

– Ne diyor? (5333)

Turar Rusça'ya çevirdi. (5334)

– Hayır! Hayır! diye tüm vücudu titremiş gibi oldu Bronniykov. (5335)

– O zaman dinle. (5336) Beni bu koğuşa götürdükten bir hafta sonra üç tane atcalman getirdiler. (5337) Üçüsünü de aç bırakmışlar, zalimler. (5338) Unutma arkadaş, dünyada aç atcalmandan aç kurt daha iyidir. (5339) Dalamaya başladıklarında canın acıyıp, girecek delik bulamazsın. (5340) Yakalamak istersen yakalattırmaz. (5341) Vurmak için de değnek yok. (5342) İki el, iki ayağını ne zamana kadar sallarsın? (5343)

---

³⁰⁸ Farenin bir çeşidi.

Ama ben hile yapmayı başardım, atasına lanet. (5344) Ölmüş gibi yapıp, kılımı bile kıpırdatmadım. (5345) O zaman atcalman, atasına lanet, ayağını rahatça dalamaya başlar. (5346) Aniden yakaladım. (5347) Elimi de dalayıp, çok acıtır. (5348) Bir ezdiğimde ölüverir. (5349) İşte öyle olmuştu, arkadaş. (5350) Tanrı sana göstermesin. (5351) Gündüz gösteririm, arkadaş, yara izlerini. (5352)

– Evet, daha kötüsü olamaz, dedi Bronniykov Turar'ın çevirisinden sonra. (5353) Turar, sen ise delikanlıymışsın. (5354) Rusça'yı nerden öğrendin? (5355)

– Hapishanede. (5356) Prihodko Beyin çocuklarından, tutuklulardan, nöbetçiden. (5357)

– Okuma yazmayı biliyor musun? (5358)

– Biraz. (5359) Prihodko Beyin Nataşa denen kızı yardım ediyor. (5360) Arkadi ise benimle düşman. (5361)

– Nöbetçilerden nasıl öğreniyorsun? (5362)

– Nasıl olsun ki? (5363) Söylediklerini dinliyorum ya. (5364) Mesela, gündüz gördüğünüz nöbetçinin dediklerini nasıl unutacaksın...(5365)

–Ee, gündüz olanlar mı? (5366) Ee, o biçare birisi. (5367) Sen biliyor musun? (5368) Onun kendisi de tutuklu. (5369) Ama nöbetçi yapmışlar. (5370) Eğer görevini iyi yaparsa, yemeğinin karşılığını alır, yani süresi azalır. (5371) Hapishaneden erken çıkar. (5372) Bazıları ise serbest bırakıldıktan sonra da kendi istekleriyle hapishane görevinde kalırlar. (5373) Gündüz ikimizin gördüğümüz arkadaşımız işte böyle bir zavallı. (5374) Yeter, onu boşverelim...(5375) Senin eğitimin için ne yapsak acaba? (5376) Sen çok şey öğrenmek zorundasın, kardeşim. (5377) Öğrenmek zorundasın. (5378) Anladın mı? (5379) Çok, çok okuman lazım! (5380)

***

Bu sefer kapının kendisi değil, insanın başı sığar sığmaz deliği açıldı. (5381) Tutukluya yemek vermek için bilerek yapılmış. (5382)

– Al, şu yemeği! diye sert bir ses işitildi. (5383) – Çocuğunla, ikinize. (5384) Şu misafire ise bugün akşam yemeği verilmesin diye emretiler. (5385) Değerli misafirin ya, Rıskul, belki kendi yemeğini vereceksi ona. (5386) Ha ha haa! (5387)

Nöbetçi alay ederek güldü, belki, tam yerinde söyledim diye düşündüğünden kendi dediklerinden razı bir şekilde gidiyordu. (5388n) Küçük siyah ekmek ile bir kepçe cıvık çorba imiş. (5389) Ekmeği tutkal gibi, galiba budayın ununa fasulye, arpa ununu karıştırmışlar, nasıl olsa tatsızdır. (5390) İçine küşala koyup köpeğe verilecek hamur gibi. (5391)

– Gel, arkadaş, dedi Rıskul karanlıkta el yordamıyla tencereyi ortaya koyup. (5392) Suyu karışarak yumuşamış olan siyah ekmeği üçe bölüp, ilk önce Bronniykov'e sundu. (5393)

– Hayır, teşekkür ederim, diye Bronniykov istemedi. (5394)

Rıskul onun avucunu açıp, ekmeği verdi. (5395)

– Al, Turar, dedi karanlıkta çocuğunu elini bulup. (5396)

– Ben yemeyeceğim, baba, Beyin mutfağında yemiştin. (5397) Aşçı iyi birisidir. (5398) Kendin ye, baba. (5399)

– Sen nezaketi bırakıver. (5400) Hadi, ye, aç kalırsın, diye babası üzerine titredi. (5401)

Turar'ın aç olmadığı doğru idi. (5402) Nataşa ile yaklaşık bir saat alfabeyi öğrendikten sonra, beyin kızı onu mutfağa götürüp, yemek vermişti. (5403) Prihodko beyin çalışanları boş konuşmalarla işi olmayan, kendi işini iyi bilen çocuğu sevmiştiler. (5404) Ne varsa paylaşıp, yardım ederlerdi. (5405)

– Teşekkür ederim size, dedi Bronniykov duygulanarak. (5406) – Yemek için, misafirperverliğiniz için. (5407) Şu ahmak bilerek yemek vermeyip, sizler benden yemeği kıskanasınız diye siyaset yapıyor. (5408) Onların kötü niyetlerini yerine getirmediğiniz için teşekkür ederim. (5409)

Karanlıkta çocuğu buldu. (5410) Başını sıvazladı. (5411) Bronniykov'un hareketini fark eden Rıskul da eli ile çocuğunu aradı. (5412) Turar'ın başını sıvazladığında eli Bronniykov'un eline değdi. (5413) Bronniykov, kökpar oyuncusunun çam ağacı gibi sert elini sıktı. (5414) Bu yaptığı rızalığını, arkadaşlık niyetini gösterdiği idi. (5415)

– Saçları uzamış, dedi Rıskul çocuğunun başını avucu ile sıvazlayarak. (5416) – Ustura yok. (5417) Her zaman kendim alırdım saçlarını. (5418) Şimdi ise ustura yok. (5419) Hapishanede ustara kullanmaya izin vermez. (5420)

Turar babasının saç aldığını hatırlayıp kendiliğinden titredi. (5421) Rıskul Turar'ın saçını sabunlayıp yumuşatmadan kuru halde alırdı. (5422) Çocuğun başını iki dizinin arasına sıkardı. (5423) Çocuk: (5424)

–Baba, ağrıyor, yumuşatayım, derdi. (5425)

– Dayan! (5426) Erkek için bu nedir ki. (5427) Önceden biz çocukken saçımızı koyunun kaburgası ile alırdı. (5428) Ona da dayanırdık, diye cesaretlendirirdi. (5429) Turar'ın gözlerinden yaş damlar. (5430) Ama göstermeye çalışır. (5431) Dayanırdı. (5432)

– Alimbek dedesi gibi kahramandır, diye Rıskul överdi. (5433) Çocuk ise buna razı. (5434)

Alimbek dedesi gibi olmak çocuğun eskiden hayalidir. (5435) Sık şımartmayan, övmeyen Rıskul kendisini Alimbek gibi kahramana eşleştirmesine Turar çok sevinip, havalara uçardı. (5436)

Saçlarının uzadığı doğru idi. (54387) Para toplayıp, pazardaki kuaföre gitmek istese de Priyhodko Bey: (5438)

– Kestirme! diye izin vermedi. (5439) Onun bu hareketini Turar anlamamıştı. (5440) Babası ise zorlanıyordu. (5441) Çocuğun sert, kalın saçlarını güçlü elleriyle sıvazlıyordu. (5442)

Bronniykov'a tahtakurusu rahat vermedi. (5443) Rıskul ile Turar'ı da sokuyor. (5444) Ama yine de yeni gelen adamın kanına daha çok meraklıydı. (5445) Bronniykov: (5446)

– Bu tahtakurusu taş koğuşun neresinden çıkıyor, diye şaşırdı. (5447) İki eliyle sürekli üstünü başını tırmaladı. (5448)

– Sence nerden çıkıyor bu böcekler, der Rıskul Turar'ın çevirisinden sonra. (5449)

– Alışırısın. (5450) İnsanın alışmayacağı hiçbir şey yoktur. (5451) Dayan! (5452) Sen

kendin Petersburg'dan geldiysen böcek görmeyen aristokrat soyundansındır herhalde. (5453) Biz ise tahtakurusu gibileri küçük yaştan tanıyoruz. (5454)

Bronniykov güldü. (5455)

– Benim kim olduğumu söylemek için uzun zaman lazım. (5456) Yetişiriz. (5457) Zamanımız çok. (5458) Ne yapacağız ki başka. (5459) Şimdi ise uyuyalım. (5460) Çocuk yarın erken kalkacakmış. (5461)

Ama Bronniykov hemen uyuyamaz. (5462) Tahtakurusu üstü başını şişirmiş. (5463) Tüm vücudu kızarmıştı. (5464) Ama uyku da arsızdır. (5465) Kirpikleri kapanıp, uyku onu uzaktaki Petersburg'e götürür. (5466)

Kısa bir süre uyuduktan sonra, Rıskul çocuğunu omzundan silkerek: (5467)

– Uyan, Turar! (5468) Nöbetçi gelene kadar dinle beni! dedi. (5469)

X

Sonbaharın sıcak günlerinin biri idi. (5470) Hiçbir tehlike de yok. (5471) Gökyüzü açık, ağlayacak gibi olan küçük çocuğun gözleri gibi çok güzel. (5472) Etraf beladan uzak gibi göründü. (5473) Sadece gökte bıldırcın gözetleyen bozdoğanlar kanatlarını bazen açıp, bazen gizleyip yem arıyor. (5474)

Böyle bir barış zamanında Alsay- Salık boyu şeytan dürtmüş gibi tamamen Dauılbay'ın köyüne gitti. (5475)

Atlı, yaya insanlar kalabalık köyün üstündeki, Şanke pınarın başındaki mezarın yanından geçiyordu. (5476) Toprağı henüz soğumayan genç tümseğin yanına geldiklerinde hepsi de durakladı. (5477) Tam dün hayattaydı. (5478) Hayatını umut ile geçiren, duasını bırakmayan insan idi. (5479) Beklenmedik anda can verdi. (5480) Bu köpek gibi hırılдаşan acımasız dünyada Berdikul denilen birisi olmamış gibi tümsek sessiz sakindi. (5481) Hayatta sahibi ne kadar uysal ise, mezarı da öyleydi. (5482)

Rıskul attan iniverip, ağabeyinin mezarının önünde dizlerini büküp oturuverdi. (5483) Kuran'ı bilmiyordu, dua okuyamadı. (5484) Sessiz oturduktan sonra sonunda: (5485)

– Ağabeyim! (5486) Ne suçumuz vardı? (5487) Ne yapacağız artık, söylesene! diye tümseği kucaklayıverdi. (5488) Toprak sımsıcakmış, yüzünden sanki Berdikul öpmüş

gibi tüm vücudu siz etti. (5489) Ağabeysi sadece toprak görünüşüne değişmiş, yoksa hayatta gibiydi. (5490) Kendi elliriyle gömse de, hala birşeylerden umutlu idi. (5491)

Birisi gelip, koltuğundan kaldırdı. (5492)

– Sen güçlü olmazsan, biz ne yapacağız! (5493) Kalk hadi! (5494) Küçücük soydan tek şahin sen derken, bu ne zayıflık? (5495)

Bu Ahat idi. (5496) Yaşlanmasına rağmen yüzünden güzellik, gözünden ışık henüz gitmeyen, kırılmış sakallı Ahat Rıskul’u yanına oturttu. (5497) Eski siyah kadife takkesini taktı. (5498) Ondan sonra dua okudu. (5499)

Herkes dua etti. (5500) Birisinin sesi çıkmıştı, Ahat yavaşça: (5501)

– Yeter, dedi. (5502) – Sen ağlarsan da Berdikul kalkmaz. (5503) Gözyaşından ölenler tekrar dirilecekse, Alimbek kahramanı, dünkü Sokır kahramanı diriltirdik ki. (5504) O zaman bize kimse dokunamazdı. (5505) Yapacak bir şey yok. (5506) Ağlama. (5507) Gidelim yöneticiye. (5508) Durumu anlatıp, bedelini ödetelim. (5509) Onun önünde suya düşen külçe gibi kemrilip, üzülmemiz doğru olmaz. (5510) Sayımız az olsa da, zayıf olmayalım. (5511) Az olana güç lazım. (5512) Güçsüz olana herkes istediğini yapar. (5513) Birbirimizden ayrılmayıp, bu yaptıklarının cevabını alalım. (5514) Ne diyeceğini yönetici kendisi bilir. (5515) Sonrasına bakarız. (5516)

Yöneticinin köyü dağın yamaç kısmında. (5517) Etrafındaki köylerin ne yaptıklarının hepsini görebilmek için yönetici mekânı sanki isteyerek yukarıdan diktirmiş. (5518)

Ağaçların sararmaya başlayan yapraklarını toz tutmuş. (5519) Sonbahar da olsa hava sıcak. (5520) Kelebekler bile sıcaktan inilideyip, bitki üstünde zorla oturuyor. (5521) Yolda gelen insanlardan korkarak beceriksizce uça da hemen tekrar konar. (5522) Sadece kırlangıçlar sıcaklığa önem vermeden kararmaya başlayan mavi gökyüzünde süzülerek uçuyordu. (5523)

Rıskul çoktan farketti: bir grup kırlangıç onlarla birlikte uçuyordu. (5524) Bunu tecrübeli avcı Rıskul’un dikkatli gözleri fark etti. (5525) Diğerleri önem vermedi. (5526) Kırlangıçlar toplanıp, yaşlı gruba cıvıdayarak kendi dillerinde sanki başsağlığı diliyorlardı. (5527) Kırlangıç hakkında biz ne biliyoruz? (5528) Uçan çok mahluğun biri deriz. (5529) Onların başka kuşlardan ayrılıp, insanlarla yakınlaşıp, insan mekânına yuva

yapmalarının sırrı nedir? (5530) Yuvasını diğer kuşlar gibi değil de, balçık ile kılı karıştırarak örüp, sağlam bir yuva yapabilmelerinde ne anlam var? (5531) Yavruları düşmesin diye ayaklarından bağlamayı onlar nerden biliyor? (5532) Demek, onlar insanların halinden anlamaz diyebilir miyiz? (5533) Şimdi bile bu gelişleriyle Alsaylıların derdine ortak olmadıklarını kim söyleyebilir? (5534)

Kuş bile merhametlidir. (5535) İnsan ise insanı öldürebilir. (5536)

Ama şimdi avcı kırlangıçların insanların derdine ortak olmaktansa kendi dertlerinin peşinde olduğunu anladı. (5537) Ot örten yol ile yürüyen kalabalıktan ürken çekirgeler kenara çıkıverdiklerinde kırlangıçların avladığını sadece Rıskul görebildi. (5538)

«Kırlangıç sen de yırtıcısın. (5539) Ben de yırtıcıyım. (5540) Ne hayli hayvanın kanını döktüm. (5541) Ama bizim yırtıcılığımız Allah'ın emrinden öte değil. (5542) Yaradılış öylece yazmış. (5543) Ben teke atacaksam: «E, hayvan, senin suçun yok, aç oturan insanların yemeği yok» diye atarım. (5544) Kırlangıç sen isen yuvadaki yavruların için avlarsın. (5545) Ama insanın insanı öldürmesine hangi açıklama yapabiliriz? (5546) Kırlangıç kırlangıcı öldürmez. (5547) Dün Ahat dedi ki: «Kurt bile arkadaşına düşmanlık yapmaz». (5548) O zaman insanoğlu kurttan da korkak mı yani? (5549) Bir dedenin çocukları bir birinin kemiklerini kırıp, ciğerini ezebiliyormuş. (5550) Niye böyle? (5551) Allahım, niye böyle? (5552) Yöneticimiz Dauılbay da Salık boyundan, onun haydutu Sakan da Salık, biz de Salık. (5553) Hepimiz Şilmembet Şımır boyundan geldik. (5554) Dulat'ın duan boyundanız. (5555) Domalak annenin karnınanız. (5556) O, kutsal anne! (5557) Senden de katiller doğarmış. (5558) Düşman değil, yabancı değil, öz kardeşini öldüren ne kadar zalim! (5559) Demek ki akraba arası sağlam değil. (5560) Bakarsan, soya göre taraftar değil, zenginler, ulaklar bir tarafta. (5561) Zengin zengini bulur, dere dereye kavuşur dedikleri buyumuş. (5562)

Üstündeki sahibinin derin düşüncelere daldığını anlayan al don at acele etmeden yavaşça yürüyordu. (5563) Rıskul ah çekip, başını kaldırdığında altındaki atı da sanki atılacmışcasına, dizgini boşalt demek istediğini gösterip boynunu yay gibi eğdi. (5564) Doru ata binen Ahat Rıskul'a yaklaşıp: (5565)

Unutma! (5566) Kendini tut! (5567) Boş öfke ile uzağa gidemezsin. (5568) Kardeşimizi öldürdüğünde gövdemiz öfke ile dolmazsa, öyle bir gövdeye saman koyup,

deri yapmak daha iyi. (5569) Ama öfkeyi de akılla yenmek gerekiyor. (5570) Yöneticinin, Şimkent'ten gelen sancak beyin önünde iyi davranalım,— dedi. (5571)

Rıskul sessiz kaldı, gözlerini almadan dağın yamaş kısmına baktı. (5572) Yönetici köyü görkemli şehir gibi görünüyordu. (5573)

***

Arkasını dağa veren sarayın kuzey tarafındaki kapısı açılmış. (5574) Kuşluk vaktinde kırmızı içen Dauılbay'ın çekik gözlerine aşağıdan gelen kalabalık ilişti. (5575) Yanındaki değerli misafirinin soğuk kırmızı azıcık sarhoş olmuş tu. (5576) Dauılbay: (5577)

– Sakan!— diye bağırdı. (5578)

Ev sahibinin aniden çıkan sesinden Rus sancak beyi ürktü. (5579) «Ya, bunların yabaniliği var ya» – dedi. (5580)

Sakan yüksek kapının üst tarafından başını eğip içeriye girdi. (5581)

– Buyurun, beyim. (5582)

– Şu gelenler kimler?— dedi Dauılbay cevabını beklemeden: – kim olsa da, geri dönsün! (5583) Şimdi şikâyet, talep dinleyecek zaman değil. (5584) Köyle büyük sancak beyi var. (5585) Kala balık yapmasınlar. (5586)

– Gelen tabii ki de Rıskul haydut, – diye söylenerek Sakan çıkıverdi. (5587) Çıkarken kapının üst tarafına kafasını vurdu, yüzünü buruşturarak eli ile alnını sıvazladı. (5588)

Sancak beyi karnına basarak kahkaha attı. (5589)

Aptal,— dedi Dauılbay da birlikte gülüp. (5590) – Bu eve günde birkaç kere girip çıkıyor. (5591) Her zaman alnını vurur. (5592) İnsan dediğin alnını bir iki kere vurduktan sonra öğrenmez mi nasıl girip çıkmasını! (5593)

– Sizlerde nasıl derdi buna? – diye sancak beyi gülmeye devam etti. (5594) – Devenin büyüğü köprüde dayak yer...(5595)

– Evet, beyim, çok iyi dediniz bunu. (5596) İşte o deve bunun ta kendisi. (5597) Boyu uzun, akli kısa. (5598) Ama sadık, zavallı. (5599)

– İşte bu,– dedi gülmeyi kesip, yastıktan dirseğini alıp, eli ile yere dayanarak kalktı.
– (5600) Sadık hizmetçi lazım. (5601) Hizmeçilerin hepsi sadık olursa, devlet için, büyük imparatorluk için tehlike yok. (5602)

– Çok doğru diyorsunuz, değerli beyim. (5603) Tam yerinde söylediniz. (5604)

Yönetici kendi dediklerini onaylayıp, iltifat etse de, gönlü başka bir yerde olduğunu sancak beyi anladı. (5605)

«Bu asyalılar seni övse de aynı zamanda övgü ile boğazlayabilirler». (5606)

Dauılbay'ın sarayı Olimpos'un baş köşesindeki Tanrıların tribünü gibi. (5607)
Aşağıda gladyatörler savaşı. (5608) Sakan pehlivan büyük yağız ata binip, aşağıdan gelen kalabalığa geldi. (5609)

– Dilenci gibi ardı sıra nereye gidiyorsunuz? (5610) Sarayda sancak beyi konaklıyor. (5611) Şu yabani görünüşlerinle sancak beyi korkutursunuz. (5612) Geri dön! (5613) Dön dedik mi dönün! (5614) – Yağız aygır ile kalabalığı yarıp geçip, at yarışına katılacak oyuncu gibi atı kamçılıyıp, korkutup, ağızlıkla çarpıştırdı. (5615) Yağız aygır çarpar diye ürken millet yol kenarına çıktı. (5616)

– Hey, Kodar,– dedi Ahat korkmadan. (5617) – Boş söylemeyip bizi Dauılbay'ya götür. (5618) Rus beyini biz de görelim. (5619) Ona da taleplerimizi bildirelim. (5620)

– Dediğine bak. (5621) Sancak beyinde ne işin var? (5622)

– Ne işimiz yok de sen. (5623) Dauılbay kardeşimizi vurarak öldürttü. (5624) Kimsesiz birisi değil, bedelini ödeteceğiz. (5625)

Yağız aygır ağızlıkla çarpıştığından ağzından köpüğü çıktı. (5626) Ağızlıkla çarpışmak istemese de üstündeki adam kamçılıyordu. (5627) Kamçılar ve sonrasında dizgini çeker. (5628) Kamçıladıktan sonra atın başını serbest bıraksa olmaz mı? (5629) At zavallıda dil olsaydı söylerdi, dil yok. (5630) Sadece korkup, gözleri yuvasından çıkıp, ağızlık çizen dudakları göze çarpıp, beyaz köpük fışkırıyor. (5631)

– Ödetecek siz misiniz yani? – diye Sakan alay ederek gülüp. (5632) – Kafamızı boşuna yormayıp dön geri! (5633) Ölen ölmüştür. (5634) Onu Dauılbay öldürmedi. (5635) Yöneticiye iftira attığın için ilk senin başın belaya uğrar. (5636) Sibirya'ya sürülmek istemiyorsan kapa çenenin, köyüne dön! (5637)

– Hey, Kodar it,– dedi geldiğinden beri sessiz duran Rıskul sohbete karıştı. (5638) Altındaki ön kısmı yüksek, seyrek yelesi doru atı yavaşça tepinip, Sakan’a doğru geldi. (5639) – Ahat senin ağabeyindir. (5640) Niye at üstünde durarak karşı geliyorsunuz, terbiyesiz. (5641) Şu yaslı köy önünde duruyor. (5642) Cahil değilsen başsalığı dilemiyor musun? (5643)

Sakan ne kadar iyi pehlivan olsa da Rıskul avcıdan korkuyor. (5644) Şimdi de ne diyeceğini bilmeden sessiz kaldı. (5645) Ama yüzüzlüğünü gösterip bağırmaya başladı: (5646)

–Ölüm – Allah’ın emridir. (5647) Ecel gelince kimse kurtulamaz. (5648) Ben hiçbir şey bilmiyorum. (5649) Yönetici dönsün dedi. (5650) Dön dedi mi dönün işte! (5651) – Sakan ağzından tükürüğü fışkırıp, dengesiz davrandı. (5652)

Seyrek yelesi doru at ayağını yavaşça basıp yağız aygırın yanına tam geldiğinde Rıskul’un sağ eli kılıç gibi şak ederek Sakan pehlivanın yakasına yapıştı. (5653) Suyuk yelesi doru atı tepindiğinde hayvan taştan atlayan ceylan gibi eşik ile başköşe kadar yere fırladı. (5654) Böyle bir hareket beklemeyen Sakan attan yumuşak toprağın üstüne nasıl düştüğünü anlamadı. (5655) Ne yapacağını bilemeden, yüzündeki toprağı da silmeden biraz oturakaldı. (5656) Şaşırdığından: (5657)

– Kızını...kızını,– dedi. (5658)

– Kızdan bahsetme bana,– diye Rıskul onun yüzüne tükürdü. (5659) Yağız at hoplayıp zıplayarak, dizginine takılıp, köy dışındaki yıldıya doğru, üstündeki eyer takımı ile koşuyordu. (5660)

Hiçbir zaman yenilmeyen Sakan pehlivan toprağa devrilip tekrar kalktı. (5661) Sakan Sokır kahramanın kuzeni idi, güçlü olması benzemiş ama Allah akıl vermemiş. (5662) Kendi kardeşlerine karşı ata binip yöneticinin emrini yapacam diye rezil oldu. (5663)

– Zavallılar,– dedi o yerinden kalkıp kendine geldikten sonra kendi akrabalarına yan gözle bakarak. (5664) – Ölümlü kargalarsınız. (5665) Kartal ile ölümlü karga oynarmış. (5666) Tamam, gidin yöneticiye! (5667) Git, git. (5668) Hepsini imparatorun askerleri öldürsün. (5669) Benim sizlere acıyıp, akrabalarım diye, oktan kurtarmak istediğime inanmadınız. (5670) Gidin, bakalım ne yapacağınız. (5671)

Ahat bir an düşündü. (5672)

– Bu Kodar bilip söylese de, bilmeden söylese de, gerçeği söylüyor. (5673) Öfkeliyken az haneli köy hepimiz çıkmışız. (5674) Bu yaptığımız doğru olmadı galiba. (5675) Davaya gidersen birin var, savaşa gidersen hepsin var demişler. (5676) Sizler bekleyin, ben kendim gideyim yöneticiye. (5677) Bir deneyim. (5678) Dinleyecekse sancak beyi ile de konuşayım. (5679) Ne dersiniz, kardeşlerim! (5680)

Rıskul az önceki çatışmadan sonra hala sabır etmeden, üşüyen insan gibi titriyormuş: (5681)

– Ölen – benim ağabeyim, öldürten Dauılbay. (5682) Ben gitmeyip de kim gidecek? (5683) Sizin yanınıza ben gitmezsem olmaz, Ahat! (5684)

***

Hepsini yukarıdan izleyen sancak beyi: (5685)

– Bu ne?– dedi. (5686)

– Bu Kazak köylerinin arasındaki sıradan bir kavga, önem vermeyiniz, sayın beyim,– dedi çekik gözlerindeki öfkeyi kazanmaya çalışarak gülümseyen Dauılbay. (5687)

Ona rağmen kendisi «ya koruyucum» diye iki defa çabalayarak yerinden kalktı. (5688)

– Kusra bakmayın, beyim, benim biraz işlerim çıktı da,– diye sancak beye bakarak durakaldı. (5689) Sancak beyin yüzündeki «gidebilirsin» dermiş gibi işaretten sonra dışarıya fırladı da eşine: (5690)

Sarayın kapısını kapat da, tepesini örten dört köşeli keçeyi aç!– diye emretti. (5691) Köydeki bütün erkekler ata binsin diye buyurdu. (5692) Sancak beyle birlikte gelen iki askere de uyarıp: (5693)

– Şimdi dilenci Kazaklar gelip rahatsız edecekse, tüfeği gösterip korkutun,– dedi. (5694)

Bıyıklarını buran askerler kendilerine rica ettiklerine sevinip: (5695)

– Biz onlara göstereceğiz,– diye kabadayılaştı. (5696) Bağlı olan kuzu, oğlak serbest kalıp köy dışına doğru gidiyordu. (5697) Kazığa gerilerek takılan urganla bağlı

kulunlar ses çıkarıp, annelerini çağırıp, yularla mücadele edip, bazıları kazığa dolanmışlar. (5698) Kısarak sağıp hayvalarla uğraşan işçileri Dauılbay ellerine topuz verip, savaşa hazırladı. (5699)

Sarayın her gün açık olan kapısının kapanıp, tepesini örten dört köşeli keçenin açılması, saat onda tam kendi başına güneşin gelmesi, ev dışında gürültülerin çoğalması sanvak beyi şaşırttı. (5700) Kırmızı ile birlikte ara sıra karıştırarak içtiği Fransız şarabı çok iyimış. (5701) Ona sarhoş olan sancak beyi olanların sırrını anlayamadı. (5702) Bir anda kokuverdi. (5703) Şu aşağıda kalabalık görünen gerçek isyancıların kendisi olmasın. (5704) Bu uçsuz bucaksız bozkırdan her şey beklenebilir. (5705) «Zararsız, uysal millet» ters karakter göstermesin. (5706) Hem de başka bir zamanda değil, ta kendisinin değerli misafir olarak geldiğinde kavga çıkarsa, bu haberi vali duysa durum iyi olmaz. (5707) Vali sancak beyine zaten ona sataşmayan sebep arayan birisi. (5708) Sancak beye karşı isyan çıkmış diyen haber sancıdan da kötüdür. (5709)

Bogomolov Bey ilk önce başını kapıdan giren güneşten koruyup, kaygan yorganın üstünde kalçası ile ilerleyip, aşağıya oturdu. (5710) Ondan sonra, jaman aytpay jaksı yok, kendisine bir şey olursa, koruyucusu olduğunu hatırladı. (5711)

– Egorka! – diye seslendi. (5712)

Dışarıda: «dürt, şeytan!» diye savaş dileyen Rus: (5713)

– Emredin Sayın Beyim! – diye eve doğru yürümüştü, keçe çadırın yuvarlanan kapısını bir türlü bulamadı. (5714) Aklına bunlar sancak beyi isteyerek kapattadı mı diyen oy geldi. (5715) Süngüyü keçe kapıya bir iki defa batırdı. (5716) Yılanın diline benzeyen süngüyü gören sancak beyi daha çok şüphelenmeye başladı. (5717) Savaş oluyormuş gibi hissetti. (5718) Zorla yerinden kalkıp çadırın yan kısmında asılan tabancasına yapıştı. (5719) Dışarıdan Rus Kazağı: (5720)

– Değerli Beyim, galiba bu Müslümler sizi kapatmışlar, kapı açılmıyor,– dedi. (5721)

– Ahmak, yöneticiyi çağır!– diye bağırdı bey. (5722)

Rus Kazağı yöneticiyi aramaya gitti. (5723) Dauılbay köydeki işçileri ata bindirip, gelen grubun önünü kesmeye hazırlanıyordu. (5724) Rus Kazağının yüzünü görüp,

korkuverdi. (5725) Terbiyesiz asker tüfeğini sertçe tutup, sancak beyi oturan kapalı sarayı gösterip: (5726)

– Hadi, hadi– diye kızarak bağırdı. (5727) Dauılbay kendi adamlarına: (5728)

Şu ahmak Alsayın önünden çıkıp köyüne döndürün. (5729) Beni sancak beyi çağırıyor,– diye atının başını çevirdi. (5730)

Ata binse deliren Kazak aşağıya doğru koştular. (5731) Kalabalık atları gören Rıskul biraz durakaldı. (5732) Akralarına: (5733)

Atlı ile yaya savaşamaz. (5734) Biraz geri çekilelim. (5735) Bunlarla barış içerisinde konuşmak mümkün değil. (5736) Boşuna ölmeyelim. (5737)

– Yavrum, bu çatışmaya katılmazsan olur mu,– dedi Ahat. (5738)

– E, Ahat, bunlar eğilsen baskı yapmaya devam eder, ne yapacaksınız beni durdurup. (5739) Ben acımasız birisiyim,– dedi yüksek doru atı bir atlatıp, saraydan çıkan kalabalığa doğru yıldız gibi kayıverdi. (5740) Onlara yaklaşana kadar sadece beyaz kalpağını takmaya yetişti. (5741)

Dauılbay'ın gönderdiği grubun altısı topuzluydu. (5742) Hayvan çiftliği işçiler, hizmetçiler idi. (5743) Rıskul hepsini tanıyor. (5744) Hepsi akrabadır. (5745) Bunları öldürmekten hiç fayda yok. (5746) «Kurt bile arkadaşına zalimlik yapmaz». (5747) Önde eski cekpeninin iki ucu iki tarafa uçup koşan at bakıcısı Kenje imiş. (5748) Elindeki uzun sırkla huysuz at yakalayacakmış gibi önceden önüne uzatarak tutmuş. (5749) Rıskul onun sırığını elinden alıp, eski kışlık deri başlığını gözüne indirip geçiverdi...(5750) Kenje: – «Atasına lanet» diye gözleri hiçbir şey görmeyip, at ile meşğöl oluyordu. (5751) Dizgini çekip, başlığını düzeltip, etrafına baktığında yanındakiler de tamamen topuz, sırkılarından ayrılıp kalpakları gözlerini kapattığı halde kalmışlar, Kenje tekrardan: «Atasına lanet...» dedi. (5752) Kime küfür ettiğini kendisi de bilmiyor. (5753)

Rıskul o arada yalnız Dauılbay'ın sarayına yetişmişti. (5754) Herşeyi yıkarak gelen atlıyı Ruslar nasıl karşılayacağını bilemediler. (5755) Vurması lazım, yoksa tüfeği yukarıya vurup korkutmak mı lazım? (5756)

Bir anda sarayın kapısı açılıp, sancak beyi yöneticiyle birlikte eşikte duruyorlardı. (5757) Bir Rus Kazağı: (5758)

– Değerli beyim, ne emredersiniz, vuralım mı? – dedi. (5759)

– Vurma!– dedi sancak beyi. (5760) O biraz önce Rıskul’un altı atlıya ne yaptığını görüp ilgi duymuştu. (5761)

– Böyle bir eğlenceyi hiçbir yerden göremezsin,– diye hayran kaldı,– vurmayın. (5762) Sadece kendisi bir kötülük yaparsa vurun. (5763)

Gerçek ecelin gelmediyse, kırık sene katliam4232

olsa da ölmezsin. (5764) Yoksa o anda Rıskul’u bir asker nişana alıp vurması yeterliydi. (5765) Kahramanın mahvolması için bir ok kâfidir. (5766) Öylece zor meseleyi çözmek istiyor. (5767) Ama Rıskul’un henüz savaşı galiba bitmemiştir, henüz görece ışı ışı, ömrü varmış demek ki,– sancak beyi «vurma!» dedi. (5768)

Dauılbay içinden pişman oldu. (5769) Fakir köyün lideri de, kabadayısı da, soyun tek şahini bu Rıskul. (5770) Bunu öldürse, diğerlerine baş eğdirmek kolaydır. (5771) İkna olmayanı tek budur. (5772) Rusların eli ile dönmez yolculuğa gönderseydik, doğru olurdu. (5773) Yarın başkalarına, hâkim ile beylere: – E, o haydut sancak beyine, imparatorun önemli adamına tecavüz yapacağım diye şahit oldu demek kolay olurdu. (5774) Ama tüfek vurulmadı. (5775)

Sancak beyinin de kendi hesabı vardır. (5776) İlk olarak, Rıskul’un kahramanlığına gerçekten hayran kaldı. (5777) Ulu kolbaşılardan gerçek kahramanlığa değer verip, düşmanı olsa da koruduğu hakkında sancak beyi birkaç kere okumuş, duymuştu. (5778) Kültürlü, sosyatik ortamın bir adamı olarak o bu kadar cömertlik göstermeyi kendisine mertebe sayıyor. (5779)

İkinci, kendisi değerli misafir olduğu yerde insan ölümünün olması iyi bir şey değildi. (5780) Yarın Şimkent’e gider. (5781) Şu yönetici Rıskul’dan intikamını alır. (5782) Ruslar için, bunları atmaktansa birinin eli ile birisini boğazlatıp, kendi aralarında kavga ettirip, dışarıdan eğlenceye bakmak daha mantıklı. (5783)

Bu arada Rıskul da yetişip atından indi. (5784) Kayın ağacından yapılan sırık ile tüfeği eyerin yanına astı. (5785) Doruyu yedeklediği halde saraya doğru ilerledi. (5786)

Genelde Dauılbay’ın köyüne beylerin dışında kimse at ile girmez. (5787) Köy dışından uzakta arabadan inip, yaya gelir. (5788) Bu yapılması gereken düzendir. (5789) Onu kimse bozmamıştır. (5790) İlk yerine getirmeyen Rıskul. (5791) O da köye atla girse

de saray önünde attan indi. (5792) Bu zamana kadar henüz kimse sarayın önüne atını bağlamamıştı. (5793) Rıskul bu sevimsiz doru atını uzaktaki ağaça bağlayarak bırakmalıydı. (5794) Onu yapmadı. (5795) Yelesiz doruyu yanına getirdi. (5796) Faytona her zaman yelesi dökülen, güzel yıkları koşturan sancak beyi yelesiz, zayıf, zürafa gibi hayvana bayağı şaşırdı. (5797)

– Merhaba, sancak bey,– dedi Rıskul. (5798) – Assalam aleyküm, yönetici bey! (5799)

Yönetici cevap vermedi. (5800) Sancak beyi: (5801)

– Merhaba, kahraman! – diye altın yüzüklü elini uzattı. (5802)

Rıskul bu saygıyı beklememişti, yuları bileğine asıverip, sancak beyin elini iki eliyle aldı. (5803)

– Şu at mı, zürafa mı? – diye sordu sancak beyi. (5804) Tercüman çevirdi. (5805)

– Fakirin atı ya, sancak bey. (5806)

– Fakirin hepsi böyle bir ata bindiyse, fena değil,– diye alay etti sancak beyi. (5807)

«Benimle uzak konuşmaz herhalde. (5808) Zaman kaybetmeden meseleyi söyleyim». (5809)

– Sancak beyi, size, yönetici bey, size söyleyecek küçücük şikâyetim var. (5810)

– Ne diyor?– dedi sancak beyi tercümana. (5811)

– Şikâyet edecek. (5812)

– Söylesin. (5813)

– Söyle,– dedi tercüman. (5814)

– Sancak bey, benim öz ağabeyimi yöneticinin adamları döverek öldürdü. (5815) Darı suvarırken. (5816) Acımazsıca dövüp dört kemiğini kırıp, ciğerini ezip, üzerine çimenle bastırmışlar. (5817) Eve geldikten sonra kaybettik. (5818)

– Benim adamlarım olduğunu nerden biliyorsun? – diye yönetici çekik gözünü Rıskul’dan ayırmadı. (5819) Soluk aldıkça burun delikleri genişleyip daraldı. (5820)

– Yönetici bey, başka düşman yok. (5821) Suyu çevirdi diye yapan zalimliğiniz. (5822)

– İsmi söyle o adamın. (5823)

– Ben yetişene kadar gitmişler. (5824) Bastırıldığı halinden kendin aldım ağabeyimi. (5825) Çok karanlıktı. (5826) Hastayı bırakıp, peşlerinden gidemedim. (5827) Allah şahit, sizin köpeklerinizden başka kimse öldürmedi Berdikul'u. (5828)

Dauılbay aniden sancak beye dönüp, büküldüğü halinde: (5829)

– Beyim, bu haydutun boş konuşmasını dinleyeceğim diye güneşte kaldınız. (5830) Eve girsek nasıl?– dedi. (5831)

Sancak beyi düşündü. (5832) «Adam ölümü meselesi olsa da, ona karışmaya gerek yok. (5833) Bu Kazakların kendilerinin kadıları var. (5834) O çözer»...(5835)

Yönetici sancak beyin cevabını beklemeden, sarayın kapısının bir tarafın kıvırdı. (5836) Sancak beyi Rıskul'a bakarak, benim suçum değil, ikna eden bu dermiş gibi yöneticiye baktı. (5837) Öylesine başını eğip eve giriverdi. (5838)

– Sancak bey, ben size talep ettim ya!– diye Rıskul adım atmıştı, Dauılbay, iki Rus Kazağı, tercüman, bu zamanda köye yaya yetişen Sakan önünü hepsi kesti. (5839)

– Hemen defol!– dedi Dauılbay bağırıp. (5840) – Gitmezsen, şimdi kapatıp, Sibirya'ya sürdürürüm. (5841) Kime üstünlük göstermeye geldin buraya? (5842) Bak sen, sancak beyi ile konuşmak istiyormuş. (5843) Sancak beyi senin oyuncağın mı yoksa? (5844) Şikayetin varsa buranın kadıları yok mu?! (5845)

– Hey, yönetici, ben ise ağabeyim ölüp, kaygı dolu geldim buraya! (5846) Yönetici olduğunu bırak da, aynı dedenin çocukları değil miyiz? (5847) Sen de Salık, sen öldürten Berdikul da Salık. (5848) Benim kaygım senin de kaygın değil miydi? (5849) Ne diyorsun sen! (5850)

– Deme bana Salığın ismini!– dedi yönetici çekik gözlerini alamadan. (5851) – Sen Salığın çürüyen yumurtası. (5852) Salığın başka çocuklarının belası sizlerle birlikte gitsin. (5853)

Rıskul galiba dizgini çekmiştir, doru atın başı yukarı doğru sallandı. (5854)

– E, anladım, yönetici. (5855) Bu Alsayı'nın çocukları hayvanlarımı beslemedi, ekinimi ekmedi, hizmet etmedi bana, dediğimi yapmadı, – diyorsun yani. (5856) Senin dediğini yapmayan çürüyen yumuta mı oluyor demek. (5857) O yüzden de Berdikul'u

öldürtün. (5858) Bu yaptığını iki dünyada da affetmeyeceğim, Daulbay! (5859) Kana kan olsun. (5860) İntikamımı almazsam, ağabeyim de diğer dünyada rahat olmaz. (5861) Kalan ömrüm senden intikam almakla geçsin! (5862)

– O, it...– diye Sakan pehlivan ileri atıldı. (5863) Yüzü başı toprak, öfke dolu. (5864) – Yöneticiyi sövdüğüne bak sen. (5865)

Rıskul onun elini çekti. (5866) Hemen doru ata bindi. (5867)

– Zavallı kul,– dedi at üstündeyken. (5868) Evet, öldüğünde şu yönetici mezarını yapar senin sanki. (5869) Evlatlık olan it oğlu it. (5870) Kim yaptığını bak seni Daulbay'ın. (5871) Kendi kardeşini havlayan zavallı. (5872) Gözün açılmadı ya senin! (5873)

Bu vakitte Ahat ile diğer alsaylar da geldi. (5874) Yönetici onların selamını almadı. (5875) Sakan: (5876)

– Uzaklaştır köyden!– dedi de saraya girdi. (5877)

Rıskul dayanamayıp kayın ağacından yapılan sırık ile sarayın kapı tarafından sertçe bir vuruverdi. (5878) Çadırın kubbesini oluşturan ince, eğilimli daldan yapılan çubukların gıcırdayarak kırılıverdi. (5879)

İçeride sancak beyi sayıyormuş: (5880)

– Bir vurduğunda dört tanesini kırdı,– dedi hayran kalmış gibi. (5881) – Herhalde ağabeyisinin kırılan dört kemiği içindir. (5882)

Rus Kazakları tüfeklerini kaldırdı. (5883) Yukarıya doğru atıverdiler. (5884) İçeriden sancak beyi bağırdı: (5885)

– Vurmayın, soysuzlar! (5886)

– Öylesine korksun diye gökyüzüne attık,– dedi askerler. (5887)

Dedikleri gibi alsaylar ürküp, geri çekildiler. (5888) At üstündeki Rıskul fitilli tüfeğini eyerden çıkardı. (5889) «Keşke şu askerin elindeki tüfek ben de olsaydı» diye hayal etti. (5890) Beklenmedik anda aklına bir kötü düşünce geldi. (5891) Ne olursa olsun diye doru atı tepiniverdi. (5892) Doru o zaman çekirge gibi atladı. (5893) Rıskul askerlerin yanından ok gibi fırlayıp, tüfeklerini alarak geçiverdi. (5894)

Saray içi korkuya kapıldı. (5895) Dauılbay artık gerçekten korktu. (5896) Tüyları dıken dıken oldu. (5897) Şırşınay'da olacak kurultayından önce böyle bir darbe alacağını nerden bilsın. (5898) Bütün silahlar Rıskul'un elinde. (5899) Sancak beyın tek beşli tüfeğı var. (5900) Ama o hiç korkmadı. (5901) Eğlence seyredıyormuş gıbi keyıfli. (5902) Beşli tüfeğini kılıfına koydu. (5903) Sancak beyın bu sabırlılığını yönetıcı beğenıyor. (5904) Ama seçım dediğı vardır. (5905) Köyünde değerli misafir olduğumda haydutlarına ezdirdi diye öbür gün Dauılbay'ı yarı yolda bırakabilir. (5906) Sancak Bey ise: (5907)

– Hey, korkusuz haylaz. (5908) Seviyorum böyle birilerini. (5909) Eğer Kazakların hepsi böyle olsaydı, siz ile bizim durumumuz iyi olmazdı, yönetıcı bey,– diye Dauılbay'a baktı. (5910) – Ama ikimizin şansımıza o yalnız. (5911)

Nerden yalnız olsun, beyim, Rıskul gıbi haydutlar çok. (5912) Ahat diyen, Üsip, Korğan, Mahan, Şınıbek, Juanış diyen lanet olası itler var. (5913) Şu zalimin aldığı tüfekler onların eline geçerse, bizim saray tehlikide. (5914) İlk önce, beyim, böyle bir terbiyesizlik olduğü için özür dilerim. (5915) İkinci, bize asker gönderin. (5916) Şu haydutları tutuklayıp, engel olmazsak bunlar öyle böyle bir millet değil. (5917)

Sancak beyi kakhaha attı, yöneticinin sırtına vurdu. (5918) İçinden: «İmparatorluk için Dauılbay gibilerin olması çok iyi! (5919) Unvan için, sırf kendi faydası için kan kardeşlerini kurban etti. (5920) Hayır, Dauılbay'ı yöneticilikten çıkarmamak lazım», dedi. (5921) – Sesli söylediğı ise: (5922)

– Siz çok tedbirlisiz, Dauılbay Tayteliyeviç. (5923) Bu doğrudur. (5924) Tedbirli olmak gerekiyor. (5925) Ama şimdi Şimkent'ten asker aldırıp, endişe edecek kadar kötü durum yok ortada. (5926) Asker aldırıp, savaş başlatmış diyen haber çok kötüdür. (5927) Seçim öncesi böyle bir boş hırgür çıkarmak sizin için iyi olmaz, Dauılbay Tayteliyeviç. (5928) Sizin kendi adamlarınız yapabilecek iş. (5929) Anlaşın bir şekilde, akraba değil misiniz? (5930) Tabii ki, şu kahraman Kazağın yaptığını imparatora karşı, onun bölgedeki adamlarına karşı hareket olarak değerlendirip, cezalandırabilirsiniz. (5931)

– E, beyim, benim demek istediğim de budur. (5932) İmparatorun sizin gıbi adamına benim yerimde gösterdiği bu eziyeti cezasız kalsın demenizi ben de anlayamıyordum. (5933)

– Ama hırgür çıkmayacak şekilde yapın. (5934) Azıcık Kazaklara gücünüz yeter diye düşünüyorum. (5935) Ama şu zürafa gıbi atı olanın kendisi bile altı–yedi insanı attan

devirip, iki askerin tüfeğini aldı. (5936) Vali Çerniyav'ın seferlerine katılan tecrübeli askerlerin ağzı açık kalmasına şaşırmaktan başka çare yok. (5937) Şu kahraman Kazağın ise hareketine de hayran kalmaktan başka çare yok. (5938) Korkunç! (5939) Bunun için bir şarap içilir! (5940)

Şarap dolu kadehler tokuşturulduktan sonra sancak beyi kendisinin Şımkent'e döneceğini söyledi. (5941) Birkaç gün kırmızı içip, temiz hava, ferahlık veren rüzgârda olup, iyi olmayan sağlığının bayağı düzeldiğini söyledi. (5942)

– Ben çok yer gördüm, ama tam Kümisbastau gibi bir yer görmedim, Dauılbay Tayteliyeviç,– dedi sancak beyi gerçek niyetiyle. (5943) – İsviçre gibi diyebiliriz. (5944)

Bu habere Dauılbay üzüldü. (5945) Keşke daha bir süre kalsaydınız, yaylaya çıkıp, he hayli güzellik görürdünüz. (5946) Niye aniden gideceksiniz? (5947) Yoksa şu olay sizi rahatsız etti mi? – diye dalkavukluk etti. (5948)

Sancak beyi razı olduğunu söyledi. (5949) Önemli görev bekliyor, Şımkent'te. (5950) Bir daha gelir. (5951) Uzak bir yer değil. (5952) İyi bir at için bir günlük yol. (5953) Artık çağırılmadan gelir. (5954) Çünkü sancak beyi Tülkibas'ı çok sevdi. (5955) Şu zürafa binen Kazağın meselesini yönetici kadılar ile kendisi halletsin. (5956) Mesele büyüyecekse Şımkent uzak değil ki, haber versin yönetici. (5957) Sancak beyi asker vermeye hazır, çarın sadık hizmetçisi Dauılbay Tayteliyeviç gibi değerli adamı sancak beyi her zaman korur. (5958) Misafirperverliğiniz için teşekkür ederim! (5959)

***

Sancak beyi Dauılbay Saztöbe'ye kadar götürdü. (5960) Çanları çın-çın çalan faytonlar rüya gibi hemen kayboldu. (5961) Dauılbay attan inip, sancak bey ile kucaklaşıp, vedalaştığı yerde hala duruyor. (5962) Sancak beyin kucaklayıp, sırtına vurması halsizleştirmiş gibi yerinden hareket edemiyor. (5963) Yarı sarhoş (mahmur). (5964) Her şey yarım yamalak. (5965) Keyfi de yerinde değil. (5966) Sancak beyi razı olarak gitse de, Dauılbay'ın şüphesi canını yakıyor. (5967) Şu alsay darbesi yöneticiyi şok etti. (5968) Sancak beyi kültürlü, sosyetik birisidir. (5969) Edepli karakteriyle hiçbir şey olmamış gibi davrandı ama içinden ne düşünüyor acaba. (5970) Yönetemeyen, millete sözü geçmeyen beceriksiz yönetici diye düşünerek mi gitti? (5971) Yönetimi altındaki millet üstünlük gösterip, yöneticilerine saygı göstermiyormuş diye mi gitti? (5972) Gündüz sarayı dehşete düşürüp, kapıyı indirip, çadırın çubuklarını kırıp gitti.

(5973) Aslında kırılan çadır değil, Dauılbay'ın kendisi. (5974) Yerin kulağı vardır, yöneticinin sarayını güpegündüz bir fakir darbe vurmuş diyen haber etrafa yayılırsa çok kötüdür. (5975) Namusa dokunur. (5976) Rezalettir. (5977) İt oğlu it alsay. (5978) Hayatta olduğum sürece artık işim seninle olsun! (5979) Yemin edirim, böcek yedirip, evsiz bırakmazsam sabaha çıkmayayım! (5980) Bütün dedene kadar kan ağlatırım seni! (5981) Gelip ayağımı yalarsın bir gün! (5982) Ben ise sen zalimleri aç kurt gibi ulutabilirim. (5983) Kendin gelirsin...(5984) Koşa koşa gelirsin! (5985)

Kendisine verdiği sözden sonra aklı başını toparlayıp, Dauılbay etrafına bakındı. (5986) Saray adamları bekliyormuş. (5987) Karnı büyük kahverengi ata iki adamı koltuğundan tutarak bindirdi. (5988) At üstünden etraf daha net göründü. (5989) Saztöbe'ye Hokand Hanlığı zamanında yerleşen çiftçilerin bahçelerinin meyvesi bol imiş. (5990) Şeftalisi, elması hepsi dökülüp, ağaç başı eğilip, çok güzel görünüyor. (5991) Ağaç yapraklarını toz tutmuş. (5992) Yağmur yağmıyor, damla akıyor. (5993) Mısır sararıp, yaprağı küçülüp ağarmış. (5994) Esmer çiftçi başına dokuma bağlayıp, pantolonunun paçasını sıvayıp, büyük çapa ile azıcık suyu bir yöne sürerek, susayan mısıra getirdi. (5995) Dauılbay'ın aklına Alsayların darısı geldi. (5996) Bu su için dövülen Berdikul göz önünde candandı. (5997) Bir an onun ölümüne kendisinin suçlu olduğunu kabul ediyormuş gibi oldu. (5998) Su azabını çeken şu çiftçiye görüp, alsaylarını durumunu anlamış gibiydi. (5999) Ama bu bir anlık zayıflık idi. (6000) Dauılbay merhametli, yumuşak karakterli, utanacak birilerinden değil. (6001) Tekrardan taş gibi sertleşti. (6002) Bundan sonra Kümistau'a varıp, Alsay köyünden intikamını almayana kadar gönlü rahat etmeyeceğini anladı. (6003) Karnı büyük kahverengi atı kamçıladi. (6004) Adamları hiçbir şey demeden arkasından yürüdü. (6005) Yöneticinin atı sonuna kadar önde geldi. (6006)

***

Alsaylar ne yapacağını bilemez durumda, Kırgızbay dedi: (6007)

– Bu sefer yatan yılanın kuyruğunu çok sert bastık galiba. (6008) Allahım, ne olursa olsun, sonunu hayırlı et. (6009)

– O yatan yılan değil, sokmuş yilandı ya. (6010) Unuttun mu, kardeşimiz nerede şuan!– diye Üsen kızdı. (6011)

Kırgızbay Sokır kahramanın çocuğudur. (6012) Ama Sokır'a benzememiş, dengesiz karaktere sahip. (6013) Zora gelince hemen üzüdür. (6014) İri vücutlu, gözleri küçücük, iri olmasına rağmen telaşlı birisidir. (6015) Sakalı omzuna kadar gelir. (6016) Hayatında en çok yılandan korkar. (6017) Elinde yılanı olan çocuk bile onu korkutup, dediğini yaptırabilir. (6018)

Üsip tam terisi küçücük birisi. (6019) Yaşına rağmen saçı erken ağarmış. (6020) İki eli titretilir birisidir. (6021) Gelinleri ona arkasından Titretilir Kayınağabey derdi. (6022) Ama asabidi. (6023) Konuştuğunda kızarak konuşur. (6024) Sinirlendiğinde damarları belirginleşip, boynu şişip, yüzü kıpkırmızı olup konuşamaz. (6025)

– Hepimizin suçumuz var. (6026) Tevekkel. (6027) Artık ne olacaksa oldu. (6028) Bizzat ben Rıskul'u suçlamıyorum, – dedi Şımbeke. (6029) Küçük boylu, sakalsız birisi. (6030) Gözleri büyük, birazcık burnu ile konuşan alışkanlığı var. (6031) Gençken burun kemeği çökerten bir hastalığa yakalanıp, Rıskul dağdan ayı vurup getirip, onun safra kesesini içip iyileşmişti. (6032) Yoksa bu hastalıktan ölebilmişti. (6033) Belki, bu yüzden de, Rıskul Şımbeke için önemli birisi, yoksa doğru olup olmadığına önem vermeden her zaman Rıskul'u destekmezdi. (6034)

Bunların arasında çok konuşmayan, azarlarsan üzülmeyi bilmeyen, yorulmayı bilmeyen gerçek yiğit Korgan idi. (6035) Uzun boylu, beyaz yüzlü yakışıklı birisi. (6036) Küçücük bıyığı simsiyah, gözünde ışığı var, büyük burunlu, masal kahramanlarını hatırlatır değerli birisi. (6037) Bu halinde bile bir millete sultan olabileceği hali var. (6038) Ama kimseye emir vermez. (6039) O sadece denileni yapar. (6040) Alsaydaki herkesin kuludur. (6041) Herkesin işini yapar. (6042) Demir ustası. (6043) Ağaç ustası. (6044) Köydeki herkesin tenceresi, çapa– küreği, aletlerini tamamen o yapar. (6045) Kimseye hayır demez. (6046) Söylenmez. (6047) Allah böyle bir adama yardım ederse yakışır, ama evinin önünde ishalleri oğlağı bile yok. (6048) Tek bir köpeği var. (6049)

Bu acil toplantıda Ahat ona: (6050)

– Korgan, sen ne dersin? – diye sorduğunda, Korgan'ın tek dediği şey: (6051)

– Ben Rus askerlerinin tüfeği gibi tüfek yapabilirim galiba,– dedi. (6052)

Ben savaşa hazırım dediğini gösterir. (6053) Korgan zaten başka türlü konuşmazdı. (6054) Sadece eşi kul gibi, henüz bir çocukları da yok. (6055) Allah'ın kıyamadığı tek

şey budur. (6056) Peltek olsa da kadının dili keskindir. (6057) Karakteri ağır, uysal adamı konuşmaları ile rahatsız eder. (6058)

– Herkesin işini yapacağına kendimize bir bıçak yapsaydın. (6059) Bıçağımız bile yok,– der sürekli. (6060)

Korgan kendi için bıçak yapmıyor değil. (6061) Yaptığı bıçağı kadını kaybeder. (6062) Kül ile birlikte istemeden atar. (6063) Ya da evine birileri geldiğinde «kocan usta ya, şu bıçağını bana ver» diye götürürler. (6064)

– Zelil olan Korgan,– der ona üzülen millet. (6065) Bu Ahatlar birkaç kere: – kurtul o peltekten. (6066) Soysuz mu kalacaksın. (6067) Biz varız, yardım edip, kız isteyip, başka bir kadın alalım sana,– demişlerdi. (6068) İkna olmuyor. (6069)

– Küçük yaştan birlikte benimledir. (6070) Gözünün yaşından, günahından korkuyorum. (6071) Boş verin, kalsın yanımda,– der Korgan. (6072) – Allah çocuk vermek istemiyorsa, ne kadar kadın alsan da vermez. (6073)

– Artık yapacak bir şey yok,– dedi Ahat. (6074) – Dauilbay bize karşı darbe yapacağı kesindir. (6075) Dauilbay'ın adamlarına bir şekilde karşı geliriz. (6076) Benim korktuğum şey Şimkent'ten asker gelmesi. (6077) O zaman mahvoluruz. (6078)

– Mahvolmamak için tüfek yaparız,– dedi Korgan. (6079)

–Alsay yirmi ev. (6080) İmparatorun askeri ise tümen. (6081) Savaşamazsın. (6082)

–Başka ne çare var? (6083)

– Önümüze bakalım. (6084) Herşey kötü giderse – taşınacağız. (6085)

– Nereye? (6086)

– Auliye-ata tarafına. (6087)

– Ana yurdu bırakacak mıyız? (6088)

– Evet. (6089) Ana yurttan da geçindirmediler ki bizi. (6090) Hazır olun. (6091)

***

Alsayların beklediği gibi Dauilbay köye dokunmadı. (6092) O başka türlü ezmeye çalıştı. (6093)

Alsay köyü yöneticinin dardesine hazırlanıp, çocuk ile yaşlısından başkasının hepsi ellerine alet aldı. (6094) Askerlerden alan iki tüfek, birkaç silah, diğerleri yay, sırık, topuz, kürek, çapa, dirgen gibileri de ellerine aldı. (6095)

Güzel bir akşam da oldu. (6096) Hayvan otlaktan döndü. (6097) Dau-Baba'nın rüzgârı hafifçe esip, kalın kabak ağacının yaprakları sallanıp, annesini arayan yetim kuzu meleyip, sürekli köpek ürüdü. (6098)

Bugün darıyı kanaryadan kadınlar korudu. (6099) Darının başı kızarıp eğilip, pişmiş. (6100) Allah nasip ederse, artık yarın ya da öbür gün biçeceğiz diye düşünmüşler. (6101) Darı koruyan kadınlar da evlerine döndü. (6102) Qaraqoyın'ın ekini batan güneşin ışığı ile oynayıp, altın deniz gibi güzelleşip, cıva gibi tombullaşip, rahattanıyordu. (6103) Kanarya yuvasına konaklamıştı. (6104) Serçe kuşunun düşmanı insanın düşmanından daha adildir. (6105) Güneş batınca yuvasına girir. (6106) Darıya öç olarak yaradılan bir mahlûktur. (6107) Sadece yoldaşını arayan bıldırcın akşamki açık havada ölercesine durmadan ses çıkarır. (6108)

Böyle bir akşama kız uğurlama, gelin alma düğünü yapmak çok yakışır. (6109) Bebek doğumu şöleni de yakışırdı. (6110) Böyle bir güzel akşamda eskideki kahramanlık hakkında destan dinlemek çok iyi giderdi. (6111) Ya da aksüyek³⁰⁹ oynayıp, altıbakan³¹⁰ kurar mıydık keşke! (6112) Köpekler hırıldayarak yeni kesilen koyunun kemiğine dalaşıyormuş olsalardı keşke. (6113) Gümp güm diye ses çıkararak saba³¹¹ pişirilse ara sıra...(6114)

Alsay köyünde bubların hiçbirisi yok bugün. (6115) Gönülleri kırılgan, sesleri soğuk. (6116) Hatta çocukları da ağlamıyor. (6117) Çocuk olduklarını unutmuş gibi. (6118) Köpekleri de havlamıyor. (6119) Bükülerek insanlara bir, uzağa bir şaşkın şaşkın bakıyorlardı. (6120)

Zifirli karanlıklı aysız gece oldu. (6121) Bulutları kırmızı nur ile saran güneşin son ışığı güzel rüya gibi hemen kayboluverdi. (6122) Etraftan dağlar göründü. (6123)

Sadece kenardaki siyah çadırdan bir anda: (6124)

³⁰⁹ Genellikle akşamleyin oynanan Kazak milli oyunlarından biri.

³¹⁰ Kazakların milli oyunu, salıncak.

³¹¹ Kırmızı hazırlamak için kullanılan ve at derisinden kap.

– Nasıl kıymışlar sana! (6125)

– Kime gidip derdimi söyleyeceğim, aman Allahım! – diye kesilerek çıkan ses işitildi. (6126)

Berdikul'un dul kadını. (6127) İnsan ölen evde bir hafta boyu ateş yakılmaz, duman çıkmaz. (6128) O evin yaşlı adamlarına akrabaları, arkadaşları yemek pişirip getirir. (6129) Bugün ise tek Berdikul'un evinde değil, bütün Alsay'ın yirmi evinde aynı zamanda ateş yakılmadı. (6130) Bu sessiz gece geniş dünyayı daraltıp, herşeyi yutuverip, mavi gölü, kırmızılaşan ekini, gururlu dağları, yeşilleri gözden sakladı siyah gece. (6131) Karanlık gece. (6132) Gecede saldırışa korkaklar çıkar. (6133) Karanlık gece siyah çadırdan genç dul kadının ağıt yakan sesi işitildiğinde ne kadar korkak olsa da, bu yasalı köye kimse yaklaşılamaz. (6134) Köy hazırlanıp, karşılayacaktı ama Dauılbay köye saldırı yapmadı. (6135) Sadece Karakoyundaki pişmek üzere olan darıyı o gece yılmalarını sokup, ezdirdi. (6136) Dalgаланan ekin yerine her yerinde başağı var kara toprak kaldı. (6137)

Alsaylılar cezanın her türünü beklemişti. (6138) Ama bunu beklememişti. (6139) Onlar uyanık imişlerdi. (6140) Dağdan akacak su baskını hakkında da duyup, bu duruma hazırlanmışlardı. (6141) Ama taşkın köye gelmeden aşağıya aktı. (6142) Alsay halkı Dawılbay'ın art niyetini o zaman anladı. (6143)

– Aman Allahım, o itler ekini yıldı ile ezdirmişler,– dedi şu taşkının hemen çevirmesinin sırrını anlayan Rıskul. (6144)

– Evet, öyle yapmışlar,– dedi Korgan da. (6145)

– Onan da özimizdi şapsaşı. (6146)

–Geç olsa da gidip bakalım,– diye Rıskul yelesiz doru atla Karakoyın'a doğru koştu. (6147) Diğerleri da hem atlı, hem yaya olanı var darı tarafına gitmişlerdi. (6148) Bir anda geceyi acılı tüfek sesi sardı. (6149) Rus askerinden ele geçiren tüfeğinden atılan kurşun sesi gökyüzünü ortasından ayıran yıldırım sesi gibi gürültülü bir ses çıktı. (6150)

***

Dünyadaki en güzel ses sonbahardaki yağmurun sesidir. (6151) Onlar Şakpak'tan geçtiğinde ılık yağmur yağdı. (6152) Çoktan beri yeri kurutup, yağmayan yağmur. (6153) Bundan üç dört gün önce yağsaydı belki su için kavga olmazdı, Berdikul ölmezdi. (6154)

Hayır. (6155) Dauılbay her şekilde Alsayları Karakoyun'dan kovardı. (6156) Onun için bahane yeterli. (6157) Su sebep değil. (6158) Su yetiyor. (6159) Ala Dağlarından akan suyun bolluğunda hesap yok. (6160) Ala Dağlarından akan nehir suları kesilirse, aşağısı kuruyup, kum örtünürdü. (6161) Kum yayılan yeri rengi değişip, yeşil ne varsa kaybolurdu. (6162) Yeşil yapraksız hayat olur mu? (6163)

Kurbanın olayım, Ala Dağları! (6164) Başındaki beyaz kar beyaz süt gibidir. (6165) Hem millet, hem yer emiyor. (6166)

Dağ olmasaydı Aksu nereden çıkardı? (6167) Arıs nereden çıkardı? (6168) Teris nereden çıkardı. (6169) Talas ile Asa nereden çıkardı? (6170) Şu ile İli nereden çıkardı? (6171)

***

Huzurlu bir zamanda, göç grubu Şakpak geçidinden geçtiklerinde doğup büyüdükları Tülkibas gözden kayboldu. (6172) Kendisinden yüksek dağ yok gibi görünen Dau-Baba da görünmez oldu. (6173) Şakpağ'ın kapısı arkalarından takırdayarak kapanmış gibiydi. (6174) Artık ne zaman o kapı geri açılacak? (6175) Artık ne zaman doğum yer bunları karşılayacak? (6176) Yaşlılar ah çekip, kadınlar ara sıra sesle ağladılar. (6177) Herkes hazırlıkta. (6178) Önceki gibi elbiselerinin ucu yere kadar gelip, etekleri dalgalanmıyor. (6179) Elbisenin ucu cekpenin cepinde, eteğin ucu uçkurda. (6180) Uzak yol için uygun hazırlanan, heybetli yürüyüş. (6181) Sadece ara sıra üzüntüler işitilir. (6182) Öyle durumlarda yaşlılar: (6183)

– Yeter! (6184) Kes sesini, kendi başına gelsin! (6185) Ağlama! (6186)

Şakpak'tan astıklarında önlerinden etrafını dağ saran yeşil-sarı boşluk göründü. (6187)

Ala Dağları bu taraftan öncekisinden daha da yükseldi. () Karatau gerilen çubuk gibi uzardı. (6188) Şakpak'tan geçtik dedikleri olmazsa Tülkibas'tan hiç farkı yok. (6189) Aynı gökyüzü, aynı dağlar. (6190) Otu da, suyu da aynıdır. (6191) Sadece gelen sonbaharın soğuğu erken hissedildi. (6192)

– Kurbanın olayım, Jualı! – dedi Ahat. (6193)

Tüyünü çekersen toprağından yağ çıkar. (6194) Verimli toprak. (6195) Gerçek çifçinin eli ya, rahmetli Asan Kaygı demiş ki: (6196)

Keşke atımın sağına sığsaydın, Jualı, kendimle götürürdüm. (6197)

– Ya, evliya,–dedi bir yaşlı eşiğini tepinip Ahat ile yanına gelip. (6198) – demek bu yere de gelmiş evliya. (6199)

– Tabii ki, gelir. (6200) Onun varmadığı, görmediği yer mi kaldı? (6201) Sıradan milleti düşünen birisi. (6202) Otu bol, suyu bal yer aramış ya hayvan besleyen Kazak için. (6203)

Yavrularını uçuran kırlangıçlar Alsayların göç ile beraber biraz yere kadar uçuştu da sonradan şaşırıp devam etmedem kaldılar. (6204) İnsanların kuş gibi sonbaharda güneye doğru değil, kuzeye ilerlediklerine şaşırmışlardı galiba. (6205) Bu kırlangıçlar da yarın ya öbür gün hep beraber ana yurtlarını bırakıp güneye giderler. (6206) Doğum yerlerinden gitmelerinden başka çare yok: kahırlı kış kılıcını sürükleyip geliverir. (6207)

Dauılбай'ın kahır kıştan da soğuk. (6208) Kış geçer, ilkbahar gelir, kuşlar geri döner. (6209) Peki Dauılбай? (6210) O geçici mi? (6211) Bu hayatta geçici olmayan hiçbir şey yok. (6212) Herşey geçer, Dauılбай ga geçer. (6213) Kara toprak hizmetçiyi de, sultanı da, fakiri de, zengini de alır. (6214) Ölmezse İskender Zülkarneyn ölmezdi. (6215) O da öldü. (6216) Toprak oldu. (6217) Kim bilir, belki o topraktan bir zavallı balçık yoğurup, tuğla yapmıştır... (6218) Dauılбай kim ki onun yanında. (6219) Evet, Dauılбай da geçer. (6220) Peki Dauılбай'ın dönemi? (6221) Dauılбай gitse de yerine geçmeye hazır çocukları yok mu? (6222) Alsay'ın bildiği Dauılбай'ın çocukları şimdiki yöneticiden daha da kahırlı olmazsa, eksik olmaz. (6223) Dauılбай'dan önce babası Tayteli varmış. (6224) Hokan Hanlığının yöneticisi idi. (6225) Tayteli'nin babası Ongar da yönetici olmuş. (6226) Yoksa Allah'ın insanın kaderini yazdığı doğru mu yani. (6227) Dauılбай soyunun kaderinde zengin, yönetici olmak, Alsay soyunun ise fakir, kul olmak vardır belki. (6228) Dededen kalan, soydan soya devam eden bir şey varsa, Allah'ın kudreti olduğu doğrudur belki. (6229) Alsay köyü kışın ete, yazın suya muhtaç. (6230) Darı çorbası bulunsa da herkese yetmez. (6231) Dauılбай'ın ise köpeği bile toktur. (6232)

Rıskul başını kaldırıp yukarıya baktı. (6233) Gökyüzünden bir ses dikkatini çekmeseydi şu derin düşüncesinden kurtulmazdı. (6234) Kaya kartalının sesini bu göçte Rıskul'dan başka kimse fark etmedi. (6235) Çok yüksekte tek siyah nokta uçuyordu. (6236) Yöneldiği taraf – Aksu-Jabagılı. (6237) Rıskul'un kalbi hızlı çarptı da sonrasında yavaşça sızlayıp kesildi. (6238) Kartal onu yüksek dağlara, yeşil orman, akan sulara

çağırıyormuş gibiydi. (6239) Dauılbay yok, polis memuru yok, sancak beyi yok. (6240) Sakan haydut olmayan, darı ekmeyen, su için tartışmayan özgür bir dünyaya çağırıdı. (6241) Ardıçlar arasından kar tavuğu uçan, kayanın tepesinde gözetleyip teke duran, çılgılık koparan şahin sesinden dağ yankılanan güzel bir dünya! (6242)

XI

Demir kapının kildi tıngırdadı. (6243) Rıskul meraklanıp başını yerden kaldırdı. (6244) Nöbetçi içeriye Turar'ı soktu da, kapıyı tekrar kapattı. (6245)

Her gün aynı şey. (6246) Çocuk işten yorgun döner. (6247) Onun gelmesini babası sabırsızlıkla bekler. (6248) Başı birşeylere uğrar diye korkar. (6249) Çocuğu sağ salim döndüğünde, sanki uzun bir yoldan, zor savaştan sağ salim gelmiş gibi, Rıskul sevinip, keyfi yerine gelir. (6250)

– Turarcım, gel, gel,– der Bronniykov de sevinip. (6251) – Hadi, dışarıdan geldin ya. (6252) Neler oluyor dünyada? (6253)

Turar gördüğünü, bildiğini söyler. (6254) Çocuğun kötü haberinden sonra, Rıskul komşusuna dönüp: (6255)

– Hey, İskender senin Petersburg'dan olduğun doğru ise Metrey'i biliyor musun? – diye sordu. (6256)

– Hangi Metrey? (6257)

– Dmiytrey demek istedi, diye Turar anlattı. (6258)

– Petersburg'da Dmiytrey çok, hangisini diyorsun? (6259)

– Âlim olan Dmiytrey'i diyorum. (6260) Benim arkadaşım kendisi. (6261) Geçen sene Talgar zirvesine ikimiz birlikte çıktık. (6262) İyi birisi. (6263) Onun gibi iyi insanlar da varmış demek ki. (6264) Dürüst birisi idi. (6265) Bundan önce hapishanedeysen Ahat ağabeyimin sayesinde ona mektup yazdırmıştım ama cevap henüz yok. (6266) Yoksa şu atasına lanet nöbetçi verdirmeyip sakladı mı, ne bileyim. (6267) Yardıma ihtiyacın olduğunda mektup yaz, yardım edeceğim demişti. (6268) Haber yok. (6269) Kısaca, Metrey'i bilmeyen kurnaz birisi çıktın. (6270) Sen var ya bence Petersburglu değilsin, İskender. (6271)

– Böyle işte, diye İskender Bronniykov çaresiz insan gibi elini açtı. (6272) – İnanmıyorsan, Prihodko'ya sor, nöbetçiye sor. (6273) Sen hapishaneye 1. Ocak'ta geldin. (6274) Ben hapishaneye 9.Ocak'ta geldim. (6275) 9.Ocakta Petersburg'te ne olduğundan haberin var mı senin? (6276)

– Ee, nerden bileyim ben. (6277) Petersburg'u bırak da, bu Almatı'da bile ne olduğundan habersiz taş inde yatmıyor muyum? diye Rıskul kenara doğru sızdıqtata tükürdü. (6278)

– Ben söyleyim sana o zaman, tokuzuncu ocak'ı bilmek lazım. (6279) Turarcım, sen sadece çevirme aynı zamanda diyeceklerimi kendin de dikkatlice dinle. (6280) Tokuzuncu Ocak halk arasında «Kanlı pazar» diye anılıyor...(6281)

İskender Bronniykov gözü önüne «Kanlı Pazar'ı» canlandırmak istermiş gibi taş duvara gözlerini ayırmadan bakakaldı. (6282) Petersburg çiftçileri ile orda oturanların II. Nikolay'a yazdıkları dilekçeyi sanki taş duvardan okuyordu. (6283)

«İmperator! (6284)

Biz, St. Petersburg'un işçiler ile farklı sınıftaki insanları, bizim karılarımız ile çocuklarımız, kötü haldeki yaşlılarımız hepimiz toplanarak sana geldik. (6285) İmperator! (6286) Hakikat ile müdafaa arayıp geldik. (6287) Artık sabrımız tükendi, bize eziyet çektirip sömürüyorlar. (6288) Bizi esir gibi görerek küçümseyip, tecavüz edip, insan olarak görmüyorlar. (6289) Biz dayandık, ama bizi yoksulluğun sonsuz uçurumuna itip, hakkımızdan ayırıp, karalığın kuyuna bırakıp boğmaya başladılar. (6290) Artık dayanacak gücümüz kalmadı, imperator... » (6291)

İskender Bronniykov, Rıskul ile Turar'a dilekçi hakkında her şeyi anlattı. (6292) Gapon diyen papazın kurnazlığından da bahsetti. (6293) Silahsız milleti koyun gibi öldürdüklerinde sokakta kanın sel gibi aktığını söyledi. (6294) Polis ile askerlerin Çar sarayının önünde çoluk çocuk, yaşlıları da acımadan silahla vurup, kılıç ile kestiklerini söylediğinde Rıskul ile Turar'ın tüyleri diken diken oldu. (6295)

– Biz söyledik önceden, dedi Bornniykov, – Çar'a gitmeyin. (6296) Bir şey çıkmaz zaten. (6297) Çar kabul etmeyecek. (6298) Aksine hayal kırıklığına uğrayıp boşuna öleceksiniz. (6299) Silahsız milletten Çar korkmaz. (6300) Korkmadığına saygı da göstermez, dedik. (6301) İkna olmadılar. (6302)

– Biz dediğiniz kim o zaman? Dedi Rıskul. (6303)

– Bolşevikler. (6304) Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin üyeleri. (6305) Rusya'da böyle bir parti var. (6306) Fakirleri, işçileri destekleyip, onların tarafını tutan partidir. (6307)

– Nedir o, asker mi yani? diye sordu anlamayan Rıskul. (6308) – Asker ise ben de katılırdım. (6309)

Bronniykov sadece gülümsedi. (6310)

– Hayır, Rıskul, asker değil. (6311) Sen, ben gibi insanlar. (6312) Eşitlik olmasını; birisi fakir, birisi zengin olmasını, birisini diğeri sümürmesini istemeyen; suçsuz kan dökülmesini sevmeyen; insanoğlunu sen Russun, sen Kazaksın, sen Tatarsın diye ayırmayan adil toplum inşa etmeye çalışan insanlar. (6313)

Dikkatlice dinleyen Rıskul: (6314)

– Ee, masal gibi bir şey desene, diye tekrar yaslandı. (6315)

– İlk önce dinleseydiniz, baba, diye Turar babasına yaltaklanarak baktı. (6316) Çocuğun bu dikkatine Bronniykov sevindi. (6317)

– Aferin, Turarcım, sen bir şeyler hissediyorsun. (6318) Yüreğine toqi devam et, yavrum, akıllım benim. (6319) Sen Priyhadko Bey'in çocuğunu her gün okula faytonla götürüp getiriyorsun. (6320) O okulda ben de okuyabilseydim diye hayal ediyorsun. (6321) İşte o okul böyle bir ilim vermez. (6322) Orada toplumu nasıl değiştirip iyileştirme hakkında okutmuyor, Turar. (6323) Doğru, orada da gözü açık, akıllı insanlar da var tabii. (6324) Çünkü benim duyduğuma göre Mihail Frunze diyen bir devrimci bu okuldan mezun olmuş. (6325) Demek ki, sakli olsa da etrafta iyi insanlar vardır. (6326) Sen ise, Rıskul, diye artık Bronniykov başını yakasına saklayıp yan oturan arkadaşına döndü. (6327) – Sen masal diyorsun. (6328) Benin dediklerim masal olsun diyelim. (6329) O zaman sen kendin çar devletinin adamına ok attın? (6330) Bu soruya cevap ver. (6331)

– Sorgu hâkimine verdim o cevabı. (6332) Tam bu soruyu o da sormuştu. (6333) Sen de mi sorgulamak istiyorsun? (6334) Vurmak istedim vurdum. (6335) Dağ keçisinden de daha kolay vurdum. (6336) Dağ keçisi dediğin kolaylıkla vurdurmaz. (6337) Şu deyyusu ise sıkıldığında vurduğun kötü karakuş gibi vuruverdim, atasına lanet. (6338)

– Niye? (6339) Bir sebebi var ya. (6340) Sebepsiz yere vurmaz ki insanı, diye artık Bronniykov sormaya başladı. (6341)

– Niye mi diyorsun, ezdi, iftira attı, boş yere canımı yaktı. (6342) Çok emeğim boşuna gitti, hakkımı yedi. (6343) Aç kaldık. (6344) Çaresiz kaldım. (6345) Ondan sonra...(6346)

– Ee, öyle mi yani? (6347) O zaman senin hakkını yememeleri için, sana kimse ihanet etmemesi için, ezmemesi için, aç kalmamak için ne yapmak lazım? (6348)

– Ne yapmak lazım? (6349) Yönetici gibileri vurmak lazım, atasına lanet. (6350)

– Sadece yöneticileri değil. (6351) Rıskul, toplumdaki bütün egemen gücü tahtlarından indirmek lazım. (6352) Sen anlıyor musun bunu, Turar? (6353) Şu Kızıl Cebe'nin sahibi kim idi? (6354)

– Tukımbay. (6355)

– Evet, işte Tukımbay gibiler, Taubay başçavuş, yöneticiler, sancak beyleri, valiler, bakanlar, imparator hepsi de inmesi lazım. (6356)

– Buna gücüm yeter mi, zavallım? Diye Rıskul artık sohbetin tadını aldı. (6357) Kendisi de bir ara öylece hayal ederdi. (6358) Ama o hayali bulanık ılgım gibi ucunu bile tutturmadan kıvrılarak gidiverdi. (6359)

– Yetiyor, Rıskul, yetiyor. (6360) Egemen güç azdır, sıradan halk çok. (6361) Toplumsal hareketlenme olursa, halk ayaklanırsa ona dayanacak güç yok. (6362) İşte o milleti ayaklandırmanın yolunu arayıp, etkili güç toplayıp organize edecek, onları beş parmak gibi biriktirip mücadele etmeye yönlendirecek partidir dediğim. (6363) Şimdi anladın mı? (6364)

– Peki, parti, parti. (6365) Şu yöneticilerin seçiminde tarafa ayrılıp dalaşan kurnazlara parti derlerdi. (6366) Dediğin, onun gibi bir grup desene. (6367) O zaman Tukımbay zavallı da partimiş. (6368)

– Senin dediğin kaba şekli, Rıskul. (6369) Bizim parti ise bir sınıfın, azıcık gurbun çıkarını değil, bütün halkın halini düşünür. (6370)

– Peki, bunu da kabul edelim. (6371) Diyelim ki, parti dediğin sen, ben ve Turar. (6372) Üçümüzü koordine edecek birisinin olması lazım değil mi? (6373) Var mı öyle birisi? (6374)

– Var, var, Rıskul! (6375) Var! (6376) O, Lenin. (6377)

Lenin, Lenin, diye birisini hatırlamak istermiş gibi Rıskul bıyığını tuttuğu halinde boynunu büküp oturuverdi. (6378)

Lenin, dedi Turar da ismi tekrarlayıp. (6379) Sebebini kendisi de bilmiyor, ama Lenin'i en yakın adamı gibi canlandırdı. (6380) Sanki Ahat dedesi gibi göründü. (6381) Başından sıvazlayıp alnından koklayıp elindekini ona verip, kurban olmaya hazırdı o yaşlı. (6382)

O an Turar, tabii ki, on beş yıl sonra Leninle yüz yüze buluşup, onun tam karşısında oturarak sesini duyup yüzünü göreceğini hissetmiyor, bilmiyordu. (6383) Bunun üzerine on beş yıl geçtikten sonra bin dokuz yüz yirminci yılın yazında Lenin'in görüşmesinde otururken Lenin denilen güneşe benzeyen ismi ilk kez taş koğuştaki İskender Bronniykov'ten duyduğunu hatırlar. (6384)

***

Sonraki gün koğuştaki uzun boylu, esmer bir Kazak geldi. (6385) Taş'ın karanlığında yabancı insanı iyi tanıyamayan Rıskul onun yüzüne bakıp: (6386)

– Hey, sen şu tercüman çocuk değil miydin? dedi. (6387)

– Evet, sizinle soruşturmalarda da buluştuk ya. (6388) Kendi tercümanınızı tanıyamadınız mı yoksa? diye çocuk çekinmeden konuştu. (6389) Oturacak yer bulamayıp etrafına baktı. (6390) Kapıyı tıklatarak nöbetçiyi çağırıp küçük sandalye istedi. (6391)

– Benim ismim Botaş Şokoğlu. (6392) İlçelik mahkemede tercümanım. (6393) Beni size avukat olarak onayladı. (6394) Sizin sorgulama bitmek üzere. (6395) Yakında mahkeme olacak. (6396) Yargılanacak insan ise avukat tutması lazım. (6397) Sizin avukat tutmaya paranız yok. (6398) Öyle değil mi? (6399) Yoksa sakladığınız paranız mı var? (6400)

– Para diyen ahmağa Allah hiçbir zaman istekli bırakmadı. (6401) Benen para bekleyen avukat isen hadi kapı açık, bana avukat lazım değil. (6402) Suçlu adamı Allah da koruyamaz. (6403) Seni beni korumaya çalışma. (6404)

– Avukatsız olmaz. (6405) Kanun öyledir. (6406) Avukatsız mahkemeyin kararını yukarıdakiler o naylamayacak. (6407) Anladınız mı? (6408)

–O zaman sen beni nasıl korumayı düşünüyorsun? (6409) Saymasay'ı öldürüp doğru yaptı mı diyeceksin? (6410)

– O farklı bir şey. (6411) İlk önce anlaşılim. (6412) Ben sizin sorguda verdiğiniz cevabın hepsini biliyorum, hepsini bizzat kendim çevirmiştim. (6413) Bütün hikâye bana çok net belli. (6414)

– Ne istiyorsun o zaman? (6415)

– Sadece anlamadığım bir şey var. (6416) Onu çözersek bir yardımı olabilir. (6417) İlk önce beni yadırgamayın bırakın. (6418) Yöneticilerin biri diye bana düşmanınız gibi bakmayın. (6419) İkimiz birbirimize inanmazsak herşey boşuna. (6420)

– Doğru söylüyor. (6421) Sen çok kapalı olma, Rıskul, diye verdi çoktan beri sohbet dışında oturan Bronniykov. (6422) – Bu arada, sohbetlerinize ben mani olmuyor muyum? (6423) Öyle olsa bile çıkamam, çarem yok. (6424)

–Yo-yok, siz engen değilsiniz,– dedi Şokoğlu. (6425) – Ben sizi de birazcık tanıyorum. (6426) Siz St. Petersburgtensiz, yanlış hatırlamıyorsam? (6427) Paradoks, tabii. (6428) Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin gözü açık üyesi, imparatorluğun bir ücrasında bir Asyalı suçlu ile aynı koğuştaki oturacağım diye hayatınızda hiç düşünmemişsinizdir. (6429)

– Niye, avukat bey, onu da aynı savaş alanının adamlarıyız. (6430) İkimizin aynı koğuştaki hiç de tesadüf değil. (6431)

– Neyse, özür dilerim, benim sizinle konuşmama aslında izin yok. (6432) Kendi işimi bitireyim. (6433) Evet, Rıskul Bey, sizi geçen sene Sofiysk istasyanunda yaşayan Sofron diyen göçmenin atını çaldı diye yargıladı. (6434) Doğru mu? (6435) Doğru. (6436) Ama sonradan Sofron'ın atı pazarda çingeneler satarken bulundu. (6437) Doğru. (6438) O zaman sizin evin arkasından, nana arasından bulunan et nedir? (6439) Buna cevap vermenizi istiyorum. (6440)

Rıskul, Şokoğluna göz ucu ile baktı ve donakaldı. (6441) «Bu şansına münhasır adammış. (6442) Buna bak sen, sorgu hâkiminin sormadığı soruları sordu. (6443) Herşeyi kökünden öğrenmeye çalışıyor. (6444) Benim derdimim damarına bastı.» (6445)

– Söyleyin, Rıskul, sizin için iyi olacak. (6446)

Rıskul sustu. (6447) Sadece gövdesinden ateş fişkirir gibi derin ah çekti. (6448) Atın sultanına Rıskul aşık idi. (6449) Bu avukat ise onu hatırlatıp eski yarayı tekrar açtı. (6450)

– Öyleyse, dedi Şokoğlu sabrı tükenip. (6451) – Olmadı bu iş böyle. (6452) Mahkemede savcıya karşı kullanacak silahı siz saklıyorsunuz. (6453) Savcı ise size en yirmi beş yıl vermeye düşünüyor. (6454)

– Vah, Rıskul, zor adamsın, çok zor adamsın, diye Bronniykov sohbete tekrar katıldı. (6455) – Avukat bey, bu adam dediğiniz etin «sırrını» bize, şu Turar ikimize destan gibi anlatmıştı. (6456) O, Kızıl Cebe'nin eti. (6457)

– Bak bak, diye avukat daha da yüklendi. (6458) Sırla dolu düğümün bir ucuna eli değmiş gibi oldu. (6459)

– Kızıl Cebe'yi duymuş olmalısınız, diye Bronniykov Şokoğluna baktı. (6460)

– Kesinikle, ismi efsane olan yüğrük yılkı idi. (6461)

– Sahibinin ismi neydi, Rıskul? (6462) Çok zor bir isim, – dedi Bronniykov. (6463)

–Tukımbay, dedi. (6464)

Devamını beyan etti Bronniykov, sonunda sohbete Rıskul'un kendisi karıştı. (6465) Ara sıra Turar da Kızıl Cebe'yi Karaturık'ta gördüğünü söyledi. (6466)

Tercüman avukat Botaş Şoqulı razı olduğunu gösterip elini rahatça ovuşturarak: (6467)

– İşte, bu sır dolu ücraya da güneş girdi. (6468) Artık Savcı Kudrin Bey'le savaşılabılırız. (6469) Sohbetiniz için teşekkür ederim. (6470) Şimdi ise ilçelik mahkemenin oturumu fazla uzamaz. (6471) Herhangi bir sorular olursa, yine haberleşirim. (6472) Hoşça kalın, diye yerinde kalkıverdi. (6473) Rıskul ve Bronnikov ile tokalaştıktan sonra Turar'ın başından okşayarak: (6474)

– Sen akıllı çocukmuşsun. (6475) Keşke okutsak seni, dedi. (6476)

– Okuması fena değil, diye güldü Bronnikov. (6477)

– E, öyle mi, öğretmeni Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin başarılı üyesi ise, fena olmaz, dedi Şoçoğlu. (6478)

Hangi anlamda söylenen söz olduğu belli değil. (6479)

***

Turar, her günkü düzene göre, sabah erkenden kalkıp harayı temizlemeye gitti. (6480) Bugün her zamankinden daha çok ağır hareket edip, babası için endişelendi. (6481) Akşam geri döndüğünde babasının başka bir yere götürecekler gibi geldi. (6482) Dün akşam avukat Botaş Şıçoğlu gelip: (6483)

– Yarın mahkeme olacak. (6484) Mahkemede inatlaşmayıp doğru cevap vermeye çalışın. (6485) Durumu olduğu gibi beyan ederseniz yeterli. (6486) Hiçbir şeyi saklamanıza gerek yok, demişti. (6487)

Mahkemenin nasıl olacağını Turar bilmiyor. (6488) Sorgulamadan döndüğü gün babasının öfkelenip, sinirli olduğunu birkaç kere görmüştü. (6489) Mahkemede de şantaj yapıp, korkutup, türlü ahlaksız sorulara cevap vermelerini talep edip, vurup, dövecekler mi acaba? (6490) Öyle yapacaklarsa babası inatlaşır. (6491) Aksine hâkime küfür edip, başına bela alabilir. (6492)

Mahkeme hangi karar verse de, babasından ayrılacak günün yaklaştığını çocuk korkarak hissediyor. (6493) O zaman ne yapacak? (6494) Babasının iç dünyasını, onun kötü iyi huylarını, olanların gerçeğini çocuktan daha iyi bilen bu hapishanede de, mahkemede de kimse yok. (6495) Rıskul’un iç dünyasının hepsini tamamen çözdüm diye düşünen Şokoğlu bile Turar’ın bildiğinden fazlasını bilmiyor. (6496) Keşke Turar Botaş Şoçoğlu gibi okuyan, erginleşmiş birisi olsaydı, mahkemede babasını kendisi korurdu. (6497) Onun hiç suçu olmadığını, aksine yargılanacak insanın kim olduğunu korkmadan anlatırdı. (6498) On yaşındaki çocuk çaresiz. (6499) Sadece on yaşında. (6500) Henüz buluğa ermedi. (6501) Keşke...(6502)

– Baba, – dedi kapı eşiğinden atlarken. (6503) Diğer tarafta nöbetçi rahatsız ederek bekliyordu. (6504)

– Efendim, yavrum? (6505)

Turar ne diyeceğini bilemedi, boğazında bir şeyler düğümlendi. (6506) Ama onun ne demek istediğini anlayan Rıskul çocuğu sakinleştirip: (6507)

– Merak etme, Turar. (6508) Ben geri döneceğim ya. (6509) Mahkeme kararını verir. (6510) Sürgün etse bile seni kendimle götüreceğim, yavrum. (6511) Git işine, git, Turar. (6512)

Nöbetçinin önünde Rıskul ile ters ters bakışan Bronnikov şimdi Turar’a bilinmez bir şekilde işaret gösterip, azıcık başını öne eğerek onaylamış gibi yaptı. (6513) «Korkma Turar» demek istediği idi. (6514) Kapı şakır şakır kapandı. (6515) Çocuğu nöbetçi dışarıya çıkardı. (6516)

– Bir şey olmasın ona, çocuğun çok zeki, – ded Bronnikov Rıskul ile azıcık anlaşıp. (6517)

– Sürgüye çocuğu kendimle birlikte götürmezsem, şu it oğlu itler onu öldürecek. (6518) Eğer Turar tehlikede olmasaydı, ben idam cezasından da korkmazdım. (6519) – Rıskul sendelerek oturdu da, en büyük endişesini anlattı. (6520) – Zeki diyorsun. (6521) Başkalarının bu yaştaki çocukları çorbalarını ağlamadan içmez. (6522) Bu ise neler çekmedi? (6523) Atasına nalet Saymasay’ın yüz­süz adamları benden daha çok Turar’a hiddetlendi. (6524) Köpekler hissediyor onu zekiliğini. (6525) Bir gün kökümüzü kurutacak diye korkuyorlar, zalimler. (6526) Men yargılanmaktan korkmam, çocuktan ayrılacağım diye gözümeye uyku girmiyor. (6527) Eğer beni Sibiryaya sürgün edecekse, çocuk çoluğumu birlikte götüreceğim diye yöneticilere şikâyet etsem olur mu, İskander? (6528) Senin gözün açık ya. (6529)

– Gözün açık diyorsun da. (6530) Gözü açıkların gözünü kapattıran zaman değil mi? (6531) eğer sürgünlere ailesini yanlarına almak mümkün olsaydı çocuk çoluğumu ben de getirtirirdim ya. (6532) Ama nerde öyle bir gün? (6533)

– Atasına nalet, ben ikna olmayacağım, sancak beye, olmazsa Taube’nin kendisine, o olmazsa doğrudan imparatorun kendisine mektup yazacağım. (6534) Sana yazdıracağım. (6535) Kemiklerini sızlatarak yaz, atasına lanet. (6536)

***

Bu anda Azrail’in aletleri gibi fıkırdayarak kapı açıldı da, nöbetçi her zamankinden daha çok yüksek sesle: (6537)

– Jılkıaydarov! (6538) Çık! – dedi. (6539) Nöbetçinin diğer tarafında silahlarını sertçe tutan iki nöbetçi daha duruyormuş. (6540)

Rıskul yerinden beğenemeyerek kalktı, omzuna cekpenin atıp, eski keçe kalpağını eline aldı. (6541) Arkasına dönüp Bronnikov'e baktığında, o Rıskul'un gittiğine sevinmiş gibi yapıp, alay ederek kis kis güldü. (6542) Nöbetçi bunu farketmedi değil. (6543) «Ee, zalimler, çatışyorsunuz demek ki» dedi içinden. (6544)

Tam kapı eşiğinden çıktığında Rıskul'un ayaklarına zincir takıldı. (6545) Çok kısa zincirden dolayı adım atamayıp, Rıskul ağır hareket edip süründü ve tekrar kalkıp omzunu dik tutup, yavaş yavaş adımları gidiyordu. (6546) Nöbetçinin birisi önünde, diğeri arkasında geliyordu. (6547)

İç içe üç kapıdan geçip, avluya çıktığında Rıskul gözünü eliyle gölgeledi. (6548) Güneş parlıyormuş, gözleri kamaştı. (6549) Işığa yavaş yavaş alıştıktan sonra, avlu yanındaki haraya baktı. (6550) Turar tek tekerlekli sedye ile taze tezeği dışarıya çıkarıyordu. (6551) Avludaki irinli gözlü nöbetçi onun önünü kesip durakaldı. (6552) Tutukluyu kapıdan çıkarırken avluda fazla hareketlenme olmaması lazım. (6553)

Babası dış kapıya yaklaştığında Turar dayanamayıp: (6554)

– Baba! – diye bağırıverdi. (6555)

Rıskul'un vücudu tir tir titredi ama dönüp bakmadı, zinciri şingırdattığı halinde kapıdan çıkıverdi. (6556)

Kapının dışında at arabası duruyormuş. (6557) Tutuklu ile iki nöbetçi arabaya bindikten sonra hazır iki at sokağı çanlatarak, kısa süre içinde Starokladbiçe sokağına varıp, ilçelik mahkeme binasına doğru hızla ilerledi. (6558)

Sokaktaki insanlar canlı at arabasını görünce ilk önce tören alayı geliyor diye düşünür ve sonradan zincirli ayağı sarkan keçe kalpağı var Kazağı, önünde arkasında silahlı nöbetçileri görünce birisi şaşırıp, birisi ürkerek bakıp, birileri ise çabuk şoqınıp kalıverirler. (6559) Birileri başlarından buruşmuş şapkalarını alıp, baş eğmiş gibi yaparlar. (6560) Yönetici diye mi düşündüler, yoksa tutukluya açık yol mu dilediler belli değil. (6561)

Mahkeme binasının önüne gelip durduğunda, atlayarak yere inen iki nöbetçi Rıskul'u desteklemek istediler, tutuklu onların elleri çekip, kendisi atladı. (6562) Salındı ve tekrardan kendisini toparladı. (6563) Evin önünde yaprağı avuç kadar meşe ağacı, küpeleri sarkık duran kayın ağacı varmış. (6564) Rıskul onlardan gözünü almadan biraz donakaldı. (6565)

– Ow, yavrum, Rıskulum! – diyen jarıqşaq sese hemen baktığında iki elini jayıp, gözleri yaşla dolarak Ahat ağabeyi geliyormuş. (6566)

– İyi misin, kardeşim, seni de göreceğün varmış, diue kucağını açıp yaklaştığında önüne nöbetçi durdu. (6567) Yaşlanan göğüsüne silah çekildiğinde Ahat zamanının az olduğunu anladı, artık Rıskul'un yüzünü göremeyecekmiş gibi çabuk konuştu. (6568)

– Hapishaneye birkaç defa gittim. (6569) Buluşturmadı, Rıskul. (6570) Affet, yavrum. (6571) Turar'ı da özledim. (6572) Millet param parça oldu. (6573) Omar'ın öngürlüğündeki iki-üç akrabamız ana yurda gitti. (6574) Korgan, Şınıbek, Üsip kardeşlerinin selamı var. (6575) Onları yönetici köyü bırakmayıp köleliğe aldı. (6576) Senden izin olsa, dolaşan başımız yolda bir yerde kalmazsa, ana yurda doğru ilerlemek istiyoruz. (6577) İzbayşa ile Tüymetay'ı da yanımıza alacağız. (6578) Moldabek'i de yakalayıp tutuklayacaktı ama kaçtı. (6579) Nerede olduğunu bilmiyoruz. (6580)

Nöbetçi tutukuyu acele ettirdi. (6581) Mahkeme başlayacağı saat yaklaştı. (6582)

– Sağ ol, Ahat! (6583) İki dünyada da razıyım. (6584) Beni galiba Sibirya'ya sürgüleyecek. (6585) Bana bir şey olursa Turar'a yardımcı ol. (6586) İzbayşa ile Tüymetay'a selamımı söyle. (6587) Arkabalara da selamımı ilet. (6588) Beni affetsin. (6589) Allah tekrar kavuşmayı nasip etsin. (6590) Diri olursam kurtulmaya çalışacağım. (6591) Fazla endişelenip üzülmeğin, hadi! (6592) Ağlamayın kardeşlerim! (6593)

Nöbetçi tutukluyu arkasından itti. (6594) Mahkeme binasına girilecek yerde taş merdiven vardı. (6595) Kısacık zincirden yürüyemeyen kisi inemiyordu. (6596) Rıskul inatlaşarak ilk basamağa iki ayağıyla zıplayıp çıktı ve arkasına döndü. (6597)

– Dönme, yürü! diye bağırın nöbetçiye, Rıskul hançer gibi gözleriyle bakıp: (6598)

– Beynin var mı kafanda, bununla nasıl yürüyecem, düz yer değil! diye bağırıldı. (6599)

Doğru söylenen söze nöbetçi da çaresiz kalıp hiçbir şey diyemedi. (6600) Bundan yararlanan Rıskul Ahat ağabeysine: (6601)

– Benden tamamen umudunuzu kesmeyin, kardeşlerim. (6602) Ben henüz su dibine gitmedim. (6603) Ana yurda sağ salım vardığında dedelerimizin mezarına gidip dua et. (6604) Aksu-Jabagı'nın bir tane üzerliğini tüt. (6605) Azap görüp ölen Berdikul'un mezarına mum yak. (6606) Kardeşin Rıskul hayatı boyunca senin intikamını almaya çalıştı dersin! (6607) Diri olursam, Dauılbay Saymasay'ın arkasından gidecek. (6608)

Bu anda nöbetçinin birisi Rıskul'a silahını çekti, diğeri ayağındaki zincirin kilidini açıyordu. (6609)

– Eğer yurda sağ salım dönersem, Dauılbay yöneticinin eceli benim, ağabeyim. (6610) Hadi, hoşça kal...(6611)

Nöbetçi Rıskul'un yakasından çekiverdiğinde hapishane giydiren ela cepkenin bir düğmesi üzümlü, merdivene düştü, yuvarlanarak Ahat'ın kaloşunun astına gelip durdu. (6612) Ahat eğilerek düğmeyi aldı ve dikkatli bir şekilde sildi. (6613) Beyaz havluya düğümleyip, kucağına sokuverdi. (6614)

XII

– Kalkın! (6615) Hâkim geliyor! diye birisinin sesi çıkıverdi. (6616) Salonda her yerden ses çıkararak kalkacak kalabalık millet yok. (6617) Sol tarafta oturan savcı, sağ tarafta oturan hem avukat, hem tercüman Botaş Şokoğlu. (6618) Ağaçla etrafı çevilmiş yerde Rıskul, onun iki tarafında iki nöbetçi. (6619) Salonda şahitler, Saymasay Nüketay'ı Albannan getirirken yanında olan maiyetler, köy adamları. (6620)

Hepsi de şapkalarını aldı. (6621) Rıskul eski keçe kalpağını başından çıkarmadı. (6622) Yanındaki nöbetçi keçe kalpağı çekivermişti, Rıskul hızlıca tutuverdi ve tekrardan başına taktı. (6623) Keçe kalpaktan ayrılırsa sanki doğum yerin kutsallığından, toprağından ayrılacaktı. (6624)

Masaya gözlüklü, kel, şişman hâkim ve onun arkadaşları gelip oturdu. (6625) Millet yerine oturduğu zaman hâkim kalkıp gözlüğünü taktı ve kâğıdı okudu. (6626)

– Vatandaşlar, bugün biz Doğu Talgar İlçesinin yöneticisi Üşkempirov Saymasay'ı vurarak öldürdü diye suçlanan Kırgız Jılkıaydarov Rıskul'un işine bakacağız...(6627)

Öylece mahkeme başladı. (6628) Saymasay'ın şahit olan maiyetleri gördüklerini, bildiklerini anlattı. (6629)

– Saymasay'ı vuran Rıskul. (6630) Kendi gözlerimizle gördük, dediler. (6631)

– Belki bedhah saklanarak atmıştır. (6632) Rıskul mu, değil mi? (6633) Nerden biliyorsunu? Dedi hâkim. (6634)

– Aman Allahım, uçurumun tepesinde ayakta durup attı ya. (6635) Mesafe çok yakın. (6636) Rıskul'u tanıyoruz ya. (6637)

– İlk başta «Ben Rıskul'um» diye kendisi seslendi ya. (6638)

Ondan sonra hâkim Rıskul'a soru sordu. (6639) Yanındaki nöbetçiler omzundan dürterek onu yerinden kaldırdı. (6640) Tercüman Şokoğlu da yerinden kalktı. (6641)

– Suçlu Jılkıydarov, yönetici Saymasay'ı öldürdüğünü itiraf ediyor musun? (6642)

– Herkese boşuna soru sorup niye zahmet ediyorsunuz, bey. (6643) Vuran benim, dedi Rıskul korkmadan. (6644)

– Yönetici Saymasay devlet adamı olduğunu biliyorsun. (6645) Bildiğin halde niye vurdun? (6646)

– Vurmazsam olmazdı, bey. (6647) İnsanı bırak da, köpeği bile bu kadar ezmezler. (6648) Her şeyini yaptım. (6649) Zorluklar çektim. (6650) Emeğimin, alın terimin karşılığı olmadı. (6651) Hakkımı yedi yönetici. (6652) Sonunda beni suçsuz olsam da hapise attırdı. (6653) İntikam gözümü kör etti, çok öfkelen dim. (6654) Böyle yaşamaktansa öleyim daha iyi, bey. (6655) Ama yastığımı da kendimle götür eyim dedim. (6656) Devlet adamı diyorsunuz. (6657) Elinde güç, alnında rütbesi var adam dürüst adil olur, milleti sömüren, düşmandan öte soyan, başımıza sıkacak bit, havlayacak it bile bırakmadan, ne türlü vergiye bağlayıp, ne yimiz varsa hepsini süpüren yönetici kim için yönetici? (6658) Vurdum, atasına lanet. (6659)

– Sayın hâkim, benim bir sorum var, diye sesi ince, saçları dikleşen savcı elini kaldırdı. (6660) Hâkimin izninden sonra karşı taraftaki Rıskul'a bakarak: (6661)

– Suçlu, söyleyin lütfen, Saymasay'ı öldürmek konusunda birisi tavsiye verdi mi size? (6662) Birileri göndermedi mi? (6663)

– Hayır! Diye Rıskul kısa kesti. (6664)

Konuşma sırası savcıya geldiğinde kısa boylu, küçük kafalı, diken saçlı, мауыциген yüzü küçücük adam gözlüğü taktı ve ince sesiyle uzun konuştu. (6665) Şimdilerde isyancıların ayaklanmaya başlığını, bu durumun özellikle Kırgızlar'ı etkilediğini, imparatorun adamlarına karşı suikastın çok tehlikeli olduğunu, kırk bir yönetici imzalayan şikâyeti ilgisiz bırakmamak gerektiğini ve ona benzeyen şeyler... (6666) Sonunda savcı sesini biraz kaharlı çıkarıp: (6667)

– Rıskul Jılkıydarov askeri mahkeme ile yargılanması lazım, idam cezasına layık suçlu. (6668) Bizim merhametli, hayırsever imparatorun Jetisu İlçesine askeri mahkemeyi dâhil etmemesi çok mertebeli imparatorun milletini, halkını sevdiğini gösteriyor. (6669) Ama bu insan öldürmek için sıradan birisini değil, imparatorun sadık çalışanı, çok saygılı adamı öldürmeye izin verilsin anlamına gelmiyor. (6670) Benim demek istediğim Rıskul Jılkıydarov'a yirmi beş yıl ağır hapis verilip, bütün mal mülkünden ayrılsın. (6671)

Bu talebi duyduğunda Rıskul kis kis güldü. (6672) Yüzünün terini havluyla silen savcı Rıskul'un bu davranışını fark edip: (6673)

– Niye gülüyorsun? diye kaç çattı. (6674)

– Mal mülkünden ayrılsın dediğiniz neydi, savcı? (6675) Bende mal mülk var mıydı? (6676)

– Konuşmaya izin yok! diye hakim küçücük çekiş ile çanı vuruverdi. (6677)

Savcı pişmanlık duydu. (6678) Ne hayli suçluları yargılayıp, ceza ağırlığının her türünü vermişti. (6679) Birçoğu yalvarınarak özür dilemişti. (6680) Bu ise gülüyor. (6681) «Keşke ona ömrü boyunca ağır hapis cezasını talep etseydim» diye pişman oldu. (6682)

Rıskul ise az önce dışarıdan çaresiz kalan Ahat ağabeyisini düşündü. (6683) Turar'ı onunla birlikte niye göndermedim, dedi. (6684) Yirmi beş yıl diyor. (6685) Ona kalan ömrüm yeter mi? (6686) Nasıl yani? (6687) Ana yurdu göremeyecek miyim artık? (6688) Dauılbay ise yirmi beş yıla kadar yaşayacak mı? (6689) Yirmi beş yıl diyor, e! (6690) Biz Tülkibas'tan göç edeli de yirmi beş yıl geçti galiba. (6691) Sanki her şey dün olmuş gibi. (6692) Aslında düşünürsek yirmi beş yıl dediğin hızla geçecek vakit ya. (6693) Ana yurttan geldiğimizde ben yirmi yaşındaydım. (6694) Şimdi ise kırk beş. (6695)

Angaryadan döndüğümde yetmiş yaşına gelecekmişim. (6696) Ahat'ın yaşı ya. (6697) Ben gelene kadar Ahat'ın kemiği de çürür. (6698) Ama kim bilir, yaşlı ölecek mi, genç ölecek mi Allah'ın elinde. (6699) Turar otuz beş yaşında olur o zaman. (6700) Otuz beş yaşında onu ne bekliyor acaba? (6701) Kim olacak? (6702) Eğitim alıp kendisini geliştirirse beni süremden önce kurtarır belki. (6703) Tüymetay otuz yaşına gelirmiş. (6704) Kendi çoluk çocuğu olur. (6705) İzbayşa... (6706) Evet, İzbeyşa gider. (6707) O başka birisinin. (6708) Şolak Şabdar ile İzbeyşa başka birisinin. (6709) Hayatta kalırsa Turar ile Tüymetay beni bekler. (6710) Keşke, biraz büyüüp, kendi ekmeğini kazanana kadar yanlarına olamadım. (6711) On yaşındaki oyun çocuğu ile beş yaşındaki küçük kız. (6712) E, Allahım sen bana sabır ver. (6713) Onları kendimle birlikte götürsem mi acaba? (6714) Şansıma yöneticilerin akıllısı, dürüstü rastlanırsa, belki şefkat gösterir. (6715) Kendimle götüreceğim diyecem, atasına lanet. (6716) Ala Dağları ne, Sibiryaya ne? (6717) Ala Dağlarının da angaryadan nesi iyi? (6718) Bir şekilde geçiniriz. (6719) Götüreceğim. (6720) Turar büyüüp eğitim alsaydı Metrey'i bulurdu belki. (6721) Eh, Metray, Metray. (6722) Şimdi burda olsaydın...(6723) Bu kel adam anlardı o zaman benim kim olduğumu. (6724) Şu çekirge sesi gibi cıvılayan savcının ağzına gem vurulsaydı. (6725) Ne yapayım, bahtım açılmayan birisi oldum ya. (6726) Atasına lanet, düşün, düşünme ne fark eder. (6727) Gününe doksan dokuz bela görsen de Allah'tan umudunu kesme. (6728)

Rıskul aniden başını kaldırdı. (6729) Tercüman çocuk konuşuyormuş. (6730) Bülbül gibi Rusça konuşuyor. (6731) Dediklerinin bazılarını anlıyor, bazılarını anlamıyor. (6732) Tahmin ettiğine göre bunu koruyup bir şeyler söylüyor. (6733) İlk günlerdeki gibi değil, dün akşam koğuşta ikisi açılıp konuşmuştu. (6734) Önceden Bronnikov, ona inanabilirsin, içine kapanma dedi. (6735) İkisi ara sıra kapıya bakıp Rusça çok konuştu. (6736) Tercüman çocuk Bronnikov'e kucağından alıp kıvrık kâğıt da verdi. (6737) Bronnikov onu uçkuruna soktu. (6738) Tercüman çıktıktan sonra Bronnikov, bu bizim adam. (6739) Hiç korkma dedi. (6740)

İşte dediğim Botaş konuşuyor şuan. (6741) Koğuşun karanlığından fark etmemişim, saçları kömür gibi siyah, kısaca kesilgen, alnı güzel, gözünde nur var, düz burunlu, oval yüzü, esmer çocukmuş. (6742) Qiyaq bıyığı da büyüveli çok olmamış galiba. (6743) Onun sözlerini kel hâkim bile büyük bir dikkatle dinliyormuş gibi. (6744) Savcı ise cıvılayan kanarya gibi telaş edip dört döndü. (6745)

İnce bıyıklı avukatın ağzından Rıskul «Kızıl Cebe» diyen sözü duyunca ürküverdi. (6746) «Bu herşeyi bozar mı acaba? (6747) Kızıl Cebe'nin isminden niye bahsetti? (6748) Ya Kambar-ata, ya bütün ylıkıların asili, affet beni! (6749) Senin kanın benim boynumda değil. (6750) Affet, hayvan! (6751) Ben aldatılan adamım. (6752) Ben de zalimliğin kurbanıyım. (6753) Affet, kanatlı düldül!». (6754)

Botaş Şokoğlu'nun sözünü savcı sürekli kesiyordu. (6755) Düşüncesizce davranak yerinden sürekli kalktı. (6756) Hâkim onu düzene koymaya çalışıp küçücük çekiş ile çanı tekrar tekrar vurdu. (6757)

Bu, sürekli devam eden kanlı savaşın bir parçası idi. (6758)

Sonunda hâkim arkadaşlarıyla birlikte başka oadaya geçtiler. (6759) Uzun zamana kadar dönmediler. (6760)

Vakit, böyle bir zamanda kendisinin kudretini tanıtır. (6761) Hapishanedeki her gün Rıskul'a bir yıl gibi görünse, şimdi her dakika bir gün gibi uzayıp birtürlü geçmedi. (6762) Önceden ne kadar sabretse de, kaderi incecik ipe asıldığı bu anda kahramandan da sabır kalmadı. (6763) «Ya, diri öküzlerin gözlerinin yaşı sen beni koru» dediğinde Turar ile Tüymetay dünyanın hepsini gölgeleyip göz önüne geldi. (6764)

Hâkim arkadaşlarıyla birlikte tekrar salona geldikleri zaman ölüm sessizliğinden sadece sineğin vızıltısı işitiliyordu. (6765) Hatta kuyruğuna konan sineği kovalayan keçi gibi yerinde duramayan savcı bile donakaldı. (6766) Hâkim millet oturur oturmaz kararı beyan etti. (6767)

– On sene angarya! (6768)

Savcı, tarantula sokmuş gibi kalkıverdi. (6769)

Sevinçten avukat da kalkıverdi. (6770)

– Nasıl yani, diye bağırdı savcı. (6771)

– Savcı bey, mahkeme kararı alındı. (6772) Artık onu değiştirmek sadece Türkistan Eyaletinin elindedir. (6773) Suçlu Rıskul Jılkıaydarov' son söz: hangi dileğiniz var? (6774)

Rıskul söze başlamadan önce iki omzunu hazırladı. (6775) Sadece kel hâkime bakarak: (6776)

– Hey, hâkim! (6777) Ben angaryaya çoluk çocuğumu birlikte alacağım. (6778) Buna ne dersiniz? Dedi. (6779)

Hâkim razı olmadı. (6780) Rıskul'dan teşekkür beklemişti, ama suçlu başını eğmedi. (6781) Aksine talep ediyor. (6782)

– Bu mahkemenin işi değil. (6783) Ama talebini valiye söyleriz. (6784) Sayın bey'e ise şikâyet edebilirsin, – dedi hâkim isteksizce. (6785) Kendince adil karar verdim diye itimatlı idi, ama Rıskul'dan ilgi görmeyince keyfi bozuldu. (6786)

***

Hapishanaya götürecekken nöbetçiler, dışarıdaki merdivenden indiklerinde Rıskul'un ayağını tekrardan zincirledi. (6787) Kalın meşe ağacının dibinde bükülerek oturan büyük burunlu Ahat ağabeyi: (6788)

– Ne oldu, Rıskulcum? (6789) Ne oldu? diye titreyerek kalkıverdi. (6790)

– On sene, Ahat! (6791) On sene, atasına lanet! (6792) Angaryaya sürgüleyecek. (6793) Sen henüz gitmemiş miydin? (6794) Ne var burda boş boş? (6795) Dön köye. (6796)

– Bizde köy mü var, yavrum nerede köy, kargaşa çıkıp kül oldu köy. (6797) Seni götürene kadar bu şehirde dolaşıp oyalanacağım, yavrum. (6798)

– Önceki Peterburg Rus'una tekrar mektup yazdır. (6799) Kim bilir, jandalbasa göy. (6800) Belki bir faydası olur. (6801) Arkadaşın Rıskul 10 seneye yargılandı, Sibiry'a sürgülenecek dersin. (6802)

– Ne bileyim, yavrum, önceki mektuptan haber gelmedi mi? (6803) Şu Nogay aldattı mı, kim bilir. (6804) Bir daha gideyim. (6805) Turar'ı bir görmek istiyorum. (6806)

– Turar'ı görmek istiyorsan Büyük Kilisen'nin önünde bekle. (6807) Ordaki okula hapishane yöneticisinin çocuğunu faytonla götürür. (6808) Orda buluşabilirsin. (6809)

– Al, yavrum, bu benim bulduğum. (6810) Turar'a götür, – diye Ahat Rıskul'a bir düğüm tam uzatırken nöbetçi çekiverdi de düğümü açıp baktı. (6811) İçinde irmik, bir avuç kurut, kâğıda sarılan şeker varmış. (6812) Tehlikeli bir şey bulamayan nöbetçi düğümü Rıskul'a verdi. (6813) İki nöbetçi, bir tutuklu az önceki at arabasına oturup,

hapishaneye doğru gitti. (6814) At arabası sonraki sokağa inip, görünmeyen kadar Ahat arkalarından gözünü almadan uzak baktı. (6815)

***

Vali fon Taube, ilçelik mahkeme kararına razı olmadı. (6816) Yardımcısına söyleyip hâkimi çağırttı. (6817) Kel hâkim haberi alır almaz bir dakika bile gecikmeden «Rıskul işi» yazılan dosyayı kucaklayıp valiyin önüne geldi. (6818)

– Sayın Aleksey İvanoviç, yöneticiyi öldüren hayduttan yana olmanız nasıl? diye fon Taube direkt boğazına sarıldı. (6819) – Ne zamandan beri devlet düşmanlarını esirgiyordunuz? (6820)

– Özür dilerim, Sayın Beyim, diye Kuzmin söze yavaş başladı. (6821) – Bizim mahkeme, yani ulu imparatorun mahkemesi, adalate yana. (6822) Hümanizm diyen bir şey var. (6823) Ondan atlayıp geçemezsin. (6824) Kirgiz Rıskul’u kişi öldürdüğü için başından kimse okşamaz. (6825) Ama bütün deliller Saymasay’a karşı. (6826) Eğer yöneticiler millete suçsuz yerde eziyet çektirecek olursa milletin itirazı artar. (6827) Bunu hesaba alırsak devlete tehkile çoktur, Sayın Beyim. (6828) Ateşi yaktıktan sonra onu söndürmekle uğraşmaktansa onu yakmamak daha doğrudur. (6829) Saymasay ise yatan yılanın kuyuruğuna kendisi bastı. (6830) İş okuduysanız başka hıyanetlerini bir kenara bıraksak «Kızıl Cebe» diyen asil atın ölümünü hatırlayın. (6831) Felakat ya! (6832) Tam yabanilik yaptığı...(6833)

Valiyin bir eğlencesi atlar idi. (6834) İyi bir at alıp, av yapmayı severdi. (6835) İnat yüzünden asil yüğüğü boğazlatan yöneticiyin hareketine o da öfkeleni. (6836) Yönetcinin insana yapan hıyaneti çok diyen karşılıklar onun kulağına girmed. (6837)

– Yabanilik diye doğru söylediniz. (6838) Yöneticilerin şikâyetini hatırlayın. (6839) Onlar ne derler acaba? (6840) Onlar idam cezası talep etmişlerdi, siz ise sadece on yıl verdiniz. (6841) Bunu nasıl anlatacağız onlara? (6842)

Kel hâkimin gözü imparatorun resmine ilişti. (6843) Onun kararını imparator da onaylamamış gibi soğuk bakıyor. (6844)

– On sene angarya vahçi Kirgiz için kolay ceza değil, Sayın Beyim. (6845) O, artık Jetisu’a dönmeyecek, buna inanın. (6846)

– Yanlış düşünüyorsunuz, Aleksey İvanoviç. (6847) Vay, hem de nasıl yanlış. (6848) Sizin dediğiniz «vahşi Kırgızlar'ın» kadınları bile at üstünde doğum sancısı çekip, deve üstünde doğum yapar. (6849) Bunlar köpek yanlı, çok dayanıklı. (6850) On yıl Sibiry'a da Rıskul'un kılına halel gelmez. (6851) Sadece size olan saygım sizin kararınızı değiştirip, işi tekrar başlatmaktan beni vazgeçtirir. (6852) Başka birisi olsaydı hiç durmazdım. (6853) Sizin kararınızı değiştirip, itibarınıza zara vermek istemiyorum. (6854) Tanrı razı olsun. (6855)

Vali yardımcısı Ostaşkin'i çağırıp, emir verdi. (6856)

– On seneye angaryaya gönderilecek Rıskul'un belgelerini hazırlayıp, kendisinin fotoğrafını çekip, yola hazırlamakla ilgili polis memurlarına talimat verin. (6857) Uzatmayın. (6858) Ne olsa da, bizim yerimizden defolsun. (6859) En doğrusu odur. (6860)

Vali yardımcısı kendi odasına gelir gelmez diğer işlerini bırakıp repbîlî kağıd alıp yazmaya başladı. (6861)

«Verniy Polis Şef'ine (6862)

Verniy İl Mahkemesinin kararıyla Doğu Talgar İlçesinin Kırgız'ı Jılkıydarov Rıskul Ceza Kurallarının 1453 Maddesinin 3 maddesine göre suçlu olarak tanılıp, on seneye yargılandın. (6863)

Bu durumu izah ederek, İlçelik Yönetim sizden Jılkıydarov Rıskul'u sürgün mahkumler grubuna katıp onun dış görünüşü hakkında bilgi almanızı rica ediyor. (6864) Ayrıca, sürgün listesine eklemek için Jılkıydarov'u iki şekilde çekilmiş üç tane fotoğrafını göndermeniz lazım. (6865)

Vali Yardımcısı Ostaşkin»

diye imza atıp, gerbili mühür basıp yardımcısı vasıtasıyla polis memuruna çabuk gönderdi. (6866)

XIII

Verniy polis memuru Verniy İlçelik Hapishanesinin müdürü Prihodko'ya telegraf gönderip, Rıskul'u hemen komisyona göndermesini talep etti. (6867) Öylece tutuklu tanımlama komisyonunun önünde idi. (6868) Rapor yapmak tutanak işlerini Vali

Yardımcısı Ostaşkin yönetip, Jetisu İlçelik Başhekim, ona yardımcı olan iki doktor, Vernıy Karakol doktoru, Uzınağaç istasyonunun Karakol ve İlçelik Yönetim danışmanları katıldı. (6869)

«Bunlar beni tekrar sorgulayacak mı, tekrar mahkemeye verecek mi? (6870) Bu kadar insanın toplanması neydi, atasına lanet» diye Rıskul şüphekendi. (6871) Vali Yardımcısının imasına göre nöbetçiler Rıskul'u soyundurmaya başladı. (6872) İç gömleklerine kadar çıkardı. (6873) Külotını çıkacakken Rıskul onları itiverdi. (6874)

– Atasına lanet, diri olarak acı çektirdiklerin az mıydı? (6875)

Vali Yardımcısı ilçelik mahkeme tercümanı Şoçoğlunu çağırdı. (6876) Mahkemede kendisini koruyup konuşan ince bıyıklı Kazak çocuğu görünce Rıskul kendi çocuğunu görmüş gibi sevindi. (6877)

Vali Yardımcısı Botaş Şoçoğluna durumu anlattı. (6878) Şoçoğlu Rıskul'un eline alıp selamlaşarak: (6879)

– Beyim, tertip öyle, tamamen soyununuz. (6880) Bunlar özel işaretleriniz olursa onları yazacak. (6881) Sürgüne gönderecek tutukluları öyle kontrol eder. (6882) Ona üzülmenize gerek yok, diye sırtına sıvazladı. (6883)

– Kafan yerinde mi, atasına lanet. (6884) Bende hangi işaret olabilir? (6885) Milletin erkeğinki nasıl ise ben öyleyim. (6886) Namus diyeni bilmeyen ne kadar imansızlar idi, aman Allahım. (6887)

– Bir şey olmaz, otağası. (6888) Utanacak bir şey yok. (6889) Ufak-tefek şeyler için boşuna inatlaşmayın. (6890) Durumunuzu zorlaştıracaklar. (6891)

– Tamam, atasına lanet. (6892) Ama şu gözlüklü dev kadını çıkarsın. (6893)

Tercüman Rusça'ya çevirdiğinde oturanlar gülüverdiler. (6894) Herkes şu kadını alay edip, sataşmaya başladılar. (6895)

– Evet, bu yerlilerde hala namus, edep saklanmış, diye ciddileşen Vali Yardımcısı milletin şakalarını durdurdu. (6896) – Margarita Vasilyevna, siz çıkın. (6897) Yerlilerin henüz bozulmayan edeplerini dikkate almazsak olmaz. (6898)

Şişman sarışın doktor kadın omzunu silkti ve çıkarken Rıskul'a: (6899)

– Seninki korkak, – dedi. (6900)

– Bak sen, dediğine bak, utanmadan oturmak istiyor burda, bak sen, bak, diye Rıskul da gülüverdi. (6901)

Komisyon, ilime henüz belli olmayan bir özel insanı zevkle seyretmiş gibi çıplak Rıskul'u her taraftan incelemeye başladı. (6902) Kontrol edenlerin dediklerini sekreter kâğıda yazıyor: (6903)

«Madde liste № 1 (6904)

Jetisu İlçelik Yönetiminde dolduruldu. (6905) 30 Ekim 1905 y.» (6906)

Jılkıaydarov Rıskul. (6907)

Uyruğu – Kırgız (Kazak). (6908)

Yaşı – 45. (6909)

Boy – 2 arşın 48/8 karış. (6910)

Vücut biçimi – gürbüz. (6911)

Gözü – kahverengi. (6912)

Yüz rengi – esmer. (6913)

Saçları – siyah, azıcık beyazı var. (6914)

Sakal, bıyığı – siyah. (6915)

Kulağı – orta, yuvarlak, tüyü ince, kulak memesi uzun, kırıksıklı, deliği büyük, derin. (6916)

Özel nişanı: sol kulağı sağ kulağından biraz daha küçüktür. (6917)

Önden bakıldığında kulakları kalkan...(6918)

Alnı – geniş, derin iki kırıksıklığı var. (6919)

Göz kapağı – orta, sert. (6920)

Burnu – orta, deliği derin değil, üstü biraz tümsek. (6921)

Çenesi – düz. (6922)

Dişleri – eksiksiz, sert. (6923)

Özel nişanları: baş derisinde üç yara izi var. (6924) Galiba vurma sonucunda oluşmuş. (6925)

Sağ omzunda bir karış yara izi var. (6926) Galiba vurma sonucunda oluşmuş. (6927)

Sağ ayağının dizesinden yukarı yara izi var. (6928) Galiba vurma sonucunda oluşmuş. (6929)

Sol taraf kaburgasında bir karış uzun yara izi var. (6930) Galiba vurma sonucunda oluşmuş. (6931)

– Bunun sağ olan yeri yok ki. (6932) Bütün vücudu tamamen yara izleri, dedi bir komisyon üyesi. (6933)

– Evet, dedi Vali Yardımcısı koltukta otururken. (6934) – Sorun, bu yaraları nasıl almış? (6935)

Tercüman Ostaşkin'in sorusunu çevirdiğinde Rıskul gülerek: (6936)

– Ee, büyük bey, Rıskul ne görmeyen Rıskul. (6937) Bu omuzdaki yarayı Aksu-Jabagılı'nın ayısı ile çatışırken aldım. (6938) O zaman ben sadece on tokuz yaşıyordım. (6939) Hastalanan bir akrabamıza ayının eti lazım olunca ava çıktığımda beklemeden ayı ile yüz yüze gelince, tüfeğimi almaya yetişemeyip, çatışmıştım. (6940) Şu ayaktaki yara Saymasay gönderen bir seferde yılık alırken kalın kamçı dilimledi. (6941) Kafadaki yaralar kökpar oynarken kamçı değmiş, yağmalama işlerinden de kalanları da var. (6942) Arkadaki yara hepsinden yeni. (6943) Kızıl Cebe diyen yüğrügü Saymasay boğazlayacakken men aralarına girip, o zaman vuruldum. (6944) Şu elledeki yaraları ise koğuşa fare gönderip kendilerin yağmalattırdınız. (6945) Yara izi kalmayan vuruşlar da var. (6946) Baştaki saçtan da fazla. (6947) Bu da söz mü, büyük bey. (6948) Mına komisyon benim en büyük yaramı bulamadı, büyük bey. (6949) O, benim kalbimdeki yara. (6950) Büyüklerden zalimliği çok gördüm. (6951) Kalbim o yüzden yaralı. (6952) Benim kalbimin tüy var, büyük bey. (6953) Ama o tüye kırağı durmuş. (6954) Hayattayken o kırağı erimez. (6955) İşte bendeki en önemli nişan. (6956) Başları hiçbir şey. (6957)

– İyi nişanlar imiş, dedi iri yapılı Ostaşkin. (6958) – Sürgünden kaçarsan yakalattırarak nişanın çok. (6959) Gördün mü, herşeyi kağıda yazıyor. (6960) Kanlı savaşa katılan kahramanlarda da onun gibi nişan yok. (6961)

– Ee, büyük bey, ben kaçsam da nereye gideceğim. (6962) Ayaktaki zinciri ise görüyordunuz. (6963)

– Zinciri sana daha kalın yaptırmak lazım galiba. (6964) Ayıyı tek elleriyle boğarak öldüren pehlivan şu zinciri devedikenin gibi cart diye üzüverirsin. (6965)

– Zinciri sana taksa var ya, çok demir lazım olacak, öyle değil mi, büyük bey. (6966) Tercüman duraksamıştı, Vali Yardımcısı: (6967)

– Ne? (6968) Ne diyor? diye gözlerini dikti. (6969) Rıskul'un dediğini duyduğunda diğerleri ürpmüştüler, Ostaşkin ise kahkaha attı. (6970)

– Ben seni sevmeye başladım, dedi Ostaşkin beyaz батист mendil ile gözlerini silerken. (6971) Karakteri ağır, nadir gülen, iri yapılı, somurtan vali yardımcısının niye neşelendiğini anlamayan hizmetçileri gülsün yoksa gülmesin mi bilemeden şaşakalmıştı. (6972)

– Zincir çok, zincir yapmak için kullanılan demire hesap var mı, Allah korusun, diyen Rıskul korkacak değildi. (6973) – Tülkibastayken ekin ekerdik. (6974) Küçük demir bulduğumuzda büyük altın parçası bulmuş gibi sevinirdik. (6975) Ağaç saban başına takılacak demire muhtaç olduk. (6976) Şimdi düşünüyorum ki, hapishanedeki zincirlerin hepsini eritip, kara saban yapsalar zavallı çiftçi çok sevinirdi. (6977)

– Onun için senin gibi suçlular olmaması lazım. (6978) Zinciri devlet sıkıldığından mı yapıyor? (6979) Çare yok. (6980) Seni zincirlemese kaçarsın. (6981) Bir defa kaçmıştın bile. (6982) Onun sonu ise adam ölümüne sebep oldu. (6983) Cinayet azalsa, zincir de azalır, – vali yardımcısı «anladın mı?» dermiş gibi net konuştu. (6984)

– Ee, büyük bey, cinayet olmaması için adalet olması gerekiyor işte. (6985) Ziyân, hıyanet olmazsa adam öldürmeye kim istekli. (6986) Benim sana bir şikâyetim var, büyük bey. (6987) O gün hâkime de söylemiştim. (6988) Beni çıplak halimde ölçüdüüklerine göre galiba çok uzamadan sürgün edeceksiniz Sibirya'ya. (6989) Öyle olsun. (6990) Karımı, iki çocuğumu götüreceğim. (6991) Buna izin ver. (6992) Merhametlik göster.

(6993) Benim yerimde sen olsaydın ne yapardın? (6994) Çoluk çocuğun vardır herhalde. (6995) Bunu düşün. (6996)

Vali Yardımcısı gerçekten derin düşünceye kapıldı. (6997) Ailesiyle sürgün edilenler az değil. (6998) Onların arasına katabiliriz...(6999) Ama uğraştırıcı iş, kâğıtları çok. (7000) Boşuna kafa yormaya gerek yok. (7001) Vali Yardımcısı çözümünü buldu. (7002) Rıskul'un şikâyetini kabul eder, ama ailesi onunla birlikte gitmeyecek gibi yapar. (7003) Öyle işte. (7004)

***

Komisyon dağılıp, Rıskul'u hapisaneye tekrar gönderdikten sonra vali yardımcısı Verniy sancak beyine aşağıdakini yazmaya başladı. (7005)

«Verniy İlçesinin Yöneticisine,
Çabuk yapması için. (7006)

İlçelik Yönetimin Özel Oturumunda angaryaya sürgün edilecek Kırgız Jılkıydarov Rıskul kendisi ile birlikte ailesini almak istediğini söyledi. (7007)

Bunu izah ederek, İlçelik Yönetim sizden şunu talep ediyor. (7008) Jılkıydarov Rıskul'un karısından makbuz alın. (7009) Koca ise gitmeye razı mı? (7010) Eğer kabul ederse şunu anlatın. (7011) Hapishane Yönetiminin 1890 yılı 18 Nisan çıkardığı №10 Kanuna göre, devlet o kadını ve çocuklarını sürgülenecek noktaya kadar para sağlayabilir. (7012) Kocası noktaya vardıktan sonra, karısı ile çocukları kendileri geçinmek zorunda kalırlar. (7013) Devlet para ayırmayacak. (7014)

Bu koşulu kabul edecekse, o kadının ve çocuklarının yaşı, sağlığı hakkında bilgi alıp ve makbuz alıp hemen bize gönderin. (7015)

Vali Yardımcısı Ostaşkin» (7016)

Genç yaver bu mektubu Verniy İlçesinin müdürü Sorokin Bey'e kendi elleriyle götürüp, mektubu aldığına dair ilçe bürosunun verdiği kâğıdı cebine koyup geri döndü. (7017) Şimde ise İzbayşa'yı aramanın çabaları başladı. (7018) Onu aramaya sancak beyin kendisi müdahale etti. (7019)

***

Saymasay öldü diye dereden su, dağdan su kesilmiş değil. (7020) Hayatta kalanları yaşamlarına devam edip, öncek gibi zengini zengin, kulu kul gibi geçinen günler idi. (7021) Biçare hale düşen tek Kaldıbek. (7022) Yöneticinin dangalak oğlunu herkes zamanı uygun geldiğinde şımartıp, ne türlü davranışlarına karşı gelmezlerdi, şimdi ise zavallının günü gün değil. (7023) Saymasay'ın öz kardeşi Anarbay'dan başlayıp hizmetçilere kadar «hey, kuduz, budala, alık» ne yapsa beğenmeyip, süte dokunan köpek yavrusu gibi görüp zavallı hale düşürmüşler. (7024) Ama budala zavallının mutluluğu bu işte, onlara önem vermez, namus ne bilmez, hayatının zor olduğunu düşünmez. (7025) Namussuz, kaygısız şeklinde hayata devam eder. (7026)

Anarbay sonraki kurultaya kadar sancak beyin kararı ile seçim olmadan yönetici oldu. (7027) Bir hayali çabuk gerçekleşen Anarbay şimdi ikinci hayalinin azabını daha çok çekiyor. (7028) Nüketay güzel başından siyah başörtüsü ayrılmadan kenarda hala yas tutuyor. (7029) Onun tek amengeri³¹² Anarbay olduğunda Allah'ın da, Kuran'ın da, insanın da şüphesi yok. (7030) Ama ağabeysinin ölümünden bir yıl geçince ezan çağırıp yemek vermeden, at yarışı yapmadan, Nüketay ile evlenemez. (7031) Nüketay ile evlenecek günü düşündüğünde Anarbay duygulanıp, kalbi hızla atar. (7032)

İşte o günü yaklaştırmak amacı ile Anarbay ağabeyinin yemeğini bir yıl dolmadan bu sonbaharda yapmayı düşünüp, etrafa duyurdu. (7033) Saymasay geçen kışın tam ortasında toprağa girdi. (7034) Kışın çok soğuk olur, misafir ayarlayıp yemek vermek zor. (7035) Bunun için sonbahar uygun. (7036) Yaklaşan eylülün içinde ağabeysinin önündeki son borcunu ödeyip büyük hayaline de ulaşır. (7037)

Rıskul zincirle bağlanıp, hapisheneye atıldığından beri ciğere saplanan diken çekip çıkarılmış gibi sanki iç de ferahladı. (7038) Onun akrabaları da yavaştan birer birer kaçıp, gözden uzak gönülden ırak oldu. (7039) Hatta tam dün Korgan ile Şınıbek dedikleri de gitti. (7040) İnadına Rıskul'un karısı İzbayşay'ı da birlekte almışlar. (7041) Bu duruma Taubay başçavuş dışında kimse üzülmeydi. (7042) Muhtar Taubay, saçlarını yolup, sinirlenip, Tau-Şilmembet'te kalan Ahat yaşlıyı sakalından sürükleyerek: «nerede, nerede?» diye sıkıştırmasına rağmen hiçbir şey çıkmadı. (7043)

³¹² Dul kalan bir kadını ölen kocasının kardeşi veya yakınlarından birisi ile evlendirme geleneği.

Anarbay yönetici Taubay'a: «boşver, gitse gitsin. (7044) Arkasından toprak atın» diye buna çok önem vermedi. (7045) Meğerse boşuna yapmış. (7046) Sancak beyinden gelen buyruk sarayı yıldırımla vurulmuşa döndürdü. (7047)

– Dedim ya, aman Allahım, dedim ya! diye Taubay'ın tükürüğü sıçradı. (7048)

– Dediysen niye hazır olmadın! diye Anarbay bağırdı. (7049) «Ağlayanın malının gülüne hayır etmeyeceğini» unutup, Rıskul köpek ölmeden İzbayşa'yı Tau-Şilmembet'ten zorla almak isteyip kabadaylık ettin. (7050) Senden korktuğundan kaçtı. (7051) Nereden bulacaksan hemen bul! (7052)

Taubay'ın dilinden irin damlayacak gibi oldu ama çaresizce ağzını açamayıp kaldı. (7053) Yoksa «Ağlayanın malını alan sen değil mi, yönetici? (7054) Saymasay lekelenmedi mi? (7055) Tahtında oturuyorsun. (7056) Dul kadını leş bekleyen köpek gibi günlerini sayarak bekliyorsun. (7057) Rıskul'un Şolak Şabdar'ını bile kendi sürüne ekledin» diyecekti, demedi. (7058) Boğazına bir yumruk tıkanı. (7059)

Sonunda yönetici kâtibinden sancak beyi için mektup yazmasını istedi. (7060) Özür dileyip, ah edip, merhamet göstermesini isteyip haber verdiği: «Rıskul'un kadını İzbayşa şimdi Şımkent İli, Maylıkent İlçesi, Tülkibas diyen yerde olması lazım. (7061) Doğu Talgar İlçesinin yerinde İzbayşa yok». (7062)

Rıskul soyunun belasından korkan Anarbay Taubay başçavuşa talimat verdi: (7063)

– Şu Ahat diyen yaşlıyı kendi eceliyle ölene kadar dokumayın, dürtüklmeyi bırakın. (7064) Akrabasını kıyamayıp kalmadı ki. (7065) Onlarla gidemeyince çaresiz burda kalmış ya. (7066) Ölüvermesin, bakın ona, dedi. (7067)

***

Sorokin sancak beyi için bu kötü haber oldu. (7068) Koparılarak hendek düşmedi ama huysuz fon Taube'den korkuyor. (7069) Bazen küçücük şeylerden bahane arayıp, peşine takılır ve sırası geldiğinde o ufak-tefek şeyleri vergi şeklinde yüzüne vuran valiye her zaman gölgesinde kalan sancak beyi şimdi işin kötüye gitmesini önleyip hemen Şımkent İlinin yöneticisine telegraf hazırlattı. (7070)

Diğer taraftan küçük düştü, su kadar arayını soranı olmayan bir Kırgız'ın karısı için sayın mertebeli sancak beyleri arasında resmi ilişki olacak. (7071) «Köpek öfkelerini

turnadan çıkarır», artık sancak beyi Doğu Talgar İlçesinin yönetici Anarbay Üşkempirov ile oradaki polis memurunu iyice çimdiklemeye karar verdi. (7072)

Şımkent'e telegraf gönderildi. (7073)

Şımkent'in sancak beyi kim olduğu belli olmayan İzbayşa'nın kim olduğunu, nereden aramasını bilemeden, buna çok önem vermeden, çok işlerin arasında unutmuş da gibiydi, ikinci telegraf yine geldi. (7074) Bu sefer imzalayan Jetisu Eyaletinin yardımcısı Ostaşkin idi. (7075)

«Şımkent İlinin yönetisine. (7076)

Jetisu İlçelik Yönetimi bizim 1905 yılı 17 Aralık 18374 No'lu telegrafımıza cevabı hızlandırmanızı rica ediyoruz. (7077) Kırgız İzbayşa Jılkıydarova kocası Rıskul Jılkıydorov ile birlikte angaryaya gitmeyi kabul edecek mi, yok mu?» (7078)

Vali Yardımcısı Ostaşkin». (7079)

***

Doğu Talgar İlçesinde yirmi yıldan fazla yaşayan Tau-Şılmembet'ten doğum yeri Tülkibas'a ilk olarak dönen Omar idi. (7080) Önceden tanıdıklarının çoğu yok. (7081) Bunu tanıyanlar nadir. (7082) Acıkıp dilenci hale gelen Omar'ı Tülkibaslılar zorla tanıdı. (7083) Ne dersen de, kendi toprağı ya, merhamet gösterip, evlerinden yer ayırdı. (7084)

Karakoyın'ın yokuşundaki eski mekannan sadece dulavrat otu ile örtünen küçük tepe kalmış. (7085) Omar eski damdan kalan, incecik devedikeni kaplayan yığının üstüne çıkıp, bir zamanlarda çocukluğu, gençliği geçen evin artık mezar gibi kabardığını görünce hüngür hüngür ağladı. (7086) Sadece ağlamakla olmaz, başka yapacak bir şey yok, hazırlanıp korkmadan Daulbay yöneticinin önüne gidip affetmesini isteyip, ayağına düştü. (7087)

Yönetici yaşlanmaya başlamış ama tahttan gitmemiş. (7088) Mekânı eski Kümisbastau. (7089) Daulbay Omar'ı esirgemiş gibiydi. (7090)

– Dönüp sürüsünü bulduktan sonra kaybolanın ayıbı olmaz, diye merhametlik gösterdi. (7091) Önceki gibi güç göstermiyor, sabrediyor. (7092) – Yabancı iyilik etmez, kendi adamın kötülük düşünmez, sizleri bir kenara bırak da, önüme suçluyum diye gelirse, Rıskul'u da affederdim. (7093) Aslan gibi yiğit sonunda hapishanede

çürüyecekmiş. (7094) Kendi kuyusunu kendisi kazdı. (7095) Başka kimsenin suçu yok. (7096) Ne kadar insanı doğru yoldan saptırıp, peşinden yürütüp, ne kadar çoluk çocuğu mutsuz etti. (7097) Neyse, Omar, doğum yere gelmişsin, artık akıllanmışsındır herhalde. (7098) Elinden geldiği kadar hizmet et de, nasıp olan emeğini yiyip hayata devam et. (7099) Artık haydutların dediklerine inanıp, yanlış yapmazsın. (7100)

Dauılbay'ın merhametine razı olan Omar yerlere kadar eğilip: (7101)

– Ölene kadar kulun olayım, Dauılbay! Diye söz verdi. (7102)

Ona, bu dünyada Dauılbay'dan daha cömert, daha adil kimse yokmuş gibi göründü. (7103) Yirmi beş yıl boyunca ana yurttan vazgeçip, Dauılbay'ı düşman görüp, yanlış yaptığına pişman oldu. (7104) Milletin desteği ile toparlanıp, mekân bulup, adam sırasına geçtiği zamanlarda Omar'ı muhbir gelip hemen yöneticiye gönderdi. (7105) Dauılbay bu sefer ilk önceki gibi değil, onu öfkeleneye karşıladı. (7106)

– Lanet olası Alsay, başıma dert oldunuz. (7107) Yirmi yıl huzur içindeydik, şimdi ise yine başladı belaların. (7108)

Omar hiçbir şey anlamadan, «ne yaptım» diye telaşlandı. (7109)

– Rıskul'un İzbayşa diyen karısı var mıydı? diye soru sordu yönetici. (7110)

– Var, Dauke. (7111)

– Varsa o kancık nerede şimdi? (7112)

– Onu bilmiyorum, Dauke. (7113) Çok zor zamanlar geçirdik. (7114) Ben gittiğimde İzbayşa'ya Saymasay'ın kardeşi Anarbay yöneticinin adamları gözcülük ediyordu. (7115) Kaçıysa nereden bileyim! (7116)

– Almatı'nın sancak beyi, Jetisu'un Valiyi arattıyor. (7117) Demek, orada Rıskul'un kadını yok. (7118) Şımkent sancak beyi yardımı ile bizim Maylıkent ilçesinden arattırmış. (7119) Suçlanıp Almatı'ya sığınmayıp kaçmışmısınız, Tülkibas'da ne işiniz var, haydut, kanı bozuklar? (7120) Bir gün seni de arayan kâğıt gönderip zahmete sokar. (7121) Sessiz sakın millet idik. (7122) Keşke gelmeseydin. (7123) Git geldiğin yere, bize bela getirirsin. (7124)

Omar'ın dev vücudu koparılıp, ilkbahar karının suyu yıkan yar gibi çürüyüp parçalanmaya başlamıştı. (7125)

– Dauke, beyim, Dauke, benim hiç suçum yok. (7126) Yadırgama! (7127) Ben senin kulunum. (7128) Öle dirile zorla yetiştim doğum yere. (7129) Kovma beni! (7130) Benim başım belada değil. (7131) Hiçbir işlerine karışmadım. (7132) Burada kaldır beni! (7133) Acı benim gibi zavallıya! (7134)

– İzbayşa nerede o zaman? (7135) Ne diye cevap vereceğim ben sancak beyin mektubuna? (7136)

– İzbayşa büyük ihtimalle Kırgızbay'ın elindedir, Dauke. (7137) Şu Sokır'ın Kırgızbay'ın biliyor musunuz? (7138) Sokır ismini duyduğunda Dauılbay titreyiverdi. (7139)

– Biliyorsunuz, Dauke, işte Kırgızbay önceden biz nurdan gittiğimizde Merke'de kalmıştı. (7140) Hala orada. (7141) Riskul'un kardeşi Moldabay da, İzbayşa yengesi de Kırgızbay'a gidip sığınır bence diye tahmin ediyorum. (7142)

Dauılbay, önünde eğilerek duran Omar'ı unutmuş gibi kendi düşüncelerine kapıldı. (7143) Yaşlılık yenmeye başlayan gürbüz vücudu çökülüp acıklı görünür. (7144) Riskul'un elinden toprağa düşecek yönetici ilk Saymasay değil, Dauılbay idi, kader işte, uzaktaki Doğu Talgar yöneticisi öldü. (7145) Riskul, Berdikul ağabeysinin intikamını unutmayıp, Dauılbay'a olan oku hazırsa? (7146) Hapishanede zincirli olduğu ne kadar iyi. (7147) Onun Sibirya'ya sürülmesi İzbayşa'nın bulunmasına bağlıymış demek. (7148) Devleti çabuk İzbayşa'nın peşine takıp, kurtulmak lazım bu beladan. (7149) Merke'ye yönlendirmek lazım. (7150)

Dauılbay kâtibine emredip sancak beyine cevap yazdı. (7151)

***

Aspara'nın Ala Dağları, dik koyulduğunda aşık kemiğinin çukurlu olan tarafı gibi gururlanarak duralı yaklaşık milyon yıl geçti. (7152) Ne görmeye Aspara! (7153) Çiyrek asır önce Tülkibas'tan işsiz gezerek çıkan yirmi ev Alsay-Sarı'nı da görmüş. (7154) İşte o yirminin içinde Sokır kahramanın oğlu Kırgızbay çalıya ilişen deve elması gibi şu Aspara'da kalmıştı. (7155) Diğerleri Merke'de yerleşemeyip Almatı'ya gitmişlerdi. (7156)

Alimdem zalim, zalimden alim doğar. (7157) Sokır kahramanın çocuğu Kırgızbay zülümlükle açık savaşmaya yok, güçlü ile güreşmez, inatçıyla direnmez dalkavuk adam

idi. (7158) Kardeşlerinden orta yolda bölünüp, zar zor geçinip, etrafındakilere yaranarak Merke'nin pazarında tellal olup, acızık işe başlamıştı. (7159) Mekânı Aspara ilçesine bağlı Mıkan ırmağının kenarında idi. (7160)

Tau-Şilmembet'in başı belaya kaldığında Moldabek unutulmaya başlayan akrabası Kırgızbay'ı bulup, İzbayşa ile Tüymetay'ı da götürmüştü. (7161) Direkt Tülkibas'a gitmeye takati yetmemişti. (7162) Kırgızbay, kaçak akrabalarını sığındırmaya korksa da, git diyemedi. (7163) Tau-Şilmembet'in bütün belasını Rıskul kendisiyle birlikte götürdüyse, kalanlarına devlet kaharını göstermez diye kendisini avuttu. (7164)

Öylece korkarak geçirirken, bir günü Aspara yönetici Bekten önderliğindeki büyükler aniden bunun Mıqandaki evine geldiler. (7165) Açık gökyüzünde yıldırım sakırdamış gibi Kırgızbay'ın tüyleri diken diken olmuştu. (7166) Yöneticinin yanında Merke'nin polis memuru, kel урядник de vardı. (7167) Silahlılardan korkan Moldabek Mıkan boyundaki kamışın arasına varıp saklandı. (7168)

Ama bu geliş soğuk olmasına rağmen, kavgasız, öfkesiz gibi. (7169) Bekten yönetici Kırgızbay'a şaka yaparak: (7170)

– Hadi, tellal, en fazla bir pazarın kar masraf olur. (7171) Misafirleri ağırla, dedi. (7172)

Kırgızbay onların üzerlerine titreyip tay gibi koyunu hemen boğazlayıverdi. (7173) Yemeğe Bekten İzbayşa'yı da çağırdı. (7174) «İzbayşa'yı niye aradılar?» diye Kırgızbay daha çok telaşa düştü. (7175) Durumu tamamen anladıktan sonra yüreği ferahladı. (7176)

Bektas yönetici, kapı eşiği tarafında sırt çevirip küçücük kız çocuğunu kucaklayarak oturan İzbayşa'ya seslendi. (7177)

– Galiba bana yenge olursun ya da yaşıt arkadaş. (7178) Rıskul yaklaşık bizim yaşımızda ya. (7179) Öyle değil mi, Kırgızbay? (7180)

– Evet, öyle-öyle, diye Kırgızbay oturan yerinden kalktı. (7181) – Kırıklar civarında. (7182)

– Kırık beş yaşında, dedi sözü kısa kesti polis memuru çantasından bir kâğıda bakıp. (7183)

Kırgızbay yine korktu. (7184) «Rıskul'un doğum yılına kadar Merke'nin polis memuruna belli ise etrafımız gerçekten sarılmıştır o zaman».(7185)

– Hadi, geldiğimiz meseleyi bitirelim, dedi Bekten yönetici. (7186) – İzbayşa çağdaş, sen Almatı hapishanesindeki kocan Rıskul Jetisu'un Vali'ğine Sibirya'ya kendimle birlikte çoluk çocuğumu götüreceğim diye şikâyet etmiş. (7187) On yıl vermişler kahramana. (7188) Nasıl? (7189) Sibirya'ya birlikte gitmeye razı mısın? (7190) Seni arayıp devletin gitmediği, aramadığı yer kalmadı. (7191) Cevabını hemen gönderme işi bize verilmiş. (7192) Düşünüp cevabını söyle. (7193)

İzbayşa, başörtüsünün ucu ile çıt çıt damlayan gözyaşlarını sildikten sonra dizine sakın sakın yan yatan Tüymetay'ın başından okşadı. (7194)

– Kaderdir belki, yönetici bey, kocamın dediği olsun. (7195) Yanında isem Barsa-kelmes'e gitmeye razıyım, dedi İzbayşa genç yüzünü çevirip. (7196)

Ev içi çok sessiz. (7197) Önündeki yemek de yenilmedi. (7198) Bu saat, yüzünün güzelliği gitmeyen, sadece toz tutan lale gibi paslanan güzel kadının bu kadar cesaretine herkes de hayran kalan an idi. (7199) Biraz sonra polis memuru dayanamayıp, Çarlık Rusya Merkez Hapishane Yöneticisinin 1890 yılı № 10 maddesinin kurallarını anlatmaya başladı.. (7200)

– Eğer kocanızla birlikte Sibirya'ya sürülmeye razı iseniz, devlet size ve çocuklarınıza sadece yol parasını öder. (7201) Sürgün noktasına vardıktan sonra kocanız hapishane tarafından geçinir, size ve çocuklarınıza devlet para vermeyecek. (7202) Kendiniz geçinmek zorundasınız. (7203) Anladınız mı? (7204)

Evdekilerin hepsi İzbayşa'dan gözlerini alamadı. (7205) Herkes de nefesini tutup bekliyorlarmış gibiydi. (7206) İzbayşa Tüymetay'ın yüzünü kendisine çekip, alındaki kâkülünü toplarken: (7207)

– Olsun beyim. (7208) Bir şekilde geçiniriz. (7209) Sanki önceden zenginmişiz gibi. (7210) Yoksulluğa alıştık. (7211) Rıskul'un dediği olsun, dedi. (7212) Kendi gözlerinden Tüymetay'ın yüzüne çıt çıt damalayan yaş avuç ile sildi. (7213) – Kahramanım, bizi unutmamış. (7214) Kıyamamış. (7215) Başı me kada belaya uğrasa da, bizi unutmamış. (7216) Uzağa, cehenemin ateşine sürgülese de birlikte olalım. (7217) Bize izin verin. (7218)

Kırgızbay'ın kadını duygulanıp, önündeki şorba koyulan büyük tabağı geri çekiverip: (7219)

– Aman Allahın beyim, değerlim, ah! diye sesi titreyek çıkıverdi. (7220) Kırgızbay kızmış köşeği ucunu bağırıverdi: (7221)

– Kapa çeneni! (7222) Rıskul ölmedi ki, melun! (7223) Baykuş gibi lanet olası! (7224)

Kırgızbay'ın kadını Salika çok konuşan, hem hırçın hem samimi, açık yürekli adam idi. (7225) Şimdi Rıskul'un akrabaları keskinleşen ustaranın yüzünde can alıp can verdikleri bu zamanda, gönlünde art niyeti olmayan, uzun zamandır görmeyen kayın ağabeysinin haline üzüлp, ağlamıştı ama bu yaptığı ölmeyen adama yas tutmak gibi göründü. (7226)

Kaderin dalgası buraya getirip, ellerine bakmak bağımlı olan gelini İzbayşa şu enayi eltisine ürperek bakakalmıştı. (7227)

– Kayın ağabey doğru diyor, yenge. (7228) Kötülük çağırmayın. (7229) Benim tanıdığım Rıskul eceli gelmeyince kolay pes etmez. (7230) Düşmanına inadına, bir gün bile olsa hayatta kalmaya çalışan adam. (7231) Ben onun yanında olacağım. (7232) Kaderimizde ne varsa bakacağız. (7233)

İzbayşa önceki gibi ağlamayı kesti. (7234) Güçlenip bir türlü herşeyi göze almaya net karar verdi. (7235)

Bekten yönetici da, polis memuru da toz tutan değerli taş gibi olan kadirli kadına ne diyeceğini bilemeyip şaşakalmışlardı. (7236) Yönetici ile polis memurunun sancak beyden alan görevi bu kadından ne olursa olsun olumsuz cevap almak. (7237) İzbayşa gitmeyeceğim diye vazgeçmesi lazım. (7238) Şimdi ise ikisi de, keşke kadının böyle olsa diye hem şaşırıp, hem hayranlıkla bakmışlardı. (7239) Onlar da adam. (7240) Onlar da bazı zamanlarda duygulanabilirler. (7241) Ama ince ince yağıp geçen kar gibi güçsüz duygu. (7242) Sonrasından devlet adamının acımazlığı ortaya çıkar. (7243) Acıma duygusu, heyecan dediklerin kaybolur. (7244)

Önce Bekten yönetici başını kaldırıp öksürerek boğazını temizleyip söze başladı. (7245)

– Yavrum, Allah dürüst yaratmış adammışsın. (7246) Senin gibi karısı var Rıskul çok mutlu olmalı. (7247) Ama alın yazısı değişmez. (7248) Kız çocuğu, cam tabak. (7249) Kadın dediğin yanında destekleyicisi olmadan genç çocuk gibiydir, sen Sibiry'a Rıskul ile birlikte vardığında günün ağır olacakmış. (7250) Dediklerinden vazgeç. (7251) Biz de yabancı değiliz. (7252) Kırgızbay kayın ağabeyinin evinde kal. (7253) Birisinden ileri, birisinden geri de olsa geçinirsiniz. (7254) Çıkmadık canda umut var. (7255) Nasip olursa, kocan geri döner. (7256) Bizim aklımızı al. (7257) Kendini ateşe bırakma. (7258) Küçük çocuğun da günahına girme. (7259)

Konuşan rütbeli adamın sözleri koruyucu sözü gibidir. (7260) Dedikleri akla sığar. (7261) Mantıkla düşünürse Rıskul ile yaşadığı ömür hasretle geçti. (7262) Dünyanın adaletsizliğine dayanamayıp, dünyanın rahatından vazgeçen kendi başına dolaşan kahramandan çocuğu da yok. (7263) O zaman aralarını ne bağlıyor? (7264) Neyini kıyamıyor? (7265) Hala çok genç. (7266) Yerde yatan delik boncuğu da birisi alır. (7267) Peki, niye muhtaç? (7268)

İzbayşa'nın sessiz kaldığını fark eden yönetici: (7269)

– Gidemem diye elinden küçücük vekâletname ver. (7270) Biz de yolumuzdan kalmayalım. (7271) İş böylece bitti diyelim. (7272) Okuma yazma biliyor muydun? (7273) Bilmezsen akrabın ya, kayın ağabeyin Kırgızbay yazsın, dedi. (7274)

İzbayşa bir an kendisinin vekaletnemesinin birisine okutturan Rıskul'u göz önüne canlandırdı. (7275) İzbayşa hapishaneyi görmemiş. (7276) O, hapishaneyi masalladaki zindan olarak düşünüyor. (7277) Zindan dibine atılan taş gibi yatan Rıskul onun vekâletnamesini alır. (7278) Kendisi okuyamaz. (7279) Birisine okutturur. (7280) Vekâletnameyi okuyan adama inanmayıp, kendisinin inatçı, kurnazlığı yok dürüstlüğü ile açık söyler: (7281)

– Hey, ne diyorsun sen? (7282) Bunu yazan İzbayşa değil! diyecek. (7283) Ama gönlüne şüphe girer. (7284) – Gerçekten İzbayşa benden vazgeçti mi? (7285) O, ikiyüzlü kancık! (7286) Koynundaki kadınına, altındaki atına inanma dedikleri buyumuş, atasına lanet! (7287) Benimle gitmezsen defol. (7288) Başka koca bul! (7289) Bak ayım nasıl zengin olduğuna! diyecek. (7290)

İzbayşa'nın dizinde sessiz yatan küçücük kız çocuğu aniden başını kaldırıp, üvey annesinin gözlerine masumca bakarak: (7291)

– Anne, babama gitmek gideceğim, babama gideceğim, diye ağlayacak gibi olup sesi yavaş yavaş yükselip ağlayıverdi. (7292)

İzbayşa Tüymetay'ı kucağına sıktı: (7293)

– Ağlama, gideceğiz babana. (7294) Babanı bırakıp biz nereye gideceğiz ki, dedi. (7295) Küçük çocuk ağlamasını kesti. (7296) İzbayşa yöneticiye dönüp: (7297)

– Bey, bizi bırakın. (7298) Rıskul'a gidelim. (7299) Bize acırsanız, Allah size acır, dedi. (7300)

Bekten yönetici aniden öfkelenip, yüksek sesle: (7301)

– Evden çıkıver! (7302) Bizim özel konuşmamız var, dedi sinirli halde. (7303) İlk baştan beri kibar görünen yüzünden birisi maske çıkarmış gibi kaba idi. (7304)

– Yenge, sen de çıkıver, dedi Kırgızbay'ın kadınına. (7305) O zavallı yöneticiye ters ters baktı da, dudaklarını büküp, balaban kuşu gibi kibirlenip, kendi kapısını kendisi pat küt diye kapatıp çıkıverdi. (7306)

Bekten yönetici o zaman Kırgızbay'a dik dik baktı. (7307)

– Hadi, tellalım, eline kağıd kalem al. (7308)

Kırgızbay sandık tarafına bakıp ne yapacağını bilemişti, polis memuru çantadan bir kâğıt ile kalem sunuverdi. (7309)

– Yaz, dedi yönetici emredip. (7310)

«Ben, Jılkıyaydorov Rıskul'un karısı İzbayşa Jetisu Valine şunu beyan ediyorum. (7311) Rıskul'un peşinden angaryaya gitmeyi kabul etmiyorum! (7312) Şimdi Evliya Ata İli Aspara İlçesinde Sokırov Kırgızbay'ın evinde yaşıyorum. (7313)

Ümmi Jılkıyaydarova İzbayşa yerine imza atan Sokırov Kırgızbay. (7314) 20 Şubat 1906 yıl.» (7315)

– Tellal değil de, molla olmaya layık insansın sen, Kırgızbay. (7316) Hadi şimdi imzanı at. (7317) İyice at. (7318) Öyle böyle birileri değil, valin kendisi okuyacak bu mektubu. (7319) Senin Arapça'nı o anlayamaz, tabii ki tercümanı var ya. (7320) Belki, Rıskul kardeşine de gösterir. (7321) O senin imzanı tanır herhalde. (7322)

«Rıskul'a gösterir» dediğinde Kırgızbay korkuverdi. (7323) İmzasını atmaya hazırlanacakken elini tekrar geri çekti. (7324)

– Hayır yok! dedi polis memuru yüz ifadesini değiştirip. (7325) – Pazardayken yakalayıp, hapise atacağım, görürsün. (7326)

Benim imzam geçer mi acaba, kadının kendi imzası lazım, dedi Kırgızbay yönetici ile polis memuruna sırayla yaltaklayıp. (7327)

– O, okuma yazması yok, anladın mı? (7328) «Ümmi olduğundan dolayı» diye yazdın ya biraz önce, diye polis memuru onu tekrar susturdu. (7329)

Polis memurunu bir kenara bırak, Merke'deki Törtkül'in pazarında ayyaş polis çavuşu şantaj yaparsa, bir şey diyemeden bir şeyler verip kurtulan Kırgızbay bu asilin öfkesine uzak dayanamayıp, titreyek mektuba imzasını attı. (7330) «Affet kardeşim, dedi içinden Rıskul ile konuşup. (7331) – Affet ben zavallıyı. (7332) Eskide seninle gitmeyip, yarı yolda Merke'de kalmamı istemeştin. (7333) Şimdi yine bir ihanet yaptım. (7334) Onun yerine senin karın ile çocuğa yardımcı olmaya söz vereceğim, kardeşim. (7335) Senin önünde vicdanım temiz olsun.» (7336)

– Hadi, Kırgızbay, dedi polis memuru vekâletnameyi titizce portufeyge koyarken. (7337) – Şimdi bu kadına dikkat et. (7338) Kaçmasın. (7339) Ayrılırsan, var ya! (7340) Rıskul'un ardından o değil, sen gideceksin. (7341)

Büyük beyler evden çıktı. (7342) Yeni doğan hayvan yavrusunun göbeği qatpağan ilkbaharın başı idi. (7343) Hava bayağı kararmış. (7344) Aspara'nın başındaki ışıqla kaplanan ufak bulutlar tavşanın arkası gibi yuvarlak, yumuşak. (7345) Gökyüzü alaca karanlık, şeffaf mavi renkli. (7346) Mıkan'ın diğer tarafında yalnız atlı Kırgız dağa doğru şarkı söyleyerek ilerliyordu. (7347)

A-aha-a-a! A-aha-a-a! (7348)

Özlediğinde bir gelirsin, (7349)

Özlediğinde bir gelirsin (7350)

Ala Dağlarının kucağına-a-a...(7351)

Bu kadar düriya dünyayı görüp, yönetici ile polis memuru mezabahaneden çıkmış gibi üzüldüler. (7352)

– Bak sen, Kara-Kırgız, dedi polis memuru şarkı söyleyen atlıya bakıp. (7353)

Mıkan'ın diğer tarafa – Kırgızlar. (7354) Evliya Ata İliine bağımlı Şalduar ilçesi. (7355) Kazakları Kırgız, Kırgızları «Kara-Kırgız» diyen alışkanlığıyla söyledi polis memuru. (7356)

Ala Dağlarına polis memurun bakışıyla bakarsan, ufak tefek yığılan taşlar. (7357) İlkbahar öncesinden sevinip cıvıldaayan kanaryaların şimdiki huzursuz hayatından; yumurta kabuğunu delip çıkan cıv cıv gibi yumuşayan toprağı dürtükleyek çıkan otların sesini; yüzünü kız avucu sıvazlamış gibi ferahlık veren rüzgârın esintisinden; bunun hepsine yarı sarhoş olan şu Kırgız'ın özlem dolu şarkısından yönetici ile polis memuru habersiz. (7358) Ellerinde hüküm var, mal var, rütbe var. (7359) Ama duygu seyrek, kalbi boş. (7360) Kalbinde acı duygusu olmayan insanlar nezaketsiz, sözleri kaba. (7361) Vernıy hapishanesinde babasıyla birlikte yatan Turar Rıskulov ile on yıl sonra yüz yüze görüşeceklerini bu ikisi henüz bilmiyor. (7362) Aspara yöneticisi Bekten Mederov ile Merke polis memuru Afanasi Sokolski. (7363) Kabak ağacı başında sararan yaprak titriyor. (7364) Onlar buna dikkat etmedi. (7365)

– Gittik, dedi polis memuru bağlı atlara doğru ilerleyip. (7366)

***

Almat'ın gökyüzünde de ilkbaharın işareti var. (7367) Mavi, sonsuz bir dünya. (7368) O kadar saf, temiz. (7369) Allah'ın olduğu doğru ise, tam şimdi gökyüzünde o saklanacak yer yok. (7370) Allah kudreti varsa şimdi o insanların gözüne görünür idi. (7371) Bir yıldan fazla zaman sonra güneşe ilk defa çıkan Rıskul'u görürdü...(7372)

Nöbetçi koğuşun kapısını açıp: (7373)

– Kalk, ağabeyin geldi, dışarıya çık, diye müjde sormuş gibi oldu. (7374)

– «Benim hangi ağabeyim vardı?» diye Rıskul şaşırda kaldı. (7375) «Ağabeyin» dediklerinde ilk aklına geldiği rahmetli Berdikul idi. (7376) Su dibinden görünen resim gibi Berdikul ile birlikte göz önüne Dauılbay da geldi. (7377) «Dauılbay da ağabeyim, dedi Rıskul. (7378) – O da yabancı değil. (7379) Ama suçsuz Berdikul toprağı girip, Dauılbay'ın hala hayatta olduğu kötü işte.» (7380)

Nöbetçi Rıskul'u dışarıya çıkarırken ayağına zincir taktı. (7381) Hapishanenin avlusuna tam çıktığında yere güneş düşmüş gibi etraf parlayıverdi. (7382) Rıskul

istemeden iki gözünü basıp durakaldı. (7383) Güneşi da yadırgamak mümkündür. (7384) Gece gündüz taş uçurumun dibinde yatan adam, güneşe alışamayıp kör gibi dürtükleyip nasıl olsa yürümeye devam etti. (7385) Yavaş yavaş gözleri ışığa alıştıktan sonra avlunun içine baktı. (7386) Takır-tukur ağılın içinde çıkabileceği kadar ot çıkmış. (7387) Yüksek duvarın dışındaki kabak ağaçları tomurcuklanıp azıcık yeşil gerdanlık takılmış. (7388) Aç adamın çok yemeği yiyemediği gibi tamamen havasız, bunaltıcı havaya alışık akciğer bu temiz havaya dayanamayıp yayılmış gibi. (7389)

İkisi kapı önünde kucaklayarak selamlaştı. (7390) Ahat'ın gözlerine yaş dolup, kuzenine tekrar tekrar baktı. (7391) Deve gibi iri yapılı eski Rıskul yok. (7392) Önceki esmer yüzü bit emmiş gibi bozarmış. (7393) Karahummadan kalkan hasta gibi vücudu çok zayıf. (7394)

– Yavrusu kuyuya düşen kısrak gibi senin şu hapishanenin civarında dolaşıp gidemiyorum, yavrum. (7395) Şu müdürüne sürekli gidip seninle buluşmaya zorla izin aldım. (7396) Yaklaştırmıyor, lanet olasılar. (7397) Ahat kızaran gözlerini tekrar sildi. (7398)

– Turar nasıl? (7399) Hasta değil mi? (7400) Kuzumu özledim. (7401)

– İyi, Ahat. (7402) Gündüz işine gidiyor, gece birlikteyiz. (7403) Ama bu günü de çok buldular. (7404) Yakında ayıracaklar galiba. (7405) Çoluk çocuğumu anargaya birlikte götüreceğim diye valiye şikâyet edeli çok oldu. (7406) Henüz cevap yok. (7407) Demek isteyerek uzatıyorlar işi. (7408) Evet, siz nasılsınız? (7409) Akrabalar nasıl? (7410) İzbayşa nerede? (7411) Moldabek nerede? (7412)

– Akrabalar ana yurda gittiler. (7413) Moldabek kendi çoluk çocuğu ile birlikte İzbayşa'yı, Tüymetay'ı alıp Merke'ye gideceğim diye gitti. (7414) Köyde kalan tek benim. (7415) Sen buradayken, kalayım dedim, yavrum. (7416) Nereye acelem var? (7417) Seninle vedalaşmadan hiçbir yere gitmeyeceğim. (7418)

Rıskul üzüldü. (7419)

– Ee, o yüzden İzbayşa'dan cevap yok. (7420) Merke'ye gitmiş demek. (7421) Bunlar bu sebepten benim talebimi cevapsız kaldırdılar. (7422) Bulamıyorlar mı yoksa. (7423) Ama bunlar bulur. (7424) Nasıl olsa, gecikti. (7425)

– İzbayşa'yı bul diye bizim yönetici ile başçavuşu biraz sıkıştırmış olsa gerek burdakiler, dedi Ahat. (7426) – İlk önce bizi alüst ettiler. (7427) Nedense, Allah merhamet gösterip, bana dokunmayı bıraktılar. (7428) Senin Şolak Şabdar'ını bana tekrar geri verdiler. (7429) Bak, dışarıda bağlı. (7430) Bunu unutmuşum ya. (7431) Görmek ister misin? (7432)

«Şolak Şabdar» dediğinde Rıskul meraklanıp, bozarmış yüzü renkleşip, bayağı sevindi. (7433) Eski arkadaşını görmek isteyip, duvardan boynunu uzatıverdiğinde nöbetçi önünü kesip: (7434)

– Dön! Dedi. (7435)

Bütün hayatı at üstünde geçen adamın ata binmeyeli bir yılı geçmiş. (7436) Kardeşi atı özlediğini hisseden yaşlı belini eğerek yürüdüğü şekilde kabak ağacında bağlı kalan Şolak Şabdar'ı sürükleyerek kapının önüne getirdi. (7437) Rıskul'un kaderine yazılan tek varlığı. (7438) Rıskul «tak-tak» diye burnunu sıvazladığında hayvan sahibini tanıdı mı, kuruyan üst dudağı kımıldayıp, tutuklunun elini durmadan geveledi. (7439) Bu, galiba atların birisini sevdiğinde yapacağı harekettir, böylece merhametini göstermek istiyorlardır. (7440) Nasıl olsa, Rıskul'un jüykesi jibip ketti, sabırlı adam duygulandığından boğazına hıçkırık geldi: (7441)

– E, Şolağım, razıyım sana, diye fısıldadı. (7442) – Keşke, sana binip Talgar ile Türgen'in dağlarında, Şelek ile Esik'in vadilerinde dolaşıp, gezen yoksulluk günler de ne kadar iyi günlermiş! (7443)

– E, yavrum, umutsuzluk şeytandan gelir. (7444) Kim bilir. (7445) Nasipse, Şolağın'a da binersin, dedi duygusal yaşlı kardeşini avutmak isteyip. (7446)

– Tüh, Ahat, siz de diyorsunuz, diye güldü Rıskul. (7447) – Bu Şolak on yaşı geçti. (7448) Ben dönene kadar bu zavallı yok olur ya. (7449) Ama kim bilir, kimin önce öleceğini. (7450) Benim üşüyen canımı şimdi sadece üzülmez umut ateşi avutuyor. (7451) İnsanoğlu bir garipmiş ya. (7452) Sürgüleneceğini, kulak duymayan, göz görmeyen bir ücraya gideceğini bilsen de, bir şeylerden umud edersin. (7453) Ne olduğunu kendin de bilmiyorsun. (7454) Ama nasıl olsa umutlanıyorsun. (7455)

– Umutsuzluk şeytandan gelsin sadece, yavrum. (7456) Umudunu kesme. (7457) İnsanın umudunu kesmesi ölmesidir. (7458) Seni bir kenara bırak, yetmiş yaşı geçip,

başım yere yeten benim de hala bir umudum var. (7459) Benimki ne boş umut mesela? (7460) Ama şimdilik henüz ölmemişken bir şekilde geçinmek ister insan. (7461) Bu yüzden üzülme, yavrum. (7462) Şu diri gölgen sabırsızlandı galiba. (7463) – Ahat nöbetçiye baktı. (7464) – Sözü uzatmadan, vedalaşayım. (7465) Turar'ı bir görsem demiştim...(7466)

– İzbayşadan cevap gelmezse, kendimle birlikte Turar'ı götürmek istiyorum. (7467) Ama belki izin vermezse, bir Allah'a, ondan sonra sana emanet ettim, Ahat. (7468) Ona acıyacak başka kimse yok. (7469) «Akraban çok olsa, insan dokunmaz, köşegin uzun olursa elin yanmaz» derlerdi. (7470) Ben akrabasız değildim, ama insan olanı az oldu, atasına lanet. (7471) Ben onları suçlamıyorum. (7472) Onların suçu yoktur belki. (7473) Yalın ellerimle ateşi karıştırıp, ayağı yanmış tavuk gibi zorluk çektiğimde Almat'ın hapisanesini, Mekke'yi dolaşmış gibi dışarıdan yolumu gözetleyip, yanımdan gitmeyen tek sensin. (7474) Razıyım sana, Ahat. (7475) İki dünyada da razıyım. (7476) Bana bir şey olursa, Turar'ı bırakma. (7477)

Yaşlı ağabeyi Rıskul'u kucaklayıp, göğüşüne göğüşünü koyup, rüzgâr sallayan yaşlı meşe ağacı gibi uzak durdu. (7478) O zaman yaşlılıktan yorulan, sürekli atmaktan yorulmaya başlayan kalbi tekrardan canlanıp, ölecek olan nehre dağdan su akmış gibi, hızlı atıverdi. (7479)

Sabrı tükenen nöbetçi Ahat'ın omzundan silkip: (7480)

– Vakıt bitti! dedi aniden. (7481)

Etsiz boş kemikli omuzun durmadan titrediğini eliyle hissedene nöbetçi istemeden biraz daha bekledi. (7482)

Kim bilir, bıldırcının kuyruğu kadar kısa hayatta hapisanenin kilti ile demir parmaklığın dışında, aç tahtukurus ile bulamaç dışında, ağzı açıldığında bembeyaz görünen dişler ile bağırان emirler dışında, bu hayatta kardeşlik, kıyamamak, samimilik, derin duyguyu nöbetçi zavallı o zaman bir anlık kendisi hissetmiştir de belki...(7483)

***

«İyi misiniz, Turar'ın babası. (7484) Biz birbirimizi görmeyeli iki yıla yaklaşmış. (7485) Bizim Besağış'taki barınaktan siz gideli iki yaz, iki kış geçti. (7486) Yine ilkbahar da geldi. (7487) Dün ben nevrüz kuşunu gördüm. (7488) Görünce çok sevindim. (7489)

Sizden bir haber verir diye umutlanmıştım, dilsiz kuş hiçbir şey demiyor. (7490) Meğerse o sıcak yerlerden, güneyden uçup geliyormuş. (7491) Siz ise Almatı'nın hapishanesinde, şimdi Tüymetay ikimiz kaldığımız Merke'den uzaklardasınız. (7492) Benim gördüğüm kuş belki Merke'den geçip Almatı'ya da gider. (7493) Ara sıra sizi hapishaneden dışarıya çıkardığında o kuşu siz de göreceksiniz. (7494) Tüymetay ikimizin selamımızı, özlemimizi söyler mi size güzel gözlü mavi kuş? (7495) Biz sizin eteğinizi tutup, ücraya da gitmeye hazırız. (7496) Allah'ın kaderimize yazdığı sizinle birlikte ömür sürmek idi. (7497) Hatırlıyor musunuz, Turar'ın babası? (7498) Ben sizin barınağınızın eşliğini dağ kadar yüksek olarak sayıp, duman lekesi kaplayan barınağın kısa duvarını tamamen beyaz keçi çadırın şanırağı³¹³ gibi görüp kendi isteğimle girmiştim. (7499) O zaman yaşıım yirmiye bile geçmeyen gençtim. (7500) «Karısı ölen haylazla niye evlendi» dedi millet o zaman. (7501) Taubay başçavuş istemişti o zaman. (7502) Kadermiş, ona ikna olmayıp korkmadan sizin arkanızdan yürüdüm. (7503) Evimiz barınak olsa da, kırlangıcın yuvası gibiydi. (7504) Artık orası boş kaldı. (7505) Artık ben üçayaklı demir ocağı, dibinin deliği bakır cıvıyla yamalanmış siyah kazanı, küçücük çekirdek bulunduğu ırmık öğüten taş değirmeni özleyeceğim. (7506) Hepsi kaldı. (7507) Turar kilidini sürekli çevirip ses çıkardığı eski sandık da kaldı. (7508) Onun içinde beyaz mendile ile sarılan beyaz çakıyı aldık. (7509) Sizden doğan çocuğun göbek bağını o çakıyla kesmeyi Allah bana kıyamadı. (7510) Yanımızdaki derin dereden iki kova su götürürken bebeği düşürüp ondan sonra hamile kalamadığım ben zavallı. (7511) Ama altı aylık Tüymetay benim karnımdan çıkmış gibi. (7512) Allah şahit, beni kimse Tüymetay'ın üvey annesi diyemez. (7513) Turar'ın durumu farklı. (7514) O da benim çocuğum. (7515) Ama benim kokumu almamış. (7516) Yine de çok özlüyorum. (7517) Durumu nasıl onun? (7518) Beni hatırlıyor mu? (7519) Sağ salim olsun yavrum. (7520) Benden selam söyleyin, anasıyım ben onun. (7521)

Turar'ın babası! (7522) Kışkırtan milletin dediği oldu. (7523) Sizinle biz refah içinde yaşamadık. (7524) Biz evlendiğimiz beş yıl içerisinde ben sadece bir defa yeni elbise giymişim. (7525) «Kahraman zengin olmaz» dedikleri doğru imiş. (7526) Böğürümüz şişip doya doya yemek yediğimiz gün çok nadirdi. (7527) Bir avuç ırmık bulunduğu Turar ile Tüymetay'ın ağzına koydum. (7528) Çünkü kedi bile ne kadar

³¹³ Çadırın en üst noktası, kubbesini oluşturan yuvarlak.

aç olsa da, yakaladığı fareyi ilk çocuklarına verir. (7529) Taubay'la evlenseydim yemek dolu büyük ağaç tabağı kendi ellerimle tutardım. (7530) Siz hapishaneyden, Besağaç'taki köyümüz yerle bir olduğunda Taubay bunu benim yüzüme vurup, vergileyip kanıma ekmek doğradı. (7531) Ama ben talihime küsmüyorum, Turar'ın babası. (7532) Sizin gibi kahramanın karısı olduğuma şükredip, üzülmeyp, milletin yüzüne utanmadan bakıyorum. (7533) Elin ağzı torba değil ki büzesin, millet ne düşünürse de benim umrumda değil, benim kahramanım sizsiniz, Turar'ın babası. (7534) Ben size inanıyorum. (7535) Kendinizle birlikte Sibirya'ya götürmek istediğinizi duyduğumda duyulanıp, size, kocama olan ilgim kaybolan kaz gibi öttüğü zaman canıma hami olup, ferahlattı. (7536) Sizinle birlikte kışın soğukunda kürtün karda yürüyen geyik gibi zorluk çeksek de başka isteğim yok. (7537) Allah nasıp edip, yöneticiler merhamet gösterirse ejderhanın ağzına götürseniz de bizi bırakmayın, Turar'ın babası...» (7538)

Çocuğun kafası kadar sağlam kilidin fokur fokurundan Rıskul korkuyla uyanmıştı. (7539) Uyandıktan sonra hemen kendi ellerine baktı, etrafını sıvazladı. (7540) İzbayşa'nın az önceki mektubu hiçbir yerde yok. (7541) Hayret edip, ne yapacağını bilemediği halinde kendine gelip, herşeyin rüya olduğuna anladı. (7542) Aniden güneş tutulup, gözü kararıyordu. (7543) Rüyasında mutlu gönlü bir anda yok oldu. (7544)

Nöbetçinin kilidi açmasını Rıskul hasretle beklerdi. (7545) Vurmaya çıkaracaklarsa da, kapının açılması iyi. (7546) Ama ihtiraslı anı bozarak koğuşun içini aydınlatan güneşi söndürerek, güzel rüyayı kaybettiren nöbetçiye şimdi Rıskul iki gözleriyle az kalsın kapıya çivileyecekti. (7547)

Nöbetçinin arkasından hapishane müdürü Prihodko Bey'in kendisi girdi. (7548) Müdürün kendisi geldiyse boşuna değil. (7549)

– Nasıl, Rıskul? Dedi Prihodko yarım Kazakça, eski arkadaşı ile konuşmuş gibi. (7550)

– Nasıl olacak beyim. (7551) Sizlerden haber bekliyorum. (7552)

– Haberler iyi değil, Rıskul, dedi Prihodko acıyormuş gibi. (7553) – Senin kadının reddetmiş. (7554) Mektup bu. (7555) – Prihodko kâğıdı Rıskul'un eline vermeden uzaktan gösterdi ve Kırgızbay tarafından Arapça yazılan vekâletnamenin ilk Rusça çevirisini okuyup, onu yapabildiği kadar Kazakça'ya çevirdi. (7556)

– İnanmıyorum! Diye Rıskul yerinden kalkıverdi. (7557) – Bana avukat olan Kazak çocuğu nerede? (7558) O okusun bana. (7559) Benim karım değil buna yazan. (7560) Bu yalan! (7561)

Rıskul devamını söylemeyip nefes nefes kalıp aniden durdu. (7562)

– Seninki ahmak, Rıskul, dedi Prihodko kocaman sakalını tarayıp. (7563) – Hangi kadın kendi isteğiyle angaryaya gider? (7564) Kadınlar hepsi aynı. (7565) Güvenmemek lazım. (7566)

– Yalan söylüyorsun, kadınların hepsi vefasız değil. (7567) Vefasız olsaydı, imparatoru öldürmek isteyen Rus'ların kadınları kocalarının ardından Sibirya'ya niye gitti? (7568)

– Oha, senin herşeyden haberin varmış. (7569) Bunu kim söyledi sana? (7570) A! (7571) Kim söyledi? (7572) Şu kötü niyetli Bronnikov mu? (7573) Öyle mi? (7574) Onun dedikleri boş. (7575) Senin yanından onu çıkarıp doğru yapmışız. (7576) İlk başta ise yanına boşuna yerleştirdik. (7577) Bak sen, yabani Kızgız'a devrimcilerin kim olduğunu öğretmiş. (7578) Ahmak, sen devrimci değilsin, senin karın ise arkandan Sibirya'ya gidecek soylu kadın değil. (7579) Trubeskaya ile Volkonskaya haydut kocalarının arkasından onları arayıp gitmişseler onlar zengin, cepleri dolu olmuş. (7580) Kendi paralarıyla göçmüşler. (7581) Senin kadınının ceğinde bir kuruş bile yok. (7582) Yolda bir yerde ölürse, günahını kim taşıyacak? (7583) Bunu anlamış senin kadının. (7584) O senden daha akıllıymış. (7585) İşte vekâletnamesi bu. (7586) Çok konuşma, yola hazırlan!... (7587)

Prihodko, tam kapıya döndüğünde, Rıskul: (7588)

– Bey! (7589) O zaman bana Turar'ı götürmeye izin ver! diye var gücüyle seslendi. (7590)

– Yaşı küçük çocuğu angaryaya göndermek yasak, dedi Prihodko öfkelenip. (7591)

– O zaman ben Valiye talep edeceğim. (7592) Vali'ye! Diye tekrarladı Rıskul, hapisane müdürü Vali'den korkar diye umutlandı. (7593)

– Yaz, yaz. (7594) Kendin yazamazsın. (7595) Şu Bronnikov diye arkadaşına yazdırmaya izin vereyim!... (7596)

Prihodko gidince koğuş içini şüphe kapladı. (7597) «İnanayım mı, inanmayım mı» dedi Rıskul ayakta dik durduğu halde pencereden görünen aya bakıp. (7598)

Ay gelişmiş. (7599) Onun yüzündeki ben Rıskul'a tanıdığı birisi gibi göründü. (7600) Gündüzden daha çok geceleri sefere çıkan Rıskul'un ay yüzüne dikkatlice bakması ilk defa idi. (7601) Besağaç'taki dereden saka sırtığı ile su taşıyan Kalipa rahmetli bu hapisane penceresinden bakıyormuş gibiydi. (7602) Gökyüzündeki ayın beni Kalipa gibi görümesi Rıskul'u korkuttu. (7603) Niye İzbayşa değil, Kalipa aklına geldi? (7604)

Kalipa rahmetli Turar ile Tüymetay'ın anneleri idi. (7605) Diri adam yaşamın kulu. (7606) Çırpınarak yan yoldaşı olan adamın yüzünü gönlünden az kalsın silecekti. (7607) «Kalipa, sen olsaydın yanıma gelirdin. (7608) Beyaz kar, muzda da birlikte olurdu. (7609) Benim Turar'ımın annesi, Tüymetay'ımın annesi. (7610) Ruhların razı mı olamadı acaba? (7611) Sıkışık zamanda niye göz önüme geldin? (7612) Suçlu isem, affet beni!». (7613)

Dar pencereden ay çapraz göründü. (7614) Ay yüzündeki benin sesi çıkmadı. (7615) Sessiz vedalaşmadır belki. (7616)

Ay gizlenip, koğuş içi zifiri karanlıkla doldu. (7617) Rıskul döşemeye yaslanıp, gözlerini kapattı. (7618) Az önce rüyasında okuduğu İzbayşa'nın mektubu iyice ezberindeydi. (7619) Gözlerinin önüne İzbayşa geldiği şeklinde kirpikleri kesişip, Rıskul'un gözleri kapandı. (7620)

İzbayşa onu yeni görmüş, zifirli karanlıkta tanımamış gibi yumuşak avucu ile yüzünü sıvazladı. (7621) Alnının çizgilerine kadar sayıp, kulak memesini tuttu. (7622) Sonunda Rıskul olduğuna inanmış gibi yüzünü yüzüne dayayıp, kocasının boynundan kucaklayıp ah çekip uzak yattı. (7623) Tatlı rüya İzbayşa'yı aniden Sibirya'ya da, Sahalin'e de götürür. (7624)

Sahalin seferindeyken Rıskul doğum yerini, Aksu-Jabagılı'nın ardıc ağaçlarını, Ala Dağlarının beyaz zirvelerini, yadigari Turar'ı, kısa saç örgüsü kabaran Tüymetay'ı hasretle özlediğinde İzbayşa'yı da özleyecek. (7625) Yalan mektup saf gönlü yanıltamaz. (7626)

Prihodko evinde Nataşa'nın odası olurdu. (7627) Oda içi tertemiz, küçücük. (7628) Bir duvar kitap dolu dolap, ikinci tarafta kenarda parlayan siyan piyano durur. (7629) O

kadar parlak ki resmin görünür. (7630) Nataşa okuldan gelir gelmez çantasını bırakıverip dayanamadan piyanonun ağır kalpağını açıp, ince parmaklarıyla fil kemiğinden yapılan klavyeleri basıverdiğinde küçücük yüreğinin tellerine birisi dokunmuş gibi sihirli ses dökülür. (7631)

Ahat dedesinin uyuz ağaç dombırasından³¹⁴ başka çalgı aleti görmeyen Turar için piyano dediğin sadece masallarda. (7632) Ama masal da değil, rüya da değil, parlak siyah ağacına dokunmaya çekinip, sihirli piyanonun yanında duruy. (7633)

– Oynamayı denesene, diye aniden Nataşa Turar’a dönemeçli koltuğu sundu. (7634)

– Hayır, ben bilmiyorum, diye Turar çekindiğinde Nataşa onun yeninden çekti. (7635)

– Utanmana gerek yok, belki, öğrenirsin. (7636) Belki senden büyük müzisyen çıkar. (7637) Sen çok zekisin. (7638) Az vakit içinde yazmayı da, okumayı da öğrendin. (7639)

Turar’a bu kızın yalanı olmayan gerçek sözü cesaret verdi mi, korkmadan koltuğa oturup, ilk önce sıra sıra dizilen bembeyaz klavyelere baktıktan sonra, sağ elinin işaret parmağıyla bir tanesini basmayı denedi. (7640) Büyük piyano bunu yadırgamış gibi güm diye ses çıkardı. (7641) Turar utandığından Nataşa’ya bakmıştı, kız kıs kıs gülüverdi. (7642) Ondan sonra başka koltuk getirip, Turar’ın yanına oturuverip: (7643)

– Hadi, bir şarkı söylesene. (7644) Farketmez, Kazakça da olsun. (7645) Mırıldayıp yaklaşık söylersen yeterli, dedi. (7646) Ben de birlikte söyleyeceğim. (7647)

– Şarkı bilmiyorum. (7648)

– Yok ya. (7649) Hiç bilmiyor musun? (7650)

Besagaç’ta şarkıcılar vardı. (7651) Ama şarkıları acılı olurdu. (7652) Düğünlerde, büyük yemeklerde ikişer ikişer karşılıklı deyiş söylediklerinde, sözleri yaklaşık böyle idi: (7653)

Yirmiye yirmi yakın diyorlar (7654)

---

³¹⁴ İki telli Kazak sazı

Çadırın kubbesini çubur oluşturmuş, diyorlar (7655)

Fırsatın varsa eğlen de gül, (7656)

Ölünce kara yer soğuk diyorlar (7657)

Sebebi belli değil, ama çok şarkıların içinde şimdi Turar'ın aklına gelen «Doğum yerim» oldu. (7658) Ahat da sürelki bu şarkıyı dombıra ile mırıldanırdı. (7659) Şimdi Nataşa rica edince çocuk o şarkıyı mırıldanarak söylemeye başlamıştı, Nataşa hemen kapıp, piyano diline çevirdi. (7660)

– Kazakça bir kelime bile bilmiyorsun, nasıl da hemen anladın? Diye Turar şaşırdı. (7661)

– Müzik içim dilin, tercümanın gereği yok, iyi bir şarkı herkese de anlaşılır, dedi kız Kazak şarkısını hemen kaptığına sevinip. (7662)

Okuma yazma bilmeyen Rıskul'a çoluk çocuğumu kendimle birlikte götüreceğim diye mektup yazdığı için hapishane müdürü Aleksandr Bronnikov tekrardan siyasi tutuklular koğuşuna yerleştirildi. (7663) İlk baştaki umudu gerçekleşmedi. (7664) Aynı koğuşa dini başka Rus ile Kazağ'ı birlikte yerleştirip, çatışmalarını izleyecekti, aksine bunlar biri dayı, biri yeğen gibi kardeş oldular. (7665) Rıskul'u bırak da, o artık kapandaki kurt, isyancı Piter'in adamı çocuk Turar'ı bolşeviklerin düşüncesiyle zihirlendirir diye Prihodko tecrübeli devrimciden uzak durması istemişti. (7666) Ama çok geç akıllandı. (7667) Prihodko Turar'ın aklını kilise sarmaşığı ile karıştıracağım derken, Bronnikov Lenin'in ismini onun temiz kalbine dilimlesen de silinmeyecek kadar yazmıştı. (7668)

Prihodko Turar'a bir tane değil, iki öğretmen bulduğunu kendisi de bilmiyordu. (7669) Biri kendi kızı Nataşa, diğeri Aleksandr Bronnikov. (7670) Nataşa'dan Turar Rusça ile alfabeyi öğrendiyse, Bronnikov'ten hayatı, toplumu öğrenmeye başladı. (7671) O, Nataşa'dan Puşkin'in ismini duydu, Bronnikov sayesinde Lenin ismi kalbinde sonsuza kadar ezberlendi. (7672)

Arkaşa ile Nataşa'nı Turar faytonla okuldan götürürken Nataşa Turar'ı bırakmayıp ikisi oturup Puşkin'in masallarını okurdu. (7673) Bir günü Nataşa Puşkin'in «Tutuklu» diyen şiirini okudu. (7674)

Zindandayım, nemli bir karanlıkta. (7675)

Beslediğim genç kartal, avluda, (7676)

Altında parmaklıkların çırpıyor kanatlarını (7677)

Gagalarken kanlı bir yiyecek parçasını, (7678)

Gagalıyor ve fırlatıyor, gözleri pencerede, (7679)

Sanki aynı arzuyu taşıyor benimle. (7680)

Bakışı ve çılgılığıyla diyor ki tutsaklık yoldaşım: (7681)

“Vakit geldi artık, uçalım dostum, uçalım! (7682)

Bizler özgür kuşlarız, hadi davran! (7683)

O beyaz dağa doğru, daha öteye bulutlardan, (7684)

Denizin gökyüzüyle buluştuğu maviliklere, (7685)

Sadece rüzgârın ve benim gidebildiğimiz o yerlere...” (7686)

– Bekle, Nataşa! dedi Turar esmer yüzüne kan sıçramış gibi kızık kahre renke dönüşüp. (7687) – O benim babamı nereden biliyor? (7688)

– Kim? Dedi Nataşa hiçbir şey anlamadan, hindiba çiçeği gibi mavi gözlerini fal gibi açıp. (7689)

– Puşkin. (7690) Şiirinde bahsettiği adam benim babam ya. (7691) Kalın demir parmaklığın öte tarafında, nemli zifirli karanlıkta oturan benim babam. (7692) O, demir parmalığa acıyla bakarken «keşke, kanatlarım oluşup, bu delikten uçup çıkıp beyaz başlı zirvelere, ferahlık verici rüzgâr esen geniş dünyaya gitsek» dermiş gibi otururdu. (7693)

– Ya, Turarcım! diye katıla katıla güldü Nataşa. (7694) Gülüşü deve yavrusunun boynundaki gümüş çın gibi şingirdiyor. (7695) – Puşkin’i çoktan vurarak öldürmüşler. (7696) O benim babamı nereden bilsin. (7697)

– Hayır, Nataşa. (7698) Bu benim babam hakkında, diye Turar ikna olmadı. (7699) İkna olmak da, inanmak da istemedi. (7700) Puşkin onun aklına peygamber olarak yerleşti. (7701)

– Artık babamı çok uzaklara götüreceksin. (7702) Orada yaz olmuyormuş. (7703) Kızağa köpeği koştururlarmış. (7704) Beyaz ayı oluyormuş. (7705) Benim babamın ise yırtık cekpeninden başka giyimi yok, diye üzüldü aniden. (7706)

Nataşa kendisinin küçücük arkadaşına acıdı. (7707) Onu nasıl eğlendireceğini, nasıl yardım etmesini bilemeden zorlandı. (7708) Koşarak mutfığa varıp, içine elma koyarak pişirilen bembeyaz ekmek getirip: (7709)

– Al, Turarcım, dedi. (7710)

Turar ekmeği kâğıda sarıp, cebine koydu. (7711)

– Yesene, dedi Nataşa mavi gözleri duygulanıp. (7712)

– Babama vereceğim. (7713) Belki onu çok yakında götürecekler. (7714) Yol yemeği de yok. (7715)

– Zavallı Turar, diye Nataşa çocuğun siimsiyah saçlarını sıvazladı. (7716)

Aniden Nataşa'nın odasına Prihodko Bey'in kendisi geldi. (7717) Korkan Turar yerinden hızla kalkıverdi. (7718) Hırsızlık yapan insan gibi cebindeki ekmeğe dokundu. (7719)

– A, Nataşacım, öğrencinin durumu nasıl? (7720) Ne okuyorsunuz? (7721)

– Puşkin'i baba, dedi Nataşa keyiflenip. (7722)

Prihodko kaşlarını çatıp, derin düşüncelere daldı. (7723)

– Tanrı Kanunlarını okut demedim mi sana? (7724) Tanrı Kanunları, o dersten sen de başarılı değilsin, Nataşa. (7725) İyi değil bu. (7726)

– Olsun, baba, öğretiyim. (7727) Kendim de öğreneyim. (7728) Bak, şimdi başlayacağız, diye Nataşa Tanrı Kanunları kitabı bulmaya çalıştı. (7729) – Bir isteğim var, yapar mısın baba? (7730) Yaparsan dediklerini değiştirmeden hepsini yapacağım. (7731)

– O ne, söyle kızım, dedi Prihodko Nataşa'nın çabasına razı olmuş gibi keyfi yerine gelip. (7732)

– Turar'ın babasını angaryaya sürgüleme. (7733) Burada kalsın, o zaman Turar da bizimle birlikte olacak. (7734) İkimiz Tanrı Kanunlarını okuyacağız. (7735) Tamam mı, baba? (7736)

Melek görünümlü narin kız babasının kalın boynuna sarılıp, onun gür sakallı esmer yüzüne medet uman gözlerle baktı. (7737) Babası kızının elin boynundan çekip: (7738)

– Kızım, bu işlere karışma. (7739) Bu çoluk çocuğun işi değil. (7740) Turar'ın babası yargılanan adam. (7741) Ona benim gücüm yetmez. (7742) Ben biraz önce onunla buluştum. (7743) Turar'ı kendimle birlikte götüreceğim diye yukarıya şikâyet etmek istiyor. (7744) Ama yaptığından hiçbir şey çıkmaz. (7745) Çünkü yaşı on dörde yetmeyen çocuğun sürü len adamın arkasından gitmesine kanunda izin yok. (7746) Ama babası gitse de, Turar bizim evde kalacak. (7747) Öyle mi, Turarcım? (7748) Belki, okula gidersin. (7749) Tanrı, sana babanın yolunu vermesin. (7750) Tanrı yolunu seç. (7751) Fena olmayaksın. (7752) Okuyup, insan olup imparatora sadık hizmet edersen belki babanı sürgüden kurtarırsın. (7753) Sen çok zeki çocuksun. (7754) Yoksa seni eve almazdım. (7755) Ama Tanrı'nın verdiği yeteneği boşuna harcamamak lazım. (7756) Biraz daha okuma yazma öğrendikten sonra eğer dediklerimi değiştirmeden yaparsan Papaz okuluna okutturacağım. (7757) O zaman yabani Müslümanları gerçek Tanrı yoluna götürecek insan sen olacaksın. (7758) İşte o zaman, yolundan kaybolan babana yardım edebileceksin. (7759) Babanı sevdiğin doğru ise, ona yardım edip, onu hapishaneden çıkarmanın tek yolu budur. (7760) Düşün. (7761) Ben sana iyi niyetimle söylüyorum. (7762) Tanrı'ya inansen, Tanrı dediklerini yapar. (7763) Başkalardan merhamet beklenmez. (7764) Tanrı'ya inan, çocuk! (7765)

– Turarcım, gel, çabuk okuyalım Tanrı Kanunlarını, – melek gönüllü saf kız küçük arkadaşının zor durumdan kurtulacak çözümü bulunmuş gibi, çabucak Tanrı Kanunlarını okursa, Turar'ın babası çabucak hapishaneden kurtulacakmış gibi sevinip, buna inandı. (7766)

Altın renkli güzler saçları dalgalanıp, sarışın yüzü kızarıp, hindiba çiçeği gibi mavi gözleri yaşarıp, bütün çabasıyla yardımcı olan melek görünümlü kızın bu hareketine Turar da inanmış gibi. (7767)

Çocuğun ikna olacak gibi olduğunu gören Prihodko keyiflenip, çatılan kaşları açılıp: (7768)

– Aferin, diye odadan çıkıyordu. (7769)

Prihodko, imparator kurallarını değiştirmeden yapan kulu. (7770) Onun pervane düşüncesine göre, kilise imparator tahtının en güvenilir nöbetçisi. (7771) İmparatora karşı akılları kötü düşüncelerle dolu insanlar kiliseye gitmeyenlerin, Tanrı'ya inanmayanların arasından çıkıyor. (7772) Onların kalbinde şeytan yer almış. (7773) Kazağ'ın küçücük

hem zeki çocuğunu Hristiyan dininin nasihatçısı olarak büyötmeyi başarsa o zaman onun Kazaklara olan etkisi Rus papazının etkisinden on kat, yüz kat güçlü olmak. (7774) Tatarların çoğu, Yakut-Sahabeler, hatta uzaktaki Japonların çoğu Hristiyan dinini kabul edip, vaftız edilmedi mi? (7775) O zaman niye Kazakları da vaftız edemeyiz? (7776) Bunları ne zamana kadar tüfeğin gücü ile, mızrağın ucu ile tutabiliriz. (7777) Bu da lazım, tabii ki. (7778) Ama dini, Ortodoks dinini kabul ettirsek avuçta tutmak daha kolay olur. (7779) Bu siyaseti sancak beyi, vali düşünmemeleri ne yazık ki, kötüdür. (7780) Fena değil, Ortodoks Kilisesi'nin sadık adamı Prihodko Bey çok derininden düşünüyor. (7781)

Böyle bir düşünceye dalan Prihodko kendi odasının başköşesinde duran ikonun önüne varıp tekrar tekrar vaftız edildi. (7782) İkonadaki Tanrı annenin elindeki bebek onun gözüne Turar gibi geldi. (7783) Prihodko korkuverip, tekrardan vaftız edilmeye başladı. (7784)

***

Turar akşam kararmaya başladığında koğuşa tekrar geldiğinde koğuşta babasıyla birlikte oturan Bronnikov'u görüp hem şaşırđı, hem sevindi. (7785)

– O, Saşa ağabeyi, siz bize tekrar geldiniz mi? (7786)

– Evet, Turar, özledim sizleri. (7787) Ama beni şimdi tekrar götüreceğ. (7788) Sen yokken baban ikimizin hallettiğim iş bu, diye Turar'ın eline küçüçk kâğıdı sunuverdi. (7789) Turar, kâğıdı az maz görünen mumun hafif ışığı ile heceleyerek okumaya başladı. (7790)

«Jetisu Valiyine Verniy hapishanesinde yatan Rıskul Jılkıaydarov'tan şikeyet. (7791)

Önümüzdeki Haziran ayında aşadaki maddelere göre angaryaya sürgöleneceğim. (7792) Bu sebeple size bütün niyetimle rica ediyorum: Turar'ı kendimle birlikte götürmeme izin verin. (7793) 25 Mayıs 1906 yıl. (7794) Verniy İli. (7795) Ümmi Rıskul Jılkıaydarov için imza atan Aleksandr Bronnikov». (7796)

Çocuk donakaldı. (7797) Canından fazla sevdiğı adamdan, öz babasından ayrılacak vakit bu kadar hızlı yaklaştığına çok korktu. (7798)

– Beni onlar göndermez, baba, dedi babasının boynundan kucaklayarak. (7799)

– Onu nereden biliyorsun? Diye Bronnikov çocuğun omzundan çekti. (7800)

– Prihodko dedi. (7801) O beni vaftız ettirmeye çalışıyor. (7802) Kilise okulunda okutturmak istiyor. (7803) O zaman babanı hapisten kurtarabilirsin diyor. (7804) Baban şikâyet etse de seni onunla gönderemeyiz dedi. (7805)

– E, zalim! Diye Bronnikov diz üstü oturarak kendi dizini dev yumruğu ile bir vurdu. (7806) Seni papaz olarak eğitmek istiyor. (7807)

– Ne diyor? diye Rıskul iki eliyle yere dayanarak öfkelenerek kalkıverdi. (7808)

– Sakin! diye sakinleştirdi Bronnikov. (7809)

– Vaftız ettirmek ne demek? (7810) Yapmadığı tek şey o idi zaten. (7811) Öldüreceğim! Diye Rıskul sakinleşmedi. (7812)

– Sakin! (7813) Boş öfkelenen de bir şey halledemezsin, Rıskul. (7814) Çocuğa zararın dokunacak boşuna. (7815) Düşünelim. (7816) Seni papaz yapmak istediği, tabii ki de köpek işi, Turar kardeşim. (7817) Papazların en büyüğü Gapon. (7818) O büyük köpeğin yüzünden Piter’ de yaklaşık bin adamın kanı döküldü. (7819) O büyük köpeğin yüzünden, ben doğum yerimden, ailemden ayrılp, uzakta hapisanedeyim. (7820) Hayır, Turar, sen kilise okuluna gidemezsin. (7821) Vaftız edilmeyeceksin de. (7822) Bu dediğin rezalet! (7823) Sömürgeci kötü niyelilerin iğrenç siyaseti. (7824) Ama bu talebe olumsuz verme ihtimali çok yüksek. (7825) O durumda, Rıskul angaryaya sürgülenip, sen burda kalırsan, Prihodko’nun elinden kurtulmaya çalış, Turar kardeşim. (7826) Pişpekke, ya da Evliya-Ata’ya gidip bir şekilde okulu kazanmaya çalış. (7827) Sen çok gençsin. (7828) Ama durum seni yetiştirdi. (7829) Sen erken büyüdün. (7830) Bu şehirde kalma. (7831) Prihodko lanetli senin aklını zehirleyip, kendi milletine düşman olarak eğitmek istiyor. (7832) O, zalim it oğlu it! (7833) Aldanma, Turar! (7834)

Şikâyete cevap çok uzamadan geldi. (7835) İlçelik Yönetim Vernıy polis memuru vasıtasıyla şu cevabı verdi: (7836)

«Vernıy Polis memuruna. (7837)

İlçelik Yönetim Vernıy hapishanesindeki sürülecek olan Rıskul Jılkıaydarov’a şunu beyan etmenizi rica ediyor. (7838)

Onun talebi gerçekleşmiyor. (7839) Kanunun 120 maddesine göre, yaşı ön dörte yetmeyen çocuklar angaryaya anne babasıyla birlikte sürülmez. (7840)

Bu cevabı verdiğiniz hakkında Rıskul'un Jılkıaydarov'un imzasını alıp, kağıdı Polis Yönetiminde saklayınız. (7841)

Vali Yardımcısı Ostaşkin.» (7842)

31 Mayıs 1906 yıl. № 8465» (7843)

1906 yılın Haziran ayının dingin sabahında Rıskul koğuşunun kilidi son defa şingirdadı. (7844) 12 O, son defa sağlam demir parmaklığa baktı. (7846) Ağaran gökyüzünün bir parçası görüldü. (7847) Mendilin boyutu kadar parça. (7848) İzbayşa dikip verdiği püskülsüz mendil gibi. (7849) Gökyüzünün avuç kadar parçasını görünce İzbayşa aklına geldiğinde Rıskul'un yüreği cız etti. (7850) Hiç olmazsa, vedalaşmadan gidiyor. (7851) Artık görüşmek kaderde var mı, yok mu belli değil. (7852) Vedalaşıp, içini dökseydi keşke. (7853) Allah nasip etmedi. (7854) İzbayşa yazdı diyen vekâletnameye Rıskul inanmadı. (7855) Yüreği köpek ısırılmış gibi yaralı. (7856) Soğuyacak zaman gelse de yürekteki duyguyu çekip atmaya kimsenin gücü yetmiyormuş. (7857)

İzbayşa ile Tüymetayı görmeyeli iki yılı geçti. (7858) Onlardan ayrılmak zor olsa da, vakit geçince yüz ifadeleri belirsiz hale gelmeye başlamış. (7859)

Turar'ın durumu ise farklı. (7860) Hapise atıldığı günden beri gece boyunca kendisiyle birlikte olan çocuğunun kokusu babasının iç dünyasına kılıç ile kırıral yıkasan da gitmeyecek kadar sinmiş. (7861) Artık Turar'la ayrılacak kıyamet günün ezabı uğulduyor. (7862)

Bu gece boyu o çocuğunu kucaklayarak uyudu. (7863) Elinden gelseydi, Rıskul kendisinin göğüsünü bölüverip, tek yadigârını cepli kurt gibi gövdesine saklayıp, uzak yolculuğa kendisiyle birlikte götürürdü ama bunun çözümü yok. (7864)

Gece boyunca uyuyamayıp, ihanetten buz olan kalbini ısıtmak istermiş gibi, Turar'ın sıcak kafasını gövdesine sıkarak yattı. (7865) Bu gece ona geçen hiikayeleri anlatıp, rahatsız etmedi. (7866) Ne söylenecekse söylendi. (7867) Rıskul'un cefası çok, mücadeleyle geçen zor hayatı çocuğunun aklında büyük bir kitap olarak yazılı. (7868) Rıskul okumamış birisi olmasına rağmen bilinçli adam idi. (7869) Hapishanenin uzun

gecelelerinde çocuğunu uykusundan ayırıp anlattığı sırları boşuna gitmez. (7870) Turar yirmi yıl sonra ulu yazarla arkadaş olup, öz babasının başından geçen maceralı gerçeği ona anlatır. (7871) Bundan «Karaş-Karaş» doğar...(7872)

Rıskul'un aklına Saymasay'ı vurmada önce çalı arasında oturan küçücük kanarya geldi. (7873) Karın çekip aldığı şiddetli rüzgâr iki kanadını oyup, tüyünü kabartan kanarya bütün çabasıyla çalıdan tırnağını ayırmayıp inatlaşmıştı. (7874)

– Yavrum, dedi Turar'ın başını nasırlaşan avucuyla sıvazlayarak. (7875) – Kanatları büyümeyen yavrum, şiddetli rüzgâra karşı uçabilecek misin acaba, sen? (7876) Kuytusuz yok, seyrek çalının arasında tek başına kaldın sen! (7877) Atasına lanet! (7878) Çekingen olma sen ama. (7879) Ölmeyeceksin! (7880) Çok soğuk kır külün arasında sönmeden yatan küçücük köz gibi kalın siyah bulutun arasında parlayıp, ara sıra güneş de görünür. (7881) Gönülün kırılmasın! (7882) Fakirin yoldaşı gönlünün kırılmamasıdır. (7883) Pes etme! (7884) Anladın mı, Turar? (7885)

– Evet, baba, dedi uyanık olan çocuğu babasının inatçı, kırılganlığı bol boynunu daha da kısıverip. (7886)

Son defa koğuşun kapısı açıldı. (7887) Pişpek'ten dün gelenler bugün sabah yola çıkacaklar. (7888) Sabah soğuğuyla yürüyüp, hava sıcak olana kadar zaman kazanmak istiyorlar. (7889) Pişpek'ten çıkan atlar değiştirildi. (7890) Arabaların dingilleri yağlandı. (7891) Nöbetçiler değişti. (7892) Yiyecek, içecek yüklendi. (7893) Kırgızistan'dan gelen sürgünler oturan arabalar Verniy hapishanesinin önüne gelip, hazır durdu. (7894)

Rıskul'un ayağına zincir takıp, avluya çıkardıkları zaman tan biraz ağarmıştı. (7895) Hapishanenin içi kullakka uğran tanaday, ıssır yerdeki mezar gibi çok sessiz. (7896) Aniden tangır tungur, şangırtı gibi sesler hapishanenin içine yayıldı. (7897) Rıskul hiçbir şeyi anlamadan, bu gürültü ayağındaki zincirin sesidir diye düşünmüştü. (7898) Meğerse Aleksandr Bronnikov yatan siyasi tutuklular koğuşunun pençeleri imiş. (7899) Nereden duyduğu belli değil, Bronnikov Rıskul'un şimdi sürgülendiğini bilip, kendi arkadaşlarıyla birlikte pencere parmaklıklarını pataklıyorlarmış. (7900) Bu vedalaşma işareti idi. (7901) Muhteşem anda vurulan kilise çanları gibi ses hapishane çalışanlarını korkutuverdi. (7902)

Babasını uzun yolculuğa çıkarmaya birlikte çıkan Turar bu kahırlı sese kulak verip, babasından ayrılma kaygısını unutmuş gibi: (7903)

– Saşa amca, diye bağırıverdi. (7904)

İç taraftan Bronnikov de seslenmişti. (7905) Ama onun sesini taş kale işittirmedi. (7906) Ne dediği belli değil. (7907)

Nöbetçiler Rıskul'u avludan çıkarana kadar acele etti. (7908) Zincirli ayağım adımı kısa. (7909) Zincirin sesi koğuşun pencerelerinin sesine katılıp, veda marşını yükseltti. (7910) Bu vakitsiz sabahta bütün Almatı derin uykusundan uyanıp, herhangi bir dağa çarpılan dalganın, tahtları gıcırلاتar vuruşun uzaktan gelen sesini duymuş gibi, kulaklarını vermiş gibiydi. (7911)

Bir buçuk sene önce Rıskul kendisi gelip takırdattığı kapı arkasında kaldı. (7912) Tok atlar koşulan iki araba yatay duruyormuş. (7913) Öndeki arabada iki tutuklu, iki nöbetçi. (7914) Sondaki arabada bir tutuklu, iki nöbetçi. (7915) Bu arabada artık iki tutuklu olacak. (7916) Rıskul'un yoldaşı yaşı yaklaşık onun gibi kırmızı yanaklı, qiyak bıyıklı cüsseli Kırgız imiş. (7917)

– Ee, kardeşim, artık arkadaş olacağız, diye Rıskul'u neşeyle karşıladı, art tarafını yavaşça yerinden kaydırıp, yanından yer verdi. (7918)

Vernıy hapishanesinin temsilcileri sürgünlerin müdürüne sürgün Rıskul Jılkıydarov'un tutukluluk dosyasını verdi. (7919)

Arabaların tekirdekleri hareket etmeye başladığında Turar babasından artık gerçekten ayrıldığını anlamış gibi, üzerine birisi yağ döküp, ateş yakmış gibi bütün vücudu alev alev yanıp: (7920)

– Baba! Bağırıverdi de, kendisini tutan nöbetçinin elinden kurtulup araba arkasından yüzükoyun atıldı. (7921) Arabanın arkasında ayağını sarkıp, babasını gölgeleyek oturan somurtan nöbetçi çocuğun göğüsüne tüfeğin şişini dayayıp, yaklaştırmadı. (7922) Atların yürüyüşü sertleşip, tekerleklerin dönmesi hızlanınca çocuk nefes nefese kalıp, adımı arabanın hızına yetişmeyip, çaresizlikten şişi iki elleriyle tutup sürükleyerek gidiyordu. (7923)

– Bak sen, Kazak! Diye nöbetçi öfkeleni. (7924) Tüfeğin dipçliğini daha sert iterse şiş çocuğun gövdesine hart diye girecekmiş gibi. (7925) Bir an sonra çocuk şişi bırakıverip, ıkınıp ileriye atılıp, elini uzatıverdiğinde babasının kemerine parmağı ilişti. (7926) Kemer eski zamanlarda deve yününden dokulmuş eski idi. (7927) Hapishaneye

geldiğinde onu nöbetçi çıkarıp, koğuşa almaya izin vermemiştir. (7928) Tutuklu adama kemer, kayış kullanmak kanunda izin verilmez. (7929) İşte biraz önce hapishaneden çıkarken eski kemeri Rıskul'a tekrar geri vermişlerdi. (7930)

Turar'ın parmağı ilişen kemerin deve yününden yapılan ipi sökölüp, bir lifi çocuğun avucunda kalıp parçalandı. (7931) Arabadan iki üç adım geriye kaldığında da babası ile arayı şu ip bağlıyordu. (7932) Kemer ip dağıla dağıla bitmiş gibiydi. (7933) Uzaktan bakan adama mutlu bir çocuk uçurtma uçurup, oynuyormuş gibi görünür. (7934) Ama bu çocuğun ise bütün umudu parçalanmış kemerin ipinde kalmış gibi nefesi daralıp, aşırı öfkelenip canı ağzına gelip yıldırım gibi gidiyor. (7935) Çocuğun bu çabalarını ilk başta eğlence gibi gören nöbetçi sonrasında «eğlenceden ateş çıkar» dermiş gibi baba ile çocuğun arasını bağlayan ince ipi süngü ile kesiverdi. (7936) O an çocuk elleri havada süzölüp atıla atıla yüzüstü yere düştü. (7937) İpin uzun bağına tutmak istemiş gibi, küçük elini ileriye uzattığı halinde düştü. (7938)

İple birlikte canı da üzölmüş gibi olan Rıskul: (7939)

– Turar! (7940) Kalk yerinden! Diye eğilmek istediğinde nöbetçi eli ayağı zincirli tutukluyu gövdesinden itiverip, arabaya kolayca arkaya doğru düşürdü. (7941)

Tutuklu Kırgız o zaman Rıskul'u omzuyla destekleyip, bağırarak şarkı söyledi: (7942)

A-aha-a-a! A-aha-a-a! (7943)

Özlediğinde bir gelirsın, (7944)

Özlediğinde bir gelirsın (7945)

Ala Dağlarının kucağına-a-a...(7946)

Rıskul Kuran'ı gibi gördüğü kendi şarkısını içten tekrarladı: (7947)

Dünya bir eğri yoldur kıvrılan (7948)

İnsandan talih giderse zenginlik olmaz (7949)

Günde toksan tokuz kötölük görsen de (7950)

Yine de umut kesme bir Allah'tan, diye mırıldandı. (7951)

Önü duman, artı kule, uzun yol başladı. (7952) Yular sığmaz aziz kafaya uzun sırık
takıldıktan sonra kımıldamaya gücü yok, sadece zincir şingirdiyor...(7953)

Birinci kitabın sonu.

SONUÇ

Bugün Kazakistan Cumhuriyetinin resmi dili olan Kazak Türkçesi geniş bir coğrafyada yaklaşık on milyon kişi tarafından konuşulan bir dil olması bakımından Türk Lehçe Grupları içinde büyük bir önem taşır.

Çalışmamızda Kazak Türkçesinin tanınmış edebi eserlerinden biri olan “Kızıl Cebe” romanını Kiril harflerinden Latin harflerine ve Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardık. Buradan hareketle gramer özelliklerini işlevsel olarak tespit ettik.

İncelememizde aşağıdaki sonuçlara ulaşıldı:

1. Metinde 38 tane isimden isim yapan yapım eki bulunmaktadır. Bunların 15’i bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesi ile ortak olup, kalan 23’ü sadece Kazak Türkçesinde kullanılır.

İki lehçede de ortak olan isimden isim yapan yapım ekleri: /+lıq/, /+lik/, /+dıq/, /+dik/, /+tıq/, /+tik/; /+ıl/, /+li/, /+dı/, /+di/, /+tı/, /+ti/; /+şı/, /+şi/; /+las/, /+les/, /+das/, /+des/, /+tas/, /+tes/; /+şıl/, /+şil/; /+sız/, /+siz/; /+şı+lıq/, /+şi+lik/; /+şa/, /+şe/; /+şıq/, /+şik/; /+ıl/, /+il/; /+stan/; /+iy/, /+ıy/; /+xana/; /+dar/, /+tar/; /+ır/, /+ir/.

Türkiye Türkçesine göre farklı olan isimden isim yapan yapım ekleri: /+şıl+dik/, /+şıl+dıq/; /+şaq/, /+şek/; /+ker/, /+ger/; /+paz/; /+mal/; /+qoy/, /+ğoy/, /+göy/; /+tay/; /+lay/, /+ley/, /+day/, /+dey/, /+tay/, /+tey/; /+qay/, /+key/, /+ğay/, /+gey/; /+añ/, /+eñ/, /+ñ/; /+şañ/, /+şen/; /+aq/, /+ek/, /+q/, /+k/; /+lap/, /+lep/, /+dap/, /+dep/, /+tap/, /+tep/; /+ğana/, /+kene/; /bey+/, /+keş/; /+eke/, /+ke/; /+kent/; /+laq/, /+lek/, /+daq/, /+dek/, /+taq/, /+tek/; /+qor/; /+sın/; /+uwar/; /+qan/, /+aqan/.

2. Metinde 34 tane fiilden isim yapan yapım eki bulunmaktadır. Bunların bazı ses değişiklikleri dışında 11’i Türkiye Türkçesiyle ortak, 23’ü ise sadece Kazak Türkçesine aittir.

İki lehçede de ortak olan fiilden isim yapan yapım ekleri: /-ıs/, /-is/, /-s/; /-qıl/, /-ki/, /-ğıl/, /-gi/; /-ma/, /-me/, /-ba/, /-be/, /-pa/, /-pe/; /-ım/, /-im/, /-m/; /-aq/, /-ek/, /-(w)ıq/, /-(w)ik/, /-q/, /-k/; /-ın/, /-in/, /-n/; /-aşaq/, /-eşek/; /-qın/, /-kin/, /-ğın/, /-gin/; /-ar/, /-er/, /-ır/, /-ir/, /-r/; /-ıt/, /-it/, /-t/; /-şı/, /-şi/.

Türkiye Türkçesine göre farklı olan fiilden isim yapan yapım ekleri: /-maq/, /-mek/, /-paq/, /-pek/, /-baq/, /-bek/; /-uw/, /-üw/, /-w/; /-ğış/, /-giş/, /-qış/, /-kiş/; /-ış/, /- iş/; /-mıs/, /-mis/, /-mıış/, /-miş/; /-(ı)ñqı/, /-(i)ñki/; /-şaq/, /-şek/; /-ğaq/, /-ğek/, /-qaq/, /-kek/; /-malı/, /-meli/, /-balı/, /-beli/, /-palı/, /-peli/; /-man/, /-men/; /-ğır/, /-gir/, /-qır/, /-kir/; /-impaz/, /-ımpaz/; /-ndı/, /-ndi/; /-sın/, /-sin/; /-ağan/, /-egen/; /-ası/, /-esi/; /-a/, /-e/; /-l/, /-mal/, /-mel/; /-qa/, /-ke/, /-ğa/, /-ge/; /-(u)wıl/, /-(u)-wıl/; /-(u)wlı/; /-laq+/, /-lek+/, /-daq+/, /-dek+/, /-taq+/, /-tek+/, /-ğaq+/, /-gek+.

3. Metinde 21 tane isimden fiil yapan yapım eki bulunmaktadır. Bunların 13'ü bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesi ile aynıdır, 8'i ise Kazak Türkçesine aittir.

İki lehçede de ortak olan isimden fiil yapan yapım ekleri: /+la-/, /+le-/, /+da-/, /+de-/, /+ta-/, /+te-/; /+a-/, /+e-/; /+lan-/, /+len-/, /+dan-/, /+den-/, /+tan-/, /+ten-/; /+las-/, /+les-/, /+das-/, /+des-/, /+tas-/, /+tes-/; /+ar-/, /+er-/, /+r-/; /+ğar-/, /+ger-/, /+qar-/, /+ker-/; /+ğır-/, /+gir-/, /+qır-/, /+kir-/; /+(ı)q-/, /+(i) k-/; /+sı-/, /+si-/; /+ıra-/, /+ire-/; /+al-/, /+el-/, /+l-/; /+sa/, /+se/; /+ırqa-/, /+irke-.

Türkiye Türkçesine göre farklı olan isimden fiil yapan yapım ekleri: /+dıy-/, /+diy-/, /+an-/, /+en-/; /+lat-/, /+let-/, /+dat-/, /+det-/; /+(a)y-/, /+(e)y-/, /+y/; /+sın-/, /+sin-/; /+sıra-/, /+sire/; /+ı-/, /+i-/; /+ğa-/, /+ge-/, /+qa-/, /+ke-.

4. Metinde 15 tane fiilden fiil yapan yapım eki bulunmaktadır. Bunların 9'u bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesi ile ortak olup, kalan 6'sı sadece Kazak Türkçesinde kullanılır.

İki lehçede de ortak olan fiilden fiil yapan yapım ekleri: /-(ı)s-/, /-(i)s-/, /-s-/, /-t-/, /-dır/, /-dir/, /-tır-/, /-tir-/; /-ar-/, /-er-/, /-ır-/, /-ir-/, /-l-/, /-n-/, /-la-/, /-le-/, /-mala-/, /-mele-/, /-bala/, /-bele/, /-pala-/, /-pele-/, /-ala-.

Türkiye Türkçesine göre farklı olan fiilden fiil yapan yapım ekleri: /-ğız-/, /-giz-/, /-qız-/, /-kiz/; /-a-/, /-e-/, /-ğıla-/, /-gile-/, /-qıla-/, /-kile-/, /-(ı)msıra-/, /-(i)msire-/, /-set-/, /-(ı)ñqıra/, /-(i)ñkire-.

5. Kazak Türkçesinde ünsüz uyumundan dolayı **/+lar/**, **/+ler/** çokluk eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak **/+dar/**, **/+der/**, **/+tar/**, **/+ter/** biçimi de kullanılmaktadır.

6. İyelik eki bazı ses değişiklikleri dışında temelde Türkiye Türkçesine benzemektedir.

7. Kazak Türkçesi Gramer kitaplarında verilen 8 tane hâl eklerinin dışında işlevsel olarak ele aldığımız bu incelememizde toplam 26 hâl tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde “ki” bağlacı bulunmadığı için açıklama hâli, isme gelen açıklayıcı bir kelime ya da edatla kurulmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “ki” aitlik hâli Kazak Türkçesinde ses uyumuna göre **/+ğı/**, **/+qı/**, **/+gi/**, **/+ki/** şeklinde kullanılmaktadır. Benzerlik hâli Türkiye Türkçesindeki gibi edatları yanı sıra **/+day/**, **/+dey/**, **/+tay/**, **/+tey/**; **/+deyin/**; **/+şa/** ekleriyle de verilmektedir. Diğer hâller bazı ses değişiklikleri dışında Türkiye Türkçesiyle benzer ekler ve vazife unsurlarıyla yapılmaktadır.

8. Kazak Türkçesinde kullanılan sıfatlar, zamirler ve zarflar Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Yalnızca Kazak Türkçesinde sıfat ismin sayısını belirtmediği için Türkiye Türkçesindeki sayı sıfatları Kazak Türkçesinde bağımsız bir kelime grubu (sayı ismi) olarak ele alınır. Soru, işaret, belirsizlik sıfatları ise zamir grubu içerisinde değerlendirilir. Kazak Türkçesinde şahıs zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, dönüşlülük zamirleri, belirsizlik zamirleri dışında Türkiye Türkçesinde belirsizlik zamirleri grubuna dâhil edilen olumsuzluk ve topluluk zamirleri mevcuttur.

9. Metinde şahıs ekleri iyelik kökenli, zamir kökenli ve emir kipinde kullanılan şahıs ekleri olmak üzere üç şekilde verilmiştir. Kazak Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri soru şeklinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak soru ekinden önce eklenir: **jaqsı köresiñ** be “seiyor **musun**”. Fakat incelediğimiz metinde teklik 2. şahısta bu kuralla uyulmadığını tespit ettik: **körmeymisiñ** “görmüyor **musun**”.

10. Kazak Türkçesinde geçmiş zaman Türkiye Türkçesinden farklı olarak anlam özelliklerine göre göre **yakın geçmiş zaman**, **değişken geçmiş zaman**, **uzak geçmiş zaman** şeklindedir ve her biri farklı ek almaktadır. Yakın geçmiş zaman hareketin yakın geçmişte yapıldığını bildirir ve **/-dı/**, **/-di/**, **/-tı/**, **/-ti/** eki alır. Biçim açısından Türkiye Türkçesindeki görülen geçmiş zamana benzemektedir. Geçmişte alışkanlık halini ifade eden Kazak Türkçesindeki değişken geçmiş zaman **/-atın/**, **/-etin/**, **/-tın/**, **/-tin/** eki alır ve işlev olarak Türkiye Türkçesindeki geniş zamanın hikâye çekimine benzemektedir. Uzak

geçmiş zaman eki **/-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/** ise Kazak Türkçesinde hareketin konuşma anından çok önce yapıldığını bildirir ve Türkiye Türkçesine görülen geçmiş zaman olarak aktarılır. Metinde ise görülen geçmiş zamanı ifade etmek için **/-ğan/, /-gen/, /-qan/, /-ken/, /-dı/, /-di/, /-tı/, /-ti/, /-atın/, /-etin/, /-tın/, /-tin/** gibi üç çekimin, öğrenilen geçmiş zamanı ifade etmek için **/-p/** gibi bir çekimin kullanıldığı tespit edilmiştir.

11. Kazak Türkçesinde şimdiki zaman, Türkiye Türkçesinden farklı olarak anlam özelliklerine göre **değişken şimdiki zaman** ve **tam şimdiki zaman** olarak ikiye ayrılır ve her biri farklı ek almaktadır. Metinde şimdiki zamanı göstermek için üç çekim kullanılmıştır: **otur, tur, jadır** kalıplaşmış fiilleri ile; **/-p/ + “otur, tur, jadır, jür”, /-y/ + “otur, tur, jadır, jür” yardımcı fiilleriyle, /-e/ + jadır; /-a/, /-e/, /-y/**. Tam şimdiki zamanın birinci ve ikinci şekli ile değişken şimdiki zaman **/-a/, /-e/, /-y/** ekleri metinde Türkiye Türkçesine **/-yor/** şeklinde aktarılmıştır. Metinde bulunan **/-a/, /-e /, /-y/** ekleri şimdiki zamanı ifade etmekle yanı sıra gelecek ve geniş zaman için de kullanıldığı tespit edilmiştir. Kazak Gramer kitaplarında şimdiki zaman eki olarak verilen, Türkiye Türkçesindeki **/-makta/, /-mekte/** ekinin karşılığı olan **/-w+da/** eki ile, metinde hiçbir örnek bulunmamaktadır.

12. Kazak Türkçesinde gelecek zaman, Türkiye Türkçesinden farklı olarak anlam özelliklerine göre **belirsiz gelecek zaman, maksatlı gelecek zaman, değişken gelecek zaman** olarak üçe ayrılır ve her biri farklı ek almaktadır. Belirsiz gelecek zaman Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki için kullanılan **/-ar/, /-er/, /-r/** eki alır ve gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayan ya da kesin olacak hareketi ifade eder. Maksatlı gelecek zaman, **/-maq/, /-mek/, /-baq/, /-bek/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-bekşi/, /-paqşı/, /-pekşi/** eklerini alır ve metindeki gelecekte yapılacak hareketin kesin olacağını ifade eder. Bu zaman, Türkiye Türkçesindeki **/-mak/, /-mek/** niyetinde + ek fiilin şimdiki zamanı yapısına benzerlik göstermektedir. Değişken gelecek zaman, **/-a/, /-e /, /-y/** ekleriyle yapılır ve Türkiye Türkçesindeki **/-acak/, /-ecek/** ekinin verdiği anlamı verir. Metinde gelecek zamanın kullanılm şekilleri şunlardır: **/-a/, /-e /, /-y/; /-ar/, /-er/, /-r/; /-maq/, /-mek/, /-baq/, /-paq/, /-pek/; /-maqşı/, /-mekşi/, /-baqşı/, /-paqşı/, /-pekşi/; /-ğalı + tur/, /-ğalı + jadır/, /-qalı + tur, jür, otur, jadır/**.

13. Metinde geniş zaman kipi gelecek zamanda olduğu gibi çekimlenmiş ve **/-a/**, **/-e/**, **/-y/** ekleriyle yapılmıştır.

14. Metinde emir, şart, istek ve gereklilik gibi dört tane tasarlama kipi bulunmuştur. Şart kipinin çekimlenme şekli Türkiye Türkçesiyle aynıdır; fakat metinde şart bildirme dışında istek, dilek bildirdiği görülmüştür. Kazak Gramer kitaplarında genel olarak istek kipi **/-ğay/**, **/-gey/** ekleri ile ya da **/-ğı/**, **/-gi/**, **/-qı/** eklerine **/+ kel-/** yardımcı fiilinin eklenmesiyle çekimlenmektedir. Bunun yanı sıra metinde bu kipin **/fiil + -sa, se + iygi + e-di/** şekliyle çekimlendiği de görülmüştür.

15. Metinde geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, istek ve gereklilik kiplerinin hikâyesi bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman hikâyesi **/-ğan, -gen, -qan, -ken + e – di/**, öğrenilen geçmiş zaman **/-p + e – di/** şeklinde yapılmıştır ve bunlar Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi **/-mİş+ø-tİ/** birleşik çekimin anlamını vermiştir. Şimdiki zamanın hikâyesi Kazak gramer kitaplarında verilen şeklinden farklı olarak metinde **/-p, -a, -e, -y + jatır/**, **/otur + e-di/** yapısıyla yapıldığı tespit edilmiştir. Metinde gelecek zamanın hikâyesi **/-atın + e – di/**; **/-ar + e – di/**; **/-maq, -makşı, -mekşi+ e – di/**, geniş zaman hikâyesi **/-etin e-di/**; **/-ar, -er + e – di/** şeklindedir. Gereklilik kipinin hikâyesinin Kazak Gramer kitaplarında verilen **/-w+iyelik eki+kerek/** yapısının dışında metinde **-sa, -se +kerek+e-di** şekli de tespit edilmiştir. İstek ve şart kiplerinin hikâyeleri metinde bulunmamıştır.

16. Metinde geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, şart kiplerinin rivayeti bulunmaktadır. Geçmiş zaman rivayeti **/-ğan/**, **/-gen/**, **/-qan/**, **/-ken/ + e-ken/** şeklinde yapılmıştır. Kazak gramer kitaplarında genel olarak şimdiki zamanın rivayeti **/-p + jat + -qan + e-ken/** şeklinde çekimlenmektedir. Bunun yanı sıra **/-ğan/**, **/-gen/**, **/-qan/**, **/-ken/** eki almadan **/-p + otur, jatır, tur + e-ken/** şekliyle çekimlendiği tespit edilmiştir. Gelecek zamanın rivayeti **/-e, -y + di + e-ken/**, **/-ar, -er + e-ken/**; geniş zamanın rivayeti gelecek zamanda olduğu gibi **/-e, -y + di + e-ken/**; şart kipinin rivayeti **/-se + e-ken/** şeklinde yapılmıştır. Metinde gereklilik ve istek kiplerinin rivayeti tespit edilmemiştir.

17. Metinde sadece gelecek zamanın şart çekimi bulunmuştur ve **/-atın/**, **/-etin/**, **/-tın/**, **/-tin/ + bolsa/**; **/-er + bolsa/** şeklinde yapılmıştır.

18. Metinde isim çekimi ek-fiil ile yapılmıştır. İsim çekiminin şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipinde örnekleri tespit edilmiştir. Şimdiki zamanda **şahıs ekinin isimlere eklenmesiyle**, görülen geçmiş zaman çekimi **e-di**, öğrenilen geçmiş zaman çekimi **e-ken**, şart çekimi **bolsa** kelimesiyle yapılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ek-fiil için olumsuz şekli için **değil** edatı kullanılırken metinde Kazak Türkçesinde olumsuz şekli **emes** (<ermez) ile yapılmaktadır.

19. Metinde bulunan isim-fiil **/-uw/** ekidir ve Türkiye Türkçesindeki **/-mak/**, **/-mek/** ekiyle aynı görevde bulunmaktadır. Metinde Kazak gramer kitaplarında verilen **/-ğan/**, **/-gen/**, **/-qan/**, **/-ken/**; **/-atın/**, **/-etin/**, **/-tın/**, **/-tin/**, **/-Ar/**, **/-MAs/**, **/-UwşI/** sıfat-fiil ekleri dışında metinde **/-aşaq/** sıfat-fiil ekiyle bir örnek tespit edilmiştir. Bunların içinde metinde kullanılan **/-ar/**, **/-er/**; **/mas/**, **/-bas/**, **/-bes/**, **/-mes/**, **/-pas/**, **/-pes/**; **/-wşI/**, **/-wşi/**, **/-aşaq/** sıfat-fiil ekleri iki lehçede de ortak olup, **/-ğan/**, **/-gen/**, **/-qan/**; **/-atın/**, **/-etin/**, **/-tın/**, **/-tin/** ekleri sadece Kazak Türkçesinde kullanılmaktadır. Metinde 4 tane hâl zarf-fiil ekleri: **/-a/**, **/-e/**, **/-y/**; **/-masthan/**, **/-masthan/**, **/-mesten/**, **/-pastan/**, **/-pesten/**; **/-may/**, **/-mey/**, **/-bay/**, **/-bey/**, **/-pay/**, **/-pey/**; **/-p/**, 1 tane sebep zarf-fiil eki: **/-p/**, 2 tane sınırlandırma zarf-fiil ekleri: **/-ğanşa/**, **/-genşa/**, **/-qanşa/**, **/-kenşe/**; **/-galı/**, **/-geli/**, **/-qalı/**, **/-keli/**; 1 tane vasıta zarf-fiil eki: **/-p/**, 4 tane zaman zarf-fiil ekleri: **/-ğanda/**, **/-gende/**, **/-qanda/**, **/-kende/**; **/-p/**; **/-arda/**, **/-erde/**, **/-rda/**; **/-ısımen/**, **/-isimen/** tespit edilmiştir. En yaygın kullanılan **/-p/** zarf-fiil ekidir.

20. Metinde duygu, gösterme, hatırlatma, onay/ret, soru/şüphe, teşvik ve seslenme olmak üzere toplam 7 tane ünlem, açıklama, benzerlik, çıkarım, doğrulama, farketme, ihtimal, karşıtlık, özetleme, sebep, seçme, sıralama, şart, şaşma, üsteleme, yetinme, zaman, aitlik, başkalık olmak üzere 18 tane cümle bağlaçları ve sadece 1 tane kuvvetlendirme ek/edat kullanılmıştır. Fakat Kazak Türkçesi gramer kitaplarında ünlem, edat ve bağlaçlar için böyle bir sınıflandırılma yapılmamasına rağmen Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin akrabalık ilişkisinden dolayı bunların kullanım görevlerinin benzediği tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda Türk Dilinin Kıpçak grubunda olan Kazak Türkçesinin hem coğrafya olarak uzakta olması hem de Sovyetler Birliğinin uyguladığı dil politikası

nedeniyle Türkiye Türkçesiyle farklılıkları olduğunu görüyoruz. Fakat benzerlikleri ortaya çıkarıldığında iki lehçe arasındaki bağın bir o kadar da güçlü olduğunu görmekteyiz. Gramer özellikleri üzerine yapılan çalışmaların ileride bu iki lehçe arasındaki gramer sorunlarını çözmeye dair katkılar sağlayacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Äbikenova, Gülnat, Möldir, İlgişeva, *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Morfologiyası*, Ziyatker Baspası, Semey 2013.

Akalın, Şükrü Haluk, *Yazım Kılavuzu* (25.baskı), TDK Yay., Ankara 2008.

Akınjanov, Musatay, *Kazaktın Tegi Turalı* (Kazakların soyu hakkında), Kazak Devlet Yay., Almatı 1957.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözler Sözlüğü*, İnkılap Yay., İstanbul 1988.

Aksoy, Ömer Asım, *Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Yay., İstanbul 1988.

Altınmakas, Layik, *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.

Amanjolov, Sarsen, *Voprosı Diyalektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka* (Kazak Türkçesinin Tarihi ve Diyalektoloji Meseleleri), Kazak Devlet Eğitim Yayınevi, Almatı 1959.

Arslan-Erol, Hülya, “Kazak Türkçesinde Fiil Çekim ve İşletme Eklerinde Ek Kalıplaşmaları” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 2008.

Aykoja A., “Şerhan Murtaza”, *Kazakistan Ulttıq Entsikklopediya* 9, Qazaq Entsiklopediyasının Bas Redaktsiyası, Almatı 2003.

Balakayev Mawlen, Baskakov Nikolay, Kenesbayev Smet (Red.), *Sovremenniy Kazaxskiy Yazık (Fonetika i Morfologiya)*, İzdatel'stvo Akademii Nauk Kazaxskoy SSR, Alma-Ata 1962.

Balaqayev, Mäwlen, *Qazaq Ądebiy Tili*, Dayk-Press Baspası, Almatı 2007.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., (7. Baskı), Ankara 2007.

Baymirza, Hayit, *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri* (2. Baskı), Sabah Gazetesi Kültür Yay., İstanbul 1978.

Bekturov, Şabken, *Qazaq Tili*, Atamura Yay., Almatı 2006.

Biray, Nergis, Ayan, Ekrem, Kurmangaliyeva Ercilasun, Güljanat, *Çağdaş Kazak Türkçesi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, Kapı Yay., (4. Baskı), İstanbul 2005.

Börekçi, Muhsine, “Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (ss. 245-275), TDK Yay., Ankara 2007. 335

Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

Buran, Ahmet, “Türkçede İsim Çekim Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları*, TDK Yay., Ankara 2011.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.

Çakıroğlu, Altınşas, “Kazak Türkçesinde Şimdiki Zaman”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 2003.

Daşdemir, Muharrem, *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2014.

Demir, Tufan, *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay Yay., Ankara 2004.

Doğan, Leven (Ed.), *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı* (2. baskı), Kriter Yay., İstanbul 2010.

Doğan, Oğuz, *Kazak Türkçesi Fonetigi* (1.baskı), İleri Yay., İstanbul 2015.

Ediskun, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

Efendioğlu, Süleyman, “Kazak Türkçesinde Zarf-Fiil Kökenli Kipler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Tokat 2010, 1-20.

Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili* (8.baskı), Grafiker Yay., Ankara 2013

Ercilasun, Ahmet Bican, “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12 Bahar, 2013.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dili Tarihi* (9. baskı), Akçağ Yay., Ankara 2010.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Lehçeleri Grameri (Ferhat Tamir Kazak Türkçesi Maddesi)* Akçağ Yay., Ankara 2007.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul 2002.

- Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ayraç Yay., Ankara 2001.
- Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri Ve Topluluğu Tarihi (3.baskı)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- Hatipoğlu, Vecihe, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1972.
- Hizmetli, Sabri, “Kazak Ulusu Ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü Ve Bugünü”, *İstem Dergisi*, 17, 2011, 23-43.
- Isqaqov, Ahmedi, *Qazirgi Qazaq Tili- Morfologiya*, Mektep Baspası, Almatı 1974.
- İsmail, Zeyneş ve Gümüş, Muhittin, *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*, Engin Yayınevi, Ankara 1995.
- İysayev, Seyilbek, *Qazirgi Qazaq Tili*, Öner Baspası, Almatı 2007.
- Januzaqov, Telğoja, *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*, Dayk-Press Yay., Almatı 2008.
- Kakıncı, Halit, “*Kızıl Cebe*” Rıskulov, Destek Yay., İstanbul 2013.
- Kaljanova, Elmira, *Kazakçada İsimler: Yapı, Çekim, Anlam ve Fonksiyonları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Kara, Funda, *Namık Kemal’in Mektuplarında Söz Dizimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.
- Karaağaç, Günay, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012.
- Kaya, Mehmet, *İlyas Esenberlin’in Köşpendiler Romanı Üzerinde Kazakça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.
- Koç, Kenan ve Bayniyazov, Ayabek, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- Koç, Kenan ve Doğan, Oğuz, *Kazak Türkçesi Grameri (2.baskı)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.
- Koç, Kenan, *Kazak Edebiyatı 2 (Sovyet Dönemi ve Bağımsızlıktan Sonraki Kazak Edebiyatı)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.

Koç, Nurettin, *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992.

Komekov, Bolat, “Kazak Terimi Hakkında”, *Kazakistan tarihi: Makaleler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2003.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., (5.baskı), Ankara 2017.

Kotan, Hüsna, *Kars ve Iğdır Azeriler Ağzı (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Kotan, Hüsna, *Kars ve Iğdır Azerileri Ağzı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

Küçük, Cevdet, Kazakistan Cumhuriyeti, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002.

Mamanov, İbrayım, *Qazirgi Qazaq Tili*, Mektep Baspası, Pavlodar 2010.

Maukhara, Yerkinay, *Siyasi ve Kültürel Açından Kazak Hanlığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.

Mıñjan, Nıǵmet, *Qazaqtıñ Qısqaşa Tariyxı*, Jalın Baspası, Almatı 1994.

Moldabayeva, Dana, *Kazakların Zuhuru ve Kazak Hanlığının Kuruluşu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

Momınova, Bağdan, *Qazaq Tiliniñ Morfologiyası*, Arıs Yay., Almatı 2012.

Murtaza, Şerhan, *Kızı Cebe*, Jazuwşı, Almatı 1980.

Musabayev, Ğaynettin, *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*, Abzal-Ay Baspası, Almatı 2014.

Mustafayev, M., Şçerbinin, V., Rusça-Türkçe Sözlüğü, Sovetskaya Entsilopediya Yay., Moskova 1972.

Oralbay, Nurcamal, *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Morfologiyası*, MarjanPoligrafiya Yay., Almatı 2007.

Oraltay, Hasan, *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan: Kazak Türkleri* (2.baskı), Türk Kültür Yay., İstanbul 1961.

Oraltay, Hasan, Yüce, Nuri, ve Saadet, Pınar, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 1984.

Orazov, Meyirbek, *Etistik*, I. Altınsarin Atındağı Bilim Akademiyasının Respublikalık Baspa Kabineti, Almatı 2001.

Öner, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara 1998.

Sakhipova, Farida, , *Kazak Türkçesinin Merkezî, Kuzey ve Doğu (Orta Jüz) Ağızları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Samoyloviç, Aleksandr, “*Kazak Kelimesi Hakkında* (Çev. Saadet Çağatay)”, TDAY-Belleten, 1957.

Saray, Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi “Kazakların Uyanışı”*, Nesil Yay., İstanbul 1993

Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, (3. Baskı), TTK Yay., Ankara 2014.

Şen, Hilal, *Ahmet Baytursinov “Edebiyet Tanıtıkı” (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

Tomanov, Marxabat, *Qazaq Tiliniñ Tariyxiy Grammatiykası*, Mektep Baspası, Almatı 1988.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (10. bs.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

User, Hatice Şirin, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Akçağ Yay., Ankara 2006.

Von Gabain, Annemarie, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara 1988.

Yavuz, Esra, *Kazak Türkçesinde Yan Cümle (Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2018.

Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Yay., Elazığ 1996.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Akbobek Amangeldiyeva
Doğum Yeri ve Tarihi	Kazakistan, 22.10.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Abılayhan Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi, Tercümanlık Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Fakültesi
Bildiği Yabancı Diller	Rusça, İngilizce, Türkçe
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	akbobek2210@gmail.com
Tarih	